

אלימות מינית נגד נשים בעתות מלחמה – ספרות וקולנוע לצד משפט

מאת: עדי ליבסקר

בהדרכת: פרופ' שולמית אלמוג

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

**אוניברסיטת חיפה
הפקולטה למשפטים**

נובמבר 2013

_____ תאריך	_____ מומלץ לשיפוט על ידי מנחת העבודה פרופ' שולמית אלמוג
_____ תאריך	_____ מומלץ לשיפוט על ידי יו"ר ועדת הדוקטורט פרופ' שולמית אלמוג

הכרת תודה

ברצוני להודות למנחתי בכתיבת עבודת המחקר ובכובע השני כיו"ר ועדת הדוקטורט בפקולטה למשפטים, פרופ' שולמית אלמוג. אישיותה איכויותיה ודרישותיה הגבוהות תרמו רבות למחקרי. מחקרי זה לא יכול היה לרקום עור וגידים ללא ההכוונה האקדמית, הזמינות, התמיכה, ההערות וההארות שהתוו לי את הדרך.

ברצוני להודות לרשות ללימודים מתקדמים באוניברסיטת חיפה בראשותו של פרופ' יצחק הרפז ובקודמתו בתפקיד פרופ' סופיה מנשה. עבור המלגה שקיבלתי במשך שנתיים מן הרשות. מלגה זו אפשרה לי התפנות לעשייה מחקרית. ברצוני להודות באופן מיוחד לגב' סיגלית רג'ואן אשה מיוחדת בעלת לב זהב. כמו כן, ברצוני להודות לגב' מוראל בורג וגב' טל וינטמן-נמירובסקי, אשר תמכו עזרו וטיפלו במסירות רבה בכל הכרוך בלימודי לתואר שלישי.

הערכה רבה ותודה לפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה, שהיתה לי כחממה במשך לימודי לתואר שני ולתואר השלישי. ברצוני להודות לסגל המינהלי של הפקולטה, ובפרט לעו"ד שירי כהנא מרכזת תוכניות מוסמך ודוקטורנטים על אדיבותך, סבלנותך הבנתך ועזרתך בכל הנוגע בלימודי לתואר שלישי ; וכן לגב' מירי גילוארג-אמסלם וגב' דליה גלזר-גרשמן מרכזות תארים מתקדמים שהיו תמיד נכנות לסייע ולעזור.

למשפחתי האהובה, לסבתי אסתר שתיבדל לחיים ארוכים, לסבא אריה ז"ל, סבתא יונה ז"ל, וסבא משה ז"ל, להורי מרקו ושרה ולאחי ארי, זוגתו שלי ואחינתי אלי (לילו) על גאווהכם ואמונה בך, לאורך הדרך מכיתה א' ועד לסיום הדוקטורט, אתם הרוח הנושבת בגבי.

ולבסוף לתומר אישי האהוב, תודה על התמיכה האוהבת לאורך כל שנות לימודנו המשותפים בתואר השני ובתואר השלישי בפקולטה למשפטים בחיפה. האפשרות לחלוק איתך את תהליך המחקר ולשתף אותך בחומרי המחקר הביאוני לתובנות חשובות, ואתה שותף מלא להישגיי.

תוכן העניינים

viii	תקציר
xiii	רשימת טבלאות
1	פרק א: מבוא, שדה המחקר
1	הקדמה
2	משפט ותרבות
2	אדני יסוד: מהי תרבות?
4	התרבות ככלי ליצירת משמעות
4	יחסי הגומלין בין התרבות ובין הסובייקט
5	"תרבות פופולרית" וסוכניה
7	משפט ותרבות
9	משפט וספרות
9	החיבור בין משפט וספרות
11	משפט כספרות ומשפט בספרות
11	משפט כספרות
15	משפט בספרות
17	משפט וקולנוע
17	המשפט והקולנוע
18	משפט וקולנוע לעומת משפט וספרות
20	משפט כקולנוע ומשפט בקולנוע
20	משפט כקולנוע
21	משפט בקולנוע
23	משפט "לצד" ספרות וקולנוע
24	הנרטיב
24	רקע
25	הטבע הנרטיבי האנושי
27	נרטיב ותרבות
28	נרטיב ומשפט
31	"התרנגולת" (הנרטיב) ואז "הביצה" (המשפט): הנרטיב כמכונן ומעצב של המשפט
33	טענת המחקר
35	פרק ב: היסטוריה של מעשי האלימות המינית בעתות מלחמה
35	מבוא
35	מבט היסטורי: מעמד האישה, מלחמה, אלימות מינית ואונס
36	למה? הסברים אנתרופולוגיים
38	זנות בעת מלחמה
40	סיכום
40	מעשי האלימות המינית במלחמת העולם השנייה
41	החזית המערבית (אירופה)
41	הגרמנים ובני בריתם תוקפים מינית את נשות אירופה
45	תקיפות מיניות של נשים גרמניות ונשים ממדינות הצייר

48	החזית המזרחית (אסיה)
49	היפנים אונסים את סין
54	נשות הנוחות
58	מעשי אלימות מינית במלחמת וייטנאם
58	הרקע לפרוץ המלחמה
60	פרוץ מלחמת וייטנאם וסיומה
61	אונס, מעשי אלימות וזנות כפוייה בווייטנאם
61	מלחמת אחים - לוחמי דרום וייטנאם אונסים
62	אונס, מעשי אונס ואלימות מצד לוחמי הווייטקונג מצפון וייטנאם
64	אונס, אלימות מינית וזנות בקרב לוחמי צבא ארצות הברית
72	מעשי אלימות מינית במלחמת יוגוסלביה
72	הרקע לפרוץ המלחמה
73	פרוץ מלחמת יוגוסלביה וסיומה
73	המלחמה בסלובניה
73	המלחמה בקרואטיה
74	המלחמה בבוסניה-הרצגובינה
75	סיום המלחמות ביוגוסלביה, האומנם?
78	אונס, מעשי אלימות מינית ומחנות אונס לשם כפיית הריונות ביוגוסלביה
79	הסרבים אונסים את נשות בוסניה המוסלמיות והקרואטיות
79	רקע אתני - אונס באסלאם
80	אונס בחצר הבית, מחנות אונס להריונות כפויים, אונס אקראי במחנות הריכוז
83	הנשים הסרביות נאנסות
84	סיכום
85	היסטוריה של מעשי אלימות מינית בעתות מלחמה: סיכום

ב. פרק ג: יחסו של המשפט הבינלאומי למעשי אלימות מינית בעתות

89	מלחמה
89	מבוא
90	מושגי יסוד: אכיפת נורמות בעת מלחמה
90	שיפוט במסגרת מדינתית
93	שיפוט פלילי בינלאומי
95	עידן השתיקה
95	המשפט הבינלאומי טרם מלחמת העולם השנייה
96	התפתחות דיני המלחמה בחוק הבינלאומי
105	סיכום
106	תגובתו של המשפט למעשי האלימות המינית במלחמת העולם השנייה
107	הרקע להקמתם של בתי הדין הצבאיים הבינלאומיים
110	בתי הדין הצבאיים הבינלאומיים והתייחסותם לאלימות מינית נגד נשים בעת מלחמה
131	עידן הכבוד
131	קריטריונים לסיווג ולהערכה של הוראות חוק המגנות על נשים מפני אלימות מינית בעת מלחמה
131	הגנות ישירות מול הגנות עקיפות
133	Respect ו-Dignity, Honor – סוגי כבוד
135	אלימות מול כבוד
137	הגנות ייחודיות מול הגנות כלליות
138	התפתחויות במשפט לאחר מלחמת העולם השנייה
138	ניצני עידן הכבוד - זכויות אדם במשפט הבינלאומי וזכויות נשים
140	ראשית עידן הכבוד - אמנת ז'נבה הרביעית משנת 1949
146	התפתחויות במשפט סמוך לסיום מלחמת וייטנאם ולאחריה
147	ההצהרה בדבר הגנה על נשים וילדים בעת חירום ומאבק מזוין משנת 1974
147	התפתחות בתפיסת הכבוד בשני הפרוטוקולים המשלימים לאמנות ז'נבה

155	סיכום
160	עידן חדש - מפנה אל עבר הקול נשי
160	בית הדין הבינלאומי ליוגוסלביה
161	הרקע להקמתו של בית הדין הפלילי הבינלאומי ליוגוסלביה
163	חוקת בית הדין
177	כתבי האישום שהוגשו לבית הדין ביוגוסלביה והתייחסותם לאלימות מינית כלפי נשים
180	פסקי הדין של בית הדין ביוגוסלביה והתייחסותם לאלימות מינית כלפי נשים – נתונים מספריים
181	ההתפתחויות המשפטיות בפסקי הדין של הערכאות ביוגוסלביה וברואנדה
193	סיכום
194	אחרית דבר - בית הדין הפלילי הבינלאומי
195	סלילת הדרך ל"הגדלת ההגנה" על נשים
204	יחסו של המשפט הבינלאומי למעשי אלימות מינית בעתות מלחמה: סיכום
209	ג. פרק ד: מבט לזירת המשפט הלאומי
209	מבוא
210	המשפט הלאומי במלחמת העולם השנייה: מגמת השתיקה נמשכת
210	החזית המערבית
210	גרמניה
214	בעלות הברית
221	החזית המזרחית
221	יפן
224	בעלות הברית
226	נשות הנוחות
234	סיכום
234	החזית המערבית
237	החזית המזרחית
240	המשפט הלאומי במלחמת וייטנאם: הכבוד של מי?
241	רקע משפטי - החלת המשפט הבינלאומי במשפט הלאומי האמריקני
244	ההתייחסות לאונס ולאלימות מינית ב-UCMJ וב-MCM
247	מלחמת וייטנאם בזירה המשפטית הלאומית
248	האונס במאי-לאי
255	ההתרחשות בכפר סואן נגוק
259	הכפר סון לונג
262	פעולה מבצעית בעמק הדרקון
265	סיכום
265	התפתחות החקיקה
266	ההתפתחות הפסיקה
270	המשפט הלאומי במלחמת יוגוסלביה: תחילתו של עידן חדש
270	בית המשפט של הרפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה
272	בית המשפט של בוסניה-הרצגובינה
272	פשעים נגד האנושות ופשעי מלחמה
273	אחריות פלילית
273	נאשמים במשפט הבינלאומי שהורשעו בהתאם למשפט הלאומי
276	מבט לזירת המשפט הלאומי: סיכום
283	ד. פרק ה: ספרות וקולנוע
283	מבוא

עידן השתיקה	284
עידן השתיקה וההבניה החברתית של השיח על מלחמת העולם השנייה	285
השתיקה בנוגע למלחמה	285
השיח על מעשי האלימות המינית במלחמה	288
הספרות והקולנוע בעידן השתיקה	291
ההתעלמות בספרות ובקולנוע ממעשי האלימות המינית שבוצעו במלחמת העולם השנייה	291
ביטויים לאלימות מינית במלחמת העולם השנייה בספרות ובקולנוע בעידן השתיקה	293
תום השתיקה – "אמנות הבחילה"	304
סיכום	314

עידן הכבוד	315
המיניות בעידן הכבוד	315
תפיסת המיניות הנשית מול תפיסת המיניות הגברית	316
הספרות והקולנוע בעידן הכבוד	320
ביטויים לאלימות מינית במלחמת העולם השנייה בספרות ובקולנוע בעידן הכבוד	320
הכבוד – הבתולה והזונה	320
ביטויים לאלימות מינית במלחמת וייטנאם בספרות ובקולנוע בעידן הכבוד	336
סיכום	350

עידן חדש: מפנה אל עבר הקול הנשי	352
הקול הנשי - בין קורבנות לגבורה	352
מלחמת העולם השנייה	354
ספרות טראומה, פרסום מחודש	355
מלחמת העולם השנייה, החזית המערבית – יצירות מהעידן החדש	364
המלחמה בחזית המזרחית – הטבח בנקינג	372
יוגוסלביה	377
סיכום	391

ה. סיכום ומסקנות	393
עידן השתיקה	394
עידן הכבוד	396
עידן חדש - המפנה אל עבר הקול הנשי	398

ו. מקורות **403**

ספרות בעברית	403
ספרים	403
מאמרים	406
פסיקה	411
הצעות חוק וחקיקה	411

ספרות לועזית	411
ספרים	411
מאמרים	429

משפט בינלאומי	460
אמנות/מגילות/הצהרות בינלאומיות (לפי סדר כרונולוגי)	460
בתי דין בינלאומיים	461
בית הדין בנירנברג	461
בית הדין בטוקיו	462
בית הדין ליגוסלביה	462
בית הדין בראונדה	466
בית הדין הפלילי הבינלאומי הקבוע	466

משפט לאומי	467
גרמניה	467

467	איטליה
467	רוסיה
467	ארצות הברית
468	יפן
468	הרפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה
468	בוסניה-הרצגובינה
469	יצירות נחקרות
469	ספרים
470	סרטים
472	עיתונות
472	עברית
472	לועזית
473	עבודות מחקר
473	משאבים מקוונים
474	שונות
475	דוחות
483	נספחים ז.
483	נספח א: אישומים במעשי אלימות מינית שנעשו במלחמה ביוגוסלביה
503	נספח ב: הרשעות במעשי אלימות מינית שנעשו במלחמה ביוגוסלביה

אלימות מינית נגד נשים בעתות מלחמה, משפט ספרות וקולנוע

עדי ליבסקר

תקציר

מחקר זה נועד לבחון את היחס התרבותי לתופעה של אלימות מינית נגד נשים בעתות מלחמה ואת השינוי שחל בו ממלחמת העולם השנייה ועד ימינו, וליתר דיוק את היחס המשפטי לתופעה אל מול יחסם של הספרות והקולנוע. השידוך בין תחומי ידע אלו מבוסס על עיון תאורטי בדבר היחס בין תחומי הספרות והקולנוע ובין תחום המשפט, יחס שמקורו במצעם המשותף – התרבות (פרק א). טענת המחקר היא שיש הלימה (תואם) בין התפתחות המענה המשפטי למעשי האלימות המינית והאונס בעת מלחמה ובין התפתחות הנרטיב התרבותי (בספרות ובקולנוע) בכל הנוגע לתופעה זו. כיוון ההתפתחות הוא אל עבר שיח תרבותי המקדם הגנה מקיפה ומלאה יותר על נשים מפני תופעת האלימות המינית בעת מלחמה.

תופעת האלימות המינית נגד נשים בעת מלחמה שכיחה מאוד בהיסטוריה האנושית, ובמלחמות רבות מספור נאלצו נשים לסבול אונס, מעשי סדום, זנות כפויה ותקיפה מגונה מידי הלוחמים או החיילים שבצד היריב (פרק ב). המחקר מציג שני צירי התפתחות ביחס לתופעה זו, צירים שמסגרתם הכרונולוגית מתחילה במלחמת העולם השנייה, עוברת דרך מלחמת וייטנאם ומסתיימת במלחמה ביוגוסלביה. הציר האחד הוא ציר משפטי המציג את ההתפתחויות שחלו ביחסם של המשפט הבינלאומי והמשפט הלאומי לתופעה בתקופה זו; והציר האחר הוא ציר תרבותי המציג את התפתחות הנרטיב הספרותי והקולנועי. כשני צירי ההתפתחות אלה מוצבים זה לצד זה, ניתן לראות מגוון תופעות מרתקות המלמדות על התפתחות מקבילה בשני הצירים. כל ציר, על אף עיסוקו בתחום ידע שונה, מתחלק לשלושה עידנים:

עידן השתיקה – בצדו המשפטי עידן זה מתאפיין בהתעלמות מתופעת האלימות המינית בעת מלחמה או למצער בהתייחסות מרומזת ומינורית אליה. תחום המשפט הבינלאומי (פרק ג) החל לתפוס תאוצה בעקבות מלחמת העולם השנייה, אז הצטרפו מדינות רבות לאמנות בין-לאומיות והוקמו הערכאות בנירנברג ובטוקיו לשפיטה של פשעי המלחמה. על אף העיסוק המשפטי הענף במוראות המלחמה, נראה שנושא האלימות המינית נדחק לקרן זווית. אמנת נירנברג לא התייחסה ישירות למעשים של אלימות מינית ואונס במלחמה, ובמשפטי נירנברג נותרו מעשים מסוג זה מחוץ לכתבי האישום. אף שעיון בפרוטוקול בית הדין מעלה שהתובעים הציגו לפני בית הדין ראיות על מעשים כאלה, בפסק הדין, הנפרס על פני 179 עמודים, המילה "אונס" אינה מופיעה אפילו פעם אחת. באמנת טוקיו, בדומה לאמנת נירנברג, אלימות מינית ואונס לא נמנו עם המעשים שהוגדרו במפורש "פשעים נגד האנושות" או "פשעי מלחמה", ואולם באופן תקדימי, בניגוד להתעלמות במשפטי נירנברג, במשפטי טוקיו הם נכללו בכתבי האישום כפשעי מלחמה וכפשעים נגד האנושות. גם בפסק הדין חלה התפתחות ראשונית ביחס לתופעה כשאנשי צבא בדרגות פיקוד גבוהות הורשעו - לראשונה במשפט הבינלאומי - בגין אחריות פיקודית לאונס שביצעו פקודיהם. ואולם בניגוד לדרג הפיקודי הבכיר, האנסים עצמם כלל לא הועמדו לדין. ראוי לציין כי תעשיית השעבוד המיני של נשים בידי הצבא היפני ("נשות הנוחות") נותרה ללא כל התייחסות משמעותית של בית הדין בטוקיו על אף הראיות שהגיעו לפתחו. בהקשר זה ראוי לציין כי התפתחויות מינוריות אלה בשלהי עידן השתיקה נעשו מתוך תפיסה הרואה באונס פשע הפוגע בכבוד המשפחה, בכבוד הקהילה ובמעגל הרחב יותר, באומתה של הקורבן.

ההתנהלות במשפט הלאומי (פרק ד) לא הייתה טובה בהרבה. מדינות רבות בכללן גרמניה (הן בשלטון הנאצי והן בשלטון בעלות הברית) איטליה, ברית המועצות, ארצות הברית ויפן גילו ניצנים ראשונים של התמודדות עם האלימות המינית שביצעו חייליהן הן בתחום החקיקה והן בתחומי ההעמדה לדין והענישה; אבל ככלל אפשר לומר כי גם גילויים ראשונים אלו של התמודדות עם האונס ועם האלימות המינית של נשות הצד היריב, נעשו בדרך כלל במחשכים, באופן מינורי ביותר ומתוך אינטרסנטיות צרת אופקים של המדינות כגון השאיפה לשמור על תדמית חיובית.

יחסם של הספרות והקולנוע (פרק ה) לתופעה בעידן השתיקה תאם בכללו את היחס המשפטי. הממצא המהותי ביותר, שעליו כבר עמדו חוקרים אחדים, הוא ההתעלמות הגורפת של הספרות והקולנוע מתופעת האלימות המינית במלחמה. רבים מהיוצרים שכתבו על המלחמה, אם על בסיס חוויותיהם ואם מתוך דמיונם, בחרו שלא להתייחס לתופעה כלל. גם כשניתן לאתר יצירות יחידות העוסקות בנושא, הדבר נעשה באופן מינורי, אופמיסטי ומרחיק, או לחלופין באופן התולה אשמה וקלון בקורבנות עצמן. מבט כולל אל עבר התפיסות התרבותיות הרווחות של עידן השתיקה מלמדנו כי תופעת האלימות המינית בעת מלחמה נתפסה כתופעה שולית שאין צורך או אפשרות להתמודד עמה, מעין רפיון ידיים גלובלי שבוטא במילים "תמיד בעת מלחמה מתרחש אונס".¹

בתום עידן השתיקה ובתחילת עידן הכבוד התרחשה תופעה תרבותית מרתקת: יצירות רבות העמידו במוקדן תיאורים גרפיים ובוטים של מעשי אלימות מינית. תופעה זו כונתה "אמנות הבחילה", ואפשר לראות בה מעין ניסיון פרוץ להשתחרר מכבלי השתיקה (פרק ה). במחוזותיה הקיצוניים של אמנות הבחילה העיסוק באלימות המינית במלחמה מתמקד בעונג פרברטי על סף הפורנוגרפיה. ייתכן שדווקא אותה שבירת טאבו קיצונית היא שאפשרה את ההתקדמות התרבותית אל עבר עידן הכבוד.

עידן הכבוד – בעידן זה החל המשפט (פרקים ג ו-ד) לנקוט צעדים משמעותיים בכדי למגר את תופעת האלימות המינית במלחמה, ומאפיינו העיקרי הוא סיווגם של מעשים אלה כעברות הפוגעות בכבוד לסוגיו (Respect-ו Dignity, Honor). בתחום המשפט הבינלאומי (פרק ג) בולטות בייחוד ההתפתחויות שחלו בעקבות אמנת ז'נבה הרביעית משנת 1949 ושני הפרוטוקולים המשלימים לאמנות ז'נבה משנת 1977. מתוך 159 סעיפי אמנת ז'נבה הרביעית, רק סעיף אחד, סעיף 27, מתייחס במפורש לעברות של אונס ואלימות מינית המבוצעות בעת המלחמה והוא מתייחס אליהן כעברה הפוגעת בכבוד (Honor). בפרוטוקולים המשלימים נוספו עוד שלושה סעיפים המתייחסים ישירות למעשים של אלימות מינית: סעיף 75(2)(b) וסעיף 176(1) לפרוטוקול הראשון, וסעיף 4(2)(e) לפרוטוקול השני. כל הסעיפים הללו מתייחסים אף הם לאלימות המינית כמעשה הפוגע בכבוד. ראוי לציין כי גם סעיפים אחרים אפשר לפרש באופן הרואה באלימות המינית עברה, אך הדבר אינו מופיע במפורש בלשון החוק. השימוש במונחי הכבוד (ובפרט במונחים Honor ו-Respect) מלמד על האינטרס להגן על כבודם של הגבר, החברה והאומה, ובכך הוא תורם להנצחת סטראוטיפים פסולים; הוא דוחק לקרן זוית את תפיסת האונס כעברה אלימה ומעניק את המשקל למידת הפגיעה של האלימות המינית בכבוד חלף הפגיעה הפיזית והנפשית. ההתמקדות בפגיעה בכבודה של הקורבן מעמידה במרכז הדיון המשפטי את הקורבן במקום את מבצע העברה.

מלחמת וייטנאם היא המלחמה העיקרית הנדונה בעידן זה. מעשי האונס והאלימות המינית שבוצעו בזמן מלחמה זו לא נדונו לפני ערכאה בינלאומית כלשהי. ההעמדה לדין, הכרעות הדין וגזרי הדין בעקבות המלחמה נעשו לפני ערכאות לאומיות-אמריקניות בלבד (פרק ד), ולפיכך בגזרה זו חלו רוב ההתפתחויות.

¹ קתרין מקינון, **פמיניזם משפטי בתאוריה ובפרקטיקה** (עידית שורר - תרגום, 2005) בעמ' 113.

כבר בתחילת שנות החמישים אפשר לאתר במשפט הלאומי האמריקני סימנים ראשונים להשרשת היסודות של אמנות ז'נבה בחקיקה הצבאית. בעקבות מלחמת וייטנאם הוגשו כתבי אישום הן נגד חיילים שהשתתפו ישירות במעשי אלימות מינית והן נגד מפקדיהם בגין אחריותם הפיקודית. השגת נתונים מספריים אובייקטיביים מתקופה זו איננה משימה קלה, ואולם בזהירות המתבקשת אפשר לטעון ששיעורי ההעמדה לדין וההרשעה נמוכים ביותר ואף הליכי הענישה מותירים תחושה שהדין עם מבצעי העברות לא מוצה. ראוי לציין כי חולשותיו של המשפט הלאומי לעומת המשפט הבינלאומי בולטים ביותר בעידן זה. בפסקי הדין האמריקניים ניתן לראות כיצד שקלו גורמי האכיפה והשפיטה שיקולים שלא היו באים לידי ביטוי לפני ערכאות בינלאומיות, כמו למשל סלחנות כלפי גיבורי המלחמה השבים מן החזית, החשש לפגיעה במוטיבציית החיילים, התדמית הציבורית ואינטרסים פוליטיים בקרב בעלי הדרגות הגבוהות.

המאפיין העיקרי של היחס המשפטי לתופעה בעידן זה הוא הצבת הפגיעה בכבודם של האומה, המשפחה והגבר כרציונל לאיסור המשפטי על מעשי האלימות המינית נגד נשים. הקישור בין האלימות המינית לכבוד אינו מתייחס לכבודה הסגולי של האישה נפגעת העברה, אלא משקף תפיסות פטריארכליות הרואות באישה את רכושם של הגברים בחייה (פרק ג). יתרה מזאת, את הקישור בין האלימות המינית לכבוד אפשר להבין לא פעם באופן המפחית את חומרתן של עברות המין לעומת עברות אלימות אחרות; וגרוע מכך, הוא מטיל כתם של קלון בנפגעת העברה משל אשמתה היא שכבודם של הגברים בחייה נפגע. למעשה, חלף ההתמקדות בכאבה ובסבלה של האישה קורבן העברה, הפך הגבר ש"רכושו" נאנס לנפגע העיקרי (פרק ב ו-ג).

גם בעידן זה קיימת התאמה רבה בין היחס המשפטי למעשים מסוג זה ליחסם של הספרות והקולנוע (פרק ה). ראשית, גם בשדות הספרות והקולנוע גדל במידה ניכרת היקף ההתמודדות עם התופעה. שנית, בדומה לשיח המשפטי גם יצירות הספרות והקולנוע של עידן הכבוד מתאפיינות ביצירת קשר הדוק בין הכבוד בהקשרו הפטריארכלי לאלימות המינית. הפגיעה המינית כרוכה בקלון או בביזוי חברתי, ולא בתחושות של פגיעה בכבוד העצמי של הנאנסת. מוטיב השב ועולה ביצירות רבות בעידן זה הוא הצבת הדימויים של בתולה וזונה כשני קצותיו של הרצף מכובד-מאוס בנוגע להתנהגות המינית הנשית. במקרי הקיצון מוצגות גם נשים שנאנסו בעת המלחמה או קיימו יחסי מין כדי להציל את חייהן כ"זונות" חסרות כבוד, הראויות לגנאי. אמנם אחדות מיצירות הספרות והקולנוע מציגות ביקורת כלפי שיח הכבוד האופף אותן, אבל הדבר נעשה מנקודת מבט גברית, דבר המצליח אולי להרוס או להגחך את מבנה הכבוד הישן, אך אינו מציע אלטרנטיבה ראויה למבנה ההרוס. נראה שיוצריהן ודמויותיהן של היצירות בעידן הכבוד לא יכלו להתעלות מעבר למגבלות השפה שהטיל עליהם השיח. הקוראים והצופים אינם לומדים אפוא על הקשר שבין הפגיעה המינית לכבוד דרך אינטרוספקציה של האישה הנפגעת, אלא דרך אקסטרופסקציה של הסובבים אותה; הכבוד הוא כלי לאכיפת הקונפורמיות על נשים ולא כלי לקידום האוטונומיה שלהן; הדמויות הנשיות נותרות כאובייקטים ארוטיים של המבט המציצני "הגברי"; והביקורת כלפי שיח הכבוד נשמעת באמצעות דמותו של הגבר המוסרי, דמות ההופכת בלי משים לקורבן של מוראות המלחמה במקומה האישה, הקורבן האמיתי של האונס, שקולה עדיין אינו נשמע.

ראוי להדגיש כי התפיסות שרווחו בעידן הכבוד, על אף כל הביקורת הראויה כלפיהן, הן תפיסות המקדמות הגנה על נשים מפני אלימות מינית במלחמה, גם אם הרציונל לכך נעוץ בשאיפה להגן על כבודם של האומה, המשפחה והגבר.

עידן חדש - המפנה אל עבר הקול הנשי – המאפיין העיקרי של ההתפתחות המשפטית בעידן זה הוא ההשתחררות מכבלי תפיסת העולם הארכאית הרואה באישה חפץ ורכוש, אישה שההגנה עליה נועדה לשרת תכלית אחרת חשובה ממנה. בעידן זה האישה נתפסת כמי שראויה להגנה בפני עצמה, ולא משום

שהפגיעה בה פוגעת בעקיפין בגברים בחייה. גם כשנעשה בעידן זה שימוש במונחי כבוד, הכוונה לכבודה העצמי והסגולי של האישה נפגעת העברה (Dignity). עוד מתווספת בעידן זה התמודדות משפטית ראשונית עם הקשיים שמנגנוני האכיפה והשפיטה מציבים בפני נפגעת העברה, וכן עם הקשיים שנפגעת העברה חווה כשהיא מנסה לשוב לחיים תקינים בחברתה.

בשדה המשפט הבינלאומי חלו ההתפתחויות המהותיות ביותר בעקבות הקמתו של בית הדין הפלילי ליוגוסלביה ובית הדין הפלילי לרואנדה (פרק ג). סעיף 5 לחוקת בית הדין הפלילי ליוגוסלביה, שכותרתו "פשעים נגד האנושות", כולל תשעה סעיפים קטנים כשאחד מהם - סעיף 5(g) - הוא הסעיף היחיד שהאונס מצוין בו במפורש כעברה. התפתחות מקבילה נעשתה גם בסעיף 3 לחוקת רואנדה. באמצעות פרשנות משפטית ניתן להחשיב עוד סעיפים כאוסרים על מעשים של אלימות מינית. הכללת האונס ברשימת העברות שהן עברות נגד האנושות היא ללא ספק צעד התפתחותי חשוב, ואולם ראוי לציין שאונס הוא עברת המין היחידה שנכללה במפורש ברשימת העברות שבסמכותו של בית הדין ליוגוסלביה, בניגוד לאמנת ז'נבה הרביעית ולפרוטוקולים המשלימים, שהציגו רשימה רחבה יותר של מעשי אלימות מינית.

נכון למועד כתיבת שורות אלו הוגשו לפני בית הדין ביוגוסלביה יותר מ-160 כתבי אישום נגד ראשי מדינות, שרים, מנהיגים פוליטיים ואנשי צבא ומשטרה שהיו מעורבים בסכסוכים ביוגוסלביה לשעבר, 78 מהם מייחסים לנאשמים מעשים של אלימות מינית. מתוך 78 הנאשמים הללו הואשמו בסך הכול 21 נאשמים בגין מעשי אונס ו/או אלימות מינית נגד נשים בהתאם לסעיף 5(g). כל יתר הנאשמים הואשמו בהתאם לסעיפים אחרים כשמנסחי כתב האישום פירשו אותם ככוללים גם מעשים של אלימות מינית.

פסקי הדין של הערכאות ביוגוסלביה וברואנדה כוללים כמה התפתחויות משפטיות בכל הנוגע להגנה על נשים מפני אלימות מינית בעת מלחמה (ראוי לזכור שבתי דין אלה טרם סיימו את פועלם וכי במועד כתיבת שורות אלו מתנהלים בין כותליהם מספר לא מבוטל של תיקים). התפתחויות אלה כוללות למשל את הגבלת השימוש בהסכמת הקורבן כהגנה בעברות של אלימות מינית בעת מלחמה; את הגדרת האונס כעינוי, כרצח עם, כשעבוד וכרדיפה; ואת פיתוחה של דוקטרינת הפעילות העבריינית המשותפת (JCE - Joint criminal enterprise) בנוגע למעשים של אלימות מינית.

בכל הנוגע למשפט הלאומי (פרק ד) כבר לפני המלחמה היו ברפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה כמה הוראות חוק שהתייחסו למעשי אלימות מינית בעת מלחמה. ברם, המלחמה פירקה את הרפובליקה ועל כן לא היה מי שיאכוף את החוק. מאוחר יותר הוטל עיקר הטיפול בעברות שבוצעו במלחמה על כתפי הקהילה הבינלאומית. עם זאת, ב-3 ביולי 2002 הוקם בבוסניה-הרצגובינה בית משפט לאומי. בעקבות ההכרזה על סיום עבודתו של בית הדין הפלילי הבינלאומי ליוגוסלביה לשעבר, עלה הצורך להסמיק את בית המשפט המקומי להעמיד לדין נאשמים בפשעי מלחמה. החוק הפלילי של בית המשפט הלאומי מתייחסים בפירוש למגוון רחב של מעשי אלימות מינית (כגון כפייה של קיום יחסי מין או אקט מיני, שעבוד מיני, כפיית זנות, היריון כפוי ועיקור כפוי) כמעשים שהם בגדר "פשעים נגד האנושות" ו"פשעי מלחמה נגד אזרחים". נכון למועד כתיבת שורות אלו עניינם של שישה נאשמים שהחל להישמע לפני הערכאה הבינלאומית הועבר לערכאה הלאומית. נאשמים אלה הואשמו בגין אחריותם למגוון של מעשי אלימות מינית, והם אף הורשעו והחלו לרצות את עונשם.

גם בעידן זה נמצא תואם בין היחס המשפטי ליחס הספרותי והקולנועי (פרק ה). המאפיין הראשון של היצירות מן העידן החדש הוא ההתמקדות בחוויה הנשית. האישה אינה עוד אובייקט במשחק החיים הגברי, אלא סובייקט המצוי במרכז היצירות. המושפלת ולא המשפיל, המתייסרת ולא המייסר, המעונה ולא המענה - הן המצויות במוקד היצירות. המאפיין השני הוא התמודדות גלויה ונכוחה עם תופעת

האלימות המינית נגד נשים בעת מלחמה ועם תוצריה כגון ההיריון והלידה. השילוב שבין שני מאפיינים אלו הוא המאפשר את התפתחות השיח ואת סיומו של עידן הכבוד ותחילתו של עידן חדש: חלף סיפורו של אנס הקהל זוכה להיפגש עם סיפורה של נאנסת; חלף שיח הכבוד המרמז על פגם מוסרי בקורבן ומתמקד בעונג - מעוות ודמוני ככל שיהיה - היצירות משתמשות בשיח חדש השולל מהקורבן כל פגם מוסרי ומתמקד בכאב ובדיכוי. בעידן החדש היצירות מציגות באמצעות "הגיבורה הנשית" תפיסה ערכית אלטרנטיבית. תפיסה זו שוללת במגוון טכניקות את אות הקלון שדבק בקורבנות האלימות המינית ומעלה על נס את ערך החיים במקום ערכים כגון כבוד האומה, הקדושה, הטהרה והפרישות; תפיסה זו מתייחסת אל האיומים ואל סכנת החיים כגורם שווה ערך לכוח בכל הקשור לשלילת אשמתה המוסרית של נפגעת העברה, ובכך היא יוצאת בקריאה לקבלן בחברה באופן שיסייע להן לשוב לחיים תקינים שלמים ובריאים בקהילתן.

הספרות והקולנוע הם ענפים של עץ התרבות. כולם ניזונים מהעץ ומזינים אותו ואגב כך גם משפיעים זה על זה - אם במישרין כשני ענפים המשתרגים זה בזה או מצלים זה על זה, ואם בעקיפין על ידי השפעתם על הגזע והשורשים, שבתורם משפיעים על הענף השכן. בחינת ההתפתחויות שחלו ביחסם של המשפט, הספרות והקולנוע לתופעת האלימות המינית בעת מלחמה מגלה תואם והלימה מרתקים בין התחומים. מחקר זה אינו מתיימר לקבוע איזה תחום השפיע על חברו, וסביר מאוד להניח שמדובר בתנודות תרבותיות שהושפעו מגורמים רבים נוספים. עם זאת מהמחקר עולה כי לאורך כל הציר הכרונולוגי הנחקר השינויים הנורמטיביים במשפט ובתפיסות היסוד המצויות בבסיסו תואמים את אופיים של הייצוגים העולים בספרות ובקולנוע.

רשימת טבלאות

<u>156</u>	טבלה 1 : הוראות שבהן באה לידי ביטוי הגנה ישירה
<u>159</u>	טבלה 2 : הוראות שבהן באה לידי ביטוי הגנה עקיפה
<u>220</u>	טבלה 3 : ההרשעות בעוון אונס שנידונו בבית הדין הצבאי
<u>226</u>	טבלה 4 : מעשי אונס וניסיון לביצוע אונס בטוקיו ובמחוז קאנאגאוה
<u>251</u>	טבלה 5 : חלק מרשימת קורבנות האונס במאי-לאי
	טבלה 6 : סטטיסטיקת ההעמדות לדין אל מול ההרשעות בגין אונס ומעשים שנלוו לאונס
<u>268</u>	שביצעו חיילי חיל היבשה (ARMY) האמריקני
<u>268</u>	טבלה 7 : ארבעת המקרים - סיכום
<u>274</u>	טבלה 8 : עניינם של שישה נאשמים שהורשעו בהתאם למשפט הלאומי

פרק א: מבוא, שדה המחקר

הקדמה

מחקר זה נועד לעמוד על ההתפתחויות המקבילות שחלו במשפט מכאן ובספרות ובקולנוע מכאן בכל הנוגע ליחס כלפי מעשי אלימות מינית נגד נשים בעתות מלחמה. המחקר מבוסס על עיון תאורטי בדבר היחס בין תחומי הספרות והקולנוע ובין תחום המשפט, יחס שנובע ממצעם המשותף – התרבות.¹ בפרק זה יוצגו המושגים, התובנות והאבחנות העיקריות שמקורם בעיון זה.

בחלקו הראשון של הפרק יתמקד הדיון במונח תרבות, בתפקידה ככלי ליצירת משמעות וביחסי הגומלין בינה ובין הסובייקט. בהמשך הדברים יוצג המונח "תרבות פופולרית", שאליו אפשר לשייך רבות מיצירות הספרות והקולנוע שינותחו במחקר. לבסוף יוצג בקצרה שדה המחקר הבין-תחומי הנקרא "משפט ותרבות".

בחלק השני יידונו אופני החיבור האפשריים בין משפט לספרות והתועלות הנובעות מהם. במסגרת זו תוצג ההבחנה בין התחום "המשפט כספרות", המבקש להסתייע בשיטות ובכלי מחקר מתחום תורת הספרות כדי לפרש ולהבהיר טקסטים משפטיים; ובין התחום "המשפט כספרות", תחום המנסה לבדוק כיצד המשפט מוצג בספרות.

בחלק השלישי יידונו אופני החיבור האפשריים בין משפט לקולנוע והתועלות הנובעות מהם. תחום זה דומה למדי לתחום משפט וספרות, אבל גם נבדל ממנו בשל ההבדלים שבין המדיה הספרותית למדיה הקולנועית. גם את השיח "משפט וקולנוע" אפשר לחלק לשני תחומי משנה: "המשפט כקולנוע", המבקש להיעזר בשיטות ובכלים קולנועיים כדי לנתח ולהבין באופן מעמיק יותר את המשפט; ו"המשפט כקולנוע", המבקש לבדוק כיצד ההליכים המשפטיים והחוקים מיוצגים בקולנוע.

החלק הרביעי הוא מעין סיכום של החלקים הקודמים, והוא ממקד את הדיון סביב הרעיון התאורטי העומד בבסיס המחקר – "משפט לצד ספרות וקולנוע". מונח זה נועד לתאר את הזרימה המקבילה והמתמדת של שני האפיקים – המשפט מכאן והספרות והקולנוע מכאן – כחלק מהזרימה הרחבה יותר של התרבות.

החלק החמישי נועד לבחון את המונח "נרטיב" וכיצד הוא רלוונטי למחקר זה. במסגרת זו יוגדר המושג ויוצגו מאפייניו המרכזיים, הנרטיב כתופעה אנושית פסיכולוגית וסוציולוגית ואופני השימוש בו בשדה המשפט מכאן ובשדות הספרות והקולנוע מכאן. בחלק השישי והאחרון תוצג טענת המחקר.

¹ Suzanne Shale, "The Conflicts of Law and the Character of Men: Writing Reversal of Fortune and Judgment at Nuremberg", 30 *U.S.F. L. Rev.* (1996) 991, p. 994; Richard K. Sherwin, "Introduction: Picturing Justice: Images of Law and Lawyers in the Visual Media", 30 *U.S.F. L. Rev.* (1996) 891, pp. 899-900; Lawrence M. Friedman, "Law, Lawyers and Popular Culture", 98 (8) *Yale L. J.* (1989) 1579, pp. 1579-1606.

משפט ותרבות

אדני יסוד: מהי תרבות?

במאה התשע עשרה התעורר עיסוק בתחום חדש "תרבות", כעולה מתוך המאמרים והספרים הרבים העוסקים בו. היותו של העיסוק בתרבות "צעיר" יחסית והיותו בין-תחומי יש בהם כדי להבהיר במעט מדוע קשה להצביע על הגדרה כוללת למונח תרבות ועל מתודולוגיה מוסכמת לחקר שלה.² כך המאמץ הרפלקטיבי בנוגע לתחום זה טרם הסתיים וטרם גובשה הגדרה או תפיסה מקובלת למונח.³

אחת ההגדרות המוקדמות למושג תרבות היא זו של האנתרופולוג האנגלי אדוארד טיילור (Edward

Tylor):

Culture, or civilization, taken in its broad, ethnographic sense, is that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society.⁴

מאז הגדרתו של טיילור הוצעו למונח תרבות הגדרות רבות. כך למשל בשנות החמישים ליקטו האנתרופולוגים אלפרד קרויבר (Alfred L. Kroeber) וקלייד קלאקהון (Clyde Kluckhohn) מהספרות יותר ממאה הגדרות.⁵ אף שהגדרתו של טיילור הייתה בסיס להגדרות רבות נוספות של המונח תרבות, היו גם שביקרו אותה. כך למשל לשיטתו של קליפורד גירץ (Clifford Geertz), הדרך שבחר טיילור להגדיר את המונח תרבות משולה לסיר תבשיל גדול שאליו נזרקו תבלינים ורכיבים רבים,⁶ וכך במקום הגדרה אחת, התקבלו כמה הגדרות⁷ שאינן ממצות ואינן מתיישבות זו עם זו.⁸ לטענתו של גירץ, הוגים רבים הלכו בדרכו

² מנחם מאוטנר, **משפט ותרבות** (תשס"ח) בעמ' 25-26. ראו גם: מרטין בובר, "על מהותה של התרבות", **מחשבות ודעות** (י' בקר וז' שפאן - עורכים, תשכ"א) 219, בעמ' 219.

³ סיני אוקן, "על המושג 'תרבות'", **מחשבות ודעות** (י' בקר וז' שפאן - עורכים, תשכ"א) 231, בעמ' 231: "רחב ומטושטש עד אין קץ הוא השמוש במושג 'תרבות' בימינו [...] רבוי אין סופי זה של משמעויות למלה 'תרבות' מחייב אותנו איפוא, לדרוש את המושג 'תרבות'; צ' וויסלבסקי, 'תרבות וציביליזציה בישראל', **מחשבות ודעות** (י' בקר וז' שפאן - עורכים, תשכ"א) 71, בעמ' 71; מנחם מאוטנר, "שכל-ישר, לגיטימציה, כפייה: על שופטים כמספרי סיפורים" **פלילים** ז (תשנ"ט) 11, בעמ' 17: "אין בנמצא הגדרה או תפיסה מקובלת אחת של המושג תרבות"; Ann Swidler, "Culture in Action: Symbols and Strategies", 51 *American Sociological Rev.* (1986) 273, p. 273.

⁴ Edward Tylor, *Primitive Culture* (1871) p. 1. לשיטתו של טיילור התרבות היא שלמות מורכבת, הכוללת ידע, אמונות, ערכים, מוסר, משפט, מנהגים, נורמות וכל אותן יכולות והרגלים שהאדם רוכש בהיותו חלק מחברה. בדומה לטיילור, ישעיה ברלין מגדיר את המושג תרבות כך: "תפישת קשרי הגומלין בין פעילויות שונות מצד חבריה של קהילה מסוימת, תפישת הזיקות הקיימות בין מערכות משפט, דת, אמונות, מדעים, מנהגים, ומעל לכל, שפות, כמו גם בין מערכות של מיתוסים, אגדות וצורות התנהגות פולחניות, והאופנים שבהם זיקות אלה קושרות את בני הקהילה במסגרת אורחות חיים מובחנים שיש להם אידיאלים וערכים נבדלים", ראו: ישעיה ברלין, **האנושות - בול עץ עיקש** (תשנ"ה) בעמ' 60.

⁵ Alfred L. Kroeber and Clyde Kluckhohn, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions* (1963) pp. 81-143; A. L. Kroeber and Clyde Kluckhohn, "Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions", (vol. XLVII -1,1952) 41, pp. 43-78.

⁶ קליפורד גריין, **פרשנות של תרבויות** (1990) בעמ' 16. ראו גם: Roger Martin Keesing, "Theories of Culture", 3 *Annual Rev. of Anthropology* (1974) 73, p. 73; לטענתו, האתגר הוא לצמצם את הגדרת התרבות כך שתכלול פחות אך תחשוף יותר.

⁷ כך למשל במאמר אחד השתמש המחבר באחת עשרה הגדרות בניסיונו להציג את המושג תרבות, ראו: Clyde Kluckhohn, *Mirror for Man: The Relation of Anthropology to Modern Life* (1985) pp. 24-46.

של טיילור ונכשלו כמוהו, שכן הדרך להגדרת המונח תרבות אינה צריכה להיות אמפירית, אלא סמיוטית,⁹ וזו הגדרתו:

[...] it denotes an historically transmitted pattern of meanings embodied in symbols, a system of inherited conceptions expressed in symbolic forms by means of which men communicate, perpetuate, and develop their knowledge about and attitudes toward life.¹⁰

תימוכין לשיטתו של גירץ ניתן למצוא בטענתו של לסלי ווייט (Leslie A. White), כי ההתנהגות האנושית ראשיתה בשימוש בסמלים¹¹ וכי התרבות תלויה בסמלים ומבוססת עליהם - דבר המאפשר את שימורה:

All culture (civilization) depends upon the symbol. It was the exercise of the symbolic faculty that brought culture into existence and it is the use of symbols that makes the perpetuation of culture possible. Without the symbol there would be no culture, and man would be merely an animal, not a human being.¹²

גישותיהם של גירץ וווייט מדגישות את אופן הרכישה וההעברה של התרבות באמצעות סמלים, המגלמים דפוסים של משמעות העוברים מדור לדור. כך סבורה גם אן סוידלר (Ann Swidler):

[...] תרבות מורכבת ממוליכים סמליים של משמעות, ובכלל זה אומנות, פרקטיקות טקסיות, צורות אמנות, טקסים וחגיגות, בצד פרקטיקות תרבותיות לא רשמיות, כגון שפה, רכילות, סיפורים וטקסטים של חיי היום-יום.¹³

על סמך גישות אלו אפשר לומר כי יכולתו של האדם לייצר סמלים ולהנחיל את משמעותם מדור לדור היא המאפשרת את קיומה ואת התפתחותה של התרבות.¹⁴

⁸ Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays* (1973) p. 4.

⁹ Geertz שם, בעמ' 5.

¹⁰ Geertz שם, בעמ' 89. כך בתרגומו של מאוטנר (לעיל, הערה 2) בעמ' 25-26, הערת שוליים 23: "דפוס של משמעויות המגולם בסמלים והמועבר בדרך היסטורית, דהיינו מערכת של תפיסות המועברות בירושה והמבוטאת בצורות סימבוליות, שבני-אדם מעבירים באמצעותה אלה לאלה את הידע שלהם על אודות העולם ואת הגישות שלהם ביחס לעולם, וכן ממשיכים ומפתחים את הידע והגישות האלה".

¹¹ Leslie A. White, "The Symbol: The Origin and Basis of Human Behavior", *Philos. Sci.* (1940) 451, p. 451: "All human behavior originates in the use of symbols. It was the symbol which transformed our anthropoid ancestors into men and made them human. All civilizations have been generated, and are perpetuated, only by the use of symbols. It is the symbol which transforms an infant of homo sapiens into a human being; deaf mutes who grow up without the use of symbols are not human beings. All human behavior consists of, or is dependent upon, the use of symbols. Human behavior is symbolic behavior; symbolic behavior is human behavior. The symbol is the universe of humanity".

¹² White שם, בעמ' 68.

¹³ התרגום בעברית מתוך: אן סוידלר, "תרבות בפעולה - סמלים ואסטרטגיות", *תקשורת כתרבות - טלוויזיה כסביבה של תרבות היום-יום* (תמר ליבס ומירי טלמון - עורכות, אורית פרידלנד - מתרגמת, כרך א, 2004) בעמ' 77; למקור באנגלית ראו: Swidler (לעיל, הערה 3) בעמ' 273.

¹⁴ אריאל רוזן-צבי, "תרבות של משפט (על מעורבות שיפוטית, אכיפת חוק והטמעת ערכים)", *עיוני משפט* יז (תשנ"ג) 689, בעמ' 691.

התרבות ככלי ליצירת משמעות

מנחם מאוטנר מעלה כמה תובנות שהתפתחו בעשורים האחרונים – בעיקר בתחומי הדעת האנתרופולוגיה ולימודי תרבות – בנוגע למושג "תרבות", כשהעיקרית שבהן היא "התרבות כמשמעות". מונח זה מציין שהתרבות יוצרת, מבנה ומעניקה לבני האדם את המשמעות לכלל התכנים הממלאים את חייהם, בין שמדובר במושאייה של ההכרה ושל החשיבה האנושית ובין שמדובר בהערכתם המוסרית.¹⁵ מאוטנר מציג את התרבות לא רק ככזאת היוצרת בשבילנו משמעות, אלא אף ככזאת שהמשמעות שהיא יוצרת היא היחידה הקיימת בתודעתנו.¹⁶ בני האדם אינם יכולים להפריד בין המציאות ובין "האופן שבו התרבויות שבני האדם חיים בהן מנסחות את הדרך שבה המציאות הזו נתפסת".¹⁷ התרבות מבצעת זאת על ידי כינון של קטגוריות¹⁸ שבני האדם מפנימים בחייהם, ואלה מאפשרות להם לקלוט ולתפוס את העולם בהשקעת מאמץ קוגניטיבי קטן יחסית. לו בכל מפגש עם תוכן כלשהו היה על האדם לזהותו ולהגדירו מחדש, לא היה ביכולתו להכיר את העולם. מצב זה אמנם עלול להביא לידי סטראוטיפים ודעות קדומות, אך דומה שאלמלא כן לא היו הכרת העולם והחשיבה מן האפשר.¹⁹

יחסי הגומלין בין התרבות ובין הסובייקט

כובד משקלה של ההשפעה התרבותית הביא הוגים מסוימים לידי המסקנה שהתרבות מכוננת את כל רכיבי זהותנו.²⁰ רכיבים אלה מכוננים את האופן שכל אדם תופס ומבין את עצמו, או בלשונו של הנס גאורג גדמר (Hans-Georg Gadamer):

Long before we understand ourselves through the process of self-examination, we understand ourselves in self-evident way in the family, society, and state in which we live.²¹

¹⁵ מאוטנר (לעיל, הערה 2) בעמ' 26; יעקב בורקהארט, **עיונים בדברי ימי עולם** (חיים איזיק - מתרגם, תשכ"ב) בעמ' 23. כך מגדיר בורקהארט את התרבות: "תמצית כל מה שנתהווה ספונטאנית לשם טיפוחם של חיי-החומר ובחינת ביטויים של חיי הרוח והמוסר, היינו כל המגע-והמשא החברתי, כל הטכניקות, האמנויות, דברי-הספרות והמדעים. הלא היא עולמו של הנע, של החופשי, של מה שאינו בהכרח אוניברסאלי, של כל מה שאינו תובע לעצמו תוקף מחייב".

¹⁶ מנחם מאוטנר, **משפט ותרבות בישראל בפתח המאה העשרים ואחת** (תשס"ח) בעמ' 21: "בני האדם מופעלים על-ידי התרבות רגע-רגע בחיי היומיום שלהם. בני-האדם המופעלים על-ידי התרבות פועלים במידה נמוכה של בחירה ומודעות, כמעט באופן אינסטינקטיבי".

¹⁷ מאוטנר (לעיל, הערה 2) בעמ' 26.

¹⁸ Rita L. Atkinson, Richard C. Atkinson and Ernest R. Hilgard, *Introduction to Psychology* (14th ed., 2003) p. 645; מאוטנר (לעיל, הערה 2) בעמ' 28: "כל תרבות כוללת אוסף גדול של קטגוריות שבני האדם מפנימים אותן במהלך כל חייהם [...] מאפשרות לבני האדם לתפוס את העולם".

¹⁹ Atkinson שם, בעמ' 645-675. ראו גם: מאוטנר (לעיל, הערה 3) בעמ' 45-46.

²⁰ ח"י רות, "תרבות ולשון", **מחשבות ודעות** (י' בקר וז' שפאן - עורכים, תשכ"א) 243, בעמ' 244; Douglas Kellner, "Cultural Studies, Multiculturalism and Media Culture", *Gender, Race and Class in Media: A Text-Reader* (Gail Dines and Jean M. Humez - eds., 1995) p. 5; מאוטנר (לעיל, הערה 16) בעמ' 42; מאוטנר (לעיל, הערה 2) בעמ' 26-27.

²¹ Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method* (2nd ed., 1989) p. 276.

לגישת גדמר, התרבות מחלחלת להכרת הסובייקט את עצמו עוד בטרם הכיר את עצמו באופן רפלקטיבי. במילים אחרות, לפני המודעות הרפלקטיבית הסובייקט תופס את עצמו כחלק ממערכת מושגית תרבותית, כחלק ממשפחה, מחברה וממדינה.

התרבות איננה משפיעה רק על היבטים מודעים, אלא גם על היבטים שאינם שכלתניים ומחושבים²² כדוגמת רגשות, תחושות, אינסטינקטים והצורך הנפשי של בני האדם להתנהל בתבניות מסורתיות ותרבותיות.²³ על פי גדמר, התבניות התרבותיות והמסורתיות אינן חוסמות את בני האדם מפני התפתחות והשתנות אישית וחברתית, אלא עושות את הדבר לאפשרי.²⁴ הסובייקט יכול להשתנות רק בתוך תבנית כלשהי או בתגובה אליה, שכן כדי להשתנות צריך להיות משהו מלכתחילה. כמו שהתרבות מעצבת ומפעילה את בני האדם, כך בני האדם מגיבים אליה ומייצרים מתוכה תכנים תרבותיים נוספים וחדשים.²⁵ ייצור זה מביא לידי כך שהתרבות משתנה תדיר.²⁶ מחקר זה נועד לעמוד על שינויים מעין אלו שהתרחשו בתוצריה של התרבות הרלוונטיים לענייננו – המשפט, הספרות והקולנוע.

"תרבות פופולרית" וסוכניה

הערכות אסתטיות נורמטיביות הקשורות לא אחת למאבקי כוח פוליטיים הביאו במשך השנים לידי הבחנה בין תרבות גבוהה ואליטיסטית לתרבות נמוכה ופופולרית.²⁷ המונח "פופולרי" נקשר לתרבות המונית, ברברית, נמוכה, צרכנית, טיפשית, נהנתנית וזולה. היא מעלה דימויים של תופעה ברברית, אסקפיסטית, וולגרית, קיטשית וא-אסתטית, תרבות של שכבות נמוכות שאינן משכילות.²⁸ תרבות גבוהה, לעומתה, נחשבת לתרבות הרשמית "שמטרתה סביב פקידי המדינה ואנשי האקדמיה, נלמדת בבית הספר ובאוניברסיטאות, מועדפת על-ידי האליטה השולטת ומוצגת על-ידי המוסדות הרשמיים של

²² ראוי: Kluckhohn (לעיל, הערה 7) בעמ' 26: "Culture regulates our lives at every turn... whether we are; conscious of it or not" (לעיל, הערה 15) בעמ' 49: "בכלל, בעולם אין אדם רק צד אחד בלבד שהוא פעיל, אלא בכל עת תמיד פועל הכול, אף כי יתכן שפעולתם של צדדים אחדים תהיה רפה ולא-מודעת".

²³ Nicholas B. Dirks, Geoff Eley and Sherry B. Ortner, "Introduction", *Culture/Power/History: a Reader in Contemporary Social Theory* (Nicholas B. Dirks, Geoff Eley, and Sherry B. Ortner - eds., 1994) 3, p. 3: "culture is 'shared' by all members of a given society".

²⁴ Gadamer (לעיל, הערה 21) בעמ' 361; Geertz (לעיל, הערה 8) בעמ' 89: "[Culture is] an historically transmitted pattern of meanings embodied in symbols, a system of inherited conceptions expressed in symbolic form by means of which men communicate, perpetuate and develop their knowledge about and attitudes towards life".

²⁵ בובר (לעיל, הערה 2) בעמ' 223.

²⁶ Ulf Hannerz, *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning* (1992) p. 127; ציטוט זה מתמצת את טענתו של הנרז: "cultures are on the move". לעניין זה ראו גם: פרידריך ניטשה, **אנושי אנושי מדי: ספר לחופשיים ברוח** (יעקב גוטשלק ואדם טננבאום - מתרגמים, תשס"ח) בעמ' 179: "לטובתה של התרבות שתמשיך לצמוח ולצמוח נחוץ שוב ושוב דור חדש"; בורקהארט (לעיל, הערה 15) בעמ' 3; מאוטנר (לעיל, הערה 3) בעמ' 18.

²⁷ John Street, "The Politics of Popular Culture", *The Blackwell Companion to Political Sociology* (Kate Nash and Alan Scott - eds., 2004) 302, p. 303; Kellner (לעיל, הערה 20) בעמ' 5; Herbert J. Gans, *Popular Culture and High Culture: An Analysis and Evaluation of Taste* (1974) pp. 21-23.

²⁸ עודד היילברונר, "מי מפחד מתרבות פופולרית?", **אלפיים** 27 (תשס"ד) 235, בעמ' 235; John Fiske, *Understanding Popular Culture* (1989) p. 24: "Popular culture is made by the people at the interface between the products of the culture industries and everyday life. Popular culture is made, from below, not from above".

המדינה, של השכבות השולטות - בעיקר זו הבורגנית ושל האדם הלבן".²⁹ האוחזים בגישה האליטיסטית החשיבו כתרבות בכלל אך ורק את אותם תוצרים קלסיים וגבוהים.³⁰

בשנים האחרונות נוצר מערך חדש של גישות מחקריות לתרבות הנקרא "חקר התרבות" (Cultural studies).³¹ השותפים לגישה זו אינם מקבלים את ההבחנה בין תרבות "גבוהה" לתרבות "פופולרית" (המכונה גם תרבות "נמוכה"), ובוחנים רצף של תוצרי תרבות (מרומנים ספרותיים ועד שידורי טלוויזיה) מתוך הימנעות מקביעת הייררכיה או סיווג של תוצרי תרבות כתוצרים קנוניים. כך חקר התרבות מקנה כלים המאפשרים לפרש, לפרק ולבחון את תוצרי התרבות באופן ביקורתי וללא היתפסות לסיווגים אסתטיים ודעות קדומות.³²

ראוי לציין כי לפופולריות התרבותית עשוי להיות מובן נוסף המתקשר למידת הנראות של היצירה, כלומר למידת פרסומה, הנמדדת במספר האנשים שנחשפו אליה. נראה שבעידן המודרני בכלל, ובעשורים האחרונים בפרט, יש נסיקה במידת הפופולריות הפוטנציאלית של יצירות תרבות ובאפשרויות הפתוחות לפני היוצר או סוכני התרבות לחשוף את היצירות לקהלים חדשים ומגוונים, וצניחה במשך הזמן הנדרש ליצירה לצבור פופולריות. בעידן המודרני, ברוחה של המהפכה התעשייתית, התרבות מושפעת מסוכנים המפיצים תרבות בהיקפים עצומים וגלובליים.³³ כזאת היא למשל תרבות הצריכה ותרבות המותגים, תרבות הצפייה בטלוויזיה, תרבות המוסיקה והאמנות, ולאחרונה גם האינטרנט והרשתות החברתיות. התרבות מופצת באמצעים המאפשרים פרסום הנגיש כמעט לכל האוכלוסייה המערבית ואף יותר מכך. דוגמה לכך ניתן לראות ביצירות תרבותיות רבות כדוגמת ספרים, סרטי קולנוע, תכניות טלוויזיה, מחזות, שירים, עיתונות ואינטרנט.³⁴ רבים מהאמצעים המקלים את הפגישה עם יצירות התרבות ועם צריכתן מאפשרים לדלג על מוסדות צנזורה מסורתיים, שבעבר מנעו את חשיפתן של יצירות מסוימות. בהקשר זה ראוי להעיר כי בעידן הפוסט-מודרני בתחומים רבים הגיע מצב זה לידי קיצוניות, והגודש העצום של המידע הנגיש מקשה על יצירות יחידות להגיע לקהל רחב ולממדים קנוניים. כך או כך למאפיינים אלה השפעות ניכרות ביותר על שדה התרבות, והם מאפשרים את זיהויה של תרבות רב-לאומית, תרבות מערבית או תרבות מזרחית, ואולי אף תרבות גלובלית.

²⁹ היילברונר שם, בעמ' 235-236. ראו גם: Ken Browne, *Introducing Sociology for AS Level* (2nd ed., 2006) p. 215; Gans (לעיל, הערה 27) בעמ' 10.

³⁰ תמר ליבס, *תקשורת כתרבות - טלוויזיה כסביבה של תרבות היום-יום* (כרך א, 2004) בעמ' 68.

³¹ Kellner (לעיל, הערה 20) בעמ' 5. להרחבה בעניין זה, ראו: John Storey, *Cultural Studies and the Study of Popular Culture* (2nd ed., 2003) pp.1-6; Jeff Lewis, *Cultural Studies: the Basics* (2002); Chris Barker, *Cultural Studies: Theory and Practice* (2008).

³² Kellner שם, בעמ' 6-8; Austin Sarat and Thomas Kearns, "The Culture Lives of Law", *Law in the Domains of Culture* (Austin Sarat and Thomas Kearns - eds., 1998) 1, p. 4; Rosemary J. Coombe, "Contingent Articulations: A Critical Cultural Studies of Law", *Law in the Domains of Culture* (Austin Sarat and Thomas Kearns - eds., 1998) 21, p. 49.

³³ John Fiske, *Reading the Popular* (1990) p. 5.

³⁴ Douglas J. Goodman, "Approaches to Law and Popular Culture", 31 *Law & Social Inquiry* (2006) 757, p. 758: "Popular culture comprises a diverse assortment of books, movies, songs, television, programs and other cultural artifacts". להרחבה ראו גם: חיים בראשית, שלמה זנד ומשה צימרמן, "מבוא", *קולנוע וזיכרון - יחסים מסוכנים?* (2004) בעמ' 8-9: "עולם מושגי התרבות שאנו מונחים על ידו קשור בטבורו לעולם הדימויים והסמלים שמייצגת תעשיית הקולנוע העולמית"; נעה גרינברג וניר ברעם, "הקדמה", *אדוני התרבות - אנטומיה של יצרני תרבות ישראלים* (נעה גרינברג וניר ברעם - עורכים, תשס"ג) 7, בעמ' 8.

משפט ותרבות

שדה המחקר הבין-תחומי הנקרא "משפט ותרבות" החל להתפתח בשנות התשעים של המאה העשרים.³⁵ שדה זה עוסק בהבנת העומק של המשפטים כי המשפט אינו רק מערכת פונקציונלית של כללים ועקרונות³⁶ וכי הוא אינו "סגור מפני השפעה חיצונית על תכניו",³⁷ אלא יש ליתן משקל לסביבה התרבותית שבמסגרתה הוא פועל.³⁸ וממנה הוא שואב את כוחו ואת משמעותו. שדה זה הוא חלק משדה רחב יותר של משפט וחברה. השיח של משפט וחברה עוסק במשפט כתופעה חברתית ובקשר בינו ובין החיים החברתיים שמחוצה לו,³⁹ והקשר בין משפט לתרבות מושתת על היחס הזה.

המחקר שלפנינו מבוסס על ההנחה שהמשפט אינו מערכת סגורה,⁴⁰ הפועלת ב"ריק" חברתי, אלא מערכת הקשורה בקשרי גומלין הדוקים עם החברה,⁴¹ שבתוכה הוא פועל במשולב עם מערכות תרבותיות

³⁵ אורית קמיר, "מודל לחשיבה משפטית-תרבותית: ניתוח מקרה - היעדר יושר אקדמי ו'מבחני כבוד'", *דין ודברים* ד (תשס"ח) 167, בעמ' 168.

³⁶ מנחם מאוטנר, "המשפט כתרבות: לקראת פרדיגמה מחקרית חדשה", *רב-תרבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית - ספר הזיכרון לאריאל רוזן-צבי ז"ל* (מנחם מאוטנר, אבי שגיא ורונן שמיר - עורכים, תשנ"ח) 545, בעמ' 547. ראו גם: Ronald M. Dworkin, *Taking Rights Seriously* (1978) p. 38: "lawyer's natural tendency to associate laws and rules, and to think of 'the law' as a collection or system of rules"; John Henry Schlegel, *American Legal Realism and Empirical Social Science* (1995) p. 253. להרחבה בעניין התפיסה של מערכת המשפט כמערכת של כללים ראו: מאוטנר (לעיל, הערה 2) בעמ' 77-70.

³⁷ רועי קרייטנר, "תורת המשפט של משפט ותרבות - בעקבות מנחם מאוטנר משפט ותרבות (2008)", *משפט וממשל* יב (תש"ע) 469, בעמ' 472. ראוי לציין כי מקור זה, שממנו נלקח הציטוט, מציג כמה מסורות משפטיות הרואות במשפט מערכת סגורה ובעלת יכולת פנימית ליתן פתרון לכל בעיה משפטית מתוך עצמה. ראו גם: Thomas C. Grey, "Langdell's Orthodoxy", 45 *U. Pitt. L. Rev.* (1983-1984) 1, p. 6.

³⁸ Jane B. Baron, "Interdisciplinary Legal Scholarship as Guilty Pleasure: The Case of Law and Literature", *Law and Literature* (Vol. 2, Freeman Michael and Andrew Lewis - eds., 1999) 21, p. 25; Robert M. Cover, "The Supreme Court Foreword: Nomos and Narrative", 97 *Harv. L. Rev.* (1983-1984) 4, p. 10: "The creation of legal meaning... takes place always through an essentially cultural medium". C.R.B Dunlop, "Literature Studies in Law Schools", 3 *Cardozo Stud. L. & Literature* (1991) 63, p. 69: "legal scholars [...] cannot understand their subject in isolation from the larger concerns of our culture"; Ray B. Browne, "Why Should Lawyers Study Popular Culture?", *The Lawyer and Popular Culture: Proceedings of a Conference* (David L. Gunn - ed., 1993) 7, p. 7: "Popular culture is the way we live while we're awake, how we sleep and what we dream. It controls what we can and cannot do. It is our political and legal life-style and - content. The legal profession, whether it looks upon itself as be-longing to the Humanities or the Social Sciences, needs to understand the interplay it has with the forces shaping and animating society, i.e., the popular culture".

³⁹ אלפרד ויתקון, *משפט וחברה* (תשט"ז) בעמ' 7-8, 31.

⁴⁰ James Boyd White, *Heracles' Bow: Essays on the Rhetoric and Poetics of the Law* (1989) p. xii; Richard A. Posner, *Law and Legal Theory in England and America* (1996) p. 37. פוזנר בוחן את ההבדלים בין שיטת המשפט האמריקנית לזו האנגלית ומסבירם באמצעות ההבדלים התרבותיים, הכלכליים, ההיסטוריים וכדומה שבין המדינות. על פי פוזנר, יש להתייחס למשפט בהתאם להקשרים האופפים אותו, הקובעים את משמעותו ואת תכניו/או את דרכי פרשנותו. ראו גם: אוריאל פרוקצ'יה, "בועות-משפט - הרצאה לפתיחת שנת הלימודים" *משפטים* כ (1) (תש"ן) 9, בעמ' 11. מדברי פרוקצ'יה עולה כי אין "עיסוק משפטי טהור", כזה שאינו סמוך על שולחנם של אחרים, המפרנס עצמו מתוך חוקיות הפנימית ושיש לו אחיזה במציאות סגורה, עצמאית, אשר לבדד תשכון, ושאינו לה רקמה פתוחה, קולטת, מתחברת עם החיים".

⁴¹ מרדכי קרמניצר, "שינויים חברתיים ומגמות בהתפתחות המשפט", *המשפט בישראל - מבט לעתיד* (תשס"ג) 87, בעמ' 87: "אין המשפט מתקיים בחלל ריק אלא יונק מן המציאות שסביבו ומזין אותה"; Lawrence M Friedman, "The Law and Society Movement", 38 *Stan. L. Rev.* (1985-1986) 763, pp. 774-775; Richard A Posner, "The Decline of Law as an Autonomous Discipline: 1962-1987", 100 *Harv. L. Rev.* (1987) 761, p. 763.

אחרות.⁴² לכל תרבות צרכים משלה ומכאן תביעות אחרות ממערכת המשפט, והמשפט עומד בייעודו כשהוא ממלא אחריה.⁴³ המשפט והשפה המשפטית מושפעים במידה לא מבוטלת מהמרקם התרבותי, מהסביבה התרבותית ומחיי החברה ובעת ובעונה אחת גם משפיעים עליהם.⁴⁴ הסתכלות כזאת על המשפט מבליטה את מורכבותו כתופעה שאיננה רק מארגנת את החיים החברתיים ומעצבת אותם,⁴⁵ אלא אף מושפעת מהם ומעוצבת בדמותם.⁴⁶ כלשונה של נעמי מזי (Naomi Mezey):

Law participates in the production of meaning within the shared semiotic system of a culture, but it is also a product of that culture and the practices that reproduce it.⁴⁷

קיומו של קשר בין תוצרי התרבות כדוגמת ספרים וסרטים ובין המשפט אינו מובן מאליו, ועצם קיומו, טיבו והדרכים שהוא בא לידי ביטוי זכו לעיון מחקרי ענף.⁴⁸ בין היתר היו שמצאו חשיבות רבה בחיזוק הקשר הזה. כך למשל גרס יעקב טירקל כי החשיפה לתוצרי התרבות מאפשרת לעוסקים במשפט להשתחרר מהממד הטכני הכרוך בעיסוק זה, המתמקד בהתמקצעות בנבכי החקיקה ובנפתולי הפסיקה. תוצרי התרבות בכלל והספרות והקולנוע בפרט מאפשרים היכרות עם הערכים התרבותיים ועם הטבע האנושי ובכך מעשירים את עולמם של העוסקים במשפט.⁴⁹ מהלך זה מצייד את העוסקים במשפט בכלים חיוניים שיהיו הקרקע לכינונו של משפט ראוי יותר שכן "נפש עשירה תלד משפט עשיר".⁵⁰

⁴² מאוטנר (לעיל, הערה 2) בעמ' 204: "המשמעות הנקבעת על ידי המשפט מושלמת אפוא תמיד על ידי מערכות תרבותיות רבות ושונות"; ראו גם: מנחם מאוטנר, "הפקולטה למשפטים: בין אוניברסיטה, לשכת עורכי-הדין ובית המשפט", **על החינוך המשפטי** (תשס"ב) 11, עמ' 30; Richard K. Sherwin, "What Screen Do You Have in Mind? Contesting the Visual Context of Law and Film Studies", 46 *Stud. Law. Polit. & Soc.* (Austin Sarat - ed., 2009) 3, pp. 23-24.

⁴³ רוזן-צבי (לעיל, הערה 14) בעמ' 690.

⁴⁴ קרייטנר (לעיל, הערה 37) בעמ' 469; יששכר רוזן-צבי, "סובייקט, קהילה ופולרליזם משפטי (בעקבות בג"צ 3269/95 כץ נ' בית הדין הרבני האזורי בירושלים)", **עיוני משפט** כג (2) (תשס"ו) 539, בעמ' 539.

⁴⁵ מאוטנר (לעיל, הערה 36) בעמ' 574: "יש לראות את המשפט גם כיוצר משמעות בחייהם של בני-אדם [...] ממלא תפקיד בתבנות פרקטיקות [...] ובכינון התודעות של בני-אדם באשר להגדרת זהותם [...]"; מאוטנר (לעיל, הערה 42) בעמ' 33; Susan Silbey, "Making a Place for Cultural Analyses of Law", 17 *Law & Social Inquiry* (1992) 39, p. 41: "law is a part of the cultural processes that actively contribute in the composition of social relations". עופר סיטבון וטל קורמן, "כדי לתרום תרומה חברתית משמעותית יש לזנוח את הציניות, את הרמת הידיים והייאוש - ריאיון עם היועץ המשפטי לממשלה מני מזוז", **משפט מעשי** א (2008) 37, בעמ' 45.

⁴⁶ ראו: White (לעיל, הערה 40) בעמ' x; קרמניצר (לעיל, הערה 41) בעמ' 88; יששכר רוזן-צבי (לעיל, הערה 44) בעמ' 539; "המשפט הוא יסוד מעצב קבוע של התרבות והחברה. הוא מהווה ביטוי של התרבות, אך גם יוצר תרבות"; רוזן-צבי (לעיל, הערה 14) בעמ' 689. יש חוקרים הטוענים כי התרבות אינה משקפת באופן מדויק את המצב המשפטי, לעניין זה ראו: Friedman (לעיל, הערה 14) בעמ' 1588: "Popular culture, as reflected in the media, is not, and cannot be taken as, an accurate mirror of the actual state of living law"; Thomas J. Sullivan, "Imagining the Criminal Law: When Client and Lawyer Meet in the Movies" 25 *Univ. Arkansas at Little Rock L. Rev.* (2003) 665, p. 668; Peter Robson, "Law and Film Studies: Autonomy and Theory", *Law and Popular Culture: Current Legal Issues* (Michael Freeman - ed., 2004) 21, p. 24.

⁴⁷ Naomi Mezey, "Law as Culture" 13 *Yale L. J. Rev.* (1975-1976) 35, p. 47.

⁴⁸ עילי אהרונסון ושולמית אלמוג, "משפט כקולנוע: מראית פני הצדק בעידן הדימוי הנע", **מחקרי משפט** כב (1) (2005) 9, בעמ' 33; חיים שיין, **הפילוסופיה של המשפט - עיון ישראלי** (תשס"ח) בעמ' 277; מאוטנר (לעיל, הערה 2) בעמ' 204: "המשמעות הנקבעת על ידי המשפט מושלמת אפוא תמיד על ידי מערכות תרבותיות רבות ושונות".

⁴⁹ ראו: יעקב אבי ברוך טירקל, "משפט והומניזם - הרהורים על הומניזם ועל דמות המשפטן", **הפרקליט** מא (תשנ"ג-תשנ"ד) 458, בעמ' 462: "משפט אנושי אמיתי, שאינו מושתת רק על מידע המופק ממאגר חסר רגשות, אין לו חיים בלי משפטים שזכו בעולם של

הספרות והקולנוע הם מדרכי המבע האמנותי העשירות ביותר. הם קשורים בקשר עבות אל התרבות, משקפים את המתחולל בה ובד בבד משפיעים על העתיד להתחולל בה. מערכת היחסים שבין שלושת התחומים הללו - המשפט, הספרות והקולנוע - זכתה לעיון ולמחקר מעמיקים, והדיון להלן ייסוב סביב תוצריהם של מחקרים אלו.

משפט וספרות

החיבור בין המשפט לספרות

התחום "משפט וספרות" הוא כינויו של שיח מחקרי המחבר בין תחום המשפט לתחום הספרות. מקובל לומר כי תנופתה של תנועת ה"משפט וספרות" (Law and Literature) החלה בשנת 1973, עם פרסום ספרו של ג'יימס בויט ווייט *The Legal Imagination* (James Boyd White).⁵¹ מפרסומים קודמים עולה שעיסוק אקדמי בתחום כבר החל בסוף המאה התשע עשרה,⁵² ברם ספרו של ווייט, שבין היתר עומד על הדמיון בין קריאת ספרות ופרשנותה ובין חלק מהפעילות הפרשנית הכרוכה בחקר המשפט,⁵³ הקים הד של תגובות ופרסומים וזירז את התפתחותו של שדה המחקר "משפט וספרות".⁵⁴

החיבור בין משפט לספרות נעשה במטרה להעשיר כל אחד מן התחומים בתובנות מורכבות מאלו שניתן להפיק בעזרת התייחסות נפרדת לכל תחום ותחום,⁵⁵ או כדבריו של ריצ'רד פוזנר (Richard A. Posner):

ערכים, בחוסן מוסרי, בחכמת לב, בלב שומע ואוהב. כאן מקור חיותו ומכאן נשאבות התשובות לשאלות הקשות. עלינו לעשות כל שביכולתנו כדי שלפחות מקצת היושבים על קתדרות המורים באוניברסיטאות, על ספסלי עורכי-הדין ועל דוכני השופטים בבתי-המשפט יהיו גם בעתיד אנשים כאלה, בני-אדם בעלי לב, תרבות וערכים, שראייתם מגעת מעבר לאופק המשפטי הצר ומקיפה עולמות שלמים, כאלה שהם עשירים בדעת ולא רק בידע מקצועי". ראו גם: אלפרד ויתקון, "ראיית-החשבון והמשפט" **משפט ושיפוט** (תשמ"ח) 199, בעמ' 200. ויתקון מציג במאמרו זה את הצורך להרחיב את הידע בתחום מדעי החברה והכלכלה של המשפטן ומסביר באופן כללי כי "יוצא שהמשפטן שבימינו חייב להיות בקי בהרבה דברים החורגים מגדר תורת המשפט ומחוק לימודיו כמשפטן".

⁵⁰ מישאל חשין, "הרהורים על אומנות המשפט", **משפט וספר** (תשנ"ז) 1, בעמ' 10.

⁵¹ James Boyd White, *The Legal Imagination: Studies in the Nature of Legal Thought and Expression* (1973) p. xiv; Richard A. Posner, *Law and Literature: A Misunderstood Relation* (1988) p. 4; Gary Minda, *Postmodern Legal Movements: Law and Jurisprudence at Century's End* (1995) p. 149.

⁵² ראו: Posner שם, בעמ' 12; John H. Wigmore, "A List of Legal Novels", 2 *Ill. L. Rev.* (1908) 574, p. 574; John H. Wigmore, "A List of One Hundred Legal Novels", 17 *Ill. L. Rev.* (1922-1923) 26, p. 26; Richard Weisberg, "Coming of Age Some More: Law and Literature Beyond the Cradle", 13 *Nova L. Rev.* (1988-1989) 107, p. 107; David R. Papke, "Law and Literature: A Comment and Bibliography of Secondary Works", 73 *Law Libr. J.* (1980) 421, p. 421; Harold Suretsky, "Search for a Theory: An Annotated Bibliography of Writings on the Relation of Law to Literature and the Humanities", 32 *Rutgers L. Rev.* (1979) 727, pp. 730-735; סורטסקי מציג במאמרו זה כמה חיבורים שפורסמו בסוף המאה התשע עשרה ולאחריה ועסקו בתחום ה"משפט וספרות". הראשון שבהם פורסם בשנת 1866.

⁵³ לביקורת על עמדתו של ווייט, בפרט בנוגע ליישום הספרות במשפט, ראו: Richard A. Posner, "Law and Literature: A Relation Reargued", 72 *Va. L. Rev.* (1986) 1351, pp. 1391-1392.

⁵⁴ אלמוג, **משפט וספרות** (2000) בעמ' 5.

⁵⁵ שולמית אלמוג, "ספרות לצד משפט - הודעה, תודעה, אמת" **מחקרי משפט** יז (1) (2001) 279, בעמ' 301; אלמוג שם, בעמ' 6.

The study of law and literature seek to use legal insights to enhance understanding of literature, not just literary insights to enhance understanding of law.⁵⁶

שני התחומים משתמשים תדיר בלשון ובשפה (מילים וטקסטים כתובים או מדוברים) ומנסים להתגבר על מחסומיה.⁵⁷ כלי העבודה של העוסקים במשפט, בדומה לכלי העבודה של אנשי הספרות, הן המילים המדוברות והכתובות. כך בלשונו של מישאל חשין:

כלי העבודה של האמנות הכתובה והמדוברת כלי זהה הוא לכלי העבודה של איש המשפט. כלי העבודה היא המילה הכתובה והמדוברת. המשורר הוא אמנם אמן המילה הכתובה ואולם גם איש המשפט חייב לפלס דרכו בסבך המילים הכתובות והמדוברות.⁵⁸

אפשר לומר כי בדומה לאנשי הספרות, גם העוסקים במשפט הם במידה מסוימת אמני המילה הכתובה והמדוברת.⁵⁹ כך למשל כותב אהרן ברק על הפרשנות השיפוטית:

הפרשנות אינה בלשנות, ובכך שונה היא מגישות פרשניות מילוליות הנוטות – בעוצמות שונות – לעבר גישות בלשניות-מכניות בפרשנות [...] ההכרעה אינה בין הכל לבין לא כלום. ההכרעה היא במידה הראויה של האחד על חשבון האחר. השאלה אינה יציבות או שינוי. השאלה היא במידת היציבות ובמידת השינוי. בנקודה גיאומטרית זו מתבטא כשרונו של הפרשן, כאן באה לידי ביטוי גדולתו. כאן משתקף הפרשן כאמן. האמנות שבפרשנות – להבדיל מהאומנות שבה – שוב אינה טיעון ביקורתי, נהפוך הוא: הפרשנות מגיעה לשיאה כאשר השופט הפרשן מיצה את כללי הפרשנות והוא מפעיל את שיקול דעתו השיפוטי-פרשני. זו שעתו היפה של הפרשן.⁶⁰

ניתן אפוא לראות באנשי המשפט אמנים ולא רק אומנים, אבל יש לזכור כי תכלית אמנותם היא לרוב נורמטיבית ולא אסתטית.

⁵⁶ Posner (לעיל, הערה 51) בעמ' 1; ראו גם: Anthony Julius, "Introduction", *Law and Literature* (Vol. 2, Freeman Baron; Michael and Andrew Lewis - eds., 1999) ix, p. ix; בעמ' 21-22.

⁵⁷ ראו: אלמוג (לעיל, הערה 54) בעמ' 26; Richard Weisberg H. and Jean-Pierre Barricelli, "Literature and the Law", *Interrelations of Literature* (Jean-Pierre Barricelli and Joseph Gibaldi - eds., 1982) 150, p. 150; Kieran Dolin, *A Critical Introduction to Law and Literature* (2007) p.10; Austin Sarat and Thomas R. Kearns, "Editorial Introduction", *The Rhetoric of Law* (Austin Sarat and Thomas R. Kearns - eds., 1994) 1, p. 2.

⁵⁸ חשין (לעיל, הערה 50) בעמ' 11-12.

⁵⁹ מקצוע המשפט מצריך בקיאות בחומר המשפטי (בפסקי דין, בחוקים, בתקנות, בחוות דעת, במסמכי התיק המשפטי וכו'), דבר הדורש מהעוסקים בו לעסוק בקריאה מתמדת בניסיון להבין ולפרש את הטקסט המשפטי. העוסקים במשפט אינם רק קוראים, אלא גם כותבים ודוברים. לעניין זה ראו: James Boyd White, "Law as Literature: Reading Law and Reading Literature", 60 *Tex. L. Rev.* (1981-1982) 415, p. 415.

⁶⁰ אהרן ברק, **פרשנות במשפט** (כרך ראשון: תורת הפרשנות הכללית, תשנ"ב) בעמ' 396.

משפט כספרות ומשפט בספרות

את השיח המחקרי בנושא זה נהוג לחלק לשני תחומי משנה בולטים או מערכות יחסים אפשריות:⁶¹
"משפט כספרות" (Law as Literature) ו"משפט בספרות" (Law in Literature).⁶²

משפט כספרות

התחום "משפט כספרות" מבקש להיעזר בכלי מחקר ובשיטות שפותחו בתחום תורת הספרות כדי לפרש ולנתח טקסטים משפטיים.⁶³ המלומדים הן מתחום המשפט והן מתחום הספרות עוסקים תדיר בפענוח משמעותם של טקסטים,⁶⁴ ועל כן לבו של תחום המשפט כספרות מתמקד בפרשנות הטקסט המשפטי באמצעות כלים שפותחו לשם פרשנות הטקסט הספרותי.⁶⁵ כך בהגדרתם הממצה של גיורא בינדר (Guyora Binder) ורוברט וייסברג (Robert Weisberg):

This scholarship [of Law as Literature] employs the techniques and principles of literature criticism, theory, and interpretation to better understand the writing, thought, and social practice that constitute legal systems and offers these techniques and principles as tools for reforming those legal systems.⁶⁶

⁶¹ Shulamit Almog, "Literature Alongside Law as a Contemporary Paradigm", 13 *Cultural Dynamics* (2001) Minda; 53, p. 54. (לעיל, הערה 51) בעמ' 151-153.

⁶² לפירוט בדבר חלוקה זו ראו: Dunlop (לעיל, הערה 38) בעמ' 63; Minda שם, בעמ' 150-153; Guyora Binder and Robert Weisberg, *Literary Criticisms of Law* (2000) p. 3; Ian Ward, *Law and Literature: Possibilities and Perspectives* (1995) p. 3; Kieran Mcevoy, "Newspapers and Crime: Narrative and the Construction of Identity", *Tall Stories? Reading Law and Literature* (John Morison and Christine Bell - eds., 1996) p. 180. זאת יש חוקרים הטוענים כי בשדה המשפט והספרות מצויים סוגי שיח שקשה לסווגם כ"משפט בספרות" או "משפט כספרות". לעניין זה ראו: Minda (לעיל, הערה 51) בעמ' 166. יש לציין כי אופן חלוקה זה אינו מקובל על כל החוקרים, ויש המחלקים את התחום אחרת, ראו למשל: Freeman Michael (Vol. 2, *Law and Literature*) (1999) 63, p. 63; Jane B. Baron, "law, Literature, and the Problems of Interdisciplinary", 108 *Yale L. J.* (1999) 1059, pp. 1063-1071. ווסט מציעה חלוקה לשלושה כיוונים: הראשון - בחינת בעיות משפטיות ביצירות ספרותיות; השני - בחינת הקשר והקרבה בין ביקורת המשפט לביקורת הספרות; והכיוון השלישי - התייחסות לטקסט המשפטי כאל טקסט ספרותי, ראו: Robin West, *Narrative, Authority & Law* (1993) p. 89, f. 1.

⁶³ אלמוג "ספרות לצד" (לעיל, הערה 55) בעמ' 302; שולמית אלמוג, "משפט וספרות, הלכה ואגדה", *מחקרי משפט* יג (תשנ"ז) 413, בעמ' 417; Ward (לעיל, הערה 62) בעמ' 15-16; Dunlop (לעיל, הערה 38) בעמ' 63.

⁶⁴ Binder "The law-as-Literature Trope" (לעיל, הערה 62) בעמ' 69; Posner (לעיל, הערה 51) בעמ' 8; מישאל חשין, "מאיר שמגר - נשיא של שופטים- שופט ואדם", *משפטים* כ"ו (תשנ"ו) 203, בעמ' 206-207; Robert M. Cover, "Violence and the Word", 95 *Yale L. J.* (1985-1986) 1601, p. 1601; Stanley Fish, *Doing What Comes Naturally: Change, Rhetoric, and the Practice of Theory in Literary and Legal Studies* (1999) pp. 87-102; Ronald Dworkin, *Law's Empire* (1986) pp. 49-62; Owen Fiss, "Objectivity and Interpretation", 34 *Stanford. L. Rev.* (1982) 739, p. 739: "Interpretation whether it be in the law or literary domains, is neither a wholly discretionary nor a wholly mechanical activity. It is a dynamic interaction between reader and text, and meaning the product of that interaction".

⁶⁵ Minda (לעיל, הערה 51) בעמ' 150: "The law-as-literature approach uses a broader range of methods and theoretical practices of literary criticism as a medium for analyzing legal texts and exploring the nature of legal style and rhetoric". לעניין זה ראו גם: Sanford Levinson, "Law as Literature", 60 *Tex. L. Rev.* (1981-1982) 373.

⁶⁶ *Literary Criticisms*, Binder (לעיל, הערה 62) בעמ' 3.

תחום המשפט כספרות משתמש אפוא בכלים שפותחו במסגרת חקר הספרות.⁶⁷ יישומם של כלים אלה על הטקסטים המשפטיים עשוי להיעשות במגוון אופנים במטרה להשיג מגוון מטרות. אשר על כן "אי אפשר להצביע על תיאוריה מרכזית 'ספרותית' אחת שהיא בת-יישום לגבי המשפט כולו ואף לא על 'כיוון זרימה' אחד".⁶⁸ עוד ראוי לציין כי בדרך כלל השימוש בתובנות מהתחום של המשפט כספרות אינו מספק תשובות חד-משמעיות שלהן השפעה מיידית ומעשית על פועלו של המשפט.⁶⁹

בבסיס הרעיון של המשפט כספרות מצויה ההנחה שלכל טקסט אפשר להתייחס ככזה ללא תלות בהקשר הספציפי שבו נכתב, כדבריה של שולמית אלמוג:

כל טקסט מהווה ניסיון של מחבריו ליצור ולהעביר מסר, וטקסטים משפטיים אינם שונים מבחינה זו מטקסטים אחרים: יצירות ספרותיות הן ניסיונות של הכותבים להעביר לקוראים עלילות, טקסטים מדעיים הם ניסיונותיהם של מדענים להעביר מסקנות מדעיות לקהל היעד, וטקסטים משפטיים הם ניסיונות של הרשויות המוסמכות לכך למסור את תוכן החלטותיהן.⁷⁰

בתחום הספרות התפתחו תורות אחדות הדנות בשאלה מהי משמעות וכיצד היא נוצרת. תורות אלה עוסקות במתן מובן לטקסט ובפרשנותו ובוחנות את היחס המשולש שבין יוצר הטקסט, הטקסט והקורא.⁷¹ בשל קוצר היריעה לא יוצגו תורות אלו בהרחבה, אך כדי לתת מושגים כלליים להמשך הדיון, יצינו בקצרה הבולטות שבהן.

הפואטיקה היא אוסף של כללים המנחים ומנהירים כיצד נוצרת משמעות.⁷² את אבי התורה מקובל לראות באריסטו,⁷³ שבספרו **פואטיקה** ריכז לראשונה מערכת כלים שבאמצעותם היצירה האמנותית (בעיקר הטרגדיה) עשויה ליצור תגובה משמעותית בקהל. לפי אריסטו לב הניתוח האסתטי של האמנויות כולן הוא המונח "מימסיס" (mimesis)⁷⁴ - אמנות החיקוי והייצוג.⁷⁵ לשיטתו מהות המימסיס איננה רק

⁶⁷ Paul Gewirtz, "Narrative and Rhetoric in the Law", *Law's Stories: Narrative and Rhetoric in the Law* (Peter Brooks and Paul Gewirtz - eds., 1996) p. 4.

⁶⁸ אלמוג (לעיל, הערה 54) בעמ' 19.

⁶⁹ אלמוג שם, בעמ' 20; אלמוג, "הלכה ואגדה" (לעיל, הערה 63) בעמ' 423: "שלא כמו כללי הפרשנות המשפטיים, אין בכוחן של תורות פרשנות או עקרונות פרשניים מתחום הספרות לתת מענה חד-משמעי, מחייב, מוסמך, נורמטיבי ואופרטיבי. פועלם של אלה האחרונים הוא אחר: הם סוללים כיווני מחשבה חדשים, ובתוך כך מעשירים ומעבים את קשת האפשרויות הפתוחה בפני הפרשן המשפטי הניצב מול טקסט". ראו גם: אריאל בנדור, "הטיית המשפט, הכרת פנים - מחשבות ביקורתיות על 'משפט כספרות'", **מחקרי משפט** יח (2-1) (תשס"ב) 85, בעמ' 90-117. במאמר זה מזהיר בנדור מפני שימוש מכליל בתובנות הכלליות הנוצרות באמצעות שיח "משפט כספרות". במאמרו הוא מנסה לתחום את היקף ההסתכלות בטקסטים משפטיים באמצעות כלים ספרותיים במטרה לצמצם את הפקתן של תובנות ומסקנות שלהן השלכה כוללת על המשפט.

⁷⁰ אלמוג (לעיל, הערה 54) בעמ' 37. ראו גם: Larry Alexander, "All or Nothing at All", 25 *Law and Interpretation* (A. Marmor - ed., 1995) 357, p. 361.

⁷¹ ברק, **פרשנות במשפט** (לעיל, הערה 60) בעמ' 69.

⁷² שולמית אלמוג, **משפט וספרות בעידן דיגיטלי** (2007) בעמ' 33: "הפואטיקה היא מערכת של הנחיות המסייעת לנו ומדריכה אותנו כאשר יעדנו הוא בניית משמעות"; Clarence H. Holman and William Harmon, *A Handbook to Literature* (1992) p. 364.

⁷³ אריסטו, **פואטיקה** (יעקב גולומב - עורך, יואב רינון - מתרגם, תשס"ג).

⁷⁴ נתן שפיגל, **תורת הפיוט לאריסטו - מימסיס וקאטארסיס** (1971) בעמ' 17; אלמוג (לעיל, הערה 72) בעמ' 34.

⁷⁵ קנת מק'ליש, **אריסטו** (יהודה מלצר - עורך, אמיר צוקרמן - מתרגם, 2002) בעמ' 28.

לחקות, אלא ליצור ייצוג אמנותי בעזרת דמיון ושימור השוני בעת ובעונה אחת.⁷⁶ כך אפשר ללכוד את דעת הקהל ולשתף אותו בהתנסות שאליה היצירה האמנותית מכוונת.⁷⁷

ההרמנויטיקה, מדע הפרשנות,⁷⁸ היא תחום הידע המתעסק במשמעותם של אירועים, ובעיקר בפרשנותם של טקסטים. ההרמנויטיקה, באמצעות אוסף שאלות,⁷⁹ מנסה להגיע לתוצאה המבוקשת – המשמעות⁸⁰ – אבל לא משמעות סתם, אלא המשמעות הנכונה ביותר.⁸¹ מדובר בתחום ידע רחב הכולל גישות ומחלוקות רבות, ולפיכך יש לזכור "כי אין תורה הרמנויטית אחת המסבירה את התופעה הפרשנית על כל היבטיה, אלא קיימות תורות הרמנויטיות שונות, כל אחת והמתדלוגיה שלה".⁸² ההרמנויטיקה איננה בוחנת את הטקסטים אך ורק מתוך עצמם, ככל שהדבר אפשרי בכלל, אלא בוחנת את משמעותם בעזרת תכנים המצויים מחוצה להם. בדרך זו היא מגדילה את מעגלי המשמעות המקיפים את הטקסטים ומאתרת בהם צדדים נוספים ובלתי מוכרים.⁸³ כך למשל במסגרת ההגות ההרמנויטית יש הרואים בפעולת הפירוש פעולה המתווכת בין הטקסט ובין הצופה או הקורא אגב יצירת דיאלוג מתמשך בין העולם שהצופה או הקורא חי בו ובין העולם שהטקסט מחייב אותו להתחשב בו.⁸⁴

⁷⁶ שפיגל (לעיל, הערה 74) בעמ' 17-19. ראו גם: Jonathan D. Culler, *Literary Theory: A Very Short Introduction* (1997) p. 70.

⁷⁷ שפיגל שם, בעמ' 17, גורס כי "מימסים משמש בפי אריסטו בראש-ובראשונה בטרגדיה ובאפוס". שולמית אלמוג מדגישה כי אבחנותיו אלו אינן מוגבלות לטרגדיה, אלא הן "משמעותיות לכל מבע ספרותי ואין זה מפתיע אפוא שהפואטיקה הצמיחה ענף מחקרי שלם שנפחו והיקפו פרצו את הגבולות הראשוניים ששרטט אריסטו. במהלך הדורות הלכה והתרחבה משמעותו של המושג פואטיקה, והיום הוא מתייחס לאופני הבניית משמעות בתחום כלשהו, לאו דווקא בתחום הספרות". ראו: אלמוג (לעיל, הערה 72) בעמ' 34; מיכל אלברשטין ושולמית אלמוג, "חינוך משפטי ומדעי הרוח - בין פרשנות לתורת הפרשנות", **דין ודברים** ג (תשס"ז) 21, בעמ' 24.

⁷⁸ זאב לוי, **הרמנויטיקה** (1986) בעמ' 9: "הרמנויטיקה היא אומנות או אומנות, העוסקת בתרגום, בהסברה ובפרשנות, על מנת להבהיר היגד לשוני קשה להבנה. מדובר בדרך כלל בטקסים דתיים, היסטוריים וספרותיים, לרבות הבעיות העולות בעת תרגומו של טקסט משפה לשפה. לפיכך ההרמנויטיקה התהוותה ופועלת מפני שהיו קיימים טקסטים ומוספים להתקיים טקסטים. אמנם תחולתה הורחבה בזמננו והיא יכולה לעסוק גם ביצירות-אמנות לא טקסטואליות, בסרטי קולנוע וכו'". לוי מבחין בהרמנויטיקה בין שתי מגמות: אמנותית ואומנותית. הרמנויטיקה אמנותית פועלת ביצירותיו ובסקולטיביות; הרמנויטיקה אומנותית פועלת בקפדנות מדעית. ראו גם: זאב לוי, **הרמנויטיקה במחשבה היהודית בעת החדשה** (תשס"ו) בעמ' יא-יג; Francis Lieber, *Legal and Political Hermeneutics, or Principles of Interpretation and Construction in Law and Politics* (3rd ed., 1880) p. 52; Sanford Levinson and Steven Mailloux, "Preface", *Interpreting Law and Literature* (Sanford Levinson and Steven Mailloux - eds., 1988) ix, p. ix; ברק (לעיל, הערה 71) בעמ' 68: "ההרמנויטיקה היא ענף החשיבה האנושית שעניינו פירוש אירוע, האירוע המתפרש יכול שיהא של נורמה משפטית - עניין לנו אז בפרשנות המשפטית. האירוע המתפרש יכול שיהא טקסט ספרותי... עניין לנו אז בהרמנויטיקה של הספרות...".

⁷⁹ כגון מהו טקסט? מה היחס שבין המחבר לטקסט ובין הטקסט לקורא? האם לטקסט יש מעמד עצמאי, או שמא יש להתייחס להקשר התרבותי שהוא נכתב בו ולביוגרפיה של מחברו? עוד עוסקת ההרמנויטיקה בפירוש של הטקסט העומד לפניה.

⁸⁰ אלברשטין ואלמוג (לעיל, הערה 77) בעמ' 23.

⁸¹ אלברשטין ואלמוג שם, בעמ' 23-24; Culler (לעיל, הערה 76) בעמ' 61. להרחבה ראו גם: David Bordwell, *Making Meaning* (1989) p. 273.

⁸² ברק (לעיל, הערה 71) בעמ' 76.

⁸³ שולמית אלמוג, "משפט וספרות כמסע", **מחקרי משפט** יח (תשס"ב) 5, בעמ' 6; J. Hillis Miller, *The Ethics of Reading* (1987) p. 6.

⁸⁴ לוי (לעיל, הערה 78) בעמ' 13, ראו גם: מיכאל אברהם, **אנוש כחציר - על האדם: גוף ונפש, רגש, שכל ורצון** (תשס"ח) בעמ' 332.

מנגד להרמנויטיקה, התרה אחר משמעותו הנכונה של הטקסט, ניצבת תורת הדקונסטרוקציה,⁸⁵ ובמרכזה הפילוסוף הצרפתי ז'אק דרידה (Jacques Derrida).⁸⁶ תורה זו, ברוחו של הפוסט-מודרניזם, מנסה לשלול כל אפשרות להצביע על פרשנות נכונה של טקסט.⁸⁷ הדקונסטרוקציה שוללת בעצם את האפשרות לפירוש שיטתי של טקסטים ואת אפשרות הביקורת על פרשנות זו.⁸⁸ הדקונסטרוקציה מבקשת לפתוח את דלתות הפרשנות לפני כל פרשן "לפרש כאוות נפשו וכראות עיניו, אף בניגוד למשמעות הלשונית של הכתוב",⁸⁹ ובקיצור "כל פירוש תופס".⁹⁰

לסיכום, תחום המשפט כספרות בוחן את אופיו של המשפט ואת אופן פעולתו באמצעות כלים שמקורם בחקר הספרות. כך למשל גישות ותובנות מתחומי הפואטיקה, ההרמנויטיקה והדקונסטרוקציה⁹¹ יכולות לסייע רבות לשיח על המשפט ואף לפרקטיקה המשפטית עצמה.⁹² אבל לא רק כליה של תורת הספרות יכולים לקדם את השיח המשפטי, אלא גם האופן שהספרות מבינה את המשפט והאופן שהיא בוחרת להציגו.⁹³ תובנות אלו מופקות באמצעות סוג השיח המכונה "משפט בספרות".

⁸⁵ אלמוג (לעיל, הערה 54) בעמ' 22; Ward (לעיל, הערה 62) בעמ' 43-50: "toward rival theories of interpretation, hermeneutics and deconstruction".

⁸⁶ Martin Mcquillan, "Introduction: Five Strategies for Deconstruction", *Deconstruction: A Reader* (Martin Mcquillan - ed., 2000) 1, p. 1; כריסטופר נוריס, *דקונסטרוקציה - להלכה ולמעשה* (צבי מרמלשטיין - מתרגם, תשמ"ח) בעמ' 46-26. ראו גם: Levinson and Mailloux (לעיל, הערה 78) בעמ' X; Rajnath, "Introduction", *Deconstruction: A Critique*, (Rajnath - ed., 1989) 1, p. 1; אריק גלסנר ועירן דורפמן, "מבוא", בתוך: ג'ון אליס, *נגד הדקונסטרוקציה* (מאירה טורצקי - מתרגמת, תשס"ה) בעמ' ז.

⁸⁷ לוי (לעיל, הערה 78) בעמ' 255: "ההנחה הבוטה [של הדקונסטרוקציה], שאין אפשרות להצדיק תקפותה של שום מתודה ביקורתית". ברק (לעיל, הערה 71) בעמ' 75: "מכיוון שלכל טקסט יש אין סוף פירושים, הרי כל פירוש הוא שקרי"; דוד גורביץ', *פוסטמודרניזם - תרבות וספרות בסוף המאה ה-20* (1998) בעמ' 49 ו-381: "מבחינת השפה הדקונסטרוקציה מפרקת אותה מיציבותה ומיומרתה 'לדעת את האמת'. טכניקה חתרנית זו יוצרת דחייה ושנוי בתוך הנאמר: הטקסט אינו מתכוון בדיוק למה שהוא אומר, או אומר את מה שאינו מתכוון לו".

⁸⁸ לוי (לעיל, הערה 78) בעמ' 254-255: "הדקונסטרוקציה רואה את תפקידה העיקרי - בתחום ביקורת הספרות - בפירוק מודלים תיאורטיים [...] או לפחות בהחלפתם במודלים אנטי-תיאורטיים"; נוריס (לעיל, הערה 86) בעמ' 7-8: "הדקונסטרוקציה פועלת [...] בבטלה תוקפו של כל מה שאנו מקבלים כמובן מאליו"; Jonathan D. Culler, *On Deconstruction: Theory and Criticism* (after Structuralism (1982) p. 86; Jacques Derrida, *Margins of Philosophy* (Alan Bass -Trans., 1982) p. 317.

⁸⁹ חיים כהן, "פרשנות המשפט", *משפט וממשל* א (תשנ"ג) 545, בעמ' 548.

⁹⁰ לוי (לעיל, הערה 78) בעמ' 255; ברק (לעיל, הערה 71) בעמ' 75.

⁹¹ יוער כי יש חפיפה בין תורות אלה. כך למשל הפואטיקה עשויה לגעת אף בפרשנות, וההרמנויטיקה עשויה לגעת אף ביצירת משמעות. ראו: אלברשטיין ואלמוג (לעיל, הערה 77) בעמ' 25.

⁹² דוגמה לשימוש בתאוריות הרמנויות במשפט ניתן לאתר בשימוש שעשה נשיא בית המשפט העליון בדימוס השופט אהרן ברק, בפס"ד ארביב ב"מעגל ההרמנויטי" ושכירתו באמצעות ה"הבנה המוקדמת", ראו: ע"א 1613/91 *ארביב נ' מדינת ישראל*, פ"ד מו (2) 765. אלמוג (לעיל, הערה 54) בעמ' 21-22; להרחבה בעניין "המעגל ההרמנויטי" ו"ההבנה המוקדמת" ראו: לוי (לעיל, הערה 78) בעמ' 100, 106-108, 116-134; ברק (לעיל, הערה 71) בעמ' 70-75; Gadamer (לעיל, הערה 21) בעמ' 190-192, 266-291, 292.

⁹³ בנדור, (לעיל, הערה 69) בעמ' 86.

משפט בספרות

התחום "משפט בספרות" מוגדר כניסיון לבחון כיצד המשפט מיוצג בספרות⁹⁴ במטרה להעמיק את ההבנה של המשפט ולפתח חשיבה ביקורתית כלפיו.⁹⁵ ביצירות ספרות רבות למשפט תפקיד מרכזי,⁹⁶ ומתואר בהן הליך משפטי או סיפור משפטי ולעתים אף מתאפשרת הצצה לחיי העוסקים במשפט (שופטים, עורכי דין או הצדדים המתדיינים).⁹⁷ ביצירות כגון אלה אפשר למצוא לעתים התייחסויות ישירות או עקיפות למהות המשפט, לכוחו, למרכזיותו ולחיוניותו. בכך נפתח פתח לבחינה ולביקורת של תפקידו התרבותי והחברתי של המשפט ולעתים אף להצבעה על בעיות ופגמים שהוא לוקם בהם.⁹⁸

עם זאת ראוי לציין כי הקישור בין יצירות אמנות בכלל, ויצירות ספרות בפרט, ובין המשפט אינו ייחודי, וניתן להצביע על מספר בלתי מבוטל של יצירות "שניתן למצוא בהן תמות משמעותיות הקשורות לתחומי עיסוק מדעיים אחרים".⁹⁹ לא כל התייחסות או נגיעה ספרותית באחד מתחומי המדע מצמיחה תחום אקדמי בין-תחומי חדש,¹⁰⁰ ונראה שהעיסוק המכונה "משפט בספרות" צמח משום ששניהם נזקקים לשימוש משמעותי בשפה ונאבקים להתגבר על חולשותיה. כמו כן שני התחומים עוסקים בתחום נרחב של ההווה האנושית ומהווים נדבך חשוב בחיי החברה והתרבות.¹⁰¹ היו חוקרים והוגים שעסקו גם באופנים שיצירות ספרות יכולות להעשיר את השיח המשפטי בעיקר על ידי שיפור יכולותיהם הטכניות של העוסקים במשפט¹⁰² והעשרת השיח המשפטי הצר והמוגבל.¹⁰³ העשרה זו נעשית על ידי פריצת גבולותיו של "החוק

⁹⁴ Gewirtz (לעיל, הערה 67) בעמ' 3.

⁹⁵ אלמוג (לעיל, הערה 54) בעמ' 5. ראו גם: אלמוג (לעיל, הערה 61) בעמ' 54; Binder, *Literary Criticisms* (לעיל, הערה 62) בעמ' 3; Ward (לעיל, הערה 62) בעמ' 3; West (לעיל, הערה 62) בעמ' 7-2; Gary Minda, "Law and Literature at the End of the Century", 9 *Cardozo Stud. L. & Literature* (1997) 245, p. 245; Dunlop (לעיל, הערה 38) בעמ' 63; Minda (לעיל, הערה 51) בעמ' 150: "The law-in-literature perspective views literary classics [...] as offering lawyers and judges important lessons about the law".

⁹⁶ להרחבה ראו: Posner (לעיל, הערה 51) בעמ' 6; אלמוג (לעיל, הערה 54) בעמ' 26.

⁹⁷ אלמוג שם, בעמ' 26.

⁹⁸ אלמוג שם, שם. להרחבה בדבר הטקסט הספרותי ככזה המאפשר ביקורת חברתית על מערכת המשפט, ראו: ארנה בן-נפתלי, "המקום שבו אנו צודקים?", **אמנות - כל ההקשרים** (אורה גולדנברג – עורכת, 2004, בעמ' 206. להרחבה בדבר השפעתם של תוצרי התרבות (ספרות, סרטים וכו') על העיסוק בעריכת דין, ראו: Thomas Morawetz, "Law and Introspection", *Law and Literature* (Vol. 2, Freeman Michael and Andrew Lewis - eds., 1999) 355, pp. 355-356.

⁹⁹ אלמוג שם, בעמ' 26.

¹⁰⁰ Werner Sollors, "Introduction", *The Return of Thematic Criticism* (Werner Sollors - ed., 1993) ix, p. xv-ix.

¹⁰¹ אלמוג (לעיל, הערה 54) בעמ' 26.

¹⁰² למקורות העוסקים בחשיבותה של הספרות להעשרת עבודתם של המשפטים, ראו: אמנון רייכמן, "משפט ספרות ואמפתיה: בין השעיית השיפוט להשהייתו", **צדק פואטי - הדמיון הספרותי והחיים הציבוריים** (אמנון רייכמן - עורך, מיכאל שקודניקוב - מתרגם, 2003) 161, בעמ' 161; גיין גאקיר, "תרופות ספרותיות-משפטיות - משפט וספרות הלכה ומעשה", **מחקרי משפט יח** (תשס"ב) 31, בעמ' 34; צחי זמיר, "אתיקה, ספרות ומשפט", **צדק פואטי - הדמיון הספרותי והחיים הציבוריים** (אמנון רייכמן - עורך, מיכאל שקודניקוב - מתרגם, 2003) 153, בעמ' 153; Michael L. Richmond, "Can Shakespeare Make You a Partner", 20 *St. Mary's L. J.* (1988-1989) 885, pp. 885-886; Marcia Canavan, "Using Literature to Teach Legal Writing", 23 *QLR L* (2004-2005) 1, p. 1; Jerome S. Bruner, *Making Stories: Law, Literature, Life* (2002) p. 41; 138, 132 בעמ' 131 (2000) "על משפטנות משכנעת, בורחם ובסיפור סיפורים", **המשפט** ח (תשס"ג) 55, בעמ' 57-58; שולמית אלמוג ואריאל בנדור, "שופט וסופר - שיחה עם יצחק אנגלרד וא"ב יהושע", **מחקרי משפט יח** (שולמית אלמוג ואריאל בן דור - מנחים, תשס"ב) 17, בעמ' 18. רייכמן שם, בעמ' 162-163 כותב כדלקמן: "רגישות לשימוש בכלים רטוריים היא ביסוד עבודת עורכי הדין, המספרים סיפורים לבית המשפט תוך פנייה לאהדת השופט". להרחבה בדבר השימוש ברטוריקה בהליך השפיטה וכתיבת פסקי דין, ראו: ארידור בר-אילן שם,

היבש" אל עבר עניינים שהמשפט והעוסקים בו נוטים להתעלם מהם¹⁰⁴ ואל עבר פרספקטיבות מקוריות, שונות או חדשניות.¹⁰⁵

העיסוק בספרות פותח גם את האפשרות לחדד את הפערים בין החוק והמשפט, הפוזיטיביים, ובין תפיסת הציבור מה צודק ומהו צדק.¹⁰⁶ המשפט הוא בבואה נורמטיבית של התרבות שבתוכה הוא מתקיים, והוא נאלץ להשתנות עם שינוי אורחותיה של החברה. לדברי אלפרד ויתקון שינויים אלו הם

בעמ' 135-136; Richmond שם, בעמ' 887; Bruner שם, בעמ' 37. גם על שופטים מוטלת המשימה לשכנע בהחלטותיהם, לעניין זה ראו: Benjamin Nathan Cardozo, *Law and Literature and Other Essays and Addresses* (1931) pp. 7-9; Thane Rosenbaum, *The Myth of Moral Justice: Why Our Legal System Fails to Do What's Right* (2004) p. 62.

¹⁰³ ראו: שולמית אלמוג, "חירות המשוררים - הדמיון הספרותי ותפישת האני", **צדק פואטי - הדמיון הספרותי והחיים הציבוריים** (אמנון רייכמן - עורך, מיכאל שקודניקוב - מתרגם, 2003), 181, בעמ' 190; מנחם מאוטנר, "אקוויטי במשפט העברי", **עיוני משפט** יח (תשנ"ד) 639, בעמ' 649; עמנואל לוינס, **אתיקה והאינסופי - שיחות עם פיליפ נמו** (מהדורה שלישית, יעקב גולומב - עריכה, אפרים מאיר - תרגום, תשס"ג) בעמ' 36; מרתה ק' נוסבאום, **צדק פואטי - הדמיון הספרותי והחיים הציבוריים** (אמנון רייכמן - עורך, מיכאל שקודניקוב - מתרגם, 2003) בעמ' 138; עמוס עוז, **סיפור על אהבה וחושך** (2002) בעמ' 39-40; אלמוג, הלכה ואגדה (לעיל, הערה 63) בעמ' 425; זמיר (לעיל, הערה 102) בעמ' 153; רייכמן (לעיל, הערה 102) בעמ' 162-163; James Boyd White, "Law and Literature: 'No Menifesto'", 39 *Mercer L. Rev.* (1987-1988) 739, p. 741; James Boyd White, "What Can a Lawyer Learn from Literature?", *Harv. L. Rev.* (1988-1989) 2014, p. 2028; Allan C. Hutchinson, *Dwelling on the Threshold: Critical Essays in Modern Legal Thought* (1988) pp. 13-14; James Boyd White, *Justice as Translation: An Essay in Cultural and Legal Criticism* (1990) p. ix; Robin West, "Economic Man and Literary Woman: One Contrast", 39 *Mercer L. Rev.* (1987-1988) 867, pp. 877-878; Martha C. Nussbaum, *Poetic Justice: The Literary Imagination and Public Life* (1995) pp. 5-6; Robin West, "Authority Autonomy and Choice: The Role of Consent in the Moral and Political Visions of Franz Kafka and Richard Posner", 99 *Harv. L. Rev.* (1985) 384 p.384; Robin West, "Submission Choice and Ethics: A Rejoinder to Judge Posner", 99 *Harv. L. Rev.* (1986) 1449, p.1449; Dunlop (לעיל, הערה 51) בעמ' 7; West (לעיל, הערה 54) בעמ' 27.

¹⁰⁴ ראו: דבריה של אלמוג (לעיל, הערה 54) בעמ' 26: "שני התחומים עוסקים במכלול ההווה האנושית. אומנם, לפי תפסתי קיימים 'חללים משפטיים', אשר בדרך-כלל אין למשפט עניין בהם, והם חלומות ומחשבות, רגשות וערכים מוסריים אשר לספרות, לעומת זאת, יש בהם עניין רב והיא מטפלת בהם בהרחבה, ומבחינה זו הספרות רחבה יותר מהמשפט. קריאה ספרותית חוויתית בניגוד לקריאת טקסטים משפטיים (כדוגמת - כתבי התביעה, ההגנה, פסקי דין וחוקים). עשויה להעשיר את הבנת החיים האישיים והחברתיים ואת השיח המשפטי הטכני על ידי יצירת זוויות ראייה רחבות ועמוקות יותר". ראו גם: Dunlop (לעיל, הערה 38) בעמ' 69: "Literature provides legal scholars with an ideal vehicle to see law as part of the surrounding culture. It offers a chance to get beyond the technical and assumption-bound study of legal rules, and to look at law from the outside (where most people live)". עוד ראו: Wigmore, *A List of Legal Novels* (לעיל, הערה 52) בעמ' 579; Wigmore, *A List of One Hundred* (לעיל, הערה 52) בעמ' 29-30; Baron (לעיל, הערה 38) בעמ' 21; Bruner (לעיל, הערה 102) בעמ' 51: "Literary [...] making room not only for what is but for what might be or might have been".

¹⁰⁵ גאקיר (לעיל, הערה 102) בעמ' 32-33: "עיון בתיאורים ספרותיים של משפט ושל עריכת-דין בפעולה וקריאת ספרות יפה יש בהם כדי לחדד את מודעותם (המקצועית) של עורכי-הדין לגבי שאלות של נורמטיביות ומוסר במשפט". והוא מוסיף ואומר: "בקרב חוקרי משפט וספרות רווחת הדעה שקריאת ספרות מאלצת אותנו לסטות מן העיסוק הטכני בתחום המשפט; ספרות יפה ממחישה סוגיות משפטיות מפרספקטיבה לא-משפטית, ועל-ידי כך היא מעמיקה את הבנתנו בתחום המשפט ומשפרת את תפקודנו כאנשי-מקצוע"; נילי כהן, "אהבת הגורל מול אהבת השליטה", **אמנות - כל ההקשרים** (אורה גולדנברג - עורכת, 1998), 217, בעמ' 217: "נראה לי שהמפגש עם הספרות בכללותה היה המשמעי ביותר בחיי, ונשאר כך עד עצם היום הזה. אותיות, מילים ומשפטים מרחיבים את עולמנו לבלי הכר, והופכים אותו למורכב, הרפתקני, חכם ומרתק. זהו עולם הדמיון, הבדיון והגורל של הספרות [...] ומן הצד השני אותיות, מילים ומשפטים מרכיבים את עולמי המקצועי, הוא עולם המשפט". ראו גם: Catharine A. Mackinnon, "Law's Stories as Reality", *Law's Stories: Narrative and Rhetoric in the Law* (Peter Brooks and Paul Gewirtz - eds., 1996) 232, p. 236; Paul Gewirtz, "'Aeschylus' Law", 101 *Harv. L. Rev.* (1988) 1043, p. 1050.

¹⁰⁶ שולמית אלמוג, **משפט וספרות בעידן דיגיטלי** (2007) בעמ' 40: "באמצעות שימוש מושכל בתבניות לשוניות וחזותיות, בטקסטים ובדימויים, המשפט מבקש לייצג באופן אמין ומשכנע עשיית צדק. אולם שוב שב ועולה הפער שלא ניתן להימלט ממנו בין המציאות לבין ייצוגה, ובין רעיונות מופשטים לביטויים באמצעות מילים [...] יכולת המערכת המשפטית לשכנע את צרכניה כי צדק אכן נעשה נגזרת במידה רבה מיכולתה להצניע את התהום ולטשטש את הפער בין המציאות לבין ייצוגה"; אלמוג (לעיל, הערה 54) בעמ' 27.

היוצרים את הפער בין צדק למשפט.¹⁰⁷ המשפט נדרש לצמצם פער זה ולהסתגל לתמורות הזמן ככל האפשר, וכאן עשויה לבוא לידי ביטוי תועלתו של העיסוק בספרות.

משפט וקולנוע

המשפט, הספרות והקולנוע הם מענפיו המסתעפים של עץ התרבות. בחלק הקודם נסב הדיון סביב מערכת היחסים בין שני ענפי תרבות מרכזיים - המשפט והספרות. עתה תידון מערכת היחסים בין המשפט לקולנוע בדומה לדיון שנערך לעיל. ברם, בטרם הצלילה למעמקי מערכת יחסים זו יש להבהיר שאין לטעות ולחשוב שהקולנוע, שבמרכזו ניצב הנרטיב, הוא סוג של טקסט בלבד ולפיכך הוא תת-קבוצה בתוך משפט וספרות. בפרק זה יידונו אפוא תחילה מאפייניו הייחודיים של הקולנוע לעומת הספרות ומאפייניה הייחודיים של מערכת היחסים שבין המשפט לקולנוע, ולאחר מכן תידון מערכת היחסים בין משפט לקולנוע לפי החלוקה שנעשתה בתחום המשפט והספרות - משפט כקולנוע ומשפט בקולנוע.

המשפט והקולנוע

התחום "משפט וקולנוע" הוא כינויו של השיח המחקרי המהפך בין תחום המשפט לתחום הקולנוע¹⁰⁸ ועל ידי בחינתם ההדדית זה מול זה שואף להגיע לתובנות מורכבות מאלו שניתן להפיק מהתייחסות נפרדת לכל תחום ותחום.¹⁰⁹ הן המשפט והן הקולנוע משקפים ומנציחים ערכי יסוד ומבנים חברתיים ותרבותיים: שניהם רכיבים חשובים בשיח התרבותי, הם מדגימים ומשעתקים דפוסים חברתיים ותרבותיים¹¹⁰ ומשותפת להם השאיפה ליצור משמעות. יתרה מזאת, רבים מהכלים שהמשפט והקולנוע פועלים באמצעותם הם כלים המשותפים לשני התחומים.¹¹¹

¹⁰⁷ ויתקון (לעיל, הערה 39) בעמ' 31.

¹⁰⁸ אבקש להבהיר כי סרט הקולנוע הוא רק אחד התוצרים של העידן החזותי, שכן יש גם תוצרים אחרים כגון פרסומות, סרטי טלוויזיה, סדרות טלוויזיה, שידורי חדשות וסרטים וסדרות המשודרים רק באינטרנט. התייחסותי אל סרט הקולנוע אינה תחומה אפוא לחוויית הצפייה הייחודית של הצופה היושב בחברת צופים אחרים אל מול מסך הקרנה גדול באולם מוחשך המוקף מערכות שמע. הניתוח שאני מציעה יפה גם לסרטים ולסדרות ששודרו על המסך הביתי אם באמצעות שידורי טלוויזיה שגרתיים ואם באמצעות מכשירי הקרנה ביתיים. לעניין זה ראו: 1. p. (2001) *Film and the Law*, Steve Greenfield, Guy Osborn, and Peter Robson. יוער שברוב התקופה המנותחת במחקר אכן נצפו סרטי הקולנוע בעיקר בבתי הקולנוע או בטלוויזיה, ללא אמצעי שידור אחרים.

¹⁰⁹ Orit Kamir, "Why 'Law-and-Film' and What Does it Actually Mean? A Perspective", 19 (2) *Continuum J Media Cult. Stud.* (2005) 255, p. 257; Orit Kamir, *Women in Law and Film* (2006) p. xiii; Shulamit Almog and Amnon Reichman, "Casablanca: Judgment and Dynamic Enclaves in Law and Cinema", 42 *Osgood Hall L. J.* (2004) 201, p. 204.

¹¹⁰ אורית קמיר, "מבט משפט-קולנועי על (פוסט-) טראומה וזיכרון, החלמה וצדק, נשים וגברים בחברה שסועה; קריאה בסרטו המשפטי של רומאן פולנסקי העלמה והמוות", **מחקרי משפט** כב (1) (תשס"ה) 159, בעמ' 160; Shale (לעיל, הערה **שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.**) בעמ' 991: "Law and the cinema are both theaters of conflict, spectacles through which we understand essential aspects of our humanity and society".

¹¹¹ Why, Kamir (לעיל, הערה 109) בעמ' 257. עוד לעניין הכלים המשותפים ולדמיון בין סרטים למשפטים ראו: Carol J. Clover, "Law and Order of Popular Culture", *Law in the Domains of Culture* (Austin Sarat and Thomas Kearns - eds., 1998) 97, pp. 99-100.

חשיבותו הרבה של התחום "משפט וקולנוע" נעוצה במעמדו של הקולנוע כמדיום בעל איכויות טכניות ייחודיות,¹¹² וכן בהיותו מדיום מרכזי המופץ לקהל צופים רב וזוכה לפופולריות רבה, אולי אף יותר מן הספרות. כמו שכותבת מרתה ק' נוסבאום:

אפשר גם לטעון באופן סביר, שבתרבותנו החליף הקולנוע במידה מסוימת את
הרומן כמדיום נרטיבי מרכזי, רציני מבחינה מוסרית ועם זאת בעל כוח משיכה
פופולרי.¹¹³

הקולנוע איננו רק כלי שבאמצעותו אפשר לבטא רעיונות באופן חזותי, אלא "פרקטיקה עשירה שממנה ניתן ללמוד על פראקטיקות אחרות, ובאופן ספציפי - על המשפט".¹¹⁴ לסרטים יש לא פעם השפעה חברתית עמוקה, שטקסטים משפטיים מקצועיים אינם זוכים לה.¹¹⁵

משפט וקולנוע לעומת משפט וספרות

בין הספרות והקולנוע אפשר להבחין בדמיון שיסודו בעיסוקם המשותף בנרטיב ובטקסט.¹¹⁶ מנגד יש חוקרים המפנים את תשומת הלב לכך שהקולנוע אינו מתמצה בטקסט בלבד, ולפיכך יש תועלת בבחינת מערכת היחסים שלו עם המשפט בנפרד ממערכת היחסים שבין הספרות למשפט.¹¹⁷ חוקרים אלו רואים

¹¹² לואיס בונול, "הצהרה", **עולם בדים - אנתולוגיה לאמנות הקולנוע** (הלגה קלר - עורכת, טליה איינהורן - מתרגמת, 1994) 132, בעמ' 132: "אין אומנות מסורתית בה קיים פער כה גדול בין האפשרויות והמציאות כפי שקיים הדבר בקולנוע. הסרטים פועלים במישורין על הצופה, הם מראים לו אנשים ודברים מוחשיים: באמצעות השקט והחשכה הם מבודדים אותו מהאווירה הפסיכולוגית הרגילה. בשל כל הסיבות האלה הקולנוע מסוגל לעורר את הצופה במידה רבה יותר מכל אומנות אחרת. אין גם דומה לקולנוע כמעורר רגשותיו של הצופה".

¹¹³ נוסבאום (לעיל, הערה 103) בעמ' 26. ראו גם: דייוויד רייזמן, "המילה המדוברת, המילה הכתובה ותמונת הקולנוע", **עולם בדים - אנתולוגיה לאומנות הקולנוע** (הלגה קלר - עורכת, יורם שדה - מתרגם, 1994) 347, בעמ' 348: "בכל מקום בו נפוצים הסרטים והספר זה לצד זה. מתחרות המלה הכתובה ותמונת הקולנוע בחידוד רגישותנו, ובגיוס כשרינו להזדהות עם גיבוריהן, אף שלגבי רבים מאתנו כבש כבר הסרט את מקומו של הספר כמקור רב-עוצמה ועיצוב ציפיות ולשחבור (סוציאליזציה)". עוד לעניין מרכזיות הקולנוע ככלי נרטיבי מרכזי ראו: Sherwin (לעיל, הערה **שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.**) בעמ' 892.

¹¹⁴ אמנון רייכמן, "זה כל כך פשוט כשזה בסרט? הערות על השיח 'המשפט וקולנוע'", **מחקרי משפט** כב (1) (תשס"ה) 45, בעמ' 45; ראו גם: אהרונסון ואלמוג (לעיל, הערה 48) בעמ' 17; Amnon Reichman, "The Production of Law (and Cinema): Preliminary Comments on an Emerging Discourse", 17(3) *Law & Interdisciplinary L. J.* (2008) 457, p. 457; John Denvir, "Introduction", *Legal Realism: Movies as Legal Texts* (John Denvir - ed., 1996) xi, p. xi; Philip N. Meyer, "Visual Literacy and the Legal Culture: Reading Film as Text in the Law School Setting", 17 *Legal Studies Forum* (1993) 73, p. 73.

¹¹⁵ אלמוג (לעיל, הערה 106) בעמ' 133: "המשפט אינו פועל בחלל ריק [...] מערכת המשפט חייבת לעשות שימוש באסטרטגיות ובסמנים השאובים מן התרבות כולה [...] בתקופתנו הקולנוע הוא אחד מהספקים המרכזיים של נכסים אלו. לכן ניתן לדבר על קולנועיזציה מסוימת של חשיבתנו על צדק, קולנועיזציה שהיא חלק מתופעה חברתית רחבה יותר". רייכמן שם, בעמ' 50: "השיפוטיות הקולנועית נפרסת על פני כמה רבדים, חלקם לא מילוליים. באמצעות עושר שפה שאינה רק מילולית ניתן לשדר ולחוות עמדות ערכיות - שיפוטיות מורכבות למדי".

¹¹⁶ William K. Ferrell, *Literature and Film as Modern Mythology* (2000) pp. 20-21. לפי פרל, הן בספרות והן בקולנוע תהליך היצירה מתחיל בכותב המשתמש בשפה כדי ליצור תסריט הכולל הוראות בימוי או יצירה ספרותית. הכותב משתמש בתבניות (משפטים, פסקאות, דיאלוגים וכו') ועל ידי סגנון כתיבה (שימוש במילים, בתחביר) והרכבה של פרטים יוצר את הסיפור. אבל לקולנוע (בשונה מהספרות) יש יתרונות טכניים מובנים מאלהים של תמונה וקול, וכן תאורה, זוויות צילום, פסקול, עריכה ואפקטים מיוחדים; Kamir, Why (לעיל, הערה 109) בעמ' 261; קמיר (לעיל, הערה 110) בעמ' 164; מייקל קליין, "העידון הספרותי של פראנסואה טריפו", **עולם בדים - אנתולוגיה לאומנות הקולנוע** (הלגה קלר - עורכת, אילנה המרמן - מתרגמת, 1994) 167, בעמ' 167: "מאחר שרוב הסרטים עוסקים באנשים ובמצבים ומספרים סיפור כלשהו, הרי שהבמאים מתמודדים עם בעיות העומדות בפני מחזאים וסופרים. ולעיתים מזומנות הם פותרים אותן בדרכם של עמיתיהם בשדה הספרות".

¹¹⁷ רייכמן (לעיל, הערה 114) בעמ' 48; בראשית, זנד וצימרמן (לעיל, הערה 34) בעמ' 8. ספרם הנ"ל עוסק בתחום ההיסטוריה והקולנוע אך ניתן להקיש ממנו לענייננו בשל הדגשתו את השוני בין המסמך הכתוב (כדוגמת המסמך ההיסטורי, הספרותי והמשפטי)

בקולנוע מדיום המציע מאפיינים ייחודיים משלו החורגים מהמאפיינים הספרותיים.¹¹⁸ בבסיס היצירה הקולנועית אמנם מצוי התסריט, אך אליו מצטרפים רכיבים ייחודיים נוספים כגון בימוי, הפקה, משחק, תפאורה, אתר צילומים, תאורה, תלבושות, סאונד, אפקטים מיוחדים וזוויות צילום.¹¹⁹ הבדל אחר בא לידי ביטוי בממד הפרקטי של הקולנוע, שבשל מאפייניו הייחודיים "מאפשר צפייה קצרה וקליטה מהירה, בייחוד בהשוואה לספרות".¹²⁰ את הקולנוע ואת המשפט (בניגוד לספרות) אפשר לשמוע ולראות, ובשניהם אנשים צופים בפועל.¹²¹

ואולם על אף הטכניקות החזותיות של הקולנוע, היוצרות את כוחו הממגנט כלפי הקהל, הוא משמר את מרכזיותו של הממד הנרטיבי. כך למשל גם אם נצפה בסרט בעל אפקטים ויזואליים יוצאי דופן, נגיב לתוכן הנרטיבי המוצג לפנינו, ואילו לסגנונו הוויזואלי נגיב באופן משני, אם בכלל.¹²² נראה אפוא שלמרות השוני בין תוצרי הספרות לתוצרי הקולנוע אפשר להבחין בממד נרטיבי משותף לשניהם,¹²³ וממד נרטיבי זה הוא המאפשר להשתמש בכלים שפותחו בתחום המשפט והספרות גם בחקר המשפט והקולנוע.¹²⁴ שכן לשניהם משותף העיסוק בנרטיב ובטקסט.¹²⁵

למסמך הקולנועי. לדבריהם: "העברת התמונה הנעה לכלים של פרשנות והבנה כמוה כמעבר משפה לשפה, ממערכת סימבולית אחת לחברתה. היא כרוכה גם בהשקעה טכנית לא מעטה - טכניקת הקריאה, הניתוח והסיכום של ספר, מאמר או מסמך רשמי, אינה דומה כלל ועיקר לטכניקה של קריאה וניתוח של התמונה הנעה".

¹¹⁸ הנרי אונגר, **קולנוע ופילוסופיה** (1991) בעמ' 18-19, 24-25, 28. אונגר מדגיש כי בדרכו האמנותית הקולנוע מאפשר לצופה לחוות את הרעיון/הסיטואציה לא ישירות, אלא מתוך שימוש בכלים ייחודיים (כדוגמת אביזרים, תאורה או מוסיקת רקע) המעוררים בצופה את החוויה הרצויה שתכין את הבסיס להפנמת המסר המועבר. אמנון רייכמן מקבץ את המאפיינים הללו לשתי קטגוריות עיקריות: האמצעי הביצועי/ הפעיל (Performance) והאמצעי החזותי (Image). לעניין זה, ראו: Reichman (לעיל, הערה 114) בעמ' 463; מרומן לסרט - שתי דרכי-ראיה", **עולם בדים - אנתולוגיה לאמנות הקולנוע** (הלגה קלר - עורכת, יגאל בורשטיין - מתרגמת, 1994) 266, בעמ' 266: "ההבדל העקרוני בין סרט לרומן נעוץ בכך שהראשון נתפס ישירות כדימוי חזותי, שעה שהשני נתפס באמצעות דימוי מנטלי", קרי הראשון נראה באמצעות העין ואילו השני נראה באמצעות הדמיון. ניקולה כיארומונטה, "הערה על הסרטים", **עולם בדים - אנתולוגיה לאמנות הקולנוע** (הלגה קלר - עורכת, יגאל בורשטיין - מתרגמת, 1994) 302, בעמ' 302: "אין איש יכול להכחיש כי יש הבדל בין קריאת רומן טוב לראיית סרט טוב. רומן טוב מספר לנו משהו ואילו סרט טוב מראה לנו משהו [...]".

¹¹⁹ Reichman (לעיל, הערה 114) בעמ' 464. ראו גם: רייכמן (לעיל, הערה 114) בעמ' 48; אהרונסון ואלמוג (לעיל, הערה 48) בעמ' 18; קמיר (לעיל, הערה 110) בעמ' 164. לתיאור כיצד הסרט משתף את הצופה בעולמו הנרטיבי ראו: David Bordwell, "Neo-Structuralist Narratology and the Functions of Filmic Storytelling", *Narrative Across Media: The Languages of Storytelling* (Marie-Laure Ryan - ed., 2004) 203, pp.209-210.

¹²⁰ אסף פורת, "השתקפות המשפט בראי הקולנוע - תמונתו של עורך הדין", **משפט וספר** (תשנ"ז) 365, בעמ' 369. ראו גם: Philip N. Meyer, "Law Students Go to the Movies", 24 *Conn. L. Rev.* (1992) 893, p. 898; James Monaco, *How to Read a Film: The World of Movies, Media, and Multimedia* (3rd ed., 2000) p. 45.

¹²¹ רייכמן (לעיל, הערה 114) בעמ' 49. לעניין האקטיביות שבצפייה בסרט, ראו: Monaco שם, בעמ' 46.

¹²² הלגה קלר, "הקדמה", **עולם בדים - אנתולוגיה לאמנות הקולנוע** (הלגה קלר - עריכה, 1994) 7, בעמ' 10-11.

¹²³ פורת (לעיל, הערה 120) בעמ' 367: "הקרבה בין הספרות לקולנוע מקורה בכך שבבסיס שניהם מצוי המימד הנרטיבי, המימד העלילתי או הסיפורי של היצירה, והוא אשר מאפשר התייחסות ראשונית וזה לשניהם". להרחבה באשר לקשר בין הספרות לקולנוע ראו: יגאל בורנשטיין, **ספרות, סרט ומלחמות האזרחים של התרבות** (התשנ"ח) בעמ' 30-31; מרשל מקלוהן, "סרט הקולנוע - גלגל החיים", **עולם בדים - אנתולוגיה לאמנות הקולנוע** (הלגה קלר - עורכת, יורם שדה - מתרגם, 1994) 355, בעמ' 356-357: "סרט הקולנוע, הן בצורתו המצולמת והן כתסריט קשור קשר בל ינתק עם תרבות הספר. כל אשר עליך לעשות כדי לראות עד כמה קרוב הסרט לספר הוא לנסות להעלות על הדעת סרט המבוסס על עיתון..."

¹²⁴ רייכמן (לעיל, הערה 114) בעמ' 49.

¹²⁵ ראו: Ferrell (לעיל, הערה 116) בעמ' 20-21; ו"א פודובקין, "החומר הפלאסטי", **עולם בדים - אנתולוגיה לאמנות הקולנוע** (הלגה קלר - עריכה, אהרן אמיר - תרגום, 1994) 75, בעמ' 75-76; Kamir, Why? (לעיל, הערה 109) בעמ' 261; קמיר (לעיל, הערה 110) בעמ' 164. עוד בדבר מרכזיות הנרטיב הן בתחום המשפט והן בקולנוע, ראו: Austin Sarat, Lawrence Douglas

משפט כקולנוע ומשפט בקולנוע

את השיח "משפט וקולנוע", בדומה לשיח "משפט וספרות", אפשר לחלק לשני תחומי משנה או מערכות יחסים אפשריות: "המשפט כקולנוע" ו"המשפט בקולנוע".

משפט כקולנוע

תחום זה מבקש להיעזר בכלי הניתוח של הקולנוע ובתאוריות הקולנועיות במטרה לבקר, לפרש ולהבין טוב יותר את המשפט.¹²⁶ הבסיס להשוואה מצוי בשתי נקודות דמיון מהותיות הקשורות זו בזו. ראשית, על אף השימוש באמצעי מבע שונים, הן המשפט והן הקולנוע מנסים להביע רעיונות מופשטים באמצעים חזותיים וקוליים. נקודה זו אמנם משותפת לכל מי שמנסה להביע רעיונות מופשטים, אבל כאן משתלבת גם הנקודה השנייה: הן המשפט והן הקולנוע מנסים לצמצם ככל הניתן את הפער שבין הצופה למציאות שהם מציגים.¹²⁷ הניסיון לצמצם פער זה הוא שמכתיב לרוב באילו אמצעים ייעשה שימוש בשני התחומים.

בהפשטה אפשר לומר שמטרתו של המשפט להציג את יישומה של אידאת הצדק, ואולם המבע הקולנועי אינו מבקש לצמצם עצמו לכדי הבעה בלעדית של אידאות אלה, אלא מאפשר גילוי של אופני חשיבה נוספים כגון אידאות של יופי, אהבה או אמת. מדד חשוב בהקשר של הקביעה אם נעשה צדק במשפט מצוי במידת יכולתו להציג באופן בהיר ומובחן את המציאות הנקודתית. על ידי כך מצטמצם הפער שבין המציאות האמיתית ובין המציאות המוגבלת המוצגת במשפט. עניין זה תורם לתחושה כי התוצאה המשפטית צודקת.¹²⁸ מצב זה דומה במידה מסוימת לחוויה של קהל הצופים בקולנוע: "מדד לא מבוטל לקביעה האם הסרט הוא טוב, הוא מידת היכולת של הסרט לטשטש ו/או להשהות את מידת אי האמון של הצופה, על ידי כך שהצופה מקבל את המוצג בסרט כמציאות אפשרית לאורך זמן הצפייה".¹²⁹ הקולנוע הוא מדיום בעל רמת וריסימיליות גבוהה.¹³⁰ לעתים קרובות היוצר הקולנועי מנסה לייצג ככל האפשר את המציאות כמו למשל על ידי השילוב בין התרחשות תנועתית המוקרנת על המרקע ובין אפקטים קוליים, היוצרים אצל הצופה העתק של מציאות.¹³¹ "יותר מכל מדיום אמנותי אחר, הקולנוע מכוון לצמצם ככל האפשר את מודעות קהלו לכך שהוא צופה בייצוג מובנה של המציאות ולא במציאות עצמה. ההליך המשפטי אף הוא שותף למטרה זו".¹³² גם המשפט, בדומה לקולנוע, מבקש ליצור אפקט וריסימילי, שכן

and Martha Merrill Umphrey, "On Film and Law: Broadening the focus", *Law on the Screen* (Austin Sarat, Lawrence Douglas and Martha Merrill Umphrey - eds., 2005)1, pp. 14-15. במאמר זה מוסבר כיצד ראייה במשפט ובקולנוע אינה מספיקה לבדה, שכן היא זקוקה לחיבוק הדוב של הנרטיב כדי להתקבל כהגייונית בהתאם לדפוסי החשיבה האנושית.

¹²⁶ אהרונסון ואלמוג (לעיל, הערה 48) בעמ' 11; Reichman (לעיל, הערה 114) בעמ' 459-458.

¹²⁷ אהרונסון ואלמוג שם, בעמ' 19.

¹²⁸ אהרונסון ואלמוג שם.

¹²⁹ רייכמן (לעיל, הערה 114) בעמ' 59.

¹³⁰ אהרונסון ואלמוג (לעיל, הערה 48) בעמ' 22: "המונח וריסימיליות (verisimilitude), השאול מתחום האסתטיקה, מתייחס לקרבה המתקיימת בין מבע מסוים לבין המציאות (אותה הוא מביע). ככל שמידת הדמיון בין המבע למציאות הינה גבוהה יותר כך הוורסימיליות שלו גבוהה יותר".

¹³¹ אהרונסון ואלמוג שם, בעמ' 20.

¹³² אלמוג (לעיל, הערה 72) בעמ' 137.

הוא מנסה לשחזר ככל האפשר את מה שאירע במציאות וליצור סיפור עובדתי שיאפשר שיפוט. סיפור זה מתיימר להיות "דומה למציאות" ולפיכך וריסימילי.¹³³ הדבר נעשה מתוך ניסיון להצניע את העובדה כי השופט מעולם לא חוותה באופן בלתי מתווך את המציאות העובדתית של האירוע הנדון.¹³⁴ דבר זה דומה במידה מסוימת לחוויה של קהל הצופים בסרט.¹³⁵

מהאמור עד כה עולה כי הן הקולנוע והן המשפט מנסים ליצור "אמת מדומה", הנבחנת בהקשר של המציאות האמיתית. ואולם מציאות זו אינה המציאות "האמיתית" בשל חוסר היכולת העקרוני לשחזר אותה באופן מלא ואמין. עם זה לא אחת הן הקולנוע והן המשפט בוחרים לסטות מן המציאות במכוון כדי ליצור מציאות חדשה או בשביל להשפיע על זו הקיימת. כך למשל כשהמשפט בוחר להשתמש בחזקות עובדתיות ובפיקציות משפטיות, הוא סוטה מן האמת במכוון בכדי להכווין התנהגות או לעשות צדק,¹³⁶ וכך עושה גם הקולנוע כשהוא מקצין את ייצוג המציאות כדי להעביר מסר מסוים. הן הקולנוע והן המשפט משקפים ומנציחים ערכי יסוד ויוצרים דימויים מעצבים בנוגע לתופעות חברתיות שונות.¹³⁷

משפט בקולנוע

תחום זה נועד לבחון כיצד החוק וההליכים המשפטיים מיוצגים בקולנוע.¹³⁸ בסרטים רבים יש למשפט תפקיד מרכזי¹³⁹: "זמן מסך" מוקדש להליך המשפטי או לסיפור המשפטי, ולעתים הזרקור אף מופנה לחיי העוסקים במשפט - שופטים, עורכי דין והצדדים המתדיינים.

באמצעות צפייה בסרטים אפשר ללמוד רבות על המשפט,¹⁴⁰ שכן היצירה הקולנועית משקפת את מהותו, את כוחו, את מרכזיותו ואת חיוניותו וכן מבליטה את תפקידו התרבותי והחברתי.¹⁴¹ בו בזמן היא

¹³³ אהרונסון ואלמוג (לעיל, הערה 48) בעמ' 22.

¹³⁴ אלמוג (לעיל, הערה 72) בעמ' 140.

¹³⁵ ראו: רייכמן (לעיל, הערה 114) בעמ' 59.

¹³⁶ כך בלשונו של חיים כהן: "הפיקציה המשפטית היא מעין שקר לבן וכשר - שקר שאינו בא להטעות או לרמות, אלא שקר הבא להועיל ולהיטיב", ראו: חיים כהן, "אלוהים כפיקציה משפטית", **להיות יהודי - תרבות, משפט, דת ומדינה** (2006) 44, בעמ' 44. בשנת 1911 יצא לאור ספרו של הפילוסוף האנס פייהינגר "הפילוסופיה של כאילו", ראו: Hans Vaihinger, *Die Philosophie des Als-Ob* (1911). בספר זה טוען פייהינגר טענה מרחיקת לכת ולפיה ביסודם של כל מושג מופשט, כל רעיון ופירוש וכל מונח וסיווג מדעיים, עומדת פיקציה, ראו: שמואל הוגו ברגמן, **מבוא לתורת ההכרה** (הת"ש) בעמ' 63-83; Pierre J.J. Olivier, *Legal Fictions in Practice and Legal Science* (1975) p. 38. טענתו של פייהינגר מבוססת על תורתו האפסטימולוגית הפסיכולוגית הכללית, אך הוא דן גם בפיקציות המשפטיות באופן ספציפי. לטענתו השימוש בפיקציות משפטיות נועד לפתור את הבעיות של נצחיות, כלליות ושרירותיות של החוק, שאף חוק אינו פטור מהן (שם, בעמ' 41-42). עוד טוען פייהינגר כי השימוש בפיקציות משפטיות יכול להרבות צדק מצד אחד, אבל גם עלול ליצור עוולות נוראות מן הצד האחר (שם).

¹³⁷ קמיר (לעיל, הערה 110) בעמ' 160.

¹³⁸ קמיר שם, בעמ' 162; Sherwin (לעיל, הערה **שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.**) בעמ' 896-897; Reichman (לעיל, הערה 114) בעמ' 458. רייכמן במאמר זה מציג בנוסף את צדו השני של התחום - "קולנוע במשפט": "We also talk about the legal regulation of the cinema. We inquire into the manner in which cinematic or quasicinematic techniques are used in the legal process"; Richard K. Sherwin, "Celebrity Lawyers and the Cult of Personality", 46 *N.Y. Law School L. Rev.* (2003) 517, pp. 520-522; Barbara Allen Babcock and Ticien Mary Sassoubre, "Deliberation in 12 Angry Men", 82 *Chicago-Kent L. Rev.* (2007) 633, pp. 633-635; Gregory D. Black, *Hollywood Censored: Morality Codes, Catholics, and the Movies* (1996) pp. 45, 245-246, 303.

¹³⁹ פורת (לעיל, הערה 120) בעמ' 368.

¹⁴⁰ Denvir (לעיל, הערה 114) בעמ' xi.

מאפשרת את פיתוחה של חשיבה ביקורתית בקרב הצופים, כזאת המאפשרת להם להצביע על בעיות ופגמים שהמשפט לוקה בהם.¹⁴² כך למשל הקולנוע יכול לתרום לחשיפתם של נושאים משפטיים שנחקרו לקרן זווית ולא באו לידי ביטוי במשפט.¹⁴³

התבוננות במשפט דרך מסך הקולנוע או הטלוויזיה אינה תחליף ללימוד האקדמי,¹⁴⁴ אבל היא מאפשרת נגישות לעולם זה. בשל אופיים החזותי של הכלים הקולנועיים הם מצליחים להציג את המשפט באופן מוחשי ובגובה העיניים, וכך מקלים על קהל הצופים להכיר את התחום.¹⁴⁵ בדומה לספרות, גם הקולנוע יכול להעשיר את יכולותיהם של העוסקים במשפט¹⁴⁶ ולהעשיר את השיח המשפטי על ידי הצגתן של פרספקטיבות רחבות ועמוקות יותר.¹⁴⁷

סרטים בכלל וסרטים שהמשפט הוא נושאם העיקרי (להלן: "סרטי משפט"¹⁴⁸) בפרט, בדומה לטקסטים משפטיים, גורמים לצופה, אם בגלוי ואם בסתר, לפעול בצורה "מעין שיפוטית",¹⁴⁹ וכך הם עורכים הליכי שיפוט עם הצופים יחד. שיפוט קולנועי מעין זה נעשה לרוב בתחום שאינו נגלה לעין בלתי מיומנת, והוא עשוי לעורר בציבור הצופים אהדה למערכת המשפט שמחוץ למסכי הקולנוע והטלוויזיה או ביקורת כלפיה. לביקורת מעין זו יתרון מסוים על פני הביקורת השיפוטית הנעשית בכלים הפנים-משפטיים השגרתיים. היוצר הקולנועי יכול להציג את אשר על לבו ללא חשש מפגיעה במערכת או בשיטה כלשהי. שיטת המשפט לעומת זאת היא שיטה נוקשה יחסית, והשינויים בה נעשים במסגרת ברורה של כללים, קמעה-קמעה ובזהירות הראויה. נדמה שהטעם העיקרי לכך הוא הרצון לשמור על יציבות השיטה, על מעמדו העליון של בית המשפט ועל יכולתו להכווין התנהגות. כך יוצא ש"תורת משפט קולנועית, נקייה מן הנוסחאות והקלישאות המאובקות, עשויה להיות מקורית, חדשנית ומסעירה".¹⁵⁰

¹⁴¹ Kamir, Women (לעיל, הערה 109) בעמ' XII: "it shows how through the molding of social actors, popular film impacts the real hard core of legislation and litigation".

¹⁴² Kamir, Women (לעיל, הערה 109) בעמ' XII: "Popular film offers interpretations and critique of juridical narratives and situations; פורת (לעיל, הערה 120) בעמ' 370-369.

¹⁴³ Meyer (לעיל, הערה 120) בעמ' 909; Steve Greenfield and Guy Osborn, "The Living Law: Popular Film as Legal Text", 29 *Law Tchr.* (1995) 33, p. 35. כך מסביר פורת את דבריו של מייר: "סרטי המשפט מאפשרים נקודות תצפית פנימיות (קרי: מתוך) אל תחומים ועניינים אשר בדרך כלל נעלמים מעין הרוב, ובכך מביאים לדיון בשאלה, מה עומד מאחורי התמונה".

¹⁴⁴ אך אל לנו להיתפס להנחה כי כל התבוננות המשפטיות מצויות בתחומי הספרייה המשפטית, ראו: Denvir (לעיל, הערה 114) בעמ' xii.

¹⁴⁵ רייזמן (לעיל, הערה 113) בעמ' 347.

¹⁴⁶ רייזמן (לעיל, הערה 114) בעמ' 67; Kamir, Women (לעיל, הערה 109) בעמ' XIX: "The connection of law with film adds a personal aspect to professional legal training, making it more human, specific, and meaningful".

¹⁴⁷ Kamir, Women (לעיל, הערה 109) בעמ' 5; John Denvir, "One Movie no Lawyer Should Miss", 30 *U. S. F. L. Rev* (1996) 1051, p.1051: "Film provides perspectives on law that the traditional legal canon ignores".

¹⁴⁸ קמיר (לעיל, הערה 110) בעמ' 162.

¹⁴⁹ קמיר שם, בעמ' 161.

¹⁵⁰ קמיר שם, בעמ' 163.

משפט "לצד" ספרות וקולנוע

לעיל הוצגה ההבחנה בין "משפט ב..." ל"משפט כ...", הבחנה הנעשית בכל אחת ממערכות היחסים שבין המשפט והספרות והמשפט והקולנוע. ואולם חשוב לזכור כי מערכות יחסים אלה אינן פשוטות בדרך כלל, וכי עצם ההשוואה והקשר בין הגורמים מצריך הנהרה. אלמוג מציגה את המונח "משפט לצד ספרות"¹⁵¹ כתחליף למונח "משפט וספרות", המתאר את תחום העיסוק, ואמנון רייכמן החרה החזיק אחריה והציע את המונח "משפט לצד קולנוע".¹⁵² המונח "המשפט לצד" מציג את מורכבות היחסים שבין המשפט לספרות ובין המשפט לקולנוע, ושולל את התפיסה ההיררכית העלולה לעלות מהמונח "משפט וספרות" ו"משפט וקולנוע".¹⁵³ הצירוף הכולל את המילה "לצד" מציג זרימה מקבילה ומתמדת של שני אפיקים, כדבריה של אלמוג:

באמצעות מינוח זה אני מבקשת להגדיר את טיב היחס בין שני התחומים כנטול איכות היררכית אלא כבעל איכות של זרימה מקבילה ומתמדת של שני ערוצים, המעשירים ומעמיקים זה את זה ואת המערכת התרבותית. עניינו המרכזי של שיח הספרות לצד המשפט הוא בחינה ביקורתית של הזרימה הזאת, על היבטיה והשלכותיה השונים.¹⁵⁴

המשפט איננו סטטי כי אם משתנה ומתעצב בהתאם לשינויים החברתיים ולצורכי החיים.¹⁵⁵ בדומה גם הספרות והקולנוע אינם קופאים על שמריהם, ומתפתחים ומשתנים בהתאם לתנודות הזמן. כאמור לעיל, הן המשפט והן הספרות והקולנוע הם תוצריה של התרבות שבתוכה הם פועלים. השינויים המתחוללים בהם עשויים להיות קשורים זה בזה במספר רב של אופנים, ויחדיו הם מצטרפים לזרימתה הגדולה של התרבות.¹⁵⁶

מחקר זה יעסוק בשיח הספרות והקולנוע לצד המשפט, שכן בכוונתו לשרטט, זה לצד זה, את קווי ההתפתחות המקבילים של אפיק המשפט מכאן והאפיק הספרותי והקולנועי מכאן, ואת השינוי שהתחולל ביחסם לתופעת האלימות המינית נגד נשים בעתות מלחמה.

¹⁵¹ שולמית אלמוג, עיר משפט סיפור (2002) בעמ' 12. דבריה של אלמוג עולים בקנה אחד עם טענתו של פוזנר ולפיה הקשר בין משפט לספרות אינו חד-כיווני, ראו: Posner (לעיל, הערה 51) בעמ' 1; Almog (לעיל, הערה 61) בעמ' 54.

¹⁵² רייכמן (לעיל, הערה 114) בעמ' 48; Reichman (לעיל, הערה 114) בעמ' 459: "We can place law alongside cinema, thereby using the practices as windows for gaining a glimpse at the human condition".

¹⁵³ אלמוג "ספרות לצד" (לעיל, הערה 55) בעמ' 302, 305; Almog (לעיל, הערה 61) בעמ' 53-54; Shulamit Almog, "One Young and the Other Old - Halakhah and Aggadah as Law and Story", 18 Can. J.L. & Soc. (2003) 27, pp. 30-31.

¹⁵⁴ אלמוג "ספרות לצד" (לעיל, הערה 55) בעמ' 302. ראו גם: אלמוג (לעיל, הערה 54) בעמ' 6.

¹⁵⁵ אהרן ברק, "ההלכה השיפוטית והמציאות החברתית: הזיקה אל עקרונות היסוד", מבחר כתבים א (חיים כהן ויצחק זמיר – עורכים, תש"ס) 791, בעמ' 791.

¹⁵⁶ אלמוג "ספרות לצד" (לעיל, הערה 55) בעמ' 303.

הנרטיב

רקע

המונח "נרטיב" משמש במחקר בתחומים רבים ומגוונים, המאירים היבטים מגוונים של משמעותו, תפקידו וחשיבותו בעיצוב תפיסת העולם האנושית.¹⁵⁷ ככלל הנרטיב, או בעברית "סיפור", "הוא צורה סיפורית לתיאור אירוע או מקרה".¹⁵⁸ הנרטיב הוא אפוא מונח שנועד לתאר צורה מסוימת של סיפור, אבל בניגוד לסתם סיפור, הנרטיב דומה יותר ל"סיפור מסגרת", שכן הוא עשוי להשתמע מבין שורותיו של סיפור מסוים, ולא לזכות לביטוי מפורש. כך אפשר למשל לקבץ יחדיו יצירות ספרות רבות האוחזות בנרטיב זהה. למרות החסר בהגדרה המקובלת נראה שרוב החוקרים מסכימים כי בכדי שתוכן כזה או אחר ייחשב לנרטיב אפשר להצביע על שלושה מאפיינים עיקריים:

- (א), "A narrative relies on some form of selective appropriation of past events and characters".¹⁵⁹ בבסיס מאפיין זה מצויה ההנחה שהמציאות מורכבת מרצף של אירועים שהתרחשו בעבר, והנרטיב הוא תוצר של מיון קפדני ובחירה אילו אירועים יתוארו ואילו אירועים ייוותרו מחוץ לתמונה;¹⁶⁰
- (ב), "Narrative is a way of organizing spatial and temporal data into a cause-effect chain of events with a beginning, middle, and end".¹⁶¹ כלומר על העובדות והאירועים המתוארים להיות מסודרים כשרשרת כרונולוגית סיפורית בעלת התחלה, אמצע וסוף.¹⁶² (ג) שלישית, "האירועים המתוארים בנרטיב צריכים להיות מקושרים זה לזה בקשרים סיבתיים, וכמו כן עליהם להתארגן סביב נושא מרכזי אחד".¹⁶³

Marie-Laure Ryan, "Introduction", *Narrative Across Media: The Languages of Storytelling* (Marie-Laure Ryan - ed., 2004) 1, p. 2; Martin Cortazzi, *Narrative Analysis* (2002) pp. 1-2; Michael J. Toolan, *Narrative: A Critical Linguistic Introduction* (1988) p. xii.

¹⁵⁸ יששכר רוזן-צבי (לעיל, הערה 44) בעמ' 541.

Patricia Ewick and Susan S. Silbey, "Subversive Stories and Hegemonic Tales: Toward a Sociology of Narrative", 29 *L. & Society Rev.* (1995) 197, p. 200.

¹⁶⁰ שולמית אלמוג, "עיני המערער חשכו - בין הנרטיבי לנורמטיבי", **מחקרי משפט** טו (1) (תשנ"ט) 295, בעמ' 298-296: "כל יצירה של נרטיב, מכל סוג שהוא, כרוכה בשורה ארוכה של בחירות, עניין של הבחירות, בין היתר הוא החלטה בדבר הרלוונטיות של האירועים, דהיינו מיון של האירועים שיתוארו ואירועים שיושמטו, ההחלטה בדבר הסדר שבו יאוזכרו האירועים שנבחרו, הדגש שיושם בכל אחד מהם וכן החלטה בדבר השפה, הסגנון והטון שבהם יתוארו הדברים"; Hutchinson (לעיל, הערה 103) בעמ' 14-13.

¹⁶¹ Edward Branigan, *Narrative Comprehension and Film* (1992) p. 3; Ewick and Silbey (לעיל, הערה 159) בעמ' 200.

¹⁶² Rick Altman, *A Theory of Narrative* (2008) p. 17; יששכר רוזן-צבי (לעיל, הערה 44) בעמ' 541: "הטקסט יכול כמובן לסטות מן הסדר הכרונולוגי של האירועים הקבוע בשלד הלוגי של הנרטיב; הטקסט יכול לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר, בעוד הנרטיב עצמו שומר על הסדר הכרונולוגי 'האמיתי'"; ראו גם: ארידור בר-אילן (לעיל, הערה 102) בעמ' 189.

¹⁶³ יששכר רוזן-צבי (לעיל, הערה 44) בעמ' 542-541; ראו: ארידור בר-אילן (לעיל, הערה 102) בעמ' 189; Ewick and Silbey (לעיל, הערה 159) בעמ' 200; Hayden V. White, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation* (1990) pp. 16-17; Susana Onega and Jos'e Angel Garc'ia Landa, "Introduction", *Narratology: an Introduction* (Susana Onega and Jos'e Angel Garc'ia Landa - eds., 1996) 1, p. 3.

גמישותו של הנרטיב באה לידי ביטוי במגוון האופנים וצורות הביטוי שבהם ובאמצעותם הוא עשוי להיות מופץ.¹⁶⁴ את הנרטיב המוצג למשל בספר אפשר להמיר לריקוד או לחלופין לסרט,¹⁶⁵ כך שעל אף ההבדלים שבין המבעים האמנותיים, אפשר לעקוב אחר הסיפור שיכול "להיות סיפור זהה".¹⁶⁶

הנרטיב הושאל למחזות מחקר רבים, בעיקר אלו הקשורים בתרבות. כך למשל מחקרים רבים עוסקים בנרטיבים בתחומי הקולנוע, הסוציולוגיה, האנתרופולוגיה, התאולוגיה, הפסיכולוגיה, ההיסטוריה, הפוליטיקה, האתיקה והמשפט.¹⁶⁷ עם עליית קרנו של הפוסט-מודרניזם - החושד באמיתות מוחלטות ובאידאולוגיות - זכה המונח נרטיב למשמעות כמעט חופפת למונח אמת במובנה הפוסט-מודרני, דהיינו אמת סובייקטיבית בלבד ללא יומרות לטענות אובייקטיביות.¹⁶⁸ כך למשל בהקשרו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני נטען כי לכל צד נרטיב משלו, והוא פועל לשם כינונו כאמת היסטורית.¹⁶⁹

הטבע הנרטיבי האנושי

הנרטיב איננו רק כלי אמנותי, תרבותי או פילוסופי, אלא תופעה אנושית פסיכולוגית וסוציולוגית. מההיבט הפסיכולוגי הנרטיב הוא בעצם פעולה תפיסתית המארגנת מידע לתוך "מפתחות" שבאמצעותם החוויות האנושיות מובנות ומוצגות.¹⁷⁰ האדם מארגן את המציאות הסובבת אותו ואת חוויותיו האישיות והקולקטיביות באופן נרטיבי,¹⁷¹ ומכאן שאפשר לראות בבני האדם יצורים נרטיבים.¹⁷² חשיבותו של

¹⁶⁴ Mieke Bal, *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative* (2nd ed., 2004) p. 5. להרחבה בדבר אופני ההפצה של הנרטיב, ראו: ארידור בר-אילן (לעיל, הערה 102) בעמ' 192; נוסבאום (לעיל, הערה 103) בעמ' 25; David Herman, "Toward a Transmedial Narratology", *Narrative Across Media: The Languages of Storytelling* (Marie-Laure Ryan - ed., 2004) 47, p. 51; Alun Munslom, *Narrative and History* (2007) p. 1. באמצעי המשמש להצגתו. לעניין זה ראו: Seymour Chatman, "What Novels Can Do That Films Can't (and Vice Versa)", *On Narrative* (Mitchell, W. J. Thomas - ed., 1981) 117, pp. 117-118. בעמ' 85-86.

¹⁶⁵ Roland Barthes and Lionel Duisit, "An Introduction to the Structural Analysis of Narrative", 6 *N. L. H.* (1975) 237, p. 237: "Among the vehicles of narrative are articulated language, whether oral or written, pictures, still or moving, gestures, and an ordered mixture of all those substances; narrative is present in myth, legend, fables, tales, short stories, epics, history, tragedy, drame [suspense drama], comedy, pantomime, paintings (in Santa Ursula by Carpaccio, for instance), stained-glass windows, movies, local news, conversation" שם, בעמ' 25. רשימה קצרה כיצד הנרטיב ההיסטורי יכול יבוא לידי ביטוי במגוון דרכים ואופנים: "text, visual, graphic, digital, performative, experiential". רשימה זו ודאי שאינה תחומה רק לנרטיב ההיסטורי.

¹⁶⁶ שלומית רמון-קינן, **הפואטיקה של הסיפורת בימינו** (חנה הרציג - תרגום, תשמ"ד) בעמ' 16. הציטוט במקורו בצרפתית ולקוח מתוך: Claude Bremond, "Le Message Narratif", 4 *Communications* (1964) 4, pp. 4-32. ראו גם: Altman (לעיל, הערה 162) בעמ' 1: "However different the media that serve as a given story's vehicles - however distinct the oral, written, illustrated, or film versions of a particular narrative we readily recognize a story's ability to be translated into different forms and yet somehow to remain the 'same' story".

¹⁶⁷ Cortazzi (לעיל, הערה 157) בעמ' 2. דוגמה לניתוח נרטיבי של שיר רוק ראו: Uif Olsson, "The Greatest Story Ever Told - Some Remarks on the Voice of Narratology", *Perspectives on Narratology: Papers from the Stockholm Symposium on Narratology* (Claes Wahlin - ed., 1994) 81, pp. 81-92.

¹⁶⁸ גורביץ' (לעיל, הערה 87) בעמ' 105.

¹⁶⁹ לתיאור גישות מעין אלו וביקורת כלפיהן, ראו: גדי טאוב, **המרד השפוף - על תרבות צעירה בישראל** (2000) בעמ' 237.

¹⁷⁰ Branigan (לעיל, הערה 161) בעמ' 3.

¹⁷¹ Jerome Seymour Bruner, "The Narrative Construction of Reality", 18 *Critical Inquiry* (1991) 1, p. 4; Jerome Seymour Bruner, *Acts of Meaning* (1990) pp. 55-57; Maria Aristodemou, *Law and Literature: Journeys from*

ההיבט הפסיכולוגי של הנרטיב גדולה כל כך עד שנמצא מי שאמר שהנרטיב הוא כלי החשיבה האנושי הבסיסי והיסודי ביותר.¹⁷³ ייתכן שהנרטיב תופס מקום חשוב כל כך בהווה האנושית הודות למבנה היעיל והשימושי שלו, המאפשר לזכור סיפור כשרשרת של אירועים. כך הוא מקל על תהליכים קוגניטיביים כדוגמת התפיסה, העיבוד, הזכירה והשליפה ומזרז אותם. "קליטת מידע" על העולם באמצעות סיפורים ובאמצעות קטלוג אירועים בזיכרון בצורה של סיפורים קלה יותר מזכירת אירועים פרטניים, שכן הקשר בין האירועים חוסך את הצורך לזכור כל פרט ופרט בנפרד.¹⁷⁴

גם מן ההיבט הסוציולוגי אנו בנויים לספר סיפורים ולהקשיב להם.¹⁷⁵ משחר ילדותו הוריו של האדם מחנכים אותו לתקשר עם עצמו ועם סביבתו באמצעות סיפורים,¹⁷⁶ והוא ממשיך לתקשר באמצעותם תמיד.¹⁷⁷ ג'ונתן ד' קאלר (Jonathan D. Culler) מסביר כי הסיבה לכך היא כוחו המארגן של הנרטיב, המאפשר ליצור מבנה הגיוני המציג את השתלשלות הדברים: כיצד דבר אחד הוביל לדבר אחר.¹⁷⁸ לדברי ז'אן-פול סארטר: "האדם הוא תמיד אחד המספר סיפורים, הוא חי מוקף בסיפוריו ובסיפורי הזולת, רואה כל מה שקורה לו דרכם; משתדל לחיות את חייו כאילו סיפר אותם".¹⁷⁹ ניסיונם של הפרטים בחברה להגדיר את עצמם ולייצר ביוגרפיה אישית מובנה על ידי נרטיבים שבאמצעותם הפרטים החברים בחברה מבינים את העולם.¹⁸⁰

2-4 pp. Bruner; *her to Eternity* (2002) (לעיל, הערה 102) בעמ' 8; אלמוג (לעיל, הערה 72) בעמ' 90; גורביץ' (לעיל, הערה 87) בעמ' 384: "המושג נרטיב מבליט את אופיו הסיפורי-פרשני של כל מבע אישי או זיכרון היסטורי".

¹⁷² Mark Currie, *Postmodern Narrative Theory* (1998) p. 2: "It does not seem at all exaggerated to view humans as narrative animals, as homo fabulans - the tellers and interpreters of narrative"; Michael Mateas and Phoebe Sengers, "Narrative Intelligence", *Narrative Intelligence* (Michael Mateas and Phoebe Sengers - eds., 2003) 1, p. 1: "People are narrative animals".

¹⁷³ Mark Turner, *The Literary Mind* (1996) p. 4-5; Fredric Jameson, *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act* (1981) p. 13; על טענה זו ועל החולקים עליה, ראו: Ryan (לעיל, הערה 157) בעמ' 3. על חשיבותו ושימושו של הנרטיב, ראו גם: Toolan (לעיל, הערה 157); H. Porter Abbott, *The Cambridge Introduction to Narrative* (2003).

¹⁷⁴ ארידור בר-אילן (לעיל, הערה 102) בעמ' 190.

¹⁷⁵ Anthony G. Amsterdam and Jerome Bruner, *Minding the Law* (2000) p. 112.

¹⁷⁶ Toolan (לעיל, הערה 157) בעמ' 185-188. לעניין אופן התקשרות של ילדים באמצעות נרטיבים, ראו: Binder, *Literary Criticisms* (לעיל, הערה 62) בעמ' 3; Ward (לעיל, הערה 62) בעמ' 233; Culler (לעיל, הערה 76) בעמ' 84. למחקר אמפירי בדבר התפתחות היכולת לספר סיפור אצל ילדים, ראו: ישעיהו שן ורות ברמן, "מהאירוע הבודד למבנה הפעולה - שלבים בהתפתחות הנראטיבית", **היבטים קוגניטיביים של מבנה הנראטיב** (ישעיהו שן - עורך, 1995) 69.

¹⁷⁷ Bruner (לעיל, הערה 102) בעמ' 3.

¹⁷⁸ Culler (לעיל, הערה 76) בעמ' 83-84. ראו גם: Binder, "Trope" (לעיל, הערה 62) בעמ' 74; Branigan (לעיל, הערה 161) בעמ' 3; Peter Brooks, "The Law as Narrative and Rhetoric", *Law's Stories: Narrative and Rhetoric in the Law* (Peter Brooks and Paul Gewirtz - eds., 1996) p. 14; Paul Copley, *Narrative* (2001) p. 2: "Wherever there are humans there appear to be stories". ראו גם: אורית קמיר, "ארץ מאלתרת אסונותיה - על סיפור ה'סמוך' בתרבות ובמשפט הישראליים", **תרבות דמוקרטית** 1 (תשנ"ט) 137, בעמ' 137: "כל חברה אנושית מספרת סיפורים"; Ewick and Silbey (לעיל, הערה 159) בעמ' 210.

¹⁷⁹ ז'אן-פול סארטר, **הבחינה** (הדרה לזר - תרגום, תשל"ח) בעמ' 47.

¹⁸⁰ Mcevoy (לעיל, הערה 62) בעמ' 190; Brooks (לעיל, הערה 178) בעמ' 19; White (לעיל, הערה 163) בעמ' 1; Anthony Giddens, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age* (1992) p. 60; James Phillips, "The Psychodynamic Narrative", *Healing Stories: Narrative in Psychiatry and Psychotherapy* (Glenn Roberts and Jeremy Holmes - eds., 1999) 27, p. 27; Tineke A. Adma, "The Role of Stories in Sustaining and

נרטיב ותרבות

התרבות נבנית על רקע של היסטוריה משותפת, אירועים חווייתיים משותפים לבני התרבות וסיפורי עמים העוברים מאב לבן. כך נוצרת מסורת קולקטיבית המאפשרת בנייה והתפתחות עתידיים,¹⁸¹ וכך החברה "מציידת" את חבריה במלאי של תובנות מוקדמות ("pre-understandings")¹⁸² וסיפורי בסיס (stock stories)¹⁸³ על תרבותה. כלים אלו מופצים באמצעות תוצרי התרבות הנרטיביים הנלמדים מילדות ובמהלך חיינו הבוגרים,¹⁸⁴ ואלו מציידים את הפרטים בחברה בסל של קישורים, ידע ומיומנויות, המקנים להם משמעות, תחושת שייכות וזהות תרבותית. זהות זו נוצרת על ידי הצבעה על מה שנהוג ומקובל באותה התרבות ועל מה שאינו נהוג ומקובל,¹⁸⁵ וכך הנרטיב מאפשר לבני התרבות ליישם את נוהלי החברה ולפקח עליהם.¹⁸⁶ יש לציין כי מדובר ביחסים מעגליים שבהם מצד אחד התרבות מפרה את הנרטיב וממלאת אותו בתוכן, ומן הצד האחר תוכן זה, המצוי בנרטיב, שב ומסדיר את הבנת התרבות ומפרה אותה.¹⁸⁷ נרטיבים רבים והאופן שהם מופצים באמצעות התרבות בכלל והתרבות הפופולרית בפרט (כגון הקולנוע והספרות)¹⁸⁸ עשויים לשקף את הרעיונות, את הערכים, את הכללים ואת השאיפות של החברה שבה הם נוצרו והתפתחו.¹⁸⁹ הנרטיבים הם כלי חשוב בתהליך החברות ובעיצוב החברתי-תרבותי של בני החברה,¹⁹⁰ וכוחם ביכולתם להטמיע ולהנציח מסורות, מיתוסים, תרבות וידע, וכן ביכולתם להשתנות

Transforming Professional Practice Within Amental Hospital", *Making Meaning of Narratives* (Ruthellen Josselson and Amia Lieblich - eds., 1999) 169, p. 170.

¹⁸¹ ארידור בר-אילן (לעיל, הערה 102) בעמ' 194.

¹⁸² Anthony V. Alfieri, "Reconstructive Poverty Law Practice: Learning Lessons of Client Narrative", 100 *Yale L. J.* (1990-1991) 2107, pp. 2047-2107; Marc A. Fajer, "Authority, Credibility, and Pre-Understanding: A Defense of Outsider Narratives in Legal Scholarship", 82 *Geo. L. J.* (1993-1994) 1845, p. 1845.

¹⁸³ Gerald P. Lopez, "Lay Lawyering", 32 *U.C.L.A. L. Rev.* (1984-1985) 1, pp. 5-6; Elizabeth Fajans and Mary R. Falk, "Untold Stories: Restoring Narrative to Pleading Practice", 15 *J. Legal Writing Inst.* (2009) 3, pp. 20-21. להרחבה בעניין סיפורי בסיס ומידת השפעתם על חבר המושבעים, ראו: Gewirtz (לעיל, הערה 67) בעמ' 8-9.

¹⁸⁴ Newcomb Horace, *Television: The Critical View* (1987) p. 4.

¹⁸⁵ Richard K. Sherwin, *When Law Goes Pop: The Vanishing Line*; 191 בעמ' (לעיל, הערה 102) בעמ' 191; *between Law and Popular Culture* (2000) p. 205.

¹⁸⁶ Alan M. Dershowitz, "Life is Not a Mcevoy (לעיל, הערה 62) בעמ' 190. ראו גם: ארידור בר-אילן שם, בעמ' 191; "Life is Not a Dramatic Narrative", *Law's Stories: Narrative and Rhetoric in the Law* (Peter Brooks and Paul Gewirtz - eds., 1996) 99, p. 101.

¹⁸⁷ ארידור בר-אילן (לעיל, הערה 102) בעמ' 191-192, 194: "זה טיעון מעגלי: התרבות משמשת כרקע להבנת מקומנו בעולם, להבנת האירועים בחיינו, אך מצד אחר היא גם מכוונת אותנו להפיק משמעות מסוימת לגבי העולם שאנו חיים בו"; Bruner (לעיל, הערה 102) בעמ' 86-87.

¹⁸⁸ Sherwin (לעיל, הערה 42) בעמ' 6-7; Casey (לעיל, הערה 178) בעמ' 175.

¹⁸⁹ ארידור בר-אילן (לעיל, הערה 102) בעמ' 193: "להבנות ומדינות יש סיפורים המסמלים לגביהן את הדברים החשובים ביותר, כגון הערכים של החברה או היחסים של המדינה עם יתר מדינות העולם. הסיפורים הללו מסופרים דור אחר דור ומייצגים את המסורת ואת המורשת של אותה חברה".

¹⁹⁰ Binder and Weisberg, *Literary Criticisms* (לעיל, הערה 62) בעמ' 233.

ולעבור עיבוד מחודש בהתאם לצרכיה המשתנים של החברה.¹⁹¹ הנרטיבים יוצרים את זהותה של החברה ובה בעת גם משתנים בעקבות תהליכים המתרחשים בה.¹⁹²

נרטיב ומשפט

חשיבותו של הנרטיב לפרקטיקה המשפטית ואף לעצם קיומו ולאפשרות פעולתו של המשפט נידונה ונחקרה רבות.¹⁹³ בינדר ווייסברג מציינים כי רבים מהמחקרים בתחום הסוציולוגיה של המשפט הראו ש"שערי המשפט מוגנים על ידי הנרטיב",¹⁹⁴ כלומר כדי לחזור לעולם המשפט יש ללמוד את הנרטיבים הנהוגים בו ולהשתמש בהם.

במשפט אפשר להבחין במאפיינים נרטיביים מגוונים: הנרטיב שהלקוח מציג לעורך דינו, טענות נרטיביות של הצדדים הנאבקים בזירה המשפטית, תיאור העובדות לפני בית המשפט בכתב או בעל פה והנרטיב שיוצרים השופטים לאחר ששמעו את הטענות ואת העדויות.¹⁹⁵ לדברי רונן שמיר ומיכל שטראי פעמים רבות המשפט דוחה את הנרטיב מפני שהוא מזוהה עם פרטיקולריות, עם עמימות ועם חוסר דיוק; אך מכאן אין להסיק שהמשפט אינו מייצר נרטיבים, הוא פשוט אורז אותם מחדש באריזה המותאמת לכללי הראיות והפרוצדורה.¹⁹⁶

אחד המאפיינים הנרטיביים המרכזיים של הפרקטיקה המשפטית הוא כאמור ייצוג סיפור באופנים שונים על ידי משתתפי ההליך המשפטי.¹⁹⁷ לרוב מובאים שני נרטיבים מתחרים המציגים גרסאות שונות

¹⁹¹ לדוגמה ראו: ליאורה בילסקי, "נשים מוכות: מהגנה עצמית להגנת העצמיות", **פלילים** ו (תשנ"ה) 5, בעמ' 64: "הסיפורים שאנו מספרים ייהפכו לחלק מרשת הסיפורים של חברתנו, וככאלה, יהיו חשופים תמיד לשינוי ולעיבוד מחדש על-ידי אחרים בהקשרים שונים".

¹⁹² Aristodemou (לעיל, הערה 171) בעמ' 6: "[...] literature does not just represent or reflect reality, it also participates in making and shaping it, contributing to our sense of what is natural, common sense, and education, popular entertainment, art is not of the inevitable. Along with, amongst others, law, government William Charles Miller, *Screenwriting for ways in which a society makes and sustains its identity*". *Narrative Film and Television* (1980) pp. 31, 35.

¹⁹³ Brooks (לעיל, הערה 178) בעמ' 16. ראו גם: אלמוג (לעיל, הערה 160) בעמ' 309: "דומה כי לא ניתן לסנן את הנרטיב מתוך ההליך המשפטי, ואי-אפשר להתכחש לתפקיד החשוב שהוא ממלא בעשייה המשפטית בכלל וגם בעשייה השיפוטית"; Jane B. Baron and Julia Epstein, "Language and the Law: Literature, Narrative, and Legal Theory", *The Politics of Law* (3rd ed., David Kairys - ed., 1998) 662, pp. 668-670, 673-676. עם זאת היה מי שביקר בחריפות את חדירת הנרטיב למשפט, ראו למשל: Dershowitz (לעיל, הערה 186) בעמ' 100-105.

¹⁹⁴ Binder and Weisberg, *Literary Criticisms* (לעיל, הערה 62) בעמ' 249-248.

¹⁹⁵ להרחבה בעניין זה ולדוגמאות, ראו: Amsterdam and Bruner (לעיל, הערה 175) בעמ' 110; אלמוג (לעיל, הערה 54) בעמ' 108-107; מאוטנר (לעיל, הערה 3) בעמ' 15; Bruner (לעיל, הערה 102) בעמ' 37; Dolin (לעיל, הערה 57) בעמ' 29-32; Lawrence M. Solan and Peter M. Tiersma, *Speaking of Crime: The Language of Criminal Justice* (2005) p. 234. ראו גם: Gewirtz (לעיל, הערה 67) בעמ' 5; Amsterdam and Bruner (לעיל, הערה 175) בעמ' 110, 140.

¹⁹⁶ רונן שמיר ומיכל שטראי, "שוויון הזדמנויות בבית הדין לעבודה: לקראת סוציולוגיה של ההליך השיפוטי", **שנתון משפט העבודה** ו (תשנ"ו) 287, בעמ' 298. ראו גם: Gewirtz (לעיל, הערה 67) בעמ' 5; Amsterdam and Bruner (לעיל, הערה 175) בעמ' 110, 140.

¹⁹⁷ להרחבה ראו: Jody Freeman, "The Disciplinary Function of Rape's Representation: Lessons from the Kennedy", *18 L. & Soc. Inquiry* (1993) 517, pp. 517-522; Sherwin Smith and Tyson Trials", *18 L. & Soc. Inquiry* (1993) 517, pp. 517-522; בעמ' 42.

של האמת.¹⁹⁸ סיפורים אלה מובאים במקוטע, ולעתים רק בסוף התהליך, עם הצגת סיכומי הצדדים, יוצגו הסיפורים המביאים את הגרסאות במלואן.¹⁹⁹ לאחר מכן יכריע השופט היושב בדיון בין הסיפורים המתחרים²⁰⁰ ובפסק הדין יציג סיפור סופי. לפני השופט ניצבת משימה לא פשוטה - להכריע בין שתי הגרסאות של שני הצדדים היריבים, המציגים עמדות שונות הכוללות פערי מידע שאותם בחרו הצדדים ליצור בכדי להצדיק את עמדתם. כך בכדי להכריע על השופט לגשר בין פערי המידע ולהשלים אותם; ולמען השלמה זו עליו להשתמש בכלי החשיבה הנרטיבית, המאפשרת לו להשלים את חוסר המידע באמצעות השוואת הנרטיבים למצבור הנרטיבים המושרשים והמוכרים שנצברו בחייו ומצויים בזיכרונו.²⁰¹ יכולתו של המבנה הנרטיבי להשלים את פערי המידע בסיפור המוצג מדגישה את כוחו הרטורי של הנרטיב, שכן הכרעתו של השופט אינה מושתתת רק על מצע של "מידע אמיתי", אלא גם על מצע של "הבנות תרבותיות" ("זיכרונות נרטיביים") שהצטברו בחייו.²⁰² לאמיתו של דבר על אף מקצועיותם של השופטים, הם מתנהלים ככלל בני האדם ועוסקים בפרשנות ובמתן משמעות בכל רגע ורגע. כבר במפגש הראשון שלהם עם המקרה הם מייצרים משמעויות ומתחילים לעסוק במלאכת כתיבת סיפורי הצדדים והאירוע הנשפט. סיפורים אלו מבוססים על חומרי ידע המצויים במערכת "השכל הישר" שלהם - מערכת המכילה מידע על "מאפייניהם של בני האדם הנמנים עם הקטגוריות של בני האדם שהצדדים לדיון משתייכים אליהן מהבחינה האתנית, המקצועית, המגדרית, הגזעית, הדורית וכולי".²⁰³ את הרשמים האלה השופט יכול כמובן לעדכן ולשנות במהלך המשפט, אם כי לעתים הוא יתקשה להיחלץ מהנרטיב הסטראוטיפי הראשוני.²⁰⁴ לאחר שהגיע השופט לכדי הכרעה בדבר העובדות, הוא כותב את פסק דינו בהתאם לנרטיב

¹⁹⁸ Brooks; Lawrence Freidman, "Law, Lawyers and Popular Culture", 98 *Yale L. J.* (1989) 1579, p. 1595 (לעיל, הערה 178) בעמ' 16.

¹⁹⁹ Gewirtz (לעיל, הערה 67) בעמ' 8.

²⁰⁰ Gewirtz שם, בעמ' 6. יוער כי בפועל השופט היושב בדיון יתקשה לחמוק ממטענו הנרטיבי, ולכן ייתכן כי במהלך הדיון ישווה באופן אינסטינקטיבי בין המקרה המוצג לפניו ובין מטענו האישי, עוד בטרם הוצגו גרסאות הצדדים במלואן.

²⁰¹ ראו לעניין זה: Sherwin (לעיל, הערה 185) בעמ' 107; אלמוג (לעיל, הערה 160) בעמ' 296-298 וארידור בר-אילן (לעיל, הערה 102) בעמ' 189-191. אלמוג וארידור בר-אילן משתמשות בדרך ההשוואה בין נרטיב מושרש (שאלמוג מכנה "נרטיב פנימי" וארידור בר-אילן "זיכרון נרטיבי") ובין נרטיב אחר (שאלמוג מכנה "נרטיב חיצוני" וארידור בר-אילן - "אירוע חדש") בכדי להגיע לכדי הכרעה וליצור נרטיב סופי המוצג בפסק הדין. עוד התייחסות הדומה לטיעונים בדבר "הזיכרון הנרטיבי" ו"הנרטיב הפנימי" מובאת במאמרו של מאוטנר (לעיל, הערה 3) בעמ' 15, 17. לטענתו, השופטים נותנים משמעות לאירועים המצגים לפנייהם באמצעות מערכות תוכן תרבותיות. הראשונה היא המערכת התרבותית של הדוקטרינה המשפטית - מערכת זו מכילה תכנים משפטיים שהופנמו במשך הזמן. והשנייה היא המערכת התרבותית של "השכל הישר" - תכנים הקיימים במערכת התרבותית שבה עבר השופט את הליכי התברות. הענקת המשמעות נעשית תוך כדי מפגש ייחודי בין תודעת השופט המסוים ובין המערכת התרבותית של "השכל הישר" כמו שזו באה לידי ביטוי בחייו.

²⁰² אלמוג (לעיל, הערה 160) בעמ' 297. לטענת אלמוג, התודעה האינדיבידואלית השיפוטית (בדומה לכל בני האדם) אינה ניתנת לשליטה ולשינוי מתוך בחירה חופשית, בהיותה כוללת באופן סמוי "נרטיבים פנימיים". נרטיבים אלו נוצרים בהתאם למבנה האישיות, ההשתייכות החברתית-תרבותית (דתית, לאומית, גזעית, מגדרית וכו') וחוכמת חיים שנצברה במהלך השנים, ראו גם: אלמוג, הלכה ואגדה (לעיל, הערה 63) בעמ' 424: "יש המתארים את ההליך השיפוטי באמצעות מודל נאראטיבי-ספרותי, ומדמים את קביעת העובדות על-ידי השופטים להתאמת הגרסאות המושמעות בפניהם לסיפורים הידועים בחברה שבה הם פועלים. באמצעות הסיפורים הללו נבנות ההחלטות השיפוטיות הערכיות". ראו גם: ארידור בר-אילן שם, בעמ' 192. לדברי ארידור בר-אילן שם, "הזיכרון הנרטיבי" משמש כמסגרת, הבוחנת מקרים חדשים, בדרך של השוואת המקרה הנדון למקרים הקודמים שנצטברו ב"זיכרון הנרטיבי".

²⁰³ מאוטנר (לעיל, הערה 3), בעמ' 45.

²⁰⁴ David E. Van-Zandt, "An Alternative Theory of Practical Reason in Judicial Decisions", 65 *Tulane L. Rev.* (1991) 775, p. 800. לטענתו, שופטים אינם מסוגלים לפעול ללא תבניות סטראוטיפיות טיפוסיות של ההווה האנושית.

שהוא מאמין בו, והדבר בא לידי ביטוי בהיקף, בהדגשה ובמידת התייחסותו בפסק הדין לעובדות ולטיעונים התומכים בפסק דינו הסופי לעומת צמצום או אי-התייחסות לעובדות ולטיעונים שאינם מפרנסים את הכרעתו.²⁰⁵

במחקר זה יבוא הממד הנרטיבי של המשפט לידי ביטוי בבחינתם של הנרטיבים הסופיים שפורסמו בפסקי דין ובחוקים בכל הנוגע לאלימות מינית כלפי נשים בעת מלחמה. עם זאת יש לחדד את הדברים ולהבהיר כי בהליך השפיטה עצמו הנרטיבים שהצדדים המתדיינים מציגים מושווים לנרטיב האישי-תרבותי "המשקף תהליך פנימי בלתי נמנע"²⁰⁶ של היושבים על כס השיפוט.²⁰⁷ על בסיס השוואה זו נעשית ההכרעה השיפוטית, המביאה לידי כך שהשופטים בעצמם מייצרים נרטיב חדש המוצג בפסק הדין - "הנרטיב המשפטי הסופי".²⁰⁸ להבדיל מהנרטיב האישי-תרבותי שצברו השופטים ונותר סמוי מן הקורא ולפיכך קשה לאתרו, להעריכו ולבקר, הנרטיב הסופי קל יותר לאיתור, להערכה ולביקורת, שהרי הוא עולה מהטקסט של פסק הדין.²¹⁰

מחקר זה כאמור מבקש לאתר את פסקי הדין והחוקים העוסקים באלימות מינית ואונס בעת מלחמה במטרה להביא לידי הבנה טובה יותר של המשפט ושל אופן פעולתו בשדה התרבותי. כך כותבת יופי תירוש בנוגע לסיפורי אונס בבית המשפט (שלא בעתות מלחמה):

פסק הדין- ככל פסק דין - מספר סיפור. הקשבה לסיפור שהוא מספר אודות אירוע האונס שעומד במרכז, ערנות לאופן שבו נבנות דמויותיהם של גיבורי הסיפור הזה, יוסיפו אינפורמציה אודות המצב המשפטי והבנה בדבר האופן שבו פועל המשפט.²¹¹

תפיסת המשפט כנרטיב²¹² עשויה להיראות ככזו שנועדה לערער את סמכותו של המשפט ויכולותיו.²¹³ ואולם יש הרואים בבחינה כזאת דווקא הסתכלות מעמיקה יותר המרחיקה ראות מעבר לחוקים ולמלל

²⁰⁵ ארידור בר-אילן (לעיל, הערה 102) בעמ' 197; אלמוג (לעיל, הערה 160) בעמ' 296-298. לדבריה "הנרטיב החיצוני" הוא הסיפור שהשופטים בוחרים במודע לספר בפסק הדין, "בכפוף לשורה של בחירות הנעשות" על ידם. אין מדובר בבחירות ייחודיות לנרטיב השיפוטי שכן "כל יצירה של נרטיב, מכל סוג שהוא, כרוכה בשורה ארוכה של בחירות".

²⁰⁶ אלמוג שם, בעמ' 310.

²⁰⁷ ארידור בר-אילן (לעיל, הערה 102) בעמ' 188: "התיאור העובדתי שבפסק-הדין הוא רק חלק קטן מהסיפור האמיתי שמאחורי פסק-הדין. לכאורה, מקורו של הסיפור העובדתי בפסק-הדין הוא בראיות שהובאו במשפט, בפסק-דינו של בית-המשפט קמא ובדוקטרינה המשפטית שבית-המשפט מקדם. למעשה, הסיפור העובדתי בפסק-הדין הוא הרבה יותר מכך: הוא בבואה של הרקע התרבותי וההקשר החברתי של השופט היושב בדין ושל החברה שפסק-הדין ניתן בה".

²⁰⁸ אלמוג (לעיל, הערה 160) בעמ' 298. ראו גם: בילסקי (לעיל, הערה 191) בעמ' 10: "שיקול הדעת ששופטים נהנים ממנו בתיאור העובדות בפסקי-הדין נסתר לרוב מן העין, בין השאר משום ששופטים אינם מתבקשים להסביר מדוע בחרו במסגרת נרטיבית כזו או אחרת כדי להציג את עובדות המקרה. עיקר הדיון המשפטי מתמקד בפרשנות שנבחרה לכלל המשפטי ובדרך יישומו בעובדות".

²⁰⁹ כך למשל השופטים העמלים על כתיבת הנרטיב הסופי בפסק הדין אינם נדרשים לנמק מדוע בחרו לתאר את השתלשלות האירועים באופן מסוים ולא באופן אחר.

²¹⁰ בילסקי (לעיל, הערה 191) בעמ' 10; עירית נגבי, **סיפורי אונס בבית המשפט - ניתוח נרטיבי של פסקי הדין** (2009) בעמ' 20.

²¹¹ יופי תירוש, "סיפור של אונס, לא יותר - על הפוליטיקה של ייצוג טקסטואלי, בע"פ 3031/98 מדינת ישראל נ' דן שבתאי", **משפטים** לא (תשס"א) 579, בעמ' 582.

²¹² Farber A. Daniel and Suzanna Sherry, "Telling Stories Out of School: An Essay on Legal Narratives", 45 *Stan. L. Rev.* (1992-1993) 807, pp. 807-905.

²¹³ Mcevoy (לעיל, הערה 62) בעמ' 180.

המשפט.²¹⁴ יש לזכור כי על אף מרכזיותו של הנרטיב הוא אינו עומד לבדו על במת המשפט; הוא אחד הרכיבים המצטרף למכלול של רכיבים מהותיים כדוקטרינות משפטיות, עקרונות יסוד והשקפות עולם, היוצרים בצוותא פסק דין אחיד, עקבי והגיוני.²¹⁵ במחקר זה יועלו מעת לעת כישלונותיהם של גופי משפט לאומיים ובינלאומיים בין היתר באמצעות בחינת הנרטיבים הנהוגים בהם. ואולם בחינה זו לא נועדה לנפץ את בועת המשפט, אלא להפך: הבנה מדויקת ונכונה יותר של המשפט כתוצר תרבות יכולה להביא לידי עשיית משפט טובה ומוצלחת יותר, כך ש"מעז יצא מתוק". מטרתו של המחקר אמנם איננה להציע משפט ראוי, אלא להצביע על המצוי, אך הצבעה זו תוכל עם השנים לסייע בכינונו של משפט ראוי.

"התרנגולת" (הנרטיב) ואז "הביצה" (המשפט): הנרטיב כמכונן ומעצב של המשפט

המשפט הוא אחד מאמצעיה של החברה לשמר שיפוטיות ערכיים במשך שנים. שיפוטיות ערכיים המוסדרים באמצעות המשפט (לעומת שיפוטיות המוסדרים בשדה המוסר) הם בעיקר אלה החשובים ליציבותה של החברה.²¹⁶ איתורם וכינונם של שיפוטיות אלה מצריך רגישות חברתית רבה ובדיקה מחודשת תמידית. המשפט לוקח את אותם "ערכי-על" מופשטים ומוצא להם ביטוי מעשי במגוון היבטים כגון הכוונת התנהגות מלכתחילה ושיפוט הנעשה בדיעבד. הנרטיב מאפשר ליישם את ערכי-העל המופשטים גם במקרים הפעוטים ביותר,²¹⁷ ובכך הופך את המשפט לאפשרי. מערכת המשפט והחוק אינה יכולה להתקיים בלי הנרטיבים, והיא נזקקת להם בכדי לייצר משמעות ותוקף.²¹⁸ לנוכח האמור עד כה אפשר להבין את אמירתם של אמסטרדם וברנר (Anthony G. Amsterdam and Jerome S. Bruner): "Law begins [...] after narrative".²¹⁹

המשפט המודרני מתאפיין בין היתר בבינריות: "משפט [...] נוטה לעצב את כלליו באופן שיביא לידי מיונם של מצבים באופן של 'או'... 'או'..."²²⁰. טיעונים לוגיים גרדא אינם מאפשרים מסגרת של טיעונים מתחרים, שכן טיעון עשוי להיות אמיתי או שקרי בלבד, ללא כל אפשרות אחרת.²²¹ המשפט יכול להיחלץ מהיגיון בינרי זה²²² בעזרת הנרטיב. הנרטיב הוא המאפשר למסגרת המשפטית להתקיים, שכן הוא מניח

²¹⁴ Gewirtz (לעיל, הערה 67) בעמ' 3.

²¹⁵ אלמוג (לעיל, הערה 160) בעמ' 318-319.

²¹⁶ על היחס בין משפט למוסר, ראו: חיים כהן, **המשפט** (1991) בעמ' 94-99; צבי ברנזון, "משפט ומוסר", **ספר ברנזון** (כרך ראשון - דן יחיד, אהרן ברק וחיים ברנזון - עורכים, 1997) 169, בעמ' 172-173; יצחק זמיר, "אתיקה ומשפט", **ספר ברנזון** (כרך שלישי - גולל, אהרן ברק וחיים ברנזון - עורכים, 2007) 101, בעמ' 103-109; יצחק זמיר, "משפט, אתיקה וכללי אתיקה לשופטים", **ספר מישאל חשין** (אהרן ברק, יצחק זמיר ויגאל מרזל - עורכים, 2009) 309, בעמ' 310-313; ט' שטרסברג-כהן, "משפט ומוסר בפסיקה הישראלית החדשה", **משפט וצבא** 18 (תשס"ו) 21, בעמ' 21-30.

²¹⁷ Amsterdam and Bruner (לעיל, הערה 175) בעמ' 140-141.

²¹⁸ Cover (לעיל, הערה 38) בעמ' 4: "No set of legal institutions or prescriptions exists apart from the narratives that locate it and give it meaning".

²¹⁹ Amsterdam and Bruner (לעיל, הערה 175) בעמ' 283.

²²⁰ מאוטנר (לעיל, הערה 103) בעמ' 651.

²²¹ חוק השלישי הנמנע על פי אריסטו. להרחבה ראו: שמואל הוגו ברגמן, **מבוא לתורת ההיגיון** (1953) בעמ' 245-254; מאוטנר שם, בעמ' 651-652.

²²² מאוטנר שם, בעמ' 651.

שאפשר לארגן מסכת עובדתית אחת לתוך נרטיבים מתחרים שמידה מסוימת של אמת מצויה בשניהם.²²³
ענה ניתן להבין אמירה נוספת של אמסטרדם וברון: "Law lives on narrative".²²⁴

הנרטיב הוא חומר גלם גמיש. לטענתו של פיטר ברוקס (Peter Brooks) הנרטיב הוא כמו זיקית:²²⁵
כמו שהיא מתאפיינת ביכולתה היוצאת דופן לשנות את צבע עורה בהתאם לסביבה שהיא מצויה בה, כך
הנרטיב מתעצב ומשתנה בהתאם לבחירת יוצריו. בהבנת הנמשל אפשר להדגיש כי שינוי הצבע הוא
טקטיקה ערמומית המאפשרת לזיקית לשרוד בכל סביבה ובכל מצב. היבט זה בא לידי ביטוי בהבנה
ש"בכל יצירה של נרטיב קיים יסוד מניפולטיבי".²²⁶ הנרטיב המשפטי, בדומה לכל נרטיב אחר, יכול להציג
סיפורים "המבוססים על סלקציות, עיוותים, הדחקות והבלטות מכוונות ושאינן מכוונות".²²⁷ בלשונו של
דן מרון הנרטיב עשוי לשמש כ"אמצעי הדגשה ומחיקה".²²⁸ היבט זה של הנרטיב יכול להועיל רבות
בפרקטיקה המשפטית, שבה הן הצדדים המתדיינים ועורכי דינם והן השופטים זקוקים ל"אמצעי הדגשה
ומחיקה".²²⁹ במטרה להדגיש היבט מסוים על פני היבט אחר (שאותו רוצים למחוק) ולשרטט את המסלול
המכוון אל עבר ההכרעה הרצויה.²³⁰ למעשה הנרטיב בכלל, ובהיבטו המשפטי בפרט, משמש את העוסקים
במשפט במפורש או במשתמע לשכנע את האחר ולהשפיע עליו יותר מאשר ליידע אותו או לספר לו את אשר
אירע.²³¹ כל אלה מדגישים את כוחה המניפולטיבי של היצירה הנרטיבית.

למרות הדמיון בין הנרטיב הספרותי או כל נרטיב אחר לנרטיב המשפטי, נרטיבים אלה גם נבדלים
ביניהם. הנרטיב המשפטי הוא נורמטיבי, הוא אינו מגלה את המציאות, "אלא מכריז על התרחשות
מסוימת כעל מציאות".²³² הנרטיב החוץ-משפטי, ובייחוד זה של הספרות או של הקולנוע, מנסה להשהות
את האי-אמון של הקהל ולאפשר לו להיכנס לעולם שהוא "ברא" ולקבל את הנורמות ואת החוקים

²²³ ראו למשל: אלמוג, הלכה ואגדה (לעיל, הערה 63) בעמ' 425: "חשוב לציין, כי אין קיים נאראטיב משפטי יחיד או 'נכון'".

²²⁴ Amsterdam and Bruner (לעיל, הערה 175) בעמ' 110.

²²⁵ Brooks (לעיל, הערה 178) בעמ' 16: "Storytelling is a moral chameleon".

²²⁶ אלמוג (לעיל, הערה 160) בעמ' 306; בלשונו של דני סטטמן, "ספרות, משפט ורחמים", **מחקרי משפט** יח (תשס"ב) 53, בעמ' 81:
"בכל יצירה של נרטיב יש יסוד תכסוסי". ראו גם: Brooks שם, בעמ' 16: "storytelling [...] is never innocent". ראו גם:
Peter Lamarque, "Narrative and Invention: The Limits of Functionality", *Narrative in Culture: The Uses of*
Storytelling in the Sciences, Philosophy and Literature (Cristopher Nash - ed., 1990) 131, p. 131

²²⁷ דן מרון, **הסתכלות ברבנוכר: על 'הכנסת כלה' מאת ש"י עגנון וסביביה** (1996) בעמ' 276. ראו גם: אלמוג (לעיל, הערה 160)
בעמ' 306.

²²⁸ מירון שם.

²²⁹ Amsterdam and Bruner (לעיל, הערה 175) בעמ' 110. ראו גם: אלמוג (לעיל, הערה 54) בעמ' 107-108; Dolin (לעיל, הערה
57) בעמ' 29-32; Bruner (לעיל, הערה 102) בעמ' 37; Ewick and Silbey (לעיל, הערה 159) בעמ' 210.

²³⁰ אלמוג (לעיל, הערה 160) בעמ' 306. ראו גם: דבריו של סטטמן (לעיל, הערה 226) בעמ' 81-82 המסביר כי הצלחת המניפולציה
תלויה באי-שקיפותו של הנרטיב (משמע שהנרטיב אינו מציג נקודת הסתכלות ספציפית וצרה) וביכולת השכנוע.

²³¹ Gewirtz (לעיל, הערה 67) בעמ' 5; Brooks (לעיל, הערה 178) בעמ' 16: "[The narrative] always seeks to induce a point of view";
מאוסנר (לעיל, הערה 3) בעמ' 15: "טויות הסיפור על-ידי עורך-הדין באולם המשפטים, במטרה לשכנע את
השופט..."; אלמוג, הלכה ואגדה (לעיל, הערה 63) בעמ' 425. דוגמה לתפיסה נרטיבית של המשפט אלמוג מביאה מתוך הסרט **פחד**
ראשוני בבימויו של גרגורי הובליט (תסריט: סטיב שייגן ואן בירדמן) משנת 1996. כך בלשונו של אלמוג: "אומר שחקן המגלם
עורך-דין מצליח, שהוא גיבור הסרט, לעיתונאי המראיין אותו, כי תפקידו של עורך-דין המייצג לקוח אינו לחשוף את האמת אלא
ליצור אשליה של אמת, שתשכנע את המושבעים לזכות את הלקוח".

²³² אלמוג (לעיל, הערה 160) בעמ' 306.

המוצגים בו באופן זמני בלבד.²³³ הנרטיב המשפטי, לעומת זה, זה המוצג בפסקי הדין, שם לו למטרה לבטל לחלוטין את האי-אמון של קהל נמעניו ולהציג את הנרטיב בפסקי הדין כמודל הסמכותי, הסופי והמוחלט.²³⁴ כמשל אפשר לדמות את הרטוריקה המשפטית למעין כוריאוגרפיה של ויכוח סוער,²³⁵ שתמרוניה תחומים למרחב הבמה, לעלילה ולהוראותיו של הבמאי. בנמשל השדה המשפטי תחום באמצעות נורמות משפטיות מהותיות ופרוצדורליות, כללים לוגיים ועלילה או תסריט נרטיבי קיים, המגבילים את בני החברה למלאי הנרטיבי הקיים ברשותם.²³⁶

טענת המחקר

המחקר הנוכחי עוסק ב"משפט לצד ספרות וקולנוע". כמפורט לעיל המחקר מבוסס על הרעיון התאורטי שהמשפט, הספרות והקולנוע - כולם חלק מהסך התרבותי הכולל. אם נשוב ונשתמש במטפורה שהוזכרה לעיל, נוכל לומר שהמשפט, הספרות והקולנוע הם ענפים של עץ התרבות. כולם ניזונים מהעץ ומזינים אותו ואגב כך גם משפיעים זה על זה - אם במישרין כשני ענפים המשתרגים זה בזה או מצלים זה על זה, ואם בעקיפין על ידי השפעתם על הגזע והשורשים, שבתורם משפיעים על הענף השכן.

המחקר נועד להתמקד ביחס לתופעת האלימות המינית בעת מלחמה כמו שהוא בא לידי ביטוי במשפט, בספרות ובקולנוע. כמו שיוצג במהלך המחקר, מדובר בתופעה רווחת ביותר בהיסטוריה האנושית, ולנוכח הרקע התאורטי שהוצג לעיל סביר להניח שתימצא הלימה (תואם) בין ההתפתחות במענה המשפטי למעשי האלימות המינית והאונס בעת מלחמה ובין התפתחותו של הנרטיב התרבותי (בספרות ובקולנוע) בנוגע למעשים אלו. כדי לבחון טענה זו ולהציגה אבקש לשרטט ולהציג שני צירים:

- א. ציר ההתפתחות המשפטית, שבו אציג נורמות של המשפט הבינלאומי והלאומי.
- ב. ציר ההתפתחות התרבותית, שבו אציג את התפתחות הנרטיב הספרותי והקולנועי.

על ידי הצבת הצירים זה לצד זה יתגלה הרצף הכרונולוגי של ההתפתחות ותיחשף ההקבלה ביניהם, ובכלל זה הדמיון הנרטיבי שהתפתח בהם במקביל. מהבחינה הכרונולוגית יוגבל המחקר בעיקר לתקופה שבין מלחמת העולם השנייה למלחמת יוגוסלביה. מטרת המחקר מצומצמת לתיאור מצב זה, ואין בסופו מסקנה הקוראת לאמנות או לחלופין למשפט לצעוד לפני המחנה ולהובילו מעלה במדרגות המוסריות והצדק. הטענות לגבי התפקיד האתי של האמנות וכן השאלה לגבי הפתרון הראוי משתייכות לסוג שונה של שיח. עם זאת ייתכן שהמחקר עשוי ללמד על פוטנציאל ההשפעה, לטוב או לרע, של המשפט ההספרותי והקולנועי על התרבות הלאומית והבינלאומית.

²³³ כך למשל הנרטיב והקולנוע יחדיו מייצרים עולם פנימי שהצופה מציץ בו, לעניין זה ראו: Laura Mulvey, "Visual Pleasure and Narrative Cinema", *The Narrative Reader* (Martin Mcquillan - ed., 2000) 177, p. 179

²³⁴ אלמוג (לעיל, הערה 160) בעמ' 306-307.

²³⁵ Amsterdam and Bruner (לעיל, הערה 175) בעמ' 283. יוער כי משל הכוריאוגרפיה לקוח מדבריהם של אמסטרדם וברונר, אם כי כאן הוא הורחב קמעא.

²³⁶ Amsterdam and Bruner שם.

תופעת האלימות המינית נגד נשים בעתות מלחמה מתייחסת בעיקר לאונס נשות הצד היריב במלחמה, ולפיכך במוקד המחקר יעמוד בעיקר המשפט הבינלאומי, ולא המשפט הלאומי, שלו אינטרס כבד משקל שלא להעמיד לדין את לוחמיו ולשבור את רוחם. כמו שיוצג במהלך המחקר, דווקא בשדה המשפט הבינלאומי חלו ההתפתחויות חשובות ביותר בכל הקשור לתופעה הנחקרת, והתפתחויות אלו התרחשו בעיקר בפרק הזמן הנחקר.

בהתאמה ייבחנו יצירות הספרות והקולנוע שנוצרו בתקופה זו. מובן שאין בנמצא ספרות בינלאומית או קולנוע בינלאומי הנבדלים מהספרות והקולנוע הלאומיים באופן שבו המשפט הבינלאומי נבדל מהמשפט הלאומי; ברם ראוי לציין כי בתקופה הנחקרת החלה תאוצה ניכרת של הליכי גלובליזציה, וזו באה לידי ביטוי בעניינים רבים בכללם יצירות תרבות שזכו לנראות רבה והותירו את חותמם במדינות רבות. מגמה זו מאפשרת לטעון על קיומה של תרבות גלובלית, או לפחות תרבות הכוללת לאומים רבים כגון התרבות המערבית או התרבות המזרחית.

פרק ב: היסטוריה של מעשי האלימות המינית בעתות מלחמה

מבוא

פרק זה יתאר מבחינה היסטורית מעשי אלימות מינית בעתות מלחמה. מטרתו של הפרק להציג את הרקע העובדתי שעל בסיסו התייחסו המשפט, הספרות והקולנוע לתופעה, התייחסות שתוצג בהמשך המחקר. בהתאם למסגרתו הכרונולוגית של המחקר יתמקד הפרק במעשי האלימות המינית והאונס שהתרחשו במלחמת העולם השנייה, במלחמת וייטנאם ובמלחמה ביוגוסלביה. בתחילת הפרק יוצגו בקיצור שלושה עניינים מקדמיים: תחילה תוצג התפיסה החברתית שרווחה בתקופות היסטוריות רבות ובתרבויות שונות ולפיה האישה היא רכוש של הגבר, ויתוארו השלכותיה על מעשי האלימות המינית והאונס בעתות שלום ובעתות מלחמה. לאחר מכן יוצגו בתמצית כמה הסברים אנתרופולוגיים להתרחשותם של מעשי אלימות מינית ואונס בעת מלחמה. ולבסוף תידון תופעת הזנות, הנלווית למעשי האלימות המינית והאונס המופנים כלפי נשים בעת מלחמה, והסיבות להכללתה במחקר הנוכחי. כאמור, עיקר הפרק יוקדש לשלוש המלחמות הנזכרות לעיל. כל מלחמה תידון בתת-פרק נפרד, ובכל אחד יוצג רקע היסטורי כללי לפרוץ המלחמה ולקורותיה, ולאחר מכן יורחב הדיון למעשי האונס, האלימות המינית והזנות שבוצעו כלפי נשים במהלכה.

מבט היסטורי: מעמד האישה, מלחמה, אלימות מינית ואונס

בימים עברו נחשבה האישה ברבות מן התרבויות חלק מרכושו של הגבר,¹ לרוב אביה או בעלה,² כך שמרגע הולדתה היא הייתה חסרת זכויות, אם זכויות ממוניות ואם זכויות על גופה.³ היות שהיא נתפסה חלק מרכושו של הגבר, תקיפה מינית כלפי אישה נתפסה כפשע רכוש⁴ - פשע שבוצע כלפי רכושו של הגבר. כך לדברי רוי פורטר (Roy Porter):

¹ Ren'ee Hirschon, "Introduction: Property, Power and Gender Relations", *Women and Property - Women as Property* (Renee Hirschon – ed., 1984) 1, p. 13; Patricia Caplan, "Cognatic Descent, Islamic Law and Women's Property on the East African Coast", *Women and Property - Women as Property* (Renee Hirschon - ed., 1984) 23, p. 23.

² Lewis Okun, *Woman Abuse: Facts Replacing Myths* (1986) pp. 3-5; Roy Porter, "Rape - Does It Have an Historical Meaning?", *Rape* (Sylvana Tomaswlli and Roy Porter - eds., 1986) 216, p. 217. לא יכלו לעשות דבר ללא הסכמתם של הגברים בחייהם (אב, בעל וכו'), לעניין זה ראו: Eugene A. Hecker, *A Short History of Women's Rights* (2nd ed., 2005) pp. 1-16.

³ Kelly Dawn Askin, *War Crimes against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunal* (1997) p. 20.

⁴ Catherine N. Niarchos, "Women, War, and Rape: Challenges Facing the International Tribunal for the Former Yugoslavia", 17 *Hum. Rts. Q.* (1995) 649, p. 660; Riane Eisler, *The Chalice and the Blade: Our History, Our Future* (1988) p. 96-97. ראו תיאורה של - סוזן בראונמילר, *בניגוד לרצוננו - גברים, נשים ואונס* (שרה סייקס ואילנה גולן - תרגום ועריכה, 1980) בעמ' 19: "אונס נחשב לפשע בעיני האב הפטריארך [...] אונס פירושו גניבת הבתולין, פגיעה במחיר השוק ההוגן של ביתו", וכן עירית נגבי, *סיפורי אונס בבית המשפט - ניתוח נרטיבי של פסקי דין* (2009) בעמ' 14.

The crime [of rape] was principally that of stealing or abducting a woman from her rightful proprietors, normally her father or husband.⁵

בזמן מלחמה מצבן של הנשים היה חמור אף יותר, שכן מכיוון שלא הייתה כל מחויבות לכבד את רכושן של הצד היריב והנשים היו חלק מהרכוש, לא היה כל צורך לנהוג בהן בכבוד.⁶ הלוחמים הכובשים ראו בנשות הצד הנכבש "שלל מלחמה" לגיטימי ושימושי: כרעיות, כפילגשים, כשפחות או כפרס ללוחמים.⁷ חוקרים רבים עמדו על כך שבעתות מלחמה⁸ אלימות מינית כלפי נשים ואונס שלהן הן תופעות רווחות למדי, ולא רק בימים עתיקים וחשוכים, שכן הן שבו והתרחשו במגוון סכסוכים, ולעתים קרובות אף תוארו כמעשה גבורה.⁹ היחס כלפי מעשי אלימות ואונס בנשות היריב נתפס כתוצר טפל ובלתי נמנע של מלחמה,¹⁰ או במילותיה של קתרין מקינון: "תמיד בעת מלחמה מתרחש אונס".¹¹

למה? הסברים אנתרופולוגיים

אחד ההסברים האנתרופולוגיים לתופעה הוא הסבר טכני מעט, אך מהותי, המתמקד במציאות העגומה במלחמה, שבה בדרך כלל האוכלוסייה האזרחית הנשית נותרת מאחורי קו הלחימה, והיא זו ששורדת.¹² מצב זה מגדיל את אפשרויות המפגש בין הכוחות הלוחמים לאוכלוסייה האזרחית הנשית, שנותרה

⁵ Porter (לעיל, הערה 2) בעמ' 217: "Moreover, in the case of a maiden, rape destroyed her property value on the marriage market and [...] heaped shame on her family".

⁶ Niarchos (לעיל, הערה 4) בעמ' 660.

⁷ Peter Karsten, *Law, Soldiers, and Combat* (1978) p. 5; Niarchos שם, בעמ' 659-660; בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 33; Eisler (לעיל, הערה 4) בעמ' 49; Hugo Slim, *Killing Civilians: Method, Madness, and Morality in War* (2008) p. 67.

⁸ מלחמה: סכסוך בינלאומי או לאומי ממושך בין עמים, שבטים, דתות או מדינות שלהם כוחות חמושים סדירים (צבאות שהקימה המדינה) ו/או לא סדירים (מחתרות, מיליציות וארגוני טרור), במטרה להכניע אויב או אויבים כדי לשלוט על שטח מסוים או על אוכלוסייה ספציפית.

⁹ Randy Thornhill and Craig T. Palmer, *A Natural History of Rape: Biological Bases of Sexual Coercion* (2000) pp. 57, 134; Rhonda Copelon, "Surfacing Gender: Reconceptualizing Crimes against Women in Time of War", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer – ed., Marion Faber – trans., 1994) 197, p. 197; Leslie C. Green, "What One Man Do in Combat - Then and Now", *Humanitarian Law of Armed Conflict: Challenges Ahead: Essays in Honour of Frits Kalshoven* (Astrid J. M. Delissen and Gerard J. Tanja - eds., 1991) p. 281: "One of the most common accusations against an army moving through enemy territory, whether that territory is formally occupied or not, is that its personnel has, regardless of treaties or regulations to the contrary, indulged in rape of the local female population"; Andrew E. Taslitz, "Patriarchal Stories I: Cultural Rape Narratives in the Courtroom", 5 *S. Cal. Rev. L. & Women's Stud.* (1996) 387, p. 396. יוער שמעשי אונס ואלימות מינית מופנים לעתים גם כלפי גברים, אם כי בהיקף קטן יחסית, לעניין זה ראו: Slim (לעיל, הערה 7) בעמ' 60.

¹⁰ Ruth Sefert, "War and Rape: A Preliminary Analysis", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer – ed., Marion Faber – trans., 1994) 54, p. 58; Frances T. Pilch, "Community Formation, Gender Issues, and the Evolution of International Law: A Perspective on Amitai Etzioni's: The Active Society", *The Active Society Revisited* (Wilson C. McWilliams - ed., 2006) 261 p. 263.

¹¹ קתרין מקינון, **פמיניזם משפטי בתאוריה ובפרקטיקה** (עידית שורר - תרגום, 2005) בעמ' 113. ראו גם: Jayne Rodgers, "Bosnia, Gender and the Ethics of Intervention in Civil Wars", 1 *Civil Wars* (1998) 103, p. 110; Vesna Nikolić-Ristanović, "Sexual Violence", *Women, Violence and War: Wartime Victimization of Refugees in the Balkans* (Vesna Nikolić-Ristanović - ed., Borislav Radovic - trans., 2000) 41, p. 41.

¹² Nira Yuval-Davis, *Gender & Nation* (1997) p. 109. לדבריה, כ-80% מפליטי המלחמות הן נשים וילדים, אולי משום שבעת מלחמה הנשים נותרות מאחור כדי לטפל בזקנים, בילדים ובמשק הבית ולהמשיך ולשמר את חיי הקהילה.

מחוסרת הגנה.¹³ פגיעותה של האוכלוסייה האזרחית הנשית אל מול קבוצה של גברים לוחמים, מיומנים ומצוידים בכלים אלימים, היא קרקע פורייה ופיתוי ממשי ללוחמים לממש את רצונם להביס את האויב ולפגוע בו, גם באופן מיני.¹⁴ הסבר זה קשור גם למקור ההנאה מביצוע אונס שעיקרו הכוחניות והשליטה בגוף האישה, שכן במלחמה התחושות של כוחניות ושליטה מתעצמות, ולפני הגברים עומדת האפשרות לקחת כל אישה שהם רוצים ולעשות בה כרצונם, ולאחר מכן לקחת עוד אחת ועוד אחת.¹⁵ עוד הסבר ברוח זו מתייחס לחישובי העלות והתועלת שעושים התוקפים: במקום שהעונש נמוך והסיכוי להתממשות קלוש, הסבירות להתרחשותם של מעשי אלימות מינית ואונס גבוהה במיוחד.¹⁶ יתרה מזאת, חוקרים אחדים עמדו על כך שאונס ואלימות מינית כלפי נשים בעת מלחמה משמשים פורקן מיני מידי, נוח וזול של החיילים לאחר שהייה ממושכת בחזית הרחק מהבית, אם כי ראוי לציין שנקודה זו שנויה במחלוקת.¹⁷ הסבר אחר הוא תגמול הכוחות הלוחמים על ידי מתן "פרס" - נשות האויב¹⁸ - במטרה לשמור על מורל גבוה בקרבם.

כאמור, אלימות מינית ומעשי אונס שלא בעתות מלחמה נתפסו במהלך ההיסטוריה לא פעם כפשע קניין כלפי אבי האישה, אחיה או בעלה, ולא כפשע נגד האישה עצמה,¹⁹ ועל כן לא פעם בעתות מלחמה נהפכו מעשים אלה לכלים אסטרטגיים.²⁰ האונס ומעשי האלימות המינית הם מטפורה לכיבוש הטריטוריה

¹³ Yuval-Davis שם, בעמ' 109.

¹⁴ Cynthia H. Enloe, *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives* (2000) p. 110.

¹⁵ ראו: Slim (לעיל, הערה 7) בעמ' 234: "In rape, power seems to be the main source of pleasure - complete power over the female body which is usually so proscribed. All powerful in an unrestrained war, men can take any woman they want and do to her whatever they like. And then, take another and another".

¹⁶ Thornhill and Palmer (לעיל, הערה 9) בעמ' 19, 66. להרחבה בעניין חישובי העלות מול התועלת במעשי אונס בכלל ראו: William M. Shields and Lea M. Shields, "Forcible Rape: An Evolutionary Perspective", 4 *Ethol. Sociobiol.* (1983) 115, p. 115; William F. McKibbin, Todd K. Shackelford, Aaron T. Goetz and Valerie G. Starratt, "Why Do Men Rape? An Evolutionary Psychological Perspective", 12 *Rev. Gen. Psychol.* (2008) 86, p. 88.

¹⁷ Littlewood Ronald, "Military Rape", 13 *Anthropol. Today* (1997) 7, p. 12. מנגד יש חוקרים הטוענים שמעשי אונס מוגדרים כאלימות שלרוב אינה קשורה בצורך ובמשיכה מינית. לעניין זה ראו: בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 119. טענה מנוגדת זו מתחזקת לנוכח דיווחים על אונס של נשים צעירות ומבוגרות כאחד, ראו: Meredith Turshen and Clotilde Twagiramariya, "Women Denounce their Treatment in Chad", *What Women Do in Wartime: Gender and Conflict in Africa* (Meredith Turshen and Clotilde Twagiramariya - eds., 1998) 118 pp. 123-124; Jennifer Turpin, "Many Faces: Women Confronting War", *The Women and War Reader* (Lois Ann Lorentzen and Jennifer Turpin - eds., 1998) 3, p. 5.

¹⁸ Quigley Thoma, *Guatemala: Never Again!* (1999) p. 79; Cyril J. Smith, "History of Rape and Rape Laws", 6 *Int'l B. J.* (1975) 33, p. 33; Susan Brownmiller, "Making Female Bodies the Battlefield", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmeier - ed., Marion Faber - trans., 1994) 180, p. 181: "Sexual trespass on the enemy's women is one of the satisfactions of the conquest [...]".

¹⁹ Cynthia H. Enloe, "Afterword have the Bosnian Rapes Opened a New Era of Feminist Consciousness?", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmeier - ed., Marion Faber - trans., 1994) 219, p. 220; Lehr-Lehnardt, "One Small Step for Women: Female-Friendly Provisions in the Rome Statute of the International Criminal Court", 16 *BYU J. Pub. L.* (2001-2002) 317, p. 317. ראו לדוגמה בראשית לד, 31-1, שם מסופר על נקמתם הקשה של שמעון ולוי באנשי העיר שכם בשל הפגיעה בדינה אחותם. ראו גם: חוק 55 לחוקי אשור, לנוסח חוקים אלו ותרגומם לעברית ראו: **קבצי חוקים של העמים במזרח הקדמון** (אברהם לבנון - תרגום, תשכ"ז), בעמ' 130.

²⁰ Bülent Diken and Carsten Bagge Laustsen, *The Culture of Exception: Sociology Facing the Camp* (2005) pp. 102-101; Thornhill and Palmer (לעיל, הערה 9) בעמ' 134.

ואף תורמים לתחושת ההעצמה של החיילים, המבצעים את המעשה מתוך ביזוי היריב, השפלתו ושבירת רוחו, שכן אין ביכולתו להגן על נשיו.²¹

זנות בעת מלחמה

עוד היבט שייבחן במחקר נוגע לתופעת הזנות, השכיחה בעתות מלחמה.²² תופעת הזנות שלא בעת מלחמה מצויה בראש פירמידת מעשי האלימות המופנים נגד נשים,²³ ואישה המוכרת את מיניותה בתמורה לכסף נתפסת על פי הסטנדרטים חברתיים כאישה לא מכובדת, לא נורמטיבית ולא מוסרית.²⁴ יתרה מזאת, היא נתפסת כבזויה חברתית, אף יותר מאישה שנאנסה.²⁵ את הביזיון הזה, הדבק באישה העוסקת בזנות, מכנה שולמית אלמוג "מס קלון חברתי" - ביזיון שהאישה ובני משפחתה נאלצים לשאת כל ימי חייהם.²⁶ סוזן בראונמילר מציינת שהקו המבחין בין אונס בעת מלחמה לזנות בעת מלחמה הוא קו מעורפל וקשה לסמנו באופן ברור. בראונמילר ממחישה את דבריה בזו הלשון:

כאשר המפקד היפני הסביר לאנשיו בשדה הקרב כיצד להימנע מבעיות הכרוכות באונס, הוא אמר בזו הלשון: "שלמו להן בכסף או הרגו אותן".²⁷

באמצעות תשלום החיילים האונסים מנסים להפוך את מעשה האונס למעשה של זנות. מהלך זה שולל את יסוד האי-הסכמה המצוי באונס והופך את הנאנסת הלוקחת תשלום למעין "שותפה לנטל האחריות". בהקשר זה ראוי להתעכב על ההבחנה שעושה אסקין בין זנות מרצון, "voluntary", ובין זנות כפויה, שבה הנשים, הנערות ולעתים אף הילדות של האויב נלקחות בכוח הזרוע ונכלאות בניגוד לרצון כדי לספק

²¹ Nagel Joan, *Race, Ethnicity and Sexuality: Intimate Intersections, Forbidden Frontiers* (2003) p. 181. ראו גם: בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 42.

²² Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 71; Maggie M. Morehouse, *Fighting in the Jim Crow Army: Black Men and Women*; Enloe (לעיל, הערה 14) בעמ' 52-53; Kathleen Barry, *The Prostitution of Sexuality* (1995) p. 52; Remember World War II (2000) p. 172; בראונמילר מצטטת את דבריו של חבר ועדת הביקורת (שבחר להישאר בעילום שם) של בית הדין הצבאי האמריקני המתאר במשפט צורם אחד את המציאות ההיסטורית: "בכל מקום שחיילים מצויים בשעת מלחמה, מצויות גם זונות".

²³ ראו: ענת גור, *מופקרות – נשים בזנות* (2008) בעמ' 27.

²⁴ Jacqueline Lewis, "Learning to Strip: The Socialization Experiences of Exotic Dancers", ראו: *CJHS* (1998) 51, pp. 51-67; פטרישה ס' פוטר-אפרון ורונלד ט' פוטר-אפרון, *המסר הסודי של הבושה - נתיבים לתקווה ולריפוי* (אמנון כץ - תרגום, תשס"ה) בעמ' 155: "קל לחוש בושה ותיעוב לעצם רעיון המיניות כשהוא נקשר להתייחסות חסרת כבוד (בין אם כילדים או מבוגרים)"; מאיה בורשוק, יעל אדיסין ושר בן דוד, "תפיסת תפקידי מגדר ורמת בושה בקרב נשים שנסחרו לעבודה בזנות", *קרבנות: אכיפת החוק, מין ותהברה* (ישראל קים, יעקב בר-זוהר ולוי עדן – עורכים, תשס"ח) 281, בעמ' 284-286.

²⁵ Kate Conway-Turner and Suzanne Cherrin, *Women, Families, and Feminist Politics: A Global Exploration* (1998) p. 171. ראו:

²⁶ שולמית אלמוג, *נשים מופקרות* (תשס"ח) בעמ' 15-16. קלון זה ידבק בה ובבני משפחתה גם לאחר יציאתה ממעגל הזנות, ראו: S-A. Månsson and U-C. Hedin, "Breaking the Matther effect - On Women Leaving Prostitution", *8 Int. J. Soc. Welfare* (1999) 67, pp. 67-77.

²⁷ בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 42. ראו גם: Leon Friedman - *The Law of War: A Documentary History* (Vol. 2, ed., in foreword – Telford Taylor, 1972) p. 1066: "One company commander unofficially gave instructions for raping as follows: 'In order that we will not have problems, either pay them money or kill them in some obscure place after you have finished'". Barry (לעיל, הערה 22) בעמ' 42, 75, 148-150. קטלין ברי מציינת שמעשי אונס דומים למעשי זנות-שעבוד מיני, שכן בשני המקרים לקורבנות אין זכות בחירה ובשני המקרים הן לא יגדירו את המעשה כ"סקס". לדבריה, השוני היחיד הוא משך הזמן שהקורבן סובלת מהמעשים. להבדיל מקורבן האונס, קרבן השיעבוד המיני מצויה במצב בלתי נמנע זה זמן ממושך.

שירותי מין בכפייה ומתוך ידיעה שהתנגדות עלולה לגרור אלימות פיזית קשה ואף להסתיים במותן.²⁸ דיכוטומיה זו ממחישה ביתר שאת את אחת מהשלכותיו של הקלון, שכן קלונה של העוסקת בזנות בכפייה אינו זהה לקלונה של "הבוחרת" לעסוק בזנות, כלשונה של אלמוג:

מי ש"הסכימה" הופכת באחת לאחרת, למופקרת, למבוזה, לאישה שפער עמוק מפריד בינה לבין כל הנשים ש"לא הסכימו" לעסוק בזנות, ולכן "מגיע לה" לשאת במחירים הכבדים של העיסוק הזה.²⁹

מסיבה זו נוח למשפט (אף שלא בעתות מלחמה) לפרוש את חסותו על זו שהועסקה בזנות בכפייה, אך הוא אינו מעוניין "ללכלך" את ידיו בהגנה על "הבוחרת".³⁰

הבחנה זו בעייתית כשהיא לעצמה, ובייחוד בעת מלחמה, שכן המציאות האכזרית שיצרה המלחמה אילצה נשים רבות להפקיר את מיניותן בתמורה לפת לחם, להצלת תינוקן, לכסף שיאפשר להן להיחלץ ממצבן וכדומה.³¹ עניין זה מקשה על ההבחנה שהוזכרה למעלה, המייחסת להן חופש בחירה ורצון חופשי בעת הכניסה לזנות. זאת ועוד, סוגיית רצונה של העוסקת בזנות היא סוגיה מורכבת וסבוכה. השאלה אם ניתן לייחס לנשים העוסקות בזנות (שלא בעת מלחמה) רצון חופשי ובחירה נחקרה רבות, והצגת הדיונים בנושא זה חורגת ממטרתן של שורות אלו.³² יש הטוענים שכלל לא קיימת זנות מרצון, שכן רוב הנשים נכנסות לזנות כשהן בנות 14-18, בדרך כלל בעקבות אלימות מינית, אונס או רקע כלכלי נמוך המלווה בהתמכרות לסמים ולאכזריות.³³ כדבריה הנחרצים של קתירן מקינון:

The daily life of prostituted women consists of serial rape, war or no war.³⁴

²⁸ Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 71.

²⁹ אלמוג (לעיל, הערה 26) בעמ' 63.

³⁰ אלמוג שם, בעמ' 27; שולמית אלמוג, "זנות ודיני עבודה", **עבודה, חברה ומשפט** יב (התש"ע) 295, בעמ' 296. ראו גם: Mary Louis Fellows and Beverly Balos, "A Matter of Prostitution: Becoming Respectable", 74 *N.Y.U.L. Rev.* (1999) 1220-1303. מאמר זה מפריד בין העוסקות בזנות "מבחינה חופשית", שאינן ראויות להגנה, ובין "הנערה שלא ידעה" העוסקת בזנות ש"לא מבחירה", הראויה להגנה ולמתן סעד משפטי. מנגד יש להזכיר מהלך חיובי שנעשה בשדה המשפט הישראלי: בפסק דין של בית המשפט המחוזי בתל אביב מ-2009 נקבע לראשונה ש"אישה אינה בוחרת לעסוק בזנות". ראו: עת"מ (מחוזי ת"א) 2321/08 **פלוני נ' מדינת ישראל**, פורסם בנבו. בדרך זו מותיר פסק הדין את שאלת "הרצון" מחוץ לדיון המשפטי.

³¹ Jennifer S. Butler, "Militarized Prostitution: The Untold Story (U.S.A)", *War's Dirty Secret: Rape, Prostitution, and other Crimes against Women* (Anne Lewellyn Barstow - ed., 2000) 204, p. 214.

³² להרחבה בעניין זה ראו: Sheila Jeffreys, *The Idea of Prostitution* (1997) 128, pp. 128-160; Ronald Barri Flowers, *The Prostitution of Women and Girls* (1998) pp. 154-160; Teela Sanders, Maggie O'Neill and Jane Pitcher, *Prostitution: Sex Work, Policy and Politics* (2009) pp. 8-11; Roger Matthews, *Prostitution, Politics and Policy* (2008) pp. 29-33; Reardon Betty, *Women and Peace: Feminist Visions of Global Security* (1993) pp. 55-57.

³³ גור (לעיל, הערה 23) בעמ' 28-37; ענת חולתא, "הזנות, סוחריה, סרסוריה ומערכת המשפט", **מפנה** (2005) 32, בעמ' 34; Christine Overall, "What's Wrong with Prostitution? Evaluating Sex Work", 17 *sings* (1992) 705, pp. 705-724; S. K. Hunter, "Prostitution is Cruelty and Abuse to Women and Children", 1 *Mich. J. Gender & L.* (1993) 1, pp. 1-14; **פסיכו** (אפריל-מאי 2001) 22, בעמ' 22-24; אסתר עילם, "מאחורי מסך המיתוס", **פסיכו** (אפריל-מאי 2001) 25, בעמ' 25. מנגד יש תפיסה שלפיה הזנות היא תופעה טבעית, הנעשית מרצון ובהסכמה, תמיד הייתה ותמיד תהיה. ראו למשל ספרה של ניקי רוברטס, **זונות עושות היסטוריה - הסחר במין בחברה המערבית** (אפרת רותם מתרגמת, 2006).

³⁴ Catharine A. MacKinnon, "Rape, Genocide, and Women's Human Rights", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer - ed., Marion Faber - trans., 1994) 183, p. 191.

במחקר זה ייכללו מעשי הזנות במלחמה במסגרת מעשי האלימות המינית והאונס בעיקר משום שמצב המלחמה מקשה במיוחד לייחס רצון כן ואמיתי לנשים העוסקות בזנות.³⁵

סיכום

כמו שנדון למעלה, לעתים קרובות קורבנות העיקריים של המלחמה הם אזרחים.³⁶ רוב זוועותיה של המלחמה אינן מפלות בין גברים לנשים, אבל, לדבריה של קיילי אסקין (Kelly Askin), זוועה אחת נוהגת לדפוק על דלתותיהן של הנשים בלבד:

[...] both men and women are shot, burned, bayoneted, hung, beaten, bombed, tortured, forced into slave labor - the list is endless. However, additional things happen to females which far less frequently happen to males [...] Throughout the history of war, while male civilians are killed, female civilians typically are raped, then killed.³⁷

רוב המעשים הברוטליים במלחמה מתרחשים כלפי כלל האזרחים, אבל נשים אזרחיות חשופות לתקיפות אלימות על רקע מיני יותר מגברים. מדובר בתופעה רווחת, חוצת גבולות ותרבויות ועתיקה כימי ההיסטוריה, ואולם זמן רב חלף עד שהמשפט תרם את תרומתו לצמצום זוועות המלחמה בכלל והפגיעה בנשים בפרט, כמו שיוצג בהרחבה בפרק הבא, העוסק ביחסו של המשפט הבינלאומי למעשי האלימות המינית בעתות מלחמה.

מעשי האלימות המינית במלחמת העולם השנייה

מלחמת העולם השנייה נוהלה בשתי זירות עיקריות בסמיכות זמנים. באסיה פרצה המלחמה ב-7 ביולי 1937, עם חידושה של מלחמת סין-יפן.³⁸ ובאירופה החלה המלחמה ב-1 בספטמבר 1939 כשגרמניה הנאצית פלשה לפולין.³⁹ בשתי הזירות היו מעשי האלימות המינית והאונס נפוצים⁴⁰ ואף שימשו כלי אסטרטגי, כדבריה של בראונמילר:

³⁵ להמחשה ראו עדויות ודיווחים משני צדי הלוחמה: Robert H. Adleman and George Walton, *Rome fell today* (1968) p. 184 מתארים כיצד לאחר הכיבוש היו נשות איטליה מוכנות לבצע כל שירות בתמורה למזון; ואנטוני ביורר וארטמיס קופר, **פריס לאחר השחרור: 1944-1949** (רפי קינן – תרגום, 2005) בעמ' 75: "העובדה שקיום יחסים עם גרמני היתה הדרך היחידה שבה יכלה האישה להציל את ילדיה מרעב לא זכתה כמעט להתייחסות כאשר נתקפה הקהילה זעם שלוח-רסן"; Hsu-Ming Teo, "The Continuum of Sexual Violence in Occupation Germany, 1945-1949", *The European Women's History Reader* (Fiona Montgomery and Christine Collette - eds., 2002) 346, pp. 346, 355.

³⁶ Judith Gail Gardam, *Non-Combatant Immunity as a Norm of International Humanitarian Law* (1993) p. 1; Rudolph J. Rummel, "Power, Genocide and Mass Murder", 31 *J. Peace Res.* (1994) 1, p. 1.

³⁷ Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 12-13.

³⁸ Takashi Yoshida, *The Making of the "Rape of Nanking": History and Memory in Japan, China, and the United States* (2006) p. 3; Yoshiaki Yoshimi, *Comfort Women: Sexual Slavery in the Japanese Military during World War II* (Suzanne O'Brien - trans., 2000) p. 49.

³⁹ Robert G. Moeller, "Introduction: Writing the History of West Germany", *West Germany under Construction: Politics, Society, and Culture in the Adenauer Era* (Robert G. Moeller - ed., 1997) 1, p. 10 אריה י' כוכבי, *הדרך למשפטי נירנברג - גיבוש מדיניות הענישה כלפי פושעי מלחמה* (אילנה דנון – תרגום, 2006) בעמ' 7.

לגבי הגרמנים ובמידה דומה לגבי היפנים, מילא האונס תפקיד חשוב והגיוני בהשגת יעדם הסופי [...].⁴¹

לצורך הדיון יידונו מעשי האלימות המינית והאונס בכל זירה בנפרד.

החזית המערבית (אירופה)

במהלך מלחמת העולם השנייה התרחשו באירופה מעשים רבים של אלימות מינית כלפי נשים.⁴² בעת המלחמה נשים נאנסו, עברו התעללות מינית והשפלות מיניות והוכנסו לבתי בושת בידי חיילים גרמנים וחיילים ממדינות הציר שלחמו לצדם.⁴³ כאשר מאזן הכוחות התהפך, נהגו הכוחות הלוחמים ממדינות הברית בברוטליות מינית כלפי הנשים הגרמניות ונשים ממדינות הציר הגרמני.⁴⁴

חלקו זה של הפרק מבקש לתאר מבחינה היסטורית את מעשי האלימות המינית והאונס שבוצעו בנשות אירופה במלחמה. החלק הראשון ידון במעשיהם של הגרמנים ובני בריתם, והשני במעשיהם של חיילי מדינות הברית. במהלך הפרק יידונו גם ההתייחסויות לתופעה הן בציבור הרחב והן בקרב קורבנות העברות.

הגרמנים ובני בריתם תוקפים מינית את נשות אירופה

א. אונס וכפיית זנות באירופה

דיווחים ועדויות שנשתמרו ופורסמו בפרוטוקולים של בית הדין בנירנברג מציגים תמונה עגומה בכל הנוגע לזוועות המלחמה באירופה ומעשי האלימות המינית שעשו הלוחמים הגרמנים ובני בריתם בנשות האויב.⁴⁵ כך למשל מתאר רוברט קונוט (Robert E. Conot) כיצד התנהלו החיילים הגרמנים בעת כיבושה של ורשה:

Drunk more often than sober, they conducted mass executions without regard to age and sex, plundered and raped at will, burned civilians

⁴⁰ Niarchos (לעיל, הערה 4) בעמ' 663.

⁴¹ בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 48, ראו גם Jocelyn Campanaro, "Women, War, and International Law: The Historical Treatment of Gender-Based War Crimes", 89 *Geo. L.J.* (2000-2001) 2557, p. 2559: "Both the Nazi and Japanese governments implemented various forms of forced prostitution and overlooked large-scale occurrences of rape".

⁴² Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 52.

⁴³ Askin שם, בעמ' 54; בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 48-49, 53-54.

⁴⁴ אנטוני ביור, **נפילת ברלין** (אריה חשביה - תרגום, 2003) בעמ' 305, 317-318, 391-393.

⁴⁵ ראו: הפרוטוקול של בית הדין בנירנברג, הכולל כארבעים ושניים כרכים שבהם בין היתר נכללו עדויות בדבר ביצוע מעשי אלימות מינית ואונס כלפי נשים בזמן המלחמה: *Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal* (Nuremberg, 14 November 1945-1 October 1946); ניתן לצפייה באתר: http://www.loc.gov/frd/Military_Law/NT_major-war-criminals.html (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ראו בכרך 7, בעמ' 457-499: "[...] In the city of Smolensk the German Command opened a brothel for officers in one of the hotels into which hundreds of women and girls were driven; they were mercilessly dragged down the street by their arms and hair [...]" בכרך 2, בעמ' 139: "[...] Russian girls were deloused by men, nude photos in forced positions were taken, women doctors were locked into freight cars for the pleasure of the transport commanders, women in night shirts were fettered and forced through the Russian towns to the railroad station, etc. All this material has been sent OKH to the OKH" - ראשי התיבות של "Oberkommando des Heeres" - הפיקוד העליון של הצבא הגרמני). לעניין זה- War of Extermination: The German Military in World War II 1941-1944 (Hannes Heer and Klaus OKH Naumann - eds., 2000) p. ix; UNWCC, *Law Reports of Trials of War Criminals* (vol. XII selected and prepared by The United Nations War Law Reports of Trials of Crimes Commission, 1948) p. 9 (לעיל, הערה 44) בעמ' 25.

alive, sexually abused and murdered children, dangled rows of women by the heels from balconies, and impaled babies on bayonets like spits of meat.⁴⁶

חששן של הנשים במדינות הכבושות מפני תקיפה מינית מצד הלוחמים הגרמנים ושותפיהם היה ממשי,⁴⁷ שכן מעשים אלה התרחשו כחלק משגרת המלחמה לעתים תכופות וכלפי אלפי נשים.⁴⁸ לעתים הסתיימו תקיפות אלה גם במותן של הנשים המותקפות:⁴⁹

Everywhere the lust-maddened German gangsters break into the houses, they rape the women and girls under the very eyes of their kinfolk and children, jeer at the women they have violated, and then brutally murder their victims.⁵⁰

עוד היבט שיש ליתן עליו את הדעת הוא תופעת הזנות בעת מלחמה, המוכרת גם היא מדפי ההיסטוריה.⁵¹ כבכל מלחמה, לא פסחה הזנות גם על נשות אירופה, ועדויות ודיווחים על תופעה זו מצויים במסמכים הרשמיים של משפטי נירנברג. כך למשל מתואר שם כי:

In the city of Smolensk the German Command opened a brothel for officers in one of the hotels into which hundreds of women and girls were driven; they were mercilessly dragged down the street by their arms and hair.⁵²

⁴⁶ Robert E. Conot, *Justice at Nuremberg* (1983) p. 278

⁴⁷ ראו: Nicol Ann Dombrowski, "Surviving the German Invasion of France: Women's Stories of the Exodus of 1940", *Women and War in the Twentieth Century: Enlisted with Or without Consent* (Nicol Ann Dombrowski - ed., 1999) 118, p. 125. חשש זה עולה ממאמרה של ניקול אן דומברוסקי (Nicol Ann Dombrowski) שבו מתוארות שלוש נשים צרפתיות שהיו מודעות לעובדה שאם ימצאו אותן חיילים גרמנים קרוב לוודאי שייאנסו ולכן בחרו לנקוט אמצעי מניעה, כך למשל נשאו עמן חרדל כדי למרוח על איברן המוצנעים: אם יותקפו מינית יסבול הפוגע מצריבת החרדל באיברו האינטימי.

⁴⁸ Theodor Meron, *Henry's Wars and Shakespeare's Laws: Perspectives on the Law of War in the Later Middle Ages* (2002) p. 113; Françoise Krill, "The Protection of Women in International Humanitarian Law", 249 *Int'l. Rev. Red Cross* (1985) 337, p. 337.

⁴⁹ "Gaudian raped seven young girls: 467 בעמ' ובעמ' 456: כך 7, בעמ' 456 (לעיל, הערה 45) Trial of the Major War Criminals and then killed them [...] Müller raped 32 Soviet women, of whom 6 were killed after having been raped. Among the women raped, several were 14- or 15-year-old girls [...] In the city of Lvov, 32 women working in a garment factory were first violated and then murdered by German storm troopers. Drunken German soldiers dragged the girls and young women of Lvov into Kesciuszko Park, where they savagely raped them; כך 6, בעמ' 406: "after subjecting them to numerous atrocities, rape, et cetera, they shot them with submachine guns".

⁵⁰ Ilya Ehrenburg and Vasily Grossman, *The Complete Trial of the Major War Criminals* (David Patterson - ed. and trans., 2002) p. 183. ראו גם: *Black Book of Russian Jewry*

⁵¹ ראו: בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 73; Morehouse (לעיל, הערה 22) בעמ' 172.

⁵² ראו: *Trial of the Major War Criminals* (לעיל, הערה 45) כך 7 בעמ' 456; Sheldon Glueck, *War Criminals, Their Prosecution and Punishment* (1966) p. 58.

ב. מצבן של קורבנות האונס

ממסמכי נירנברג הרשמיים, המכילים עדויות לפשעי הגרמנים במלחמה, עולה שהגרמנים ושותפיהם נהגו כלפי נשות אירופה באלימות מינית ובכפייה מינית חסרת רחם.⁵³ מהעדויות עולה שהיו ערים וכפרים שבהם כל אישה ונערה סבלו מאלימות מינית.⁵⁴ עוד מצויים דיווחים ועדויות על נשים שהעדיפו לשים קץ לחייהן בכדי לא ליפול קורבן לתקיפה מינית מצד החיילים. היו נשים שהצליחו לשרוד את התקיפה עצמה, אך לא יכלו לשאת את תחושת האשם והבושה שספגו מבית ונטלו את חייהן, והיו שנרצחו בידי הגברים במשפחתן רק משום שנפלו קורבן לתקיפה מינית מצד האויב.⁵⁵

ג. זיהום הדם ה"ארי" - האומנם אלימות מינית כלפי נשים יהודיות?

אף שתורת הגזע אוסרת בפירוש לזהם את הדם ה"ארי",⁵⁶ יש עדויות ודיווחים על מעשי אלימות מינית ואונס שבוצעו כלפי נשים יהודיות עוד לפני המלחמה. כך למשל נמצא בדיווחים שפורסמו על הפוגרום שהתרחש בלילה שבין 9 ל-10 בנובמבר 1938, פוגרום שזכה לכינוי "ליל הבדולח":⁵⁷

Armed Nazis broke into Jewish homes throughout the land [...] looted money and valuables, and rape women and girls as young as thirteen before the eyes of their families. Any sign of resistance – even a word or a gesture – was suppressed with ruthless brutality.⁵⁸

גם בהמשך המלחמה, למרות האיסור המפורש לפגוע בטוהרת הדם ה"ארי" והחשש מפני העמדה לדין וקבלת עונשים חמורים עד כדי עונש מוות,⁵⁹ יש עדויות על פשיטות שערכו הנאצים בבתייהם של יהודים

⁵³ Meron (לעיל, הערה 48) בעמ' 113. ראו גם תיאורים מזעזעים שנכתבו בפרוטוקולים במשפט נירנברג: *Trial of the Major War Criminals* שם, כרך 7 בעמ' 457-456: "Near the town of Borissov in Bielorrussia, 75 women and girls attempting to flee at the approach of the German troops, fell into their hands. The Germans first raped and then savagely murdered 36 of their number. By order of a German officer named Hummer, the soldiers marched L. I. Melchukova, a 16-year-old girl, into the forest, where they raped her. A little later some other women who had also been dragged into the forest saw some boards near the trees and the dying Melchukova nailed to the boards. The Germans had cut off her breasts in the presence of these women, among whom were V. I. Alperenko, and V. H. Bereznikova"; ברואנמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 53.

⁵⁴ Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 57. לדבריה של אסקין היקף התופעה מעיד על היותה מאורגנת ושיטתית במטרה לאנוס ולהשמיד את האוכלוסייה האזרחית הנשית.

⁵⁵ דפוס זה זהה בקרב הנשים משני צדי המדינות הלוחמות, לעניין זה ראו: Jan Ruff O'Herne, *50 years of silence* (1994) p. 65; Ruth Andrea-Friedrich, *Battleground Berlin: Diaries, 1945-1948* (Anna; 346 בעמ' 35) הערה 35) בעמ' 346; Teo (לעיל, הערה 35) בעמ' 346; Slim; Boerresen - trans., 1990) pp. 16-17 (לעיל, הערה 7) בעמ' 110, 115.

⁵⁶ "Article 2. sexual intercourse (except in marriage) between Jews and German nationals of German or German-related blood is forbidden"; Ingo Muller, *Hitler's Justice: The Courts of the Third Reich* (Deborah Lucas Schneider - trans., 1991) pp. 90, 97. להרחבה באשר להתמודדות המשפטית עם עניין זה ראו: Muller שם, בעמ' 119-98; Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 57.

⁵⁷ את השם "ליל הבדולח" העניקו הגרמנים לפוגרום בשל רסיסי הזכוכית הרבים שהתפזרו על הקרקע בעקבות ניפוץ הזוגיות בבתי העסק והמגורים של היהודים.

⁵⁸ Conot (לעיל, הערה 46) בעמ' 167. לעניין ביצוע מעשי אלימות ואונס כלפי נשים יהודיות ראו גם: Alfred Koppel, *My Heroic Mother: Voices from the Holocaust* (2002) p. 31.

⁵⁹ Birgit Beck, "Sexual Violence and Its Prosecution by Courts Martial of the Wehrmacht", *A World at Total War: Global Conflict and the Politics of Destruction, 1937-1945* (Roger Chickering, Sitg Forster and Bernd Greiner - eds., 2005) 317, pp. 319, 321.

בערים, בעיירות, בכפרים ובגטאות במטרה למצוא נשים צעירות ולאונסן.⁶⁰ כזאת היא עדותה של סופיה גלושקינה היהודייה, המתארת את שראתה בעיניה. תחילה היא מתארת את הפשיטה האלימה של הגרמנים על עיר הולדתה, קאראסני. זמן קצר לאחר מכן לקחו הגרמנים את אחיה, עינו אותו ולבסוף הוציאוהו להורג בפומבי. למחרת התדפקו הגרמנים על דלתות ביתם וביקשו להם את אשת אחיה שהוצא להורג. כך נכתב בעדותה:

הם לקחו אותה איתם. חשבנו שהם יהרגו גם אותה, אך הגרמנים התנהגו בצורה חייטית מזה; הם אנסו אותה בחצר ביתנו.⁶¹

גם לאחר שקובצו היהודים בגטאות, נמשכו מעשי האלימות והאונס כלפי הנשים,⁶² ואלה לא חדלו גם במחנות ההשמדה, כעולה מדבריו של יצחק ארד:

כאשר בקרבת מקומות מגוריהם עברו הנשים העירומות (בדרך לתאי הגזים) הם בחרו בין הנערות היהודיות את היפות ביותר, גררו אותן לחדריהם, אנסו אותן ולאחר מכן הוליכו את קרבנותיהם לתאי הגזים.⁶³

מלבד מעשי אונס, ובניגוד לחוקי הגזע, מצויים במסמכי נירנברג דיווחים המעידים שלעתים נכפה על הנשים במחנות הריכוז וההשמדה לעסוק בזנות. כך מתואר באופן מרומז באחת העדויות:

Jewesses girls from Salonika who stood waiting in front of the X-ray room for sterilization [...]. They sterilized women either by injections or by operation or with rays. I saw and knew several women who had been sterilized [...]. They would point to a young girl, whom the Oberaufseherin would take out of the ranks. They would look her over and make jokes about her physique; and if she was pretty and they liked her, they would hire her as a maid with the consent of the Oberaufseherin, who would tell her that she was to obey them absolutely no matter what they asked of her.⁶⁴

⁶⁰ בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 48-51. ראו גם תיאורים ועדויות: Ehrenburg and Grossman (לעיל, הערה 50) בעמ' 78, "They brought in dozens of Jewish girls to their orgy, forced them to strip naked, dance and sing songs. Many of these unfortunate girls were raped right there and then taken out in the yard to be shot [...]" (שם, בעמ' 382); Yuki Tanaka, "Rape and War: The Japanese Experience", *Common Grounds: Violence against Women in War and Armed Conflict Situations* (India Lourdes Sajor - ed., 1998) 148, p. 170-171.

⁶¹ בראונמילר שם, בעמ' 49; Ehrenburg and Grossman שם, בעמ' 212. לעניין מעשי האלימות המינית ראו: משה פרלמן, **איך נתפס אייכמן** (תשכ"א) עמ' 16. את מעשי האלימות המינית שביצעו הגרמנים במהלך הכיבוש מתאר פרלמן בספרו בזו הלשון: "נמצאו יותר מ-1000 גויות מקוטעות-אברים ונושאות סימני עינויים [...] 139 נשים נמצאו כשזרועותיהן מעוקלות לאחר וקשורות בתיל. כמה מהן היו כרותות שדים, קטופות אוזניים וקטועות אצבעות ידיים ורגליים. על כמה מהן היו אותות כווייה" (שם בעמ' 16).

⁶² ראו: Ehrenburg and Grossman שם, בעמ' 101, 166. כך עולה מהמשך עדותה של סופיה, המוסיפה ומתארת כי באחד מלילות פברואר פרצו אנשי אס-אס לצריף שבו שוכנו בגטו: "בחירתם נפלה על נערה בת שמונה-עשרה, אטה קוונצובה. הם הורו לה להסיר את חצאיתה. היא סירבה. הם היכו והיכו אותה. אימה שחששה פן יהרגו אותה, לחשה: 'אל תתנגדי'. היא התפשטה. אז הם הושיבו אותה על כסא כשאלומת אור של פנס מאירה אותה כבזרקור. הם התעללו בה ואנסו אותה. קשה לתאר את כל מה שעשו [...]". עדותה זו מצוטטת אצל בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 50; Ehrenburg and Grossman שם, בעמ' 212-213. עוד תיאורים של מעשי אונס ואלימות מינית שבוצעו בנשים יהודיות בגטאות ראו: Tanaka (לעיל, הערה 60) בעמ' 171.

⁶³ יצחק ארד, **טרבלינקה, אבדן ומרד** (תשמ"ג) בעמ' 135, יוער כי מעשים אלו מיוחסים לאוקראינים, שעליהם הטילו הגרמנים את תפקידי השמירה במחנה טרבלינקה.

⁶⁴ *Major War Criminals* (לעיל, הערה 45) כרך 6 בעמ' 211-214.

מנגד יש חוקרים הטוענים שחוקי הגזע מנעו או לכל הפחות צמצמו את אילוף הנשים היהודיות לשמש כזונות בעבור הגרמנים.⁶⁵ נושא זה, על אף היותו מרתק ומפתה לחקירה רחבה בשל נגיעתו הלאומית והאישית לקורא היהודי-ישראלי, גולש מעבר לגבולותיו של מחקר זה ועל כן לא ארחיב עליו.

תקיפות מיניות של נשים גרמניות ונשים ממדינות הצייר

לא רק הגרמנים וחיילי מדינות הצייר שלחמו לצדם ביצעו מעשי אונס. תופעות זהות התרחשו אף מצדו השני של המתרס. אפשר לומר שחיילי רוב המדינות בעלות הברית שהשתתפו במלחמה היו שותפות במידה כזו או אחרת לביצוע מעשי אלימות מינית, אונס וכפיית זנות.⁶⁶ יוקי טנקה (Yuki Tanaka) טוען שאין עדויות שהחיילים הבריטים או האמריקנים אנסו אונס המוני,⁶⁷ אבל גם להם אפשר לייחס מקרים של אונס ואלימות מינית וכן נטילת חלק בשגשוג הזנות.⁶⁸ לעומת זה יש עדויות למעשים המוניים של אונס ואלימות מינית שעשו החיילים הרוסים והחיילים המרוקאים שלחמו בשורות הצבא הצרפתי. מקרים אלה לא הגיעו לפתחו של בית הדין בנירנברג.⁶⁹

א. נשות גרמניה מותקפות מינית

משהתהפך מאזן הכוחות נהגו החיילים ממדינות הברית שפלשו לגרמניה, ובייחוד חיילי צבא ברית המועצות, "הצבא האדום" (להלן: "הצבא הרוסי")⁷⁰ באכזריות מינית כלפי הנשים הגרמניות.⁷¹ מעשים אלו נעשו מטפורה לכיבוש של הצבא הרוסי את גרמניה:⁷² "[...] הרוסים לא כבשו את ברלין, הם אנסו

⁶⁵ סרטו הדוקומנטרי של ארי ליבסקר **סטאלגים** (2007): ד"ר נעמה שיק, חוקרת ב"יד ושם" שחקרה את ניצולן המיני של נשים יהודיות באושוויץ-בירקנאו, טוענת בריאיון בסרט שבשל תורת הגזע לא היו, באופן חד-משמעי, נשים יהודיות בבלוק 24 באושוויץ או בבתי הזונות שהיו במחנות האחרים. בבתי זונות אלה נאלצו לשמש כזונות נשים גרמניות ופולניות. ראו גם: Beck (לעיל, הערה 59) בעמ' 320. בריז'יט באק (Birgit Beck) מציינת במאמרה שחוקרים (כדוגמת בראונמילר) הטוענים שהחיילים הגרמנים ביצעו מעשים של אונס אלימות מינית וכפיית זנות למרות חוקי טוהרת הגזע נסמכים בעיקר על דיווחים ועל עדויות שהציגו לפני בית הדין הבינלאומי בנירנברג לאחר המלחמה התובעים הצרפתים והרוסים שהגישו ראיות בדבר מעשים אלה. כך לדבריה: "These reports were not entirely reliable, however, for they often did not distinguish between regular soldiers and members of the SS, referring instead simply to 'fascist German soldiers'. Furthermore, the reports were based on testimonies from witnesses, not victims". עם זאת בהמשך דבריה הקערה נהפכת על פיה כאשר היא מציינת שעל פי נתונים סטטיסטיים של צבא גרמניה מספר לא מבוטל של חיילים גרמנים נמצאו אשמים בגין מעשי אלימות מינית, ושבסמיכות לכיבוש צרפת אפשר להבחין בעלייה במספר ההרשעות בגין מעשים כאלו וכך גם בסמיכות לכיבוש רוסיה, אם כי עלייה זו דלילה יותר (ראו: שם, בעמ' 322).

⁶⁶ בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 62-63; Atina Grossmann, *Jews, Germans, and Allies: Close Encounters in Occupied Germany* (2007) pp. 61-62; Hilary Kaiser, *French War Brides in America: An Oral History* (2008) p. xxviii.

⁶⁷ Yuki Tanaka, *Hidden Horrors: Japanese War Crimes in World War II* (1998) p. 103

⁶⁸ לעניין סטטיסטיקה של אישומים והרשעות בעוון מעשי אונס ואלימות מינית בצבא האמריקני ופריחת הזנות סביב מחנות הצבא האמריקני, ראו: בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 72-75; Karsten; (לעיל, הערה 7) בעמ' 72.

⁶⁹ Tanaka (לעיל, הערה 60) בעמ' 171.

⁷⁰ בתום המלחמה, בשנת 1946, שונה שמו של "הצבא האדום" ל"צבא הסובייטי". ראו: יוליאן טאוסטר, **המשטרים הפוליטיים באירופה** (כרך שלישי, עריכה - טיילור קול, תרגום - דוד סיון, תשכ"ו) בעמ' 188-189.

⁷¹ ביוור (לעיל, הערה 44) בעמ' 57, 305, 317-318, 391-393; Atina Grossmann, "A Question of Silence: The Rape of German Women by Occupation soldiers", *West Germany under Construction: Politics, Society, and Culture in the Adenauer Era* (Robert G. Moeller - ed., 1997) 33, p. 34; Norman Naimark, *The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949* (1995) p. 32.

⁷² Elizabeth D. Heineman, *What Difference Does a Husband Make?: Women and Marital Status in Nazi and Postwar Germany* (1999) p. 105.

אותה".⁷³ מעשי האלימות המינית והאונס התווספו לשורה ארוכה של מעשי סבל והשפלה⁷⁴ שספגו הגרמנים ונהפכו לחלק מחוויית התבוסה הקולקטיבית שלהם. כך כדבריה של אטיין גרוסמאן (Atina Grossmann):

The story of rape was told as part of the narrative of survival in ruined Germany.⁷⁵

החיילים הרוסים נקמו את נקמתם כשבחרו לפעול במידה כנגד מידה, כלומר כמו שהתנהגו החיילים הגרמנים כלפי הנשים הרוסיות בעת הפלישה לברית המועצות.⁷⁶ לאחר הכיבוש דרשו החיילים הרוסים את גמולם - את הנשים הגרמניות על מנת לאונסן.⁷⁷ עדות מצמררת למעשי הזוועה שביצעו החיילים הרוסים עולה משירו של אלכסנדר סולז'ניצין (Alexander Solzhenitsyn), ששירת כקצין צעיר בצבא הרוסי:

Zweiundzwanzig, Horlingstrasse
It's not been burned, just looted, rifled.
A moaning, by the walls half muffled:
The mother's wounded, still alive.
The little daughter's on the mattress,
Dead. How many have been on it
A platoon, a company perhaps ?
A girl's been turned into a woman.
A woman turned into a corpse
[...]
Well, now we're getting our revenge lads.
We've hit him good and hard, the foe! [...]⁷⁸

⁷³ הציטוט מתוך כותרת כתבתו של אורי דרומי על ספרו של אנטוני ביור, **נפילת ברלין 1945**, ראו: אורי דרומי, "לפי ביור, הרוסים לא כבשו את ברלין, הם אנסו אותה", **הארץ** (2.3.2004). ניתן לצפייה באתר: <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=400282&contrassID=2&subContrassID=12&sbSubContrassID=0> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ראו גם: ביור (לעיל, הערה 44). עוד ראו תיאורים ועדויות על מעשי האונס שביצעו החיילים הרוסים בנשים הגרמניות: Richard Brett-Smith's, *Berlin '45: The Grey City* (1996) pp. 16, 122; Cornelius Ryan, *The Last Battle* (1966) pp. 35-37, 382-389; John Rabe, *The Good Man of Nanking: The Diaries of John Rabe* (Erwin Wickert - ed., John E. Woods - trans., 1998) pp. 218-220. Naimark (לעיל, הערה 71) בעמ' 79.

⁷⁴ כגון מחסור במזון ובמים, הרס בתים, בזיזת רכוש, גירוש ממקום המגורים ואובדן יקרים.

⁷⁵ Grossmann (לעיל, הערה 66) בעמ' 52.

⁷⁶ Danise Aydelott, "Mass Rape during War: Prosecuting Bosnian Rapists under International Law", *7 Emory Int'l L. Rev.* (1993) 585, p. 590. עוד עניין שיש לעיתים עליו את הדעת באשר לפעולה של מידה כנגד מידה, הוא השימוש התעמולתי שנעשה במעשי האונס שבוצעו בנשות רוסיה לעידוד לוחמי הצבא הרוסי בקרב מול הגרמנים. דוגמה לפרסום שכזה ראו: אנטוני ביור, **סטלינגרד** (כרמית גיא - תרגום, 2000) בעמ' 104-106. ביור מציין שבביטאונה של החזית נתפרסמו קריאות לעידוד הלוחמים, כמו למשל בעיתון מיום 8 בספטמבר 1942 ובו תמונתה של נערה מפוחדת וכפותה. בכותרת נכתב: "מה היית אומר אילו נקשרה נערתך האהובה כך בידי הפשיסטים? [...] תחילה יאנסו אותה ברוב חוצפתם. ואחר כך ישליכו אותה אל מתחת לשרשרת הטנקים. התקדם, לוחם! ירה באויב! חובתך למנוע מהפולש לאנוס את נערתך". ביור מחדד את השפעת השימוש באונס בתעמולת העידוד של הצבא האדום בציניו בהערת שוליים ש"אין כמעט ספק ש'תעמולת האונס' שהופצה בסוף קיץ 1942 תרמה רבות להיקף הנרחב של מקרי האונס שביצע הצבא האדום עם התקדמותו בתוך שטח גרמניה בסוף 1944 וב-1945" (שם, בעמ' 106). עוד לעניין הלך הרוח הנקמני של החיילים הרוסים בעת הלחימה ראו: Naimark (לעיל, הערה 71) בעמ' 72.

⁷⁷ ראו: Ryan (לעיל, הערה 73) בעמ' 382; Naimark (שם, בעמ' 74).

⁷⁸ Alexander Solzhenitsyn, *Prussian Nights: A Poem* (Robert Conquest - trans., 1977) pp. 37-39

עוד נדמה שראשי הצבא הרוסי התייחסו בקלות ראש אל הדיווחים על מעשים אלו בהבהירם שזו פעולת הנקם על המעשים האיומים והאכזריים מאלו שביצעו הגרמנים ברוסיה⁷⁹ - הצבא הגרמני אנס נשים רוסיות, ולכן בתגובה ינקום הצבא הרוסי על פי אותן אמות מידה ויאנוס נשים גרמניות,⁸⁰ "עין תחת עין". צידוק זה, סבורה אסקין, הוא צידוק קלוש, שכן לא הנשים הגרמניות היו אלה שצעדו לתוך רוסיה וביצעו מעשים מיניים אכזריים בנשותיה.⁸¹ כעולה מדבריו של נורמן נאימארק (Norman Naimark), בדרך כלל העומדים בצמרת הפיקוד של הצבא הרוסי העלימו עין ממעשי האלימות המינית והאנוס שביצעו לוחמיהם, שכן הם הזדהו עם תחושות הכעס והתסכול של פקודיהם. רק לעתים רחוקות אפוא החיילים שביצעו מעשי אנוס ואלימות מינית נענשו בחומרה.⁸²

ב. נשות הציר הגרמני מותקפות מינית - האנוס במונטה קאסינו כמקרה בוחן

כאמור גם נשות מדינות הציר סבלו מהתוקפנות המינית שהפנו כלפיהן הלוחמים. כך באיטליה, שהייתה חלק ממדינות הציר הגרמני, לאחר סיום הקרב על מונטה קאסינו אנסו חיילי ה"גומיה" המרוקאים, שלחמו לצד חיילים מצבא צרפת, אלפי נשים איטלקיות באירוע שזכה לכינוי "ההשתוללות במונטה קאסינו".⁸³ מעשים אלו נעשו בידיעתו של מפקד צבא בעלות הברית, הגנרל מארק קלארק (Mark W. Clark), ובפיקודו של הצבא הצרפתי בראשות מרשל ז'ואן אלפונס (Juin Alphonse). לפני היציאה לקרב וכחלק מעידודם של הלוחמים המרוקאים הבטיח להם המרשל שאם יצליחו לכבוש את האדמות ולפרוץ נתיב התקדמות להמשך כיבושה של איטליה, יעמדו לרשותם כחמישים שעות הנשים האיטלקיות, הבתים והיין המשובח, והם יוכלו לעשות בהם ככל שתחפץ נפשם בלי לחשוש מתוצאות משפטיות.⁸⁴

ג. זנות באין ברירה

כשהתהפך מאזן הכוחות הפקירו הנשים הגרמניות והנשים ממדינות הציר, בדומה לשכנותיהן מהצד היריב, את גופן בתמורה למזון ולכסף כדי לשרוד.⁸⁵ דנילו דולוצי (Danilo Dolci) מביא תיאור מפיה של אישה באה בימים מפלרמו, המתארת כיצד הגברים האיטלקים הביאו את נשותיהם אל החיילים האמריקנים שעמדו בתור וגבו כסף בתמורה לשירותי הזנות שנתנו הללו.⁸⁶ אנטוני ביוור וארטמיס קופר מתארים את שהתרחש בפריס לאחר כיבושה. הכוחות הלוחמים של בעלות הברית צוידו טרם כניסתם

⁷⁹ ראו: Naimark (לעיל, הערה 71) בעמ' 112.

⁸⁰ הנשים הגרמניות גילו שהן שנענשות ונאלצות לשלם את החשבון בעבור המעשים שביצעו הלוחמים הגרמנים בנשות רוסיה. לעניין זה ראו: Teo (לעיל, הערה 35) בעמ' 351.

⁸¹ Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 60. ראו גם: Tanaka (לעיל, הערה 60) בעמ' 173. יוקי טנקה (Yuki Tanaka) מביע עמדה דומה לזו של אסקין וטוען שצידוק מעשיהם כפעולת נקם הוא טיעון חלש. לחיזוק דבריו הוא מתאר את מעשי האנוס שביצעו הרוסים בנשים היפניות כשפלשו לעיר מְנְצ'וּקוֹ בשנת 1945 בלי שהיפנים ביצעו מעשים זהים בנשים הרוסיות.

⁸² Naimark (לעיל, הערה 71) בעמ' 79. להרחבה בעניין התייחסותו של הצבא הרוסי לפשעים אלו ומדיניות הענישה שננקטה כלפי החיילים שנמצאו אשמים בביצועם ראו: שם, בעמ' 97-90.

⁸³ Aydelott (לעיל, הערה 76) בעמ' 591.

⁸⁴ Michael Walzer, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations* (4th ed., 2006) pp. 133-134.

⁸⁵ Grossmann (לעיל, הערה 66) בעמ' 53.

⁸⁶ Danilo Dolci, *Report from Palermo* (P. D. Cumminis - trans., 1959) p. 68

ב"מדריך לשטחי צרפת", הדן לכאורה במידע מקומי ומנהלתי, אבל בעצם היה המדריך לבתי הזונות של פריס.⁸⁷ עוד מתואר כיצד נערות צרפתיות שוטטו סביב בסיסים אמריקניים והציעו את עצמן לחיילים.⁸⁸

ד. מצבן של קורבנות התקיפה המינית ותגובת הציבור כלפיהן

בדומה לשכנותיהן מהמדינות המנצחות, גם במדינות המנוצחות העדיפו לא פעם נשים לסיים את חייהן לפני שנפלו קורבן למעשי אונס; אחרות ששרדו נאלצו להתמודד עם הבושה לבדן כדי שלא לבייש את משפחתן, ומקצתן אף בחרו לסיים את חייהן בשל כך; אחרות ספגו ביקורת שלווה באלימות פיזית ומילולית מצד משפחתן ובני עמם, ביקורת שלעיתים הסתיימה גם במותן. אנתוני ביוור וארטמיס קופר מתארים בלשון מעודנת כיצד בתום המלחמה זכו נשות פריס שנחשדו ב"קיום יחסים עם הגרמנים" ליחס של השפלות וגידופים, ראשיהן גולחו, והן נאלצו להסתתר מפני שכניהן:

העובדה שקיום יחסים עם הגרמנים היתה הדרך היחידה שבה יכלה אישה להציל את ילדיה מרעב לא זכתה כמעט להתייחסות כאשר נתקפה הקהילה זעם שלוח-רסן [...] נותרו לנו תצלומים של נשים שהופשטו עירומות וצלבי קרס צוירו בזפת על גופן, נשים שאולצו [...] לצעוד ברחובות תחת מטר של גידופים, ללדיהן הבלתי חוקיים בזרועותיהן. יש גם דיווחים על כמה מקומות בהן עונו נשים ואף נרצחו בעת הטקסים הברבריים האלה.⁸⁹

החזית המזרחית (אסיה)

מהמסמכים ומהפרוטוקולים של בית הדין בטוקיו, שבהם עדויות על פשעי הלוחמים היפנים במלחמה, מצטיירת תמונה עגומה לא פחות מזו האירופית. מהמסמכים עולה שהכיבוש היפני של סין וקוראה לווה באלימות מינית מזעזעת מצד החיילים היפנים, שאנסו נשים ואף שבו נשים וכפו עליהן לעסוק בזנות.⁹⁰ את הנשים הללו כינו היפנים "נשות הנחמה" או "נשות נוחות" (Comfort Women).⁹¹ על-פי תיאורו של חייל יפני ששב משדה הקרב בסין, המסביר שבמשך חצי שנה של לוחמה [...] the only things I learned are rape and burglary [...] את שהתרחש באסיה.⁹²

⁸⁷ אנתוני ביוור וארטמיס קופר (לעיל, הערה 35) בעמ' 115.

⁸⁸ ביוור וקופר שם, בעמ' 117. לתיאורים נוספים ראו: Kaiser (לעיל, הערה 66) בעמ' xxxvi-xxxvii.

⁸⁹ ביוור וקופר שם, בעמ' 75-76.

⁹⁰ *The Tokyo Major War Crimes Trial: The Records of the International Military Tribunal for the Far East with an Authoritative Commentary and Comprehensive Guide* (Vol. 11, R. John Pritchard - ed., 1998) p. 4,476; *Eyewitnesses to Massacre: American Missionaries Bear Witness to Japanese Atrocities in Nanjing* (Kaiyuan Zhang - ed., 2000) p. 235: "[...] women whom the Japanese soldiers had taken [...] to wash their clothes by day, to be raped by night. Two of them forced to satisfy from 15 to 20 men, and the prettiest one as many as 40 each night".

⁹¹ Rumiko Nishino, "The Comfort Women Issue and Responses of the Japanese Government", *Common Grounds: Violence against Women in War and Armed Conflict Situations* (India Lourdes Sajor - ed., 1998) 214, pp. 214-225; Ustinia Dolgopol, "Rape as a War Crime: Mythology and History", *Common Grounds: Violence against Women in War and Armed Conflict Situations* (India Lourdes Sajor - ed., 1998) 122, p. 134; Yvonne Park Hsu, "Comfort Women from Korea: Japan's World War II Sex Slaves and the Legitimacy of their Claims for Reparations", *2 Pac. Rim. L. & Pol. J.* (1993) 97, p. 98.

⁹² *The Law of War: A Documentary History* (Vol. II, Leon Friedman - ed., in foreword by Telford Taylor, 1972) p. 1067. הציטוט לקוח מתוך מסמך פנימי של הצבא היפני. המסמך נועד למנוע את הישגותן של אמירות מעין אלו, והוא מביא כדוגמה לאמירות שזכו לפרסום ופגעו בתדמית הצבא.

חלקו זה של הפרק מבקש לתאר מבחינה היסטורית את מעשי האלימות המינית והאונס שבוצעו בנשות אסיה במלחמה. חלקו הראשון ידון במתקפת היפנים על עיר הבירה הסינית דאז ננקינג (Nanking) כמקרה בוחן המתאר את מעשי הזוועה המיניים שביצעו החיילים היפנים בעת כיבוש העיר, והשני ידון בנשות הנוחות. במהלך הפרק יידונו גם ההתייחסויות לתופעה הן בציבור הרחב והן בקרב קורבנות העברות.

היפנים אונסים את סין

א. אונס נשות העיר ננקינג כמקרה בוחן

כאמור, גם באסיה, ובעיקר בסין, נעשו מעשים של אלימות מינית, אונס וכפיית זנות במהלך המלחמה, בעיקר מצד החיילים היפנים.⁹³ ב-13 דצמבר 1937 צעדו החיילים היפנים לתוך העיר ננקינג וכבשו אותה. בששת עד שמונת השבועות הראשונים של הכיבוש רצחו החיילים היפנים, שדדו ואנסו את תושבי העיר הכבושה בהיקף חסר תקדים.⁹⁴ מעשים אלו נמשכו גם לאחר מכן אם כי בהיקף מצומצם יותר.⁹⁵ כיבושה של ננקינג נחקק בדפי ההיסטוריה הסינית כאירוע טראומטי ביותר, אירוע שבו הופנתה אלימות קשה כלפי האוכלוסייה האזרחית בכלל והנשים בפרט.⁹⁶

כך מתאר ביומנו גיימס מקאלום (James McCollum), מיסיונר אמריקני שנותר בעיר יחד עם קבוצת מיסיונרים:

Rape! Rape! Rape! We estimate at least 1,000 cases a night, and many by day. In case of resistance [...] there is a bayonet stab or bullet. We could write up hundreds of cases a day.⁹⁷

⁹³ תיאורים על מעשי אלימות מינית ואונס בערים ובכפרים נוספים ראו: Werner Gruhl, *Imperial Japan's World War Two 1931-1945* (2007) pp. 77, 79-80, 94-93.

⁹⁴ גם לאחר ששת השבועות הראשונים לכיבוש המשיכו החיילים היפנים לנהוג באכזריות כלפי האוכלוסייה האזרחית בעיר. ראו: Hua-ling Hu, *American Goddess at the Rape of Nanking: The Courage of Minnie Vautrin* (2000) p. 80; Iris Chang, *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II* (1997) p. 159; Bob Tadashi Wakabayashi, "The Messiness of Historical Reality", *The Nanking Atrocity, 1937-1938: Complicating the Picture* (Bob Tadashi Wakabayashi - ed., 2007) 3, p. 8.

⁹⁵ ראו: Hu שם, בעמ' 80; Lee En-Han, "The Nanking Massacre Reassessed: A Study of the Sino-Japan Controversy over the Factual Number of Massacred Victims", *Nanking 1937: Memory and Healing* (Fei Fei Li, Robert Sabella and David Liu – eds., 2002) 47, p. 49.

⁹⁶ לעניין האלימות שהופנתה כלפי האזרחים ראו: Louise Young, "Ideologies of Difference and the Turn to Atrocity: Japan's War on China", *A World at Total War: Global Conflict and the Politics of Destruction, 1937-1945* (Roger Chickering, Sitg Forster and Bernd Greiner - eds., 2005) 333, p. 337. לעניין האלימות שהופנתה כלפי נשים, ראו תיאורה של איריס צ'אנג (Iris Chang): (לעיל, הערה 94) בעמ' 6: "An estimated 20,000-80,000 Chinese women were raped. Many soldiers went beyond rape to disembowel women, slice off their breasts, nail them alive to walls. Fathers were forced to rape their daughters, and sons their mothers, as other family members watched".

⁹⁷ *Eyewitnesses to Massacre* (לעיל, הערה 90) בעמ' 299. לתיאורים נוספים ראו: *The Tokyo Major War Crimes Trial* Arnold C. Brackman, *The Other Nuremberg: The Untold Story of the Tokyo War Crimes Trials* (1987) pp. 181-182; (Miner Searle Betes) "the roughest and saddest part of the whole picture" was Japanese "conduct toward the women [...]" (Brackman שם, בעמ' 178-179). עוד תיאורים של מעשי האלימות והאונס שבוצעו בנשות העיר כמו שתוארו במכתבים שכתב לשגרירות היפנית בעיר ולאשתו ראו: *Eyewitnesses to Massacre* שם, בעמ' 29-28, 23-22, 11-5. ראו גם: Rabe (לעיל, הערה 73) בעמ' 272-273, המביא את מכתבו של בייטס (Bates) מיום 25 בדצמבר 1937 לשגריר יפן בננקינג המתאר את מעשיהם של החיילים היפנים בתחומי האוניברסיטה ואת היקף מעשי האונס שהתרחשו מדי יום ביומו בסביבתו. עוד ראו מכתבו של רוברט ווילסון (Robert O. Wilson) למשפחתו מיום 15 בדצמבר 1937, שבו הוא מתאר

כעולה מדבריו, כל ניסיון של האזרחים להתנגד או להגן על נשות העיר מפני מעשי האלימות עתיד היה להסתיים במוות⁹⁸ או באונס אכזרי ואלים עוד יותר.⁹⁹ בנוסף, במקרים רבים לאחר שהחיילים פרקו את ייצרם, הם נהגו בהתאם לעצת מפקדם והרגו את הנשים.¹⁰⁰

נשים ששרדו את התקיפה המינית ונזקקו לטיפול רפואי או לתמיכה נפשית ורוחנית גילו במהרה כי הן נותרו מחוסרות הגנה מפני מעשי האלימות המינית והאונס, שכן החיילים לא גילו ולו טיפת אנושיות ושב ונתקפו מינית גם בבתי החולים, במבנים קדושים ובמחנות פליטים.¹⁰¹

ב. גישת שלושת הקופים¹⁰²

העומדים בראש הפיקוד הצבאי היפני העלימו עין ממעשי האלימות המינית והאונס שביצעו לוחמיהם, שכן אלה העלו לטענתם את רוח הלחימה.¹⁰³ כך מתוארת המציאות של הלוחמה בסין מזווית הראייה של לוחם יפני ששב לארצו; דברים אלה פורסמו בעיתונות הזרה ומאוחר יותר הופצו מטעם צבא יפן כחלק מאגד פרסומים שנאספו כדי להמחיש מאילו אמירות יש להימנע:

If the army men who participated in the war were investigated individually, they would probably all be guilty of murder, robbery or rape.¹⁰⁴

את היקף מעשי האלימות ואונס שלא ייאמנו, בתוך: *Eyewitnesses to Massacre*, שם, בעמ' 391-392: "I could go on for pages telling of cases of rape [...] almost beyond belief".

⁹⁸ Rabe שם, בעמ' 172: ג'ון ריבי (John Rabe) מתאר כיצד בני המשפחה המבוגרים עמדו מחוץ לביתם, כרעו על ברכיהם והתחננו לפני החיילים היפנים לחוס על בנותיהם. תחנוניהם לא עזרו: "After the old people had been shot, the girls were dragged away and raped".

⁹⁹ Slim (לעיל, הערה 7) בעמ' 148; Chang (לעיל, הערה 94) בעמ' 96.

¹⁰⁰ תקיפה על ידי קבוצת חיילים יפנים הייתה תופעה שכיחה, ראו דבריו של Gruhl (לעיל, הערה 93) בעמ' 130. ראו ציטוט הצעת המפקד: "שלמו להן בכסף או הרגו אותן", לקוח מבראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 73. עוד לעניין הצעת המפקד, ראו: *The Law of War* (לעיל, הערה 92) בעמ' 1,066; Askini (לעיל, הערה 3) בעמ' 68. לעניין רצח הקורבנות לאחר התקיפה בכדי להשמיד ראיות, ראו: Kasahara Tokushi, "Massacres outside Nanking city", *The Nanking Atrocity, 1937-1938*; Complicating the Oicture (Bob Tadashi Wakabayashi - ed., 2007) 57, p. 64: "Chinese women, on the other hand, suffered rape or gang rape, often coupled with murder in order to conceal the evidence" *The Law of War*, שם, בעמ' 1,061. עוד תיאורים ועדויות ראו: Gruhl (לעיל, הערה 93) בעמ' 72; Chang (לעיל, הערה 94) בעמ' 92, 96; Rabe (לעיל, הערה 73) בעמ' 172: "You can't breathe for sheer revulsion when you keep finding bodies of women with bamboo poles thrust through their vaginas"; Lawrence Taylor, *A Trial of Generals: Homma, Yamashita, MacArthur* (1981) pp. 124-125: "Young girls and old women were raped then beheaded [...]".

¹⁰¹ לעניין תקיפות מיניות שבוצעו במבנים קדושים ובבתי חולים ראו עדויות ודיווחים במסמכים הרשמיים של משפטי טוקיו: *The Tokyo Major War Crimes Trial* (לעיל, הערה 90) כרך 27, בעמ' 12,557; כרך 28, בעמ' 13,117, 13,639, 13,642. באשר לתקיפות מגיות במחנות פליטים ראו: שם, כרך 11, בעמ' 5,564-5,565, 4,502-4,501; Chang (לעיל, הערה 94) בעמ' 90.

¹⁰² במקור שלושת הקופים (קוף אחד מכסה את עיניו, השני את פיו, והשלישי את אוזניו) הם סמל עממי אסייתי קדום המנפיש את המשפט "see no evil, hear no evil, speak no evil". כאן הכותרת מתייחסת לפרשנות שניתנה לשלושת הקופים בימינו - "לא ראיתי, לא שמעתי, לא אמרתי" - כמטפורה לאווירה במזרח בנגוע למעשי הזוועה שהתחוללו במלחמה.

¹⁰³ Tanaka (לעיל, הערה 67) בעמ' 100; נוסף על העלמת העין מצד הפיקוד, מתברר שלחיילים ניתנו הוראות סותרות. טנקה מוסיף ומתאר את עדותו של חייל יפני שסיפר כיצד ניתנה הוראה שלא לאנוס נשים ומנגד חולקו להם קונדומים (שם, עמ' 100). להסבר על המקור ראו אצל טנקה הערה 61; Gruhl (לעיל, הערה 93) בעמ' 130. ראו גם: B. V. A. Roling, *The Tokyo Trial and Beyond: Reflections of a Peacemonger* (Antonio Cassese - ed., 1993) p. 73. "I am quite sure that many military leaders were aware of the misbehavior of their troops. In the case of the 'rape of Nanking' some disciplinary measures were taken. But apparently the authorities generally approved this criminal behavior or did not pay much attention to it" (שם, בעמ' 73).

¹⁰⁴ *The Law of War* (לעיל, הערה 92) בעמ' 1,066.

כעולה מדברי החייל, לא ימצא בקרב החיילים היפניים אף לא צדיק אחד שלא נתן ידו לביצוע מעשי רצח, שוד או אונס. אגד פרסומים זה מדגים בעיקר את מגמת הטיוח וההשתקה שנקטו בכירי הצבא היפני, אך מהוצאתה לאור ומהפצתה בין החיילים היפניים עולה שכיחותם הגבוהה של מעשים אלו. מגמת הטיוח וההשתקה צורמת במיוחד, שכן היא עשויה להעביר מסר שלפיו אין כל בעיה עם אונס, שוד ורצח כל עוד לא יובאו אלה לידיעת הציבור. מגמת ההתעלמות וסתימת הפיות מצד הממשל והצבא היפני התעצמה לנוכח מכתביו של ג'ון רייב (John Rabe) - גרמני שתמך במפלגה הנאצית¹⁰⁵ ושהה באסיה בכלל ובעיר ננקינג בפרט עוד טרם המלחמה.¹⁰⁶ רייב עמד בראש הוועדה הבינלאומית של אזור הביטחון בננקינג,¹⁰⁷ ובדצמבר 1937 טרח להביא לידיעת שגרירות יפן (ולגורמים נוספים באסיה ובמערב) את שעשו חיילי הצבא היפני בעיר.¹⁰⁸ וכך כתב במכתבו מיום 17 בדצמבר 1937:¹⁰⁹

All 27 westerners in the city at that time and our Chinese population were totally surprised by the reign of robbery rapine and killing initiated by your soldiers [...] All that we are asking in our protest is that you restore order among your troops and get the normal life of the city going as soon as possible.¹¹⁰

איריס צ'אנג (Iris Chang) מציינת שתגובתה של שגרירות יפן למכתביו ולפניותיו הישירות של רייב הבהירה כי מי שנותן את הטון וקובע את אופן ההתנהלות בעיר הוא הצבא היפני, ולא נציגי הממשל בשגרירות. כך היא מתארת:

Fukuda Tokuyasu, secretary of the Japanese embassy, told Rabe as much by saying: "The Japanese army wants to make it very bad for the town, but we, the embassy, will try to prevent it". During the great Rape some Japanese embassy officials actually suggested that [...] publicity in Japan directly so that public opinion would force the Japanese government to take action.¹¹¹

¹⁰⁵ Chang (לעיל, הערה 94) בעמ' 109. צ'אנג מציינת שרייב ראה במפלגה ארגון סוציאלי ולא תמך ברדיפה אחר קבוצות אתניות.

Rabe (לעיל, הערה 73) בעמ' viii.

¹⁰⁷ ראו: Timothy Brook, "Introduction: Documenting the Rape of Nanking", *Documents on the Rape of Nanking* (Timothy Brook – ed., 1999) 1, p. 3.

¹⁰⁸ Chang (לעיל, הערה 94) בעמ' 117.

¹⁰⁹ Rabe (לעיל, הערה 73) בעמ' 269-272.

¹¹⁰ שם, בעמ' 269. גם זרים אחרים ששהו בעיר בעת כיבושה הגישו פניות ברוח זו. ראו למשל: *Eyewitnesses to Massacre* (לעיל, הערה 90) בעמ' 6, שם מתועד מכתבו של בייטס (Bates) מיום 15 בדצמבר 1937, שבו הוא פונה לשגריר יפן בעיר בעניין מעשי האלימות המינית והאונס שביצעו החיילים היפנים: "[...] we urge that for the reputation of the Japanese Army and the Japanese Empire, for the sake of good relations between the Japanese authorities and the common people of China, for your own thought of your wives, sisters and daughters' that the families of Nanking receive protection from the violence of soldiers".

¹¹¹ Chang (לעיל, הערה 94) בעמ' 118. ראו גם: *Eyewitnesses to Massacre* שם, בעמ' 84, כך כותב גורג' אשמור פיץ (George Ashmore Fitch) ביומנו: "Every day we call at the Japanese Embassy and present our protests, our lists of authenticated reports of violence and crime. We are met with suave Japanese courtesy, but actually the officials there are powerless. The victorious army must have its rewards — and those rewards are to plunder, murder, rape at will, to commit acts of unbelievable brutality [...]".

הצעה זו ליצור באז תקשורת בנוגע למתרחש בעיר התמוססה גם היא לנוכח החשש מתגובותיו של הצבא. כך גם עולה מיומנו של רייב, הכותב שב-10 בפברואר 1938 יצר נציג השגרירות קשר טלפוני עמו ואף איים עליו לבל יפר את קשר השתיקה:

If the newspapers in Shanghai report bad things, you will have the entire Japanese army against you.¹¹²

סתימת פיות אינה מיוחסת רק ליפנים; גם מנהיג סין גרנליסימו צ'אנג קאי-שק (Generalissimo Chiang Kai-shek) הורה על העלטה מוחלטת של דיווחים ועדכונים מהעיר הכבושה.¹¹³ ובכל זאת דיווחים ועדויות על שהתרחש בעיר הסתננו מחוצה לה כשכתבים בינלאומיים החלו לפרסם סיפורים אלו בעיתונות המערבית.

דיווחים אמנם חלחלו למערב וכמצופה עסקו באכזריותו של הצבא היפני כלפי האוכלוסייה האזרחית, אבל הם עסקו בעיקר בסיפורים על מעשי הגנבה והרצח חסרי המעצורים. סיפוריהן של הנשים על מעשי האלימות המינית והאונס נדחקו לשוליים וזכו להתייחסות מהוססת ומצומצמת.¹¹⁴

ג. ההיקף והשיטתיות של מעשי התקיפה המינית

רק בחלוף כעשור כמעט - במשפטי טוקיו בשנת 1946 - נחשף סיפורה של העיר ננקינג בעת כיבושה ובתקופת שליטתו של הצבא היפני. אז גם נפוצו הסיפורים בדבר המעשים השיטתיים של אלימות מינית ואונס שביצעו החיילים היפנים בתושבות העיר, וחדרו לתודעה הציבורית הבינלאומית. בעקבות המידע החדש קיבלה המתקפה את השם "האונס של ננקינג" (The Rape of Nanking).¹¹⁵ הדיווחים והעדויות על היקפן ותכיפותן של התקיפות המיניות שתקפו החיילים היפנים נשים אסיאתיות ונשים אירופיות שנפלו בשבי נמסרו לבית הדין הבינלאומי באסיה, ומהם עולה שמעשים של תקיפה מינית בוצעו מדי יום ביומו.¹¹⁶ דיווחים אלו הם הראיה שנשים הותקפו מינית בשיטתיות,¹¹⁷ כמו שמתארת בראונמילר:

¹¹² Rabe (לעיל, הערה 73) בעמ' 186.

¹¹³ Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 63.

¹¹⁴ בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 55.

¹¹⁵ Tanaka (לעיל, הערה 67) בעמ' 80; Gruhl (לעיל, הערה 93) בעמ' 69; בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 56. יוער שהיפנים כינו מתקפה זו בשם "טבח ננקינג" ("Nanking Massacre"), לעניין זה ראו: Tanaka (לעיל, הערה 60) בעמ' 149.

¹¹⁶ ראו למשל: Brackman (לעיל, הערה 97) בעמ' 176-177, שם מובאת עדותו של הסו צ'ואן-ינג (Hsu chuan-ying) ולפיה הנשים הן שסבלו מהחיילים היפנים במידה הרבה ביותר: "The Japanese soldiers — they are so fond of raping — so fond of women", the witness said haltingly in English, 'that one cannot believe'. Young girls and women of between thirteen and forty were rounded up and gang raped" ראו: Theodore H. White and Annalee Jacoby, *Thunder Out Of China* (1946) p. 65: "[...] every woman caught by the Japanese had been raped without exception. The tales of rape were so sickeningly alike that they were monotonous unless they were relieved by some particular device of fiendishness [...]" Chang (לעיל, הערה 94) בעמ' 91.

¹¹⁷ *The Tokyo Major War Crimes Trial* שם, כרך 11, בעמ' 4,544. השיטתיות של מעשי התקיפה המינית מתוארים באופן מסכם במסמכים הרשמיים של טוקיו: "The victims ranged from young girls to old women [...] one woman would frequently be assaulted by a number of soldiers. A woman was killed for refusing intercourse. For amusement, a father was forced to assault his daughter. In another case, a boy was forced to assault his sister. Breasts were torn off, and women were stabbed in the bosoms" Chang (לעיל, הערה 94) בעמ' 90. צ'אנג מתארת שהלוחמים היפנים חיפשו בשיטתיות אחר נשים (במטרה לאונס). לעתים הם אף חיפשו אחר נשים צעירות מדלת לדלת.

בזה אחר זה סיפרו העדים סיפורים דומים – נערות נגררו בידי חבורות של [...] גברים במדים; נשים שנחטפו אולצו [...] "לשרת" מחמישה-עשר עד ארבעים גברים בלילה; נשים אולצו לבצע מופעי מין בפני פלוגות נופשות; [...] חבורת חיילים שסיימה עם אישה חטופה תחבה, לא פעם, מקל לתוך הואגינה שלה; במקרים מסוימים כרתו את ראשה של האישה.¹¹⁸

ד. מצבן של קורבנות התקיפה המינית

בדומה לנשות אירופה, גם מצבן של הנשים האסייתיות לא שפר עליהן שכן לא פעם הן נאנסו וספגו אלימות מינית מצד הלוחמים היפנים בחזית ביתן. כך מתארת קסאהרה טוקושי (Kasahara Tokushi) את מצבן של הנשים ששרדו את מעשי האלימות המינית והאונס:

Acts of rape did not just injure women physically, these also produced trauma and cruel after-effects that might last for lifetime. Some rape victims ended their own lives, some went insane, some became invalids owing to the venereal diseases [...] and some, acting from a sense of shame, mutilated their bodies in attempts to abort unwanted pregnancies.¹¹⁹

בדומה לתיאור מצבן של נשות אירופה, גם כאן שבות ומתוארות הפציעה הנפשית המתלווה לפציעה הגופנית, תחושת הבושה המציפה את הקורבן ובחירתן של אחדות מהן לשים קץ לחייהן. מצבן של הנשים שהתעברו בשל האונס היה אף קשה יותר, שכן נוסף על ההתמודדות עם הצלקת האיומה שנותרה בגופן ובנפשן לאחר שנאנסו, הן נאלצו לשאת ברחמן את פרי מעשה האונס. כך תיארה זאת צ'אנג:

One can only guess at the guilt, shame, and self-loathing that Chinese woman endured when they faced the choice of raising a child they could not love or committing infanticide [...] 'uncounted' Chinese woman were taking their own lives by flinging themselves into the Yangtze River.¹²⁰

גם בדבריה של צ'אנג אפשר לראות תיאורים של רגשות האשמה, הבושה והתיעוב העצמי שהוזכרו למעלה, רגשות שהביאו רבות מקורבנות האונס לשים קץ לחייהן בטביעה בנהר.¹²¹ אונס ומעשי אלימות מינית לא היו מנת חלקן היחידה של נשות אסיה, שכן בדומה לנשות אירופה מקצתן נלקחו בכפייה מביתן ואולצו לעסוק בזנות אצל החיילים היפנים. תופעה זו כונתה "נשות הנוחות" או "נשות הנחמה".¹²²

¹¹⁸ בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 57. ראו גם תיאוריהם של רוברט ווילסון (Robert O. Wilson) וג'יימס מקאלום (James McCollum), *Eyewitnesses to Massacre* (לעיל, הערה 90) בעמ' 235, 405.

¹¹⁹ Tokushi (לעיל, הערה 100) בעמ' 58. ראו, גם: Chang (לעיל, הערה 94) בעמ' 127, 53. צ'אנג בספרה מתארת ריאיון טלפוני שערכה עם רוברט א' ווילסון (Robert O. Wilson) שבו הוא העיד כי לא יוכל לשכוח את מראות מעשי האונס הקבוצתי שבוצעו בנשים סיניות צעירות. לפי עדותו מקצתן דיממו למוות ואלו ששרדו את הזוועה בחרו להרוג את עצמן זמן קצר לאחר מכן.

¹²⁰ Chang שם, בעמ' 89-90. עוד מצינת צ'אנג שבקרב הנשים הסיניות היה מדובר בנושא רגיש, וכי שום אישה סינית לא הודתה שילדה ילד עקב מעשה אונס שביצע חייל יפני.

¹²¹ Slim (לעיל, הערה 7) בעמ' 64.

¹²² ראו: לעיל, הערה 91.

נשות הנוחות

א. הליך "הגיוס" או כפיית הזנות

נשות הנוחות היו נשים שהיפנים "גייסו" לעסוק בזנות,¹²³ ואולם השימוש במילה "גיוס" מעלה את הצורך לחדד את הרקע לגיוסן ואת האופן שגויסו. עתות מלחמה מותירות לרוב את הנשים לבדן עם הצורך לכלכל את משפחתן במצב של מחסור במזון, בשתייה, בתרופות וכו'.¹²⁴ הנשים גויסו לרוב מאזורים שכבש הצבא היפני ובכלל נשות הנוחות נמצאו נשים קוראניות, סיניות, פיליפיניות, אינדונזיות ואף נשים אירופיות (ששהו בקולוניות האסייתיות של מדינות אירופה).¹²⁵ היו נשים שגויסו לאחר שהובא לידיעתן שהן עתידות לעבוד בשביל הצבא הכובש ללא ציון העובדה שמדובר בשעבוד מיני, אבל אחרות נלקחו בכוח הזרוע מביתן.¹²⁶

במסמך חשוב ששלח שלישי ממשרד שר המלחמה היפני למפקדי הכוחות הלוחמים בסין - מסמך העוסק בגיוסן של הנשים מהאזורים הכבושים - מונחים מפקדי הכוחות הלוחמים בסין לנהוג במשנה

¹²³ ראו לעיל, הערה 91.

¹²⁴ ראו: Turpin (לעיל, הערה 17) בעמ' 6; Butler (לעיל, הערה 31) בעמ' 214: "Many women working in military prostitution cite that they chose to do this work to keep themselves and/or their children, parents, and siblings alive. [...] Women often 'choose' this work, if this can be called choice, because it is the only or best way to make money" Barry (לעיל, הערה 22) בעמ' 52.

¹²⁵ ראו: Gruhl (לעיל, הערה 93) בעמ' 130; Christine Wawrynek, "World War II Comfort Women: Japan's Sex Slaves or Hired Prostitutes", 19 *N.Y.L. Sch. J. Hum. Rts.* (2003) 913, p. 913; Karen Parker and Jennifer F. Chew, "Compensation for Japan's World War II War-Rape Victims", 17 *Hastings Int'l & Comp. L. Rev.* (1993-1994) 497, p. 504; Chang (לעיל, הערה 9) בעמ' 205; Copelon (לעיל, הערה 9) בעמ' 497; Barry (לעיל, הערה 22) בעמ' 128. מדבריה של קתלין בארי עולה שנשות הנחמה נאספו מרחבי אסיה, אך על פי ההערכות כמעט 80% מהן היו קוראניות. לעניין נשות הנחמה מקוראה ראו גם: Hsu (לעיל, הערה 91) בעמ' 99-98; Slim (לעיל, הערה 7) בעמ' 67. באשר לנשים אירופיות ראו: Tanaka (לעיל, הערה 67) בעמ' 99. ראו גם: Timothy Tree, "International Law: A Solution or a Hindrance towards Resolving the Asian Comfort Women Controversy", 5 *UCLA J. Int'l L. & Foreign Aff.* (2000-2001) 461, pp. 463-464, העוסק באופן ספציפי בנשות הנחמה ממוצא הולנדי.

Christine Wawrynek, "World War II Comfort Women: Japan's Sex Slaves or Hired Prostitutes", 19 *N.Y.L. Sch. J. Hum. Rts.* (2003) 913, p. 913; Karen Parker and Jennifer F. Chew, "Compensation for Japan's World War II War-Rape Victims", 17 *Hastings Int'l & Comp. L. Rev.* (1993-1994) 497, p. 504; Chang (לעיל, הערה 9) בעמ' 205; Copelon (לעיל, הערה 9) בעמ' 497; Barry (לעיל, הערה 22) בעמ' 128. מדבריה של קתלין בארי עולה שנשות הנחמה נאספו מרחבי אסיה, אך על פי ההערכות כמעט 80% מהן היו קוראניות. לעניין נשות הנחמה מקוראה ראו גם: Hsu (לעיל, הערה 91) בעמ' 99-98; Slim (לעיל, הערה 7) בעמ' 67. באשר לנשים אירופיות ראו: Tanaka (לעיל, הערה 67) בעמ' 99. ראו גם: Timothy Tree, "International Law: A Solution or a Hindrance towards Resolving the Asian Comfort Women Controversy", 5 *UCLA J. Int'l L. & Foreign Aff.* (2000-2001) 461, pp. 463-464, העוסק באופן ספציפי בנשות הנחמה ממוצא הולנדי.

¹²⁶ לעניין גיוס במרמה ראו: Tree שם, בעמ' 464. מנגד יושיאקי יושימי (Yoshiaki Yoshimi) מצא מסמכים רשמיים בעניין זה שהכין משרד המלחמה, כדוגמת מסמך מיום 4 במרס 1938 הקורא שלא לגייס נשים לשורות נשות הנוחות בדרכי הטעיה. תוכנם של המסמכים פורסם ב-11 בינואר 1992 בעמוד הראשי של העיתון היפני היומי *Asahi Shimbun* תחת הכותרת (בתרגום לאנגלית): "Japanese Army Abducted Comfort Women"; Kazuhiko Togo, "Comfort Women: Deep Polarization in Japan on Facts and Morality", *East Asia Haunted Present: Historical Memories and the Resurgence of Nationalism* (Tsuyoshi Hasegawa and Kazuhiko Togo - eds., 2008) 142, p. 149. טוגו קוהיקו (Kazuhiko Togo) מציין שם שהמשכו של המסמך מתאר את הליך הגיוס הרצוי לנשות הנוחות, ולפיו כל יחידה בצבא צריכה לבחור בזהירות "מגייסים" ולשתף פעולה עם המשטרה ועם הרשויות המקומיות. לעניין חשיבותם של המסמכים כהוכחה המפלילה את הממשל והצבא היפני, ראו: Chunghee Sarah Soh, *The Comfort Women: Sexual Violence and Postcolonial Memory in Korea and Japan* (2008) p. 44; Yuma Totani, *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II* (2008) p. 107; על גיוס בכוח הזרוע, ראו: Tanaka (לעיל, הערה 67) בעמ' 98; Slim (לעיל, הערה 7) בעמ' 68-67. סלים טוען שרק נשים מעטות מקרב הנשים ש"גויסו" עסקו בזנות טרם גיוסן (שם, בעמ' 67). מעדויות שהשמיעו נשות הנוחות בשנת 2000 לפני ה-"Women's International War Crimes Tribunal on Japan's Military Sexual Slavery" - בית דין ארעי, בלתי רשמי, שהקימו ארגונים חברתיים וארגוני נשים אסיאתיות בטוקיו, עולה שרובן גויסו במרמה, ואילו רק עדה אחת העידה שהיא נלקחה בכוח כדי לשמש "אשת נוחות". ראו: Togo שם, בעמ' 150.

זהירות כאשר הם "אוספים" נשים מקומיות.¹²⁷ המסמך מדגיש את שמירת כבודו של הצבא היפני, אבל אין מצויה בו כל הנחיה לקבל את הסכמתן של הנשים המגויסות לשמש נשות נוחות.¹²⁸

ב. הטעמים למיסוד "נשות הנוחות"

הזנות בחזית המזרחית התנהלה כך שרוב הנשים המגויסות הועברו ממדינת המוצא שלהן למדינה אחרת. מטרתו של ניווד זה הייתה למנוע או לפחות להפחית את מעשי האונס שביצעו החיילים וכך לתקן את התדמית השלילית שדבקה בצבא היפני בעקבות הפרסומים שנפוצו במערב על "האונס בננקינג".¹²⁹ כרמן מ' ארגיבי (Carmen M. Argibay) העלתה עוד כמה סיבות למיסוד נשות הנוחות: ראשית, מיסוד הזנות במרכזים מוגדים אפשר לצבא היפני פיקוח רפואי הן על הנשים והן על הלוחמים, ובכך אפשר לצמצם את המחלות הזיהומיות המועברות ביחסי מין ולהוזיל את עלויות הטיפול הרפואי; שנית, מיסוד הזנות תרם לשמירה על השקט האזרחי, שכן האלימות המינית כלפי הנשים באזורים הכבושים והאונס שלהן עוררו את זעמם של האזרחים והביאו לידי התססה של מעשי מרי ומרד; והסיבה השלישית נוגעת לחששם של היפנים מפני מרגלים ודליפת סודות צבאיים. הרחקתן של נשות הנוחות ממדינות המוצא ובידודן נראתה פתרון מוצלח יותר מבתי בושת מקומיים, שבהם עשויים היו להיחשף סודות לאויב.¹³⁰ עוד מציין הוגו סלים (Hugo Slim) ששירותי המין היו פרס ללוחמים ואמצעי לעידוד ולשמירה על מורל גבוה בקרבם.¹³¹

ג. "נשות הנוחות" – "נשות הסבל"

מצבן של נשות הנוחות לאחר גיוסן, גם אם נעשה בתחילה בהסכמה ובתמורה לתשלום,¹³² אינו מותר מקום רב לדיון בשאלת הרצון. הן הוחזקו כאסירות ונכפה עליהן לשרת מינית אינספור חיילים יפנים

¹²⁷ Yoshimi (לעיל, הערה 38) בעמ' 58.

¹²⁸ ראו: Yoshimi שם, בעמ' 59: "you are hereby notified of the order [of the minister of war] to carry out this task with the utmost regard for preserving the honor of the army and for avoiding social problems". במקור: Yoshiaki Yoshimi, *Jūgun Ianfu Shiryōshū* (1992) p. 105-106. באשר להעדר הנחייה למתן הסכמה מצד הנשים המגויסות ראו: Carmen M. Argibay, "Sexual Slavery and the Comfort Women of World War II", 21 *Berkeley J. Int'l L.* (2003) 375, p. 377.

¹²⁹ ראו: Parker and Chew (לעיל, הערה 125) בעמ' 503; Argibay שם, בעמ' 377; Barry (לעיל, הערה 22) בעמ' 128-129; Gruhl (לעיל, הערה 93) בעמ' 130; Chang (לעיל, הערה 94) בעמ' 52-53. אם כי ממחקרים מאוחרים עולה שמעשי אונס התבצעו למרות המערכת המאורגנת של "נשות הנוחות", ראו: Hayashi Hirofumi, "The Japanese Movement to Protest Wartime Sexual Violence: A Survey of Japanese and International Literature", 33 *Crit. Asian. Stud.* (2001) 572, p. 575; Gruhl שם, בעמ' 131.

¹³⁰ Argibay שם, ראו גם: Anne Barker, "Justice Delayed", 8 *Mich. St. U. DCL J. Int'l L.* (1999) 453, p. 456; Yuki Tanaka, *Japan's Comfort Women: Sexual Slavery and Prostitution during World War II and the US Occupation* (2002) pp. 8-32; Chin Sung Chung, "Korean Women Drafted for Military Sexual Slavery by Japan", *True Stories of the Korean Comfort Women* (Keith Howard - ed., 1995) 11, p. 14; Kelly D. Askin, "Comfort Women - Shifting Shame and Stigma from Victims to Victimizer", 1 *Int'l Crim. L. Rev.* (2001) 5, pp. 12-13; Enloe (לעיל, הערה 14) בעמ' 81; Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 80; Chang (לעיל, הערה 94) בעמ' 53.

¹³¹ Slim (לעיל, הערה 7) בעמ' 67. ראו גם: Togo (לעיל, הערה 126) בעמ' 149; Chunghee Sarah Soh, "Prostitute versus Sex Slave: The Politics of Representing the 'Comfort Women'", *Legacies of the Comfort Women of World War II* (Margaret Stetz and Bonnie B. C. Oh - eds., 2001) p. 69, p. 74; Andrea Parrot and Nina Cummings, *Forsaken Females: The Global Brutalization of Women* (2006) p. 8; *The Historical Encyclopedia of World* Tanaka; Slavery (Vol. II, Junius P. Rodriguez - ed., 1997) p. 579 שם, בעמ' 22.

¹³² Tanaka (לעיל, הערה 67) בעמ' 95. ראו, גם: Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 84.

באיום מתמיד של מכות, עינויים ואף מוות.¹³³ כך עולה מתיאורה של ארגיבי על אופן החזקת נשות הנחמה כדי למנוע דליפת מידע צבאי לכוחות האויב :

The women kept there for the pleasure of Japanese military personnel were isolated. Many of them had been trafficked from distant countries, did not know the local language, could not leave the facilities and were abused if they did not comply with their captors' orders.¹³⁴

נשות הנוחות הוחזקו בכפייה ואולצו לספק שירותי מין,¹³⁵ ולמעשה נאנסו שוב ושוב. כך כדבריה של אסקין :

[...] prostitution has not been considered on the same level of gravity as rape. Yet, fundamentally, it is rape. Rape happening endured over and over again, for days, weeks, months, even years at a time.¹³⁶

ד. "נשות הנוחות" - החזית מבית

בתום המלחמה רבות מנשים אלה מצאו את מותן, והיו נשים שכלל לא חזרו לביתן ונותרו חסרות אונים במדינות זרות.¹³⁷ הנשים ששרדו את הזוועה וחזרו לביתן המשיכו במסע הייסורים, שכן הן נאלצו להתמודד עם נידוי חברתי מצד הקהילה, דחייה מצד משפחתן, ולעתים אף עם עינויים ומכות. הן אולצו לשמור על שתיקה ולחיות בבידוד חברתי, ומקצתן איבדו את שפיותן או בחרו לשים קץ לחייהן.¹³⁸ כך מתאר דייוויד בולינג (David Boling) את מצבן של נשות הנחמה ששבו הביתה :

[...] were condemned to live out their lives as social pariahs, shunned by their families [...] Some committed suicide, others became insane [...].¹³⁹

ה. נשות הנוחות כפתרון מפני תקיפות מיניות של חיילי בעלות הברית

חששם של היפנים לאחר כניעת יפן מפני אונס, אלימות מינית וכפיית זנות מצד חיילי בעלות הברית מקורו בין היתר בהתנהלות האכזרית שלהם כלפי הנשים באזורים הכבושים.¹⁴⁰ לחשש זה התלוותה גם תעמולה

¹³³ Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 75.

¹³⁴ Argibay (לעיל, הערה 128) בעמ' 377.

¹³⁵ Shellie K. Park, "Broken Silence: Redressing the Mass Rape and Sexual Enslavement of Asian Women by the Japanese Government in an Appropriate Forum", 3 *Asian-Pacific L. & Policy J.* (2002) 23, pp. 23-24.

¹³⁶ Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 71. יודגש שאסקין מתייחסת לזנות כפייה.

¹³⁷ היו שהתאבדו, היו שהוכו ועונו למוות, היו שחלו, היו שנמצאו "לא שמישות" לחיילים ולכן הוצאו להורג באכזריות, והיו שנגנשו באיים מבודדים ומתו מרעב. להרחבה בעניין זה ראו: Slim (לעיל, הערה 7) בעמ' 68; Chin Sung Chung, "The Origins and Development of the Military Sexual Slavery Problem in Imperial Japan", *Positions, East Asia Cultures, Critique, Special issue: The Comfort Women: Colonialism, War, and Sex* (vol. 5, Choi Chung-moo - ed., 1997) 219, pp. 229-230.

¹³⁸ Janet L. Tongsuthi, "Comfort Women of World War II", 4 *UCLA Women's L.J.* (1993-1994) 413, p. 414; Chang (לעיל, הערה 94) בעמ' 53.

¹³⁹ David Boling, "Mass Rape, Enforced Prostitution, and the Japanese Imperial Army: Japan Eschews Hirofumi", 32 *Colum. J. Transnat'l L.* (1994-1995) 533, p. 542; ראו גם: Hirofumi (לעיל, הערה 129) בעמ' 575.

של הממשל היפני, כמו שמתאר למשל יושיאקי יושימי (Yoshiaki Yoshimi), המצטט בספרו מנהל מפעל המתאר כיצד מסרה לו הממשלה כי :

[...] the American and English soldiers are wild animals, and that if we are defeated, there's no telling what kinds of humiliations will be visited upon citizens, particularly women and girls.¹⁴¹

חששם של היפנים התממש, ומשהתהפך מאזן הכוחות לא איחרה התוקפנות המינית מצד הלוחמים ממדינות הברית כלפי הנשים היפניות לבוא, כך שבמידה כנגד מידה אנסו החיילים את נשות האויב היפני.¹⁴²

כפתרון יעיל מפני תקיפה מינית שיתקפו הכוחות הלוחמים ממדינות הברית את נשות יפן, יזם הממשל את הקמתם של מבני נוחות בעבור חיילי המדינות הכובשות. מהלך זה כאמור לא הצריך הכנה מוקדמת שכן מוסד "נשות הנוחות" לא היה זר ליפנים, ומבני הנוחות הוקמו בקלות בשביל הלוחמים מן המערב.¹⁴³ פתרון זה לא תרם רבות להפחתת מעשי האונס, אם כי יש לציין שאף שמעשי האלימות המינית, האונס וכפיית הזנות בידי הכוחות הלוחמים ממדינות הברית אכן התרחשו, היקפם היה נמוך בהשוואה למעשיהם של הלוחמים היפנים במלחמה.¹⁴⁴

לסיכום, קיומם של בתי בושת סמוך לבסיסים צבאיים, המספקים ללוחמים שירותי מין תמורת תשלום, הוא תופעה שכיחה בצבאות רבים.¹⁴⁵ ואולם המערך המאורגן של "נשות הנוחות" בשביל הצבא היפני היה יוצא דופן בהיקפו, באכזריותו ובמעורבותם של הדרגים הגבוהים בממשל ובצבא.¹⁴⁶ בתום מלחמת העולם השנייה, דרום מזרח אסיה המשיכה לבעור באש המלחמות. שיאה של הלוחמה באזורים אלה הייתה בין היתר במלחמה שכונתה "מלחמת וייטנאם" ותידון להלן.

¹⁴⁰ Tanaka (לעיל, הערה 130) בעמ' 133.

¹⁴¹ Yoshimi (לעיל, הערה 38) בעמ' 179, במקור לקוח מתוך: Awaya Kentaro, *Shiryo Nihon Gendaishi: Materials of Modern Japanese History* (vol. 2, 1980) p. 141.

¹⁴² Yoshimi שם, בעמ' 183-189. יושיאקי יושימי סוקר בקצרה את מעשי האונס, האלימות המינית וה"שימוש" שעשו בנשות הנוחות הלוחמים ממדינות בעלות הברית כגון ארצות הברית, ברית המועצות ובריטניה. ראו גם: George Hicks, *The Comfort Women* (1995) p. 167; Tanaka (לעיל, הערה 67) בעמ' 102-104.

¹⁴³ Yoshimi שם, בעמ' 179-180, 183; Tanaka (לעיל, הערה 130) בעמ' 134-140; Tanaka (לעיל, הערה 67) בעמ' 104-105; Soh (לעיל, הערה 126) בעמ' 207-209.

¹⁴⁴ ראו: Yoshimi שם, בעמ' 183; Tanaka (לעיל, הערה 67) בעמ' 116, 125. מנגד טוענת אן בארקר (Anne Barker) שהיקף מעשי האונס והאלימות המינית שביצעו חיילי ארצות הברית באירופה ובאסיה משתווה בהיקפו לאלה שביצעו היפנים בננקיג והרוסים בברלין. ראו: Barker (לעיל, הערה 130) בעמ' 466.

¹⁴⁵ Mark Selden, "The United States and Japan in Twentieth-Century Asian Wars", *War and State Terrorism: The United States, Japan, and the Asia-Pacific in the Long Twentieth Century* (Mark Selden and Alvin Y. So eds., 2004) 19, p. 26; Enloe (לעיל, הערה 14) בעמ' 51-53.

¹⁴⁶ Selden שם, בעמ' 26-27; Hirofumi (לעיל, הערה 129) בעמ' 575; Tanaka (לעיל, הערה 67) בעמ' 98-99. טנקה סוקר בקצרה מסמכים מאוחרים שהתגלו המעידים על מעורבותם של רמי הדרג הן בממשל והן בצבא.

מעשי אלימות מינית במלחמת וייטנאם

הרקע לפרוץ המלחמה

שורשיה של מלחמת וייטנאם נטועים בתקופה ארוכה ביותר שראשיתה בתחילת הקולוניאליזם הצרפתי בהודו-סין באמצע המאה השמונה עשרה.¹⁴⁷ במאות השמונה עשרה והתשע עשרה סבל האזור מסכסוכים רבים בהשתתפות מדינות רבות, ועם תום מלחמת העולם השנייה, משהעמיק הסכסוך בין הגוש המערבי בהנהגת ארצות הברית לגוש המזרחי בהנהגת ברית המועצות, גדלה חשיבותו ובהתאם גדל גם מספר המדינות המעורבות.¹⁴⁸ בסוף המאה התשע עשרה כבשה צרפת את וייטנאם והפכה אותה למושבה צרפתית, ובמלחמת העולם השנייה, בתקופת משטר וישי, איבדה אותה ליפן. בתום המלחמה, ביולי 1945, עם סילוקה של יפן, הוסכם בוועידת פוטסדם (אחת הוועידות הבינלאומיות שהתכנסו לאחר המלחמה במטרה לכוון הסדרים בינלאומיים חדשים) שהשליטה בווייטנאם תחולק בהתאם לקו רוחב 16: בחלק הדרומי ישלטו הבריטים ובחלק הצפוני הסינים. הבריטים, שמטעמים פוליטיים לא גילו עניין בווייטנאם, נסוגו מהסכמי פוטסדם, ויתרו על השליטה בדרום וייטנאם ובעזרת ארצות הברית עזרו לצרפת להשיב את השליטה באזור לידיה. "תנועת השחרור של וייטנאם" על פלגיה לא קיבלה בעין יפה את ניסיון ההשתלטות על מדינתה ותבעה את איחודה מחדש ואת עצמאותה.¹⁴⁹ בתחילת 1946 נבחר הו צ'י מין (Ho Chi Minh) לעמוד בראש ממשלת צפון וייטנאם, ובדרום וייטנאם, שנשלטה על ידי צרפת, מונה האדמירל ד'ארגנליה למושל הכללי. ד'ארגנליה לא גילה אמפתיה לשאיפות הווייטנאמים לעצמאות ושאל להשיב את השליטה במדינה כולה לידי צרפת, כמו שהיה לפני המלחמה. מנהיג הצפון הו צ'י מין ניסה לפעול בדרכי נועם ולהידבר עם הממשל הצרפתי, ואף נחל הצלחה רגעית כשב-6 במרץ 1946 חתם יחד עם צרפת על הסכם שלפיו צרפת מכירה בצפון וייטנאם כ"מדינה עצמאית בעלת פרלמנט, ממשלה, וצבא משלה - אולם כחלק מהפדרציה של הודו-סין ובמסגרת האיחוד הצבאי". בתוך ימים ספורים התברר שצרפת אינה מתכוונת לכבד את ההסכם, ובעקבות מהומות שהתרחשו ברחבי וייטנאם שבו הצדדים לשולחן הדיונים וב-14 בספטמבר חתמו על עוד הסכם, שלא כובד גם הוא. בנובמבר הכריז הו צ'י מין על חוקה זמנית למדינתו מתוך התעלמות מהשתייכותה לאיחוד הצרפתי, ולאחר ההכרזה החל להפעיל את נאמניו בפעולות טרור. בתגובה הפגיזה צרפת את נמל הייפונג, ובהפגזה נהרגו כ-6,000 וייטנאמים. ממדי ההרג עוררו את זעמם של הווייטנאמים, חיזקו את מעמדו של הו צ'י מין, ובתגובה הוא הורה ל"ווייטמין" (ארגון השחרור "הליגה למען עצמאות וייטנאם" שהוקם בשנת 1941 במטרה להילחם בשלטון הצרפתי ובכיבוש היפני) לתקוף את בסיסי צבא צרפת בדרום וייטנאם. כך פרצה המלחמה שלימים כונתה "מלחמת הודו-סין הראשונה". המלחמה התרחשה בשנים 1946-1954, ובמהלכה ניסתה צרפת ללא הצלחה להשתלט גם על צפון המדינה. שנותיה הראשונות של המלחמה התאפיינו בשקט יחסי, שכן עיקר המאבק כנגד הכובש הצרפתי בא לידי ביטוי במרידות מצומצמות באזורים כפריים. שקט יחסי זה הופר בשנת 1949: בעקבות

¹⁴⁷ הביטוי הודו-סין (Indochina) מתייחס לאזור גאוגרפי המשתרע בדרום מזרח אסיה וכולל בין היתר את וייטנאם. ראו: Ronald Bruce St John, *The Land Boundaries of Indochina: Cambodia, Laos and Vietnam* (Vol. 2, Clife H. Schofield ed., 1998) p. 1; מיכאל זיו ויעקב מ' לנדאו, *פרקים בתולדות העמים בדרום 1970-1945* (תשל"ג) בעמ' 297.

¹⁴⁸ בעניין זה ראו: טל טובי, *כמו לאכול מרק בסכין - המעורבות האמריקנית בווייטנאם 1959-1973* (2006) בעמ' 42. להרחבה בעניין זה ראו: זיו ולנדאו שם, בעמ' 301-302; Yves Beigbeder, *Judging War Crimes and Torture: French Justice* 302-301 (2006) pp. 61-64; Andrew J. Rotter, *and International Criminal Tribunals and Commissions (1940-2005)* (2006) pp. 61-64; Andrew J. Rotter, *The Path to Vietnam: Origins of the American Commitment to Southeast Asia* (1987) p. 87; Oscar Chapuis, *The Last Emperors of Vietnam: From Tu Duc to Bao Dai* (2000) p. 150.

הניצחון הקומוניסטי בסין החל הו צ'י מין לקבל סיוע צבאי מהממשל הסיני, וסיוע זה הטח את הכף לרעת הצרפתים. בתקופה זו נורתה יריית הפתיחה לניהול מלחמה כוללת נגד צרפת, ובשנת 1950 הביעה גם ברית המועצות תמיכה בצפון וייטנאם. כוחה של צרפת הלך ודעך עד שבמאי 1954 הסתיימה המלחמה בתבוסתה ובכניעתה המוחלטת של צרפת¹⁵⁰.

קצרה היריעה מלפרט במלואו את הרקע למלחמה, אבל ראוי לעמוד על נקודה אחת שהייתה מהותית לפרוץ המלחמה. מ-26 באפריל ועד 21 ביולי 1954 נתכנסה בז'נבה ועדה בהשתתפות ארצות הברית, ברית המועצות, בריטניה, צרפת, ויתר הגורמים המעורבים בסכסוך במטרה לדון בין היתר במצבה של וייטנאם.¹⁵¹ לאחר חודשיים של דיונים, ב-20 ביולי 1954, נחתם הסכם בין שני הצדדים המעורבים ישירות – הממשל הצרפתי והממשל הווייטנאמי העצמאי ששלט בצפון וייטנאם.¹⁵² בהסכם זה נקבעה הפסקת אש וחלוקה זמנית של וייטנאם לצפון ולדרום בקרבת קו הרוחב 17 ועוד הוסכם שעתידיה של וייטנאם יוכרע בבחירות חופשיות שייערכו ביולי 1956.¹⁵³ בסופו של דבר הבחירות לא נערכו, ובכך הפכה הקביעה הזמנית לגבול דה-פקטו בין צפון וייטנאם לדרומה.¹⁵⁴

השנים הבאות התאפיינו בסכסוך בעצימות נמוכה בין צדדיה של המדינה המבוותרת: הצד הצפוני בהנהגתו של מין ובתמיכת הגוש המזרחי, והצד הדרומי בהנהגתו של נגו דינג דיאם (Ngo Dinh Diem) ובתמיכת הגוש המערבי.¹⁵⁵ התקופה התאפיינה בפעולות טרור ממוקדות שביצעו לוחמי הצפון כנגד שלטון הדרום, מעשים שנמשכו לסירוגין עד 1959, אז שינה ממשל הצפון את מדיניות ההתנגדות שלו לממשל הדרום והכריז על מאבק מזוין - מדיניות שהביאה בסופו של דבר לידי פריצתה של מלחמת וייטנאם. ב-20 בדצמבר 1960 הקים הו צ'י מין את "החזית לשחרור לאומי" (National Liberation Front) או בשם

¹⁴⁹ זיו ולנדאו (לעיל, הערה 147) בעמ' 301.

¹⁵⁰ להרחבה היסטורית, ראו: זיו ולנדאו שם, בעמ' 301-302; Yves Beigbeder, *Judging War Crimes and Torture: French Justice and International Criminal Tribunals and Commissions (1940–2005)* (2006) pp. 61-64; Andrew J. Rotter, *The Path to Vietnam: Origins of the American Commitment to Southeast Asia* (1987) p. 87; Oscar Chapuis, *The Last Emperors of Vietnam: From Tu Duc to Bao Dai* (2000) p. 150.

¹⁵¹ Christine Bragg, *Vietnam, Korea and US foreign policy* (Martin Collier and Rosemary Rees - series eds., (2005) pp. 87-88; זיו ולנדאו שם, בעמ' 304.

¹⁵² לעניין החלוקה בין צפון וייטנאם לדרומה ראו לעיל, הערה 148.

¹⁵³ למחרת, ב-21 ביולי, פורסמה *Final Declaration of the Geneva Conference on the Problem of Restoring Peace in Indochina, July 21, 1954 and the United States' Statement of Unilateral Dissent* ניתנת לצפייה באתר: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/inch005.asp (נצפה לאחרונה ביוני 2011). בהצהרה הוסכם בין הצדדים שקו שביתת הנשק הוא זמני, כלשון סעיף 6 להצהרה: "[...] the military demarcation line should not in any way be interpreted as constituting a political or territorial boundary"; ובסעיף 7 להצהרה, נקבע כי יערכו בחירות: "[...] general elections shall be held in July 1956, under the supervision of an international commission". ראו גם: Michael R. Belknap, *The Vietnam War on Trial: The My Lai Massacre and the Court-Martial of Lieutenant Calley* (2002) p. 7; *The Asia-Pacific Profile* (Bernard Eccleston, Michael Dawson and Deborah McNamara - eds., 1998) p. 353; Clive J. Christie, *Southeast Asia in the Twentieth Century: A Reader* (1998) p. 210.

¹⁵⁴ ראו: שמואל שגב, **וייטנאם – בין מלחמה לשלום** (תשכ"ז) בעמ' 37; ג'ו אלן, **וייטנאם – המלחמה (האחרונה) שאמריקה הפסידה בה** (יעל סלע-שפירו – תרגום, 2010) בעמ' 40.

¹⁵⁵ להרחבה בעניין המדינות התומכות במין הצדדים ראו: זיו ולנדאו (לעיל, הערה 147) בעמ' 305; Bragg (לעיל, הערה 151) בעמ' George C. Kohn, *Dictionary of Wars* (3rd ed., 2007) p. 584; William Rosenau, *US Internal Security Assistance to South Vietnam: Insurgency, Subversion, and Public Order* (2005) pp. 29-30; Nelson Kloze and Curt Lader, *United States History, Since 1865* (6th ed., 2001) pp. 317-318.

[...] to take all necessary steps, including the use of armed force, to assist any member or protocol state of the Southeast Asia Collective Defense Treaty requesting assistance in defense of its freedom.¹⁶⁰

משמעות ההחלטה הייתה הכרזת מלחמה על צפון וייטנאם, אם כי הדברים לא נאמרו באופן רשמי.¹⁶¹

בסופו של דבר ארכה מעורבותה הצבאית של ארצות הברית בלוחמה בווייטנאם זמן ממושך – משנת 1965 ועד שנת 1973.

את תחילת מלחמת וייטנאם היסטוריונים רבים מתארכים בהתאם לתחילת מעורבותה הגלויה של ארצות הברית בחודשים פברואר-מרס 1965, ואולם הקושי להצביע על תאריך מדויק מקורו בשני אירועים מרכזיים שהתרחשו בתקופה זו: הראשון - המתקפה של יחידות הלוחמה והווייטקונג ב-7 בפברואר נגד בסיסי הצבא האמריקני בדרום וייטנאם. בתגובה החל חיל האוויר האמריקני לתקוף מהאוויר את צפון וייטנאם וכן עמדות שליטה של הווייטקונג בדרום. השני - ב-8 במרס החל כוח ראשון של נחתים אמריקנים להילחם בקרבות יבשה.¹⁶² גם מועד סיומה של המלחמה נחלק לשני תאריכים: הראשון - מועד חתימת

¹⁶² מייקל מקליר, **וייטנאם – מלחמת 10,000 הימים** (עודד דגן - תרגום, תשנ"ג) בעמ' 141-144; שגב (לעיל, הערה 154) בעמ' 67-68.

"הסכמי פריז" ב-27 בינואר 1973, הסכמים שהביאו להפסקת אש ולנסיגת כוחות הצבא האמריקני מווייטנאם לאחר שנים רבות של לוחמה. והשני – איחודה של וייטנאם, שכן למרות אי-מעורבותה של ארצות הברית, המשיכה הלוחמה בין הצפון לדרום עד נפילתה של בירת הדרום סייגון ב-30 באפריל 1975 ואיחודה של וייטנאם למדינה אחת בשלטון קומוניסטי.¹⁶³

אונס, מעשי אלימות וזנות כפויה בווייטנאם

במלחמת וייטנאם התרחשו מעשים רבים של אלימות מינית כלפי נשים: הן נאנסו, עברו התעללות מינית והשפלות מיניות ואולצו מכורח הנסיבות לעסוק בזנות.

חלקו זה של הפרק מבקש לתאר מבחינה היסטורית את מעשי האלימות המינית והאונס שבוצעו בנשות וייטנאם במלחמה. חלקו הראשון ידון במעשים שביצעו הכוחות הלוחמים המקומיים, כלומר לוחמי דרום וייטנאם וצפונה, כלפי הנשים הווייטנאמיות, והשני ידון במעשי האונס, האלימות המינית והזנות המיוחסים ללוחמי צבא ארצות הברית.

מלחמת אחים - לוחמי דרום וייטנאם אונסים

בראונמילר טוענת שקשרי משפחה עשויים לבלום מעשי אונס בעת מלחמה. לדבריה, המלחמה בווייטנאם הייתה במידה מסוימת מלחמת אחים, ולכן שכיחות מקרי האונס בקרב הלוחמים הווייטנאמים משני הצדדים הייתה נמוכה, שכן אינוס קרובת משפחה פוגע בקוד הכבוד בכלל ובקוד הכבוד הגברי בפרט. בראונמילר מציינת גם את "אלמוניות הקורבן" - כשהאנס אינו מכיר את הנאנסת, קל לו להתעלם מאנושיותה.¹⁶⁴

מנגד מתארת בראונמילר את תוכן הראיונות שניהלה עם פיטר ארנט, עיתונאי אמריקני שב-1966 זכה בפרס פוליצר לסיקור בינלאומי על עבודתו העיתונאית בווייטנאם. ארנט מעולם לא סיקר בכתבותיו מווייטנאם את מעשי האונס, אף שהוא ושאר העיתונאים הזרים היו מודעים להתרחשותם. לדבריו, העיתונות הזרה ייחסה ביצוע מעשי אונס רבים לחיילי הקומנדו של דרום וייטנאם שהוטסו למקומות לוחמה מרוחקים ובלתי מוכרים ברחבי המדינה ולכן היו משוחררים מקשרי משפחה. כלומר, יחידות הקומנדו המוטסות לא ראו בנשים הווייטנאמיות מהצד היריב אחיות, אלא אלמוניות שאפשר להתעלם מרגשותיהן. לדבריו של ארנט, "כנראה קשה יותר לאנוס את בנות הלאום שלך". כך, כשפלש צבא דרום וייטנאם לקמבודיה (הגובלת בווייטנאם מדרום) שחררו חייליו כל רסן ואנסו נשים בכל כפר שנקרה בדרכם.¹⁶⁵ זאת ועוד, ככל שנמשכה המלחמה התמססו בקרב חיילי הדרום - שבתחילתה נמנעו מביצוע

¹⁶³ David L. Anderson, *The Columbia Guide to the Vietnam War* (2002) pp. 75-76; Konrad G. Bühler, *State Succession and Membership in International Organizations: Legal Theories versus Political Pragmatism* (2001) p. 72; אלן (לעיל, הערה 154) בעמ' 241-242.

¹⁶⁴ בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 85.

¹⁶⁵ ראו פרסומים בעיתונות העולמית: John Saar, "For Cambodians, the War Came Like a Thunderclap", *Life* (10.7.1970) p. 27; Henry Kamn, "Big Rubber Tract in Cambodia Falls to Saigon Troops", *New York Times* (25.5.1970) pp. 1, 6. ראו גם, דבריו של בכיר בצבא קמבודיה: "South Vietnamese troops rape, they destroy houses, they steal, they loot pagodas and they beat the Buddhist monk" Bernard K. Gordon and Kathryn Young, "The Khmer Republic: That Was the Cambodia That Was", 11 *Asian Survey* (1971) 26, p. 40. יוער שלוחמי צבא הדרום ביצעו מעשים אלו אף במולדתם, ראו: Frances FitzGerald, *Fire in the Lake: The Vietnamese and the Americans in Vietnam* (1972) p. 106.

מעשי אלימות ואונס כלפי נשים - ערכי הכבוד בכל הנוגע למעשים אלה. לדברי ארנט בשלב זה מעשים אלו בוצעו :

במסווה של חיפוש מידע על אודות הווייטקונג, בחרו נערה יפה מבין נערות כפר והצעידו אותה מבין שורותיהם אל מרכז החקירות. לעיתים הובילה אותה החוליה ליער, ואז יכולנו, אנו העיתונאים, לשמוע צעקות. היא יכלה להיאנס בשרשרת על ידי הקבוצה כולה וחוזר חלילה לפני שיניחו לה. כאשר הובאה פני המפקד, יכול היה להסתבר, אפילו בשלב זה, שהוא מכיר את משפחתה, ואז היו מתירים לה ללכת.¹⁶⁶

עוד הוסיף ארנט כי "כל הנשים ששוחררו מבתי כלא צבאיים בתום המלחמה התלוננו שנאנסו".¹⁶⁷ תמיכה בדבריו של ארנט עולה מכתבה מהוססת וזהירה שפורסמה בשבועון "טיים" ועוסקת באסירים פוליטיים בסייגון. בכתבה נכתב כי יש שפע של סיפורי זוועה על עינויים שבוצעו באסירים, ותושבי סייגון רואים בהם בדרך כלל סיפורים אמינים. למעשי אלימות מינית ואונס של אסירות מוקדשות שתי שורות :

One woman recently released from central police headquarters reported that her interrogators shoved a rubber stick up her vagina. She also claimed that police had tortured other women with electric shocks.¹⁶⁸

אונס, מעשי אונס ואלימות מצד לוחמי הווייטקונג מצפון וייטנאם

א.לחימה לצד נשים והדרישה להתנזרות מינית

בשורות הווייטקונג לחמו זה לצד זה גברים ונשים כשוויים בשדה הקרב. נשות הווייטקונג לקחו חלק בלתי מבוטל בלחימה, ושוויון זה פעל נגד התייחסות אכזרית לנשים אחרות ונגד ביצוע מעשים מבזים מבחינה מינית.¹⁶⁹ זאת ועוד, המפלגה הקומוניסטית באותה עת דגלה בהתנזרות מינית, לא מתוך עיקרון מוסרי, אלא מתוך העדפה של התרכזות מוחלטת במטרה - הניצחון במלחמה. בשורות הווייטקונג רווחה הגישה שאי-אפשר להילחם ולנהל רומן בו בזמן,¹⁷⁰ כלשון כותרת הכתבה שפורסמה בווייטקונג פוסט ב-13 במרץ 1969 :

Vietcong Tells Girls Recruits to Make War, Not Love.¹⁷¹

¹⁶⁶ הציטוט לקוח מתוך: בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 86.

¹⁶⁷ הציטוט לקוח מתוך: בראונמילר שם, בעמ' 86.

¹⁶⁸ "Thieu's Political Prisoners of War", *Time* (25.12.1972) p. 18.

¹⁶⁹ Winston P. Nagan, "The Intersections of Psychology, Peace, and Human Rights", 48 *Fla. L. Rev.* (1996) 857, p. 862; Libby Tata Arcel, "Deliberate Sexual Torture of Women in War: The Case of Bosnia-Herzegovina", *International Handbook of Human Response to Trauma* (Arieh Y. Shalev, Rachel Yehuda and Alexander C. McFarlane - eds., 2000) 179, p. 189. בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 87.

¹⁷⁰ Sandra C. Taylor, *Vietnamese Women at War: Fighting for Ho Chi Minh and the Revolution* (1999) pp. 63-64.

¹⁷¹ הציטוט לקוח מתוך: Taylor שם, בעמ' 64. הכותרת היא היפוכה של הסיסמה: "Make love, Not War", שרווחה בשנות השישים בהפגנות המחאה שהתקיימו בארצות הברית נגד מלחמת וייטנאם. על המחאה ורוח השחרור המיני שהיא עודדה, ראו: David Allyn's, *Make Love, Not War: The Sexual Revolution: An Unfettered History* (2001) p. 50; Gerard J. DeGroot, *A Noble Cause: America and the Vietnam War* (2000) pp. 319-320; Michael Gelven, *War and Existence: A Philosophical Inquiry* (2000) pp. 199-205.

מי שבחרו לעשות אהבה הסתכנו בעונש מאסר של שלוש עד עשר שנים בכלובי במבוק ששימשו כתאי כליאה.¹⁷²

ב. האיסור לאנוס בשורות הווייטקונג וענישה פומבית

האיסור לאנוס הוטמע בשורות לוחמי הווייטקונג הרבה יותר מההכרה שמעשים אלו אינם מוסריים, שכן הווייטקונג נהג ביד קשה כלפי מבצעים.¹⁷³ וכך אמר ארנט:

הווייטקונגים נתנו פומבי להוצאה להורג בעוון אונס [...] בעיניהם היה אונס פשע חמור. מעשי ביזה ואונס נחשבו לשגיאה פוליטית גסה וחמורה, פשוט למעשים שלא ייעשו. באותה עת הם הכריזו כי הנשים שלהם, שנאנסו בידי הצד השני הן גיבורות, והציגו אותן כדוגמה למעשי הזוועה המאפיינים את האויב.¹⁷⁴

בראונמילר עומדת על כך שלוחמי הווייטקונג כמעט שלא אנסו, וכתמיכה לטיעונה היא נעזרת בעדויות מפי ניצולות מערביות שנשבו בידיהם. כך למשל מפנה בראונמילר לכתבה שפורסמה ב"ניו יורק טיימס" וכותרתה: "אסירה של הווייטקונג במשך 23 יום, המכנה את החוויה מספקת" בכתבה מתוארות חוויותיה של קייט ווב (Kate Webb), ראש לשכת סוכנות החדשות של "יונייטד פרס אינטרנשיונל" בקמבודיה, שנפלה בשבי הווייטקונג.¹⁷⁵ בכל הנוגע למעשי אונס מספרת ווב כי:

Everybody wants to know if I was raped. And when I tell them no, most people seem to be disappointed. They don't understand the Vietnamese code of very strict behavior.¹⁷⁶

כך עולה גם מעדותה הפומבית של מרג'ורי נלסון (Marjorie Nelson), רופאה אמריקנית שעבדה במרכז לשיקום רפואי בווייטנאם ונקלחה בשבי הווייטקונג יחד עם עוד אזרחית אמריקנית. בריאיון נשאלה נלסון אם חוותה התעללות פיזית כאישה? נלסון השיבה:

No. This is a question that I know comes up in the minds of, well, certainly of any GI who's been in Vietnam, and many other people. Certainly this thing could have occurred, and I think on a couple of occasions, we were simply lucky that it didn't.¹⁷⁷

¹⁷² Taylor שם, שם.

¹⁷³ Arcel (לעיל, הערה 169) בעמ' 189; Francis Frascina, *Art, Politics and Dissent: Aspects of the Art Left in Sixties*; 189; America (1999) p. 79.

¹⁷⁴ הציטוט לקוח מתוך: בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 87.

¹⁷⁵ בראונמילר שם, בעמ' 88. שם הכתבה מובא בתרגומן של שרה סייקס ואילנה גולן שתירגמו את ספרה של בראונמילר. למקור באנגלית ראו: Judy Klemesrud, "Prisoner of the Vietcong for 23 Days, She Calls the Experience Rewarding", *New York Times* (8.8.1972) p. 38; Ruth Seifert, "War and Rape: A Preliminary Analysis", *Mass Rape*: ראו גם: Alexandra Stiglmayer - ed., Marion Faber - trans., 1994) *The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (54, p. 71 (footnote n. 39); Ruth Seifert, "The Female Body as Political Body: Rape, War and the Nation", *FitzGerald; LXXXVI Difesa Sociale* (2007) 41, p. 48 (לעיל, הערה 165) בעמ' 159. עוד ראו דבריה של קתלין בארי, הטוענת שכוחות הלוחמים של צפון וייטנאם לא ביצעו מעשי אונס ואלימות מינית, Barry (לעיל, הערה 22) בעמ' 132.

¹⁷⁶ Klemesrud שם, בעמ' 38. להרחבה על סיפור שהותה בשבי של ווב ראו ספרה: Kate Webb, *On the Other Side, 23 Days with the Viet Cong* (1972).

¹⁷⁷ Vietnam Veterans against the War, *The Winter Soldier Investigation: An Inquiry into American War Crimes* (1972) p. 133; בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 88. לדברי בראונמילר נלסון נאלצה לאחר שחרורה לצאת במחאה ולהכריז בפומבי ש"צניעותה נשמרה".

מנגד יש לציין שאלה עדויות של נשים מערביות, ולכן יש לנקוט משנה זהירות לפני שמייחסים ניקיון כפיים ללוחמי הווייטקונג בכל הנוגע למעשי אלימות מינית ואונס בכלל. כדבריו של דן ראטר, כתב ה-CBS שסיקר את המלחמה בווייטנאם בשנים 1965-1966:

[...] ההתנסות המוגבלת שלי הובילה אותי למסקנה שכל מי שעבר בכפר נתון עשה זאת – גנב תרנגולת והרביץ זיון, משהו מעין זה. בהסתמך על נסיוני הייתי אומר שהאמריקנים [...] היו כנראה הגרועים ביותר – להם לא היה מה להפסיד – אך לא הייתי משתית על כך טיעון המקנה עליונות מוסרית לצד השני. בווייטנאם התנהלה מלחמת כנופיות שאירגונה היה רופף והנשים חטפו מכל הכיוונים.¹⁷⁸

וכך סיפרה לי לאי היסליפ (le ly Hayslip), אישה וייטנאמית שחוותה על בשרה את אימת המלחמה:

Both sides in this terrible, endless, stupid war had finally found the perfect enemy: a terrified peasant girl who would endlessly and stupidly consent to be their victim [...].¹⁷⁹

מחווית האישית עולה שסבלה נבע מהתנהגותם של הלוחמים בשני הצדדים. קתלין בארי (Kathleen Barry) מחדדת בלשון חריפה ובאופן תמציתי את מציאות חייה של היסליפ כמי "שחטפה מכל הכיוונים":

"Le Ly Hayslip was a teenage Vietnamese [...] As soldiers moved in and out of her village daily - first the Vietcong, then the US - backed southern Republican forces - she was raped by men from both sides."¹⁸⁰

אונס, אלימות מינית וזנות בקרב לוחמי צבא ארצות הברית

בריאיון שערך אנטוניו קאססה (Antonio Cassese) עם רולינג (B. V. A. Roling), שופט בבית הדין בטוקיו (שהוקם לאחר מלחמת העולם השנייה), מבטא רולינג את עמדתו באשר להתנהגות החיילים האמריקנים בווייטנאם בזו הלשון:

Why did the Americans misbehave in Vietnam? [...] they thought they could achieve victory more quickly.¹⁸¹

צבא ארצות הברית כינה את הצד היריב בשם הגנאי גוק ("gook"¹⁸² - חומר דביק ומלוכלך, ובסלנג כינוי גנאי לאדם מהמזרח הרחוק), אם כי כינוי גנאי זה, המבטא סלידה, לא יצר סלידה ממיניו של הנשים הזרות, אלא להפך: הנשים הווייטנאמיות נתפסו ככלי לפורקן מיני שאפשר לקחת (לאונס נשים מקומיות) או לקנות (לשלם לזנות מקומית).¹⁸³

¹⁷⁸ בראונמילר שם, בעמ' 88.

¹⁷⁹ ראו ספרה האישי: Le Ly Hayslip with Jay Wurts, *When Heaven and Earth Changed Places: A Vietnamese Woman's Journey from War to Peace* (2008) p. 97.

¹⁸⁰ Barry (לעיל, הערה 22) בעמ' 130. ראו גם: Renny Christopher, *The Viet Nam War the American War: Images and Representations in Euro-American and Vietnamese Exile Narratives* (1995) p. 74.

¹⁸¹ Roling (לעיל, הערה 103) בעמ' 73.

¹⁸² אלן (לעיל, הערה 154) בעמ' 65.

¹⁸³ ראו: Barry (לעיל, הערה 22) בעמ' 130.

א. צבא ארצות הברית אוניטנאם בווייטנאם

נפוצותם של מעשי האונס שעשו החיילים האמריקנים בווייטנאם באה לידי ביטוי בתשובתו של מייקל ברנהרדט (Michael Bernhardt), לוחם אמריקני, לשאלה אם מעשי אונס היו נפוצים:

I thought it was, sir. It was predictable. In other words, if I saw a woman, I'd say, "Well, it won't be too long". That's how widespread it was.¹⁸⁴

המציאות המלחמתית בווייטנאם סללה את האפשרות לחיילים האמריקנים לאונס, ואחד המניעים המיוחסים להם הוא תסכולם של הלוחמים מהמלחמה. כך כדבריה של מקינון:

For the Americans in Vietnam the motive was more likely the frustration of being in a foreign country and having to fight a war that was not "their" war.¹⁸⁵

לתחושת התסכול יש לצרף גם את "תורת הלחימה" שספגו החיילים לפני היציאה לווייטנאם. דון יוסט (Don Yost) מיטיב לתאר בזיכרונותיו מהמלחמה את מילות שיר הלכת ששרו הוא ויתר הלוחמים בשעת צעידות האימונים, עוד לפני נשלחו לווייטנאם:

We're gonna Rape... Rape...
Plunder... Plunder...
Pillage and Burn...
We're gonna Rape... Rape...
Plunder... Plunder...
Pillage and Burn...¹⁸⁶

זאת ועוד, ייתכן שגם המעורבות האזרחית בלוחמה תרמה למוטיבציה של הלוחמים לנקום באזרחים. במלחמת זו לחמו החיילים האמריקנים נגד לוחמי הווייטקונג, שפעלו מתוך האוכלוסייה האזרחית באמצעות משתפי פעולה בתוך הכפרים והערים ונהגו ללבוש בגדים אזרחיים כדי להיטמע בקרבם. הקושי להפריד בין לוחמי הווייטקונג לאוכלוסייה האזרחית יצר אי-אמון וכעס כלפי האזרחים, תחושות שהביאו בין היתר לידי שכיחות גבוהה של מעשי אונס באוכלוסייה האזרחית.¹⁸⁷ את שכיחות מעשי האונס בקרב

¹⁸⁴ William R. Peers, *Report of the Department of the Army Review of the Preliminary Investigation into the My Lai Incident* (Vol 2 - Testimony, Book 25, 1970) pp. 463-464; ניתן לצפייה באתר: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/RDAR-Vol-IIBook25.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ראו גם: Gina Marie Weaver, *Ideologies of Forgetting: Rape in the Vietnam War* (2010) p. 75.

¹⁸⁵ Catharine A. MacKinnon, "Turning Rape into Pornography: Postmodern Genocide", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmeier - ed., Marion Faber - trans., 1994) 73, p. 84. בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 93.

¹⁸⁶ Don Yost, *Blessings: Transforming My Vietnam Experience* (1995) p. 72. יוסט מתאר את תחושת החלחלה שהעביר בו שיר לכת זה וכן קורטוב של ביקורת אישית.

¹⁸⁷ ראו: Darren Anne Nebesar, "Gender-Based Violence as a Weapon of War", *4 U. C. Davis J. Int'l L. & Pol'y* (1998) 147, p. 154: "Other motives for rape during wartime may include revenge as well as the amount of perceived civilian involvement in the war. In Vietnam, for example, American soldiers could not tell Vietnamese civilians from the Viet Kong. This created mistrust, frustration, and anger toward citizens, and resulted in a high incidence of rape". ראו גם: James S. Olson and Randy Roberts, *My Lai: A Brief History with Documents* (1998) p. 76. ג'יימס ס' אולסון (James S. Olson) ורנדי רוברטס (Randy Roberts) מתייחסים לטיעון שהקושי להבחין בין לוחמי הווייטקונג לאזרחים מן השורה אילץ את הלוחמים האמריקנים לתקוף אזרחים וייטנאמים מתוך הגנה עצמית, אבל

הלוחמים האמריקנים אפשר גם לייחס לעצימת העיניים ולאי-ההתערבות של דרגי הפיקוד וכן לסיכוי הנמוך להיתפס ולהיענש.¹⁸⁸ להמחשה יובא חלק מדו-שיח שהתקיים בכנס "חקירת החורף של חיילים: בדיקת פשעי מלחמה אמריקניים" (The Winter Soldier Investigation: An Inquiry into American War Crimes), במטרה להביע התנגדות להמשך המלחמה בווייטנאם. וכך נאמר בשיחה בין סקוט קאמיל (Scott Camil), ששירת בווייטנאם כסמל בחודשים מרס 1966-נובמבר 1967, ובין מנחה הדיון:

Camil: The way that we distinguished between civilians and VC, VC had weapons and civilians didn't and anybody that was dead was considered a VC [...] When we went through the villages and searched people, the women would have all their clothes taken off and the men would use their penises to probe them to make sure they didn't have anything hidden anywhere; and this was raping but it was done as searching.

Moderator: As searching. Were there any officers present there?

Camil: Yes, there were.

Moderator: Was this on a company level?

Camil: company level.

Moderator: The company commander was around when this happened?

Camil: Right.

Moderator: Did he approve of it or did he look the other way or?

Camil: He never said not to or never said anything about it. The Main thing was that if an operation was covered by the press there were certain things we weren't supposed to do, but if there was no press there, it was okay.¹⁸⁹ [הדגשות שלי - ע"ל]

מדבריו הקשים של קאמיל עולה גם שמי שמת נמנה עם הווייטקונג (anybody that was dead was [...] considered a VC). כך התאפשר לחיילים האמריקנים לבצע מעשי אונס ואלומות מינית נגד הנשים הווייטנאמיות ובתום המעשים להשמיד את הראיות שנתרו, כלומר להרוג את הקורבנות באמתלה שהן ודאי לוחמות בווייטקונג או לכל הפחות משתפות עמם פעולה. במצב זה "אין מפסידים" (Win-Win), שכן מכל בחינה החייל האונס מרוויח: הוא מקבל פורקן מיני ללא חשש מעונש, ומבחינת הצבא הוא נתפס כגיבור שחיסל את האויב. דברים אלה מתחדדים לנוכח תיאור דברי התדרוך שקיבלו חיילי חוליית סיור ממפקדם טוני מזרב (Tony Meserve) בנובמבר 1966. בתחילה הוסבר להם שמטרת המשימה לאתר מידע

באשר למעשי האונס הם מדגישים כי: "But that argument does not take into account the rape of dozens of Vietnamese women and young girls [...] In what way can rape be considered self-defense?".

¹⁸⁸ לעניין אי התערבות הפיקוד ראו: Barker (לעיל, הערה 130) בעמ' 469: "Vietnam War was one in which American soldiers raped frequently with negligible command intervention". "Many US soldiers reported that indiscriminate attacks on villages, killing civilians and raping women, were commonplace and frequently tolerated by US officers who would either turn a blind eye or simply encourage units to 'cool it for a while' when reports emerged"; מנגד ראו את דעתו של ארנט, הטוען שנוכחות של מפקד רשמי בדרג ביניים (קצין קבע, סרן או סגן) הפחיתה את מעשי האונס, אצל בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 94. באשר לסיכוי הנמוך להיתפס, ראו: 16: p. (1984) *Black Veterans* by Reginald "Malik" Edwards, חייל בחייל הים האמריקני, על ביצוע פשעים בעת מלחמת וייטנאם: "I mean we were crazy, but it's built into the culture. It's like institutionalized insanity. When you're in combat, you can do basically what you want as long as you don't get caught".

¹⁸⁹ *The Winter Soldier Investigation* (לעיל, הערה 177) בעמ' 13.

מודיעיני בדבר הימצאותם של וייטקונגים באזור הכפר קאט-טואנג. בתום התדרוך, בטרם יצאו למשימתם, סיכם המפקד את התדרוך כך:

[...] they were going to have a good time on the mission, because he was going to see to it they found themselves a girl and took her along "for the morale of the squad". For five days, the Sergeant said, they would avail themselves of her body, finally disposing of it, to keep the girl from ever accusing them of abduction and rape — both listed as capital crimes in the Uniform Code of Military Justice.¹⁹⁰ [הדגשות שלי - ע"ל]

חיילי החוליה אכן בחרו להם נערה וייטנאמית העונה לשם פאן תי מאו (Phan Thi Mao), ובתום ה"שימוש" נפטרו מהראיות,¹⁹¹ אבל הם הותירו ראייה למעשה הרצח, המתמזה בדיווח שהועבר בקשר - "וייטקונג אחד נהרג בפעולה" ("one V.C., K.I.A").¹⁹²

עניין זה יידון בהרחבה בהמשך המחקר, שכן מקרה זה נדון לפני בית המשפט הודות לנחישותו של סוון אריקסון (Sven Eriksson), חייל מחיילי חוליית הסיור שלא השתתף באונס וברצח ולקח עליו לספר את סיפורה של הנרצחת ולהביא את מבצעי הפשע לקבל את העונש המגיע להם.¹⁹³

האונס במאי-לאי כמקרה מבחן

כמו שנדון לעיל, אונס ומעשי אלימות מינית כלפי נשים היו חלק בלתי נפרד ממעשי הזוועה שבוצעו במהלך הלחימה בווייטנאם. אחד המקרים הבולטים שמסמל את הפשעים שביצעו הלוחמים האמריקנים הוא הטבח שהתרחש בכפר סון מי באזור "מאי-לאי (4)" (My Lai (4)). בחינה ממוקדת של התנהלות חיילי ארצות הברית באזור זה חושפת היקף מזעזע של מעשי זוועה שביצעו חיילים אמריקנים באוכלוסייה האזרחית בכלל ומעשי אלימות מינית ואונס שבוצעו נגד נשים בפרט.¹⁹⁴

פלוגת צ'רלי של חטיבה 11, דיביזיית "אמריקל", חיל הרגלים של צבא ארצות הברית, הגיעה לווייטנאם בתחילת דצמבר 1967. הפלוגה תוארה כך:

[...] a typical cross section of American youth assigned to most combat units.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Daniel Lang, *Casualties of War* (1969) pp. 25-26. את המקרה הזה פרסם לראשונה דניאל לאנג (Daniel Lang) במגזין "ניו יורקר": Daniel Lang, "Casualties of War", *New Yorker* (18.10.1969) p. 61.

¹⁹¹ ראו: Lang, *Casualties*, שם, בעמ' 12-14; בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 98; Conway-Turner and Cherrin (לעיל, הערה 25) בעמ' 184.

¹⁹² Lang, שם, בעמ' 50-51; בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 98; Matthew J. Kust, *Man in the Universe: Creation, Motivation, Technology and History* (1981) p. 356.

¹⁹³ Lang, שם, בעמ' 54. כך לנגר מצטט את דבריו של אריקסון: [...] "No one would ever know what had become of her! [...] Who else would tell but myself? All the others in the patrol had raped or killed her. I knew I wouldn't rest until something was done about Mao's murder". Kust, שם, בעמ' 355. יוער שחוקן מהמשפט הצבאי עובד המקרה לספר ולסרט, ובאלה אדון בהמשך המחקר.

¹⁹⁴ ראו: Slim (לעיל, הערה 7) בעמ' 49; David L. Anderson, "Introduction: What Really Happened?", *Facing My Lai*; Olson and Roberts; *Moving Beyond the Massacre* (David L. Anderson - ed., 1998) 1, p. 4 (לעיל, הערה 187) בעמ' 75-76. מנגד ראו: Elisabeth Jean Wood, "Rape is Not Inevitable in War", *5 Yale J. Int'l Aff.* (2010) 161, p. 162; לדבריה של אליזבת ג'ין ווד פלוגת הלוחמים טייגר שפעלה בשטח כמה חודשים לפני פלוגת צ'רלי אמנם רצחה אזרחים, אבל תופעת האונס לא רווחה בקרבה.

¹⁹⁵ Ruth Linn, *Conscience at War: The Israeli Soldier as a Moral Critic* (1996) p. 57.

בינואר 1968 יצאה הפלוגה למשימתה הראשונה בווייטנאם כאחת משלוש פלוגות של כוח המשימה בראשותו של לויטננט קולונל (lieutenant colonel)¹⁹⁶ פרנק בארקר (Frank Barker), שמטרתו הייתה להפעיל לחץ על קוואנג נגאי, פרובינציה בדרום וייטנאם שנתפסה כמעוז של כוחות הווייטקונג.¹⁹⁷ סמוך ליציאה למשימה ובמהלכה התרופפה בפלוגת צ'רלי המשמעת, וזו באה בין היתר לידי ביטוי במעשי אלימות מינית ואונס של נשים וייטנאמיות. אף שהתנהגות זו הייתה הפרה של קוד הלוחמה של צבא ארצות הברית, איש מהלוחמים לא נענש או ננזף.¹⁹⁸

ב-14 במרס יצאה פקודה לתקוף את מאי-לאי בתגובה למארב שהכינו לוחמי הווייטקונג ובמהלכו נהרג מפקד אחת הפלוגות וכמה חיילים נפצעו.¹⁹⁹ לפני היציאה לפעולה תדרך המפקד ארנסט מדינה (Ernest Medina) את חיילי פלוגת צ'רלי כי השטח שהם נכנסים אליו הוא מעוז אויב והורה להם להשמיד עד היסוד כל דבר שנקרא בדרכם.²⁰⁰ למחרת, 16 במרס 1968, תקפו החיילים האמריקנים וחסלו מאות אזרחים וייטנאמים לא חמושים,²⁰¹ זרעו הרס בכפר וגם אנסו את נשותיו:

The exact number of rapes committed is unknown; however, multiple rapes occurred, including vaginal, anal, oral, and gang rape.²⁰²

עדויות על הטבח בתושבי הכפר ועל מעשי האונס מצויות בדוח החקירה של המחלקה הצבאית לחקר פשעים שפורסם ב-13 בנובמבר 1974, יותר משש שנים לאחר הטבח:

Members of the 2d Platoon began killing Vietnamese inhabitants of My Lai as soon as they entered its western edge. The evidence available indicates they neither sought to take nor did they retain any prisoners, suspects, or detainees while in My Lai [...] Women and children, many of whom were small babies, were killed sitting or

¹⁹⁶ דרגה המקבילה בצה"ל לדרגת סגן אלוף.

¹⁹⁷ Christopher N. Crowe, "Command Responsibility in the Former Yugoslavia: The Chances for Successful Prosecution", 29 *U. Rich. L. Rev.* (1994) 191, pp. 221-222; Kendrick Oliver, *The My Lai Massacre in American History and Memory* (2006) p. 1.

¹⁹⁸ ראו: Belknap (לעיל, הערה 153) בעמ' 55: "Mounting casualties had infused Charlie Company with a thirst for revenge. Some took out their hostility on the Vietnamese women. A few men in the company seem, from the beginning of their tours of duty, to have treated patrols and search-and-destroy missions as opportunities to commit rape, but sexual assaults apparently increased after mid-February. Certainly, more soldiers became aware that their comrades were committing them. Yet unit leaders did nothing to check the abuse of women" Olson and Roberts (לעיל, הערה 187) בעמ' 109-17; בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 99.

¹⁹⁹ Belknap שם, בעמ' 56-57.

²⁰⁰ Belknap שם, שם; Eric Skinner, "My Lai", *Encyclopedia of Rape* (Merril D. Smith - ed., 2004) 131, p.131.

²⁰¹ האוכלוסייה באזור כפרי זה כללה בעיקר נשים וילדים לא חמושים, שלא הראו סימני עוינות, ראו: Kevin Hillstrom and Laurie Collier Hillstrom, *The Vietnam Experience: A Concise Encyclopedia of American Literature, Songs, and Films* (1998) pp. 67-68; מספר ההרוגים נע בין 109 ל-567, אבל המחלקה הצבאית לחקר פשעים פסקה שבטבח נהרגו 347 איש, ראו: Peers (לעיל, הערה 184) כרך 1, בעמ' 2/3, 6/18.

²⁰² Skinner (לעיל, הערה 200) בעמ' 131; Hillstrom and Hillstrom שם, בעמ' 68: "Huts were destroyed, women and children were raped and sodomized, and villagers were shot or bayoneted by the score. The slaughter went on for hours, and when the orgy of violence had finally concluded, hundreds of villagers had been".

hiding inside their homes. At least two rapes were participated in and observed by members of the platoon.²⁰³

הטבח ומעשי האונס האיומים הללו שבוצעו בנשים הווייטנאמיות לא היו מתפרסמים ונידונים בזירה המשפטית אלמלא מצפנו של חייל אמריקני אחד ושמו רונלד לי רידנאור (Ronald L. Ridenhour), שהיה האחראי על המקלע בפתח המסוק. במהלך טיסה מעל הכפר הנטוש וההרוס הבחין רידנאור בגופה המוטלת בשדה אורז, וכדי לשפר את הראות, הנמיך הטייס טוס. כך מתאר רידנאור את שראו עיניו:

It was a woman [...] spread-eagled as if on display. She had an 11th Brigade patch between her legs — as if it were some type of display, some badge of honor.²⁰⁴

המכתבים ששיגר לווייטנאון תרמו במידה רבה "לאי-דעיכת החקירה בעניין מאי-לאי",²⁰⁵ למרות ניסיונות הטיוח של דרגי הפיקוד הגבוהים בצבא ארצות הברית.²⁰⁶

ב. לקנות מין בעת מלחמה - זנות במלחמה

מילים מתוך שיר שכתב יוצא צבא שלחם בווייטנאם:

I was brought up to think of prostitutes
As something outside myself
It never occurred to me to feel sorry for them.
Why then would Sno spend all the money
She earned last week,
To buy me a present?²⁰⁷

²⁰³ Peers (לעיל, הערה 184) כרך 1, בעמ' 6/9-6/8. על פי חוקרי צבא אמריקנים התרחשו במאי-לאי יותר מעשרים מקרי אונס. לתמצית ממצאי החקירות, ראו: Olson and Roberts (לעיל, הערה 187) בעמ' 99-102. תמונה אחרת עולה מדבריו של ויליאם אקהרט (William Eckhardt), שהיה התובע במשפטי מאי-לאי. לדבריו, בכל הנוגע לפעולת הקרקע שבוצעו במאי-לאי מספרם של מקרי האונס והאלימות המינית היה גבוה בהרבה: "The facts are worse than are reported. There are over five hundred." William G. They didn't report to you the sexual abuse, the rapes, the sodomy, the looting" לקוח מתוך: Eckhardt, Ron Ridenhour and Hugh C. Thompson, "Experiencing the Darkness: An Oral History", *Acing My Lai: Moving Beyond the Massacre* (David L. Anderson - ed., 1998) 27, p. 42.

²⁰⁴ Seymour M. Hersh, *My Lai 4: A Report on the Massacre and Its Aftermath* (1970) p. 87.

²⁰⁵ בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 101; Institute for World Order and Reardon Betty, *War Criminals, War Victims*; Andersonville, Nuremberg, Hiroshima, My Lai: Individual Rights and Responsibilities under the International System (Lawrence Metcalf - series ed., 1974) pp. 39-41 Hillstrom and Hillstrom (לעיל, הערה 201) בעמ' 68.

²⁰⁶ ראו למשל: Peers (לעיל, הערה 184) כרך 1, בעמ' 12/33. בדוח זה מצוין שסגן סטיבן ק' ברוקס (Steven K Brooks), ששימש בתפקיד פיקודי בעת הטבח במאי-לאי, לא התייחס למעשים: "Although he knew that a number of his men habitually raped Vietnamese women in villages during operations, on 16 March 1968, he observed, did not prevent, and failed to report several rapes by members of his platoon while in My Lai (4) and Binh Tay on 16 March" בתום המלחמה נמשך קשר השתיקה של הדרג הפיקודי בכל הנוגע למעשי האונס שתרחושו במאי-לאי, ראו: Hersh (לעיל, הערה 204) בעמ' 185. הירש מביא את דבריו של ג'ון סמיל (John Smail), המסביר מדוע סירבו החיילים בווייטנאם למנוע את מעשי האונס או לדווח עליהם: "That's an everyday affair. You can nail just about everybody on that - at least once. The guys are human" (שם). מעניין שלאחר שפורסמו בעיתונות דיווחים על מעשי הזוועה שביצעו החיילים האמריקנים במאי-לאי, סירבו אזרחי ארצות הברית להאמין שאלו אכן התרחשו, וקרוב למחציתם (49%) סברו שסיפור מאי-לאי הוא שקר, ראו: Hillstrom and Hillstrom, שם, בעמ' 68.

²⁰⁷ Bobbie Trotter, "How Do You Say I Love You in a War?", *Visions of War, Dreams of Peace: Writings of Women in the Vietnam War* (Lynda Van Devanter and Joan A. Furey - eds., 1991) 18, p. 18.

המסורת של בתי בושת שבהן גופן של נשים זרות נמכר כדי למלא את הצורך המיני של החיילים שלחמו בשטחה של וייטנאם השתרשה עוד לפני שהחלה המעורבות האמריקנית במדינה.²⁰⁸ פריחתה של תופעת הסחר במין מיוחסת לצבא צרפת, שבעת מלחמת הודו-סין הראשונה יזם את הפעלתו של "בית בושת שדה נייד", שנע במקביל ליחידות הלוחמות בשדה הקרב. הנשים ששימשו כזונות לצבא הצרפתי לא היו נשים מקומיות, בדומה לנשות הנוחות של צבא יפן, והן יובאו מצפון אפריקה (בעיקר מאלג'יריה) שאז הייתה בשלטון הצרפתים.²⁰⁹ משהחליפו האמריקנים את הצרפתים בווייטנאם וכוחות הצבא האמריקני (וצבאות נוספים מבני בריתם) לחמו לצד חיילי דרום וייטנאם, התגברה תופעת הזנות,²¹⁰ וככל שנמשכה המלחמה וסדרי החברה החלו להתפרק, כבר לא היה עוד צורך לייבא נשים זרות למטרות זנות צבאית.²¹¹

אף שמחקר זה אין מטרתו לעסוק בסיבות הכניסה של נשים לזנות בעת מלחמה, חשוב בכל זאת ליתן רקע כללי למציאות שהביאה לידי כניסתן של נשות דרום וייטנאם לתחום זה. ההסבר להתרת הרסן של הנשים הווייטנאמיות שאפשרה את ניצולן המיני על ידי צבאות הזרים נחלק לשני רבדים: האחד - בשנות המלחמה גלשה הלחימה לפתח ביתן של הנשים הווייטנאמיות, והן נותרו מחוסרות הגנה נגד תקיפות מיניות של צבאות זרים. והאחר - שורשיו של רובד זה נעוצים דווקא בתרבות האסייתית, שהוקיעה נשים שנאנסו והתקפו מינית על ידי הלוחמים הזרים. לרוב לא יכלו נשים אלה לשוב למשפחתן או להינשא, והזנות הייתה בשבילן דרך מוצא.²¹² עוד הסבר מתבסס על העיקרון הכלכלי של "היצע וביקוש": ככל שהסלימה המלחמה וגדל מספרם של חיילי ארצות הברית בווייטנאם, כך גדל גם הביקוש לזנות,²¹³ ובשל היעדר מקורות פרנסה אחרים, פנו נשים לזנות.²¹⁴

²⁰⁸ Conway-Turner and Cherrin (לעיל, הערה 25) בעמ' 183.

²⁰⁹ בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 89; Enloe (לעיל, הערה 14) בעמ' 66-65.

²¹⁰ ראו: Charles Winick and Paul M. Kinsie, *The Lively Commerce: Prostitution in the United States* (1971) p. 265; לאויו בראון, **שפחות מין: סחר נשים באסיה** (דפנה לוי - תרגום, תשס"ב) בעמ' 20: "[...] מה שנתן לזנות הצבאית באסיה דחיפה ממשית היה הגעתם של החיילים האמריקנים המשופעים בכסף בזמן [...] מלחמת וייטנאם".

²¹¹ בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 89. לדבריה, גם לפני המלחמה לא הייתה הזנות זרה לעם הווייטנאמי. וכך אמר פיטר ארנט: "היתה אצלם מסורת של זנות שנחשבה מכובדת מימים ימימה. היו ראשי משפחה שלא שקלו פעמיים לפני שמכרו את בנותיהם, וזה היה מעשה מקובל כאשר נזקקו לכסף". עוד לעניין ההתפוררות החברתית בדרום וייטנאם והירידה לזנות של נשים וייטנאמיות, ראו: Kathleen Barry, *Female Sexual Slavery* (1984) p. 71; Enloe (לעיל, הערה 14) בעמ' 66. להרחבה בעניין השפעתם של כוחות הצבא האמריקניים במלחמת וייטנאם על תעשיית המין באסיה ראו: Thomas N. Steinfatt, "Southeast Asia", *Encyclopedia of Prostitution and Sex Work* (Melissa Hope Ditmore - ed., 2006) 452, pp. 453-456.

²¹² לעניין זה ראו: Butler (לעיל, הערה 31) בעמ' 206; Barry (לעיל, הערה 22) בעמ' 130. אם כי יוער שלעיסוקן זה דבק קלון חברתי גם כן, ראו: שגב (לעיל, הערה 154) בעמ' 16, שם הוא מתאר כי הגברת נגו דין נו, מי שהייתה גיטתו של שליט סייגון, דיאם: "[...] ציוותה לסגור את הבארים ואת מועדוני הלילה ואיימה להלביש בשקים את כל הנערות 'הסויות'".

²¹³ לעניין זה ראו: Barry שם, בעמ' 131; בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 90.

²¹⁴ המלחמה המתמשכת פגעה כלכלית וחברתית באזרחי וייטנאם, פגיעה שבאה לידי ביטוי במחסור במקומות דיור, בהיעדר מקורות פרנסה, בחסר במצרכים חיוניים וכו'. המונים אולצו לפשוט ידם ברחובות העיר סייגון שבדרום וייטנאם. מציאות זו אילצה נשים רבות לעסוק בזנות. ראו: John Parascandola, *Sex, Sin, and Science: A History of Syphilis in America* (2008) p. 144; Mai Thi Tu, "The Vietnamese Woman Yesterday and Today", *The Vietnam Era: Media and Popular Culture* (Conway-Turner and Cherrin; in the US and Vietnam (Michael Klein - ed., 1990) 186, p. 193; Edward Doyle and Stephen Weiss, *A Collision of*; Hillstrom and Hillstrom (לעיל, הערה 201) בעמ' 105; Hillstrom and Hillstrom (לעיל, הערה 25) בעמ' 183; "according to the South Vietnamese government, as many as 300,000 women resorted to prostitution, plying their trade on streets in nearly every city in South Vietnam"; Linda Trinh, "Managing Survival: Economic Realities for Vietnamese American Women", *Asian/Pacific Islander American Women: A Historical Anthology* (Shirley Hune and Gail Nomura - eds., 2003) 237, p. 239.

צבא ארצות הברית נעשה בהדרגה מעורב בזנות המקומית: תחילה סופקו עוזרות בית מובחרות שמלבד שירותי ניקיון סיפקו שירותי מין,²¹⁵ אחר כך צצו נערות ברים ומכוני עיסוי, אחר כך החלו נסיעות לבתי בושת לא חוקיים במרכזי הערים, ועד מהרה הוקמו בתי בושת סביב בסיסי הצבא.²¹⁶ ככל שנמשכה המלחמה השלים צבא ארצות הברית עם הזנות הממוסדת ואפשר לבתי הבושת לפעול אף בתחומי הבסיסים, בפיקוח רפואי.²¹⁷ לדברי ארנט "הנערות נבדקו מדי שבוע על ידי סגל רפואי של הצבא ונלקח מהן מישטח ואגינאלי לצורך איתור מחלות מין".²¹⁸ עוד הונחו החיילים מפורשות כיצד להימנע מלהידבק במחלות מין, כעולה מדבריו של חייל ששירת בווייטנאם וביקר באחד מ"מרכזי השעשועים" הממוסדים של צבא ארצות הברית:

Before I got a pass, I had to pick up a rubber and pass an exam on how to use it. I went to a native barber shop where I got a great haircut, manicure, some great pot and a blow job. I relaxed for a few hours with the pot and then went out to Disneyland and went to one of the houses. I had a drink and the Mama San told me I could get a boum-bowm for 300 piastres or a sop-sop [fellatio] for 500. I got a boum-bowm. Not bad, though it only took a few minutes. When I left [...] the MP at the gate told me to wash myself to avoid clap or syphilis [...].²¹⁹

מלבד השמירה על בריאות הלוחמים רווחה בצבא גם התאוריה שיש לדאוג לאושרם של הלוחמים ובכלל זה לסיפוק צורכיהם המיניים. לדברי בראונמילר, תאוריה צבאית זו:

גורסת כי גופן של הנשים אינו רק גמול להשתתפות במלחמה אלא גם מצרך חיוני, שכמו שתייה קלה וגלידה נועד להבטיח שבחורנו יישארו בריאים ומאושרים. ואם הדרך של תשלום לנשים תמורת הגישה לגופן לא תרמה לקידום האידיאולוגיה של אונס בווייטנאם, הרי שגם לא מנעה אותה.²²⁰

לסיכום, הקמתם של בתי בושת ממוסדים לא תרמה למניעתם או למצער להפחתתם של מעשי אונס ואלימות מינית כלפי נשים בעת המלחמה. עוד יוער שהחיילים קיבלו הנחיות מפורשות כיצד להימנע מהידבקות במלחמות מין, ואולם הנחיות אלה לא כללו אזהרה נגד ביצוע מעשי אונס.²²¹ אפשר לומר שההתייחסות לנשים הווייטנאמיות הייתה בגדר אמצעי בלבד, אמצעי שהצבא רשאי להשתמש בו להשגת תכליות נעלות יותר.²²²

²¹⁵ בתחילה לא ראה צבא ארצות הברית בעין יפה את הפיכתן של העוזרות לזונות, ומי שנתפסה בשעת מעשה פוטרה. ראו דבריו של ארנט אצל בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 90.

²¹⁶ Ngo Vinh Long, "Vietnam", *Prostitution: An International Handbook on Trends, Problems, and Policies* (Nanette J. Davis - ed., 1993) 327, pp. 334-335. בעמ' 90-91.

²¹⁷ Winick and Kinsie (לעיל, הערה 210) בעמ' 267-265. ראו גם: בראונמילר שם, בעמ' 91; Kus (לעיל, הערה 192) בעמ' 355.

²¹⁸ בראונמילר שם, בעמ' 91. ראו גם: Conway-Turner and Cherrin (לעיל, הערה 25) בעמ' 184.

²¹⁹ הציטוט לקוח מתוך: Winick and Kinsie (לעיל, הערה 210) בעמ' 265.

²²⁰ בראונמילר (לעיל, הערה 4) בעמ' 89.

²²¹ ראו תוכן שיחה שערכה בראונמילר עם לין גאן-סמית (Lynn Gunn-Smith) ממשרד הראשי למידע של צבא ארצות הברית ב-23 באוגוסט 1974, בראונמילר שם, בעמ' 405, בהערת שוליים מס' 93; Tanaka (לעיל, הערה 67) בעמ' 106.

²²² ראו: Conway-Turner and Cherrin (לעיל, הערה 25) בעמ' 184.

מעשי אלימות מינית במלחמת יוגוסלביה

הרקע לפרוץ המלחמה

מלחמת יוגוסלביה היא סדרה של מלחמות שהתחוללו בשנים 1991-1995,²²³ על אדמתה של הישות הפוליטית שכונתה "הרפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה" (Federal People's Republic of Yugoslavia) (להלן: "יוגוסלביה").²²⁴ בתום מלחמת העולם השנייה, בנובמבר 1945, הוקמה יוגוסלביה כ"רפובליקה הפדרלית",²²⁵ שהורכבה משש רפובליקות: קרואטיה, סלובניה, מקדוניה, מונטנגרו, בוסניה-הרצגובינה וסרביה (שאלה השתייכו וויוודינה וקוסובו, אבל במהלך השנים הן נהפכו לאזורים אוטונומיים בתוך סרביה ואף זכו לייצוג בפרלמנט).²²⁶ יוגוסלביה בהרכבה זה חדלה מלהתקיים לאחר שבשנים 1991-1992 פרשו ממנה ארבע (קרואטיה, סלובניה, מקדוניה ובוסניה-הרצגובינה) מתוך שש הרפובליקות. שתי הרפובליקות הנותרות, סרביה ומונטנגרו, חברו יחד והקימו באותה שנה את "הרפובליקה הפדרלית של יוגוסלביה". בשנת 2006 פורק גם האיחוד הזה, בעקבות משאל עם שהביא לידי כך ששתי הרפובליקות הכריזו רשמית על עצמאותן.²²⁷ באופן זה הסתיימה תקופה של שלטון פדרלי ארוך שנים על אדמת יוגוסלביה.

הרפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה הייתה רפובליקה רב-אתנית, וסדרת המלחמות שתוצג להלן היא בעיקרה סדרה של סכסוכים אתניים בין העדות.²²⁸ שלושת הסכסוכים העיקריים הם אלו: הראשון בין הסרבים והמונטנגרואים (ברובם נוצרים אורתודוקסים) ובין הסלובנים (ברובם נוצרים קתולים);²²⁹ השני בין הקוראטים (ברובם נוצרים קתולים ומיעוטם קוראטים סרבים-נוצרים אורתודוקסים) ובין הסרבים;²³⁰ והשלישי בין שלוש הקבוצות האתניות בבוסניה: הבוסנים המוסלמים

²²³ ראו: Richard H. Ullman, "Introduction: The World and Yugoslavia's Wars", *The World and Yugoslavia's Wars* (Richard H. Ullman – ed., 1996) 1, p. 1.

²²⁴ יוער כי שמה זה ניתן לה רק בשנת 1963. במועד הקמתה בשנת 1945 היא כונתה "הפדרציה הדמוקרטית של יוגוסלביה", ובתוך זמן קצר, בשנת 1946, הוחלף שמה ל"רפובליקה העממית הפדרלית של יוגוסלביה" - שמה כאמור הוחלף שוב בשנת 1963.

²²⁵ "רפובליקה פדרלית" היא בתמצית הסדר מדיני שבו מדינות אחדות מוותרות על חלק מריבונותן ועצמאותן לטובת שלטון מרכזי משותף.

²²⁶ Alexandra Stiglitz, "The War in the Former war Yugoslavia", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglitz – ed., Marion Faber – trans., 1994) 1, p. 12.

²²⁷ מונטנגרו הכריזה על עצמאותה ב-3 ביוני 2006, וסרביה הכריזה על עצמאותה יומיים לאחר מכן ב-5 ביוני 2006.

²²⁸ Piotr Eberhardt, *Ethnic Groups and Population Changes in Twentieth- Century Central-Eastern Europe: History, Data, and Analysis* (Jan Owsinski- trans., 2003) p. 395.

²²⁹ על החלוקה הדמוגרפית בסרביה מעודכן לשנת 2002 ראו: CIA: *The World Factbook, Serbia*, ניתן לצפיה באתר: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). להרחבה על הרוב האורתודוקסי בסרביה ראו באתר הרשמי של ממשלת סרביה: <http://www.srbija.gov.rs/pages/article.php?id=36> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). על החלוקה הדמוגרפית במונטנגרו ראו באתר: <http://www.montenegro.org/glance.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). על החלוקה הדמוגרפית בסלובניה בשנת 1991 בהשוואה לשנת 2002, ראו: *Population by religion and type of settlement, Slovenia, Census 1991 and 2002*, ניתן לצפיה באתר: http://www.stat.si/popis2002/en/rezultati_slovenija_prebivalstvo_dz.htm (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²³⁰ על החלוקה הדמוגרפית בקרואטיה מעודכן לשנת 2001, ראו: CIA: *The World Factbook, Croatia*, ניתן לצפיה באתר: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/hr.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

(הרוב) ובין שתי קבוצות המיעוטים הבוסנים-הסרבים (נוצרים אורתודוקסים) והבוסנים-הקראטים (נוצרים קתולים).²³¹

פרוץ מלחמת יוגוסלביה וסיומה

יריית הפתיחה שהציתה את המלחמות נורתה בעקבות הכרזתן של סלובניה וקראטיה על עצמאותן ב-25 ביוני 1991.²³² אף שסלובניה וקראטיה הכריזו על עצמאותן יחד, תגובתה של הרפובליקה הפדרלית של יוגוסלביה כלפיהן לא הייתה זהה.

המלחמה בסלובניה

ב-27 ביוני 1991, יומיים בלבד לאחר יום ההכרזה, פלש הצבא הפדרלי של יוגוסלביה (להלן: "הצבא הפדרלי") שכלל בעיקר כוחות צבא סרביים, לאדמת סלובניה.²³³ חיילי הצבא הפדרלי לחמו כנגד הכוחות הסלובניים (חיילים סלובנים ושוטרים מקומיים) שעד לפני ימים ספורים היו חלק מהרפובליקה הפדרלית ומהצבא הפדרלי של יוגוסלביה. הקרבות נמשכו עשרה ימים בלבד, שכן ב-6 ביולי 1991 הוסכם על הפסקת אש. למחרת, ב-7 ביולי, בלחץ הקהילייה האירופית נחתמה הצהרת בריוני (Brioni declaration) להפסקת הלחימה. בהצהרה הוסכם שיוגוסלביה תפנה את חייליה משטחה של סלובניה ובתמורה יקפאו סלובניה וקראטיה למשך שלושה חודשים את כל פעולותיהן לקידום עצמאותן.²³⁴ הסכסוך המזוין בסלובניה הסתיים במהירות ובשקט, אבל גורלה של קראטיה השכנה לא היה זהה כלל.

המלחמה בקראטיה

מלחמה זו התרחשה בשנים 1991-1995. ניצני המלחמה הנצו כבר בחודש יולי, לפני שהספיק להתייבש הדיו על גבי הצהרת בריוני ובטרם נספג הדם מעל אדמת סלובניה, כשהצבא הפדרלי החל לתקוף על אדמת קראטיה בתמיכתם מבית של אזרחי קראטיה שהשתייכו לקבוצת המיעוט האתנית הסרבית (ששאפה להקים רפובליקה סרבית עצמאית בקראטיה).²³⁵ עליונותו של הצבא הפדרלי המיומן והמצויד המלווה בתמיכת מקומית של המיעוט הסרבי אל מול הלוחמים הקראטים הבלתי מיומנים והבלתי מצוידים

²³¹ Dimitrij Rupel, "Slovenia's Shift from the Balkans to Central Europe", *Independent Slovenia: Origins, Movements, Prospects* (Jill Benderly and Evan Kraft - eds., 1996) 183, p. 195; לנתוני מפקד האוכלוסין שנערך בשנת 1991, ראו: Matjai Klemenčič and Mitja Zagar, *The Former Yugoslavia's Diverse Peoples: A Reference Sourcebook* (2004) p. 311; Lara Leibman, "From Nuremberg to Bosnia: Consistent Application of International Law", 42 *CLEv. St. L. Rev.* (1994) 705, p. 723 supra note 121.

²³² Shawn Roberts and Jody Williams, *After the Guns Fall Silent: The Enduring Legacy of Landmines* (1995) p. 183; Viktor Meier, *Yugoslavia: A History of its Demise* (Sabrina P. Ramet - trans., 1999) p. 177.

²³³ ראו: Mari Katayanagi, *Human Rights Functions of United Nations Peacekeeping Operations* (2002) p. 184; Elizabeth Chadwick, *Self-Determination, Terrorism and the International Humanitarian Law of Armed Conflict* (1996) p. 49; Chuck Sudetic, "2 Yugoslav States Vote Independence to Press Demands", *New York Times* (26.6.1991) p. A1.

²³⁴ Rujica Jelenc, "Continuity Restructuring, or Development from 1993-1992", *Post-Cold War Defense Reform: Lessons Learned from Europe and the United States* (Istvan Gyarmati and Theodor Winkler - eds., 2002) 111, p. 112.

²³⁵ Alan J. Kuperman, "Transnational Causes of Genocide, or How the West Inadvertently Exacerbates Ethnic Conflict", *Yugoslavia Unraveled: Sovereignty, Self-Determination, Intervention* (Raju G. C. Thomas - ed., 2003) 55, p. 61.

הביאה לידי כך שבתוך שבועות ספורים מאז הכריזה קרואטיה על עצמאותה, החזיק הצבא הפדרלי בכשליש מאדמתה.²³⁶ בחודש אוגוסט 1991 הסלימו התקיפות לכדי מלחמה כוללת על אדמת קרואטיה.²³⁷ ב-8 באוקטובר 1991, משנסתיימו שלושת חודשי ההקפאה שהוסכמו בהצהרת בריוני, החלה ממשלת קרואטיה לנקוט צעדים פוליטיים מדיניים לקידום עצמאותה במקביל להמשכת הלחימה. לאחר כשישה חודשי לחימה גובש, בחסות האו"ם, הסכם להפסקת אש. ההסכם נחתם ב-2 בינואר 1992 ונכנס לתוקף ביום למחרת.²³⁸ הסכם זה אמנם בישר את סופו של הסכסוך המזוין, אך לא את סופה של הלחימה,²³⁹ שכן למרות הסכם הפסקת האש נמשכו תקריות האש לסירוגין אם כי בקנה מידה קטן יותר מבעבר. שקט יחסי זה הסתיים בתחילת שנת 1993, כשב-22 בינואר יצא צבא קרואטיה לפעולה התקפית נגד כמה מטרות סרביות על אדמת קרואטיה, והסרבים בתגובה יצאו במתקפת נגד.²⁴⁰ במקביל לקרבות נעשו ניסיונות להשליט שקט באמצעות הסכמים בינלאומיים, אך אלו לא צלחו, והסכסוך המזוין נמשך עד שנת 1995. ככל שנמשך הסכסוך שיפר הצבא הקרואטי את מיומנויות הלחימה שלו, ובתחילת אוגוסט 1995 החלה קרואטיה במה שכונה "מצבע סופה", שמטרתו הייתה להשיב את השטחים שכבשו הסרבים לידי קרואטיה. בתום ימים ספורים בלבד, ב-8 באוגוסט 1995, הוכרז על סיומו המוצלח של המבצע.²⁴¹

המלחמה בבוסניה-הרצגובינה

מלחמה זו התרחשה בבוסניה-הרצגובינה מאפריל 1992 ועד אמצע דצמבר 1995, וגם היא הייתה קשורה בפירוקה של יוגוסלביה ובהכרזת העצמאות של רפובליקה זו. חשוב להדגיש שמבחינה היסטורית הייתה בוסניה והרצגובינה מדינה רב-אתנית שהורכבה כאמור משלוש קבוצות אתניות: בוסנים-מוסלמים (הרוב), בוסנים-סרבים (נוצרים אורתודוקסים) ובוסנים-קרואטים (נוצרים קתולים).²⁴² מלחמה זו נודעה כ:
 [...] one of the bloodiest wars in the history of Europe [...].²⁴³

המלחמה בבוסניה והרצגובינה פרצה לאחר שב-29 בפברואר 1992 עבר בהצלחה משאל עם בסוגיית עצמאותה של המדינה (הבוסנים-הסרבים החרימו משאל עם זה, שכן זמן מה קודם לכן, ב-9 בינואר, הם בחרו להקים רפובליקה משלהם - "הרפובליקה הסרבית של בוסניה-הרצגובינה").²⁴⁴ בעקבות משאל העם הכריזה בוסניה-הרצגובינה בתחילת חודש מרס על עצמאותה, ובתחילת חודש אפריל הכירו בה ארצות

²³⁶ ראו: Kuperman שם, שם; Mladen Vukmir, "Croatia", *Legal Aspects of Doing Business in Europe* (Vol. I, Christian Campbell – ed., 2007) I/279, p. I/279.

²³⁷ Kledja Mulaj, *Politics of Ethnic Cleansing. Nation-State Building and Provision of In/security in Twentieth-Century Balkans* (2010) p. 51.

²³⁸ James Gow, *The Serbian Project and its Adversaries: A Strategy of War Crimes* (2003) p. 166; Chuck Sudetic, "Yugoslav Factions Agree to UN Plan to Halt Civil War", *New York Times* (3.1.1992) p. 1.

²³⁹ Gow שם, שם.

²⁴⁰ Robert Bideleux & Ian Jeffries, *The Balkans: A Post-Communist History* (2007) p. 205.

²⁴¹ Bideleux and Jeffries שם, בעמ' 206.

²⁴² Rupel (לעיל, הערה 231) בעמ' 195. לנתוני מפקד האוכלוסין שנערך בשנת 1991 ראו: Klemeniiid and Zagar (לעיל, הערה 231) בעמ' 311.

²⁴³ Klemeniiid and Zagar שם, בעמ' 314.

²⁴⁴ יוער כי באוגוסט אותה שנה שונה מסיבות פוליטיות שמה של הרפובליקה ל"רפובליקה סרפסקה". ראו: Steven L. Burg and Paul S. Shoup, *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention* (1999) pp. 335-336. Klemeniiid and Zagar שם, שם.

הברית והאיחוד האירופי כמדינה עצמאית.²⁴⁵ הבוסנים-הסרבים לא קיבלו בברכה את ההכרזה ובעקבותיה את ההכרה.

יריית הפתיחה בסכסוך הבוסני נורתה כהרף עין. בתמיכתו של ראש ממשלת סרביה דאז סלובודן מילושביץ', בתחילת אפריל 1992 יצא הצבא הפדרלי (יחד עם הבוסנים-הסרבים) למתקפה אלימה נגד בוסניה²⁴⁶ במטרה להבטיח את קיומה של טריטוריה סרבית בבוסניה. אך לא זאת בלבד, אלא שכדבריה של אלכסנדרה סטגילמאיר (Alexandra Stiglmeier):

The Serbian military leaders are concerned not only with winning territory, but also with driving out - and permanently - all "non-Serbs" in this territory. Muslims and Croats are murdered, imprisoned in camps, and deported; to prevent their return they are purposefully terrorized, tortured and raped; their houses and cultural sites are blown up so they will have nothing left should they want to return.²⁴⁷

מערכה טריטוריאלית זו התלהטה לכדי מלחמה רב-מערכתית, שנחלקה לשלושה סכסוכים מזוינים שהתנהלו בעת ובעונה אחת. הסכסוך המרכזי היה בין הבוסנים-המוסלמים ובין הבוסנים-הסרבים (נוצרים אורתודוקסים); ובמקביל לו התנהלו עוד שניים: האחד בין הבוסנים-הקרוואטים (נוצרים קתולים) ובין הבוסנים-המוסלמים; והאחר בין הבוסנים-הסרבים ובין הבוסנים-הקרוואטים.²⁴⁸ כל צד לסכסוך היה מעורב במידה כזו או אחרת בפגיעה באוכלוסייה אזרחית ממוצא אתני שונה משלו:

As does every total war, the civil war in Bosnia mostly affected the civilians. They were the principal victims of "ethnic cleansing" performed by all three warring parties against the members of other ethnic groups [...].²⁴⁹

סיום המלחמות ביוגוסלביה, האומנם?

בחודשים ספטמבר-אוקטובר 1995 החלה הקהילייה הבינלאומית (בייחוד ארצות הברית ורוסיה) ללחוץ על שלושת הצדדים המעורבים בסכסוך (סרביה, קרוואטיה ובוסניה) לנהל משא ומתן כדי להשיג הסכם שלום באזור. הוועידה נפתחה ב-1 בנובמבר 1995 בבסיס חיל האוויר האמריקני רייט-פטרסון סמוך לעיר דייטון, שבמדינת אוהיו, בהשתתפותם של הצדדים המעורבים בסכסוך ונציגי הקהילייה הבינלאומית (האיחוד האירופי, בריטניה, רוסיה וארצות הברית). דיוני הוועידה נמשכו עד 21 בנובמבר 1995, וב-22 בחודש, לאחר עשרים ואחד ימים של דיונים, נוסחה המסגרת הכללית של הסכם השלום, שכונה "הסכם דייטון"

²⁴⁵ Bideleux and Jeffries (לעיל, הערה 240) בעמ' 344.

²⁴⁶ לפירוט על פרוץ המלחמה והשתלשלותה, ראו: Nataša Mrvić-Petrović, "A Brief History of the State of Bosnia-Herzegovina (from its Origins to the 1995 Dayton Peace Accords)", *Women, Violence and War: Wartime Victimization of Refugees in the Balkans* (Vesna Nikolić-Ristanović - ed., Borislav Radović - trans., 2000) 1, p. 12-17.

²⁴⁷ Stiglmeier (לעיל, הערה 226) בעמ' 19-17.

²⁴⁸ John Heidenrich, *How to Prevent Genocide: A Guide for Policymakers, Scholars, and the Concerned Citizen* (2001) p. 9.

²⁴⁹ Mrvić-Petrović (לעיל, הערה 246) בעמ' 15.

(Dayton Agreement) על שם העיר המארחת.²⁵⁰ בסופו של דבר נחתם ההסכם ב-14 בדצמבר 1995 בפריז, והוא שהביא לסיומה של המלחמה.

ואולם על אף הסכם דייטון לא תמו תלאותיו של האזור רווי הסכסוכים. כמה שבועות בלבד לאחר החתימה, בתחילת שנת 1996, התעורר מאבק לאומי נוסף שכונה "מלחמת קוסובו".²⁵¹ עימות זה כלל לאמתו של דבר שני עימותים מזוינים שהתרחשו בחבל קוסובו, באותם ימים חלק מסרביה. העימות הראשון היה המאבק הלאומי האלבני, שראשיתו בתחילת 1996. מאבק זה בא לידי ביטוי ברדיפת האוכלוסייה הלא-אלבנית בכלל והסרבית בפרט באזור ופעולות טרור נגדה. את הפעולות ביצעו בעיקר מי שכונו "צבא השחרור של קוסובו" (ה-KLA, Kosovo Liberation Army) - ארגון גרילה אלבני שביקש להשתחרר מאחיזתה של יוגוסלביה המתפרקת ואף ניסה ללא הצלחה להכריז על עצמאות החבל (למעט אלבניה, אף מדינה לא הכירה בהכרזת העצמאות). מהלך זה הסלים את המלחמה, ותגובות הנשיא מילושביץ' והצבא הפדרלי (שכאמור רוב חייליו היו סרבים) לא איחרה לבוא. לשיאה הגיעה הלחימה בפברואר 1999.²⁵²

החמרת הלחימה הביאה אל חלקו השני של העימות עם התערבותם של כוחות בינלאומיים בסכסוך. כוחות נאט"ו (North Atlantic Treaty Organization-NATO) בשיתוף פעולה עם מדינות המערב, פתחו במבצע שכונה "Operation Allied Force". במסגרת המבצע, שהחל ב-24 במרץ 1999, הפציצו כוחות נאט"ו את סרביה מהאוויר,²⁵³ מתקפה שנמשכה יותר מחודשיים עד תחילת חודש יוני 1999.²⁵⁴ יוער כי במקביל לתקיפות האוויריות של נאט"ו (בחודשים מרץ-יוני 1999) על מטרות סרביות, נמשכה הלחימה בין הצבא הפדרלי ובין ארגון הגרילה האלבני. בחודש יוני 1999, בהתאם להחלטה מספר 1244 של מועצת הביטחון של האו"ם, הוקם משטר מעבר (אזרחי וצבאי) זמני בינלאומי בקוסובו בחסות האו"ם ושמו: United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (בקיזור - UNMIK), שאחת ממטרותיו

²⁵⁰ לתוכן ההסכם ראו: Klemeniid & Zagar (לעיל, הערה 231) בעמ' 316-318. עוד על ההסכם ראו: Payam Akhavan, "The Yugoslav Tribunal at a Crossroads: The Dayton Peace Agreement and Beyond", 18 *Hum. Rts. Q.* (1996) 259, p. 260; Laura Palmer and Cristina Posa, "The Best-Laid Plans: Implementation of the Dayton Peace Accords in the Courtroom and on the Ground", 12 *Harv. Hum. Rts. J.* (1999) 361, pp. 361-362.

²⁵¹ Human Rights Watch, *Under Orders: War Crimes in Kosovo* (2001) p. 31.

²⁵² להרחבה ראו: Human Rights Watch שם, בעמ' 31-53; Enver Hasani, "Self-Determination Under the Terms of the 2002 Union Agreement Between Serbia and Montenegro: Tracing the Origins of Kosovo's Self-Determination", 80 *Chi.-Kent L. Rev.* (2005) 305, p. 320.

²⁵³ Randy W. Stone, "Protecting Civilians during Operation Allied Force: The Enduring Importance of the Proportional Response and NATO's Use of Armed Force in Kosovo", 50 *Cath. U. L. Rev.* (2000-2001) 501, p. 504; Shaul Shay, *Islamic Terror and the Balkans* (2008) p. 80; Walter Gary Sharp, "Operation Allied Force: Reviewing the Lawfulness of NATO's Use of Military Force to Defend Kosovo", 23 *Md. J. Int'l L. & Trade* (1999) 295, p. 305. Human Rights Watch (לעיל, הערה 251), בעמ' 109.

²⁵⁴ הלחימה נמשכה עד כניעתו של מילושביץ' וצבאו והסכמתו לדרישותיהם של כוחות נאט"ו לסגת מקוסובו; ואולם המלחמה הסתיימה סופית רק משנכנסו לקוסובו כוחות נאט"ו במשולב עם כוחות רוסיים במטרה לשמור על השקט האזורי ולמנוע פעולות נקם של האלבנים במיעוט הסרבי. להרחבה ראו: Christine M. Chinkin, "Kosovo: A 'Good' or 'Bad' War?", 93 *Am. J. Int'l L.* (1999) 841 pp. 841-842; John E. Peters, Stuart Johnson, Nora Bensahel, Timothy Liston and Traci Williams, *European Contributions to Operation Allied Force: Implications for Transatlantic Cooperation* (2001) p. 1; Milena Sterio, "The Case of Kosovo: Self-Determination, Secession, and Statehood under International Law", 104 *Am. Soc'y Int'l L. Proc.* (2010) 361, pp. 361-362. Human Rights Watch (לעיל, הערה 251), בעמ' 109.

הייתה לקדם הקמת ממשל עצמאי בקוסובו.²⁵⁵ ב-17 בפברואר 2008 הוכרזה עצמאותה של המדינה החדשה.²⁵⁶

בשנים 2001-2000 התרחשו באזור עוד שני עימותים. הראשון מכונה "העימות בעמק פרשבו" (Preševo), כשמו של העמק בדרום סרביה. עימות זה היה עימות פוליטי-אתני, כשמצדו האחד של המתרס הרפובליקה הפדרלית של יוגוסלביה (סרביה ומונטנגרו) ומצדו האחר ארגון מורדים אלבני מקומי שכונה "צבא השחרור של פרשבו, מזוודיה ובויאנובאץ" (Liberation Army of Preševo, Medveđa and) (UÇPMB-Bujanovac), על שם שלוש ערים על גבול סרביה-קוסובו שבהן יש רוב אלבני.²⁵⁷ המורדים ביקשו לספח את האזורים הללו לקוסובו.²⁵⁸ מתחילת שנת 2000 החלו המורדים תוקפים בשיטתיות את המיעוט האתני הסרבי באזורים אלו, בייחוד באזור המפורז בין סרביה לקוסובו, הסמוך לעמק פרשבו, שהיה מצוי בשליטת נאט"ו.²⁵⁹ ב-14 במאי 2001 קיבלו חיילי הצבא הפדרלי (בעיקר סרבים) את אישורה של נאט"ו להיכנס לחלק B של האזור המפורז. בתוך ימים ספורים חתם שפקט מוסליו (Shefket Musliu) - מפקד ארגון המורדים האלבנים - על הסכם שלפיו הוא מתחייב לפרק את ארגונו עד 31 במאי 2001, ובהתאמה יעזבו הכוחות הסרביים את האזור.²⁶⁰ הסכם זה התממש, ושקט יחסי נשמר באזור זה.

העימות השני שהתרחש בשנים אלו כונה "ההתקוממות האלבנית-מקדונית". שורשיו של העימות במלחמת קוסובו, כשבשיא הלחימה בשנת 1999 מצאו יותר מ-300,000 פליטים ממוצא אלבני מקלט על אדמת מקדוניה. רוב הפליטים אמנם עזבו את מקדוניה בתום המלחמה ושוב לקוסובו, אבל בתוך זמן קצר התעוררו קולות של מורדים רדיקלים אלבנים שכינו עצמם "צבא השחרור הלאומי" (National Liberation Army - NLA). מורדים אלו דרשו אוטונומיה לאזורים שבהם יש רוב אלבני (באזור צפון מערב מקדוניה הגובל עם קוסובו סרביה).²⁶¹ בחודשים מרס-יוני 2001 התנהלה בחבל ארץ זה מלחמת אזרחים בין הממשלה והצבא המקדוני ובין מורדים אלבנים אתניים. הלחימה הופסקה בהתערבותם של כוחות נאט"ו.²⁶² באוגוסט 2001, בפיקוחו של נאט"ו, הגיעו הצדדים להסכם "אוחריד" (Ohrid), שלפיו הממשלה המקדונית מסכימה להכיר פוליטית ותרבותית במיעוט האלבני, ואילו המורדים האלבנים מוותרים על

²⁵⁵ Chandra Lekha Sriram, Olga Martin-Ortega and Johanna Herman, *War, Conflict and Human Rights* (2009) p. 72. להרחבה ראו: Christopher K. Lamont, *International Criminal Justice and the Politics of Compliance* (2010) pp.139-62.

²⁵⁶ Frances Trix, "Kosova: Resisting Expulsion and Striving for Independence", *Central and Southeast European Politics Since 1989* (Sabrina P. Ramet - ed., 2010) 358, p. 358; Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania* (2010) p. 244. Sterio, שם, בעמ' 361.

²⁵⁷ Lawrence E. Cline, "The Leaky Bucket: Ethnic Albanian Cross-Border Operations in the Balkans", *Reflections on the Balkan Wars: Ten Years after the Break-Up of Yugoslavia* (Jeffery S. Morton, R. Craig Shay; Nation, Paul C. Forage, and Stefano Bianchini - eds., 2004) 55, p. 57. (לעיל, הערה 253) בעמ' 91.

²⁵⁸ John M Fraser, "Macedonia - What's the Problem", *57 Int'l J.* (2001-2002) 349, p. 358.; Cline, שם, בעמ' 57.

²⁵⁹ Cline, (לעיל, הערה 257), שם.

²⁶⁰ Cline, שם, בעמ' 58.

²⁶¹ Julie Kim, "Macedonia: Country Background and Recent Conflict", *The Balkans* (Clem S. Watkins - ed., 2003) 103, p. 108.

²⁶² Kim, שם, בעמ' 110-108.

דרישותיהם לאוטונומיה טריטוריאלית ומכירים הכרה מלאה בכל מוסדות הממשל המקדוניים. עוד הסכימו המורדים להתפרק ממשקם ולהעבירו לכוחות נאט"ו.²⁶³

אונס, מעשי אלימות מינית ומחנות אונס לשם כפיית הריונות ביוגוסלביה

במלחמות ביוגוסלביה התרחשו מעשים רבים של אלימות מינית כלפי נשים: הן נאנסו, עברו התעללות מינית והשפלות מיניות, ורבות מהן הוחזקו במחנות אונס עד שהרו, ומשהרו הוחזקו בשבי עד שלא ניתן היה לבצע הפלה ונכפה עליהן ללדת את פרי רחמן.²⁶⁴

מבחינה היסטורית חשוב לציין כי בחודשי הסתיו בשנת 1991, עם התעצמותה של המלחמה בקרואטיה, החלו להתבצע לראשונה (במלחמות יוגוסלביה) מעשי אלימות מינית ואונס נגד נשים בעת מלחמה.²⁶⁵ היקפם של מעשי האלימות המינית והאונס הסלימו בייחוד בבוסניה-הרצגובינה, שכן הם היו חלק ממדיניות התקפית שמטרתה לבצע טיהור אתני ולהבריח קבוצות אתניות אחרות משטח מסוים.²⁶⁶ לא בכדי שימשו מעשי האונס כלי אסטרטגי מהותי בלחימה, שכן הפגיעה בקורבן האונס פגעה בעצם במעגלים חברתיים רחבים, החל במעגל המשפחתי של קורבן האונס, דרך פגיעה בקהילה המקומית שבו התגוררה משפחת הקורבן, וכלה במעגל הרחוק ביותר - הקבוצה האתנית שאליה היא משתייכת:²⁶⁷

In Bosnia, rape, far from being a side effect of war. has become one of the indispensable instruments of war. [...] And as a weapon of war, rape works - sometimes even better than killing does. Killing may

Sabrina P. Ramet, *The Three Yugoslavias: State-Building and Legitimation, 1918-2005*; 113-110 בעמ' Kim שם, ²⁶³ (2006) pp. 580-582; Marina Caparini, "Security Sector Reform and Post-Conflict Stabilisation: The Case of the Western Balkans", *Reform and Reconstruction of the Security Sector* (Alan Bryden and Heiner Hänggi – eds., 2004) 142, p. 158. בתוכן המלא של הסכם אוחריד, ניתן לצפייה באתר: <http://www.refworld.org/docid/3fbcdf7c8.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

Sharon A. Healey, "Prosecuting Rape under the Statute of the War Crimes Tribunal for the Former Yugoslavia", 21 *Brook. J. Int'l L.* (1995-1996) 327, p. 327: "repeated rapes of girls as young as 6 and 7; violations by neighbors and strangers alike; gang rapes so brutal their victims die; rape camps where Serbs routinely abused and murdered Muslim and Croat women; rapes of young girls performed in front of fathers, mothers, siblings and children; rapes committed explicitly to impregnate Muslim women and hold them captive until they give birth to unwanted Serbian babies" Tom Post, "A Pattern of Rape - A Captive until they give birth to unwanted Serbian babies" Torrent of Wrenching First-Person Testimonies Tells of a New Serb Atrocity: Systematic Sexual Abuse", Louise Branson, "Sexual Abuse: יוער כי גם גברים חוו אלימות מינית ואונס, לעניין זה ראו: *Newsweek* (4.6.1993) p. 32 of POWs Widespread in Yugoslav War", *Straits Times* (2.8.1993) p. 13.²⁶⁴

Alexandra Stiglmayer, "The Rape in Bosnia-Herzegovina", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer – ed., Marion Faber – trans., 1994) 82, p. 144 Maria B. Olujic, "Embodiment of Terror: Gendered Violence in Peacetime and Wartime in Croatia and Bosnia-Herzegovina", 12 *M. A. Q.* (1998) 31, p. 43.²⁶⁵

Todd Salzman, "Rape Camps as a Means of Ethnic Cleansing: Religious, Cultural and Ethical Responses to Rape Victims in the Former Yugoslavia", 20 *Hum. Rts. Q.* (1998) 348 p. 349: "Bosnian conflict brought the practice of rape with genocidal intent to a new level [...] this was an assault against the female gender, violating her body and its reproductive capabilities as a 'weapon of war'. Serbian political and military leaders systematically planned and strategically executed this policy of ethnic cleansing or genocide with the support of the Serbian and Bosnian Serb armies and paramilitary groups to create a 'Greater Serbia': A religiously, culturally, and linguistically homogenous Serbian nation".²⁶⁶

Ivana Filice, Christine Vincent, Amina Adams, and Fersada Bajramovic, "Women Refugees from Bosnia-Herzegovina: Developing a Culturally Sensitive Counselling Framework", 6 *Int'l J. Refugee L.* (1994) 208, p. 210: "The rape of Bosnian Muslim women is intended to humiliate and punish Muslim men, break the pride and cohesion of a people and destroy the group's future by breaking down the Muslim national, religious and cultural identity".²⁶⁷

make martyrs, and thus inspire and strengthen the morale and solidarity of the victims. Rape, on the other hand, not only defiles and shatters the individual woman, but, especially in traditional societies, also administers a grave, long-lasting wound to morale and identity. Rape penetrates the pride and cohesion of a people and corrodes its future.²⁶⁸

בשורות הבאות של פרק זה יוצגו בתמצית תיאורים היסטוריים על מעשי האלימות והאונס שבוצעו כלפי נשים מכל הקבוצות האתניות במלחמה ביוגוסלביה, ובעיקר כלפי הנשים הבוסניות המוסלמיות. את מעשי האונס והאלימות המינית אמנם ביצעו כל הצדדים המעורבים בסכסוך בהיקף כזה או אחר, אבל מספר קורבנות האונס וההריונות הכפויים הגדול ביותר מיוחס לנשים הבוסניות מוסלמיות שנפלו קורבן לתקיפות של הבוסנים-הסרבים.²⁶⁹

הסרבים אונסים את נשות בוסניה המוסלמיות והקרואטיות

רקע אתני - אונס באסלאם

מכיוון שרבות מקורבנות האונס היו בוסניות מוסלמיות, יוקדשו השורות הבאות לתיאור התייחסותה של החברה המוסלמית בבוסניה לאונס. כמו שנדון במבוא לפרק זה, אין עוררין שמעשה האונס פוגע פיזית בגופה ומצלק את נפשה של הקורבן, ואולם בחברה מסורתית פטריארכלית כמו בחברה דתית מוסלמית, לאונס עשויות להיות השלכות חמורות עוד יותר, שכן נוסף על הפגיעה הפיזית והנפשית, קורבן האונס נתפסת בחברה כ"מזוהמת". לפי המסורת המוסלמית, בתוליה של אישה לא נשואה הם הבסיס לכבודה האישי ולכבוד משפחתה, ועליה לשמור עליהם למען כבודו של בעלה לעתיד ולמען כבוד משפחתו. אישה שנכשלה בליל הכלולות ולא הצליחה להוכיח שהיא בתולה, נישואיה מבוטלים וכבוד משפחתה נפגע.²⁷⁰ לנוכח חשיבות הבתולין במועד הנישואין, במקרה של קורבן אונס שטרם נישאה -

[...] the unmarried rape victims literally makes them unmarriageable, and brings shame and disgrace to the entire family group.²⁷¹

אבל גם לאחר הנישואין מיניותה של האישה הנשואה נשמרת רק לבעלה, ופגיעה בטהרתה המינית ממיתה בוושה עליה ועל בעלה ומשפחתו הרחבה. בעלה עשוי לנדוד אותה מהמשפחה או לפרק את הנישואין,

²⁶⁸ הציטוט לקוח מתוך: Donald Dripps, Linda Fairstein, Robin West and Deborah W. Denno, "Men, Women and Rape", 63 *Fordham L. Rev.* (1994-1995) 125, p. 126 (footnote n. 2) Lance Morrow, "Unspeakable", *Time* (22.2.1993) p. 48.

²⁶⁹ Salzman (לעיל, הערה 266) בעמ' 349; Leibman (לעיל, הערה 231) בעמ' 724: "Although all groups are blamed for their treatment of innocent civilians in the Yugoslav Conflict, the greatest victims have been the Muslims, and the greatest victimizers the ethnic Serbs in Bosnia" (See: footnote n. 124) Stiglmayer; Burg and Shoup (לעיל, הערה 244) בעמ' 170: "[...] in by far the most instances Muslim women are the victims of the Serbian forces" "[...] fact that large numbers of Muslim women were incarcerated and repeatedly raped, and that incidents of rape of Serb and Croat women did not approach the scale of victimization of Muslims".

²⁷⁰ Adrien Katherine Wing and Sylke Merchan, "Rape, Ethnicity and Culture: Spirit Injury from Bosnia to Black America", 25 *Colum. Hum. Rts. L. Rev.* (1993) 1, p. 2.

²⁷¹ Wing and Merchan שם, בעמ' 23.

ובמקרה הטוב לאפשר לה להתגורר עמו אך להימנע לחלוטין מקיום יחסי מין איתה.²⁷² כלומר אינוסן של נשים מוסלמיות לא נשואות הביא לידי להפחתה בשיעור הנישואין בקרבן, ואינוסן של נשים נשואות הביא לדי פירוק הנישואין ובדרך עקיפה להפחתה בשיעור הילודה בקרב המוסלמים בבוסניה-הרצגובינה. זאת ועוד, בהתאם לחוקי האסלאם -

[...] the ethnicity of Muslim children is determined by the ethnicity of the father.²⁷³

כך שאישה שהרתה בעקבות אונס בידי אנס שאינו מוסלמי, פרי בטנה אינו נחשב מוסלמי לפי חוקי האסלאם.²⁷⁴

אונס בחצר הבית, מחנות אונס להריונות כפויים, אונס אקראי במחנות הריכוז

טיהור אתני הוא המכנה המשותף של מעשי האונס שבוצעו במלחמה זו.²⁷⁵ בחינת דרך פעולתם של הסרבים מגלה כמה טקטיקות שננקטו להשגת המטרה הכללית של "סרביה גדולה יותר לסרבים בלבד" ("Greater Serbia for Serbs alone").²⁷⁶ אונס של הנשים המקומיות בחצר ביתן, לקיחת הנשים המקומיות בכוח הזרוע למחנות אונס; וביצוע מעשי אונס אקראיים במחנות ריכוז.

א. אונס בחצר הבית

כחלק מהמטרה הכללית של טיהור אתני נעשו מעשי האונס בבוסניה-הרצגובינה בשיטתיות ובפקודה, במטרה לגרום לאוכלוסייה המקומית לנטוש את הטריטוריה ולנוס על נפשה.²⁷⁷ כך מתארת זאת אסקין:

When news of public or systematic rape committed one village travels to the next [...]. If at all possible, the inhabitants will leave the territory. If they stay, they risk rape and death.²⁷⁸

דבריה של אסקין מקבלים חיזוק לנוכח עדותה של עקרת הבית המכונה בראשי התיבות של שמה K. S. שנמסרה למשמר זכויות האדם (Human Rights Watch).²⁷⁹ לטענתה, הסיבה שהבוסנים הסרבים תקפו

²⁷² ראו: Rebecca O. Bresnick, "Reproductive Ability as a Sixth Ground of Persecution Under the Domestic and International Definitions of Refugee", 21 *Syracuse J. Int'l L. & Com.* (1995) 121, 126; Adriana Kovalovska, "Rape of Muslim Women in Wartime Bosnia", 3 *ILSA J. Int'l & Comp. L.* (1996-1997) 931, p. 935.

²⁷³ Wing and Merchan (לעיל, הערה 270) בעמ' 18.

²⁷⁴ Wing and Merchan שם, בעמ' 19.

²⁷⁵ Copelon (לעיל, הערה 9) בעמ' 333: "The apparent uniqueness of the rape directed overwhelmingly against Bosnian- Muslim women as part of a genocidal campaign of 'ethnic cleansing'".

²⁷⁶ Raju G. C. Thomas, "Sovereignty, Self-Determination, and Secession: Principles and Practice", *Yugoslavia Unraveled: Sovereignty, Self-Determination, Intervention* (Raju G. C. Thomas - ed., 2003) 3, p. 12.

²⁷⁷ Human Rights Watch, *Global Report on Women's Human Rights* (1995) p. 14: "In regions where Bosnian Serb forces retain absolute control over territory, rape is used as one of many terror tactics to force the flight of the non-Serbian population from the areas".

²⁷⁸ Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 262-263.

²⁷⁹ משמר זכויות האדם הוא ארגון שהוקם בשנת 1978 כארגון בינלאומי עצמאי, במטרה לקדם זכויות אדם. להרחבה צפו באתר הרשמי של הארגון: <http://www.hrw.org/he> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2011).

אותה מינית הייתה התעקשותו של בעלה להיאחז ברכושם - בביתם - ולא לנטוש את הכפר כמו שעשו רוב התושבים :

[My husband] said he did not want to leave, although most of the people had left our village by that time. [...] That's why they did it, so that we would have to leave. The next morning, after that all had happened, my man signed everything of ours over to them, just so they would let us leave.²⁸⁰

לעתים קרובות אולצו בני המשפחה הגרעינית לצפות בבת משפחתם נאנסת, כעולה מהעדות המצמררת שמסרה למשמר הלסינקי (Helsinki Watch) סינאדה סלים (Senada Selim), קורבן למעשה אונס שבו אולצו בעלה ובתה הפעוטה לצפות :

A man broke into our house and raped me. He was in a green uniform and had a machine-gun and a knife. My husband had to watch while I was raped. I have a four-year-old daughter; she saw the rape. There was no way I could avoid it; he would have killed both of us. He just said, "Your husband has to watch". He was in the house all day and raped me once for two to three hours.²⁸¹

במקרים רבים בוצעו מעשי האונס בפומבי כשכל תושבי המקום נאלצים לצפות בנשים המקומיות נאנסות. לעתים אף נכפה על בני המשפחה הגרעינית לקיים יחסי מין זה עם זה :

Generally, the first rapes are committed in public and the first victims tend to be either the very young or the very old. The Serbs will usually select a seventy-to-eighty-year-old woman or a five-to-seven-year-old girl, and in front of the entire community rape them repeatedly. The very young almost never survive the brutality, dying a few hours after the rapes. Then, some of the younger women are raped - often gang raped - usually in front of their husbands, their children, or their parents. In some cases, fathers are forced to have intercourse with their daughters, and sons with their mothers.²⁸²

מעשי האונס הפומביים לא נעשו רק במטרה להשפיל ולבזות את הקורבן, אלא כדי להשפיל, לבזות ולזרוע אימה גם במעגלים החברתיים הרחבים יותר כגון המשפחה המורחבת או תושבי הכפר והאוכלוסייה המקומית, ובכדי לגרום להם לנוס מפחד על נפשם.²⁸³

²⁸⁰ Human Rights Watch (לעיל, הערה 277) בעמ' 14.

²⁸¹ Helsinki Watch, *War Crimes in Bosnia-Herzegovina* (Vol. I, 1993) p. 169

²⁸² Diana Kapidzic and Aida Daidzic, "BISER: A Conversation with Bosnian Women Living in Exile", 5 Beverly Allen, "Rape Warfare in *Hastings Women's L.J.* (Sara Kurlich - trans. & ed., 1994) 53, p. 62 Helsinki Watch ;Bosnia-Herzegovina: The Policy and the Law", 3 *Brown J. World Aff.* (1996) 313, p. 314 שם, שם.

²⁸³ Human Rights Watch/Africa, *Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath* (1996) pp. 1-2: "The humiliation, pain and terror inflicted by the rapist is meant to degrade not just the individual woman but also to strip the humanity from the larger group of which she is apart"; Allen D. Grimshaw, "Genocide and Democide", *Stress of War, Conflict and Disaster* (George Fink - ed., 2010) 281, p. 299.

אונס ומעשי אלימות מינית בחצר הבית לא היו מנת חלקן היחידה של נשות בוסניה-הרצגובינה (בפרט המוסלמיות), שכן מספר לא מבוטל של נשים נלקחו בכפייה מביתן והוכנסו למחנות אונס, שבהם הן הוחזקו בתנאים מחפירים ונאנסו שוב ושוב למטרת רבייה. תופעה זו כונתה "מחנות אונס" (Rape Camps).²⁸⁴

ב. מחנות אונס

במלחמת בוסניה-הרצגובינה הוקמו "מחנות אונס",²⁸⁵ שמטרתם להפרות את הנשים הבוסניות שאינן סרביות (קרואטיות ובעיקר מוסלמיות) ולכפות את לידתם של דור חדש של ילדים סרבים.²⁸⁶ הנשים שהוחזקו במחנות אלה נאנסו שוב ושוב עד שהרו (נשים שלא הרו לעתים קרובות נרצחו), ומשהרו הוחזקו במחנות עד שלב מאוחר של ההיריון שבו לא ניתן היה לבצע הפלה. בשלב זה היו נשים ששוחררו מהשבי, ואחרות נותרו במחנות עד אחר הלידה.²⁸⁷

וזו עדותה המצמררת של נערה מוסלמית כבת חמש עשרה, כפי שצוטטה בעיתון הניו-יורק טיימס:

We refused, then they beat us and tore our clothes off [...] They pushed us on the floor. Two of the men held me down while two others raped me. I shouted at them and tried to fight back but it was no use. As they raped me they said they'd make sure I gave birth to a Serbian baby, and they kept repeating that during the rest of the time that they kept me there.²⁸⁸

מחנות האונס הוקמו כאמור למטרות של רבייה כפויה, אבל נשים רבות שהוחזקו בהם סבלו ממתחללות מינית שלא לצורך רבייה. כך למשל:

Other tortures include amputations (often of the fourth and fifth finger of the right hand, leaving that hand in a permanent Serb salute), incisions (often of the cross and four-S acronym for the Serb slogan, "Only solidarity saves the Serbs"), burns (inflicted with house-hold appliances), and severe throat trauma (from having been forced to swallow vast quantities of urine and sperm).²⁸⁹

²⁸⁴ Stiglmeier (לעיל, הערה 265) בעמ' 115; Catherine McNamee, "Rape", *A Comparative Perspective on Major Social Problems* (Rita James Simon – ed., 2001) 1, p. 9.

²⁸⁵ "מחנה אונס" - מתקן כליאה לנשים שהוסב למחנה שבי למטרות אינוס ורבייה. לעתים היה זה מבנה גדול כדוגמת מלון, ולעתים בית או בית קפה. לעניין זה ראו: Allen (לעיל, הערה 282) בעמ' 316.

²⁸⁶ Bresnick (לעיל, הערה 272) בעמ' 127.

²⁸⁷ ראו: Filice et al. (לעיל, הערה 267) בעמ' 210; Wing and Merchan (לעיל, הערה 270) בעמ' 19: "There are reports that women are held hostages until they become pregnant; that they are raped daily to insure that they become pregnant; and that once confirmed as pregnant, they are held by their captors until they are past the point of abortion, at which time they are sometimes released" Kovalovska (לעיל, הערה 272) בעמ' 934; Aydelott (לעיל, הערה 76) בעמ' 599.

²⁸⁸ John F. Burns, "150 Muslims Say Serbs Raped them in Bosnia", *N.Y. Times* (3.10. 1992) 1, p. 5 <http://www.nytimes.com/1992/10/03/world/150-muslims-say-serbs-raped-them-in-bosnia.html?pagewanted=all&src=pm> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²⁸⁹ Allen (לעיל, הערה 282) בעמ' 315.

ג. אונס במחנות ריכוז

מציאות זו של תקיפות מיניות ומעשה אונס לא יוחדו אך ורק למחנות שהוגדרו כמחנות אונס, אלא התרחשו לעתים גם במחנות ריכוז שבהם הוחזקו נשים וגברים, מבוגרים וילדים שאינם ממוצא סרבי (בוסנים מוסלמים וקרואטים):²⁹⁰

Persons held in Serb-run concentration camps are raped in a nonsystematic fashion, [...] It is important to remember that this particular form of genocidal rape is practiced on persons regardless of sex or age. Victims of this version of genocidal rape include children and the elderly, male and female, as well as persons of childbearing and soldiering age.²⁹¹

במקרים רבים לאחר שנסיימה התקיפה המינית הקורבנות נרצחו.²⁹² יובהר שגם מאחורי האינס האקראי במחנות מסתתר המניעה של טיהור אתני, כעולה מדבריה של בוורלי אלן (Beverly Allen):

This kind of rape has genocidal intent in that it causes severe physical and psychological trauma that may well interfere with the victims' future reproductive functions and social viability.²⁹³

הנשים הסרביות נאנסות

גורלן של הנשים הסרביות בבוסניה לא היה שונה מזה של שכנותיהן המוסלמיות וקרואטיות. גם ביניהן היו נשים שנפלו קורבן לתקיפות ולמעשי אונס על ידי גברים בוסנים מוסלמים או קרואטים. ואולם כעולה מהדיווחים והעדויות, התקיפות וההיקף של מעשי אונס אלה היה נמוך בהרבה מזה של הנשים הקרואטיות ובעיקר המוסלמיות.²⁹⁴ מחנות אינוס הוקמו גם בעבור הנשים הסרביות, אם כי מספר הנשים שנכלאו בהם קטן בהשוואה לנשים הלא סרביות שנכלאו במחנות האינוס של הסרבים.²⁹⁵ כך מתארת קטיה, קורבן למעשי אונס ששחררה מידי שוביה לאחר שהרתה:

I was taken prisoner on May 26, 1992, in the woods near our house. There were two other women with me, [...] Ten men in nonregulation uniform took us prisoner. On their caps they had the insignia of the lily [the Bosnian insignia]. [...] They raped us right off; they raped us in gangs and beat us too. I spent two days there. Then I was transferred to a room in another building. [...] When they let me go, they also released the five young women who were held prisoner along with me. Two of them committed suicide as soon as they arrived back in their village; the other ones

²⁹⁰ M. Cherif Bassiouni and Marcia McCormick, *Sexual Violence: An Invisible Weapon of War in the Former* 361. Salzman; *Yugoslavia* (1996) p. 16-18 (לעיל, הערה 266) בעמ' 361.

²⁹¹ Allen (לעיל, הערה 282) בעמ' 315.

²⁹² Salzman (לעיל, הערה 266) בעמ' 361; Beverly Allen, *Rape Warfare: The Hidden Genocide in Bosnia-Herzegovina and Croatia* (1996) p. 63.

²⁹³ Allen (לעיל, הערה 282) בעמ' 315.

²⁹⁴ Stiglmayer (לעיל, הערה 265) בעמ' 137.

²⁹⁵ Stiglmayer שם, בעמ' 115.

moved away with their parents. They released us because we were pregnant and they wanted us to stay pregnant.²⁹⁶

אחד ההסברים להיקף הנמוך של הנשים הסרביות שנפלו קורבן למעשי אלימות מינית הוא שליטתו של הצבא הסרבי (שלחם יחד עם צבא הפדרלי הרפובליקה של יוגוסלביה) ברוב אזורי הלחימה. לנשים הסרביות הייתה אפוא מעטפת הגנה כפולה הן של החיילים הסרבים והן של הגברים במשפחותיהם שניצבו בעמדה טובה יותר כדי להגן עליהן.²⁹⁷ בהתאמה אינוסן של הנשים הסרביות זכה לעתים רחוקות לתיאור ולסיקור תקשורתי, שכן הן היו בנות המשפחה (הנשים, האחיות והבנות) של הצד התוקפן:

There is hardly a journalist who feels motivated to seek them out, to check up on what has happened to them and thus offer propaganda material to the Serbian side - that is, the "bad" side, the side "responsible for the war".²⁹⁸

זאת ועוד, לדבריה של סטג'למאיר, המניעים לאינוסן של הנשים הסרביות היו שונים מהמניעים לתקיפתן של הנשים המוסלמיות והקרוואטיות:

[...] Perhaps Serbian women have not been systematically raped, perhaps the aim behind these rapes is not to expel civilians but rather to get revenge, show contempt for women, annoy the enemy, celebrate male supremacy. But it is fact Serbian women have been raped.²⁹⁹

כלומר הנשים הסרביות, הקורבנות של מעשי האלימות המינית והאונס, שלא השתתפו בתקיפות עצמן, משויכות ומזוהות בהתאם למוצאן האתני לצד התוקפן, ומתוקף שיוך זה הפשעים שבוצעו כלפיהן "נסלחים" - שהרי קבוצת השייכות שלהן ביצעה את רוב מעשי הזוועה במלחמה.³⁰⁰

סיכום

ייחודיותה השלילית של המלחמה ביוגוסלביה היא השימוש באונס של נשות הצד היריב ככלי נשק בעת המלחמה ("rape as a weapon of war").³⁰¹ כפי שנידון בהרחבה לעיל, את הטקטיקה הזאת נקטו הסרבים במטרה לטהר אתני את בוסניה מאוכלוסייה לא סרבית. התייחסותה של קתרין מקינון למעשי האונס שביצעו הסרבים נגד הנשים המוסלמיות מסכמת את מכלול המטרות שעמדו מאחורי ביצוע מעשי האונס:

[...] It is rape as an instrument of forced exile, to make you leave your home and never come back. It is rape to be seen and heard by others, rape as spectacle. It is rape to shatter a people, to drive a wedge

²⁹⁶ Stiglmeier שם, בעמ' 139.

²⁹⁷ Stiglmeier שם, בעמ' 137; Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 282-283.

²⁹⁸ Stiglmeier שם, בעמ' 138. לתמיכה ולהרחבה בעניין זה ראו: Nikolić-Ristanović (לעיל, הערה 1) בעמ' 45.

²⁹⁹ Stiglmeier שם, שם. ראו גם: Nikolić-Ristanović שם, שם.

³⁰⁰ דפוס זה חוזר על עצמו. כמו שתואר בהערות 82-83 לעיל, משהתהפך מאזן הכוחות במלחמת העולם השנייה אנסו חיילי הצבא הרוסי את הנשים הגרמניות כנקמה על מעשי האונס שביצעו הגרמנים בנשים הרוסיות.

³⁰¹ Aydelott (לעיל, הערה 76) בעמ' 586; מקינון (לעיל, הערה 1) בעמ' 112.

through a community. It is the rape of misogyny liberated by xenophobia and unleashed by official command [...] This is rape as torture and rape as extermination. Some women who are not killed speak of wanting to take their own lives. It is at once mass rape and serial rape indistinguishable from prostitution. It is concentration camp as brothel: Women impounded to be passed around by men among men. It is also rape as a policy of ethnic uniformity and ethnic conquest annexation and expansion. [...] Most distinctively, it is rape for reproduction as ethnic liquidation: Croatian and Muslim women are raped to help make a Serbian state by making Serbian babies.³⁰²

ואולם כמו שצוין לעיל, הגברים הקרואטים והמוסלמים שנשותיהם, בנותיהם, אחיותיהם ואמותיהם נאנסו בידי האויב הסרבי, נקמו במידה כנגד מידה על ידי תקיפת נשות האויב. בתגובה יצאו הגברים הסרבים שנשותיהם נאנסו לנקום את אונס נשיהן על ידי אינוסן של נשות האויב :

Croats and Muslims reportedly are raping Serb women in retaliation for Serb rapes upon non-Serb women, and more Serbs are raping in retaliation for the rape of Serbian women.³⁰³

כך נוצר מעגל נקמה המזין את עצמו כשכל מעשה אונס גורר בתגובה מעשי אונס נוספים.

היסטוריה של מעשי אלימות מינית בעתות מלחמה: סיכום

בפרק זה סוכם ההיבטים ההיסטוריים של ביצוע מעשי אלימות מינית בעת מלחמה. הפרק התמקד בשלוש מלחמות – מלחמת העולם השנייה, מלחמת וייטנאם והמלחמה ביוגוסלביה. בשלוש המלחמות היו מעשי האונס והאלימות המינית תופעה שכיחה. הוברר שלעיתים לא היו מעשי האונס מעשי פורקן אקראיים, אלא תוצר של הליך שיטתי ומתוכנן שבו הם שימשו כלי לקידום האינטרסים של המדינה: אמצעי לכיבוש שטחים, לטיהור אתני ולהגליית תושבים; כלי פסיכולוגי להפחדת האויב ולפגיעה ברוח הקרב שלו; ודרך זולה וזמינה לפורקן ללוחמים ולהעלאת המורל. בשלוש המלחמות התעלם הדרג הפיקודי והמדיני ממעשים אלה, ולעיתים אף עודד אותם. פעמים רבות העלימו מבצעי המעשים ואף הדרג הפיקודי ו/או המדיני ראיות, לעיתים במחיר של חיסול הקורבנות.

מהתיאור שהוצג בפרק עולה תמונה עגומה שלפיה נשים רבות העדיפו לשים קץ לחייהן כדי שלא ליפול קורבן לתקיפה מינית מצד הגברים הלוחמים. היו נשים שהצליחו לשרוד את התקיפה עצמה, אך לא יכלו לשאת את תחושות האשם והבושה שספגו מבית ונטלו את חייהן, והיו שנרצחו בידי הגברים במשפחתן רק משום שנפלו קורבן לתקיפה מינית מצד האויב.

מלחמת העולם השנייה התנהלה בשתי זירות לוחמה: אירופה ואסיה. באירופה נשים נאנסו, עברו התעללות מינית והשפלות מיניות והוכנסו לבתי בושת בידי חיילים גרמנים וחיילים ממדינות הציר שלחמו לצדם. כשמאזן הכוחות התהפך, נהגו הכוחות הלוחמים ממדינות הברית (ובעיקר הרוסים) בברוטליות מינית כלפי הנשים הגרמניות ונשים ממדינות הציר הגרמני. באסיה לווה הכיבוש היפני של סין וקוראה

Catharine A. MacKinnon, "Crimes of War, Crimes of Peace", *Are Women Human? and Other International Dialogues* (2006) 141 pp. 145-146 ³⁰²

Aydelott (לעיל, הערה 76) בעמ' 618. ³⁰³

באלימות מינית מצד החיילים היפנים, שאנסו נשים ואף שבו נשים וכפו עליהן לעסוק בזנות. נשים אלו כונו "נשות הנוחות".

במלחמת וייטנאם ביצעו מעשים של אונס ואלימות מינית הן הכוחות הלוחמים המקומיים - הווייטנאמים מדרום והווייטקונג מצפון - והן הכוחות הלוחמים הזרים, בייחוד לוחמי צבא ארצות הברית. המלחמה בווייטנאם הייתה במידה מסוימת מלחמת אחים, ועל כן יש הטוענים שמסיבה זו הייתה שכיחות מעשי האונס בקרב שני הצדדים הלוחמים נמוכה. ואולם מהעדויות שהובאו לעיל ניכר שקרבת הדם לא הייתה בלם לאורך זמן. ככל שנמשכה הלוחמה שחררו לוחמי דרום וייטנאם רסן וביצעו מעשי אונס ואלימות מינית כלפי נשות היריב הצפוני. גם לוחמי הווייטקונג מצפון וייטנאם היו מעורבים בביצוע מעשי אונס בנשות הצד היריב, למרות הדרישה שהופנתה ללוחמיהם להתנזרות מינית והאיסור שהוטל על מעשי אונס.

מעשי האונס בוצעו בשכיחות גבוהה בקרב הלוחמים של צבא ארצות הברית, שראו בנשים הווייטנאמיות כלי לפורקן מיני, אם בדרך של אונס ואם בתשלום לזונות המקומיות. צבא ארצות הברית נעשה בהדרגה מעורב בזנות המקומית: תחילה סופקו עוזרות בית מובחרות שמלבד שירותי ניקיון סיפקו שירותי מין, אחר כך צצו נערות ברים ומכוני עיסוי, בשלב הבא החלו נסיעות לבתי בושת לא חוקיים במרכזי הערים, ועד מהרה הוקמו בתי בושת סביב בסיסי הצבא. עם התארכותה של המלחמה השלים צבא ארצות הברית עם הזנות הממוסדת ואפשר לבתי הבושת לפעול אף בתחומי הבסיסים, בפקוח רפואי. ואולם הקמתם של בתי הבושת הממוסדים לא תרמה למניעתם או למצער להפחתתם של מעשי האונס והאלימות המינית כלפי נשים בעת המלחמה.

במלחמה ביוגוסלביה שימשו מעשי האלימות המינית והאונס כלפי נשים ככלי נשק. לראשונה בהיסטוריה המודרנית הובאו עדויות שנשים רבות הוחזקו במחנות אונס עד שהרו, ומשהרו הוחזקו בשבי עד שלא ניתן היה עוד לבצע הפלה ונכפה עליהן ללדת את פרי רחמן. מעשים אלו נעשו כחלק ממדיניות התקפית שמטרתה טיהור אתני ובניסיון להבריא קבוצות אתניות אחרות משטח מסוים. מעשי האונס שימשו ככלי אסטרטגי חשוב במלחמה, שכן הפגיעה בקורבן האונס פגעה אף במעגלים חברתיים רחבים נוסף על הפגיעה האישית. מעשים של אונס ואלימות מינית ביצעו כל הצדדים המעורבים בסכסוך בהיקף כזה או אחר, אבל מספר קורבנות האונס וההריונות הכפויים הגדול ביותר מיוחס לנשים המוסלמיות הבוסניות, שנפלו קורבן לתקיפות מצד הבוסנים הסרבים.

הפילוסוף הצרפתי אנרי ברגסון (Henri Bergson) מבחין בין שני מינים של מוסר: המוסר החברתי והמוסר המוחלט. המוסר החברתי הוא ביולוגי וסולידרי בטבעו. האדם דומה בפעולתו לדבורה בנחיל הדבורים, והתנהגותו המוסרית מכוונת כלפי בני חברתו הסגורה. המוסר המוחלט לעומתו אינו נכנע לגחמה הרליטיביסטית, והוא מחיל את עצמו על כלל האנושות. המלחמה הוא המצב המעמיד את המוסר המוחלט למבחן הקשה מכול. ובלשונו של ברגסון:

In fact, when we lay down that the duty of respecting the life and property of others is a fundamental demand of social life, what society do we mean? To find an answer we need only think what happens in time of war. Murder and pillage and perfidy, cheating and lying become not only lawful, they are actually praiseworthy.³⁰⁴

³⁰⁴ Henri Bergson, *Two Sources of Morality and Religion* (R. Ashley Audra and Cloudesley Brereton – trans., 1935; p. 20); על אודות משנתו של ברגסון, ראו גם: ש"ה ברגמן, "מוסר ודעת בתורתו של ברגסון", **הוגי דעות** (מהדורה שנייה, תש"ל) 166. כך כותב ברגמן בעמ' 171: "מה שאסור כלפי בן השבט, מותר ואפילו ראוי לשבח כלפי האויב או בן השבט הנוכרי. המלחמה מראה את כל כוח שליטתו של המוסר הביולוגי הזה [...] כיצד נעשה הדבר שהשני מן האסור אל המותר והמשובח נעשה

מילים אלה מתארות היטב את התמונה העגומה העולה מן הפרק האחרון. אף שברוב החברות, אם לא בכולן, מעשי האלימות המינית נתפסים פסולים, נראה כי המלחמה משחררת את האדם מכבליו המוסריים ונותנת דרור ליצריו האפלים ביותר. בעקבות שכיחותה של התופעה, כמו שתואר בפרק זה, נשאלת השאלה אם במלחמה מנגנוני המשפט, האמורים להסדיר את התנהגות הפרטים בחברה ולהרתיעם מפני ביצוע עברה, ניצבים כאחוזי שיתוק אל מול העברות? האם אינם מצליחים לפרוץ את כבלי מוסר השבט? האם התפוררות מנגנוני הענישה בעת המלחמה בפוגמים כושר ההרתעה שלהם?³⁰⁵ הייתכן שכך נוצרה התפיסה שלפיה "תמיד בעת מלחמה מתרחש אונס",³⁰⁶ ולזעקת האנוסות אין מזור? בפרקים הבאים תתואר התמודדותן של מערכות המשפט המדינתיות והבין-לאומיות עם מעשי האלימות המינית שתוארו בפרק זה.

באופן כל כך קל בפרוץ המלחמה? אין זה אלא השליטה של מוסר-הנחיל שלא חדל לשלוט בנו ומתעורר מיד בהזדמנות הראשונה על אף כל המלים היפות על מוסר אנושי, שנאמרו לפני כן".

³⁰⁵ Askin (לעיל, הערה 3) בעמ' 288-292.

³⁰⁶ מקינון (לעיל, הערה 1) בעמ' 113.

פרק ג: יחסו של המשפט הבינלאומי למעשי אלימות מינית בעתות מלחמה

מבוא

פרק זה יתמקד בפרטיהן של הנורמות המשפטיות הרלוונטיות לאלימות מינית כלפי נשים בעת מלחמה וברקע ההיסטורי שהביא לידי יצירתן של נורמות אלה. על חשיבותו של הרקע ההיסטורי להבנת המשפט הבינלאומי עמד יורם דינשטיין:

כללית אין ספק, כי ראיית המשפט בצורה דינמית - מבחינת הפרספקטיבה ההיסטורית - חיונית להבנתו. הכרחי כדברי דיאס (Dias) לראות כל שיטת משפט מנקודת-מבט של הרצף (continuum) שלה, ולא רק במסגרת זמן ההווה (present time-frame). בדיקת הרצף מסבירה כיצד הגיע המשפט הבינלאומי לאן שהגיע, ומורה באיזה כיוון כללי פניו מועדות.¹

מסגרתו הכרונולוגית של המחקר ראשיתה במלחמת העולם השנייה, שהייתה נקודת מפנה מהותית בהתפתחות המשפט הבינלאומי, שכן ממנה והלאה קרם השלד שנבנה במלחמת העולם הראשונה עור וגידים והתממש בהקמתם של בתי הדין הבינלאומיים בנירנברג ובטוקיו.² כדי להציג את רצף ההתפתחות ביחסו של המשפט הבינלאומי למעשי אלימות מינית בעתות מלחמה יחולק הפרק לשלושה חלקים עיקריים:³ ראשית תוצג התקופה המכונה "עידן השתיקה", המתארת את המצב המשפטי קודם למלחמת העולם השנייה ובסמוך לאחריה. שני יוצג "עידן הכבוד", ובו יתוארו ההתפתחויות מתום מלחמת העולם השנייה ועד תחילת מלחמת וייטנאם ובסמוך לאחריה. שלישי יוצג "עידן חדש - מפנה אל עבר הקול נשי", ובו תתואר ההתפתחות מאז החלה הלחימה בשטחה של יגוסלביה לשעבר, דרך הקמתם של בתי דין פליליים בינלאומיים אד-הוק בשטחה של יגוסלביה לשעבר וברואנדה. החלק הרביעי הוא אחרית דבר, והוא מציג בקצרה את ההתפתחויות המשפטיות בעקבות הקמת בית הדין הפלילי הבינלאומי הקבוע. אהרן ברק טוען ש"ההיסטוריה של המשפט היא גם היסטוריה של התאמת המשפט לצורכי החיים המשתנים".⁴ ואולם אם אכן כך, לנוכח שכיחותם של מעשי האונס והאלימות המינית בעתות מלחמה למן

¹ יורם דינשטיין, "על הרצף של המשפט הבינלאומי", **עיוני משפט** א (תשל"א-תשל"ב) 84, בעמ' 95. ראו גם: R. W. M. Dias, "Temporal Approach Towards a New Natural Law", 28 *Camb. L. J* (1970) 75, p. 75.

² כדבריו של רוברט קרייר (Robert Cryer): "The real history of international criminal law begins after WW II [...]". לקוח מתוך: Dominic McGoldrick, "Criminal Trials before International Tribunals: Legality And Legitimacy", *The Permanent International Criminal Court: Legal and Policy Issues* (Dominic McGoldrick, Peter Rowe eds., 2004) 9, p.14. (להלן: "Criminal Trials"; McGoldrick, "War Crimes Trials before International Tribunals: Legality and Legitimacy", *Domestic and international trials, 1700-2000: Trials in History* (Vol. II, R. A. Melika – ed., 2003) 107 p. 109. (להלן: "War Crimes").

³ בדומה לחלוקה שמציעה אלונה חגאי פריי במאמרה "על הדרה ופשעים יוצאים מן הכלל, פשעי מין פמיניזם והמשפט הבינלאומי הפלילי", **המשפט** טז (תשע"א) 259. ראו גם: Alona Hagay-Frey, *Sex and gender crimes in the new international law: past, present, future* (2011).

⁴ אהרן ברק, "ההלכה השיפוטית והמציאות החברתית: הזיקה אל עקרונות היסוד", **מבחר כתבים** א (חיים כהן ויצחק זמיר – עורכים, תש"ס) 791, בעמ' 792.

ראשית ההיסטוריה, קשה שלא לתהות מדוע נדרש למשפט זמן רב כל כך לעמוד על צורכי חיים אלו. יותר מאלפיים שנה עברו מאז האמירה הלטינית המיוחסת לקיקרו - "silent enim leges inter arma"⁵ (ובתרגומו של חיים כהן "בשדה הקרב מושק החוק"⁶) - ועד הנוסח ההפוך בימינו אנו, הבא לידי ביטוי בלשונו של השופט מישאל חשין: "גם בהריע שופרות המלחמה ישמיע שלטון החוק את קולו"⁷. פרק זה יתאר את התקופה הקריטית שבה החל המשפט להשמיע את קולו בנוגע למותר ולאסור בעת מלחמה בכלל ובנוגע למעשי האונס והאלימות המינית הנעשים בעתות מלחמה כדבר בשגרה בפרט - קול זה הולך עם השנים ומתגבר.

מושגי יסוד: אכיפת נורמות בעת מלחמה

דיני העונשין בכלל ודיני העונשין של כל מדינה בפרט משקפים את צרכי החברה המאורגנת להגן על הערכים החיוניים לתיפקודה התקין ולהתפתחותה הרצויה, בהתאם לתפיסות החיים עליהן היא מונחת בתקופה נתונה [...]⁸.

מדבריו אלו של ש"ז פלר עולה שהנורמות הפליליות מטרתן להסדיר ולכוון את התנהגותם של הפרטים בחברה, ועל כן למשפט הפלילי אין לכאורה כל נגיעה למעשים הנעשים במלחמה בין שני לאומים. ולמרות זאת כל מדינה המעוניינת להסדיר את תפקוד לוחמיה במלחמה צריכה ליצור מנגנונים שיאפשרו לה להעמידם לדין ולהעניש אותם במקרה הצורך. נורמות מעין אלו היו קיימות במדינות רבות מימי קדם, והן עניין להתפתחותן של כל מדינה וחברה לעצמן. כך במהלך הדורות התפתחו בשיטות משפט רבות מנגנונים משפטיים שמטרתם להסדיר ולהכווין את התנהגותם של הלוחמים ושל המדינות בעת מלחמה. את המנגנונים הללו אפשר לקבץ לשתי קטגוריות עיקריות: "שיפוט במסגרת מדינתית" ו"שיפוט במסגרת בינלאומית". כאן קצרה היריעה מלצייר את התפתחותם ההיסטורית של עקרונות ומוסדות אלו, והם אף יוצגו ברמה הפשטנית והבסיסית בלבד, שדי בה לצורכי המחקר הנוכחי; אבל חשוב לזכור שהמחלוקת בנוגע להגדרתם, להתפתחותם ולקשרים ביניהם רבה. במידת הצורך יורחב נושא זה או אחר באופן מקומי ופרטני.

שיפוט במסגרת מדינתית

תחולת הדין המהותי וסמכות השיפוט במשפט הפלילי הלאומי נסמכת בדרך כלל על אחד העקרונות הללו:

⁵ Marcus Tullius Cicero, *The speeches* (Neville Hunter Watts – trans., 1964) p. 16; Leslie C. Green, "Cicero and Clausewitz or Quincy Wright: The Interplay of Law and War", *Essays on the Modern law of War* (2nd ed., 1999) 41, p. 41; ובתרגומו של וואטס (Watts) לאנגלית, שם בעמ' 17: "When arms speak, the laws are silent". ראו גם: Aharon Barak, *The Judge in a Democracy* (2006) p. 287; *The Ethics of War: Classic and Contemporary Readings* (Gregory M. Reichberg, Henrik Syse and Endre Begby - eds., 2006) pp. 50-51; David Luban, "War Crimes: The Law of Hell", *War: Essays in Political Philosophy* (Larry May and Emily Crookston - eds., 2008) 266, p. 266; Marcus Tullius Cicero, *Cicero Pro Milone* (2nd ed., Arthur Blackburne Poynton – ed., 1953) p. 4 עוד יוער שאמרה זו מיוחסת לנאומו של קיקרו "Pro Milone", כדבריו של נתן שפיגל נאום זה נחשב "שיא אומנות הדיבור, הן מבחינת המבנה הרטורי והן מבחינת יופיה של הלשון". ראו: נתן שפיגל, קיקרו (תשמ"א) בעמ' 140.

⁶ חיים כהן, **המשפט** (מהדורה שנייה, תש"ס) בעמ' 667. ראו גם: מיכאל וולצר, **מלחמות צודקות ולא צודקות** (תשמ"ד) בעמ' 9: "בעת מלחמה ידום החוק".

⁷ בג"ץ 1730/96 סביה נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה והשומרון, פ"ד נ(1) 354, בעמ' 369. יוער שמשנתו הרחבה של קיקרו משקפת דווקא את הלך הרוח המודרני, שכן בניגוד להלך רוחה של אמירתו המפורסמת, קיקרו היה אחד ההוגים הראשונים שהתעקש על הצורך לפתח מסגרת משפטית נורמטיבית לעתות מלחמה. ראו: *The Ethics of War* (לעיל, הערה 5) בעמ' 51.

⁸ ש"ז פלר, **יסודות בדיני עונשין** (כרך א, תשס"א) בעמ' 1.

"העיקרון הטריטוריאלי" - סמכות השיפוט היא של המדינה שבה בוצע המעשה או שבה חלו תוצאותיו;

"התחולה הפרסונלית אקטיבית" - מדינת האזרחות או התושבות מוסמכת לדון את החשוד בביצוע עברה שנעברה - כולה או חלקה - מחוץ לגבולותיה הטריטוריאליים. כלומר המדינה לא רק מגנה על אזרחיה או על תושביה, אלא גם אחראית להעמידם לדין אם ביצעו עברה;

"התחולה הפרסונלית פסיבית" - בעטייה של אזרחותו או תושבותו של הקורבן כמה סמכות שיפוט למדינתו;

"התחולה הפרויקטיבית" - לבית המשפט של מדינה מסוימת הסמכות לדון במקרה שבו נפגעו אזרחי המדינה, גם כשהמקרה התרחש בשטח שבו אין לבית המשפט סמכות טריטוריאלית;

"זיקת הייצוג" – המדינה בעלת סמכות השפיטה יכולה להעביר את הטיפול בנאשם למדינה אחרת, שבה המעשה שעשה האדם הוא הפרה של דיני העונשין.⁹

עקרונות אלה מאפשרים לכל מדינה ומדינה (שבה הם מקובלים) לשפוט את אנשיה שלה או את אנשי הצד היריב בגין העברות שביצעו בעת מלחמה. עקרונות אלה מקנים למדינות את סמכות השיפוט בהתבסס על זיקתן למבצעי העברה, לנפגעי העברה ולטריטוריה המדינתית. במצב של מלחמה כללים אלו עשויים לאפשר אף שיפוט לפני מדינה שלישית שאינה צד לסכסוך. כך למשל יקרה כאשר מאבק בין שתי מדינות יבוא לידי ביטוי בטריטוריה של מדינה שלישית.

עוד מנגנון המאפשר שפיטה במדינה שאינה צד לסכסוך קרוי **"סמכות שיפוט אוניברסלית"**:

הכלל של סמכות שיפוט פלילית אוניברסלית (universal jurisdiction) הוא כלל מנהגי המסמיק מדינה להעמיד לדין כל אדם שביצע, בכל מקום, פשעים חמורים הנחשבים כפוגעים במיוחד בנורמות הבינלאומיות. העמדה כזו לדין תתקיים גם בהיעדר כל קשר בין העבירה והמדינה שמעמידה לדין. מקובל כי העבירות מסוג זה הן פשעי מלחמה חמורים, פשעים נגד האנושות [...] ¹⁰.

כלומר סמכות שיפוט אוניברסלית מאפשרת למדינה להעמיד לדין בשטחה נאשמים בעברות מסוימות גם כשפשעיהם אינם מקימים סמכות שיפוט בהתאם לאחת הזיקות הנזכרות לעיל, המאפשרות שיפוט פלילי

⁹ פלר שם, בעמ' 239-306. ראו גם: גבריאלי הלוי, **תורת דיני העונשין** (כרך א, התשס"ט) בעמ' 444-469; Eve La Haye, War Crimes in Internal Armed Conflicts (2008), pp. 218-219; Christopher C. Joyner, "Arresting Impunity: The Case for Universal Jurisdiction in Bringing War Criminals to Accountability", 59 L.C.P. (1996) 153, pp.163-164; Kenneth C. Randall, "Universal Jurisdiction under International Law", 66 Tex. L. Rev. (1987-1988) 785, pp. 786-787; אמנון רייכמן, "סמכות שיפוט אוניברסלית בבתי משפט מדינתיים - קעקוע הריבונות או יצירת סדר עולמי?", **משפט וצבא** 17 (תשס"ד) 49, בעמ' 54-63; רות לפידות ודורון וייץ, "סמכות השיפוט האוניברסלית בישראל", **המשפט** ט (תשס"ד) 95, בעמ' 95-96.

¹⁰ רובי סיבל, "המדינה", **משפט בינלאומי** (מהדורה שנייה, תש"ע) 77, בעמ' 100. ראו גם הגדרות נוספות: Theodor Meron, "International Criminalization of Internal Atrocities", *War Crimes Law Comes of Age: Essays* (Theodor Meron – ed, 1998) 228, p.251: "Indeed, the true meaning of universal jurisdiction is that international law permits any state to apply its laws to certain offenses even in the absence of territorial, nationality or other accepted contacts with the offender or the victim"; Mitsui Inazumi, *Universal Jurisdiction in Modern International Law: Expansion of National Jurisdiction for Prosecuting Serious Crimes under International Law* (2005) pp.25-26; M. Cherif Bassiouni, "Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice", 42 Virg. J. Int. L. (2001) 81, p. 88; Luc Reydam, *Universal Jurisdiction: International and Municipal Perspectives* (2003) p. 5; Eric Heinze, *Waging Humanitarian War: The Ethics, Law, and Politics of Humanitarian Intervention* (2009) p. 88; Robert Cryer, Håkan Friman, Darryl Robinson and Elizabeth Wilmshurst, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure* (2nd ed., 2010) pp. 50-51; הלוי שם, בעמ' 469-470, הלוי מכנה את "סמכות השיפוט האוניברסלית" – "התחולה הכלל עולמית". כהגדרתו: "[...] כל מדינה היא חלק מישות רחבה יותר בדמותה של החברה האנושית על-כן מוטלת עליה החובה להדביר אירועים עברייניים המכוונים כנגד החברה האנושית, ויהא מקום ביצוע העבירה אשר יהא"; La Haye שם, בעמ' 218-219.

במסגרת מדינתית.¹¹ סמכות זו התפתחה כפתרון לחוסר היכולת או לחוסר התועלת בהעמדה לדין בפני המדינה בעלת הזיקה הקרובה.¹² כיום נהוג שבטרם ייפתחו הליכים משפטיים בהסתמך על הסמכות האוניברסלית, חובה על המדינה המבקשת להסתמך על סמכות זו ליתן הזדמנות למדינת האזרחות לקיים הליך משפטי מדינתי כנגד הנאשם.¹³ כאמור לעיל, סמכות זו נרכשת רק במקום שבו בוצעו "פשעים חמורים הנחשבים כפוגעים במיוחד בנורמות הבינלאומיות". הרקע לכך הוא היחס לפשעים אלו כפשעים הפוגעים בערכים הבסיסיים המשותפים לחברה האנושית (כדוגמת פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות). חומרת הפשעים מקנה סמכות שיפוט לכל מדינה להביא למשפט את המעורבים בפשעים אלה, בלי לייחס משקל לזהות הצדדים המעורבים (קורבנות או מבצעים) או למקום שבו בוצע הפשע.¹⁴

עד מלחמת העולם השנייה הכילו חוקי המלחמה ומנהגיה רק צווים המורים למדינות להפיץ ולחוקק חוקים לאומיים, אבל כלל לא ביססו סמכות אוניברסלית שתאפשר למדינות ניטרליות או שלישיות להעמיד לדין את מי שביצע פשע מלחמה.¹⁵ לאחר מלחמת העולם השנייה השתרשה הפעלת הסמכות האוניברסלית על פשעים חמורים באמצעות אמנות בינלאומיות ואף בפסקי דין של בתי משפט מדינתיים.¹⁶

¹¹ עמחי כהן, "המשפט הפלילי הבינלאומי", **משפט בינלאומי** (מהדורה שנייה, תש"ע) 347, בעמ' 348: "מקובל להגדיר סמכות שיפוט [אוניברסלית] זו כסמכות של המדינה להעמיד לדין בעבירות מסוימות גם כאשר הפשעים התבצעו ללא אחת מהזיקות המסורתיות המקימות סמכות שיפוט"; Oscar Schachter, *International Law in Theory and Practice* (1991) p. 262; James Gobert and Maurice Punch, *Rethinking Corporate Crime* (2003) pp. 170-171.

¹² כהן שם, בעמ' 348. ראו גם: Anne-Marie Slaughter, "Defining the Limits: Universal Jurisdiction and National Courts", *Universal Jurisdiction: National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law* (Stephen Macedo – ed., 2006) 168, p. 172.

¹³ סיבל (לעיל, הערה 10) בעמ' 101. [...] פתיחת הליכים על סמך הסמכות האוניברסלית מוטלת על המדינה החובה לתת הזדמנות למדינת האזרחות להעמיד את הנאשם לדין" (שם). ראו גם: Case Concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000 (Congo v. Belg.), 2002 I.C.J. (Joint Separate Opinion of Judges Higgins, Kooijmans and Buergenthal) at para. 59: "A State contemplating bringing criminal charges based on universal jurisdiction must first offer to the national State of the prospective accused person the opportunity itself to act upon the charges concerned".

¹⁴ Bassiouni (לעיל, הערה 10) בעמ' 87-88; הלוי (לעיל, הערה 9) בעמ' 470; Joyner (לעיל, הערה 9) בעמ' 165.

¹⁵ לדיון בסמכות השיפוט האוניברסלית ושלבי התפתחותה ראו: Haye (לעיל, הערה 9) בעמ' 221; Damir Arnaut, "When in Rome...? The International Criminal Court and Avenues for US Participation", 43 *Va. J. Int'l L.* (2003) 525, pp. 532-536; Bassiouni שם, בעמ' 96-105. יוער כי מבחינה היסטורית החל השימוש בסמכות האוניברסלית בהעמדתם לדין של פיראטים וסוחרים עבדים. לעניין זה ראו: Lisa Hajjar, "Universal Jurisdiction as Praxis An Option to Pursue Legal Accountability for Superpower Torturers", *When Governments Break the Law: The Rule of Law and the Prosecution of the Bush Administration* (Nasser Hussain and Austin Sarat - eds., 2010) 87, p. 89; Faustin Z. Schachter; Ntoubandi, *Amnesty for Crimes against Humanity under International Law* (2007) p. 115 (לעיל, הערה 11) בעמ' 245; Madeline H. Morris, "Universal Jurisdiction in a Divided World: Conference Remarks", 35 *New Eng. L. Rev.* (2000-2001) 337, p. 339-341; Naomi Roht-Arriaza, "Non-treaty Sources of the Obligation to Investigate and Prosecute", *Impunity and Human Rights International Law and Practice* (Naomi Roht-Arriaza - ed., 1995) 24, p. 25.

¹⁶ ראו: Inazumi (לעיל, הערה 10) בעמ' 55-66; Wilmshurst (לעיל, הערה 10) בעמ' 53; כהן (לעיל, הערה 11) בעמ' 350-351. ראו למשל אמנות ז'נבה משנת 1949 (אמנת ז'נבה הראשונה בסעיף 49, אמנת ז'נבה השנייה בסעיף 50, אמנת ז'נבה השלישית בסעיף 129, אמנת ז'נבה הרביעית בסעיף 146) שבכולן נקבע סעיף הקובע שעל המדינות השותפות לאמנות מוטלת החובה לחוקק חוקים המאפשרים להעמיד לדין את מבצעי העבירות החמורות המוזכרות באמנה, בלשון זהה: "Each High contracting party shall be under the obligation to search for persons alleged to have committed, or to have ordered to be committed, such grave breaches, and shall bring such persons, regardless of their nationality, before its own courts" לחוכן של אמנות ז'נבה ראו: *The Laws of Armed Conflicts: A Collection of Conventions, Resolutions, and Other Documents* (Dietrich Schindler and Jiri Toman – eds., 1981) pp. 305-324. עם, שם נקבע בסעיף 6: "Persons charged with genocide or any of the other acts enumerated in Article 3 shall be tried by a competent tribunal of the State in the territory of which the act was committed, or by such international penal tribunal as may have jurisdiction with respect to those Contracting Parties which shall have accepted its jurisdiction"; עוד נקבע בסעיף 7: "The Contracting Parties pledge themselves in such cases to grant extradition in accordance with their laws and treaties in force" *The Laws of*

לסיכום, בעת סכסוך בין מדינות כל מדינה עשויה לסייע באכיפת נורמות הן על אזרחיה והן על אזרחי הצד היריב, ואף מדינות שאינן צד לסכסוך יכולות להתערב בנעשה ולסייע בעת הצורך באכיפת נורמות ההתנהגות על הצדדים הלוחמים.

מלבד אפשרויות אלו, שבהן אדם מועמד לדין לפני ערכאה מדינתית מסוימת, אדם עשוי ליתן את הדין אף בפני ערכאה בינלאומית ועל כך להלן. יש לציין שאף שדוקטרינת השיפוט הפלילי הבינלאומי לכאורה אינה קשורה לסוגיית הסמכות האוניברסלית - שכן האחת עוסקת בהפרתן של נורמות בינלאומיות לפני בית דין בינלאומי, והאחרת בסוגיה טכנית הנוגעת לסמכות השיפוט של מדינה מסוימת בלבד - דוקטרינות אלה מעורבות זו בזו עד כדי חוסר יכולת להפריד ביניהן, שכן מצד אחד מדינות רבות רוכשות סמכות אוניברסלית במקרה שבו הופרה נורמה בינלאומית, ומן הצד האחר היקפו ותכולתו של המשפט הבינלאומי נקבעים על פי העברות שנהוג לראות בהן עברות המקנות סמכות שיפוט אוניברסלית.¹⁷

שיפוט פלילי בינלאומי

המשפט הבינלאומי (international law) הוא בעיקרו אותם כללים המסדירים התנהגות גופים בעלי אישיות משפטית בינלאומית (international personality) בינם לבין עצמם. בראש ובראשונה מדינות הן גופים בעלי אישיות משפטית מלאה במישור הבינלאומי ורוב המשפט הבינלאומי עוסק ביחסים בין המדינות.¹⁸

אם זהו המשפט הבינלאומי, לכאורה אין בו מקום לשיפוט פלילי של אנשים פרטיים. ואולם עמיחי כהן מצביע על חריגותו של השיפוט הפלילי הבינלאומי בנוף המשפט הבינלאומי. חריגות זו באה לידי ביטוי בראש ובראשונה בהגדרת האישיות האחראית להפרת הנורמה של המשפט הבינלאומי. המשפט הבינלאומי מטיל אחריות בגין הפרתו על גופים בעלי אישיות משפטית בינלאומית (כגון מדינות, מדינות בהתהוות או ארגונים בינלאומיים), ואילו המשפט הפלילי הבינלאומי מטיל את האחריות להפרה על יחידים:¹⁹ "[...] המשפט הפלילי הבינלאומי חודר מבעד למסך המדינה, ומטיל אחריות על הפרט המבצע את הפעולה,

Armed Conflicts שם, בעמ' 171. באשר לפסיקה יש המייחסים למשפטים שערכו בעלות הברית המנצחות בתום מלחמת העולם השנייה הפעלה של סמכות אוניברסלית, ראו Inazumi (לעיל, הערה 10), בעמ' 55-57. דוגמה בולטת לפסיקה לאומית שקבעה שאפשר להפעיל סמכות שיפוט אוניברסלית היא פסק הדין בעניין אייכמן, ע"פ 336/61 אייכמן נ' היועץ המשפטי לממשלה פ"ד, טז 2037, בעמ' 2047-2067.

¹⁷ כהן שם, בעמ' 348; 233 p. (5th ed., 2003) Malcolm N. Shaw, *International Law*.

¹⁸ רובי סיבל, "מהות המשפט הבינלאומי", **משפט בינלאומי** (מהדורה שנייה, תש"ע) בעמ' 43. סיבל מוסיף שעוד גופים במישור הבינלאומי נחשבים בעלי אישיות משפטית בינלאומית (כמו למשל ארגונים בינלאומיים).

¹⁹ Cryer, Friman, Robinson and Wilmschurst (לעיל, הערה 10) בעמ' 3; אסתר (ניומן) כהן, **במשפט הפלילי הבינלאומי - העמדתם לדין של רודנים ופושעי מלחמה** (התשס"ט) בעמ' 82, כהן מסבירה שיש שני סוגים של אחריות: אחריות אישית (אינדיווידואלית) - אחריות המוטלת על אדם פרטי שבגינה ניתן להעמידו לדין באופן אישי בהתאם למשפט הבינלאומי הפלילי. ואחריות מדינתית (קולקטיבית) - אחריות המוטלת על מדינה המאפשרת לתבוע אותה או לדרוש ממנה לתקן את העוולה בהתאם לכללים הבינלאומיים. כהן מוסיפה ומסבירה שלפי המשפט הבינלאומי המסורתי לא ניתן היה להעמיד לדין את הפרטים שיזמו ביצוע הפרות של המשפט הבינלאומי, שכן ליחידים אלו עמדה חסינות אישית בגין פשעים בינלאומיים חמורים. אבל חסינות זו היא נחלת העבר. המהלך פורץ הדרך החל עם תום מלחמת העולם הראשונה שלאחריה התקבלו כמה הסכמים בינלאומיים הקובעים אחריות אישית בנושאים ספציפיים. את שיאו של השינוי אפשר לייחס למשפטי נירנברג, שמהם החלה המגמה של הסרת חסינותם של יחידים, "[...] מנהיגים ופקידים האחראים לביצוע או למתן הוראות לביצוע פשעים חמורים" (כהן שם, בעמ' 99-106). להרחבה באשר להתפתחות ההיסטוריות של אחריות יחידים במשפט הפלילי ראו: M. Cherif Bassiouni, *Crimes against Humanity in an International Criminal Law* (2nd ed., 1999) pp. 510-557; Timothy L. H. McCormack, "From Sun Tzu to the Sixth Committee: The Evolution of an International Criminal Law Regime", *The law of war crimes: National and international approaches* (Timothy L. H. McCormack and Gerry J. Simpson - eds., 1997) 31, pp. 31-63.

ואפילו ביצע אותה כאורגן של המדינה או בשליחותה".²⁰ כהן מוסיף ומבהיר את חשיבות ההבנה כי "שיפוט פלילי בינלאומי מיוחד רק לאותן הפרות שהן מעניינה של הקהילה הבינלאומית כולה, היות והן הפרות כה חמורות של המשפט הבינלאומי, עד שהקהילה הבינלאומית כולה יכולה לראות עצמה נפגעת מביצוען".²¹

בפתח דבריי הובאו דבריו של פלר בנוגע לדיני העונשין כמשקפים את צרכיה של חברה נתונה להגן על הערכים ההכרחיים לקיומה. בהמשך דבריו מכיר פלר בכך ש"ההצמדה לימדינה נתונה" נובעת בעיקר מהיות דיני העונשין פרי חקיקתה של כל מדינה ומדינה בנפרד. אך ייתכן להרחיב ולגרוס כי, במידה שערכים ותפיסות אלה משותפים בעיקרם למדינות השונות בהן מאורגנת החברה האנושית, ניתן להתייחס תיאורטית גם לעקרונות דיני העונשין בכלל".²² נדמה שבתקופה המודרנית, שאחד ממאפייניה הבולטים הוא הגלובליזציה, הולכת ומתפתחת ההכרה גם בגלובליות של ערכים ההכרחיים לקיומה של האנושות כולה.²³ ולמרות זאת, כדבריהן של ארנה בן-נפתלי וקרן מיכאלי: "ההתפתחויות בשיח המשפטי הגלובלי, נועדו דווקא לקדם - ולא לקעקע - את השיח המשפטי המדינתי".²⁴ כלומר, זכות הראשונים של המדינה ומוסדות השיפוט הלאומיים שלה לדון ולהכריע במעשים שהם פשעים בהתאם למשפט הבינלאומי הפלילי – זכות זו נשמרת. רק אם המדינה נמנעת מלאכוף את החוק הבינלאומי הפלילי, תינתן לגיטימציה למוסדות שיפוט בינלאומיים או למוסדות שיפוט של מדינות זרות (הפועלות כשלוחיה), מתוך הפעלת סמכות שיפוט פלילית אוניברסלית, להעמיד לדין את מי שנמצאו חשודים בפשעים אלו.²⁵ תורת השיפוט הפלילי הבינלאומי וסמכות השיפוט האוניברסלית קשורות אפוא זו בזו בקשר הדוק עד כי קשה להבחין ביניהן, שכן העברות המקימות את סמכות השיפוט האוניברסלית הן לרוב אותן עברות שנקבעו כעברות פליליות בינלאומיות.²⁶ את השיפוט הפלילי הבינלאומי ואת הסמכות האוניברסלית אפשר לדמות לרשת ביטחון כפולה שנועדה להשלים חסרים או לתקן פגמים בשיטות המשפט הלאומיות וכן לשמש תמריץ למניעת רפיון.²⁷

²⁰ כהן (לעיל, הערה 11) בעמ' 347.

²¹ כהן שם, בעמ' 347.

²² פלר (לעיל, הערה 8) בעמ' 1.

²³ ראו: הלוי (לעיל, הערה 9) בעמ' 440.

²⁴ ארנה בן-נפתלי וקרן מיכאלי, "סמכות השיפוט האוניברסלית והשיח המשפטי המדינתי", **המשפט** ט (תשס"ד) 141, בעמ' 141.

²⁵ שם, בעמ' 141.

²⁶ כהן (לעיל, הערה 11) בעמ' 348.

²⁷ Philippe Kirsch, "The International Criminal Court: Current Issues and Perspectives", 64 *Law & Contemporary Problems* (2001) 3, pp.4-5: "It must also be understood that no one expects the ICC, on its own, to deter all crimes. The ICC must be part of a framework of measures to sustain a culture of accountability, including increased domestic prosecution of such crimes, grater use of universal jurisdiction, and grater international cooperation in suppressing international crimes".

עידן השתיקה

המשפט הבינלאומי טרם מלחמת העולם השנייה

כמעט בכל ציוויליזציה שתיעודיה נשמרו עד ימינו נקבעו קודים בנוגע לניהול קרבות.²⁸ במשך ההיסטוריה ניסחו התרבויות ועיצבו "כללי מלחמה", המגדירים התנהגות אסורה ומותרת במאבק אלים,²⁹ וכללים אלו תרמו לעיצובו של המשפט הפלילי הבינלאומי ודיני המלחמה המודרניים.³⁰ כך אפשר למצוא עדויות שכבר כחמש מאות שנה לפני הספירה היו כללי לוחמה שמטרתם להגן על הלוחמים ועל מי שאינם לוחמים בעת הקרב.³¹ בין היתר נמצאה התייחסות לתופעת האלימות המינית כלפי נשים בעתות מלחמה והסדרים משפטיים בעניין זה כמו למשל בפרשת "אשת יפת תואר",³² שבתורה, המתארת הסדר חקיקתי שנועד להסדיר - ובאמצעות ההסדרה אולי אף למנוע - את סיפוק יצריו המיניים של הלוחם.³³ בפתח הדברים מוטב לציין שקביעת נקודת זמן מדויקת המצביעה על ראשיתה של התפתחות היסטורית היא בהכרח מקרית.³⁴ כאמור לעיל, מלחמת העולם השנייה תשמש כנקודת הפתיחה של המחקר הנוכחי, ולמרות זאת יש עניין להצביע על ההתפתחויות שקדמו למלחמת העולם השנייה,³⁵ כדבריו של דונאלד ווילס (Donald A. Wells):

Before there could be crimes of war there had to be laws of war.
Before there could be laws of war there had to be customs of war.
Before there could be customs of war there heeded to be some sense
that war had limits.³⁶

²⁸ *The Law of War: A Documentary History* (Vol. I, Leon Friedman - ed., in foreword by Telford Taylor, 1972) McCormack; p. 3 (לעיל, הערה 19) בעמ' 40-31; על ההיסטוריה של המשפט הבינלאומי באופן כללי ראו: יורם דינשטיין, **המשפט הבינלאומי והמדינה** (1971) בעמ' 66-77.

²⁹ מ' מושקט, **הלכה ומעשה ביחסים הבינלאומיים - קווי יסוד במשפט הבינלאומי** (כרך א, תשי"ט) בעמ' 326; Kelly Dawn Askin, *War Crimes against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunal* (1997) pp. 19-35 (לעיל, הערה 6) בעמ' 47, מצביע על הדמיון הרב בתוכנם של הכללים הקובעים את מי אסור להרוג במלחמה - דמיון החוצה תרבויות ותקופות. "[...] הוצעה הגנה רק לאותם אנשים [...] שאינם לוחמים או שאינם יכולים ללחום: ילדים ונשים [...] מה שמשותף לכל הקבוצות הללו הוא שאין הן מעורבות בעסקי המלחמה. הריגת אנשיהן עלולה להיראות – וזה תלוי בהתייחסות החברתית או התרבותית של כל אחד ואחד – כמעשה של בריונות, העדר-אבירות, חרפה, ברוטליות או רצחנות" (שם, בעמ' 57). בהקשר הרלוונטי למחקר זה ראוי ליתן דגש להגנה שזכו לה הנשים במלחמה בתרבויות ובתקופות רבות.

³⁰ דינשטיין (לעיל, הערה 1), בעמ' 84-91.

³¹ Wilbourn E. Benton, "Introduction", *Nuremberg: German Views of the War Trials* (Wilbourn E. Benton and Georg Grimm - ed., 1955) 1, p. 2; Lyal S. Sunga, *Individual Responsibility in International Law for Serious Human Rights Violations* (1992) p. 16; Thomas A. Walker, *A History of the Law of Nations* (1899) p. 65 (לעיל, הערה 19) בעמ' 346. ניתן למצוא אף עדויות עתיקות יותר לעניין זה, ראו: Shaw (לעיל, הערה 17) בעמ' 15-14.

³² דברים כא 10-14.

³³ להרחבה ראו: אברהם טננבוים, "וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה" – ההשלמה עם יצר הרע, יפת תואר והימורים", **פרשת השבוע** 222 (פרשת כי תצא, תשס"ה); אביעד הכהן, "על איסור הסחר בבני אדם", **פרשת השבוע** 179 (פרשת כי תבוא, תשס"ד). כך בלשונו של הכהן: "התורה יוצרת כביכול מעין 'פתח מילוט' למי שתקפם יצרם הרע, כדי שלא יעברו על איסור חמור, והתירה להם לשאת את אותה גויה יפת תואר".

³⁴ סיבל (לעיל, הערה 18) בעמ' 47.

³⁵ היילי מודריק-אבן חן, "דיני מלחמה", **משפט בינלאומי** (מהדורה שנייה, יעל רונן – עורכת, תש"ע) 521, בעמ' 252. כדבריה של מודריק-אבן חן: "התפתחות המשמעותית ביותר בדיני המלחמה המודרניים החלה באמצע המאה התשעה עשרה".

³⁶ Donald A. Wells, *War Crimes and Laws of War* (2nd ed., 1991) p. 91.

בשורות הבאות יתמקד הדיון בהתפתחויות המשפט הבינלאומי בכל הנוגע להגנה על נשים, אך יש לזכור כי התפתחויות אלו הן רק חלק מהתפתחות כללית ורחבה יותר של דיני המלחמה הבינלאומיים.

התפתחות דיני המלחמה בחוק הבינלאומי

בסוף המאה השמונה עשרה ותחילת המאה התשע עשרה החלו להתפרסם הסכמים וקודים ראשוניים שכללו באופן מעורפל הגנות על נשים.³⁷ כך למשל ב"הסכם הידידות והמסחר" (Treaty of Amity and Commerce) שנחתם בשנת 1785 בין ארצות הברית לפרוסיה הוסכם בין היתר שבעת מלחמה ביניהן:

Article XXIII: Women and children [...] shall not be molested in their persons³⁸

ב"הצהרת בריסל" (Brussels Declaration)³⁹ מ-1874 - הצהרה שניסתה להסדיר את דיני המלחמה במישור הבינלאומי - נקבע סעיף המגן על כבוד המשפחה, וכך באופן מעורפל גם על זכויותיהן של הנשים:

Article 38: The honor and rights of the family [...] should be respected.⁴⁰

היו מדינות שלא הסכימו שהצהרה זו תהא מסמך מחייב במישור הבינלאומי, ולכן היא לא נכנסה לתוקף,⁴¹ אבל למרות זאת היא השפיעה על התהוותו של המשפט הבינלאומי בכלל ועל יחסו לאלימות מינית כלפי נשים בעת מלחמה בפרט, כמו שיפורט להלן.⁴²

ב"הוראות אוקספורד" (Oxford Manual)⁴³ - מסמך שיצר המוסד הבינלאומי למשפט בשנת 1880 כמודל חקיקתי, משפטי ומנהגי בעת מלחמה⁴⁴ - יוחד סעיף המגן על כבוד המשפחה (בדומה להצהרת בריסל)⁴⁵:

³⁷ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 34; Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 347.

³⁸ הציטוט לקוח מתוך: Yougindra Khushalani, *Dignity and Honour of Women as Basic and Fundamental Human Rights* (1982) p. 3. להרחבה בעניין הסכמים וקודים נוספים ראו שם, בעמ' 4, 7-8; Patricia Viseur-Sellers, "The Context of Sexual Violence: Sexual Violence as Violations of International Humanitarian Law", *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law: The Experience of International and National Courts* (Vol I, Gabrielle Kirk McDonald and Olivia Swaak-Goldman – eds., 2000) 263, p. 270-271; Theodor Meron, "Shakespeare's Henry the Fifth and the Law of War", *War Crimes Law Comes of Age: Essays* (Theodor Meron – ed., 1998) 11, p. 41-42; Karen Parker, "Human Rights of Women during Armed Conflict", *Women and International Human Right Law* (Vol. 3, Kelly D. Askin and Dorean M. Koenig - ed., 2001) 283, p. 291.

³⁹ *The Laws of Armed Conflicts* (לעיל, הערה 16) בעמ' 25-34; Declaration of Brussels Concerning the Laws and Customs of War, 27 August 1874; לאמנה ראו: *The Laws of*

⁴⁰ *The Laws of Armed Conflicts* שם, בעמ' 32; *The Law of War* (לעיל, הערה 28) בעמ' 200; Anne-Marie de Brouwer, *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and ICTR* (2005) p. 5.

⁴¹ *The Law of War* שם, בעמ' 152; Dietrich Schindler, "J.C. Bluntschli's Contribution to the Law of War", *Promoting Justice, Human Rights and Conflict Resolution through International Law: Liber Amicorum Lucius Cafilisch* (Marcelo G. Kohen – ed., 2007) 437 p. 454.

⁴² Wayne Sandholtz, *Prohibiting Plunder: How Norms Change* (2007) p.88; Theodor Meron, "Francis Lieber's Code and Principles of Humanity", *War Crimes Law Comes of Age: Essays* (Theodor Meron – ed., 1998) 131 *The Laws of Armed Conflicts* (לעיל, הערה 16) בעמ' 25.

Article 49: [...] Family honor and rights, the lives of individuals as well as their religious convictions and practice, must be respected.⁴⁶

אפשר לפרש הוראה זו בהרחבה כך שכחלק מההגנה על כבוד המשפחה נכללת אף ההגנה על כבודן של נשים.⁴⁷ ראוי לציין שבהוראות אוקספורד הותרה סמכות השיפוט בידי המדינות המעורבות בסכסוך:

If any of the foregoing rules be violated, the offending parties should be punished, after a judicial hearing, by the belligerent in whose hands they are.⁴⁸

שלוש דוגמאות אלה אינן מתייחסות באופן ברור ומפורש לתופעת האלימות המינית נגד נשים, אבל באמצעות שימוש בפרשנות מרחיבה אפשר לראות בהן את ראשיתה של התייחסות מעין זו.⁴⁹ המקור הראשון המתייחס למעשי אונס הוא "קוד ליבר", שיוצג להלן, שרבים רואים בו את אבן הפינה שעליה נבנה יחסו של המשפט הבינלאומי לתופעה.⁵⁰

1. קוד ליבר (The Lieber Code)⁵¹

מלחמת האזרחים בארצות הברית בין מדינות הדרום למדינות הצפון הביאה לידי כך שארצות הברית עשתה את הצעד הראשון לקיבוצם של כללי מלחמה מקובלים,⁵² במלחמות יבשה (Laws of Land).⁵³

⁴³ The Laws of Armed Conflicts, שם, בעמ' 48-35.

⁴⁴ Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 347; Schindler (לעיל, הערה 41) בעמ' 454; Arnold Krammer, *Prisoners of War: A Reference Handbook* (2008) p. 102; Leslie C. Green, "Human Rights and the Law of Armed Conflict", 10 *Isr. Y. B. Hum. Rts.* (1980) 9, p.17; Yves Sandoz, "Penal Aspects of International Humanitarian Law", *International Criminal Law: Sources, Subjects, and Contents* (Vol. I, 3rd ed., M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) 293, p. 294.

⁴⁵ Hugo Slim, *Killing Civilians: Method, Madness, and Morality in War* (2008) p. 17.

⁴⁶ The Laws of Armed Conflicts (לעיל, הערה 16) בעמ' 43.

⁴⁷ ראו: Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 8; Dianne Otto, "Lost in Translation: Re-Scripting the Sexed Subjects of International Human Rights Law", *International Law and its Others* (Anne Orford – ed., 2006) 318, p. 322. השפעתן של הוראות אלו (בדומה להצהרת בריסל) ניכרת באמנות האג, שיידונו בהמשך הדברים. לעניין זה ראו: Green (לעיל, הערה 44) בעמ' 17; Esther Rosalind Cohen, *Human Rights in the Israeli-Occupied Territories, 1967-1982* (1985) p. 23.

⁴⁸ The Laws of Armed Conflicts (לעיל, הערה 16) בעמ' 48-47.

⁴⁹ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 34.

⁵⁰ Catherine N. Niarchos, "Women, War, and Rape: Challenges Facing the International Tribunal for the Former Yugoslavia", 17 *Hum. Rts. Q.* (1995) 649 p. 672; Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 7. לעניין השפעתו של קוד ליבר על המשפט הבינלאומי באופן כללי ראו: Telford Taylor, *The Anatomy of the Nuremberg Trials* (1992) p. 10.

⁵¹ "Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field by Order of the Secretary of War", 24 April 1863 [also known as: General Orders No. 100]. (להלן: Lieber Code). ניתן לצפייה באתר: http://www.loc.gov/r/frd/Military_Law/pdf/Instructions-gov-armies.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵² The Laws of Armed Conflicts (לעיל, הערה 16) בעמ' 3; Green (לעיל, הערה 44) בעמ' 15; Manfred Lachs, *War Crimes: An Attempt to Define the Issues* (1945), pp. 8-9. של קוד זה: "A great achievement, rising above all other documents of this kind by its great ideas and deep feeling of responsibility"; Robert Cryer, "The Doctrinal Foundations of the International Criminalization", *International Criminal Law: Sources, Subjects, and Contents* (Vol. I, 3rd ed., M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) 107, p. 114.

בשנת 1863 פורסמו כללי התנהגות במלחמה לחיילי הצפון, והם נקראו "קוד ליבר" על שם מחברם.⁵⁴ כללים אלה מתייחסים לראשונה במפורש לתקיפות מיניות נגד נשים בעת מלחמה ולדרכי הענישה בגין מעשים אלו.⁵⁵

Article 44: [...] all rape, wounding, maiming, or killing of such inhabitants, are prohibited under the penalty of death.

...

Article 47: Crimes punishable by all penal codes, such as arson, murder, maiming, assaults, highway robbery, theft, burglary, fraud, forgery, and rape, if committed by an American soldier in a hostile country against its inhabitants, are not only punishable as at home, but in all cases in which death is not inflicted the severe punishment shall be preferred.⁵⁶

קוד זה כלל לא כוון להיות מסמך בינלאומי,⁵⁷ אך בכל זאת עיצב ויצר את הבסיס שעליו נבנו חוקי המלחמה הבינלאומיים,⁵⁸ שכן מדינות אחרות אימצו חוקים והוראות המבוססים עליו.⁵⁹ קוד זה קבע במפורש שאונס תושבים ואזרחים של הצד היריב הוא בלתי חוקי, ומי שיאנוס בעת מלחמה צפוי להיענש.⁶⁰ קביעה חשובה זו הייתה אבן יסוד במשפט הבינלאומי ההומניטרי לאיסור לאנוס במלחמה.⁶¹

⁵³ Burrus M. Carnahan, "Lincoln, Lieber and the Laws of War: The Origins and Limits of the Principle of Military Necessity", 92 (2) *Am. J. Int. L.* (1998) 213, p. 213.

⁵⁴ Leslie Alan Horvitz and Christopher Catherwood, *Encyclopedia of war crimes* (לעיל, הערה 51); Lieber Code *and genocide* (2006) p. 361. לרקע קצר על טיוטת הקוד ועל מחברו ראו: Meron (לעיל, הערה 42) בעמ' 141-131 *Law and Responsibility in Warfare: The Vietnam Experience* (Peter D. Trooboff – ed., 1975) pp. 8-9.

⁵⁵ Amanda Beltz, "Prosecuting Rape in International Criminal Tribunals: The Need to Balance Victim's Rights with the Due Process Rights of the Accused", 23 *ST. John's J. Legal Comment* (2008) 167, p. 173; Stefan Kirchner, *Wartime Rape: Sexual Terrorism in the Eastern Provinces of the Democratic Republic of Congo: International Law and Human Rights* (2008) p. 31; Conway W. Henderson, *Understanding International Law* (2010) p. 274; Jennifer Leaning, Susan Bartels and Hani Mowafi, "Sexual Violence during War and Forced Migration", *Women, Migration, and Conflict: Breaking a Deadly Cycle* (Susan Forbes Martin and Viseur-Sellers; John Tirman – ed., 2009) 173, p. 175. בעמ' 273-271 (לעיל, הערה 38) בעמ' 175.

⁵⁶ Richard Shelly Hartigan, *Lieber's Code and the Law of War* 44 ו-47; Lieber Code (לעיל, הערה 51) סעיפים 44 ו-47; Lieber Code (1983) p. 54; Leslie C. Green, "Is there a 'New' Law of Intervention and Occupation?", 35 *Isr. Y. B. Hum. Rts.* (2005) 33, p. 48.

⁵⁷ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 32; Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 672.

⁵⁸ The Law of War (לעיל, הערה 28) בעמ' xv; Slim (לעיל, הערה 45) בעמ' 18; *The Laws of Armed Conflicts* (לעיל, הערה 16) בעמ' 3; David Glazier, "Ignorance is Not Bliss: The Law of Belligerent Occupation and the U.S. Invasion of Iraq", 58 *Rutgers L. Rev.* (2005-2006) 121 p.160; Gary D. Solis, *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War* (2010) p. 39, 46.

⁵⁹ The Law of War שם, בעמ' 152; Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 5; Viseur-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 273.

⁶⁰ Lyal S. Sunga, *The Emerging System of International Criminal Law*: 662 בעמ' Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 662; Nicole Hallett, "The Evolution of Gender Developments in Codification and Implementation" (1997) p.176; Samuel Totten - ed., 2009) 183, p.184; Sônia Fidalgo, "Sexual Crimes in International Criminal Law", *Criminal Law between War and Peace* (Stefano Manacorda and Adán Nieto Martín - ed., 2009) 501, p.502; Gretchen Borchelt, "Sexual Violence against Women in War and Armed Conflict", *The handbook of women, psychology, and the law* (Andrea Barnes – ed., 2005) 293, p. 296.

⁶¹ Hallett שם, בעמ' 184; Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 36.

2. אמנת ז'נבה הראשונה (First Geneva Convention)⁶²

בשנת 1864, שנה לאחר פרסומו של קוד ליבר, כינסה ממשלת שוויצריה ועידה דיפלומטית בז'נבה בהשתתפות נציגים ממדינות באירופה ובאמריקה בכדי לדון בגיבושה של אמנה שתרכך ככל האפשר את זוועותיהן של המלחמות העתידיות על ידי שיפור גורלם של הלוחמים שייפצעו בשדה הקרב. בסופה של הוועידה גובשה "האמנה לשיפור מצבם של הפצועים בשדה הקרב" (Convention, for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field), המכונה גם "אמנת ז'נבה הראשונה". כנרמז משמה הגנה אמנה זו על הלוחמים הפצועים בשדה הקרב ועל הצוות הרפואי המטפל בהם.⁶³ האמנה חודשה והורחבה בשנת 1906 ובשנת 1929.⁶⁴ האמנה השפיעה ביותר על התפתחותו של המשפט הבינלאומי, אבל היא אינה מתייחסת להגנה על אזרחים במהלך כיבוש צבאי ולאחריו. העובדה שמדובר באמנה בלתי מספקת שכלל אינה מגנה על אזרחים בזמן מלחמה ולאחר כיבוש על ידי האויב באה לידי ביטוי במלחמת העולם השנייה ובמשפטים שנערכו בעקבותיה. חסר זה בא לידי ביטוי, כמו שנראה, בהיעדרו של בסיס חוקי המבחין בין לוחמים ובין אזרחים בעת מלחמה ומקנה הגנה מיוחדת לאזרחים.⁶⁵

3. אמנות האג (Hague Conventions) מ-1899 ו-1907⁶⁷

ועידות השלום הבינלאומיות⁶⁸ בהאג התכנסו במטרה להסדיר את דיני המלחמה והשלום⁶⁹ ולהפחית את זוועות המלחמה, והסתמכו במידה ניכרת על הבסיס שיצר קוד ליבר.⁷⁰ ועידות אלו הניבו יחד שלושה עשר כללים בינלאומיים,⁷¹ המסדירים את דיני המלחמה ביבשה, את דיני המלחמה בים ואת מעמדן של מדינות ניטרליות. ועידות אלו היו פלטפורמה להקמת מנגנוני יישוב סכסוכים בדרכי נועם ושלום.⁷²

⁶² "Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field" (22 Aug. 1864), 129 CTS 361 (Parry, ed.); 22 Stat. 940; 1 Bevens 7.

⁶³ M. Cherif Bassiouni, "The Discipline of International Criminal Law", *International Criminal Law: Sources, Subjects, and Contents* (Vol. I, 3rd ed., M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) 3, p. 21.

⁶⁴ Wells (לעיל, הערה 36) בעמ' 49; Sandoz (לעיל, הערה 44) בעמ' 297, 299.

⁶⁵ ראו: Wells שם, בעמ' 51; Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 38.

⁶⁶ Convention with Respect to the Laws and Customs of War on Land, The Hague, 26 July 1899, 26 Martens 949; 32 Stat. 1803; T.S. No. 403 (2d). ניתן לצפיה באתר: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO/150?OpenDocument> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁶⁷ Convention Respecting the Laws and Customs of War on Land, The Hague, 18 Oct. 1907, 3 Martens 461; 36 Stat. 2277; T.S. No. 539 (להלן - Hague Convention 1907) ניתן לצפייה האתר: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/intro/195?OpenDocument> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). על אמנת האג משנת 1907 חתומות כ-15 מדינות וכ-35 מדינות הינן צד לאמנה.

⁶⁸ ועידה שלישית לא התקיימה בשל פריצתה של מלחמת העולם הראשונה. ראו: Sunga (לעיל, הערה 31) בעמ' 20.

⁶⁹ *The Laws of Armed Conflicts* (לעיל, הערה 16) בעמ' 49; Glazier (לעיל, הערה 58) בעמ' 163.

⁷⁰ Telford (לעיל, הערה 50) בעמ' 10; Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 39.

⁷¹ בוועידת האג הראשונה (1899) נקבעו שלושה כללים. אלו זכו לעיון מחדש בוועידת האג השנייה (1907) ואליהם התווספו עשרה כללים.

⁷² G. I. A. D. Draper, "Wars of National Liberation and War Criminality", *Restraints on War: Studies in the Limitation of Armed Conflict* (Michael Howard - ed., 1979) 135, pp.136-137.

התפתחות הקשורה למחקר זה הייתה באמנת האג השנייה (1907), שאינה אוסרת במפורש אונס או אלימות מינית כלפי נשים, אבל מספקת הגנה כללית על כבוד המשפחה.⁷³ וכך נכתב בסעיף 46 לאמנה:

Family honour and rights, the lives of persons [...] must be respected.⁷⁴

תחת הגנה כללית ורחבה זו חוסות כמובן גם הנשים. יש הטוענים שסעיף זה בפירושו הרחב מתייחס גם למעשים של אלימות מינית ואונס בזמן מלחמה⁷⁵ (ביקורת על כך הושמעה לנוכח התפיסה הפטריאכלית הנמצאת בבסיס פרשנות הסעיף באופן המתייחס לפגיעה מינית בנשים כפגיעה בכבוד המשפחה⁷⁶). בפועל ניתן פירוש שכזה אם בכלל לעתים רחוקות ובעקיפין.⁷⁷ וכך עולה מדבריו של דוד מישל (David S. Mitchell):

Strikingly in this early period, the status of women is not addressed directly - wartime rape is limited to a crime of troop discipline as an illegal but inevitable occurrence during armed conflict - and women are perceived as private objects rather than public subjects in law.⁷⁸

בניגוד לאמור עד כה, יוגינדרה קושלני (Yougindra Khushalani) ומ' שריף בסיוני (M. Cherif Bassiouni) טוענים שהשימוש במילים "Family honour and rights" הוא שימוש במילים מתונות המתאימות לתקופה, ולמרות מתינותן וכלליותן יש בהן איסור לבצע מעשי אונס ואלימות מינית בעת מלחמה.⁷⁹ דבריה של אסקין מחזקים את דבריהם:

⁷³ Bassiouni; Sherrie L. Russell-Brown, "Rape as an Act of Genocide", 21 *Berkeley J. Int'l L.* (2003) 350, p. 359 (לעיל, הערה 19) בעמ' 348; Parker (לעיל, הערה 38) בעמ' 292.

⁷⁴ Hague Convention 1907 (לעיל, הערה 67) סעיף 46; Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 10.

⁷⁵ Theodor Meron, "Editorial Comment: Rape as a Crime under International Humanitarian Law", 87 *Am. J. Int'l. Law* (1993) 424, p. 425: "Article 46 of the Hague Regulations can be considered to cover rape"; Fionnuala Ni Aolain, "Radical Rules: The Effects of Evidential and Procedural Rules on the Regulation of Parker; 673 בעמ' 673; Niarchos; Sexual Violence in War", 60 *Alb. L. Rev.* (1996-1997) 883 p. 889 (לעיל, ערה 38) בעמ' 292; Fidalgo (לעיל, הערה 60) בעמ' 502; Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 348: "The general nature of [...] Article [46] should not be taken to mean that it does not prohibit sexual violence".

⁷⁶ Meron שם, בעמ' 425; Russell-Brown (לעיל, הערה 73) בעמ' 359. ראו גם: Otto (לעיל, הערה 47) בעמ' 323; Hallett (לעיל, הערה 60) בעמ' 184: "Rape slowly evolved from a property crime to a crime of honor, but the emphasis was still placed on the injury suffered by the woman's family and husband" (Nicole Hallett) מסבירה שאכן חלה התפתחות, אך זו עדיין שמה דגש על הפגיעה שספגה משפחתה של האישה והפגיעה שספג בעלה.

⁷⁷ David S. Mitchell, "The Prohibition of Rape in International Humanitarian Law as a Norm of Jus Cogens: Clarifying the Doctrine", 15 *Duke J. Comp. & Int'l L.* (2004-2005) 219, p. 237; Meron שם, בעמ' 426-425; Russell-Brown (לעיל, הערה 73) בעמ' 359.

⁷⁸ Mitchell שם, בעמ' 237.

⁷⁹ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 10; Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 346; M. Cherif Bassiouni, "Enslavement: Slavery, Slave-Related, Practices, and Trafficking in Persons for Sexual Exploitation", *International Criminal Law: Sources, Subjects, and Contents* (Vol. I, 3rd ed., M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) 535, p. 553. ראו גם פרשנותם של: Viseur-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 275; Maja Kirilova Eriksson, *Reproductive Freedom: In the Context of International Human Rights and Humanitarian Law* (2000) p. 399. סונגא (Lyal S. Sunga) וסטפן קרישנר (Stefan Kirchner) לדבריו של יוגינדרה קושלני (Yougindra Khushalani): Sunga (לעיל, הערה 60) בעמ' 179; Kirchner (לעיל, הערה 55) בעמ' 30.

At the turn of the twentieth century, a violation of family "honor" was commonly understood as encompassing sexual assault.⁸⁰

כך או כך דומה שההסכמים שהוצגו עד כה והניסיונות לאוכפם - על ידי העמדה לדין וענישה - לא הצליחו לרסן את האלימות המינית כלפי נשים ואונס שלהן במלחמת העולם הראשונה.

4. מלחמת העולם הראשונה

מלחמה זו, שהתרחשה בשנים 1914-1918, הייתה זרז חשוב להתפתחותו ולשינויו של המשפט הבינלאומי.⁸¹ כפי שיובהר להלן זו הייתה הפעם הראשונה שכמה מדינות התאגדו כדי לקבוע אם אפשר לנקוט הליכי משפט פלילי וענישה במסגרת בינלאומית בגין מעשי אכזריות ופגיעות אחרות שבוצעו במלחמה.⁸²

במלחמת העולם הראשונה חיילים שפלשו לשטח האויב אנסו נשים,⁸³ וחטפו נשים ונערות לצורכי זנות.⁸⁴ מעשים אלה של אונס ותקיפה מינית זכו לסיקור תקשורתי בינלאומי כשפלשו הגרמנים לבלגיה ולצרפת.⁸⁵ ו"כבשו להם מקום בתודעה הבינלאומית כסמל להשפלה שספגה בלגיה" ומאוחר יותר גם צרפת.⁸⁶ בעקבות הפרסומים על אונס ללא אבחנה ויתר מעשי הזוועה המתמשכים עלו בקהילה הבינלאומית, כבר בחודשיה הראשונים של המלחמה, קולות שקראו לשפוט ולהעניש את מבצעי המעשים הללו באמצעות הקמתו של בית דין בינלאומי.⁸⁷ וכך למשל הכריזה ממשלת צרפת:

⁸⁰ Kelly D. Askin, "Prosecuting Wartime Rape and other Gender-Related Crimes under International Law: Extraordinary Advances, Enduring Obstacles", 21 *Berkeley J. Int'l L.* (2003) 288, p. 300.

⁸¹ Geoffrey Best, *War and Law Since 1945* (1994) p. 53: "The First World War very much changed the total context in which the law of war operated".

⁸² Abdolrahman Alem, "War and Responsibility: Governments or Individuals", *The Iran-Iraq War: The Politics of Aggression* (Farhang Rajaei – ed., 1993) 55, p. 57.

⁸³ Susan R. Grayzel, *Women and the First World War* (2002) pp.16, 52; Thomas Weber, *Hitler's First War: Adolf Hitler, the Men of the List Regiment, and the First World War* (2010) p. 125 (לעיל, הערה 50). בעמ' 12-13.

⁸⁴ Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 554.

⁸⁵ Susan R. Grayzel, *Women's Identities at War: Gender, Motherhood, and Politics in Britain and France During the First World War* (1999) p. xv; Susan Brownmiller, "Making Female Bodies the Battlefield", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer – ed., Marion Faber – trans., 1994) 180, p. 181.

⁸⁶ סוזן גראזל, *בניגוד לרצוננו - גברים נשים ואונס* (שרה סייקס ואילנה גולן - תרגום ועריכה, 1980) בעמ' 40. ראו גם: Larry Zuckerman, *The Rape of Belgium: The Untold Story of World War I* (2004) p. 195; Kimberly Jensen, *Mobilizing Minerva: American Women in The First World War* (2008) p. 30. מעשי האונס כסמל להשפלה שספגה בלגיה באים לידי ביטוי בין היתר בלשון שנקטו העיתונות והציבור כשבמקום לומר "הפלישה לבלגיה" הושרש הביטוי "האונס של בלגיה", לעניין זה ראו: Nicoletta Gullace, "The Blood of Our Sons": Men, Women, and the Renegotiation of *British Citizenship during the Great War* (2002) p. 24. באשר לסמליות של מעשי התקיפה המינית בפלישת הגרמנים לצרפת ראו: Margaret H. Darrow, *French Women and the First World War: War Stories of the Home Front* (2000) p. 100. Grayzel שם, בעמ' 53.

⁸⁷ ראו: Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 41; Telford (לעיל, הערה 50) בעמ' 14. לדוגמה הממחישה את הפרסומים ואת השפעתם הנרחבת ראו: Jensen שם, בעמ' 30. קימברלי ג'נסן (Kimberly Jensen) מתארת את אחת הכרזות המפורסמות בארצות הברית שהשתמשו שימוש פוליטי-תעמולתי בפגיעות המינית של נשים במלחמת העולם הראשונה במטרה לעודד את הציבור לרכוש איגרות חוב בכדי לתמוך בבעלות הברית במלחמת העולם הראשונה. כותרת הכרזה הייתה "זכרו את בלגיה" ("Remember Belgium"), וכך מתארת ג'נסן את שהוצג בפוסטר: "The poster shows a brutish, armed German soldier and a young Belgian girl".

Acts so contrary to International Law, and to the very principles of human civilization, should not go unpunished.⁸⁸

שכיחותם הגבוהה של מעשי האלימות המינית והאונס חידדו את ההבנה שהתקיפות המיניות ומעשי האונס אינם תוצר לוואי שולי של המלחמה, אלא כלי אסטרטגי לטרור ולהפחדה של היריב,⁸⁹ כמו שעולה מתיאורו של ג'ון הרטמן מורגן (John Hartman Morgan):

מעשי הזוועה של פגיעה בכבודן של נשים נעשו בידי חיילים גרמנים לעיתים כה קרובות, עד כי אין מנוס מן המסקנה שקצינים גרמנים העלימו עין ממעשים אלה, ואולי אף עודדו אותם...⁹⁰

ולמרות האמור לעיל, לארי צוקרמן (Larry Zuckerman), קימברלי ג'נסן (Kimberly Jensen) ואסקין טוענים שמטרתה של יצירת ההד התקשורתי הייתה תעמולתית ונועדה ליצור דה-לגיטימציה לגרמנים.⁹¹ לאחר שמטרה זו הושגה, לא מצאו המדינות צורך להמשיך ולתעד את מעשי האלימות המינית והאונס ולנסות ולאמת את נכונותם, וכך יצא שהקורבנות נפגעו פעמיים: פעם על ידי מבצעי מעשי האלימות המינית והאונס ופעם על ידי מדינותם.⁹²

silhouetted against her burning and ruined village. The viewer can almost feel the cruel grip of the soldier's hand as he pulls her along. They are alone in the night, and rape seems imminent" "The poster demonstrates that leaders drew on the American public's knowledge of and assumptions about the use of rape in the German invasion of Belgium..." Gullace, שם, בעמ' 25; John Horne and Alan Kramer, *German Atrocities 1914: A History of Denial* (2001) pp. 302-303. לעניין השימוש הפרסומי במעשי האלימות המינית כלפי נשים והאונס שלהן במלחמה בכדי לגייס אדה ציבורית, לדרבן את הכוחות הלוחמים ולעודד מתגייסים נוספים, ראו: Vesna Nikolić-Ristanović, "Sexual Violence", *Women, Violence and War: Wartime Victimization of Refugees in the Balkans* (Vesna Nikolić-Ristanović - ed., Borislav Radovic - trans., 2000) 41, p. 46; C. M. Chinkin, *Third Parties in International Law* (1993) p. 208, Grayzel, שם, בעמ' 66-50.

Claud Wullins, *The Leipzig Trials: An Account of the War Criminals Trials and a Study of German Mentality* (1921) p. 5.⁸⁸

Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 41. הסבר ברוח זו, הרואה במעשי האלימות המינית והאונס כלי אסטרטגי, עולה מדבריו של ניואל דווייט היליס: Newell Dwight Hillis, *German Atrocities - Their Nature and Philosophy: Studies in Belgium and France during July and August of 1917* (1918) pp. 25-26. היליס מעלה הסבר למניעיהם של החיילים הגרמנים לאונס ומסביר שמטת המלחמה הגרמנית הבין את הערך שיש לביצוע מעשי אלימות מינית, אונס ומיני מעשי זוועה נוספים, ככלי אסטרטגי להחלשת היריב. לדבריו, הצבא הגרמני הבין כי חייליו אינם מסכנים את חייהם כאשר הם רוצחים קשישים וילדים ואונסים נשים, אך הם הניחו כי כאשר השמועות בדבר מעשי הזוועה שנעשו בנשים, בילדים ובקננים יגיעו לאוזניהם של הלוחמים היריבים, הדבר יגרום לשבירת המורל ורוח הלחימה ויותר אותם מחוסרי אונים וחסרי מוטיבציה להילחם מול היריב.

John Hartman Morgan, *German Atrocities: An Official Investigation* (1916) pp. 81-83.⁹⁰ מתוך בראונמילר (לעיל, הערה 86) בעמ' 42. ראו גם תיאורו של היליס (Hillis) שם, בעמ' 55-56. היליס מתאר כיצד במהלך המלחמה החזיקו הגרמנים במחנה שזכה לכינוי "מחנה הנשים" בכדי לספק את יצרי הלוחמים, אך בטרם זכו הלוחמים להיכנס בשעריהם היה עליהם להיבדק ולוודא שאינם נגועים בעגבת. אלו שנמצאו נשאים נאלצו להתרחק ממחנה הנשים מהחשש שמא יוצאו להורג אם יפיצו את מחלתם ויפגעו בבריאותם של יתר הלוחמים. היה להם אפוא רק מוצא אחד: לתפוס להם נערה בלגית או צרפתייה. אבל מכיוון שתפיסה זו משמעותה הייתה גם הדבקתה של הנערה, וכדי שלא תדביק את החייל הבא ש"ישתמש" בה, היה על החייל הנגוע שסיים "להשתמש" בה לחרות את אחד משדיה לאות אזהרה. חיי הנערה היו חסרי משמעות בהשוואה ליצרו המיני של החייל והאפשרות שיומת באשמת הדבקת חייל גרמני אחר במחלה.

Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 42; Zuckerman (לעיל, הערה 86) בעמ' 1: "Allied propagandists invoked the 'rape of Belgium' to claim that justice lay on their side [...]" "Scholars emphasized that Allied governments used anti-German propaganda to make the enemy into a barbaric, inhuman 'other' who deserved punishment and death".⁹¹

Celia M. Kingsbury, *For Home and Country: World War I Propaganda on the Home Front* (2010) p. 226. סיליה קינגסברי (Celia M. Kingsbury) מתארת את מצבן של הנשים כמי שנפגעו כפליים: תחילה כקורבנות אונס ולאחר מכן על ידי מדינתן כסמלי תעמולה. ראו גם: Ruth Harris, "The 'Child of the Barbarian': Rape, Race and Nationalism in France during the First World War", 141 *Past & Present*.

5. הוועידה לפשעי מלחמה (War Crimes Commission)

בוועידת השלום שנערכה בינואר 1919 בפריס מינו בנות הברית חמישה עשר נציגים שיתכנסו לחקור ולקבוע אילו פשעים התרחשו בעת המלחמה, באילו אמצעי ענישה יש לנקוט, והאם יש צורך בהקמתו של בית דין בינלאומי לפשעי מלחמה.⁹³

ההד התקשורתי סביב סיקורם של מעשי הזוועה יצר תפנית בדפוסי החשיבה הבינלאומית: אור הזרקור הופנה כעת לאזרחים הלא-לוחמים בכלל לנשים שנותרו מאחור בפרט. לראשונה, באופן שטרם נראה כמותו במלחמות אירופה, הוברר שגם הבית עצמו עשוי להיפך לחזית קרב, ושהאזרחים הספונים בבתיים חשופים לזוועות המלחמה בדומה ללוחמים הנמצאים בחזית.⁹⁴

התפנית בזירה הבינלאומית יושמה בדוח הוועדה לפשעי מלחמה ממרץ 1919, שקבע כי:

That in the conduct of the war generally innocent civilians, both men and women, were murdered in large numbers, women violated, and children murdered.⁹⁵

הוועדה מנתה שלושים ושתיים עברות שהוגדרו הפרות של מנהגי המלחמה וחוקיה, ואונס וזנות כפויה נמנו ודורגו במקום גבוה בשיממה.⁹⁶

בדוחות הוועדה גם נמצא שגרמניה ושותפותיה אשמות בהפרות מרובות של חוקי המלחמה, ועל כן מצאה הוועדה לנכון להמליץ על העמדה לדין של פושעי המלחמה - ללא קשר לתפקיד רם הדרג שהם מילאו - לפני בית דין בינלאומי.⁹⁷

174, p. 170 (1993); רות האריס (Ruth Harris) הראתה במחקרה (העוסק בנרטיב האונס בצרפת) שהשימוש באונס כאמצעי תעמולה מצמצם את החוויה הנשית לכדי ז'אנר גנרי ומציצני של תעמולת המלחמה. אין זה פלא אפוא, כדבריה של בראומנילר (שם, עמ' 43), שכאשר המטרה המדינית מושגת, מלאכת התייעוד של מעשי האונס והאלימות המינית נזנחת.

⁹³ Sunga (לעיל, הערה 31) בעמ' 22; Wells (לעיל, הערה 36) בעמ' 96; Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 300; Sandoz (לעיל, הערה 44) בעמ' 297; יורם דינשטיין, *ההגנה של ציות לפקודות מגבוה במשפט הבינלאומי* (תשכ"ה) בעמ' 113-114; מריון מושקאט, "מבוא", *משפט נירנברג - פסק-הדין של בית-הדין הצבאי הבין-לאומי* (תשכ"ב) 13, בעמ' 16-17. *History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War* (Compiled by - United Nations War Crimes Commission, 1948) p. 32; Sheldon Glueck, "War Criminals - Their Prosecution and Punishment - The Record of History", 5 *Law. Guild Rev.* (1945) 1, p. 1.

⁹⁴ Grayzel (לעיל, הערה 85) בעמ' 11-10, 39. לעניין זה ראו גם עדויות ותיאורים: Gerlach de Gomery, *Belgium in War* (לעיל, הערה 85) בעמ' 11-10, 39. *Time* (Bernard Miall - trans., 1917) pp. 45-87.

⁹⁵ Sheldon Glueck, *War Criminals: Their Prosecution and Punishment* (1944) p. 68.

⁹⁶ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 12. מתוך שלושים ושתיים העברות שנקבעו, עברת האונס דורגה כחמישית וזנות כפויה דורגה שישית. לרשימה המלאה ראו: *History of the United Nations* (לעיל, הערה 93) בעמ' 34-35; Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 345 (הערות שוליים 2); Birgit Beck-Heppner, "Gender Specific Crimes in Wars of the Modern Age", *Transcultural Wars from the Middle Ages to the 21st Century* (Hans-Henning Kortüm - ed., 2006) 165, p. 181.

⁹⁷ Sunga (לעיל, הערה 31) בעמ' 22; M. Cherif Bassiouni, "Crimes against Humanity", *International Criminal Law: Sources, Subjects, and Contents* (Vol. I, 3rd ed., M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) 437, p. 441-443; Julio Barboza, "International Criminal Law", 278 *Recueil des Cours* (1999) 9, p. 33.

⁹⁸ William B. Simons, "The Jurisdictional bases of the International Military Tribunal at Nuremberg", *The Nuremberg Trial and International Law* (George Ginsburgs and Vladimir Nikolaevich Kudriavtsev - eds., 1990) 39, p. 39; Daniel Marc Segesser, "On the Road to Total Retribution? The International Debate on the Punishment of War Crimes, 1872-1945", *A World at Total War: Global Conflict and the Politics of Destruction, 1937-1945* (Bernd Greiner, Stig Förster and Roger Chickering - eds., 2005) 355 p. 359. (לעיל, הערה 50) בעמ' 14-15.

6. חוזה ורסאי

המלצות הוועדה התקבלו באופן חלקי והיו הבסיס לקביעתם של סעיפים 227-230 בחוזה ורסאי, שנחתם בין בנות הברית לגרמניה ביוני 1919.⁹⁹ סעיפים אלו נועדו להסדיר את הקמתו של בית הדין הבינלאומי, שמטרתו הייתה להעמיד לדין יחידים (גרמנים או שותפיהם), בכללם קיסר גרמניה וילהלם השני, בגין ביצוע פשעי מלחמה.¹⁰⁰ לבסוף, לנוכח היעדר שיתוף פעולה ומחלוקות בין כמה מדינות לא מומש סעיף 227 לחוזה ורסאי, ובית הדין המיוחד לא הוקם.¹⁰¹ מצב זה אפשר לגרמנים להציג חזית אחידה אל מול בעלות הברית, והקל עליהם להשתמש בפרצות שבסעיפים 228-229,¹⁰² שלפיהן היו הגרמנים רשאים לערוך את הדיונים בבתי משפט מקומיים בגרמניה, בהתאם לסמכות שנתנו להם בעלות הברית.¹⁰³ בתי המשפט המקומיים הקלו עם הנאשמים, כך שמשפטים אלו נסתיימו בדרך כלל בזיכויים או בעונשים קלים.¹⁰⁴

⁹⁹ Wells (לעיל, הערה 36) בעמ' 96; Wullins (לעיל, הערה 88) בעמ' 24-25; Punishment of Offenders against the Laws and Customs of War", 14 A. J. I. L. (1920) 70, p. 70.

¹⁰⁰ Telford (לעיל, הערה 50) בעמ' 15; Sandoz (לעיל, הערה 44) בעמ' 298; Garner שם, בעמ' 71; Thomas W. Simon, *The Laws of Genocide: Prescriptions for a Just World* (2007) p. 18; James F. Willis, *Prologue to Nuremberg: The Politics and Diplomacy of Punishing War Criminals of the First World War* (1982) p. 177; Hitomi Takemura, *International Human Right to Conscientious Objection to Military Service and Individual Duties to Disobey Manifestly Illegal Orders* (2009) p.140; Robert Cryer, *Prosecuting International Crimes: Selectivity and the International Criminal Law Regime* (2005) p.32-34; Leo Gross, *Essays on International Law and Organization* (Vol I., 1984) p. 331-332; J. H. W. Verzijl, *International Law in Historical Perspective* (Vol. IX, 1978) p. 381.

¹⁰¹ לעניין זה ראו: Remigiusz Bierzanek, "War Crimes: History and Definition", *A Treatise on International Criminal Law* (Vol. I, M. Cherif Bassiouni and Ved P. Nanda - eds., 1973) 559, p. 566; Sunga (לעיל, הערה 31) בעמ' 22; Simons (לעיל, הערה 98) בעמ' 40. הסברים נוספים לאי אכיפתם של הסעיפים שנקבעו בחוזה ורסאי ראו: *History of the United Nations* (לעיל, הערה 93) בעמ' 52; Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 520; Zuckerman (לעיל, הערה 86) בעמ' 240: "Getting germany's consent to war crimes trials was a victory only on paper".

¹⁰² Jackson Mnogoto, "Early Efforts to Establish an International Criminal Court", *History of the United Nations* שם, בעמ' 46-43; Bierzanek שם, בעמ' 567; *The Legal Regime of the International Criminal Court: Essays in Honour of Professor Lgor Blishchenko* (José Doria, Hans-Peter Gasser and M. Cherif Bassiouni – eds., 2009) 3, p. 17-18.

¹⁰³ McCormack (לעיל, הערה 19) בעמ' 48; Ciara Damgaard, *Individual Criminal Responsibility for Core International Crimes: Selected Pertinent Issues* (2008) pp. 96-97; William Schabas, *The UN international Criminal Tribunals: The former Yugoslavia, Rwanda and Serbia* (2006) p. 10.

¹⁰⁴ להרחבה בעניין ראו: Sunga (לעיל, הערה 31) בעמ' 24-23; מושקט (לעיל, הערה 29) בעמ' 326-327; McCormack (לעיל, הערה 19), בעמ' 49-50; Barboza (לעיל, הערה 97) בעמ' 33-34; משה בייסקי, "עשרים וחמש שנה לפתיחת המשפט בפני בית הדין הצבאי הבינלאומי בנירנברג", *הפרקליט* כו (תש"ל-תשל"א) 491, בעמ' 492-493; אסתר (ניומן) כהן, "הסרת חסינותם של ראשי מדינה, הסגרתם והעמדתם לדין-פינושה ומילושוביץ", *עלי המשפט* א (תש"ס), 45 בעמ' 53-54; אריה י' כוכבי, *הדרך למשפטי נירנברג: גיבוש מדיניות הענישה כלפי פושעי מלחמה* (אילנה דנון – תרגום, 2006) בעמ' 2-3; Simons (לעיל, הערה 98) בעמ' 41; Simon (לעיל, הערה 100) בעמ' 18; Wullins (לעיל, הערה 88) בעמ' 224-225; Shaw (לעיל, הערה 17) בעמ' 234; *History of the United Nations* (לעיל, הערה 93) בעמ' 48; Glueck (לעיל, הערה 93) בעמ' 7; Mohamed M. El Zeidy, *The Principle of Complementarity in International Criminal Law: Origin, Development and Practice* (2008) p. 172; עוד יוער שהקיסר כלל לא נשפט שכן זכה לקבל מקלט מדיני בהולנד, שאף סירבה להסגירו. לעניין זה ראו: Quincy Wright, "The Legal Liability of the Kaiser", 13 *Am. Pol. So. Rev.* (1919) 120, p. 121; M. Cherif Bassiouni, "The Philosophy and Policy of International Criminal Justice", *Man's Inhumanity to Man: Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese* (Lal Chand Vohrah, Fausto Pocar, Yvonne Featherstone, McGoldrick, Olivier Fourmy, Christine Graham, John Hocking and Nicholas Robson - eds., 2003) 65, p. 82; Zuckerman (לעיל, הערה 2) בעמ' 109; Zuckerman (לעיל, הערה 86) בעמ' 243-244.

לפני מלחמת העולם השנייה רווחה בקרב החיילים הגישה שבעת מלחמה יחסים מיניים עם נשות הצד היריב אם בהסכמה ואם שלא בהסכמה היא זכותם. וכך אמר ג'פרי בסט (Geoffrey Best):

A free hand with the girls seems always to have been a basic component of what the common soldier hopes for, believes he deserves, and feels entitled, when circumstances permit, to get; forcibly, if nothing else will get it. The literature of war is full of evidence of this disagreeable dark edge to military behavior [...].¹⁰⁵

ואולם נדמה שגם זוועות מלחמת העולם הראשונה לא הביאו לידי התוצאה המשפטית המיוחלת, והניסיונות להעמיד לדין פושעי מלחמה אלו נמוגובקול ענות חלושה.¹⁰⁶ גם מעט הכלים המשפטיים שאפשרו את העמדתם לדין של פושעי מלחמת העולם הראשונה לא באו לידי מימוש ולא נעשה מאמץ ממשי להעמיד את מפרי החוק לדין. ייתכן שחוסר עשייה זה הביא לידי כך שחוקים האוסרים תקיפה מינית במלחמה נותרו חסרי תועלת ואף הזיקו, שכן הם הנציחו את הגישה שתקיפה מינית נגד נשים בעת מלחמה היא תוצר לוואי של הקרבות, או לכל הפחות יצרו את התחושה שאין מדובר בפשע של ממש שראוי להעמיד לדין את מפריו.¹⁰⁷ וכך כתב פורטר:

Rape generally leaves its stain on the historical record only if it comes to trial, and the analogy of today's experience suggests that only a fraction (but how small a fraction?) ever reached court in the past.¹⁰⁸

המשפט הבינלאומי נכשל אפוא בהתמודדותו עם זוועות מלחמת העולם הראשונה בכלל ועם מעשי האלימות המינית והאונס שנעשו במלחמה בפרט. אף שהיו ראיות למכביר על מעשי אלימות מינית ועל מעשי אונס, ואף שמעשים אלו, ללא צל של ספק, הוגדרו כעברות המפרות את מנהגי המלחמה ואת חוקיה, התמוססו אלה כלא היו בלי שהותירו את חותמם המשפטי. בזירה המשפטית לא נותר אפוא דבר מלבד כישלון צורב, ולדורות הבאים לא נותר אילן להיתלות בו כדי למנוע זוועות עתידיות.¹⁰⁹ ואולם ייתכן

¹⁰⁵ Geoffrey Best, "Restraints on War by Land Before 1945", *Restraints on War: Studies in the Limitation of Armed Conflict* (Michael Howard - ed., 1979) 2, p. 26.

¹⁰⁶ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 48.

¹⁰⁷ ראו: קתרין מקינון, **פמיניזם משפטי בתאוריה ובפרקטיקה** (עידית שורר - תרגום, 2005) בעמ' 151; Askin, שם, בעמ' 13, 19.

¹⁰⁸ Roy Porter, "Rape - Does it have an Historical Meaning?", *Rape* (Sylvana Tomaswlli and Roy Porter - eds., 1986) 216, p. 216.

¹⁰⁹ Visser-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 276-277. למרות האמור, יש מי שבכל זאת מייחסים מידה מסוימת של הצלחה ביצירת קרקע לביסוסם של עקרונות משפטים בינלאומיים חדשים, ראו: Timothy L.H. McCormack, "Their Atrocities and our Misdemeanours: The Reticence of States to Try their 'Own Nationals' for International Crimes", *Justice for Crimes against Humanity* (Mark Lattimer and Philippe Sands - eds., 2003) 107, p. 123; Claud Mullins, *The Leipzig Trials: An Account of the War Criminals Trials and a Study of German Mentality* (1921) pp. 224: "[...] great principles are often established by minor events. The Leipzig Trials undoubtedly established the principle that individual atrocities committed during a war may be punished when the war is over". Robert K. Woetzel, *The Nuremberg Trials in International Law: With a Postlude on the Eichmann Case* (1962) p. 38: "[...] that there is no exact precedent for the IMT at Nuremberg. Nevertheless [...] The idea of an international tribunal was clearly contained in the punitive provisions of the Versailles Peace Treaty. The principle of individual responsibility for violations of the laws of war had been accepted in the First World War, and was extended to other crimes in the period between the two great wars".

שדווקא זכרו של כישלון זה הוא שהביא לידי ההתפתחויות החשובות במלחמת העולם השנייה, או בלשונו של ליאו גרוס (Leo Gross):

The Versailles experiment taught the Allies at least one lesson, namely, how not to set about for trying German war criminals.¹¹⁰

תגובתו של המשפט למעשי האלימות המינית במלחמת העולם השנייה

מלחמת העולם השנייה הייתה כאמור נקודת הפתיחה של התקופה שמחקר זה עוסק בה. ברם, נקודה זו לא הייתה כאמור נקודת האפס, והמשפט הבינלאומי החל להתמודד עם זוויות מלחמת העולם השנייה כאשר הוא טעון במטעני העבר, ובראש ובראשונה בכישלון הצורב של ההתמודדות עם זוויות מלחמת העולם הראשונה. ולמרות זאת נדמה שהקהילה הבינלאומית נצרכה לאימה ולזוועה של מלחמת העולם השנייה כדי להתאחד ולהכיר בצורך הממשי ליצור בית דין ייחודי שישפוט את האחראים לזוועות ולמעשי האכזריות במלחמה.¹¹¹ ייתכן שגם הזיכרון המר של כישלון יישומה של אמנת השלום שנחתמה בוורסאי לאחר מלחמת העולם הראשונה¹¹² הותיר את חותמו והביא לידי שתי מסקנות: ראשית, שדרוש בית דין בינלאומי שיבטיח העמדה לדין, שיפוט וענישה של מי שביצעו פשעי מלחמה;¹¹³ ושנית, שעל בית דין זה להיות בית דין בינלאומי שאינו קשור למדינות המוצא של הנאשמים ואינו חושש מפניהם או מושפע ממעמדם.¹¹⁴

זאת ועוד, עד מלחמת העולם השנייה נדרש המשפט הבינלאומי להתמודד עם הפרות של נוהגי המלחמה (כדוגמת מעשי רצח, ביזה ואונס) שביצעו על פי רוב יחידים או קבוצות קטנות בדרך כלל מדרג צבאי נמוך. במלחמת העולם השנייה לעומת זאת נדרש המשפט הבינלאומי להתמודד עם תופעה חדשה, כאשר בחסות המשטרים ודרגי הפיקוד הגבוהים בוצעו הפשעים כחלק מהמדיניות והאסטרטגיה. אמנם כאמור לעיל בתום מלחמת העולם הראשונה נעשה ניסיון להעמיד לדין את הקיסר הגרמני, אך ניסיון זה כשל והקיסר הצליח להתחמק מן הדין. בעקבות מלחמה העולם השנייה נדרש המשפט הבינלאומי לחידושים חקיקתיים ופרשניים שיאפשרו להעמיד לדין את הדרגים קובעי המדיניות ונותני הפקודות הרחוקים מעשן הקרבות.¹¹⁵

¹¹⁰ Gross (לעיל, הערה 100) בעמ' 332.

¹¹¹ שביט מטיאס ומירי שרון, "בית הדין הפלילי הבינלאומי", *המשפט* 15 (2003) 14, בעמ' 15; Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 96; W. Andy Knight, "Soft Power and Moral Suasion in Establishing the International Criminal Court: Canadian Contributions", *Ethics and Security in Canadian Foreign Policy* (Rosalind Irwin – ed., 2001) 113, p. 120; Rebecca Wittmann, *Beyond Justice: The Auschwitz Trial* (2005) p. 18.

¹¹² McCormack (לעיל, הערה 19) בעמ' 57; Jennifer K. Elsea, "Selected Procedural Safeguards in Federal, Military, and International Courts", *Law and Law Enforcement Issues* (Gerald M. Kessler – ed., 2008) 11, p. 30.

¹¹³ לעניין זה ראו: George A. Finch, "The Nuremberg Trial and International Law", 41 *Am. J. Int'l L.* (1947) 20 p. 20; Sunga (לעיל, הערה 31) בעמ' 27; כוכבי (לעיל, הערה 104) בעמ' 4-3.

¹¹⁴ Cryer (לעיל, הערה 100) בעמ' 35; מטיאס ושרון (לעיל, הערה 111) בעמ' 15. יוער שעד הקמתם של בתי הדין הצבאיים הבינלאומיים בנירנברג ובטוקיו פושעי המלחמה נענשו אם בכלל רק על ידי מדינתם, לעניין זה ראו: Antonio Cassese, *Violence and Law in the Modern Age* (1986) p. 108.

¹¹⁵ Willam J. Bosch, *Judgment on Nuremberg: American Attitudes toward the Major German War-Crime Trials* (1970) pp. 15, 69.

הרקע להקמתם של בתי הדין הצבאיים הבינלאומיים

הקמתם של בתי הדין הצבאיים הבינלאומיים הייתה נקודת מפנה חשובה בהתפתחותו של המשפט הבינלאומי, ואולם אלה קמו רק עם שוך הקרבות, ולהקמתם נדרשה עבודת הכנה מקיפה ברמה הבינלאומית. על מנת להעמיק ולבחון את מהות המפנה יש אפוא ליתן משקל לשרשרת ההתרחשויות שהשפיעו על עיצובו.¹¹⁶ התרחשויות אלו באו לידי ביטוי באיגרות ששלחו המדינות, בתוכני הוועידות ובהצהרות הבינלאומיות שפורסמו עם תחילתה של התוקפנות הגרמנית וכן בעת המלחמה,¹¹⁷ שבהן הבהירו כמה מדינות, ובייחוד שלוש המעצמות הגדולות (ארצות הברית, בריטניה וברית המועצות) את רצונן להעניש את מבצעי המלחמה.¹¹⁸ התרחשויות אלו הובילו ותרמו להתפתחותו של המשפט הבינלאומי¹¹⁹ ולהקמתם של בתי הדין הבינלאומיים הצבאיים בנירנברג ובטוקיו.

ציוני דרך משפטיים כלליים

בשנות המלחמה התקיימו ועידות רבות בין מדינות שונות ופורסמו איגרות והצהרות מדיניות ובינלאומיות שעניינן המשפט הבינלאומי. אף שברובן אין התייחסות למעשי האלימות המינית והאונס כלפי נשים בעת מלחמה, יש לציין כיסודות הבניין בדרך להקמתם של בתי הדין הבינלאומיים. כמה מסמכים ואירועים השפיעו במיוחד:

הצהרת סנט ג'יימס (3 בינואר, 1942)¹²⁰ - הצהרה זו התייחסה לפשעי מלחמה שביצעו הגרמנים ובני בריתם באוכלוסייה האזרחית. עוד התייחסה ההצהרה לצורך להעמיד לדין את האחראים לתכנונם ולביצועם של מעשים אלו, החל בחיילים הזוטרים וכלה בפיקוד הגבוה.¹²¹

"ועדת האומות המאוחדות לפשעי מלחמה" (20 באוקטובר, 1943) – ועדה זו הייתה צעד חשוב בגיבוש העמדה שיש להעמיד לדין ולהעניש את פושעי המלחמה.¹²² הכרזה ראשונית בדבר הקמתה של

¹¹⁶ מושקאט (לעיל, הערה 93) בעמ' 21-22.

¹¹⁷ גם בין שתי מלחמות העולם נערכו ועידות ונמסרו הצהרות שהשפיעו במידה מסוימת על התפתחותו של המשפט הפלילי הבינלאומי. לעניין זה ראו: מ' מושקט, "על בעיות המשפט הבינלאומי הפלילי (לרגל 15 שנה לשואה)", **הפרקליט** יד (תשי"ח) 333, בעמ' 338-339.

¹¹⁸ לעניין הצהרות שפורסמו ראו: *History of the United Nations* (לעיל, הערה 93) בעמ' 32; Drexel A. Sprecher, *Inside the Nuremberg Trials: A Prosecutor's Comprehensive Account* (Vol. I, 1999) pp. 21-37; Elizabeth S. Kopelman, "Ideology and International Law: The Dissent of the Indian Justice at the Tokyo War Crimes Trial", 23 *Askani* (לעיל, הערה 29) 373, p. 385 (1990-1991) *Taylor; N.Y.U. J. Int'l L. and Pol.* (לעיל, הערה 50) בעמ' 25-33; Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 99-106; מושקאט (לעיל, הערה 93) שם, בעמ' 22-25.

¹¹⁹ מריון מושקט, **החברה הבינלאומית בהתפתחותה - קווי יסוד במשפט הבינלאומי** (1976) בעמ' 109.

¹²⁰ *Punishment for War Crimes: The Inter-Allied Declaration signed at St. James's Palace, London, on 13th January, 1942, and Relative Documents* (Dep't of Public Information, The United Nations - ed., undated) *History of the United Nations* (לעיל, הערה 93) בעמ' 89; Gross (לעיל, הערה 100) בעמ' 332.

¹²¹ George Ginsburgs, "The Nuremberg Trial: Background", *The Nuremberg Trial and international law* (George Taylor Wells; Ginsburgs and Vladimir Nikolaevich Kudriavtsev – eds., 1990) 9, p. 13 (לעיל, הערה 50) בעמ' 25; *History of the United Nations* שם, בעמ' 89-92; Sprecher (לעיל, הערה 118) בעמ' 23; Barboza (לעיל, הערה 97) בעמ' 35; מושקט (לעיל, הערה 117) בעמ' 337: "מעמידים כאחד היעדים העיקריים של המלחמה את הענשתם, בדרך שפיטה מאורגנת, של האנשים האחראים לבצוע פשעים אלה, הן בתור נותני פקודות והן בתור משתתפים סתם"; מושקאט (לעיל, הערה 93) בעמ' 22-23; מושקט (לעיל, הערה 29) בעמ' 329-330. ראו גם: בייסקי (לעיל, הערה 104) בעמ' 494; Woetzel (לעיל, הערה 109) בעמ' 3-4. לעניין השפעתה של הצהרה זו בזירה האסייתית ראו: Neil Boister and Robert Cryer, *The Tokyo International Military Tribunal: A Reappraisal* (2008) pp. 17-18 & footnote n. 92.

¹²² *The United Nations War Crime Commission* (20 Octo. 1943) (לעיל, הערה 101) בעמ' 573. תפקיד הוועדה היה לאסוף חומר על פשעי המלחמה שביצעו הגרמנים נגד אזרחי מדינות בעלות הברית ולקבוע את מידת האשם

הוועדה פורסמה באוקטובר 1942 בשיתוף רוב בעלות הברית.¹²³ הקריאה הממשית להקמתה של הוועדה נעשתה כעבור שנה, באוקטובר 1943, והיא שהביאה לידי הקמתה בסוף אותה שנה.¹²⁴ ועדה זו נתפסת כצעד המעשי העיקרי שנקטו בעלות הברית כדי להעניש את מבצעי פשעי המלחמה.¹²⁵ הוועדה בחרה להסתמך על הרשימה שקבעה ה"וועידה לפשעי מלחמה משנת 1919",¹²⁶ והאימוץ שאימצה את הרשימה נעשה באופן שאשרר את הרשימה כרשימה בלתי סגורה של המעשים המוגדרים פשעי מלחמה.¹²⁷

"הכרזת מוסקבה" (30 באוקטובר, 1943)¹²⁸ – בהכרזה זו פרסמו בעלות הברית הצהרה בדבר כוונותיהן הכלליות להעניש את פושעי המלחמה הגרמנים. עוד שימשה ההצהרה כקריאת הזהרה מטעם בעלות הברית כלפי הגרמנים מפני ביצוע עברות נוספות בעתיד.¹²⁹ בין היתר הוחלט להבחין בין פושעי מלחמה שביצעו פשעים בתחומי מדינה מסוימת ובין פושעי מלחמה בכירים שמעשיהם אינם ניתנים לתייחס גאוגרפי.¹³⁰ כך הוחלט שמבצעי העברות מקרב החיילים והמפקדים שלחמו בשטח יועמדו לדין בהתאם לחוקי המדינה שבה הם לחמו וביצעו את פשעיהם (לרבות חוקים חדשים שעתידים היו להיחקק לצורך שפיטתם);¹³¹ ואילו שרשרת הפיקוד הבכיר – משום שלא ניתן להצביע על מיקום גאוגרפי שבו בוצעו פשעיה – תעמוד לדין לפני בעלות הברית.¹³²

שיש להטיל על מבצעייהם ואת אופן העמדתם לדין. לעניין תפקידי הוועדה ראו: Bierzanek שם, עמ' 574; *History of the United Nations* (לעיל, הערה 93) בעמ' 113, 120; Taylor; (לעיל, הערה 50) בעמ' 26; Telford Taylor, *Nuremberg and Vietnam: An American Tragedy* (1970) p. 27.

¹²³ Sprecher (לעיל, הערה 118) בעמ' 23; Nina H. B. Jørgensen, *The Responsibility of States for International Crimes* (2003) p. 17.

¹²⁴ Bradley F. Smith, *The American Road to Nuremberg: The Documentary Record, 1944-1945* (1982) p. 6; Segesser (לעיל, הערה 98) בעמ' 371; Jørgensen שם, בעמ' 17.

¹²⁵ *History of the United Nations* (לעיל, הערה 93) בעמ' 111; כוכבי (לעיל, הערה 104) בעמ' 31. לעניין השפעתה של ויעדה זו על פושעי המלחמה היפאנים בזירה האסייתית ראו: Boister and Cryer (לעיל, הערה 121) בעמ' 19-20.

¹²⁶ Barboza (לעיל, הערה 97) בעמ' 35; Arie J. Kochavi, *Prelude to Nuremberg: Allied War Crimes Policy and the Question of Punishment* (1998) p. 96; G. I. A. D. Draper, "The Modern Pattern of War Criminality", *War Crimes in International Law* (Yoram Dinstein and Mala Tabory - eds., 1996) 141, p. 150; לעניינו ראו להדגיש שרשימה זאת, כמו שכבר צוין, מנתה שלושים ושתיים עברות. עברת האונס דורגה בסעיף החמישי, וזנות כפויה דורגה מתחתיה בסעיף השישי. ייתכן שהשימוש החוזר באותה רשימה מחזק את העמדה שמעשי אלימות מינית כלפי נשים בעת מלחמה לא נתפסו עוד כתוצר לוואי שולי של המלחמה, אלא הצליחו להשתרש כמעשים המוגדרים פשעי מלחמה. לעניין זה ראו: לעיל, הערה 96.

¹²⁷ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 28. יוער שהוועדה גם קראה להרחבת המעשים בני הענישה מעבר להגדרה המסורתית של הפרת דיני ומנהגי המלחמה אל עבר פשעים אחרים שבוצעו כלפי האוכלוסייה האזרחית, ראו: Ntoubandi (לעיל, הערה 15) בעמ' 49.

¹²⁸ "Declaration of the Four Nations on General Security", Moscow Declaration (30 Oct., 1943) ובשמה הרשמי: תוכן ההכרזה ניתן לצפייה באתר: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/moscow.asp> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). יוער שמאוחר יותר היו תוכני ההצהרה הבסיס להקמתו של בית הדין הצבאי הבינלאומי וכן המצע להחלטות נוספות הנוגעות לעניינתם של פושעי המלחמה הגרמנים. ראו: מושקאט (לעיל, הערה 93) בעמ' 24, וכן מושקט (לעיל, הערה 29) בעמ' 330.

¹²⁹ ראו: Barboza (לעיל, הערה 97) בעמ' 35; Askani (לעיל, הערה 29) בעמ' 104; Axel Marschik, "The Politics of Prosecution: European National Approaches to War Crimes", *The Law of War Crimes: National and International Approaches* (Timothy L. H. McCormack and Gerry J. Simpson – eds., 1997) 65, p. 87.

¹³⁰ רוברט ג'לטלי, "הקדמה", *נירנברג 1946 – הראיונות הגנוזים עם פושעי המלחמה הנאצים* (דפנה ברעם – תרגום, רוברט ג'לטלי – עריכה, תשס"ו) 11, בעמ' 12; מושקאט (לעיל, הערה 93) בעמ' 24; Wells (לעיל, הערה 36) בעמ' 98; Segesser (לעיל, הערה 98) בעמ' 371; Gross (לעיל, הערה 100) בעמ' 332-333; Zeidy (לעיל, הערה 104) בעמ' 74; Benjamin N. Schiff, *Building the International Criminal Court* (1994) p. 24; Sheldon Glueck, *The Nuremberg Trial and Aggressive War* (1966) p. 13.

¹³¹ Moscow Declaration (לעיל, הערה 128): "Thus, Germans who take part in wholesale shooting [...] will: know they will be brought back to the scene of their crimes and judged on the spot by the peoples whom they have

"ועידת טהראן" (28 בנובמבר-1 בדצמבר, 1943)¹³³ - בוועידה זו נפגשו לראשונה צ'רצ'יל, רוזוולט וסטלין - שלושת המנהיגים של המעצמות הגדולות בריטניה, ארצות הברית וברית המועצות, שהובילו את המלחמה נגד גרמניה. הפגישה התקיימה במטרה לגבש תכנית אסטרטגית לסיומה של המלחמה ולהכניעתה של גרמניה.¹³⁴ באותה נשימה ראוי להזכיר גם את **"הצהרת קהיר"** (1 בדצמבר, 1943) שבה הכריזו בנות הברית, בכללן סין, על מטרות המלחמה ביפנים ועל כוונתן להענישם בגין פשעיהם.¹³⁵ ראוי להזכיר גם את **"ועידת יאלטה"** (4-11 בפברואר, 1945),¹³⁶ שהתקיימה לקראת סיומה של מלחמת העולם השנייה. גם בוועידה זו השתתפו שלושת מנהיגי המעצמות המובילות, ובין היתר גובשה הסכמה בדבר הצורך להעניש את פושעי המלחמה הגרמנים.¹³⁷ עם זאת בוועידה לא גובשה תכנית מוסכמת בדבר אופן ההענשה של פושעי המלחמה.¹³⁸

התפתחויות אלה היו ברובן כלליות ועסקו בעיקר בניסיון להטיל אחריות על הגרמנים, בכל הדרכים, לביצוע פשעי מלחמה ובצורך להעמידם לדין ולהענישם בגין מעשים אלו. גם רוב הפרסומים הקשורים בהתפתחויות אלה לא התייחסו במפורש למעשים של אלימות מינית, זנות כפויה ואונס של נשים, אבל עם זאת נמצאו התייחסויות אחדות לתופעה. התייחסות עקיפה שכזאת היא הסתמכותה של "ועדת האומות המאוחדות לפשעי מלחמה" על הרשימה שקבעה ה"וועידה לפשעי מלחמה". ברשימה זו נמנו כזכור שלושים ושתיים עברות המוגדרות פשע מלחמה, ועברת האונס (סעיף 5) וזנות כפויה (סעיף 6) צוינו במפורש.¹³⁹ עם זאת יש לזכור שהוועדה לא דנה ולא הגדירה את פרטי העברות, אלא הסתפקה באימוץ הרשימה כרשימה בלתי סגורה. עוד התייחסות בולטת מצויה ב"**איגרת מולוטוב**" (6 בינואר, 1942),¹⁴⁰ שבה נכתב (בדומה לקו

outraged"; George Ginsburgs, *Moscow's Road to Nuremberg: The Soviet Background to The Trial* (1996) p. 50; *History of the United Nations* (לעיל, הערה 93) בעמ' 107-108; Barboza; (לעיל, הערה 97) בעמ' 35, 113.

¹³² Moscow Declaration שם: "[...] the case of German criminals whose offenses have no particular geographical localization and who will be punished by joint decision of the government of the Allies" (לעיל, הערה 126) בעמ' 57, 63; *History of the United Nations* שם, בעמ' 107-108; Simons; (לעיל, הערה 98) בעמ' 42.

¹³³ The Tehran Conference (Declaration of the Three Powers), 1 Dec. 1943. *The Tehran, Yalta and Potsdam Conferences: Documents* (1969) pp. 7-53. לטקסט המלא ראו: The Tehran, Yalta

¹³⁴ ראו: 19 p. Werner Maser, *Nuremberg: A Nation on Trial* (Richard Barry – trans., 1979); הממשל הגרמני השתמש בוועדה ככלי לדרבון הלווחמים והעם: Goebbels used it to rally German with the cry that it would be better to fight to the death than to be executed by the Allies" John F. Murphy, "Norms of Criminal Procedure at the Nuremberg Trial and International Law (George Ginsburgs and Vladimir Nikolaevich Kudriavtsev – eds., 1990) 61, p. 62.

¹³⁵ Boister and Cryer (לעיל, הערה 121) בעמ' 18-19.

¹³⁶ The Yalta Conference, המכונה לפעמים גם Crimean (Yalta) Conference. לטקסט המלא של הסכמי ועידה זו, ראו: *Historical Dictionary of the 1940's* (James G. Ryan and Leonard Schlup, eds., 2006) Appendix 9, pp. 477-482.

¹³⁷ Bradley F. Smith, *The Road to Nuremberg* (1981) p. 152-153; Askin; (לעיל, הערה 29) בעמ' 111; Maser; (לעיל, הערה 134) בעמ' 22.

¹³⁸ I. I. Lukashuk, "International Illegality and Criminality of Aggression", *The Nuremberg Trial and International law* (George Ginsburgs and Vladimir Nikolaevich Kudriavtsev – eds., 1990) 121, p. 130; Sprecher (לעיל, הערה 118) בעמ' 33; Taylor; (לעיל, הערה 50) בעמ' 32; מושקאט (לעיל, הערה 93) בעמ' 30.

¹³⁹ ראו לעיל הערות מספר: 96, 126.

¹⁴⁰ לטקסט המלא של Molotov Notes on German Atrocities. Notes sent by V. M. Molotov, People's Commissar for Foreign Affairs, to all Governments with which the U.S.S.R. has diplomatic relations (printed by the U.S.S.R. Embassy at London., 1942) pp. 3-20

הכללי של הוועידות והצהרות שהוזכרו לעיל) שהממשל הסובייטי סבור שיש להעמיד לדין את פושעי המלחמה הגרמנים ובייחוד את ראשי הממשל הנאצי ולהענישם.¹⁴¹ באיגרת תוארו מעשי זוועה מצמררים - מעשי אלימות מינית, אונס ורצח שביצעו לוחמים גרמנים באוכלוסייה אזרחית.¹⁴² תיאורים אלו שבו והתפרסמו במסמכים הרשמיים שהוצגו במשפטי נירנברג.¹⁴³ בסופה של האיגרת נכתב בתמצית שהאומה הסובייטית לא תסלח לגרמנים לעולם על מעשי הזוועה, האונס וההרס שבוצעו ושעדיין מבוצעים באוכלוסייה האזרחית.¹⁴⁴

לסיכום, על אף הוועדות והצהרות הרבות שהקדימו את הקמתם של בתי הדין הבינלאומיים, נדמה שמעשי האונס והאלימות המינית נדחקו לקרן זוית. עניין זה אמנם זכה להתייחסות, אבל זו הייתה מרומזת ומינורית כדוגמת רשימת העברות שקבעה ה"וועידה לפשעי מלחמה" ואימצה "ועדת האומות המאוחדות לפשעי מלחמה" בלי לדון באופן פרטני בעברות המבוצעות כלפי נשים בעת מלחמה. יוצאת מן הכלל היא איגרת מולוטוב, המתייחסת בפירוש ובפירוט למעשים של אונס ואלימות מינית. כמו שעוד נראה, איגרת זו שימשה כראיה לפני בית הדין בנירנברג.

בתי הדין הצבאיים הבינלאומיים והתייחסותם לאלימות מינית נגד נשים בעת מלחמה

כאמור בפרק הקודם, הלוחמה התנהלה בשתי זירות עיקריות - אירופה ואסיה - וכך הוקמו שני בתי דין בינלאומיים. תחילה הוקם בית הדין בזירה האירופית, בנירנברג, ולאחריו הוקם בית הדין בזירה האסייתית, בטוקיו. הפרק להלן יעסוק בשני בתי דין אלה. בפתח כל חלק תוצג בקיצור נמרץ האמנה ששימשה בסיס להקמתו של בית הדין הבינלאומי ויתואר בכלליות פועלו של בית הדין, ולאחר מכן יוצגו ההליכים המשפטיים על פי סדרם הכרונולוגי - כתבי האישום, הדיון, פסקי הדין וגזרי הדין מתוך דיון בהתייחסותו או אי-התייחסותו של בית הדין למעשים של אלימות מינית, כפיית זנות ואונס שבוצעו בנשים במלחמה - הנושא שבמחקר.

בית הדין בנירנברג

א. אמנת נירנברג

לאחר מלחמת העולם השנייה היו המדינות המנצחות נחושות להעניש את פושעי המלחמה המובסים. "אמנת לונדון" (8 באוגוסט, 1945)¹⁴⁵ הייתה הלבנה הסופית שהונחה לקראת הקמתו של בית הדין הפלילי הבינלאומי בנירנברג. בהסכם זה גיבשו ארבע המעצמות המנצחות (ארצות הברית, אנגליה, רוסיה

¹⁴¹ כוכבי (לעיל, הערה 104) בעמ' 41, 99; מושקאט (לעיל, הערה 93) בעמ' 22; Kochavi (לעיל, הערה 126) בעמ' 36.

¹⁴² להרחבה ראו: Molotov Notes (לעיל, הערה 140) בעמ' 12-2. ראו גם: Carol Harrington, *Politicization of Sexual Violence: From Abolitionism to Peacekeeping* (2010) p. 76.

¹⁴³ Molotov Notes, שם, בעמ' 11, 13, 15; *History of the United Nations* (לעיל, הערה 93) בעמ' 89. ראו גם: Harrington Vasilkie Demos, "Woman's Voice and the Discourse of Rape: An Analysis of Three Texts", *Her* 76; בעמ' 24, p. 32. *Voices: Hermeneutics of the Feminine* (Fabio B. Dasilva and Mathew J. Kanjiranthinkal – eds., 1996).

¹⁴⁴ Molotov Notes (לעיל, הערה 140) בעמ' 16; Ginsburgs (לעיל, הערה 131) בעמ' 34; Ginsburgs (לעיל, הערה 121) בעמ' 13-12.

¹⁴⁵ London Agreement "for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis" (8 August 1945) (להלן: London Agreement). ניתן לצפייה באתר: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/350?OpenDocument> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

וצרפת)¹⁴⁶ הסכמה משותפת בדבר הקמתו של בית דין בינלאומי פלילי במטרה להעמיד לדין ולשפוט את פושעי המלחמה הנאצים שפשעיהם אינם ניתנים לתיחום גאוגרפי ("Criminals whose offences have (no particular geographical location)".¹⁴⁷ עוד הוסכם שבית הדין יפעל בהתאם לאמנה שצורפה להסכמה זו וזכתה לכינוי "אמנת נירנברג".¹⁴⁸

אמנה זו, שצורפה כאמור לאמנת לונדון, הייתה הבסיס להקמתו ולפועלו של בית הדין הצבאי הפלילי הבינלאומי הראשון. בסעיף הראשון לאמנת הוצהר שמטרת הקמתו של בית הדין: [...] for the just and prompt trial and punishment of the major war criminals of the European Axis.¹⁴⁹

סעיף 6 לאמנה מסמך את בית הדין לשפוט ולהעניש את פושעי המלחמה הבכירים, הן מגרמניה, הן ממדינות הציר האירופיות.¹⁵⁰ בסעיף זה אף נמנו המעשים המהווים פשעים שבסמכותו העניינית של בית הדין לעסוק בהם:¹⁵¹

"פשעים נגד השלום" - פשעים אלה כוללים תכנון והכנה של מלחמה תוקפנית, פתיחה במלחמה שכזאת או ניהולה, ניהול מלחמה בניגוד להסכמים בינלאומיים, לאמנות ולהבטחות בינלאומיות, או השתתפות בתכנית משותפת או ביצירת קשר לשם הוצאה לפועל של אחד מכל המעשים הנזכרים לעיל.¹⁵²

¹⁴⁶ להסכם זה הצטרפו מאוחר יותר עוד תשע עשרה מדינות, ראו: *History of the United Nations* (לעיל, הערה 93) בעמ' 8; Bosch (לעיל, הערה 115) בעמ' 11; שלמה אהרונסון, "ישראל קסטנר, oss ו'תיאוריית ראש החץ' בנירנברג", *משפט והיסטוריה* (דניאל גוטוויין, מנחם מאוטנר – עורכים, תשנ"ט) 305, בעמ' 312.

¹⁴⁷ London Agreement (לעיל, הערה 145) סעיף 1: "There shall be established after consultation with the Control Council for Germany an International Military Tribunal for the trial of war criminals whose offenses have no particular geographical location whether they be accused individually or in their capacity as members of the organizations or groups or in both capacities" ראו גם: Ann Tusa and John Tusa, *The Nuremberg Trial* (1986). p. 85; John Mendelsohn, *Trial by Document: The use of Seized Records in the United States Proceedings at Nurnberg* (1988) p. 9; Segesser (לעיל, הערה 98) בעמ' 372; Simons (לעיל, הערה 98) בעמ' 43-42.

¹⁴⁸ London Agreement שם, סעיף 2: "Art 2: The constitution, jurisdiction and functions of the International Military Tribunal shall be those set in the Charter annexed to this Agreement, which Charter shall form an integral part of this Agreement" ראו גם: Smith (לעיל, הערה 137) בעמ' 4; Sprecher (לעיל, הערה 118) בעמ' 46; *History of the United Nations* (לעיל, הערה 93) בעמ' 144.

¹⁴⁹ Charter of the International Military Tribunal London, 8 August 1945, Art 1 (להלן: Nuremberg Charter) ניתן לצפייה באתר <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/350?OpenDocument> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). לתרגום האמנה לעברית ראו: *משפט נירנברג - פסק-הדין של בית-הדין הצבאי הבינ-לאומי* (תשכ"ב) בעמ' 117-118. ראו גם: *History of the United Nations* (לעיל, הערה 93) בעמ' 191; Yves Beigbeder, *Judging War Crimes and Torture: French Justice and International Criminal Tribunals* (1940- 2005) (2006) p. 244.

¹⁵⁰ Glueck (לעיל, הערה 130) בעמ' 46-47.

¹⁵¹ Nuremberg Charter (לעיל, הערה 149) סעיף 6. לעניין זה ראו גם: Sunga (לעיל, הערה 31) בעמ' 28; בייסקי (לעיל, הערה 104) בעמ' 493-494; Kochavi (לעיל, הערה 126) בעמ' 222-230; Maser (לעיל, הערה 134) בעמ' 35.

¹⁵² Nuremberg Charter שם, סעיף 6(a): "CRIMES AGAINST PEACE: namely, planning, preparation, initiation or waging of a war of aggression, or a war in violation of international treaties, agreements or assurances, or participation in a common plan or conspiracy for the accomplishment of any of the foregoing" ראו גם: Sprecher (לעיל, הערה 118) בעמ' 46; Tusa and Tusa (לעיל, הערה 147) בעמ' 86; Woetzel (לעיל, הערה 109) בעמ' 172; מושקט (לעיל, הערה 29) בעמ' 330; John F. Murphy, "Crimes against Peace at The Nuremberg Trial", *The Nuremberg Trial and International Law* (George Ginsburgs and Vladimir Nikolaevich Kudriavtsev – eds., 1990) 141, p. 141; Yusuf Aksar, *Implementing International Humanitarian Law: From the Ad Hoc Tribunals to a Permanent International Criminal Court* (2004) p. 79-80.

"פשעי מלחמה" - הסעיף קובע שפשעי מלחמה הם הפרת כללי המלחמה או נוהגיה. הסעיף מונה

רשימת מעשים הנחשבים הפרה, אבל מלשון הסעיף - "Such violations shall include, but not be limited to [...]" - ברי שרשימה זו אינה רשימה סגורה. ברשימת פשעי המלחמה נכללים בין היתר המעשים האלה: רצח, מעשי אכזריות, גירוש או הגליה של אוכלוסייה אזרחית, פגיעה בשבויי מלחמה והוצאתם להורג, שדירת רכוש ציבורי או פרטי, החרבה של ערים, עיירות וכפרים או הרס שאינו מוצדק כצורך צבאי.¹⁵³

"פשעים נגד האנושות" - הסעיף מונה כעברות את המעשים האלה: רצח, השמדה, שעבוד, הגליה ומעשים בלתי אנושיים אחרים שנעשו נגד אוכלוסייה אזרחית; או רדיפות מטעמים מדיניים, גזעניים או דתיים, בין שלפני המלחמה ובין שבמהלכה, ובין שמעשה זה נחשב עברה על חוקיה הפנימיים של המדינה שהוא בוצע בה ובין שלא.¹⁵⁴ גם סעיף זה, בדומה לקודמו, מותיר רשימה זו בלתי סגורה באומרו: "[...] and other inhumane act".¹⁵⁵

בסופו של סעיף 6, המונה את שלושת סוגי הפשעים הנזכרים לעיל, נכתב שהמנהיגים, המארגנים, היוזמים והשותפים שהשתתפו בתכנון או בהוצאה לפועל של מזימה משותפת או קשרו קשר לשם ביצוע אחד הפשעים שהוזכרו לעיל, ייחשבו אחראים אף לכל הפעולות שביצע כל אדם אחר כדי להוציאם לפועל.¹⁵⁶

בכל הנוגע למשפט הבינלאומי הייתה אמנת נירנברג חדשנית בכמה מובנים.

באמנה זו נוסחו לראשונה כפשעים בני ענישה במשפט הבינלאומי,¹⁵⁷ "פשעים נגד האנושות",¹⁵⁸

ו"פשעים כנגד השלום" (בימינו נהוג לכנות פשעים אלו "פשעי תוקפנות").¹⁵⁹

¹⁵³ "WAR CRIMES: namely, violations of the laws or customs of war. Such (b)6: סעיף 6(b): Nuremberg Charter violations shall include, but not be limited to, murder, ill-treatment or deportation to slave labor or for any other purpose of civilian population of or in occupied territory, murder or ill-treatment of prisoners of war or persons on the seas, killing of hostages, plunder of public or private property, wanton destruction of cities, towns or villages, or devastation not justified by military necessity" **הבינלאומי בין מלחמה לשלום** (תשס"ז) בעמ' 261-262.

¹⁵⁴ "CRIMES AGAINST HUMANITY: namely, murder, extermination, (c)6: סעיף 6(c): Nuremberg Charter enslavement, deportation, and other inhumane acts committed against any civilian population, before or during the war; or persecutions on political, racial or religious grounds in execution of or in connection with any crime within the jurisdiction of the Tribunal, whether or not in violation of the domestic law of the country where perpetrated" **ראו גם:** Sprecher (לעיל, הערה 118) בעמ' 47; מושקט (לעיל, הערה 29) בעמ' 330; Olivia Swaak-Goldman, "Crimes against Humanity", *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law: The Experience of International and National Courts* (Vol I, Gabrielle Kirk McDonald and Olivia Swaak-Goldman – eds., 2000) 145 p. 147-148.

¹⁵⁵ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 16. להרחבה בעניין זה ראו: Ntoubandi (לעיל, הערה 15) בעמ' 75-76.

¹⁵⁶ **ראו:** Viseur-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 281.

¹⁵⁷ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 15; מטיאס ושרון (לעיל, הערה 111) בעמ' 26.

¹⁵⁸ לעניין הניסוח הראשוני בחוקה להגדרת פשעים כנגד האנושות, ראו: Marco Sassoli and Antoine A. Bouvier, *How Does Law Protect in War?: Cases, Documents and Teaching Materials on Contemporary Practice in International Humanitarian Law* (2nd ed., Vol. I, 2006) p. 307; Michael J. Kelly and Timothy L. H. McCormack, "Contributions of the Nuremberg Trial to the Subsequent Development of International Law", *The Legacy of Nuremberg: Civilising Influence or Institutionalised Vengeance?* (David A. Blumenthal and Timothy L. H. McCormack - eds., 2008) 101, p. 107; Ntoubandi (לעיל, הערה 15) בעמ' 145; Swaak-Goldman (לעיל, הערה 154) בעמ' 47. יוער שמבחינה היסטורית הקטגוריה של "פשעים כנגד האנושות" לא הייתה חדשה לגמרי כמו הקטגוריה של "פשעים כנגד השלום". להרחבה על הרקע ההיסטורי של הגדרת פשעים כנגד האנושות ראו: Hisakazu Fujita, "The Tokyo Trial Revisited", *The Legal Regime of the International Criminal Court: Essays in Honour of Professor Igor Bassiouni*; Blishchenko (José Doria, Hans-Peter Gasser and M. Cherif Bassiouni - eds., 2009) 23, p. 41.

באמנה זו באה לידי ביטוי האפשרות להעמיד לדין בכירים בממשל ומפקדי צבא כנושאי אחריות פלילית אישית על בסיס המשפט הבינלאומי.¹⁶⁰

כמו שעולה מההגדרה של "פשעים נגד האנושות" – האמנה קובעת את חוסר האפשרות לחסות תחת ההגנה של ציות לפקודות ולחוקי המדינה.¹⁶¹ בכך הציבה האמנה את המשפט הבינלאומי במעמד הייררכי גבוה יותר מהמשפט המדיני לאומי.¹⁶²

מעיון ברשימת המעשים שהם בגדר פשעי מלחמה וברשימת המעשים שהם בגדר פשעים נגד האנושות עולה שישנם מעשים כגון רצח והגליה המופיעים בשתי הרשימות.¹⁶³ עניין זה מעורר את השאלה מה ההבדל בין הפשעים הללו, בפרט לנוכח היות שתי הרשימות רשימות לא סגורות.

מכיוון שפשעי המלחמה מתייחסים להפרה של כללי המלחמה או נוהגיה, יש לראותם כקשורים להפרת זכויותיהם של אזרחים ולוחמים בשטח כבוש בעת מלחמה.¹⁶⁴ הפשעים נגד האנושות לעומת זאת פורשים את הגנתם על כל אוכלוסייה באשר היא, הן במלחמה והן בזמן שלום.¹⁶⁵ מושקאט טוען שהפשעים נגד האנושות נועדו להתמודד עם הזוועות שביצעו הנאצים בנפגעים שלהגנתם לא היה יסוד במשפט הבינלאומי כגון היהודים שהיו תושבים של גרמניה הנאצית ושל מדינות ששיתפו עמה פעולה.¹⁶⁶

לסיכום, אם נשתמש בלשונו המטפורית של אנטוניו קאססה (Antonio Cassese), המדמה את הקטגוריות של "פשעים נגד האנושות" ו"פשעי מלחמה" לרשתות שבהן נתפסים מבצעי הפשעים, נראה

הערה 19) בעמ' 42, 60-44; B. V. A. Roling, *The Tokyo Trial and beyond: Reflections of a Peacemonger* (Antonio Cassese - ed., 1993) p. 1; לדברי רולינג, המעשים שהוגדרו "פשעים כנגד האנושות" היו אסורים קודם לכן במשפט הלאומי והחידוש המהותי שמעשים אלו נחשבו עתה כעברות גם במשפט הבינלאומי (Roling שם, בעמ' 56).

¹⁵⁹ בן-נפתלי ושני (לעיל, הערה 153) בעמ' 251-252, 277; Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 15; Barboza (לעיל, הערה 97) בעמ' 121.

¹⁶⁰ בן-נפתלי ושני שם, בעמ' 251-252.

¹⁶¹ דינשטיין (לעיל, הערה 28) בעמ' 134; Cassese (לעיל, הערה 114) בעמ' 109.

¹⁶² ראו: Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 16; מושקאט (לעיל, הערה 93) בעמ' 63.

¹⁶³ ראו: Roger S. Clark, "Crimes against Humanity", *The Nuremberg Trial and International Law* (George Ginsburgs and Vladimir Nikolaevich Kudriavtsev – eds., 1990) 175, pp. 194-196; הדין בנירנברג, שם מתייחס בית הדין לפשעי מלחמה ולפשעים כנגד האנושות בנשימה אחת: *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal Nuremberg*, (14 November 1945-1 October 1946) Vol I, pp. 253-255; ניתן לצפייה באתר: http://www.loc.gov/r/fd/Military_Law/NT_major-war-criminals.html (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013): "[...] The Tribunal therefore cannot make a general declaration that the acts before 1939 were crimes against humanity within the meaning of the Charter, but from the beginning of the war in 1939 war crimes were committed on a vast scale, which were also crimes against humanity; and insofar as the inhumane acts charged in the Indictment, and committed after the beginning of the war, did not constitute war crimes, they were all committed in execution of, or in connection with, the aggressive war, and therefore constituted crimes against humanity" (שם, בעמ' 254-255); Adam, *Documents on the Laws of War* (3rd ed., 2000) p. 178; Roberts and Richard Guelff - eds., 2000) p. 177; Clark, *Nuremberg and Tokyo in Contemporary Perspective*, *The law of War Crimes: National and International Approaches* (Timothy L. H. McCormack and Gerry J. Simpson – eds., 1997) 171, p. 177.

¹⁶⁴ Larry May, *Crimes against Humanity A Normative Account* (2005) p. 6.

¹⁶⁵ Geoff Gilbert, *Transnational Fugitive Offenders in International Law: Extradition and other Mechanisms* (1998) p. 382; Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 16; Sunga (לעיל, הערה 31) בעמ' 44; Ntoubandi (לעיל, הערה 15) בעמ' 52, 86.

¹⁶⁶ מושקאט (לעיל, הערה 93) בעמ' 58. ראו גם: Best (לעיל, הערה 81) בעמ' 67; בן-נפתלי ושני (לעיל, הערה 153) בעמ' 268.

שמבצעי הזוועות שהצליחו להימלט מרשת "פשעי המלחמה" ייתפסו באופן אוטומטי ברשת ה"פשעים נגד האנושות" - רשת ביטחון סבוכה האמורה למנוע התחמקות מענישה.¹⁶⁷

ייחודיותה של אמנת נירנברג מצוי כאמור בהתייחסותה חסרת התקדים במשפט הבינלאומי לביצוע "פשעים נגד האנושות" וביצוע "פשעים נגד השלום".¹⁶⁸ התייחסותה של האמנה לשני סוגי פשעים אלה, נוסף על הקטגוריה המוכרת של "פשעי מלחמה", היא שאפשרה להעמיד לדין גרמנים בתפקידי פיקוד גבוהים. ואולם אף שאין לזלזל בחשיבותה התקדימית של האמנה, עולה בה חסר מהותי: האמנה אינה מזכירה במפורש¹⁶⁹ מעשי אלימות מינית ואונס כעברות,¹⁷⁰ אם כ"פשעי מלחמה" ואם כ"פשעים נגד האנושות".¹⁷¹

ב. תמצית פועלו של בית הדין

בית הדין בנירנברג הוקם כבית דין אד הוק (Ad hoc)¹⁷² מכוח אמנת נירנברג שהגדירה בין היתר אילו מעשים הם בסמכותו העניינית,¹⁷³ והחל לפעול באופן רשמי ב-20 בנובמבר 1945.¹⁷⁴ בבית הדין ישבו ארבעה שופטים, נציג מכל אחת מבעלות הברית המנצחות (ארצות הברית, צרפת, בריטניה וברית

¹⁶⁷ Cassese (לעיל, הערה 114) בעמ' 110: "This is a sweeping ban, intended to form a rigid mesh with no loopholes through which the authors of horrific crimes may escape. All atrocities that do not come within the compass of war crimes are automatically covered by 'crimes against humanity'" (לעיל, הערה 154) בעמ' 166-167.

¹⁶⁸ מושקאט (לעיל, הערה 93) בעמ' 51, 57, 60. לדבריו, החידוש המהותי בחוקת נירנברג היא שהגדרת הפשעים כנגד האנושות קובעת לראשונה "באמצעות הוראה משפטית בינלאומית, את האופי הפלילי של התנהגות בלתי אנושית גם במעשים שאינם פשעי מלחמה, ושהערכתם עד כה היתה תלויה בחוקי העונשים של המדינות בלבד".

¹⁶⁹ Jocelyn Campanaro, "Women, War, and International Law: The Historical Treatment of Gender-Based War Crimes", 89 *Geo. L.J.* (2000-2001) 2557, p. 2561; Astrid Aafjes, *Gender Violence: The Hidden War Crime* (Anne Tierney Goldstein and Margaret A. Schuler – eds., 1998) p.96. יש הטוענים כי מבחינה טכנית אמנם לא נמנו אונס ומעשי אלימות בסעיף שש לחוקה, אבל עם זאת מעשים אלה רמוזים בלשונה: "[...] or other inhumane acts [...] jill- treatment". לעניין זה ראו: Fidalgo (לעיל, הערה 60) בעמ' 503; Michelle Jarvis, "An Emerging Gender Perspective on International Crimes", *International Criminal Law Developments in the Case Law of the ICTY* (Gideon Bassiouni; Boas and William Schabas - eds., 2003) 157, p. 162 (לעיל, הערה 19) בעמ' 344.

¹⁷⁰ Meron (לעיל, הערה 75) בעמ' 425; Christine Chinkin, "Rape and Sexual Abuse of Women in International Law" 5 *Eur. J. Int'l L.* (1994) 326, p.331; Fatou Bensouda, "Gender and Sexual Violence under the Rome Statute", *From Human Rights to International Criminal Law: Studies in Honour of an African Jurist, the Late Judge Laity Kama* (Emmanuel Decaux and Adama Dieng – eds., 2007) 401, p. 403.

¹⁷¹ Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 301-300; Viseur-Sellers; (לעיל, הערה 38) בעמ' 279.

¹⁷² כדבריו של אלן בייקר: לבית הדין אד הוק "מנדט מוגדר המוגבל בתחולת הזמן, המקום והעניין, לשיפוט פשעים בינלאומיים", ראו: אלן בייקר, "בית הדין הפלילי הבינלאומי (ICC)", **משפט וצבא** 16 (התשס"ג) 879, בעמ' 880.

¹⁷³ Woetzel (לעיל, הערה 109) בעמ' 1, 5-6; Hans Ehard, "The Nuremberg Trial against the Major War Criminals and International Law", *Nuremberg: German Views of the War Trials* (Wilbourn E. Benton and Georg Grimm- eds., 1955) 76, p. 80.

¹⁷⁴ Michael Carrel, "Australia's Prosecution of Japanese War Criminals: Stimuli and Constraints", *The Legacy of Nuremberg: Civilising Influence or Institutionalised Vengeance?* (David A. Blumenthal and Timothy L. H. McCormack - eds., 2008) 239, p. 239; Machteld Boot, *Genocide, Crimes against Humanity, War Crimes: Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court* (2002) p. 188; Burcu Baytemir, "The International Military Tribunal at Nuremberg: The Ongoing Reflections in International Criminal Law", *USAK Yearbook of International Politics and Law* (Vol. 3, 2010) 77, p. 78. מושקאט (לעיל, הערה 93) בעמ' 13, 15; Taylor (לעיל, הערה 50) בעמ' 131.

המועצות).¹⁷⁵ ממועד תחילת המשפט ועד פרסומם של הכרעת הדין וגזרי הדין ב-1 באוקטובר 1946 חלפה פחות משנה.¹⁷⁶ לפני בית הדין הועמדו לדין עשרים וארבעה נאשמים, אבל בפועל הועמדו למשפט עשרים ושניים בלבד, שכן אחד הנאשמים שם קץ לחייו ואחר נמצא בלתי כשיר מבחינה בריאותית לעמוד לדין.¹⁷⁷ במשפטים זוכו שלושה נאשמים ותשעה עשר נמצאו אשמים. את העונשים שנגזרו על הנאשמים אפשר לחלק לשלוש רמות, לפי חומרת העונש: על שנים עשר נאשמים נגזר גזר דין מוות בתלייה (יוער שבפועל נתלו עשרה, שכן אחד הנאשמים התאבד בכלא לאחר מתן גזר הדין ונאשם נוסף כלל לא נתפס, ודינו נגזר בהיעדרו); על שלושה נאשמים נגזרו מאסרי עולם; ועל הנותרים נגזרו עונשי מאסר של עשר עד עשרים שנה.¹⁷⁸

ג. כתבי האישום והתייחסותם לאלימות מינית כלפי נשים

אמנת נירנברג כאמור לא התייחסה ישירות למעשים של אלימות מינית ואונס במלחמה,¹⁷⁹ ואולם מלשון האמנה עולה שהן רשימת המעשים המוגדרים "פשעי מלחמה" והן רשימת הפשעים המוגדרים "פשע כנגד האנושות" הן "רשימות בלתי סגורות". כך נותר פתח משפטי שאפשר לטעון בכתבי האישום שמעשים של אלימות מינית ואונס שבוצעו נגד נשים בעת המלחמה הם בגדר "פשע כנגד האנושות"¹⁸⁰ או "פשע

¹⁷⁵ לאמתו של דבר מונו שמונה שופטים - שני שופטים לכל מדינה - שכן לכל שופט מונה גם שופט מחליף, ראו: *Trial of the Major War Criminals* (לעיל, הערה 163) כרך 1, בעמ' 1. ראו גם: Whitney R. Harris, *Tyranny on Trial: The Evidence at Nuremberg* (1954) p. 34; Robert Gellately, "Introduction: Nuremberg - Voices from the Past", *The Nuremberg Interviews: An American Psychiatrist's Conversations with the Defendants and Witnesses* (2005) vii, p. xvii; Michael Salter, *Nazi War Crimes, US Intelligence and Selective Prosecution at Nuremberg: Controversies Regarding the Role of the Office of Strategic Services* (2007) p. 6; Joseph Berry Keenan and Brendan Francis Brown, *Crimes against International Law* (1950) p. 2. לביקורת באשר להיות השופטים הממונים בבית הדין מהמדינות המנצחות ראו: Woetzel שם, בעמ' 44-45; Madoka Futamura, *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremberg Legacy* (2008) p. 33-35.

¹⁷⁶ ראו: Philip J. Bigger, *Negotiator: The Life and Career of James B. Donovan* (2006) p. 59; Ike Jeanes, *Forecast and Solution: Grappling with the Nuclear, a Trilogy for Everyone* (1996) p. 477; Mark Eykholt, "Aggression, Victimization, and Chinese Historiography of the Nanjing Massacre", *The Nanjing Massacre in History and Historiography* (Joshua A. Fogel - ed., 2000) 11, p. 20; Arnold C. Brackman, *The Other Nuremberg: The Untold Story of the Tokyo War Crimes Trials* (1987) p. 223 (לעיל, הערה 29) בעמ' 202.

¹⁷⁷ ראו: McGoldrick, "Criminal Trials" (לעיל, הערה 2), בעמ' 18; McGoldrick, "War Crimes" (לעיל, הערה 2) בעמ' 112; Clark, "Nuremberg and Tokyo" (לעיל, הערה 163) בעמ' 172; Benjamin Ferencz, "From Nuremberg to Rome: A Personal Account" *Justice for Crimes against Humanity* (Mark Lattimer and Philippe Sands - eds., 2003) 31, p. 34.

¹⁷⁸ Yves Beigbeder, "Criminal Trials" שם, בעמ' 18; Clark, "Nuremberg and Tokyo" שם, בעמ' 172; *International Justice against Impunity: Progress and New Challenges* (2005) p. 3; Karin N. Calvo-Goller, *The Trial Proceedings of the International Criminal Court: ICTY and ICTR Precedents* (2006) p. 13; Lajčo, *The Past in Present Times: The Yugoslav Saga* (2007) p. 158-159 (לעיל, הערה 137) בעמ' 250; Ferencz (לעיל, הערה 177), 34.

¹⁷⁹ Russell-Brown (לעיל, הערה 73) בעמ' 359; Dorean M. Koenig and Kelly D. Askin, "International Criminal Law and the International Criminal Court Statute: Crimes Against Women", *Women and International Human Rights Law* (Vol. 2, Dorean M. Koenig and Kelly D. Askin - ed., 2000) 3, p. 10 (לעיל, הערה 40) בעמ' 6; Kirchner (לעיל, הערה 55) בעמ' 30.

¹⁸⁰ Sonja C. Grover, *Prosecuting International Crimes and Human Rights Abuses Committed Against Children: Leading International Court Cases* (2009) pp. 452-453; Helsinki Watch, *War Crimes in Bosnia-Herzegovina* (Vol. II, 1993) pp. 394-395; Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 20, 22; Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 677.

מלחמה".¹⁸¹ לפני מנסחי כתבי האישום עמדו ראיות רבות למעשים של אלימות מינית ואונס נשים שביצעו הכוחות הלוחמים במלחמה,¹⁸² כמו שעולה מפרוטוקול בית הדין בנירנברג.¹⁸³ ראיות אלה יכלו בקלות רבה להישמע לפני בית הדין בהתאם לסעיף 19 לאמנה¹⁸⁴ - סעיף שריכך במידה ניכרת את כללי הקבילות של הראיות.¹⁸⁵ ולמרות זאת, מקרב הנאשמים במשפטי נירנברג אף לא אחד הואשם במעשי אלימות מינית ואונס כפשע מלחמה!¹⁸⁶

ייתכן שמעשי האלימות המינית והאונס על רקע מגדרי נותרו מחוץ לכתבי האישום, וכך מחוץ לכותלי בית הדין, משום שאת הפשעים הללו ביצעו הן הגרמנים ובעלי בריתם והן חיילי בעלות הברית. ייתכן אפוא שבעלות הברית ביקשו להאיר את עצמן באור חיובי ולהפנות את עיקר תשומת הלב לפשעים "כנגד השלום" ו"השמדת עם" המיוחסים רק לגרמנים ולבני בריתם.¹⁸⁷

ד. הדין

כאמור לעיל, מפרוטוקול הדיון בנירנברג עולה שלפני בית הדין הוצגו עדויות ומסמכים רבים המעידים על מעשי זוועה על רקע מגדרי בעת המלחמה.¹⁸⁸ ראיות אלו מצאו את דרכן לבית הדין בשל גמישותו של סעיף 19 לאמנת נירנברג, הקובע שבית הדין לא יהיה כבול על ידי כללים טכניים בכל הנוגע להבאת ראיות.¹⁸⁹

¹⁸¹ Brouwer (לעיל, הערה 40) בעמ' 7-6; Viseur-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 279; Campanaro (לעיל, הערה 169) בעמ' 3562; Hallett (לעיל, הערה 60) בעמ' 186.

¹⁸² Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 301; Catharine A. Mackinnon, "Turning Rape into Pornography: Postmodern Genocide", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer – ed., Marion Faber – trans., 1994) 73, p. 80; Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 677; Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 344.

¹⁸³ לדוגמאות לראיות על מעשי אלימות מינית ואונס שנזכרו בעמודי הפרוטוקול בבית הדין בנירנברג ראו: *Trial of the Major War Criminals* (לעיל, הערה 163) כרך 2, בעמ' 139; כרך 6, בעמ' 211-214, 404-407; כרך 7, בעמ' 449-467; כרך 10, בעמ' 318.

¹⁸⁴ Nuremberg Charter (לעיל, הערה 149) סעיף 19: "The Tribunal shall not be bound by technical rules of evidence. It shall adopt and apply to the greatest possible extent expeditious and non-technical procedure, and shall admit any evidence which it deems to have probative value".

¹⁸⁵ Viseur-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 281; Kim Carter, "Proof beyond a Reasonable Doubt? Collecting Evidence for the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", 32 *Can. Y. Int'l L.* (1993) 235, p. 239.

¹⁸⁶ Meron (לעיל, הערה 75) בעמ' 425-426: "Rape was neither mentioned in the Nuremberg Charter nor prosecuted"; Russell-Brown (לעיל, הערה 73) בעמ' 359; Nicole Eva Erb, "Gender-Based Crimes under the Draft Statute for the Permanent International Criminal Court", 29 *Colum. Hum. Rts. L. Rev.* (1997-1998) 401, p. 409; Danise Aydelott, "Mass Rape during War: Prosecuting Bosnian Rapists under International Law", 7 *Emory Int'l L. Rev.* (1993) 585, p. 590; Human Rights Watch, "We'll Kill You If you Cry": *Sexual Violence in the Sierra Leone Conflict* (Vol. 15, 2002) p. 58; Patricia Viseur-Sellers, "Rape under International Law", *War Crimes: The Legacy of Nuremberg* (Belinda Cooper – ed., 1999) 159, p. 161; Brouwer (לעיל, הערה 40) בעמ' 7.

¹⁸⁷ Chinkin (לעיל, הערה 170) בעמ' 334: "Rape did not figure prominently at Nuremberg, 'not because the Germans were not guilty of rape, but because the allied forces, especially the Russians and the Moroccan forces under French control, were also guilty of many rapes'"; Geoffrey Robertson, *Crimes against Humanity: The Struggle for Global Justice* (1999) p. 306; Mary Ann Tétreault, "In Search of Justice: Wartime Rape and Human Rights", *Partial Truths and the Politics of Community: Feminist Approaches to Social Movements, Community, and Power* (Vol. 2, Mary Ann Tétreault and Robin L. Teske – eds., 2003) 285, p. 287; Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 665; Fidalgo (לעיל, הערה 60) בעמ' 503.

¹⁸⁸ לדוגמאות של ראיות על מעשי אלימות מינית ואונס שנזכרו בעמודי הפרוטוקול בבית הדין בנירנברג, ראו: לעיל, הערה 183.

¹⁸⁹ Nuremberg Charter (לעיל, הערה 149) סעיף 19; Richard May and Marieke Wierda, "Trends in International Criminal Evidence: Nuremberg, Tokyo, The Hague, and Arusha", 37 *Colum. J. Transnat'l L.* (1999) 725, p. 729; Gideon Boas, "Admissibility of Evidence under the Rules of Procedure and Evidence of

ואולם גם אם בית הדין לא התייחס ישירות למעשים אלה, העדויות והמסמכים חלחלו לאוזנו.¹⁹⁰ על כן יש מקום לטעון שהחלטותיו של בית הדין הושפעו בעקיפין מהראיות שהוצגו לפניו בדבר מעשי האכזריות המיניים שביצעו הגרמנים, כך שדה-פקטו אפשר שבית הדין התייחס למעשים אלה בנשימה אחת יחד עם יתר מעשי הזוועה, וכחלק ממעשי העינויים וההתנהגות האכזרית כלפי האוכלוסייה האזרחית.¹⁹¹

ה. פסק הדין

מן ההכרח שבהיעדר האשמה במעשי אלימות מינית לא תימצא התייחסות משפטית מרשיעה או מענישה בגין מעשים אלו, למרות הראיות שהציגו התובעים לפני בית הדין בנירנברג על מעשי האלימות המינית והאונס שביצעו חיילי הצבא הגרמני ובני בריתו בנשים במלחמה.¹⁹² היעדר ההאשמה הותירה אפוא את המעשים הללו מחוץ לדיון המשפטי הקונקרטי. כדבריה של קתרין ניארכוס (Catherine N. Niarchos) - בפסק הדין, הנפרס על 179 עמודים, "אונס" אינו מופיע אפילו פעם אחת.¹⁹³ מנגד טענה פטרישה ויסור סילרס (Patricia Viseur Sellers) שהתייחסותו של בית הדין למעשים של אלימות מינית ואונס נכללה בהתייחסותו ליתר הפשעים שסבלה מהם האוכלוסייה האזרחית:

the ICTY: Development of the 'Flexibility Principle'", *Essays on ICTY Procedure and Evidence in Honour of Gabrielle Kirk McDonald* (Richard May, David Tolbert, John Hocking, Ken Roberts, Bing Bing Jia, Daryl Mundis and Gabriël Oosthuizen- eds., 2000) 263, p. 264; Paul J. Magnarella, "The Consequences of the War Crimes Tribunals and an International Criminal Court for Human Rights in Transition Societies", *Human Rights and Societies in Transition: Causes, Consequences, Responses* (Shale Horowitz and Albrecht Schnabe Murphy; - eds., 2004) 119, p. 136. (לעיל, הערה 134) בעמ' 72.

Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 301 (הערות שוליים מס' 67); Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 97. ראו גם: Birgit Beck, "Sexual Violence and Its Prosecution by Courts Martial of the Wehrmacht", *A World at Total War: Global Conflict and the Politics of Destruction, 1937-1945* (Bernd Greiner, Stig Förster and Roger Chickering – eds., 2005) 317, p. 320. (לעיל, הערה 60) בעמ' 176; Horvitz and Catherwood (לעיל, הערה 54) בעמ' 361.

ראו: Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 301; Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 665; Fidalgo (לעיל, הערה 60) בעמ' 503. העובדה שמעשי אלימות מינית ואונס מתועדים כמעשי עינוי עולה אף מן הפרוטוקולים, ראו: *Trial of the Major War Criminals* (לעיל, הערה 163) כרך 7, בעמ' 494: "Many women and girls in their teens were separated from the rest of the internees by the fascist blackguards and locked in separate cells, where the unfortunate creatures were subjected to particularly outrageous forms of **torture**. They were raped, their breasts cut off, their stomachs ripped open, their feet and hands cut off, and their eyes gouged out. After the Germans had been thrown out of Kerch, on 30 December 1941, Red Army soldier's discovered, in the prison yard, a formless mass of bodies of young girls, naked, mutilated, and unrecognizable, who had been savagely and cynically tortured to death by the [...]" *Trial of the Major War Criminals*; fascists" treatment as men. To the physical pain, the sadism of the **torturers** added the moral anguish, especially mortifying for a woman or a young girl, of being stripped nude by her **torturers**. Pregnancy did not save them from lashes. When brutality brought about a miscarriage, they were left without any care, exposed to all the hazards and complications these criminal abortions" [ההדגשות שלי – ע"ל].

ראו: Sunga (לעיל, הערה 60) בעמ' 176. ראו גם רוח דבריהם של: Theodor Meron, "Rape as a Crime under International Humanitarian Law", *War Crimes Law Comes of Age: Essays* (Theodor Meron – ed, 1998) 204 p. 206: "Rape was neither mentioned in the Nuremberg Charter nor prosecuted in Nuremberg as a war crime" Aafjes (לעיל, הערה 169) בעמ' 96; Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 163: "Nonetheless, gender specific sex crimes were neither included directly within the IMT Charter nor prosecuted under the expansive language of the charter".

Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 665. ראו גם: Frances T. Pilch, "Community Formation, Gender Issues, and the Evolution of International Law: A Perspective on Amitai Etzioni's: The Active Society", *The Active Society Revisited* (Wilson C. McWilliams - ed., 2006) 261, p. 264; Gina Marie Weaver, *Ideologies of Forgetting: Rape in the Vietnam War* (2010) p. 4.

All physical and sexual abuse, along with living conditions, was subsumed under the terms atrocities, brutalities, ill-treatment, mistreatment, etc. Only killings, slave labor and persecution of Jews were addressed with any specificity.¹⁹⁴

ולמרות הדברים הללו, בהיעדרה של התייחסות מפורשת קשה לייחס למשפטי נירנברג התפתחות משפטית תקדימית המאפשרת ענישה בגין מעשי אלימות מינית ואונס במלחמה, שכן בסופו של דבר הנאשמים בנירנברג כלל לא נענשו בגין פשעים שכאלה.¹⁹⁵ גם אם ניתן להסיק מסקנות אלו מלהטוטנות פרשנית, בסופו של דבר בית הדין לא יצא בקריאה ברורה ומפורשת שבכוחה להרתיע את היחיד או את הרבים.

1. סיכום

למרות התעלמותו של בית הדין ממעשים של אלימות מינית ואונס, הוא היווה שלב חשוב במשפט הבינלאומי ובמשפט הלאומי של אומות רבות. מושקאט מתאר את מגוון הדעות באשר למשפטי נירנברג:

[...] נחלקו הדעות, יש המחייבים את עקרונותיו ויש מערערים עליהם. אולם גם בין המחייבים, יש הרואים בהם חידושי ניסוח של הוראות עתיקות יומין בלבד. וכנגדם יש המייחסים להם חידושים מהותיים רבי ערך, מפנה חד ומהפכה של ממש, שנתחוללה על ידיהם בתחום המשפט הבינלאומי והבעיות החשובות ביותר של היחסים הבינלאומיים. מכל מקום ברור שחשובה מאוד היא השפעתם, הן על מערכת המשפט הבינלאומי, שהם מהווים בה יסוד תוסס ומקור לתמורות, והן על מערכת המשפט הפנימי של מדינות שונות, וכמובן על עשיית הדין בפושעי המלחמה ובמשפטי הפעולה על ידי מוסדות שיפוט בעלי אופי בינלאומי ולאומי גם יחד.¹⁹⁶

השפעתם של משפטי נירנברג ניכרים בין היתר כאשר בוחנים את התפתחותם של המשפט הלאומי והמשפט הבינלאומי על ציר הזמן. בשורות הבאות ננסה להציג את ההתפתחויות שחלו במשפט הבינלאומי בנוגע לאלימות מינית ואונס של נשים לאחר תחילת משפטי נירנברג. כאמור, בתום מלחמה העולם השנייה הוקמו שני בתי דין - בנירנברג ובטוקיו. בית הדין בנירנברג הוקם ראשון, ובתום דיוניו הוקם בית הדין בטוקיו. כמו שנדון לעיל בעניין נירנברג, המציאות מחייבת שבהיעדר האשמה בגין מעשי אלימות מינית, לא תימצא אף הרשעה או ענישה בגין מעשים אלו. במשפטי טוקיו, אף שהם התנהלו במסגרת חוקית דומה למדי (מלבד הבדלים אחדים, שיוצגו בהמשך הדברים),¹⁹⁷ אפשר להבחין בהתפתחות רלוונטית למחקר זה כשבכתב האישום שנידון לפני בית הדין נכללו גם אישומים בגין אי מניעת וביצוע מעשים של אונס ואלימות מינית.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Viseur-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 283.

¹⁹⁵ ראו: Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 163: "Since rape crimes were not punished at Nuremberg, no new law was established providing precedent for punishing wartime sexual assault" (לעיל, הערה 169) בעמ' 3562.

¹⁹⁶ מושקאט (לעיל, הערה 93) בעמ' 88-89.

¹⁹⁷ Howard S. Levie, "Violations of Human Rights in Time of War as War Crimes", *War Crimes in International Law* (Yôrām Dinštein and Mala Tabory - eds., 1996) 123, p. 124; John Laughland, *A History of Viseur-Sellers* (לעיל, הערה 38) בעמ' 278; Verzijl (לעיל, הערה 100) בעמ' 385; Calvo-Goller (לעיל, הערה 178) בעמ' 13; Stone Legal, *Controls of International Conflict: A Treatise on the Dynamics of Disputes and war law* (1959) pp. 372-373.

¹⁹⁸ ראו: Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 666; Fidalgo (לעיל, הערה 60) בעמ' 504; Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 392.

בית הדין בטוקיו

א. אמנת טוקיו

בשונה מהוועידה שניסחה את אמנת נירנברג, אמנת טוקיו לא נוסחה בעקבות ועידה דומה. אמנת טוקיו פורסמה ב-19 בינואר 1946 על בסיסו של צו מנהלי שנתן הגנרל האמריקני דאגלס מאק-ארטור (Douglas MacArthur).¹⁹⁹ אמנת טוקיו נשענה ברובה על אמנת נירנברג התקדימית, אך עם זאת יש בה כמה שינויים.²⁰⁰ בדומה לאמנת נירנברג, גם באמנת בית הדין בטוקיו הוצהרה בסעיף הראשון מטרת הקמתו של בית הדין. וכך נכתב:

[...] for the just and prompt trial and punishment of the major war criminals in the Far East.²⁰¹

למעשה מטרתה של האמנה היה לאפשר את העמדתם לדין וענישתם של פושעי המלחמה היפניים.²⁰² אף שלכאורה עסקינן בבתי דין מקבילים שההבדל היחיד ביניהם הוא הסמכות הטריטוריאלית, נראה שהיו הבדלים מהותיים בין החוקות שלפיהן פעלו שני בתי הדין ובכתבי האישום שהוצגו לפנייהם.

ההבדלים בין אמנת נירנברג לאמנת טוקיו

סעיף 5 לאמנת טוקיו, באופן דומה למדי לסעיף 6 באמנת נירנברג, מגדיר אילו מעשים הם פשעים הנמצאים בסמכותו העניינית של בית הדין: "פשעים נגד השלום", "פשעי מלחמה רגילים" ו"פשעים נגד האנושות".²⁰³ ואולם סעיף 5 באמנת טוקיו קובע שכדי להעמיד פושעים לדין לפני בית הדין, מעשיהם צריכים לענות על הגדרתו של "פשע כנגד השלום".²⁰⁴ לאחר שנמצאו

¹⁹⁹ Solis Horowitz, "The Tokyo Trial", 465 *International Conciliation* (1950) 475 p. 480; Richard H. Minear, *Victors' Justice: The Tokyo War Crimes Trial* (1971) p. 20; Arthur S. Comyns Carr, "The Judgment of the The Laws of Armed ;International Military Tribunal for the Far East", 34 *Grotius Society* (1948) 141, p. 141 *Conflicts* (לעיל, הערה 16) בעמ' 823; Roling (לעיל, הערה 158) בעמ' 2; McGoldrick, "War Crimes" (לעיל, הערה 2) בעמ' 113; Keenan and Brown (לעיל, הערה 175) בעמ' 2, 42-28.

²⁰⁰ Minear שם, בעמ' 20-22; Campanaro (לעיל, הערה 169) בעמ' 2563; Boister and Cryer (לעיל, הערה 121) בעמ' 25; Calvo-Goller (לעיל, הערה 178) בעמ' 13. דוגמאות לשינויים הם שינוי במספור הסעיפים, שינוי בהיקף התוכן, שוני במספר היושבים על כס השפיטה וכו'. לסקירה ממצה של ההבדלים בין החוקות ראו: Ahmed M. Rifaat, *International Aggression: A Study of the Legal Concept: Its Development and Definition in International Law* (1979) p. 158; Keenan and Brown שם, בעמ' 1-13; Roling שם, בעמ' 2-3; Woetzel (לעיל, הערה 109) בעמ' 226-232.

²⁰¹ ראו סעיף 1 ב-Charter of the International Military Tribunal for the Far East (להלן: Tokyo Charter) ב-*The Law of War* (לעיל, הערה 28) בעמ' 83;895; Solis Horowitz, "The Tokyo Trial", 465 *Int.Conc.* (1950) 475, p. 83;895.

²⁰² Futamura (לעיל, הערה 175) בעמ' 1; Beigbeder (לעיל, הערה 149) בעמ' 257-258.

²⁰³ Kelly and Clark, "Nuremberg and Tokyo" (לעיל, הערה 163) בעמ' 180; Laughland (לעיל, הערה 197) בעמ' 164; McCormack (לעיל, הערה 158) בעמ' 105; Boister and Cryer (לעיל, הערה 121) בעמ' 25, 32; Keenan and Brown (לעיל, הערה 175) בעמ' 14; Horwitz שם, בעמ' 84.

²⁰⁴ ראו: Tokyo Charter סעיף 5 ב-*The Law of War* (לעיל, הערה 28) בעמ' 896-897: "The Tribunal shall have the power to try and punish Far Eastern war criminals who [...] are charged with offences which include Crimes Philip R. Piccigallo, *The Japanese on Trial*: ;14 Keenan and Brown (לעיל, הערה 175) בעמ' 14; *Allied War Crimes Operations in the East, 1945-1951* (1979) p. 12; Afreen R. Ahmed, "The Shame of Hwang v. Japan: How the International Community Has Failed Asia's Comfort Women", 14 *Tex. J. Women & L.* (2004-2005) 121 p. 137.

עומדים בהגדרות סעיף זה, ניתן יהיה להעמידם לדין לפני בית הדין ואף להוסיף אישומים בגין "פשעי מלחמה" ו"פשעים נגד האנושות".²⁰⁵ מסננת זו אינה מצויה בסעיף 6 לאמנת נירנברג.

א. בסעיף "פשעים נגד האנושות" באמנת טוקיו ניכר שתוכן הסעיף זהה ברובו להגדרתו באמנת נירנברג. בשני הסעיפים מוצגת רשימת עברות זהה, שבסופה מצוין שהיא כוללת גם מעשים בלתי אנושיים אחרים (רשימה פתוחה). ואולם אף שבאמנת נירנברג נכתב כך:

[...] and other inhumane acts committed against any civilian population, before or during the war [...].²⁰⁶

באמנת טוקיו נכתב כך:

[...] and other inhumane acts committed before or during the war [...].²⁰⁷

השמטה זו, המגבילה את זהותם של נפגעי העברה לאוכלוסייה האזרחית בלבד, הוסרה מאמנת טוקיו ובכך אפשרה העמדה לדין בגין עשיית מעשים אלו כלפי כל אדם באשר הוא. אמנת נירנברג התייחסה לרדיפות מטעמים מדיניים, גזעיים או דתיים, ואילו אמנת טוקיו הסתפקה ברדיפות מטעמים מדיניים או גזעיים בלבד.²⁰⁸ בפועל בית הדין בטוקיו לא השתמש בסעיף זה באותה מידה כמו בית הדין בנירנברג. לטענת אסקין, הדבר נבע מהעובדה שפשעי ההשמדה והרדיפה שביצעו היפניים לא דמו לפשעי ההשמדה והרדיפה שביצעו הנאצים.²⁰⁹

ב. בסעיף בעניין "פשעי המלחמה" שבאמנת טוקיו הוספה לכוותרת "פשעי מלחמה" המילה "רגיל" (Conventional). הגדרת העברה אינה מפרטת את רשימת המעשים הנחשבים פשעי מלחמה, כמו שנעשה באמנת נירנברג, ומסתפקת בתוכן זה:

Conventional War Crimes: Namely, violations of the laws or customs of war.²¹⁰

אמנת טוקיו, בדומה לאמנת נירנברג, הותירה את ההגדרה של פשעי המלחמה פתוחה. הייחודיות בסעיף זה באמנת טוקיו מצויה בניסוחו המצומצם במילים, אך רחב הידיים - נוסח המאפשר באופן תאורטי להעמיד לדין גם מבצעים של מעשי אונס ואליומות מינית בהיותם מעשים המנוגדים לחוק ולנוהג בעת מלחמה.²¹¹

²⁰⁵ ראו: Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 179; Calvo-Goller (לעיל, הערה 178) בעמ' 13; Futamura (לעיל, הערה 175) בעמ' 65-64; Fujita (לעיל, הערה 158) בעמ' 28; Woetzel (לעיל, הערה 109) בעמ' 228; Boot (לעיל, הערה 174) בעמ' 198.

²⁰⁶ Nuremberg Charter (לעיל, הערה 149) סעיף 6(c). ראו גם: Fujita שם, בעמ' 44; Roling (לעיל, הערה 158) בעמ' 3; Boot שם, בעמ' 242; Andrew Clapham, "Issues of Complexity, Complicity and Complementarity: From the Nuremberg Trials to the Dawn of the New International Criminal Court", *From Nuremberg to the Hague: The Future of International Criminal Justice* (Philippe Sands – ed., 2003) 30, pp. 42-43 & footnote n. 13.

²⁰⁷ Tokyo Charter סעיף 5(c) ב- *The Law of War* (לעיל, הערה 28) בעמ' 897. ראו דבריה של סוואק-גולדמן: Swaak-Goldman (לעיל, הערה 154) בעמ' 148-147.

²⁰⁸ Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 33; Fujita (לעיל, הערה 158) בעמ' 44.

²⁰⁹ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 185. לעניין זה ראו גם את אמירתו של רולינג (B.V.A. Roling) בדבר אי-תקפותו של סעיף "פשעים כנגד האנושות" כלפי פושעי המלחמה היפנים: Roling (לעיל, הערה 158) בעמ' 55.

²¹⁰ Tokyo Charter סעיף 5(b) ב- *The Law of War* (לעיל, הערה 28) בעמ' 897.

²¹¹ ראו דבריה של פטרישה ויסלרס-סילרס (Patricia Viseur-Sellers): Viseur-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 279.

ב. תמצית פועלו של בית הדין

הכרזה בדבר הקמתו של בית הדין הצבאי הבינלאומי בטוקיו פורסמה כאמור ב-19 בינואר 1946, כחמישה חודשים לפני מתן גזר הדין בנירנברג. בית הדין החל לפעול במקום מושבו בטוקיו ב-3 במאי 1946.²¹² בבית הדין ישבו אחד עשר שופטים - נציג אחד לכל מדינה מקרב בעלות הברית (ארצות הברית, ברית המועצות, בריטניה, צרפת, קנדה, הולנד, סין, אוסטרליה, וניו זילנד), החתומות על הסכם הכניעה של יפן, ובנוסף שני שופטים - אחד מהודו ואחד מהפיליפינים.²¹³ המשפט נמשך כשנתיים וחצי עד פרסומו של פסק הדין.²¹⁴ כעשרים ושמונה נאשמים הועמדו לדין לפני בית הדין, אך בפועל נידונו ענייניהם של עשרים וחמישה בלבד, שכן שני נאשמים מתו במהלך המשפט ונאשם נוסף נמצא בלתי כשיר נפשית לעמוד לדין.²¹⁵ כל הנאשמים, עשרים וחמישה במספר, נמצאו אשמים.²¹⁶ את העונשים שנגזרו על הנאשמים אפשר לחלק לשלוש רמות, לפי חומרת העונש. על כשבעה נאשמים נגזר גזר דין מוות, על כשישה עשר נגזרו מאסרי עולם ועל שני הנותרים נגזרו עונשי מאסר של עשרים שנים לאחד ושבע שנים לאחר.²¹⁷

ג. כתבי האישום

כמו שנידון בהרחבה לעיל, באמנת טוקיו, בדומה לאמנת נירנברג, אלימות מינית ואונס לא נמנו עם המעשים שהוגדרו במפורש "פשעים נגד האנושות" או "פשעי מלחמה",²¹⁸ ואולם באופן תקדימי, בניגוד

²¹² John Alan Appleman, *Military Tribunal and International Crimes* (1971) p. 239; Yuma Totani, *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II* (2008) p. 7 (לעיל, הערה 15); Minear, *War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II* (1999) בעמ' 3; Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 531. Futamura (לעיל, הערה 175) בעמ' 53.

²¹³ Jeanie M. Welch, *The Tokyo Trial: A Bibliographic Guide to English-Language Sources* (2002) p. 83; Maria Hsia Chang and Robert P. Barker, "Victor's Justice and Japan's Amnesia: The Tokyo War Crimes Trial Reconsidered", *Japanese War Crimes: The Search for Justice* (Peter Li – ed., 2003) 33, pp. 37-38; Takeyama Michio, *The Scars of War: Tokyo during World War II* (Richard H. Minear - ed. and trans., 2007) p. 125; Minear שם, בעמ' 23; Totani שם, בעמ' 10-12; Horwitz (לעיל, הערה 201) בעמ' 488-489.

²¹⁴ Francis J. Pakes, "Styles of Trial Procedure at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", *Adversarial Versus Inquisitorial Justice: Psychological Perspectives on Criminal Justice Systems* (P. J. van Koppen and Steven Penrod – eds., 2003) 309, p. 311; Bruno Simma, "The Impact of Nuremberg and Tokyo: Attempts at Comparison", *Japan and International Law: Past, Present and Future: international Symposium to Mark the Centennial of the Japanese Association of International Law* (Nisuke Totani (לעיל, הערה 212); McGoldrick, "Criminal Trials" (לעיל, הערה 2); Andō - ed., 1999) 59, p. 76 בעמ' 7-8.

²¹⁵ Roza Pati, *Due Process and International Terrorism: An International Legal Analysis* (2009) pp. 130-131; Welch (לעיל, הערה 213) בעמ' 65; Futamura (לעיל, הערה 175) בעמ' 54; Calvo-Goller (לעיל, הערה 178) בעמ' 15; Keenan and Brown (לעיל, הערה 175) בעמ' 3; Woetzel (לעיל, הערה 109) בעמ' 227; Totani שם, בעמ' 64; Horwitz (לעיל, הערה 201) בעמ' 484.

²¹⁶ Viseur-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 289; McGoldrick, "Criminal Trials" (לעיל, הערה 2) בעמ' 21.

²¹⁷ Zhang Wanhong, "From Nuremberg to Tokyo: Some Reflections on the Tokyo Trial (On the Sixtieth Anniversary of the Nuremberg Trials)", 27 *Cardozo L. Rev.* (2006) 1673, p. 1675; B.V.A. Roling, "Introduction", *The Tokyo Judgment: The International Military Tribunal for the Far East Guide* (Vol. I, B. Appleman (לעיל, הערה 212) בעמ' 238-237, 259; V. A. Roling and C. F. Ruter - eds., 1977) xi p. xi הערה 215) בעמ' 130-131. לטקסט מלא של הכרעות הדין ראו: *The Tokyo Major War Crimes Trial: The Records of the International Military Tribunal for the Far East with an Authoritative Commentary and Comprehensive Guide* (Vol. 130, R. John Pritchard - ed., annot. and comp., 1998) pp. 49,773- 49,856 (להלן: *The Tokyo Major War Crimes Trial*). לסקירה של הכרעות הדין וגזרי הדין ראו: Brackman (לעיל, הערה 176) בעמ' 413-406.

²¹⁸ Koenig and Askin (לעיל, הערה 179) בעמ' 10; Fidalgo (לעיל, הערה 60) בעמ' 503.

להתעלמות במשפטי נירנברג, במשפטי טוקיו מעשים אלו נכללו בכתבי האישום כפשעי מלחמה וכפשעים נגד האנושות,²¹⁹ המפרים את המנהגים ואת ההסכמים הבינלאומיים המוכרים.²²⁰ התביעה נתנה לאמנה פרשנות רחבה ולפיה מי שביצע או מי שהתיר בתפקידו למנוע מעשי אונס עבר בעצם על האיסורים האלה: התעללות ("ill-treated"), טיפול בלתי אנושי ("Inhumane treatment") ופגיעה בכבוד המשפחה ("Failure to respect family honor and rights").²²¹ התביעה הגישה לבית הדין כתב אישום אחד כנגד כל הנאשמים, ובו חמישים וחמישה סעיפים. באחדים מסעיפי האישום הואשמו כולם, ובאחרים נמנו שמותיהם של הנאשמים הספציפיים.²²² שני הסעיפים האחרונים (סעיף 54 ו-55) עסקו בהפרות של חוקי ומנהגי המלחמה ופשעים נגד האנושות.²²³ סעיפים אלו התייחסו לנאשמים שהורו, אישרו ואפשרו את עשייתם של מעשים בלתי אנושיים אלו, ובשל כך הפרו את חוקי המלחמה ואת נוהגיה.²²⁴ כמו כן התייחסו סעיפים אלו לנאשמים שעצמו את עיניהם לנוכח הזוועות והתרשלו במילוי חובתם החוקית למנוע את ביצוען.²²⁵ ברשימת המעשים הנחשבים פשעי מלחמה מונה כתב האישום בין היתר את המעשים האלה:

[...] mass murder, rape, pillage, brigandage, torture, and other barbaric cruelties upon the helpless civilian population [...].²²⁶

ראוי לציין שכתב האישום אינו מסתפק באמירות כלליות על אלימות מינית, אלא מספק התייחסות מגדרית ספציפית ומתייחס לאלימות מינית ואונס שבוצעו נגד נשים.²²⁷ האישומים הרלוונטיים לענייננו מסוכמים בזו הלשון:

1. Inhumane treatment, contrary to Article 4 of the Annex to the Hague Convention IV of 1907 and the whole of the Geneva Convention of 1929 and the said assurances. Prisoners of war and

Catharine A. Mackinnon, "Rape, Genocide, and Women's Human Right" *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmeier – ed., Marion Faber – trans., 1994) 183, p. 194; Viseur-Sellers (לעיל, הערה 186) בעמ' 163; Askini (לעיל, הערה 29) בעמ' 180; Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 392; Borchelt (לעיל, הערה 60) בעמ' 296.

"[...] violation of recognized customs: 29 בעמ' 2, כך 217) (לעיל, הערה 217) *The Tokyo Major War Crimes Trial* 220 Russell-Brown; and conventions of war [...]" 360 בעמ' 73) (לעיל, הערה 73).

ראו: Borchelt (לעיל, הערה 60) בעמ' 296: "[...] at the Tokyo Tribunal, rape was prosecuted successfully as a war crime under prohibitions against 'inhumane treatment', 'ill-treatment', and 'failure to respect family honour and rights'" Bensouda (לעיל, הערה 170) בעמ' 403; Askini (לעיל, הערה 29) בעמ' 180; Kelly D. Askini, "Women and International Humanitarian Law", *Women and International Human Right Law* (Vol. 1, Doreen M. Koenig and Kelly D. Askini – ed., 2000) 41, p. 52.

The Tokyo Major War Crimes Trial (לעיל, הערה 217) כך 2, בעמ' 13-2; Appleman (לעיל, הערה 212) בעמ' 237; Minear (לעיל, הערה 199) בעמ' 24.

Horwitz (לעיל, הערה 201) בעמ' 501.

The Tokyo Major War Crimes Trial (לעיל, הערה 217) סעיף 54, כך 2, בעמ' 13; "ordered, authorized, and permitted" Rhonda Copelon, "Surfacing Gender: Reengraving Crimes against Women in Humanitarian Law", *Women and War in the Twentieth Century: Enlisted with Or without Consent* (Nicol Totani; Ann Dombrowski – ed., 1999) 332, p. 332. 103 בעמ' 103.

Totani; "deliberately and recklessly disregarded their duty": 55 סעיף *The Tokyo Major War Crimes Trial* שם, בעמ' 103.

The Tokyo Major War Crimes Trial שם, כך 2, בעמ' 29.

ראו: Askini (לעיל, הערה 29) בעמ' 180; Bensouda (לעיל, הערה 170) בעמ' 403; Viseur-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 287; Aafjes (לעיל, הערה 192) בעמ' 96.

civilian internees were murdered, beaten, tortured and otherwise ill-treated, and **female prisoners were raped** by members of the Japanese forces [...]

5. Mistreatment of the sick and wounded, medical personnel and female nurses: [...]

(c) **Female nurses were raped**, murdered and ill-treated; [...]

12. Failure to respect **family honor** and rights, individual life, private property and religious convictions [...] Large numbers of the inhabitants of such territories were murdered, tortured, **raped** and otherwise ill-treated [...].²²⁸ [להדגשות שלי – ע"ל]

לסיכום, כתבי האישום האשימו את הנאשמים במפורש באי-מניעת מעשי אלימות מינית נגד נשים, וכן ביקשו לפרש את הדין הבינלאומי ככזה האוסר בפירוש ביצוע מעשים אלו. ראוי לציין כי סעיף 54 הנ"ל מונה כמבצעי העבירות אשר במניעתן נכשלו הנאשמים, את האנשים אליהם מתייחס סעיף 53. סעיף 53 כולל בתוכו את הנאשמים כ – "participated as leaders". מכאן, בפלפול משפטי, ניתן להסיק כי הנאשמים עצמם נטלו חלק בביצוע עבירות האונס והאלימות המינית, ברם, מפרוטוקול הדיון ופסק הדין ברי כי לא לכך התכוונו מנסחי כתב האישום. יש להבהיר שההתייחסות למעשי האלימות המינית והאונס כפשעי מלחמה אישומים אלו לא נעשתה באופן עצמאי, אלא נכללה יחד עם יתר העבירות המהוות פשע מלחמה שנמנו בסעיפי האישום.²²⁹

ד. הדין

סעיף 13 לאמנת טוקיו,²³⁰ בדומה לסעיף 19 לאמנת נירנברג,²³¹ מגלה ליברליות רבה באשר לקבילות הראיות וקובע בזו הלשון: "The Tribunal shall not be bound by technical rules of evidence";²³² עניין זה אפשר להביא לפני בית הדין ראיות גם על מעשי אלימות מינית ואונס,²³³ אף שאמנת טוקיו לא התייחסה למעשים אלו באופן מפורש.²³⁴ כראיות למעשים של אלימות מינית ואונס קיבל בית הדין בטוקיו עדויות שמועה וראייה, יומנים, מכתבים, תיאורים, מסמכים רפואיים וכו'.²³⁵ אלה נפרסו על פני מספר לא

²²⁸ Viseur-Sellers שם, בעמ' 287; Pal Radhabinod, *International Military Tribunal for the Far East, Dissent*; Judgment (1953) p. 601-603; בדברים אמנם אין התייחסות ספציפית לנשים שאינן אחיות או שביות, אבל התייחסות זאת עולה מהמונח "כבוד המשפחה", כמו שפורט לעיל, ראו הערות: 40, 47, 75.

²²⁹ ראו: Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 302. ראו גם: Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 392; Rhonda Copelon, "Gendered War Crimes: Reconceptualizing Rape in Time of War", *Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives* (Julie Peters and Andrea Wolper – eds., 1995) 197, p. 197.

²³⁰ ראו: Tokyo Charter סעיף 5(b) ב-*The Law of War* (לעיל, הערה 28) סעיף 13, בעמ' 899.

²³¹ ראו: May and Wierda (לעיל, הערה 189) בעמ' 729; Boas (לעיל, הערה 189) בעמ' 264.

²³² ראו: Boister and Cryer (לעיל, הערה 121) בעמ' 103-111; May and Wierda שם, בעמ' 739; Boas שם, בעמ' 264.

²³³ ראו: Viseur-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 288.

²³⁴ Askin (לעיל, הערה 221) בעמ' 52.

²³⁵ ראו למשל יומנו של ג'יימס מקאלום (James McCollum), מיסיונר אמריקני שהובא כראיה לפני בית הדין בטוקיו המתאר את מעשי האונס והאלימות המינית שביצעו היפנים בעיר נאנקינג. ראו: Kennedy-Pipe Caroline and Penny Stanley, "Rape in War: Lessons of the Balkan Conflicts in the 1990s", *The Kosovo Tragedy: The Human Rights Dimensions* (Ken Booth – ed., 1996) 67 p. 70.

מבוטל של עמודי פרוטוקול,²³⁶ דבר הממחיש את היקף ההתייחסות למעשים אלו בין יתר מעשי הזוועה שנדונו בבית הדין.²³⁷

ה. פסק הדין

בטוקיו כאמור נמצאו כל הנאשמים אשמים (מלבד הנאשמים שמתו במהלך המשפט והנאשם שנמצא בלתי כשיר נפשית לעמוד לדין). מתוך עשרים וחמישה הנאשמים שעניינם נידון בפועל, ארבעה נמצאו אשמים בגין אי-מניעת מעשי זוועה הכוללים בין היתר אלימות מינית ואונס. עניינם של הללו יפורט להלן. בפסק דינו של בית הדין בטוקיו, בניגוד לפסק דינו של בית הדין בנירנברג, מצוין ברור שבהגדרת פשעי מלחמה נכללים גם מעשים של אונס ואלימות מינית.²³⁸ כך בהתאמה קיבל בית הדין ראיות רבות הנוגעות למעשי אונס כראיות להוכחת ביצוע פשעי מלחמה. כך נכתב בפסק הדין:

The evidence relating to atrocities and other Conventional War Crimes presented before the Tribunal establishes that from the opening of the war in China until the surrender of Japan in August 1945 torture, murder, rape and other cruelties of the most inhumane and barbarous character were freely practiced by the Japanese Army and Navy. During a period of several months the Tribunal heard evidence, orally or by affidavit, from witnesses who testified in detail to atrocities committed in all theaters of war on a scale so vast, yet following so common a pattern in all theaters, that only one conclusion is possible - the atrocities were either secretly ordered or wilfully permitted by the Japanese Government or individual members thereof and by the leaders of the armed forces.²³⁹

זאת ועוד, מעשי האונס והאלימות המינית נכללים בסקירת הראיות בפסק דינו של בית הדין בייחוד בכל הנוגע להשתלטות האכזרית של החיילים היפנים על העיר הסינית נאנקינג בסוף 1937.²⁴⁰ כך בלשון פסק הדין:

There were many cases of rape. [...] Approximately 20,000 cases of rape occurred within the city during the first month of the occupation.²⁴¹

²³⁶ להמחשה ראו עמודי עדויות התביעה כעולה מן הפרוטוקול: *The Tokyo Major War Crimes Trial* (לעיל, הערה 217), כרך 7, בעמ' 2,573-2,568, 2,584, 2,593-2,595; כרך 9, בעמ' 3,893, 3,904-3,944; כרך 11, בעמ' 4,463-4,479, 4,496-4,498, בעמ' 4,501-4,536, 4,544, 4,559, 4,572-4,573, 4,594, 4,602, 4,638, 4,642, 4,647, 4,600; כרך 27, בעמ' 12,521-12,548; כרך 28, בעמ' 12,995, 13,117, 13,189; כרך 29, בעמ' 13,641-13,642; כרך 30, בעמ' 13,652.

²³⁷ Bensouda (לעיל, הערה 170) בעמ' 404.

²³⁸ *The Tokyo Major War Crimes Trial* (לעיל, הערה 217), כרך 4, בעמ' 1,029.

²³⁹ *The Tokyo Major War Crimes Trial* שם, כרך 103, בעמ' 49,592.

²⁴⁰ המלחמה באסיה פרצה כאמור ב-7 ביולי 1937 עם חידושה של מלחמת סין-יפן. על סקירת הראיות ראו: Visser-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 289. ראו גם: Brackma (לעיל, הערה 176) בעמ' 182. מדבריו של ארנולד ברקמן עולה שאפשר שההתייחסות בפסק הדין למעשי האונס בננקינג אינה מפתיעה, כלשונו: "The Rape of Nanking was not the kind of isolated incident common to all wars. It was known in Tokyo. For that matter, it was front-page news in the world's press. This was what the IMTFE was all about".

²⁴¹ *The Tokyo Major War Crimes Trial* (לעיל, הערה 217), כרך 103, בעמ' 49,605-49,606.

חשוב לציין שבמשפטי נירנברג לא נמצאה התייחסות מפורשת למעשי אלימות מינית בפסק הדין, אלא בפרוטוקול בלבד. במשפטי טוקיו לעומת זה נמצאה התייחסות מפורשת בפסק הדין עצמו. נקודה זו היא צעד חשוב בהתפתחות של המשפט הבינלאומי בנושא זה.

מהכרעת הדין עולה גם שבית הדין קיבל את פרשנותה של התביעה לאמנה, והתייחס למעשי אלימות מינית כפשעי מלחמה. יתרה מזאת, האחריות למעשי האונס ההמוניים הוטלה לראשונה על ראשי הפיקוד, ובמובן זה פסק הדין הוא תקדים בזירה המשפטית.²⁴² להלן יובאו בתמצית הכרעות הדין כנגד הגנרל מאטסוי איוונה (Matsui Iwane) וסגנו, מוטו אקירה (Muto Akira), השר הירוטה קוקי (Hirota Koki) והמרשל האטה שונרוקו (Hata Shunroko), המתייחסות למעשים של אלימות מינית ואונס:

מאטסוי איוונה – בעת כיבוש העיר נאנקינג היה הגנרל מאטסוי מפקד הכוחות הלוחמים בסין. מאטסוי וסגנו הקולונל מוטו היו ערים למעשי הזוועה שביצעו הלוחמים בתושבי העיר, ולא זאת בלבד אלא שהם נכחו בעיר כמה שבועות לאחר הכיבוש:

MUTO, then a colonel, had joined MATSUI's staff on 10 November 1937 and was with MATSUI during the drive on Nanking and participated in the triumphal entry and occupation of the city. Both he and MATSUI admit that they heard of the atrocities being committed in the city during their stay at rear headquarters after the fall of the city [...]

Evidence was given before the Tribunal by an eye witness that... After the entry of MATSUI and MUTO into the city, the situation did not improve for weeks.²⁴³

מאטסוי נמצא אשם על שהתרחל במילוי חובתו למנוע את מעשי האונס, הרצח והביזה שהתרחשו בעיר. כך נכתב בהכרעת הדין בעניינו:

In this period of six or seven weeks thousands of women were raped, upwards of 100,000 people were killed and untold property was stolen and burned. At the height of these dreadful happenings, on 17 December, NATSUI made a triumphal entry into the City and remained there from five to seven days [...].

Daily reports of these atrocities were made to Japanese diplomatic representatives in Nanking who, in turn, reported them to Tokyo. The Tribunal is satisfied that NATSUI knew what was happening. He did nothing, or nothing effective to abate these horrors.²⁴⁴

ראוי לעמוד על כך שהכרעת הדין בעניינו היא נקודת ציון מהותית בציר הכרונולוגי המשפטי הנוגע למחקר, שכן הכרעה זו מציינת במפורש שבין מכלול המעשים שבהם נמצא מאטסוי אשם, מצויה אף אי-מניעת מעשי אונס.

²⁴² מקינון (לעיל, הערה 107) בעמ' 119; Valerie Oosterveld, "Gender-Based Crimes in International Law", *Gender, Conflict, and Peacekeeping* (Dyan E. Mazurana, Angela Raven-Roberts and Jane L. Parpart - eds., 2005) 67, p. 68.

²⁴³ *The Tokyo Major War Crimes Trial* (לעיל, הערה 217) כרך 103, בעמ' 49,611; *Documents on the Rape of Nanking* (Timothy Brook – ed., 1999) p. 262.

²⁴⁴ *The Tokyo Major War Crimes Trial* שם, בעמ' 49,815-49,817.

מוטו אקירא – אף שמוטו היה סגנו של מאטסוי ובדומה למפקדו נכח אף הוא בנאנקינג, הוא זוכה מאחריות בגין מעשי הזוועה שנעשו שם. ההסבר לכך מצוי בהכרעת הדין: מוטו אמנם ידע על מעשי הזוועה, אבל בשל כפיפותו הפיקודית לא עמדה בידו האפשרות לנקוט צעד ממשי למניעת המעשים או הפחתתם.²⁴⁵ הגנה זו עמדה למוטו רק בנוגע לזוועות נאנקינג: במהלך המלחמה טיפס במעלה דרגות הפיקוד הצבאי היפני ואף מונה לראש המטה הכללי בזירת הלוחמה בפיליפינים,²⁴⁶ ובבית הדין הורשע באי-מניעת מעשי הזוועה שביצעו חייליו במדינה זו,²⁴⁷ בהתאם לסעיפים 54-55 לכתב האישום.²⁴⁸ אף שבפסק הדין ישנה התייחסות מפורשת למעשי האונס שבוצעו בפיליפינים בכלל, ובעיר מנילה בפרט, בזמן שהיה מוטו ראש המטה הכללי, בחלק הספציפי הדין בהכרעת דינו בולטת היעדרה של התייחסות למעשים של אלימות מינית ואונס.²⁴⁹

²⁴⁵ "MUTO was an officer on the staff of MATSUI from : 49,821 בעמ' The Tokyo Major War Crimes Trial November 1937 to July 1938. It was during this period that shocking atrocities were committed by the Army of MATSUI in and about Nanking. We have no doubt that MUTO knew, as MATSUI knew, that these atrocities were being committed over a period of many weeks. His superior took no adequate steps to stop them. In our opinion MUTO, in his subordinate position, could take no steps to atop them. MUTO is not Masahiro Yamamoto, *Nanking: Anatomy of an Atrocity* (2000) p. :ראו גם: responsible for this dreadful affair" 221.

²⁴⁶ ראו: Carrington Williams, "The Tokyo War Crimes Trial before The International Military Tribunal for The Far East", *International Humanitarian Law: Origins* (Vol. I, John Carey, William V. Dunlap and R. John Pritchard – eds., 2003) 105, p. 155-156; Brian Daizen Victoria, *Zen War Stories* (2003) p. 192-193.

²⁴⁷ "On the night of 20 :49,738-49,737 בעמ' 103, כך (לעיל, הערה 217) *The Tokyo Major War Crimes Trial* October 1944, MUTO arrived at Fort McKinley in the Philippines to assumed his duties as Chief-of-Staff to General Yamashita. He held that assignment until the Japanese surrender in September 1945. During his tenure as such Chief-of-Staff, a campaign massacre, torture and other atrocities were waged by the troops under Yamashita and MUTO on the civilian population of the Philippines, including the massacres in Bantangas and massacres and other atrocities at Manila. These bore the same features and followed the pattern set eight years earlier at Nanking when MUTO was a member of MATSUI's staff. During this period prisoners of war and civilian internees were starved, tortured and murdered".

²⁴⁸ "From April 1942 to October 1944 MUTO :49,821-49,820 בעמ' *The Tokyo Major War Crimes Trial* commanded the Second Imperial Guards Division in Northern Sumatra. During this period in the area occupied by his troops widespread atrocities were committed for which MUTO shares responsibility. Prisoners of war and civilian internees were starved, neglected, tortured and murdered, and civilians were massacred. In October 1944 MUTO became Chief-of-Staff to Yamashita in the Philippines. He held that post until the Surrender, His position was now very different from that which he held during' the so-called "Rape of Nanking". He was now in a position to influence policy. During his tenure of office as such Chief-of-Staff a campaign of massacre, torture and other atrocities was waged by the Japanese troops on the civilian population, and prisoners of war and civilian internees were starved, tortured and murdered. MUTO sharps responsibility for these gross breaches of the Laws of War. We reject his defense that he knew nothing of these occurrences. It is wholly incredible. The Tribunal finds MUTO guilty on Counts 54 and 55".

²⁴⁹ בהכרעת הדין מצוין שמוטו מונה לראש המטה הכללי בפיליפינים באוקטובר 1944 וכיהן בתפקיד זה עד כניעתה של יפן, ראו: *The Tokyo Major War Crimes Trial* שם, בעמ' 49,820. לעניין מעשי האונס שהתרחשו בפיליפינים בשנות כהונתו כראש המטה הכללי, ראו: שם, בעמ' 49,637-49,638. באשר להתייחסות בפסק הדין למעשי הזוועה והאונס שהתרחשו במנילה בפיליפינים, ראו שם, בעמ' 49,640: "In evidence upon the atrocity committed at the German Club in Manila in February 1945, it was disclosed that fugitives took shelter under the Club from bombardment and shell-fire then proceeding. Japanese soldiers surrounded the Club by a barricade of inflammable material, then poured gasoline over this barricade and ignited it. Thus the fugitives were forced to attempt to escape through the flaming barricade. Most of them were bayoneted and shot by the waiting Japanese soldiers. Some of the women were raped and their infants bayoneted in their arms. After raping the women the Japanese poured gasoline on their hair and ignited it. The breasts of some of the women were cut off by Japanese soldiers".

הירוטה קוקי - היה שר החוץ של יפן בעת כיבושה של העיר נאנקינג,²⁵⁰ ומתוקף תפקידו קיבל דיווחים שוטפים על מכלול הזוועות שהתרחשו בעיר.²⁵¹ הירוטה לא ישב בחיבוק ידיים לנוכח הדיווחים, אלא טרח והביא את הנושא לדיון במשרד המלחמה היפני. הובטח לו שמעשי הזוועה ייפסקו, אלא שהבטחות לחוד ומציאות לחוד. הירוטה, שהסתפק בהבטחות ולא התעקש על נקיטת צעדים מידיים להפסקת האלימות, נמצא אשם שלא עשה די כדי למנוע מעשי זוועה אלו:

After these assurances had been given reports of atrocities continued to come in for at least a month. The Tribunal is of opinion that HIROTA was derelict in his duty in not insisting before the Cabinet that immediate action be taken to put an end to the atrocities, failing any other action open to him to bring about the same result.²⁵²

הכרעת דין זו חשובה למחקר בהתייחסותה המפורשת לנשים, שכן בין כלל המעשים שהובאו לידיעתו, ידע הירוטה גם על התרחשותם של מעשי זוועה המבוצעים כלפי נשים ("violations of women"). ידיעתו על מעשי הזוועה והתרשלותו במניעתם הובילה את בית הדין להתייחס להתנהלותו של הירוטה, כאל רשלנות פושעת:

He was content to rely on assurances which he knew were not being implemented while hundreds of murders, violations of women, and other atrocities were being committed daily. His inaction amounted to criminal negligence.

The Tribunal finds HIROTA guilty under Counts 1, 27 and 55. He is not guilty under Counts 29, 31, 32, 33, 35, and 54.²⁵³

האטה שונרוקו – האטה נכנס לנעליו של מאטסוי בחודש פברואר (לאחר כיבושה של העיר נאנקינג),²⁵⁴ מהלך שאף הוזכר בכתב העת האמריקני *Life*:

Last February after the Japanese Army's rape of Nanking had revealed the appalling collapse of discipline among the little yellow men, Hata was put in charge. He has done a little better than his predecessor, though not much.²⁵⁵

ואולם גם לאחר החלפת היושבים בראש הפיקוד, המשיכו מעשי הזוועה והתרחשו. במהלך המלחמה עלה האטה וטיפס בסולם הדרגות הצבאי והממשלתי: הוא מונה לראש המטה הכללי של סין בשנת 1938,

²⁵⁰ Simon (לעיל, הערה 100) בעמ' 57; Brackman (לעיל, הערה 176) בעמ' 181, 407.

²⁵¹ *The Tokyo Major War Crimes Trial* (לעיל, הערה 217) כרך 103, בעמ' 49,792.

²⁵² שם, בעמ' 49,792; Taylor (לעיל, הערה 122) בעמ' 91; Peter Henner, *Human Rights and the Alien Tort Statute: Law, History, and Analysis* (2009) p. 211.

²⁵³ *The Tokyo Major War Crimes Trial* (לעיל, הערה 217) כרך 103, בעמ' 49,793-49,792.

²⁵⁴ *The Tokyo Major War Crimes Trial* שם, כרך 102, בעמ' 49,259: "HATA was appointed Commander of the Japanese Central China Expeditionary Forces on 14 February 1938, succeeding MATSUI. Three days later HATA became Commander-in-Chief of all Expeditionary Forces in China, succeeding Nishio, and remained in that post until November 1938".

²⁵⁵ John May, "Japan Slams the wOpen Doorw and the U.S Begins to Fight", 60 *Life* (1939) 7, p. 9.

בשנים 1940-1939 היה שר המלחמה של יפן, לאחר מכן שב ומונה לראש המטה הכללי של סין עד לשנת 1944.²⁵⁶ כך נקבע בהכרעת דינו :

In 1938 and again from 1941 to 1944 when HATA was in command of expeditionary forces in China atrocities were committed on a large scale by the troops under his command and were spread over a long period of time. Either HATA knew of these things and took no steps to prevent their occurrence, or he was indifferent and made no provision for learning whether orders for the humane treatment of prisoners of war and civilians were obeyed. In either case he was in breach of his duty as charged under Count 55.²⁵⁷

בהכרעת הדין אמנם אין התייחסות מפורשת למעשים של אלימות מינית ואונס שבוצעו בנשים בעת המלחמה, אבל אפשר שאלו נכללים באמירה הכללית על אודות מעשי הזוועה ("atrocities") שביצעו חיילים בפיקודו בסין.²⁵⁸

לסיכום, בכל הנוגע להתייחסות למעשי אלימות מינית בהכרעת הדין בטוקיו יפים דבריו של כריסטופר סקוט מארווילה (Christopher Scott Maravilla) :

[...] the Tokyo judgments only convicted Japanese officers of command responsibility for the rapes committed by their troops not for the rapes themselves.²⁵⁹

1. התעלמות בית הדין מ"נשות הנוחות"

כאמור לעיל, בסעיפי האישום של הנאשמים בבית הדין בטוקיו נכללו גם מעשים של אונס ואלימות מינית. ואולם סוגיית נשות הנוחות בולטת בהיעדרה מכתב האישום, שכן הוא לא כלל אישומים בדבר שעבוד מיני של נשים לזנות.²⁶⁰ לנוכח זאת מובנת גם התעלמותו של פסק הדין מסוגיה זו.²⁶¹ ולמרות זאת

²⁵⁶ Malcolm Joseph Thurman and Christine Sherman, *War Crimes: Japan's World War II Atrocities* (2001) pp. 276-277.

²⁵⁷ *The Tokyo Major War Crimes Trial* (לעיל, הערה 217) כרך 103, בעמ' 49,784.

²⁵⁸ Yvonne Park Hsu, "Comfort Women from Korea: Japan's האונס שבוצעו בנאנקינג ראו: World War II Sex Slaves and the Legitimacy of Their Claims for Reparations", 2 *Pac. Rim. L. & Pol'y J. Viseur-Sellers*; (1993) 97 p. 110 (לעיל, הערה 38) בעמ' 289.

²⁵⁹ Christopher Scott Maravilla, "Rape as a war crime: the implications of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia's decision in Prosecutor v. Kunarac, Kovac' and Vukovic' on international humanitarian law", 13 *Fla. J. Int'l L.* (2000-2001) 326, p. 339.

²⁶⁰ Timothy Tree, "International Law: A Solution or a Hindrance towards Resolving the Asian Comfort Women Controversy", 5 *UCLA J. Int'l L. & Foreign Aff.* (2000-2001) 461, p. 469: "[...] the Tokyo War Crimes Trials did not charge any Japanese with war crimes for the sexual enslavement of Asian women"; Kelly D. Askin, "Comfort Women - Shifting Shame and Stigma from Victims to Victimizer", 1 *Int'l Crim. L. Rev.* (2001) 5 p. 6; Boister and Cryer (לעיל, הערה 121) בעמ' 64; Wanhong (לעיל, הערה 217) בעמ' 1,675. הסבר אפשרי להתעלמות מ"נשות הנוחות" בכתבי האישום הוא מעשים דומים שביצעו החיילים מהמדינות החברות בברית בנשים מהאזורים הכבושים ביפן. לעניין זה ראו: Totani (לעיל, הערה 212) בעמ' 179; Yuki Tanaka, *Japan's Comfort Women: Sexual Slavery and Prostitution during World War II and the US Occupation* (2002) pp. 133-140; Chunghee Sarah Soh, *The Comfort Women: Sexual Violence and Postcolonial Memory in Korea and Japan* (2008) pp. 207-209.

²⁶¹ David Boling, "Mass Rape, Enforced Prostitution, and the Japanese: לעניין התעלמותו של בית הדין מנשות הנוחות ראו: Imperial Army: Japan Eschews International Legal Responsibility", 32 *Colum. J. Transnat'l L.* (1994-1995) 546-547; Ahmed (לעיל, הערה 204) בעמ' 126; אף ששעבוד מיני של נשים יכול היה להיכלל אף הוא בגדר פשעי מלחמה, ראו לדוגמה הכרה מאוחרת במעשים אלו כפשעי מלחמה: John Y. Lee, "Placing Japanese War Criminals on the U.S. Justice Department's 'Watch List' of 3 December 1996: The Legal and Political Background", *Legacies*

מהפרוטוקולים של הדיון בטוקיו עולה שאחדים מהתובעים - נציגי הולנד, צרפת וסין - הביאו ראיות על שעבודן המיני של נשים. ראיות אלו היו מועטות ולא כללו די מידע על הנסיבות למעשים.²⁶² מקרב התובעים שהציגו ראיות בעניין זה ראויים לציון נציגי התביעה ההולנדים, שטרחו והביאו לפני בית הדין ראיות על פשעיהם של בכירי הממשל והצבא היפני כלפי הנשים מהאזורים הכבושים.²⁶³ ייתכן שאת מאמצם הגדול יחסית של ההולנדים בהשוואה ליתר התובעים אפשר להסביר בכך שבקרב נפגעות השעבוד המיני היו גם עשרות נשים הולנדיות.²⁶⁴

בכלל הראיות הובאו עדותה בכתב של בילמן-ני ון בלגויין (Beelman-nee Van Ballegooyen) והסרט *Nippon Presents* (שאליו התווספו ראיות המוכיחות את היותו מקור אמין), כבסיס לטענתה של התביעה שמעשי האונס וכפיית הזנות נוהלו באופן מאורגן בעזרת פקידי הממשל. אחת הראיות לארגונה של הזנות הכפויה הייתה העובדה שטרם אינוסן אולצו הנשים לעבור בדיקות רפואיות.²⁶⁵ לפני בית הדין הובאו כמה עדויות וראיות נוספות, אם מפורשות ואם מרומזות, על האופן שבו כפה הצבא היפני זנות על נשים,²⁶⁶ ואולם בשל היקפן הדל הן נראות כטיפה בים בהשוואה לכמות הראיות שהוצגו לפני בית הדין באשר למעשי האונס שבוצעו בעיר נאנקינג. עם זאת אלה היו הראיות הרשמיות

of the Comfort Women of World War II (Margaret Stetz and Bonnie B. C. Oh – eds., 2001) 152, p. 156 Yoshiaki Yoshimi, *Comfort Women: Sexual Slavery*; 14 בעמ' 212 (לעיל, הערה 212); כמו כן ניתן היה לכלול מעשים אלו בין סעיפי האישום כפשע מלחמה או כפשע כנגד האנושות שכן זהו סחר בינלאומי בנשים, שנעשה בניגוד לאמנות בינלאומיות שעליהן הייתה חתומה גם יפן, ראו: Hayashi Hirofumi, "The Japanese Movement to Protest Wartime Sexual Violence: A Survey of Japanese and International Literature", 33 *Critical Asian Studies* (2001) 572, p. 575; Laura Hein, "War Compensation: Claims against the Japanese Government and Japanese Corporations for War Crimes", *Politics and the Past: On Repairing Historical Injustices* (John Torpey - ed., 2003) 127, p.135; Mark Selden, "The United States and Japan in Twentieth-Century Asian Wars", *War and State Terrorism: The United States, Japan, and the Asia-Pacific in the Long Twentieth Century* (Mark Selden and Alvin Y. So - eds., 2004) 19, pp. 26-27.

²⁶² Totani שם, בעמ' 176, 181-182, 185-186: "Other than the listed types of war crimes, the prosecutors provided additional evidence concerning other types of war crimes that had been implied but not specifically indicated as separate particulars in the indictment. The additional patterns of civilian-targeted atrocities were: [...] sexual enslavement of women who fell under Japanese military control" (שם, בעמ' 109); Aafjes (לעיל, הערה 192) בעמ' 96.

²⁶³ Totani שם, בעמ' 176. ראו גם דבריו באשר לתובעים הסינים: "The Japanese use of women for sexual slavery figured in the Dutch presentation as another common type of war crime. The Chinese team had made passing reference to such offenses" (שם, עמ' 176).

²⁶⁴ לעניין זה ראו את תביעתו של צבא הולנד שהובילה לראשונה להעמדתם לדין של קציני צבא יפנים, האחראים לגיוסן הכפוי לזנות, של כשלושים וחמש נשים הולנדיות שהיו באינדונזיה בעת המלחמה. ראו: Tree (לעיל, הערה 260) בעמ' 469.

²⁶⁵ "[...] The rape and forced prostitution were arranged by Kempeï officials, doctors examined the victims before they were rape". *The Tokyo Major War Crimes Trial* (לעיל, הערה 217) כרך 30, בעמ' 13,652.

²⁶⁶ ראו למשל: *The Tokyo Major War Crimes Trial* שם, כרך 29, בעמ' 13,527-13,528; כרך 30, בעמ' 13,842, 13,843; כרך 32, בעמ' 15,315-15,316, שם מביא נציג התביעה הצרפתי את הצהרתה של אישה וייטנמית, המתארת כיצד חיילים יפנים האשימו אותה ונשים נוספות בקיום קשרים מיניים עם חיילים צרפתים בזמן הכיבוש הצרפתי, וכיצד כפו עליהן לשרת בבתי הבושת של צבא יפן. המצהירה הצליחה לברוח, אך נשים רבות לא הצליחו; ב-*The Tokyo Major War Crimes Trial*, כרך 7, בעמ' 2584, יש התייחסות לבתי גיישות ובתי זונות מתוך רמיזה שבמקומות אלה נודבו הנשים לזנות שלא מרצונן. ראו גם: Hirofumi Hayashi, "Disputes in Japan over the Japanese Military 'Comfort Women' System and Its Perception in History", 617 *ANNALS, AAPSS* (2008) 123, pp. 125-126 (לעיל, הערה 261) בעמ' 125-126.

הראשונות שהעידו על מערך מאורגן של כפיית זנות על ידי הצבא היפני.²⁶⁷ זאת ועוד, למרות דלותן, ראיות אלו גם חלחלו לפסק דינו של בית הדין, שהתייחס להתרחשותם של המעשים בזו הלשון:

During the period of Japanese occupation of Kweilin, they committed all kinds of atrocities such as rape and plunder. They recruited women labor on the pretext of establishing factories. They forced the women thus recruited into prostitution with Japanese troops.²⁶⁸

לדברי יומה טוטאני (Yuma Totani), למרות ההתייחסות למעשים אלו, בפסק דינו של בית הדין נותר עניין זה ללא כל הכרעה. את הססנותם של שופטי בית הדין טוטאני מציעה להסביר בראיות הבלתי מספקות שסיפקה התביעה לאחריותם של הנאשמים לכפיית הזנות.²⁶⁹ וון סון פארק (Won Soon Park) טוען שרוב השופטים שמונו לכהן בבית הדין בטוקיו ייצגו מדינות שאזרחיותיהן לא נפגעו מהזנות הכפויה. אמנם, מתוך אחד עשר השופטים שלושה באו ממדינות אסיה (סין, הודו והפיליפינים), אבל שיעורם היה נמוך. חסר זה עשוי להסביר לדעתו את חוסר ההתייחסות בפסיקה לעניין נשות הנוחות.²⁷⁰ בטיעונים אלו יש בכדי לספק הסבר להתעלמות, אך מובן שהם אינם מניחים את הדעת.²⁷¹

לסיכום, תעשיית השעבוד המיני של נשים, שכונתה "נשות הנוחות", או כתיאורה של רונדה קופלן (Rhonda Copelon) "האלטרנטיבה" של היפנים למעשי האונס ההמוניים שפגעו במעמדם הבינלאומי,²⁷² נותרה ללא כל התייחסות של בית הדין בטוקיו,²⁷³ אף שכמו שצוין לעיל ראיות על נשות הנוחות הגיעו לפתחו. בפסק הדין, הנפרס על פני 1,358 עמודים, יש פסקה אחת קטנה המרמזת לכפיית הזנות, אבל לצדה אין כל הכרעה או קביעת עונש. בסופו של דבר שעבודן המיני של נשים במלחמה כאילו התמסמס מבין ידין של המשפט הבינלאומי, ונותר בגדר תופעה אלימה ובלתי מטופלת.

²⁶⁷ ראו: Totani (לעיל, הערה 212) בעמ' 179, שם נסקרים כמה מחקרים שפורסמו ביפנית ומחזקים את הטענה שראיות על נשות הנוחות אכן הובאו לפני בית הדין בטוקיו, ומאוחר יותר אף שימשו כראיות במשפטים ובמחקרים שנערכו בחלוף השנים.

²⁶⁸ *The Tokyo Major War Crimes Trial* (לעיל, הערה 217) כרך 103, בעמ' 49,617. ראו גם: Boister and Cryer (לעיל, הערה 121) בעמ' 192.

²⁶⁹ Totani (לעיל, הערה 212) בעמ' 185-186. ראו גם: Boister and Cryer שם, בעמ' 315-316.

²⁷⁰ Won Soon Park, "Japanese Reparations Policies and the 'Comfort Women' Question", *Positions, East Asia Cultures, Critique, Special issue: The Comfort Women: Colonialism, War, and Sex* (vol. 5, Choi Chung-moo ed., 1997) 107, pp. 118-119. – ראו גם: Boister and Cryer שם, בעמ' 203-204.

²⁷¹ לעניין התעלמותו של בית הדין מנשות הנוחות ראו: Boister and Cryer שם, בעמ' 203; Ivy Lee, "Probing the Issues of Reconciliation More than Fifty Years After the Asia-Pacific War", *Japanese War Crimes: The Search for Justice* (Peter Li – ed., 2003) 19, p. 25; Chang and Barker (לעיל, הערה 213) בעמ' 49-51; "Women's International War Crimes Tribunal on Japan's Military Sexual Slavery: Memory, Identity, and Society", *Japanese War Crimes: The Search for Justice* (Peter Li – ed., 2003) 259, p. 267.

²⁷² Copelon (לעיל, הערה 224) בעמ' 332.

²⁷³ Tanaka (לעיל, הערה 260) בעמ' 84; Bensouda (לעיל, הערה 170) בעמ' 404; Eykholt (לעיל, הערה 176) בעמ' 58.

עידן הכבוד

מהסקירה הכרונולוגית והממוקדת שנעשתה עד כה בפרק זה עולה שהתייחסותו של המשפט הבינלאומי למעשים של אלימות מינית, אונס וכפיית זנות כלפי נשים בעת מלחמה הייתה לרוב התייחסות מרומזת ומינורית, המייצגת את עידן השתיקה וההשתקה של הקול הנשי במשפט הבינלאומי. כדבריה של אסקין, שתיקתו של המשפט הבינלאומי במשך ההיסטוריה קבעה במשתמע כי:

[...] that gender specific abuses against women were either nonexistent, or alternatively acceptable.²⁷⁴

שלהי עידן השתיקה התאפיינו בהתייחסויות משפטיות רטרואקטיביות ובהתפתחויות משפטיות עקיבות, אבל אלה, כמו שיוצג להלן, התאפיינו בתפיסה של האונס כפשע הפוגע בכבוד משפחתי, בכבוד קהילתי ובמעגל הרחב יותר באומתה של הקורבן. שלהי עידן השתיקה הם בעצם ניצניו של העידן הבא – עידן הכבוד – אז החלו להופיע ניצנים ראשוניים של חקיקה ישירה המבקשת להגן על האוכלוסייה האזרחית בכלל ועל האוכלוסייה האזרחית הנשית בפרט מפני אונס ואלימות מינית כחלק מההגנה על הכבוד. בחלק זה יידונו ההתפתחויות שחלו במשפט הבינלאומי בין מלחמת העולם השנייה למלחמת וייטנאם ולאחריה. ואולם כבר כעת ראוי להזכיר שמעשי האונס והאלימות המינית שבוצעו בזמן מלחמת וייטנאם לא באו לידי ביטוי בדיון לפני ערכאה בינלאומית כלשהי. ההעמדה לדיון, הכרעות הדיון וגזרי הדיון בעקבות מלחמת וייטנאם נעשו לפני ערכאות לאומיות בלבד, ולפיכך הדיון בהם יוצג בפרק הבא, העוסק במשפט הלאומי, ולא בפרק זה.

עיקר הדיון יתמקד בניתוחם של אמנת ז'נבה הרביעית משנת 1949 ושני הפרוטוקולים המשלימים לאמנות ז'נבה משנת 1977, המשמשים עד היום את בית הדין הפלילי הבינלאומי (בבית דין זה אדון בקצרה בהמשך הדברים בהתאם לרצף ההתפתחות הכרונולוגית). הניתוח יתמקד כמובן בסעיפים הרלוונטיים למחקר זה, הנוגעים באיסור לבצע מעשי אלימות מינית ואונס ולהגנה מיוחדת כלפי נשים. בניתוח ייעשה שימוש בארבע הבחנות הנחוצות להצגת הקו המחקרי המבקש להצביע על ההתפתחות המשפטית, ולפני הניתוח הפרטני של מעשי החקיקה יובהר טיבן של הבחנות אלה.

קריטריונים לסיווג ולהערכה של הוראות חוק המגנות על נשים מפני אלימות

מינית בעת מלחמה

הגנות ישירות מול הגנות עקיפות

יוצר הכלל, המשתדל להגיע לתוצאה ראויה מסוימת, מנסה לחזות מראש את מרב המצבים העובדתיים האפשריים ומנסח את הכלל כך, שהפעלתו תוביל לתוצאה הרצויה בכל אחד מהמצבים הללו. אלא שמוכן כי יכולת החיזוי של כל קשת המצבים האפשריים מוגבלת. "ככל שיוצר הכללים לא יאמץ את מוחו וישקיע מזמנו בניסוחם, הוא לא יצליח למנוע לחלוטין קיומה של תופעה זו; תמיד יהיו מצבים שלא נצפו על ידו בעת יצירת הכללים, או אף שלא יכול היה לצפותם משום שהם תולדה של שינוי נסיבות שאירע לאחר שהכללים באו לעולם". על כן ייתכן, שמפעיל הכלל ייתקל במצבים עובדתיים שבהם יישום הכלל יוביל לתוצאה בלתי-רצויה מבחינת יוצרו.²⁷⁵

²⁷⁴ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 251.

²⁷⁵ ראו: אסף רנצ'ר, שימוש חורג במקרקעין (תש"ע) בעמ' 65-109. דברים דומים כותב גם ג'רמי וולדרון במאמרו: Jeremy Waldron, "Vagueness in Law and Language: Some Philosophical Issues", 82 Cal. L. Rev. (1994) 509, p. 537.

ציטוט זה מתאר את הבעיה שעמה נאלץ להתמודד כל מי שמנסח כלל – ברבות הימים עשוי הכלל להביא לידי תוצאה בלתי צודקת. הפתרון המשפטי המקובל למצבים מעין אלו הוא דווקא ניסוח עמום המשאיר לפרשן הכלל בקעה להתגדר בה. עם זה הכלל העמום עשוי ללקות בחוסר דיוק ובחוסר בהירות, שבעקבותיהם נפגעות יעילותו, ודאיתו וצפיותו. "השאלה היא מה עדיף: דיוק ובהירות, או גמישות והתאמת-יתר למקרי המציאות?".²⁷⁶

בתחום הפלילי שיטות משפט רבות מעדיפות את הניסוח המדויק והבהיר בכדי לכוון את התנהגות הפרטים באופן מדויק ולהצדיק את ענישתו של מי שהפר את החוק:

תנאי נוסף להבטחת מימוש עקרון החוקיות בפלילים הוא, שהעבירה תהא מוגדרת על כל פרטיה בחיקוק, שאם לא כן, החיקוק, אפילו פורסם, אינו יכול לעזור לציבור לדעת בדיוק מה אסור עליו לעשות, ובכך נגרע מתפקיד האזהרה וההרתעה של דיני העונשין. נוסף על כך, חיקוק הקובע עבירה בתוכן, שאינו מוגדר מבחינת פרטיה הקונקרטיים, מפקיד את התפקיד למלא את תוכנה לרשות השופטת, עם כל המגרעות הכרוכות בהכרעות *ex post facto*, בהחלטות קזואיסטיות, בפרשנויות משתנות ואף בהעדר התועלת הצפויה מפירסום החוק. ומעל לכל, עצם העברת התפקיד, עליו מופקד המחוקק, לרשות השופטת פסולה מעיקרה. לסיכום, איסור פלילי שאינו מוגדר די הצורך, כד שכל אדם ידע לכלכל את התנהגותו לפיו ולהימנע מהפרתו, אינו מתיישב עם העקרון, לפיו אין עונשין אלא אם כן מזהירין וגורם לאבדן בטחונו המשפטי של הפרט.²⁷⁷

המתח שבין עמימות לדיוק יבוא לידי ביטוי להלן, בהוראות החקיקה הנוגעות למעשי אלימות מינית ואונס בעת מלחמה. באחדות מההוראות ייעשה הדבר במפורש מתוך שימוש במילים מדויקות כגון אונס או כפיית זנות. הוראות חוק אלו יכונן "הגנה ישירה".

ואולם בניגוד להגנות הישירות, יש הוראות חוק כלליות ועמומות שחוקרים רבים טוענים כי הפרשנות הראויה להן כוללת את האיסור לבצע מעשי אונס ואלימות מינית. כזה הוא למשל האיסור הכללי על אלימות או האיסור הכללי על פגיעה בכבוד האוכלוסייה האזרחית בכלל או בכבודן של נשים בפרט, בלא ציון מפורש של המעשים האסורים. הוראות חוק אלו יכונן "הגנה עקיפה".

היות שאנו עוסקים כאן בהיבטים פליליים של המשפט הבינלאומי, עמימות זו מהווה סיבה לביקורת כלפי נוסח החוק. קשה להניח שמעשה אונס בעת מלחמה הוא מצב שמנסח הכלל לא חיזהו מראש, ולפיכך אין לראות בכך הסבר להתעלמותו של החוק מאזכור מפורש של המעשים. בהיעדר אזכור מפורש של המעשים האסורים ההגנה העקיפה מעניקה לנשים הגנה חלשה יותר מההגנה הישירה. ההגנה העקיפה אף יוצרת בעיה קשה של פרשנות, בעיקר כשמדובר בהוראת חוק האמורה להיות מפורשת במדינות שונות בעלות שפה ותרבות משלהן. במצב זה עלולה להינתן לאותן הוראות חוק פרשנות שונה במקומות שונים או בתקופות שונות.

Whenever possible, rape should be called rape and prosecuted as rape.
Other forms of gender violence should likewise be called by whatever

"It is a feature of the human predicament, not only of the legislator but of anyone who attempts to regulate some sphere of conduct by means of general rules, that he labours under one supreme handicap - the impossibility of foreseeing all possible combinations of circumstances that the future may bring [...]"

²⁷⁶ משה זילברג, **כך דרכו של תלמוד** (תשכ"ב) בעמ' 94. ראו גם: אהרון ברק, **פרשנות תכליתית במשפט** (תשס"ג) בעמ' 145; אהרון ברק, **פרשנות במשפט** (כרך שני – פרשנות החקיקה, תשנ"ג) בעמ' 81.

²⁷⁷ פלר (לעיל, הערה 8) בעמ' 15-16.

term most accurately identifies the nature of the harm, and ideally prosecuted under this identifying language.²⁷⁸

לנוכח דברים אלה המחקר הנוכחי מתבסס על ההנחה שההגנות הישירות עדיפות על ההגנות העקיפות, וכי המעבר מההגנה העקיפה להגנה הישירה מסמל התפתחות של המשפט הבינלאומי, בניגוד לתנועה ההפוכה - מהגנה ישירה להגנה עקיפה - המסמלת הידרדרות. דוגמה לחסרונותיה של העמימות ניתן לראות בחלק הבא, הדן במשמעויותיו של המונח "כבוד".

Respect-ו Dignity, Honor – סוגי כבוד

כפי שהובהר לעיל, אחדות מההגנות העקיפות עשויות להתפרש ככוללות את האיסור לבצע מעשים של אונס ואללימות מינית בעת מלחמה. רבות מההוראות המפורשות באופן זה אוסרות לפגוע ב"כבוד", אבל בניגוד לעברית, שבה יש מונח אחד בלבד – "כבוד" - הוראות החוק שיידונו בפרק זה כוללות שלושה מונחים: Respect-ו Dignity, Honor.²⁷⁹ בעקבות גישתם של רבים מהחוקרים שהתיישבו על מדוכה זו אפשר לטעון שכל אחד ממונחים אלה פורש את כנפיו על מעשים אחרים ומתבסס על רציונלים אחרים. הבדלים אלו, כפי שיובהר להלן, מצדיקים ביקורת כלפי נוסח החוק והיקף ההגנה שהוא מעניק לנשים, ואף עשוי להעיד על התפתחותו של המשפט.

ההבדלים בין שלושת המונחים אינם חדשים וברורים, והם כוללים היבטים היסטוריים וחברתיים רבים. להלן יוצגו על קצה המזלג בעיקר המאפיינים הרלוונטיים למעשים של אלימות מינית ואונס: Honor ("הדרת כבוד"²⁸⁰) – על פי מונח זה הכבוד איננו זכות אינהרנטית של האדם, אלא הוא תוצר של עמידה או אי-עמידה בקוד התנהגות חברתי. כבוד האדם מקורו במעמדו של האדם בחברה שהוא חי בה.²⁸¹ מונח זה התפתח בחברה הפטריאכלית, ולפיכך כבודו של האדם מושפע מקוד ההתנהגות השונה בין גברים לנשים. הדרת הכבוד הגברית מתבססת על תוקפנות ואומץ, ואילו הדרת הכבוד הנשית מתבססת על שמירה על מיניותה הטהורה ועל צניעותה של האישה:²⁸²

²⁷⁸ Askin (לעיל, הערה 221) בעמ' 56. ראו גם: Michelle Breslin, "The Prosecution of Gender Crimes in the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", 11 *ISLR* (2003) 82, p. 85.

²⁷⁹ אורית קמיר, **שאלה של כבוד, ישראליות וכבוד האדם** (תשס"ה) בעמ' 11. Orit Kamir, "Honor and Dignity Cultures: The Case of Kavod and Kvod ha-adam in Israeli Society and Law", *The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse* (David Kretzmer and Eckart Klein – eds., 2002) 231, p.232; אורית קמיר מצביעה על ארבע משמעויות נבדלות למילה העברית "כבוד" באמצעות ארבע מילים בשפה האנגלית שלהן משמעויות שונות: Dignity, Honor, Respect-ו Glory. במחקר הנוכחי לא יידון המונח Glory ("הילת כבוד" כלשונה של קמיר, הנוגעת בעיקר לביטוי הכבוד הפונים לאלוהים) שכן מונח זה אינו בא לידי ביטוי בחקיקה שתידון בפרק. ראו גם: Doron Shultziner, "Human Dignity — Functions and Meanings", *Perspectives on Human Dignity: A Conversation* (Jeff Malpas and Norelle Lickiss – eds., 2007) 73, p. 83.

²⁸⁰ ההגדרה בעברית לקוחה מקמיר שם, בעמ' 19. על הגדרה של המונח Honor יש כתיבה אנתרופולוגית מרובה, להרחבה ראו רשימה ממצה אצל קמיר, שם בעמ' 221, הערה 5.

²⁸¹ ראו: Shultziner (לעיל, הערה 279) בעמ' 84-85; Julian Pitt-Rivers, "Honour and Social Status", *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society* (John George Peristiany - ed., 1966) 19, p. 21-22.

²⁸² ראו: Frances Villiers and Robert Howard, "Preserving Honor", *Love, Lust, and License in Early Modern England Illicit Sex and the Nobility* (Johanna Rickman - ed., 2008) 173, pp.174-175; David Cohen, *Law, Sexuality and Society: The Enforcement of Morals in Classical Athens* (1991) p. 140: "The crucial point here is that the honor of men is, in large part, defined through the chastity of the women to whom they are related. Female honor largely

The honor of a man and of a woman [...] imply quite different modes of conduct. This is so in any society. A woman is dishonored [...] with the tainting of her sexual purity, but a man [is] not.²⁸³

פגיעה במיניותה של האישה ממיתה קלון על הדרת הכבוד של הגבר, האחראי לשמירה על מיניותה של האישה, ומבזה אותה. אישה שגופה שימש מינית גבר אחר מלבד בעלה כשלה במילוי חובתה וביישה את עצמה ואת הגבר או את הגברים שכבודם תלוי בשמירה על טוהרה המיני וכן את המעגלים הרחבים יותר – המשפחה, הקהילה והאומה.²⁸⁴

Dignity ('כבוד סגולי')²⁸⁵ – מונח זה מייצג ערכים ליברליים, הומניים, שוויוניים ואוניברסליים. הכבוד הוא ערך מולד, שכל אדם באשר הוא אדם, ללא הבדלי דת, גזע ומין, זכאי ליהנות ממנו.²⁸⁶ הכבוד אינו מושפע ממעשיו של האדם עצמו או של זולתו, ולפיכך יש לשמור אף על כבודם של בני האדם השפלים ביותר. שמירת הכבוד במובן זה כוללת סף התנהגות הכרחי שאין לסטות ממנו, אלא בנסיבות קיצוניות ביותר. במשמעות זו עברת האונס אסורה מפני שהיא פוגעת בכבודה הסגולי של האישה, הן משום זכותה לסרב למגע מיני והן משום זכותה להימנע מכאב פיזי או מכאב נפשי לא הכרחי.²⁸⁷

Respect ('כבוד מחיה')²⁸⁸ – מונח זה מציב דרישה עיקרית לסובלנות. ראוי לכבד את הזולת על אף שונותו ועל אף חוסר ההסכמה עם מעשיו או עם דעותיו. מונח זה מציב דרישה לכבד את שונותו של הזולת ולהכיר בזכותו להיות שונה.²⁸⁹ כבודו של האדם במובן זה כולל את זכותו של כל אדם ואדם להיות הסופר של סיפור חייו. פגיעה בכבוד בהקשר זה משמעה הגבלת האוטונומיה (אוטו=עצמי, נומוס=דין) או הפגיעה באפשרות למימוש עצמי. הכבוד במובן זה אינו מוחלט, שהרי לא נאפשר לרוצח לממש את זממו בשם זכותו לאוטונומיה. כך האיזון בין ערכים מתנגשים מצדיק פעמים רבות את הוויתור על מובן זה של הכבוד.

כבוד המחיה הוא, לפיכך, "הנדבך הנוסף", "הקומה השנייה" מסביב או מעל הכבוד הסגולי. [...] כבוד המחיה נחוץ לשם פריחה ומיצוי הפוטנציאל האנושי הפרטי והקבוצתי.²⁹⁰

involves sexual purity and the behavior which social norms deem necessary to maintain it in the eyes of the watchful community. Male honor receives the active role in defending that purity".

²⁸³ Pitt-Rivers (לעיל, הערה 281) בעמ' 42-45.

²⁸⁴ ראו: Cohen (לעיל, הערה 282) בעמ' 140; Orit Kamir, *Framed: Women in Law and Film* (2006) p. 8.

²⁸⁵ ההגדרה בעברית לקוחה מקמיר (לעיל, הערה 279) בעמ' 27.

²⁸⁶ קמיר (לעיל, הערה 282) בעמ' 52.

²⁸⁷ קמיר (לעיל, הערה 279) בעמ' 27-34. ראו גם: אורית קמיר, "יש סקס אחר - הביאווה לכאן: עבירת האינס בין הדרת כבוד (honor), שוויון וכבודו הסגולי של האדם (dignity), והצעה לחקיקה חדשה ברוח ערך כבוד האדם", *משפט וממשל* ז' (תשס"ד-תשס"ה) 669, בעמ' 735-746; אורית קמיר, "על פרשת דרכים גורלית: ישראל בין מגמות של הדרת-כבוד (honor), כבוד-סגולי (dignity), הילת-כבוד (glory) וכבוד-מחיה (respect)", *תרבות דמוקרטית* 9 (2005) 169, בעמ' 195: "respect מציין [...] הכרה בזולת כמות שהוא; התחשבות בזולת כפי צרכיו; קבלתו העמוקה, על שונותו ומאפייניו הייחודיים, מתוך חמלה ומיעוט שיפוטיות; השתדלות להעניק לו את היחס והתנאים שהוא סבור שנחוצים לו למימושו העצמי המרבי. respect זה משמעו סבלנות, אמפתיה, חמלה, אכפתיות, מיעוט ככל האפשר בשיפוט הזולת מתוך אמות מידה חיצוניות לו. משמעו נכונות להכיר בגבולות המציניים את תחום המחיה וההגדרה העצמית של כל פרט".

²⁸⁸ ההגדרה בעברית לקוחה מקמיר (לעיל, הערה 279) בעמ' 34.

²⁸⁹ קמיר שם, בעמ' 34; קמיר (לעיל, הערה 282) בעמ' 53.

²⁹⁰ קמיר (לעיל, הערה 279) בעמ' 36.

המונח Respect מכיר ואף מתחשב בשונותם של הנשים אם כפרטים ואם כקבוצה. מונח זה מבליט את הצורך להגן על הנשים דווקא מתוך ההכרה בשונותן האנושית.

מקרב שלושת המונחים שהוצגו להלן, הלשון שנקט המחוקק עשויה ללמד על אופן התייחסותו לאלימות המינית כלפי נשים בעתות מלחמה, על היקף ההגנה שהתכוון להעניק להן ועל ההיגיון העומד בבסיס הוראת החוק. ברור אפוא מדוע חוקרים רבים מצאו לנכון לבקר את נוסח החוק ולהעריך את התפתחותו על סמך ההבדלים בין שלושת המונחים.

כפי שהובהר בפרק ב, בימים עברו נחשבה האישה ברבות מהתרבויות חלק מרכושו של הגבר, לרוב אביה או בעלה. החברות הפטריאכליות התאפיינו בזיקה ההדוקה המתקיימת בין עברות המין ובין הפגיעה בכבוד (Honor), אלא שבכבוד הגבר וברכושו עסקין. המונח Dignity עדיף אפוא מהמונח Honor, שכן הוא מציב את כבוד האישה כבלתי תלוי בגבר או בכל אדם אחר. המונח Dignity אף מציב את כבוד האישה כזהה וכשווה לכבוד הגבר.

המונח Respect מבליט את הצורך להגן על הנשים דווקא מתוך ההכרה בשונותן. בכך עשוי להימצא יתרון, בפרט מנקודת מבטה של גישת הפמיניזם התרבותי.²⁹¹ עם זאת, כאמור, מונח זה נתפס כנדבך נוסף מעל הכבוד הסגולי וכערך יחסי, ועל כן כאשר הגנה עקיפה נוקטת לשון Respect ללא ציון המונח Dignity, קשה מאוד לפרשה באופן המעניק הגנה רחבה ועמידה יותר מההגנות העולות מהמונחים Honor או Dignity.

יש לזכור שבסופו של דבר לשלושת המונחים הללו יש מכנה משותף – כבוד, אבל את ההגנות העקיפות אין הכרח לנסח מתוך שימוש במונחים המבטאים כבוד דווקא. בחלק הבא תוצג שיטה נוספת היוצרת הגנה עקיפה באמצעות פרשנות של האיסור לנקוט אלימות.

אלימות מול כבוד

ההגנות העקיפות, המתבססות על המונחים המבטאים כבוד, קיבלו קיתונות של ביקורת בשל הקישור שהן יוצרות בין עברות המין לפגיעה בכבוד. ראשית אליה וקוץ בה, שכן על אף הניסיון להגן על נשים ולמנוע את הפגיעה בהן, שורשיה של תפיסה זו נעוצים באינטרס להגן על כבודם של הגבר, החברה והאומה. בכך תורם השימוש במונחי הכבוד להנצחת סטראוטיפים פסולים. שנית, השימוש במונחים הנקשרים לכבוד דוחק לקרן זווית את תפיסת האונס כעברה אלימה,²⁹² ופשעים אלימים נתפסים בדרך כלל כפשעים חמורים יותר מפשעים לא אלימים.²⁹³ שלישית, בשל נוסח הכבוד עיקר המשקל מופנה לפגיעה בכבודה של הקורבן,

²⁹¹ להצגה תמציתית של הזרמים העיקריים בפמיניזם בכלל ושל הפמיניזם התרבותי בפרט ראו: נויה רימלטבין, "סגרגציה לאינטגרציה: קריאה לחשיבה פמיניסטית מחודשת על שוויון ומגדר בשוק העבודה", **מחקרי משפט** כד (התשס"ח) 299, בעמ' 309-310.

²⁹² Adrienne Kalosieh, "Consent to Genocide: The ICTY's Improper Use of the Consent Paradigm to Prosecute Askin ; Genocidal Rape in Foca", 24 *Women's Rts. L. Rep.* (2002-2003) 121, p. 122 (לעיל, הערה 80) בעמ' 304: "[...] rape and forced prostitution, although they erroneously link rape with crimes of honor or dignity instead of with crimes of violence. Such a demarcation grossly mischaracterizes the offense, perpetuates detrimental stereotypes, and conceals the sexual and violent nature of the crime".

²⁹³ Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 345, הערה 246.

ומדד הפגיעה בה נעשה בהתאם לפגיעה בכבודה מתוך התעלמות מהפגיעה הפיזית והנפשית. ההתמקדות בפגיעה בכבוד הקורבן מעמידה במרכז הדיון המשפטי את הקורבן במקום את מבצע העברה.²⁹⁴ על סמך הביקורות שהוצגו לעיל, טוענים חוקרים רבים שהקישור בין אונס אלימות מינית ובין פשעים הפוגעים בכבוד (honor and dignity) במקום פשעים של אלימות, מאפיינים את העברות הללו באופן מוטעה.²⁹⁵ כך בלשונה של קופלן:

Where rape is considered a crime against honor, the honor of women is called into question and virginity and chastity is often a precondition. Honor implies the loss of station or respect; it reinforces the social view, internalized by women, that the raped woman is dishonorable. And while the concept of dignity potentially embraces more profound concerns, standing alone it obfuscates the fact that rape is fundamentally violence against women — violence against a woman's body, autonomy, integrity, selfhood security, and self-esteem as well as her standing in the community. This failure, to recognize rape as violence, is critical to the traditionally lesser or ambiguous status of rape in humanitarian law.²⁹⁶

לגישתה של קופלן נדמה שההגנות העקיפות הנוקטות את לשון האלימות עדיפות מההגנות העקיפות הנוקטות את לשון הכבוד. אבל בהקשר זה ראוי לציון גישתה של אורית קמיר:

כך גם הגדרת האינוס כאלימות ולא כהתנהגות מינית מגדרית. תפיסה שוויונית זו מתעלמת מן המציאות החברתית שבה אינוס מבוצע בעיקר בידי גברים על נשים, וככזה הוא אמנם תופעה המכילה אלימות, ואולם אלימות מסוג מסוים מאוד המאפיין עברות רבות המבוצעות בידי גברים נגד נשים. אלימות זו, שהיא בעלת צביון מגדרי מובהק, היא פועל יוצא של מבנה חברתי שבו גברים שולטים בנשים [...]. הניסיון להבנות את האינוס ולהתמודד עמו כאלימות רגילה ולא כתופעה בעלת צביון מגדרי מובהק, מחמיץ היבטים עמוקים ומשמעתיים ולכן אינו יכול להיות יעיל.²⁹⁷

קמיר מציעה לבסס את הרציונל של עברת האונס כהגנה על הכבוד הסגולי (dignity), אלא שלשיטתה ההגנה על הכבוד הסגולי בהקשר זה צריכה לכלול התייחסות ספציפית וקונקרטית למצב המיוחד שבו אנושיותן של הנשים נפגעת באמצעות מעשי האונס. קמיר בעצם משכללת את המובן הנזכר לעיל של המונח dignity באופן שאינו מחייב התעלמות מאופייה המגדרי של העברה. ניתן אפוא לשכך קמעא את המחלוקת המשתמעת מדבריהן של קופלן וקמיר: קופלן דנה במובן המצוי של המונחים ולפיכך מעדיפה את הנוסחים המתייחסים לאונס כעברת אלימות, ואילו קמיר מציגה מובן ראוי למונח dignity באופן שלדעתה עשוי לפטור בעיות רבות במובנם המצוי של המונחים.

²⁹⁴ בהתייחס לשעבוד מיני ראו: Valerie Oosterveld, "Sexual Slavery and the International Criminal Court: Advancing International Law", 25 *Mich. J. Int'l L.* (2003-2004) 605 pp. 650-651.

²⁹⁵ Copelon (לעיל, הערה 224) בעמ' 200: "The concept of rape as a crime against dignity and honor as opposed to a crime of violence is a core problem".

²⁹⁶ Copelon שם, בעמ' 201-200.

²⁹⁷ קמיר (לעיל, הערה 282) בעמ' 162-161.

הגנות ייחודיות מול הגנות כלליות

Historically, rape was defined as “carnal knowledge of a woman, not one’s wife, by force and against her will”. Carnal knowledge included only penile-vaginal penetration. Thus, the essential elements of a traditional rape statute were (1) force, (2) absence of consent, and (3) vaginal penetration.²⁹⁸

יסודות אלה של עברת האונס שוללים מתחולתה מקרים של ההתקפות על קורבנות ממין זכר, תקיפות מיניות שאינן כוללות בעילה, תקיפות מיניות באמצעות חפץ ותקיפה מינית על ידי בן זוג.²⁹⁹ כיום יש מדינות שבהן שונו יסודותיה של עברת האונס כך שהיא כוללת בתוכה גם את המעשים הללו, ואילו במדינות אחרות נוספה עברה של מעשה סדום (sodomy), המתייחסת לחדירה לפי הטבעת או לפיו של אדם.³⁰⁰ במדינות אלו עברת האונס, בניגוד לעברה של מעשה סדום, היא עברה ייחודית לתקיפה מינית של נשים. גבר אינו עשוי להיבעל היות שאין לו את איבר המין של האישה.³⁰¹

בחוקים שיידונו בחלק זה אפשר להבחין בין הוראות חוק האוסרות פגיעה מינית בכלל – הגנות כלליות, ובין הוראות חוק האוסרות את הפגיעה המינית בנשים בפרט – הגנות ייחודיות. תחולת ההגנה על נשים בלבד או על בני שני המינים עשויה להופיע מפורשות בלשון החוק, או להילמד בדרך של פרשנות. הבדל זה – שבין הגנות ייחודיות לנשים ובין הגנות לנשים ולגברים כאחד – הוא טעם לביקורת כלפי נוסח החוק. במלחמה בני אדם רבים עשויים להיפגע בצורות רבות ומגוונות. מעשי רצח ועינויים למשל עשויים לפגוע הן בגברים והן בנשים.³⁰² אבל חוקרים רבים הראו שיש פגיעות ייחודיות לנשים: הנשים מעונות ונרצחות בשל היותן האויב, אבל הן מעונות מינית ונאנסות בשל היותן נשים.³⁰³ ההגנות השוויוניות לנשים ולגברים מתעלמות מכך שהנפגעות העיקריות של עברות האלימות המינית הן נשים, ועל כן נטען שההגנות הייחודיות לנשים טובות מההגנות הפורשות את כנפיהן על נשים ועל גברים כאחד. בחלק הראשון להלן תידון החקיקה הבינלאומית הזאת, שחוקקה לאחר מלחמת העולם השנייה:

א. מגילת האומות המאוחדות – 1945

ב. ההכרזה האוניברסלית בדבר זכויות האדם – 1948

ג. אמנת ז'נבה הרביעית – 1949

בחלק השני תידון החקיקה הבינלאומית הזאת, שחוקקה בסמוך לסיום מלחמת וייטנאם ולאחריה:

א. ההצהרה בדבר הגנה על נשים וילדים בעת חירום ומאבק מזוין – 1974

ב. שני הפרוטוקולים המשלימים לאמנות ז'נבה – 1977

²⁹⁸ ראו: Cassia Spohn and Julie Horney, *Rape Law Reform: A Grassroots Revolution and Its Impact* (1992) p. 21.

²⁹⁹ Frances P. Reddington, "A Brief History of Rape Law and Rape Law Reform in שם, שם; Spohn and Horney the United States", *Sexual Assault: The Victims, the Perpetrators, and the Criminal Justice System* (Betsy Wright Kreisel and Frances P. Reddington – eds., 2005) 235, p. 239.

³⁰⁰ Reddington שם, בעמ' 240-239; John M. Scheb and John M. Scheb II, *Criminal Law* (6th ed., 2011) p. 187.

³⁰¹ הלוי (לעיל, הערה 9) כרך ד, בעמ' 616.

³⁰² Janet Halley, "Rape at Rome: Feminist Interventions in the Criminalization of Sex-Related Violence in Positive International Criminal Law", 30 *MICH. J. INT'L L.* (2008) 1, p. 86.

³⁰³ ראו: חגאי-פריי (לעיל, הערה 3) בעמ' 295; מקינון (לעיל, הערה 107) בעמ' 110.

הדיון יתמקד כמובן בסעיפים הנוגעים להגנה מפני מעשי אונס ואלימות מינית בעת מלחמה ופרשנותם.

התפתחויות במשפט לאחר מלחמת העולם השנייה

ניצני עידן הכבוד - זכויות אדם במשפט הבינלאומי וזכויות נשים

בעקבות מלחמת העולם השנייה החלו להתפרסם הכרזות, הצהרות, מגילות וכו' שעסקו ככלל בזכויות האדם במשפט הבינלאומי ובחוקים הומניטריים.³⁰⁴ פרסומים אלו השפיעו גם על מצבן של הנשים בזירת המשפט הבינלאומי.³⁰⁵ להלן יידונו שניים מהפרסומים הבולטים, כשעיקר הדיון יעסוק בהתייחסותם להגנה על נשים:

מגילת האומות המאוחדות משנת 1945³⁰⁶

מגילת זו היא המסמך המכונן של ארגון האומות המאוחדות (המכונה בקיצור האו"ם), ובעצם היא משמשת כחוקת הארגון. חלק ניכר מהמגילה מוקדש לעיסוק בזכויות האדם הבינלאומיות.³⁰⁷ חשיבותה של המגילה למחקר הוא בכך שלראשונה מוזכר באופן מפורש במשפט הבינלאומי עקרון השוויון בין גברים לנשים.³⁰⁸ כך למשל כתוב בפירוש בדברי ההקדמה לסעיפי המגילה, שבה מובאים בתמצית מטרותיה:

We the peoples of the United Nations [...] to reaffirm faith in fundamental human rights, in the **dignity** and worth of the human person, in the equal rights of men and women and of nations large and small [...] Have resolved to combine our efforts to accomplish these aims.³⁰⁹ [ע"ל – ההדגשות שלי]

עוד דוגמה מצויה בסעיף 1 למגילה, שבו נקבע ביתר פירוט לאיזו תכלית הוקם ארגון האומות המאוחדות. הסעיף מונה ארבע תכליות, כשהתכלית הרלוונטית לענייננו באה לידי ביטוי בתת-סעיף 1(3), המציין שאחת ממטרותיו של ארגון האומות המאוחדות היא להשיג שיתוף פעולה בינלאומי בכדי:

³⁰⁴ ראו: Jordan J. Paust, "The Complex Nature: Sources and Evidences of Customary Human Rights", 25 *Ga. J. Int'l & Comp. L.* (1995-1996) 147, pp. 158-159: "[...] human rights law did not begin until after the atrocities of World War II"; Barbara Stark, "International Human Rights Law, Feminist Jurisprudence, and Nietzsche's Eternal Return Turning the Wheel", 19 *Harv. Women's L.J.* (1996) 169, p. 171

³⁰⁵ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 228. אסקין מוסיפה ומעירה שלעיתים אימוצן של קביעות הפרסומים הללו אמנם כללו אמצעי הגנה, אך אלו לא בהכרח קידמו את זכויות הנשים.

³⁰⁶ Charter of the United Nations, June 26, 1945, 59 Stat. 1031, TS No. 993, 3 Bevens 1153 (להלן: Charter of the United Nations) ניתן לצפייה באתר: <http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

³⁰⁷ ראו: Louis Henkin, "Human Rights and State Sovereignty", 25 *Ga. J. Int'l & Comp. L.* (1995-1996) 31, p. 34; Oscar Schachter, "Human Dignity as a Normative Concept", 77 *Am. J. Int. L.* (1983) 848, p.848; Theo van Boven, "Human Rights and Rights of Peoples", 6 *Eur. J. Int'l L.* (1995) 461, 462.

³⁰⁸ Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 22; Alice Edwards, *Violence against Women under International Human Rights Law* (2010) p.149; United Nations, *The United Nations and the Advancement of Women 1945-1996* (1995-1996) para. 33; Myres S. McDougal, Harold D. Lasswell and Lung-chu Chen, "Human Rights for Women and World Public Order: The Outlawing of Sex-Based Discrimination", 69 *Am. J. Int'l L.* (1975) 497, p. 510.

³⁰⁹ Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent* (1999) p. 117. (להלן: *The Universal Declaration of Human Rights*)

promoting and encouraging *respect for human rights* and for fundamental freedoms for all **without distinction** as to race, sex, language, or religion.³¹⁰ [ההדגשות שלי – ע"ל]

הסעיף קובע שיש לכבד את זכויות האדם ואת חירויות היסוד, אך ההתפתחות הרלוונטית לענייננו באה לידי ביטוי בחלקו השני, שם מצוין שכיבוד הזכויות והחירויות ייעשה ללא כל אבחנה על רקע מיני. ניתן להתייחס לסעיף זה כאל ניצן ראשון לחיבור בין ההגנה על הכבוד להגנה על הנשים מפני פגיעה מינית. כשלוש שנים מאוחר יותר נדונו ביתר פירוט זכויות האדם הבינלאומיות בהכרזה האוניברסלית בדבר זכויות האדם בשנת 1948.³¹¹ לדבריה של אליס אדוארדס (Alice Edwards), גם עקרון השוויון שוכלל בהכרזה זו.³¹²

³¹³ ההכרזה האוניברסלית בדבר זכויות האדם משנת 1948

הכרזה זו מסמלת את השאיפה לקדם את זכויות האדם בכלל ואת השוויון בין כל בני האדם - גברים ונשים כאחד - בפרט.³¹⁴ שאיפה זו באה לידי ביטוי בלשון סעיף 1 להכרזה, ולפיו "כל בני האדם נולדו בני חורין ושווים בערכם ובזכויותיהם..." ("All human beings are born free and equal in dignity and rights...")³¹⁵. ההכרזה אינה עוסקת באופן מעמיק בזכויות הנשים, אבל סעיף 2 קובע:

Everyone is entitled to all the rights and freedoms [...] **without distinction** of any kind, such as race, colour, **sex**, language, religion, political or other opinion.³¹⁶ [ההדגשות שלי]

כלומר, גברים ונשים כאחד זכאים לכל הזכויות והחירויות ללא אפליה מכל סוג שהוא. הסעיף מונה רשימה של אפלויות, בין היתר אפליה על בסיס השתייכות מגדרית ("sex").³¹⁷ הכרזה זו היא המסמך הבינלאומי הראשון העוסק בזכויות אדם במשפט הבינלאומי שהרעיון של שוויון זכויות בא בו לידי ביטוי.³¹⁸

³¹⁰ Charter of the United Nations שם, בסעיף 1(3). כמו כן, במגילה זו ישנם מספר סעיפים נוספים העוסקים בזכויות האדם ללא אבחנה על רקע מיני, ראו למשל: סעיף 13, סעיף 55(c) וסעיף 76(c) למגילה זו. לסקירה של סעיפים אלו וסעיפים נוספים, ראו: Roger Stenson Clark, *A United Nations High Commissioner for Human Rights* (1972) pp. 8-9; Louis B. Sohn, "The Human Rights Law of the Charter", 12 *Tex. Int'l L. J.* (1977) 129, pp.130-131.

³¹¹ Stark (לעיל, הערה 304) בעמ' 171-172.

³¹² Edwards (לעיל, הערה 308) בעמ' 149.

³¹³ Universal Declaration of Human Rights, G.A. res. 217A (III), U.N. Doc A/810 at 71 (1948) (להלן: Universal Declaration of Human Rights), ניתן לצפייה באתר: <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

³¹⁴ Charlotte Bunch, "Women's Rights as Human Rights: Toward a Re-Vision of Human Rights", 12 *Hum. Rts. Q.* (1990) 486 p. 487.

³¹⁵ Universal Declaration of Human Rights (לעיל, הערה 313) סעיף 1.

³¹⁶ Universal Declaration of Human Rights שם, סעיף 2.

³¹⁷ McDougal, Lasswell and Chen (לעיל, הערה 308) בעמ' 511.

³¹⁸ Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 23.

לסיכום, הן מגילת האומות המאוחדות משנת 1945 והן ההכרזה האוניברסלית בדבר זכויות האדם משנת 1948 מצהירות על זכויות בסיסיות לכל אדם באשר הוא. בשני במסמכים הללו אין התייחסות מפורשת לזכויות נשים, אבל מעקרון השוויוניות שבהם אפשר ללמוד גם על זכויות שוויוניות לנשים.

ראשית עידן הכבוד - אמנת ז'נבה הרביעית משנת 1949

מלחמת העולם השנייה הייתה נקודת שפל מבחינת המשפט הפלילי הבינלאומי, שכן במהלכה הפרו הצדדים הלוחמים את דיני המלחמה באופן בוטה הן מבחינת חומרת המעשים והן מבחינת היקפם. זאת ועוד, המלחמה חשפה את החסרים ואת הפערים שהותיר המשפט הבינלאומי בנוגע לטיפול באוכלוסייה האזרחית בעת מלחמה,³¹⁹ ובעקבותיה הבינו מדינות העולם והארגונים ההומניטריים הבינלאומיים שחוקי המלחמה ומנהגיה לא הגנו באופן מספק על האוכלוסייה האזרחית.³²⁰ הם החלו אפוא בניסוחם של טיוטת כללים וקווים מנחים שנועדו להגן על האוכלוסייה האזרחית בעת מלחמה,³²¹ ואת הטיוטה, בשלביה הסופיים, הציגו נציגי הקהילה הבינלאומית לפני הוועידה הבינלאומית השבע עשרה של ארגון הצלב האדום הבינלאומי שנערכה באוגוסט 1948 בשטוקהולם, והוועידה אף אימצה אותם (בכפוף לתיקונים אחדים).³²² באופן סופי אומץ אגד החוקים הזה במשפט הבינלאומי זמן קצר לאחר מכן בוועידה הדיפלומטית שנערכה בז'נבה מ-21 באפריל ועד 12 באוגוסט 1949, ובסופה פורסמה אמנה חדשה - אמנת ז'נבה הרביעית,³²³ הדנה - כפי שנכתב בכותרתה - בצורך "להגן על האוכלוסייה אזרחית בעת מלחמה" ("[...] to the Protection of Civilian Persons in Time of War").³²⁴ זאת ועוד, מתוכנו של סעיף 2

³¹⁹ ראו: Khushalani ;Esther Cohen, *Human Rights in the Israeli-Occupied Territories 1967-1982* (1985) p. 26 (לעיל, הערה 38) בעמ' 39.

³²⁰ ראו: Cohen שם, שם; *The Laws of Armed Conflicts*; (לעיל, הערה 16) בעמ' 427; Meron (לעיל, הערה 75) בעמ' 424.

³²¹ מלאכת הניסוח נפרסה על פני כמה ועידות, ראו: International Committee of the Red Cross (ICRC), *Commentary: IV Geneva Convention: Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War* (Jean S. Pictet - ed., 2006) pp.6-7 (בקיצור להלן - ICRC).

³²² ראו קביעת ועידת הצלב האדום מתוך דוח הוועידה: Seventeen International Red Cross Conference: Report (Stockholm, Aug 1948) p.74, ניתן לצפייה באתר: http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/RC_XVIIth-RC-Conference.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013): "On account of the difficulty, already mentioned, of drafting satisfactory wording, the Legal Commission has the honour to propose the adoption of the same resolution as to the transmission of the draft with a view to a new Convention for the Protection of Civilians. Adopted. (2)"; ראו גם: Francois Bugnion, "The International Committee of the Red Cross and the Development of International Humanitarian Law", 5 *Chi. J. Int'l L.* (2004-2005) 191, p. 195; Jean S. Pictet, "The New Geneva Conventions for the Protection of War Victims", 45 *Am. J. Int'l L.* (1951) 462, p. 467; Hernán Salinas Burgos, "The Application of International Humanitarian Law as Compared to Human Rights Law in Situations Qualified as Internal Armed Conflict, Internal Disturbances and Tensions, or Public Emergency, with Special Reference to War Crimes and Political Crimes", *The Implementation of International The Laws of Armed Conflicts ;Humanitarian Law* (Frits Kalshoven - ed., 1989) 1. pp. 5-6 (לעיל, הערה 16) בעמ' 367.

³²³ Bugnion שם, בעמ' 196; ICRC (לעיל, הערה 321) בעמ' 7-6. יוער שדו"ח הוועידה השבע עשרה של הצלב האדום שימש כבסיס לאמנת ז'נבה הרביעית (שם, עמ' 6); ראו גם דבריה של ג'ויס גאטירידג': Joyce A. C. Gutteridge, "The Geneva Conventions of 1949", 26 *Brit. Y.B. Int'l L.* (1949) 294, pp. 295-296.

³²⁴ עוד ראו פסקת הפתיחה של אמנת ז'נבה הרביעית, ICRC שם, בעמ' 11: "The undersigned Plenipotentiaries of the Governments represented at the Diplomatic Conference held at Geneva from April 21 to August 12, 1949, for the purpose of establishing a Convention for the Protection of Civilian Persons in Time of War, have agreed as follows:..." יוער שמלבד ניסוחה של האמנה הרביעית החדשה, שוכתבו גם שלוש האמנות שקדמו לה - אמנת ז'נבה הראשונה (1864), העוסקת בטיפול בפצועים בשדה הקרב; אמנת ז'נבה השנייה (1906), שהחילה את עקרונות האמנה הראשונה גם ללוחמה ימית; ואמנת ז'נבה השלישית (1929), העוסקת בטיפול בשבויי מלחמה - ואושרו כקובץ אחד. ראו גם: Michael J. Kelly, *Restoring and Maintaining Order in Complex Peace Operations: The Search for a Legal Framework* (1999)

לאמנה מובהר שההגנה על האוכלוסייה האזרחית חלה הן בעת מלחמה והן בעת שלום.³²⁵ אבל סעיף 4 לאמנה מצמצם את היקף האזרחים הנהנים מהגנה זו:³²⁶ האמנה מגנה על אזרחים בלתי מעורבים, כלומר בני אדם שאינם אזרחים של צד לסכסוך או של מעצמה כובשת, ואולם אזרחיה של מדינה שאינה מחויבת לאמנה זו לא יהיו מוגנים מכוחה, וכך גם אזרחיה של מדינה ניטרלית הנמצאים בשטח מדינה לוחמת כל זמן שלמדינת אזרחותם יש ייצוג דיפלומטי רגיל במדינה שהם נמצאים בה.

בחינת סעיפי האמנה תתמקד, כפי שנעשה לעיל, בסעיפים שישירות או בעקיפין מבקשים להגן על נשים בעת מלחמה מפני תקיפה מינית ואונס.

הגנה ישירה

סעיף 27 לאמנה מבטא את התפתחותו של המשפט בכלל³²⁷ ואת התפתחות יחסו לעברות מין כלפי נשים בעת מלחמה בפרט.³²⁸ סעיף 27 מתחלק לשתי פסקאות. הפסקה הראשונה מתייחסת בכלליות להגנה על כבוד הגוף וכבוד המשפחה של גברים ונשים כאחד.³²⁹ הפסקה השנייה מתייחסת ישירות לצורך להגן על נשים מפני פגיעה בכבודן בזמן סכסוך בינלאומי חמוש, וזו לשונה:

Women shall be especially protected against any attack on their honour, in particular against rape, enforced prostitution, or any form of indecent assault.³³⁰

פסקה זו, לראשונה במשפט הבינלאומי, מציינת מפורשות שתחת ההגנה על כבוד הנשים נכללות הגנות מפני אונס וכפיית זנות או מפני כל צורת התקפה על צניעותן.³³¹ לדבריה של ג'נט האלי (Janet Halley)

p. 146-147; Richard D. Rosen, "Targeting Enemy Forces in the War on Terror: Preserving Civilian Immunity", 42 *Vand. J. Transnat'l L.* (2009) 683, pp. 710.

³²⁵ סעיף 2 לאמנה מבהיר שהיא חלה הן בעת שלום והן בכל מקרה של מלחמה מוכרזת או של כל סכסוך מזוין אחר העלול להתרחש בין חותמי האמנה או בין יותר משניים מחותמיה, ואפילו לא הכיר אחד מהם במצב המלחמה. ראו: Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Geneva, 12 August 1949) Art 2 (בקיצור להלן- Geneva Convention (IV)), ניתן לצפייה באתר: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/380?OpenDocument> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013); ראו גם: Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 245; Jill Marshall, *Humanity, Freedom and Feminism* (2005) ICRC (לעיל, הערה 321) בעמ' 20-21.

³²⁶ Geneva Convention (IV) שם, בסעיף 4: "Persons protected by the Convention are those who, at a given moment and in any manner whatsoever, find themselves, in case of a conflict or occupation, in the hands of a Party to the conflict or Occupying Power of which they are not nationals".

³²⁷ ראו: Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 42.

³²⁸ Patricia Viseur-Sellers, "The Cultural Value of Sexual Violence", 93 *Am. Soc'y Int'l L. Proc.* (1999) 312, p. 322; Campanaro (לעיל, הערה 169) בעמ' 2566.

³²⁹ Geneva Convention (IV) (לעיל, הערה 325) פסקה ראשונה בסעיף 27; "Protected persons are entitled, in all circumstances, to respect for their persons, their honour, their family rights, their religious convictions and practices, and their manners and customs. They shall at all times be humanely treated, and shall be protected especially against all acts of violence or threats thereof and against insults and public curiosity".

³³⁰ Geneva Convention (IV) שם, בסעיף 27; Oosterveld (לעיל, הערה 242) בעמ' 68.

³³¹ ראו: Mitchell (לעיל, הערה 77) בעמ' 238; 19; Nancy Farwell, "War rape: New Conceptualizations and Responses", 391 *Affilia* (2004) 389, p. 391; ICRC (לעיל, הערה 321) בעמ' 206: "The Conference listed as examples certain acts constituting an attack on women's honour, and expressly mentioned rape, enforced prostitution, i.e. ..."; Katherine Mesner-Hage, "Prosecuting Rape, Humanizing Women: Sexual Violence in International Humanitarian Law", 5 *Dartmouth L.J.* (2007) 169, p. 171; Russell-Brown; Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 304; Darren Anne Nebesar, "Gender-Based Violence as a Weapon of War", 4 *U. C.* 358; Davis J. *Int'l L. & Pol'y* (1998) 147, p. 161; Arpita Saha, "Rape as a War Crime: The Position of

ההתייחסות הישירה של האמנה לצורך להגן על נשים מפני פגיעה בכבודן מעניקה להן בעצם עוד הגנה נוסף על ההגנה הכללית על כבודם של נשים וגברים כאחד.³³²

הסעיף מבטא הגנה ישירה וייחודית ובכך יתרונו, אבל הוא יוצר שידוך בלתי נחוץ בין מעשי האונס, כפיית הזנות והתקיפה המגונה למונח – Honor. למרות חדשנותו וההתפתחות שהוא מייצג, זכה אפוא סעיף זה לקיטונות של ביקורת. הסעיף קובע שהנשים זכאיות להגנה, אך הוא אינו קובע את האלימות המינית כעברה. בכך הוא מציג המלצה מוסרית בלתי אכיפה, ולא נורמה משפטית.³³³ לטענת חגאי-פריי, פרשנותה של האלי לסעיף שגויה, שכן היא מתעלמת מהממד ההיסטורי הנוגע להבחנה שבין המילה האנגלית Honor ובין המילה האנגלית Dignity.³³⁴ נוסח הסעיף מפנה את הדיון המשפטי אל הניסיון לאתר את חומרת הפגיעה בכבוד החברתי (Honor) במקום בכבודה האישי של הנאנסת (Dignity), כבוד שהיא ראויה לו מעצם היותה בת אנוש. בכך מוסט הדגש בעברה זו מהפן האישי של הפגיעה אל הפן החברתי שלה.³³⁵

ראוי לציין שסעיף 3(1)(c) לאמנה, שיידון בהמשך הדברים, משתמש במונח dignity, ולפיכך ניתן לטעון שהאמנה מתייחסת לשני סוגי הכבוד כאחד. ואולם עדיין יש מקום לביקורת כלפי הסעיף בשל עצם החיבור שהוא יוצר בין אונס לכבוד כדרך לבטא את ההכרה בנזק ובעוול שנגרם לנשים שנפגעו מינית.³³⁶ חיבור זה עלול ליצור רושם מוטעה שמדובר במעשה פיתוי במקום בתקיפה אכזרית כלפי גופה ונפשה של האישה. זאת ועוד, חיבור זה מקדם תפיסה חברתית שקורבן האונס מזוהמת ומעוררת חרפה, ומצמצם את היקף הנזק והעוול שנגרם לה לכדי פגיעה בכבוד או במוניטין בלבד.³³⁷ כך לדבריה של קופלן:

Honor implies the loss of station or respect; it reinforces the social view, internalized by women, that the raped woman is dishonorable. And while the concept of dignity potentially embraces more profound concerns, standing alone it obfuscates the fact that rape is

International Law Since World War II", 2 *J. E. Asia & Int'l L.* (2009) 497, p. 503; Patricia Viseur-Sellers, "Sexual Violence and Peremptory Norms: The Legal Value of Rape", 34 *Case W. Res. J. Int'l L.* (2002) 287, p. 297. Aydelott (לעיל, הערה 186) בעמ' 611; Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 673.

Halley (לעיל, הערה 302) עמ' 60-61. ראו גם פרסום רשמי של ארגון הצלב האדום הבינלאומי, ICRC שם, בעמ' 205, שם נכתב: "A woman should have an acknowledged right to special protection, the special regard owed to women ;being, of course, in addition to the safeguards laid down in paragraph 1, which they enjoy equally with men" Copelon;161 (לעיל, הערה 224) בעמ' 249.

333 ראו: חגאי-פריי (לעיל, הערה 3) בעמ' 281-282. עם זאת ראוי לציין שעל פי גישות פוזיטיביסטיות למשפט, קשה עד מאוד לסווג את המשפט הבינלאומי כ"משפט", ראו: Joseph Raz, *Practical Reason and Norms* (1975) p. 150.

334 חגאי-פריי שם, בעמ' 282.

335 ראו: חגאי-פריי שם, שם.

336 Copelon (לעיל, הערה 229) בעמ' 201. להרחבה באשר לבעייתיות בהתייחסות לאונס כפשע נגד הכבוד ראו: Americas Watch and Women's Rights Project, *Untold Terror: Violence against Women in Peru's Armed Conflict* (1992) pp. 9-15; חגאי-פריי שם, שם.

337 Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 674. יוער שגם פיתוי יכול להיתפס כאונס. לעניין זה ראו: Ellen Rooney, "'A Little More than Persuading': Tess and the Subject of Sexual Violence", *Rape and Representation* (Lynn A. Higgins and Susan Estrich, eds., 1991) 87, pp. 91-94; Brenda R. Silver – eds., (1991) 87, pp. 91-94; (שם, עמ' 94); *Real Rape* (1987) p. 70. עוד יוער שהתייחסות למעשים אלו כאל פגיעה בכבוד האישה מדגישים דווקא את הפן של הפגיעה בסטטוס הגברי, ראו: Ni Aolain (לעיל, הערה 75) בעמ' 888: "Its prohibition under the Geneva Conventions defines rape as an offense against honor rather than an offense of a distinctly violent and sexual nature. Thus, not only have all-encompassing sexual crimes against women been excluded from legal prohibition under the laws of war, but when included they have been facets of male status violation".

fundamentally violence against women — violence against a woman's body, autonomy, integrity, selfhood, security and self-esteem as well as her standing in the community. This failure to recognize rape as violence, is critical to the traditional lesser or ambiguous status of rape in humanitarian law.³³⁸

עוד ראוי להזכיר את דבריה של ג'וסלין קאמפאנאר (Jocelyn Campanaro), הטוענת בתמצית שהביטוי "פגיעה בכבוד" מחמיץ את היקף הפגיעה שחוות הנשים:

[...] such language minimizes the injustice of rape and fails to acknowledge that the harm a woman suffers is deeper than just a mere infliction upon her personal honor; rather, it is a harm felt much more intensely and personally. Furthermore, rape does not only offend a woman's dignity, but can also result in permanent damage to her sense of safety and view of reality and security.³³⁹

הגנה עקיפה

בסעיף 3 לאמנת ז'נבה הרביעית (המשותף לכל ארבע האמנות) יש הוראות כלליות המתייחסות לכל "סכסוך מזוין, שאינו בעל אופי בינלאומי" ("armed conflict not of an international character"), המתרחש בטריטוריה של אחת המדינות החתומות על האמנה.³⁴⁰ הסעיף מספק הגנה כללית על הכבוד למי שאינם נוטלים חלק פעיל בפעולות האיבה,³⁴¹ וקובע מהו יחס אנושי מינימלי.³⁴² עוד מורה הסעיף שכל צד בסכסוך מחויב להחיל את ההוראות האלה:

(1) [...] To this end the following acts are and shall remain prohibited at any time and in any place whatsoever with respect to the above-mentioned persons: [...]

³³⁸ Copelon (לעיל, הערה 224) בעמ' 200. ראו בתמיכה לדבריה של קופלון: Sunga (לעיל, הערה 60) בעמ' 180-179; Michael L. Penn and Rahel Nardos, *Overcoming Violence against Women and Girls: The International Campaign to Eradicate a Worldwide Problem* (2003) p. 53; Mesner-Hage (לעיל, הערה 331) בעמ' 172-171.

³³⁹ Campanaro (לעיל, הערה 169) בעמ' 2567. לעניין השפעות התקיפה המינית והאונס על הקורבנות ראו: Sharon A. Healey, "Prosecuting Rape under the Statute of the War Crimes Tribunal for the Former Yugoslavia", 21 *Brook. J. Int'l L.* (1995-1996) 327, pp. 336-337: "Rape often results in traumatic, long-lasting psychological trauma that includes shock, paralyzing fear of injury or death, and a profound sense of loss of control over one's life. These psychological consequences are compounded when the rape is committed during war"

³⁴⁰ Geneva Convention (IV) (לעיל, הערה 325) סעיף 3, פסקה ראשונה: "In the case of armed conflict not of an international character occurring in the territory of one of the High Contracting Parties, each Party to the conflict shall be bound to apply, as a minimum, the following provisions:..." Siobhan K. Fisher, "Occupation of the Womb: Forced Impregnation as Genocide", 46 *Duke L.J.* (1996-1997) 92, p. 98. כיום סעיף 3 מוכר כחלק מהמשפט המנהיג הבינלאומי וניתן להכילו על סכסוך מזוין לאומי או בינלאומי, לעניין זה ראו: Theodor Meron, *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law* (1989) p. 35; William M. Walker, "Making Rapists Pay: Lessons from the Bosnian Civil War", 12 *St. John's J. Legal Comment.* (1996-1997) 449, pp. 458-459; Marshall (לעיל, הערה 325) בעמ' 153; Askini (לעיל, הערה 29) בעמ' 330; Askini (לעיל, הערה 221) בעמ' 55.

³⁴¹ לעניין הגדרת האוכלוסייה המוגנת ראו: Geneva Convention (IV), שם, סעיף 3(1): "Persons taking no active part in the hostilities, including members of armed forces who have laid down their arms and those placed hors de combat by sickness, wounds, detention, or any other cause, shall in all circumstances be treated humanely, without any adverse distinction founded on race, colour, religion or faith, sex, birth or wealth, or any other similar criteria".

³⁴² Marshall (לעיל, הערה 325), בעמ' 153.

- (a) violence to life and person, in particular murder of all kinds, mutilation, cruel treatment and torture; [...]
 (c) outrages upon personal dignity, in particular humiliating and degrading treatment.³⁴³

סעיף 3(c)(1) אוסר בברור על פגיעה חמורה בכבודו של אדם, ובפרט יחס משפיל ומבזה. לדבריו של קושלני סעיף 3 בכללו מבטא הגנה עקיפה, שכן באופן מכוון הוא כתוב בלשון כללית ואינו מתייחס באופן מקיף לכל העברות הנכללות בהגדרה של מעשים בלתי אנושיים, במטרה להותירו גמיש דיו בכדי שיוכל לכלול כל מיני מעשים שיתעוררו בעתיד.³⁴⁴ כך גם לדבריה של פטרישה ויסלרס-סילרס (Patricia Viseur-Sellers), המדגישה שמלבד ההגנה הרחבה מפני מעשי זוועה שהוא מספק, בלב לבו של הסעיף ניצב האיסור לפגוע בהגינות המינית ("sexual integrity"), אם כי בלשון מפורשת פחות מלשון של סעיף 27.³⁴⁵ אם כך, חלק מרשימת המעשים האסורים הנמנים בסעיף כגון "violence to life and person", "cruel treatment", "torture" ו-"outrages upon personal dignity", אפשר שיובנו ללא שום קושי כחלים על כל מיני סוגים של מעשי אלימות מינית.³⁴⁶ לדברי אסקין, אפשר להשתמש בסעיף 3 כדי להעמיד לדין בגין פשעים מיניים רק במקרים חריגים שבהם אין בנמצא סעיף שבו נאסרו פשעים אלו במילים מפורשות או לחלופין בקטגוריה אחרת של פשעים. במצב אידאלי ישמש סעיף זה כבסיס להעמדה לדין בגין פגיעה בכבוד וגרימת סבל נוסף על סעיף המבטא הגנה ישירה או יחד עמו.³⁴⁷

סעיף 32 לאמנה קובע שהחתומים עליה מסכימים להימנע מלנקוט אמצעי שיש בו כדי לגרום לסבל הגופני או למותם של אנשים המוגנים לפי האמנה. וכך מפורטים בו האיסורים:

This prohibition applies not only to murder, torture, corporal punishments, mutilation and medical or scientific experiments not necessitated by the medical treatment of a protected person, but also to any other measures of brutality whether applied by civilian or military agents.³⁴⁸

מסעיף זה, וכן מסעיף 3, נעדר איסור מפורש על אלימות מינית ואונס נשים.³⁴⁹ קושלני מסביר שהסעיף נוקט לשון כללית ורחבה שלפיה איסור זה חל לא רק על הרשימה המפורטת בסעיף, אלא גם על כל

³⁴³ Geneva Convention (IV) (לעיל, הערה 325) סעיף 3.

³⁴⁴ לעניין גמישותו של סעיף זה ראו: ICRC (לעיל, הערה 321) בעמ' 39: "[...] it is always dangerous to try to go into too much detail-especially in this domain [...] it would never be possible to catch up with the imagination of future torturers who wished to satisfy their bestial instincts; and the more specific and complete a list tries to be, the more restrictive it becomes. The form of wording adopted is flexible, and at the same time, precise". Khushalani; (לעיל, הערה 38) בעמ' 41; Aydelott (לעיל, הערה 186) בעמ' 609-610.

³⁴⁵ Viseur-Sellers (לעיל, הערה 328) בעמ' 298.

³⁴⁶ Askin (לעיל, הערה 221) בעמ' 56; Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 330. ראו גם: Walker (לעיל, הערה 340) בעמ' 459; Aydelott (לעיל, הערה 186) בעמ' 610; "Rape, Representation, and Rights: Permeating International Law with the Voices of Women", 21 *Queen's L.J.* (1995-1996) 457 p. 470.

³⁴⁷ Askin שם, בעמ' 56.

³⁴⁸ Geneva Convention (IV) (לעיל, הערה 325) סעיף 32.

³⁴⁹ Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 674; Serena Parekh, "Gender and Human Rights", *The Ashgate Research Companion to Ethics and International Relations* (Patrick Hayden – ed., 2009) 233, p. 243.

האמצעים האחרים של האלימות (כך לשון הסעיף: "This prohibition applies not only to [...] but (also to any other measures of brutality" לדבריו, בדרך זו הרשימה נותרת פתוחה ואפשר אף לכלול בה מעשי אונס.³⁵⁰ תימוכין לטיעונו קושלני מוצא באמצעות השוואה לסופה של הפסקה הראשונה בסעיף 27, שבה נאמר כי יש להגן "בבייחוד מפני כל מעשה אלימות" ("especially against all acts of violence").

גם משפט זה כללי ומותיר אפשרות לכלול מעשי אלימות נוספים כמו אונס.³⁵¹

סעיף 147 לאמנה³⁵² מונה רשימה של עברות המוגדרות "הפרות חמורות", שהפרתן מאפשרת סמכות שיפוט אוניברסלית.³⁵³ בסעיף זה אין התייחסות ספציפית לתקיפה מינית או אונס של נשים.³⁵⁴ היעדר המעשים של אונס, אלימות מינית וכפיית זנות מרשימת המעשים המוגדרים פשעים חמורים בסעיף 147 לאמנה איננה טעות. לדבריו של ארדן ב' לוי (Arden B. Levy) זו הדרה מכוונת.³⁵⁵ למרות זאת היו חוקרים שהעדיפו להסתכל על חצי הכוס המלאה ולטעון שהרשימה של העברות שהסעיף מונה אינה רשימה ממצה.³⁵⁶ לדברי בסיוני, עברות של אלימות מינית ואונס מזוהות עם עברות המוגדרות "עברות חמורות".³⁵⁷ אף שעברות אלה אינן מוזכרות מפורשת בסעיף, הן עשויות להיכלל תחת העברות של עינוי, יחס בלתי אנושי, גרימת סבל במכוון, פגיעה קשה בגוף ובבריאות וכו'.³⁵⁸ כך לדבריה של מאג'א קירילובה

³⁵⁰ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 44.

³⁵¹ Khushalani שם, בעמ' 44.

³⁵² Geneva Convention (IV) (לעיל, הערה 325) סעיף 147: "Grave breaches to which the preceding Article relates shall be those involving any of the following acts, if committed against persons or property protected by the present Convention: wilful killing, torture or inhuman treatment, including biological experiments, wilfully causing great suffering or serious injury to body or health [...]".

³⁵³ ראו: Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 675; Copelon (לעיל, הערה 224) בעמ' 201; Walker (לעיל, הערה 340) בעמ' 461.

³⁵⁴ Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 350; Askini (לעיל, הערה 29) בעמ' 380; Campanaro (לעיל, הערה 169) בעמ' 2567; Mitchell (לעיל, הערה 77) בעמ' 238-239; Meron (לעיל, הערה 75) בעמ' 426; Mesner-Hage (לעיל, הערה 331) בעמ' 172; Walker שם, בעמ' 460-461; Copelon שם, בעמ' 250.

³⁵⁵ Arden B. Levy, "International Prosecution of Rape in Warfare: Nondiscriminatory Recognition and Enforcement", 4 *UCLA Women's L.J.* (1993-1994) 255, p. 275; Judith Gail Gardam, "The Law of Armed Conflict: A Gendered Regime?", 25 *Stud. Transnat'l Legal Pol'y* (1993) 171, pp. 184-185.

³⁵⁶ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 44; Carrie McDougall, "The Sexual Violence Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and the International Criminal Tribunal for Rwanda: The Silence has been Broken But There's Still a Lot to Shout About", *Challenge of Conflict: International Law Responds* (Ustinia Dolgopol and Judith Gardam – eds., 2006) 331, p. 339.

³⁵⁷ M. Cherif Bassiouni, *Law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia* (1996) p. 564; "The ICRC declared that the grave breach of wilfully causing great suffering or serious injury to body or health" (Article 147 of the fourth Geneva Convention) covers rape"; Adriana Kovalovska, "Rape of Muslim Women in Wartime Bosnia", 3 *ILSA J. Int'l & Comp. L.* (1996-1997) 931, p. 938.

³⁵⁸ Bassiouni שם, בעמ' 350; Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 367; Mesner-Hage (לעיל, הערה 331) בעמ' 172; Nebesar (לעיל, הערה 331) בעמ' 162. בדברי קושלני, מעשי אלימות מינית יכולים להיכלל בכפיפה אחת יחד עם "יחס בלתי אנושי" ("inhuman treatment"), ראו: Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 44. לדבריה של קופלן, מעשי אונס נכללים תחת הגדרת "עינוי" ("torture") היות שמעשים אלו גורמים סבל פיזי ומנטלי חמור ונעשים למטרות של השפלה, הפחדה וענישה. ראו: Copelon (לעיל, הערה 224) בעמ' 250-257. לחיזוק דבריה של קופלן ראו עמדתם של מלומדים אחרים בעניין התייחסות לאונס כאל עינוי: Beth Stephens, "Women and the Atrocities of War - Rape is a First-Class Crime; but Its Victims Are Treated as Second-Class Casualties", 20 *Hum. Rts.* (1993) 12, p. 14; Deborah Blatt, "Recognizing Rape as a Method of Torture", 19 *N.Y.U. Rev. L. & Soc. Change* (1991-1992) 821, pp. 825, 831, 864-865; Rachel Schreck, "Rhetoric without Results: United Nations Security Council Resolutions Concerning Rape during Armed Conflict", 28 *Penn St. Int'l L. Rev.* (2009-2010) 83, p. 97-98 (לעיל, Eriksson).

אריקסון (Maja Kirilova Eriksson), המתארת את הפרשנות המאוחרת של הוועד הבינלאומי של הצלב האדום משנת 1958:

The International Committee of the Red Cross (ICRC) recognised as early as 1958 in the Commentary on the Fourth Geneva Convention that its Article 147, which prohibits acts of wilfully causing great suffering or serious injury to body and health, shall be regarded as covering rape and, under certain circumstances, violation of the prohibition of torture and inhuman treatment.³⁵⁹

פרשנות זו של הסעיף אכן מרככת מעט את הביקורת כלפיו וכלפי האמנה כולה, שכן נוסח הסעיף מאפשר הכללתם של מעשי אלימות מינית ואונס. ברם, עדיין ראוי לשאול מדוע נמנעה האמנה מלציין במפורש מעשים אלו כהפרות חמורות. שאלה זו מתחדדת לנוכח נוסחו של סעיף 27, המלמד שמנסחי האמנה ידעו לציין את המילה אונס מפורשות. כך כותבת קתרין מסנר-הגי (Katherine Mesner-Hage):

If rape is to be taken seriously as a crime under Humanitarian law, it should not be left to the subjective realm of interpretation; it should be explicitly designated as a grave breach.³⁶⁰

כמו שהוצג לעיל, חיילי בעלות הברית לא סיימו את מלחמת העולם השנייה כטלית שכולה תכלת, והאמנה פורסמה בשנת 1949, בטרם שכנו הדי הקרבות ובטרם זכו הפצעים למזור. זאת ועוד, משפטי נירנברג ומשפטי טוקיו קידמו דוקטרינה חדשה בדין הפלילי, כזאת המאפשרת אף ענישה רטרואקטיבית, המנוגדת לעקרון החוקיות.³⁶¹ ייתכן אפוא שהניסוח המתוחכם של האמנה מקורו בניסיון להרחיק ביקורת אפשרית כלפי מעשי האונס הרבים שביצעו חיילי בעלות הברית.

התפתחויות במשפט סמוך לסיום מלחמת וייטנאם ולאחריה

כמו שנדון בהרחבה בפרק הקודם, ההיסטוריונים חלוקים ביניהם בנוגע למועד תחילתה וסיומה של מלחמת וייטנאם. בלי להכריע במחלוקת אפשר לסכם ולומר שמעורבותה הגלויה של ארצות הברית במלחמה החלה בשנת 1955 ונמשכה קרוב לעשרים שנה. רק בחלוף עשור, משנת 1965, הקים צבא ארצות הברית בתי משפט שדה בכדי לעשות דין עם חייליו הלוחמים בשטחה של וייטנאם. גם מועד סיומה של המלחמה נחלק לשני תאריכים: הראשון – מועד חתימת "הסכמי פריז" ב-27 בינואר 1973, הסכמים שהביאו לידי הפסקת אש ונסיגת כוחות הצבא האמריקני מווייטנאם לאחר שנים רבות של לוחמה. והשני – איחודה של וייטנאם, שכן למרות אי-מעורבותה של ארצות הברית, המשיכה הלוחמה בין הצפון לדרום

הערה 79) בעמ' 369. כך למשל לדבריה של אריקסון: "Rape can, and it has often been used as a method of torture in armed conflicts. The gravity of the offence of torture qualifies it as a grave breach under all four Geneva Conventions" (שם, בעמ' 369). לדעה מנוגדת ראו: Aydelott (לעיל, הערה 186) בעמ' 612.

³⁵⁹ Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 370. ראו במקור: ICRC (לעיל, הערה 321) בעמ' 589. ראו גם: CPM Cleiren, and MEM Tijssen, "Rape and other Forms of Sexual Assault in the Armed Conflict in the Former Yugoslavia: Legal, Procedural, and Evidentiary Issues", 5 *Crim. L. F.* (1994) 471, pp. 491-492.

³⁶⁰ Mesner-Hage (לעיל, הערה 331) בעמ' 173.

³⁶¹ על עקרון החוקיות בדין הפלילי ראו: יובל לוי ואליעזר לדרמן, **עיקרים באחריות פלילית** (תשמ"א) בעמ' 62-67; יורם רובין ויניב ואקי, **דיני עונשין** (תשס"ט) בעמ' 39-44. על חריגה מן העיקרון ומהדוקטרינה שאפשרה להעמיד לדין את הנאצים ועוזריהם ראו: רובין וואקי, שם בעמ' 51-52; פלר (לעיל, הערה 8) בעמ' 23.

עד נפילתה של בירת הדרום סייגון ב-30 באפריל 1975 ואיחודה של וייטנאם למדינה אחת בשלטון קומוניסטי.

להלן יידונו ההצהרה בדבר הגנה על נשים וילדים בעת חירום ומאבק מזוין משנת 1974, ושני הפרוטוקולים המשלימים לאמנות ז'נבה משנת 1977.

ההצהרה בדבר הגנה על נשים וילדים בעת חירום ומאבק מזוין משנת 1974³⁶²

ההצהרה עוסקת ישירות בצורך להגן על ילדים ונשים בעת מלחמה. ייחודיותה של ההצהרה הנוגע למחקר זה הוא התייחסותה המגדרית לנשים וההכרה המפורשת בבעיות שנשים סובלות מהן בעת מלחמה. ההצהרה נפתחת במילים אלו:

[...] women [...] are too often the victims of inhuman acts and consequently suffer serious harm.³⁶³

ולכן היא קובעת כי בעת מלחמה האוכלוסייה האזרחית הנשית זקוקה להגנה מיוחדת.³⁶⁴

בסעיף 4 להצהרה מצוין כי:

All efforts shall be made by States [...] to spare women and children from the ravages of war.³⁶⁵

יתר על כן, סעיף 5 להצהרה קובע שכל צורה של דיכוי, יחס אכזרי ובלתי אנושי כלפי נשים שביצעו לוחמים במהלך הפעילות הצבאית או בתוך השטחים הכבושים ייחשבו מעשים פליליים.

אף שההצהרה מייחדת את הפגיעה המגדרית בנשים כראויה להגנה מיוחדת, יש לזכור שהיא אינה מתייחסת באופן ספציפי לנושא של אונס ומעשים של אלימות מינית בעת מלחמה. עוד ראוי לציין שהיא יוצאת בקריאה לכל המדינות החברות לשמור בקפדנות על הוראותיה, אבל אינה קובעת עברה בת ענישה בדין הבינלאומי או מטילה חובה על המדינות החברות לחוקק חוקים פנים-מדינתיים בהתאם. לנוכח זאת טוענת אסקין שההצהרה משקפת ומדגימה את אי-הרצון ההיסטורי להעניש מבצעי פשעים מגדריים בעת מלחמה.³⁶⁶

התפתחות בתפיסת הכבוד בשני הפרוטוקולים המשלימים לאמנות ז'נבה

בשנת 1977, כעשרים וחמש שנים לאחר אימוצה הסופי של אמנת ז'נבה הרביעית,³⁶⁷ נוספו לארבע אמנות ז'נבה הקיימות שני פרוטוקולים משלימים שמטרתם להגן על קורבנות בעת סכסוכים מזוינים: הפרוטוקול

³⁶² "Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict", G.A. Res. 3318 (XXIX) of 14 December 1974, UN Doc. A/9631 (להלן: Declaration on the Protection of Women) לאמנה ראו: *The Laws of Armed Conflicts* (לעיל, הערה 16) בעמ' 206-207.

³⁶³ Declaration on the Protection of Women, ב-*The Laws of Armed Conflicts* שם, בעמ' 206.

³⁶⁴ שם, שם: "Bearing in mind the need to provide special protection of women and children belonging to the civilian population".

³⁶⁵ שם, שם בסעיף 4.

³⁶⁶ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 250.

³⁶⁷ Viseur-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 299.

הראשון (Additional Protocol I) עוסק בסכסוכים בינלאומיים ("International Armed Conflicts")³⁶⁸ והפרוטוקול השני (Additional Protocol II) עוסק לראשונה בהיסטוריה בסכסוכים פנים מדינתיים ("Non-International Armed Conflicts").³⁶⁹ בניגוד לארבע אמנות ז'נבה ואמנות האג, המחייבות את כלל המדינות (לרבות מדינות שלא חתמו עליהן), שני פרוטוקולים אלה מחייבים רק את המדינות החתומות.³⁷⁰

לצורך דיון זה אדון בכל פרוטוקול בנפרד. הדיון יתמקד בסעיפי הפרוטוקולים הרלוונטיים ללבו של המחקר, שיטירות או בעקיפין מבקשים להגן על נשים בעת מלחמה מפני תקיפה מינית, אונס וזנות.

הפרוטוקול הראשון

הגנה ישירה

סעיף 75 הוא אחד הסעיפים הארוכים בפרוטוקול זה, והוא כולל שמונה תתי-סעיפים. הסעיף קובע הגנות מינימליות לבני אדם הנתונים לשליטתו של צד לסכסוך - "[...] persons who are in the power of a Party to the conflict [...]"³⁷¹ - וקובע שצד לסכסוך ינהג בנתונים לשליטתו באופן אנושי, בכל הנסיבות וללא אפליה כלשהי, בכלל זה אפליה על רקע מיני.

³⁶⁸ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977, 1125 U.N.T.S. 3 (להלן: Protocol Additional (I)). ניתן לצפייה באתר: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/470?OpenDocument> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ראו גם: Roger O'Keefe, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict* (2006) p. 203; Anthony Cullen, *The Concept of Non-International Armed Conflict in International Humanitarian Law* (Cambridge: CUP, 2010) p. 63. זה תחולה אף במקרה של סכסוכים פנים מדינתיים בהתאם לסעיף 1(4) לפרוטוקול. לדיון בעניין זה ראו: Lindsay Moir, *The Law of Internal Armed Conflict* (2002) pp. 89-90; Cullen, *of Internal Armed Conflict* (2002) pp. 66-65; Khushalani, *שם*, בעמ' 52-50.

³⁶⁹ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), 8 June 1977, 1125 U.N.T.S. 609 (להלן: Protocol Additional (II)). ניתן לצפייה באתר: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/475?OpenDocument> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ראו גם: Bruno Zimmermann, "Title of the Protocol", *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949* (Yves Sandoz, Christophe Swinarski and Bruno Kelly - eds., 1987) 19, p. 21; Khushalani, *שם*, בעמ' 65; Kelly, *שם*, בעמ' 160-159; O'Keefe, *שם*, בעמ' 202; Sylvie Junod, "Additional Protocol II: History and Scope", 33 *Am. U. L. Rev.* (1983-1984) 29, pp. 29, 36.

³⁷⁰ Edward K. Kwakwa, *The International Law of Armed Conflict: Personal and Material Field of Application* (1992) p. 27. יוער שאמנות ז'נבה והפרוטוקולים זכו לתמיכתן של מדינות רבות. את ארבע אמנות ז'נבה אשררו 194 מדינות (כמעט כל מדינות העולם), ניתן לצפייה באתר: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=375&ps=P> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). את הפרוטוקול הראשון אשררו 171 מדינות, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=470&ps=P> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). את הפרוטוקול השני 166 מדינות, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadForm&id=475&ps=P> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

³⁷¹ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949* (Yves Sandoz, Christophe Swinarski and Bruno Zimmermann - eds., 1987) 865-863 (להלן: Protocol Additional (I)). "In so far as they are affected by a situation referred to in Article 1 of this Protocol, persons who are in the power of a Party to the conflict and who do not benefit from more favourable treatment under the Conventions or under this Protocol shall be treated humanely in all circumstances and shall enjoy, as a minimum, the protection provided by this Article without any adverse distinction based upon race, colour, sex, language, religion or belief, political or other opinion, national or social origin, wealth, birth or other status, or on any other similar criteria. Each Party shall respect the person, honour, convictions and religious practices of all such persons"

סעיף 75(2) מפרט רשימה של מעשים אסורים המחולקים לחמש קטגוריות. מעשים אלו אסורים בכל עת ובכל מקום, אם על-ידי אזרחים ואם על-ידי גורמים צבאיים. הקטגוריה הראשונה מתייחסת למעשי אלימות:

- (a) violence to the life, health, or physical or mental well-being of persons, in particular:
 - (i) murder;
 - (ii) torture of all kinds, whether physical or mental;
 - (iii) Corporal punishment ; and
 - (iv) Mutilation;³⁷²

הקטגוריה השנייה מתייחסת למעשים הפוגעים בכבוד:

- (b) outrages upon personal dignity, in particular humiliating and degrading treatment, enforced prostitution and any form of indecent assault.³⁷³

שלוש הקטגוריות הנותרות מתייחסות ללקיחת בני ערובה, ענישה קולקטיבית ואיומים. קושלני מסביר כי את מילותיו הכלליות של הסעיף 75(2)(a) אפשר לפרש כחלות גם על מעשי אונס ושבמכוון ננקטה בסעיף זה לשון כללית:

[...] to ensure that every kind of inhumane treatment will be prohibited. There is no doubt whatsoever that this general language would include rape of Women. It is in fact an act violating the health of women, as well as an attack on their physical or mental well-being.³⁷⁴

אבל למרות דבריו של קושלני, אין להתעלם מכך שברשימת המעשים המוגדרים אלימים שבסעיף 75(2)(a) אין כל התייחסות מפורשת למעשים של אלימות מינית, אונס וזנות כפויה. מלשון הסעיף עולה שהזנות הכפויה והתקיפה המגונה (indecent assault)³⁷⁵ נכללות דווקא במסגרת המעשים הנחשבים פגיעה בכבוד 75(2)(b)). אם כן, על אף טענתו של קושלני, סביר להניח שלמרות היעדר המילה אונס מסעיף 75, הוא נועד להיכלל במסגרת התקיפה המגונה או לפחות בגדר יתר הפגיעות בכבוד המפורטת בסעיף קטן (b). עניין זה הוביל לביקורת כלפי הסעיף:

The concept of rape as crime against dignity and honor as opposed to a crime of violence is a core problem. Formal sanctions against rape range from minimal to extreme. Where rape has been treated as a grave crime, it is because it violated the honor of the man and his exclusive right to sexual possession of his woman property.³⁷⁶

³⁷² Protocol Additional (I) שם, בסעיף 75(2)(a).

³⁷³ Protocol Additional (I) שם, בסעיף 75(2)(b).

³⁷⁴ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 56.

³⁷⁵ לתרגום לעברית של Protocol Additional (I) ראו: הוועד הבינלאומי של הצלב האדום, הפרוטוקולים הנוספים לאמנת ז'נבה מיום 12 באוגוסט 1949: החלטות הוועידה הדיפלומטית של 1974-1977 (רותם גלעדי – עריכה, תלמידי בית הספר למשפטים, המכללה למינהל- תרגום, 2004) בעמ' 42, סעיף 75. (להלן: הפרוטוקולים הנוספים לאמנת ז'נבה).

³⁷⁶ ראו: Copelon (לעיל, הערה 224) בעמ' 200-201.

ביקורת זו מקורה בהקשרים ההיסטוריים של המונח "כבוד" המייצגים אפליה מגדרית. ואולם ראוי לציין שהסעיף סוטה מהשורה המגדרית בכך שאינו מייחד את ההגנה מפני הזנות הכפויה והתקיפה המגונה לנשים בלבד.³⁷⁷ בכך הוא מבטא הגנה ישירה (מפני זנות כפויה ותקיפה מגונה) והגנה כללית, בשונה מסעיף 27 לאמנת ז'נבה הרביעית, המעניק הגנה ייחודית לנשים בלבד.³⁷⁸

השימוש המפורש במילה נשים ("Women") נעשה דווקא בסעיף 75(5), שבו מובהר כיצד יוחזקו נשים ומשפחות בעת סכסוך מזוין:³⁷⁹

Women whose liberty has been restricted for reasons related to the armed conflict shall be held in quarters separated from men's quarters. They shall be under the immediate supervision of women [...].³⁸⁰

סעיף זה מבטא את הצורך להגן על נשים שחירותן הוגבלה בשל סיבות הקשורות לסכסוך המזוין מפני הגברים שהן מוחזקות עמן ומפני הגברים המחזיקים בהן. הסיבה שבגינה יש לבדוד את הנשים מן הגברים נותרת בערפל, אך אם קוראים את תתי-הסעיפים שנדונו לעיל, הערפל מתבהר במעט. אפשר להניח שהצורך להפריד בין הנשים לגברים מקורו בצורך להגן על נשים מפני תקיפה מינית הן מצד הגברים שאיתם הן מוחזקות והן מצד הגברים המחזיקים בהן.

סעיף 76, כמו שנכתב בכותרתו, עוסק באופן ייחודי ב"הגנה על נשים" ("Protection of women") בעת סכסוך בינלאומי,³⁸¹ בניגוד לסעיף 75 הנדון לעיל.³⁸² בסעיף 76 מצוינת מפורשות לראשונה בפרוטוקול זה ההגנה מפני אונס, וזה גם האזכור היחיד בפרוטוקול הראשון למילה זו. סעיף 76 מחולק לשלושה תתי-סעיפים. הראשון מעלה על נס את הכבוד הייחודי ואת ההגנות שנשים זכאיות להם. שני הסעיפים הנוותרים, 76(2) ו-76(3), מתייחסים באופן ספציפי להגנה על נשים הרות ואימהות לפעוטות התלויים בהן ומעניק להן הגנה נרחבת.³⁸³ כך תוכנו של תת-הסעיף הראשון:

Art 76. Protection of women

1. Women shall be the object of special respect and shall be protected in particular against rape, forced prostitution and any other form of indecent assault [...].³⁸⁴

את הגנות הסעיף אפשר לחלק לשניים: חלקו הראשון עוסק בהגנה ייחודית ועקפה, שכן הוא דן בצורך להגן על כבודן של נשים. חלקו השני עוסק בהגנה ייחודית וישירה, והוא מונה מפורשות מעשי אונס, זנות

³⁷⁷ Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 358; Viseur-Sellers (לעיל, הערה 328) בעמ' 323; Viseur-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 299; Helen Durham, "International Humanitarian Law and the Protection of Women", *Listening to the Silences: Women and War* (Helen Durham and Tracey Gurd - eds., 2005) 95, p. 98.

³⁷⁸ Geneva Convention (IV) (לעיל, הערה 325) בסעיף 27: "Women shall be especially protected [...] in particular against rape, enforced prostitution, or any form of indecent assault".

³⁷⁹ Commentary on the Additional Protocols (לעיל, הערה 371) בעמ' 893.

³⁸⁰ Protocol Additional (I) (לעיל, הערה 368) בסעיף 75(5).

³⁸¹ Campanaro (לעיל, הערה 169) בעמ' 2567.

³⁸² ראו: Sellers-Viseur (לעיל, הערה 328) בעמ' 323; Copelon (לעיל, הערה 224) בעמ' 200.

³⁸³ Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 358.

³⁸⁴ Protocol Additional (I) (לעיל, הערה 368) בסעיף 76.

כפויה וכל צורה אחרת של תקיפה מגונה.³⁸⁵ על אף היתרונות שבהגנה ישירה וייחודית, אפשר לומר שהסעיף ממשיך ומשייך את עברות האונס והאלימות המינית לפגיעה בכבודן ובהגיונותן של הנשים, ואינו רואה בהן פשע אלים.³⁸⁶

על אף ההיבטים החיוביים והחדשניים של הפרוטוקול הראשון בכל הקשור להגנה על נשים מפני אלימות מינית בעת מלחמה, ראוי לציין שסעיף 85 מונה רשימה של עברות המוגדרות "הפרות חמורות" ("grave breaches"). סעיף זה מותיר את מעשי האונס, האלימות המינית וכפיית הזנות המצוינים בסעיף 76 לפרוטוקול מחוץ לרשימה זו, ובאופן זה מעמידן במדרג נורמטיבי נמוך יותר.³⁸⁷

הגנה עקיפה

סעיף 11 לפרוטוקול מבטא הגנה כללית ועקיפה. הסעיף אינו מתייחס ישירות לעברות של אלימות מינית, אונס וזנות, ואף אינו מייחד את הגנתו לנשים בלבד.³⁸⁸ הוא מכיל הוראת הגנה שלפיהן על הצד היריב להימנע ממעשה או ממחדל בלתי מוצדקים העלולים לפגוע בבריאותם הפיזית או הנפשית ובשלמות גופם של בני אדם המצויים בידי הצד היריב (בין שנעצרו, נכלאו או שחירותם נשללה בדרך אחרת).³⁸⁹ מעשים של אונס, תקיפה מינית וזנות כפויה עשויים לסכן הן את בריאותה הפיזית והן את בריאותה הנפשית של האישה המותקפת. מכאן שניתן לטעון שלשון סעיף 11(1) כוללת הגנה מפני תקיפת גופה של אישה ונפשה.³⁹⁰ זאת ועוד, הפרה של האיסורים הנמנים בסעיף זה היא הפרה חמורה של פרוטוקול זה בהתאם לסעיף 11(4).³⁹¹

סעיף 48 קובע כלל יסוד ("basic rule"), ולפיו על הצדדים לסכסוך להבחין בין אוכלוסייה אזרחית ובין הלוחמים ובין מטרות אזרחיות ובין מטרות צבאיות, במטרה להבטיח את כבוד האוכלוסייה האזרחית ואובייקטים אזרחיים ואת ההגנה עליהם.³⁹² סעיף 57(1) לפרוטוקול אף משכלל הבחנה זו ומטיל חובה לנקוט זהירות מתמדת ("constant care shall be taken") כדי להימנע מפגיעה באוכלוסייה האזרחית ובמטרות אזרחיות.³⁹³ שני הסעיפים - 48 ו-57(1) - עוסקים בהבחנה בין אוכלוסייה אזרחית לכוחות

³⁸⁵ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 57; Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 358.

³⁸⁶ Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 304; Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 675.

³⁸⁷ ראו: Viseur-Sellers (לעיל, הערה 331) בעמ' 298.

³⁸⁸ Protocol Additional (I) (לעיל, הערה 368) בסעיף 11.

³⁸⁹ שם, בסעיף 11(1): "The physical or mental health and integrity of persons who are in the power of the adverse Party or who are interned, detained or otherwise deprived of liberty as a result of a situation referred to in Article 1 shall not be endangered by any unjustified act or omission [...]".

³⁹⁰ ראו: Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 53; Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 345.

³⁹¹ Protocol Additional (I) (לעיל, הערה 368) בסעיף 11(4): "Any wilful act or omission which seriously endangers the physical or mental health or integrity of any person who is in the power of a Party other than the one on which he depends and which either violates any of the prohibitions [...] shall be a grave breach of this Protocol".

³⁹² שם, בסעיף 48: "In order to ensure respect for and protection of the civilian population and civilian objects, the Parties to the conflict shall at all times distinguish between the civilian population and combatants and between civilian objects and military objectives and accordingly shall direct their operations only against military objectives".

³⁹³ שם, בסעיפים 57(1): "In the conduct of military operations, constant care shall be taken to spare the civilian population, civilians and civilian objects".

הלוחמים ובצורך הייחודי לכבד את האוכלוסייה האזרחית ולהגן עליה, ושניהם מבטאים הגנה כללית ועקיפה. תחת הקטגוריה של אוכלוסייה אזרחית נכללות גם נשים (שאינן לוחמות), וכחלק מהאוכלוסייה האזרחית יש להבטיח את כבודן של הנשים ולהגן עליהן, בין היתר מפני מעשים של אונס, אלימות מינית וזנות כפויה. כך לדבריו של קושלני:

Any attack on the honor and dignity of women would amount to an attack on civilians, which is in violation of the basic rule of distinction emphasized in Article 48 and elaborated in Article 57.³⁹⁴

גם סעיף 51 עוסק בהגנה על האוכלוסייה האזרחית מפני פעולות צבאיות.³⁹⁵ כך לשון סעיפים 51(1) ו-51(2):

1. The civilian population and individual civilians shall enjoy general protection against dangers arising from military operations [...].
2. The civilian population as such, as well as individual civilians, shall not be the object of attack. Acts or threats of violence the primary purpose of which is to spread terror among the civilian population are prohibited.³⁹⁶

סעיפים אלו מעניקים לאוכלוסייה האזרחית בכללותה ולכל אחד מהפרטים בה בנפרד הגנה מפני סכנות שמקורן בפעולה צבאית. באופן פרטני סעיף קטן (2) מזהיר מפני מעשי תקיפה, אלימות ואיומים באלימות, שמטרתם העיקרית הטלת אימה בקרב האזרחים. על סמך זאת, ולנוכח שכיחותם של מעשי האונס והאלימות המינית בעת מלחמה, אפשר לטעון שסעיף קטן (1) מגן על האוכלוסייה האזרחית, ובכלל זה על הנשים האזרחיות, מפני מעשים אלו. עוד אפשר לטעון שמעשים של אלימות מינית ואונס, או איומים לבצעם כדי לזרוע בהלה בקרב האוכלוסייה האזרחית, הם מעשים אסורים.³⁹⁷ בכך מבטא הסעיף הגנה כללית ועקיפה.

גם סעיפים 51(4)-(5) כוללים הגנות כלליות ועקיפות. הסעיפים עוסקים באיסור לבצע "התקפות חסרות הבחנה". הסעיפים אינם מציינים מעשים של אונס, אלימות מינית וזנות כפויה, אבל בכל זאת לשונם הכללית מותירה גמישות באשר לטיב המעשים אסורים. סעיף 51(5) מגדיר אלו סוגי התקפות ייחשבו חסרות הבחנה. הסעיף קובע שהיעדר האיוון בין הפגיעה המופרזת באזרחים ובין היתרון הצבאי של ההתקפה ייחשב התקפה חסרת הבחנה. כך לשון סעיף 51(5)(b):

an attack which may be expected to cause incidental loss of civilian life, injury to civilians... which would be excessive in relation to the concrete and direct military advantage anticipated.³⁹⁸

מעשים של אונס, אלימות מינית וכפיית זנות הם מעשים הפוגעים בנשים ואינם יוצרים יתרון צבאי, או למצער פגיעתם בנשים מופרזת ביחס לתועלתם הצבאית. לפיכך, טוען קושלני, יש להחשיבם כ"התקפות

³⁹⁴ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 63.

³⁹⁵ Viseur-Sellers (לעיל, הערה 328) בעמ' 322; Khushalani; שם, בעמ' 59.

³⁹⁶ Protocol Additional (I) (לעיל, הערה 368) סעיף 51(1) ו-51(2).

³⁹⁷ ראו: M. Cherif Bassiouni, *Crimes Against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application* (2011) p. 433 (לעיל, הערה 19) בעמ' 355; Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 63.

³⁹⁸ Protocol Additional (I) (לעיל, הערה 368) סעיף 51.

חסרות הבחנה".³⁹⁹ יתרה מזאת, סעיף 51(4) מונה רשימה של התקפות חסרות הבחנה, הכוללת בין היתר פגיעה מכוונת במטרה שאינה צבאית. מכיוון שמעשים של אונס ואלימות מינית כלפי נשים אינם מכוונים כנגד מטרה צבאית מסוימת, הם עשויים להיות, בהתאם לסעיף זה, התקפה חסרת הבחנה.⁴⁰⁰

הפרוטוקול השני

הגנה ישירה

סעיף 4(1) הוא סעיף כללי המבהיר כלפי מי יש לנקוט יחס אנושי - כלפי מי שאינם נוטלים חלק ישיר (או שחדלו מליטול חלק) במעשי האיבה.⁴⁰¹ בהמשך הסעיף נקבע שכל צד יכבד את גופם, את כבודם ואת דתם של בני האדם בכל הנסיבות וללא אפליה.⁴⁰² סעיף 4(2) מרחיב את העיקרון הכללי שהוצג בסעיף 4(1) ומונה רשימה פתוחה של מעשים המוגדרים אסורים בכל עת ובכל מקום, ובכלל זה מעשים של אלימות מינית ואונס:

- (a) violence to the life, health and physical or mental well-being [...]; [...]
- (e) outrages upon personal dignity, in particular humiliating and degrading treatment, **rape, enforced prostitution and any form or indecent assault**; [...]
- (h) threats to commit any or the foregoing acts.⁴⁰³

לדבריו של קושלני רשימה זו אינה מותירה פרצה או מקום לנסיבות מקלות.⁴⁰⁴ סעיף קטן (e) אוסר מפורשות על מעשים של אונס, כפיית זנות ותקיפה מגונה, אבל מלשונו ברי שרשימת המעשים הללו משתייכת לקטגוריה של פגיעה בכבוד, ולא לקטגוריה של מעשי האלימות המפורטים בסעיף קטן (a). לטענתו של קושלני את סעיף קטן (a) ראוי לפרש כך שיכלול אף את מעשי האלימות המינית והאונס,⁴⁰⁵ אבל מדובר בפרשנות דחוקה, שכן האיסור על מעשים אלו מצוין מפורשות בסעיף קטן (e). אמנם לא ניתן להתעלם מהדמיון המילולי בין סעיף 4(2)(e) לסעיף 75(2)(b) בפרוטוקול ה-I, אבל בזמן שבסעיף 75(2)(b) מוזכרות כפיית זנות ותקיפה מגונה בלבד, בסעיף 4(2)(e) נכללים במפורש גם מעשי אונס.⁴⁰⁶ בסעיף 4(2)(h), החותם את רשימת המעשים שמונה סעיף 4(2), נכללים גם איומים לבצע כל אחד מהמעשים שמונה הרשימה, כך שגם באונס, בזנות כפויה או בתקיפה מגונה הם אסורים. על אף ההגנה הישירה המופיעה בסעיף 4(2)(e), סעיף זה, בדומה לסעיף 75(2)(b) בפרוטוקול ה-I, מפרט את האיסורים תחת קטגוריה של

³⁹⁹ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 63.

⁴⁰⁰ ראו: Khushalani שם, בעמ' 63.

⁴⁰¹ Lindsay Moir, "Non-International Armed Conflict and Guerrilla warfare", *International Criminal Law: Commentary ;Sources, Subjects, and Contents* (Vol. I, 3rd ed., M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) 323, p. 325 on the Additional Protocols (לעיל, הערה 371) בעמ' 1368-1369.

⁴⁰² Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 69.

⁴⁰³ Protocol Additional (II) (לעיל, הערה 369) בסעיף 4(1).

⁴⁰⁴ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 69.

⁴⁰⁵ Khushalani שם, בעמ' 69.

⁴⁰⁶ ראו: Brouwer (לעיל, הערה 40) בעמ' 212; Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck, *Customary ;International Humanitarian Law* (Vol I: Rules, 2005) p. 324 Aydelott (לעיל, הערה 186) בעמ' 614.

פגיעה בכבוד הסגולי (dignity). כאמור, בכך יש טעם לפגם בשל ההתעלמות מהאופי האלים של מעשים אלו.⁴⁰⁷

הגנה עקיפה

סעיף 5 עוסק בהגנה על בני אדם שחירותם נשללה⁴⁰⁸ או הוגבלה.⁴⁰⁹ סעיף זה אינו מתייחס ישירות לעברות של אלימות מינית, אונס וזנות, אבל הוא קובע שנוסף על הוראות סעיף 4 (שבו נכללים כאמור לעיל, בין היתר, האיסור לבצע מעשי אונס, זנות כפויה ותקיפה מגונה), כל אדם שחירותו הוגבלה זכאי ליחס אנושי. סעיף 5(2)(a) מתייחס באופן ספציפי לאופן החזקתן של נשים ומבהיר שאין מניעה להחזיק גברים ונשים יחד כאשר הם בני משפחה. אבל באופן עקרוני הסעיף קובע שנשים יוחזקו במגורים נפרדים ממגורי הגברים והפיקוח עליהן ייעשה בידי נשים גם כן. אפשר להניח שמאחורי התייחסות ייחודית זו, הנעשית על ידי הבחנה מגדרית, מסתתרת מטרה חבויה – סיוע ביישומן של סעיף 4(2)(e), האוסר אלימות מינית ואונס.⁴¹⁰ הגנה עקיפה אפשר לייחס גם לסעיף 5(2)(e), שבתחילתו נקבע בכלליות כי:

(e) Their physical or mental health and integrity shall not be endangered by any unjustified act or omission. [...]⁴¹¹

מעשים של אונס, תקיפה מינית וזנות כפויה עשויים לסכן הן את בריאותה הפיזית והן את בריאותה הנפשית של האישה המותקפת, ועל סמך זאת אפשר לטעון שסעיף 5(2)(e) כולל הגנה מפני תקיפת גופה ונפשה של אישה.⁴¹²

סעיף 13⁴¹³ עוסק בהגנה כללית על האוכלוסייה האזרחית מפני פעולות צבאיות, והוא הסעיף המקביל לסעיף 51 בפרוטוקול ה-I.⁴¹⁴ בדומה לסעיף 51(1)-(2) בפרוטוקול ה-I, קריאה משותפת של סעיף 13(1)-(2) מבהירה שהסעיף מבקש להגן על האוכלוסייה האזרחית אם כקבוצה ואם כיחידים "מפני סכנות הנובעות מפעולות הלוחמה" וכן מפני שימוש באוכלוסייה האזרחית "כמטרה להתקפה".⁴¹⁵ הנשים

⁴⁰⁷ לעניין ההתייחסות למעשים אלו כפוגעים בכבוד ולא כמעשה אלימות חמורים ראו: Copelon (לעיל, הערה 224) בעמ' 200-201.

⁴⁰⁸ Protocol Additional (II) (לעיל, הערה 369) סעיף 5(1).

⁴⁰⁹ שם, סעיף 5(3).

⁴¹⁰ Commentary on the Additional Protocols (לעיל, הערה 371) בעמ' 1390.

⁴¹¹ Protocol Additional (II) (לעיל, הערה 369) סעיף 5(2)(e).

⁴¹² ראו: Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 53: "Rape of women is an act which endangers the physical and mental well being of women. It is an act which violates the personal integrity of women" (לעיל, הערה 19) בעמ' 345: "Rape and sexual assault clearly endanger the physical and mental health and integrity of the victims".

⁴¹³ Protocol Additional (II) (לעיל, הערה 369).

⁴¹⁴ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 71.

⁴¹⁵ ראו, Protocol Additional (II) (לעיל, הערה 369) סעיף 13(1): "The civilian population and individual civilians shall enjoy general protection against the dangers arising from military operations. To give effect to this protection, the following rules shall be observed in all circumstances" (לעיל, הערה 19) סעיף 13(2): "The civilian population as such, as well as individual civilians, shall not be the object of attack" (לעיל, הערה 375) בעמ' 79.

משתייכות אף הן לאוכלוסייה האזרחית, ולכן גם הן ככל האזרחים זכאיות להגנות אלו. לדבריו של קושלני את הסעיף יש לפרש כך:

These general provisions for the protection of civilians should be interpreted liberally to include special protection for women against rape.⁴¹⁶

בסעיף 13(2) נאסר בפירוש לבצע מעשי אלימות פיסיים או מילוליים שמטרתם העיקרית לעורר פחד בקרב האזרחים.⁴¹⁷ פרשנות סעיף זה בדרך הכוללת את מעשי האונס והאלימות המינית במסגרת המעשים האלימים יוצרת הגנה עקיפה. כך מפרש בסיוני את לשון הסעיף:

This provision thus prohibits the use of rape and sexual assault as a method of terrorizing the civilian population.⁴¹⁸

סיכום

אותם אפוטרופוסים, שברוב טובם קיבלו על עצמם את ההשגחה, דואגים שהרוב הגדול של האנשים (וביניהם כל המין היפה), יראה בהתקדמות אל הבגרות צעד מסוכן, מלבד היותו קשה. לאחר שקודם כל עשו את בהמות הבית שלהם למטומטמות והגנו עליהן בקפידה כדי שלא יעזו לעשות שום צעד בלי ההליכון שאליו אותן, או אז הם מראים להן איזו סכנה מאיימת עליהן אם יעזו ללכת לבד.⁴¹⁹

בחלק זה נידונו ההתפתחויות שחלו במשפט הבינלאומי בין מלחמת העולם השנייה למלחמת וייטנאם ומיד לאחריה, ובעצם בהתפתחויות שחלו בשנים 1949-1977. חלק זה כונה "עידן הכבוד", שכן אחד ממאפייניו העיקריים הוא הביטוי החקיקתי של עברות המין כעברות הפוגעות בכבוד. ביטוי חקיקתי זה הוא בעצם הביטוי החקיקתי הראשון במשפט הבינלאומי האוסר ישירות ומפורשות על מעשים של אונס, כפיית זנות ותקיפה מגונה בעת מלחמה.

במהלך הפרק נידונה ההבחנה בין "הגנה ישירה" ל"הגנה עקיפה". ההגנה הישירה מפרטת את המעשים שהיא אוסרת במפורש, ואילו ההגנה העקיפה מנוסחת באופן מעורפל ועמום המאפשר לפרשה כאוסרת על מעשים שאינם מצוינים בה במפורש. עוד הוצגו ההבחנה בין "הגנה ייחודית" לנשים ובין "הגנה כללית" לכל בני האדם. הוראות החוק שנידונו בחלק זה הכלילו את מעשי האונס והאלימות המינית במעשים הפוגעים בכבוד או לחלופין במעשים הפוגעים באלימות. הובהר שבנוסחי החוקים והאמנות משמשים שלושה מונחים המבטאים כבוד - Dignity, Honor ו- Respect - אבל למונחים אלו משמעות שונה.

אף שבעידן הקודם – עידן ההשתקה והשתקה – נמצאו אזכורים יחידים המבטאים הגנה ישירה, אזכורים אלו התאפיינו בעיקר במסמכים שהיו רלוונטיים למדינות יחידות,⁴²⁰ במסמכים המבטאים

⁴¹⁶ Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 71.

⁴¹⁷ ראו: Protocol Additional (II) (לעיל, הערה 369) סעיף 13(2): "Acts or threats of violence the primary purpose of which is to spread terror among the civilian population are prohibited".

⁴¹⁸ ראו: Bassiouni (לעיל, הערה 19) בעמ' 360.

⁴¹⁹ עמנואל קאנט, "תשובה לשאלה: מהי נאורות?", "מהי נאורות? מאמרים פוליטיים" (יפתח הלרמן-כרמל – תרגום, 2009), 8 בעמ' 9.

⁴²⁰ כגון "הסכם הידידות והמסחר" ו"קוד ליבר", שנידונו לעיל.

המלצות⁴²¹ ובמסמכים שנכתבו לצורך התייחסות רטרואקטיבית.⁴²² סעיף 27 לאמנת ז'נבה הרביעית משנת 1949 הוא בעצם הפעם הראשונה שבה הקהילה הבינלאומית מבטאת באופן ישיר ומפורש הגנה ישירה. הדבר נעשה ארבע שנים לאחר כינונו של האו"ם, ועל האמנה חתומות 194 מדינות (נכון לפברואר 2012). על ההגנה הישירה המצויה באמנת ז'נבה הרביעית נוספו שלוש הגנות ישירות בשני הפרוטוקולים המשלימים שנדונו בתמצית לעיל. ארבע ההגנות הישירות מדגימות את נכונותה של הקהילה הבינלאומית להתגבר על שתיקתו הממושכת של המשפט הבינלאומי בכל הנוגע לאלימות על בסיס מגדרי ולמעשי אלימות מינית. ההגנות הישירות מסוכמות בטבלה 1.

טבלה 1: הוראות שבהן באה לידי ביטוי הגנה ישירה

סעיף	הגנה כללית או הגנה ייחודית	סוג הכבוד	המעשים האסורים
סעיף 27 לאמנת ז'נבה הרביעית	ייחודית	Honor	אונס, זנות כפויה ותקיפה מגונה
סעיף 75(2)(b) לפרוטוקול הראשון	כללית	Dignity	זנות כפויה ותקיפה מגונה
סעיף 76(1) לפרוטוקול הראשון	ייחודית	Respect	אונס, זנות כפויה ותקיפה מגונה
סעיף 4(e)(2) לפרוטוקול השני	כללית	Dignity	אונס, זנות כפויה ותקיפה מגונה

מבין ארבע ההגנות הישירות של עידן הכבוד, לא נמצאה ולו הגנה ישירה אחת שלא קישרה בין המעשים האסורים ובין הפגיעה בכבוד. הן האמנה והן הפרוטוקולים המשלימים נמנעו מלציין במפורש מעשים של אונס ואלימות מינית כמעשי אלימות,⁴²³ ובכל מקום שבו צוינו מפורשות עברות האונס, כפיית הזנות והתקיפה המגונה, הן צוינו כחלק מהמעשים הפוגעים בכבוד. השפה שאמנת ז'נבה הרביעית נוקטת בסעיף 27 מנציחה אפוא את התפיסה ולפיה אונס ותקיפה מינית על בסיס מגדרי הם בגדר פגיעה ב-"Honor" (הדרת הכבוד) של האישה. מונח זה ראוי לביקורת היות שהוא מתייחס לפגיעה בכבודן של המשפחה, החברה והאומה שאליהן האישה משתייכת, ולא לפגיעה האמיצית באשה עצמה.⁴²⁴ מידה מסוימת של התקדמות ניתן לייחס לשני הפרוטוקולים הנוספים. התקדמות זו באה לידי ביטוי בסעיף 75(2)(b) לפרוטוקול הראשון ובסעיף 4(e)(2) לפרוטוקול השני, המשתמשים במילה "Dignity" (כבוד סגולי), כבוד כבן אנוש. לדבריו של ניחראוס, במקרים אלו:

⁴²¹ כגון "הוועידה לפשעי מלחמה" או "ועידת האומות המאוחדות לפשעי מלחמה" (שאימצה את הרשימה שקבעה "הוועידה לפשעי מלחמה"), שנידונו לעיל.

⁴²² כך למשל נכללו מעשי אונס בכתבי האישום בבית הדין בטוקיו, ראו דיון לעיל.

⁴²³ ראו: Mesner-Hage (לעיל, הערה 331) בעמ' 173, המתייחסת להפרות חמורות; Vesna Nikolić-Ristanović, "The Hague Tribunal and Rape in the Former Yugoslavia", *Women, Violence and War: Wartime Victimization of Askin Refugees in the Balkans* (Vesna Nikolić-Ristanović - ed., Borislav Radovic - trans., 2000) 79, p. 80 (לעיל, הערה 80) בעמ' 313.

⁴²⁴ ראו: Eva Erb (לעיל, הערה 186) בעמ' 416.

Dignity is a more germane referent than Honor.⁴²⁵

כך או כך השימוש במילה "כבוד" (Dignity או Honor) כמושא שיש להגן עליו הוא בעייתי. ניקול אווה ארב (Nicole Eva Erb) מציגה שני טעמים עיקריים לבעייתיות זו:

[...] first, because it perpetuates the falsehood that a woman's human dignity is determined by her sexuality, and second, because it detracts from the severity of the violence of the crimes committed against her.⁴²⁶

סעיף 176(1) בפרוטוקול הראשון משייך גם הוא את עברות האונס והאלימות המינית לפגיעה בכבוד ובהגינותן של הנשים, ולא רואה בהן פשע אלים.⁴²⁷ הדבר בא לידי ביטוי בשימוש במילה "Respect" ("כבוד מחיה").

במהלך הפרק הוצגה גישתה של קופלון כגישה המצדדת בניסוחים המגדירים את האונס כעברת אלימות. היתרון בנוסח זה הוא בעיקר בניתוקה של התפיסה המקובלת הקושרת בין אונס לפגיעה בכבוד, וכן בהצבתו בשורה אחת עם העברות החמורות ביותר – עברות האלימות. כאמור, ההגנות הישירות אינן מחשיבות את המעשים של אונס, כפיית זנות ותקיפה מגונה כעברות אלימות.

לעומת זה הובאה גישתה של קמיר, הטוענת שהכללת האונס במסגרת עברות האלימות מחמיצה את ההיבטים המגדריים של העברה. לפיכך היא מציעה לבסס את הרציונל של עברת האונס כהגנה על הכבוד הסגולי (dignity). לכאורה אפוא על פי גישתה של קמיר סעיף 75(2)(b) לפרוטוקול הראשון וסעיף 4(e) לפרוטוקול השני מבטאים את הנוסח המוצלח ביותר, שכן הם נוקטים את המונח dignity. ואולם שני סעיפים אלה מספקים הגנה כללית, ואינם ייחודיים לנשים.⁴²⁸ הצעתה של קמיר אמנם מדגישה את המונח dignity, אך בנוסף קמיר מציעה שלא לוותר על ההתייחסות המגדרית הספציפית והקונקרטית.

אמנת ז'נבה זכתה לתמיכתן של מדינות רבות,⁴²⁹ אבל הפרוטוקולים המשלימים לא זכו לתמיכה דומה,⁴³⁰ וישראל וארצות הברית למשל אינן חתומות עליהם ואינן כפופות לאמור בהם.⁴³¹ יש לציין שמתוך 159 סעיפי אמנת ז'נבה הרביעית, רק סעיף אחד, סעיף 27, מתייחס במפורש לעברות של אונס

⁴²⁵ Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 675.

⁴²⁶ Eva Erb (לעיל, הערה 186) בעמ' 416. ראו גם: Niarchos שם, בעמ' 675-676.

⁴²⁷ Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 304; Niarchos שם, בעמ' 675.

⁴²⁸ Dianne Luping, "Investigation and Prosecution of Sexual and Gender-Based Crimes before the International Criminal Court", 17 *Am. U. J. Gender Soc. Pol'y & L.* (2009) 431, p. 461: "The two Additional Protocols to the Geneva Conventions of 1977 do include prohibitions on rape and other sexual violence crimes during ;international and non-international armed conflicts, again, treating them as attacks on honor and dignity" Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 675. חשוב להדגיש שבסעיף 75(2)(b) לפרוטוקול הראשון נעדרת התייחסות ישירה להגנה מפני אונס, ונכללות בה רק הגנות מפני זנות כפויה ותקיפה מגונה. ואולם חלל זה מתמלא באמצעות סעיף 176(1) לפרוטוקול הראשון, העוסק בהגנה ייחודית וישירה ומונה מפורשות מעשים של אונס, זנות כפויה וכל צורה אחרת של תקיפה מגונה.

⁴²⁹ ראו: לעיל, הערה 370.

⁴³⁰ Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 676.

⁴³¹ Jakob Kellenberger, "Foreword", Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law* (vol I: Rules, 2005) ix p.xvi-xvii.

ואלימות מינית המבוצעות בעת המלחמה.⁴³² כמו שצוין לעיל, הסעיף מתייחס לעברות אלו כפוגעות בכבוד, ובכך מתעלם מהפגיעה בגופן או בנפשן של הנפגעות.⁴³³

סעיף 147 לאמנה מונה רשימה של עברות המוגדרות "הפרות חמורות" (grave breaches). רשימה זו אינה כוללת את העברות של אונס, כפיית זנות ותקיפה מינית, ובאופן זה היא מעמידה אותן נמוך יותר במדרג.⁴³⁴

[...] the failure to specify rape is illuminating: among the crimes seen fit to include as grave breaches, and which presumably rated more attention than rape, are forcing a person to serve in the forces of a hostile power and destruction and appropriation of property.⁴³⁵

לאור זאת קל להבין את מיעוט התביעות בזירת המשפט הבינלאומי בגין עברה זו, שאינה נכללת ברשימת העברות שהן בגדר "הפרות חמורות".⁴³⁶

הפרוטוקול הראשון חל על סכסוכים מזוינים בינלאומיים,⁴³⁷ ואילו הפרוטוקול השני חל על סכסוכים מזוינים פנים-מדינתיים.⁴³⁸ בפרוטוקול השני נהוג לראות כזה המציג תפיסה הומניטרית נעלה יותר מהפרוטוקול הראשון,⁴³⁹ ואולם עיון בהגנות הישירות מעלה שהפרוטוקול השני כולל הגנה כללית בלבד, ולא הגנה ייחודית, ואילו בפרוטוקול הראשון יש הגנה ייחודית אחת והגנה כללית אחת. סעיף 75(2)(b) לפרוטוקול הראשון, סעיף המתאר הגנה כללית, אינו כולל ברשימת המעשים האסורים את מעשי האונס, אלא רק את מעשי כפיית הזנות והתקיפה המינית. הפרוטוקול השני סוטה מדרכו של הפרוטוקול הראשון, אינו כולל הגנה ייחודית לנשים, אך מוסיף את עברת האונס אל ההגנה הכללית. בנקודה זו מתעצמת התמיהה בדבר היעדרה של הגנה ייחודית. אילו נניח שהרציונל מאחורי ההגנות הישירות והייחודיות נועד להגן על כבוד האומה בעת סכסוך בינלאומי, נוכל לטעון שאין מקום להגנות ישירות וייחודיות בעת "מלחמת אחים", שהרי האונס והנאנסת הם לכאורה בני אותה אומה. ייתכן שתפיסה בעייתית זו מסבירה את היעדרן של הגנות ייחודיות בפרוטוקול השני. תימוכין לטענה זו ניתן למצוא גם בעובדה שהן הפרוטוקול הראשון והן הפרוטוקול השני נוקטים לשון Dignity בגדרי ההגנה הכללית הישירה, ולא בלשון Honor, שאותה נהוג להבין כמתייחסת בין היתר לכבוד האומה.

⁴³² Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 260.

⁴³³ 576, p. 839 IRRC (2000) 561, p. 576; Charlotte Lindsey, "Women and War", 13 Colum. J. Gender & L. (2004) 527, pp. 282-283; Stephanie K. Wood, "A Woman Scorned for the Least Condemned War Crime: Precedent and Problems with Prosecuting Rape as a Serious War Crime in the International Criminal Tribunal for Rwanda", 13 Colum. J. Gender & L. (2004) 527, pp. 282-283; Nebesar (לעיל, הערה 331) בעמ' 164.

⁴³⁴ Fisher (לעיל, הערה 340) בעמ' 97: "The Geneva Conventions do not specifically list rape among the grave breaches subject to universal jurisdiction, for which all signatories would be obliged to seek out and prosecute offenders"; Melina Milazzo, "Military Commissions Act of 2006: A Regressive Step Back from the International Legal Standards of Rape and Sexual Violence", 35 Fla. St. U. L. Rev. (2007-2008) 527, pp. 529-530.

⁴³⁵ Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 675. ראו גם: Marshall (לעיל, הערה 325) בעמ' 157.

⁴³⁶ ראו: Niarchos שם, בעמ' 674; Copelon (לעיל, הערה 224) בעמ' 201; Copelon (לעיל, הערה 229) בעמ' 201.

⁴³⁷ ראו: לעיל, הערה 368.

⁴³⁸ ראו לעיל, הערה 369.

⁴³⁹ Moir (לעיל, הערה 368) בעמ' 91; Cullen (לעיל, הערה 368) בעמ' 86-88.

מלבד ההגנות הישירות שפורטו לעיל, הוצגו בסקירה זו שורה ארוכה של הוראות שבהן באה לידי ביטוי הגנה עקיפה (ראו טבלה 2).

טבלה 2: הוראות שבהן באה לידי ביטוי הגנה עקיפה

סעיף	הגנה ייחודית או הגנה כללית	כבוד (וסוג הכבוד) או אלימות
3(a)(1) לאמנת ז'נבה הרביעית	כללית	אלימות
3(c)(1) לאמנת ז'נבה הרביעית	כללית	Dignity
32 לאמנת ז'נבה הרביעית	כללית	אלימות (*כמובנה של "אלימות" בסעיף 3(a)(1) לאמנה)
147 לאמנת ז'נבה הרביעית	כללית	אלימות (*כמובנה של "אלימות" בסעיף 3(a)(1) לאמנה)
11(1) לפרוטוקול הראשון	כללית	אלימות (*כמובנה של אלימות בסעיף 75(2)(a) לפרוטוקול)
48 לפרוטוקול הראשון	כללית	Respect
57(1) לפרוטוקול הראשון	כללית	אלימות (*על פי הגדרת "התקפה" בסעיף 49 לפרוטוקול)
51(1) ו-2) לפרוטוקול הראשון	כללית	אלימות
51(4) ו-5) לפרוטוקול הראשון	כללית	אלימות (*על פי הגדרת "התקפה" בסעיף 49 לפרוטוקול)
75(2)(a) לפרוטוקול הראשון	כללית	אלימות
4(2)(a) לפרוטוקול השני	כללית	אלימות
5(2)(e) לפרוטוקול השני	כללית	אלימות (*כמובנה של "אלימות" בסעיף 4(2)(a) לפרוטוקול)
13 לפרוטוקול השני	כללית	אלימות

מעניין לראות שכל ההגנות העקיפות הן הגנות כלליות, וכי לא מצאנו הגנה עקיפה ייחודית לנשים. בכל מקום שבו יוחדה הגנה לנשים, צוינו גם מעשי האונס, כפיית הזנות והתקיפה המגונה כחלק מהמעשים האסורים.

עוד מעניין לראות שאף אחת מההגנות העקיפות אינה נוקטת לשון Honor. לאמתו של דבר הסעיף היחיד המשתמש במונח זה הוא סעיף 27 לאמנת ז'נבה הרביעית, והדבר נעשה במסגרת הגנה ישירה. לאחר ציון המונח מפרט סעיף החוק שלושה מעשים שהם בגדר פגיעה בכבודן של נשים (Honor): האונס, כפיית

הזנות והתקיפה המגונה, כך שבפעם היחידה שבה נעשה שימוש במונח זה מובהר השיך החד-משמעי שבינו ובין העברות המצוינות.

כאמור, ההגנות העקיפות אינן כוללות התייחסות מפורשת האוסרת על אונס, כפיית זנות ותקיפה מגונה, והן הוצגו לאורך הפרק כהוראות שניתן לפרשן באופן המספק הגנה מפני מעשים אלו. פרשנות זו נעשתה לרוב מתוך מוטיבציה להרחיב ולהגביר את ההגנה על נשים בעת מלחמה. עם זה, מנקודת מבט משפטית פרשנות זו עשויה להיות חסרה כל עוד לא נעשתה בידי הגורמים המוסמכים לפרש את נורמות המשפט הבינלאומי. גם מנקודת מבט תרבותית ראוי להתייחס לפרשנויות אלו בהסתייגות, שכן סביר מאוד להניח שהן אינן משקפות את כוונת המחוקק ואת האופן שרוב בני התקופה שבה חוקק החוק עשויים להבין את הוראותיו. הסתייגות זו רלוונטית בייחוד להגנות העקיפות המסתמכות על פרשנות האיסור לנהוג באלימות. העובדה שכל ההגנות הישירות וכן ההגנות הייחודיות הסתמכו על האיסור לפגוע בכבוד מקשה במיוחד על הניסיון למצוא הגנה עקיפה באיסור על אלימות.

בפתח הסיכום הובאו דבריו של קאנט על הקיבעון המחשבתי שיוצרת החברה בקרב פרטיה. את הקיבעון הזה מכנה קאנט "חוסר בגרות", ומשמעו חוסר היכולת להשתמש בשכל באופן עצמאי, המנותק מאזיקיה וממוסרותיה של החברה. מעמדן הנחות של הנשים במשך ההיסטוריה אפיין דורות רבים ותרבויות רבות, וב"עידן השתיקה" אפשר לראות את אחת מתוצאותיו של חוסר הבגרות האנושית. הנאורות, על פי קאנט, היא היציאה מחוסר הבגרות, ואולם מהלך זה נכשל לא פעם משום שחוסר הבגרות נעשה טבע האדם. "האשה היא רכוש הגבר", "תמיד בעת מלחמה יש אונס" - אמירות אלה מדגימות את חוסר הבגרות של האנושות, ולאומריהן נחזות האמירות הללו כתיאור מצב הטבע. חוסר הבגרות נסמך על האינרציה, על הפחדנות, על השמרנות ועל העצלנות, ולפיכך הנאורות נתפסת כפעולה מסוכנת. ואולם, אומר קאנט - "[...] הסכנה אינה גדולה כל כך, ולאחר שימעדו כמה פעמים הן ילמדו לבסוף ללכת".⁴⁴⁰ עידן הכבוד, שהוצג בפרק זה, מציג את צעדיה הראשונים של הקהילה הבינלאומית אל עבר היציאה מחוסר הבגרות בכל הקשור להגנה על נשים מפני עברות של מעשי אלימות מינית בעת מלחמה. צעדים אלו, כמו שהובהר בפרק, לוו בנפילות רבות. אי אפשר אפוא לומר שהקהילה הבינלאומית למדה ללכת בבטחה, ונדמה ששאריותיהן של תפיסות ארכאיות ופטריאכליות מקשות על כל צעד מצעדיה. ואולם על צעדים אלו יש להסתכל כעל צעדיו של תינוק הלומד ללכת. ההתפתחות וההתקדמות אל עבר הבגרות והנאורות, שהחלו לתת את אותיהן בשדה המשפט הבינלאומי בעידן הכבוד, ממשיכות הלאה ובאות לידי ביטוי חזק יותר ומוצלח יותר בעידן הבא.

עידן חדש - מפנה אל עבר הקול נשי

בית הדין הבינלאומי ליוגוסלביה

בחלקים הקודמים של פרק זה הוצגה ההתפתחות המשפטית למן עידן השתיקה – עידן המסמל התעלמות משפטית ממעשי האלימות המינית נגד נשים בעתות מלחמה, אל עבר עידן הכבוד – עידן שבו החל הניסיון להתמודד עם התופעה. המוטיבציה בבסיס התמודדות ראשונית זו עם תופעת האלימות המינית הייתה ההגנה על כבודם של האומה, המשפחה והגבר, ועל כן עידן זה נקרא עידן הכבוד.

⁴⁴⁰ קאנט (לעיל, הערה 419) בעמ' 9.

פרק זה נועד להציג את העידן השלישי ברצף ההתפתחות המשפטית, שבו נגלית התפתחות מהותית ביותר ביחסו של המשפט לתופעת האלימות המינית נגד נשים בעתות מלחמה. המאפיין העיקרי של ההתפתחות הוא ההשתחררות מכבלי תפיסת העולם הארכאית, הרואה באישה חפץ ורכוש, אישה שההגנה עליה נועדה לשרת תכלית אחרת חשובה ממנה.

כאמור, פרק זה יתמקד ביחסו של המשפט למעשי האלימות המינית שנעשו בעת המלחמה ביוגוסלביה. עם זאת חשוב לציין שהתפתחות משפטית זו לא קרתה במנותק מן ההתפתחות המשפטית ברואנדה. אף שבת הדין הפלילי הבינלאומי ליוגוסלביה הוקם והחל לפעול לפני בית הדין הפלילי הבינלאומי לרואנדה, בתקופה מסוימת, וחשובה, הייתה חפיפה בין בתי הדין הללו, ולעתים אפשר לראות כיצד בית הדין ליוגוסלביה מאמץ חידושים משפטיים שהחיל לראשונה בית הדין הפלילי לרואנדה ולהפך. עוד ראוי לציין ששני בתי דין אלה טרם סיימו את פועלם, וכי במועד כתיבת שורות אלו עדיין נידון לפני בתי הדין מספר בלתי מבוטל של נאשמים.

חלקו זה של הפרק יתמקד אפוא בבית הדין ליוגוסלביה, אבל מעת לעת יישזרו בו בהתאם לצורך עניינים שמקורם בבית הדין לרואנדה. בסוף הפרק יוצג דיון תמציתי על בית הדין הפלילי הבינלאומי הקבוע ובכך תגיע המסגרת הכרונולוגית של הדיון עד ימינו.

בחלק הראשון של הדיון בבית הדין ליוגוסלביה יוצג בתמצית הרקע להקמתו של בית הדין ליוגוסלביה. בחלק השני יתמקד הדיון בניתוח החוקה של בית הדין ליוגוסלביה. הניתוח יתמקד כמובן בסעיפים הרלוונטיים למחקר זה, הנוגעים לאיסור לבצע מעשי אלימות מינית ואונס ולהגנה מיוחדת כלפי נשים. בדומה לניתוח שנעשה בחלקים הקודמים של הפרק, גם כאן ייעשה שימוש בהבחנות של הגנה ישירה והגנה עקיפה. עוד יוצגו בתמצית הדומה והשונה בין חוקת רואנדה לחוקת יוגוסלביה מתוך התמקדות בסעיפי חוקת בית הדין לרואנדה הנוגעים באיסור על אלימות מינית ואונס ובהגנה מיוחדת על נשים. בחלק השלישי ייסקרו בקצרה כתבי האישום והתייחסותם לאלימות מינית כלפי נשים (ראו נספח א). בחלק הרביעי ייסקרו פסקי הדין והתייחסותם לאלימות מינית כלפי נשים (ראו נספח ב). בחלק החמישי יידונו בתמצית ההתפתחויות המשפטיות הנוגעות להגנה על נשים מפני אלימות מינית בעת מלחמה בפסקי הדין של הערכאות ביוגוסלביה וברואנדה. בסופו של הפרק תובא אחרית דבר, שבה יוצג הרקע להקמתו של בית הדין הפלילי הבינלאומי הקבוע והחוקה שבמסגרתה הוא פועל.

הרקע להקמתו של בית הדין הפלילי הבינלאומי ליוגוסלביה

הקמתו של בית הדין הפלילי הבינלאומי ליוגוסלביה לשעבר (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia – ICTY, להלן: "בית הדין ליוגוסלביה") הייתה נקודת מפנה חשובה בהתפתחותו של המשפט הבינלאומי, ואולם זה הוקם רק לאחר שהקהילייה הבינלאומית דרשה את הקמתו.⁴⁴¹ כדי להעמיק ולבחון את מהות המפנה, יש ליתן חשיבות להשתלשלות האירועים וההחלטות שהובילו להחלטה. במקרה זה היה לנשים חלק לא מבוטל בהקמתם של בתי הדין הבינלאומיים הפליליים ליוגוסלביה (ולרואנדה), שכן בעקבות החשיפה התקשורתית של הנעשה ביוגוסלביה (ומאוחר יותר ברואנדה) יצאו הציבור בכלל וקבוצות נשים ובפרט בקריאה לפעול כדי לעצור ולהעניש את מבצעי הפשעים, ובעיקר את מבצעי הפשעים נגד נשים.⁴⁴² כדבריה של אסקין:

⁴⁴¹ Askin (לעיל, הערה 221) בעמ' 64.

⁴⁴² ראו: Rana Lehr-Lehnardt, "One Small Step for Women: Female-Friendly Provisions in the Rome Statute of the International Criminal Court", 16 *BYU J. Pub. L.* (2001-2002) 317, p. 323.

Of pivotal importance during this period, women's groups around the world were involved in mobilizing, strategizing, and lobbying efforts on behalf of prosecuting gender-based violence.⁴⁴³

בעקבות הלחץ הציבורי שהופעל על המדינות החברות במועצת הביטחון של האומות המאוחדות (United Nations Security Council) הוקמה באוקטובר 1992 ועדת מומחים שתפקידה היה לדווח על מצבם של הקורבנות ועל פשעי המלחמה שבוצעו במהלך הסכסוך ביוגוסלביה. בעקבות מסקנותיה של ועדת המומחים פורסמה החלטה 798 כבר ב-18 בדצמבר 1992. בהחלטה זו התייחסה מועצת הביטחון - לראשונה מאז הקמתה - ישירות לפשעי מלחמה הנעשים נגד נשים:⁴⁴⁴

appalled by reports of the massive, organized and systematic detention and rape of women, in particular Muslim women, in Bosnia and Herzegovina [...] Strongly condemns these acts of unspeakable brutality [...].⁴⁴⁵

זמן קצר לאחר מכן, ב-22 בפברואר 1993, קבעה מועצת הביטחון בסעיף 1 להחלטה 808 כי יש להקים בית דין בינלאומי בכדי להעמיד למשפט את האחראים להפרות של המשפט ההומניטרי הבינלאומי בשטחה של יוגוסלביה לשעבר למן שנת 1991. בסעיף 2 להחלטה פנתה הוועדה למזכ"ל האו"ם בבקשה להגיש לעיונה דו"ח על נושא זה.⁴⁴⁶

ב-17 באפריל 1993, בהחלטה מספר 820, שבה מועצת הביטחון וגינתה את מעשי האונס והאלימות המינית שנעשו בעת המלחמה ואף הדגישה את הצורך להעמיד לדין הן את מבצעי המעשים והן את מי שהורו עליהם. כך נכתב בסעיף 6 להחלטה:

Condemns once again all violations of international humanitarian law, including in particular the practice of "ethnic cleansing" and the massive, organized and systematic detention and rape of women, and reaffirms that those who commit or have committed or order or have ordered the commission of such acts will be held individually responsible in respect of such acts.⁴⁴⁷

⁴⁴³ Askin (לעיל, הערה 221) בעמ' 66.

⁴⁴⁴ Hilka Pietila and Jeanne Vickers, *Making Women Matter: The Role of the United Nations* (1996) p. 146: "Therefore Resolution 798, unanimously adopted by the Security Council [...] is a historic one, the first time Askin; ever than the UN has condemned the rape of women in wartime." בעמ' 65.

⁴⁴⁵ UN SC Res. 798, Doc S/798/1994 (18 Dec. 1992) <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/828/82/IMG/N9282882.pdf?OpenElement> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁴⁴⁶ UN SC Res. 808, UN Doc. S/RES/808 (1993) (Feb. 22, 1993): "[...] an international tribunal shall be established for the prosecution of persons responsible for serious violations of international humanitarian law committed in the territory of the former Yugoslavia since 1991; Requests the Secretary-General to submit for consideration by the Council [...] a report on all aspects of this matter [...]." (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). בטיעוני ההחלטה לא צוינו בפירוש מעשים של אונס ואלימות מינית כלפי נשים, אך הוזכר החשש הכבד שבא לידי ביטוי בדו"ח החקירה של הקהילה האירופית על היחס לנשים המוסלמיות בעת המלחמה ביוגוסלביה לשעבר (European Community investigative mission into the treatment of Muslim women in the former Yugoslavia).

⁴⁴⁷ UN SC Res. 820, UN Doc S/820/1993 (17 Apr. 1993) para. 6, <http://www.nato.int/for/un/u930417a.htm> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

ב-25 במאי 1993, בסעיף 1 להחלטה 827, קבעה מועצת הביטחון שהיא מאשרת את הדו"ח של המזכיר הכללי של האו"ם (שהוגש בהתאם לסעיף 2 בהחלטה 808, שנדונה לעיל). בדברי הפתיחה להחלטה אף הובאו תמצית המסקנות של הדו"ח על הפשעים שבוצעו ביוגוסלביה, בזו הלשון:

Expressing once again its grave alarm at continuing reports of widespread and flagrant violations of international humanitarian law occurring within the territory of the former Yugoslavia, and especially in the Republic of Bosnia and Herzegovina, including reports of mass killings, massive, organized and systematic detention and rape of women, and the continuance of the practice of "ethnic cleansing", including for the acquisition and the holding of territory.⁴⁴⁸

כאמור, בכלל המעשים המתוארים בפסקה זו מצוין בפירוט גם האונס השיטתי של נשים כהפרה של הדין הבינלאומי. בהחלטתה זו קבעה מועצת הביטחון כי מצב זה מאיים על השלום ועל הביטחון הבינלאומי וכי יש לשים קץ לפשעים כאלה ולנקוט אמצעים יעילים כדי להביא לדין את האחראים להם. לשם כך הוחלט, בסעיף 2, על הקמתו של בית דין בינלאומי לשיפוט ולענישה של פושעי מלחמה בשטחה של יוגוסלביה לשעבר.⁴⁴⁹ עוד נקבע בסעיף זה שמועצת הביטחון מאמצת את נספח החוקים שצורף לדו"ח של מועצת הביטחון (שאושרו בסעיף 1) כחוקת בית הדין (Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia).⁴⁵⁰

חוקת בית הדין

בית הדין הבינלאומי הפלילי ליוגוסלביה (ICTY)

רקע

בשורות הבאות תוצג בקיצור נמרץ חוקת בית הדין ויתואר בכלליות פועלו. לאחר מכן יוצגו ההליכים המשפטיים על פי סדרם הכרונולוגי – כתבי האישום, הדיון, הכרעות הדין וגזרי הדין מתוך התמקדות בהתייחסותו של בית הדין למעשים של אלימות מינית, כפיית זנות, אונס ועיבור כפוי שבוצעו בנשים במלחמה.

כאמור, על הקמתו של בית הדין הוחלט ב-25 במאי 1993. בית הדין הוקם אד הוק, וכאשר עבודתו תסתיים הוא ייסגר. זה בית הדין הראשון שהקים האו"ם במטרה לדון באישומים פליליים, ובשנה הראשונה להקמתו נבנה מטה בית הדין, וראשוני השופטים שמונו לכהן בבית הדין ניסחו את כללי סדרי הדין ואת דיני הראיות שלפיהם ינהגו. בשנה השנייה הושלמה הקמתם של אולם השיפוט ומתקני המעצר בעיר האג, בהולנד. בטרם נסתיימה שנת 1994 הוגש כתב האישום הראשון נגד הנאשם דרגן ניקוליק (Dragan Nikolić).⁴⁵¹ לפני בית הדין הוגשו יותר מ-160 כתבי אישום נגד ראשי המדינות, השרים,

⁴⁴⁸ UN SC Res. 827, UN Doc. S/RES/827 (25 May 1993) p. 1, ההחלטה ניתנת לצפייה באתר: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/306/28/IMG/N9330628.pdf?OpenElement> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁴⁴⁹ UN SC Res. 827, בעמ' 2.

⁴⁵⁰ בניגוד למסמכים המכונים של הערכאות בניברג ובטוקיו, המסמך המכונה את בית הדין ליוגוסלביה מכונה statute ולא charter ולפיכך יכולה בעברית חוקה ולא אמנה.

⁴⁵¹ ראו: Schabas (לעיל, הערה 103) בעמ' 23 ו-הערת שוליים מס' 129; Gabrielle Kirk McDonald, "Trial Procedures and Practice", *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law: The Experience of International and National Courts* (Vol I, Gabrielle Kirk McDonald and Olivia Swaak-Goldman – eds.,

המנהיגים הפוליטיים, אנשי הצבא והמשטרה שהיו מעורבים בסכסוכים ביוגוסלביה לשעבר. נכון למועד כתיבת שורות אלו הורשעו יותר מ-60 נאשמים, ולפני בית הדין עדיין תלויים ועומדים הליכים בשלבים שונים כנגד 38 (20 בהליך ערעור, 16 במהלך משפט ו-2 בהליך מקדמי).⁴⁵²

חוקת בית הדין לפשעי יוגוסלביה

בסעיף הראשון לחוקת בית הדין לפשעי יוגוסלביה הוצהרה סמכותו של בית הדין. כך נכתב:

The International Tribunal shall have the power to prosecute persons responsible for serious violations of international humanitarian law committed in the territory of the former Yugoslavia since 1991 in accordance with the provisions of the present Statute.⁴⁵³

כלומר בית הדין הוא בית דין בינלאומי המוסמך להעמיד לדין אנשים האחראים להפרות חמורות של המשפט ההומניטרי הבינלאומי שבוצעו בשטחה של יוגוסלביה לשעבר. בשורות הבאות יתמקד הדיון בארבעה פשעים שלבית הדין סמכות לדון בהם:

ח. הפרות חמורות של אמנות ז'נבה משנת 1949 (Grave breaches of the Geneva Conventions of 1949);

ט. הפרות של חוקי המלחמה ומנהגיה (Violations of the laws or customs of war);

י. פשעים נגד האנושות (Crimes against humanity);

יא. רצח עם (Genocide).⁴⁵⁴

ארבעת הפשעים המופיעים בסעיפים א-ד כבר נידונו לעיל בהקשרים משפטיים הקודמים מבחינה היסטורית למלחמה ביוגוסלביה. ואולם כמו שיובהר להלן, אף בקשר לפשעים אלו חלה התפתחות משפטית. בחינת הסעיפים תתמקד, כמו שנעשה לעיל, בסעיפים שישירות או בעקיפין מבקשים להגן על נשים בעת מלחמה מפני תקיפה מינית ואונס. בדומה לדיון שנערך לעיל על מלחמת וייטנאם, גם הדיון שלהלן יתחלק לדיון בהגנות ישירות ולדיון בהגנות עקיפות.⁴⁵⁵ כמו כן יידונו הסעיפים העוסקים באחריות פלילית אישית ואחריות פלילית פיקודית.

Prosecutor v. Dragan Nikolić, Case No IT-94-2-I, 4 (2000) 530, p. 551 & footnote n. 3 November 1994, Initial Indictment, ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/dragan_nikolic/ind/en/nik-ii941104e.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). יוער כי בכתב אישום זה ניקולק כלל לא הואשם בביצוע מעשים של אונס ואלימות מינית, אלא רק בכתב האישום שתוקן מאוחר יותר, ראו: *Prosecutor v. Dragan Nikolić*, Case No IT-94-2-PT, 31 October 2003, Third Amended Indictment, paras. 20-22, ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/dragan_nikolic/ind/en/nik-3ai031031e.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁴⁵² ראו האתר הרשמי של בתי הדין: <http://www.icty.org/sections/AbouttheICTY> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁴⁵³ Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 25 May 1993, 124 UN Doc. S/RES/827, Art. 1 (להלן: "Statute of the ICTY"), ניתן לצפייה באתר: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/555?OpenDocument> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁴⁵⁴ ראו: Statute of the ICTY שם, סעיפים 2-5. ראו גם: Minna Schrag, "The Yugoslav Crimes Tribunal: A Duke J. Comp. & Int'l L. (1995-1996) 187, p. 188 Eriksson; Prosecutor's View", 6 (לעיל, הערה 79) בעמ' 363-361.

⁴⁵⁵ ראו לעיל דיון בהערות שוליים מספר 275-278 בפרק זה.

במסגרת סעיף 5(g) לחוקת בית הדין נמנה אונס במפורש ברשימת הפשעים המוגדרים כפשע כנגד האנושות.⁴⁵⁶ בפסקת הפתיחה של סעיף 5 נקבע כך:

5. [...] (g) The International Tribunal shall have the power to prosecute persons responsible for the following crimes when committed in armed conflict, whether international or internal in character, and directed against any civilian population: [...].⁴⁵⁷

פסקה זו קובעת שבית הדין יהיה מוסמך לדון בעניינם של האחראים לפשעים נגד אוכלוסייה אזרחית במהלך סכסוך מזוין בינלאומי או לאומי.⁴⁵⁸ סעיף 5 כולל תשעה סעיפים קטנים, והסעיף השביעי במספר, סעיף קטן g, מתייחס במפורש לעברת האונס:

(a) murder; [...]
(f) **torture**;
(g) **rape**; [...]
(i) **other inhumane acts**.⁴⁵⁹

בית הדין הפלילי ליוגוסלביה התייחס לסעיף בדיונים שיוצגו להלן, ואת יסודות הפשע כנגד האנושות קבע כך:

there must be an attack.
(ii) the acts of the perpetrator must be part of the attack.
(iii) the attack must be directed against any civilian population.
(iv) the attack must be widespread or systematic.
(v) the perpetrator must know that his acts constitute part of a pattern of widespread or systematic crimes directed against a civilian population and know that his acts fit into such a pattern.⁴⁶⁰

ואולם אחדים מרכיבי העברה המפורטים לעיל עשויים להיות מכשול מפני העמדה לדין בגין אונס:

⁴⁵⁶ Jennifer Green, Rhonda Copelon, Patrick Cotter and Beth Stephens, "Affecting the Rules for the Prosecution of Rape and Other Gender-Based Violence before the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia A Feminist Proposal and Critique", 5 *Hastings Women's L.J.* (1994) 171, p. 176; Kate Nahapetian, "Selective Justice: Prosecuting Rape in the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and Rwanda", 14 *Berkeley Women's L.J.* (1999) 126, p. 130; Kathleen M. Pratt and Laurel E. Fletcher, "Time for Justice: The Case for International Prosecutions of Rape and Gender-Based Violence in the Former Yugoslavia", 9 *Berkeley Women's L.J.* (1994) 77, p. 88. יוער שאונס נכלל ברשימות העברות שהן בגדר פשע נגד האנושות כבר בשנת 1945, בחוק 10 שנידון לעיל, אבל רק בעקבות חוקת יוגוסלביה הועמדו בפועל נאשמים בהתאם לסעיף זה, ראו: Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 682.

⁴⁵⁷ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 5.

⁴⁵⁸ ראו: Askini (לעיל, הערה 29) בעמ' 347-348; Cleiren and Tijssen (לעיל, הערה 359) בעמ' 502; Larissa van den Herik, "Using Custom to Reconceptualize Crimes against Humanity", *Judicial Creativity at the International Criminal Tribunals* (Joseph Powderly and Shane Darcy - eds., 2011) 80, p. 84.

⁴⁵⁹ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 5.

⁴⁶⁰ ראו: Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al., Case No. IT-96-23-A and IT-96-23/1-A, 12 June 2002, Appeal Judgement, paras. 85-105, pp. 26-32, <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/kun-aj020612e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013); Askini (לעיל, הערה 29) בעמ' 349.

- "כנגד אוכלוסייה אזרחית" (be directed against any civilian population) – על הקורבנות להשתייך לקבוצת אנשים שאינם לוחמים. כלומר העברה יכולה להתבצע רק נגד אוכלוסייה אזרחית, ובכך נגרע ממנה אונס חיילות.
- "מתקפה נפוצה או שיטתית" (widespread or systematic) - המונח מתקפה "נפוצה" מתייחס לפשעים שנעשו בקנה מידה רחב. במלחמה בשטחה של יוגוסלביה מעשי אונס נגד נשים אמנם בוצעו בדפוס דומה וחזרתי ובהיקף חסר תקדים, וכל הצדדים המעורבים השתמשו בו ככלי מלחמה;⁴⁶¹ ואולם כמו שחוקרות פמיניסטיות רבות טוענות, במשך ההיסטוריה מעשי אונס בכלל ובעת מלחמה בפרט נתפסו כמעשים המתבצעים באופן אקראי ולא שיטתי.⁴⁶² כך ייתכן שאם טענה זו - שמעשי האונס נעשו באופן שאינו נפוץ או שיטתי - תתקבל, עשויה להישלל מבית הדין הסמכות לדון בעברות אלה.⁴⁶³ אסקין מסכימה לאמור לעיל ומציעה לפרש את רכיבי העברה באופן רחב כך שיחולו גם על מקרי אונס ואלימות מינית אקראיים ויחידים:

[...] it can be argued that sex crimes, including random, isolated attacks, were used as part of a campaign of terror in the Yugoslav conflict, and thus could be interpreted as encompassing an organized (systematic) plan to cause chaos and fear among the population.⁴⁶⁴

הכללת עברת האונס ברשימת העברות שהן עברות כנגד האנושות היא ללא ספק צעד חשוב. ואולם ראוי לציין שעברת האונס היא עברת המין היחידה שנכללה במפורש ברשימת העברות המצויות בסמכותו של בית הדין, בניגוד לאמנת ז'נבה הרביעית והפרוטוקולים המשלימים לה (כך למשל סעיף 27 לאמנת ז'נבה הרביעית מזכיר גם – "enforced prostitution, or any form of indecent assault").⁴⁶⁵ זאת ועוד, עברת האונס לא נכללה בשלושת סעיפי העברה האחרים שבסמכותו של בית הדין - "הפרות חמורות של אמנת ז'נבה", "פשעי מלחמה" ו"רצח עם".⁴⁶⁶ התאמתה של עברת האונס לעברות הללו תידון להלן בגדרי ההגנות העקיפות.

⁴⁶¹ Cleiren and Tijssen (לעיל, הערה 359) בעמ' 502; Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 351-353. יוער כי אחדים מהטיעונים לעיל מתבססים על דו"ח מזכ"ל האו"ם, שבו מוצעת ההגדרה לפשעים כנגד האנושות, ראו: Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), UN Doc. S/25704 (3 May 1993) paras. 13, 47-48, p. 13 (להלן: "Report of the Secretary-General"), ניתן לצפייה באתר: http://icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_re808_1993_en.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁴⁶² Barbara Bedont and Katherine Hall Martinez, "Ending Impunity for Gender Crimes under the Criminal Court", *Brown J. World Aff.* (1999) 65, p. 70; Jennifer Hyndman, "Feminist Geopolitics Meets Refugee Studies", *Refugees in International Relations* (Alexander Betts and Gil Loescher - eds., 2011) 169, p. 178: "Rape on the battlefield was a private act, the bad behaviour of random soldiers: 'boys will be boys'. Such acts were not considered part and parcel of conflict until the mid-1990s, [...]"

⁴⁶³ ראו: Pratt and Fletcher (לעיל, הערה 456) בעמ' 89.

⁴⁶⁴ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 353.

⁴⁶⁵ Marshall (לעיל, הערה 325) בעמ' 151; Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 364.

⁴⁶⁶ ראו: Viseur-Sellers (לעיל, הערה 38) בעמ' 305; Nahapetian (לעיל, הערה 456) בעמ' 130.

הפרות חמורות של אמנות ז'נבה משנת 1949: סעיף 2 לחוקת בית הדין קובע שלבית הדין הסמכות להעמיד לדין את מי שביצע פשעים או הורה לבצע פשעים שהם בגדר הפרות חמורות בהתאם לאמנת ז'נבה הרביעית משנת 1949.⁴⁶⁷ הסעיף מונה רשימה של הפרות חמורות ("grave breaches"), אבל זו אינה כוללת כל מעשה אונס או אלימות מינית.⁴⁶⁸ ואולם על פי הסעיף אפשר שאונס וצורות אחרות של תקיפה מינית ייכללו בקטגוריות אלו:⁴⁶⁹

- (b) torture or inhuman treatment, including biological experiments;
- (c) wilfully causing great suffering or serious injury to body or health;

470

בלשון הסעיף אין כל התייחסות ישירה למעשי אלימות מינית, ואולם ניתן למצוא תימוכין לפרשנות מרחיבה שתכלול בסעיפים קטנים (b) ו-(c) גם מעשים אלו, כמו שיובהר להלן:

א. סעיף 147 לאמנת ז'נבה הרביעית - כמו שנדון לעיל, סעיף 147 לאמנה נוקט דרך דומה ומונה רשימת עברות המוגדרות "הפרות חמורות". גם סעיף זה אינו כולל במפורש מעשי אונס ואלימות מינית ברשימה זו,⁴⁷¹ אך לשונו הרחבה, הכוללת בין היתר את העברות "עינויי" או "יחס בלתי אנושי" ו"גרימת סבל במכוון" או "חבלה חמורה בגוף או לבריאות", מאפשרת לפרשו ככולל גם הגנה מפני מעשים של אונס ואלימות מינית.⁴⁷² באופן דומה ניתן לפרש גם את סעיף 2 לחוקת בית הדין ככולל מעשים כאלה.

ב. הוועד הבינלאומי של הצלב האדום (ICRC) - כפי שצוין לעיל, בהתייחס לסעיף 147 לאמנת ז'נבה פירש הוועד הבינלאומי של הצלב האדום את הביטוי "יחס בלתי אנושי" ("inhuman treatment") כיחס המנוגד לסעיף 27 לאמנת ז'נבה הרביעית. יוזכר כי סעיף 27 קובע במפורש הגנה על נשים

⁴⁶⁷ יוער שמעשים שביצעו אנשים שאינם אורגנים של המדינה או שלוחיה אינם מהווים הפרה חמורה, ראו: Pratt and Fletcher (לעיל, הערה 456) בעמ' 90: "Acts of rape, forced impregnation, or forced maternity committed or sanctioned by individuals who are not 'state actors' (for example, those committed or sanctioned by non-recognized dissident civilian officials and/or paramilitary groups) may not constitute 'grave breaches' under Article 2 of the Statute".

⁴⁶⁸ Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 681; Virginia Morris and Michael P. Scharf, *An Insider's Guide to the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: A Documentary History and Analysis* (Vol. I, 1995) p.67.

⁴⁶⁹ Cleiren and Tijssen (לעיל, הערה 359) בעמ' 491; Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 366-367; Meron (לעיל, הערה 75) בעמ' 426: "It is time for a change. Indeed, under the weight of the events in former Yugoslavia, the hesitation to recognize that rape can be a war crime or a grave breach has already begun to dissipate".

⁴⁷⁰ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 2.

⁴⁷¹ ראו: Geneva Convention (IV) (לעיל, הערה 325) סעיף 147; ראו גם דיון לעיל, הערות שוליים מספר 344, 345, 344 בפרק זה.

⁴⁷² Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 310; Khushalani (לעיל, הערה 38) בעמ' 44; McDougall (לעיל, הערה 356) בעמ' 339; Pratt and Fletcher (לעיל, הערה 456) בעמ' 89; Bassiouni (לעיל, הערה 357) בעמ' 564; Morris and Scharf (לעיל, הערה 67) בעמ' 468.

מפני אונס, זנות כפויה ותקיפה מגונה.⁴⁷³ עוד טוען הוועד הבינלאומי שיחס בלתי אנושי אינו מוגבל לפגיעה פיזית או בריאותית,⁴⁷⁴ אלא כולל פגיעות חמורות נוספות:

Other grave breaches of the same character as those listed in Article 147 can easily be imagined.⁴⁷⁵

בהתאם לפרשנות זו ניתן לטעון שמעשים של אונס ואלימות מינית עשויים להיכלל בסעיף 2(b), הכולל עינוי (torture) או יחס בלתי אנושי (inhuman treatment); ובסעיף 2(c), המציין גרימת סבל במכוון או חבלה חמורה לגוף או לבריאות (willfully causing great suffering or serious injury to body or health).⁴⁷⁶

ג. סעיף 5 – כמו שנידון לעיל, בסעיף 5 לחוקת בית הדין ליגוסלביה מופיעה רשימה של מעשים שהם בגדר פשעים נגד האנושות. בין היתר כולל הסעיף את העברות האלה: "(f) torture", "(g) rape", "(i) other inhumane acts". סעיף 2(b) הנ"ל, שבפירושו אנו עוסקים, נוקט לשון דומה – "torture – or inhuman treatment, including biological experiments". לנוכח סעיף 5 אפשר לפרש את המונח "inhuman treatment" המופיע בסעיף 2 כך שיכלול גם מעשים של אונס ואלימות מינית. הדמיון בין הסעיפים ברור, הן מהשימוש במילה human בהטיותיה השונות והן מהאיסור על עינויים המופיע בשני הסעיפים. לנוכח הדמיון והחפיפה שבין הסעיפים וכן לנוכח העובדה שפשעים נגד האנושות (סעיף 5) כוללים במפורש את עברת האונס, יש מקום לפרשנות שלפיה גם סעיף 2(b) מתייחס למעשים אלו.⁴⁷⁷

הפרות של חוקי מלחמה או מנהגיה: סעיף 3 עוסק בהפרות של חוקי המלחמה או מנהגיה (Violations of the laws or customs of war)⁴⁷⁸ ואינו מתייחס מפורשות לעברת האונס.⁴⁷⁹ מוצגת בו רשימה בלתי סגורה של עברות שהן בגדר הפרה של חוקי המלחמה ומנהגיה,⁴⁸⁰ ובכללן עברות של הרס בלתי מוצדק של

⁴⁷³ Marshall (לעיל, הערה 325) בעמ' 153; ראו גם: Meron (לעיל, הערה 75) בעמ' 426; Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 368-366; Pratt and Fletcher שם, בעמ' 96-95.

⁴⁷⁴ Cleiren and Tijssen (לעיל, הערה 359) בעמ' 492-491.

⁴⁷⁵ Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Geneva, 12 August 1949) Commentary (Part IV: Execution of the convention Section I: General provisions) p. 594 באתר: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/380-600168?OpenDocument> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁴⁷⁶ ראו: Copelon (לעיל, הערה 224) בעמ' 201. קופלן מתייחסת לסעיף 147 לאמנת ז'נבה הרביעית, אך מסבירה שהקטגוריות של עינוי, יחס בלתי אנושי וגרימת סבל מכוון או חבלה חמורה לגוף או לבריאות רחבות דיין כדי לכלול גם אונס והתעללות מינית. שלוש הקטגוריות הללו נכללות גם בסעיפים 2(b) ו-2(c) ומכאן שניתן להקיש כדבריה של קופלן: "Clearly these categories are broad and generic enough to encompass rape and sexual abuse". Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 373; Pratt and Fletcher (לעיל, הערה 456) בעמ' 96.

⁴⁷⁷ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 313, ראו גם: Report of the Secretary-General (לעיל, הערה 461) בעמ' 13 פסקה 48: "[...] such inhumane acts have taken the form of so-called 'ethnic cleansing' and widespread and systematic rape and other forms of sexual assault, including enforced prostitution".

⁴⁷⁸ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 3.

⁴⁷⁹ Guénaél Mettraux, *International Crimes and the Ad Hoc Tribunals* (Oxford, 2005) p. 107.

⁴⁸⁰ Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 311; Pratt and Fletcher (לעיל, הערה 456) בעמ' 97; Morris and Scharf (לעיל, הערה 468) בעמ' 70.

יישובים וגזל של רכוש ציבורי ופרטי.⁴⁸¹ חריג לרשימה זו הוא סעיף 3(a), הקובע שהפעלה של נשק רעיל או כל נשק אחר במטרה לגרום סבל מיותר היא בגדר הפרה של חוקי המלחמה ומנהגיה. כך בלשון החוק:

(a) employment of poisonous weapons or other weapons calculated to cause unnecessary suffering.⁴⁸²

אפשר לטעון שאונס של נשות הצד היריב שימש ככלי נשק במלחמה ("rape as a weapon of war") ונעשה למטרות של עינוי והשמדה.⁴⁸³ לדבריה של אסקין אפשר להציע לסעיף 3(a) פרשנות מילולית שלפיה אונס הוא כלי נשק בעת מלחמה הגורם לסבל מיותר ולכן אף מאפשר העמדה לדין. אסקין אף מוסיפה בזו הלשון:

Sexual assault frequently constitutes an attempt not only to violate a person physically, but also to cause permanent emotional destruction. By any standard of measurement, rape and other forms of sexual assault are weapons calculated to cause unnecessary suffering.⁴⁸⁴

יוער שבפסקת הפתיחה של סעיף 3 מצוין שלבית הדין הסמכות להעמיד לדין את מי שהפרו את חוקי המלחמה או מנהגיה, ושאיך שבסעיף מוצגת רשימה של הפרות, מדובר ברשימה פתוחה. כך בלשון הסעיף:

⁴⁸⁵Such violations shall include, but not be limited to [...].

רשימת המעשים שהם בגדר פשעי מלחמה המובאת בסעיף 3 אמנם אינה מתייחסת מפורשת למעשים של אלימות מינית ואונס, אך כמו שהוצג לאורך המחקר מעשים כאלה הוכרו כעברות בהתאם לחוקי המלחמה ומנהגיה, כמו למשל בסעיף 27 לאמנת ז'נבה, בפרוטוקול המשלים הראשון בסעיף 176(1) ובפרוטוקול המשלים השני בסעיף 2(4)(e) שנדונו בהרחבה לעיל.⁴⁸⁶ פרשנות רחבה של סעיף 3 מאפשרת את הכללתם של איסורים לבצע מעשים של אונס ואלימות מינית.⁴⁸⁷ כך לדבריה של אסקין:

Thus, simply because the grave breaches are specifically attributed crime status does not mean that all other provisions are definitively not crimes. Rape is almost universally criminalized in domestic laws and is undisputably regarded as a crime. There is no longer any credible dispute as to the criminality of sexual violence in wartime. It

⁴⁸¹ ראו: Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 3(b)-(e).

⁴⁸² Statute of the ICTY, שם, סעיף 3(a).

⁴⁸³ Aydelott (לעיל, הערה 186) בעמ' 586; מקינון (לעיל, הערה 107) בעמ' 112 ו-116: "מעשי האונס הם מכשיר של המלחמה [...] זהו אונס כעינוי ובד בבד אונס כהשמדה".

⁴⁸⁴ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 329.

⁴⁸⁵ ראו: Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 3.

⁴⁸⁶ ראו: Kelly D. Askin, "Women and International Humanitarian Law", *Women and International Human Rights Law* (Vol. I, Kelly D. Askin and Doreen M. Koenig - eds., 2000) 41, p. 69 (לעיל, הערה 479) בעמ' 107. ראו לעיל דיון לעניין סעיף 27 לאמנת ז'נבה בעמ' 54-56, הערות שוליים מספר 337-339 בפרק זה. ראו לעיל דיון לעניין סעיף 76 לפרוטוקול המשלים הראשון בעמ' 63-64, הערות שוליים מספר 381-386 בפרק זה. ראו לעיל דיון לעניין סעיף 2(4)(e) לפרוטוקול המשלים השני בהערות מספר 403-407 בפרק זה.

⁴⁸⁷ Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 395-397.

is clear that sexual violence is a criminal offense both in the customs of war and in the laws of war.⁴⁸⁸

רצח עם: סעיף 4(2) מתאר את הפשע של רצח עם. הסעיף כולל פסקת פתיחה וחמישה סעיפים קטנים. פסקת הפתיחה מתארת את היסוד הנפשי של העברה:

[...] with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, [...].⁴⁸⁹

זה היסוד המהותי ביותר של העברה, שכן אף שהמעשים שהם בגדר רצח עם יכולים להיות בעלי יסוד עובדתי שונה לחלוטין זה מזה, הכוונה משותפת לכולם. היסוד הנפשי מתייחס לכוונה להשמיד כליל או באופן חלקי קבוצה על רקע השתייכות לאומית, אתנית, גזעית או דתית. הסעיף אינו מתייחס במפורש למעשים של אלימות מינית ואונס, אבל כדבריה של אסקין אפשר באמצעות פרשנות של חמשת הסעיפים הקטנים לכלול בו בעקיפין גם את עברות האונס והאלימות המינית.⁴⁹⁰ להלן יוצגו הסעיפים ופרשנותם:

(a) killing members of the group;⁴⁹¹

לדבריה של אסקין מעשים של אונס ואלימות מינית המבוצעים כנגד קורבנות חלשים כגון צעירים, זקנים, חולים ונשים הוות עלולים להסתיים במוות של הקורבן או העובר. מעשים של אונס ואלימות מינית יכולים להיכלל ברצח עם אם הובילו למות הקורבן ועמדו ביתר יסודות העברה.⁴⁹² יש להתייחס במידה של ביקורת לפרשנות זו שכן היא אינה כוללת מעשים של אונס ואלימות מינית שלא הביאו לידי מוות.

(b) causing serious bodily or mental harm to members of the group;⁴⁹³

לנוכח לשונו של סעיף (b) אפשר לטעון שמעשים כגון אונס ואלימות מינית עלולים לגרום נזק גופני ונפשי לקורבן.⁴⁹⁴

(c) deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part;⁴⁹⁵

⁴⁸⁸ Askin (לעיל, הערה 486) בעמ' 69.

⁴⁸⁹ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 4.

⁴⁹⁰ Kelly Dawn Askin, "Crimes Against Women under International Criminal Law", *Research Handbook on International Criminal Law* (Bartram Stewart Brown - ed., 2011) 84, p. 111; Morris and Scharf (לעיל, הערה 468) בעמ' 86-88.

⁴⁹¹ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 4.

⁴⁹² Askin (לעיל, הערה 486) בעמ' 72.

⁴⁹³ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 4.

⁴⁹⁴ על הפגיעה הפיזית והנפשית הנגרמות לקורבנות האונס, ראו: Kathryn Quina and Nancy L. Carlson, *Rape, Incest, and Sexual Harassment: A Guide for Helping Survivors* (1989) pp. 86, 143; Vera Folnegovi-Smalc, "Psychiatric Aspects of the Rapes in the War Against the Republics of Croatia and in Bosnia-Herzegovina", *Mass Rape: The War Against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer - ed., 1994) 174, pp. 175-176; Eriksson (לעיל, הערה 29) בעמ' 340; (לעיל, הערה 79) בעמ' 418. להרחבה על השלכותיו הנפשיות והגופניות של האונס על הקורבנות ראו: Patricia A. Resick, "The Psychological Impact of Rape", 8 *J. Interpersonal Violence* (1993) 223, pp. 223-255.

⁴⁹⁵ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 4.

לנוכח לשונו של סעיף (c) אפשר לומר שבנסיבות מסוימות מעשים של אונס ואלימות מינית הם מעשים הגורמים סבל מכוון לקבוצה במטרה להביא לידי הכחדתה הפיזית. כך למשל שליחה של נשאי איידס (HIV) לאנוס במזיד במטרה להדביק את נשות היריב בנגיף. מצב שכזה עלול להביא לידי חיסולה של קבוצה אתנית, ולפיכך יהווה עבירה של רצח עם.⁴⁹⁶

(d) imposing measures intended to prevent births within the group;⁴⁹⁷

לנוכח לשונו של סעיף (d) אפשר לטעון שאונס ואלימות מינית הם מעשים שבנסיבות מסוימות עשויים לשמש כאמצעים שנועדו למנוע ילודה, ולפיכך יהיו בגדר עברה של רצח עם. כך למשל הפלות כפויות, השחתת אברי מין, אונס על ידי גברים מהקבוצה האתנית היריבה, הנתפס כמזהם את האישה, וחמור מכך אונס בידי גברים מהקבוצה האתנית היריבה המביא לידי הריונות כפויים, בייחוד כשבקבוצה אתנית זו האב הוא הקובע את השתייכותו האתנית של הילוד.⁴⁹⁸

(e) forcibly transferring children of the group to another group.⁴⁹⁹

אסקין מציינת שסעיף (e) עשוי לכלול גם עברות מין במקרים שבהם נכפה על האישה ללדת את ילדי הקבוצה האתנית השונה. לדברי אסקין הדגש אינו אם האישה בחרה לגדל את הילד שנולד מההיריון הכפוי, אלא האם ההורים הביולוגים משתייכים לקבוצה אתנית שונה.⁵⁰⁰

פשעים נגד האנושות: לעיל נידון סעיף 5(g) המספק את ההגנה הישירה מפני אונס. ואולם סעיף 5 כולל עוד שמונה סעיפים קטנים שלאחדים מהם אפשר לייחס מידה של הגנה עקיפה מפני אונס ואלימות מינית. את סעיף קטן (i) "מעשים בלתי אנושיים אחרים" (other inhumane acts) אפשר לפרש ככולל בין היתר גם מעשים של אלימות וזנות כפויה.⁵⁰¹ כך למשל נכתב בדוח מזכ"ל האו"ם:

In the conflict in the territory of the former Yugoslavia, such inhumane acts have taken the form of so-called "ethnic cleansing" and widespread and systematic rape and other forms of sexual assault, including enforced prostitution.⁵⁰²

⁴⁹⁶ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 341; Askin (לעיל, הערה 486) בעמ' 73; Morris and Scharf (לעיל, הערה 468) בעמ' 86.

⁴⁹⁷ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 4.

⁴⁹⁸ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 339; Chinkin (לעיל, הערה 170) בעמ' 333; Catharine A. MacKinnon, "Crimes of War, Crimes of Peace", *On Human Rights: The Oxford Amnesty Lectures* (Stephen Shute and Susan Hurley - eds., Morris and Scharf; 419) בעמ' 79) Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 74-73; Askin (לעיל, הערה 486) בעמ' 83, pp. 89-90 (1993); Askin (לעיל, הערה 468) בעמ' 87-86.

⁴⁹⁹ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 4.

⁵⁰⁰ Askin (לעיל, הערה 486) בעמ' 74; Adrien Katherine Wing and Sylke Merchan, "Rape, Ethnicity, and Culture: Spirit Injury from Bosnia to Black America", 25 *Colum. Hum. Rts. L. Rev.* (1993) 1, pp. 19-20; Eriksson (לעיל, הערה 79) בעמ' 420.

⁵⁰¹ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 314-313; Lara Leibman, "From Nuremberg to Bosnia: Consistent Application of International Law", 42 *CLEv. St. L. Rev.* (1994) 705, p. 730.

⁵⁰² Report of the Secretary-General (לעיל, הערה 461) פסקה 48, עמ' 13.

כמו כן את סעיף קטן (f) עינוי (torture) אפשר לפרש ככולל מעשים של אלימות מינית. ההגדרה של עינוי מצויה באמנה נגד עינויים ונגד יחס ועונשים אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים :

[...] the term "torture" means any act by which severe pain or suffering, whether physical or mental, is intentionally inflicted on a person for such purposes [...] intimidating or coercing him or a third person, or for any reason based on discrimination of any kind, when such pain or suffering is inflicted by or at the instigation of or with the consent or acquiescence of a public official or other person acting in an official capacity. It does not include pain or suffering arising only from, inherent in or incidental to lawful sanctions.⁵⁰³

בסעיף 2 לאמנה גם נקבע שמצב מלחמה או איום במלחמה אינו מצדיק עינויים. כמו שנידון לעיל, אונס, זנות כפויה ואלימות מינית עשויים לגרום לקורבן לסבל ולכאב פיזי ו/או נפשי, ושורשיהם נטועים עמוק בשונותן המגדרית של הקורבנות – הנשים. בכך הם עונים על כל הדרישות של ההגדרה לעינוי.⁵⁰⁴

סיכום: כאמור, סעיף 5 לחוקת יוגוסלביה, שכותרתו "פשעים נגד האנושות", כולל תשעה סעיפים קטנים כשהסעיף הקטן השביעי במספר, סעיף 5(g), הוא הסעיף היחיד שהאונס מצוין בו במפורש כעברה על חוקת בית הדין.⁵⁰⁵ זהו אפוא הסעיף היחיד המספק הגנה ישירה מפני אונס. כמו שנידון בהרחבה לעיל, לסעיפי החוקה האחרים - "פשע מלחמה", "רצח עם" ו"הפרות חמורות" – אפשר לייחס הגנה עקיפה מפני אונס ואלימות מינית. עם זאת יש לזכור שאחדות מהפרשנויות שהוצגו הן פרשנויות דחוקות. כמו כן יש לזכור שאת הפרשנויות האלה הציעו מלומדים וגורמים שונים, ולא פרשניה המוסמכים של הנורמה הבינלאומית - שופטי בית הדין. ואמנם, כמו שיוצג בהמשך הדברים בית הדין אכן נקט לעתים פרשנות דומה, ואולם היעדר הגנה ישירה מפני אונס בסעיפים אלו מקשה מאוד על השימוש בהם לצורכי הגנה משפטית על נשים מפני אלימות מינית בעתות מלחמה. כדבריהן של קתלין מ' פראט ולורל א' פלטשר (Kathleen M. Pratt and Laurel E. Fletcher):

The Tribunal clearly has jurisdiction over prosecutions for rape or other forms of gender-based violence that fall under each of these Articles. However, unless explicitly recognized and prosecuted as such, those rapes that fall within the definitions of "grave breaches", "war crimes", and "genocidal acts" are in danger of being overlooked and unaddressed.⁵⁰⁶

⁵⁰³ Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Dec. 10, 1984, art. 1, S. Treaty Doc. No. 100-20, 1465 U.N.T.S. 85, 114 (entered into force June 26, 1987) (להלן: "Convention Against Torture"). ניתן לצפיה באתר: <http://www2.ohchr.org/english/law/cat.htm> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵⁰⁴ Askin: ראו: (לעיל, הערה 29) בעמ' 314-317. להרחבה ראו רשימת מקורות שהובאה לעיל, הערה מספר 358 בפרק זה.

⁵⁰⁵ Christin B. Coan, "Rethinking the Spoils of War: Prosecuting Rape as a War Crime in the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia", 26 *N.C.J. Int'l L. & Com. Reg.* (2000-2001) 183, p. 199.

⁵⁰⁶ Pratt and Fletcher (לעיל, הערה 456) בעמ' 89.

גם אסקין אינה סבורה שהפרשנויות העקיפות הן הדרך הראויה ליצירת איסורים משפטיים על אונס ואלמוות מינית בעתות מלחמה. לדעתה מוטב היה לו היו מנסחי הנורמה המשפטית נוקטים לשון ישירה וברורה, ולא לשון עמומה ומעורפלת :

Ideally, however, each form of gender and sexual violence should be recognized and identified as a grave breach in its own right, without having to fit within other categories of crimes, especially when the categories are vague, the acts illusory, and the terminology misrepresentative of the nature of the crime.⁵⁰⁷

אחריות פלילית

סעיף 7 לחוקה, שכותרתו "אחריות פלילית אישית" ("Individual criminal responsibility"), נועד לאפשר העמדה לדין על בסיס אחריות פלילית של הדרגים השונים (הן הכפופים והן הממונים) בגין הפשעים המפורטים בסעיפים 2-5 לאמנה.⁵⁰⁸

סעיף 7 נחלק לארבעה תתי-סעיפים לפיהם :

1. A person who planned, instigated, ordered, committed or otherwise aided and abetted in the planning, preparation or execution of a crime referred to in articles 2 to 5 of the present Statute, shall be individually responsible for the crime.
2. The official position of any accused person, whether as Head of State or Government or as a responsible Government official, shall not relieve such person of criminal responsibility nor mitigate punishment.
3. The fact that any of the acts referred to in articles 2 to 5 of the present Statute was committed by a subordinate does not relieve his superior of criminal responsibility if he knew or had reason to know that the subordinate was about to commit such acts or had done so and the superior failed to take the necessary and reasonable measures to prevent such acts or to punish the perpetrators thereof.
4. The fact that an accused person acted pursuant to an order of a Government or of a superior shall not relieve him of criminal responsibility, but may be considered in mitigation of punishment if the International Tribunal determines that justice so requires.⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ Askin (לעיל, הערה 486) בעמ' 79.

⁵⁰⁸ André Klip and Göran Sluiter, *Annotated Leading Cases of International Criminal Tribunals* (2005) p. 322: "Article 7 is clearly intended to assign individual criminal responsibility at different levels, both subordinate and superior, for the commission of crimes listed in Articles 2 to 5 of the Statute. Article 7 gives effect to a general principle of criminal law that an individual is responsible for his acts and omissions. It provides that an individual may be held criminally responsible for the direct commission of a crime, whether as an individual or jointly, or through his omissions for the crimes of his subordinates when under an obligation to act" (לעיל, הערה 454) בעמ' 193-192: "We can not possibly prosecute every prison guard who caused great suffering in Yugoslavia, and our primary focus is on the leaders who were responsible for instigating and directing the crimes. At the same time, we think prosecutions of prison guards and others like them have significant symbolic value and that it is our obligation to pursue some of them".

⁵⁰⁹ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 7.

את האחריות הפלילית-האישית אפשר לחלק לשתי תת-קטגוריות: אחריות אישית ישירה בהתאם לסעיף 17(1) ואחריות אישית פיקודית בהתאם לסעיף 37(3).⁵¹⁰ סעיף 17(1) אינו מפריד בין המבצע הישיר של העברה ובין יתר השותפים לדבר העברה וקובע כי מי שתכנן, שידל, יזם, הורה, ביצע או סייע בהכנה, בתכנון או בביצוע של הפשעים הנזכרים בסעיפים 2-5 לחוקה יהיה אחראי באופן אישי על הפשע.⁵¹¹ מעיון בסעיפים עולה שאפשר להעמיד לדין מפקד שהורה על ביצוע מעשי אלימות מינית הן על פי סעיף 17(1), כמי שהורה על ביצוע העברה, והן לפי סעיף 37(3). ההבדל בין הסעיפים מצוי בחובה האקטיבית שסעיף 37(3) מטיל על המפקד. הסעיף קובע שהעובדה שאת המעשים הנזכרים בסעיפים 2-5 לחוקה ביצעו אנשים הכפופים לנאשם אינה פוטרת אותו מאחריותו הפלילית כממונה עליהם, אם הוא כממונה ידע או היה צריך לדעת שהכפופים לו עומדים לבצע מעשים אלו או ביצעו אותם, והוא כממונה נכשל במילוי חובתו לנקוט את הצעדים הדרושים והסבירים כדי למנוע אותם או להעניש את מבצעייהם.⁵¹² לסעיף זה אפשר לייחס מעין אחריות "עקיפה", שכן מעורבותו של הממונה בפשע אינה מעורבות ישירה, אלא מקורה במחדל או בהימנעותו מלמנוע את הפשעים ולהעניש את מבצעייהם.⁵¹³ כלשונו התמציתית של הוגו גרוטיוס (Hugo Grotius):

we must accept the principle that he who knows of a crime, and is able and bound to prevent it but fails to do so, himself commits a crime.⁵¹⁴

בית הדין הבינלאומי הפלילי לרואנדה (ICTR)

רקע

פשעי מין איזמים התרחשו בשנות התשעים של המאה העשרים ברואנדה שביבשת אפריקה כחלק ממאבק אזרחי-שבטי בין בני שבט ההוטו (שעסקו בחקלאות) ובין בני השבט הטוטסי (שעסקו במרעה). שפיכות הדמים החלה ב-6 באפריל 1994 ונמשכה כמאה ימים עד תחילת יולי 1994. בעקבות פשעי המלחמה שבוצעו

⁵¹⁰ ראו: Mettraux (לעיל, הערה 479) בעמ' 269, 279-297, 310-298.

⁵¹¹ Klip and Sluiter (לעיל, הערה 508) בעמ' 323: "Article 7(1) is concerned with persons directly responsible for planning, instigating, ordering, committing, or aiding and abetting in the planning, preparation or execution of a crime. Thus, both the individual who himself carries out the unlawful conduct and his superior who is involved in the conduct not by physical participation, but for example by ordering or instigating it, are covered by Article 7(1)" Morris and Scharf (לעיל, הערה 468) בעמ' 93-96.

⁵¹² Morris and Scharf שם, בעמ' 99-100. בית הדין עמד על ארבעה יסודות להעמדה לדין בהתאם לסעיף זה כדלקמן: "(i) the existence of a superior-subordinate relationship; (ii) that the superior knew or had reason to know that the subordinate was about to or had committed a crime; and (iii) that the superior failed to take the necessary and reasonable measures to prevent the criminal act or to punish the perpetrator thereof [...]; (iv) a subordinate commits a crime under international law" לקוח מתוך: Bert Swart, Alexander Zahar and Göran Sluiter, *The Legacy of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia* (2011) pp. 378. במקור ראו פסק הדין: *Prosecutor v. Zdravko Mucić et al.*, Case No. IT-96-21-T, judgment, 16 November 1998, para. 346, p. 128, ניתן לצפיה באתר: http://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ליסוד הרביעי במקור ראו: *Prosecutor v. Naser Orić*, Case No. IT-03-68-T, Judgment, 30 June, 2006 para. 294, p. 112, ניתן לצפיה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/oric/tjug/en/ori-jud060630e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵¹³ Klip and Sluiter (לעיל, הערה 508) בעמ' 323: "The type of responsibility provided for in Article 7(3) may be described as 'indirect' as it does not stem from a 'direct' involvement by the superior in the commission of a crime but rather from his omission to prevent or punish such offence, ie, of his failure to act in spite of knowledge. This responsibility arises only where the superior is under a legal obligation to act" סעיף זה ראו: Swart, Zahar and Sluiter שם, בעמ' 377-379.

⁵¹⁴ Hugo Grotius, *De Jure Belli ac Pacis* (1615) (Vol. II, Francis W. Kelsey - trans., 1964) p. 523.

בשטחה של רואנדה החליטה ב-8 בנובמבר 1994 מועצת הביטחון של האו"ם לאמץ את החלטה 955⁵¹⁵ ולהקים גוף שיפוט - בית הדין הבינלאומי הפלילי לרואנדה (International Criminal Tribunal for Rwanda - ICTR, להלן: "בית הדין לרואנדה"), שמטרתו לדון בפשעים בכלל וברצח העם בפרט שבוצעו במהלך מלחמת האזרחים ברואנדה בשנת 1994.⁵¹⁶

חוקת בית הדין לפשעי רואנדה

לחוקת בית הדין לפשעי רואנדה קווי דמיון בולטים לחוקת בית הדין לפשעי יוגוסלביה, אך עם זאת יש כמה הבדלים.⁵¹⁷ באשר לתחולתן של החוקות, ככל נורמה פלילית נהוג להבחין בין תחולה במקום, תחולה בזמן ותחולה פרסונלית.⁵¹⁸ סעיף 1 לחוקת יוגוסלביה קובע:

The International Tribunal shall have the power to prosecute persons responsible for serious violations of international humanitarian law committed in the territory of the former Yugoslavia since 1991 in accordance with the provisions of the present Statute.⁵¹⁹

סעיף 1 לחוקת רואנדה קובע:

The International Tribunal for Rwanda shall have the power to prosecute **persons** responsible for serious violations of international humanitarian law committed **in the territory of Rwanda** and **Rwandan citizens** responsible for such violations committed in the **territory of neighbouring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994**, in accordance with the provisions of the present Statute.⁵²⁰

באשר לתחולה בזמן, ביוגוסלביה נקבע אך ורק סף – למן 1991. ברואנדה לעומת זה נקבעו הן סף – 1 בינואר 1994, והן רף – 31 בדצמבר 1994. באשר לתחולה הטריטוריאלית והפרסונלית, שתי החוקות מסמיכות את בית הדין להעמיד לדין כל אדם (persons) שביצע עברה בטריטוריה הרלוונטית, אבל

⁵¹⁵ UN SC Res. 955, Doc S/RES/955, (8 Nov. 1994): "[...] the reports indicating that genocide and other systematic, widespread and flagrant violations of international humanitarian law have been committed in Rwanda, [...] Believing that the establishment of an international tribunal for the prosecution of persons responsible for genocide and the other above-mentioned violations of international humanitarian law will contribute to ensuring that such violations are halted and effectively redressed [...]" (ניתן לצפייה באתר: <http://www.justiceinperspective.org.za/images/rwanda/UN%20SC%20Res%20955%201994.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013)).

⁵¹⁶ Karina Oborune, *Achievements and Shortcomings of International Criminal Tribunal for Rwanda* (2010) p. 7.

⁵¹⁷ ראו למשל: Richard Goldstone, "International Criminal Court and Ad Hoc Tribunals", *The Oxford Handbook on the United Nations* (Thomas G. Weiss and Sam Daws - eds., 2007) 463, pp. 463-478: "Though there are slight differences between ICTR and ICTY rules and practices, they essentially mirror each other" (שם בעמ' 474). Cryer, Friman, Robinson and Wilmschurst (לעיל, הערה 10) בעמ' 474.

⁵¹⁸ הלוי (לעיל, הערה 9) בעמ' 299-487.

⁵¹⁹ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 1.

⁵²⁰ ראו חוקת בית הדין של רואנדה: Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, 8 November 1994, 80 UN Doc., S/RES/955, Art. 1 (להלן: "Statute of the ICTR"), ניתן לצפייה באתר: <http://www2.ohchr.org/english/law/itr.htm> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ניתן גם לצפייה באתר: <http://www.unictt.org/Legal/StatuteoftheTribunal/tabid/94/Default.aspx> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

ברואנדה נוספה לבית הדין הסמכות להעמיד לדין את אזרחי רואנדה שביצעו עברות במדינות שכנות.⁵²¹ ביולי 1994 הביסו כוחות ה-FPR Front Patriotique Rwandais את שלטון ההוטו וישמו קץ לרצח העם. כשני מיליון בני הוטו נמלטו ונהפכו לפליטים בבורנדי, בטנזניה, באוגנדה ובזאיר. היו שברחו משום שהשתתפו בהשמדה של בני הטוטסי וחששו מפני מעשי נקמה. אלפים מהם מתו במגפות במחנות הפליטים. המלחמה ברואנדה ומשבר הפליטים שבא בעקבותיה הביאו לידי הפרת האיוון הפוליטי והצבאי באזור הגבול עם זאיר ולפרוץ מלחמת קונגו. מ-1996 שבו לרואנדה מאות אלפי פליטים.

הדומה והשונה בין חוקת רואנדה לחוקת יוגוסלביה בהתייחס למעשי אלימות מינית ואונס

א. סעיף 5 לחוקת יוגוסלביה, בדומה למדי לסעיף 3 לחוקת רואנדה, מגדיר אילו מעשים הם בגדר פשעים נגד האנושות הנמצאים בסמכותו העניינית של בית הדין. כמו כן ניכר שתוכן הסעיף זהה ברובו להגדרתו בחוקת יוגוסלביה, ובשני הסעיפים מוצגת רשימת עברות זהה,⁵²² הכוללת באופן דומה את עברת האונס,⁵²³ ובסופם מצוין שהרשימה כוללת גם מעשים בלתי אנושיים אחרים (רשימה פתוחה). אבל ההבדל המהותי שבין הסעיפים נעוץ בפסקת הפתיחה ובדרישות הסף: בסעיף 5 לחוקת יוגוסלביה הדרישה היא "committed in armed conflict", ואילו בסעיף 3 לחוקת רואנדה הדרישה היא "committed [...] against any civilian population on national, political, ethnic, racial or religious grounds".⁵²⁴ דרישה זו של סעיף 3 מצרה ומצמצמת את שמיכת ההגנה של פשעים נגד האנושות לכדי פשעים בעלי אופי מפלה.⁵²⁵ אך מנגד בסעיף זה אין תנאי סף של התרחשות מלחמה לאומית או בינלאומית, מה שלמעשה מרחיב את תכולת הסעיף.⁵²⁶ זאת ועוד, בסעיף 3 לחוקת בית הדין לרואנדה – בדומה לסעיף 5 בחוקת בית הדין ליגוסלביה - מופיעה רשימה של מעשים שהם בגדר **פשעים כנגד האנושות**. בין היתר כולל הסעיף את העברות "(f) torture" ו-"(i) other inhumane acts". המעשים של אונס ואלימות מינית יכולים להיכלל בעקיפין בסעיף 3(f) ובסעיף 3(i).⁵²⁷

⁵²¹ Marcus R. Mumford, "Building upon a Foundation of Sand: A Commentary on the International Criminal Court Treaty Conference", 8 *Mich. St. U.-DCL J. Int'l L.* (1999) 151, p. 165.

⁵²² Mettraux (לעיל, הערה 479) בעמ' 148; Boot (לעיל, הערה 174) בעמ' 468.

⁵²³ Judith G. Gardam and Michelle J. Jarvis, *Women, Armed Conflict and International Law* (2001) p. 80; ראו "The International Tribunal for Rwanda shall have the power to prosecute persons responsible for the attack against any civilian population on national, political, ethnic, racial or religious grounds: [...] (f) Torture; (g) Rape; [...] (i) Other inhumane acts".

⁵²⁴ Statute of the ICTR שם, סעיף 3; Cryer, Friman, Robinson and Wilmschurst (לעיל, הערה 10) בעמ' 232-233; Boot שם, בעמ' 468.

⁵²⁵ Mettraux (לעיל, הערה 479) בעמ' 153.

⁵²⁶ Patricia Viseur Sellers, "Arriving at Rwanda: Extension of Sexual Assault Prosecution under the Statutes of the Ad Hoc International Criminal Tribunals", 90 *Am. Soc'y Int'l L. Proc.* (1996) 605 p. 610.

⁵²⁷ ראו: J. Le Roux and Yves Muhire, "The Status of Acts of Sexual Violence in International Criminal Law", 22 *S. Afr. J. Crim. Just.* (2009) 69, p. 84.

ב. סעיף 4 לחוקת רואנדה עוסק ב"פשעים שהם בגדר הפרות חמורות בהתאם לחוקת ז'נבה הרביעית משנת 1949",⁵²⁸ בדומה לסעיף 2 לחוקת יוגוסלביה.⁵²⁹ סעיף 2 לחוקת יוגוסלביה מונה רשימה של הפרות חמורות ("grave breaches"), אבל רשימה זו אינה כוללת כל מעשה של אונס או אלימות מינית.⁵³⁰ בסעיף 4(e) לחוקת רואנדה, לעומת זה, מצוין במפורש שמעשים שהם בגדר הפרה חמורה של אמנת ז'נבה משנת 1949 והפרוטוקול השני המשלים משנת 1977 כוללים מעשים של אונס, זנות כפויה וכל צורה של תקיפה מגונה כחלק מרשימת העברות המהוות פשע חמור:⁵³¹

The International Tribunal for Rwanda shall have the power to prosecute persons committing or ordering to be committed serious violations of Article 3 common to the Geneva Conventions of 12 August 1949 for the Protection of War Victims, and of Additional Protocol II thereto of 8 June 1977. These violations shall include, but shall not be limited to: [...]

(e) Outrages upon personal dignity, in particular humiliating and degrading treatment, rape, enforced prostitution and any form of indecent assault; [...]⁵³²

סעיף 2 לחוקת רואנדה, בדומה לסעיף 4 לחוקת יוגוסלביה, עוסק בפשע של רצח עם.⁵³³ בדומה לסעיף 4(2) לחוקת יוגוסלביה, אלימות מינית ואונס עשויים להיכלל בכל אחד מהמעשים המוגדרים בסעיף 2(b) לחוקת רואנדה.⁵³⁴

כתבי האישום שהוגשו לבית הדין ביוגוסלביה והתייחסותם לאלימות מינית כלפי נשים

כמו שנידון בהרחבה לעיל, אלימות מינית ואונס נמנו עם המעשים שהוגדרו במפורש כ"פשעים נגד האנושות".⁵³⁵ כן הוצגה פרשנות עקיפה המאפשרת להגדיר מעשים אלו גם כ"הפרות חמורות בהתאם לאמנת ז'נבה", "הפרות של חוקי המלחמה ומנהגיה" ו"רצח עם".⁵³⁶ מעיון בהוראת החוקה שהוצגה לעיל ברי שהדרך הפשוטה והישירה ביותר להאשים בגין אונס ואלימות מינית היא הגשת כתב אישום על פי סעיף 5(g). כמו שנטען לעיל, זו הגנה ישירה. עוד הוצגו כמה אפשרויות לייחס להוראות חיקוק שונות משמעות האוסרת על אלימות מינית ואונס בנסיבות שונות. מבין

⁵²⁸ Statute of the ICTR (לעיל, הערה 520) סעיף 4.

⁵²⁹ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 2.

⁵³⁰ Niarchos (לעיל, הערה 50) בעמ' 681.

⁵³¹ Askin (לעיל, הערה 486) בעמ' 70-69; Nahapetian (לעיל, הערה 456) בעמ' 133. ראוי לזכור שברקע של היתרון הנובע מהאזכור המפורש, עדיין מצוי חסרונם של אמנת ז'נבה והפרוטוקולים המשלימים, הנוקטים נוסחים לקשירה בין מעשי האלימות המינית לפגיעה בכבוד, ראו: גאיי-פריי (לעיל, הערה 3) בעמ' 289.

⁵³² Statute of the ICTR (לעיל, הערה 520) סעיף 4.

⁵³³ Boot (לעיל, הערה 174) בעמ' 243.

⁵³⁴ Statute of the ICTR (לעיל, הערה 520) סעיף 2(b): "Genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such: [...] (b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group".

⁵³⁵ ראו דיון לעיל בהערות שוליים מספר 456-465, בפרק זה.

⁵³⁶ ראו לעיל דיון בהערות שוליים מספר 467-504, בפרק זה.

האפשרויות הללו הובהר ייחודו של סעיף 3, העוסק בהפרות של חוקי המלחמה או מנהגיה והמאפשר הפניה אל סעיפים מחוץ לחוקה המספקים הגנה ישירה כגון סעיף 27 לאמנת ז'נבה וסעיף 4(2)(e) לפרוטוקול השני.

ואכן לפני מנסחי כתב האישום עמדו כמה חלופות להוראות חיקוק שעל פיהן אפשר להעמיד לדין חשוד במעשים של אונס ואלימות מינית. אפשרות זו היא אפשרות ידועה ומקובלת בשיטות משפט רבות. כך למשל כותב כ' השופט בדגרי:

בהגשת כתב-אישום צריכה התביעה להשתדל לבחור, בין סעיפי האישום האפשריים, אותו האישום המבטא בצורה הנאותה ביותר את מהות המעשה. במסגרת זאת מותר לה, כמובן, לבחור את הסעיף המחמיר ביותר עם הנאשם. אם יש לתובעים ספקות כלשהם לגבי האפשרות להוכיח את כל האלמנטים של עבירה זו, ניתן לצרף אישום נוסף או אלטרנטיבי, ודבר זה גם מוצדק, אם הוא נחוץ כדי להאיר היבט מיוחד של הפרשה. אך אין להרבות בסעיפי אישום סתם, תוך מה שנקרא באנגלית: "throwing the book at The accused".⁵³⁷

כמו שיוצג להלן, במקרים רבים בחרו מנסחי כתבי האישום לנקוט כמה חלופות להוראות החוק המצוינות בכתב האישום. כך למשל לשונו של כתב האישום נגד גרובן (Gruban):⁵³⁸

25.2. GRUBAN wilfully caused "F" great suffering by subjecting her to forcible sexual intercourse, a GRAVE BREACH recognised by Article 2(c) of the Statute of the Tribunal, or;
25.3. Alternatively, GRUBAN subjected "F" to cruel treatment by forcible sexual intercourse, a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR recognised by Article 3 of the Statute of the Tribunal and Article 3(1)(a) of the Geneva Conventions.
25.4. GRUBAN raped "F", a CRIME AGAINST HUMANITY recognised by Article 5(g) of the Statute of the Tribunal.⁵³⁹

בעטיה של הפגיעה שחוותה האישה המכונה "F" מייחס כתב האישום לגרובן שלושה סעיפי עברה שונים: 2(c), 3, ו-5(g). באישום זה לא השתמשו מנסחי כתב האישום בסעיף 3 כדי להפנות אל סעיף 27 לאמנת ז'נבה, אלא דווקא כדי להפנות אל סעיף 3(1)(a) לאמנת ז'נבה, סעיף המתייחס למעשי אלימות, יחס אכזרי ועינויים. כמו כן הם העניקו פרשנות מרחיבה לסעיף 2(c), העוסק בגרימת פגיעה במזיד לגוף או לבריאות. על אף הפסול העשוי להימצא ב"זריקת ספר החוקים על הנאשם", מריבוי האלטרנטיבות המוצגות בכתב האישום אפשר ללמוד על היעדר הוודאות המשפטית ועל המאמץ וההשתדלות של המאשימים להצליח לאתר הוראת חוק שתעמוד במבחן בית הדין ותביא לידי הרשעה באלימות מינית ובאונס בעת מלחמה.

עוד ראוי להקדים ולציין שכדרכם של כתבי אישום, גם כתבי האישום שהוגשו בבית הדין ליוגוסלביה לעתים כורכים יחדיו כמה נאשמים ו/או כמה אישומים. בסוף עבודת המחקר יוצגו שני נספחים- נספח א העוסק באישומים במעשי אלימות מינית שנעשו במלחמה ביוגוסלביה ובו שמונה טבלאות המסכמות את האישומים:

⁵³⁷ בש"פ 5284/91 לויאן נ' מדינת ישראל, פ"ד מו(1) 156, בעמ' 160.

⁵³⁸ Prosecutor v. Zeljko Meakic et al., Case No. IT-95-4-I, 13 February 1995, Initial Indictment, para. 30.1-30.4. ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/mejakic/ind/en/mea-ii950213e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵³⁹ Prosecutor v. Zeljko Meakic et al. שם, בפסקאות 25.4-25.1, 26.4-26.1, 30.4-30.1.

א. אלימות מינית נגד נשים, נאשמים על פי סעיף 5(g)

ב. אלימות מינית כנגד גברים, נאשמים על פי סעיף 5(g)

ג. נאשמים הן על פי סעיף 5(g), והן על פי סעיף 3

ד. נאשמים על פי סעיף 3 בלבד, ללא סעיף 5(g)

ה. אישומים עקיפים שנוספו לאישומים על פי סעיף 5(g) ו/או סעיף 3

ו. אישומים עקיפים בגין פגיעה בנשים

ז. אישומים עקיפים בגין פגיעה בגברים

ח. אזכורים כלליים של מעשי אונס ואלימות מינית

נספח ב העוסק בהרשעות במעשי אלימות מינית שנעשו במלחמה ביוגוסלביה ובו ארבע טבלאות המסכמות את ההרשעות:

ט. המורשעים בעברה על פי סעיף 5(g)

י. הורשעו במעשי אלימות מינית שלא על פי סעיף 5(g) ולא על פי סעיף 3

יא. הורשעו בין היתר ובאופן כללי במעשי אונס ואלימות מינית

יב. מצב התיקים שנגמרו בלא הרשעה או שטרם הסתיימו

נכון למועד כתיבת שורות אלו הואשמו בסך הכול 21 נאשמים בגין מעשי אונס ו/או אלימות מינית נגד נשים בהתאם לסעיף 5(g) יחד עם סעיפים 17(1) ו/או 7(3) (ראו נספח א טבלה א). עוד הואשמו שלושה נאשמים על פי סעיף 5(g) באלימות מינית נגד גברים (ראו נספח א טבלה ב).

מתוך 24 הנאשמים על פי סעיף 5(g) הנזכרים לעיל, 11 הואשמו באלימות מינית ואונס בדרך ישירה הן על פי סעיף 5(g) והן באמצעות סעיף 3 לחוקה (ראו נספח א טבלה ג).

מעניין שהנאשם היחיד שמיוחסת לו הפרה של סעיף 27 לאמנת ז'נבה ושל סעיף 4(2)(e) לפרוטוקול השני באמצעות סעיף 3 לחוקה, הואשם בנוסף על פי סעיף 5(g). עסקינן בכתב האישום כנגד זלקו רזנטוביק ⁵⁴⁰ (Zeljko Raznatovic), הנוקט לשון זו:

VIOLATIONS OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR punishable under Article 3 of the Statute of the Tribunal and recognised by Article 27 (rape) of the Fourth Geneva Convention and by Article 4(2)(e) (rape) of Additional Protocol Two.

נראה אפוא שכל הנאשמים שבעניינם נעשה שימוש בהגנה ישירה מוצגים בנספח א, טבלאות א-ב. בנספח א טבלה ד מסוכם עניינם של שישה נאשמים שמיוחסים להם מעשים של אלימות מינית ואונס באמצעות סעיף 3 לחוקת בית הדין בלבד, ללא ציון סעיף 5(g). כתבי אישום אלו אמנם מסתמכים על סעיף 3 לחוקה, אך בניגוד לכתב האישום בעניינו של רזנטוביק, הם אינם מפנים אל הוראת סעיף 27 לאמנת ז'נבה או אל הוראת סעיף 4(2)(e) לפרוטוקול השני, אלא אל הוראות אחרות כמפורט בטבלה.

⁵⁴⁰ Prosecutor v. Zeljko Raznatovic, שם, בפסקה 5.3.

מלבד 24 הנאשמים הנזכרים לעיל, **הואשמו שישה** נאשמים באלימות מינית ואונס באופן מפורש, אבל לא על פי סעיף 5(g), אלא באמצעות סעיף 3 לחוקת בית הדין בלבד (נספח א טבלה ד). כאמור, אצל אף אחד מן הנאשמים הללו לא נעשה שימוש בסעיף 27 לאמנת ז'נבה או בסעיף 24(e) לפרוטוקול השני. כאמור, לעתים קרובות נקטו כתבי האישום כמה הוראות חיקוק חלופיות. מתוך שלושים הנאשמים שהוזכרו עד כה, כללו כתבי האישום של 28 נאשמים הוראות חיקוק שונות ומגוונות מלבד סעיף 5(g) ו/או סעיף 3, שבאמצעות פרשנות מרחיבה ניתן להבינן כמתייחסות למעשי אלימות מינית ואונס (ראו נספח א טבלה ה).

מלבד שלושים הנאשמים שהוזכרו עד כה, הוגשו עוד **עשרה** אישומים המייחסים לנאשמים אלימות מינית ואונס מתוך שימוש בהגנה עקיפה, כלומר שלא על פי סעיף 5(g) או סעיף 3 (נספח א טבלה ו). בנספח א טבלה ז מסוכם עניינם של חמשת הנאשמים שביצעו מעשי אלימות מינית כנגד גברים והואשמו באישומים עקיפים. ראוי לציין שנאשם אחד, חזים דליס (Hazim Delić),⁵⁴¹ מופיע הן בנספח א טבלה ו והן בנספח א טבלה ז שכן הוא הואשם הן באונס נשים והן באלימות כנגד גברים.

44 הנאשמים שהוזכרו בטבלאות עד כה הם נאשמים שכתבי האישום ייחסו להם במפורש עברות של אונס ו/או אלימות מינית אם ישירות על פי סעיף 5(g) ואם בעקיפין על ידי פרשנות מרחיבה של סעיפים שונים. נוסח האישום בגין אונס ומעשי אלימות מינית של נאשמים אלו מפורש ומפורט, וכולל תיאור מפורט של מעשה העברה ונפגעותיה או נפגעה. ואולם עיון בכתבי האישום של יתר הנאשמים מעלה שבעובדות האישום של 34 נאשמים נוספים מוזכרים מעשי אונס ואלימות מינית אף שלא יוחסה להם עברה של אונס או אלימות מינית. אצל 34 נאשמים אלו המעשים מוזכרים באופן כללי ומעורפל כחלק ממעשי העינוי, הרדיפה, ההשמדה ורצח העם המיוחסים להם ללא פירוט עובדתי נרחב. עניינם של 34 הנאשמים הללו מסוכם בנספח א טבלה ח. מעניין לציין שבבית דין זה, לראשונה, הייתה בקרב הנאשמים במעשי אלימות מינית באופן כללי כחלק מרצח עם ומרדיפות נאשמת אישה, ביליאנה פלאביסיץ' (Biljana Plavšić).⁵⁴²

פסקי הדין של בית הדין ביוגוסלביה והתייחסותם לאלימות מינית כלפי נשים – נתונים מספריים

במועד כתיבת שורות אלו טרם הסתיים הדיון בעניינם של כל הנאשמים שהוצגו עד כה, ולפיכך טרם בשלה העת לסכם את פועלו של בית הדין ליוגוסלביה לשעבר. ואולם בשורות הבאות יוצג בקצרה עניינם של מי שהורשעו ונגזר דינם בבית הדין.

כאמור לעיל, סעיף 5(g) הוא הסעיף היחיד בחוקת בית הדין שמצויה בו הגנה ישירה. מבין 24 הנאשמים שיוחסה להם עברה לפי סעיף זה (נספח א טבלאות א ו-ב), עניינם של 22 בלבד נידון לפני בית הדין הבינלאומי (היות שעניינם של שני נאשמים הועבר לבית משפט לאומי (נאשמים מספר 20 ו-21, בנספח

⁵⁴¹ לעניין אישומיו של חזים דליס, ראו כתב האישום: *Prosecutor v. Zdravko Mucić et al.*, Case No. IT-96-21, Indictment, 19 March 1996, paras. 24-25, 31, 34 <http://www.icty.org/x/cases/mucic/ind/en/cel-ii960321e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵⁴² *Prosecutor v. Biljana Plavšić and Momčilo Krajišnik*, Case No IT-00-39 & 40-PT, Amended Consolidated Indictment, 7 March 2002, paras. 15-23 <http://www.icty.org/x/cases/plavsic/ind/en/kra-cai020307e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

א טבלה א). מבין 19 הנאשמים בפגיעה בנשים הרשיע בית הדין חמישה; ומבין שלושת הנאשמים בפגיעה בגברים, הרשיע בית הדין אחד. עניינם של ששת המורשעים בעברה על פי סעיף 5(g) מוצג בנספח ב טבלה ט. ראוי לציין כי ששת המורשעים הללו (5 בפגיעה בנשים, 1 בפגיעה בגברים) הורשעו גם בסעיפי עברה שכללו הגנות עקיפות שונות, כמפורט בנספח ב טבלה ט.

כאמור, סעיף 3 לחוקה מאפשר הפניה אל סעיף 27 לאמנת ז'נבה ואל סעיף 4(2)(e) לפרוטוקול השני, סעיפים שבהם מצויה הגנה ישירה. לפיכך כאשר נעשה שימוש בהוראות חוק אלו ניתן להתייחס אל הנורמה המשפטית כנורמה של הגנה ישירה. הנאשם היחיד שהואשם על פי מנגנון זה - זלקו רזנאטוביץ (Zeljko Raznatovic) – נפטר בטרם הסתיים משפטו (נאשם מספר 4 בנספח א טבלה ג). נראה אפוא שאין בנמצא מי שהורשע במעשי אלימות מינית, שהם בגדר הפרה של סעיף 27 לאמנת ז'נבה וסעיף 4(2)(e) לפרוטוקול השני. נמצא שכל המורשעים שבעניינם נעשה שימוש בהגנה ישירה מוצגים בנספח ב טבלה ט הנזכרת לעיל.

מקרב כל הנאשמים, 20 הואשמו במפורש באלימות מינית שלא על פי סעיף 5(g) ושלא על פי סעיף 3 לחוקה יחד עם סעיף 27 לאמנת ז'נבה וסעיף 4(2)(e) לפרוטוקול השני (סך הנאשמים בנספח א, בטבלאות ד, ו, ו-ז). מתוך 20 הנאשמים הללו 10 הורשעו (5 בפגיעה בנשים, 4 בפגיעה בגברים, 1 בפגיעה גם בנשים וגם בגברים), כמפורט בנספח ב טבלה י.

מבין 34 הנאשמים המוזכרים בנספח ב טבלה ח, כלומר נאשמים שהאישום באלימות מינית בעניינם לא היה מפורש, אלא הוזכר באופן כללי ומעורפל כחלק ממעשי העינוי, הרדיפה, ההשמדה ורצח העם, הורשעו 12 נאשמים, כמפורט בנספח ב טבלה יא.

בנספח ב טבלה יב, מוצג עניינם של כל הנאשמים שהוזכרו לעיל בקרב הנאשמים, אך לא הוזכרו בין המורשעים. כלומר הנאשמים שזוכו, הנאשמים שנפטרו בטרם הסתיים משפטם, הנאשמים שהאישומים כנגדם נמחקו, הנאשמים שעניינם הועבר לערכאות לאומיות, והנאשמים שהדיון בעניינם טרם הסתיים.

ההתפתחויות המשפטיות בפסקי הדין של הערכאות ביוגוסלביה וברואנדה

בחלק זה יוצגו ההתפתחויות המשפטיות העיקריות בפסקי הדין של הערכאות ביוגוסלביה וברואנדה בכל הקשור לעברות האלימות המינית בעת מלחמה. ראוי לזכור שבתי הדין הללו טרם סיימו את פועלם, וכי במועד כתיבת שורות אלו מתנהלים בין כותליהם מספר בלתי מבוטל של תיקים.

כאמור לעיל, מלבד ששת המורשעים על פי סעיף 5(g) לפני בית הדין ליוגוסלביה, הורשעו נאשמים גם במעשי אלימות מינית, המהווים אחד מארבעת הפשעים שבסמכותו של בית הדין (הפרות חמורות של אמנות ז'נבה משנת 1949, הפרות של חוקי המלחמה ומנהגיה, פשעים נגד האנושות ורצח עם). נוסח ארבע העברות המצויות בסמכותו של בית הדין הוא נוסח רחב וגמיש, ומעשים רבים נחשבים עברה אף שיסודותיה כלל לא פורטו בחוקה. גם כשמופיעה בחוקה רשימה של מעשים אסורים, לא תמיד מדובר ברשימה סגורה. גמישות זו היא שאפשרה לרשויות התביעה לייחס לנאשמים עברות חלופיות בגין אותו מעשה עובדתי. כך למשל לנאשם מירוסלב ברולו (Miroslav Bralo) יוחס מעשה של עינוי, המופיע מפורשות בסעיף 2(b), וגם מעשה שהוא בגדר עברה של פשע מלחמה לפי סעיף 3,⁵⁴³ אף שסעיף 3 אינו כולל את העינוי ברשימת המעשים האסורים, אך כאמור הרשימה שבסעיף 3 היא רשימה לא סגורה.

⁵⁴³ Prosecutor v. Miroslav Bralo, Case No. IT-95-17- S, Sentencing Judgement, 7 December 2005, para. 5, p. 2. ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/bralo/tjug/en/bra-sj051207-e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

בתי הדין אימצו לא אחת את גישת התביעה, וכמו שיודגם להלן במקרים רבים הורשע נאשם בכמה עברות בגין אותו מעשה. אפשרות זו אינה חריגה, והיא נהוגה בשיטות משפט רבות, בכלל זה במשפט הבינלאומי, בכפוף לכך שהנאשם אינו נענש יותר מפעם אחת בגין אותו מעשה.⁵⁴⁴ כך למשל קובע סעיף 1 ל-"United Nations Detention Unit Regulations for the Establishment of a Disciplinary Procedure for Detainees":

No detainee may be punished except in accordance with this Regulations and never twice for the same act.⁵⁴⁵

בית הדין הבינלאומי ליוגוסלביה מקבל עיקרון זה. הוא אינו רואה בעיה בייחוס כמה עברות לנאשם בגין אותו מעשה עובדתי,⁵⁴⁶ אבל נפסק שהעונש ייגזר על סמך ההתנהגות הפלילית שהוכחה במשפט, ולא על סמך ייחוס העברות לחלופין או במצטבר:

What can, however, be said with certainty is that penalty cannot be made to depend upon whether offences arising from the same conduct are alleged cumulatively or in the alternative. What is to be punished by penalty is proven criminal conduct and that will not depend upon technicalities of pleading.⁵⁴⁷

הגדרת האונס

אחד המאפיינים הבולטים של פסקי הדין ביוגוסלביה וברואנדה נבע מהיעדרה של הגדרה חוקית של יסודות עברת האונס ויתר עברות האלימות המינית. אף מסמך בינלאומי בעל מעמד של חקיקה לא טרח לעשות כן, והמשימה הוטלה למעשה על כתפיהם של שופטי בתי הדין:

ICTY Judges have defined, often for the first time, the elements of offences, the impact of defences raised, the modes of criminal liability, and the scope of superior responsibility [...] Scholars have also recognized the important role of the Tribunal in the realm of gender crimes, an area left largely undeveloped in the Nuremberg and Tokyo war crimes proceedings.⁵⁴⁸

עקרון החוקיות שבמשפט הפלילי מחייב בין היתר בהירות ודיוק בנוסח האיסור הפלילי: "אין עונשין בלא

⁵⁴⁴ כך למשל קובע סעיף 186 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982: "בית המשפט רשאי להרשיע נאשם בכל אחת מן העבירות שאשמתו בהן נתגלתה מן העובדות שהוכחו לפניו, אך לא יענישנו יותר מפעם אחת בשל אותו מעשה".

⁵⁴⁵ United Nations Detention Unit Regulations for the Establishment of a Disciplinary Procedure for Detainees, UN Doc. IT/97 (April 1995). ניתן לצפייה באתר: www.icty.org/x/file/Legal%20Library/.../IT97UNDU_disciplinary_en.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵⁴⁶ *Prosecutor v. Milorad Krnojelac*, "Decision on the Defence Preliminary Motion on the Form of the Indictment", Case No. IT-97-25-PT, Trial Chamber II, 24 February 1999, paras 5, 8. ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/krnjelac/tdec/en/902247325494.htm> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵⁴⁷ *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT-94-1-T, Decision on Defence Motion on Form of the Indictment, 14 November 1995, para. 17 p. 6. ניתן לצפייה באתר: <http://icr.icty.org/frmResultSet.aspx?e=hdeivf55rcfxjuz52bzbnnc&StartPage=1&EndPage=10> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ראו גם: Fabián Raimondo, *General Principles of Law in the Decisions of International Criminal Courts* (2008) p. 94. Bassiouni, *Criminal Courts* (79 הערה) בעמ' 544.

⁵⁴⁸ "ICTY Global Legacy - 2011 Conference", *The Hague World Forum Conference Centre* (15-16 November 2011), ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/sid/10405> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

חוק ברור ("Nullum Crimen sine Lege Certa").⁵⁴⁹ ההתעלמות מהגדרות העברה בחוקות בתי הדין אומרת דרשני, ואולם לא כאן המקום לדון בכך, שכן התעלמות זו רלוונטית לכל העברות, ולא לעברות המין בלבד. עם זאת ייתכן שהיעדר ההגדרה יכול לשפוך מעט אור על התנהלות התביעה בניסוח כתב האישום כמו שפורט לעיל. רוצה לומר, בהיעדר הגדרה המפרטת את יסודות העברה, נאלצו התובעים לייחס לנאשמים כמה סעיפי עברה רלוונטיים חלופיים.

אף שבית הדין ביוגוסלביה הוקם ראשון, דווקא בית הדין ברואנדה היה הראשון להתמודד עם חסרונה של הגדרה חקיקתית לעברת האונס בשדה המשפט הבינלאומי. בפסק דינו בעניין ז'אן פול אקייסו (Jean Paul Akayesu), שניתן בספטמבר 1998, נכתב בזו הלשון:

In considering the extent to which acts of sexual violence constitute crimes against humanity under Article 3(g) of its Statute, the Tribunal must define rape, as there is no commonly accepted definition of the term in international law.⁵⁵⁰

מן החסר צמחה ההגדרה הראשונה של יסודות עברת האונס במשפט הבינלאומי, כלשונה בפסק הדין:⁵⁵¹

The Tribunal defines rape as a physical invasion of a sexual nature, committed on a person under circumstances which are **coercive**.⁵⁵²

בנוסף בית הדין מגדיר בפסק הדין מהי אלימות מינית:⁵⁵³

The Tribunal considers sexual violence, which includes rape, as any act of a sexual nature which is committed on a person under circumstances which are **coercive**. Sexual violence is not limited to physical invasion of the human body and may include acts which do not involve penetration or even physical contact.⁵⁵⁴

בשתי ההגדרות שב וחוזר הביטוי "בנסיבות של כפייה" (circumstances which are coercive). פסק הדין אינו מותיר חלל ריק ומגדיר מיד מהן נסיבות של כפייה:

The Tribunal notes in this context that coercive circumstances need not be evidenced by a show of physical force. Threats, intimidation, extortion and other forms of duress which prey on fear or desperation

⁵⁴⁹ הלוי (לעיל, הערה 9) בעמ' 495, וראו גם: כהן (לעיל, הערה 6) בעמ' 664.

⁵⁵⁰ *Prosecutor v. Jean Paul Akayesu*, Case No. ICTR-96-4-T, Judgement, 2 September 1998, para, 686 ניתן לצפייה באתר: <http://www.unictr.org/Portals/0/Case/English/Akayesu/judgement/akay001.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). נוסף על היעדר הגדרה לאונס בזירת המשפט הבינלאומי, מצוין בפסק הדין כי ההגדרה במצויה של המשפט הלאומי איננה ממצה: "The Tribunal notes that while rape has been historically defined in national jurisdictions as non-consensual sexual intercourse, variations on the form of rape may include acts which involve the insertion of objects and/or the use of bodily orifices not considered to be intrinsically sexual. An act such as that described by Witness KK in her testimony - the Interahamwes thrusting a piece of wood into the sexual organs of a woman as she lay dying - constitutes rape in the Tribunal's view."

⁵⁵¹ ראו: Alex Obote-Odora, "Rape and Sexual Violence in International Law: ICTR. Contribution", 12 *New Eng. J. Int'l & Comp. L.* (2005) 135, p. 147: "Akayesu is the first case in international law that provides a definition of rape. Prior to this case there was no internationally accepted definition".

⁵⁵² *Prosecutor v. Jean Paul Akayesu* (לעיל, הערה 550) בפסקה 688.

⁵⁵³ Obote-Odora (לעיל, הערה 551) בעמ' 147.

⁵⁵⁴ *Prosecutor v. Jean Paul Akayesu* (לעיל, הערה 550) בפסקה 688.

may constitute coercion, and coercion may be inherent in certain circumstances, such as armed conflict or the military presence of Interahamwe among refugee Tutsi women at the bureau communal.⁵⁵⁵

לאחר פסק הדין בעניינו של אקייסו ברואנדה, הציג בית הדין ליוגוסלביה הגדרה לעברת האונס בפסק הדין בעניין אנטו פורונדז'יגה (Anto Furundžija), שניתן בדצמבר 1998, וכך הוגדרו יסודות העברה:

Thus, the Trial Chamber finds that the following may be accepted as the objective elements of rape:

- (i) the sexual penetration, however slight:
 - (a) of the vagina or anus of the victim by the penis of the perpetrator or any other object used by the perpetrator; or
 - (b) of the mouth of the victim by the penis of the perpetrator;
- (ii) by coercion or force or threat of force against the victim or a third person.⁵⁵⁶

כמה שנים לאחר מכן, בפברואר 2001, חידד בית המשפט בפסק הדין בעניין דרגולוב קונרד (Dragoljub Kunarac) ורדומיר קובצ' (Radomir Kovač)⁵⁵⁷ והבהיר באילו נסיבות ייחשב המעשה המיני מעשה כפוי:

- (i) the sexual activity is accompanied by force or threat of force to the victim or a third party;
- (ii) the sexual activity is accompanied by force or a variety of other specified circumstances which made the victim particularly vulnerable or negated her ability to make an informed refusal; or
- (iii) the sexual activity occurs without the consent of the victim.⁵⁵⁸

הגבלת השימוש בהסכמת הקורבן כהגנה בעברות של אלימות מינית

סעיף 96 לכללי סדרי הדין והראיות (Rules of Procedure and Evidence) של בית הדין ליגוסלביה נושא את הכותרת "Evidence in Case of Sexual Assault", וכך לשונו:

In case of sexual assault:

- (i) no corroboration of the victim's testimony shall be required;
- (ii) consent shall not be allowed as a defence if the victim:
 - (a) has been subjected to or threatened with or has had reason to fear violence, duress, detention or psychological oppression, or
 - (b) reasonably believed that if the victim did not submit, another might be so subjected, threatened or put in fear;

⁵⁵⁵ שם, שם.

⁵⁵⁶ *Prosecutor v. Anto Furundžija*, Case No. IT-95-17/1-T, Judgement, 10 December 1998, para. 185, p. 73, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵⁵⁷ יחד איתם הואשם צורן וקוביץ (Zoran Vukovic), אבל הוא הואשם והורשע בגין אונס כעינוי. ראו דיון לעיל.

⁵⁵⁸ *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al.*, Case No. IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, Judgement, 22 February 2001, para. 442, p. 148, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

(iii) before evidence of the victim's consent is admitted, the accused shall satisfy the Trial Chamber in camera that the evidence is relevant and credible;⁵⁵⁹

כלל זה, המופיע לראשונה בבית הדין הבינלאומי ליגוסלביה,⁵⁶⁰ הוא ראשון מסוגו שכן הוא מכיר באופי הכפוי של מעשה האונס, מציע לקורבן הגנה מפני השפלתה ומהצורך להתעמת עם החוויה האיומה שהיא חוותה וכן מקשה על ניסיונות הסנגוריה לטעון שהקורבן הביאה על עצמה את התקיפה המינית או לחלופין השלימה עם המעשה המיני והסכימה לו.⁵⁶¹ ראוי לציין שבפסק הדין בעניין קונרד פירש בית הדין והרחיב על רכיב ההסכמה כ"הגנה" בעברת האלימות המינית, מתוך שימוש באמור בגדרי סעיף 96 (ii):

[...] understands the reference to consent as a "defence" in Rule 96 as an indication of the understanding of the judges who adopted the rule of those matters which would be considered to negate any apparent consent. It is consistent with the jurisprudence considered above and with a common sense understanding of the meaning of genuine consent that where the victim is "subjected to or threatened with or has reason to fear violence, duress, detention or psychological oppression" or "reasonably believed that if [he or she] did not submit, another might be so subjected, threatened or put in fear", any apparent consent which might be expressed by the victim is not freely given and the second limb of the Trial Chamber's definition would be satisfied. The factors referred to in Rule 96 are also obviously not the only factors which may negate consent. However, the reference to them in the Rule serves to reinforce the requirement that consent will be considered to be absent in those circumstances unless freely given.⁵⁶²

אונס כעינוי

לראשונה בזירת המשפט הבינלאומי קבע בית הדין ברואנדה ב-2 בספטמבר 1998, בפסק הדין בעניין אקייסו, שאונס, בדומה לעינויים, עשוי לשמש למטרות כגון הפחדה, השפלה, אפליה, ענישה, שליטה או הרס של אדם, וכי הוא פוגע בכבודו הסגולי (dignity) של האדם. כך בלשון פסק הדין:

The Tribunal finds this approach more useful in the context of international law. Like torture, rape is used for such purposes as intimidation, degradation, humiliation, discrimination, punishment, control or destruction of a person. Like torture, rape is a violation of personal dignity, and rape in fact constitutes torture when it is inflicted by or at the instigation of or with the consent or acquiescence of a public official or other person acting in an official capacity.⁵⁶³

⁵⁵⁹ Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, (11 February 1994), ניתן לצפיה באתר: http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032_original_en.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵⁶⁰ Brouwer (לעיל, הערה 40) בעמ' 260.

⁵⁶¹ Campanaro (לעיל, הערה 169) בעמ' 2574; Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 303-304.

⁵⁶² Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al., (לעיל, הערה 558) בפסקה 464 עמ' 157.

⁵⁶³ Prosecutor v. Jean Paul Akayesu (לעיל, הערה 550) בפסקה 687. ראו גם: Koenig and Askin (לעיל, הערה 179) בעמ' 19.

בתוך זמן קצר, ב-16 בנובמבר 1998, הצטרף בית הדין ליוגוסלביה ואף הרחיב את הגדרת האונס כעינוי. בפסק הדין בעניין דליס עמד בית הדין על יסודות עברת העינוי⁵⁶⁴ וקבע שכל מעשה אונס ו/או צורות אחרות של אלימות מינית העומד בקריטריונים הללו יהיה בגדר עינוי.⁵⁶⁵ בפסק דין זה, לראשונה מאז הוקם בית הדין ליוגוסלביה, הורשע נאשם, דליס, בעברה של אונס כעינוי כפשע המהווה הפרה חמורה של אמנת ז'נבה הרביעית משנת 1949 בהתאם לסעיף 2(b) לחוקת יוגוסלביה (כעינוי) וכן כפשע מלחמה לפי סעיף 3 לחוקה זו (כעינוי ויחס אכזרי⁵⁶⁶).⁵⁶⁷ לאחר כחודש, ב-10 דצמבר 1998, פורסם פסק הדין בעניין פורנדג'ה הנזכר לעיל, שבו הורשע גם הוא בעברה של אונס כעינוי על פי סעיף 3.⁵⁶⁸ התפתחות מעניינת נוספת התרחשה בעניינו של צורן וקוביץ (Zoran Vukovic). וקוביץ הואשם באונס, באלימות מינית ובעינוי נשים במחנה פוקה (Foca). להגנתו טען כי אף שאנס, המעשה בוצע מתוך דחף מיני בלבד, ומכאן שהוא לא ביצע את האונס בנסיבות המקימות את עברת העינוי.⁵⁶⁹ בית הדין הכיר במורכבותו של היסוד הנפשי וקבע שהמטרה האסורה הקבועה בהוראות החוק אינה אמורה להיות המטרה היחידה הנמצאת ברקע לאונס (כעינוי):

[...] all that matters in this context is his awareness of an attack against the Muslim civilian population of which his victim was a member and, for the purpose of torture, that he intended to discriminate between the group of which he is a member and the group of his victim. There is no requirement under international customary law that the conduct must be solely perpetrated for one of the prohibited purposes of torture, such as discrimination. The prohibited purpose need only be part of the motivation behind the conduct and need not be the predominant or sole purpose.⁵⁷⁰

בית הדין הרשיע את וקוביץ בעינויים כפשע מלחמה וכפשע נגד האנושות בגין מעשי האלימות המינית שביצע.⁵⁷¹

⁵⁶⁴ Prosecutor v. Zdravko Mucic et al., (לעיל, הערה 512) בפסקה 494 בעמ' 178. יוער שהגדרה זו מאמצת את האלמנטים שהוגדרו בסעיף 1 לאמנה נגד עינויים משנת 1984, ראו: Convention Against Torture (לעיל, הערה 503) להרחבה ראו: Coan (לעיל, הערה 505) בעמ' 205-207.

⁵⁶⁵ Prosecutor v. Zdravko Mucic et al., שם, פסקאות 495-496, בעמ' 178: "Accordingly, whenever rape and other forms of sexual violence meet the aforementioned criteria, then they shall constitute torture, in the same manner as any other acts that meet this criteria". (שם, פסקה 496).

⁵⁶⁶ ראו: Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 3. כאמור לעיל, סעיף 3 כולל רשימה בלתי סגורה () but not be [...] "limited to": של מעשים שהם בגדר פשע מלחמה, ולפיכך אפשר לכלול בה גם את מעשי העינוי שאינם מוזכרים בו מפורשות.

⁵⁶⁷ Prosecutor v. Zdravko Mucic et al., (לעיל, הערה 512) בפסקאות 937-942, 958-964, בעמ' 333, 327-329. ראו גם: Coan (לעיל, הערה 505) בעמ' 207: "The Tribunal consequently found defendant Delic guilty of torture for the rapes he committed under both the grave breach (Article 2) and violations of the laws or customs of war (Article 3) provisions of the ICTY Statute".

⁵⁶⁸ Prosecutor v. Anto Furundzija (לעיל, הערה 556) פסקאות 176, 259, 267 בעמ' 69, 98, 101-102.

⁵⁶⁹ Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al., (לעיל, הערה 558) פסקה 818, עמ' 256: "[...] the accused Zoran Vukovic argued that, even if it were proved that he had raped a woman, the accused would have done so out of a sexual urge, not out of hatred".

⁵⁷⁰ שם, בפסקה 816, בעמ' 256.

⁵⁷¹ שם, בפסקאות 816, 822, בעמ' 256-257.

אונס כרצח עם

לראשונה בזירת המשפט הבינלאומי הכיר בית הדין ברואנדה באופן חד-משמעי, ב-2 בספטמבר 1998, בפסק הדין בעניין אקייסו, בכך שמעשי האונס והאלימות המינית עשויים להיות בגדר רצח עם כמו כל מעשה אחר המבוצע בכוונה להשמיד באופן מלא או חלקי קבוצה מסוימת.⁵⁷² כך בלשון פסק הדין:

With regard, particularly, to the acts described in [...] the Indictment, that is, rape and sexual violence, the Chamber wishes to underscore the fact that in its opinion, they constitute genocide in the same way as any other act as long as they were committed with the specific intent to destroy, in whole or in part, a particular group, targeted as such.⁵⁷³

בית הדין הכיר בכך שמעשי האונס והאלימות המינית שעשו בני שבט ההוטו נעשו כחלק מטקטיקה שנועדה להשמיד את שבט הטוטסי:⁵⁷⁴

[...] Chamber is satisfied that the acts of rape and sexual violence described above, were committed solely against Tutsi women, many of whom were subjected to the worst public humiliation, mutilated, and raped several times, often in public, in the Bureau Communal premises or in other public places, and often by more than one assailant. These rapes resulted in physical and psychological destruction of Tutsi women, their families and their communities. Sexual violence was an integral part of the process of destruction, specifically targeting Tutsi women and specifically contributing to their destruction and to the destruction of the Tutsi group as a whole.⁵⁷⁵

[...] Sexual violence was a step in the process of destruction of the tutsi group - destruction of the spirit, of the will to live, and of life itself.⁵⁷⁶

בין הדין קבע שאונס שימש ככלי לרצח עם וכי אקייסו במעשיו ובמחדלו אחראי באופן אישי בגין פשעים אלו.⁵⁷⁷

⁵⁷² Kristen Boon, "Rape and Forced Pregnancy under the ICC Statute: Human Dignity, Autonomy, and Consent", 32 *Colum. Hum. Rts. L. Rev.* (2000-2001) 625, p. 636; Navanethem Pillay, "Protection of the Health of Womens through International Criminal Law: How Can International Criminal Law Contribute to Efforts to Improve the Health of Women", 22 *Emory Int'l L. Rev.* (2008) 15, pp. 17-18.

⁵⁷³ Prosecutor v. Jean Paul Akayesu (לעיל, הערה 550) בפסקה 731.

⁵⁷⁴ Catherine A. MacKinnon, "Defining Rape Internationally: A Comment on Akayesu", 44 *Colum. J. Transnat'l L.* (2006) 940, p. 944.

⁵⁷⁵ Prosecutor v. Jean Paul Akayesu (לעיל, הערה 550) בפסקה 731.

⁵⁷⁶ שם, בפסקה 732.

⁵⁷⁷ ראו: Askini (לעיל, הערה 80) בעמ' 321; Catherine A. MacKinnon, "Defining Rape Internationally: A Comment on Akayesu", 44 *Colum. J. Transnat'l L.* (2006) 940, p. 944. "Numerous Tutsi women were forced to endure acts of sexual violence, mutilations and rape, often repeatedly, often publicly and often by more than one assailant. Tutsi women were systematically raped, as one female victim testified to by saying that 'each time that you met assailants, they raped you'. Numerous incidents of such rape and sexual violence against Tutsi women occurred inside or near the Bureau communal. It has been proven that some communal policemen armed with guns and the accused himself were present while some of these rapes and sexual violence were being committed. [...] the above-mentioned acts with which Akayesu is charged indeed render him individually criminally responsible [...]"

בית הדין הדגיש כי הפגיעה והסבל שנגרם לנשים, קורבנות האונס והאלימות מינית, חרג מעבר לפגיעה האישית בהן וגלש לכדי פגיעה קולקטיבית בקבוצה מסוימת, בני שבט הטוטסי.⁵⁷⁸

שופטי בית הדין ליוגוסלביה התייחסו לראשונה לכך שאונס יכול לשמש ככלי לרצח עם בפסק הדין הדין בעניין פורנדג'השניתן בדצמבר 1998:

Rape may also amount to a grave breach of the Geneva Conventions, a violation of the laws or customs of war or an act of genocide, if the requisite elements are met, and may be prosecuted accordingly.⁵⁷⁹

אבל רק באוגוסט 2001 הורשע לראשונה בבית הדין ליוגוסלביה הנאשם רדיסלב קרסטי (Radislav Krstić) ברצח עם בעקבות מעשים שכללו בין היתר אלימות מינית ואונס.⁵⁸⁰ בפסק דינו מציין בית הדין מפורשות כי מעשים של אונס ואלימות מינית עלולים להיות לגרום סבל גופני ונפשי רב לחברי הקבוצה (causing serious bodily or mental harm to members of the group), ולפיכך עשויים להיכלל בגדרי סעיף 4(2) לחוקה ולהיחשב עברה של רצח עם:

the Chamber holds that inhuman treatment, torture, rape, sexual abuse and deportation are among the acts which may cause serious bodily or mental injury.⁵⁸¹

אונס כשעבוד

שעבוד (enslavement) הוא פשע נגד האנושות בהתאם לסעיף 5(c) לחוקת יוגוסלביה (ואף לפי סעיף 3(c) לחוקת רואנדה). הסעיף אינו כולל התייחסות מפורשת למעשים של אלימות מינית או אונס, ואולם בית הדין ליוגוסלביה בפסק הדין בעניין קונרד וקובץ' (שניתן בפברואר 2001 קבע שמעשים של אונס ואלימות מינית עשויים להיחשב בנסיבות מסוימות מעשי שעבוד, ולפיכך בהתאמה פשע כנגד האנושות. כפי שפורט לעיל, בין יתר יסודות עברת האונס מצוי יסוד הכפייה. בית הדין מכיר ביסוד זה,⁵⁸² אולם היות שבמקרה של קונרד וקובץ' מדובר בנשים שהוחזקו בשבי,⁵⁸³ קבע בית הדין כי אין צורך לתור אחר יסודות של היעדר רצון חופשי ו/או הסכמה מרצון, שכן אלו אינם נכללים במסגרת יסודות השעבוד:

Under this definition, indications of enslavement include elements of control and ownership; the restriction or control of an individual's

⁵⁷⁸ ראו: Askin, שם, בעמ' 320.

⁵⁷⁹ Prosecutor v. Anto Furundzija (לעיל, הערה 556) פסקה 172 בעמ' 67-68.

⁵⁸⁰ David Re, "Appeal", *International Prosecutors* (Luc Reydam, Stephan Parmentier and Cedric Ryngaert – eds., 2012) Aksar; 797, p. 824 (לעיל, הערה 152) בעמ' 219-218.

⁵⁸¹ 181 p. 513, para. 2, August 2001, Judgement, Case No. IT-98-33-T, *Prosecutor v. Radislav Krstić*, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵⁸² Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al. (לעיל, הערה 558) פסקה 457, עמ' 115.

⁵⁸³ שם, בפסקאות 644-646, 740, 750 בעמ' 150-151, 239: "[...] witnesses were not free to go where they wanted to". (שם פסקה 740); "The Trial Chamber is satisfied that the girls could not and did not leave the apartment without one of the men accompanying them. When the men were away, they would be locked inside the apartment with no way to get out. Only when the men were there would the door of the apartment be left open. Notwithstanding the fact that the door may have been open while the men were there, the Trial Chamber is satisfied that the girls were also psychologically unable to leave, as they would have had nowhere to go had they attempted to flee. They were also aware of the risks involved if they were re-captured". (שם פסקה 750); ראו גם: Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 336-339.

autonomy, freedom of choice or freedom of movement; and, often, the accruing of some gain to the perpetrator. The consent or free will of the victim is absent. It is often rendered impossible or irrelevant by, for example, the threat or use of force or other forms of coercion; the fear of violence, deception or false promises; the abuse of power; the victim's position of vulnerability; detention or captivity, psychological oppression or socio-economic conditions. Further indications of enslavement include exploitation; the exaction of forced or compulsory labour or service, often without remuneration and often, though not necessarily, involving physical hardship; sex; prostitution; and human trafficking.⁵⁸⁴

קונרד הורשע בין היתר כמי שאחראי אישית באונס כשעבוד, המהווה פשע כנגד האנושות.⁵⁸⁵ בית הדין קבע שקונרד החזיק נשים ונערות נגד רצון, התייחס אליהן כאל נכס אישי שלו ואילצן לספק שירותים מיניים בכל עת:

FWS-191 was raped by Dragoljub Kunarac and that FWS-186 was raped by DP 6, continuously and constantly whilst they were kept in the house in Trnovace. Kunarac in fact asserted his exclusivity over FWS-191 by forbidding any other soldier to rape her. The Trial Chamber is satisfied that Kunarac was aware of the fact that DP 6 constantly and continuously raped FWS-186 during this period, as he himself did to FWS-191.⁵⁸⁶

בעקבות כך הורשע קונרד כדלקמן:

The Trial Chamber is satisfied that FWS-191 and FWS-186 were denied any control over their lives by Dragoljub Kunarac and DP 6 during their stay there. They had to obey all orders, they had to do household chores and they had no realistic option whatsoever to flee the house in Trnovace or to escape their assailants. [...] The Trial Chamber is satisfied that Kunarac established these living conditions for the victims in concert with DP 6. Both men personally committed the act of enslavement. By assisting in setting up the conditions at the house, Kunarac also aided and abetted DP 6 with respect to his enslavement of FWS-186.⁵⁸⁷

יוער שהנאשמים ערערו על פסק דין זה, אבל בין הדין דחה את כל טענות הערעור.⁵⁸⁸

⁵⁸⁴ Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al., שם, בפסקה 542, עמ' 193.

⁵⁸⁵ שם, בפסקה 745, עמ' 241.

⁵⁸⁶ שם, בפסקה 741, עמ' 239.

⁵⁸⁷ שם, בפסקה 742, עמ' 240.

⁵⁸⁸ Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al. (לעיל, הערה 460) בפסקאות 199-259, 219-366, 395-412, עמ' 62-123.

סעיף 5(h) קובע כי מעשי רדיפה (persecution) על בסיס רקע פוליטי, גזעי או דתי הם בגדר פשע כנגד האנושות.⁵⁸⁹ בפסק הדין בעניין דושקו טאדיץ (Duško Tadić), שניתן במאי 1997, נוסחו יסודות פשע הרדיפה כדלקמן:

The elements of the crime of persecution are the occurrence of a persecutory act or omission and a discriminatory basis for that act or omission on one of the listed grounds, specifically race, religion or politics. As discussed above, the persecutory act must be intended to cause, and result in, an infringement on an individual's enjoyment of a basic or fundamental right.⁵⁹⁰

בפסק דין זה, בעניינו של טאדיץ, הכיר בית הדין בכך שאפשר שפשע כגון אונס יהיה מעשה של רדיפה.⁵⁹¹ בכמה פסקי דין נוספים ניתנה פסיקה דומה - פסיקה המרשיעה ברדיפה בעקבות מעשים שכללו בין היתר מעשים של אלימות מינית ואונס.⁵⁹² בספטמבר 2004, בפסק הדין בעניין רדוסלאב בראדנ (Radoslav Brñanin), נפסק כדלקמן:

Rape is set out as a crime against humanity under Article 5(g) of the Statute and as such is of sufficient gravity to constitute persecution [...] Any sexual assault falling short of rape may be punishable as

⁵⁸⁹ Statute of the ICTY (לעיל, הערה 453) סעיף 5(h).

⁵⁹⁰ Prosecutor v. Dusko Tadic, Case No. IT-94-1-T, Judgment, 7 May 1997, para. 715, p. 271, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-ts70507JT2-e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵⁹¹ יוער כי יחד עמו הורשעו גם דרגולוב פרצץ (Dragoljub Prcac) ומילוויקה קוס (Milojica Kos), גם כן בגין רדיפות שכללו בין היתר מעשי אלימות מינית ואונס בהתאם לסעיף 5(h). Prosecutor v. Miroslav Kvočka et al., Case No. IT-98-30/1-T, 2 November 2001, Judgment, paras. 720, 728, 755, 758, pp. 200-201, 205-206, ניתן לצפייה: <http://www.icty.org/x/cases/kvocka/tjug/en/kvo-tj011002e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). עוד ראו: Kelly Dawn Askin, "Sexual Violence in Decisions and Indictments of the Yugoslav and Rwandan Tribunals: Current Status", 93 Am. J. Int. L. (1999) 97, p. 105: "Nevertheless, the trial chamber accepted that crimes such as rape may come within the purview of possible persecutorial acts (para. 703). Therefore, while apparently endorsing persecution as a required element of crimes against humanity and seeming to limit the scope of this persecution to race, religion or politics, the chamber nevertheless recognized that sexual violence may constitute persecution". (לעיל, הערה 490) בעמ' 108.

⁵⁹² ראו למשל פסק הדין בעניין רדיסלב קרסטי (Radislav Krstić), שבו נקבע שמעשי אלימות מינית יכולים להיות בגדר רדיפה כאשר הם מבוצעים מתוך כוונה מפלה: Prosecutor v. Radislav Krstić (לעיל, הערה 581) בפסקאות 617-618, בעמ' 218-219. בית הדין התייחס למעשי האונס והאלימות המינית כחלק ממעשי הרדיפה בפסק הדין בעניין קוואצקה (Kvočka). אחד הנאשמים - ראדק (Mlado Radić) - הורשע בין היתר ברדיפה בהתאם לסעיף 5(h) ובעינוי לפי סעיף 3 בעקבות מעשיו שכללו בין היתר גם מעשים של אלימות מינית ואונס של הנשים האסירות שהיו בהשגחתו: Prosecutor v. Miroslav Kvočka et al., פסקאות 737, 755, בעמ' 200, 205: "The persecution involved the widespread and systematic murder, torture and beatings, sexual violence, harassment, humiliation and psychological abuse, and confinement in inhumane conditions of Bosnian Muslims, Bosnian Croats and others detained in the camp because of their ethnicity, religion, or political views" (פסקה 737, בעמ' 202); "The persecution took the form of murder, torture and beating, sexual assault and rape, harassment, humiliation and psychological abuse and confinement in inhumane conditions" (פסקה 772 בעמ' 211).

באשר לפגיעה בנשים האסירות ראו: Prosecutor v. Miroslav Kvočka et al., בפסקאות 546-561, 740, 761-763 בעמ' 153-157, 202, 207: "Radić is convicted of committing rape and other forms of sexual violence against several women detained in the camp. He grossly abused his position of power in the camp by forcing or coercing the women into sexual activity for his own pathetic gain" (פסקה 740 בעמ' 202). ראו גם: Dragan Nikolić, Case No. IT-94-2-S, 18 December 2003, Sentencing Judgment, paras. 109-111, p. 27, ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/dragan_nikolic/tjug/en/nik-sj031218e.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

persecution under international criminal law, provided that it reaches the same level of gravity as the other crimes against humanity enumerated in Article 5 of the Statute.⁵⁹³

אחד המקרים המעניינים התרחש בפסק הדין בעניין מירוסלב קוואצקה (Miroslav Kvočka). במקרה זה נדונו יחדיו חמישה נאשמים. אחד הנאשמים, מולידו ראדק (Mlado Radić), הואשם במפורש באונס בהתאם לסעיף 5(g) וברדיפה בהתאם לסעיף 5(h). כמפורט לעיל, שני סעיפי עברה אלה הם פשע נגד האנושות. בית הדין החליט לבטל את האישום על פי סעיף 5(g) ולהותיר על כנו את האישום ואת ההרשעה לפי סעיף 5(h), שכן הרדיפה כוללת בתוכה גם את מעשי האונס:

Nonetheless, in the circumstances of this case, due to lack of clarity on this issue in the Amended Indictment, the Trial Chamber holds that the conviction for persecution for crimes including sexual violence cover the rape crimes for which Radić is separately charged Insofar as rape and torture are charged as crimes against humanity under Article 5 of the Statute, the charges will be dismissed as subsumed within the persecution count.⁵⁹⁴

השימוש בדוקטרינת הפעילות העבריינית המשותפת (JCE – joint criminal enterprise) ביחס למעשי אלימות מינית

דוקטרינת הפעילות העבריינית המשותפת (JCE – joint criminal enterprise), היא דוקטרינה משפטית שפיתח בית הדין ליוגוסלביה.⁵⁹⁵ פיתוחה העיקרי של הדוקטרינה נעשה בגדרי הדיון בערעורו של טאדיץ.⁵⁹⁶ ייחודיותה של הדוקטרינה שהיא רואה כל חבר בקבוצה העבריינית כאחראי באופן אישי על כל פשע צפוי שביצע מי מחברי הקבוצה במסגרת תכנית או מטרה עבריינית משותפת.⁵⁹⁷ הדוקטרינה עשויה לחול למעשה על כל סוגי העברות המצויות בסמכותו של בית הדין, ולפיכך היא מתמקדת בהגדרות היסוד הנפשי, המאפשרות הרשעה וענישה גם של מי שלא נטל חלק פעיל ביסוד העובדתי.

⁵⁹³ *Prosecutor v. Radoslav Brđanin*, Case No. IT-99-36-T, Judgement, 1 September 2004, para, 1008-1012, p. 329, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/brdanin/tjug/en/brd-tj040901e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵⁹⁴ *Prosecutor v. Miroslav Kvočka et al.* (לעיל, הערה 591) פסקה 573 בעמ' 161. ראו גם: Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 345.

⁵⁹⁵ Allison Marston Danner, "Joint Criminal Enterprise", *International Criminal Law: International Enforcement* 483, p. 483 (3rd ed., Vol. III, M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) (לעיל, הערה 397) בעמ' 524.

⁵⁹⁶ Danner שם, בעמ' 483; Damgaard (לעיל, הערה 103) בעמ' 136; Brouwer (לעיל, הערה 40) בעמ' 67. לפסק הדין ראו: *Prosecutor v. Duško Tadić*, Case No. IT -94-1-A, Appeals Chamber Judgement, 15 July 1999, paras. 195-196, 202-204, 220. pp. 83, 87-89, 98-99, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵⁹⁷ להרחבה ראו: Cryer, Friman, Robinson and Wilmschurst (לעיל, הערה 10) בעמ' 367-374; Danner שם, בעמ' 483-493; Damgaard שם, בעמ' 136-168; Brouwer שם, בעמ' 67-72; Bassiouni (לעיל, הערה 397) בעמ' 561. כדי לבסס אחריות אישית בהתאם לדוקטרינת האחריות המשותפת יש לעמוד בשלושה רכיבים: (i) a plurality of persons [...] (ii) the existence of a common plan, design or purpose which amounts to or involves the commission of a crime provided for in the Statute. [...] (iii) Participation of the accused in the common design involving the perpetration of one of the crimes provided for in the Statute [...] *Prosecutor v. Duško Tadić* שם, פסקה 227 בעמ' 104. ראו גם: Frederic Pierre Bostedt, "International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: Judgments in 2005", 5 *Chinese J. Int'l L.* (2006) 683, p. 707.

דוקטרינת הפעילות העבריינית המשותפת הוחלה במקרים משלוש קטגוריות.⁵⁹⁸ הקטגוריה הראשונה מתייחסת למקום שבו קבוצת העבריינים מקדמת יחדיו תכנית לביצוע עברה, כשלכולם אפשר לייחס את אותה כוונה פלילית, ואחד או כמה מהם מבצע את העברה בפועל מתוך אותה כוונה. הקטגוריה השנייה מתייחסת למקרים שבית הדין מכנה "concentration camp". במקרים אלו היסוד הנפשי צריך להיות מודעות לטיבה של מערכת ההתעללות (ill-treatment), והכוונה להמשיך ולהשתתף בה; הקטגוריה השלישית דורשת התגשמות של שני יסודות: הראשון הוא הכוונה להשתתף בתכנית העבריינית והשאיפה לקדמה, יחד או לחוד; והשני הוא מידת הצפויות של כל אותן עברות שיבצעו חברים לתכנית העבריינית אף שאינן חלק מתכנית זו.⁵⁹⁹

Hence, the participants must have had in mind the intent, for instance, to ill-treat prisoners of war (even if such a plan arose extemporaneously) and one or some members of the group must have actually killed them. In order for responsibility for the deaths to be imputable to the others, however, everyone in the group must have been able to predict this result. It should be noted that more than negligence is required. What is required is a state of mind in which a person, although he did not intend to bring about a certain result, was aware that the actions of the group were most likely to lead to that result but nevertheless willingly took that risk.⁶⁰⁰

השימוש בדוקטרינת ה-JCE נועדה לאפשר העמדה לדין והרשעה של בעלי תפקידים בכירים שלא נטלו חלק ישיר ביסוד העובדתי של העברה, וכן בכדי להתגבר על קשיים ראייתיים בנסיבות מסוימות. עיון בפסקי הדין, הן ביוגוסלביה והן בראונדה, מצביע על השימוש החדשני והחלוצי בדוקטרינה זו גם במקרים של אלימות מינית ואונס:

In an effort to procure more rape and sexual violence convictions, ICTR prosecutors, in line with their peers at the ICTY, began prosecuting these crimes under a relatively new individual responsibility theory in international criminal law, namely joint criminal enterprise, or JCE. Innovative uses of JCE theory may effectively address some of the previous evidentiary barriers prosecutors faced with regards to prosecuting crimes of sexual violence. In particular, prosecutors may secure rape convictions without proving a specific nexus between the accused and the crimes happening on the ground if those crimes were clearly foreseeable by-

⁵⁹⁸ להרחבה ודיון בשלוש הקטגוריות ראו: Rebecca L. Haffajee, "Prosecuting Crimes of Rape and Sexual Violence at the ICTR: The Application of Joint Criminal Enterprise Theory", 29 *Harv. J. L. & Gender* (2006) 201, pp. 212-215; Verena Haan, "The Development of the Concept of Joint Criminal Enterprise at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", 5 *Int'l Crim. L. Rev.* (2005) 167, pp. 186-187.

⁵⁹⁹ יוער שקטגוריות אלה אומצו מן המשפט הבינלאומי המנהגי ומפסיקת בתי הדין שהוקמו בתום מלחמת העולם השנייה, ראו: Steven Powles, "Joint Criminal Enterprise: Criminal Liability by Prosecutorial Ingenuity and Judicial Creativity?", 2 *J. Int'l Crim. Just.* (2004) 606, pp. 614-615; Allison M. Danner and Jenny S. Martinez, "Guilty Associations: Joint Criminal Enterprise, Command Responsibility, and the Development of International Criminal Law", 93 *Cal. L. Rev.* (2005) 75, p. 105.

⁶⁰⁰ Prosecutor v. Duško Tadić (לעיל, הערה 596) בפסקה 220 עמ' 99-98.

products of a JCE involving genocidal intent or widespread and systematic attacks.⁶⁰¹

דוגמא לשימוש שעשה בית הדין בדוקטרינה לשם הרשעה במעשי אונס עולה מפסק הדין בעניין קרסטי

[...] the Trial Chamber finds General Krstic guilty as a member of a joint criminal enterprise whose objective was to forcibly transfer the Bosnian Muslim women, children and elderly from Potocari on 12 and 13 July and to create a humanitarian crisis in support of this endeavour by causing the Srebrenica residents to flee to Potocari where a total lack of food, shelter and necessary services would accelerate their fear and panic and ultimately their willingness to leave the territory. General Krstic thus incurs liability also for the incidental murders, rapes, beatings and abuses committed in the execution of this criminal enterprise at Potocari.⁶⁰²

סיכום

פועלם של בתי הדין ביוגוסלביה וברואנדה הוא בגדר התפתחות מהותית וחשובה במשפט הבינלאומי בכל הנוגע להגנה על נשים בעתות מלחמה, שכן לראשונה מדובר בפעילות משפטית עיקשת ויצירתית למיגור התופעה. מקריאת פסקי הדין ניכר ששופטי בית הדין אוחזים בתפיסה עקרונית שלפיה עברות האלימות המינית הן עברות חמורות ביותר, ולא תוצר זניח ובלתי נמנע של המלחמה. בתי הדין מכירים מפורשות בהיות האלימות המינית כלי צבאי וטקטי שהיה בשימוש שיטתי במלחמות, ולא אירוע אקראי של פורקן יצרי האלימות והמין של החייל. לראשונה בגדרי המשפט הבינלאומי כוללת חוקתו של בית הדין איסור מפורש על אונס, ולראשונה אדם מורשע מפורשות בביצוע מעשי אלימות מינית ואונס.

אך לא רק זו, ישנה התקדמות מהותית וחדשנית גם בהגנה על קורבנות האלימות המינית במהלך ההליכים ובאפשרות להרשיע בגין אחריות למעשי אלימות מינית גם את הדרגים הגבוהים ביותר במערכת הצבאית והפוליטית, אף שלא נטלו חלק ישיר במעשים. ראוי לזכור שהתפתחויות אלו נעשו על אף הקשיים האובייקטיביים שעברות האלימות המינית מציבות לפני מערכת המשפט כגון הקושי באיתור מתלוננים ועדים למעשים.

אין ספק שפועלן של נשים סייע לקידום התפתחות חשובה זו. להבדיל מבית הדין בנירנברג, בתי הדין ליוגוסלביה ולרואנדה דווקא עודדו את שילובן של נשים בין שורותיהם ואף יותר מכך, נשים שולבו בעמדות מפתח כחוקרות, תחקירניות, כיועצות משפטיות, כתובעות וכשופטות.⁶⁰³

את ההתפתחויות אפשר לסכם במילותיה של אסקין:

It has taken over twenty-one centuries to acknowledge sex crimes as one of the most serious types of crimes committable, but it appears that this recognition has finally dawned.⁶⁰⁴

⁶⁰¹ Haffajee (לעיל, הערה 598) בעמ' 212.

⁶⁰² Prosecutor v. Radislav Krstić (לעיל, הערה 581) בפסקה 617 בעמ' 218-219. ראו גם: פסק הדין בעניין קוואצ'ה (Kvočka), שבו הציב בית הדין סטנדרט לאחריות לאלימות מינית שבוצעה במהלך הפעילות העבריינית המשותפת: Prosecutor v. Miroslav Kvočka et al. (לעיל, הערה 591) בפסקה 307, 320, 327 בעמ' 85-86, 90, 92-93.

⁶⁰³ Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 302; חגאי-פריי (לעיל, הערה 3) בעמ' 287.

⁶⁰⁴ Askin (לעיל, הערה 80) בעמ' 349.

אחרית דבר - בית הדין הפלילי הבינלאומי

בפרק זה הוצגו ההתפתחויות המשפטיות על פי סדרן הכרונולוגי בכל הנוגע להגנה על נשים מפני אלימות מינית בעת מלחמה. בהתפתחויות אלה אפשר לראות את התשתית שהביאה לידי הקמתה של ערכאה פלילית בינלאומית קבועה. הבסיס הראשוני להקמת בית הדין הונח לאחר ההכרה בכישלונה של אמנת השלום שנחתמה בוורסאי בתום מלחמת העולם הראשונה.⁶⁰⁵ כמו שצוין בתחילת הפרק, בעקבות כישלון האמנה הוסקו שתי מסקנות: הראשונה - שיש להקים בית דין פלילי בינלאומי כדי להעמיד לדין, לשפוט ולהעניש את מי שביצעו פשעי מלחמה;⁶⁰⁶ והשנייה - שעל בית דין זה להיות בית דין בינלאומי, שאינו קשור למדינות המוצא של הנאשמים ואינו חושש מפניהם או מושפע ממעמדם.⁶⁰⁷ מאז שב ועלה הדיון בצורך בהקמת בית דין פלילי בינלאומי קבוע, וצורך זה אף העמיק אל מול המציאות העגומה של מלחמת העולם השנייה,⁶⁰⁸ שעם תומה הוקמו לראשונה שני בתי דין בינלאומיים אד הוק: הראשון הוא בית הדין בנירנברג והשני בית הדין בטוקיו.⁶⁰⁹

בחלוף כחמישים שנה, עם תום המלחמה הקרה, הוקמו אד הוק עוד שני בתי דין בכדי לשפוט את הפשעים שבוצעו ביוגוסלביה לשעבר וברואנדה.⁶¹⁰ המידע שהתקבל בעקבות הקמת בתי הדין על היקף המעשים האיומים שהתרחשו בסכסוכים הללו אפשר שזירז את ההליכים להקמתו של בית דין בינלאומי פלילי קבוע.⁶¹¹ ואכן הצעד הראשון להקמת בית הדין נעשה בשנת 1994 על רקע ההתרחשויות ביוגוסלביה, כשהעצרת הכללית של האו"ם העבירה לידי הוועדה למשפט בינלאומי את המטלה של הכנת טיוטת חוקה לבית הדין הפלילי הבינלאומי (The International Criminal Court - ICC).⁶¹² במשך כארבע שנים הוגשו שתי טיוטות לחוקת בית הדין, נערכו ועדות ניסוח ואף התקיימו שישה סבבי דיונים על ניסוח החוקה. ב-15 ביוני 1998 התכנסה ועידה דיפלומטית ברומא במטרה לדון בסוגיות מהותיות שונות במחלוקת. ב-17 ביולי 1998, בתום חודש של דיונים, אישרו 120 מדינות את חוקת בית הדין הפלילי הבינלאומי (המכונה

⁶⁰⁵ McCormack (לעיל, הערה 19) בעמ' 57; Elsea (לעיל, הערה 112) בעמ' 30; מטיאס ושרון (לעיל, הערה 111) בעמ' 14-15.

⁶⁰⁶ Finch (לעיל, הערה 113) בעמ' 20; Sunga (לעיל, הערה 31) בעמ' 27; כוכבי (לעיל, הערה 104) בעמ' 4-3.

⁶⁰⁷ Cryer (לעיל, הערה 100) בעמ' 35; מטיאס ושרון (לעיל, הערה 111) בעמ' 15. יוער שעד הקמתם של בתי הדין הצבאיים הבינלאומיים בנירנברג ובטוקיו, נעשו פושעי המלחמה אם בכלל רק במדינותם. לעניין זה ראו: Cassese (לעיל, הערה 114) בעמ' 108.

⁶⁰⁸ מטיאס ושרון שם, בעמ' 15.

⁶⁰⁹ Nuremberg Charter (לעיל, הערה 149); Charter of the International Military Tribunal for the Far East; The Law of War (לעיל, הערה 28).

⁶¹⁰ לעניין החלטה להקמת בית הדין ביוגוסלביה, ראו: UN SC Res. 808, UN Doc. S/RES/808 (1993) (Feb. 22, 1993) (לעיל, הערה 446). לראויה ראו: S.C. Res. 955, U.N. SCOR, U.N. Doc. S/RES/955 (1994) (לעיל, הערה 515). כמו כן הוקמו עוד בתי דין בכללם בית הדין בסיירה ליאון שהוקם ב-30 בנובמבר 1996 במטרה לשפוט את הפשעים שבוצעו במדינה זו. לאחר הבית של בית הדין, ראו: <http://www.sc-sl.org> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). להרחבה נוספת ראו: Haye (לעיל, הערה 9) בעמ' 144-147. ראוי לציין שב-26 באפריל 2012 הורשע נשיא ליבריה לשעבר, צ'רלס טיילור (Charles Ghankay Taylor), באחד עשר סעיפים הכוללים בין היתר אונס ושעבוד, ראו: Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor, Case No. SCSL-03-1-T, Judgment, 26 April 2012, <http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=86r0nQUtK08%3d&tabid=53> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). לראויה במסגרת המשפט הבינלאומי הורשע ראש מדינה. כמו כן הוקם בית הדין המיוחד בקמבודיה לשיפוט הפשעים שביצע משטר הקמר-רוז'. יוער כי את בית הדין הזה הקימו במשולב הקהילה הבינלאומית, האו"ם וממשלת קמבודיה. לאחר הבית של בית הדין ראו: <http://www.eccc.gov.kh/en> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁶¹¹ ראו: Haye (לעיל, הערה 9) בעמ' 138; מטיאס ושרון (לעיל, הערה 111) בעמ' 16.

⁶¹² בייקר (לעיל, הערה 172) בעמ' 881.

גם "אמנת רומא").⁶¹³ ב-1 ביולי 2002, בעקבות החלטת האו"ם, נכנסה לתוקף חוקת בית הדין, ולראשונה בהיסטוריה של המשפט הבינלאומי הוקם בית הדין הפלילי כמוסד קבוע.⁶¹⁴

סלילת הדרך ל"הגדלת ההגנה" על נשים

ראוי להזכיר שבטרם נכנסה חוקת בית הדין לתוקף, פרסמה מועצת הביטחון של האו"ם את החלטה 1325, שנתקבלה ב-30 באוקטובר 2000.⁶¹⁵ החלטה זו היא המסמך המשפטי הרשמי הראשון של מועצת הביטחון של האו"ם שבו נקבעו מפורשות החשיבות שבשילובן של נשים ביישוב סכסוכים ובשיחות שלום וכן ההתחשבות המיוחדת בצורכיהן השיקומיים בתום המלחמה. כך לשון ההחלטה:

8. Calls on all actors involved, when negotiating and implementing peace agreements, to adopt a gender perspective, including, inter alia:
- (a) The special needs of women and girls during repatriation and resettlement and for rehabilitation, reintegration and post-conflict reconstruction;
- (b) Measures that support local women's peace initiatives and indigenous processes for conflict resolution, and that involve women in all of the implementation mechanisms of the peace agreements;⁶¹⁶

עוד נקבע מפורשות שהצדדים לסכסוך נדרשים לכבד את זכויות הנשים ובעת סכסוך מזוין לנקוט צעדים מיוחדים כדי להגן על נשים ונערות מפני אלימות מגדרית כגון אונס ומעשי אלימות מינית:⁶¹⁷

Calls on all parties to armed conflict to take special measures to protect women and girls from gender-based violence, particularly rape and other forms of sexual abuse, [...]⁶¹⁸

חוקת בית הדין הפלילי הבינלאומי הקבוע

הפשעים המוגדרים בחוקת בית הדין

בסעיף 5 לחוקת בית הדין נקבע אילו פשעים יהיו בסמכות השיפוט שלו. בסעיף 5(1) נקבעה הגבלה ולפיה לבית הדין הסמכות להעמיד לדין בגין הפשעים החמורים ביותר. הסעיף גם מחדד ומגדיר ארבע קטגוריות של פשעים שבסמכות השיפוט של בית הדין,⁶¹⁹ כך לשון סעיף 5(1):

1. The jurisdiction of the Court shall be limited to the most serious crimes of concern to the international community as a whole. The Court has jurisdiction in accordance with this Statute with respect to the following crimes:

⁶¹³ ראו: Haye (לעיל, הערה 9) בעמ' 139; מטיאס ושרון (לעיל, הערה 111) בעמ' 16; בייקר שם, שם.

⁶¹⁴ מטיאס ושרון שם, בעמ' 16; בייקר שם, שם.

⁶¹⁵ ראו: UN Doc. S/RES/1325 (Oct. 31, 2000). ניתן לצפייה באתר: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/720/18/PDF/N0072018.pdf?OpenElement> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁶¹⁶ UN Doc. S/RES/1325 (Oct. 31, 2000) שם, סעיף 8 עמ' 3.

⁶¹⁷ D. Askin, "The Quest for Post-Conflict Gender Justice", 41 *Colum. J. Transnat'l L.* (2003) 509, p. 516.

⁶¹⁸ UN Doc. S/RES/1325 (Oct. 31, 2000) (לעיל, הערה 615) סעיף 10 בעמ' 3.

⁶¹⁹ Joshua H. Joseph, "Gender and International Law: How the International Criminal Court Can Bring Justice to Victims of Sexual Violence", 18 *Tex. J. Women & L.* (2008-2009) 61, pp. 69-70.

- (a) The crime of genocide;
- (b) Crimes against humanity;
- (c) War crimes;
- (d) The crime of aggression.⁶²⁰

יסודות העברות

סעיף 9 לחוקה קובע מנגנון שעל פיו ייקבעו יסודות המעשים העשויים להיות בגדר הפשעים הנמצאים בסמכותו של בית הדין.⁶²¹ כך לשונו של סעיף 9 לחוקת בית הדין:

1. Elements of Crimes shall assist the Court in the interpretation and application of articles 6, 7, 8 and 8 bis. They shall be adopted by a two-thirds majority of the members of the Assembly of States Parties.
2. Amendments to the Elements of Crimes may be proposed by:
 - (a) Any State Party;
 - (b) The judges acting by an absolute majority;
 - (c) The Prosecutor.
 Such amendments shall be adopted by a two-thirds majority of the members of the Assembly of States Parties.
3. The Elements of Crimes and amendments thereto shall be consistent with this Statute.⁶²²

בכך נוצר מנגנון לתיקון החוסרים בהגדרת העברות, שהיו בחוקות הקודמות.⁶²³ כאמור לעיל, ביוגוסלביה וברואנדה נוצקו יסודות העברות בדרך של פסיקה, ולא נוצר מסמך בעל מעמד חוקי שיסודות העברות מפורטים בו:

Neither tribunal has "Elements of Crimes" to which reference can be made. The applicable law of the ICTY/ICTR includes thereafter international conventions, international custom and the general principles of law recognised by civilised.⁶²⁴

בסעיף 21(1)(a) לחוקת בית הדין נקבע שמעמדו במדרג הנורמטיבי של מסמך יסודות העברה, שייוצר על פי המנגנון הקבוע בסעיף 9 הנזכר לעיל, יהא ראשון במעלה, כמו החוקה עצמה וכמו סדרי הדין ודיני הראיות:

1. The Court shall apply:

⁶²⁰ Rome Statute of the International Criminal Court, U.N. Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an Int'l Crim. Ct., U.N. Doc. A/Conf.183/9 (1998), reprinted in 37 *I.L.M.* 999 (1998), Art. 5, p. 3 (להלן: "Rome Statute"), ניתן לצפיה באתר: <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁶²¹ Knut Dormann, *Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court: Sources and Commentary* (2003) p. 8. בדומה, סעיף 51 לחוקה קובע מנגנון שעל פיו ייקבעו יסודות סדרי הדין ודיני הראיות של המעשים המהווים פשעים הנמצאים בסמכותו של בית הדין, ראו: Rome Statute (לעיל, הערה 620) סעיף 51 בעמ' 31-32.

⁶²² Rome Statute שם, סעיף 9 בעמ' 10.

⁶²³ שם, שם, ראו גם: William A. Schabas, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome* (2010) p. 386.

⁶²⁴ Damgaard (לעיל, הערה 596) בעמ' 47; ראו גם: Boot (לעיל, הערה 174) בעמ' 33.

(a) In the first place, this Statute, Elements of Crimes and its Rules of Procedure and Evidence;⁶²⁵

בהתאם לאמור בסעיף 9 לחוקת בית הדין, בספטמבר 2002 פרסם בית הדין נספח לחוקת בית הדין שכותרתו "יסודות העברות" ("Elements of Crimes"),⁶²⁶ ובו מפורטות בין היתר הגדרות למעשים האלה: אונס, שעבוד מיני, זנות כפויה, היריון כפוי, עיקור כפוי ואלימות מינית. העברות הללו אינן מוגדרות בנפרד מהפשע הנמצא בסמכות בית הדין ושאותו הן מהוות, וכך ניתן למצוא הגדרה לאונס שהוא בגדר פשע נגד האנושות בנפרד מההגדרה לאונס שהוא בגדר פשע מלחמה. מסמך יסודות העברות מרכז את העברות המיניות בשתי קטגוריות עיקריות: פשע נגד האנושות ופשע מלחמה (בסכסוך בינלאומי ובסכסוך לאומי),⁶²⁷ אבל כמו שיובהר להלן, במסמך יסודות העברות יש התייחסות מסוימת גם לעברות מין שהן בגדר פשע של רצח עם. זו בעצם הפעם הראשונה במשפט הפלילי הבינלאומי שבמסמך אחד מאוגדים ומוגדרים יסודות של עברת האונס ושל עברות בעלות אופי מיני המבוצעות נגד נשים באופן ספציפי.⁶²⁸

סדרי הדין ודיני הראיות בעברות מין

במסמך זה יש כמה התייחסויות לעברות מין, להלן אציין בקצרה את הבולטות שבהן. סעיף 70 לכללי סדרי הדין ודיני הראיות (Rules of Procedure and Evidence) של בית הדין הפלילי הבינלאומי נושא את הכותרת "Principles of evidence in cases of sexual violence".⁶²⁹ הסעיף מגביל את האפשרות להסיק על "הסכמת" הקורבן למעשה המיני בנסיבות האלה:

In cases of **sexual violence**, the Court shall be guided by and, where appropriate, apply the following principles:

(a) Consent cannot be inferred by reason of any words or conduct of a victim where force, threat of force, coercion or taking advantage of a coercive environment undermined the victim's ability to give voluntary and genuine consent;

(b) Consent cannot be inferred by reason of any words or conduct of a victim where the victim is incapable of giving genuine consent;

⁶²⁵ Rome Statute (לעיל, הערה 620) סעיף 21 בעמ' 61. יוער כי בסעיף 51(5) לחוקה נקבע שבמקרה של מחלוקת בין החוקה ובין מסמך סדרי הדין ודיני הראיות, תגבר החוקה, ראו: Rome Statute שם, סעיף 51 בעמ' 32.

⁶²⁶ Preparatory Commission for the Int'l Criminal Court, Finalized Draft Text of the Elements of Crimes, U.N. Doc. PCNICC/2000/I/Add.2 (Nov. 2, 2000) (להלן: "Elements of Crimes"). ניתן לצפייה באתר: <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013): "Pursuant to article 9, the following Elements of Crimes shall assist the Court in the interpretation and application of articles 6, 7 and 8, consistent with the Statute. The provisions of the Statute, including article 21 and the general principles set out in Part 3, are applicable to the Elements of Crimes" (בעמ' 1).

⁶²⁷ Elements of Crimes שם, סעיפים 7(1)(g), 8(2)(b)(xxii), 8(2)(e)(vi). להרחבה ראו: Joseph (לעיל, הערה 619) בעמ' 95-76. להרחבה על יסודות העברות הללו כפשע כנגד האנושות ראו: Bassiouni (לעיל, הערה 397) בעמ' 441-443; Cryer, Friman, Robinson and Wilmschurst (לעיל, הערה 10) בעמ' 253-258. להרחבה על יסודות העבירות הללו כפשע מלחמה, ראו: Dormann (לעיל, הערה 621) בעמ' 325-346, 466-471.

⁶²⁸ Klip and Sluiter (לעיל, הערה 508) בעמ' 1008; Boon (לעיל, הערה 572) בעמ' 630.

⁶²⁹ Rules of Procedure and Evidence, ICC-ASP/1/3 (9 September 2002) art 70 (להלן: Rules of Procedure and Evidence), ניתן לצפייה באתר: <http://www.icccpi.int/Menus/ICC/Legal+Texts+and+Tools/Official+Journal/Rules+of+Procedure+and+Evidence.htm> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

- (c) Consent cannot be inferred by reason of the silence of, or lack of resistance by, a victim to the alleged sexual violence;
- (d) Credibility, character or predisposition to sexual availability of a victim or witness cannot be inferred by reason of the sexual nature of the prior or subsequent conduct of a victim or witness.⁶³⁰

יוער שסעיף 70 דומה, אך לא זהה, לסעיף 96 לכללי סדרי הדין והראיות של בית הדין ליגוסלביה שנידון לעיל.⁶³¹ יישומו של סעיף זה במצב של סכסוך מזוין שולל בעצם כמעט כל אפשרות של הסנגוריה לטעון לאי-התגשמות יסודות העברה בעטיה של הסכמת הקורבן.⁶³² סעיף 71 לכללי סדרי הדין ודיני הראיות קובע שבית הדין לא יקבל ראיות הנוגעות להחלטה המינית של הקורבן או העדים בעבר או בהווה.⁶³³ כמו כן סעיף 72 לכללי סדרי הדין ודיני הראיות קובע מנגנון שלפיו יאשר בית המשפט מראש ויהא רשאי להגביל את אופן הצגתן של ראיות הנוגעות להסכמת הקורבן בעברות של אלימות מינית.⁶³⁴ בכללים של סדרי הדין ודיני הראיות אפשר לראות מגמה חזקה של העצמת הגנה על קורבנות האלימות המינית. הגנה זו מהותית כל כך, עד שאפשר לומר שהחובה המוטלת על התביעה בימי שלום להוכיח היעדר הסכמה למעשה המיני, אינה קיימת בימי מלחמה. כך בלשונה של חנה טונקין (Hannah Tonkin):

Given the particular context of most wartime sexual assaults and the difficulties inherent in the presentation of evidence of sexual assault, this represents a reasonable and balanced approach. Although the need to ensure a fair trial for defendants in domestic rape cases clearly requires the Prosecution to prove non-consent, such an absolute onus has no place in the sphere of rape as a war crime.⁶³⁵

⁶³⁰ Rules of Procedure and Evidence, סעיף 70.

⁶³¹ Valerie Oosterveld, "Prosecution of Gender-Based Crimes in International Law", *Gender, Conflict, and Peacekeeping* (Dyan Mazurana, Angela Raven-Roberts, and Jane Parpart - eds., 2005) 67, p. 77; Hannah Tonkin, "Rape in the International Arena: The Evolution of Autonomy and Consent" 23 *U. Tas. L. Rev.* (2004) 243, p. 261.

⁶³² Tonkin שם, בעמ' 261: "Rule 70 works in tandem with Element Two to shift the burden of proving consent onto the accused once the Prosecutor has demonstrated the presence of force, threat of force, coercion or a coercive environment. These circumstances, almost always present in situations of armed conflict, undermine the victim's ability to exercise his or her free power of choice, and thereby preclude any inference of consent. More generally, Rule 70 creates an affirmative consent standard, as it establishes that no inference of consent may be drawn from silence or lack of resistance." Element Two; (1)7 (g) 1-(2) במסמך יסודות העברות, ראו: Elements of Crimes (לעיל, הערה 626) בעמ' 12: "The invasion was committed by force, or by threat of force or coercion, such as that caused by fear of violence, duress, detention, psychological oppression or abuse of power, against such person or another person, or by taking advantage of a coercive environment, or the invasion was committed against a person incapable of giving genuine consent".

⁶³³ Brouwer (לעיל, הערה 40) בעמ' 268-269; Rules of Procedure and Evidence (לעיל, הערה 629) סעיף 71: "In the subject to article 69, light of the definition and nature of the crimes within the jurisdiction of the Court, and subsequent sexual conduct of a victim or paragraph 4, a Chamber shall not admit evidence of the prior or witness".

⁶³⁴ Rules of Procedure and Evidence, סעיף 72; Pillay (לעיל, הערה 572) בעמ' 25.

⁶³⁵ Tonkin (לעיל, הערה 631) בעמ' 261.

בכך בא לידי ביטוי עוד היבט המייחד את עברות המין בעתות מלחמה מאותן עברות בימי שלום. בניגוד לעבר, אז נחשבו עברות המין בימי מלחמה מעשים שאינם ראויים לגינוי - בניגוד לאותן עברות בימי שלום - בימינו העברות בימי המלחמה נתפסות בחומרה שווה ואף חמורות יותר מעברות אלה בימי שלום.

מניעת אפליה על בסיס מגדר בבית הדין

מעיון בחוקת בית הדין עולה שהשוויון המגדרי ומניעת האפליה עמדו לפני מנסחיה כעיקרון חשוב ומהותי ביותר. מעניין לראות שפעמים רבות החוקה נוקטת לשון "הוא או היא" (he or she),⁶³⁶ אבל מניעת האפליה בין כותלי בית הדין באה לידי ביטוי גם בכמה הוראות חוק, הן ברמה המהותית והן ברמה הפרוצדורלית. להלן יוצגו כמה דוגמאות להוראות מעין אלו.

סעיף 21(3) קובע בזו הלשון:

3. The application and interpretation of law pursuant to this article must be consistent with internationally recognized human rights, and be without any adverse distinction founded on grounds such as gender as defined in article 7, paragraph 3, age, race, colour, language, religion or belief, political or other opinion, national, ethnic or social origin, wealth, birth or other status.⁶³⁷

סעיף 21(3) קובע שעל בית הדין הפלילי הבינלאומי ליישם את החוק ולפרש אותו באופן עקבי עם זכויות האדם וללא כל אפליה על בסיס של מגדר, גזע, גיל, צבע, שפה, דת וכו'.

מניעת אפליה מצויה בחוקה גם בסעיף 36, שכותרתו "כישורים, מינוי ובחירה של שופטים" ("Qualifications, nomination and election of judges"). סעיף זה קובע מנגנון מורכב שעל פיו ייבחרו השופטים בבית הדין. לא כאן המקום להרחיב על מנגנון זה, אבל ראוי להביא את לשונו של סעיף 36(8)(a):

The States Parties shall, in the selection of judges, take into account the need, within the membership of the Court, for: [...]
(iii) A fair representation of **female and male judges**.⁶³⁸

עוד ראוי להביא את לשונו של סעיף 36(8)(b):

(b) States Parties shall also take into account the need to include judges with legal expertise on specific issues, including, but not limited to, **violence against women** or children.⁶³⁹

⁶³⁶ ראו למשל Rome Statute (לעיל, הערה 620) סעיף 15(1)(2) בעמ' 11: "2. The Prosecutor shall analyse the seriousness of the information received. For this purpose, he or she may seek additional information from States, [...] 3. If the Prosecutor concludes that there is a reasonable basis to proceed with an investigation, he or she shall submit to the Pre-Trial Chamber a request for authorization of an investigation" Rome Statute; ראו גם למשל: "The Prosecutor shall, having evaluated the information made available to him or her, initiate an investigation unless he or she determines that there is no reasonable basis[...]" Rome Statute, סעיף 19(10)(11) בעמ' 16, סעיף 31(1)(b) בעמ' 21, סעיף 55(2) בעמ' 35, סעיף 60(1) בעמ' 39, סעיף 67(2) בעמ' 44, סעיף 93(2) בעמ' 60, סעיף 111 בעמ' 68.

⁶³⁷ Rome Statute (לעיל, הערה 620) סעיף 21 בעמ' 16-17; Joseph (לעיל, הערה 619) בעמ' 71.

⁶³⁸ Rome Statute, סעיף 36(8)(a) בעמ' 23.

⁶³⁹ שם, סעיף 36(8)(b) בעמ' 23.

בסעיפים אלו, לראשונה במשפט הבינלאומי, נקבע בחוקת בית הדין שבקרב שופטי בית הדין נדרש ייצוג הוגן לשופטות.⁶⁴⁰ עוד נקבע מפורשות שבקרב שופטי בית הדין חייבים להימצא שופטים בעלי התמחות בנושא האלימות נגד נשים וילדים. נכון למועד כתיבת שורות אלו מכהנים בבית הדין שמונה עשר שופטים - שמונה גברים ועשר נשים.⁶⁴¹

הגנה ישירה

בחוקת בית הדין הפלילי הבינלאומי ליוגוסלביה לשעבר נכללה במפורש רק עברת האונס בעברות של פשעים נגד האנושות. בבית הדין הפלילי הבינלאומי, בדומה לחוקת רואנדה, עברת האונס נכללת במפורש בשתי קטגוריות:

א. פשעים נגד האנושות (סעיף (g)(1)7).

ב. פשעי מלחמה (סעיפים (xxii)(b)(2)8 ו-(vi)(e)(2)8).⁶⁴²

נוסף על הכללת עברת האונס כפשע מלחמה, חוקת בית הדין הפלילי הבינלאומי מבטאת התפתחות מהותית במשפט הבינלאומי, שכן בחוקה זו בית הדין אינו מסתפק רק בהתייחסות מפורשת לעברת האונס, אלא מונה רשימה נרחבת של עברות מין.⁶⁴³ ואולם בדומה לחוקות קודמות, גם בחוקת הבית הדין אין מוגדר במפורש מהו אונס ומהן עברות אלימות מינית אחרות.⁶⁴⁴ כמו שצוין לעיל, אלו הוגדרו בהרחבה במסמך "יסודות העברות".

כך למשל בסעיף (g)(1)7 לחוקת בית הדין - בדומה לסעיף (g)5 לחוקת יוגוסלביה וסעיף (3) לחוקת רואנדה - נמנה האונס בפירוש ברשימת הפשעים המוגדרים כפשע נגד האנושות. בפסקת הפתיחה של סעיף (1)7 נקבע כדלקמן:

For the purpose of this Statute, "crime against humanity" means any of the following acts when committed as part of a widespread or systematic attack directed against any civilian population, with knowledge of the attack: [...].⁶⁴⁵

⁶⁴⁰ Richard Goldstone and Adam M. Smith, ;150 בעמ' Cryer, Friman, Robinson and Wilmschurst *International Judicial Pursuit: The Architecture of International Justice at Home and Abroad* (2009) p. 111.

⁶⁴¹ לרשימת השופטים המכהנים בבית הדין ראו באתר הרשמי של בית הדין: <http://www.icc-cpi.int/Menus/ICC/Structure+of+the+Court/Chambers/The+Judges> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁶⁴² Mark Ellis, "Breaking the Silence: Rape as an International Crime", 38 *Case W. Res. J. Int'l L.* (2006-2007) 225, p. 239; Cryer, Friman, Robinson and Wilmschurst (לעיל, הערה 10) בעמ' 150; Lehnardt Lehr- (לעיל, הערה 442) בעמ' 340.

⁶⁴³ Joseph (לעיל, הערה 619) בעמ' 63.

⁶⁴⁴ Boon ;William A. Schabas, *An Introduction to the International Criminal Court* (2nd ed., 2004) pp. 47-48 (לעיל, הערה 572) בעמ' 664.

⁶⁴⁵ Rome Statute (לעיל, הערה 620) סעיף 7, בעמ' 3.

סעיף (1)7 כולל אחד עשר סעיפים קטנים, כשהסעיף השביעי במספר, סעיף קטן (g), מתייחס במפורש לאונס. הסעיף מבטא התפתחות של המשפט הבינלאומי בכל הנוגע לעברות מין בעת מלחמה, וכן מרחיב ומונה עברות מין נוספות כגון זנות כפויה והיריון כפוי.⁶⁴⁶ כך בלשון הסעיף:

(g) Rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy, enforced sterilization, or any other form of sexual violence of comparable gravity.⁶⁴⁷

סעיף (2)8 לחוקה מונה רשימת עברות שהן בגדר פשע מלחמה. בסעיף יש חידוש יוצא דופן במשפט הבינלאומי - התייחסות מפורשת לעברת האונס כפשע מלחמה הן בסכסוך בינלאומי והן בסכסוך שאינו בינלאומי.⁶⁴⁸ הסעיף כולל שישה סעיפים קטנים, הראשון שבהם הוא סעיף (2)8(a), הקובע שהפרה חמורה של אמנת ז'נבה מיום 12 באוגוסט 1949 היא בגדר פשע מלחמה:

2. For the purpose of this Statute, "war crimes" means:

(a) Grave breaches of the Geneva Conventions of 12 August 1949, namely, any of the following acts against persons or property protected under the provisions of the relevant Geneva Convention:⁶⁴⁹

סעיף (2)8(b) מתייחס להפרות חמורות של חוקים ומנהגים בעת סכסוך מזוין **בינלאומי**,⁶⁵⁰ כך בלשון הסעיף:

(b) Other serious violations of the laws and customs applicable in international armed conflict, within the established framework of international law, namely, any of the following acts: [...].⁶⁵¹

סעיף (2)8(b)(xxii) מתייחס במפורש למעשי האונס, ומוצגת בו רשימה רחבה של מעשי אלימות מינית נוספים ובכלל זה שעבוד מיני, כפיית זנות וכפיית הריונות:

(xxii) Committing rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy, as defined in article 7, paragraph 2 (f), enforced sterilization, or any other form of sexual violence also constituting a grave breach of the Geneva Conventions;⁶⁵²

⁶⁴⁶ ראו: Cryer, Friman, Robinson and Wilmschurst (לעיל, הערה 10) בעמ' 292-293, 253 Schabas (לעיל, הערה 644) בעמ' 46-47; Ellis (לעיל, הערה 642) בעמ' 235; Pilch (לעיל, הערה 193) בעמ' 269; Askin (לעיל, הערה 617) בעמ' 521; Roux and Muhire (לעיל, הערה 527) בעמ' 84.

⁶⁴⁷ Rome Statute (לעיל, הערה 620) סעיף 7, בעמ' 4.

⁶⁴⁸ ראו: Milazzo (לעיל, הערה 434) בעמ' 353; Boon (לעיל, הערה 572) בעמ' 630; Brouwer (לעיל, הערה 40) בעמ' 217; Solis (לעיל, הערה 58) בעמ' 311.

⁶⁴⁹ Rome Statute (לעיל, הערה 620) סעיף 8, בעמ' 5.

⁶⁵⁰ Tina R. Karkera, "The International Criminal Court's Protection of Women: The Hands of Justice at Work", 12 *Am. U. J. Gender Soc. Pol'y & L.* (2004) 197, pp. 208-209.

⁶⁵¹ Rome Statute (לעיל, הערה 620) סעיף 8, בעמ' 5.

⁶⁵² Rome Statute שם, בעמ' 7.

כמו שנידון לעיל, סעיף 147 לאמנת ז'נבה מונה רשימה של עברות המוגדרות "הפרות חמורות".⁶⁵³ בסעיף זה נעדרת התייחסות ספציפית לאונס או לתקיפה מינית של נשים (הנכללים בסעיף 27 של האמנה). מעניין לראות שלמרות חוסר זה, סעיף 8(2)(b)(xxii) כולל במפורש את מעשי האונס והאלימות המינית כחלק מהעברות המוגדרות הפרות חמורות של אמנת ז'נבה.

סעיף 8(2)(e) מתייחס להפרות חמורות של החוקים והמנהגים בעת "סכסוך מזוין שאינו בעל אופי בינלאומי".⁶⁵⁴ כך בלשון הסעיף:

(e) Other serious violations of the laws and customs applicable in armed conflicts not of an international character, within the established framework of international law, namely, any of the following acts: [...]⁶⁵⁵

סעיף 8(2)(e)(vi) מתייחס במפורש למעשי האונס, ומוצגת בו רשימה רחבה של עוד מעשים של אלימות מינית:⁶⁵⁶

(vi) Committing rape, sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy, as defined in article 7, paragraph 2 (f), enforced sterilization, and any other form of sexual violence also constituting a serious violation of article 3 common to the four Geneva Conventions;⁶⁵⁷

בדומה לסעיף 8(2)(e), סעיף 3 לאמנת ז'נבה הרביעית כולל הוראות כלליות המתייחסות לכל "סכסוך מזוין, שאינו בעל אופי בינלאומי".⁶⁵⁸ ואולם בשונה מסעיף 8(2)(e), סעיף 3 לאמנת ז'נבה אינו מתייחס באופן ספציפי לתקיפה מינית או לאונס נשים. למרות האמור, סעיף 8(2)(e)(vi) כולל במפורש את מעשי האונס והאלימות המינית כחלק מהעברות שהן הפרה של סעיף 3 לאמנת ז'נבה.

הגנה עקיפה (האומנם?)

סעיף 6 לחוקה עוסק בפשע של רצח עם. סעיף זה כולל פסקת פתיחה המתארת את היסוד הנפשי של העברה וחמישה סעיפים קטנים:

⁶⁵³ Geneva Convention (IV) (לעיל, הערה 325) סעיף 147: "Grave breaches to which the preceding Article relates shall be those involving any of the following acts, if committed against persons or property protected by the present Convention: wilful killing, torture or inhuman treatment, including biological experiments, wilfully causing great suffering or serious injury to body or health [...]."

⁶⁵⁴ Karkera (לעיל, הערה 650) בעמ' 209.

⁶⁵⁵ Rome Statute (לעיל, הערה 620), בעמ' 8.

⁶⁵⁶ Brouwer (לעיל, הערה 40) בעמ' 217.

⁶⁵⁷ Rome Statute (לעיל, הערה 620) שם, בעמ' 8.

⁶⁵⁸ Geneva Convention (IV) (לעיל, הערה 325) סעיף 3, פסקה ראשונה: "In the case of armed conflict not of an international character occurring in the territory of one of the High Contracting Parties, each Party to the conflict shall be bound to apply, as a minimum, the following provisions [...]."
98. כיום סעיף 3 מוכר כחלק מהמשפט המנהיג הבינלאומי, ואפשר להחילו על סכסוך מזוין לאומי או בינלאומי. לעניין זה ראו: Meron (לעיל, הערה 340) בעמ' 35; Walker (לעיל, הערה 340) בעמ' 458-459; Marshall (לעיל, הערה 325) בעמ' 153; Askin (לעיל, הערה 29) בעמ' 330; Askin (לעיל, הערה 221) בעמ' 55.

For the purpose of this Statute, "genocide" means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such:

- (a) Killing members of the group;
- (b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group;
- (c) Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part;
- (d) Imposing measures intended to prevent births within the group;
- (e) Forcibly transferring children of the group to another group.⁶⁵⁹

סעיף 6, בדומה לסעיף 4(2) לחוקת יוגוסלביה ולסעיף 2(2) לחוקת רואנדה, אינו מתייחס מפורשות למעשים של אלימות מינית ואונס, אבל באמצעות פרשנות של חמשת הסעיפים הקטנים אפשר לכלול בו את עברות האונס והאלימות המינית בעקיפין.⁶⁶⁰

עם זה להבדיל מחוקות יוגוסלביה ורואנדה, במסמך יסודות העברות בבית הדין הפלילי הבינלאומי, בסעיף 6(b) (המתייחס לגרימת סבל גופני או נפשי) בהערת שוליים מספר 3 יש התייחסות למעשים של אלימות מינית ואונס, בזו הלשון:

This conduct may include, but is not necessarily restricted to, acts of torture, rape, sexual violence or inhuman or degrading treatment.⁶⁶¹

מנגנונים להגנה על קורבנות ועל עדי ראייה

חידוש נוסף שראוי לציין הוא ההגנות המיוחדות שחוקת בית הדין מספקת לקורבנות ולעדי ראייה של מעשי אלימות מינית.⁶⁶²

סעיף 68(1) לחוקת בית הדין מחייב אותו לנקוט את כל האמצעים הראויים כדי להגן על ביטחונם, על שלומם ועל כבודם של קורבנות העברה והעדים, בייחוד במקרים של אלימות מינית או מגדרית ובמקרים של אלימות נגד ילדים.⁶⁶³ במטרה ליישם חובה זו נקבע בסעיף 43(6) לחוקה כי יש להקים יחידה מיוחדת למען קורבנות ועדי ראייה, שתספק אמצעי מיגון וסידורי ביטחון וכן תיעץ ותסייע לעדים ולקורבנות המופיעים בבית הדין. עוד תכלול היחידה צוות מומחים בטרואומה בכלל ובטרואומה הקשורה לפשעי אלימות מינית בפרט.⁶⁶⁴

⁶⁵⁹ Rome Statute (לעיל, הערה 620) סעיף 6, בעמ' 3.

⁶⁶⁰ ראו פרשנות הסעיפים הקטנים בחוקות יוגוסלביה בהערות מספר 489-500 בפרק זה. ראו גם: Boon (לעיל, הערה 572) בעמ' 634-636: "Rape and forced pregnancy may also be adjudicated under the third major crime in the ICC Statute: genocide.[...] Despite the absence of a specific reference, the link between genocide and rape has been established [...]".

⁶⁶¹ Elements of Crimes, ICC-ASP/1/3 (part II-B) (September 9, 2002) p. 2, ניתן לצפייה: <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013); Ellis (לעיל, הערה 642) בעמ' 235: "The accompanying elements of this crime provide further clarification of the concept. A footnote to Article 6(b) of the Elements of Crimes provides that genocide by causing serious bodily or mental harm can include the conduct of rape".

⁶⁶² Joseph (לעיל, הערה 619) בעמ' 97.

⁶⁶³ Rome Statute (לעיל, הערה 620) סעיף 68(1), בעמ' 44.

⁶⁶⁴ Rome Statute (לעיל, הערה 620) סעיף 43(6), בעמ' 29: "The Registrar shall set up a Victims and Witnesses Unit within the Registry. This Unit shall provide, in consultation with the Office of the Prosecutor, protective

סעיף 68(2) לחוקה קובע כי כחריג לכלל פומביות הדיון, בית הדין רשאי להורות על שמיעת עדות בדרך שתיראה לו בכדי להגן על העדים ועל הקורבנות, בפרט במקרים של אלימות מינית או אלימות נגד ילדים.⁶⁶⁵

עוד נקבע בסעיף 54 לחוקה, העוסק בסמכויותיה ובחובותיה של התביעה, שעל התביעה לנקוט את הצעדים הנדרשים כדי להבטיח חקירה יעילה והעמדה לדין. עם זאת עליה לקחת בחשבון את טיב העברה ואת הנסיבות האישיות של הקורבנות ועדי הראייה, בייחוד במקרים של אלימות מינית או מגדרית ובמקרים של אלימות נגד ילדים.⁶⁶⁶

למנגנונים המתוארים לעיל חשיבות רבה במקרים של אלימות מינית, והדבר בא לידי ביטוי מפורשות בלשון החוקה. כמו שתואר ארוכות בפרק ב של מחקר זה (העוסק בהיסטוריה של מעשי האלימות המינית בעתות מלחמה), קורבנות של עברות האלימות המינית מגיעים לא פעם מרקע תרבותי או דתי שבו נשים שעברו אונס ומעשי אלימות נתפסות בשלילה, ואף מואשמות בפגיעה בכבודן של המשפחה, הקהילה והאומה. לפיכך פעלו מנסחי החוקה ליצור מנגנונים שימזערו ככל האפשר פגיעה נוספת בקורבנות העברות או בעדים. מנגנונים אלה עשויים אף להקל על מלאכת החקירה וההעמדה לדין, שכן הם עשויים להפחית קמעה את הקושי באיתור ובשכנוע קורבנות ועדים לעלות על דוכן העדים.⁶⁶⁷

יחסו של המשפט הבינלאומי למעשי אלימות מינית

בעתות מלחמה: סיכום

בפרק זה הוצגה ההתפתחות שחלה ביחסו של המשפט הבינלאומי למעשי אלימות מינית בעת מלחמה. הפרק חולק לשלושה חלקים על בסיס כרונולוגי: החלק הראשון כונה "עידן השתיקה", והוא התמקד ביחסו של המשפט הבינלאומי למאורעות מלחמת העולם השנייה. החלק השני כונה "עידן הכבוד", ובו תוארו ההתפתחויות מתום מלחמת העולם השנייה ועד תחילת מלחמת וייטנאם ובסמוך לאחריה (יוער שהדיון המשפטי המעמיק על תוצאות מלחמה זו יידון ברובו בפרק הבא, העוסק במשפט הלאומי). החלק השלישי נקרא "עידן חדש - מפנה לעבר הקול נשי", ובו תוארה ההתפתחות מאז החלה הלחימה בשטחה של יוגוסלביה לשעבר דרך הקמת בתי הדין הפלילים הבינלאומיים אד הוק בשטחה של יוגוסלביה לשעבר וכן ברואנדה. בחלק האחרון, המשמש אחרית דבר, הוצגו בקצרה ההתפתחויות המשפטיות בעקבות הקמת בית הדין הפלילי הבינלאומי הקבוע.

כמו שהובהר בפרק הקודם, העוסק ברקע ההיסטורי, בשלוש המלחמות המסמלות את שלושת העידנים היו מעשי האונס והאלימות המינית תופעה שבשגרה. לעתים לא היו מעשים אלה מעשי פורקן אקראיים, אלא תוצר של הליך שיטתי ומתוכנן שבו הם שימשו ככלי לקידום האינטרסים של המדינה,

measures and security arrangements, counseling and other appropriate assistance for witnesses, victims who appear before the Court, and others who are at risk on account of testimony given by such witnesses. The Unit shall include staff with expertise in trauma, including trauma related to crimes of sexual violence".

⁶⁶⁵ Rome Statute (לעיל, הערה 620) סעיף 68 (2), בעמ' 44.

⁶⁶⁶ Rome Statute (לעיל, הערה 620) סעיף 54(1)(b), בעמ' 34.

⁶⁶⁷ Joseph (לעיל, הערה 619) בעמ' 97.

כאמצעי לכיבוש השטחים, לטיהור אתני ולהגליית תושבים, ככלי פסיכולוגי להפחדת האויב ולפגיעה ברוח הקרב שלו, וכן כדרך זולה וזמינה של פורקן ללוחמים ולהעלאת המורל.

עידן השתיקה - מלחמת העולם השנייה התנהלה בשתי זירות לוחמה - אירופה ואסיה - ובהתאמה הוקמו שני בתי דין אד הוק כדי לשפוט את מבצעי הפשעים במלחמות הללו: בית הדין בנירנברג הוקם ראשון, ובתום דיוניו הוקם בית הדין בטוקיו. מהסקירה הכרונולוגית והממוקדת עולה שהתייחסותו של המשפט הבינלאומי למעשים של אלימות מינית, אונס וכפיית זנות כלפי נשים בעת מלחמה הייתה בדרך כלל מרומזת ומינורית. "עידן השתיקה" מצביע אפוא על ההתעלמות ממעשי האלימות המינית ועל ההשתקה של הקול הנשי במשפט הבינלאומי. חשוב לציין שבמשפטי נירנברג נותרו מעשי האלימות המינית והאונס על רקע מגדרי מחוץ לכתבי האישום, אף שעיון בפרוטוקול בית הדין מעלה שהתובעים הציגו ראיות לפני בית הדין בנירנברג על מעשים מסוג זה שביצעו חיילי הצבא הגרמני ובני בריתם בנשים בעת המלחמה. התעלמות כתבי האישום מן המעשים הותירה כמובן את המעשים הללו מחוץ לדיון המשפטי הקונקרטי. במשפטי טוקיו, אף שהתנהלו במסגרת חוקית דומה למדי, אפשר להבחין בהתפתחות רלוונטית למחקר זה כשבכתב האישום שנידון לפני בית הדין נכללו גם אישומים בגין אונס ואלימות מינית ואי-מניעה שלהם. בית הדין בטוקיו זרע אפוא את הזרעים הראשונים בהתפתחות היחס המשפטי למעשים של אלימות ואונס כלפי נשים בעת מלחמה. אף שחיילים שביצעו מעשים שכאלה לא הואשמו או הורשעו, בפסקי הדין של בית הדין בטוקיו הורשעו אנשי צבא בדרגות פיקוד גבוהות - לראשונה בשדה המשפט הבינלאומי - בגין אחריות פיקודית לאונס שביצעו פקודיהם. אף ששלהי עידן השתיקה התאפיינו בהתייחסויות משפטיות רטרואקטיביות ובהתפתחויות משפטיות עקיבות, אלו התאפיינו בתפיסת האונס כפשע הפוגע בכבוד המשפחה, בכבוד הקהילה ובמעגל הרחב יותר, באומתה של הקורבן. שלהי עידן השתיקה היו בעצם המצע לעידן הבא – עידן הכבוד. בעידן זה החלו להופיע הניצנים הראשונים של חקיקה ישירה המבקשת להגן על האוכלוסייה האזרחית בכלל ועל האוכלוסייה האזרחית הנשית בפרט מפני אונס ואלימות מינית כחלק מההגנה על הכבוד.

עידן הכבוד - המאפיין העיקרי של עידן זה הוא הביטוי החקיקתי של עברות המין כעברות הפוגעות בכבוד. ביטוי חקיקתי זה הוא בעצם הביטוי החקיקתי הראשון במשפט הבינלאומי האוסר באופן ישיר ומפורש על מעשים של אונס, כפיית זנות ותקיפה מגונה בעת מלחמה.

בתיאור עידן זה נדונה ההבחנה שבין "הגנה ישירה" ל"הגנה עקיפה". ההגנה הישירה מפרטת את המעשים שהיא אוסרת, ואילו ההגנה העקיפה מנוסחת באופן מעורפל ועמום, המאפשר לפרשה כאוסרת על אונס ואלימות מינית בעת מלחמה. עוד הוצגו ההבחנה בין "הגנה ייחודית" לנשים ובין "הגנה כללית" לכלל בני האדם. הוראות החוק שנידונו בחלק זה ראו בדרך כלל במעשי האונס והאלימות המינית מעשה הפוגע בכבוד או לחלופין מעשה של אלימות. הובהר שבנוסחים של החוקים והאמנות משמשים ל"כבוד" שלושה מונחים: Dignity, Honor ו-Respect. על אף הדמיון בין המונחים, לכל אחד מהם משמעות ייחודית.

התפתחות החקיקה המהותית ביותר בעידן זה באה לידי ביטוי בסעיף 27 לאמנת ז'נבה הרביעית משנת 1949, שבו בפעם הראשונה הקהילה הבינלאומית מבטאת ישירות ומפורשות הגנה ישירה על כבוד הנשים. בהגנה זו נכללו במפורש הגנות מפני אונס וכפיית זנות או מפני כל צורת התקפה על צניעותן של נשים. מלבד ההגנה הישירה המצויה באמנת ז'נבה הרביעית, נוספו עוד שתי הגנות ישירות בפרוטוקול המשלים הראשון (בסעיף 75(2)(b) ובסעיף 176(1)) והגנה ישירה נוספת בפרוטוקול המשלים השני (בסעיף

4(e)(2)). סעיף 27 מנציח תפיסה שלפיה אונס ותקיפה מינית על בסיס מגדרי הם פגיעה ב-"Honor" ("הדרת כבוד") של האישה. מונח זה ראוי לביקורת היות שהוא מתייחס לפגיעה בכבודן של המשפחה, החברה והאומה שאליהן האישה משתייכת. מידה מסוימת של התקדמות אפשר לייחס לסעיף 75(2)(b) לפרוטוקול הראשון ולסעיף 4(e)(2) לפרוטוקול השני, המשתמשים במילה "Dignity" ("כבוד סגולי"), כלומר כבוד כבן אנוש.

ארבע ההגנות הישירות מדגימות את נכונותה של הקהילה הבינלאומית להתגבר על שתיקתו הממושכת של המשפט הבינלאומי ביחס אלימות על בסיס מגדרי ולמעשי אלימות מינית. עידן זה מציג את צעדיה הראשונים של הקהילה הבינלאומית ליציאה מחוסר הבגרות בכל הקשור להגנה על נשים מפני מעשים של אלימות מינית בעת מלחמה. צעדים אלו, כמו שהובהר, לוו במעידות רבות. בשלב זה עדיין לא למדה הקהילה הבינלאומית ללכת, ונדמה ששאריותיהן של תפיסות ארכאיות ופטריאכליות הקשו על כל צעד מצעדיה. ואולם ההתפתחות וההתקדמות אל עבר הבגרות והנאורות, שהחלו לתת את אותותיהן בשדה המשפט הבינלאומי בעידן הכבוד, המשיכו הלאה, ובאו לידי ביטוי חזק ומוצלח יותר בעידן הבא, העידן החדש, שבו נראה מפנה אל עבר הקול הנשי.

עידן חדש - מפנה אל עבר הקול הנשי. בעידן זה חלה התפתחות מהותית ביחסו של המשפט לתופעת האלימות המינית נגד נשים בעתות מלחמה, ומאפיינה העיקרי הוא השתחררות מכבלי תפיסת העולם הארכאית הרואה באישה חפץ ורכוש, ושלתפיסתה הפגיעה באישה היא בעצם פגיעה באביה, בבעלה, במשפחתה המורחבת ובקהילתה, ובכבודם של כל אלה, וההגנה עליה מתחילה להיתפס כמשרתת תכלית אחרת חשובה מאלה. הדיון בפרק זה התמקד ביחסו של המשפט למעשי האלימות המינית שבוצעו במהלך המלחמה ביוגוסלביה לשעבר, אבל עם זה הובהר שבית הדין ליוגוסלביה הושפע לא אחת מההתפתחויות שחלו בבית הדין המקביל לרואנדה, ולפיכך נשזרו בחלק זה אף עניינים שמקורם בבית דין זה. בדומה לניתוח שנעשה בחלקים הקודמים של פרק זה, גם בניתוח של חוקת בית הדין ליוגוסלביה התמקד הדיון בסעיפים הרלוונטיים לדיונו כאן - סעיפים הנוגעים לאיסור לבצע מעשים של אלימות מינית ואונס ולהגנה מיוחדת על נשים. כן נעשה שימוש בהבחנות בין "הגנה ישירה" ל"הגנה עקיפה". עוד הוצגה בתמצית ההשוואה בין חוקת רואנדה לחוקת יוגוסלביה מתוך התמקדות בסעיפים הרלוונטיים למחקר.

התפתחות החקיקה המהותית ביותר בעידן זה באה לידי ביטוי בסעיף 5(g) לחוקת בית הדין ליוגוסלביה, שכותרתו "פשעים נגד האנושות". זה הסעיף היחיד בחוקה זו שבו האונס נמנה מפורשות כעברה. הכללת האונס ברשימת העברות שהן עברות נגד האנושות היא ללא ספק צעד התפתחותי חשוב, ואולם ראוי לציין שאונס הוא עברת המין היחידה שנכללה במפורש ברשימת העברות שבסמכותו של בית הדין ליוגוסלביה, בניגוד לאמנת ז'נבה הרביעית והפרוטוקולים המשלימים, שהציגו רשימה רחבה יותר. התפתחות מקבילה נעשתה גם בחוקת רואנדה, כשסעיף 3 לחוקה הגדיר באופן דומה אילו מעשים הם בגדר פשעים נגד האנושות ובין היתר כלל מפורשות ברשימה זו את עברת האונס. שתי החוקות מייחדות קטגוריה של פשעים שהם בגדר הפרה של אמנת ז'נבה הרביעית משנת 1949, אבל להבדיל מחוקת יוגוסלביה, סעיף 4(e) לחוקת רואנדה מציין במפורש שבקרב המעשים הללו נכללים מעשים של אונס, זנות כפויה וכל צורה של תקיפה מגונה. בחוקת יוגוסלביה ובחוקת רואנדה ניתן לראות כיצד לראשונה נקבע איסור מפורש על ביצוע אונס ומעשי אלימות מינית במסגרת חוקתו של בית דין בינלאומי.

נכון למועד כתיבת שורות אלו הוגשו לפני בית הדין ביוגוסלביה יותר מכ-160 כתבי אישום נגד ראשי מדינות, שרים, מנהיגים פוליטיים ואנשי צבא ומשטרה שהיו מעורבים בסכסוכים ביוגוסלביה לשעבר. מהסקירה הקצרה של כתבי האישום וההתייחסותם לאלימות מינית כלפי נשים עולה שנכון למועד כתיבת שורות אלו הוגשו בסך הכול 78 כתבי אישום שבהם מופיעים מעשים של אלימות מינית כעברה. מתוך 78 הנאשמים הללו הואשמו בסך הכול 21 נאשמים בגין מעשי אונס ו/או אלימות מינית נגד **נשים**, בהתאם לסעיף 5(g). כל יתר הנאשמים הואשמו בהתאם לסעיפי החוקה שתוארו בעבודה זו כהגנות עקיפות, כלומר סעיפי חוק שאפשר לפרשם כאוסרים על ביצוע מעשים של אונס ואלימות מינית בעת מלחמה, אף שהדבר אינו מופיע בהם מפורשות.

בסקירה של פסקי הדין וההתייחסותם לאלימות מינית כלפי נשים נמצא שנכון למועד כתיבת שורות אלו הורשעו בבית הדין יותר מ-60 נאשמים, מתוכם 28 בביצוע או במעורבות במעשי אלימות מינית ואונס. מדובר בהתפתחות מהותית במשפט הבינלאומי, שכן לראשונה מורשע נאשם מפורשות בביצוע מעשי אלימות מינית ואונס! אך לא רק זו, ניכרת התקדמות מהותית וחדשנית הן בהגנה על קורבנות האלימות המינית תוך כדי ההליכים והן באפשרות להרשיע בגין אחריות למעשי אלימות מינית גם את הדרגים הגבוהים ביותר במערכת הצבאית והפוליטית, אף שלא השתתפו בהם במישרין.

פסקי הדין של הערכאות ביוגוסלביה וברואנדה כוללים כמה התפתחויות משפטיות בכל הנוגע להגנה על נשים מפני אלימות מינית בעת מלחמה (ראוי לזכור שבתי הדין הללו טרם סיימו את פועלם, וכי במועד כתיבת שורות אלו מתנהל בין כותליהם מספר לא מבוטל של תיקים). התפתחויות אלה כוללות למשל את הגבלת השימוש בהסכמת הקורבן כהגנה בעברות של אלימות מינית בעת מלחמה; את הגדרת האונס כעינוי, כרצח עם, כשעבוד וכרדיפה; ואת פיתוחה של דוקטורינת הפעילות העבריינית המשותפת (Joint Criminal Enterprise – JCE) בנוגע למעשי אלימות מינית. אחת ההתפתחויות הבולטות ביותר שנעשו בגדרי פסקי הדין ביוגוסלביה וברואנדה מקורה בהיעדרה של הגדרה חוקית של יסודות עברת האונס ויתר עברות האלימות המינית, וכך, כמו שנידון לעיל, צמחה מן החסר ההגדרה הראשונה של יסודות עברת האונס במשפט הבינלאומי - תחילה בפסק הדין של בית הדין לרואנדה בעניין אקייסו ולאחריו בפסק הדין של בית הדין ליוגוסלביה בעניין פורנדג'ה.

אחרית דבר, את הדיון בהתפתחות שחלה ביחסו של המשפט הבינלאומי למעשי אלימות מינית בעת מלחמה אי-אפשר לחתום בלי להתייחס להקמתו של בית הדין הבינלאומי הקבוע בהאג. ב-1 ביולי 2002, לאור החלטת האו"ם, נכנסה לתוקף חוקת בית הדין, ולראשונה בהיסטוריית המשפט הבינלאומי הוקם בית הדין הפלילי כמוסד קבוע.

בבית הדין הפלילי הבינלאומי, בדומה לחוקת בית הדין הפלילי הבינלאומי לרואנדה, עברת האונס נכללת במפורש בשתי קטגוריות: (א) פשעים נגד האנושות (סעיף 17(g)); (ב) פשעי מלחמה (סעיפים 8(2)(b)(xxii) ו-8(2)(e)(vi)). חוקת בית הדין הפלילי הבינלאומי מבטאת התפתחות מהותית במשפט הבינלאומי שכן בחוקה זו בית הדין אינו מסתפק רק בהתייחסות מפורשת לעברת האונס, אלא מונה רשימה נרחבת של עברות מין. בדומה לחוקות קודמות, בחוקת בית הדין הקבוע לא הוגדרו מפורשות יסודות עברת האונס ויתר עברות המין, אבל להבדיל מהחוקות הקודמות, בחוקת בית דין זה נקבע מנגנון לקביעות יסודות העברות. בפעם הראשונה במשפט הפלילי הבינלאומי מאוגדים ומוגדרים במסמך אחד שכותרתו "יסודות העברות" ("Elements of Crimes") היסודות של עברת האונס ועברות בעלות אופי מיני

המבוצעות בפרט נגד נשים. זאת ועוד, בסעיף 21(1)(a) לחוקת בית הדין נקבע שמעמדו של מסמך יסודות העברה במדרג הנורמטיבי יהא ראשון במעלה כמו החוקה עצמה וכמו סדרי הדין ודיני הראיות. מסמך יסודות העברות מביא לידי חידוש נוסף בהתייחסו לפשעים מסוג רצח עם המפורטים בסעיף 6 לחוקה. סעיף זה, בדומה לסעיף 4(2) לחוקת יוגוסלביה ולסעיף 2(2) לחוקת - רואנדה, אינו מתייחס במפורש למעשים של אלימות מינית ואונס. אבל במסמך יסודות העברות, בסעיף 6(b) (המתייחס לגרימת סבל גופני או נפשי) בהערת שוליים מספר 3, נכללת במפורש התייחסות למעשים של אלימות מינית ואונס כמעשים העשויים להיות בגדר רצח עם.

עוד הוברר שבשורה ארוכה של נורמות שבית הדין פועל על פיהן, הן ברמה המהותית והן ברמה הפרוצדורלית, אפשר לראות כיצד העיקרון של השוויון המגדרי ומניעת האפליה משמשים כעיקרון חשוב ומהותי ביותר. עוד ראוי לציון ההתייחסות הנרחבת בחוקת בית הדין ובמסמכים הנלווים לה להגנה על עדים ועל קורבנות העברות בכלל, ובמקרים של עברות אונס ואלימות מינית בפרט.

לסיכום, בפרק זה תואר מסלול התפתחותו של המשפט הבינלאומי בכל הנוגע ליחסו למעשים של אונס ואלימות מינית נגד נשים בעתות מלחמה. התפתחות זו נפרשה על גבי ציר כרונולוגי שתחילתו במלחמת העולם השנייה וסופו בפועלם של בתי הדין הבינלאומיים ליוגוסלביה ולרואנדה בתקופה זו חל מהפך ביחסו של המשפט הבינלאומי לתופעה, כאשר מיחס של התעלמות חקיקתית ושיפוטית מן התופעה, עבר המשפט הבינלאומי ליחס הכולל איסורים מפורשים, העמדה לדין, הרשעות וענישה. בפרק הבא אציג ציר כרונולוגי שכיוונו דומה ביחסו של המשפט הלאומי לתופעת האלימות המינית נגד נשים בעת מלחמה.

פרק ד: מבט לזירת המשפט הלאומי

מבוא

בפרק הקודם נסקרו באופן כרונולוגי ההתפתחויות שחלו בזירת המשפט הפלילי הבינלאומי. פרק זה יתמקד בהיבט הדוגמטי-היסטורי של התפתחויות המשפט הלאומיות, כלומר בפרטיותן של הנורמות המשפטיות הרלוונטיות לסוגיה וברקע ההיסטורי שהביא לידי יצירתן של נורמות אלה והשימוש בהן. כדבריהן של ארנה בן-נפתלי וקרן מיכאלי, ההתפתחויות בשיח המשפט הבינלאומי נועדו "לקדם - ולא לקעקע - את השיח המשפטי המדינתי".¹ בדומה לפרק הקודם, גם בפרק זה יוצגו על פי סדרם הכרונולוגי מקרי בוחן המבטאים את התייחסותו של המשפט הלאומי לאלימות מינית, לאונס ולזנות בעת מלחמה. כאמור לעיל, מסגרתו הכרונולוגית של המחקר הנוכחי נפתחת במלחמת העולם השנייה, שהייתה נקודת מפנה חשובה בהתפתחותו של המשפט הבינלאומי.² בהתאמה, חלקו הראשון של הפרק יתמקד בהתרחשויות המשפטיות הלאומיות במלחמת העולם השנייה ומיד אחריה, כשעיקר הדיון ייסוב סביב המשפט הלאומי של מדינות שחייליהם כאמור היו מעורבים בביצוע מעשי אלימות מינית, אונס וכפיית זנות. חלקו השני של הפרק יציג את ההתפתחויות במשפט הלאומי בארצות הברית שחלו לקראת מלחמת וייטנאם ומיד לאחריה. בחלקו השלישי של הפרק תוצג ההתפתחות המשפטית הלאומית ביוגוסלביה שהתרחשה לקראת מלחמת יוגוסלביה ובסמוך לאחריה.

כך כותב יוקי טנקה:

[...] on the battlefield in a foreign country, where soldiers are outside the jurisdiction of their own laws of rape, it is extremely difficult to prevent rape [...].³

טנקה מתאר מצב שבו לוחמים נמצאים מחוץ לגבולותיה הטריטוריאליים של המדינה, מחוץ לסמכות השיפוט שלה. מצב זה, הרווח מאוד בעת מלחמה, מקשה למנוע אונס באמצעות כלים משפטיים והרתעה. ברם, שפעמים רבות, כמו שיודגם להלן, עשוי להימצא מזור במערכת המשפט הצבאית, שבמדינות רבות היא נפרדת מהמערכת המדינית. כמו כן, כמו שהובהר בפרק ג לעיל, קיימים מנגנונים משפטיים שנועדו להתמודד עם בעיה זו, ועקרונות תחולת הדין המהותי, סמכות השיפוט הפלילי הלאומי ומנגנון "סמכות השיפוט האוניברסלי" מאפשרים להתגבר על המגבלות שמקורן בסמכות השיפוט הטריטוריאלית.⁴

¹ ארנה בן-נפתלי וקרן מיכאלי, "סמכות השיפוט האוניברסלית והשיח המשפטי המדינתי", **המשפט** ט (תשס"ד) 141, בעמ' 141.

² ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים מספר 2.

³ Yuki Tanaka, *Hidden Horrors: Japanese War Crimes in World War II* (1998) p. 100.

⁴ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערות שוליים מספר 9-13.

המשפט הלאומי במלחמת העולם השנייה: מגמת השתיקה נמשכת

בשורות הבאות יתמקד הדיון בהתרחשויות המשפטיות הלאומיות במלחמת העולם השנייה ומיד לאחריה. הדיון יחולק לשתי החזיתות שבהן התנהלה המלחמה: החזית המערבית, שבה יוצג משפטן הלאומי של גרמניה, צרפת ורוסיה; והחזית המזרחית, שבה יוצג משפטן הלאומי של יפן. לנוכח תפקודה המלחמתי של ארצות הברית בשתי החזיתות, יוצג משפטן בשני חלקי הדיון. בשתי החזיתות ניתן לאתר פיתוח חקיקתי לאומי בכל הנוגע להגנה על נשים מפני אלימות מינית בעת מלחמה, ובמדינות רבות הייתה חקיקה זו מתקדמת יותר מן החקיקה במשפט הבינלאומי בנושא זה. אבל בדומה למשפט הבינלאומי, גם במשפט הלאומי יישומן בפועל של הוראות החקיקה בדרך של העמדה לדין, הרשעה וענישה לקה בחסר.

החזית המערבית

גרמניה

המשפט הצבאי הגרמני

הקוד הפלילי הצבאי בגרמניה אפשר לבתי הדין הצבאיים להעמיד לדין ולהעניש את החיילים בגין פשעים שביצעו בניגוד לקוד הפלילי, החל על כלל האזרחים במדינה. לדבריה של בריזיט באק (Birgit Beck) כלל הקוד:

"crimes and offences against morality" – a category that comprehended rape, sexual coercion, and sexual relations with minors.⁵

קוד זה אפשר לגזור עונש מאסר לתקופה של שישה חודשים ומעלה ואף עונש מוות. זאת ועוד, מנתונים סטטיסטיים של צבא גרמניה עולה כי בשנים 1939-1944 לא הייתה העמדה לדין בגין מעשי אונס דבר שבשגרה, ויותר מ-5,300 אנשי צבא מכל החילות הואשמו בגין ביצוע פשעים מיניים (נתונים אלו אינם כוללים מעשי אונס ואלימות מינית שלא דווחו או לחלופין שדווחו אך לא טופלו).⁶ באזורים שבהם הסתיים הכיבוש הגרמני והאוכלוסייה הייתה תחת שלטון גרמני או שלטון מטעמו עלה שיעור ההרשעות. הסיבה לכך הייתה בעיקרה רצונו של השלטון הגרמני שלא לעודד תנועות מחתרת, מחאה ודה-לגיטימציה כלפיו.⁷ לפי עמדתם של חוקרים אחדים גם המקום הגאוגרפי השפיע. לדבריהם, עיקר האישומים הוגשו נגד חיילים גרמנים שביצעו מעשי אונס בחזית המערבית (כמו למשל צרפת או בלגיה), ולא בחזית המזרחית (כמו רוסיה או פולין).⁸ כדבריו של ג'פרי בורדס (Jeffrey Burds):

⁵ Birgit Beck, "Sexual Violence and Its Prosecution by Courts Martial of the Wehrmacht", *A World at Total War: Global Conflict and the Politics of Destruction, 1937-1945* (Roger Chickering, Sitg Forster and Bernd Greiner - eds., 2005) 317, p. 321.

⁶ ראו: Beck, שם, בעמ' 322-320; Karen Hagemann, "Home/Front: The Military, War and Gender in Twentieth-Century Germany", *Home/Front: The Military, War and Gender in Twentieth-Century Germany* (Karen Hagemann and Stephanie Schuler-Springorum - eds., 2002) 1, p. 26.

⁷ Beck, שם, בעמ' 324-326.

⁸ ראו: Joshua S. Goldstein, *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa* (2001) p. 368; Jeffrey Burds, "Sexual Violence in Europe in World War II, 1939-1945", 37 *Politics & Society* (2009) 35, pp. 36-37. לפיהם עיקר התביעות נגד חיילים גרמנים, הוגשו נגד חיילים שביצעו מעשי אונס בחזית המערבית (במדינות כגון צרפת, בלגיה וכו') ולא בחזית המזרחית (במדינות כגון רוסיה, פולין וכו'). לעניין הותרם של מעשים שבוצעו בחזית המזרחית מחוץ

As we have seen, violations of these strictures in the West could bring court martial and execution, while violations in the East usually brought milder punishments: Special duties, short-term imprisonment, or — in extreme cases — transfer to the Eastern Front.⁹

סביר אפוא שמעשי האלימות המינית, האונס והזנות הכפויה שהגיעו לפתחו של בית הדין הצבאי הם בבחינת טיפה בים, אבל הם מאפשרים הצצה נדירה לתוך מערכת המשפט הצבאית בעת המלחמה. מערכת זו מצטיירת כמנגנון בלתי יעיל לאכיפת החוק וליצירת הרתעה בקרב הלוחמים מפני ביצוע מעשי אלימות מינית ואונס.

המשפט הלאומי בגרמניה בזמן השלטון הנאצי

כאמור, מלחמת העולם השנייה פרצה בספטמבר 1939, אבל כבר קודם לכן, ב-15 בספטמבר 1935, פורסם "החוק להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני" ("Law for the Protection of German Blood and German Honour").¹⁰ סעיף 2 לחוק קובע:

sexual intercourse (except in marriage) between Jews and German nationals of German or German-related blood is forbidden.¹¹

לשון החוק אסרה מפורשות קיום יחסי מין בין גרמנים (בני הגזע ה"ארי") ליהודים, אלא אם הם נשואים.¹² כלומר, חוק זה אסר בין היתר על קיום משגל כפוי (קרי אונס או זנות כפויה) או קיום יחסי מין מחוץ לנישואים עם נשים יהודיות.¹³ בסעיף 2(5) לחוק נקבעה סנקציה ולפיה בגין הפרת סעיף 2 לחוק יוטל עונש מאסר או עבודות פרך.¹⁴ חוקי הגזע גם אסרו על קיום יחסיים אינטימיים עם מי שאינו בן הגזע הארי, כלומר בני "גזעים נחותים" כגון צוענים או סלאבים.¹⁵ ברי כי מטרתם של חוקים אלה לא הייתה להגן על הנשים מפני אונס בידי הגברים הגרמנים, אלא להגן על טוהר הגזע הארי¹⁶ ובכלל לייצר ולחזק

לזירה המשפטית ראו: Wendy Jo Gertjeanssen, *Victims, Heroes, Survivors: Sexual Violence on the Eastern Front during World War II* (2004) p. 10: "The written rules of the Third Reich which forbade Germans to have sex with non-Germans in the East were, for the most part, a reality only on paper, and the leadership acknowledged this".

⁹ Burds שם, בעמ' 43. יוער שבפסקה זו כותב המאמר מתייחס לתקיפות מיניות שבוצעו בנשים ובנערות יהודיות.

¹⁰ יוער שעם בחירתו של אדולף היטלר לראש ממשלת גרמניה ב-30 בינואר 1933, חוקקה הממשלה שבראשותו חוקים, תקנות וצווים רבים מבכער נגד החריגים והשוונים בחברה הגרמנית. לסקירה תמציתית ראו: Benno Müller-Hill, *Murderous Science: Elimination by Scientific Selection of Jews, Gypsies and Others in Germany 1933-1945* (George R. Fraser - trans., 1998) pp. 10-22.

¹¹ *The Law of War: A Documentary History* (Vol. II, Leon Friedman - ed., in foreword by Telford Taylor, 1972) p. 1218.

¹² לעניין הנישואים "המעורבים" בין יהודים לגרמנים, קבע סעיף 1(1) לחוק להגנת הדם הגרמני כי הם אסורים, ונישואים "מעורבים" טרם חקיקת חוק זה מבוטלים. ללשון החוק ראו: *The Law of War* שם, בעמ' 1218.

¹³ ראו: Catherine A. MacKinnon, *Are Women Human? And Other International Dialogues* (2006) pp. 212-213; סוזן בראונמילר, *בניגוד לרצוננו - גברים נשים ואונס* (שרה סייקס ואילנה גולן - תרגום ועריכה, 1980) בעמ' 50.

¹⁴ Müller-Hill (לעיל, הערה 10) בעמ' 35.

¹⁵ ראו: Doris L. Bergen, "Sex, Blood, and Vulnerability: Women Outsiders in German - Occupied Europe", *Social Outsiders in Nazi Germany* (Robert Gellately and Nathan Stoltzfus - eds., 2001) 273, p. 278.

¹⁶ על הכינוי "הארי" ראו: George Victor, *Hitler: The Pathology of Evil* (1998) p. 13: "The word 'Aryan' was used by racists to distinguish those regarded as true Germans from Jews, Gypsies, Slavs, and Blacks"; Carrie

דעה קדומה נגד היהודים על ידי הצגתם כגזע נחות.¹⁷ יש הטוענים שחוקים אלו לא מנעו מעשים של אונס, אלימות מינית וזנות כפויה בנשים שאינן אריות.¹⁸

אליזבת הינימאן (Elizabeth D. Heineman) כותבת על אינוסן של נשים ממוצא סלבי :

Although sexual violence against Slavic women could be "a form of torture, mockery, and humiliation," Germans might also seek sexual pleasure in forced relations with Slavs since taboos against sex with Slavs were more permeable than taboos against sex with Jews or Gypsies.¹⁹

חוקים אלו והסנקציות הקבועות לצדם צמצמו במידה ניכרת את מעשי האונס מצד החיילים הגרמנים,²⁰ אך ודאי שלא מנעו אותם לחלוטין.²¹ בהערת אגב יש לציין שבמחנות ההשמדה שהקימו הגרמנים במטרה לחסל את בני הגזעים הנחותים ובו נרצחו בשיטתיות מיליוני יהודים וצוענים - היה שיעורן של הנשים גדול משיעורם של הגברים.²² היקף מעשי האונס שבוצעו בנשים היהודיות והצועניות אינו ידוע. ייתכן שהסיבה לכך היא הקורבנות המעטים ששרדו את המלחמה, והעדפתן של הניצולות לשתוק.²³

Supple, *From Prejudice to Genocide: Learning about the Holocaust* (1993) p. 63: "The 'Aryan' race was superior and needed to act to protect itself from races he said were 'inferior' — Jews, Gypsies, Slavs and blacks"; Jeff Spinner, *The Boundaries of Citizenship: Race, Ethnicity, and Nationality in the Liberal State* (1995) p. 19.

Voices & Views: A MacKinnon (לעיל, הערה 13) בעמ' 213. על אופן הצגת הנשים היהודיות והיהודים בכלל ראו למשל: *History of the Holocaust* (Deborah Dwork - ed., 2002) p. 142; בעצרת המונים שהתקיימה ב-15 באוגוסט 1935 בברלין הכריזה המפלגה הנאצית על גרמניה "נקייה מיהודים". בכרוזות ענק נכתבו הסיסמאות "היהודים הם אסוננו" ו"הנשים ובנות יהודיות הן המפתחות שלך" (ראו תמונות שם, בעמ' 142) Bergen; (לעיל, הערה 15) בעמ' 278 והערה 16; Elizabeth D. Heineman, "Sexuality and Nazism: The Doubly Unspeakable?", *Sexuality and German Fascism* (Dagmar Herzog - ed., 2002) 22, p. 61.

Heide Fehrenbach, *Race after Hitler: Black Occupation Children in Postwar Germany and America* 18 ראו: Tanaka (2005) p. 47 (לעיל, הערה 3) בעמ' 101. להרחבה באשר לאי-מניעת חוקים אלו את תקיפתן המינית של נשים יהודיות ראו: Nomi Levenkron, "Death and the Maidens: 'Prostitution', Rape, and Sexual Slavery during World War II", *Sexual Violence: Against Jewish Women during the Holocaust* (Sonja M. Hedgepeth and Rochelle G. Saidel - eds., 2010) 13, pp. 15-22; Tanaka שם, בעמ' 101-100; Catharine A. MacKinnon, "Genocide's Sexuality", *Political Exclusion and Domination* (Stephen Macedo and Melissa S. Williams - eds., 2005) 313, pp. 320-325. הצבא הגרמני הקים בתי בושת בשביל הלוחמים הגרמנים במטרה למנוע תקיפות מיניות ואונס של נשים מקומיות, אבל בד בבד כפה עליהן לעסוק בזנות בשביל הצבא הגרמני. לעניין זה ראו: Nils Johan Ringdal, *Love for Sale: A World History of Prostitution* (2004) pp. 325-326; Anette F. Timm, "Sex with a Purpose: Prostitution, Venereal Disease, and Militarized Masculinity in the Third Reich", 11 *JHS* (January/April 2002) 223 pp. 223-255.

Heineman (לעיל, הערה 17) בעמ' 61.¹⁹

Beck: (לעיל, הערה 5) בעמ' 319; בראונמילר (לעיל, הערה 13) בעמ' 50.²⁰

Burds (לעיל, הערה 8) בעמ' 38.²¹

Gisela Bock, "Antinatalism, Maternity And Paternity In National Socialist Racism", *Nazism and German Society 1933-1945* (David F. Crew - ed., 1994) 110, p. 132 & footnote n. 35: "Almost two-thirds of the German Jews deported to and killed in the death camps were women, and 56 per cent among those Gypsies who were sent into the Auschwitz gas chambers"; Matthew Lippman, "Humanitarian law: War on Women", 9 *Mich. St. U.- DCL J. Int'l L.* (2000) 33, p. 52: "Jewish women, particularly those with children, were selected for death upon arrival at the camp: almost two-thirds of the German Jews deported to and killed in death camps were women while fifty-six percent of the Gypsies exterminated were women"; *Routledge International Encyclopedia of Women: Global Women's Issues and Knowledge* (Vol II, Cheris Kramarae and Dale Spender - eds., 2000) pp. 913-914 (in the entry "Gender and genocide"); William J. Spurlin, *Lost Intimacies: Rethinking Homosexuality under National Socialism* (2009) p. 46; Joan Ringelheim, "Women

המשפט הלאומי בגרמניה בתום השלטון הנאצי

חוק מס' 10 של מועצת הפיקוח על גרמניה (Control Council Law No. 10)²⁴ - שחוקקו בעלות הברית ב- 20 בדצמבר 1945 במטרה לספק בסיס משפטי להעמדתם לדין של פושעי המלחמה שלא נשפטו במשפטי נירנברג²⁵ - אפשר להעמיד לדין, בבתי משפט מקומיים בגרמניה ובאזורי הכיבוש שבידי בעלות הברית,²⁶ פושעי מלחמה שאת מעשיהם אפשר לתחום מבחינה גאוגרפית ולשייכם למדינה מסוימת בהתאם לגבולותיה הטריטוריאליים.²⁷ בסעיף 2 לחוק, בדומה לסעיף 6 לאמנת לונדון ולסעיף 5 המקביל לו באמנת טוקיו, נקבע שכל אחד מהמעשים המוזכרים בסעיפים "פשעים נגד השלום", "פשעי מלחמה", "פשעים נגד האנושות" ו"חברות בקבוצות וארגונים" שבית הדין הבינלאומי קבע שהם פליליים - יהיה בגדר פשע.²⁸ ואולם למרות המבנה הדומה של הסעיפים ולמרות הדמיון בתוכנם, בכל זאת אפשר להבחין בכמה הבדלים, הבולט שבהם הוא בתת-הסעיף "פשעים נגד האנושות". בתחילת הסעיף, להבדיל מבאמנת לונדון ובאמנת טוקיו, נכתב שפשעים נגד האנושות הם מעשי זוועה ועברות הנכללים בהגדרה זו, ומיד מובהר כי זו אינה רשימה סגורה ("including but not limited to").²⁹ זאת ועוד, סעיף 6 לאמנת נירנברג וסעיף 5 לאמנת טוקיו אינם כוללים התייחסות ספציפית למעשי אלימות מינית ואונס,³⁰ ואילו סעיף 2 ל- *Control Council Law No.10* מתייחס למעשי אונס כאחד המעשים המוגדרים כפשע נגד האנושות.³¹ וכך נכתב בסעיף :

and the Holocaust: A Reconsideration of Research", *Different Voices: Women and the Holocaust* (Carol Rittner and John K. Roth - eds., 1993) 374, p. 399.

Helene J. Sinnreich, "The Rape of Sexual Jewish Women during the Holocaust", *Sexual Violence: Against Jewish Women during the Holocaust* (Sonja M. Hedgepeth and Rochelle G. Saidel - eds., 2010) 108, p. 117.²³

Allied Control Council Law No.10, Punishments of Persons Guilty of War Crimes, Crimes against Piece and Humanity, 20 Dec. 1945, Official Gazette of the Control Council of Germany, No. 3, Berlin, 31 Jan. 1946.²⁴

Telford Taylor, *The Anatomy of the Nuremberg Trials: A Personal Memoir* (1992) p. 76-75; *History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War* (Compiled by United Nations War Crimes Commission, 1948) p. 212.²⁵

M. Cherif Bassiouni, *Crimes against Humanity in International Criminal Law* (1999) p. 33: "It was not רא: intended to be an international instrument but national legislation"; Kelly Dawn Askin, *War Crimes against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunal* (1995) pp. 122-121; Robert Cryer, Hakan Friman, Darryl Robinson and Elizabeth Wilmshurst, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure* (2007) p. 119; Allied Control Council Law No. 10 (לעיל, הערה 24) בסעיף 4(1): "When any person in a Zone in Germany is alleged to have committed a crime, as defined in Article II, in a country other than Germany or in another Zone, the government of that nation or the Commander of the latter Zone, as the case may be, may request the Commander of the Zone which the person is located for his arrest and delivery for trial to the country or Zone in which the crime was committed".²⁶

John Mendelsohn, *Trial by Document: The Use of Seized Records in the United States Proceedings at Nurnberg* (1988) p. 9; מ' מושקט, "על בעיות המשפט הבינלאומי הפלילי (לרגל 15 שנה לשואה)", *הפרקליט יד (תשי"ח)* 333, בעמ' 342; Aaskin שם, בעמ' 126.²⁷

Robert K. Woetzel, *The Nuremberg Trial in International Law with a Postlude on the Eichmann Case* (1962) p. 220.²⁸

Bassiouni (לעיל, הערה 26) בעמ' 34.²⁹

יוער כי למרות שטכנית לא נמנו אונס ומעשי אלימות בסעיף זה יש הטוענים כי נרמז שאונס נכלל בחוקת נירנברג ובאמנת טוקיו, במילים- "[...] or other inhumane acts [...]". לעניין זה, רא: Bassiouni שם, בעמ' 125 ו- 186.³⁰

Theodor Meron, "Rape as A Crime Under International Humanitarian Law", 87 *Am. J. Int'l. Law* (1993) 424, p. 426; Theodor Meron, "War Crimes in Yugoslavia and the Development of International Law", 88 *Am. J.*³¹

Each of the following acts is recognized as a crime: [...]
 (c) Crimes against Humanity: Atrocities and offenses, including but not limited to murder, extermination, enslavement, deportation, imprisonment, torture, *rape*, or other inhumane acts committed against any civilian population, or persecutions on political, racial or religious grounds whether or not in violation of the domestic laws of the country where perpetrated.³²

עם זאת פשעים מיניים נגד נשים זכו לטיפול שטחי, אם בכלל.³³ אמנם באחדים מהמשפטים של מי שכונו "פושעי המלחמה המשניים" כדוגמת רופאים שביצעו ניסויים בלתי מוסריים, חיילים ומפקדים במחנות הריכוז, הוזכרו מעשים בעלי אופי מיני כגון עיקור כפוי, הפלות כפויות וכריתת איברי מין,³⁴ אבל אפשר לסכם ולומר שמעשים אלו נותרו מושתקים ובלתי מטופלים גם בזירה משפטית זו אף שמבחינת החקיקה נוצרה תשתית המאפשרת העמדה לדין בגין ביצוע מעשי אונס בעת מלחמה.

בעלות הברית

המשפט הצבאי הצרפתי והמשפט האיטלקי הלאומי

באיטליה, אחת ממדינות הציר הגרמני, לחמו לוחמי "הגומיה" (בצרפתית - Goumier) המרוקאים לצד חיילים מצבא צרפת ומצבא ארצות הברית (שתיהן מדינות החברות בבעלות הברית) נגד הגרמנים. האוכלוסייה האזרחית באיטליה סבלה מהתנהגותם של לוחמי הגומיה וחששה מפניהם, בייחוד הנשים, שהיו חשופות לתקיפות מיניות מצד הלוחמים הללו.³⁵ כך תיאר זאת אדוארד בימברג (Edward L. Bimberg):

They were not popular with the Italians. This was the result of the off-duty conduct of some of them in the mountain villages and isolated valley farms they passed through along the way. In truth, certain elements among the Moroccans had engaged in a wild spree of rape and pillage across the Italian countryside.³⁶

Int. L. (1994) 78, p. 84; C.P.M. Cleiren and M.E.M. Tijssen, "Rape and other Forms of Sexual Assault in the Armed Conflict in the Former Yugoslavia: Legal, Procedural, and Evidentiary Issues", *The Prosecution of International Crimes: A Critical Study of the International Tribunal for the Former Yugoslavia* (Roger S. Clark and Madeleine Sann - eds., 2003) 257, p. 264.

Control Council Law No.10 (לעיל, הערה 24) בסעיף (1) (c).³²

Rhonda Copelon, "Surfacing Gender: Reengraving Crimes against Women in Humanitarian Law", *Women and War in the Twentieth Century: Enlisted with Or without Consent* (Nicole Ann Dombrowski - ed., 1999) 332, p. 341: "No one, however, was prosecuted".³³

Fatou Bensouda, "Gender and Sexual Violence under the Rome Statute", *From Human Rights to International Criminal Law: Studies in Honour of an African Jurist, the Late Judge Laity Kama* (Emmanuel Decaux and Adama Dieng – eds., 2007) 401, p. 404; Kelly D. Askin, "Crimes against Women under International Criminal Law", *Research Handbook on International Criminal Law* (Bartram S. Brown – ed., 2011) 84, p. 101.³⁴

Flint Whitlock, *The Rock of Anzio: From Sicily to Dachau, A History of the US 45th Infantry Division* (2005) p. 282.³⁵

. Edward L. Bimberg, *The Moroccan Goums: Tribal Warriors in a Modern War* (1999) p. 63.³⁶

האירוע שנכרת בזיכרון האומה האיטלקית התרחש בתום הקרב על מונטה קאסינו, שלאחריו אנסו חיילי גומיה המרוקאים אלפי נשים איטלקיות ברצף אירועים שזכה לכינוי "ההשתוללות במונטה קאסינו" כפי שתואר בפרק ב לעיל.³⁷

דיווחים על התנהלותם האלימה של חיילי הגומיה בכלל ועל חילולן של נשים מכל הגילים בפרט, הובאו לידיעת דרגות הפיקוד בצבא הצרפתי, ואלה פעלו בזירה המשפטית לענישתם של מבצעי מעשים אלו:

Where there was no doubt of guilt, those offenders were shot out of hand, while hastily convened courts martial decided the fate of others. In the end it was officially reported that "about" fifteen Moroccans had been executed "in the field" while fifty-four others were sentenced to anywhere from five years imprisonment to life for murder, attempted murder, rape, attempted rape or theft.³⁸

יוער שהנתונים המספריים על מספר החיילים שנשפטו ונענשו אינם עולים בקנה אחד עם ההערכות בדבר היקף האונס - כ-2,000-6,000 קורבנות.³⁹ כעולה מדבריו של אדוארד בימברג, החיילים שביצעו עברות אלו נענשו בדרך כלל בידי המפקדים הצרפתים, אבל המוניטין הרע דבק בהם והשמועות על אכזריותם התפשטו כמו אש בשדה קוצים.⁴⁰ מעשי האונס שביצעו חיילי הגומיה החלו להיות בעיה (בייחוד תדמיתית) לצבא הצרפתי, ובניסיון למצוא פתרון מהיר נזכרו שלטונות צרפת כי כבר בארצם נהגו חיילי הגומיה לקחת עמן נשים למחנות הצבא. הצרפתים החליטו אפוא להביא לאירופה נשים מרוקאיות ולהקים לחיילי הגומיה אזור שייוחד רק להם ולנשים הללו, בתוך מחנות הצבא:⁴¹

Passing one of these camps you might see a colorfully clad Moroccan girl, all bangles and bracelets and rings, and some with a traditional facial tattoo, listening to an off-duty Goumier strumming a native stringed instrument and chanting a Berber love song.⁴²

ב-7 באפריל 1952, בחלוף שבע שנים, ערך לראשונה בית הנבחרים האיטלקי דיון פומבי על אירוע מונטה קאסינו. שישה חברי פרלמנט ביקשו לקדם חקיקה של חוק שמטרתו לפצות את קורבנות האירוע בכלל

³⁷ Danise Aydelott, "Mass Rape during War: Prosecuting Bosnian Rapists under International Law", 7 *Emory Int'l L. Rev.* (1993) 585, p. 591; Michael Walzer, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations* (4th ed., 2006) pp. 133-134.

³⁸ Bimberg (לעיל, הערה 36) בעמ' 64.

³⁹ ראו: Gabriella Gribaudo, "Bombing and Land War in Italy: Military Strategy, Reactions, and Collective Memory", *Experience and Memory: The Second World War in Europe* (Jörg Echternkamp and Stefan Martens - eds., 2010) 116, p. 128. כותבת המאמר מדגישה שמדובר בהערכות, וקשה לציין מספר מדויק של הקורבנות: "It is very difficult to establish an exact count of women who were raped because no serious research was conducted on this subject in the postwar era given the diverse limitations on access to the files" (128). ואולם את קורבנות האונס שיצאו וחשפו את שאירע להן אפשר לאמוד, שכן ממשלת איטליה שילמה להן פיצויים, ראו: Walzer (לעיל, הערה 37) בעמ' 134.

⁴⁰ ראו: Bimberg (לעיל, הערה 36) בעמ' xiv.

⁴¹ Bimberg שם, בעמ' 64.

⁴² Bimberg שם, בעמ' 122.

והנשים שנאנסו בפרט, בדרך של קבלת פנסיה חודשית וביטוח רפואי.⁴³ ואולם דבר לא נעשה עד 25 ביולי 1996, אז הוגשה טיוטת חוק שקבעה שמ-10 באוקטובר 1994 ממשלת איטליה מכירה בקורבנות האונס בעת מלחמה כזכאיות לקבלת פנסיה חודשית כקורבנות מלחמה.⁴⁴ חוק זה נכנס לתוקף כשלושים יום לאחר שהוגשה הטייטה.⁴⁵

רוסיה

בברית המועצות חוקק בשנת 1922 (והודפס מחדש בשנת 1934) החוק הפלילי הלאומי, שבו נקבע בין היתר שאונס הוא עברה פלילית:

153. Sexual relations with the application of physical force, threat, fear, or with the use, through deception, of the helpless condition of the victim (rape) -- deprivation of liberty for a term up to five years. If the rape has as its consequence the suicide of the victim or was perpetrated on a person, not having attained sexual maturity, or, on a person of mature years, [by? several persons] [po neskol'kimi licami], -- deprivation of liberty for a term of up to eight years.⁴⁶

הסעיף מפרט שאונס יהא יחסי מין אגב הפעלה של כוח פיזי, איום, הפחדה או מרמה על ידי ניצול מצב חוסר האונים של הקורבן. עוד כולל הסעיף שתי דרגות של ענישה: חמש שנות מאסר בגין אונס, ושמונה שנות מאסר בגין אונס בנסיבות מחמירות.⁴⁷ נדמה שחקיקה לאומית זו לא הרתיעה את חיילי הצבא הרוסי שצעדו באביב 1945 לגרמניה. כמו שתואר בהרחבה בפרק ב לעיל, נהגו החיילים הרוסים באכזריות כלפי האוכלוסיה האזרחית בכלל, והנשים הגרמניות בפרט. בהגזמה אפשר לתאר את כיבושה של גרמניה - מפרוסיה המזרחית (אז מובלעת גרמנית קרובה לגבול רוסיה, כיום בשטחי רוסיה ופולין) ועד בירתה ברלין - כסדרה של מעשי אונס שביצעו חיילי הצבא הרוסי בנשים הגרמניות. מעשים אלו נמשכו גם לאחר ביסוסו של השלטון הצבאי בגרמניה.⁴⁸ מספר הנשים הגרמניות שנפלו קורבן לאונס בידי החיילים הרוסים אינו ידוע, וההערכות הגסות נעות בקיצוניות בין 20,000 למיליון ואף לשניים. השמרנים מעריכים כי קרוב ל-110,000 נשים גרמניות נאנסו. רבות מהן אף יותר מפעם אחת. כמו כן, לפי הערכות כ-10,000 נשים מתו

⁴³ ראו פרוטוקול הדיון: Presidenza del Targetti, p. 370011. Vicepresidente ניתן לצפייה באתר: http://www.camera.it/_dati/leg01/lavori/stenografici/sed0890/sed0890.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁴⁴ Disegno di legge s. 1081- Legislatura 13, "Magliocchetti e Bonatesta- Norme in favore delle vittime di violenze carnali in tempo di guerra", (25.7.96), Art 1- Trattamento pensionistico in favore delle vittime di violenze carnali in tempo di guerra. ניתן לצפייה באתר: <http://www.senato.it/japp/bgt/showdoc/frame.jsp?tipodoc=Ddlpresandleg=13andid=00001012andparse=sian&dstampa=siandtoc=no> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁴⁵ Disegno di legge s. 1081- Legislatura 13, שם, בסעיף 3.

⁴⁶ Criminal Code of the RSFSR 1922 (with changes as of 1 October 1934), Art. 153. ניתן לצפייה באתר: <http://www.cyberusssr.com/rus/uk136-r.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁴⁷ Dorothy McBride Stetson, "Law and Policy: Women's Human Rights in Russia", *Russian Women in Politics and Society* (Wilma Rule and Norma C. Noonan - eds., 1996) 153, pp. 160-161.

⁴⁸ ראו: אנטוני ביור, **נפילת ברלין** (אריה חשביה - תרגום, 2003) בעמ' 54-60, 305, 317-318, 391-393; Norman Naimark, *The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949* (1995) p. 32.

לאחר מעשה; אחרים מעריכים כי בברלין בלבד מתוך מיליון וחצי נשים כל אישה שלישית נפלה קורבן לאונס. כלומר 500,000 נשים נאנסו בברלין בלבד בידי חיילי הצבא הרוסי.⁴⁹

מעניין לציין שמדפי ההיסטוריה של הצבא הרוסי עולה שבעבר ביקשה צמרת הפיקוד למנוע פגיעה באזרחים, בנשים וברכוש לאחר הלחימה. אמרה ברוח זו מיוחסת למשל למצביא הרוסי המהולל אלכסנדר ואסילייביץ' סובורוב (Alexander Vasilyevich Suvorov) (1729-1800),⁵⁰ שהבהיר לצבאו כי לאחר כיבוש שטחי האויב ומשהסתיימה הלחימה:

[...] do not kill a prisoner of war or a person who puts his arms down, do not enter houses; do not touch a woman or children, do not take any property that does not belong to you; if you take something and we learn about it, the penalty is death.⁵¹

אבל נדמה שדברים אלה לא הותירו את חותמם על מפקדי הצבא הרוסי במלחמת העולם השנייה. כעולה מדבריו של נורמן נאימארק (Norman Naimark), בדרך כלל העומדים בצמרת הפיקוד של הצבא הרוסי העלימו עין ממעשי האלימות המינית והאונס שביצעו הלוחמים, שכן הם הזדהו עם תחושות הכעס והתסכול של פקודיהם שבאו לידי ביטוי בין היתר בתקיפה מינית של הנשים המקומיות. החיילים שביצעו מעשי אונס ואלימות מינית נענשו רק לעתים רחוקות, והעונש המקובל היה הצלפות אך לעתים גם הוצאה להורג.⁵² חמור מכך, לא רק שמפקדי הצבא הרוסי הפרו את ההוראה הכללית, אלא שבהתאם להוראותיו של יוסף סטלין (Joseph Stalin), שליטה של ברית המועצות וראש הצבא דאז (סטלין שלט בברית המועצות בשנים 1924-1953),⁵³ מפקדי הצבא הרוסי הורו:

Any small enemy city taken by the glorious Red Army - the soldiers can take everything and rape any women for 3 days, big cities had been given [...] for raping, plundering for 6 days.⁵⁴

עם הזמן הבינו ברוסיה עד כמה התנהגותם הפראית של חייליה בשטחי הכיבוש מזיקה להם מבחינה תדמיתית ופוליטית, והחלפת ראשי הפיקוד בצבא הרוסי בקיץ 1945 הייתה הזדמנות לשינוי, שבא לידי

⁴⁹ ראו: Atina Grossmann, *Jews, Germans, and Allies: Close Encounters in Occupied Germany* (2007) p. 49; Atina Grossmann, "A Question of Silence: The Rape of German Women by Occupation Soldiers", *West Germany under Construction: Politics, Society, and Culture in the Adenauer Era* (Robert G. Moeller - ed., 1997) 33, p. 35; Marlene Epp, *Women without Men: Mennonite Refugees of the Second World War* (1999) p. 58; Erika Vora, *The Will to Live* (2010) p. 12.

⁵⁰ לעניין דמותו ופעולו של אלכסנדר ואסילייביץ' סובורוב ראו: Douglas S. Tung and Teresa K. Tung, *36 Stratagems Plus: Illustrated by International Cases* (2010) p. 267: "[...] the greatest Russian commander of all time, rarely if ever lost a battle"; Joseph Cummins, *The War Chronicles: From Flintlocks to Machine Guns: A Global Reference of All the Major Modern Conflicts* (2009) p. 27.

⁵¹ הצוטט לקוח מתוך: Nicholas V. Feodoroff, *Soviet Communists and Russian History: A Frame in Time* (1997) p. 15.

⁵² Naimark (לעיל, הערה 48) בעמ' 79. להרחבה בעניין התייחסותו של הצבא הרוסי לפשעים אלו ומדיניות הענישה שנקטה כלפי החיילים שנמצאו אשמים בביצועם ראו: Naimark שם, בעמ' 90-97.

⁵³ Dianne Durante, *Internationalism* (Jennifer L. Weber - ed., 2010) p. 77; Wendy Conklin, *Cold War Leaders* (2008) p. 10; Simon Adams, *Russian Republics* (2004) p. 21.

⁵⁴ הצוטט לקוח מתוך: Feodoroff (לעיל, הערה 51) בעמ' 15.

ביטוי בניסיון להרתיע ולמנוע מעשי אונס וביזה בשטחי הכיבוש.⁵⁵ ואכן לאחר קיץ 1945 חייל שנתפס בשעת מעשה אונס או ניסיון לבצע אונס נענש. כעולה מסקירתו של נאימארק, רף הענישה היה בלתי אחיד ונע מהוצאה להורג, דרך ארבע שנים במחנה עבודה בגין אונס ועד עשרה ימי ריתוק בגין ניסיון לבצע אונס.⁵⁶ אבל במקרים רבים האנסים הצליחו להתחמק מעונש:

At the same time, it was difficult if not impossible for a German woman to bring a Soviet soldier to justice. In the cases where the German police were able to seize the perpetrators before they disappeared back into their units, the soldiers were always turned over to the Soviet military authorities, and the Germans had no control over the further course of the investigations.⁵⁷

ואולם ההיסטוריה חזרה על עצמה כשמפקדים רבים לא מילאו אחר ההוראות של דרגי הפיקוד הבכיר והמשיכו להתעלם ממעשי האונס שביצעו פקודיהם.⁵⁸ בינואר 1949 קבעה הממשלה רף ענישה מחמיר יותר בגין עברת אונס, ולפיו הרשעה בגין אונס מחייבת ענישה של עשר עד חמש עשרה שנים במחנות עבודה, ובגין אונס בנסיבות מחמירות (כגון אונס קטין או אונס קבוצתי) נקבעה ענישה של עשר עד עשרים שנה במחנות עבודה.⁵⁹ בעקבות החוק יצא במרס 1949 צו ברור מטעם הנשיאות העליונה המורה להגדיל את העונש בגין ביצוע מעשה אונס. צו זה נשלח לכל דרגי הפיקוד בצבא הרוסי באיזור הכיבוש, והובהר בו שהוא יחול על כל הלוחמים ללא קשר לדרגתם וכן על אזרחי ברית המועצות הנמצאים בשטחי הכיבוש.⁶⁰ נאימארק מדגיש שרק באמצעות אכיפה קפדנית של חוק זה יכלו הרוסים לנסות ולשפר את הרושם השלילי שהותירה התנהגותם של חייליהם בגרמניה, שבה לדבריו חששו הנשים לצאת לרחובות עם רדת הליל.⁶¹ בשביל נשות גרמניה נעשה מהלך זה לאט מדי ומאוחר מדי.

בשולי הדברים ראוי להעיר שהנתונים על ההעמדה לדין, ההרשעה והענישה של החיילים הרוסים אינם נפוצים כמו הנתונים ממדינות אחרות. ייתכן שהסיבה לכך נעוצה במשטר הקומוניסטי, אך ייתכן גם שהיא נעוצה במיעוט הפעולות המשפטיות שנקטו הרוסים למיגור התופעה. בראונמילר מציינת שנדמה היה שלאף אחד לא אכפת שהרוסים אונסים נשים גרמניות. זאת ועוד, העמדה לדין בתוך שורות הצבא מיוחסת רק לצבאות בעלי משמעת גבוהה, ובצבא הרוסי התייחסו דרגי הפיקוד בביטול לתלונות על מעשי האלימות האונס שביצעו חייליהם. המפקדים ביטלו בהינף יד את תלונה בטענה ש"הגרמנים היו גרועים הרבה יותר מהרוסים". בסופו של דבר הועמדו לדין מעט מאוד חיילים רוסים.⁶²

⁵⁵ Naimark (לעיל, הערה 48) בעמ' 90.

⁵⁶ שם, בעמ' 92.

⁵⁷ הציטוט לקוח מ-Naimark שם, שם. ראו גם: ביוור (לעיל, הערה 48) בעמ' 317-318.

⁵⁸ Naimark שם, בעמ' 90.

⁵⁹ ראו: Stetson (לעיל, הערה 47) בעמ' 161; 408, 3 *Soviet Studies* (1952) 408; Rudolf Schlesinger, "Soviet Criminal Law", p. 410; Harold J. Berman, *Soviet Criminal Law and Procedure: the RSFSR Codes* (2nd ed., 1966) p. 35.

⁶⁰ Naimark (לעיל, הערה 48) בעמ' 96.

⁶¹ שם, בעמ' 97.

⁶² לעניין זה ראו: Askina (לעיל, הערה 26) בעמ' 60-61: "[...] it is typically only the victorious nation who tries the defeated enemy for violations of the laws and customs of war. Traditionally, crimes against women have been given low priority, if any. It is only the well-disciplined armed forces which try their own members for rape crimes." (שם, בעמ' 61); בראונמילר (לעיל, הערה 13) בעמ' 62: "במקרה זה הצד הצודק הוא הצד שניצח [...] הצד השני

ארצות הברית

בשונה מהמוניטין של החיילים המרוקאים (הגומיה), הגרמנים והרוסים, לחיילי צבא ארצות הברית לא מיוחס ביצוע אונס המוני באוכלוסייה האזרחית בחזית המערבית במלחמת העולם השנייה. החיילים האמריקנים נתפסו בעיני האוכלוסייה האזרחית ואף בעיני עצמם כצבא המשחררים,⁶³ אבל מכתבו של חייל אמריקני בדרגת סרגינט (דרגה המקבילה לסמל בצה"ל) שפורסם בשבועון האמריקני "טיים" חושף מציאות שונה. כך כותב החייל ששמו לא פורסם:

People who read your article will condemn the Russians for being savages and rapists *but will not stop to consider the fact that our own Army and the British Army along with ours have done their share of looting and raping [...]*

It is also common knowledge that American soldiers are persona non grata in the homes of decent girls in many of the liberated countries because of their attitude that any foreign girl is automatically a prostitute. Pick up almost any daily copy of Stars & Stripes and you will find letters to the editor complaining that the girls over here are closing their doors to our troops. This offensive attitude among our troops is not at all general, but the percentage is large enough to have given our Army a pretty black name, *and we too are considered an army of rapists.*⁶⁴ [ע"ל] (ההדגשות שלי - ע"ל)

מכתב זה נכתב בתגובה לכתבה שפורסמה ב"טיים" ובה הוצגו חיילי הצבא הרוסי בווינה הכבושה באופן בלתי מחמיא כבורים, כגנבים וכאנסים.⁶⁵ גיי רוברט לילי (J. Robert Lilly) מאמת את אמירתו של החייל ובספרו מציג ניתוח של רשומות צבאיות ומסמכים משפטיים מהשנים 1942-1945 ולפיהם חיילים אמריקנים אנסו קרוב ל-14,000 נשים בבריטניה, בצרפת ובגרמניה. לילי מוסיף ומציין כי לאחר כיבושן של צרפת וגרמניה בוצעו רבים ממקרי האונס בקבוצות ובאיומי אקדח.⁶⁶ בתמיכה להערכות אלה בדבר היקף מעשי האונס מצד הלוחמים האמריקנים, מציינים נט פרנקלין ולארי סמית (Nat Frankel and Larry Smith) שבחודשיה האחרונים של המלחמה:

The average soldier who landed at Utah Beach and survived to take Germany, the man who was neither stud nor sissy, probably slept with something like twenty-five women during the war — and few of them were, I might add, prostitutes.⁶⁷

הוא שצריך היה לתת את הדין. שום בית דין בינלאומי לא נתבקש לחשוף ולגנות את מעשי הזוועה שביצעו חיילי בעלות-הברית. לא, הצהרות על פשעי מלחמה לא נגבו מנשות 'האויב'."

⁶³ בראונמילר (לעיל, הערה 13) בעמ' 72.

⁶⁴ 10 p. 5, (17.9.1945) "Letters", Time Magazine, ניתן לצפיה באתר: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,854433,00.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁶⁵ 34-36 pp. (13.8.1945) "Austria: Poison Please", Time Magazine, ניתן לצפיה באתר: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,792271-3,00.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013); Carol Harrington, *Politicization of Sexual Violence from Abolitionism to Peacekeeping* (2010) p. 84.

⁶⁶ J. Robert Lilly, *Taken by Force: Rape and American GIs in Europe during World War II* (2010) pp. 73-74.

⁶⁷ Nat Frankel and Larry Smith, *Patton's Best: An Informal History of the 4th Armored Division* (1984) p. 85. יוער כי, אמירות ברוח זו מחדדות את התפיסה המעוותת ששררה בקרב החיילים כי הנשים והנערות האירופאיות הגישו את גופן כאות

הנתון המספרי שחייל אמריקני שלחם באירופה יכול היה "להתפאר" בממוצע של עשרים וחמישה "כיבושים" מיניים עולה בקנה אחד עם הערכותיו המספריות של לילי. ואולם מנתונים סטטיסטיים שליקטה סוזן בראונמילר מתוך מערכת המשפט הצבאית עולה כי מספר ההרשעות בעוון אונס שנידונו בבית הדין הצבאי מינואר 1942 ועד יוני 1947 מסתכם ב-971:⁶⁸

טבלה 3: ההרשעות בעוון אונס שנידונו בבית הדין הצבאי

חודשים	שנים	הרשעות
ינואר-יוני	1942	1
יולי-דצמבר	1942	10
ינואר-יוני	1943	25
יולי-דצמבר	1943	43
ינואר-יוני	1944	52
יולי-דצמבר	1944	82
ינואר-יוני	1945	60
יולי-דצמבר	1945	247
ינואר-יוני	1946	355
יולי-דצמבר	1946	50
ינואר-יוני	1947	46
סך כל ההרשעות בגין אונס		971

סך הרשעות אלו הוא כ-7% מהערכתו של לילי בדבר מספר הנשים שנפלו קורבן למעשי אונס של חיילים אמריקנים. בראונמילר מסבירה שהנתונים שהעבירה לידיה מערכת המשפט הצבאית האמריקנית לקו בחסר. לדבריה לא הייתה אפשרות להעביר לידיה את מספר ההרשעות שבהן הופחתה האשמה בטרם המשפט, את מספר הדיווחים על מעשי אונס, את מספר המעצרים בגין אונס, סטטיסטיקה בדבר מספר המקרים שהובאו למשפט בהשוואה למספר ההרשעות, נתונים על העונש הממוצע שהוטל על חייל אמריקני שהורשע באונס וכו'.⁶⁹ על אף החסר דווקא הרשומה הסטטיסטית שהועברה לידיה של בראונמילר חושפת שרוב ההרשעות בגין אונס לא ניתנו במהלך המלחמה, אלא בסופה ובתקופת הממשל הצבאי,⁷⁰ ואף שניכרת עלייה במספר ההרשעות סמוך לסיום המלחמה ובתקופת כיבוש המדינות והממשל הצבאי, הרשעות אלו בטלות בשישים לנוכח הערכתו של לילי. ראוי לציין שנתוני ההרשעות כוללים הן את החזית

תודה ל'משחרריהם' החיילים האמריקאים זאת תוך עיוורון למציאות הכלכלית הקשה ששרה אשר אילצה נשים לסחור במיניותן בתמורה למזון וביטחון. כמו כן במקרים רבים "כיבושים" מיניים אלו נעשו בכפייה ראו: Frankel and Smith שם, בעמ' 87-88; בראונמילר (לעיל, הערה 13) בעמ' 72; Burds (לעיל, הערה 8) בעמ' 59.

⁶⁸ בראונמילר שם, בעמ' 74.

⁶⁹ שם, בעמ' 74-75.

⁷⁰ שם, שם.

המערבית והן את החזית המזרחית, שגם בה לחמו החיילים האמריקנים.⁷¹ על מעשי האונס והתגובה המשפטית בחזית המזרחית יורחב להלן.

החזית המזרחית

יפן

המשפט הלאומי ביפן

בסעיפים 176-179 לחוק הפלילי (Penal Code) הלאומי של יפן משנת 1907 מצויות העברות של אונס, מעשה מגונה, מעין מעשה מגונה (Quasi Forcible Indecency) או מעין אונס (Quasi Rape), אונס קבוצתי, ניסיון לבצע אונס או ניסיון לבצע מעשה מגונה והעונש בצדן.⁷² בסעיף 180(1) לחוק זה נקבע שניתן להעמיד לדין בגין ביצוע פשעים אלו רק אם הוגשה תלונה. סעיף 180(2) קובע כי האמור בסעיף 180(1) לא יחול כאשר את הפשעים שהוזכרו לעיל ביצעו במשותף שני אנשים או יותר. סעיף 177 לחוק מגדיר מהי עברת אונס ואף קובע רף ענישה מינמלי של מאסר בעבודה בכפייה לתקופה של לא פחות משנתיים:

A person who, through violence or intimidation, has sexual intercourse with a female person of not less than thirteen (13) years of age commits the crime of rape and shall be punished with imprisonment at forced labour for a limited term of not less than two years. The same shall apply to a person who has sexual intercourse with a female person under thirteen (13) years of age.⁷³

סעיף 180 לחוק מתייחס למקרי מוות או פציעה בשל אונס וגם קובע רף ענישה:

A person who commits a crime provided in Articles 176 to 179 and thereby kills or injures another shall be punished with imprisonment at forced labour for life or for not less than three years.⁷⁴

עד פברואר 1942 קבע החוק הפלילי הצבאי של יפן (Japanese Imperial Army Criminal Law) בקוד ההתנהגות הצבאית (The Code of Conduct), בסעיף 86(2) כדלקמן:

[...] army personnel who committed rape at the same time as looting would be punished by between seven years and life imprisonment.⁷⁵

בחוק זה עברת האונס מצוינת כעברה משנית לעברת השוד. לדבריו של יוקי טנקה (Yuki Tanaka), בצבא היפני ביזה ואונס בעת לחימה היו דבר שכיח שדרג הפיקוד קיבל בהבנה ולעתים אף יזם ועודד כאמצעי

⁷¹ שם, שם.

⁷² ראו דו"ח: UNTB/CAT/38/2007/JPN/EN, *Violations of Women's Rights in Japan* (29 May 2007) pp. 13-15. ניתן לצפייה: <http://www.unhcr.org/refworld/country,,OMCT,,JPN,,46af4d1f0,0.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013) לסעיף ה-Penal Code, ראו: <http://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/PC.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁷³ Penal Code שם, סעיף 177.

⁷⁴ שם, סעיף 180.

⁷⁵ Yuki Tanaka, *Japan's Comfort Women: Sexual Slavery and Prostitution during World War II and the US Occupation* (2002) p. 28.

לשלהב את רוח הלוחמים. אפשר שמכלול הסיבות הללו הביאו לידי כך שרק חיילים מעטים הורשעו בגין ביצוע מעשי אונס בהתאם לחוק זה.⁷⁶

ב-20 בפברואר 1942 תוקן החוק, ועברת האונס הוכרה כעברה פלילית עצמאית חמורה. בחוק המתוקן נכתב:

Those who commit rape in the battlefield or in the territory of the Empire will be imprisoned for between one year and life [...] The rape in the occupied territory is fundamentally different from the one in the national territory and will defame the Empire.⁷⁷

לדבריו של טנקה, על פי החוק הפלילי הצבאי המתוקן, אונס נשים בשטחים כבושים נחשב פשע בעיקר משום שהוא המית חרפה על שמה של האימפריה היפנית, ולא משום שזהו פשע חמור נגד האנושות. לפיכך רק במקרים נדירים עמדו חייל או קצין שאנס למשפט צבאי. טנקה מסביר ששורש הבעיה בעובדה שלמרות התיקון בחוק, אנשי הצבא היפני לא התייחסו לאונס בעת מלחמה של תושבות השטחים הכבושים כאל עברה פלילית חמורה, ואף ראו בכך אמצעי לעידוד רוח הלחימה.⁷⁸ כך שאף שהחוק תוקן, המציאות המשפטית לא השתנתה במידה ניכרת.⁷⁹

עם סיום המלחמה החלו בעלות הברית להעמיד לדין חיילים יפנים בגין ביצוע פשעי מלחמה. כמו שנעשה בחזית המערבית, גם בחזית המזרחית הועמדו החיילים לדין בבתי דין שיוחדו לכך. לפי ההערכות, מאוקטובר 1945 ועד אפריל 1951 הועמדו לדין כ-5,700 יפנים בארבעים ושבעה בתי דין צבאיים שהקימו בעלות הברית (אוסטרליה, בריטניה, הולנד, הפיליפינים, צרפת, סין וארצות הברית) ביפן וברחבי אסיה.⁸⁰ בסך הכול הורשעו 4,405 חיילים. על 475 מורשעים נגזר מאסר עולם, ועל 904 נגזר עונש מוות.⁸¹ מכלל המשפטים שניהלו בעלות הברית ראוי להזכיר את המשפט הראשון שהתנהל בזירה זו - משפטו של הגנרל טומויוקי ימשיטה (Tomoyuki Yamashita) לפני ועדה צבאית אמריקנית במנילה, בירת הפיליפינים. ימשיטה לא הואשם ביצוע "פשעים נגד השלום", בהתאם לסעיף 5 באמנת טוקיו, אלא בביצוע "פשעי מלחמה", ולפיכך לא ניתן היה לעמידו לדין לפני בית הדין בטוקיו, והוא הועמד לדין לפני ועדה צבאית אמריקנית.⁸² אישומיו נחלקו לאישומים כלליים ולאישומים ספציפיים בגין אחריותו כמפקד. להלן אישומיו הכלליים:

⁷⁶ Tanaka שם, בעמ' 28. לסקירה מקיפה ולנתונים סטטיסטיים בעניין זה ראו: Utsumi Aiko, "How the Violence against Women were Dealt with in War Crime Trials", *Common Grounds: Violence against Women in War and Armed Conflict Situations* (Indai L. Sajor - ed., 1998) 187, p. 191. שם מוצג בתמצית תוכנו של דו"ח הנקרא *Roll of Court: Martialled Personnel, Compiled in 1942* (Oyama Fumio), מי שהיה ראש הלשכה המשפטית לענייני הקיסריות היפנית - והוגש לתביעה במשפטי טוקיו.

⁷⁷ לקוח מתוך: Aiko שם, בעמ' 192.

⁷⁸ Tanaka (לעיל, הערה 75) בעמ' 29; Tanaka (לעיל, הערה 3) בעמ' 100.

⁷⁹ ראו שיעור המורשעים באונס ביחס למספר החיילים ששירתו באותה העת: Aiko (לעיל, הערה 76) בעמ' 191.

⁸⁰ Takemae Eiji, *Inside GHQ: The Allied Occupation of Japan and Its Legacy* (Robert Ricketts and Sebastian Swann -trans., 2002) p. 251: "From October 1945 to April 1951, about 5700 Japanese were brought before 49 Allied military tribunals in Batavia (now Jakarta), Hong Kong, Kuala Lumpur, Manila, Manus, Rabaul, Saigon, Shanghai, Yokohama and elsewhere in Asia".

⁸¹ Eiji שם, שם. יוער שגם הרוסים העמידו לדין כ-10,000 חיילים יפנים, ולפי ההערכות כ-3,000 אף הוצאו להורג. בסין לעומת זה, מקרב 1,108 היפנים שנחשדו בביצוע פשעי מלחמה, הועמדו לדין רק 45, ואיש מהם לא הוצא להורג (שם, בעמ' 252).

⁸² Askin (לעיל, הערה 26) בעמ' 192-193.

Tomoyuki Yamashita, General Imperial Japanese Army, between 9 October, 1944, and 2 September, 1945, at Manila and at other places in the Philippine Islands, while commander of the armed forces of Japan at war with the United States of America and its allies, unlawfully disregarded and failed to discharge his duty as commander to control the operations of the members of his command, permitting them to commit brutal atrocities and other high crimes [...].⁸³

האישומים הספציפיים שיוחסו לימשיטה כללו מעשי רצח של כ-8,000 אזרחים והתעללות בעשרות אלפי אזרחים פיליפינים וחיילים אמריקנים שנפלו בשבי, אונס של כ-500 נשים פיליפיניות והרס בלתי מוצדק של רכוש פרטי.⁸⁴ ההגנה הכחישה שימשיטה ידע על ביצועם של מעשים אלה ועל אחת כמה וכמה שהורה לבצעם.⁸⁵ התביעה אמנם לא הצליחה להוכיח שימשיטה אכן הורה על הביצוע או ידע על ההתרחשות באופן ישיר,⁸⁶ אבל התעקשה שמן הראוי היה שימשיטה ידע על מעשיהם של פקודיו :

[...] throughout the period of Yamashita's command; that they were so notorious and so flagrant and so enormous, both as to the scope of their operation and as to the inhumanity, the bestiality involved, that they must have been known to the accused if he were making any effort to meet the responsibilities of his command or his position; and that if he did not know of those acts, notorious, widespread, repeated, constant as they were, it was simply because he took affirmative action not to know.⁸⁷

במהלך המשפט שמעה הוועדה 286 עדויות של עדי ראייה וקורבנות וכן של הנאשם עצמו.⁸⁸ הוועדה שמעה על מספר המתים ועל האופן שהוצאו להורג אנשי דת, אנשי רפואה ושבווי מלחמה; על מעשי העינוי והפגיעה באזרחים חפים מפשע; ועל מעשי האונס שבוצעו בנשים המקומיות. כך מתוארים בתמצית העדויות בדבר מעשי האונס :

It learned of rape [...]; of how 476 women in Manila were imprisoned in two hotels and repeatedly raped over an eight-day period by officers and enlisted men alike; of how twenty Japanese soldiers raped one girl and then, as a grand finale, cut off her breasts; and of how drunken soldiers, after killing women civilians, then raped the corpses.⁸⁹

⁸³ United Nations War Crimes Commission, *Law Reports of Trials of War Criminals* (1997) p. 3.

⁸⁴ ראו: Bruce D. Landrum, "The Yamashita War Crimes Trial: Command Responsibility Then and Now", 149 *Mil. L. Rev.* (1995) 293, pp. 295-296; M. Cherif Bassiouni, *Crimes Against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application* (2011) p. 534. Askini; (לעיל, הערה 26) בעמ' 196; Bassiouni (לעיל, הערה 26) בעמ' 427.

⁸⁵ ראו: William H. Parks, "Command Responsibility For War Crimes", 62 *Mil. L. Rev.* (1973) 1, p. 23.

⁸⁶ Bassiouni (לעיל, הערה 26) בעמ' 428.

⁸⁷ United Nations War Crimes Commission (לעיל, הערה 83) בעמ' 17.

⁸⁸ The Law of War (לעיל, הערה 11) בעמ' 1596.

⁸⁹ לקוח מתוך: Askini; (לעיל, הערה 26) בעמ' 196, במקור: Richard L. Lael, *The Yamashita Precedent: War Crimes and Command Responsibility* (1982) pp. 83-84.

הוועדה הצבאית שלפניה הועמד ימשיטה לדין קבעה כי אין מחלוקת שהחיילים בפיקודו אכן ביצעו מעשים של אונס, רצח והתעללות, אבל אף שהתביעה לא הצליחה להוכיח שימשיטה הוא שהורה על מעשים אלו או אפילו ידע בוודאות על התרחשותם, הוא ודאי ידע עליהם משהו או לכל הפחות היה צריך לדעת, בפרט לנוכח היקף המעשים והתקופה הממושכת שבה בוצעו. ואף אם ימשיטה אכן לא ידע על מעשי פקודיו, הוא אשם שכן עצם במכוון את עיניו.⁹⁰ עוד קבעה הוועדה כי ימשיטה אשם שכן נכשל במילוי תפקידו כגנרל ולא שלט בהתנהגות חייליו⁹¹:

It is absurd, however, to consider a commander a murderer or rapist because one of his soldiers commits a murder or a rape. Nevertheless, where murder and rape and vicious, revengeful actions are widespread offenses and there is no effective attempt by a commander to discover and control the criminal acts, such a commander may be held responsible, even criminally liable, for the lawless acts of his troops, depending upon their nature and the circumstances surrounding them.⁹²

ב-7 בדצמבר 1945 נגזר עונשו של ימשיטה למוות בתלייה. על החלטת הוועדה הוגש ערעור לדאגלס מקארטור (Douglas MacArthur), המפקד העליון (Supreme Commander) של בעלות הברית ביפן, בטענה שזו הפעם הראשונה בהיסטוריה המודרנית שבה מפקד נמצא אחראי בפלילים למעשים שביצעו חייליו. לנוכח זאת, נטען, מוצדק להפחית את עונשו של ימשיטה לעונש מאסר בלבד. ואולם עוד לפני שהספיק מקארטור להגיע לכדי החלטה בערעור, הגישו סנגוריו של ימשיטה בקשה לבית המשפט העליון של ארצות הברית לביצוע צו הֶיֶבֵּאֵס קוֹרְפּוּס (Habeas Corpus).⁹³ בית המשפט העליון הורה על עיכוב ביצוע גזר הדין עד מתן ההחלטה בבקשה, וב-4 בפברואר 1946 דחו רוב שופטי ההרכב את העתירה בקובעם כי הם מכירים בסמכותה של הוועדה ליתן גזר דין שכזה וכי בהיעדר שאלה משפטית קונקרטית אין מקום להתערבותו של בית המשפט העליון.⁹⁴ גורלו של ימשיטה שב והונח בידי של מקארטור, והלה הזדרז ונתן את החלטתו ב-6 בפברואר 1946 (יומיים בלבד לאחר שנדחתה העתירה לבית המשפט העליון). וכך כתב מקארטור בהחלטתו:

I approve the findings and sentence of the Commission in direct the Commanding General, Army Forces in the Western Pacific, to execute the judgment upon the defendant, stripped of uniform, decorations and other appurtenances signifying membership in the military profession.⁹⁵

⁹⁰ ראו: Darryl A. Mundis, "Crimes of the Commander: Superior Responsibility Under Article 7 (3) of the ICTY Statute", *International Criminal Law Developments in the Case Law of the ICTY* (Gideon Boas and William Schabas - eds., 2003) 239, p. 244. Askin, שם, בעמ' 196; Bassiouni, (לעיל, הערה 26) בעמ' 428.

⁹¹ Taylor (לעיל, הערה 25) בעמ' 92.

⁹² The Law of War (לעיל, הערה 11) בעמ' 1597.

⁹³ יוער שסמכותו של בית המשפט העליון בארצות הברית ליתן צו זה נתונה מכוח ה- 28 U.S.C. 2254. ראו גם: George Guy, "The Defense of Yamashita", 4 Wyo. L.J. (1950) 153, p. 174.

⁹⁴ Parks (לעיל, הערה 85) בעמ' 36.

⁹⁵ The Law of War (לעיל, הערה 11) בעמ' 1598-1599.

מנימוקי החלטתו של מקארטור עולה כי תפקידו של מפקד הוא למנוע התרחשותם של מעשים אלו, ואם אלה שבים ומתרחשים בקנה מידה גדול, עליו החובה לגלותם, לעשות ככל שביכולתו לעצירתם ולהעניש את מבצעייהם.⁹⁶ ב-23 בפברואר 1946, לנוכח החלטתו של מקארטור, הוצא ימשיטה להורג בתלייה.⁹⁷ משפטו של ימשיטה הביא לידי יצירתו של כלל חדש במשפט הבינלאומי ולפיו המפקד אחראי לפשעים שביצעו חייליו גם אם לא ידע עליהם ולא הורה על ביצועם, שכן אי-ידיעה ואי-מניעה היא התרשלות בקיום חובתו של מפקד לדעת על מעשי פקודיו ולמנוע אותם.⁹⁸ בעקבות פסק דינו של ימשיטה ניתן לומר בבירור כי במעשים שמחובתו של המפקד למנוע כלולים גם מעשי אונס.⁹⁹

בעלות הברית

ארצות הברית

לחיילי צבא ארצות הברית מיוחס ביצוע אונס המוני באוכלוסייה האזרחית היפנית בעת מלחמת העולם השנייה:

From the day they landed, U.S. soldiers engaged in the mass rape of Japanese women.¹⁰⁰

מיום נחיתת הכוחות האמריקנים הראשונים ביפן ב-30 באוגוסט 1945 (כבר ביום הראשון נחתו כ-7,500 חיילים), החל גל מעשי אונס שנמשך עד אמצע ספטמבר אותה השנה.¹⁰¹ בזמן קצר זה דווח על 1,336 מקרי אונס של נשים יפניות בידי חיילים אמריקנים במחוז קאנאגאווה (בדרום יפן) בלבד.¹⁰² לדבריו של טאנקה:

If these figures are extrapolated to cover the whole of Japan — and if it is assumed that many rapes went unreported — then it is clear that the scale of rape by US forces was comparable to that by any other force during the war.¹⁰³

ואולם מהנתונים הרשמיים שנמסרו לבראונימלר עולה שבמחצית השנייה (חודשיים יולי-דצמבר) של שנת 1945, הורשעו באונס רק 274 חיילים אמריקנים. נתון מספרי זה מתייחס להרשעות בגין אונס הן בחזית

⁹⁶ ראו: Askin (לעיל, הערה 26) בעמ' 200; William V. O'Brien, *The Conduct of Just and Limited War* (1983) pp. 321-322: "[...] It decided that, under a reasonable standard of command responsibility, Yamashita had a duty to discover, prevent, and punish war crimes carried out on a massive scale and with recurring patterns within his command"; לדעה שונה ראו: Landrum (לעיל, הערה 84) בעמ' 293.

⁹⁷ Eiji (לעיל, הערה 80) בעמ' 251; Bassiouni (לעיל, הערה 26) בעמ' 431; United Nations War Crimes Commission; (לעיל, הערה 83) בעמ' 2.

⁹⁸ ראו: Antonio Cassese, *Violence and the Law in the Modern Age* (SJK Greenleaves – trans., 1988) p. 85.

⁹⁹ ראו: Askin (לעיל, הערה 26) בעמ' 201; Nicole Hallett, "The Evolution of Gender Crimes in International Law", *Plight and Fate of Women during and Following Genocide* (Samuel Totten - ed., 2009) 183, pp.186-187.

¹⁰⁰ Tanaka (לעיל, הערה 3) בעמ' 103.

¹⁰¹ Tanaka (לעיל, הערה 75) בעמ' 116.

¹⁰² Roman Adrian Cybriwsky, *Roppongi Crossing: The Demise of a Tokyo Nightclub District and the Reshaping of a Global City* (2011) p. 86; Eiji Takemae, *The Allied Occupation of Japan* (Robert Ricketts and Sebastian Swann – trans. and adapt., 2003) p. 67. לסקירה ממצה של דיווחים על מעשי האונס שביצעו החיילים האמריקנים ביפן בנשים היפניות ראו: Tanaka שם, בעמ' 117-124. לעדויותיהן של קורבנות האונס ראו: Tanaka שם, בעמ' 127-132.

¹⁰³ Tanaka (לעיל, הערה 3) בעמ' 103.

המערבית והן בחזית המזרחית.¹⁰⁴ אופן ההתייחסות בזירה המשפטית משתקף גם בדו"ח שהכין המטה הכללי של בעלות הברית ביפן (ה- GHQ - General Headquarters) באשר לפשעים שביצעו החיילים האמריקנים בטוקיו בין 4 באוקטובר ל-17 בנובמבר:

of approximately 100 reported cases of rape of Japanese women by US servicemen, only six have been substantiated.¹⁰⁵

כלומר, רק לשישה מקרים מתוך המאה שדווחו נמצאו תימוכין.

טנאקה מציג נתונים סטטיסטיים שליקט דואוס מאסאיו (Duus Masayo) על מעשי אונס וניסיון לביצוע אונס בטוקיו ובמחוז קאנאגאווה שדווחו למשטרה המקומית בחודשים מרס-ספטמבר 1946:¹⁰⁶

טבלה 4: מעשי אונס וניסיון לביצוע אונס בטוקיו ובמחוז קאנאגאווה

חודש	מקרי אונס	ניסיון לאונס
מרס	15	10
אפריל	15	20
מאי	35	30
יוני	30	30
יולי	20	20
אוגוסט	30	30
ספטמבר	20	25

בסך הכול דווח על 165 מקרי אונס ו-165 ניסיונות לאונס. כאמור נתונים אלו מבטאים רק חלק קטן ממעשי האונס ומהניסיונות לאונס שהתרחשו ברחבי יפן. בהתחשב באמור, הסתכלות חוזרת בנתוני ההרשעות בצבא האמריקני שמציגה בראונמילר מגלה את הפער בין הדיווחים על מעשי האונס ובין מספר ההרשעות בפועל. כך למשל בראונמילר מציגת שבשתי החזיתות (המערבית והמזרחית) עמד סך ההרשעות בגין אונס בששת החודשים יולי-דצמבר 1946 על 50 הרשעות בלבד, בזמן שהדיווחים על מעשי אונס בטוקיו ובמחוז קאנאגאווה במחצית התקופה בלבד, שלושת החודשים יולי-ספטמבר 1946, עמד על 70.

נשות הנוחות

כמו שנדון בהרחבה בפרק הקודם, קולן של הנשים שאולצו לשמש כנשות נוחות בשביל היפנים כמעט שלא נשמע בזירת המשפט הבינלאומי (כלומר בבית הדין בטוקיו שהוקם כדי להתמודד עם פשעיהם של היפנים במזרח). בשורות הבאות אבקש לבדוק האם כך היה המצב גם בזירה הלאומית, או שמא ננקטו הליכים משפטיים בגין כפיית זנות.

¹⁰⁴ ראו: Tanaka שם, שם; בראונמילר (לעיל, הערה 13) בעמ' 74.

¹⁰⁵ הציטוט לקוח מתוך: Tanaka (לעיל, הערה 75) בעמ' 124, הערה מס' 5.

¹⁰⁶ הציטוט לקוח מתוך: Tanaka שם, בעמ' 125. במקור ראו: Duus Masayo, *Haisha no Okurimono: Kokusaku Ianfu o* (1979) p. 75. Meguru SenryD-ka Hishi

נשות הנוחות – הולנד

לכפיית הזנות כאל פשע מלחמה התייחסה לראשונה ממשלת הולנד.¹⁰⁷ בעיר בטאביה (Batavia) שבהולנד כונס בשנת 1948 בית דין צבאי,¹⁰⁸ שם לראשונה הועמדו לדין קציני צבא יפנים האחראים לגיוסן הכפוי לזנות של כשלושים וחמש נשים הולנדיות ששהו באינדונזיה בזמן המלחמה.¹⁰⁹ מסיבה בלתי ידועה הוחלט ששמותיהם של הקורבנות והנאשמים יישמרו חסויים, והפרוטוקולים יותר לעיון הציבור רק בשנת 2025.¹¹⁰ יוצא אפוא שמשפט הצדק שזכו לו הנשים ההולנדיות נותר קבור עמוק תחת מעטה הסודיות והשתיקה.¹¹¹

נשות הנוחות - יפן

בתחילת שנות התשעים נשברה שתיקתן הממושכת של נשות הנוחות כשהעניין עלה על סדר היום הציבורי. שבירת השתיקה מיוחסת לגב' קים קאה-סאן (Kim Hak-Sun) הקוראנית, שבאוגוסט 1991 גוללה בפומבי את סיפור חייה כאשת נוחות לחיילי צבא יפן.¹¹² ב-6 בדצמבר אותה השנה הגישה יחד עם עוד שתי נשים

Philip R. Piccigallo, *Japanese on Trial: Allied War Crimes Operations in the East, 1945-1951* (1979) pp.179-180; Chunghee Sarah Soh, *The Comfort Women: Sexual Violence and Postcolonial Memory in Korea and Japan* (2008) pp. 20-21. עוד מציינת צ'ונגהי שרה סו (Chunghee Sarah Soh) שהיפנים היו ערים לעובדה שגיוס כפוי של נשים לזנות הוא הפרה של החוק הבינלאומי, שכן כבר בשנת-1925 הם חתמו על הסכם בינלאומי האוסר על העברה של נשים וילדות. עם זאת החתימה על ההסכם הותנה בכך שהוא לא יחול על קולוניות (שם, בעמ' 22-21). ראו גם: Bart van Poelgeest, *Report of a Study of Dutch Government Documents on the Forced Prostitution of Dutch Women in the Dutch East Indies during the Japanese Occupation* (Dutch Government - Unofficial Trans., 1994) pp. 1-2, 16, 18.

Chungmoo Choi, "Introduction", *The Comfort Women: Colonialism, War, and Sex* (Chungmoo Choi - ed., 1997) p. Vi; George Hicks, *The Comfort Women: Japan's Brutal Regime of Enforced Prostitution in the Second World War* (1995) p. 168.

Timothy Tree, "International Law: A Solution or a Hindrance towards Resolving the Asian Comfort Women Controversy", 5 *UCLA J. Int'l L. and Foreign Aff.* (2000-2001) 461, pp. 469: "The Dutch tribunal prosecuted the Japanese for mobilizing Dutch women for sexual services, yet the Tokyo War Crimes Trials did not charge any Japanese with war crimes for the sexual enslavement of Asian women" (Timothy Tree) טימותי טרי "It is important to note that the Dutch tribunal failed to account for the 'large number of Indonesian women who had been similarly coerced into prostitution by the Japanese military'" (Timothy Tree) מדגיש שבית הדין ההולנדי כשל בעשיית דין וצדק עם הנשים האינדונזיות שגם אותן גייס הצבא היפני לעסוק בזנות: "It is important to note that the Dutch tribunal failed to account for the 'large number of Indonesian women who had been similarly coerced into prostitution by the Japanese military'" הזנות על נשים הולנדיות והתעלמותו מכפיית הזנות על הנשים האינדונזיות ראו: David Boling, "Mass Rape, Enforced Prostitution, and the Japanese Imperial Army: Japan Eschews International Legal Responsibility", 32 *Colum. J. Transnat'l L.* (1994-1995) 533 p. 547; Afreen R. Ahmed, "The Shame of Hwang v. Japan: How the International Community Has Failed Asia's Comfort Women", 14 *Tex. J. Women and L.* (2004-2005) 121 p. 126.

Yuki Tanaka, "The Comfort Women' in the Dutch East Indies", *Legacies of the Comfort Women of World War II* (Margaret Stetz and Bonnie B. C. Oh – eds., 2001) 42, p. 45.

Askin (לעיל, הערה 26) בעמ' 87-86.

Chunghee Sarah soh, "The Korean 'Comfort Women' Tragedy as Structural Violence", *Rethinking Historical Injustice and Reconciliation in Northeast Asia: The Korean Experience* (Gi-Wook Shin, Soon-Won Park and Daqing Yang – eds., 2007) 17, p. 30; George Hicks, "The Comfort Women Redress Movement", *When Sorry Isn't Enough: The Controversy over Apologies and Reparations for Human Injustice* (Roy Brooks - ed., 1999) 113, p. 117; Yamazaki Hiromi, "Military Slavery and the Women's Movement", *Voices from the Japanese Women's Movement* (A.M.P.O. - ed., 1996) 90, p. 94; Hayashi Hirofumi, "The Japanese Movement to Protest Wartime Sexual Violence: A Survey of Japanese and International Literature", 33 *Crit. Asian St.* Kim Haksun, "Bitter Memories I Am Loath To Recall", *True Stories of the Korean Comfort Women* (Keith Howard - ed., Young Joo Lee - trans., 1995) 32, pp. 32-40.

קוראניות (שהעדיפו להישאר בעילום שם¹¹³) תביעה תקדימית בבית המשפט המחוזי בטוקיו נגד ממשלת יפן, בטענה שזו נושאת באחריות למנגנון נשות הנוחות שפעל בזמן מלחמת העולם השנייה. הנשים תבעו מהממשלה פיצויים והתנצלות פומבית כלפיהן.¹¹⁴ ב-26 במרץ 2001, כעשור לאחר הגשת התביעה, פרסם בית המשפט המחוזי את פסק דינו ובו סילק על הסף את תביעתן של הנשים הללו.¹¹⁵ למרות זאת הביאה תביעה זו לידי גל של תביעות נוספות בבתי משפט לאומיים ביפן של נשים מרחבי אסיה ששימשו נשות נוחות לצבא יפן ועתה תבעו את הממשלה.¹¹⁶

עוד בטרם החלו בתי הדין במלאכת השיפוט, עוררו תביעותיהן של הנשים ועדויותיהן את תשומת לבו של יושמי יושיאקי (Yoshimi Yoshiaki), פרופסור להיסטוריה של יפן,¹¹⁷ והוא הביא לידי פרסומם - ב-11 בינואר 1992 - של מסמכי מפתח (מתוך אגד המסמכים שמצא) בעיתון יומי רחב תפוצה ושמו *Asahi Shimbun*.¹¹⁸ פרסום המסמכים היה בגדר "האקדח המעשן" בתביעה נגד הממשלה היפנית. מכיוון שלא היה עוררין שמסמכים אלו נשתמרו בארכיון משרד ההגנה של יפן (Japanese Self-Defense Agency archives), הם היו בבחינת ראיה חותכת שצבא יפן עמד מאחורי תכנונה, הקמתה והפעלתה של שיטת נשות הנוחות.¹¹⁹ פרסומם של המסמכים דחק את ממשלת יפן לקרן זוית ומנע אותה מלהמשיך ולהכחיש

¹¹³ Hicks שם, בעמ' 117. לתביעתן הצטרפו כשש נשים נוספות.

¹¹⁴ Bonnie B. C. Oh, "The Japanese Imperial System and the Korean 'Comfort Women' of World War II", *Legacies of the Comfort Women of World War II* (Margaret Stetz and Bonnie B. Kazuko Watanabe, "Militarism, Colonialism, ;127 בעמ' Ahmed ;C. Oh - eds., 2001) 3, p. 16 and the Trafficking of Women: 'Comfort Women' Forced into Sexual Labor for Japanese Soldiers", 26 *B. Concern. Asia. Schol.* (1994) 3, p. 3; Etsuro Totsuka, "Military Sexual Slavery by Japan and Issues in Law", *True Stories of the Korean Comfort Women* (Keith Howard - ed., Young Joo Lee - trans., 1995) 193, p. 193; Susan Brownmiller, "Foreword", *Japan's Comfort Women: Sexual Slavery and Prostitution during World War II and the US Occupation* (2002) xv, p. xv.

¹¹⁵ Christopher P. Meade, "From Shanghai to Globocourt: An Analysis of the Comfort Women's Defeat in *Hwang v. Japan*", 35 *Vand. J. Transnat'l L.* (2002) 211 p. 233.

¹¹⁶ Susan Jenkins Vanderweert, "Seeking Justice for 'Comfort' Women: Without an International Criminal Court, Suits Brought by World War II Sex Slaves of the Japanese Army May Find Their Best Hope of Success in U.S. Federal Courts", 27 *N.C.J. Int'l L. and Com. Reg.* (2001) 141, p. 161-163; Rumi Sakamoto, "The Women's International War Crimes Tribunal on Japan's Military Sexual Slavery: A Legal and Feminist Approach to the 'Comfort Women' Issue", 3 *NZ JAS* (2001) 49, p. 51; Fleming Terrell, "Unofficial Accountability: A Proposal for the Permanent Women's Tribunal on Sexual Violence in Armed Conflict", 15 *Tex. J. Women and L.* (2005-2006) 107, p. 122; Shellie K. Park, "Broken Silence: Redressing the Mass Rape and Sexual Enslavement of Asian Women by the Japanese Government in an Appropriate Forum", 3 *APLPJ* Miki Y. Ishikida, *Toward Peace: War Responsibility, Postwar ראו: Compensation, and Peace Movements and Education in Japan* (2005) pp. 75-78.

¹¹⁷ Suzanne O'Brien, "Translator's Introduction", *Comfort Women: Sexual Slavery in the Japanese Military during World War II* (Yoshimi Yoshiaki – ed., Suzanne O'Brien – trans. 2000) 1, p. 7: "Deeply moved by the courageous testimony of Korean comfort station survivor Kim Hak-sun, in January 1992 Yoshimi returned to Japanese Self-Defense Agency archives, where he had previously come across documents pertaining to the comfort station system. There he located wartime documents attesting to the fact the Japanese military planned, constructed, and operated comfort stations".

¹¹⁸ Hicks (לעיל, הערה 112) בעמ' 118.

¹¹⁹ Hicks (לעיל, הערה 108) בעמ' 197; Maki Arakawa, "A New Forum for Comfort Women: Fighting Japan in United States Federal Court", 16 *Berkeley Women's L.J.* (2001) 174, p. 181.

את מעורבותה במעשים אלה.¹²⁰ בו ביום פורסמה במהדורת אחר הצהריים הודעה בדבר אי-התכחשותה של ממשלת יפן למעורבותו של צבא יפן בשיטת נישות הנוחות.¹²¹

לאחר שנפרץ מחסום השתיקה החלה ממשלת יפן להשמיע הצהרות דומות מלוות בהתנצלות,¹²² אך בד בבד המשיכה להכחיש שהעיסוק בזנות נכפה על הנשים.¹²³ רק בשנת 1993, סמוך לסיום כהונתו, פרסם ראש ממשלת יפן קיצ'י מיזאווה (Kiichi Miyazawa) הצהרה ובה ממשלת יפן מודה שהצבא כפה על נשות הנוחות לשמש כזונות.¹²⁴ הצהרות דומות השמיעו גם ראשי הממשלה שבאו לאחריו במשך שנות התשעים.¹²⁵

¹²⁰ O'Brien (לעיל, הערה 117) בעמ' 7; Christine Wawrynek, "World War II Comfort Women: Japan's Sex Slaves or Meade;Hired Prostitutes?", 19 *N.Y.L. Sch. J. Hum. Rts.* (2003) 913, p. 916 (לעיל, הערה 115) בעמ' 216.

¹²¹ Hicks (לעיל, הערה 112) בעמ' 118, היטיב מצטט מתוך תגובת הממשלה שפורסמה בעיתון: "The deep involvement by the forces of the time cannot be denied [...] The truth of the matter is rapidly being revealed by the efforts of scholars and citizen. The facts will continue to be investigated through both official and private channels" Tong Yu, "Recent Developments: Reparations for Former Comfort Women of World War II", 36 *Harv. Int'l. L. J.* (1995) 528, p. 529.

¹²² ראש ממשלת נאומו של ראש ממשלת יפן קיצ'י מיזאווה (Minister Kiichi Miyazawa), ביום 17 בינואר 1992, בעת ביקור רשמי בקוריאה, ניתן לצפייה באתר: [http://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1992/1992-appendix-2.htm#\(2\) Policy](http://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1992/1992-appendix-2.htm#(2) Policy) (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013): "I would like to once again express a heartfelt remorse and apology for the unbearable suffering and sorrow that you experienced during this period because of our nation's act." Recently the issue of the so-called 'wartime comfort women' is being brought up. I think that incidents like this are seriously heartbreaking, and I am truly sorry" (Koichi Kato) לעניין "נשות הנוחות" מקוריאה מיום 6 ביולי 1992, ניתן לצפייה באתר: <http://www.mofa.go.jp/policy/postwar/state9207.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013): "The Government again would like to express its sincere apology and remorse to all those who have suffered indescribable hardship as so-called 'wartime comfort women,' irrespective of their nationality or place of birth

¹²³ ראש: Meade (לעיל, הערה 115) בעמ' 216; Ahmed (לעיל, הערה 109) בעמ' 127.

¹²⁴ Teresa Watanabe, "Japan Admits That WWII Sex Slaves Were Coerced, *L.A. Times* (5 Aug. 1993) p. A1; David Andrew Schmidt, *Ianfu: The Comfort Women of the Japanese Imperial Army of the Pacific War*: Yu;916 (לעיל, הערה 120) בעמ' 473; Wawrynek (לעיל, הערה 120) בעמ' 916; Tree; Broken Silence (2000) p. 66 (לעיל, הערה 121) בעמ' 529. עוד ראש הצהרת שמסר יוהי קונו (Yohei Kono), המזכיר הראשי של ממשלת יפן (בימים הספורים טרם סיום כהונתו של ראש הממשלה מיזאווה), בעניין תוצאת המחקר בנושא "נשות הנחמה" מיום 4 באוגוסט 1993. ניתן לצפייה באתר: <http://www.mofa.go.jp/policy/women/fund/state9308.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013): "The Government of Japan would like to take this opportunity once again to extend its sincere apologies and remorse to all those, irrespective of place of origin, who suffered immeasurable pain and incurable physical and psychological wounds as comfort women".

¹²⁵ ראש למשל הודעתו של ראש הממשלה טומייצ'י מורימה (Tomiichi Murayama) מ-31 באוגוסט 1994, ניתן לצפייה באתר: <http://www.mofa.go.jp/announce/press/pm/murayama/state9408.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013): "On the issue of wartime 'comfort women', which seriously stained the honor and dignity of many women, I would like to take this opportunity once again to express my profound and sincere remorse and apologies" הצהרתו של מורימה מיולי 1995, ניתן לצפייה באתר: <http://www.mofa.go.jp/policy/women/fund/state9507.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013): "The problem of the so-called wartime comfort women is one such scar, which, with the involvement of the Japanese military forces of the time, seriously stained the honor and dignity of many women. This is entirely inexcusable. I offer my profound apology to all those who, as wartime comfort women, suffered emotional and physical wounds that can never be closed" השימוטו ריוטארו (Ryutaro Hashimoto) מ-23 ביולי 1996, ניתן לצפייה באתר: http://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/1996/pm_629.html (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013): "Nothing injured the honor and dignity of women more than this and I would like to extend words of deep remorse and the heartfelt apology".

אף שממשלת יפן הודתה באחריותה המוסרית כלפי נשות הנוחות, היא עדיין מתכחשת לאחריותה המשפטית כלפיהן,¹²⁶ ובהיעדר הודאה באחריות המשפטית, נמנעו בתי המשפט ביפן מלפסוק פיצויים לטובתן.¹²⁷ התכחשות הממשלה לאחריותה באה לידי ביטוי בכמה אופנים, בין היתר בהימנעותה מחקיקת חוקים הקובעים לנשות הנוחות פיצויים.¹²⁸ עמדה זו גם באה לידי ביטוי בטענות ההגנה בתביעתן של קאה-סאן ושתי הנשים הנוספות. טענות הגנה אלה הן שהביאו בסופו של דבר לידי סילוקה על הסף של תביעתן הראשונה של נשות הנוחות לשעבר, לאחר שתיקה של קרוב לחצי מאה. להלן סקירה תמציתית של טענות ההגנה:

- א. היעדר תחולה רטרואקטיבית של המשפט הבינלאומי.
- ב. התיישנות, בשל העובדה שהתביעות הוגשו כחמישים שנה לאחר תום המלחמה.
- ג. עמידה על כך ששיטת נשות הנוחות איננה עבדות, ובכל מקרה בזמן המלחמה לא אסר המשפט הבינלאומי את העבדות.
- ד. הנורמה הנוהגת במשפט הבינלאומי והאמנות כדוגמת אמנת האג משנת 1907 לא אסרו מעשי אונס בעת מלחמה.
- ה. חוקי המלחמה חלים רק על מדינת הלאום של הלוחם, ומכאן שאינם יכולים לחול על לוחמי צבא יפן כלפי קוריאנה, שכן בעת המלחמה קוריאנה סופחה ליפן.
- ו. המשפט הבינלאומי שנהג דאז לא הכיר בזכותו של הקורבן היחיד לתבוע את המדינה בדרישה למתן פיצוי.¹²⁹

לבסוף עמד לזכותה של ממשלת יפן קלף מנצח. באמנת סן פרנסיסקו, שעליה חתמו בשנת 1951 ארבעים ושמונה מדינות ונועדה לסיים רשמית את המלחמה בין יפן לבעלות הברית, ובהסכם בין יפן לקוראנה הדרומית שנחתם בשנת 1965 - שניהם נדונו בפרק ג לעיל - לא הייתה כל התייחסות למעשי השעבוד המיני והאונס.¹³⁰ עם זה היעדר ההתייחסות למעשים אלו בסעיפי האמנות לא מנעה את ההגנה מלטעון שממשלת

¹²⁶ ראו: Yu (לעיל, הערה 121) בעמ' 530; Meade (לעיל, הערה 115) בעמ' 216; Oh (לעיל, הערה 114) בעמ' 21-16; Ahmed (לעיל, הערה 109) בעמ' 127.

¹²⁷ Vanderweert (לעיל, הערה 116) בעמ' 146-147. ראו גם דבריו של דוד אנדרו שמידט (David Andrew Schmidt) על תוקפה המשפטי של ההתנצלות שמסר ראש הממשלה דאז מיורימה: Schmidt (לעיל, הערה 124) בעמ' 4.

¹²⁸ ראו: UN Commission on Human Rights, Contemporary Form of Slavery: Systematic Rape, Sexual Slavery and Slavery-like Practices during Armed Conflict: Final Report Submitted by Gay J. McDougall, Special Rapporteur, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2000/21 (June 6, 2000), p.17-18, para.72 [http://www.unhcr.org/refugees/huridocda/huridoca.nsf/e06a5300f90fa0238025668700518ca4/5b7b329c0462676bc1_25694d0057a669/\\$FILE/G0013934.pdf](http://www.unhcr.org/refugees/huridocda/huridoca.nsf/e06a5300f90fa0238025668700518ca4/5b7b329c0462676bc1_25694d0057a669/$FILE/G0013934.pdf) (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013): "While the Government of Japan has taken some steps to apologize for its system of military sexual slavery during the Second World War, it has not admitted or accepted legal liability and has failed to pay legal compensation to the victims".

¹²⁹ לסקירה ממצה של טענות ההגנה שהציגה ממשלת יפן ראו: Etsuro Totsuka, "Commentary on a Victory for Comfort Women: Japan's Judicial Recognition of Military Sexual Slavery", 8 *Pac. Rim. L. and Pol'y J.* (1999) 47 p. Arakawa (לעיל, הערה 119) בעמ' 175.

¹³⁰ Hicks (לעיל, הערה 112) בעמ' 114; Oh (לעיל, הערה 114) בעמ' 14; Boling (לעיל, הערה 109) בעמ' 548; Ahmed (לעיל, הערה 109) בעמ' 126-127; Hicks (לעיל, הערה 108) בעמ' 169-172: "Comfort women were completely left out of the terms of the 1965 Basic Treaty" (שם, בעמ' 171-172); Sue R. Lee, "Comforting the Comfort Women: Who Can Make Japan Pay?", 24 *U. Pa. J. Int'l Econ. L.* (2003) 509, p. 519.

יפן הגיעה זה מכבר להסדר פיצויים סופי עם מדינות אלה, הגם שזה לא כלל את מעשי השעבוד המיני והאונס.¹³¹

טיעוני הגנה אלו שבו והתקבלו (בהיקף כזה או אחר) בערכאות השיפוט המדינתיים פעם אחר פעם, וכך הדפו בתי המשפט את גל התביעות בערכאות השונות ורוב התביעות סולקו על הסף.¹³² עם זה היו גם יוצאים מן הכלל. כך למשל בתביעה נוספת, שנייה במספר, שהוגשה ב-25 בדצמבר 1992 (בחלוף שנה ממועד הגשת התביעה של קים קאה-סאן וחברותיה) בבית הדין במחוז פוקואוקה ביפן, דרשו הנשים את התנצלותה של ממשלת יפן וכן פיצוי בסך 2.3 מיליון דולר אמריקני. ביולי 1998 ניתן פסק דין מפתיע ביחסו לנשות הנוחות: נקבע שממשלת יפן אחראית להפרת זכויות אדם של נשות הנוחות בשל כפיית הזנות, ונפסק שממשלת יפן זנחה את חובתה המשפטית לדאוג לפיצויין של נשות הנוחות. אי לכך פסק בית המשפט פיצוי בגובה 300,000 ין לכל אחת מהתובעות, אך דחה את תביעתן לקבל את התנצלותה של ממשלת יפן.¹³³ ואולם עדנת ההצלחה הייתה קצרצרה. על פסק הדין ערערו הן התובעות (נשות הנוחות) והן הנתבעת (ממשלת יפן), וערכאות הערעור (הן הראשונה והן השנייה - High Court and Supreme Court) הפכו את הקערה על פיה ופסקו שעל פי החוק ממשלת יפן אינה נדרשת להתנצל בפומבי כלפי נשות הנוחות או לפצותן.¹³⁴

בשנת 1996 הוגשה בבית המשפט המחוזי בטוקיו תביעה של שתי נשות נוחות לשעבר ממוצא סיני שביקשו התנצלות ופיצוי כספי מממשלת יפן (*Ko Hanako Et Al. V. Japan*). בשנת 2002 דחה בית המשפט את התביעה. בשנת 2005 התגלגלה תביעה זו לפתחו של בית המשפט העליון ביפן. בפסק הדין, מ-27 באפריל 2007, אישר בית המשפט שהחיילים היפנים חטפו את שתי הנשים, אז נערות מתבגרות, וכפו עליהן לעסוק בזנות,¹³⁵ ואולם פסק שאזרחי סין באופן אינדיבידואלי איבדו את זכותם להגיש תביעות משפטיות נגד הממשל היפני בעקבות ההצהרה המשותפת של סין ויפן, שנחתמה ב-29 בספטמבר 1972,

¹³¹ לעניין זה ראו: Arakawa (לעיל, הערה 119) בעמ' 182; Yvonne Park Hsu, "Comfort Women from Korea: Japan's World War II Sex Slaves and the Legitimacy of their Claims for Reparations", 2 *Pac. Rim. L. and Pol'y J.* 39-38 (1993) 97, p. 101 (לעיל, הערה 116).

¹³² Hideko Mitsui, "The Resignification of the 'Comfort Women' through NGO Trials", *Rethinking Historical Injustice and Reconciliation in Northeast Asia: The Korean Experience* (Gi-Wook Shin, Soon-won Park and Daqing Yang – eds., 2007) 36, p. 36.

¹³³ Park (לעיל, הערה 116) 41-40; Wawrynek (לעיל, הערה 120) בעמ' 918; UN Commission on Human Rights (לעיל, הערה 128) בעמ' 18, פסקה 75; John Y. Lee, "Placing Japanese War Criminals on the U.S. Justice Department's 'Watch List' of 3 December 1996: The Legal and Political Background", *Legacies of the Comfort Women of World War II* (Margaret Stetz and Bonnie B. C. Oh – eds., 2001) 152, p. 165-166. לניתוח מקיף של פסק דינו של בית המשפט המחוזי ראו: Chin Kim and Stanley S. Kim, "Delayed Justice: The Case of the Japanese Imperial Military Sex Slaves", 16 *UCLA Pac. Basin L.J.* (1997-1998) 263, pp. 263-280.

¹³⁴ לעניין זה ראו: Ishikida (לעיל, הערה 116) בעמ' 76; Kristl K. Ishikane, "Korean Sex Slaves' Unfinished Journey for Justice: Reparations from the Japanese Government for the Institutionalized Enslavement and Mass Military Rapes of Korean Women during World War II", 29 *U. Haw. L. Rev.* (2006-2007) 123, pp. 134-135; Shin Hae Bong, "Compensation for Victims of Wartime Atrocities: Recent Developments in Japan's Case Law", 3 *J. Int'l Crim. Just.* (2005) 187, pp. 194-196; Jennifer Kwon, "The Comfort Women Litigation and the San Francisco Treaty: Adopting a Different Principle of Treaty Interpretation", 73 *Geo. Wash. L. Rev.* (2004-2005) 649, p. 653-654.

¹³⁵ Mark A. Levin, "Nishimatsu Construction Co. v. Song Jixiao et al; Kō Hanako et al. v. Japan", 120 *A.J.I.L.* (2008) 148, pp. 150-151.

ולפיה סין ויתרה על תשלום פיצויי המלחמה של יפן.¹³⁶ החלטתו של בית המשפט העליון ביפן תמכה אפוא בעמדתה של ממשלת יפן שהסכמים בינלאומיים שנחתמו לאחר המלחמה מסירים ממנה את האחריות וחוסמים את אפשרות התביעות של יחידים נגדה.¹³⁷ כך בשנת 2007 סגר בית המשפט העליון היפני את שעריו בפני תביעותיהן של נשות הנוחות.¹³⁸ לסיכום, אף לא אחת מהתביעות שהגישו נשות הנוחות בבתי המשפט המדינתיים ביפן הסתיימה לטובתן.¹³⁹

ניסיון של נשות הנוחות למצוא צדק מעבר לים, בארצות הברית

לנוכח הכישלון הצורב שנחלו תביעותיהן של נשות הנוחות ועיונותם של בתי המשפט המדינתיים ביפן כלפיהן, ניסו הנשים את מזלן מעבר לים. ב-18 בספטמבר 2000 הגישה קבוצה של חמש עשרה נשות נוחות לשעבר תביעה נגד ממשלת יפן בבית המשפט המחוזי במחוז קולומביה, ארצות הברית.¹⁴⁰ התביעה כללה דרישה לפיצוי כספי וכן דרישה להצהרה פומבית של ממשלת יפן ולפיה ביצעה יפן פשעים נגד האנושות בנשים אלו.¹⁴¹ מכיוון שנשים אלה אינן אזרחיות ארצות הברית, הן ניסו לבסס את תביעתן מכוח חוק ה-"Alien Tort Claims Act" (ATCA),¹⁴² אבל ממשי בוש דחק במשרד המשפטים (מתוקף תפקידו כ"ידיד בית המשפט" –ובלטינית *amicus curiae*) להפציר בבית המשפט לדחות את התביעה. בדו"ח שהגיש משרד המשפטים נכתב במפורש כי ממשלת ארצות הברית תומכת בביטול התביעה נגד יפן, וכי יפן זכאית לחסינות ריבונית מכוח חוק ה-"Foreign Sovereign Immunities Act" (FSIA).¹⁴³ על פי חוק זה בית המשפט אינו יכול לבסס סמכות שיפוט בכל הנוגע לתביעתן של נשות הנוחות לשעבר. עוד הזהיר בית המשפט שניהול תביעתן של נשות הנוחות עשוי להביא לידי התדרדרות ביחסים הדיפלומטיים עם יפן.¹⁴⁴ ב-4 באוקטובר 2001 דחה בית המשפט את תביעתן של הנשים בין היתר מחוסר

¹³⁶ Levin שם, בעמ' 149, *New York Times*; Norimitsu Onishi, "World War II Sex Slaves Lose in Japanese Court", *New York Times* (28.4.2007). ניתן לצפייה באתר: <http://www.nytimes.com/2007/04/28/world/asia/28iht-web0428-KazuhikoTogo>, "Japan's Historical Memory: Overcoming Polarization toward Synthesis", *East Asia Haunted Present: Historical Memories and the Resurgence of Nationalism* (Tsuyoshi Hasegawa and Kazuhiko Togo - eds., 2008) 59, p. 65. ראו גם: japan.5484528.html?pagewanted=all (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹³⁷ Onishi שם; Levin שם.

¹³⁸ Togo (לעיל, הערה 136) בעמ' 65.

¹³⁹ Ahmed (לעיל, הערה 109) בעמ' 127; Vanderweert (לעיל, הערה 116) בעמ' 161-163; Cheah Wui Ling, "Walking the Long Road in Solidarity and Hope: A Case Study of the Comfort Women Movement's Deployment of Human Rights Discourse", 22 *Harv. Hum. Rts. J.* (2009) 63 pp. 81-82.

¹⁴⁰ Vanderweert (לעיל, הערה 116) בעמ' 145; *Hwang Geum Joo v. Japan*, 172 F. Supp. 2d 52, 54-55 (DDC 2001).

¹⁴¹ Byoungwook Park, "Comfort Women during WW II: Are U.S. Courts a Final Resort for Justice", 17 *Am. U. Int'l L. Rev.* (2001-2002) 403, p. 404.

¹⁴² Alien Tort Claims Act, 28 U.S.C. § 1350 (1994): "The district courts shall have original jurisdiction of any civil action by an alien for a tort only, committed in violation of the law of nations or a treaty of the United States".

¹⁴³ Beth Stephens and Michael Ratner, *International Human Rights Litigation in US Courts* (2nd ed., 2008) pp. 89-90. Foreign Sovereign Immunities Act, 28 U.S.C. § 1604 (1994 and Supp. 1999). להרחבה על חוק זה ראו: Beth

¹⁴⁴ Ahmed (לעיל, הערה 109) בעמ' 141-143; Park (לעיל, הערה 141) בעמ' 405.

סמכות שיפוט בהתאם ל-FSIA.¹⁴⁵ נשות הנוחות לשעבר לא הרימו ידיים וערערו על פסק דינו של בית המשפט המחוזי לפני בית המשפט לערעורים במחוז קולומביה, אבל בשנת 2003 קבע גם בית משפט זה כי:

Much as we may feel for the plight of the appellants, the courts of the United States simply are not authorized to hear their case. The judgment of the district court dismissing this case is, accordingly, Affirmed.¹⁴⁶

למרות קביעה זו לא נואשו נשות הנוחות וערערו לבית המשפט העליון של ארצות הברית. זה החזיר את התיק לדיון חוזר בבית המשפט לערעורים במחוז קולומביה,¹⁴⁷ ובשנת 2005 שב בית המשפט המחוזי על דבריו ודחה את התביעה:

Accordingly, as we said when this case was previously before us, "much as we may feel for the plight of the appellants, the courts of the United States simply are not authorized to hear their case." 332 F.3d at 687. For the foregoing reasons, the judgment of the district court is Affirmed.¹⁴⁸

נשות הנוחות עתרו לבית המשפט העליון למתן צו בירור לבית המשפט לערעורים של מחוז קולומביה. בשנת 2006 דחה בית המשפט העליון עתירה זו,¹⁴⁹ כך שניסיון של נשים אלו למצוא צדק מעבר לים נכשל.¹⁵⁰ בשנת 2006 סגר בית המשפט העליון של ארצות הברית את שעריו בפני תביעותיהן של נשות הנוחות לשעבר, וב-2007 עשה זאת כאמור גם בית המשפט העליון ביפן. ואולם "משנסגרת דלת אחת - נפתחת אחרת",¹⁵¹ ומשסגרו בית המשפט העליונים בארצות הברית וביפן את שעריהם, פתח בית הנבחרים של ארצות הברית, הגוף המחוקק האמריקני, את שעריו כשב-30 ביולי 2007 העביר את החלטה 121 ("House Resolution 121").¹⁵²

ההחלטה דרשה מממשלת יפן:

(1) should formally acknowledge, apologize, and accept historical responsibility in a clear and unequivocal manner for its Imperial Armed Force's coercion of young women into sexual slavery, known to the world as "comfort women", during its colonial and wartime

¹⁴⁵ להרחבה ראו: *Hwang Geum Joo v. Japan* (2001) (לעיל, הערה 140) בעמ' 64-56; Ahmed, שם, בעמ' 143-146; Park, שם, בעמ' 406.

¹⁴⁶ *Geum Joo Hwang, et al., Appellants v. Japan*, 332 F.3d 679, 687 (DCCir.2003). ראו גם: Ahmed (לעיל, הערה 109) בעמ' 147; Ling (לעיל, הערה 139) בעמ' 67 ו-85.

¹⁴⁷ *Hwang Geum Joo v. Japan*, 542 US 901 (2004); James Ladino, "Ianfu: No Comment Yet for Korean Comfort Women and the Impact of House Resolution 121", 15 *Cardozo J.L. and Gender* (2008-2009) 338, p. 342.

¹⁴⁸ *Hwang Geum Joo v. Japan*, 413 F.3d 45, 53 (DCCir.2005); Ladino, שם, בעמ' 343-342; Ling (לעיל, הערה 139) בעמ' 67.

¹⁴⁹ *Hwang Geum Joo v. Japan*, 546 US 1208 (2006); Ladino, שם, בעמ' 343.

¹⁵⁰ Ishikane (לעיל, הערה 134) בעמ' 137.

¹⁵¹ אמרה זו מיוחסת לממציא הטלפון אלכסנדר גרהם בל.

¹⁵² H.R. Res. 121, 110th Cong. (2007). ניתן לצפייה באתר: <http://www.govtrack.us/congress/billtext.xpd?bill=hr110-121> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). את הצעת החוק הזאת העלה לראשונה חבר הקונגרס מייק הונדה (Mike Honda) ב-31 בינואר 2007. יש לציין שכבר בשנים 1997, 2000, 2001, 2003, 2005 ו-2006 נעשו ניסיונות לעביר החלטות דומות. ראו: Ling (לעיל, הערה 139) בעמ' 100-101.

occupation of Asia and the Pacific Islands from the 1930's through the duration of World War II;
 (2) should have this official apology given as a public statement presented by the Prime Minister of Japan in his official capacity;
 (3) should clearly and publicly refute any claims that the sexual enslavement and trafficking of the "comfort women" for the Japanese Imperial Armed Forces never occurred; and
 (4) should educate current and future generations about this horrible crime while following the recommendations of the international community with respect to the "comfort women"¹⁵³.

בעקבות החלטה 121 חוקקו עוד בתי נבחרים ברחבי העולם - כמו למשל הפרלמנט בהולנד או בקנדה - החלטות ברוח דומה.¹⁵⁴ ואולם את התייחסותה של יפן להחלטות הללו אפשר לסכם במילותיה של אשת נוחות לשעבר:

I will live to 200 years, until I see the Japanese government repent.¹⁵⁵

סיכום

החזית המערבית

גרמניה

הדיון במשפט הגרמני הלאומי הצביע על שתי התייחסויות חקיקתיות עיקריות למעשים של אונס ואליומות מינית: האחת בזירת המשפט הפלילי, החל על כלל האזרחים, והאחרת בזירת המשפט הצבאי. את ההתייחסויות אפשר לחלק בהתאם למועד החלתן: חקיקה שחלה לפני הלחימה ובמהלכה, וחקיקה שחלה מתום המלחמה.

חקיקה שחלה לפני המלחמה ובמהלכה

הזירה הצבאית - הקוד הפלילי הצבאי בגרמניה אפשר לבתי הדין הצבאיים להעמיד לדין ולהעניש חיילים על פשעים ועברות בלתי מוסריות כגון מעשי אונס, פשעים מיניים וקיום יחסי מין עם קטינים. עוד צוין שעל פי נתונים סטטיסטיים של צבא גרמניה בשנים 1939-1944 הואשמו כ-5,300 אנשי צבא מכלל החילות בביצוע פשעים מיניים. מספר זה הוא בבחינת טיפה בים, וכלל אינו משקף את היקף הפגיעות המיניות

¹⁵³ H.R. Res. 121 שם.

¹⁵⁴ ראו: Ling (לעיל, הערה 139) בעמ' 99-100; Barry A. Fisher, "Notes from the World War II Redress Trenches: The Disparate Treatment of Victims East and West", 32 *Loy. L.A. Int'l and Comp. L. Rev.* (2010) 95, p. 114 לעניין הפרלמנט ההולנדי ראו: "Dutch Parliament to Urge Japan to Compensate 'Comfort Women'", *People's Daily* Online (10.11. 2007) ניתן לצפייה באתר: <http://english.people.com.cn/90001/90777/6300125.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). לעניין הפרלמנט הקנדי ראו: Motion 291 passed unanimously in the parliament of Canada on Nov 28, 2007. ניתן לצפייה באתר: <http://archive.alpha-canada.org/Motion291/m291.htm> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). באשר לפרלמנט האירופי ראו החלטת הפרלמנט מיום 13 בדצמבר 2007, "Resolution on Justice for the 'Comfort Women'", ניתן לצפייה באתר: <http://www.europarl.europa.eu/portal/en/search?q=Resolution+on+Justice+for+the+Comfort+Women>

(נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). באשר לקויי הדמיון ולשוני בין החקיקים ראו: Ling שם, בעמ' 103-104.

¹⁵⁵ הציטוט לקוח מ-Ling שם, בעמ' 107. למקור ראו: Ling שם, עמ' 63 הערה 1 - *2007 World Conference on Japanese Military Sexual Slavery* (Oct. 4-7, 2007).

שחוו נשים מידי החיילים הגרמנים במלחמת העולם השנייה. הובהר שההעמדה לדין הושפעה רבות מהמקום הגאוגרפי שבו בוצעו מעשים אלה. ניכר פער בין החזית המערבית, שם הוגשו עיקר כתבי האישום, ובין החזית המזרחית, שם כמעט שלא הוגשו אישומים. הסיבה העיקרית לטיפול המשפטי בפשעים מיניים אלה הייתה תדמיתית וטקטית - החשש שבתום הכיבוש ולאחר ביסוס שלטון גרמני או שלטון מטעמו יביא אי-טיפול בנושאים אלה לידי מרידה או דה-לגיטימציה של השלטון הכובש. הטיפול בפשעים לא נועד אפוא למנוע את ביצוע העברה, להרתיע את החיילים או לעשות צדק עם קורבנותיהם; זה היה מכשיר פוליטי מדיני לשמירה על שקט ועל יציבות באיזורים הכבושים.

הזירה האזרחית - סעיף 2 לחוק להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני אסר על קיום יחסי מין בין הגרמנים בני הגזע הארי ובין יהודים, אלא אם הם נשואים. חוק זה אסר גם קיום משגל כפוי (קרי אונס או זנות כפויה) או קיום יחסי מין מחוץ לנישואים עם נשים יהודיות. כמו שנידון לעיל, מטרתם של חוקים אלה לא הייתה להגן על הנשים מפני אונס בידי הגברים הגרמנים או בידי החיילים הגרמנים, אלא לשמור על טוהר הגזע הארי. חוקים אזרחיים אלו והסנקציות הקבועות לצדם צמצמו במידה ניכרת את מקרי האונס של נשים אלה בידי החיילים הגרמנים, אך לא מנעו אותם כליל.

חקיקה שחלה בתום המלחמה

חקיקה זו באה לידי ביטוי בעיקר **בזירה הצבאית**, בחוק מס' 10 של מועצת הפיקוח על גרמניה (Control Council Law No.10), שחוקקו בתום המלחמה בעלות הברית כדי לספק בסיס משפטי להעמדתם לדין בבתי משפט לאומיים של פושעי המלחמה שלא נשפטו במשפטי נירנברג. בסעיף 2 לחוק ניתן לאתר התייחסות ספציפית למעשי אונס כאחד המעשים המוגדרים כפשע נגד האנושות. בפועל, חיילים כמעט שלא הועמדו לדין בגין מעשי אונס ואלימות מינית על בסיס חוק זה, אף שמבחינת החקיקה נוצרה תשתית המאפשרת העמדה לדין בגין מעשים כאלה.

לסיכום, החקיקה הגרמנית, אף בטרם המלחמה, הייתה חקיקה מתקדמת יותר מהחקיקה הבינלאומית שכן היא אפשרה להעמיד לדין חיילים בגין ביצוע עברות מין בעת מלחמה. עם זאת, יישומו של החוק בפועל הבהיר שההגנה על נשים בעת מלחמה נתפסה בעיני השלטון הנאצי כאמצעי להשגת מטרות פוליטיות, אמצעי שאינו דרוש בכל מקום. גם לאחר המלחמה ניתן לראות בחקיקה הלאומית (שחוקקה בידי בעלות הברית המנצחות) התקדמות לעומת אמנת נירנברג. אמנת נירנברג אינה מזכירה במפורש מעשי אלימות מינית ואונס כעברות (אם כ"פשעי מלחמה" ואם כ"פשעים נגד האנושות")¹⁵⁶, ואילו ה-Control Council Law No.10 מציין אותם בפירוש.

בעלות הברית - הגומיה

כשישים חיילי מרוקאים - "גומיה" - שלחמו לצד חיילי צרפת נשפטו ונענשו בגין עברות שונות, בכללן עברות של אונס וניסיון לבצע אונס. המעשים בוצעו באיטליה במה שכונה "ההשתוללות במונטה קאסינו", שבמהלכה נאנסו על פי ההערכות כ-2,000-6,000 נשים. מספר המורשעים הקטן – שישים - הוא בבחינת גרגיר חול על שפת הים, והוא כולל מורשעים גם בעברות נוספות.

¹⁵⁶ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערות שוליים מספר 168-170.

בעלת הברית - רוסיה

הדיון במשפט הרוסי הלאומי, בדומה למשפט הלאומי הגרמני, הצביע על שתי התייחסויות עיקריות למעשים של אונס ואלימות מינית: האחת בזירה האזרחית והאחרת בזירה הצבאית. את ההתייחסויות אפשר לחלק בהתאם למועד החלתן: חקיקה ונהלים שחלו לפני המלחמה ובמהלכה, וחקיקה ונהלים שחלו מסיומה.

חקיקה ופקודות לפני המלחמה ובמהלכה

הזירה האזרחית - עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, כבר בשנת 1922, חוקק בברית המועצות החוק הפלילי הלאומי שקבע שאונס הוא עברה פלילית שענישה בצדה (החוק הודפס מחדש בשנת 1934). ואולם נדמה שחקיקה לאומית זו לא הרתיעה את חיילי הצבא הרוסי שצעדו באביב 1945 לגרמניה.

הזירה הצבאית - שנים רבות לפני המלחמה ביקשה צמרת הפיקוד של הצבא הרוסי למנוע פגיעה באזרחים, בנשים וברכוש בעת מלחמה. כך למשל הובאו דבריו של המצביא סבורוב מהמאה השמונה עשרה, שבהם הוא הבהיר שלאחר כיבוש שטחי האויב "אין לגעת בנשים" (do not touch a woman). ואולם מקורותיה של מלחמת העולם השנייה עולה שנורמות אלה לא השתרשו בקרב חיילי הצבא הרוסי. המפקדים הבכירים בחרו להעלים עין ממעשי האלימות המינית והאונס שביצעו לוחמיהם, ועל כן רק יחידים נענשו. זאת ועוד, רוח דבריו של סבורוב התמסמסה קליל לנוכח הוראותיו של סטלין, שהתירו לחייליו לאונס ולבזוז ערים שנכבשו. תוצאותיה של התרת רסן זו באו לידי ביטוי בהערכות על היקף הנשים הגרמניות שנפלו קורבן לאונס בידי החיילים הרוסים, הערכות הנעות בין עשרים אלף למיליון או שני מיליון נשים.

חקיקה בתום המלחמה

השינוי המהותי בהתייחסות למעשי האונס התרחש בזירה הצבאית, כשבקיץ 1945 חלחלה בקרב הפיקוד הגבוה והשלטונות ההבנה שהתנהגות החיילים הרוסים בשטחי הכיבוש מזיקה לתדמית הפוליטית של רוסיה. הבנה זו באה לידי ביטוי בניסיון להרתיע ולמנוע אונס באמצעות ענישה (בדרך כלל לא אחידה). אלא שמפקדים רבים המשיכו להתעלם ממעשי פקודיהם. השינוי החשוב יותר התחולל כמה שנים מאוחר יותר, במרס 1949, כשפורסם הצו הנשיאותי המורה להחמיר את העונש בגין ביצוע אונס והועבר לכל דרגי הפיקוד בצבא הרוסי באיזור הכיבוש.

התנהלות החיילים הרוסים כלפי הנשים המקומיות בשטחי הכיבוש הותירה רושם שלילי עז, והניסיון לשפר אותו באמצעות הקפדה על אכיפה וקביעת רף ענישה מחמיר נעשו לאט מדי ומאוחר מדי לנשים רבות מספור.

בעלות הברית - ארצות הברית

כמו שצוין בפרק הקודם, ארצות הברית עשתה את הצעד הראשון לגיבושם של כללי מלחמה מקובלים כבר בשנת 1863, כשפרסמה את "קוד ליבר". קוד זה קבע מפורשות שאונס תושבים ואזרחים של הצד היריב הוא בלתי חוקי, ומי שיאונס בעת מלחמה צפוי להיענש. כלומר בארצות הברית מעשה אונס בעת מלחמה הוגדר כעברה שנים רבות לפני מלחמת העולם השנייה. לפי הערכותיו של לילי שהוזכרו לעיל, בשנים 1942-1945 אנסו חיילים אמריקנים קרוב ל-14,000 נשים אירופיות. עוד הוצגו בפרק נתונים סטטיסטיים שאספה בראונימילר, ולפיהם מ-1942 ועד אביב 1945 (סיום המלחמה) הורשעו 273 חיילים אמריקנים באונס; ומיולי 1945 ועד יוני 1947 שולש מספר המורשעים ל-698 חיילים אמריקנים. מכאן שלאחר תום

המלחמה ובשנים הראשונות לכיבוש ניכרת עלייה חדה במספר המורשעים. ואולם למרות העלייה במספר ההרשעות, אלה בטלות בשישים לנוכח הערכתו המספרית של לילי, המתייחסת לאירופה בלבד, ולא לאסיה.

גם בקרב בעלות הברית ניתן לסכם ולומר שהחקיקה הלאומית הגנה על נשים בעת מלחמה יותר מהחקיקה הבינלאומית. ברם, יישומה של החקיקה בפועל לקה בחסר: רבים ממבצעי העברה לא עמדו לדין; משפטים רבים הסתיימו ללא הרשעה; וגזרי דין רבים העניקו עונשים מקלים. זאת ועוד, נדמה שגם כשפעלו המדינות למיגור התופעה, נעשה הדבר מתוך מניעים פוליטיים ותדמיתיים, ולא מתוך הכרה בחומרת העברה.

החזית המזרחית

יפן

הדיון במשפט היפני הלאומי הצביע על שתי התייחסויות חקיקה עיקריות למעשים של אונס ואלימות מינית: האחת בזירת המשפט הפלילי, החל על כלל האזרחים, והאחרת בזירת המשפט הצבאי.

הזירה האזרחית - בסעיפים 176-179 לחוק הפלילי (Penal Code) הלאומי האזרחי של יפן משנת 1907 מצויות העברות של אונס, מעשה מגונה, מעין מעשה מגונה (Quasi Forcible Indecency) או מעין אונס (Quasi Rape), אונס קבוצתי, ניסיון לבצע אונס וניסיון לבצע מעשה מגונה והעונש בצדן.¹⁵⁷

הזירה הצבאית - עד פברואר 1942 קבע החוק הפלילי הצבאי של יפן (Japanese Imperial Army Criminal Law) שעברת האונס היא עברה משנית הנלוות לעברת השוד. בדומה למפקדי החזית המערבית, גם מפקדי החזית המזרחית השלימו עם התרחשותם של מעשי אונס ולעתים אף יזמו ועודדו את חייליהם לבצע מעשים כאלה כאמצעי לעידוד מורל הלוחמים. כמו שצוין לעיל, רק חיילים מעטים הורשעו בפועל בביצוע מעשי אונס בהתאם לחוק זה.

ב-20 בפברואר 1942 תוקן החוק, ועברת האונס הוכרה כעברה פלילית עצמאית חמורה. בדומה לחזית המערבית, גם בחזית המזרחית אונס נשים בשטחים כבושים נחשב בעיקר פשע תדמיתי המבייש את האימפריה היפנית, ולא עברה הפוגעת בנשים הקורבנות. כמו שצוין, למרות תיקון החוק לא התייחסו אנשי הצבא היפני לאונס נשות הצד היריב בשטחים הכבושים כעברה פלילית חמורה. כך שעל אף השינוי בחוק, לא השתנתה המציאות במידה ניכרת.

בתום המלחמה החלו בעלות הברית להעמיד לדין חיילים יפנים בגין ביצוע פשעי מלחמה, ואולם גם בחזית המזרחית, כמו בחזית המערבית, נדחקו מעשי האונס והאלימות המינית אל השוליים. מכלל המשפטים שניהלו בעלות הברית הוזכר לעיל המשפט הראשון שהתנהל בזירה זו - משפטו של הגנרל טומויוקי ימשיטה שניהלה ארצות הברית. ימשיטה האושם בין היתר באי-מניעת אונס של כ-500 נשים פיליפיניות, ובמשפטו אף הובאו עדויות על מעשי האונס שביצעו פקודיו. הוועדה הצבאית שלפניה הועמד ימשיטה לדין קבעה שאין מחלוקת שהחיילים בפקודו אכן אנסו, רצחו והתעללו, אבל התביעה לא הצליחה להוכיח שימשיטה הוא שהורה על מעשים אלו או אפילו ידע בוודאות על התרחשותם. ולמרות זאת קבעה הוועדה כי ימשיטה ודאי ידע עליהם משהו או לכל הפחות היה עליו לדעת, בפרט לנוכח היקף המעשים והתקופה הממושכת שבוצעו. וגם אם אכן לא ידע ימשיטה על מעשי פקודיו, עדיין נמצא פסול

¹⁵⁷ ראו: UNTB/CAT/38/2007/JPN/EN (לעיל, הערה 72) בעמ' 13-15.

במעשיו שכן עצם במכוון את עיניו. הוועדה הרשיעה את ימשיטה על שנכשל במילוי תפקידו כגנרל ולא שלט בהתנהגות חייליו וגזרה עליו מוות בתלייה. על החלטת הוועדה הוגש ערעור למקארתור, המפקד העליון של בעלות הברית ביפן, אך בטרם ניתנה החלטתו הוגש ערעור לבית המשפט העליון של ארצות הברית. בית המשפט העליון השיב את התיק למקארתור. הלה החליט שתפקידו של מפקד הוא למנוע התרחשותם של מעשים אלו, ואם אלה חוזרים על עצמם ונעשים בקנה מידה גדול, מוטלת עליו החובה לגלותם, לעשות ככל שביכולתו לעצירתם ולהעניש את מבצעייהם. לנוכח החלטתו של מקארתור הוצא ימשיטה להורג בתלייה. ימשיטה אמנם לא הורשע באופן ספציפי במעשי האונס, אך משפטו הוא אבן דרך שכן הוא הביא לידי יצירתו של כלל חדש במשפט הבינלאומי - המפקד אחראי לפשעים שביצעו חייליו גם אם לא ידע עליהם ולא הורה על ביצועם.

חיילי צבא ארצות הברית ביפן

לחיילי צבא ארצות הברית מיוחס ביצוע אונס המוני באוכלוסייה האזרחית באסיה. מיום נחיתת הכוחות האמריקנים הראשונים בסוף חודש אוגוסט 1945 ביפן החל גל של מעשי אונס שנמשך עד אמצע חודש ספטמבר. כמו שצוין, בפרק זמן קצר זה דווח על 1,336 מקרי אונס של נשים יפניות בידי חיילים אמריקנים במחוז קאנאגאווה (בדרום יפן) בלבד. אבל כעולה מנתונייה של בראונמילר, בחודשים יולי-דצמבר 1945 הורשעו באונס רק 274 חיילים אמריקנים מחיל היבשה. נתון מספרי זה מתייחס להרשעות בגין אונס הן בחזית המערבית והן בחזית המזרחית.

עוד הוצגו בפרק נתונים סטטיסטיים על מעשים של אונס וניסיון לבצע אונס שביצעו החיילים האמריקנים ודווחו למשטרה המקומית בטוקיו ובמחוז קאנאגאווה. מנתונים אלו עולה כי בחודשים מרץ-ספטמבר 1946 התקבלו 165 דיווחים על אונס ו-165 דיווחים על ניסיון אונס. כן הוצג הדו"ח שהכין המטה הכללי ביפן (ה-HPQ), ולפיו מתוך מאה מקרי אונס שדווחו רק לשישה מקרים נמצאו תימוכין. כלומר רק בשישה מקרים מתוך כמאה שהובאו לידיעת הרשויות נפרצה הדרך להמשך ההתמודדות בזירה המשפטית, התמודדות שלא בהכרח הסתיימה בהרשעה או בענישה משמעותית.

לסיכום, נתונים אלו מבטאים רק אחוז קטן מהיקף מעשי האונס וניסיונות האונס שהתרחשו ברחבי יפן, שכן הנתונים משקפים רק עברות שדווחו ולעתים רחוקות אף הביאו לידי הרשעה.¹⁵⁸ מעשי האונס והאלימות המינית שביצעו חיילי ארצות הברית נותרו במקרים רבים בלתי מדווחים ולכן גם בלתי מטופלים.

נשות הנוחות במשפט הלאומי

המשפט הלאומי, בדומה למשפט הבינלאומי, הותיר את עניינן של נשות הנוחות מחוץ לזירה המשפטית או בשוליה.

המשפט הלאומי בהולנד

בזירת המשפט הלאומי באירופה העמידה רק הולנד לדין, בבית דין צבאי שכוּנס בשנת 1948, קציני צבא יפנים בגין אחריותם לגיוסן הכפוי לזנות של כשלושים וחמש נשים הולנדיות. אך תוצאות משפט זה נותרו

¹⁵⁸ ראו: Jane M. Ussher, "Introduction", *Women's Health: Contemporary International Perspectives* (Jane M. Ussher – ed., 2000) 1, p.11. דבריו של ג'יין אסשר (Jane M. Ussher) מיוחסים למשפט האזרחי בארצות הברית.

בלתי ידועות עד שיפתח הארכיון בשנת 2025. אפשר ששתיקה זו ממשיכה את התעלמות המשפט הבינלאומי מתופעה זו. היעדר הפרסום ממשיך למעשה את ההתעלמות מנשות הנוחות בזירה המשפטית.

המשפט הלאומי ביפן

ביפן נשברה שתיקתן של נשות הנוחות בשנות התשעים. בדצמבר 1991 הוגשה בבית המשפט המחוזי בטוקיו תביעתן התקדימית של שלוש נשות נוחות לשעבר ממוצא קוראני. תביעתן הוגשה נגד הממשלה היפנית בטענה שהיא נושאת באחריות למנגנון נשות הנוחות, ועל כן היא מחויבת לשלם פיצויים לנשים אלו ולהתנצל לפנייהן באופן פומבי. תביעתן זו הביאה לידי גל תביעות של נשות נוחות לשעבר בזירת המשפט הלאומי ביפן. העניין הוביל לפרסומם של מסמכים רשמיים של הממשלה, המוכיחים שצבא יפן עמד מאחורי תכנונה, הקמתה והפעלתה של שיטת נשות הנוחות. פרסומים אלו אילצו את הממשלה, שעד אותה העת הכחישה את מעורבותה בנושא, לחדול מהתכחשות זו ואף להתנצל. תחילה הכחישה הממשלה שהעיסוק בזנות נכפה על נשות הנוחות, אבל בשנת 1993 פרסם ראש הממשלה מייזאווה הצהרה ולפיה ממשלת יפן מודה שהצבא כפה על נשות הנוחות לשמש כזונות. הצהרות דומות השמיעו ראשי ממשלה שבאו אחריו. תביעתן של קאה-סאן וחברותיה הסתיימה במפלה כשבחלוף קרוב לעשור ממועד הגשת התביעה פורסם פסק דינו של בית המשפט המחוזי בטוקיו המסלק את תביעתן. תוצאה משפטית זו יצרה אפקט דומינו, ובעקבותיה דחו בתי המשפט בערכאות השונות את גל התביעות הנוספות, ורובן המכריע סולקו. בשנת 2007, בפסק הדין בעניין *Ko Hanako Et Al. V. Japan*, סגר בית המשפט העליון היפני את שערי בפני תביעותיהן של נשות הנוחות. פסק הדין תמך בעמדת הממשלה ולפיה הסכמים בינלאומיים שנחתמו לאחר המלחמה (כדוגמת הצהרה המשותפת שנחתמה בין סין ליפן בספטמבר 1972) מסירים את אחריותה של ממשלת יפן וחוסמים את האפשרות לתביעות של יחידים נגדה.

אף שבתי המשפט המדינתיים ביפן לא הכריעו לטובת נשות הנוחות, מדובר בהתפתחות משפטית מרשימה, שכן המשפט הבינלאומי התעלם לחלוטין מתופעת הזנות הכפויה והמקרה היחיד שנדון במשפט הלאומי המדיני בהולנד נותר חסוי. בסופו של דבר דווקא ביפן, אמנם בעיכוב של כמעט חצי מאה, נפרץ קשר השתיקה, גם אם לא דרך צינורות מערכת המשפט, אלא דווקא דרך ההתעוררות הציבורית שנוצרה בעקבות תביעותיהן של הנשים שחשפו את חווייתן האישית בפומבי, ובעקבותיה דרך חשיפת המסמכים הרשמיים של ממשלת יפן.

המשפט הלאומי מחוץ ליפן

משנכשלו תביעותיהן של נשות הנוחות בבתי המשפט המדינתיים ביפן, ניסו נשים אלו למצוא צדק מעבר לים, בארצות הברית. בספטמבר 2000 הגישו כחמש עשרה נשות נוחות לשעבר תביעה נגד ממשלת יפן בדרישה למתן פיצוי כספי והצהרה פומבית שממשלת יפן ביצעה פשעים נגד האנושות. מסיבות פוליטיות-מדיניות דחק הממשל האמריקני בבית המשפט שלא לדון בתביעה, והתביעה אכן נדחתה. גם ניסיונות הערעור נכשלו. ב-2006 סגר בית המשפט העליון של ארצות הברית את שערי בפני תביעותיהן של נשות הנוחות לשעבר. עם זה ביולי 2007 העביר בית הנבחרים של ארצות הברית את החלטה 121 - החלטה הדורשת מממשלת יפן בין היתר להכיר באופן פורמלי באחריותה ל שעבודן המיני של נשים בעת מלחמת העולם השנייה, להתנצל לפנייהן ולקחת אחריות היסטורית על הנעשה. בעקבות החלטה 121 חוקקו עוד בתי נבחרים ברחבי העולם החלטות ברוח דומה. האפשרות שעמדה לפני נשות הנוחות לשעבר להגיש את תביעותיהן בזירת המשפט הלאומי היא פריצת דרך בהשוואה למשפט הבינלאומי, שהתעלם לחלוטין מהן

ומסבלן. אולם שינוי זה התרחש בחלוף כחצי מאה, לאחר מלחמת וייטנאם וכשברקע מתחוללת המלחמה ביוגוסלביה. ניתן לסכם ולומר שתביעותיהן של נשות הנוחות נכשלו לחלוטין, אך כישלון זה הוביל גם לניצחון שכן מטרת תביעותיהן הושגה באמצעות החשיפה הציבורית שתביעותיהן זכו לה. ממשלת יפן התנצלה והכירה באחריותה כלפיהן, והחשיפה הציבורית אף עוררה את דעת הקהל העולמי והביאה לידי חקיקת חוקים במדינות שדרשו מיפן להכיר באחריותה ואף להתנצל לפני נשות הנוחות.

המשפט הלאומי במלחמת וייטנאם: הכבוד של מי?

בחלק זה יתמקד הדיון בהתרחשויות במשפט הלאומי האמריקני בכל הנוגע לעברות האלימות המינית מתום מלחמת העולם השנייה ועד תום מלחמת וייטנאם ומיד לאחריה. בתקופה זו ניכרת התפתחות חשובה בחקיקה ובפסיקה בכל הנוגע ליחסו של המשפט הלאומי האמריקני לאלימות מינית ולאונס בעתות מלחמה. בטרם החלה ארצות הברית את מעורבותה הגלויה במלחמת וייטנאם, היא החלה ליישם את החובות שלקחה עליה במסגרת האמנות הבינלאומיות ובייחוד אמנת ז'נבה משנת 1949. בין היתר נקבע באמצעות חקיקה לאומית צבאית שהמדינה מוסמכת לטפל בפשעי מלחמה בינלאומיים המוגדרים באמנות ז'נבה ואף להטיל סנקציות בגינם. ניתן לראות בכך שיפור ניכר והצלחה של המשפט הבינלאומי בעקבות מלחמת העולם השנייה. ואולם ההתחייבות הבינלאומיות עמדו במבחן קשה ביותר במלחמת וייטנאם, שכן אף שחקיקת החוקים היא התפתחות חיובית, יש גם לאוכפם.

בעקבות מלחמת וייטנאם עמדה מערכת המשפט הצבאית והמדינתית בארצות הברית במבחן קשה ביותר. ראשית יש לזכור שאין מדובר בנאשמים שהם אויבים מבחוץ, אלא בלוחמים שחירפו נפשם למען מדינתם. שנית, הביקורת הרבה מבית כלפי המלחמה יצרה בקרב אנשי צבא רבים תחושה קשה של הזנחה, וההעמדה לדין והענישה של חיילי ארצות הברית נתפסה כחלק ממגמה זו. שלישית, ארצות הברית כבר קנתה מעמד עולמי של מעצמה, כך שבעצם היה ביכולתה למוסס את הלחץ לפעולה משפטית מצדן של מדינות זרות ומוסדות בינלאומיים. ורביעית, המלחמה הקרה, תנועת המחאה נגד מלחמת וייטנאם והתחזקות התקשורת העולמית העלו את חשיבותם של שיקולי תדמית, ולפיכך לעתים העדיפה ארצות הברית להימנע ממשפט מתוקשר, בעיקר אם הייתה בסופו הרשעה.

כמו שהוצג בפרק ג, בתקופה זו התאפיינה החקיקה הבינלאומית בשימוש במונחים Dignity, Honor ו-Respect בגדרי האיסורים על ביצוע אלימות מינית ואונס, ולפיכך כונה עידן זה בשם "עידן הכבוד". בעידן זה נתפסה הפגיעה המינית באישה ככזאת הפוגעת בכבודם של בעלה, משפחתה ואומתה. תפיסה זו הציבה קושי נוסף בפני ההתמודדות המשפטית עם מעשים של אלימות מינית ואונס שביצעו חיילי המדינה בנשות הצד היריב, שכן במצב זה לכאורה קשה מאוד להצביע על אינטרס כלשהו של המדינה להעמיד לדין את העבריינים. כבר כעת ראוי אפוא לומר ששיח הכבוד, שאפיין את המשפט הבינלאומי בעידן זה, אינו מצוי באופן דומה במשפטה הלאומי של ארצות הברית. כמו שיובהר להלן, בעניין זה התרחש בארצות הברית היפוך מרתק, שכן הרציונל שעמד בבסיס האיסורים המשפטיים היה ההגנה על כבוד המדינה ששלחה את הלוחמים לקרב, ולא דווקא ההגנה על כבודם של הגבר, המשפחה והאומה בצד היריב. עם זאת יש לזכור שראייה זו של העבריינים כפוגעים בכבוד אומתם נוגעת לכלל העבריינים, ואינה ייחודית לעברייני המין.

רקע משפטי - החלת המשפט הבינלאומי במשפט הלאומי האמריקני

בפרק הקודם, שדן בהתפתחות הכרונולוגית של המשפט הבינלאומי, הוצגה התפתחותם של כללים ועקרונות שנקבעו במשפט הבינלאומי ביחס למעשי אלימות מינית, אונס וזנות כפויה בעת מלחמה. כדי להקל על הקורא את הבנת הפרק שלפנינו הם יוזכרו להלן בקיצור נמרץ, שכן את התנהלות מערכת המשפט האמריקנית אין להבין אלא על רקע התפתחות זו. עוד חשוב לציין שרוב הפעולות המשפטיות בזירה הלאומית האמריקנית נעשו במסגרתה של מערכת המשפט הצבאית, והדיון שלהלן יתמקד בעיקר בפעילות זו. בטרם יידון העניין לגופו חשוב לעמוד על מהותם של שני המסמכים הנורמטיביים העיקריים במערכת המשפט הצבאי האמריקני:

"Two major authorities govern the U.S. military justice system, the Uniform Code of Military Justice (UCMJ) and the Manual for Courts-Martial (MCM)".¹⁵⁹

"ספר ההוראות של בית הדין הצבאי" (*Manual for Courts-Martial*, להלן: MCM) הוא המסמך העיקרי המכוון את הדין הצבאי הפלילי. זהו צו נשיאותי, וכפי שיוסבר להלן הוא בעצם מפרט ומרחיב את ה"הקוד האחד" של המשפט הצבאי ("Uniform Code of Military Justice", להלן: UCMJ).¹⁶⁰

עם תום מלחמת העולם השנייה חלו שינויים וחידושים בזירת המשפט הבינלאומי, ואלו באו לידי ביטוי בין היתר באמנת נירנברג, שיצקה את הבסיס המאפשר להעמיד לדין בכירים בממשל ומפקדי צבא בנושאי אחריות פלילית אישית על בסיס המשפט הבינלאומי.¹⁶¹ עוד קבעה האמנה את חוסר האפשרות לחסות תחת ההגנה של ציות לפקודות ולחוקי המדינה. בכך הוצב המשפט הבינלאומי במעמד הייררכי גבוה יותר מהמשפט המדיני הלאומי.¹⁶²

התפתחות חשובה אחרונה שחלה בין מלחמת העולם השנייה למלחמת וייטנאם הייתה כינונה של אמנת ז'נבה הרביעית בשנת 1949. אמנה זו מגדירה אילו פשעי מלחמה הם בגדר הפרות חמורות שלה.¹⁶³ ובכלל זה מעשי רצח, עינוי, יחס בלתי אנושי, גרימת סבל במכוון ופגיעה קשה בגוף. יש אף הכוללים ברשימה זו מעשי אונס ואלימות מינית, אף שאלו אינם מצוינים מפורשות.¹⁶⁴ באמנה זו נקבע שהמדינות

¹⁵⁹ הציטוט לקוח מתוך, ספריית הקונגרס. ניתן לצפייה באתר: http://www.loc.gov/r/frd/Military_Law/CM-manuals.html (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ה- Uniform Code of Military Justice (UCMJ), ניתן לצפייה באתר: <http://usmilitary.about.com/od/justicelawlegislation/l/blucmj.htm> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ה- Manual for Courts-Martial (MCM) בגרסאותיו השונות ניתן לצפייה באתר: http://www.loc.gov/r/frd/Military_Law/CM-manuals.html (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁶⁰ ראו: Rod Powers, *Basic Training for Dummies* (2011) p. 80; Lawrence J. Morris, *Military Justice: A Guide to the Issues* (2010) p. 122.

¹⁶¹ ארנה בן-נפתלי ויובל שני, **המשפט הבינלאומי בין מלחמה לשלום** (תשס"ז) בעמ' 251-252.

¹⁶² ראו: Jordan J. Paust, "My Lai and Vietnam: Norms, Myths and Leader Responsibility", 57 *Mil. L. Rev.* (1972) 99 pp. 122-121.

¹⁶³ ראו: Geneva Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field (Geneva, 12 August 1949) Art. 50; Geneva Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea (Geneva, 12 August 1949) Art. 51; Geneva Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War (Geneva, 12 August 1949) Art. 130; Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Geneva, 12 August 1949) Art. 147. האמנות ניתנות לצפייה באתר: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/CONVPRES?OpenView> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁶⁴ ראו: Geneva Convention (IV) שם, סעיף 147. סעיף זה מגדיר מהן עברות חמורות. עוד ראו את הדיון בפרק ג לעיל בסמוך לציון הערות שוליים מספר 352-361, לעניין היכלותם של מעשי אונס ואלימות מינית בכלל העברות החמורות בהתאם לסעיף זה.

החתומות מחויבות לחוקק חוקים במשפט הלאומי המקומי שיאפשרו העמדה לדין וענישה בגין ביצוע הפרות חמורות.¹⁶⁵

ארצות הברית חתמה על הקובץ המאוחד של ארבע אמנות ז'נבה בשנת 1949, אך אישרה אותן סופית רק בשנת 1955.¹⁶⁶ בהתאם לאמור לעיל הייתה ארצות הברית מחויבת לפעול במישור המשפט הלאומי ולחוקק חוקים האוכפים את האמנות. ניצנים ראשונים להשרשת היסודות של אמנות ז'נבה ניתן לאתר בנוסח ה-UCMJ משנת 1950 ובנוסח ה-MCM המתייחס אליו משנת 1951¹⁶⁷ - מסמכים החלים על כלל הכוחות המזוינים של צבא ארצות הברית.¹⁶⁸ וזו לשון סעיף 18 לקוד הצבאי UCMJ:

General courts-martial also have jurisdiction to try any person who by the law of war is subject to trial [...] and may adjudge any punishment permitted by the law of war¹⁶⁹.

יודגש כי רק בסעיף יחיד זה יש אזכור מילולי מפורש ל"דיני המלחמה" ("law of war"), ולדבריו של גורדן ג'י פאוסט (Jordan J. Paust) עולה מכאן שארצות הברית יישמה במידה מסוימת את התחייבויותיה באמנת ז'נבה.¹⁷⁰ ואולם לאמיתו של דבר העמדה לדין בגין "פשעים חמורים" המהווים הפרה של הקוד אינה מצריכה בהכרח התייחסות לדיני המלחמה הבינלאומיים.¹⁷¹

בשנת 1955 אשררה כאמור ארצות הברית סופית את אמנות ז'נבה, ובשנת 1956 נקבע ספר הוראות ללוחמי השדה של צבא ארצות הברית (*U.S. Army Field Manuals: The Law of Land Warfare*),¹⁷² שבו הקביעות של אמנות ז'נבה משנת 1949 מיושמות באופן חד-משמעי:

498. Crimes Under International Law

Any person, whether a member of the armed forces or a civilian, who commits an act which constitutes a crime under international law is responsible thereof and liable to punishment [...]

499. War Crimes

¹⁶⁵ ראו: Geneva Convention (I) שם, סעיף 49; Geneva Convention (II) שם, סעיף 50; Geneva Convention (III) שם, סעיף 129; Gary D. Solis, *The Law of Armed Conflict*: Geneva Convention (IV) שם, סעיף 146. ראו גם: Paust, *International Humanitarian Law in War* (2010) p. 85 (לעיל, הערה 162) בעמ' 119.

¹⁶⁶ לרשימת 194 המדינות החתומות על אמנות ז'נבה, מועד חתימתן ומועד אישורן ראו באתר: <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebSign?ReadFormandid=375&ndps=P#ratif> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁶⁷ Stephanie Carvin, *Prisoners of America's Wars: From the Early Republic to Guantanamo* (2010) pp. 97-98; Morris (לעיל, הערה 160) בעמ' 122.

¹⁶⁸ ראו: Cary Stacy Smith and Li-Ching Hung, *The Patriot Act: Issues and Controversies* (2010) p. 241: "The UCMJ applies to all members of the Uniformed Services of the United States (ie, US Army, US Navy, US Marine Corps and US Air Force)". Karen J. Greenberg and Joshua L. Dratel, *The Torture Papers: The Road to Abu Ghraib* (2005) p. 325: "The Uniform Code of Military Justice (UCMJ) applies to United States Forces on active duty, at all times and in all places throughout the world".

¹⁶⁹ UCMJ (לעיל, הערה 159) סעיף 18.

¹⁷⁰ Paust (לעיל, הערה 162) בעמ' 124.

¹⁷¹ Solis (לעיל, הערה 165) בעמ' 86.

¹⁷² *U.S. Army Field Manual 27-10, the Laws of Land Warfare* (1956), chap. 8. ניתן לצפייה באתר: <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/27-10/CH82.htm> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

The term "war crime" is the technical expression for a violation of the law of war by any person or persons, military or civilian. Every violation of the law of war is a war crime.

506. Suppression of War Crimes

a. Geneva Conventions of 1949. The Geneva Conventions of 1949 contain the following common undertakings:

The High Contracting Parties undertake to enact any legislation necessary to provide effective penal sanctions for persons committing, or ordering to be committed, any of the grave breaches of the present Convention defined in the following Article.

Each High Contracting Party shall be under the obligation to search for persons alleged to have committed, or to have ordered to be committed, such grave breaches and shall bring such persons, regardless of their nationality, before its own courts [...].

c. Grave Breaches. "Grave breaches" of the Geneva Conventions of 1949 and other war crimes which are committed by enemy personnel or persons associated with the enemy are tried and punished by United States tribunals as violations of international law.

If committed by persons subject to United States military law, these "grave breaches" constitute acts punishable under the Uniform Code of Military Justice [...].

507. Universality of Jurisdiction

a. Victims of War Crimes. The jurisdiction of United States military tribunals in connection with war crimes is not limited to offenses committed against nationals of the United States but extends also to all offenses of this nature committed against nationals of allies and of cobelligerents and stateless persons.

b. Persons Charged With War Crimes. The United States normally punishes war crimes as such only if they are committed by enemy nationals or by persons serving the interests of the enemy State. Violations of the law of war committed by persons subject to the military law of the United States will usually constitute violations of the Uniform Code of Military Justice and, if so, will be prosecuted under that Code. [...] Commanding officers of United States troops must insure that war crimes committed by members of their forces against enemy personnel are promptly and adequately punished.

511. Acts Not Punished in Domestic Law

The fact that domestic law does not impose a penalty for an act which constitutes a crime under international law does not relieve the person who committed the act from responsibility under international law¹⁷³.

מלחמת וייטנאם הייתה המבחן האמיתי לעקרונות שפותחו בנירנברג ובאמנות ז'נבה.¹⁷⁴ התנהלותה של ארצות הברית במלחמת וייטנאם נידונה בבתי המשפט האמריקניים הצבאיים והמדינתיים, ולא בבתי

¹⁷³ *Army Field Manual* שם, סעיפים 506-507, 511. עוד ראו: *Army Field Manual* שם, סעיפים 508-510, העוסקים אף הם בהחלת אמנות ז'נבה.

המשפט הבינלאומיים, אולי מכיוון ששום מדינה לא הרימה את הכפפה וביקשה שפשעיהם של חיילי ארצות הברית במלחמת וייטנאם יידונו בזירת המשפט הבינלאומי.¹⁷⁵ עם זאת העובדה שההליך המשפטי והעונש נותרו בזירה הלאומית המדינית אינה שוללת בהכרח את האופי הבינלאומי של הפשע ואת הסנקציה המוטלת בגינו,¹⁷⁶ שכן המדינה עשויה להיחשב אורגן של הקהילה הבינלאומית, כלשונו של הנס קלזן (Hans Kelsen):

The state which, authorized by international law, ie, under the conditions determined by international law, resorts to reprisals may be considered to be acting as an organ of the international community constituted by international law.¹⁷⁷

לסיכום, עוד בטרם החלה ארצות הברית את מעורבותה הגלויה במלחמת וייטנאם, היא החלה ביישומן של החובות שלקחה עליה במסגרת האמנות הבינלאומיות. בין היתר קבעה באמצעות חקיקה לאומית צבאית שהמדינה מוסמכת לטפל בפשעי מלחמה בינלאומיים המוגדרים באמנות ז'נבה ואף להטיל סנקציות בגינם. ניתן לראות בכך שיפור ניכר והצלחה של המשפט הבינלאומי בעקבות מלחמת העולם השנייה. ואולם התחיבות אלו עמדו במבחן קשה ביותר במלחמת וייטנאם, שכן אף שחקיקת החוקים היא התפתחות חיובית, אכן הנגף עשויה להימצא בפעולות האכיפה והיישום שלהם.

ההתייחסות לאונס ולאלימות מינית ב-UCMJ וב-MCM

היעדרם של מעשי האונס והאלימות המינית מהגדרת "פשעים חמורים" באמנת ז'נבה לא הותירה אותם מחוץ לרשימת המעשים המוגדרים כפשעים צבאיים בני ענישה ב-UCMJ.¹⁷⁸ בקוד זה מצוינות העברות של אונס ומעשה סדום, והעונש לצדן מפורט ב-MCM. רשימת הפשעים מרוכזת בפרק 10 לקוד תחת הכותרת "סעיפי ענישה" ("punitive articles").

ההתייחסות ראשונה למעשי אלימות מינית מצויה בסעיף 120 לקוד, הקובע את עברת האונס כך:

(a) Any person subject to this chapter who commits an act of sexual intercourse with a female not his wife, by force and without consent,

E. Thomas Moroney, "Military Dissent and the Law of War: Uneasy Bedfellows", 58 S. Cal. L. Rev. (1985) 871, p. 880.¹⁷⁴

¹⁷⁵ 3 p. Anthony D'Amato, *International Law and Political Reality: Collected Papers* (Vol I, 1995); לעניין הקולות שקראו להעמיד לדין את פושעי מלחמת וייטנאם ולהקים בית דין בינלאומי לצורך בירור פשעיהם של ארצות הברית במלחמת וייטנאם ראו: וייטנאם - ספר שחור (אליעזר הלוי – תרגום, 1967) בעמ' 30-36.

¹⁷⁶ ראו דבריו של הנס קלזן (Hans Kelsen) על העברה של שוד ים: Hans Kelsen, *Peace through Law* (1944, Reprinted 2000) p. 76: "The fact that the specification of the punishment is left to national law, and the trial of the pirate to national courts, does not deprive the delict and the sanction of their international character. A State which in its criminal law attaches to piracy a certain punishment, and punishes a pirate through its courts executes international law and functions as an organ of the international community, just as a State which resorts to reprisals against another State which has violated the former's right enforces international law".

¹⁷⁷ 25 p. Hans Kelsen, *Principles of International Law* (1952, Reprinted 2003); לדיון ממצה באמירתו זו של הנס קלזן ראו גם: Hans Kelsen (1984) pp. 378-382, *Leo Gross, Essays on International Law and Organization*, (Vol II, 1984).

¹⁷⁸ ראוי לציין כי עוד מלחמת האזרחים בארצות הברית, נקבע ב"קוד ליבר" (Lieber Code) שפורסם בשנת 1863 כי בגין ביצוע אונס יגזר עונש מוות. ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערות שוליים מספר 54-55.

is guilty of rape and shall be punished by death or such other punishment as a court-martial may direct.

(b) Any person subject to this chapter who, under circumstances not amounting to rape, commits an act of sexual intercourse with a female not his wife who has not attained the age of sixteen years, is guilty of carnal knowledge and shall be punished as a court-martial may direct.¹⁷⁹

הסעיף מגדיר מהו מעשה אונס ומהם יחסים אסורים, ואף קובע שעברות אלה הן עברות פליליות.¹⁸⁰ הסעיף מציב רף ענישה ולפיו הרשעה בעוון אונס דינה מוות או כפי שיחליט בית הדין.¹⁸¹ ב-MCM נקבעה טבלת עונשים מרביים ולפיה (בגרסאות מהשנים 1968-1969) עונשו של האנס יהא כפי שנקבע ב-UCMJ.¹⁸² עוד קובע ה-MCM שהעונש בגין יחסים אסורים הוא חמש עשרה שנות מאסר.¹⁸³ סעיף 125 ל-UCMJ מגדיר מעשי סדום.¹⁸⁴ על פי ה-MCM העונש בגין ביצוע מעשה סדום שבוצע בכוח הוא עשר שנות מאסר; ביצוע מעשה סדום בקטין שגילו מתחת לשש עשרה ומעל שתיים עשרה – עונשו עשרים שנות מאסר; בכל מקרה אחר שבו הורשע אדם במעשה סדום נקבע עונש מרבי של חמש שנות מאסר בלבד.¹⁸⁵ מן האמור לעיל עולה שעברת המין החמורה ביותר היא עברת האונס, והיא עשויה להביא לידי גזר דין מוות.¹⁸⁶ ואולם לדבריהם של בראונמילר וגארי ד' סוליס (Gary D. Solis), בחצי המאה האחרונה איש

¹⁷⁹ UCMJ (לעיל, הערה 159) סעיף 120.

¹⁸⁰ Michael J. Davidson, *A Guide to Military Criminal Law* (1999) pp. 84-85; בשל קוצר היריעה אסתפק במחקר זה בלשון כללית זו, אף שלשונו של הסעיף מורכבת ומעוררת תהיות בנוגע להגדרת המונח "הסכמה", מעמד האישה הרווקה כקורבן אונס ומעמד האישה הנשואה כקורבן למעשי אונס בידי בעלה ומי שאינו בעלה. להרחבה בעניין סעיף זה ראו: Sally J. Scholz, "War Rape's Challenge to Just War Theory", *Intervention, Terrorism, and Torture: Contemporary Challenges to Just War Theory* (Steven P. Lee – ed., 2007) 273, pp. 274-275; עוד יציין שההגדרה של אונס במשפט הצבאי האמריקני דומה להגדרתו במשפט האזרחי האמריקני, אבל בכל הנוגע לנוהל קיים שוני הבא לידי ביטוי בהליך המורכב בתוך המערכת הצבאית – מגלגולו של הדיווח על מעשה האונס ועד להעמדה לדין בבית דין צבאי בעוון עברה זו. להרחבה בעניין זה ראו: Madeline Morris, "In War and Peace: Rape, War, and Military Culture", *War's Dirty Secret: Rape, Prostitution, and Other Crimes against Women* (Anne Lewellyn Barstow – ed., 2000) 167, pp. 176-178.

¹⁸¹ ראו: UCMJ (לעיל, הערה 159) בסעיף 120.

¹⁸² ראו: "טבלת עונשים מרביים" ("Table of Maximum Punishment") ב-MCM בשנים 1968-1969 (לעיל, הערה 159) בעמ' 25-13. בנוסף ראו: טבלת העונשים המרביים של ה-MCM בגרסתו עדכנית משנת 2008 (לעיל, הערה 159) ב-Appendix 12, עמ' A12-4 ו-A12-5. בה נקבע כי העונש המרבי בגין אונס הוא מאסר עולם. ראו גם: Alexander N. Pickands, "Reveille for Congress: A Challenge to Revise Rape Law in the Military", 45 *Wm. and Mary L. Rev.* (2004) 2425, pp. 2456-2657; Nancy K. Ota, "Flying Buttresses", 49 *DePaul L. Rev.* (2000) 693, p. 713.

¹⁸³ ראו: "טבלת העונשים המרביים" ב-MCM (הן משנת 1968 והן משנת 2008) שם, שם.

¹⁸⁴ ראו: UCMJ (לעיל, הערה 159) בסעיף 125: "(a) Any person subject to this chapter who engages in unnatural carnal copulation with another person of the same or opposite sex or with an animal is guilty of sodomy. [...]" Davidson (לעיל, הערה 180) בעמ' 90-91.

¹⁸⁵ "טבלת העונשים המרביים" ב-MCM מ-1968-1969 (לעיל, הערה 159) בעמ' 14-25. טבלת העונשים המרביים ב-MCM משנת 2008 (לעיל, הערה 159) בעמ' A12-4. בטבלה זו ניכרת התפתחות בהתייחסות לחמורות העברה של ביצוע מעשי סדום ובגרסה משנת 2008 נקבע שהעונש המרבי על עברת סדום הוא מאסר עולם. עוד התווספה עברה של ביצוע מעשה סדום בקטין שגילו מתחת לגיל שתיים עשרה שעונשה הוא מאסר עולם.

¹⁸⁶ ראו: UCMJ (לעיל, הערה 159) בסעיף 120: "shall be punished by death or such other punishment as a court-martial may direct" בטבלת העונשים המרביים ב-MCM משנת 2008 (לעיל, הערה 159) בעמ' A12-3 מצוין שהעונש המרבי בגין ביצוע אונס הוא מאסר עולם. לעניין עונש מאסר עולם או מאסר פחות מכך בגין ביצוע אונס ראו: Alice Bach, "Reading the Body Politic: Women, Violence and Judges 21", *Judges: A Feminist Companion to the Bible* (Athalya Morris; Brenner – ed., 1999) 143, p. 147 (לעיל, הערה 180) בעמ' 176.

לא הוצא להורג בגין ביצוע מעשה אונס.¹⁸⁷ אי-אפשר לפסוח גם על ניסוחו של ה-MCM, הקובע רף ענישה מרבי, אך אינו קובע רף ענישה מינימלי. כלומר, לאחר ההרשעה עומד לפני השופטים או בעלי דרג צבאי שיפוטי אחר חופש הפעולה בקביעת גזר הדין, כשבקצה האחד ניצבת האפשרות שלא לקבוע עונש כלל ובקצה השני ניצב העונש המרבי שנקבע בקוד.¹⁸⁸

מלבד סעיפי העברה הספציפיים חשוב לעמוד על תפקידו של סעיף 134 ל-UCMJ, סעיף שכותרתו "סעיף כללי" ("General Article"):

Though not specifically mentioned in this chapter, all disorders and neglects to the prejudice of good order and discipline in the armed forces, all conduct of a nature to bring discredit upon the armed forces, and crimes and offenses not capital, of which persons subject to this chapter may be guilty, shall be taken cognizance of by a general, special, or summary court-martial, according to the nature and degree of the offense, and shall be punished at the discretion of that court.¹⁸⁹

סעיף 134 ל-UCMJ הוא "סעיף כללי", הקובע עברות על פי שלוש קטגוריות:¹⁹⁰

1. מעשים ומחדלים הפוגעים בסדר הטוב ובמשמעת בכוחות המזוינים.
2. מעשים הממיתים קלון על הכוחות המזוינים.
3. מעשים שהם בגדר עברה שעונשה אינו עונש מוות על פי החוקים הפדרליים.

בניגוד לנהוג בניסוחן של נורמות פליליות, הסעיף האמור מנוסח בעמימות ואינו קובע מהם אותם מעשים המהווים עברה. הסעיף בעצם מאפשר העמדה לדין והרשעה בגין ביצוע מעשים שייתכן שמבצעם כלל לא הוזהר שלא לעשות זאת. קושי זה הביא לידי ביקורת קשה כלפי החוק, ואולם הוא עדיין שריר וקיים בנוסח זה.¹⁹¹ עם זאת הפסיקה האמריקנית, גם לפני מלחמת וייטנאם, צמצמה את תחולתו של הסעיף

¹⁸⁷ Solis (לעיל, הערה 165) בעמ' 311; בראונמילר (לעיל, הערה 13) בעמ' 96. ראו גם: *Coker v. Georgia*, 433 U.S. 584, 597 (1977), 598, שם קבע בית המשפט העליון של ארצות הברית מפורשות כי: "[...] death is indeed a disproportionate penalty for the crime of raping an adult woman"; יוער שבית המשפט החריג את אמירתו זו בנוגע לאונס ילדים ואונס שהסתיים ברציחת הקורבן.

¹⁸⁸ *Report of the Defense Task Force on Sexual Harassment and Violence at the Military Service Academies* Appendices, p. A-13 (2005). ניתן לצפייה באתר http://www.defense.gov/home/pdf/High_GPO_RRC_tx.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013): "[...] Note that there are no sentencing guidelines or minimum sentences in the military. Anything from no punishment at all up to the maximum punishment may be adjudged by the judge or panel members".

¹⁸⁹ UCMJ (לעיל, הערה 159) סעיף 134.

¹⁹⁰ Robinson O. Everett, "Article 134, Uniform Code of Military Justice-IV-112 (159) בעמ' 142, p. 143. *Justice-A Study in Vagueness*", 37 *N.C. L. Rev.* (1958-1959) 142, p. 143.

¹⁹¹ לדיון נרחב על עמימות סעיף 134 ל-UCMJ והביקורת עליו ראו: John J. Jr. Gazzoli, "Constitutional Law - Uniform Code of Military Justice: The General Article Is Unconstitutionally Vague and Overbroad", 18 *St. Louis U. L.J.* (1973-1974) 150 pp. 152-153, 157, 159-162, 168: "The court of appeals in *Avrech v. Secretary of the Navy* for the first time declared a general military article unconstitutional for vagueness and overbreadth. The court rejected the traditional justifications for Article 134 and refuted the contention that specification listing (שם, בעמ' 168) Everett; שם, בעמ' 159-160.

למעשים שאינם בגדר עברה על פי סעיפים 80 עד 132 ל-UCMJ.¹⁹² במסגרת חלק XXVII, פסקה 213 ל-MCM (בגרסאות מהשנים 1968-1969) מפורטות עברות שכאמור אינן מנויות ב-UCMJ אך הן בגדר עברה על פי סעיף 134 הנ"ל.¹⁹³ כך למשל סעיף 128 ל-UCMJ קובע עברה של תקיפה.¹⁹⁴ במקרה שהנאשם תקף בכוונה לבצע אונס או רצח, לא יימצא סעיף עברה ב-UCMJ, ואולם בהתאם ל-MCM אפשר יהיה להעמידו לדין בגין ביצוע תקיפה בכוונה לבצע אונס, על פי סעיף 134 ל-UCMJ.¹⁹⁵ בכך מתגלית הרלוונטיות של הסעיף לעניינו. אף שעברות מסוימות של אלימות מינית אינן מופיעות ב-UCMJ, אפשר להגיש כתב אישום נגד חייל שביצע מעשים אלה על פי הוראות סעיף 134 הנ"ל. כך למשל עברות זנות וסרסרות אינן מופיעות ב-UCMJ אבל מופיעות ב-MCM.¹⁹⁶ כנהוג במשפט הצבאי האמריקני, העונשים הקבועים לצד העברות הם עונשים מרביים בלבד. כך נוהג גם ה-MCM, שם נקבע עונש מאסר של עשרים שנה בגין ביצוע תקיפה בכוונה לבצע אונס, ועונש מאסר של עשר שנים בגין תקיפה בכוונה לבצע מעשה סדום.¹⁹⁷

הדיון להלן יתמקד בתגובתו של המשפט האמריקני למעשי האונס ואלימות המינית שביצעו חיילי צבא ארצות הברית בווייטנאם. בטרם תיעשה סקירה זו, חשוב להבהיר כי רבים מהמסמכים הרלוונטיים למחקר זה נגזרו ולא הועברו למדיה אלקטרונית או אבדו.¹⁹⁸ לנוכח זאת ייאלץ המחקר להסתמך על מקורות שניוניים המתארים את אותם מסמכים, ולעתים אף ייוותר חסר מידע, שאינו ניתן להשלמה.

מלחמת וייטנאם בזירה המשפטית הלאומית

בפרק ב הוצגו היבטיה ההיסטוריים העובדתיים של מלחמת וייטנאם מתוך התמקדות במעשי האלימות המינית שבוצעו בזמן המלחמה, ובפרט המקרה שזכה לכינוי "האונס במאי-לאיי".¹⁹⁹ מקרה זה הודגש משום שהוא נחרט בתודעה הציבורית כאחד האירועים הבולטים המסמלים את רעותיה של מלחמת וייטנאם. אין מדובר בתודעה הווייטנאמית בלבד, שנסותיה ובנותיה היו קורבנות העברה, אלא אף בתודעה האמריקנית, אשר רבים מבניה חשו נקיפות מצפון בעטייה של המלחמה וקורותיה. בעקבות המלחמה התעוררה בארצות הברית תנועת מחאה חברתית בהיקף חסר תקדים, תנועת מחאה שנתנה את אותותיה

¹⁹² לעניין ההגבלות על סעיף 134 ל-UCMJ ראו: MCM מ-2008 (לעיל, הערה 159) בעמ' IV-113, John H. Jr. Lewis, "Limitations upon Prosecution of Offenses under Article 134", 9 U.S.A.F. JAG L. Rev. (1967) 35, p. 37.

¹⁹³ MCM מ-1968-1969 (לעיל, הערה 159) בעמ' 28-81-28-74. ראו גם: חלק IV, פסקאות 113-60 ב-MCM מ-2008 (לעיל, הערה 159) בעמ' IV-111-IV-145.

¹⁹⁴ ראו: UCMJ (לעיל, הערה 159) בסעיף 128: "(a) Any person subject to this chapter who attempts or offers with unlawful force or violence to do bodily harm to another person, whether or not the attempt or offer is consummated, is guilty of assault and shall be punished as a court-martial may direct [...]".

¹⁹⁵ ראו: MCM מ-1968-1969 (לעיל, הערה 159) בעמ' 75-28 MCM; מ-2008 (לעיל, הערה 159) בעמ' IV-115, פסקה 64.

¹⁹⁶ Gary Jackson, Report of the Defense Task Force on Sexual Harassment (לעיל, הערה 188) בעמ' A-13 לנספחים; Davidson, "Military Justice", *The State of Criminal Justice 2007-2008* (2008) 85, p.85 (לעיל, הערה 180) בעמ' 86-85, 89-88, 90, 94-92.

¹⁹⁷ טבלת העונשים המרביים ב-MCM (1967) (לעיל, הערה 159) בעמ' 15-25 וטבלת העונשים המרביים ב-MCM (2008) (לעיל, הערה 159) בעמ' A12-5; Report of the Defense, שם, בעמ' A-14.

¹⁹⁸ ראו למשל: Gary D. Solis, "Military Justice, Civilian Clemency: The Sentences of Marine Corps War Crimes in South Vietnam", 10 *Transnat'l L. and Contemp. Probs.* (2000) 59, p. 60 & footnote n. 2.

¹⁹⁹ ראו לעיל בפרק ב בסמוך לציון הערת שוליים מספר 194.

בתוצרי תרבות מכוננים כמו למשל פסטיבל המוסיקה וודסטוק (Woodstock) שנערך בשנת 1969.²⁰⁰ בסוף שנה זו הוציאה להקת הרוק הרולינג סטונס (The Rolling Stones) לאור את אלבומה "תן לזה לדמם" (*Let It Bleed*), שבו הוקלט השיר "תן לי מחסה" (Gimme Shelter). זהו אחד משירי המחאה הבולטים נגד המלחמה בווייטנאם, ובין היתר יש בו התייחסות מפורשת למעשי אונס בעת מלחמה. להלן חלק ממילות השיר:

Oh, a storm is threat'ning
My very life today
If I don't get some shelter
Oh yeah, I'm gonna fade away

War, children, it's just a shot away
It's just a shot away [...]

Rape, murder!
It's just a shot away
It's just a shot away

Rape, murder!
It's just a shot away
It's just a shot away [...]²⁰¹

שיר זה עוסק באימת המלחמה ומתאר כמה היא קרובה ומאיימת על כלנו. השיר מנסה להעביר את התחושה שרצח, אונס והרס אינם אלא במרחק ירייה אחת.²⁰² בפרק זה ייבחנו היבטיהם המשפטיים של האונס במאי-לאי ושל כמה מקרים דומים אם כי מפורסמים פחות שהתרחשו בכפרים סואן נגוק, סון לונג ובעמק הדרקון. מקרים אלו הגיעו לפתחה של מערכת המשפט האמריקנית, אך נדמה שהרושם שהותירו בזירה זו קטן בהרבה מהרושם שהם הותירו בזירה התרבותית.

האונס במאי-לאי

תמצית פועלה של מערכת המשפט הצבאי

בגין טבח זה הואשמו עשרים וחמישה חיילים ומפקדים.²⁰³ האישומים נחלקו לשתי קטגוריות: אישומים בגין ביצוע פשעי מלחמה ואישומים בגין ביצוע עבירות צבאיות (דוגמת אי-ציות לפקודות חוקיות או אי-

²⁰⁰ ראו: Kevin Fellezs, *Birds of Fire: Jazz, Rock, Funk, and the Creation of Fusion* (2011) pp. 52-53; Andy Bennett, "Introduction", *Remembering Woodstock* (Andy Bennett – ed., 2004) xiv, p. xvi: "The anti-Vietnam War protest was supported by many musicians who demonstrated their allegiance to the protest's cause"; Jan Laurens Hartong, *Musical Terms Worldwide: A Companion for the Musical Explorer* (2006) p. 41.

²⁰¹ Mick Jagger and Keith Richards, "Gimme Shelter", *Let It Bleed* (1969) ניתן לשמיעה ולצפייה באתר <http://www.youtube.com/watch?v=P2etPYnI718&feature=related> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²⁰² ראו: Paul Louis Metzger, *The Gospel Of John: When Love Comes To Town* (2010) p. 229.

²⁰³ *War Criminals, War Victims: Andersonville, Nuremberg, Hiroshima, My Lai: Individual Rights and Responsibilities Under the International System* (Lawrence Metcalf - series ed., 1974) p. 42.

מניעת טיוח עברות).²⁰⁴ בגין ביצוע עברות צבאיות הועמדו לדין שניים עשר חיילים ומפקדים,²⁰⁵ אך האישומים נגד אחד עשר מהם בוטלו עוד בטרם הגיעו לפתחו של בית הדין הצבאי.²⁰⁶ רק האישומים נגד קולונל (דרגה המקבילה לאלוף משנה בצה"ל) אורן ק' הנדרסון (Oran K. Henderson) נידונו בסופו של דבר בפני בית הדין הצבאי הכללי, והוא זוכה.²⁰⁷ עוד שלושה עשר חיילים ומפקדים הואשמו בגין ביצוע פשעי מלחמה. אלה כללו אישומים בגין:

Premeditated murder, rape and assault with intent to murder.²⁰⁸

מתוך שלושה עשר הנאשמים²⁰⁹ נגד שבעה חיילים ומפקדים בוטלו האישומים עוד בטרם נדונו לפני בית הדין. אישומיהם של ששת החיילים והמפקדים הנותרים נדונו בבית הדין.²¹⁰ שלושה נמצאו לא אשמים. נגד שני נאשמים נוספים שבמועד עריכת המשפט כבר לא היו חיילים האישומים בוטלו, שכן החוק הצבאי אסר אז על קיום משפט צבאי למי שכבר אינו חלק מהצבא.²¹¹ בסופו של דבר רק אחד מתוך עשרים וחמשת הנאשמים נדון והורשע.²¹²

James Stewart, "The Case of Lieutenant William Calley", *The Press on Trial: Crimes and Trials as Media Events* (Lloyd Chiasson, Jr. - ed., 1997) 173, p. 179. ²⁰⁴

Jeffrey F. Addicott, *Terrorism Law: The Rule of Law and the War on Terror* (2nd ed., 2004) p. 120. ²⁰⁵

"What has Happened to the Men Charged with Mylai", 70 *Life* (5.3.1971) p. 27; Jeannine Davanzo, "An Absence of Accountability for the My Lai Massacre", 3 *Hofstra L. and Pol'y Symp.* (1999) 287, p. 296 and note 45: "Major General Samuel W. Koster, charges dismissed January 29, 1971; Brigadier General George H. Young, charges dismissed June 30, 1970; Colonel Oran K. Henderson, acquitted on December 17, 1971; Colonel Nels A. Parson, charges dismissed June 23, 1970; Lieutenant Colonel Robert B. Luper, charges dismissed July 28, 1970; Major Charles C. Calhoun, charges dismissed January 6, 1971; Major David C. Galvin, charges dismissed January 6, 1971; Major William D. Guinn, charges dismissed January 6, 1971; Major Robert W. McKnight, charges dismissed June 23, 1970; Major Frederic W. Watke, charges dismissed January 6, 1971; 1st Lieutenant Kenneth W. Boatman, charges dismissed July 28, 1970; 1st Lieutenant Dennis H. Johnson, charges dismissed February 26, 1971". ²⁰⁶

Norman G. Cooper, "My Lai and Military Justice - To What Effect", 59 *Mil. L. Rev.* (1973) 93, p. 95. ²⁰⁷

Davanzo (לעיל, הערה 206) בעמ' 294. ²⁰⁸

לסקירה של הנאשמים וסעיפי האישום שלהם ראו: Arthur Everett, Kathryn Johnson and Harry F. Rosenthal, *Calley*: "Officers - Captain Eugene M. Kotouc, charged with premeditated murder, court martial, not guilty; 1st Lieutenant Thomas K. Willingham, charged with premeditated murder, charges dismissed; 1st Lieutenant William L. Calley, Jr., charged with murder, court martial, life imprisonment, paroled; Captain Ernest L. Medina, charged with murder, court martial, not guilty; Enlisted Men- Sergeant Kenneth L. Hodges, charged with rape and assault with intent to murder, discharged; Sergeant Charles E. Hutto, charged with murder, rape and assault with intent to murder, barred from re-enlistment; Sergeant David Mitchell, charged with assault with intent to murder, court martial, not guilty; Sergeant Esquiel Torres, charged with premeditated murder, discharged; Specialist-4 William F. Doherty, charged with premeditated murder, barred from re-enlistment; Specialist-4 Robert W. T'Souvas, charged with premeditated murder, charges dismissed; Corporal Kenneth Schiel, charged with premeditated murder, charges dismissed; Private Max Hutson, charged with premeditated murder, charges dismissed; Private Gerald A. Smith, charged with premeditated murder, barred from re-enlistment". ²⁰⁹

Stewart (לעיל, הערה 204) בעמ' 174. ²¹⁰

Stewart שם, בעמ' 179; Men Charged with Mylai; (לעיל, הערה 206) בעמ' 27; Davanzo (לעיל, הערה 206) בעמ' 296. ²¹¹ ראו גם: *Calley v. Callaway*, 519 F.2d 184, 191 fn.6 (1975).

Addicott (לעיל, הערה 205) בעמ' 120. ²¹²

ההתייחסות המשפטית לביצוע מעשי אונס ואלימות מינית

רק כתב האישום של ארבעה מתוך שלושה עשר הנאשמים כלל בין היתר אישומים בגין ביצוע מעשי אונס. ביצוע מעשה מגונה יוחס לנאשם אחד בלבד. אלו הם ארבעת הנאשמים:

1. סטף סרג'נט (Staff Sergeant - דרגה המקבילה לדרגת סמל ראשון בצה"ל) קנת ל' הודג'ס

(Kenneth L. Hodges) הואשם באונס ובתקיפה בכוונה לרצוח.

2. סרג'נט צ'רלס איי הוטו (Charles E. Hutto) הואשם ברצח, באונס ובתקיפה בכוונה לרצוח.

3. פרייבט (Private - דרגה המקבילה לדרגת טוראי בצה"ל) מקס ד' הוטסון (Max D. Hutson) הואשם ברצח ובאונס בכוונה תחילה.

4. פרייבט ג'ראלד א' סמית (Gerald A. Smith) הואשם בביצוע תקיפה/מעשה מגונה ("indecent assault", בגין קריעת חולצתה של אישה וייטנאמית ו"ליטוף" שדיה) ובביצוע רצח בכוונה תחילה.²¹³

רק ההאשמה נגד הוטו הגיעה לכדי דיון משפטי, אבל חבר המושבעים בבית הדין הצבאי - קציני צבא – זיכו אותו, שכן הם קיבלו לחלוטין את הטענה שהוא בסך הכול מילא פקודות.²¹⁴ לאחר כישלון התביעה במשפטו של הוטו חלחלה ההבנה כי:

[...] despite the dictates of international law and the army's own regulations, officers sitting as jurors in such cases were likely to accept obedience to orders as a complete defense.²¹⁵

לאחר שקילה מחדש של חומר הראיות, נדחו בהמלצת התביעה האישומים נגד סמית, ואילו האישומים נגד הודג'ס התנדפו עוד בטרם הגיעו לדיון לפני בית הדין הצבאי.²¹⁶ כך בוטלו גם האישומים נגד הוטסון.²¹⁷ יוער כי מספר הנאשמים אינו עולה בקנה אחד עם נתוני החקירה שביצעו חוקרי הצבא האמריקני. מהחקירה עלה כי לפחות עשרים נשים וייטנאמיות נאנסו בליל התקיפה במאי-לאי ב-16 במרס 1968. לשם המחשה להלן חלק מרשימת קורבנות האונס במאי-לאי, שאותה איתרו החוקרים:²¹⁸

²¹³ Michael R. Belknap, *The Vietnam War on Trial: The My Lai Massacre and the Court-Martial of Lieutenant Calley* (2002) p. 217; Richard Hammer, *The Court-Martial of Lt Calley* (1971) pp. 34-35; "The War My Lai Cooper;(Cont'd)", 95 *Time Magazine* (19.1.1970) pp. 1, 6. בעמ' 101-100.

²¹⁴ Belknap שם, בעמ' 225-226. ראו גם: Cooper שם, שם.

²¹⁵ Belknap שם, בעמ' 226.

²¹⁶ ראו: Seymour M. Hersh, "Army Issues My Lai Cover-up Report", *New York Times* (14.11. 1974) p. 16; Cooper (לעיל, הערה 207) בעמ' 101; Belknap שם, בעמ' 225-227.

²¹⁷ *Men Charged with Mylai* (לעיל, הערה 206) בעמ' 27. ראו גם ערעורו של הוטסון: *Max D. Hutson v. United States*, 19 U.S.C.M.A. 437 (1970).

²¹⁸ James S. Olson and Randy Roberts, *My Lai: A Brief History with Documents* (1998) pp. 99-102; CID Deposition Files, *My Lai Investigation, Vietnamese statements, Rape Victims, US Army Crimes* Records Center, Fort Belvoir, Virginia, pp. 221-222.

טבלה 5: חלק מרשימת קורבנות האונס במאי-לאי

מספר	שם	גיל
1	Nguyet, Naguyen Thi	15
2	Nguyet, Naguyen	12
3	Nho, Pham Thi	22
4	Man, Do Thi	12
5	Muoi, Pham Thi	11
6	Nho, Phong Thi	18
7	Muoi, Phong Thi	13
8	Nguyet, Do Thi	14
9	Nho, Do Thi	19
10	Nho, Mrs.	NFI

יוער כי לצד תיעוד הקורבנות תועדו אף יתר הראיות המצביעות על זהותם ועל עצם התרחשות האונס.²¹⁹ השוואת נתונים אלה עם העובדה שלא נמצא אפילו מורשע אחד בגין ביצוע מעשי אונס ואלימות מינית במאי-לאי (החייל שהורשע הואשם בעברה אחרת) חושפת את רפיון מערכת המשפט הצבאית בטיפול במעשים מסוג זה. אף שהחייל שהורשע לא הואשם בביצוע מעשי אלימות מינית ו/או אונס, כמו שיובהר להלן, עניינו יוכל לסייע למחקר.

המורשע היחיד - ויליאם קאלי

צחוק הגורל שדווקא ויליאם קאלי (William Calley), שעמד להשתחרר משירותו הצבאי, לא הצליח להינצל מציפורני בית הדין כפי שניצלו חבריו לפלוגה שסיימו את שירותם הצבאי בטרם הוגש נגדם כתב אישום. כתב אישום רשמי נגד קאלי הוגש יום לפני שסיים את השירות.²²⁰ קאלי, ששימש בתפקיד לוטננט שני (Second Lieutenant - דרגה המקבילה לדרגת סגן משנה בצה"ל) ופיקד על המחלקה הראשונה של פלוגת צי'ארלי בעת הטבח במאי-לאי,²²¹ הוא היחיד שהורשע בגין מעשי הטבח שהתרחשו שם.²²² קפטן (Captain - דרגה המקבילה לדרגת סרן) ארנסט לי מדינה (Ernest L. Medina), שפיקד עליו²²³ אמנם עמד

²¹⁹ Olson and Roberts שם, שם.

²²⁰ Stewart (לעיל, הערה 204) בעמ' 179.

²²¹ ראו: Matthew Lippman, "War Crimes: The My Lai Massacre and the Vietnam War", 1 *San Diego Just. J.* 298, p. 295 (1993); Solis (לעיל, הערה 165) בעמ' 455.

²²² Olson and Roberts (לעיל, הערה 218) בעמ' 162; William George Eckhardt, "Essay on the Trials of the Century: My Lai: An American Tragedy", 68 *UMKC L. Rev.* (2000) 671, p. 678; Jeffrey F. Addicott, "The Lesson of Calley v. Callaway", 31 *Mil. L. and L. War Rev.* (1992) 73, p. 81; Davanzo (לעיל, הערה 206) בעמ' 298; (לעיל, הערה 211) בעמ' 191.

²²³ לעדויות בדבר הוראותיו הפיקודיות של מדינה כפי שהובאו בפסק דינו של קאלי ראו: *United States v. Calley*, 22 U.S.C.M.A. 534, 538 (1973). לדבריו של ג'פרסון ריינולדס (Jefferson D. Reynolds), על בסיס עדויות אלה אולי אפשר לייחס למדינה מתן הוראות לביצוע פשע מלחמה. ריינולדס מציע ניתוח שמרני יותר הרומוז שמדינה יכול היה לדעת על פשעיו של קאלי, שכן הוא נמצא סמוך לאזור זה. Jefferson D. Reynolds, "Collateral Damage on the 21st century Battlefield: Enemy exploitation

למשפט לפני בית דין צבאי, אבל זוכה מכל אשמה.²²⁴ קאלי, כמורשע היחיד, נעשה הסמל של הטבח במאי-לאי.²²⁵

הבסיס המשפטי וסעיפי האישום

קאלי הואשם בהפרה של סעיפים 118 ו-134 לקוד השיפוט הצבאי.²²⁶ וזו לשונו של סעיף 118:

Art. 118. Murder

Any person subject to this chapter whom without justification or excuse, unlawfully kills a human being, when he--

- 1) has a premeditated design to kill;
 - 2) intends to kill or inflict great bodily harm;
 - 3) is engaged in an act which is inherently dangerous to others and evinces a wanton disregard of human life; or
 - 4) is engaged in the perpetration or attempted perpetration of burglary, sodomy, rape, robbery, or aggravated arson;
- is guilty of murder, and shall suffer such punishment as a court-martial may direct, except that if found guilty under clause (1) or (4), he shall suffer death or imprisonment for life as a court-martial may direct.²²⁷ [ההדגשות שלי - ע"ל]

סעיף 118 מתייחס אפוא מפורשות לביצוע מעשי אונס ואלימות מינית, ואף מחמיר עם עונשם של מבצעי המעשים בהתאם לסעיף קטן (4). אם נפשט את לשון הסעיף ונמקד את התייחסותו למעשי אלימות מינית ואונס, עולה ממנו שכל אדם שללא צידוק הורג אדם שלא כדין בעודו עוסק בביצוע או בניסיון לבצע מעשה סדום ו/או אונס, אשם ברצח. בפסקת הסיום מובהר כי יש להחמיר בענישתו של ההורג אדם בנסיבות המנויות בסעיפים 1 ו-4. הסעיף קובע רף ענישה גבוה ולפיו מי שהרג אדם בנסיבות מחמירות יישא בעונש מוות או מאסר עולם בהתאם לשיקול דעתו של בית הדין הצבאי. קאלי הואשם בארבעת סעיפי האישום בהתאם לסעיף 118 לקוד הצבאי, בגין ביצוע מעשי רצח. להלן תמצית סעיפי האישום:

Specification 1: [...] with premeditation, *murder* an unknown number, not less than 30, Oriental human beings, males and females of various ages, whose names are unknown, occupants of the village of My Lai 4, by means of shooting them with a rifle.

Specification 2: [...] with premeditation, *murder* an unknown number, not less than seventy, Oriental human beings, males and females of

of The Law of Armed Conflict, and The Struggle for The Moral High Ground", 56 *AFL Rev.* (2005) 1, pp. 60-61.

Kai Ambos, "Individual Responsibility in International Criminal Law: A Jurisprudential Analysis: From ²²⁴ Nuremberg to The Hague", *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law: The Experience of International and National Courts* (Vol. I, Gabrielle Kirk McDonald and Olivia Swaak-Goldman – eds., 2000) 18, p. 24; Frederic L. Borch, *Judge Advocates in Combat: Army Lawyers in Military Operations from Vietnam to Haiti* (2001) p. 29; Eric Skinner, "My Lai", *Encyclopedia of Rape* (Merril D. Smith – ed., 2004) 131, p. 132.

Edward F. Fogarty, "Reflections on Murder in War", 54 *Naval L. Rev.* (2007) 105, p. 122. ²²⁵

United States v. Calley, 46 C.M.R. 1131, 1138 (ACMR 1973). ²²⁶

UCMJ (לעיל, הערה 159) בסעיף 118. ²²⁷

various ages, whose names are unknown, occupants of the village of My Lai 4, by means of shooting them with a rifle.

Specification 3: [...] with premeditation, *murder* one Oriental male human being, whose name and age is unknown, by shooting him with a rifle.

Specification 4: [...] with premeditation, *murder* one Oriental human being, an occupant of the village of My Lai 4, approximately two years old, by shooting him with a rifle.²²⁸

כיום אי-אפשר לברר עד תום אילו ראיות עמדו לפני רשויות התביעה ומה הייתה מהימנותן. ייתכן שחולשת הראיות היא שהביאה לידי כך שכתב האישום לא ייחס לקאלי עברה כלשהי הנוגעת לביצוע מעשי אונס ואלמויות מינית ו/או אי-מניעתם,²²⁹ למרות הראיות המצביעות על ביצועם של מעשים כאלה בידי פקודיו. ראיות שכאלה הציגו לפני בית הדין הן התביעה והן ההגנה כדי להוכיח את אופן תפקודו.²³⁰ ואולם כאמור לעיל, כתבי אישום בגין ביצוע מעשי אונס ואלמויות מינית הוגשו אך ורק נגד הודגיס, הוטו, הוטסון וסמית, ששירתו במחלקה השנייה והשלישית של פלוגת צ'ארלי, ולא במחלקה הראשונה שעליה פיקד קאלי.

הכרעת הדין וגזר הדין

לאחר שלושה עשר ימים של דיונים הרשיע חבר המושבעים (שכלל שישה קצינים משוחררים) את קאלי בגין עשרים ושניים מקרי רצח של וייטנאמים, אף שבסעיף האישום נגדו עמד מספר קורבנות הרצח על יותר ממאה.²³¹ חבר המושבעים גזר עליו עונש מאסר עולם בעבודות פרך.²³² התיק התגלגל לערכאת ערעור מדרג ראשון (לערכאה זו נקראה עד אמצע שנות התשעים "בית הדין הצבאי לביקורת" - Court of Military Review²³³), שמטרתה הייתה לבדוק את המקרים שנדונו לפני בית הדין הצבאי הכללי. לערכאה זו היו כמה סמכויות בכללן: לאשר או לדחות את הממצאים הראייתיים שהובילו להכרעת הדין; לקבוע אם העונש, כפי שאושר, הוא ראוי ונכון; לבטל את הליך המשפט המקורי ולקבוע שיש לקיים הליך משפטי חדש או לבטל את האישומים.²³⁴ בית הדין הצבאי לביקורת אישר את הכרעת הדין ואת גזר הדין של הערכאה הנמוכה, אבל תיקו של קאלי המשיך להתגלגל במערכת של השיפוט הצבאי. על פי הנוהל הנהוג

²²⁸ Joseph Goldstein, Burke Marshall and Jack Schwartz, *The My Lai Massacre and Its Cover-up: Beyond the Reach of the Law? The Peers Commission Report with a Supplement and Introductory Essay on the Limits of Law* (1976) pp. 497-498.

²²⁹ לטענת בראונמילר (לעיל, הערה 13) בעמ' 95, מספר ההרשעות בגין אונס ביחס למספר הלוחמים האמריקנים גבוה בהרבה בתקופת המלחמה בקוריאה (1951-1953) לעומת תקופת המלחמה בווייטנאם. בראונמילר מסבירה כי יתכן "שהליכי החקירה והשפיטה בעוון מעשים הגובלים באונס היו רופפים יותר בווייטנאם".

²³⁰ Hammer (לעיל, הערה 213) בעמ' 127-128; Tim O'Brien, *In the Lake of the Woods* (1994) pp. 147-148; ראו גם: Gina Marie Weaver, *Ideologies of Forgetting: Rape in the Vietnam War*; בעמ' 68-69; Belknap (לעיל, הערה 213) בעמ' 74-75. (2010) pp.

²³¹ Geoffrey J. Skillen, "Enforcement of International Humanitarian Law", *The Changing Face of Conflict and the Efficacy of International Humanitarian Law* (Helen Durham and Timothy McCormack - eds., 1999) 205, Olson and ;p. 207; "My Lai Case: Rusty Calley, Convicted of Murder", 71 *Life* (30. 12.1971) 34, p. 35 Roberts (לעיל, הערה 218) בעמ' 189.

²³² United States v. Calley (לעיל, הערה 226) בעמ' 1172-1173; Solis; (לעיל, הערה 165) בעמ' 392.

²³³ Fredric I. Lederer and Barbara S. Hundley, "Needed: An Independent Military Judiciary - A Proposal to Amend the Uniform Code of Military Justice", 3 *Wm. and Mary Bill Rts. J.* (1994) 629, p. 643.

²³⁴ ראו: UCMJ (לעיל, הערה 159) סעיף 66-67; Robert S. Rush, *The NCO Guide* (8th ed., 2006) p. 349.

בצבא ארצות הברית, לבית הדין ממונה קצין בעל סמכות כינוס (authority convening). קצין זה מוסמך לגבש עם הנאשם הסדרי טיעון לפני פתיחת המשפט וכן לשנות את החלטת הדיינים הן בנוגע לאשמה והן בנוגע לעונש.²³⁵ מתוקף סמכות הכינוס הופחת עונשו של קאלי לעשרים שנות עבודת פרך.²³⁶ תיאור תמציתי של השתלשלות תיקו של קאלי בערכאות השיפוט הצבאי ומסלול הפחתת העונש מצוי בפסק הדין בערכאות השיפוט הצבאי הגבוהה ביותר, בבית הדין הצבאי לערעורים (United States Court of Military Appeals):

First Lieutenant Calley stands convicted of the premeditated murder of 22 infants, children, women, and old men, and of assault with intent to murder a child of about 2 years of age. All the killings and the assault took place on March 16, 1968 in the area of the village of May Lai in the Republic of South Vietnam. The Army Court of Military Review affirmed the findings of guilty and the sentence, which, as reduced by the convening authority, includes dismissal and confinement at hard labor for 20 years.²³⁷

לאחר מכן הופחת עונשו של קאלי לעשר שנים בלבד,²³⁸ אולם הוא שוחרר בתחילת בנובמבר 1974,²³⁹ לאחר שריצה רק שלוש שנים וחצי. את העונש לא ריצה בבית הסוהר,²⁴⁰ שכן כבר בראשית המאסר, בהתאם להוראתו של נשיא ארצות הברית דאז ריצ'ארד ניקסון (Richard Nixon) שניתנה ב-1 באפריל 1971, הוא הועבר ממתקן הכליאה למעצר בית.²⁴¹

לסיכום, משפטו של קאלי היה המשפט היחיד בעניין הטבח במאי-לאי שהתנהל ואף הסתיים בהרשעה, בניגוד לאישומים בגין מעשי אונס ואלימות מינית נגד ארבעה מחבריו לפלוגה שהתפוגגו ולא הותירו רושם מעשי בשדה המשפט. את התוצאה המשפטית ניתן היה לייחס לחולשתן של הראיות, אך לנוכח הממצאים הרבים והעדויות בדבר מעשי האונס שם, כפי שפורט לעיל ובפרק ב, קשה לקבל הסבר זה. אמנם רוב הראיות הללו לא עמדו למבחנו של כור ההיתוך המשפטי, אך קשה לבטלן כעורבא פרח.

²³⁵ לעניין סמכותו ראו: UCMJ (לעיל, הערה 159) סעיף 60. ובייחוד סעיף (1) c 60: "The authority under this section to modify the findings and sentence of a court-martial is a matter of command prerogative involving the sole discretion of the convening authority. Under regulations of the Secretary concerned, a commissioned officer commanding for the time being, a successor in command, or any person exercising general court-martial jurisdiction may act under this section in place of the convening authority".

²³⁶ Addicott (לעיל, הערה 205) בעמ' 120.

²³⁷ United States v. Calley (לעיל, הערה 223) בעמ' 536-537.

²³⁸ Skinner (לעיל, הערה 224) בעמ' 132; Addicott (לעיל, הערה 222) בעמ' 81; Stewart (לעיל, הערה 204) בעמ' 185; Addicott (לעיל, הערה 205) בעמ' 120; Calley v. Callaway (לעיל, הערה 211) בעמ' 190; Borch (לעיל, הערה 224) בעמ' 30.

²³⁹ Oliver Kendrick, "'Not Much of a Place Anymore': the Reception and Memory of the Massacre at My Lai", *The Memory of Catastrophe* (Peter Gray and Kendrick Oliver – eds., 2004) 171, p.172; Oliver Kendrick, "Atrocity, Authenticity and American Exceptionalism: (Ir)rationalising the Massacre at My Lai", 37 *J. Am. Stud.* (2003) 247, p. 259.

²⁴⁰ Fogarty (לעיל, הערה 225) בעמ' 113; Olson and Roberts (לעיל, הערה 218) בעמ' 162.

²⁴¹ ראו: Jack McWethy, *The Power of the Pentagon* (1972) p. 25; Stephanie Slocum-Schaffer, *America in the Seventies* (2003) p. 103.

עוד יש לזכור כי בביקורת הפעולות שנקטה מדינה מסוימת בכדי לעקור את נגע האלימות המינית בעתות מלחמה, יש לבקר אף את אופן פעולתן של רשויות החקירה וההעמדה לדין. העמדתם לדין של חיילים שביצעו לכאורה מעשי אונס ואלימות מינית במאי-לאי מעידה על אמונתה של רשות התביעה באשמתם, אך התוצאה המשפטית מעידה על כישלון, ולו רק מנקודת מבטן של הרשויות האמונות על החקירה ועל ההעמדה לדין.

היעדרם של נתונים רבים מסייג במידת מה את הביקורת על התנהלות מערכת המשפט האמריקנית אל מול מעשי האונס והאלימות המינית שביצעו במאי-לאי. ואולם ביטול כתבי האישום והזיכויים הרבים שנגרמו בעטיין של סיבות פרוצדורליות בלבד, התעלמותם של מנסחי כתבי האישום מן העברות ומן האחריות הפיקודית של המפקדים למעשים הללו, הענישה המרוככת והסלחנית של קלאי - כל אלו מעוררים תהייה האומנם הטבח במאי-לאי בכלל ומעשי האלימות המינית והאונס שהתרחשו שם בפרט טופלו כראוי.

בטרם נסכם את התנהלות המשפטית של ארצות הברית בעקבות מלחמת וייטנאם, ראוי לעמוד על עוד מקרים שבהם נידונו אישומים בגין מעשי אלימות מינית שביצעו חיילי צבא ארצות הברית בעת המלחמה.

ההתרחשות בכפר סואן נגוק

תמצית מעשיהם של חיילי ארצות הברית בכפר סואן נגוק

המאורע התרחש בלילה שבין 22 ל-23 בספטמבר 1966, סמוך לצ'ו לאי שבדרום וייטנאם. כיתת סיור B שמנתה תשעה חיילים, ממחלקה 2, בטליון 1 (Battalion - יחידה צבאית המקבילה לגדוד בצה"ל), ריגימנט 5 (Regiment - לריגמנט אין מקבילה בצה"ל. אפשר לומר שיחידה זו דומה בגודלה לחטיבה) של המארינס (Marines - חייל הנחתים האמריקני), נשלחה להציב מארב כ-600 מטרים ממוצב הפיקוד, בקרבת הכפר סואן נגוק (Xuan Ngoc).²⁴² בראש כיתת הסיור עמד סרג'נט (סמל) רונלד לי ווגל (Ronald L. Vogel). כעולה מדבריו של סוליס (על אף דרגתו ותפקידו של ווגל, בפועל פיקד על המשימה פרייבט מדרג ראשון (Private First Class - מקביל בצה"ל לטוראי ראשון) ג'ון ד' פוטר (John D. Potter).²⁴³ סוליס מוסיף ומצטט מתוך מכתב ששלח לו לוטננט צ'ארלס ג'קופר ב-12 בספטמבר 1966, המציין שהתנהלות זו לא הייתה חריגה כלל בעת הלחימה בווייטנאם:

At this date and time in Vietnam, this type of jury-rigging was unfortunately not unusual²⁴⁴

וזו עדותו של ג'ון ר' ברטאג (John R. Bretag), מומחה רפואי שגויס לחייל הנחתים והצטרף לכיתת הסיור במשימה זו, כמו שצוטטה בפסק דינו של פוטר:

[...] Potter declared that "this would be a raid instead of an ambush". Potter further explained [...] "We are to beat up the people, tear up the hooches, rape and kill if necessary". In response to a question, Sergeant Vogel said "Don't worry about the 'Doc' he'll be with me."

²⁴² United States v. Potter, 39 C.M.R. 791, 793 (1967).

²⁴³ Solis (לעיל, הערה 198) בעמ' 59.

²⁴⁴ Solis שם, בעמ' 59 והערה 1.

Potter then instructed the men to roll down our sleeves, take our insignias off, make sure our covers were on [...] Potter then assigned the patrol numbers. He said "if you want to get somebody, don't mention his name, call him by number".²⁴⁵

בכניסה לכפר תפסה כיתת הסיור את דאו קואנג תין (Dao Quang Thinh) ומיד האשימה אותו בהשתייכות לווייטקונג. אחדים מחיילי הכיתה גררו אותו מבקתו והחלו להכותו באכזריות. החיילים הנותרים תפסו את בני המשפחה המורחבת של תין, בכללם אמו, אחותו ובנה, אשתו הצעירה ביו תי הואנג (Bui Thi Huong) ובנם הפעוט. החיילים תלשו מידיה של ביו תי את הילד וארבעה מחיילי הכיתה היו מעורבים באינוסה ואף ניסו לאנוס צעירה נוספת. כשהייתה מרותקת לקרקע, נאנסת בידי החיילים, שמעה ביו תי את זעקות השבר של בעלה שהוכה על ידי החיילים.²⁴⁶ בתוך זמן קצר הרגו החיילים את תין ואת יתר בני המשפחה המורחבת שנכחו במקום. פוטר, מי שתפס את הפיקוד, דאג בעצמו לטשטש את מעלליהם של חיילי הכיתה. כך למשל דאג לוודא את הריגת אמו של תין בירי מטווח אפס, ולבסוף אף השליך רימון יד לעבר גופות הנרצחים בניסיון לטשטש את המעשים.²⁴⁷ באותו הלילה, בכפר הסמוך קי צאנק (Ky Chank), אנסה אותה כיתת סיור נערה נוספת כבת שש עשרה. להלן תידון העמדתם לדין של פוטר וארבעה מחייליו.

האישום, ההרשעה וגזר הדין לעניין ביצוע מעשי אונס ואלימות מינית

חמישה לוחמים הואשמו בין היתר בביצוע או בניסיון לבצע מעשה אונס ו/או אלימות מינית, וארבעה מתוכם אף הורשעו בעברות אלה. נגד אחד הנאשמים בוטלו האשמות האמורות בפני ערכאות הערעור.

ג'ון ד' פוטר

החומר המשפטי המפורסם בעניינו של פוטר מסתכם בפסק דינה של ערכאת הערעור מדרג ראשון הנקראת "מועצת הביקורת של חיל הים" (United States Navy Board of Review). על פי הנוהל בחיל הים בסמכותה של ערכאה זו לבקר ולבחון את אופן התנהלותו של בית הדין הצבאי. בפסק דין פרי עטה מוצגים בתמצית האישומים נגד פוטר והרשעותיו בגין רצח בכוונה תחילה, אונס וניסיון לאנוס, כמו שנפסקו בבית הדין קמא, בלי לציין את סעיפי החוק שעליהם התבסס האישום:

[...] the accused was convicted of Charge I, specification 1 (the premeditated murder of Dao Quan Thinh, Dao Thien, Nguyen Thi Lanh, Pham Tai Tan) by shooting and by the detonating of one hand grenade; specification 2 (the premeditated murder of Dao Thi Dao, a small child) accomplished by beating her on the head and body with a rifle butt. He was also convicted of a single specification under Charge II *alleging the rape of Bui Thi Huong*. He was convicted of

²⁴⁵ United States v. Potter (לעיל, הערה 242) בעמ' 793.

²⁴⁶ ראו: James Dickerson, *North to Canada: Men and Women against the Vietnam War* (1999) p. 36; Holliston Perni, *A Heritage of Hypocrisy* (2005) p. 114; Cecil B. Currey, "How Different is the Military Today because of the Vietnam War?", *The American Experience in Vietnam* (Grace Sevy - ed., 1991) 99, p. 130.

²⁴⁷ Lippman (לעיל, הערה 22) בעמ' 79; Solis (לעיל, הערה 198) בעמ' 60; Dickerson שם, בעמ' 36.

specification 2 of Charge IV, *alleging an attempt to rape Nguyen Thi Mai*. A Charge III and its specification was dismissed by the court.²⁴⁸

משפטו של פוטר, בערכאה הראשונה, נערך באזור הלחימה בבית דין צבאי כללי של חיל הנחתים, שבהרכבו ישבו קצינים מחיל זה. ההרכב הרשיע את פוטר בין היתר בעוון אונס ובתקיפה בכוונה לאנוס וגזר עליו עונש מאסר עולם בעבודת פרך, הורדת דרגה לטוראי ושלילת כל זכויותיו לקבלת תשלום או קצבה צבאית.²⁴⁹ הרשעתו וגזר דינו אושרו אף בערכאת הערעור של מועצת הביקורת של חיל הים. כעולה מדבריו של סוליס, פוטר נכלא בבסיס הצבאי בפורט לונוורת', קנזס, אבל למרות עונש מאסר העולם שהושת עליו, ריצה בפועל תקופת מאסר של שנים עשרה שנים וחודש בלבד.²⁵⁰ סוליס מוסיף כי פוטר ריצה את תקופת הכליאה הארוכה ביותר מקרב החיילים שנשפטו ונענשו בגין המאורעות בסואן נגוק.²⁵¹

הערעור: סעיף חמש לטיעוני הערעור עסק באונס של הואנג. לטענת הסנגורים, הראיות שהציגה התביעה לעניין האונס של הואנג אינן מצליחות להוכיח את אשמתו של פוטר מעבר לספק סביר. בית הדין דחה את טענות הערעור של פוטר וקבע כי בכל הנוגע להרשעתו בגין מעשי האונס - אלו הוכחו מעבר לספק סביר.²⁵² בפסק הדין מובאות עדויות של מי שהיו חבריו למשימה ופקודיו של פוטר - בניגוד להתנהלות במשפטי נירנברג ובמשפטי טוקיו, שם לא נמצא חייל שהעיד נגד חברו. עניין זה בולט במיוחד בתמצית עדותו של ברטאג, הרופא שהתלווה למשימה זו. בעדותו תיאר ברטאג כיצד לפני שאנסו החיילים את הנשים הם קראו לו, כרופא המלווה של כיתת הסיור, כדי שיבדוק אותן בדיקה רפואית לפני האונס:

[...] Bretag was called over to the bunker by Henderson. [...] The girl was lying on the deck, on her back with her pants off. [...] Bretag was asked to examine the girl. He obliged and found her to be diseased. He then returned to security²⁵³.

[...]

Bretag was then called to the right side of the house. There, he saw Potter, Monroe, Henderson, Hobson, Sullivan, and the woman. She was "laying on the deck on her back with her pants off and her blouse open..." [...] Henderson asked Bretag to inspect the girl for venereal disease. Bretag examined her but did not know whether she was diseased or not.

The men started discussing who was going "to go" first. [...] Bretag saw Monroe get on the girl. Then he left the area and returned to the patio.²⁵⁴

²⁴⁸ United States v. Potter (לעיל, הערה 242) בעמ' 792.

²⁴⁹ Lippman (לעיל, הערה 221) בעמ' 345; Lippman (לעיל, הערה 22) בעמ' 79; United States v. Potter, שם, 792.

²⁵⁰ Solis (לעיל, הערה 198) בעמ' 62; Gary D. Solis, *Marines and Military Law in Vietnam: Trial by Fire* (1989) p. 62, appendix F.

²⁵¹ Solis, שם, בעמ' 62.

²⁵² United States v. Potter (לעיל, הערה 242) בעמ' 803.

²⁵³ שם, בעמ' 793-794.

²⁵⁴ שם, בעמ' 794.

תיאורים אלה מצביעים על הכוונה ועל התכנון של מבצעי האונס. אין מדובר בדחף רגעי, אלא במעשים מתוכננים ומחושבים היטב. פוטר וחייליו תכננו מראש את המעשה, הקפידו להסתיר את זהותם,²⁵⁵ לכוון זה את זה במספרים ולא בשם, וידאו שרופא יבדוק את קורבנותיהם, השמידו ראיות ורצחו עדים. דברים ברוח דומה עולים אף מעדותם של חיילים נוספים שיצאו למשימה והעידו שביצוע מעשה האונס נכלל בתדריך ובהנחיות שהעביר פוטר.²⁵⁶

בפסק הדין של ערכאת הערעור יש התייחסות לשתי הנשים, קורבנות האונס, הואנג והנערה נגיין תאי מאי (Nguyen Thi Mai). בית הדין מסכם את דבריהן ומצטט מתוך עדויותיהן. התייחסות זו לקורבנות האונס בפסק הדין וכן עצם העדות של הקורבנות היא צעד חשוב בהתפתחותו של המשפט בנושא זה, שכן הוא אפשר להשמיע את קולותיהן של הקורבנות בבית הדין ואף לחלחל לדפי פסק הדין. דבר זה לא נעשה קודם לכן במשפט הבינלאומי.

רונלד ל' ווגל

ווגל, מפקד המשימה, הואשם ברצח ילד בהתאם לסעיף 118 ובאונס בהתאם לסעיף 120 ל-UCMJ.²⁵⁷ ווגל הורשע ונגזר עליו עונש מאסר של חמישים שנה בעבודות פרך ושחרור בקלון משירותו הצבאי. אולם:

[...] but the convening authority dismissed the rape charge and reduced the sentence adjudged by the court-martial to dishonorable discharge, confinement at hard labor for thirty-five years, and accessor penalties.²⁵⁸

לאחר ההפחתה שהפחית הקצין בעל סמכות הכינוס, נידון העניין לפני הוועדה הצבאית לביקורת (Board of Review). זו אישרה את הרשעותיו של ווגל, אך הפחיתה את עונשו לעשרים שנות מאסר בלבד.²⁵⁹ ואולם גם עונש זה הופחת כשקיבל בית הדין לערעורים את ערעורו של ווגל והפחית את עונשו לעשר שנות מאסר בלבד. לבסוף ריצה ווגל רק תשע שנות מאסר שכן הוועדה הצבאית לביקורת החליטה להפחית את מאסרו לשמונה שנים.²⁶⁰

פסק הדין שפורסם הוא פסק דינו של בית הדין הצבאי לערעורים. ההחלטה לבטל את אישומו של ווגל בגין מעשה אונס ניתנה בערכאות שיפוטיות נמוכות, כך שבפסק הדין של בית הדין הצבאי לערעורים אין התייחסות ישירה למעשה זה, אלא אמירה מסכמת כללית וטכנית על הראיות שהובאו לעניין סעיפי האישום של המערער ווגל:

[...] husband of the victim of the *rape* was killed; that the victim's sister-in-law was *raped* [...]. The *rape* charge was dismissed, and the

²⁵⁵ ראו: שם, בעמ' 793. כך הורה פוטר בתדריך לפני המשימה: "Potter then instructed the men to roll down our sleeves, take our insignias off, make sure our covers were on" מדרתם של צעדים אלה הייתה להסתיר את הפרטים המזהים על מדיהם של החיילים.

²⁵⁶ ראו: שם, בעמ' 973, 975.

²⁵⁷ ראו: *United States v. Vogel*, NCM 67-1347, 18 U.S.C.M.A. 160, 39 C.M.R. 160, 161 (1969).

²⁵⁸ שם, בעמ' 164-165.

²⁵⁹ שם, שם.

²⁶⁰ ראו: Solis (לעיל, הערה 198) בעמ' 62 והערה 11.

accused's complicity in the murder of the child was compellingly established by other evidence [...].²⁶¹

ג'ון ר' ברטאג ואחרים

מעדותו של איש הרפואה ברטאג המובאת בתמצית בפסק הדין בעניין פוטר, עולה כי ברטאג אמנם לא היה מעורב בביצוע מעשי האונס עצמם, אך היה שותף לדבר עברה שכן ביצע את הבדיקה הווגינלית בקורבנות האונס הפוטנציאלי ודיווח לחיילים אילו נשים בריאות ואילו אינן. ברטאג עזב את המקום בידעו מה מצפה לנשים שבדק בלי לנסות למנוע או לפחות להניע את החיילים מלבצע את זממם. יוער כי ברשומות המפורסמות אין מסמכים על הכרעות הדין לעניין ברטאג ויתר הנאשמים, אבל לדבריו של סוליס, ברטאג נידון לשישה חודשי מאסר על חלקו במעשים.²⁶² על עוד שני חברי סיוור שהורשעו רק בכוונה לבצע תקיפה ואונס נגזר עונש דומה של שישה חודשי מאסר ועבודות פרך.²⁶³

הכפר סון לונג

בליל 15 בספטמבר 1968, לאחר שתיית אלכוהול, יצאו לוטננט ראשון (First Lieutenant - דרגה המקבילה לדרגת סגן) לין א' מקספלד (Lynn A. Maxfield) מחטיבה 1 של חיל הפרשים, דיביזיית "אמריקל", ועוד כחמישה חיילים ממחנה הלילה שלהם שבכפר בקואנג נגאי לכיוון הכפר הסמוך סון לונג (Son Long). במהלך הערב הסתובבו החיילים בכפר²⁶⁴ ותוך כדי שיטוטם פתחו דלת של בונקר שבו נמצאו שתי נערות וייטנאמיות: טאנג צ'י צוס (Tang Chi Cuc) וטאנג ת'י מין (Tang Thi Minh). החיילים הבריחו את הנערות מחוץ לבונקר. כעולה מעדותו של סמל ראשון (first sergeant) רלאף ג' קר (Ralph J. Kerr), ספשליסט 5 (Specialist - אין לדרגה זו מקבילה בצה"ל, והיא דרגת ביניים בין טוראי ראשון לסמל) ויליאם ה' טאונסנד (William H. Townsend) תפס את הבחורה הראשונה צ'י צוס ושם אותה על המיטה. בעדותו הודה טאונסנד שהסיר את מכנסיה של צ'י צוס וגחן מעליה בניסיון לקיים עמה יחסי מין. באותה העת נחלץ לעזרתו מקספלד ואחז ברגליה של הבחורה.²⁶⁵ בנערה השנייה ת'י מין נעשה ניסיון לבצע מעשה סדום. קר העיד כי מקספלד הכריח את הנערה לפשוט את בגדיה ואז:

[...] he "layed her down on the bunk and Lieutenant Maxfield undone his britches and pull them down to approximately his knees and he got up between her legs". Kerr further testified that the accused subsequently got up, stating "Well, I might as well get up, I can't do any good".²⁶⁶

²⁶¹ United States v. Vogel (לעיל, הערה 257) בעמ' 164.

²⁶² Solis (לעיל, 198) בעמ' 62 והערה 11.

²⁶³ שם, שם.

²⁶⁴ Keith W. Nolan, *Search and Destroy: The Story of an Armored Cavalry Squadron in Vietnam: 1-1 Cav, 1967-1968* (2010) p. 308.

²⁶⁵ שם, בעמ' 309-308.

²⁶⁶ United States v. Maxfield, 42 CMR 650, 652 (1970).

קר לא היה נקי כפיים. גם הוא הפשיל את מכנסיו כדי לאונסה, אבל לאחר שלא הצליח לקיים עמה יחסי מין על ידי החדרת איבר מינו, העיד כי הושיב אותה על קצה המיטה אחז בשער ראשה וכפה עליה לבצע בגופו מעשה אוראלי.²⁶⁷

האישום, ההרשעה וגזר הדין לעניין ביצוע מעשי אונס ואלימות מינית

כאמור, שישה חיילים בדרגות צבאיות שונות יצאו שתויים מפתח מחנה הלילה שלהם ותקפו ללא סיבה את אזרחי הכפר הסמוך. בין היתר הם ניסו לאונס, אנסו, ביצעו מעשי סדום ותקפו שתי נערות. מקרב ששת החיילים הואשמו רק טאונסנד ומקספלד. מקספלד הואשם כך:

charged with rape, assault with intent to commit rape, and assault with intent to commit sodomy on two "Oriental" females.²⁶⁸

עברת האונס מופיעה בסעיף 120 ל-UCMJ, אבל יתר העברות שיוחסו למקספלד אינן מופיעות בו, ולפיכך התבססו ההאשמות על סעיף הסל – סעיף 134.²⁶⁹ גם טאונסנד הואשם באותם המעשים בהתבסס על אותם הסעיפים.²⁷⁰ שני החיילים הזוטרים שהתלוו לתוקפים לא הואשמו כלל.²⁷¹ שני החיילים הנותרים, קר וקרולי קזינג' (Karoly Czinege) זכו בחסינות בתמורה לעדותם נגד הנאשמים,²⁷² אף שהיו מעורבים במידה זו או אחרת בתקיפת הנערות. כך למשל העיד קר כיצד ביצע מעשה סדום בנערה, ובנוגע לקזינג' יש עדויות כי נכח, ללא חולצה, בחדר שבו התבצעו מעשי האלימות המינית והאונס בשתי הנערות, אם כי אין עדויות להשתתפותו בפועל במעשים.²⁷³

ויליאם ה' טאונסנד

על פי הנוהל הנהוג בצבא ארצות הברית את בית הדין ממנה הקצין בעל סמכות הכינוס. כאמור, קצין זה מוסמך לגבש עם הנאשם הסדר בטרם פתיחת המשפט וכן לשנות את החלטת הדיינים הן בנוגע לאשמה והן בנוגע לעונש. באותה עת שימש בתפקיד זה מייג'ור ג'נרל (Major General - דרגה המקבילה לדרגת אלוף משנה) צ'ארלס מ' גטי (Charles M. Gettys). נגד טאונסנד הוגש כתב אישום ובו שלושה אישומים, ואולם במסגרת הסדר הטיעון שעשה גטי עם טאונסנד נמחקו שני האישומים והוא הודה באישום הנותר, המייחס לו עברה של תקיפה בכוונה לבצע אונס. עוד הוסכם שהתביעה תבקש לגזור על טאונסנד:

A sentence not to exceed dishonorable discharge, total forfeitures, and confinement at hard labor for five years was agreed upon.²⁷⁴

²⁶⁷ שם, בעמ' 651-652; *United States v. Maxfield*, 20 U.S.C.M.A. 496, 500 (1971).

²⁶⁸ *United States v. Maxfield* (1971) (לעיל, הערה 267) בעמ' 498.

²⁶⁹ *United States v. Maxfield* (1970) (לעיל, הערה 266) בעמ' 650.

²⁷⁰ שם, שם.

²⁷¹ Nolan (לעיל, הערה 264) בעמ' 313.

²⁷² *United States v. Maxfield* (1970) (לעיל, הערה 266) בעמ' 653; "On 12 December 1968, Brigadier General Cooksey granted immunity to Private First Class Ralph J. Kerr, who testified at the trial of the accused which was held on 14 December 1968. Staff Sergeant Czinege, to whom Major General Gettys had granted immunity did not testify at the trial."

²⁷³ ראו: *United States v. Maxfield* (1971) (לעיל, הערה 267) בעמ' 500.

²⁷⁴ ראו: שם, בעמ' 499.

עם פתיחת המשפט הודה טאונסנד בביצוע העברה, בית הדין הצבאי גזר עליו שמונה שנות מאסר בעבודת פרך,²⁷⁵ ואולם גטי שינה את החלטת בית הדין והפחית את עונשו של טאונסנד לשלוש שנים בלבד. הסיבה להקלה בעונש, אף יותר ממה שהוסכם עליו בהסדר, נעוצה בהסכמתו של טאונסנד להעיד נגד מקספלד.²⁷⁶ מסמכים הנוגעים להסדר של טאונסנד לא פורסמו, והנכתב לעיל מתבסס בעיקר על פסקי הדין של ערכאות הערעור.

ל' א' מקספלד

עניינו של מקספלד נידון לפני כמה ערכאות שיפוט. הדיון שלהלן יסקור על קצה המזלג את הסוגיות הרלוונטיות לעניין מעשי האלימות המינית והאונס בערכאות השונות בהתאם לסדרן הכרונולוגי. יוער שהחומר המשפטי המפורסם בעניינו של מקספלד מסתכם בשני פסקי דין של שתי דרגות הערעור בבתי הדין הצבאיים. האחד של ערכאת ערעור מדרג ראשון - בית הדין הצבאי לביקורת,²⁷⁷ והשני של הערכאה הגבוהה ביותר - בית הדין הצבאי לערעורים.²⁷⁸

בית הדין קמא: בטרם החל הדיון בעניינו של מקספלד, עבר כתב האישום בעניינו תהפוכות. ראשית נמחק מכתב האישום שמו של רלאף ג' קר בשל הסדר החסינות שהשיג. לאחר מכן, בעקבות הודאתו של טאונסנד במסגרת הסדר הטיעון, הוגש האישום מחדש לפני הרכב חדש. בשלב זה, ככל הנראה בשל קשיים הקשורים בראיות בעקבות גרסתו של טאונסנד בהודאתו, נמחק האישום המייחס למקספלד אונס, ונידונו אך ורק אישומיו בגין תקיפתה של ציי צוס בכוונה לבצע אונס ותקיפתה של תיי מין בכוונה לבצע מעשה סדום.²⁷⁹

עניינו של מקספלד החל להישמע לפני בית הדין הצבאי הכללי בצי' לאי ב-14 בדצמבר 1968. במעמד זה הצהיר מקספלד שהוא כופר באשמה. בית הדין מצאו אשם במיוחס לו בכתב האישום: עברה של תקיפה בכוונה לבצע אונס ועברה של מעשה מגונה בגופה של אישה מתחת לגיל שש עשרה במטרה לספק את דחפיו המיניים. על מקספלד נגזר עונש של חמש שנות מאסר בעבודות פרך וכן שחרור מהצבא ושלילת שכר וקצבאות.²⁸⁰ ב-20 בדצמבר 1968 אישר גטי, כבעל סמכות הכינוס, את הכרעת הדין, אך הסתייג מגזר הדין מן הטעמים האלה:

[...] the court was informed of a co-actor's sentence without receiving adequate sentencing instructions to disregard this information, there

²⁷⁵ שם, שם.

²⁷⁶ ראו: Nolan (לעיל, הערה 264) בעמ' 313; United States v. Maxfield (1971) שם, בעמ' 499: "The difference between the agreed upon five years' confinement and the three years approved was in return for Townsend's testimony in the case against the accused".

²⁷⁷ Lederer and Hundley (לעיל, הערה 233) בעמ' 643.

²⁷⁸ David Jones, "Weiss v. United States: Military Judges and Appointment by Indirection", 16 *Whittier L. Rev.* (1995) 575, pp. 578-579.

²⁷⁹ United States v. Maxfield (1971) (לעיל, הערה 267) בעמ' 497: "The appellant was initially tried by general court-martial at Chu Lai, Vietnam, on 14 December 1968, for one specification of assault [...] on a female, Tang Thi Cuc, with intent to commit rape; and one offense of assault [...] upon a fourteen-year-old female, Tang Thi Minh, with intent to commit sodomy, in violation of Article 134, Uniform Code of Military Justice [...]" ראו גם: United States v. Maxfield (1971) שם, עמ' 499, הערה 3.

²⁸⁰ United States v. Maxfield (1970) (לעיל, הערה 266) בעמ' 650; United States v. Maxfield (1971) שם, בעמ' 499.

was inadequate presentation of evidence of accused's award of two Purple Hearts, and defense counsel's sentencing argument conceded the appropriateness of a sentence including dismissal.²⁸¹

לנוכח האמור נשמע תיקו של מקספלד מחדש ב-22 במאי 1969. בגזר הדין נשללו כל זכויותיו הכספיות בגין שירותו הצבאי וכן נגזר עליו מאסר של ארבע שנים ואחד עשר חודשים. ואולם גם גזר דין זה לא נותר על כנו. ב-1 ביוני 1969 התמנה מייג'ור ג'נרל לוי ב' רמזי (Lloyd B. Ramsey), לקצין בעל סמכות הכינוס במקומו של גטי. ב-30 באוגוסט הביע רמזי את הסתייגותו מגזר הדין והפחית את עונשו של מקספלד לשלוש שנות מאסר בעבודות פרך ושליטת זכויותיו הכספיות.²⁸²

ערכאות הערעור: תיקו של מקספלד התגלגל לערכאת הערעור מהדרג הראשון - בית הדין הצבאי לביקורת. פסק הדין בערכאה זו, שניתן ב-18 ביוני 1970, המתיק במעט את גזר הדין בערכאה הנמוכה וגזר על מקספלד שלושים חודשי מאסר בעבודות פרך. ואולם חלקו של גזר הדין הנוגע לשחרור מהשירות הצבאי ושליטת זכויותיו הכספיות נותר על כנו.²⁸³ בשלב זה ערערה המדינה על גזר הדין בערכאת השיפוט הצבאי הגבוהה ביותר, בית הדין הצבאי לערעורים, ואף נחלה הצלחה כאשר רוב שופטי ההרכב, בפסק דין מיום 16 באפריל 1971, הפכו את החלטת בית הדין הצבאי לביקורת והשיבו את התיק לדיון בבית הדין הצבאי הכללי.²⁸⁴ המשך השתלשלות העניינים הנוגעים למקספלד לא פורסם.

פעולה מבצעית בעמק הדרקון

ב-2 ביוני 1968 (שלושה חודשים לאחר הטבח במאי-לאי) לקחו בשבי חיילי המחלקה הראשונה של פלוגה ב' מחטיבה 11, דיביזיית "אמריקל" של חיל הרגלים - שעסקו בפעילות מבצעית בעמק הדרקון - כמה גברים וייטנאמים ושתי נשים שנחשדו כי הן שייכות לווייטקונג או שהן אחיות בצבא צפון וייטנאם.²⁸⁵

קפטן (סרן) ליאונרד ג' גולדמן (Leonard G. Goldman), מפקד הפלוגה, הודיע בקשר למפקדת הגדוד שהוא מחזיק בכמה עצירים. מן המפקדה נמסר שהמסוקים סיימו את עבודתם ואין מי שיעביר את השבויים למפקדת הגדוד לצורך חקירה, ולכן פקד גולדמן על אחד הסמלים לשמור על השבויים באותו הלילה.²⁸⁶ על פי פסק הדין בערעור בדרג הראשון, האירועים שהתרחשו במהלך הלילה אינם שנויים במחלוקת.²⁸⁷ פסק הדין גם מפרט בתמצית את ההתרחשויות ואת אופן הבאתן לידיעתו של גולדמן:

suffice it to say that the two female detainees were subject to multiple rapes, sodomy, and other mistreatment at the hands of various members of the First Platoon of Company B. On the morning of 3 June 1968, these detainees, including the two females, were escorted to the landing zone where one female nurse was murdered by a member of the appellant's unit. Lieutenant D, who had been Acting

²⁸¹ ציטוט דבריו של גטי לקוח מתוך: United States v. Maxfield (1970) שם, בעמ' 651.

²⁸² שם, שם.

²⁸³ שם, בעמ' 656; United States v. Maxfield (1971) (לעיל, הערה 267) בעמ' 499.

²⁸⁴ ראו: United States v. Maxfield (1971) שם, בעמ' 498 ו-500.

²⁸⁵ United States v. Goldman, 44 C.M.R. 471, 472 (1970).

²⁸⁶ United States v. Goldman שם, בעמ' 473; בראונמילר (לעיל, הערה 13) בעמ' 101.

²⁸⁷ United States v. Goldman שם, שם.

Company Commander while the appellant was on R&R, had ordered a VC male detainee to shoot the nurse and provided him with a loaded M-16 rifle to accomplish that purpose. The VC shot the nurse in the neck and Lieutenant D thereafter fired two more shots into the nurse's head. The appellant was not present when the killing occurred, and when he was informed of the incident he was advised that "some gink grabbed a rifle and shot one of the nurses"²⁸⁸.

האישום, ההרשעה וגזר הדין לעניין ביצוע מעשי אונס ואלימות מינית

לדבריה של בראונמילר לפחות שישה חיילים היו מעורבים בתקרית.²⁸⁹ גולדמן המפקד הואשם כך:

- a. Failure to obey a lawful general regulation (paragraph 3, USARV Regulation 335-6, dated 24 June 1967), on 3 June 1968, in the District of Tam Ky, Republic of Vietnam, by failing to report the non-battle death of a female Oriental human being who died as a result of gunshot wounds inflicted while in the custody of his unit (Specification 1 of Charge I, Article 92, UCMJ, 10 USC § 892).
- b. Dereliction in the performance of his duties, during the period 2 through 3 June 1968, in the District of Tam Ky, Republic of Vietnam, by negligently failing to enforce adequate safeguards to protect female Orientals, then in the custody of his unit, from [**3] physical mistreatment by the members of his unit (Specification 2 of Charge I, Article 92, UCMJ, 10 USC § 892).
- c. Misprision of a felony, on 3 June 1968, in the District of Tam Ky, Republic of Vietnam, by wrongfully and unlawfully concealing the murder of a female Oriental human being (Specification of Charge II, Article 134, UCMJ, 10 USC § 934)²⁹⁰.

כלומר גולדמן הואשם בשלוש עברות: שתי עברות של אי-ציות לפקודות או לתקנות (Failure to obey (order or regulation), עברה הקבועה בסעיף 92 ל-UCMJ,²⁹¹ בגין אי-מילוי תקנות כלליות, בשל אי-הגשת דו"ח לעניין הרצח של אישה וייטנאמית בזמן שהוחזקה על ידי יחידתו והתרשלות בביצוע תפקידו ובשל אי-מילוי חובתו לדאוג לאבטחה נאותה שתגן על הנשים הווייטנאמיות השבויות שהיו נתונות בהשגחת פקודיו.²⁹² העברה השלישית הייתה אי-מסירת מידע לרשויות המתאימות (Misprision of a felony)²⁹³

²⁸⁸ שם, שם.

²⁸⁹ בראונמילר (לעיל, הערה 13) בעמ' 101-102.

²⁹⁰ *United States v. Goldman*, 43 C.M.R. 711, 713 (1970).

²⁹¹ UCMJ (לעיל, הערה 159) סעיף 92.

²⁹² Matthew Lippman, "Vietnam: A Twenty Year Retrospective", 11 *Dick. J. Int'l L.* (1992-1993) 325, p. 391; *United States v. Goldman* (לעיל, הערה 290) בעמ' 713.

²⁹³ לדיון היסטורי תמציתי על עברת אי-מסירת מידע ראו: עומר בכמן, "שכנו של הרשע: חובת דיווח על חשד למימון טרור – מהן השלכותיה והאם היא מוצדקת?", **הארץ הדין** ג (התשס"ו) 145, בעמ' 154.

בשל אי-דיווחו על מעשה הרצח של האישה הווייטנאמית. עברה זו אינה נכללת ב-UCMJ, ולכן האישום התבסס על סעיף 134 בו.

ספּשליסט ויליאם ס' פיק (William C. Ficke) הואשם בעברת תקיפה בכוונה לבצע מעשה סדום. כאמור עברה זו אינה קיימת ב-UCMJ, ולפיכך התבסס האישום על סעיף 134 הנ"ל. עוד הואשם פיק בעברה של ביצוע מעשה סדום לפי סעיף 125 לקוד.²⁹⁴ לדבריה של בראונמילר, חייל נוסף בשם מארלין ד' גוטמילר (Marlyn D. Guthmiller) הואשם בביצוע מעשה אונס.²⁹⁵ באשר לשלושה הנותרים, בראונמילר מציינת כי אחד הוכרז בלתי כשיר נפשית, אחד זוכה, ואחר שימש כעד מדינה.²⁹⁶

ליאונרד ג' גולדמן

משפטו של גולדמן בבית הדין הצבאי הכללי התקיים ב-6-8 בספטמבר 1968. בתחילת משפטו הצהיר גולדמן שהוא כופר באשמות נגדו. בית הדין זיכה אותו מהאישום השני, אך הרשיעו באישום הראשון - כלומר בעברות של אי-מילוי תקנות כלליות והתרשלות במילוי תפקידו. כך מתאר בית הדין את מעשיו של גולדמן אשר הובילו להרשעתו:

[...] the non-battle death of a female Oriental human being who died as a result of gunshot wounds inflicted while in the custody of his unit.²⁹⁷

[...] by negligently failing to enforce adequate safeguards to protect female Orientals, then in the custody of his unit, from physical mistreatment by the members of his unit.

[...] by wrongfully and unlawfully concealing the murder of a female Oriental human being.²⁹⁸

בית הדין נזף בו וגזר עליו קנס של \$2,500. ב-16 בספטמבר 1970 שינה בית הדין הצבאי לביקורת, כערכאת ערעור מדרג ראשון, את פסק דינו של בית הדין קמא. בית הדין לביקורת ביטל את הרשעתו של גולדמן באי-מילוי תקנות כלליות בשל אי-הגשת דו"ח לעניין הרצח (אישום ראשון) וקיבל את טענתו כי לא ידע ולא יכול היה לדעת על התנהלות חייליו וכי ניזון רק מהדיווחים שנמסרו לו.²⁹⁹ ואולם בית הדין שב ואישר את הרשעתו של גולדמן בהתרשלות במילוי תפקידו בגין אי-מילוי חובתו לדאוג לביטחונן של הנשים השבויות (אישום ראשון). בית הדין העריך מחדש את הרשעותיו של גולדמן וגזר עליו כנס כספי בסך

²⁹⁴ *United States v. Ficke*, 40 C.M.R. 691, 692 (1969).

²⁹⁵ בראונמילר (לעיל, הערה 13) בעמ' 102.

²⁹⁶ בראונמילר שם, שם. לעניין עד המדינה ראו גם: *United States v. Ficke*: (לעיל, הערה 294) בעמ' 692.

²⁹⁷ *United States v. Goldman* (לעיל, הערה 290) בעמ' 713.

²⁹⁸ שם, שם.

²⁹⁹ ראו: Paust (לעיל, הערה 162) בעמ' 184 והערה 321. לדבריו של ג'ורדן ג'יי פוסט (Jordan J. Paust), התעלם בית הדין מרוח המשפט הבינלאומי, המטילה אחריות על ראשי הפיקוד כמי שהיו צריכים לדעת ("Should have known"), ולכן מוטלת עליהם אחריות פלילית. בנוסף ראו: *United States v. Goldman*, 44 C.M.R. 471, 474-475 (1970): "In other words, the conviction cannot stand on the premise that he should have known that it was his duty to make a report. [...] If the evidence established that the appellant knew of Lieutenant D's involvement in the killing of the nurse, it is clear that this knowledge would have imposed a duty upon the appellant to make a report as required by the regulation. However, since we are not convinced beyond a reasonable doubt that the appellant possessed this knowledge, we cannot affirm the findings of guilty of failure to obey a general regulation".

\$1,200.³⁰⁰ לפסק דין זה היו גלגולים אחדים. הוא נידון מחדש באותה ערכאה אך בהרכב נרחב של שופטים וכן בבית הצבאי לערעורים, אך נותר על כנו.³⁰¹

גונטר לוי (Guenter Lewy) טוען שכישלונו של גולדמן, כמי שידע על המתרחש, למנוע או לכל הפחות לדווח על מעשי פקודיו היה צריך להוביל לאישום בפשע מלחמה. לטענתו, מעשיו של גולדמן הופכים אותו לשותף לדבר עברות האלימות המינית והרצח של הנשים הווייטנאמיות העצורות.³⁰²

ויליאם ס' פיק ומארלין ד' גוטמילר

פיק כפר בהאשמות נגדו. הוא זוכה מאשמת תקיפה, אך הורשע בביצוע מעשה סדום. ב-17 בספטמבר 1968 גזר בית הדין הצבאי הכללי את דינו לשנים עשר חודשי מאסר בעבודת פרך, תשלום קנס כספי בסך \$75 לחודש במשך שנים עשר חודשים והורדה בדרגה.³⁰³ גוטמילר הורשע באונס ונידון אף הוא לשנים עשר חודשי מאסר בעבודת פרך,³⁰⁴ ואולם ועדת הביקורת הפחיתה את עונש המאסר לשישה חודשים בלבד.³⁰⁵

סיכום

פרק זה נועד לעמוד על ההתפתחות ביחסו של המשפט לעברות האלימות המינית במלחמת וייטנאם. בסיכום שלהלן יוצגו ההתפתחויות בחקיקה וההתפתחויות בפסיקה בנפרד. כדי לעמוד על התפתחויות אלה יוזכרו בקצרה תוצרי הפרקים הקודמים שדנו בהתפתחויות שקדמו מבחינה כרונולוגית למלחמת וייטנאם.

התפתחות החקיקה

כעולה מפרק ג, בתום מלחמת העולם השנייה ולפני מלחמת וייטנאם ניכר שבזירת המשפט הבינלאומי נדחקו עברות של אונס, אלימות מינית וזנות בעת מלחמה לקרן זווית. אמנת ז'נבה משנת 1949 אמנם חייבה את המדינות החתומות לחוקק חוקים במשפט הלאומי - חוקים שנועדו לאפשר העמדה לדין וענישה בגין ביצוע "הפרות חמורות"; אבל בסעיף 147 לאמנת ז'נבה, המגדיר מהן "עברות חמורות" שהפרתן מאפשרת סמכות שיפוט כלל עולמית ובאופן זה מהווה אינדיקציה לחומרת הפשע, עברות של אונס, אלימות מינית וזנות אינן מוזכרות במפורש. בכך מוקלת חומרת הפשעים הללו, והם נדחקים אל מחוץ למגרש השיפוט הלאומי.

כבר בתחילת שנות החמישים אפשר לאתר במשפט הלאומי האמריקני סימנים ראשונים להשרשת היסודות של אמנות ז'נבה הן בנוסח ה-UCMJ והן בנוסח ה-MCM. בשנת 1955 אשררה ארצות הברית סופית את אמנות ז'נבה, ובשנת 1956 נקבע ספר ההוראות ללוחמי השדה של צבא ארצות הברית, שבו

³⁰⁰ Guenter Lewy, "The Punishment of War Crimes: Have We Learned the Lessons of Vietnam?", 9 *PJAWC* (December 1979) 12, p. 15.

³⁰¹ ראו תיאור השתלשלות התיק בערעור: *United States v. Goldman* (לעיל, הערה 290) בעמ' 719-720 והחלטת בית הדין הצבאי לערעורים מיום 23 ביולי 1971: *United States v. Goldman*, 44 C.M.R. 76, 76-77 (1971).

³⁰² Lewy (לעיל, הערה 300) בעמ' 15.

³⁰³ *United States v. Ficke* (לעיל, הערה 294) בעמ' 691-692.

³⁰⁴ בראונמילר (לעיל, הערה 13) בעמ' 102.

³⁰⁵ שם, שם.

יושמו באופן חד-משמעי קביעותיהן של האמנות משנת 1949. בין היתר קבעה ארצות הברית באמצעות חקיקה לאומית צבאית שהמדינה מוסמכת לטפל בפשעי מלחמה בינלאומיים המוגדרים באמנות ז'נבה כעברות חמורות ואף להטיל סנקציות בגינם.

כאמור, בסעיף 147 לאמנת ז'נבה לא נכללו מעשי אונס ואלימות מינית באופן מפורש בהגדרת "פשעים חמורים", ולפיכך לא הייתה ארצות הברית מחויבת לחוקק חוקים מדינתיים המטפלים בעברות אלו. ולמרות זאת מעשים אלה כלולים ברשימת המעשים המוגדרים כפשעים צבאיים בני ענישה ב-UCMJ. העונש לצדן של העברות מפורט בדרך כלל ב-MCM. היקף התייחסותו של ה-UCMJ לעברות של אלימות מינית מצומצם מאוד, והוא כולל שתי עברות בלבד: אונס (בסעיף 120) ומעשה סדום (בסעיף 125). סעיפי ה-UCMJ מותירים אפוא חלל בכל הנוגע לעברות הנלוות לאונס ולמעשי סדום ולעברות אלימות מינית נוספות כגון כפיית זנות, סרסרות, מעשה מגונה והטרדה מינית. חוסר זה מתוקן במידת מה באמצעות "סעיף הסל" ב-UCMJ, סעיף 134. סעיף זה יחד עם הוראות ה-MCM אפשר העמדה לדין אף במעשים של תקיפה בכוונה לבצע אונס, תקיפה בכוונה לבצע מעשה סדום ועוד.

ניתן לומר שמצב החקיקה בארצות הברית לפני שפרצה מלחמת וייטנאם היה בגדר התפתחות מרשימה ביחסו של המשפט לעברות של אלימות מינית בעת מלחמה. עברות האלימות המינית נמנות באופן פרטני בקובצי החקיקה המסדירים את התנהגותם של החיילים בשדה הקרב, ואין מדובר עוד בהפניה לקודים הפליליים החלים על כלל אזרחי המדינה (כדוגמת הקודים של גרמניה ורוסיה כפי שפורטו לעיל). הקוד הצבאי, בדומה לקוד האזרחי, רואה בחומרה רבה את מעשי האונס וקובע עונש מוות בצדו,³⁰⁶ כמו למשל האפשרות המצויה ב-UCMJ לגזור גזר דין מוות על החייל האונס.³⁰⁷

ההתפתחות הפסיקה

כמו שפורט בפרק ג, במשפטי נירנברג לא היו אישומים בגין מעשי אונס ו/או אלימות מינית. מיניה וביה אף לא נמצאה הרשעה או ענישה בגין מעשים אלו. במשפטי טוקיו, בניגוד לכך, אף שהם התנהלו במסגרת חוקית דומה למדי, התייחסו כתבי האישום למעשי אלימות מינית ואונס שביצעו החיילים היפנים. כתבי האישום ייחסו לנאשמים פשעי מלחמה משום שאישרו ואפשרו את מעשי האונס והאלימות מינית ואף פקדו עליהם, וכן התרשלו בהגנה שסיפקו לשבויים ולאזרחים שנמצאו בחסותם.³⁰⁸ בפסקי הדין בטוקיו הורשעו רק קצינים יפנים בגין אחריותם הפיקודית על מעשי אונס שביצעו חייליהם ולא בגין מעשי האונס עצמם. במלחמת וייטנאם, לעומת זאת, כתבי האישום מתייחסים אף לחיילים שהשתתפו בביצוע העברות האמורות, ולא רק למפקדיהם.

³⁰⁶ אולם: Gary Kleck, "Racial Discrimination in Criminal Sentencing: A Critical Evaluation of the Evidence with Additional Evidence on the Death Penalty", 46 Am. Soc. Rev. (1981) 783, p. 788: "[...] the death penalty has rarely been used to punish rape. Only 11.8% of the executions from 1930 to the present were for rape. Virtually all the rest were for murder"; יוער כי בשנות השבעים נקבע בפסיקה האמריקנית שעונש מוות בגין אונס אינו פרופורציונלי לחומרת העברה. להרחבה בעניין זה ראו: Shmuel Lock, *Crime, Public Opinion, and Civil Liberties: The Tolerant Public* (1999) pp. 32-33; Evan J. Mandery, *Capital Punishment: A Balanced Examination* (2005) pp. 277-278.

³⁰⁷ UCMJ (לעיל, הערה 159) סעיף 120.

³⁰⁸ כמו שפורט לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים מספר 227, כתבי האישום מנוסחים בכלליות "participatrd as leaders" (count 53). מנוסח זה ניתן להבין שהנאשמים היו אף שותפים לביצוע מעשי האונס. עם זאת, מהדיון ניתן להבין שהמאשימים התכוונו לייחס לנאשמים אחריות פיקודית בלבד.

בגין טבח מאי-לאי הואשמו עשרים וחמישה חיילים ומפקדים, כולם השתייכו לפלוגת צ'רלי של חטיבה 11, דיביזיית "אמריקל", חיל הרגלים של צבא ארצות הברית. בפועל החל להישמע דיון בעניינם של שבעה מתוך עשרים וחמשת הנאשמים. רק משפטו של אחד הנאשמים, קלאי, התנהל עד תום ואף הסתיים בהרשעה. יוער כי לקלאי לא יוחסה כל עברה הנוגעת לביצוע מעשי אונס או אלימות מינית, אף שיש ראיות שפקודיו עשו מעשים כאלה. קלאי הואשם ואף הורשע בגין רצח בלבד. האישומים בגין מעשי אונס ואלימות מינית שיוחסו לארבעה מחבריו לפלוגה התפוגגו בלא להותיר רושם מעשי בשדה המשפט. את התוצאה המשפטית במאי-לאי אפשר היה לזקוף לחולשתן של הראיות, אבל קשה לקבל הסבר זה לנוכח הממצאים הרבים והעדויות בדבר מעשי האונס שבוצעו שם כפי שנידון בפרק ב ובפרק זה.

בסוואן נגדו, מתוך תשעת החיילים שיצאו למשימה הואשמו חמישה בעברות של אונס ו/או אלימות מינית ו/או תקיפה בכוונה לבצע מעשים אלו. אישומיו של ווגל, מפקד הכוח, בוטלו בערכאות הערעור. אישומיו של הנאשם פוטר הם הבולטים מקרב אישומיהם של יתר הנאשמים, היות שהוא הואשם באונס ובניסיון לבצע אונס ואף הורשע בשתי העברות. יש לזכור שפוטר, אף שדרגתו הייתה נמוכה מזו של ווגל, נחשב מפקד הכוח. מפסקי הדין בעניינו נחשפת התפתחות חשובה בזירת המשפט שכן לראשונה נשמע במערכת המשפט קולן של הנשים קורבנות האונס ואף חלחל לפסק הדין.

בסוון לונג, מתוך ששת החיילים שהיו מעורבים בתקיפה הואשמו בסך הכול שניים, ובאישומיהם נכללו מעשים של אונס ואלימות מינית. האישומים בגין אונס נמחקו אצל הנאשם טאונסנד בשל הסדר הטיעון שהגיע אליו עם התביעה, ואצל הנאשם מקספלד ככל הנראה בגלל קשיים בראיות. כך שנאשמים אלה הורשעו רק בגין עברות של אלימות מינית. יוער ששני חיילים נוספים זכו בחסינות מפני העמדה לדין בתמורה לעדותם נגד הנאשמים, אף שהיו מעורבים במידה כזו או אחרת בביצוע העברות.

בעמק הדרקון, מתוך ששת החיילים שהיו מעורבים בתקיפה הואשמו בסך הכול שלושה ואחד נוסף שימש כעד התביעה. אישומיהם של השלושה שונים זה מזה. פיק הואשם בתקיפה בכוונה לבצע מעשה סדום ובביצוע מעשה סדום והורשע בביצוע מעשה סדום בלבד. גוטמילר הואשם בביצוע אונס ואף הורשע בגין ביצוע אונס. הנאשם הנוסף, גולדמן, מפקד הכוח, הואשם בין היתר בהתרשלות בביצוע תפקידו משום שלא מילא את חובתו לוודא שתהיה אבטחה נאותה על הנשים הווייטנאמיות השבויות שהיו נתונות בהשגחת פקודיו. גולדמן אף הורשע בגין התרשלות פיקודית זו. אם נחזור על דבריו של לוי לעיל, מעשיו של גולדמן היו צריכים להביא לכדי אישום בפשע מלחמה. דבריו של לוי מסכמים את המציאות המשפטית הצבאית הלאומית, שאך לעתים נדירות האשימה והעמידה לדין חיילים בגין ביצוע פשעי מלחמה. כעולה מהסקירה אף לא נאשם אחד האושם והורשע בעברה זו.

בראונמילר מציגה את סטטיסטיקת ההעמדות לדין אל מול ההרשעות בגין אונס ומעשים שנלוו לאונס שביצעו חיילי חיל היבשה (Army) האמריקני החל ב-1 בינואר 1965 וכלה ב-31 בינואר 1973.³⁰⁹ את הנתונים קיבלה מבית הדין הצבאי האמריקני:

³⁰⁹ בראונמילר (לעיל, הערה 13) בעמ' 94-95.

טבלה 6: סטטיסטיקת ההעמדות לדין אל מול ההרשעות בגין אונס ומעשים שנלוו לאונס שביצעו חיילי חיל היבשה (Army) האמריקני

עברה	הועמדו לדין	הורשעו
אונס	38	24
אונס ותקיפה	5	3
תקיפה מתוך כוונה לבצע אונס	8	4
ניסיון לאונס	18	10
מעשה סדום	11	5
ניסיון מעשה סדום	5	3
יחסים אסורים	1	1
סה"כ	86	50

על פי הטבלה, מתוך 86 נאשמים הורשעו 50 בלבד, כלומר 58.1%. עוד עולה מן הטבלה ש-38 חיילים הואשמו בגין ביצוע אונס ומתוכם הורשעו 24 חיילים, כלומר 63.1% אחוזי הרשעה. אחוזי הרשעה דומים (64.2%) עולים אף מארבעת המקרים שנידונו לעיל כפי שיודגם בטבלה שלהלן. טבלה זו מתייחסת לעברות של אונס, אלימות מינית, תקיפה בכוונה לבצע אונס או מעשה סדום וכן אחריות פיקודית למניעת המעשים הללו ואי-דיווח עליהם:

טבלה 7: ארבעת המקרים - סיכום

מספר	מאי-לאי	סואן נגקו	סון לונג	עמק הדרקון	סה"כ
חיילים מעורבים בתקיפת נשים	לא מצוין	9	6	6	21 (ללא מאי-לאי)
נאשמים	4	5	2	3	14
מורשעים	0	4	2	3	9

ניתן להטיח ביקורת כלפי שיעור ההרשעה. כך למשל בשנת 2003 היו שיעורי ההרשעה בפלילים במדינת ישראל 99.8%³¹⁰ עם זאת יש הסבורים ששיעור ההרשעה בישראל בלתי סביר.³¹¹ בבית המשפט הפדרלי בארצות הברית, לעומת זה, שיעור ההרשעה בפלילים עלה בהדרגה מכ-75% בשנת 1972, עד לכ-85% בשנת 1992.³¹² שיעור הרשעתם של החיילים שנלחמו בווייטנאם במעשים שפורטו למעלה היה נמוך אפוא בכ-10% משיעור ההרשעות הכללי בשנת 1972, אך ייתכן שהבדל זה נעוץ בטיבן של העברות הנכללות

³¹⁰ שנתון סטטיסטי לישראל 56 (2005), פרק 11.3, בעמ' 404. ניתן לצפייה באתר http://www.cbs.gov.il/reader/shnaton/templ_shnaton.html?num_tab=st11_03andCYear=2005 (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

³¹¹ לביקורת על המצב בישראל ראו: מרדכי קרמינצ'ר וליאת לבנון, "ביקורת שיפוטית על הסדרי טיעון – בעקבות ע"פ 1958/98 פלוני נ' מדינת ישראל", *מגמות בדיני הראיות ובסדר דין פלילי* – ספר הרנון (בעריכת ענת הורוויץ ומרדכי קרמינצ'ר, 2009), 289, בעמ' 325.

³¹² Sara Sun Beale, "Federalizing Crime: Assessing the Impact on the Federal Courts", 543 *Annals Am. Acad. Pol. and Soc. Sci.* (1996) 39, p. 50.

בחישוב הסטטיסטיקה. כך או כך, הנתון המהותי ביותר שפרק זה מבקש להצביע עליו הוא מספר החיילים שהועמדו לדין לעומת מספר מבצעי העברות. בנושא זה אין סטטיסטיקה מדויקת, ולפיכך יש לסייג במידת מה את הביקורת, ואולם מהנתונים שהוצגו בפרק עולה כי 21 חיילים היו מעורבים במעשי אלימות מינית בסוואן נגקו, סון לונג ועמק הדרקון (ללא מאי-לאי), ומתוכם הועמדו לדין 10 בלבד! - 47.6%.

במסגרת נתונים אלה אפשר לשכלל אף את את ממצאי דו"ח החקירה של חוקרי הצבא האמריקני מליל 16 במרס 1968 שהובאו לעיל. על פי הדו"ח, יש עדויות וממצאים שביללה אחד בלבד, במאי לאי, נאנסו 20 נשים לפחות. הנתונים אינם מתייחסים למספר מעשי האונס שבוצעו בגופן וכן לא למספר החיילים האונסים ולפיכך קשה להסיק מכאן מסקנה חד-משמעית, אך גם אם נניח כי במעשים הללו היו מעורבים עשרים חיילים בלבד, לו נוסיף אותם לנתון המבטא את מספר החיילים המעורבים בתקיפת נשים (21 ללא מאי-לאי), נמצא כי 14 חיילים בלבד הואשמו מתוך 41 חשודים בביצוע עברה, היינו 34.1% בלבד. מתוכם הורשעו 9 בלבד - 21.9%.

עוד ראוי לעמוד על כך שבפסקי הדין הצבאיים שנסקרו לעיל בולט מיעוט – ולעתים אף היעדר מוחלט – של התייחסויות למשפט הבינלאומי, ובייחוד לאמנת ז'נבה, החל בסעיפי האישום וכלה בכתוב בפסקי הדין. לעניין זה חשיבות מרובה לנוכח העובדה שבמשפטים של מלחמת וייטנאם טיפלו באופן בלעדי מוסדות המדינה האמריקניים. בכך הועמדו למבחן ההסדרים הבינלאומיים המטילים על המדינה את החובה לפעול למיגור תופעת העברות המבוצעות בעת מלחמה. יש לזכור כי בביקורת הפעולות שנקטה מדינה מסוימת כדי לעקור את נגע האלימות המינית בעתות מלחמה, יש לבקר אף את אופן פעולותן של רשויות החקירה וההעמדה לדין. ואולם כדי לבקר בהצלחה את פעולתם של מוסדות אלה, נדרש המבקר לעמוד על מלוא הנתונים שעמדו לפני אותן רשויות או לערוך חקירה עצמאית שתספק נתונים שהיו הבסיס לביקורת. בהיעדרם של נתונים אלה יש לסייג את המסקנה, אך בחינת הזירה המשפטית מותרת תחושה שבמקרה זה הדין עם מבצעי העברות לא מוצה. כך למשל מצביעה בראונמילר על האהדה היתרה מצד התביעה כלפי סעיף 134:

”כמכשיר להעמדה לדין בעוון עברות מין. ברור כי סעיף זה הועדף בגלל תיקרת העונשים הנמוכה שלו”.³¹³

כאשר המשפט הבינלאומי מותיר את הטיפול בעברות בעת מלחמה למשפט המדינתי, המדינה עלולה לפעול מתוך שיקולים ואינטרסים שלא היו באים לידי ביטוי לפני ערכאות בינלאומיות, כמו למשל סלחנות כלפי גיבורי המלחמה השבים מן החזית, החשש לפגיעה במוטיבציית החיילים, תדמית ציבורית או אינטרסים פוליטיים בקרב בעלי הדרגות הגבוהות. אם שיקולים מעין אלה מתערבים בפעולת המדינה, קל מאוד להסתירם ולספק הסבר חלופי לתוצאות. הדברים אמורים בעיקר בהליכי החקירה וההעמדה לדין הסמויים מן העין, שכן כמעט שאי-אפשר להבחין בין חקירה שלא מצאה ראיות באמת ובין חקירה שהעדיפה שלא למצוא אותן. כך למשל קשה שלא לתהות כיצד בעקבות מלחמת וייטנאם לא הוגש כתב אישום נגד מי שהיה בעל דרגה הגבוהה מקפטן/לוטננט (דרגה המקבילה לדרגת סרן) בזמן שבטוקיו הועמדו לדין מפקד הצבא ושר ההגנה. האין מקורו של ההבדל בכך שבטוקיו נשפטו המפסידים בידי המנצחים ואילו בוויטנאם שפטה ארצות הברית את עצמה? האם לנצח יהיה האונס במרחק ירייה אחת?

³¹³ בראונמילר (לעיל, הערה 13) בעמ' 96.

המשפט הלאומי במלחמת יוגוסלביה: תחילתו של עידן חדש

חלק זה יתמקד ביחסו של המשפט הלאומי ביוגוסלביה (טרם המלחמה, במהלך המלחמה ולאחריה) למעשי האלימות המינית שבוצעו במהלך המלחמה ביוגוסלביה. כמו שיוצג, המשפט הלאומי ביוגוסלביה החל את התמודדותו עם מעשי האלימות המינית והאונס שנעשו במלחמה לאחר הצטרפותה של יוגוסלביה כמעט לכל האמנות הבינלאומיות הנוגעות להגנה על זכויות אדם.³¹⁴

כמו שהובהר בפרק ב לעיל, הסכסוך ביוגוסלביה היה סכסוך מורכב ביותר מבחינה אתנית ולאומית, ובסופו התפצלה הרפובליקה לכמה ישויות מדינתיות נפרדות. היווצרותן של ישויות מדינתיות חדשות הקל במידת מה על יישומו של המשפט הלאומי, שכן לא פעם הן הקלו על הקשיים שמקורם בהעמדה לדין של חייל שנשלח להגן על מדינתו: כעת המדינה המעמידה לדין לא הייתה המדינה שעליה יצא החייל להגן. זאת ועוד, מצב זה אף הקל על הרשות השופטת לנקוט צעדים הפוגעים ברשות המבצעת, שכן זו כבר התפרקה ולא היה צורך לראות בנאשמים אורגנים של הרשות המבצעת. עוד יש לזכור שברקען של רבות מפעולות המשפט הלאומיות שיוצגו להלן כבר עומדת מערכת משפט בינלאומית חזקה הזוכה לתמיכה בינלאומית כבדת משקל.

נקודת פתיחה זו של המשפט הלאומי אכן הביאה לידי התמודדות מוצלחת יותר עם האלימות המינית והאונס שנעשו במלחמה בהשוואה להתמודדות המשפטית האפסית בעקבות מלחמת העולם השנייה וההתמודדות המינורית בעקבות מלחמת וייטנאם. שיפור זה מבטא את תחילתו של עידן חדש גם במשפט הלאומי.

בית המשפט של הרפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה

הקוד הפלילי (הלאומי) של הרפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה (The Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) Criminal Code), שנכנס לתוקפו ביולי 1977, היה החוק הפלילי התקף בעת סדרת המלחמות שהתחוללו בשנים 1991-1995 על אדמתה של הישות המדינית שכונתה "הרפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה" (Federal People's Republic of Yugoslavia) (להלן: "יוגוסלביה").³¹⁵ כמו שפורט בפרק ב לעיל, בשנים 1991-1992 פרשו מישות זו ארבע מדינות מתוך השש החברות בה, ובשנת 2006 נפרדו לישויות מדיניות נפרדות גם שתי המדינות שנותרו חברות ברפובליקה.

בקוד הפלילי של יוגוסלביה ניכרות השפעותיו של המשפט הבינלאומי.³¹⁶ בשנת 1950 אשררה הרפובליקה את אמנת ז'נבה משנת 1949,³¹⁷ וב-26 בדצמבר 1978 חוקק הפרלמנט של הרפובליקה הפדרלית

³¹⁴ Bruce Zagaris, "War Crimes Tribunal in Former Yugoslavia", *The Alleged Transnational Criminal: the Second Biennial International Criminal Law Seminar* (Richard D. Atkins - ed., 1995) 7, p. 14.

³¹⁵ ראו: Richard H. Ullman, "Introduction: The World and Yugoslavia's Wars", *The World and Yugoslavia's Wars* (Richard H. Ullman - ed., 1996) 1, p. 1; Fidelma Donlon, "Hybrid Tribunals", *Routledge Handbook of International Criminal Law* (William Schabas and Nadia Bernaz - eds., 2011) 85, p. 98.

³¹⁶ ראו: M. Cherif Bassiouni, "The Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780: Investigating Violations of International Humanitarian Law in the Former Yugoslavia", *The Prosecution of International Crimes: A Critical Study of the International Tribunal for the Former Yugoslavia* (Roger S. Clark and Madeleine Sann - eds., 2003) 61, p. 104.

הסוציאליסטית של יוגוסלביה חוק שמטרתו ליישם את שני הפרוטוקולים הנוספים של אמנות ז'נבה משנת 1977.³¹⁸ תחת הכותרת "פשעים נגד האנושות במשפט הבינלאומי" (Criminal Acts against Humanity and International Law) מצוין במפורש בסעיף 142 שזנות כפויה ואונס הם פשע מלחמה,³¹⁹ וכי העונש המינימלי בגינם לא יפחת מחמש שנות מאסר והעונש המקסימלי הוא עונש מוות.³²⁰

Whoever in violation of rules of international law effective at the time of war, armed conflict or occupation, orders that civilian population be subject to killings, torture, inhuman treatment, biological experiments, immense suffering or violation of bodily integrity or health; dislocation or displacement or forcible conversion to another nationality or religion; forcible prostitution or rape; application of measures of intimidation and terror, [...] or who commits one of the foregoing acts, shall be punished by imprisonment for not less than five years or by the death penalty.³²¹

החוק הפלילי של הרפובליקה של סרביה, שנכנס לתוקפו ב-1 בינואר 2006, החליף את הקוד הפלילי של הרפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה.³²² בפרק 18 לחוק זה מצוינים סעיפי העברה של אונס ואלימות מינית בעת שלום.³²³ בפרק 34, שכותרתו "עבירות פליליות נגד האנושות וזכויות אחרות שנקבעו בחוק הבינלאומי" (Criminal Offences against Humanity and Other Rights Guaranteed by International Law) מצוינים שני סעיפים במפורש את עברת האונס בהקשר של תקיפה אזורית או תקיפה בעת מלחמה. הראשון הוא סעיף 371, העוסק ב"פשעים נגד האנושות" (Crimes against Humanity) ומתייחס להפרה של החוק הבינלאומי בעת תקיפה שיטתית ורחבה של האוכלוסייה האזרחית. הסעיף כולל בין היתר מעשי אונס, זנות כפויה, היריון כפוי ועיקור.³²⁴ גם סעיף 372, העוסק בפשעי מלחמה נגד

W. J. Fenrick, "International Humanitarian Law and Criminal Trials", 7 *Transnat'l L. & Contemp. Probs* ³¹⁷ (1997) 23, p. 31, Foot. 22; Reports of Cases, *International Law Reports* (vol. 105, E. Lauterpacht and C. J. Greenwood - eds., 1997) 1, p. 591.

Antonio Cassese, *International Criminal Law: Cases and Commentary* (2011) p. 16. ³¹⁸

ניתן. *Prosecutor v. Anto Furundzija*, Case No. IT-95-17/1-T, Judgement, 10 December 1998, para. 167, p.66. ³¹⁹ לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013): "[...] the Trial Chamber notes that rape and inhuman treatment were prohibited as war crimes by article 142 of the Penal Code of the SFRY and that Bosnia and Herzegovina, as a former Republic of that federal State, continues to apply an analogous provision."

ראו: *Prosecutor v. Miroslav Bralo*, Case No. IT-95-17- S, Sentencing Judgement, 7 December 2005, para. 87, p. 29. ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/bralo/tjug/en/bra-sj051207-e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ³²⁰

Criminal Code of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia [Serbia], 1 July 1977. ניתן לצפייה באתר: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b5fe0.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ³²¹

Criminal Code of the Republic of Serbia, Sluzbeni glasnik Republike Srbije, (OSCE Mission to SaM- trans., 2006) (להלן: Criminal Code of the Republic of Serbia) ניתן לצפייה באתר: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/48ff404a2.html> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ³²²

שם, סעיפים 178-187. ³²³

שם, סעיף 371. ³²⁴

אוכלוסייה אזרחית (War Crimes against Civilian Population), מתייחס להפרה של החוק הבינלאומי בעת מלחמה או סכסוך מזוין, וברשימת הפשעים המנויה בו נכללים בין היתר זנות כפויה ואונס.³²⁵

בית המשפט של בוסניה-הרצגובינה

ב-3 ביולי 2002 הוקם בבוסניה-הרצגובינה בית משפט לאומי (Court of Bosnia and Herzegovina, ובקיצור Court of BiH). יוער כי בית משפט זה אינו חלק מבית הדין הפלילי הבינלאומי ליגוסלביה לשעבר, אלא ערכאה לאומית שפעלה זמן מה במקביל לערכאה הבינלאומית. למרות היותו של בית המשפט של בוסניה-הרצגובינה ערכאה לאומית, בעקבות ההכרזה על אסטרטגיית סיום עבודתו של בית הדין הפלילי הבינלאומי ליגוסלביה לשעבר, עלה הצורך להסמיק את הערכאה הלאומית להעמיד לדין נאשמים בפשעי מלחמה שטרם מוצה עמם הדין בערכאה הבינלאומית. בשנת 2005 הוקם אפוא בבית המשפט הלאומי מדור "פשעי מלחמה". אף שמדובר בערכאה לאומית, בבית המשפט הלאומי כיהנו ומכהנים בין היתר שופטים ותובעים בינלאומיים. החוק הפלילי (Criminal Code) וקוד סדר הדין הפלילי (Criminal Procedure Code) של ה-BiH נחקקו ב-24 בינואר 2003, ונכנסו לתוקף ב-1 במרץ 2003.³²⁶

פשעים נגד האנושות ופשעי מלחמה

בחוק הפלילי של בוסניה-הרצגובינה, תחת הכותרת "פשעים נגד האנושות וערכים המוגנים על ידי המשפט הבינלאומי" (Crimes against Humanity and Values Protected by International Law),³²⁷ נכללים בין היתר סעיפים העוסקים בפשעים נגד האנושות ופשעי מלחמה. סעיפים אלה כוללים התייחסות מפורשת לאונס ולאלימות מינית. בסעיף 172, שכותרתו "פשעים נגד האנושות" (Crimes against Humanity), יש התייחסות מפורשת לאונס ואלימות מינית:

172. (1) Whoever, as part of a widespread or systematic attack directed against any civilian population, with knowledge of such an attack perpetrates any of the following acts: [...]
f) Torture;
g) Coercing another by force or by threat of immediate attack upon his life or limb, or the life or limb of a person close to him, to sexual intercourse or an equivalent sexual act (rape), sexual slavery, enforced prostitution, forced pregnancy, enforced sterilisation or any other form of sexual violence of comparable gravity; [...]
shall be punished by imprisonment for a term not less than ten years or long-term imprisonment.³²⁸

³²⁵ שם, סעיף 372.

³²⁶ Criminal Code of Bosnia and Herzegovina, Official Gazette No. 37/03, 24 January 2003, pp. 2, 86, Art. 252: "This Code shall enter into force on the 1 March 2003". (להלן: Criminal Code of Bosnia and Herzegovina). ניתן לצפייה באתר: http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/en/krivicni_zakon_3_03_-_eng.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013); Criminal Procedure Code of Bosnia and Herzegovina, Official Gazette No. 36/03, 24 January 2003, pp. 2, 111, Art. 451: "This Code shall enter into force on March 1, 2003". ניתן לצפייה באתר: http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/en/Zakon_o_krivicnom_postupku_-_3_03_-_eng.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

³²⁷ Criminal Code of Bosnia and Herzegovina, שם, בעמ' 55.

³²⁸ שם, בעמ' 55-57, סעיף 172.

בסעיף 173, שכותרתו "פשעי מלחמה נגד אזרחים" (War Crimes against Civilians), יש התייחסות מפורשת למעשים של אונס וזנות כפויה:

173. (1) Whoever in violation of rules of international law in time of war, armed conflict or occupation, orders or perpetrates any of the following acts: [...]

e) Coercing another by force or by threat of immediate attack upon his life or limb, or the life or limb of a person close to him, to **sexual intercourse or an equivalent sexual act (rape) or forcible prostitution**, application of measures of intimidation and terror, taking of hostages, imposing collective punishment, unlawful bringing in concentration camps and other illegal arrests and detention, deprivation of rights to fair and impartial trial, forcible service in the armed forces of enemy's army or in its intelligence service or administration; [...]

shall be punished by imprisonment for a term not less than ten years or long-term imprisonment.³²⁹

אחריות פלילית

סעיף 180 לחוק, שכותרתו "אחריות פלילית אישית" (Individual Criminal Responsibility), נועד לאפשר העמדה לדין על בסיס אחריות פלילית של הדרגים השונים (הן הכפופים והן הממונים) בגין ביצוע הפשעים המפורטים בסעיפים 171-175 ו-177-179 לחוק. סעיף 180 נחלק לשלושה תתי-סעיפים המסדירים את אחריותם של המפקדים ואת היעדרו של סייג לאחריות הפלילית הן למפקד (שלא היה מעורב ישירות) והן לפקוד (שציית לפקודות).³³⁰

את האחריות האישית אפשר לחלק לשתי תת-קטגוריות: אחריות אישית ישירה בהתאם לסעיף 180(1) ואחריות אישית פיקודית בהתאם לסעיף 180(2). סעיף 180(1) אינו יוצר חלוקה בין המבצע הישיר של העברה ובין יתר השותפים לדבר העברה וקובע שמי שתכנן, שידל, יזם, הורה, ביצע או סייע בהכנה, בתכנון או בביצוע של הפשעים הנזכרים בסעיפים 171-175 ו-177-179 לחוק, יהיה אחראי באופן אישי על הפשע.

נאשמים במשפט הבינלאומי שהורשעו בהתאם למשפט הלאומי

כמו שצוין בפרק ג, העוסק במשפט הבינלאומי, עניינים של שישה נאשמים, שבין היתר הואשמו באלימות מינית ואונס, הועבר לדיון בערכאה לאומית בבית המשפט של בוסניה והרצגובינה.³³¹ להלן ייסקרו בתמציתיות הרשעותיהם.

³²⁹ שם, בעמ' 57-58, סעיף 173.

³³⁰ שם, בעמ' 60, סעיף 180.

³³¹ טבלה מרוכזת על הנאשמים שעניינם הועבר לערכאה לאומית, ראו באתר הרשמי של בית הדין הפלילי ליוגוסלביה לשעבר, שכותרתה: "individuals referred to a national jurisdiction". ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/sid/10586> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

טבלה 8: עניינם של שישה נאשמים שהורשעו בהתאם למשפט הלאומי

שם הנאשם	הכרעת הדין – ההרשעה	גזר הדין	ערעור	גזר דין לאחר ערעור
ג'זקו ז'נקוביץ' (Gojko Jankovic)	הורשע בין היתר בעינוי, באונס ובאלימות מינית בנשים ובאסירות שהיו בהשגחתו, וכן שאפשר למעשים אלו להתבצע. ג'זקו הורשע בהתאם לסעיפים 172(1)(g) (אונס ואלימות מינית) ו-180(1)(f) (עינוי) כאחראי אישית בהתאם לסעיף 180(1). ³³²	34 שנות מאסר ³³³	ערער אבל גזר הדין נותר על כנו. ³³⁴	34 שנות מאסר ³³⁵
רדובן סנקובי (Radovan Stanković)	הורשע בין היתר בעבודות כפייה, בעינוי, באונס ובמעשי אלימות מינית בשתי נשים (אחיות) אסירות שהיו בהשגחתו. הורשע בהתאם לסעיפים 172(1)(g) (אונס ואלימות מינית) ו-180(1)(f) (עינוי). ³³⁶	16 שנות מאסר ³³⁷	הנאשם ופרקליטו ערערו וכן ערערה לשכת התביעות של בית המשפט. ³³⁸	20 שנות מאסר ³³⁹
ז'ליקו מיזאק'יץ' (Željko Mejakić)	מיזאק'יץ' היה מפקד האבטחה הראשי של מחנה אומרסקה, כך שהיה אחראי על כל שלוש המשמרות של השומרים במחנה. הוא הורשע שבאופן שיטתי החזיק עצורים בתנאים לא אנושיים מתוך התעללות פיזית, נפשית ומינית. עוד הורשע באונס ובצורות אחרות של ניצול מיני של עצורים. את המעשים האלה ביצעו אנשים שהיו בשליטתו האפקטיבית. כמו כן הורשע כמי שהשתתף במעשים של אונס	21 שנות מאסר ³⁴²	פרקליטי הנאשמים ערערו, אבל רק ערעורו של גרובין התקבל ובהתאם עונשו הופחת. ³⁴³	21 שנות מאסר ³⁴⁴

³³² Prosecutor v Gojko Janković, Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KR-05/161, Verdict, 16 February 2007, p.73. ניתן לצפייה באתר: http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/presude/2007/X05161_JANKOVIC_GOJKO_VERDICT_160207_1.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013)

³³³ שם, בעמ' 76.

³³⁴ Prosecutor v Gojko Janković, Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KRŽ-05/161, Appellate Verdict, 23 October 2007, p.1. ניתן לצפייה באתר: http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/presude/2007/Gojko_Jankovic_-_2nd_instance_Verdict_-_redigovana.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013)

³³⁵ Prosecutor v Gojko Janković שם, שם.

³³⁶ Prosecutor v. Radovan Stankovic, Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KR-05/70, pp. 2,26-31, 34. ניתן לצפייה באתר: http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/presude/2006/Radovan_Stankovic_-_Verdict_-_ENG.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

³³⁷ שם, בעמ' 34.

³³⁸ Prosecutor v. Radovan Stankovic, Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KRŽ-05/70, Appellate Verdict, 28 March 2007, p. 1. ניתן לצפייה באתר: http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/presude/2007/Radovan_Stankovic_-_Final_Verdict_-_ENG.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

³³⁹ שם, שם.

			והתעללות מינית שבוצעו בשיטתיות כחלק ממערכת של התעללות ורדיפה במחנה. ³⁴⁰ מיזאקיץ' הורשע בהתאם לסעיפים (g)(1)172 (אונס ואליומות מינית) ו-(f) (עינוי) כאחראי אישית בהתאם לסעיף (1)180 וכאחראי פיקודית בהתאם לסעיף (2)180. ³⁴¹	
7 שנות מאסר ³⁴⁸		11 שנות מאסר ³⁴⁷	גרובין פיקד על אחת משלוש משמרות השמירה במחנה אומרסקה. הוא הורשע בהחזקת עצורים בשיטתיות בתנאים לא אנושיים מתוך התעללות פיזית, נפשית ומינית. כמו כן הורשע באונס ובצורות אחרות של ניצול מיני של עצורים שביצע ישירות או שביצע אנשים בפיקודו. ³⁴⁵ הוא הורשע בהתאם לסעיפים (g)(1)172 (אונס ואליומות מינית) ו-(f) (עינוי) כאחראי אישית בהתאם לסעיף (1)180 וכאחראי פיקודית בהתאם לסעיף (2)180. ³⁴⁶	מומילו גרובין (Momčilo) (Gruban
31 שנות מאסר ³⁵²		31 שנות מאסר ³⁵¹	קניז'יוץ' לא היה בעל תפקיד רשמי במחנה אומרסקה. הוא הורשע כמי שהשתתף באונס ובצורות אחרות של ניצול מיני של עצורים אף שבאופן אישי לא ביצע את המעשים הללו. הוא גם לא היה בעל תפקיד רשמי במחנה קיראטירס, אבל הורשע בהחזקה שיטתית של עצורים בתנאים לא אנושיים מתוך התעללות פיזית, נפשית ומינית קשה ³⁴⁹ בהתאם לסעיפים	דושקו קניז'יוץ' (Duško) (Knežević

³⁴² שם, בעמ' 14 .

³⁴³ *Prosecutor v Mejakić Željko et al.*, Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KRŽ-06/200, 16 February 2009, p. 4. ניתן לצפייה באתר: http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/presude/2009/Zeljko_Mejakic_i_dr_-_2nd_instance_verdict.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

³⁴⁴ שם, שם.

³⁴⁰ *Prosecutor v Mejakić Željko et al.*, Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KR-06/200, 30 May 2008, pp. 2, 5. ניתן לצפייה באתר: http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/presude/2008/Zeljko_Mejakic_First_Instance_Verdict.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

³⁴¹ שם, בעמ' 13.

³⁴⁵ *Prosecutor v Mejakić Željko et al.* (לעיל, הערה 340), בעמ' 7,5.

³⁴⁶ שם, בעמ' 13.

³⁴⁷ שם, בעמ' 14 .

³⁴⁸ *Prosecutor v Mejakić Željko et al.* (לעיל, הערה 343), בעמ' 4.

³⁴⁹ *Prosecutor v Mejakić Željko et al.* (לעיל, הערה 340), בעמ' 10.

			(g)(1)172 (אונס ואלומות מינית) ו-(f) (עינוי) ואחראי אישית בהתאם לסעיף 180(1). ³⁵⁰	
		9 שנות מאסר ³⁵⁴	מלכתחילה לא הואשם פשטר בהתאם לסעיף (g)(1)172 (אונס ואלומות מינית). הוא הגיע להסדר טיעון עם התביעה והורשע כאחראי אישית בהתאם לסעיף 180(1) בביצוע פשעים נגד האנושות בהתאם לסעיף (h)(1)172. ³⁵³	דושן פשטר (Dušan Fuštar)

בבית הדין הבינלאומי הפלילי ליוגוסלביה, במסגרת סעיף 5(g) לחוקת בית הדין, אונס נמנה מפורשות ברשימת הפשעים המוגדרים פשע נגד האנושות. באופן דומה בחוק הפלילי של בוסניה-הרצגובינה, בסעיף (g)(1)172, יש התייחסות מפורשת לאונס ואלומות מינית כפשע נגד האנושות. לפני בית הדין הבינלאומי הפלילי ליוגוסלביה נידון עניינם של 22 נאשמים בעברת אונס לפי סעיף 5(g) (ראו נספחים לפרק ג, טבלאות א ו-ב).³⁵⁵ מבין 22 הנאשמים הרשיע בית הדין שישה בלבד בעברה על פי סעיף 5(g) (נספח ב טבלה ט). לפני בית הדין הלאומי בבוסניה-הרצגובינה, לעומת זה, כל חמשת הנאשמים שהואשמו בהתאם לסעיף (g)(1)172 אף הורשעו בהתאם לסעיף זה.

מבט לזירת המשפט הלאומי: סיכום

בפרק זה הוצגו התפתחויות במשפט הלאומי מתוך התמקדות בהיבט הדוגמטי-היסטורי שלהן, כלומר בפרטיהן של הנורמות המשפטיות הרלוונטיות לסוגיה וברקע ההיסטורי שהביא לידי יצירתן ולשימוש בהן. בדומה לפרק הקודם, גם כאן הוצגו ההתפתחויות על פי סדרן הכרונולוגי, כשבפרק זה הוצגו מקרי בוחן המבטאים את התייחסותו של המשפט הלאומי לאלומות מינית, לאונס ולזנות כפוויה בהתאם לשלוש המלחמות שבמוקד מחקר זה. הדיון התמקד בהתפתחויות המשפטיות שהתרחשו במדינות שהשתתפו בקרבות ושמערכת המשפט הלאומית שלהן נאלצה או נדרשה להתמודד עם תופעת האלימות המינית נגד נשים בעת המלחמה. עם זה יש לזכור שמשפטן הלאומי של מדינות אלה אינו ניצב בחלל ריק מבחינה משפטית, ולעתים קרובות מערכות המשפט מושפעות מההתפתחויות במשפט הבינלאומי.

החלק הראשון כונה "המשפט הלאומי במלחמת העולם השנייה: מגמת השתיקה נמשכת", והוא התמקד בהתרחשויות המשפטיות הלאומיות במלחמת העולם השנייה ומיד לאחריה. הדיון בחלק זה נחלק בהתאם לשתי החזיתות שבהן התנהלה המלחמה: החזית המערבית – שבה הוצג משפטן הלאומי של

³⁵¹ Prosecutor v. Mejakić Željko et al., שם, בעמ' 14.

³⁵² Prosecutor v. Mejakić Željko et al., (לעיל, הערה 343) בעמ' 4.

³⁵⁰ שם, בעמ' 14.

³⁵³ Prosecutor v. Dušan Fuštar, Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KR-06/200-1, 21 April 2008, pp.1-3. ניתן לצפייה באתר: http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/presude/2008/Dusan_Fustar_1st_instance_verdict_-_redigovana.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

³⁵⁴ שם, בעמ' 3.

³⁵⁵ יוער כי בתחילה הואשמו 24 נאשמים בהתאם לסעיף 5(g), אבל לפני בית הדין נידון עניינם של 22 נאשמים בלבד. עניינם של שני הנאשמים האחרים הועבר לבית המשפט הלאומי בבוסניה-הרצגובינה.

גרמניה, צרפת ורוסיה; והחזית המזרחית - שבה הוצג משפטם הלאומי של יפן. משפטם של ארצות הברית הוצג בשתי החזיתות בשל השתתפותה בשתייהן ובשל הפער בהתמודדות המשפטית עם מעשי האונס שבוצעו בכל אחת מן החזיתות.

בחזית המערבית אפשר לאתר כמה וכמה חוקים וצווים האוסרים מפורשות על אלימות מינית במלחמה וניתן לאתר בה כמה הליכים משפטיים שהסתיימו בהרשעה ובענישה. בחינת משפטם הלאומי של גרמניה הנאצית ושל החקיקה הלאומית שחוקקו בגרמניה בעלות הברית לאחר המלחמה מראה התקדמות ניכרת בהגנה על נשים מפני אלימות מינית בעת מלחמה בהשוואה למשפט הבינלאומי של אותה עת ובראש ובראשונה אמנת נירנברג. אמנת נירנברג אינה מזכירה במפורש מעשי אלימות מינית ואונס כעברות, ואילו הקוד הפלילי הצבאי בגרמניה וה-*Control Council Law No.10* מציינים אותם בפירוש. על אף יתרון זה של המשפט הלאומי, התמודדות זו עם התופעה הייתה ראשונית וגולמית, והמוטיבציה שעמדה בבסיסה לא הייתה ההכרה בחומרת התופעה והרצון להגן על נשים, אלא רצונם של הנאצים לשמור על טוהר הגזע. מלבד מצב החקיקה, נטען בחלק זה של הפרק שהפשעים המיניים נגד נשים טופלו בשטחיות. אף שמבחינת החקיקה נוצרה תשתית המאפשרת העמדה לדין בגין אונס בעת מלחמה, יישומה של החקיקה לקה בחסר. רבים ממבצעי העברה לא הועמדו לדין; משפטים רבים הסתיימו ללא הרשעה; וגזרי דין רבים העניקו עונשים מקלים. זאת ועוד, נדמה שגם כשפעלו המדינות למיגור התופעה, נעשה הדבר מתוך מניעים פוליטיים ותדמיתיים, ולא מתוך הכרה בחומרת העברה.

גם אצל בעלות הברית שלחמו נגד המשטר הנאצי טופלו הפשעים המיניים נגד נשים בשטחיות. אף שמבחינת החקיקה נוצרה תשתית המאפשרת העמדה לדין בגין אונס בעת מלחמה, יישומה של החקיקה לקה בחסר. כך למשל בגין האירועים שכונו "ההשתוללות במונטה קאסינו", שבמהלכה נאנסו על פי ההערכות כ-2,000-6,000 נשים, רק כשישים חיילים מרוקאים נשפטו ונענשו בגין עברות שונות, בכללן עברות של אונס וניסיון לבצע אונס. מספר המורשעים הקטן – שישים - הוא בבחינת גרגיר חול על שפת הים, והוא כולל מורשעים גם בעברות נוספות. גם בעלת הברית רוסיה חוקקה חוקים ופקודות לפני המלחמה ובמהלכה. כך למשל בזירה האזרחית נחקק כבר בשנת 1922 החוק הפלילי הלאומי שקבע שאונס הוא עברה פלילית שענישה בצדה, וגם בזירה הצבאית ביקשה צמרת הפיקוד, שנים רבות לפני המלחמה, למנוע פגיעה באזרחים, בנשים וברכוש בעת מלחמה. ואולם נורמות אלה לא השתרשו בקרב החיילים. המפקדים הבכירים בחרו להעלים עין ממעשי האלימות המינית והאונס שביצעו לוחמיהם, ועל כן רק יחידים נענשו, וסטלין אפילו התיר לחייליו לאנוס ולבזוז ערים שנכבשו. בחזית זו, על פי ההערכה, נפלו קורבן לאונס ולאלימות מינית כעשרים אלף עד שני מיליון נשים. השינוי המהותי התחולל דווקא בזירה הצבאית בתום המלחמה, כשבשנת 1949 פורסם הצו הנשיאותי המורה להחמיר את העונש בגין אונס והועבר לכל דרגי הפיקוד בצבא הרוסי באזור הכיבוש. ואולם השינוי נעשה מאוחר מדי. התנהלות החיילים הרוסים כלפי הנשים המקומיות בשטחי הכיבוש הותירה רושם שלילי עז, והניסיון לשפר אותו באמצעות הקפדה על אכיפה החוק וקביעת רף ענישה מחמיר נעשו לאט מדי ומאוחר מדי לנשים רבות מספור.

בקרב בעלות הברית הייתה ארצות הברית הראשונה לפעול לגיבושם של כללי מלחמה מקובלים, וכבר בשנת 1863 נקבע במפורש ב"קוד ליבר" שאונס תושבים ואזרחים של הצד היריב הוא בלתי חוקי, ומי שיאנוס בעת מלחמה צפוי להיענש. כלומר בארצות הברית מעשה אונס בעת מלחמה הוגדר כעברה שנים רבות לפני מלחמת העולם השנייה. ואולם לפי הערכותיו של לילי שהוזכרו לעיל, בשנים 1942-1945 אנסו חיילים אמריקנים קרוב ל-14,000 נשים אירופיות. עוד הוצגו בפרק נתונים סטטיסטיים שאספה בראונימילר, ולפיהם מ-1942 ועד אביב 1945 (סיום המלחמה) הורשעו 273 חיילים אמריקנים באונס;

ומיולי 1945 ועד יוני 1947 שולש מספר המורשעים ל-698. מכאן שלאחר תום המלחמה ובשנים הראשונות לכיבוש ניכרת עלייה חדה במספר המורשעים. ואולם למרות העלייה במספר ההרשעות, אלה בטלות בשישים לנוכח הערכתו המספרית של לילי, המתייחסת לאירופה בלבד, ולא לחזית המזרחית.

בחזית המזרחית הוצג המצב במשפט הלאומי האזרחי והצבאי של יפן. עד פברואר 1942 קבע החוק הפלילי הצבאי של יפן (Japanese Imperial Army Criminal Law) שעברת האונס היא עברה משנית הנלוות לעברת השוד. ב-20 בפברואר 1942 תוקן החוק, ועברת האונס הוכרה כעברה פלילית עצמאית חמורה. ואולם על אף השינוי בחוק, המציאות לא השתנתה במידה ניכרת. אונס נשים בשטחים כבושים נחשב בעיקר פשע תדמיתי המבייש את האימפריה היפנית, ולא עברה הפוגעת בנשים הקורבנות. למרות תיקון החוק לא התייחסו אנשי הצבא היפני לאונס נשות הצד היריב בשטחים הכבושים כעברה פלילית חמורה, ומפקדי החזית המזרחית בצבא היפני השלימו עם התרחשותם של מעשי אונס ולעתים אף יזמו ועודדו את חייליהם לבצע מעשים כאלה כאמצעי לעידוד מורל הלוחמים. בפועל רק חיילים מעטים הורשעו באונס בהתאם לחוק זה.

בתום המלחמה החלו בעלות הברית להעמיד לדין חיילים יפנים בגין ביצוע פשעי מלחמה, ואולם גם בחזית המזרחית, כמו בחזית המערבית, נדחקו מעשי האונס והאלימות המינית אל השוליים. מכלל המשפטים שניהלו בעלות הברית הוזכר לעיל המשפט הראשון שהתנהל בזירה זו - משפטו של הגנרל טומויוקי ימשיטה שניהלה ארצות הברית. ימשיטה האושם בין היתר באי-מניעת אונס של כ-500 נשים פיליפיניות, ובמשפטו אף הובאו עדויות על מעשי האונס שביצעו פקודיו. הוועדה הצבאית שלפניה הועמד ימשיטה לדין קבעה שאין מחלוקת שהחיילים בפיקודו אכן אנסו, רצחו והתעללו, אבל התביעה לא הצליחה להוכיח שימשיטה הוא שהורה על מעשים אלו או אפילו ידע בוודאות על התרחשותם. בסופו של דבר, לאחר שהתיק עבר בכמה ערכאות, נפסק שתפקידו של מפקד למנוע התרחשותם של מעשים אלו, ואם אלה חוזרים על עצמם ונעשים בקנה מידה גדול, מוטלת עליו החובה לגלותם, לעשות ככל שביכולתו לעצירתם ולהעניש את מבצעייהם. לנוכח זאת הוצא ימשיטה להורג בתלייה.

ימשיטה אמנם לא הורשע באופן ספציפי במעשי האונס, אבל משפטו הוא אבן דרך, שכן הוא יצר כלל חדש במשפט הבינלאומי - המפקד אחראי לפשעים שביצעו חייליו גם אם לא ידע עליהם ולא הורה על ביצועם. ואולם לעומת משפטו של ימשיטה היפני בידי ארצות הברית, שבו נתגלו נחישות וחדשנות משפטית, נדמה שמדינות רבות, בכללן ארצות הברית, בחרו להתנהל בעצלתיים כלפי מעשי האונס והאלימות המינית שביצעו חייליהן. לחיילי צבא ארצות הברית מיוחס ביצועם של אלפי מעשי אונס ואלימות מינית באוכלוסייה האזרחית באסיה, אבל רק מעטים הגיעו לכדי כתבי אישום ועוד פחות מכך לידי ענישה משמעותית.

בסוף הפרק נידון בנפרד עניינן של "נשות הנוחות", שגויסו בכפייה לעבוד כזונות בעבור חיילי הצבא היפני. חלק זה נידון בנפרד שכן נשות הנוחות זכו לצדק, ולו רק חלקי, עשרות שנים לאחר שנפגעו. בשנת 2007, בפסק הדין בעניין *Ko Hanako Et Al. V. Japan*, סגר בית המשפט העליון היפני את שעריו בפני תביעותיהן של נשים אלה. פסק הדין תמך בעמדתה של ממשלת יפן שלפיה הסכמים בינלאומיים שנחתמו לאחר המלחמה מסירים את אחריותה של הממשלה וחוסמים את האפשרות לתביעות של יחידים נגדה. ב-2006 סגר גם בית המשפט העליון של ארצות הברית את שעריו בפני תביעותיהן של נשות הנוחות לשעבר, אבל ביולי 2007 העביר בית הנבחרים של ארצות הברית את החלטה 121 - החלטה הדורשת מממשלת יפן בין היתר להכיר באופן פורמלי באחריותה לשעבודן המיני של נשים במלחמת העולם השנייה, להתנצל

לפניהן ולקחת אחריות היסטורית על הנעשה. בעקבות החלטה 121 חוקקו עוד בתי נבחרים ברחבי העולם החלטות ברוח דומה. שינוי זה התרחש בחלוף כחצי מאה, לאחר מלחמת וייטנאם וכשברקע ניטשת המלחמה ביוגוסלביה. ניתן לסכם ולומר שתביעותיהן של נשות הנוחות נכשלו לחלוטין, אך כישלון זה הוביל גם לניצחון, שכן מטרת תביעותיהן הושגה באמצעות החשיפה הציבורית שתביעותיהן זכו לה. ממשלת יפן התנצלה והכירה באחריותה כלפיהן.

חלקו השני של הפרק, שכותרתו **"המשפט הלאומי במלחמת וייטנאם: הכבוד של מי?"**, עסק בהתפתחויות שחלו ביחסו של המשפט לעברות האלימות המינית מתום מלחמת העולם השנייה ועד תום מלחמת וייטנאם ומיד לאחריה. בתקופה זו ניכרת התפתחות חשובה בחקיקה ובפסיקה בכל הנוגע ליחסו של המשפט הלאומי האמריקני לאלימות מינית ולאונס בעתות מלחמה. כבר בתחילת שנות החמישים אפשר לאתר במשפט הלאומי האמריקני סימנים ראשונים להשרשת היסודות של אמנות ז'נבה הן בנוסח ה-UCMJ והן בנוסח ה-MCM. התייחסות מפורשת לאונס ולאלימות מינית מצויה ב-UCMJ, אבל זו כוללת שתי עברות בלבד: אונס (בסעיף 120) ומעשה סדום (בסעיף 125). החלל הנובע מאי-ההתייחסות למעשים נוספים כגון כפיית זנות, מעשה מגונה והטרדה מינית מתוקן במידת מה באמצעות "סעיף הסל" ב-UCMJ, סעיף 134. סעיף זה יחד עם הוראות ה-MCM אפשר העמדה לדין גם במעשים של תקיפה בכוונה לבצע אונס, תקיפה בכוונה לבצע מעשה סדום ועוד.

בניגוד למשפטי נירנברג, שבהם לא הואשם איש באלימות מינית ו/או באונס או באחריות פיקודית למעשים אלו; ובניגוד למשפטי טוקיו, שבהם הורשעו רק קצינים יפנים בגין אחריותם הפיקודית לאונס שביצעו חייליהם ולא בגין מעשי האונס עצמם; במלחמת וייטנאם כתבי האישום מתייחסים גם לחיילים שהשתתפו בביצוע העברות האמורות, ולא רק למפקדיהם. בחלק זה הוצגו ההליכים המשפטיים שנקטה ארצות הברית הברית נגד חייליה בגין אלימות מינית ואונס שבוצעו במלחמת וייטנאם. השגת נתונים מספריים אובייקטיביים מתקופה זו אינה משימה קלה, ואולם בזירות המתבקשת אפשר לטעון ששיעורי ההעמדה לדין וההרשעה נמוכים ביותר, ואף הליכי הענישה מותירים תחושה שהדין עם מבצעי העברות לא מוצה.

חלקו השלישי של הפרק, שכותרתו **"המשפט הלאומי במלחמת יוגוסלביה: תחילתו של עידן חדש"**, עסק בהתפתחויות ביחסו של המשפט לעברות האלימות המינית מתום מלחמת וייטנאם ועד תום מלחמת יוגוסלביה.

הקוד הפלילי (הלאומי) של הרפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה נכנס לתוקפו ביולי 1977, וניכרות בו השפעותיו של המשפט הבינלאומי. בשנת 1950 אשררה הרפובליקה את אמנת ז'נבה משנת 1949, וב-26 בדצמבר 1978 חוקק הפרלמנט של הרפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה חוק שמטרתו ליישם את שני פרוטוקולים הנוספים של אמנות ז'נבה משנת 1977. סעיף 142 לקוד קובע שזנות כפויה ואונס הם בגדר פשע מלחמה.

החוק הפלילי של הרפובליקה של סרביה, שנכנס לתוקף ב-1 בינואר 2006, החליף את הקוד הפלילי של הרפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה. סעיף 371 לחוק זה, העוסק ב"פשעים נגד האנושות", כולל בין היתר אונס, זנות כפויה, היריון כפוי ועיקור. סעיף 372, העוסק ב"פשעי מלחמה נגד אוכלוסייה אזרחית", מתייחס להפרה של החוק הבינלאומי בעת מלחמה או סכסוך מזוין. בפשעים המנויים בסעיף זה נכללים בין היתר זנות כפויה ואונס.

ב-3 ביולי 2002 הוקם בבוסניה-הרצגובינה בית משפט לאומי. בעקבות ההכרזה על אסטרטגיית סיום עבודתו של בית הדין הפלילי הבינלאומי ליוגוסלביה לשעבר, עלה הצורך להסמיק בית משפט זה להעמיד

לדין נאשמים בפשעי מלחמה. החוק הפלילי וקוד סדר הדין הפלילי של בית משפט זה נחקקו ב-24 בינואר 2003 ונכנסו לתוקף ב-1 במרס 2003. סעיף 172 לחוק הפלילי, שכותרתו "פשעים נגד האנושות", מתייחס מפורשות לכפיית יחסי מין או לאקט מיני, לשעבוד מיני, לכפיית זנות, להיריון כפוי, לעיקור כפוי או לכל סוג אחר של אלימות מינית. סעיף 173, שכותרתו "פשעי מלחמה נגד אזרחים", מתייחס במפורש לכפיית יחסי מין או אקט מיני ולכפיית זנות. סעיף 180 לחוק, שכותרתו "אחריות פלילית אישית", נועד לאפשר העמדה לדין על בסיס אחריות פלילית של הדרגים השונים (הן הכפופים והן הממונים) בגין ביצוע הפשעים המפורטים בסעיפים 171-175 ו-179-179 לחוק. בדיון בחלק זה הוצג עניינם של שישה נאשמים שהועמדו לדין בפני ערכאה זו בעוון אלימות מינית ואונס בעת המלחמה ביוגוסלביה. התמודדות משפטית זו מראה שיפור ניכר בהתמודדות עם הסוגיה בהשוואה להתמודדות האפסית שנראתה במשפטי מלחמת העולם השנייה וההתמודדות המשפטית המינורית שנגלתה במלחמת וייטנאם.

ב-7 בדצמבר 1956, בעקבות הטבח בכפר קאסם, פרסם נתן אלתרמן טור שכותרתו "התחום המשולש", וכך הוא כותב:

[...]

אומרים: "ייהיה משפט – וסוף פסוק. הדין ידון ואת גזרו יפסוק".
אומרים: "נניח זאת לתהליך המשפטי. האם אין די בכך?" לא. אין זה כל וכל.
הדין הוא אלף בית, משכל ראשון. לא יתכן כי לא יעיר הפשע את החוק. לא תתכן חברת אנוש, אשר מקרה כזה שנתחולל לתועבה לא יעורר בה את החלחלה והחמה. חמת ציבור עם זעמם האנושי והפרטי של אנשים ושל נשים. שכן בלעדי זאת אין המשפט כי אם תגובה מיכנית טכנית, רובוטית! תגובה המתחוללת בשממה ובריקות ולא בקרב עם צלול הכרה ונכון חושים.

[...]

לא תתכן חברת אנוש, לא יתכן צבור בר-הכרה, שלא יהום לעת מקרה כזה ולא ישאל (בלי הצטרפות למטיפי מוסר) כיצד קרה מה שקרה ואיך יכול היה לקרות מה שקרה ואיך ומה חייב הוא לעשות כדי שלא תקרה כזאת מחר.
לא תתכן חברת אנוש אשר מקרה כזה לא יחרידנה כסיט, ולא ירעיד בה, לפחות במעט, כסאות של מפקחים ומפקדים גם ישירים וגם לא ישירים, ולא ירעיש בה משגים שנשתרשו ולא יזעיק מורי פקוד והדרכה ולא יעיר בה את חשבון-הנפש-והאחריות, וזאת מחוץ לענש שיחול על ראש עושי התועבה האסורים.
לכן לא זו בלבד שאין לשמור את הדברים בסוד, לא זו בלבד שאין לנעול דלתי משפט על זה הפשע ולדון בו במלחש ובמכסה, כי הדיון צריך לחרוג ממסגרתו, כי יש לדון על הכל באור מלא, מני גורמי עראי ועד גורמי יסוד, כי רק בדרך זו יגד ויקבע כי אין לעם הזה יד באשם הזה.
אמנם – על סף המלחמה היה המעשה, על סף מסה גדולה וסער רב. אך אם יש טעם לחשבון של "נסבות" – כקטגור נושאת קולה עת עברות!
על סף זירת הקרבות היה המעשה. אכן, אבל בקצה זירת הקרב, בפאתי דרום של הזירה הזאת קמים צוקי של הר עשרת הדברות.³⁵⁶

במילים אלו מתאר אלתרמן רבים מחוליו של המשפט הלאומי שהוצגו בפרק זה. פעמים רבות, גם כשהמשפט הלאומי אזור כוחותיו והחל להתמודד עם התופעת האונס והאלימות המינית של נשות הצד היריב, נעשה הדבר במחשכים, באופן מינורי ביותר ומתוך אינטרסנטיות צרת אופקים של המדינות. אלתרמן מתאר את הפסול שמקורו בראיית המשפט כשדה היחיד שבו ראוי למצוא מזור למעשי הזוועה, שכן ללא ההד הציבורי והתרבותי המתבקש לנוכח הזוועות, המשפט נותר כמנגנון מכני, טכני ורובוטי. במקום להישען על בסיס מוסרי איתן, עלול המשפט להיחפך למכונה המקדמת את האינטרסים של בעליה.

³⁵⁶ נתן אלתרמן, "התחום המשולש", דבר (7.12.1956) בעמ' 2. ניתן לצפייה באתר: <http://jpress.org.il/Default/Skins/TAUHe/Client.asp?Skin=TAUHe&enter=true&sPublication=DAV&Publication=DAV&Hs=advanced&AW=1348299827540&AppName=2> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

אף שמדובר במעשים שנעשו על סף זירת הקרבות, טוען אלתרמן, אין להיכנע לאינטרסים של המדינה שמקורם במצב המלחמה. כידוע, בסופו של דבר זכו העבריינים האחראים לטבח בכפר קאסם לחנינה, ובעקבות כך כתב אלתרמן ב-13 בדצמבר 1959 בטור הנושא את הכותרת "החנינה":

[...]

בתקופת המשפטים שדנו בפרשה הייתה בציבור היהודי בארץ נטיה, לא בטלה בשישים, לראות את גזר המאסר שהטיל על הנדונים, ואפילו אחרי שגזר זה הומתק וחזר-והומתק, קודם, על-ידי בית הדין הצבאי ואחר כך על-ידי הרמטכ"ל, כעונש הוטל באין-ברירה, בתקפה של פורמאליות תחוקתית שאין לעמוד בפניה ומחמת הרעש שהוקם על ענין שהוא אמנם ענין ביש אך כל נסיבותיו מחייבות להתייחס אל המעורבים בו בסלחנות ובהבנה. אין להוסיף דברים על מה שכבר נאמר. גם בפסקי הדין המנומקים וגם לאחריהם, כנגד דעה מזעזעת זו [...].

יש לומר אולי רק זאת – שהחל מפסק הדין הראשון ודרך כל הערכאות האחרים, הופעלו לגבי הנדונים של פרשת כפר-קאסם כל אפשרויות הקלת העונש, וגזר הדין הלך ונצטמק במהירות רבה ובמימדים לא שכיחים. אחרי הצטמקות זו, שהיתה תוצאת תהליכים משפטיים, בא תור החנינות, ולא זו בלבד שאין לראות בהן תיקונו של מעוות, אלא שיש לשאול את השאלה המציקה אם אמנם פעלה הפעם מידת הרחמים בהיקף הנכון ובענין הנכון.³⁵⁷

במילים אלו קובל אלתרמן על הכנעתו של הצד המוסרי במשפט, שלא לומר ביטולו, בשל שיקולים אינטרסנטיים שמקורם במצב המלחמה. תופעה דומה אפיינה מקרים רבים שנידונו בפרק זה. על אף ההתפתחות הניכרת מימי מלחמת העולם השנייה לימי מלחמת יוגוסלביה, יש לזכור שההתפתחויות החשובות ביותר נעשו דווקא במקרים שבהם הועמד לדין אויב, ולא במקרים שבהם הועמדו לדין הלוחמים שיצאו להגן על המדינה ובכלל זאת על מערכת המשפט המעמידה אותם כעת לדין.

בפרק נטען שהטיפול הלאומי בעברות בעת מלחמה עלול לנבוע משיקולים ומאינטרסים שלא היו באים לידי ביטוי בערכאות בינלאומיות, כמו למשל סלחנות כלפי גיבורי המלחמה השבים מן החזית, החשש לפגיעה במוטיבציית החיילים ושיקולי תדמית ציבורית או אינטרסים פוליטיים בקרב בעלי הדרגות הגבוהות. למחקר האקדמי קשה מאוד להצביע על שיקולים אלו ועל מידת השפעתם על הליכי החקירה הפלילית, ההעמדה לדין והשפיטה, שכן פעמים רבות מידע זה נותר חסוי. בסופו של דבר, אף ששיקולים מעין אלה מתערבים בפעולת המדינה, קל מאוד להסתירם ולספק הסבר חלופי לתוצאות. הדברים אמורים בעיקר בהליכי החקירה וההעמדה לדין הסמויים מן העין, שכן כמעט שאי-אפשר להבחין בין חקירה שבאמת ובתמים לא מצאה ראיות ובין חקירה שהעדיפה שלא למצוא אותן.

זאת ועוד, ההתנהלות המשפטית הלאומית מעוררת לא אחת תהיות. כך למשל קשה שלא לתהות מדוע הנחישות והחדשנות שאפיינו את משפטו של ימשיטה לא אפיינו אף את משפטם של חיילי בעלות הברית? האין מקורו של הבדל זה בהיותו של ימשיטה אויב ולא חייל שחירף את נפשו למען מדינתו? תהיות דומות מתעוררות אף בהשוואה שבין המשפט הלאומי למשפט הבינלאומי. כך למשל כיצד זה שבעקבות מלחמת וייטנאם לא הוגש כתב אישום נגד מי שהיה בעל דרגה הגבוהה מקפטן/לוטננט (דרגה המקבילה לדרגת סרן) ואילו בטוקיו הועמדו לדין מפקד הצבא ושר ההגנה? האין מקורו של ההבדל בכך שבטוקיו נשפטו המפסידים בידי המנצחים (במסגרתה של ערכאה בינלאומית) ואילו בווייטנאם שפטו ארצות הברית את חייליה שלה?

³⁵⁷ נתן אלתרמן, "חנינה", דבר (13.11.1959) בעמ' 2. ניתן לצפייה באתר: <http://jpress.org.il/Default/Skins/TAUHe/Client.asp?Skin=TAUHe&enter=true&sPublication=DAV&Publication=DAV&Hs=advanced&AW=1348299827540&AppName=2> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

כדבריו של אלתרמן הנזכרים לעיל, אין לראות במשפט "תגובה מכנית טכנית, רובוטית!". המשפט פועל בתוך התרבות עצמה וכחלק ממנה, והדבר נותן בו את אותותיו. האומנם גם בענייננו אפשר לומר כי "לא תתכן חברת אנוש, לא יתכן צבור בר-הכרה, שלא יהום לעת מקרה כזה ולא ישאל (בלי הצטרפות למטיפי מוסר) כיצד קרה מה שקרה ואיך יכול היה לקרות מה שקרה ואיך ומה חייב הוא לעשות כדי שלא תקרה כזאת מחר"? או שמא בתקופות מסוימות הסתפקו בני אנוש רבים בסברה שמדובר ב"ענין ביש אך כל נסיבותיו מחייבות להתייחס אל המעורבים בו בסלחנות ובהבנה"? הפרק הבא נועד לבחון יצירות תרבותיות מן המדיה הספרותית והקולנועית במטרה לאתר ייצוגים תרבותיים מרכזיים העוסקים באלים מיינית כלפי נשים בעת מלחמה. גם בפרק הבא, בדומה לפרק זה, תיפרס הבחינה על פני ציר כרונולוגי כדי לבחון את ההתפתחות התרבותית ואת כיוונה.

פרק ה: ספרות וקולנוע

מבוא

בשני הפרקים הקודמים נסקרו באופן כרונולוגי ההתפתחויות שחלו בזירת המשפט הפלילי הבינלאומי ובמשפט הלאומי בכל הנוגע לתופעת האלימות המינית בעת מלחמה. פרק זה נועד לתאר את ההתפתחויות המקבילות שחלו בתחומי הספרות והקולנוע. בדומה לחלוקה שנעשתה בפרקים הקודמים, גם פרק זה יתחלק לשלושה חלקים עיקריים: "עידן השתיקה", "עידן הכבוד" ו"עידן חדש - מפנה אל עבר הקול נשי" על פי אותם גבולות כרונולוגיים.¹ אף שלחלוקה זו בסיס במחקרים קודמים הרלוונטיים לשדה המשפט, אני מציעה לאמצה גם בנוגע להתפתחויות המקבילות שחלו בשדות הספרות והקולנוע. החלוקה המשפטית מתייחסת למלחמת העולם השנייה, למלחמת וייטנאם ולמלחמה ביוגוסלביה כמאורעות מכוננים בכל הנוגע להתפתחויות המשפטיות, ואולם מלחמות אלה הותירו חותם חשוב גם בתוצרי תרבות אחרים כגון הספרות והקולנוע. אימוץ החלוקה לעידנים גם לתחומי הספרות והקולנוע מדגישה ומחדדת את ההתפתחויות המקבילות שחלו לאורכו של הציר הכרונולוגי הרלוונטי למחקר. עם זאת בניגוד למשפט, שבו אפשר לאתר "מעשים" משפטיים בולטים המסייעים לחדד את הגבולות בין העידנים, בתחומי הספרות והקולנוע הגבולות עמומים הרבה יותר. זאת ועוד, בניגוד למשפט, שבו קל הרבה יותר להעריך את מעמדם ואת חשיבותם של חוקים ופסקי דין ולהצדיק את ההתייחסות אליהם, העושר הרב של יצירות הספרות והקולנוע והיעדרם של קריטריוני הערכה ברורים מקשה עד מאוד על בחירת היצירות שייבחנו כאן. המחקר מטבעו מוגבל ואינו יכול להקיף את מלוא יצירות הקולנוע והספרות של התקופות הרלוונטיות, ולכן בפרק זה יידונו יצירות נבחרות בלבד. קשה עד בלתי אפשרי להימנע מבעיה זו במחקרים המנסים לשרטט תופעה תרבותית על סמך דוגמאות, כלשונו של גיוזף היליס מילר (Joseph Hillis Miller):

The choice of examples, moreover, and their ordering, is never innocent. Does not my choice of examples load the dice, predetermine the conclusions I can reach and like all examples, in fact from the essence of the argument it is apparently only meant to exemplify?²

קושי זה אינו שולל את אפשרות המחקר, אלא מכתוב את מידת הזהירות הדרושה בבחירת היצירות. ראשית מן הראוי לציין שהמחקר אינו מתיימר לתאר את יחסם של הספרות והקולנוע למלחמות בכלל, אלא לתופעת האלימות המינית בעת המלחמה. עניין זה מצמצם במידה רבה את היצירות הרלוונטיות למחקר. עם זאת לעתים דווקא האין הוא הגורם המעיד על הכלל. טענה כגון זו תוצג בחלק של עידן השתיקה, ולפיכך תימוכין לה ימצאו במחקרים קודמים שהתייחסו להתעלמות התרבותית בכלל ובספרות ובקולנוע בפרט מתופעת האלימות המינית בעת מלחמה.

היצירות המתאייחסות למעשי אלימות מינית בעת מלחמה, מכל העידנים, נבחרו על פי שני קריטריונים עיקריים. ראשית על פי המרכזיות ומידת החשיבות המוענקת לתופעה: יצירות שמניתוחן אפשר להסיק על תפיסה תרבותית, על נרטיבים, על מיתוסים, על סמלים וכדומה הן יצירות החשובות

¹ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 3.

² Joseph Hillis Miller, *The Ethics of Reading* (1987) p.11.

למחקר יותר מיצירות המזכירות את האלימות המינית מבלי משים. שנית, בשל שאיפתו של המחקר להצביע על תופעה תרבותית כוללת, שהספרות והקולנוע הם רק היבט אחד שלה, נבחרו היצירות על פי מידת נראותן התרבותית, כלומר על פי מידת הפופולריות וההערכה שזכו להן: זכייתן בפרסים, מאמרים שנכתבו עליהם וכדומה. בהתאם למסגרתו הכרונולוגית של המחקר יתמקד הפרק בתוצרי תרבות אלו ובאופן התייחסותם למעשי האלימות המינית והאונס שהתרחשו כלפי נשים במלחמת העולם השנייה, במלחמת וייטנאם ובמלחמה ביוגוסלביה - שלוש המלחמות המסמלות את שלושת העידנים.

בחלקו הראשון של הפרק יוצג אפוא "עידן השתיקה", המבטא את המצב התרבותי בסמוך למלחמת העולם השנייה ומיד לאחריה. בדומה לחלק המשפטי, שבו התאפיינה תקופה זו בשתיקה בכל הנוגע למעשי האונס והאלימות המינית, להלן ייטען שגם יצירות הספרות והקולנוע שנוצרו בתקופה זו התאפיינו במאפיינים דומים - שתיקה בכל הנוגע לאלימות מינית נגד נשים במלחמה. בתום עידן השתיקה תידון סוגה ספרותית המכונה "אמנות הבחילה", סוגה שאפיינה את תום עידן השתיקה ואת תחילתו של עידן הכבוד.

חלקו השני של הפרק יעסוק ב"עידן הכבוד". בחלק זה יתוארו ההתפתחויות בספרות ובקולנוע מתום מלחמת העולם השנייה ועד תחילתה של מלחמת וייטנאם ובסמוך לאחריה. להבדיל משדה המשפט, שבו ניתן בנקל להתמקד בהסדרים נורמטיביים הרלוונטיים ל"עת מלחמה" בלבד ובמעשים הפוגעים בנשות הצד היריב, בתחומי הספרות והקולנוע ניתן לראות תמונה רחבה הרבה יותר המלמדת על הקשר התרבותי ההדוק בין מיניות לכבוד גם בימות שלום ובתוככי אותה מסגרת קהילתית. היצירות שיוצגו בחלק זה אמנם עוסקות במלחמה, אך הן מבטאות תפיסות רחבות הרבה יותר של אלימות מינית כאמצעי לרכישת כבוד בקרב מבצעי העברות באמצעות הדגשת התפיסות של העליונות הגברית והמיניות הבזויה בנרטיב התרבותי.

בחלקו השלישי של הפרק יוצג "העידן החדש", העידן שבו חל בספרות ובקולנוע מפנה תרבותי אל עבר הקול נשי. בחלק זה תתואר ההתפתחות ביצירות הספרות והקולנוע מאז החלה הלחימה בשטחה של יוגוסלביה לשעבר ועד היום. עוד יידונו יצירות ספרות וקולנוע העוסקות במלחמת העולם השנייה בחזית המזרחית והמערבית בהקשר זה בהתאם למועד יצירתן או לחלופין המועד שזכו לעדנה ציבורית. יצירות אלו מבליטות אף יותר את המפנה התרבותי שחל בעידן החדש, שכן כפי שיוצג להלן, יצירות אלה פרצו את מאפייני עידן השתיקה ואפשרו לנשים להשמיע את קולן. היצירות שיידונו בחלק זה מבקשות להציב במוקד הנרטיב את נושא האלימות המינית והשלכותיה, והן מאופיינות בהתייחסות רחבה וגלויה למעשים של אלימות מינית ואונס בעת מלחמה. עוד יוצג השינוי שהתחולל בעידן זה באופן הצגת דמותה של הקורבן האישה – כגיבורת הנרטיב או במרכז הנרטיב, והאופן ששינוי זה מאפשר השתחררות מדפוסי העידנים הקודמים.

עידן השתיקה

כמו שנטען בחלק המשפטי של עבודה זו, במלחמת העולם השנייה ואחריה התאפיין המשפט הבינלאומי בהתעלמות ממעשי האלימות המינית ובהשתקה של הקול הנשי. תקופה זו כונתה "עידן השתיקה". חלק זה נועד לבחון את יצירות הספרות והקולנוע שנוצרו בתקופה זו, וכמו שייטען להלן התאפיינו גם הן

במאפייניו התרבותיים של עידן זה - ובראשם השתקה, שתיקה והדחקה³ קולקטיביות בכל הנוגע לאלימות המינית נגד נשים במלחמה. בחלק הראשון יוצגו היבטים היסטוריים, סוציולוגיים ותרבותיים של ההבניה החברתית של השיח על המלחמה בכלל והשיח על האלימות המינית במלחמה בפרט; ואילו בחלק השני ייבחן האופן שבו הוצגו מעשי האלימות המינית במלחמה בספרות ובקולנוע. בחלק השלישי תוצג סוגה ספרותית המכונה "אמנות הבחילה", סוגה שאפיינה את תום עידן השתיקה ואת תחילתו של העידן הבא – עידן הכבוד.

עידן השתיקה וההבניה החברתית של השיח על מלחמת העולם השנייה

השתיקה בנוגע למלחמה

חוקרים אחדים עמדו על קיומו של מעין "מורטוריום" תרבותי שבא לידי ביטוי בשתיקה, בהשתקה ובהדחקה של תודעת המלחמה במדינות רבות בעשורים הראשונים שלאחר מלחמת העולם השנייה.⁴ דוגמה בולטת לתופעה ניתן למצוא בשתיקתם של ניצולי השואה בכל הנוגע למאורעות המלחמה, שתיקה שאפיינה את היישוב היהודי בארץ ישראל לאחר תום המלחמה. הצבר אמנם היה מודע למלחמת העולם השנייה ולשואת העם היהודי במישור הקולקטיבי (אם כי באופן שהותאם לחלק מ"מיתוס ההקמה של מדינת ישראל"⁵), אבל על הזיכרון הפרטי האישי נגזרה שתיקה.⁶ כך בשנים הראשונות שלאחר מלחמת העולם השנייה שלט בחברה הישראלית הנרטיב של הניצול-הלוחם-הגיבור (לרוב גברים שהצטרפו לשורות הלוחמים הפרטיזנים או מי שמרדו בגטאות ובמחנות), שדמה לדמות הצבר הישראלי.⁷ תופעה זו איננה ייחודית ליישוב היהודי ולמדינת ישראל, והיא רווחה במדינות רבות:

³ ההשתקה היא מצב שבו גורם חיצוני לשותק כופה עליו שתיקה או למצער מעודד אותה. השתיקה וההדחקה עשויות שתיהן לבוא לידי ביטוי דומה בהיעדרו של שיח מילולי, אבל ההבדל ביניהן נעוץ ברמת המודעות. בהשתקה התכנים המשותקים זמינים כל העת במודע ואף מבקשים לפרוץ החוצה ולבוא לידי ביטוי; ואילו ההדחקה היא מנגנון של סילוק והרחקה ברגישים של תכנים כגון זיכרונות, תחושות ורגשות מן המודע אל התת-מודע. ההדחקה היא מנגנון הגנה פסיכולוגי נפוץ בקרב קורבנות, ניצולי טראומת מלחמה, והוא מאפשר להדחיק את הזוועות אל הרמה הבלתי מודעת של הזיכרון האנושי.

⁴ החוקרים מסכימים ביניהם שלאחר מלחמת העולם השנייה התאפיינה התודעה הציבורית בשקט בכל הנוגע לה, אבל משכה של התקופה שנוי במחלוקת. ראו לדוגמה את דבריה של אניטה שפירא על הדחת השואה בתודעה הישראלית: אניטה שפירא, **יהודים חדשים יהודים ישנים** (תשס"ג) בעמ' 86. עוד לעניין זה ראו: יאיר אורון, **זהות יהודית ישראלית** (תשנ"ג) בעמ' 89; יוסף גרני, **בין אושוויץ לירושלים** (תשנ"ח) בעמ' 28; דוד אוחנה ורוברט ס' ויסטריך, "מבוא: נוכחות המיתוסים, ביהדות, בציונות, ובישראליות", **מיתוס וזיכרון: גילגוליה של התודעה הישראלית** (תשנ"ז) 11, בעמ' 31; Omer Bartov, *Mirrors of Destruction: War, Genocide, and Modern Identity* (2000), p. 191; Yael Zerubavel, *Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition* (1995) pp.194-195. ראו: Anita Shapira, "The Holocaust: Private Memories, Public Memory", *Jew. soc. stud.* (1998) 40, pp. 44 & 55; Ernestine Schlant, "Introduction", *Legacies and Ambiguities: Postwar Fiction and Culture in West Germany and Japan* (Ernestine Schlant and J. Thomas Rimer - eds., 1991) 1, p. 8: "Denial, avoidance, silence became part of an arsenal of defense mechanisms that did not break open until the 1960s"; Eric Conan and Henry Rousso, *Vichy: An Ever-Present Past* (Nathan Bracher – trans., 1998) p. 38: "from 1950 to 1970, when in the official and even collective memory, the heroic remembrance of wartime Gaullism and silence about the Genocide and French anti-Semitism predominated"; על מחנות, זיכרון וקולנוע באירופה, 1965-1955, **קולנוע וזיכרון: יחסים מסוכנים?** (חיים בראשית, שלמה זנד ומשה צימרמן - עורכים, תשס"ד) 317, בעמ' 317.

⁵ אניטה שפירא, **השואה - זיכרון פרטי וזיכרון ציבורי** (1997) בעמ' 96.

⁶ שפירא שם, בעמ' 96-97: "נוצר קשר של שתיקה: הוותיקים העדיפו לא לשאול, [...] משום שהיה קשה לשמוע או לעכל את הדברים שסיפרו הניצולים. העולים החדשים העדיפו לא לספר [...] הפצעים עדיין לא הגלילו, וכל נגיעה בהם גרמה לפתיחתם מחדש" (שם, בעמ' 97); שפירא (לעיל, הערה 4) בעמ' 99.

⁷ גבע שרון, **אל האחות הלא ידועה - גיבורות השואה בחברה הישראלית** (תשע"א) בעמ' 13; איריס מילנר, **הנרטיבים של ספרות השואה** (תשס"ט) בעמ' 80; שפירא (לעיל, הערה 4) בעמ' 86 ו-117; אבי כצמן, "מול הדן השותק", **עתון 77: ירחון לספרות**

Such a conspiracy of silence over war victims existed in some Western countries [...]. When the war ended, governments and society alike turned their attention to the future leaving behind the painful memories of the past. Thus, perhaps not surprisingly, little attention was paid to the relief of concentration camp and war survivors [...].⁸

השתיקה וההדחקה הקולקטיביות הן בעצם הבניה חברתית תרבותית המכתיבה נורמות הקובעות על אילו תכנים אפשר ואף רצוי לדבר, ומאילו תכנים מוטב להימנע.⁹ במלחמה ולאחריה לשתיקה תפקיד חשוב בעיצוב התודעה הציבורית בנוגע למלחמה. ג'יי וינטר מצביע על שלושה דחפים עיקריים להבניה החברתית של שתיקה על מלחמה, ואלה באים לידי ביטוי בשלוש צורות של שתיקה:

את השתיקות מהסוג הראשון וינטר מכנה "liturgical silences". לטענתו, המלחמה היא תופעה הנוגעת ביסודותיה המוסריים והדתיים של החברה, והשיח עליה מעורר עיסוק בנושאים אתיים ותאולוגיים כגון אובדן, אבל, הקרבה ותאודיציה. השתיקה היא רכיב חיוני בעיבוד של תוצאות המלחמה ובהתמודדות עמה, ובעצם מאפשרת לאלו הזקוקים לכך לעבד את הדברים בזמן ובאופן המתאימים להם.

ותרבות 144-145 (תשנ"ב) 97, בעמ' 101, כצמח טוען שהספרות העברית והישראלית בכלל והשירה בפרט השתתפו ב"קשר שתיקה תרבותי" בכל הנוגע לשואה, מצב שהוא מכנה "שתיקה מגויסת". לטענתו, "גדולי הסופרים לא התייחסו אליה [לשואה]", ואם התייחסו, עשו זאת בצמצום. כך היצירה הישראלית מבליטה את היעדר ההתייחסות לשואה ואת דחיקתה לשולי היצירה התרבותית. לעניין דימוי הגיבור היהודי מחוץ לישראל ראו: Wendy Jo Gertjeanssen, *Victims, Heroes, Survivors: Sexual Violence on the Eastern Front During World War II* (Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, University of Minnesota, 2004) pp. 40-41: "[...] there was no room for any specific suffering Soviet Jews endured, and within Soviet ideology there was no room for any kind of specific suffering that women endured. There was only room for their heroic efforts." מדינות (מזרח גרמניה ומערב גרמניה) שלט הנרטיב של החייל גיבור המלחמה, ראו: גלעד מרגלית, **אשמה, סבל וזיכרון - גרמניה זוכרת את מתיה במלחמת העולם השנייה** (תשס"ז) בעמ' 91 ו-93. מנגד ראו את עדותו של חנוך ברטוב: "אין אמת בדיבה על אדישותנו לשואה", **עתון 77: ירחון לספרות ותרבות** 144-145 (תשנ"ב) 66 בעמ' 69: "ומי שאומר, שבשנות הארבעים והחמישים והשישים היינו אטומים לשואה, מתכחש לעיקר מהותו של דור שלם בארץ ומוציא עליו - אם מטמטום, אם מרשעות או מתוך איזה עיוות פנימי - את הרעה מכל הדיבות".

Loes H. M. Van Willigen, "Organization of Care and Rehabilitation Services for Victims of Torture and Other Forms of Organized Violence: A Review of Current Issues", *Torture and Its Consequences: Current Treatment Approaches* (Metin Basoglu - ed., 1992) 277, p. 289; Shapira; 102 בעמ' (לעיל, הערה 5) בעמ' 102; שפירא (לעיל, הערה 5) בעמ' 102; Shapira (לעיל, הערה 4) בעמ' 55: "It would seem that the 'years of silence' were not exclusive to Israel but universal, [...]"; Tuija Parvikko, "How to Remember the Holocaust?", *Education and the Spirit of Time* (Olli-Pekka Moisio and Juha Suoranta - eds., 2006) 131, p. 133: "[...] many scholars of the Third Reich and the Holocaust have argued that the first decades after the end the Second World War were, indeed, characterized by a desire to remain silent about what had taken place in Europe"; Lisa A. Mazzei, *Inhabited Silence in Qualitative Research: Putting Poststructural Theory to Work* (2007) p. 41: "The silence on the part of old family members through the atrocities of WWII in Germany were positive expressions of words not spoken. Because what had happened was 'unspeakable', it was not spoken, but in not speaking, the silent words fell heavier on the ear than if voiced". עוד ראו את תיאורו של פיטר שניידר (Peter Schneider) על השתיקות בנוגע למלחמת העולם השנייה שאפינו את ארוחותיו המשפחתיות: Peter Schneider, "German Postwar Strategies of Coming to Terms with the Past", *Legacies and Ambiguities: Postwar Fiction and Culture in West Germany and Japan* (Ernestine Schlant and J. Thomas Rimer - eds., 1991) 279, p. 281: "I had the feeling of growing up in a permanent shadow, in some gray, unclear substance that covered memories and feelings, as if I could look at reality only through a tinted glass. Nobody would speak out. I remember those silent lunches, where I heard only the clinking of knives and forks. The absence of speech and laughter were more disturbing to me than anything I might have heard about World War II".

⁸ ראו: ג'יי וינטר, "ההבניה החברתית של שתיקה", **תרבות, זיכרון והיסטוריה** (כרך 1 - תמונות זיכרון, מאיר חזן ואורי כהן - עורכים, תשע"ב) 53, בעמ' 54.

את השתיקות מן הסוג השני וינטר מכנה "political or strategic silences", והן מבוססות על העובדה שהמלחמה מעוררת קונפליקטים חברתיים כגון האם המלחמה הייתה מוצדקת? האם נצרכה אלימות שכזאת? במקרה זה ההשתקה משמשת ככלי פוליטי אסטרטגי להשהיה ולעתים אף לחיסול הקונפליקט. דחייתה של ההתמודדות עם הסוגיה הבעייתית נשענת על התקווה שעם חלוף הזמן להט המחלוקת סביב אירועי המלחמה ידעך.

את השתיקות מן הסוג השלישי וינטר מכנה "essentialist silences", והדחף העומד בבסיסן רואה בשתיקה גורם המדרג את בעלי הזכות לדבר על אירועי המלחמה; שתיקה זו שומרת את הזכות ואת הסמכות לדבר על מה שאירע רק למי שהיו שם וחוו זאת על בשרם. ואולם זכות זו אינה שמורה לכל הקורבנות-הניצולים שחוו את המלחמה על בשרם, ורבים מהם בכל זאת מושתקים.¹⁰

לדבריו של חיים דסברג תופעת ההשתקה היא תופעה אוניברסלית, שכיחה, המתרחשת כשהקורבנות-הניצולים נפגשים עם החברה. החברה הקולטת איננה נוהגת בהם בסולידריות, אלא בהיעדר רגישות ואף באטימות,¹¹ ומלבד יחסה המנוכר אליהם היא גם מבקשת להכפיף את העדויות הטראומטיות שלהם ואת זיכרונם להקשר התרבותי ההגמוני. כך הקורבנות-הניצולים המוכנים לחשוף את סיפורם ולהעיד נאלצים להתאים את עדותם לדרישות החברתיות התרבותיות ההגמוניות, ואם העדות פוגעת באינטרס של החברה, היא מושתקת:

"telling it like it was" threatens the status quo, powerful political, economic, and social forces will pressure survivors either to keep their silence or to revise their stories.¹²

הניצול מעוניין בדרך כלל לשוב במהרה לשגרה ולהשיב לעצמו את חיינו שנגזלו ממנו, ובכלל זה לשוב לחיי המשפחה והחברה,¹³ ולפיכך מקבל בנקל את תכתיבי החברה גם במחיר שתיקה על העבר:

When the survivors returned to civilization, silence about their experience was often both internally and externally imposed. Some sought to still their voices to hasten recovery and quicken their adjustment to postwar society.¹⁴

¹⁰ Jay Winter, "Thinking about Silence", *Shadows of War: A Social History of Silence in the Twentieth Century* (Efrat Ben-Ze'ev, Ruth Ginio and Jay Winte - eds., 2010) 3, pp. 4-7. וינטר שם, בעמ' 54-56.

¹¹ חיים דסברג, "החברה הישראלית מול טראומה מאורגנת, או: המטפל מול הניצול", **שיחות: כתב העת הישראלי לפסיכותרפיה** 1 (2) (1987) 98, בעמ' 99. דסברג מסביר כי חוסר הרגישות מקורו ברגשות האשם שהקורבנות-הניצולים מעוררים בחברה הקולטת. עוד הם מעוררים שאלה מוסרית לא פשוטה - "מה עשיתם אתם כשאנחנו היינו 'שם' - גם אם שאלה זאת אינה נשאלת במפורש (שם, שם). ראו גם: Phyllis Palgi, *Socio-Cultural Trends and Mental Health Problems in Israel* (2nd ed., 1969) p. 19.

¹² Kalí Tal, *Worlds of Hurt: Reading the Literatures of Trauma* (1996) p. 7.

¹³ ידועה ומוכרת שיטתו של אריסטו בנוגע להיותו של האדם יצור חברתי, אך מעניין לראות כי לשיטתו ההתרחקות מחיי החברה מאפיינת אדם שוחר מלחמה - "לפיכך ברור כי המדינה נמנית עם הדברים שמן הטבע, וכי בן האדם הוא מטבעו בעל חיים מדיני. ומי שמעצם טבעו, ולא בדרך מקרה, אינו שייך למדינה, הלוא הוא אחד משניים: יצור נקלה או נעלה מאדם. והוא כאותו 'חסר שבט', חסר דין, חסר בית', שאותו גינה הומירוס, אשר לא זו בלבד שזה טבעו, אלא הוא גם שוחר מלחמה, שהרי הוא בודד, כחייל במשחק האבנים'. ראו: אריסטו, **פוליטיקה - ספרים א, ב, ג** (נורית קרשון - תרגום, 2009) בעמ' 28 (ספר א, 1253a).

¹⁴ Lillian S. kremer, "The Holocaust and the Witnessing Imagination", *Violence, Silence, and Anger: Women's Writing as Transgression* (1995) 231, p. 231.

ניתן אפוא לומר שההשתקה, השתיקה וההדחקה של חוויות המלחמה והשיח עליה הן תופעה תרבותית בולטת בעקבות מלחמה, בנפרד מסוגיית השיח או ליתר דיוק היעדר השיח על האלימות המינית נגד נשים בעתות מלחמה, שעליהם יורחב הדיון בחלק הבא.

השיח על מעשי האלימות המינית במלחמה

שתיקתן של קורבנות האונס והאלימות המינית בכל הנוגע לחוויית הפגיעה בהן היא תופעה תרבותית בולטת אף בעתות שלום, ונראה שהטעמים לכך הם בין היתר אטימות חברתית, חוסר רגישות וחוסר היעילות המערכתית בטיפול בפוגעים ובנפגעות שהקורבנות חוות.¹⁵ מצב מלחמה עלול להקצין תופעה זו.¹⁶ השירותים ומנגנוני האכיפה - שבעת שלום מתקשים לגלות אמפתיה כלפי קורבן האונס - בעת מלחמה בדרך כלל אינם מתפקדים כלל. גם כשהמערכת הציבורית מצליחה לתפקד בעת מלחמה, היא רואה לנגד עיניה תחילה את האבדות הרבות בנפש של הלוחמים הגברים בשדה הקרב ואת קשייהם של הלוחמים, המתמודדים עם מחסור בצידוד ומזון, ואילו חשיבות ריבונותן של נשים על גופן נדחת לקרן זוית. לעתים,

¹⁵ כך למשל כותב מנחם אמיר על המציאות שהקורבנות צריכות להתמודד עמה בעתות שלום: "זהו הפשע היחיד בו האשמה מועברת לקורבן והופכת אותה מטרה לבז. השירותים הציבוריים שאליהם מגיעה קורבן האונס רק ממשיכים לאנוס את נשמתה בחוסר רגישותם ובאי-יעילותם. לא אמפטיה כי אם אפטיה, בוז והאשמה היא מנת חלקן של נשים אלו מצד הציבור כולו, מצד ספקי השירותים ומצד המאיישים את מערכת אכיפת החוק והמשפט". ראו: מנחם מאיר, "הקדמה", **בניגוד לרצוננו: גברים, נשים ואונס** (שרה סייקס ואילנה גולן - תרגום ועריכה, 1980) 7, בעמ' 8. להרחבה בעניין זה ראו ספרה של ג'ניפר טמקין על הטיפול בקורבנות אונס במערכת הציבורית באנגליה: Jennifer Temkin, *Rape and the Legal Process* (1987) pp. 1-8; עוד ראו: Adam Jaworski, *The Power of Silence: Social and Pragmatic Perspectives* (1993) p. 127: "The victims of rape, who are predominantly women, usually remain silent about the crime that has happened to them. Their silence is not voluntary. It is the silence of the shame and fear that they anticipate in case their rape case becomes public. [...] Moreover, a rape victim is very often portrayed as responsible for the crime"; Sara Sharratt, *Gender, Shame and Sexual Violence: The Voices of Witnesses and Court Members at War Crimes Tribunals* (2011) p. x: "Attitudes towards rape in war often feed on the very same and deeply gendered rape myths as in 'The peace time, inevitably holding the victim responsible too for her own ordeal' embedded assumptions are that rape must be inevitable in war, a lesser crime than in peacetime and an excusable behavior in war for men deprived of sexual intercourse". ומערכת המשפט (בעתות שלום) כלפי קורבן האונס, ראו: Camille E. LeGrand, "Rape and Rape Laws: Sexism in Society and Law", 61 *Cal. L. Rev.* (1973) 919, pp. 919-941.

¹⁶ ראו: נעמי לבנקרון, "העלמות והמוות: 'זנות', אונס ועבדות מינית במלחמת העולם השנייה", **תיאוריה וביקורת** 32 (2008) 14, בעמ' 20; סוזן בראונמילר, **בניגוד לרצוננו: גברים נשים ואונס** (שרה סייקס ואילנה גולן - תרגום ועריכה, 1980) בעמ' 75: "הגיוי להניח כי בשעת קרבות עזים לא יגלה בית-דין צבאי נטיה להתכנס לצורך דיון במעשה אונס שבו מעורבת אישה ממחנה האויב, במקרה שהאשה או קרובי משפחתה היו בכלל מסוגלים לעשות את הצעד הדרוש, כדי להגיע לשלטונות ולהגיש את התלונה"; Katherine R. Jolluck, *Exile and Identity: Polish Women in the Soviet Union during World War II* (2002) p. iii: "Those targeted for sexual violence demonstrated incredible fortitude and innovation by camouflage, other acts of deception, and heroic acts of self-sacrifice. During the last half century, many survivors, slowly and courageously revealed their stories in various ways. Although fast, the shame many victims and survivors have experienced is misplaced. It belongs instead to the perpetrators in all their civilian, political, and military forms. The long-standing, deafening, and pervasive silence surrounding the topic of sexual violence has served well the perpetrators and others inclined to disbelief. Despite the abundance of documentation – in German and east European documents, memoirs, testimonies, and novels – scholars, witnesses, and officials chose to ignore these crimes". לרשויות ולהגיש תלונה בגין מעשה האונס שביצעו הרוסים בנשים הגרמניות בתום המלחמה, מתוך: *Documents on The Expulsion of the Germans from Eastern-Central-Europe (Vol I: The Expulsion of the German Population from the Territories East of the Oder-Neisse-line)*, Theodor Schieder - ed., 1954) p. 244: "Where could one lodge a complaint? Everywhere one was as a German chased away like a stray dog" Katrina Lee Koo, "Confronting a Disciplinary Blindness: Women, War and Rape in the International Politics of Security", 37 *Aust. J. Pol. Sei* (2002) 525, p. 531: "Generally, women face an international community that has historically preferred to consider rape outside the realm of the political. Thus, women have felt that their testimonies are unwanted. Revelations of their experiences may bring shame, dishonour and embarrassment to themselves and their families and even their nations".

במצב של כיבוש, למגנוני האכיפה הישנים אין כל סמכות, ולכובש אין כמעט אינטרס להעמיד לדין ולהרשיע את לוחמיו. הקשיים המערכתיים להגן על קורבן האלימות המינית ולתמוך בה עשויים לאפיין מלחמות רבות, ויש בהם כדי לתרום להבניה החברתית של השתיקה בנוגע למעשים אלה.¹⁷ על אף הסברים מעשיים אלו, העשויים לאפיין מלחמות רבות, ניתן לומר כי מבחינה היסטורית נראותם התרבותית של מעשי האלימות המינית במלחמת העולם השנייה הייתה פחותה בהרבה במלחמות המאוחרות לה. קטרין מקינון מסבירה כי בשונה מהמלחמה ביוגוסלביה, למשל, במלחמת העולם השנייה לא בלטו מעשי האונס והאלימות המינית:

[...] לא היה זה משום שמעשי זוועה מיניים לא התרחשו, גם לא משום שלשואה לא היו ממדים מיניים בולטים. נכון יותר לומר שהיות שהניצולות בחרו בשתיקה, ויתר העולם העדיף במידה רבה לשכוח ולהשלים, ניתן היה להקל בערכם של מעשי הזוועה המיניים, הן מבחינת מספרם והן מבחינת חשיבותם, וכך להתעלם מתפקידה האינטגרלי של הפגיעה המינית [...].¹⁸

לטענתה של מקינון, שתיקת הקורבנות עצמן וההבניה החברתית שהעדיפה את השכחה ואת ההשלמה עם המעשים תרמו להתעלמות ממעשי האלימות המינית שבוצעו במלחמת העולם השנייה או למצער לזילות שלהם. מדובר בשתי תופעות האחוזות זו בזו ומזינות זו את זו: שתיקת קורבנות האונס מביאה לידי מוסכמה חברתית שמעשים אלו היו נדירים, ומוסכמה זו מביאה לידי שתיקה של קורבנות האונס.¹⁹ היחס החברתי לתופעה הביא אפוא נשים רבות לבחור בשתיקה שכן "לתפיסתן" סיפורן האישי אינו חלק מהתמונה הגדולה של אירועי המלחמה. נשים אלו חשו שסיפורן אינו חלק מן ההיסטוריה של מלחמת העולם השנייה, וכי הסובבים אותן לא יבינו את חוויותיהן מהפגיעה המינית.²⁰

¹⁷ ראו דבריו של ניקולה הנרי בהתייחסו למשפט הבינלאומי: Nicola Henry, *War and Rape: Law, Memory, and Justice* (2011) p. 59: "While there were prosecutions and heavy punishments for rape crimes that were committed by Allied soldiers, the absence of international prosecutions for these crimes has, at least in part, contributed to the silence and subsequent controversy surrounding wartime rape. The power of an international war crimes trial, like at Nuremberg and Tokyo, is formidable to the formation of a collective memory of wartime rape. Silence then forms a central part of the memory of wartime rape during the Second World War, due to the driving force of victor's justice; a justice that spared little room for women or victims in general". Annabelle Baldwin, "Sexual Violence and the Holocaust: Reflections on Memory and Witness Testimony", 16 *J. Holocaust Educ.* (2010) 112, p. 120.

¹⁸ קטרין מקינון, **פמיניזם משפטי בתאוריה ובפרקטיקה** (עידית שורר - תרגום, 2005) בעמ' 144. ראו גם: Jeffrey Burds, "Sexual Violence in Europe in World War II, 1939–1945", 37 *Politics & Society* (2009) 35, p. 63: "And the lives of women victims who survived sexual violence during World War II? The most common feature that unifies all studies of the trajectories of women's lives after sexual violence is their silence, their unwillingness to speak".

¹⁹ Baldwin (לעיל, הערה 17) בעמ' 118: "[...] historians observe that there is very little discussion by Holocaust survivors of experiences of sexual violence, and thus conclude that it was rare. This results in a lack of scholarly attention to the plight of Holocaust survivors who were sexually abused, which in turn feeds the silence of survivors – their experiences do not fit the common narrative of Holocaust experience and so the survivor deems them unimportant or exceptional, and excludes them from their public retellings".

²⁰ Zoë Waxman, "Rape and Sexual Abuse in Hiding", *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust* (Sonja Maria Hedgepeth and Rochelle G. Saidel – eds., 2010) 124, p. 128; Karin Doerr, "Memories of History: Women and the Holocaust in Autobiographical and Fictional Memoirs", 18 *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies* (2000) 49, p. 50: "The reason was that they did not deem their story relevant to the larger picture of the Holocaust, especially when it contained elements of sexual violation Helene Sinnreich, "And it Was Something We Didn't Talk About": Rape or gender-related matters". of Jewish Women During the Holocaust", 14 *Holocaust Stud: A J. Cult. & Hist.* (2008) 1, p. 4; Joan Ringelheim, "Women and the Holocaust: A Reconsideration of Research", *Different Voices: Women and the Holocaust* (Carol Rittner and John Roth – eds., 1993) 373, p. 377; יש אף נשים שהבניה החברתית הובילה אותן לסרב

ממחקרים עולה שטעם נוסף לשתיקת הקורבנות היה הבושה שחשו נשים על שניצלו.²¹ רגש בושה זה מדגים את ההבניה חברתית ואת עוצמתה, ואפשר להבינו על רקע ההאשמות הגלויות או המרומזות שהנשים מכרו את גופן לשם הישרדות.²² כך למשל מתארים אנטוני ביוור וארטמיס קופר את היחס שקיבלו נשות פריס בתום המלחמה:

העובדה שקיום יחסים עם הגרמנים היתה הדרך היחידה שבה יכלה אישה להציל את ילדיה מרעב לא זכתה כמעט להתייחסות כאשר נתקפה הקהילה זעם שלוח-רסן [...] נותרו לנו תצלומים של נשים שהופשטו עירומות וצלבי קרס צוירו בזפת על גופן, נשים שאולצו [...] לצעוד ברחובות תחת מטר של גידופים, ילדיהן הבלתי חוקיים בזרועותיהן. יש גם דיווחים על כמה מקומות בהן עונו נשים ואף נרצחו בעת הטקסים הברבריים האלה.²³

נשים אלו - ששכבו עם האויב הגרמני, ובפרט כשליחסים נלווה ממד של רצון חופשי - נתפסו לעתים כמשתפות פעולה ואף כגורעות מהאויב עצמו. נשים רבות שהיו קורבנות לאונס ולאליומות מינית שנכפו עליהן בעת מלחמת העולם השנייה, לא זכו ליחס תומך ומסייע ואף לא לעשיית דין וצדק; אך לא זו בלבד שהחברה הענישה אותן,²⁴ הן סבלו מהשפלות פומביות ומדחייה חברתית.²⁵ על רקע זה מתבהרים קמעא המאפיינים הייחודיים של יצירות הספרות והקולנוע מתקופה זו.

להגדיר את הפגיעה בהן כפגיעה מינית: Ronit Lentin, "'A Howl Unheard': Women Shoah Survivors Dis-Placed and Re-Silenced", *When the War Was Over: Women, War and Peace in Europe, 1940-1956* (Claire Duchon and Irene Bandhauer-Schdfmann – eds., 2000) 179, p. 188: "Many women survivors, although they were sexually exploited, decline to 'name' their abuse as sexual exploitation by men, both Nazis and Jews". Marion Kaplan, *Between Dignity and Despair: Jewish Life in Nazi Germany* (1998) p. 8: "Many women, particularly young women, remained silent"; Sybil Milton, "Women and the Holocaust: The Case of German and German-Jewish Women", *Different Voices: Women and the Holocaust* (Carol Rittner and John Roth – eds., 1993) 213, pp. 230-231.

²¹ בהתייחס לנשים הפולניות, ראו למשל: Joluck (לעיל, הערה 16) בעמ' 175: "[...] Polish women of this period did not find a voice that would enable them to talk openly of what they suffered at the hands of Soviet men. [...] if tramitized by rape or forced prostitution, women felt compelled to remain silent". Helene J. Sinnreich, "The Rape of Jewish Women During The Holocaust", *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust* (Sonja Maria Hedgepeth and Rochelle G. Saidel – eds., 2010) 108, p. 133-132. Waxman, שם, בעמ' 108.

²² עמר ברטוב, **היהודי בקולנוע: מה "גולם" ל"אל תגעו לי בשואה"** (תשס"ח) בעמ' 244; Baldwin (לעיל, הערה 17) בעמ' 119: "women may have become more wary of talking due to a growing fear of judgment from the wider community that women who survived must have done so by selling their bodies for favours in the camps". Na'ama Shik, "Sexual Abuse of Jewish Women in Auschwitz-Birkenau", *Brutality and Desire: War and Sexuality in Europe's Twentieth Century* (Dagmar Herzog - ed., 2009) 221 pp. 228, 238.

²³ אנטוני ביוור וארטמיס קופר, **פריס לאחר השחרור: 1944-1949** (רפי קינן - תרגום, 2005), בעמ' 75-76. לדבריו של ג'פרי בורדס (Jeffrey Burds) לא רק נשות צרפת שנחשדו בקיום יחסי מין עם האויב ספגו השפלות ואליומות, אלא גם נשים בלגיות, רוסיות, גרמניות וסקנדינביות. ראו: Burds (לעיל, הערה 18) בעמ' 60-62. היחס המשפיל כלפי נשים שנחשדו בקיום יחסי מין עם האויב בא לידי ביטוי בתום המלחמה בין היתר בגילוח שער ראשן בידי ההמון, ומדובר היה בתופעה רחבת היקף. פבריס וירגילי מעריך ששער ראשן של יותר מ-20,000 נשים צרפתיות גולח והן סבלו מהשפלות נוספות, ראו: Fabrice Virgili, *Shorn Women: Gender and Punishment in Liberation France* (John Flower - trans., 2002) pp. 1, 50-53, 114-116, 119, 121.

²⁴ לבנקרון (לעיל, הערה 16) בעמ' 17 ו-21: Nomi Levenkron, "Death and the Maidens: 'Prostitution', Rape, and Sexual Slavery during World War II", *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust* (Sonja Maria Hedgepeth and Rochelle G. Saidel – eds., 2010) 13, p. 16.

²⁵ ראו: Joan Miriam Ringelheim, "Genocide and gender: A split memory", *Gender and Catastrophe* (Ronit Lentin - ed., 1997) 18, p. 25: "[...] for family members, the rape of mothers, grandmothers, sisters, friends, or lovers during the Holocaust is difficult to face. The further possibility that mothers or sisters or lovers voluntarily used sex for food or protection is equally difficult to absorb [...] But to dismiss situations that relate so specifically to women makes it impossible to begin to understand the victimization of women" Levenkron, שם, בעמ' 23.

הספרות והקולנוע בעידן השתיקה

ההתעלמות בספרות ובקולנוע ממעשי האלימות המינית שבוצעו במלחמת העולם

השנייה

לאחר מלחמת העולם השנייה בלטה בייצוגיים התרבותיים השתיקה בכל הנוגע למעשים של אונס ואלימות מינית כלפי נשים במלחמה. יצירות ספרות וקולנוע רבות מתקופה זו, על אף עיסוקן במלחמה ובזוועותיה, התעלמו מן האלימות המינית.²⁶ שתיקה זו אפיינה בין היתר את הספרות האוטוביוגרפית, שבה תיארו הקורבנות את שחו על גופן:

Thousands of women were raped during the war, but no one hears about them. The Anne Franks who survived rape don't write their stories.²⁷

השתיקה האוטוביוגרפית עשויה לנבוע מההסברים שהובאו למעלה ואפיינו את הקושי של הנשים ששרדו לספר; ואולם ההתעלמות ממעשי האלימות המינית לא אפיינה את הסוגה האוטוביוגרפית בלבד, אלא את כלל יצירות הספרות, והיא מתיישבת עם המגמה התרבותית הכוללת של שתיקה בכל הנוגע למעשים של אלימות מינית:

[...] one of the characteristics of Holocaust writings at their most authentic is that they are peculiarly and predominantly sexless.²⁸

יש הטוענים שהטעמים להתעלמותם של הספרות והקולנוע מהאלימות המינית נעוצים בחשש כי דיונים על מיניות בכלל ופגיעה מינית בנשים בפרט עשויים לחלל את זיכרון המתים, או החיים, ואף לחלל את זיכרון השואה עצמה.²⁹ ניתן אף לשער כי שתיקה זו הושפעה רבות מהסברה הרווחת שתופעת האלימות המינית הייתה נדירה.³⁰

²⁶ קשה עד בלתי אפשרי לאתר יצירות מעידן השתיקה שבמרכזן האלימות המינית והחוויה הנשית. כך למשל כותבת מילנר (לעיל, הערה 7) בעמ' 92: "מקומו המרכזי של הגוף הנשי בסיפור על נשים בשואה קשור, במקביל, להיותן קורבנות של ניצול מיני ושל ניסויים 'רפואיים' אכזריים באברי הרבייה. ואולם היבט זה של החוויה הנשית נשאר בדרך כלל מוצנע. [...] גם ספרות השואה שותפה להשתקתם של אספקטים אלה של השואה, וממעטת לעסוק בקורבנות המינית של נשים". נראה שהפגיעה המינית בנשים והאונס שלהן במלחמה כאילו נדחקו מחוץ לדפי ההיסטוריה, ראו גם: Zoë Waxman, "Sexual Violence and the Holocaust", *Feminism, Literature and Rape Narratives: Violence and Violation* (Sorcha Gunne and Zoë Brigley – eds., 2012) 117, p. 122. עוד ניתן לומר שאת רוב יצירות הספרות והקולנוע שנוצרו בעידן זה יצרו גברים מנקודת מבט גברית, כך שאת הנרטיב הבולט בשנים הראשונות לאחר המלחמה ייצג דמות הגבר הגיבור: Jay Johnson, "Same Hell, Different Horrors": Women in The Holocaust; Testimony into Fiction (Vol. 1, 2001) p. 13: "male survivor narrative has been particularly reliant on the autobiographical strategies of heroism and spiritual resistance which within our culture has long been valorised; and it is these norms which have been universalised into 'master' narratives". עוד ראו Koo (לעיל, הערה 16) בעמ' 532: "The literature on the modern Western experience of war [...] Where women's experiences are written into accounts of war, it is usually as the state-sanctioned support base of soldiers: wives, mothers, [...] entertainers and, occasionally, prostitutes. Rarely are there discussions of the violence committed against women as women, be they civilians or soldiers. At some level it is understood that it happens, but it is not dwelled upon".

²⁷ Judith Magyar Isaacson, *Seed of Sarah: Memoirs of a Survivor* (1990) pp. 144-145.

²⁸ Alvin Rosenfeld, *A Double Dying* (1980) p.164.

²⁹ ראו: Joan Ringelheim, "Women and The Holocaust: A Reconsideration of Research", 10 *Signs: Journal of Women in Culture and Society* (1985) 741, p. 745; Ronit Lentin, "Expected to Live: Women Shoah Survivors' Testimonials of Silence", 23 *Women's Studies International* (2000) 689, p. 697: "Some people

הסבר נוסף לתופעה ניתן למצוא בעובדה שאף שהנשים היו רוב הקורבנות של הפגיעה המינית, את רוב הספרות שנכתבה על מלחמת העולם השנייה בשנים הראשונות לאחריה כתבו גברים. הכתיבה הגברית התמקדה בנרטיבים שהתאפיינו במחיקה או בטשטוש של הדמויות הנשיות מתוך התעלמות מהחוויה הנשית או צמצום שלה, גם כשהנרטיב עסק בבירור בחוויה הנשית:³¹

Gender-specific experiences are overlooked in Holocaust literature, especially that written by men. The stories told seem to erase or obscure women. In the instance of erasure, the fact that the main person in the story is a woman seems irrelevant to the teller. Women's lives are neutralized into a so-called "human perspective", which, on examination turns out to be a masculine one. Women are obscured (or mystified) when their perceptions, understanding, or actions are ignored in stories that are clearly about them (for example: rape, forced abortion, prostitution). It is as if stories about women were being used to tell about the men involved. Women are there, but they are in the background. Consequently, we are blinded to the fuller context - why something is happening and to whom. Just as those who write about the Holocaust from a "universal perspective of evil" ignore Jews, those who write from a "universal perspective of man" ignore women.

Even stories about abortion, prostitution, and rape in the ghettos and camps obscure the perspective of women. Though these things happened to women, we hear only about the ways in which they affected men.³²

believe that connecting sexuality with the Shoah, even in fiction, desecrates the memory of the dead or the "Many historians :117 בעמ' (לעיל, הערה 17) Baldwin; surviving and belittles, or even denies, the Shoah itself" who examine gender in the Holocaust note that the dominant histories of the Holocaust appear to be gender neutral, in that they include no details of gender specific violence and often claim that all men and women were treated equally"; שרה שלו, *השיח האלטרואיסטי - מוסר, נשים, פוליטיקה* (תשס"ג) בעמ' 121-122.

³⁰ ראו למשל: Dalia Ofer, *Women's Holocaust Writing: Memory and Imagination* (1999) p. 11; S. Lillian Kremer, *Women in the Holocaust: Theoretical Foundations for a Gendered Analysis of the Holocaust* (1996) p. 25: "Jewish women were more likely to be subjected to sexual harassment and rape. Although the incidence of rape by the SS appears to have been rare — at least that is our impression from the [...] the concept of diaries and testimonies [...] Baldwin (לעיל, הערה 17) בעמ' 114: 'silence' in the literature of sexual violence in the Holocaust, [...] I argue that the silence surrounding sexual violence should not be viewed as a reflection of the rarity of experience, but as a result of many different factors".

³¹ Lentin (לעיל, הערה 20) בעמ' 182; שרה הורביץ, "נשים בספרות השואה: לעורר את זכר הטראומה", *בשביל הזיכרון* 16 (תשנ"ז) 21, בעמ' 22: "בנרטיבים גבריים רבים של השואה מתוארות הנשים כשוליות, חסרות ישע ושבירות, או לוקות ברמתן המוסרית וארוטיות בתהליך הפיכתן לקורבן". לדבריה של הורביץ "בכתבים על השואה פרי עטן של נשים, משמשים במכוון התיאורים המגוונים של התנסויות הנשיות ושל החיים הפנימיים הנשיים כאמצעי להסברת כמה מהסטריוטיפים הנשיים, המופיעים בטקסטים של הגברים" (שם, בעמ' 25); מילנר (לעיל, הערה 7) בעמ' 77; Kremer, שם, בעמ' 3-5: "Treatises by prominent male critics have, more often than not, relegated all but a small segment of women's Holocaust writing to the periphery, when not consigning it to invisibility. Women's experiences are rarely central to the presentation of a 'typical' Holocaust story. [...] male narratives, in which women appear as minor figures and often as helpless victims [...]". ליליאן ס. קרמר מציינת כי בספרות שכתבו גברים על השואה התיאוריים המיניים מלאים וגרפיים יותר מבספרות שכתבו נשים, ראו: Lillian S. Kremer, "Sexual Abuse in Holocaust Literature: Memoir and Fiction", *Sexual Violence Against Jewish Women during the Holocaust* (Sonja Maria Hedgepeth and Rochelle G. Saidel – eds., 2010) 177, p. 193; על הפערים בכתיבת החוויה הגברית לעומת החוויה הנשית ראו: Johnson (לעיל, הערה 26) בעמ' 1.

³² Joan Mariam Ringelheim, "The Unethical and the Unspeakable: Women and the Holocaust", 1 *Simon Wiesenthal Center Ann.* (1984) 69, pp. 73-74; עוד ראו: Sinnreich (לעיל, הערה 20) בעמ' 3-4.

ההתעלמות ממעשי האלימות המינית בספרות ובקולנוע היא הביטוי הטוב ביותר למאפייניו של עידן השתיקה, אשר כשמו כן הוא - נעדר שיח על מעשי האלימות המינית. מכיוון שאין טעם לנתח יצירות שמעשים של אלימות מינית אינם נזכרים בהן כלל, יתמקד הדיון להלן דווקא ביצירות המעטות שבהן יש התייחסות כלשהי לתופעה. כמו שייטען, גם התייחסות זו מתיישבת עם מגמת השתיקה וההדחקה שהוצגה לעיל.

הדיון בספרות ובקולנוע של עידן השתיקה יחולק לשני חלקים: בחלק הראשון יוצגו כמה יצירות שבהן יש התייחסות מינורית אופמיסטית³³ ומרחיקה לתופעת האלימות המינית בעת המלחמה; ובחלק השני יוצגו יצירות ספרותיות שבהן בא לידי ביטוי נרטיב המייחס אשמה וקולן לקורבנות.³⁴

ביטויים לאלימות מינית במלחמת העולם השנייה בספרות ובקולנוע בעידן השתיקה

התייחסות מינורית, אופמיסטית ומרחיקה לאלימות המינית

בחלק זה יוצגו כמה דוגמאות ליצירות ספרות וקולנוע מעידן השתיקה שמעשי אלימות מינית מוזכרים בהן. אזכורים אלו מתאפיינים בנרטיב היוצר מרחק רב בין המספר והסיפור ובין המעשים עצמם. הדבר בא לידי ביטוי בכמה אופנים, בעיקר אזכור תמציתי ומינימלי, אזכור כעדות שמיעה, אזכור מפי דמות משנית ואזכור בשימוש בשפה נקייה (אופמיזם).³⁵ התייחסות זו מתיישבת עם המגמה התרבותית הכוללת שאפיינה את עידן השתיקה וראתה במעשי האלימות המינית שנעשו במלחמת העולם השנייה מעשים שהשתיקה יפה להם.

יומנה של אנה פרנק, שפורסם לראשונה בהולנד בשנת 1947,³⁶ הוא ספר המבוסס על יומנה האישי של אנה, נערה יהודייה.³⁷ היומן נכתב במהלך מלחמת העולם השנייה כשהיא ומשפחתה הסתתרו יחד עם משפחה נוספת בבית של ידיד המשפחה באמסטרדם. היומן עובד לספר, ודמותה של אנה היא גם דמות המספר וגם הדמות הראשית. הספר מתאר את אנה ואת בני משפחתה המסתתרים מפני הגרמנים, ומתמקד בעיקר בקשיי היום-יום של אנה כנערה מתבגרת המסתתרת, ללא פרטיות, עם משפחתה ועם

³³ "אופמיזם – אורח-הבעה בלשון נקייה, כינוי עוקף של דברים שבינו לבניה, מקומות שבצנעה וכד' (לדעת את האיש; תשמישי-המיטה; בית-כסא) או שהם בבחינת פתיחת-פה לשטן (בית-חיים; סגי-נהור וכד')". ראו: ע' אוכמני, **תכנים וצורות – אוצר ערכים ספרותיים** (1957) בעמ' 21.

³⁴ ראו דבריה של נעמי לבנקרון: Levenkron (לעיל, הערה 24) בעמ' 23; לבנקרון (לעיל, הערה 16) בעמ' 38.

³⁵ ראו למשל את דבריה של קתרין ג'וליק: Jolluck (לעיל, הערה 16) בעמ' 168-171. ג'וליק מתייחסת לראיונות שערכה עם נשים פולניות ששרדו את המחנות בברית המועצות במלחמת העולם השנייה. בעדויותיהן נהגו הנשים לספר את סיפור האונס בגוף שלישי והתייחסו אליו כאל סיפור מעשייה, סיפור שהן שמעו. כך הן הרחיקו את עצמן מהאירוע והדגישו כי הוא קרה לנשים אחרות, אף פעם לא להן. ג'וליק מספרת שגם כשהעידו הנשים שהן היו מאוימת וחששו להיאנס, לא דיווחה אף לא אחת מהן כי נאנסה בסופו של דבר. כולן איכשהו הצליחו תמיד לברוח. הנשים הותירו חללים בנרטיב או שבחרו לא להסביר כיצד המצב הסתיים. ראו גם: לבנקרון (לעיל, הערה 16) בעמ' 20; Waxman (לעיל, הערה 20) בעמ' 129: "sexual abuse [...], the experiences are still mostly hinted at or given to another person — a friend or an aunt, for example. These feints, of course, mirror the difficulties of talking or writing about being raped in civilian society and then being believed". Johnson (לעיל, הערה 26) בעמ' 44: "Often outright sexual abuse is represented euphemistically".

³⁶ אנה פרנק, **יומנה של נערה** (ש' שניצר - תרגום, תשי"ג) עמ' 4. כשפורסם היומן לראשונה בהולנד היה שמו *Het Achterhuis* ("הבית האחורי"). במרוצת השנים תורגם היומן לעשרות שפות וזכה לפרסום רב ברחבי העולם. לרשימת התרגומים צפו באתר: <http://www.annefrankguide.net/en-us/bronnenbank.asp?aid=26363> (נצפה לאחרונה ביוני 2013).

³⁷ Sylvia Patterson Iskander, "Anne Frank's Reading", 13 *Children's Literature Association Quarterly* (1988) 137, p. 137: "Anne Frank's Diary of a Young Girl unfolds the story of a sensitive teenager in the throes of transition to womanhood".

אנשים נוספים בחשש מתמיד שמא ייתפסו. גם ממקום המסתור מגיעות אליהם ידיעות על המתרחש בחוץ, ובין היתר הן מייצגות את נרטיב ההשתקה על האלימות המינית כלפי נשים.

כך כותבת אנה ליומנה:

את מכרינו היהודים הרבים מוציאים מבתיים קבוצות-קבוצות. [...] מעבירים אותם בקרונות-בקר לואסטרבורק, מחנה-היהודים הגדול בדראנטה. התנאים בואסטרבורק איומים; [...] מקומות-השינה מעורבים. גברים. נשים וילדים ישנים יחד. לכן שומעים הרבה על התפקדות רבה, והרבה נשים ונערות, הנמצאות שם זמן רב, הרוות.³⁸ מה שמספרים לנו על המחירים ועל האנשים בחוץ, פשוט אינו מתקבל על הדעת; [...] חדשים לבקרים נעלמות נערות בנות 15, 16, 17 ויותר.³⁹

בדוגמה זו ההתייחסות למעשי האלימות המינית נעשית באמרת אגב כחלק מתיאור הזוועות המתרחשות בחוץ ותו לא.

מקור נוסף הוא סיפורה האישי של אולגה לנג'ל, שבמקור יצא לאור בצרפתית בשנת 1946 בשם *Souvenirs de l'au-delà* ("זיכרונות של החיים שלאחר המוות"), ובשנת 1947 תורגם לאנגלית בשם *The Story of Auschwitz*.⁴⁰ אולגה מתארת את סיפור הישרדותה האישי, מרחיקה עצמה ממקרי האונס והאלימות המינית וחולקת עם הקורא את הדברים ששמעה מפי ניצולה אחרת שאת שמה היא בוחרת שלא להזכיר:

I shall never forget the agony of one mother who told me that she was forced to undress her daughter and to look on while the girl was violated by dogs whom the Nazis had specially trained for this sport. That happened to other young girls.⁴¹

כך עולה גם מספרו של תדיאוש בורובסקי (Tadeusz Borowski) *This Way to the Gas, Ladies and Gentlemen* ("גבירותי ורבותי, בבקשה לתאי הגזים") משנת 1967,⁴² המתמקד בצורך "הטבעי" של הגברים בסיפוק מיני ומתעלם לחלוטין מחוויותיהן של הדמויות הנשיות הנאנסות בידי אותם גברים:⁴³

But you must not misunderstand - these men are not maniacs or perverts. Everyman in the camp, as soon as he has had enough food and sleep, talks about women. Every man in the camp dreams about women. Every man in the camp tries to get hold of a woman.⁴⁴

³⁸ פרנק (לעיל, הערה 36) בעמ' 38.

³⁹ פרנק שם, בעמ' 187.

⁴⁰ Olga Lengyel, *Five Chimneys: The Story of Auschwitz* (Clifford Coch and Paul P. Weiss - trans., 1947) ראו תיאורה של אולגה על הבדיקות הווגינליות שאוצלה לעבור: "Now we were compelled to undergo a thorough examination in the Nazi manner, oral, rectal, and vaginal — another horrible experience. We had to lie across a table, stark naked while they probed. All that in the presence of drunken soldiers [...]" (שם, בעמ' 28).

⁴¹ Lengyel שם, בעמ' 185. ראו גם את תיאורה של אולגה ולפיו בין האסירים הגברים לאסירות הנשים נערכו עסקאות חילופי מין בעלי אופי כפוי (שם בעמ' 61-63). ראו גם: Johnson (לעיל, הערה 26) בעמ' 44 ו-75.

⁴² Tadeusz Borowski, *This Way to the Gas, Ladies and Gentlemen* (1967).

⁴³ לעניין זה ראו: Ringelheim (לעיל, הערה 32) בעמ' 74. יוער כי ספרו של בורובסקי מתמקד בנעשה במחנה הנשים, והתייחסותו לסחר במין ולמעשי האונס גם אם אינה מתייחסת לחוויה האישית של הנשים, בכל זאת חריגה בייצוגיה התרבותיים, בייחוד בקרב סופרים גברים, ראו: Kremer (לעיל, הערה 31) בעמ' 189.

⁴⁴ Borowski (לעיל, הערה 42) בעמ' 88. באופן דומה הוא מתאר כיצד נשים סחרו בגופן בעודו דוחק אותן לשולי הסיפור ומתמקד בחוויה הגברית בלבד: "work on the roof ... with gold, food, the women of her block, or with her own body. It

דוגמה נוספת ניתן למצוא ברומן **אקסודוס** מאת הסופר ליאון יוריס, שיצא לאור בארצות הברית בשנת 1958.⁴⁵ הרומן שימש מקור לסרט בעל שם זהה שהפיק וצילם בשנת 1960 אוטו פרמינגר.⁴⁶ חלקו הראשון של הרומן מתרחש על רקע מאבק העלייה של היהודים מהתפוצות (בעיקר מאירופה שלאחר מלחמת העולם השנייה), הרומן מתאר את שהותם של העולים במחנה הפליטים בקפריסין, את המאבק לעלות על אוניית מעפילים ולבסוף את הצלחתם להגיע לחופי פלסטינה באמצעות ספינת המעפילים "יציאת אירופה".⁴⁷ חלקו השני מתרחש על רקע מאבק התקומה של המדינה היהודית ומלחמת העצמאות. מעשים של אונס ואלימות מינית מוזכרים ברומן בדבריו של דב לנדאו, נער ניצול מחנה אושוויץ. דב מתאר כיצד התנהלה הסלקציה באושוויץ וכיצד רופא המחנה בדק את האנשים והחליט לאיזה שער משלושה שערים הם יעברו. וכך הוא מתאר את אלו שנבחרו לעבור בשער השלישי:

היתה גם קבוצה שלישית, אנשי קבוצה זו היו ברובם נשים צעירות, מהם יפות למדי. כן נצטוו נערים אחדים להצטרף לקבוצה זו. דוב היה בטוח, כי הנערות תשמשנה כזונות בחזית הגרמנית, והנערים למעשה משכב-זכור בשביל הקצינים הגרמנים.⁴⁸

מקור נוסף שמן הראוי לאזכר הוא ספרה של רעיה כגן **נשים בלשכת הגיהנום**, שיצא לאור בשנת 1947.⁴⁹ כגן מעמידה עצמה כגיבורה העיקרית ומספרת לקורא בגוף ראשון על דמויות שפגשה ועל אירועים

depended. [...] we used to spend long hours at the Persian market or sitting under the barracks walls, or in the latrines. At the Elders' shacks you drank tea or dozed off for an hour or two in their beds. Sitting under the barracks walls you chatted with the carpenters and the bricklayers. A few women were usually hanging around, dressed in pretty little pullovers and wearing sheer stockings. Any one of them could be had for a piece of bright silk or a shiny trinket. Since time began, never has there been such an easy market for female flesh" (Borowski שם, בעמ' 66 ו-73).

⁴⁵ Leon Uris, *Exodus* (1958). הספר תורגם לעברית ב-1959: ליאון יוריס, **אקסודוס (יציאת אירופה)** (יוסף נדבה - תרגום, תשי"ט).

⁴⁶ Otto Preminger, *Exodus* (1960). הסרט היה מועמד לכמה פרסים ואף זכה באוסקר על המוסיקה הטובה ביותר ובגלובוס הזהב לשחקן המשנה הטוב ביותר. לרשימת המועמדות והזכיות ראו אתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt0053804/awards?ref=tt_q1_4 (נצפה לאחרונה ביוני 2013).

⁴⁷ למאבק היציאה מהמחנה בקפריסין ראו: יוריס (לעיל, הערה 45) בעמ' 193-225, ולתיאור ההצלחה להגיע לפלסטינה ראו: שם, בעמ' 329-338.

⁴⁸ שם, בעמ' 163. בסרט (Preminger שם) תיאורו של דב על השער השלישי ניתן בתגובה לשאלות חקירה של עקיבא, חבר האצ"ל, שמתשאל אותו על עברו טרם גיוסו. וזו לשון הדיאלוג על השער השלישי:

"עקיבא: אמרת שהיו שלושה שערים, מי עבר בשער השלישי?
דוב: בנות.

עקיבא: כל הבנות?

דוב: לא, רק אם הן היו צעירות ויפות.

עקיבא: מה קרה להן?

דוב: ובכן, שומרי האס-אס החזיקו כמה מהן, את השאר שלחו לבסיסי צבא, בשביל החיילים [...]" (Preminger שם, דקה 1:28:26-1:28:58).

ראו גם: ברטוב (לעיל, הערה 22) בעמ' 209. רחל ויסברוד השוותה בין הספר ובין הסרט בכל הנוגע לדמותו של דב, ראו: רחל ויסברוד, "ההיסטוריה כמלודרמה: אקסודוס - הספר, הסרט והתרבות הישראלית", **מבטים פיקטיביים - על קולנוע ישראלי** (נורית גרין, אורלי לובין וג'אד נאמן - עורכים, תשנ"ח) 281, בעמ' 289-290: "הספר מבליט מלכתחילה את גבורתו ואת תושייתו, שבאו לידי ביטוי עוד בגטו ובמחנה הריכוז; הסרט, לעומת זאת, מדגיש דווקא את חוסר האונים שלו ואת השפלתו. בספר הוא צופה בקבוצת נערים ונשים צעירות, שנבחרו על-ידי הנאצים לספק להם שירותיים מיניים, אך הוא עצמו אינו נמנה עם קבוצה זו, ואף ניצל ממוות בזכות התושיה שהוא מגלה; בסרט, לעומת זאת, הוא אינו צופה בלבד, אלא קורבן בפועל של התעללות מינית של הנאצים".

⁴⁹ רעיה כגן, **נשים בלשכת הגיהנום** (1947); מילנר (לעיל, הערה 7) בעמ' 80 מציינת כי על כריכת הספר נכתב כי "הוא עוסק בהתקוממות אשר חוללו האסירים". תמצית זו מחזקת את הנרטיב הגברי הדומננטי באותה עת, "נרטיב של גבורה ומרד".

שחוותה. מכיוון שהיא מצויה בתוך הסיפור, נקודת מבטה כמספרת מוגבלת, וספרה אינו כולל תיאורים הנמסרים מפיו של מספר יודע כול.

כגן, כעולה מספרה, היא יהודייה⁵⁰ ילידת וילנה,⁵¹ בעלת תואר מוסמך לפילוסופיה,⁵² וכשפרצה המלחמה התגוררה בצרפת.⁵³ ב-27 באפריל 1942 נאסרה בחשד לחברות במחתרת,⁵⁴ וב-24 ביוני 1942 הגיעה לאושוויץ במשלוח של נשים יהודיות שהגיעו מצרפת. ימים ספורים לאחר הגעתה נבחרה לעבודה משרדית⁵⁵ באחת משלוחות המחלקה הפוליטית שנקראה "השטאנדסאמט"⁵⁶ והייתה אחראית על רישום המיתות במחנה.⁵⁷ כגן מתארת את סיפור הישרדותה ושוזרת בו את סיפור הישרדותן של נשים נוספות שהכירה למן תקופת מאסרה ועד שחרורה. לאורך הספר מוזכרים בקצרה ובשולי הנרטיב מעשים של אונס ואלימות מינית. כבר בתחילת הספר כגן מביעה את התפיסה החברתית בנוגע לנשים שנראו מסתובבות בחברת חיילים גרמנים: כשהיא נלקחת לחקירה, היא מוכנסת למושב האחורי של רכב האיסוף ומשני צדיה חיילים גרמנים. כך היא מתארת את רחשי לבה במהלך הנסיעה:

חשבת, שרבים מן העוברים והשבים אומרים בלבם: "בת-זנונים, מתרוצצת עם הבושים". איש לא יעלה בדעתו שאני "נמסרה לגרמנים".⁵⁸

בראשית הנרטיב נחשף אפוא הקורא לתפיסה החברתית המשתלבת עם חששה של המספרת שאיש לא יראה בה קורבן, אלא אישה האשמה בקלונה.

זאת ועוד, התיאורים והעדויות בדבר מעשי האלימות המינית והאונס נמסרים בדרך כלל מפי דמויות המשנה שכגן פוגשת לאורך הסיפור, ולא מפיה שלה כדמות הראשית המספרת את קורותיה. השתקתן של הדמויות באה לידי ביטוי באופן שהן חושפות מידע על המעשים שהיו עדות להם או מתוודות (אם במישרין ואם במרומז) על המעשים שחוו על בשרן. כך למשל ביומה הראשון באושוויץ פוגשת המספרת אישה יהודייה בשם ליזון, וזו מבקשת להביא בקיצור את סיפורה:

[...] הנה קיצור סיפורה של ליזון: [...] את האסירות הפשיטו עירומות. אנשי ס.ס. סקרו ללא בושה את הנשים חסרות-המגן וניבלו את פיהם.⁵⁹

המספרת מציינת את ההשפלות המיניות שחוו הנשים, וכן בוחרת לצטט מדבריה של ליזון:

⁵⁰ כגן שם, בעמ' יז: תיאורה של המספרת כיצד פוטרה מעבודתה בשל היותה יהודייה.

⁵¹ כגן שם, בעמ' ט: "כי תימצא לי דרך לוילנה, אל הורי".

⁵² שם, בעמ' נט: "אני - מאגיסטר לפילוסופיה".

⁵³ שם, בעמ' י: "ימים-ספורים אחרי שובי לפאריס, קבלתי גלויה מביתי. בנס חמקה הגלויה ועברה גבולות אחוזי-להבות וארצות שסועות איבה. כתבה אחותי [...] 'היי שלוהה [...]'. בואי הביתה. בואי ויהיה-מה'."

⁵⁴ שם, בעמ' כ-כא.

⁵⁵ שם, בעמ' ס.

⁵⁶ שם, בעמ' ס: "'משרד להרשמת לידות, נישואים ומיתות, ולהנהלת פנקסי המצב האזרחי'".

⁵⁷ שם, בעמ' סה: "את עצם-עבודתנו הבנתי רק כעבור ימים, בהתחילי למלא טפסים קטנים צהובים שהיו מיועדים למשרד הסטאטיסטי הראשי בברלין. [...] נוכח עיני המתערפלות חלפו שמות כינויים, גילים, מדינות. ניסית לתאר לעצמי את דרך-העיניים של האנשים האלה, אל המוות המשחרר".

⁵⁸ שם, בעמ' לא.

⁵⁹ שם, בעמ' נ-נא.

המשלוחים הראשונים מסלובאקיה עברו גם "בדיקה גינקולוגית", שתוארה רשמית כחיפוש אחרי חפצים שהנשים עשויות להחביא. תלייני היטלר בדקו את כל הנשים הצעירות ואנסו אותן.⁶⁰

המספרת מציינת כבר בתחילה שאת דבריה של ליזון היא מביאה בקיצור, כלומר בוחרת לקצר את תיאורה ואולי אף ל"צנזר" אותו. היא מסתפקת אפוא באמירה כללית על נשים צעירות שנפלו קורבן לאונס. ההתייחסות "הרזה" באה לידי ביטוי לא רק באזכור מעשי האונס, אלא גם באזכור המקרים שבהן נשים מכרו את גופן לשם הישרדות. כך פוגש הקורא בדמות משנה ושמה רחל, המציינת כי עליה ועל יתר הנשים עברה תקופה קשה.⁶¹ רחל מרחיקה את עצמה מיתר הנשים כמי שמתביישת במעשיה ומתרת אתם כלפי עצמה וכלפי החברה במצוקה הנפשית וברעב שהם שהביאו את הנשים למכור את גופן תמורת מתנות ומזון. כך מצטטת הסופרת את דבריה של רחל:

בבניין עבדנו עם גברים-פולנים יחזיו. (הפגישות נערכו במרתפי הבתים. נהגו להשאיר "שמירה" [עברית-אשכנזית במקור] למעלה. הקאפו היתה יורדת ראשונה. שאר הנשים ירדו אחריה, לפי תור. שלא לעורר תשומת-לבו של זקיף הס.ס., עשו הכל בחיפזון. חיפשו שיכחה וולו לרגע-קט.) הפולנים ארגנו מתנות ומזון לאהובותיהם, אשליה קלה שהנך אישה, וגבר דואג לך, אשם בכך הרעב, זה הרעב האכזרי, המתהולל בחורף ביתר-שאת, השליך את הנשים לזרועות הגברים.

[...]

"התיידתי עם פולני, - הוסיפה רחל לספר. - הוא עבד כמוודד, ותכופות נכנס לסוכה ששימשה כמחסן כלים. פעם פתחנו בשיחה ונכנסנו למחסנו. מצאתי אש בתנור. האיש כיבדני בצלחת מרק חם. אותו הרגע, מה טוב היה לי. אושרי היה קצר. פלוגתנו עברה למקום אחר."⁶²

המעשה של מכירת הגוף הנשי מושתק ומתמצה באמירה בסוגריים: "עשו הכל בחיפזון, חיפשו שיכחה ולו לרגע-קט". נוסף על ההשתקה בולט הנסיון לייפות ולטייח את המציאות על ידי הפיכת ממכר הגוף תמורת מזון ליחסי אהבה הדדיים ורצוניים בין גבר לאישה.⁶³ רחל רומזת שגם אותה המצוקה והרעב דחפו לזרועותיו של גבר פולני. היא איננה מזכירה את שמו, איננה מפרטת במה הייתה כרוכה ידידות זו ובתמורה למה זכתה לקבל צלחת מרק. מכיוון שרחל אינה מפרטת על טיב יחסייה עם הפולני, הקורא יכול רק לשער

⁶⁰ שם, בעמ' נא. עוד ראו את דבריה של דמות המשנה ברטה וייס, שם, בעמ' קעח. תיאוריה של ברטה על הניסויים שבוצעו בעברי המין והרבייה של נשים מוזכרים בקצרה ובלשון כללית.

⁶¹ שם, בעמ' קלו. רחל מציינת: "השכונה נמצאה כמאתיים מטר מן הנפחיה בדרך העולה למחנה הגברים. כן, - ניענעה רחל בראשה - עברה עלינו תקופת עבודה קשה. רעב וקור, גערות ומכות. ובמחנה הבעה המוות את שיניו, וארב לנו מכל עבר. בערב לא ידענו, אם נחיה עד-הבוקר וחיפשנו שיכחה בתענוגי-רגע".

⁶² שם, בעמ' קלו.

⁶³ לתיאורים ברוח זו ראו שם, בעמ' קצב: "לנשים בפלוגה זו קשרים קבועים עם מחנה-הגברים. לכל אחת מהן 'אהוב', המספק לה מזון, סיגריות ועיתונים". עוד ראו בסרט קזבלנקה: Michael Curtiz, *Casablanca* (1942). הסרט היה מועמד לכמה פרסים בקטגוריות שונות ובין היתר זכה בשלושה אוסקרים: לבמאי הטוב ביותר, לתסריט הטוב ביותר ולצילום הטוב ביותר. ברשימת המועמדות והזכיות אפשר לצפות באתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt0034583/awards?ref=tt_ql_4 (נצפה לאחרונה ביוני 2013).

הסרט מתרחש בימי מלחמת העולם השנייה בעיר קזבלנקה במרוקו הנתונה למשטר הצרפתי של ממשלת וישי. באחת הסצנות נראית אישה צעירה המנסה להשיג אשורות יציאה ממרוקו לה ולבעלה בתמורה לקיום יחסי מין עם מפקד המשטרה. האישה מנסה לברר אם מפקד המשטרה אמין ואגב כך מעוררת תמיהות על מוסריות המעשה: "הוא אמר שיוכל לתת לנו אשורות יציאה. אבל אין לנו כסף. [...] מסייה, אתה גבר. אם מישוי אהבה אותך כל כך... כך שכל משאלתה הייתה שתהיה מאושר... ועל מנת להשיג זאת היית עושה מעשה רע... האם היית סולח לה? [...] הוא לעולם לא ידע על מעשיה, המעשה הרע נעול בלבה... זה היה בסדר, נכון?" (Curtiz שם, דקה 1:04:10-1:02:07). בהמשך הסרט גם מפקד המשטרה עצמו מנסה לייפות את מעשיו על ידי הצגתם כרומן - "כפי שחשדתי. אתה רגשן מהסוג הגרוע ביותר. מדוע התערבת ברומן שלי?" (Curtiz שם, דקה 1:06:31-1:07:55).

מדוע כיבד אותה הפולני בצלחת מרק, שכן מפגשה של רחל עם הגבר פולני דמה למפגשן של יתר הנשים עם הגברים הפולנים כמתואר לעיל.

המספרת אינה נוהגת כך כשהיא מתארת את חווייתה של אנני בשהותה בצינוק. אנני מתוארת כ"[...] ארית אוהבת-ישראל, המשמשת גם כקאפו גם כמזכירה פרטית, האהובה והמכובדת על הכל [...]"⁶⁴. לצינוק היא הגיעה כשבחיפוש שנערך התגלה כי היא נושאת "ציתית (אנני היתה מעשנת)"⁶⁵. לאחר שנחקרה הוטל עליה עונש של שבעה ימים בצינוק.⁶⁶ בטרם המספרת מתארת את חווייתה של אנני בצינוק, היא מציינת מה חוותה אסירה אחרת:

אליס, שנאסרה אף היא, על עישון סגריה, חזרה משם וסיפוריה מן הצינוק ויעקוב הממונה עליו נשמעו כאגדות-זועה של האחים גרים, במהדורה למבוגרים.⁶⁷

עוד היא מכבירה מילים על "יעקוב הממונה" ומתארת את כוחו הפיזי ואת הכבוד שרכשו לו הגרמנים. היא מספרת כי יעקוב "חי חיי-נחת", ואף היתה לו אהובה, יהודייה, שהתגוררה בסמוך לצינוק ש"הוא דאג לה ולשתי חברותיה [...]"⁶⁸. "סידור" זה מזכיר את הסידור הנוח שתיארה רחל. אבל להבדיל מרחל המבושת, אנני בשובה לעבודה מוצגת כגיבורה - "אנני חזרה, פניה נפלו, אבל רוחה לא הושבר".⁶⁹ וכך מתארת אנני את שהותה בצינוק:

חיי הבונקר וסדריו הם ברשותו של יעקוב, כבר ביום הראשון, בהיותי במקלחת, השאיר את הדלת פתוחה. ואף כי התרגלנו כאן לחוסר הבושה, ביקשתיו לסגור את הדלת. ניסה לשדלני במחמאות ומליצות ולבסוף יעץ לי לחשוב יפה-יפה לפני דחותי מעלי אותו, את יעקוב - והסתלק. תחילה הושיבנתי בתא קר, אבל למחרת רך ליבו, ועברתי לתא חם יותר.⁷⁰

אנני אינה מתפתה למכור את גופה בתמורה לתנאי כליאה נוחים יותר, והיא מסלקת מעליה את הממונה יעקוב. הוא כאמור נוקם בה ומושיב אותה בתא קר, אך למחרת מסיבה שאינה מצוינת לבו מתרכז והוא העבירה לתא חם יותר. תיאורה של אנני כמי שהתגברה על המציאות הקשה ולא נכנעה לגחמותיו של יעקוב זוכה לאהדתה של המספרת.

לקראת סוף הסיפור, כשהמספרת משתחררת מידי הגרמנים, היא מתארת כיצד היא הוזהרה מפני הרוסים:

אנני יודע, מה לייעץ לכן, - אמר האיש. - הדרכים בימינו, שעשוע מסוכן לשתי נשים בודדות. לא-מזמן אירע מעשה-אונס בתוך המחנה. חייל שיכור כלוט, מזוין במכונת-ירייה, פרץ לאחד הבתים, פקד על הצרפתים לכרוע אפיים ואנס אונגארייה בת שש-עשרה, אחת מאסירות מחנה-הריכוז לשעבר. הצרפתים הודיעו על המקרה לקצין רוסי, והחייל הומת בירייה. על כל פנים אין לייעץ לאשה צעירה שתצא לדרכים בלי לוויה.⁷¹

⁶⁴ כגן (לעיל, הערה 49), בעמ' קעה.

⁶⁵ שם, שם.

⁶⁶ שם, בעמ' קעו.

⁶⁷ שם, בעמ' קעט.

⁶⁸ שם, שם.

⁶⁹ שם, שם.

⁷⁰ שם, שם.

⁷¹ שם, בעמ' רעב.

מנגד המספרת מתארת את הפגישה עם המשחררים הרוסים שפגשה בדרכה: "קשרו עימנו שיחה אך לא הטרידונו יותר מדי".⁷² לאורך הנרטיב המספרת מציינת שהיא חוותה הטרדה בעלת אופי מיני הן משוביה הגרמנים והן ממשחרריה הרוסים, אבל נדמה שאירועי האונס חולפים על פניה כחדשות השעה ולא יותר מכך, והיא אף משוחחת בנושא זה עם החיילים הרוסים:

שוחחנו על הנושא האקטואלי בימים ההם, השוד ומעשי האונס.⁷³

ימים ספורים לפני שובה של המספרת לפריס, היא נשארת ללון באכסניה באחד הכפרים. היא מתארת כי לא הייתה לה סיבה לחשוש מפני תקיפה של החיילים הרוסים בלילה, שכן הציגה עצמה כצרפתייה:

בעצת בעלת האכסניה, ביקשנו את לואי כי ילון בחדרנו. היא ושאר בנות-מקום נמנעו כל הזמן מלהישאר לילה בכפר. החיילים הרוסים סיירו בבית הכפר [...]. אנחנו הצגנו עצמנו כצרפתיים ולא היה לנו יסוד לחשוש שיפגעו בנו. [...] דלתות הבית הושארו בלתי-מוגפות. לדברי בעל-הבית – "אוי לו למי שדלתו נעולה".⁷⁴

אבל המציאות הכתה גם בה. החיילים הגיעו בלילה לחדרה, אבל בדומה לאנני גם היא מסיימת את הנרטיב כגיבורה: בניגוד ללואי, שלן עמן כדי להגן עליהן מפני החיילים הרוסים ונותר מנומנם, המספרת מצילה את המצב ולוחשת באוזנו את התשובות לשאלות הרוסים:

באחת עשרה, בערך, [...] שני חיילים פנו ברוסית אל לואי המנומנם. מיהרתי ולחשתי לו את דברי התשובה שעליו להשיב. [...] "מי אתה?" שאלו החיילים. "צרפתיים. צרפתיים." אמר לואי. "וזה שישנה שם, אשתך היא?" "אמור: כן." לחשתי. לואי אישר בניע-ראש. "אם כן איפוא, מדוע אינכם שוכבים יחד?" הקשה החייל בחשדנות. שאלה זו נשארה תלויה בחלל לא מענה. משכתי את השמיכה והקשבת. [...] החיילים נועצו ביניהם, ולבסוף הסתלקו.⁷⁵

כשהמצב עלול להסתבך המספרת משתקת ומסתתרת תחת שמיכתה. היא איננה מתארת את חששה מפני תקיפה של החיילים ואינה מסבירה מדוע הסתתרה מתחת לשמיכה עד שעזבו החיילים את החדר. לבסוף, בעקיפין, היא חולקת עם הקוראים את חששה דרך תיאור הקושי לשוב ולהירדם:

שעה ארוכה ישבתי נשענת אל הקיר, לועסת את שולי השמיכה ומאזינה לרחוב הגדוש רחש ותנועות חשאים. [...] נשימתו הכבדה של לואי לא הרגיעה את העצבים ועוד הוסיפה למתיחות התלויה באוירו של החדר הבלתי נעול.⁷⁶

⁷² שם, בעמ' רעג.

⁷³ שם, שם.

⁷⁴ שם, בעמ' רעד.

⁷⁵ שם, שם.

⁷⁶ שם, שם.

'אשמת הקורבן' הוא ביטוי לתפיסה הרואה בנשים קורבנות האונס, האלימות מינית והזנות מי שאשמות בפגיעה שחוו.⁷⁸ תפיסה זו ייחודית בנוגע לנשים, שכן מצדו האחר של המטבע הגברים שפגעו מינית בנשים אינם נאלצים להתמודד עם האשמות, ומעשיהם אינם גוררים קלון מצד קהילתם.⁷⁹ בתום המלחמה נאלצו הנשים שנפלו קורבן לפגיעה מינית (בין שנאנסו ובין שנאלצו להפקיר את גופן בכדי להינצל) להתמודד הן עם תוצאות הפגיעה המינית בהן (פגיעה פיזית ונפשית) והן עם התוקפנות והעוונות מצד משפחתן וקהילתן, הרואה בהן מי שנושאות באחריות לתקיפה.⁸⁰ על פי תפיסה זו הנשים הקורבנות⁸¹ מואשמות שהתנהגותם המינית - אם מרצון ואם שלא מרצון - מבישה וממיתה קלון עליהן ועל בני משפחתן,⁸² כלשונה של נעמי לבנקרון :

The message transmitted to women was simple: a glorious death or a life of disgrace. In wars, sexuality and shame became inextricably linked and created a nefarious dilemma of fatal inclusion or unbearable ostracism. Women who followed social conventions and took their own lives rather than be 'dishonored' earned the status of veritable holiness. By contrast, women who had sexual congress with the enemy, whether of their own free will or against their wishes, were stamped with shame and shunned by the community.⁸³

המונח 'מס הקלון החברתי' שאול משולמית אלמוג, המתייחסת למס הקלון החברתי שמשלמות נשים העוסקות בזנות.⁸⁴ העיסוק בזנות בעתות שלום נתפס לא מכובד,⁸⁵ לא נורמטיבי,⁸⁶ ולא מוסרי על פי הסטנדרטים החברתיים.⁸⁷ יתרה מכך, מס הקלון מלווה נשים בזנות אף לאחר שעזבו את עיסוקן:⁸⁸

מס הקלון החברתי הוא מס נסתר. [...] כל אישה העוסקת בזנות, אם כעיסוק מזדמן ואם כעיסוק קבוע ומתמשך, משלמת אותו כל חייה. גם אם אישה תחדל

⁷⁷ המושג "מס הקלון החברתי" לקוח מספרה של שולמית אלמוג **נשים מופקרות** (תשס"ח) בעמ' 11-21.

⁷⁸ אורית קמיר, כבוד אדם וחווה: פמיניזם ישראלי, משפטי וחברתי (תשס"ז) בעמ' 20.

⁷⁹ ניצה ינאי ותמר רפפורט, "נידה ולאומיות: גוף האישה כטקסט", **התשבע קולי: ייצוגים של נשים בתרבות הישראלית** (יעל עצמון-עורכת, תשס"א) 213 בעמ' 224-213.

⁸⁰ ראו: ינאי ורפפורט שם, שם; קמיר (לעיל, הערה 78) בעמ' 284.

⁸¹ לתמצית ביקורת אודות השימוש במילה קורבן אלימות מינית במקום שורדת אלימות ראו: קמיר שם, בעמ' 18-19.

⁸² קמיר שם, בעמ' 210-211.

⁸³ Levenkron (לעיל, הערה 24) בעמ' 23; לבנקרון (לעיל, הערה 16) בעמ' 38.

⁸⁴ אלמוג (לעיל, הערה 77) בעמ' 21-11: "חלק בלתי נפרד מהעיסוק בזנות הוא המחיר של השפלה חברתית שהאישה העוסקת בזנות נתבעת לשלם. בנקיטת המונח 'מס' אני מבקשת להדגיש את ההיבט האובליגטורי של ההשפלה – העדר הבחירה. את מס הקלון החברתי משלמות נשים שעוסקות בזנות, ואך ורק הן" (שם, בעמ' 15).

⁸⁵ Jacqueline Lewis, "Learning to strip: the socialization experiences of exotic dancers", 7 *The Canadian Journal of Human Sexuality* (1998) 51 pp. 51-67

⁸⁶ פטרישה ס' פוטר-אפרון ורונלד ט' פוטר-אפרון, **המסר הסודי של הבושה: נתיבים לתקווה ולריפוי** (אמנון כץ - תרגום, תשס"ה) בעמ' 155: "קל לחוש בושה ותיעוב לעצם רעיון המיניות כשהוא נקשר להתייחסות חסרת כבוד (בין אם כילדים או מבוגרים)".

⁸⁷ מאיה בורשוק, יעל אדיסיס ושר בן דוד, "תפיסת תפקידי מגדר ורמת בושה בקרב נשים שנסחרו לעבודה בזנות", **קרבנות: אכיפת החוק, מין וחברה** (ישראל קים, יעקב בר-זוהר ולוי עדן – עורכים, תשס"ח) 281, בעמ' 284-286.

⁸⁸ S. A. Mansson and U.C. Hedin, "Breaking the Matther effect - On Women Leiving prostitution", 8 *International Journal of Social Welfare* (1999) 67, pp.67-77.

לעסוק בזנות, את מס הקלון החברתי היא תוסיף לשלם ולא תוכל לחמוק ממנו-
היא וילדיה ושאר בני משפחתה – אלא אם כן תצליח להעלימו מקורות חייה.⁸⁹

את המושג "מס הקלון החברתי" אני מבקשת להרחיב ולהחיל גם על מקרים שבהן בעת מלחמה נשים נפלו קורבן למעשים של אלימות מינית ואונס אם מכפייה ואם מכורח הנסיבות. אישה שנפלה קורבן לאונס ולאלימות מינית בעת מלחמה נאלצת לשלם 'מס קלון חברתי' כבד ביותר, המוחק בהינף יד את זהותה האישית ומחליפה בזהות שטוחה של "מופקרת" או "זונה", שאליו מתווסף גם הקלון על שלכאורה שיתפה פעולה עם האויב במקום להתנגד לו בגבורה המצופה ממנה.

בחלק זה יוצגו כמה דוגמאות ליצירות ספרות וקולנוע שבהן ההתייחסות למעשי האלימות המינית משקפת תפיסה התולה אשמה וקלון בקורבן. תפיסה זו, כאמור למעלה, מצויה בבסיס ההבניה החברתית שהובילה נשים רבות שלא לספר על הפגיעה המינית שחווי במלחמת העולם השנייה, וכמו שיוצג להלן, תפיסה זו אף נתנה את אותותיה ביצירות ספרות וקולנוע. ראוי לציין שהיצירות שיוצגו להלן כוללות אף הן את מאפייני ההתייחסות המינורית-אופמיסטית והמרחיקה לאלימות המינית שאפיינו את היצירות שהוצגו בחלק הקודם.

בספרו של משה שמיר **הוא הלך בשדות**, שיצא לאור בשנת 1948, נכתב בלשון מרומזת כיצד שרדו יתומות המלחמה על ידי עיסוק "בפרנסות לילה אצל הקצינים":

את היתומים הפולנים עצמם, כמה שהיו, סילקו מרשותו של הדוקטור ונתנום לרשותן של נשי חיל העזר הפולניות. אך מצבן שם היה כל כך מביש שלא מצאו להן ברירה אלא לעסוק גם בפרנסות לילה אצל הקצינים.⁹⁰

להבדיל מהנשים שלנוכח מצבן נאלצו לעסוק בפרנסות הלילה, גיבורת המשנה מיקה (בתחילת הספר שמה מירי, ורק מאוחר יותר הוא משתנה למיקה), נשארת עם הדוקטור. בתחילת הספר נכתב כי היא עושה זאת בשביל הסיכוי לשוב למשפחתה שנותרה "בשטחי השואה", אבל - כך בלשונו של שמיר - "אפשר ומשהו החזיק בה בעל כורחה – אך זאת לא סחה מעולם".⁹¹ לאותו כוח שהחזיק בה בעל כורחה נחשף הקורא רק

⁸⁹ אלמוג (לעיל, הערה 77) בעמ' 16.

⁹⁰ משה שמיר, **הוא הלך בשדות** (1947) בעמ' 123. יוער כי הספר זכה בפרס אוסישקין לספרות בשנת 1948. ראו גם סרטו של במאי יוסף מילוא, **הוא הלך בשדות**, 1967, וכן בסרט **רומא עיר פרוזות** של רוברטו רוסליני: Roberto Rossellini, *Roma città aperta* (1945). הסרט היה מועמד לכמה פרסים בכללם לפרס האוסקר, ואף זכה בפרס הראשון בפסטיבל קאן. לרשימת המועמדות והזכיות ראו אתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt0038890/awards?ref=tt_ql_4 (נצפה לאחרונה ביוני 2013). בסרט זה הזנות נשמרת בשתיקה ונרמזת דרך הדמויות הנשיות. כך גיסה של דמות המשנה רואה אותה שבה הביתה ברכבו של קצין נאצי ונפרדת ממנו בפתח הדלת אגב בדיקה של השטרות שנותרו בביריות שעל רגלה (דקה 0:33:40-0:34:10). כך גם מרינה מארי, שחקנית ידועה ברומא שכדי לשרוד נאלצת לעסוק בפרנסות הלילה, המתווכחת עם אהובה על מאהביה המאפשרים לה לחיות ברמת חיים טובה ולעולם אינם מטיפים לה מוסר (דקה 1:06:17-1:07:40). בסצנת הסיום בסרט מרינה מוכרת מידע על אהובה בתמורה למעיל פרווה, ובעקבותיו הנאצים תופסים אותו ומענים אותו (דקה 1:12:10-1:14:57) בזמן שהיא עצמה מבלה בשתייה בחדר השני עם קצינים נאצים (1:27:30-1:28:30). כשהיא יוצאת מהחדר לכיוון חדר החקירות חבוקה עם אחד הקצינים, דלת החקירות נפתחת ומרינה מתעלפת על הרצפה. היא נותרת מוטלת שם והמעיל שקיבלה בתמורה להלשנה נקלח ממנה, שכן אפשר יהיה להשתמש בו בפעם אחרת (דקה 1:33:28-1:34:45). בתשובה לתהייה עד כמה נדחקה מרינה מכורח הנסיבות לעיסוקיה ועד כמה בחרה בהם מרצונה החופשי ברצונה להתהדר במעיל פרווה אפשר להביא מדבריו של הרמב"ם, משנה תורה, הלכות מתנות עניים ז, ב: "לפי מה שחסר העני, אתה מצווה ליתן לו - [...] אפילו היה דרכו של זה העני לרכוב על הסוס ועבד רץ לפניו, והעני וירד מנכסיו - קונין לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו [...]". בבסיס מצווה זו מצויה ההנחה הפסיכולוגית כי מי שהורגל לחיות באיגרא רמא עשוי לחשוב עצמו עני מרוד רק מפני שאינו יכול לרכוש מעיל פרווה. מרינה היא דוגמה לכך. היא, שהורגלה להיות "סלבריטי", רעבה למעיל פרווה כשם שאישה אחרת רעבה ללחם; ראו גם: Meyer Levin, *My Father's House* (1947, New Edition). במעמד החלפת שמה למרים היא מספרת כי היא ילידת וינה, בעלה וילדיה נלקחו כולם לאושוויץ ונרצחו, ואילו היא אולצה להיות זונה: "I was passed as fit for use" (שם, בעמ' 50).

⁹¹ שמיר שם, בעמ' 123.

לקראת סוף הסיפור. לאורך העלילה מתגלה יחסה של החברה הקיבוצית (כמייצגת של החברה הארץ-ישראלית) כלפי מיקה העולה הזרה בעלת העבר המיני המפוקפק.⁹² ליאת שטיינר מיטיבה להסביר כי הדימוי המוקצן שרווח כלפי הניצולות היה של זונות ומופקרות מינית. מכיוון שבנישוב היהודי העולים מהגולה נתפסו כחלשים ואף נשיים לעומת הצבר החזק והגברי, הנשים הגולות מעצם היותן גולות נתפסו כחלשות, ומכאן כמי שהצליחו לשרוד רק בדרך של הפקרות מינית. דימוי זה הוצמד להן בלי לעמוד על המצב שהביאן לידי כך שהן אולצו להפקיר את גופן.⁹³ מיקה מנהלת פרשיית אהבים עם בן המשק הצבר אורי, ואמו רותק'ה מבקשת לחבב את מיקה. אבל המספר מגלה כי היא איננה מצליחה לעשות כן וחושף את רחשי לבה מתוך רמיזה על עברה המיני של הנערה:

היא הרגישה אל-נכון, כי מיקה היא מבוגרת הרבה מאורי דוקא באותם שטחי-חיים שבעיותיהם בעלות כוח-הכרע גדול ביותר. [...] היא נוכרה, [...] אורי פוגש אישה ראשונה בחייו, ומיקה מי-יודע-מה; [...] אורי אינו יודע, [...] ומיקה יודעת אולי יותר מדי [...].⁹⁴

מיקה מנסה לחלוק עם אהובה אורי את שחורותה במלחמה. תחילה היא מרחיקה את עצמה ומציינת בחטף כי "הבחורות היו מספרות דברים מזעזעים"⁹⁵ וכיצד אביו של אורי חילץ אותה משם. היא אף מנסה לחשוף את עברה: "שם היה דוקטור אחד, אני עוד אספר לך עליו פעם בהזדמנות - נורא..."⁹⁶ אך אורי קוטע את דבריה. זה ניסיונה היחיד לחשוף את עברה בפני אחת הדמויות בספר. רק בהמשך הדברים נרמזים מעשיו של הדוקטור כשהמספר מציג את מחשבותיה של מיקה בשיחתה עם דמות אחרת:

הוא היה בעל קרחת סמוקה ואחר כך היה נותן בה תמיד אותו מבט שנתן שעה שנתערטלה לפניו לראשונה "זיידובקה קטנה שלי", סילק את קרחתו מלפניה והעלה במקומה משקפיים וחיוך, "את הרה זה ברור אבסולוטנויה". אחר כך נשתעבדה לו ועברה עימו לבית החולים הצבאי תחת כנפי גלימתו הישנה, המרובבת. אחר כך דאג שלא יהיה צורך בניתוחים ורק היה תמה מפעם לפעם, "מי היה אותו מאושר ששתל בה שתילה ראשונה?" הוא היה נתעב, אך נתעבת שבעתיים הייתה היא עצמה שנתעבדה לו.⁹⁷

לא רק החברה רואה בעברה של מיקה מקור לבושה ולקלון, אלא גם מיקה מאשימה את עצמה על היותה קורבן. היא מציינת שהדוקטור אמנם היה "נתעב", אבל היא עצמה הייתה "נתעבת שבעתיים". כלומר מיקה מאשימה את עצמה על שנפלה קורבן למעשיו של הדוקטור. עניין זה מדגים את נרטיב האשמת

⁹² שמיר שם, בעמ' 110. כך מתאר אותה המספר היודע כול: "היא היתה נערה מלאה, שמנה במקצת [...] כדרך נערות שראו הרבה סבל והגיעו אל המנוחה כשהן רעבתניות ולמודות-טרף. [...] היא לא היתה נערה יפה, אבל היא היתה אישה צעירה ונאה שיש בה עוד כל חוסר המנוחה של נערות בצד כל חוסר-האמון של נסיון מר". ראו גם: שמיר (מהדורה חדשה) שם, בעמ' 91. ראו גם נורית גרין, **מקהלה אחרת: ניצולי שואה, זרים ואחרים בקולנוע ובספרות הישראלים** (2004) בעמ' 40: "היא [מיקה] רוצה לשכוח את עברה. כמרבית הנשים הניצולות בקולנוע הישראלי, גם לה יש עבר מיני לא 'טהור' והיא רוצה להסתיר אותו. מכל אנשי הקיבוץ, אורי נתקל לראשונה דווקא בזרה, ניצולת מחנות, עולה חדשה, שיש עליה כתם של זנות או לפחות של מתירנות מינית".

⁹³ ליאת שטיינר, "מציאות מדומה: דימויי החברה היישובית, השואה ושארית הפליטה בראי הסרט 'בית אבי' (1947)", **משואה (בריחים של שתיקה: שארית הפליטה וארץ-ישראל)** כח (תש"ס) 343, בעמ' 347.

⁹⁴ שמיר (לעיל, הערה 90) בעמ' 208-209.

⁹⁵ שמיר שם, בעמ' 193.

⁹⁶ שם, שם.

⁹⁷ שמיר שם, בעמ' 302.

הקורבן בגין מעשה האלימות המינית והאונס. מעניין לציין כי השתחררותה של מיקה מהתדמית של מופקרת מינית מתרחשת כשהיא מגלה שהיא נושאת ברחמה צאצא משותף לה ולאורי שנהרג.⁹⁸

נרטיב אשמת הקורבן בא לידי ביטוי גם מצדו השני של המטבע, בפריחתם של סיפורי "מיתוס גבורה" המציגים את הנשים כמי שהעדיפו למות על פני פגיעה בכבודן האישי ובכבוד קהילתן. קולן של הנשים שהעדיפו לשרוד ולהישאר בחיים גם במחיר הפגיעה המינית בהן לא נשמע או הושקע אם מטעמים של צניעות ואם מטעמים של חשש מפני "הקלון"; אבל סיפורן של נשים "גיבורות" הואדר והועצם. אחד הסיפורים הבולטים המדגימים זאת הוא סיפורן הידוע של תשעים ושלוש בנות "בית יעקב".⁹⁹ הסיפור הקצר, שנהפך למעין מיתוס, מתאר את כליאתן של תשעים ושלוש נערות בנות 14-22 על ידי הגסטאפו. את סיפורן של הבנות תיארה חיה פלדמאן מקראקוב במכתב ששלחה למאיר שנקולבסקי:¹⁰⁰

אתמול הוציאו אותנו מחדר החשוד, רחצו אותנו ולקחו את כל בגדינו. השאירו רק כותונת לבשרנו. אמרו לנו כי היום יבואו החיילים הגרמנים לבקרנו. מיד נשבענו כל אחת לעצמה למות יחד.¹⁰¹

הנשים, שהבינו כי גורלן נחרץ והן צפויות להיאנס על ידי החיילים, בחרו לפעול בהתאם לאתוס הגבורה ולשים קץ לחייהן.¹⁰²

אֵלֵי אֵלֵי נַפְשֵׁי בְּכִי
וְזַעֲקֵי בֵּת יִשְׂרָאֵל
מִסֶּפֶד שְׂאִי וְהִתְנַחֲחִי
אֲכָלָה הָאֵשׁ בְּיִשְׂרָאֵל
[...]
עָלִי בְּנוֹת אֲשֶׁר עוֹלְפוּ
רַעִיּוֹת בְּנַפְשָׁן שְׁלָחוּ יָדָן
צִיג הַטְּהוֹרוֹת יַחֲדָיו נִסְפוּ
וְלֹא חוֹלָל תָּם כְּבוֹדָן.¹⁰³

במרוצת השנים הוטל ספק באשר לאמיתות הסיפור, אך הוא נותר ידוע ובעל השפעה.¹⁰⁴

⁹⁸ משה שמיר, **הוא הלך בשדות** (מהדורה חדשה, 2006) בעמ' 288-295. ראו גם: Levin (לעיל, הערה 90) בעמ' 175. לעניין ההשתחררות מדימוי הניצולה המופקרת דרך אימהות בישראל, ראו: שטייר (לעיל, הערה 93) בעמ' 347.

⁹⁹ סיפורן של תשעים ושלוש הבנות הובא לפרסום באמצעות מכתב של חיה פלדמאן מקראקוב בחוברת **93: לזכר תשעים ושלוש מאחיותינו בפולין שבהרו במות קדושים לבלתי המסר לקלון**, הוועד להגנה על כבוד בת ישראל (תש"ג) בעמ' א. כאן מובא רק התרגום לעברית (המכתב המקורי כתוב ביידיש).

¹⁰⁰ מאיר שנקולבסקי היה אז מזכיר תנועת בית יעקב העולמית וחבר הוועד המרכזי של אגודת ישראל בניו יורק.

¹⁰¹ **93: לזכר תשעים ושלוש מאחיותינו בפולין** (לעיל, הערה 99) בעמ' א. קטעים מתוך המכתב פורסמו גם בעיתון ניו יורק טיימס: "93 Sara R. Horowitz, 'The Choose Suicide Before Nazi Shame', *New York Times* (8.1.1943) p. 8 Gender of Good and Evil: Women and Holocaust Memory", *Gray Zones: Ambiguity and Compromise in the Holocaust and Its Aftermath* (Jonathan Petropoulos and John K. Roth - eds., 2007) 165, p. 166

¹⁰² ראו למשל: גבע (לעיל, הערה 7) בעמ' 204: "סיפורן והקבלו לסיפורי גבורה עבריים כמו המכבים והתאבדות במצדה"; לבנקרון (לעיל, הערה 16) בעמ' 16, 27-29; Sinnreich (לעיל, הערה 20) בעמ' 6.

¹⁰³ י"ל ביאלר, **אלי אלי נפשי בכי** (ורשה, 1945).

¹⁰⁴ גבע (לעיל, הערה 7) בעמ' 204 (מצטטת את דבריו של חיים גורי) ועמ' 206. כך למשל הוטלו ספקות כיצד השיגו הנשים בכלואות רעל, ראו: לבנקרון (לעיל, הערה 16) בעמ' 16; Horowitz (לעיל, הערה 101) בעמ' 166.

בספרה של רניה הרשקוביץ **בנזודים ובמחתרת**, שיצא לאור בשנת 1945, מספרת רניה על קבוצת נשים צעירות אלמוניות שסיפורן התפרסם הודות ל "איזה חייל הגון". הנשים הללו נשלחו לשמש זונות חזית לחיילים, אבל הן לא הסכימו להיכנע לגורל זה וניסו להיאבק בגברים. כך מתארת רניה את הדברים:

אותו חייל סיפר כי פעם היה נוכח עת שהובאו כמה מאות נערות צעירות. הז'נדרמים אמרו להן כי מחר הן תצאנה לעבודתן. משהוכנסו ביום המחרת אל הקסרקטין והן ראו למה הן צפויות, נתעוררו אחדות מהן והשתערו בכל כוחן על החיילים. הן חטפו את הפגיונות הללו לתוך לבותיהן הן עצמן. אחרות התנפלו על החיילים באגרופיהן הריקים בצעקן, כי כל שזמן שעודן בחיים לא תמסורנה את גופן לקלון. כחתולות על זאבים התנפלו על החיילים וניקרו את עיניהם. אף אחת מהן לא רצתה להיכנע, עד שנכפתו וכוחותיהן ניטלו מהן. ורק אז נאנסו.¹⁰⁵

רניה מתארת כי לאחר שהדבר נודה לנערות אחרות, רבות מהן העדיפו לשים קץ לחייהן על מנת להימנע מהקלון:

משנודע הדברים שמו נערות רבות קץ לחייהן. לא רצו לבוא לידי נסיון והעדיפו להסתלק מן העולם מבעוד מועד.¹⁰⁶

תום השתיקה – "אמנות הבחילה"¹⁰⁷

בחלק זה יוצגו יצירות שמבחינת תוכנן אפשר לומר שהן יושבות על קו התפר שבין עידן השתיקה לעידן הכבוד. יצירות אלו מתאפיינות בהתייחסות בוטה וגרפית אל מעשי האלימות המינית במלחמת העולם השנייה. במקרים הקיצוניים המיניות מצויה במוקד העלילה, והמלחמה אינה אלא במה לתיאורים ארוטיים ופורנוגרפיים מעוררי בחילה בצופה או בקורא.¹⁰⁸

עמנואל קאנט סבור כי האמנות ככלל מסוגלת לספק תיאור יפה אף של דבר מכוער ומגונה, אבל "רק מין אחד של הכיעור אינו ניתן להיות מוצג בהתאם לטבע, בלי להרוס את כל הפקת-הנחת האסתטית, וממילא את היופי שבאמנות: והוא הכיעור המעורר בחילה".¹⁰⁹ דברים אלו הולמים את השם "אמנות

¹⁰⁵ רניה הרשקוביץ, **בנזודים ובמחתרת** (תש"ה) בעמ' 24.

¹⁰⁶ הרשקוביץ שם, שם. ראו גם את ספר הזיכרונות של ג'ודית ליין איזקסון, שאמנם פורסם רק בשנת 1990, אבל בפרקיו הראשונים מתאר את זיכרונותיה של ג'ודית כנערה מתבגרת בעת המלחמה (בשנים 1939-1944) ומבטא את החשש מאונס ואת העדפת המוות על פניו. Isaacson (לעיל, הערה 27) בעמ' 42: "I wanted to ask, but I was too embarrassed: could I convince a German soldier not to rape me?" הבחירה בחלופת ההתאבדות באה לידי ביטוי בלקיחת רעל כאמצעי זהירות: "As for me, I feared rape more than death and I decided to take some poison with me" (Isaacson שם, בעמ' 47). בן דודה הצעיר, לפני שהוא עוזב אותה לגורלה, מזכיר לה ש: "Jewish girls get mass-raped and buried alive; I saw them, digging their own graves. I don't know where you could hide, Jutka. But you must. Risk your life to escape a girls' transport. Promise me that". I looked into his eyes, shaped like my own. 'I promise,' I said". (שם, בעמ' 53). להרחבה על ההתייחסות למין בספרה של ג'ודית ראו: Kremer (לעיל, הערה 31) בעמ' 186.

¹⁰⁷ המונח "אמנות הבחילה" לקוח מספרה של חנה יעוז, **סיפורת השואה בעברית כסיפורת היסטורית וטרנס-היסטורית** (1980) בעמ' 86.

¹⁰⁸ רות בונדי, **לפתע בלב המזרח** (1975) בעמ' 20: "לספר חייבים עד צאת הנשמה. אבל איש לא רצה לשמוע. רק סיפורים על בית הבובות מצאו אוזן קשבת. לכל שאר הזוועות מי היה מסוגל להאזין"; ברטוב (לעיל, הערה 22) בעמ' 244: "המשיכה למיניות אסורה השתלבה בהאשמה שנשים אלו פשוט שכבו עם האויב. הפנטזיה על סקס אסור, סדו-מאזוכיזם, ועולם מחנות הריכוז שבו הבלתי ייאמן הפך לשגרה, שישמה גם רקע לכמה סרטים"; ראו גם: Daniel R. Schwarz, *Imagining the Holocaust* (2000) p. 174. מדבריו של שוורץ עולה כי למרות הקושי לשמוע ולקרוא על התרחשויות אלו, "we need to seek a definition of Holocaust", "fictions that extends beyond camp and ghetto sites, and includes terrifying war narratives of the Polish zeitgeist in the war years" (שם, בעמ' 174).

¹⁰⁹ עמנואל קאנט, **ביקורת כוח השיפוט** (שמואל הוגו ברגמן ונתן רוטנשטרייך - תרגום, מהדורה חמישית, תשס"ח) בעמ' 129. להרחבה ראו גם: רות לורנד, **היופי בראי הפילוסופיה** (תשס"ז) בעמ' 328-330.

הבחילה" שקיבלה סוגה זו. דן מירון סבור כי יש יחס הפוך בין רמת הרגישות המוסרית של היוצר למידת שימוש בשואה לצרכים ארוטיים ופורנוגרפיים:

מתברר שרתיעה מנגיעה תמטית גלויה וישירה בהווה הרסנית ומאיננה כהווה השואה אין פרושה כלל וכלל התעלמות ממנה או חוסר-רגישות ביחס אליה. ניסיונה של הספרות העברית - אך לא רק שלה - מלמד שככל שהרגישות המוסרית האסתטית של היוצר פחותה, נושא כמו השואה "זמין" לו יותר (והוא, אכן, נושא המפרנס לא רק את ספרות הסטאלאגים הפורנוגרפית הסאדו-מאזוכיסטית אלא המון רבי-מכר סנסציונאליים-סנטימטליים). ככל שהרגישות גוברת, הנושא נעשה קשה ובעייתי יותר, והוא מעמיד במבחן חמור שאין כמותו לא רק את אמצעי האומנותיים של הספרות, אלא את עצם האינטגרליות הסמנטית והמוסרית של המבצע. מצויים כאלה שפרצו את המחסומים; אך מצויים רבים אחרים שנרתעו מהם - לא משום אדישות, אלא מגודל המורא ומחרדת הדין של המבצע המזויף - או שעקפו אותם והבליעו את הלם השואה בתשתיות העמקות, הבלתי-חשופות, של יצירתם.¹¹⁰

דבריו של מרון מתקשרים אל הסיבות שהובילו יוצרים רבים לבחור לשתוק בכל הנוגע לאלימות המינית בשואה. לדבריה של קתרין מקינון, דווקא ההתעלמות ממעשי האונס והאלימות המינית בשואה וההדחקה שלהם הזינה את האפשרות ליצור תיאוריים ארוטיים ופורנוגרפיים שלהם:

אפשר לטעון שדווקא טיוח מציאות ההתעללות המינית [...] הגבירה את הארוטיזציה שבה, בין היתר מפני שתמכה באשליה שפורנוגרפיה של השואה היא פנטזיה ולא פשיזם. סביר להניח שחשיפה פומבית של התעללות מינית [...] תעשה את הצעד הנחוץ כדי לעורר התנגדות לניצולה ההמוני הנוכחי בפורנוגרפיה ולאופיה הקסום בספרות.¹¹¹

מקינון מוסיפה וטוענת כי אפשר ואף ראוי לבחון מקרים של אונס ואלימות מינית ואף להביאם לידיעת הציבור בלי לעורר התלהטות יצרים ואגב שמירה על דיון ראוי שאיננו מיני ופורנוגרפי.¹¹²

הדוגמה הראשונה לסוגה זו ואולי גם המפורסמת מכולם היא ספרו יחיאל די-נור (הידוע בשם העט ק' צטניק) **בית הבובות**, שיצא לאור בשנת 1953.¹¹³ בספר מתואר סיפורם של שני האחים הארי ודניאלה, שתחילה נכלאים בגטו באזורים מופרדים ומאוחר יותר נשלחים למחנות עבודה. הארי נשלח למחנה עבודה

¹¹⁰ דן מרון, "מול דמעות התנין", **עתון 77 ירחון לספרות ותרבות** 144-145 (תשנ"ב) 106, בעמ' 108.

¹¹¹ מקינון (לעיל, הערה 18) בעמ' 162. יוער כי קתרין מקינון מתיחסת לתפקיד שמילאו מעשי האלימות המינית והאונס בהשמדת עם.

¹¹² מקינון שם, בעמ' 162.

¹¹³ ק' צטניק, **בית הבובות** (1953). אף שק' צטניק ניצול שואה בעצמו, יש חוקרים הטוענים כי מדובר בסיפור חסר אחיזה במציאות, שכן לטענתם נשים יהודיות לא שימשו בשיטתיות כזונות, ראו: סרטו התיעודי של ארי ליבסקר, **סטאלגים** (2007). ד"ר נעמה שיק, חוקרת ב"יד ושם" שחקרה את ניצולן המיני של נשים יהודיות באושוויץ-בירקנאו, טוענת בריאיון בסרט כי בגלל תורת הגזע לא היו, באופן חד-משמעי, נשים יהודיות ששימשו כזונות בבלוק 24 באושוויץ או בבתי הזונות שהיו במחנות האחרים. בבתי זונות אלה נאלצו לשמש כזונות נשים גרמניות ופולניות; Milton (לעיל, הערה 20) בעמ' 231-230; Vera Laska, "Women in the Resistance and in the Holocaust", *Different Voices: Women and the Holocaust* (Carol Rittner and John Roth – eds., 1993) 250, pp. 264-266; Robert Sommer, "Sexual Exploitation of Women in Nazi Concentration Camp Brothels", *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust* (Sonja Maria Hedgepeth and Rochelle G. Saidel – eds., 2010) 45, pp. 45-55. חזוק לדברים אלו מצוי בספרות, ראו למשל כגן (לעיל, הערה 49) בעמ' קיה-קייט: "יהודיה ופולני-ארי?! 'ראסנשאנדה' (חילול-הגזע)..." ; פאניה פנלון, **תזמורת על תנאי** (רות חפץ - תרגום, 1980) בעמ' 211-212. כך מתארת פאניה את הזונות שניגנה לפנייהן באחד הלילות במחנה: "כל הנשים הן זונות גרמניות, אריות כמובן! יש מכל הסוגים: צעירות, זקנות, חסרות-שניים [...]". ראו גם בספרה של קייט הארט: Kitty Hart, *Return to Auschwitz: The Remarkable Story of a Girl Who Survived the Holocaust* (1982) p. 122: "Some ridiculous misconceptions have been passed around by folk with prurient imaginations. One popular myth is that numbers of Jewish women prisoners were employed in S.S. brothels. I never once heard of any such thing, then or later"

לגברים, אבל ניצל מעבודת הפרך כשהוא מתמנה לסניטר במרפאת המחנה.¹¹⁴ אחותו דניאלה נשלחת ל"מחנה נשים", שעל שעריו נכתב "עבודה תוך חדווה".¹¹⁵ בכניסה למחנה הוכנסו הנשים, בכללן דניאלה, אל תוך "בלוק השירות", ובו הן עוברות תשואל ועל חזן מקועקע מספרן הסידורי והכיתוב "Feld-Hure" ("זונת שדה").¹¹⁶ אבל דניאלה ורוב הנערות אינן מבינות את משמעות המילים הללו.¹¹⁷ תחילה מועברת דניאלה ל"פלוגת העבודה",¹¹⁸ אבל בתוך זמן קצר, כשבמפקד הראשון במחנה העבודה רופא המחנה בוחן את גופה העירום, הטעות מתגלה, ודניאלה מועברת ל"אגף החדווה".¹¹⁹ אגף מחנה זה שימש כבית זונות לחיילים גרמנים, ואסירות המחנה ומפקדיהן כינוהו בשם "בית הבובות".¹²⁰ ואולם בטרם הועברה דניאלה ל"אגף החדווה", היא עוקרה ככל הבנות שהועברו לשם.¹²¹

המספר מתאר בקצרה את כאביה ואת סבלה של דניאלה לאחר הניתוח, כשהיא מותרת מן הכבלים שקשרוה למיטה במהלך ההליך, והיא כלואה בכלוב. כשרופא המחנה מרגיע אותה מצד אחד ומן הצד האחר פונה לעוזריו ואומר: "ה'יונגס' [הבחורים] יהיו מרוצים ממנה...", ההתייחסות אליה היא כאל חיית שעשוע.¹²² דניאלה מועברת לאגף החדווה לשמש כזונת שדה לחיילים, ומכאן ואילך הסופר מתאר כיצד היא והנשים הכלואות עמה אולצו לספק שירותי מין לחיילי הצבא הגרמני. באם התנגדו או לא העמידו פני נהנות היו צפויות לעונש מוות:

לכאן מגיעים יום יום, בשעה שתיים בצהריים, אנשי צבא גרמניים - לפני יציאתם לחזית הרוסית - ממחנות-המעבר שבסביבה, לצחק ולהשתעשע בנערות של "בית הבובות". הנערות חייבות להשביע רצון את ארחיהן רמי-היחש. ואם אין השיעשוע מניח את דעתם, אין להם אלא להודיע זאת בלשכת-הבלריות עם יציאתם, ולמסור את מספר-החזה של נערת שעשועיהם. אחרי שלוש "הודעות" כאלה, כבר היה גזר-דינה של נערה כזאת חתוך וחתום ממילא [...].¹²³ החיוך הוא חובה. הוא עדות ליחסה של הנערה אל ה"שעשוע". בחיוך תלויים חייה. [...] שכן האורח הגרמני רס-היחש לא בא לכאן לחזות בעיניים עצובות - להשתעשע בא! לשאוב ממעיין-החדווה! הברור הדבר ל"בובה"! אם לא, ישבור מיד את אזנה, ותבין! ראשית כל, יותן הנה המספר! יהא המספר מונח לו רשום בכיסו. סתם כך. אחרי-כן, לכשיעבור על פני הלשכה, יימלך ויחליט מה לעשות בו. ועתה, כשהמספר צרוב בבשרה מונח לו כבר רשום בכיסו, תואיל ה"בובה"

¹¹⁴ צטניק שם, בעמ' 88-90.

¹¹⁵ שם, בעמ' 123, 130-133.

¹¹⁶ שם, בעמ' 128.

¹¹⁷ שם, בעמ' 131-132. יוער כי רק פאלה - אישה צעירה בעלת עבר מפוקפק, שאף עזר לה לשרוד בגטו - מבינה את משמעות הכיתוב ואת הגורל הצפוי לה. על עברה של פאלה והדרך ששרדה במחנה, ראו שם, בעמ' 40-42: "יום יום, לפנות-ערב, היא יוצאת לבלות את הלילה בנעימים בבנין 'שירותי-ההסדר' של 'מועצת-היהודים'. עם בוקר היא חוזרת אל ה'נקודה' וכיכר-לחם תחת בית-שחייה" (שם, עמ' 41).

¹¹⁸ צטניק שם, בעמ' 130-133.

¹¹⁹ שם, בעמ' 146-147: "רופא המחנה התבונן בגופה ובנצר ממנו להבין אשר קרה: אין זאת כי אם טעות נפלה כאן. בלא ספק טעות. [...] מפקדת המחנה ציוותה את דניאלה לצאת מתוך השורה [...] ופקדה להבהיל אליה את רופאת-המחנה הסלובקית, זו אשר רשמה את דניאלה ברשימת פלוגות-העבודה. כשנכנסה הרופאה ללשכה [...] זו [=המפקדת] הצביעה על דניאלה ורטנה נרגזת: 'פרח כזה שולחים למחצבה? רבות כאלה יש לך בבית-הזונות שלך?!' מאותו רגע והלאה נשתייכה דניאלה ל'אגף החדווה'".

¹²⁰ שם, בעמ' 137.

¹²¹ שם, בעמ' 161: "כשהגיע משלוח חדש ל'אגף-החדווה', היו הנערות מועברות בראשונה לבלוק-הניתוחים שבמכון המדע, שהיה מתפנה לכבודן, וכאן היו מעקרים את כולן בבת אחת. למחרת היום כבר היו כשירות להתקבל ב'אגף-החדווה'. היות שדניאלה היתה 'מקרה' בודד, יוצא-דופן, עיקרו אותה ב'בלוק-המדע', בתוך כלוב שהיה פנוי באותו יום".

¹²² שם, בעמ' 162.

¹²³ שם, בעמ' 165.

לתת לו את דודה! ובכל לבה! בעליצות ובחדווה! כאשר אהבה נפשו. רוצה הוא לרוות ממנה כדרך שהוא סובא את השיכר הפרוסי, יחד עם לובן הקצף הגולש.¹²⁴

יש הטוענים כי כתיבתו של ק' צטניק ביקשה להציג תמונה ריאליסטית של הנעשה במחנות,¹²⁵ וכי הוא הציג לקורא את מה שהחברה ביקשה להשתק.¹²⁶ ייתכן אף ש"כתיבתו של ק' צטניק היא כתיבה המבקשת לעצב את חומרי המציאות תוך מתן לגיטימציה מלאה לעורר בקורא בחילה ודחייה".¹²⁷ אבל קשה להתעלם מן העובדה שאופן כתיבתו של הספר עשויה למשוך קוראים המתעניינים בתיאורי הסדיוזים יותר מבהבנת הסיבות והמניעים שהביאו לידי מעשי הזוועה.¹²⁸

דוגמאות נוספות לשימוש בוטה במיניות הקשורה למלחמת העולם השנייה ניתן לאתר בסוגה הספרותית המכונה "סטאלגים". ספרות זו פרחת בשנות השישים והייתה פופולרית מאוד בקרב צעירים (בייחוד בישראל) על אף הוולגריות הפורנוגרפית המוצגת בה, ואולי דווקא בגללה.¹²⁹ הנרטיב הסטאלגי הקלסי עסק לרוב בהתעללות מינית אכזרית של קבוצת נשים דומיננטיות (לרוב סוהרות) בגברים (לרוב אסירים אמריקנים ולעתים יהודים).¹³⁰ עם זאת יש גם סטאלגים שבהם הגברים הם המתעללים בנשים.¹³¹ דוגמה

¹²⁴ שם, בעמ' 173.

¹²⁵ ראו: ניצה בן-ארי, **דיכוי הארטיקה: צנזורה וצנזורה-עצמית בספרות העברית 1930-1980** (2006) בעמ' 152; ראו תיאורה של בראונמילר (לעיל, הערה 16) בעמ' 61: "ספור הבלהות מאת ק. צטניק, [...] דברים מסוימים עדיין מחרידים מדי [...] אין כל סיבה להטיל ספק בכך שבית הבובות היה קיים במציאות".

¹²⁶ Miryam Sivan, "Stoning the Messenger": Yehiel Dinur's *House of Dolls and Piepel*", *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust* (Sonja Maria Hedgepeth and Rochelle G. Saidel – eds., 2010) 200, p. 212.

¹²⁷ בן-ארי (לעיל, הערה 125) בעמ' 158-159. ראו גם דבריו של ג' שופמן: "ככל שאנו מפליגים בספר, כך תגבר החלחלה יותר ויותר". הצטוט לקוח מתוך: **מדרוך למורה, למנחה, לתלמיד בנושא: "השוואה ותקומת-ישראל בספרי ק' צטניק"** (תשנ"ג) בעמ' 102. פורסם במקור בטורו של ג' שופמן, "בית הבובות", **ידיעות אחרונות**, נצנצים (20.3.1953).

¹²⁸ Omer Bartov, "Kitsch and Sadism in Ka-Tzetnik's *Other Planet*: Israeli Youth Imagine the Holocaust", 3 *Jewish Social Studies: History, Culture, and Society* (1997) 43, p. 65. שם, בעמ' 158.

¹²⁹ ראו: Bartov שם, בעמ' 49; Bartov (לעיל, הערה 4) בעמ' 192-193; Amit Pinchevsky and Roy Brand, "Holocaust Perversions: The Stalags Pulp Fiction and the Eichmann Trial", 24 *Critical Studies in Media Communication* (2007) 387, p. 388-389: "The Stalags first hit the newsstands a few months after the trial of Adolf Eichmann opened in April 1961. Emerging at a time when pulp fiction industry in Israel was at its highest level of production, the Stalags were more than just another variation of erotic literature. They quickly became their own genre, outstripping the popularity of previous and contemporary pulps. The German contraction for stammlager ("base camp"), which during World War II came more specifically to denote a POW camp entered the Hebrew language only to become synonymous with tales of sadistic sex in Nazi camps". שספרות מסוג זה לא אפינה רק את ישראל ופרחה גם בארצות הברית, שם כונו הפרסומים "torture magazines". עם זאת יצוין כי שם התאפינה ספרות מסוג זה בדומיננטיות של הדמות הגברית (שם, בעמ' 391). עוד ראו: בן-ארי שם, בעמ' 153.

¹³⁰ Aaron Kerner, *Film and the Holocaust: New Perspectives on* 387-388; Pinchevsky and Brand שם, בעמ' 140 *Dramas, Documentaries, and Experimental Films* (2011) p. 140; ראו למשל: נח מן, **נואפי צלב הקרס** (1963); ראלף בוצ'ר, **בחזרה לסטאלג 13** (1962); מייק באדן, **סטאלג 13** (1961). מלבד הסטאלגים מצויים גם סרטים בעלי קווי דמיון לסוגה זו, כמו למשל **שבע היפהפיות**, סרט של לינה ורטמילר משנות השבעים: Lina Wertmüller, *Seven Beauties* (1975). הסרט היה מועמד לכמה פרסים, ראו באתר IMDb: <http://www.imdb.com/title/tt0075040/awards> (נצפה לאחרונה ביוני 2013). הדמות הראשית בסרט היא זו של פאסקוליני ג'יאניני, גנדרן רודף נשים ואיש עסקים/חבר מאפיה כושל. הוא נשלח לכלא בגין רצח סרסור שניסה לשדל אחת מאחיותיו לעסוק בזנות. בניסיון להמתיק את גור דינו מתנדב פאסקוליני לצבא האיטלקי ונשלח לחזית. במהרה הוא נתפס ונשלח למחנה ריכוז. פאסקוליני הנהנתן מגבש תכנית השרדות במחנה, על ידי זכייה בחסדיה המיניים של סטולר, מפקדת המחנה השמנה, המכוערת והסאדיסטית. (דקה 0:40:00-0:39:00). פאסקוליני מנסה, ומצליח למשוך את תשומת לבו של המפקדתבחדר מתחילה סצנה ארוכה של חיזור גורלי של פאסקוליני, המנסה להציל את חייו, ומיניות סאדיסטית אלימה מצד המפקדת (לבושה כגבר במדים ובנעליים צבאיות), פונה לפאסקוליני בשפתו, איטלקית, ומכנה אותו "מקרוני מלוכלך", פאסקוליני

לכך הוא הסטאלג **הייתי כלבתו הפרטית של קולונל שולץ**¹³² שעלילתו, המתרחשת בצרפת הכבושה, מתארת קצין נאצי בשם אוטו שולץ המתעלל מינית ובאופן סדיסטי בצעירה צרפתייה.¹³³ הספר מתאר במפורט ובאופן פורץ גבולות ביחס לשנת פרסומו את מסכת ההתעללות המינית שנאלצה הצעירה לחוות.¹³⁴

אף שקשה להתייחס לדי-נור ולסטאלגים בנשימה אחת - הן לנוכח עברו של די-נור כניצול שואה והן משום שהוא מייצג את הזרם המרכזי של ספרות השואה, בניגוד לסטאלגים, המייצגים ספרות שוליים קיצונית - סבורני כי לשניהם נרטיב משותף.¹³⁵ הנרטיב העולה מן היצירות הללו מתמקד במעשי האלימות המינית בהשוואה לשתיקה של הייצוגים הקודמים.

ספרו של יז'י קושינסקי **הציפור הצבועה** יצא לאור בשנת 1965,¹³⁶ והוא עשוי לעורר בנקל בקורא בחילה.¹³⁷ מהקדמה לספר, שכתב חנוך ברטוב, עולה כי הוא נכתב מתוך ניסיונו האישי של המחבר.¹³⁸ הספר מספר את סיפור הישרדותו של ילד פולני כבן שש שהוריו נאלצו להותירו למשמורת בידי אישה

משיב לה במילות חיזור באיטלקית, "הצלחת לכשף אותי... אני אוהב אותך". זו בתגובה מורה לפאסקוליני "להתפשט!". פאסקוליני מפנה את גבו אליה ופושט את מכנסיו. היא מטיחה בו כי כל רצונו לאכול ולאחר מכן מתקרבת ובוהנת אותו כסחורה בשריקותיו ובמבטיו אליה, וזו בתמורה מצליפה בו ומענישה אותו בעמידה על רחבת המסדרים (דקה 0:58:49-0:57:00). הוא איננו מוותר ופוצח בשירה, והמפקדת נשברת ומבקשת להכניסו לחדרה ולהותירם לבד (דקה 1:20:00-1:21:55). באמצעות השוט שלה. בתגובה פאסקוליני מציע למפקדת שבתום המעשה תוכל להורגו במו ידה. היא פושטת את מדי הצבא, נותרת בגופייה צבאית גברית, בתחנותיו בוקסר גבריים ובנעליים ובגרביים צבאיים, ומורה בזו הלשון: "עכשיו אתה תשכב איתי, אח"כ אהרוג אותך במו ידיי. הבנת?". היא מתיישבת על הכורסה, מפסקת את רגליה ואוחזת בשוט בידה. פאסקוליני זוחל על ארבע לעברה, מסיר את תחתוניה, מתרומם לעברה, נוגע בשדיה, וזו מטיחה את השוט שלה בגופו הצנום ומגיבה בפיהוק. כוחו של פאסקוליני אינו עומד לו והוא מתעלף (דקה 1:30:10-1:22:00). למרות כישלונם, המפקדת מגישה לו צלחת מזון על הרצפה והוא אוכל על ארבע כמו חיה. הסצנה קופצת לזיכרונות העבר המיניים של פאסקוליני כילד, כנער וכבוגר, ומשם קפיצה חדה לאקט המיני עם המפקדת, כשזו אווזת באצבעותיה בעניו ודורשת שישאירן פקוחות במהלך האקט. לכשזה מסתיים המפקדת מסלקת מעליה את פאסקוליני (דקה 1:34:00-1:32:22). מעשה האהבה לא ריכך את לבה, והיא ממשיכה בנהנתנותה הסאדיסטית. היא מודיעה לו על מינויו כממונה על הצריף, ומורה לו לבחור שישה בני אדם לחיסול. אם לא, תחסל את כל אנשי הצריף. הסצנה מסתיימת באמירתה הסאדיסטית של המפקדת: "שחק גם אתה בתפקיד התליין..." (דקה 1:34:49-1:36:15). להרחבה על סרט זה ראו: ברטוב (לעיל, הערה 22) בעמ' 87-86.

¹³¹ בן-ארי (לעיל, הערה 125) בעמ' 154.

¹³² מוניק קורנו, **הייתי כלבתו הפרטית של קולונל שולץ** ('שורק - תרגום, 1962). להרחבה על הסטאלג ועל התגובות לאחר פרסומו בארץ, ראו: בן-ארי שם, בעמ' 155-157.

¹³³ ראו: Pinchevsky and Brand (לעיל, הערה 129) בעמ' 390-391. התייחסות למיניותם הסוטה של משתפי הפעולה עם הנאצים ניתן לאתר למשל בסרט **האורורים** (*The Damned*) בבימויו של לוקינו ויסקונטי (Luchino Visconti) משנת 1969. הנרטיב המרכזי בסרט אמנם עוסק בשקיעתה של משפחת פון-אסנבק בעלת הממון במקביל לעליית השלטון הנאצי, אבל לצד ניסיונות ההשתלטות על נכסי המשפחה מוצגת גם מיניותם הסוטה של אחדים מהם. ראו: Luchino Visconti, *The Damned* (1969). כזאת היא למשל דמותו של מרטין, הסוטה והפדופיל. מרטין נראה בכמה סצנות מנסה לפתות ילדות (גם קרובות משפחתו, דקה 0:29:30-0:30:05 ו-0:25:54-0:27:44). מרטין עוקב אחר ילדה יהודייה בשם ליסה ומפתה אותה במתנות בין היתר בשרשרת פנינים (דקה 0:53:30-0:53:35 ו-0:58:00-1:02:00 ו-1:05:10-1:06:50). שנודע לו שליסה חולה, הוא חש למיטתה וזו מבקשת לחמוק ממנו (דקה 1:08:00-1:11:00). לאחר הביקור, ליסה נמצאת תלויה בעליית הגג (דקה 1:11:56-1:12:04). מעורבותו של מרטין במשטר הנאצי משחררת אותו מעמידה למשפט ומענישה (דקה 1:46:30-1:46:50). בסצנה אחרת מרטין כופה על אימו לקיים עמו יחסי מין (דקה 2:06:50-2:09:30). בסצנה אחרת, מוצגת דמותו של קונסטנטין, חבר האס-אה, הנתפס יחד עם גברים נוספים מיחידתו באורגיה גברית המונית (דקה 1:31:30-1:45:30). עוד לעניין התייחסות המינית בסרט **האורורים** ראו: Kerner (לעיל, הערה 130) בעמ' 105-107.

¹³⁴ קורנו (לעיל, הערה 132) בספרו מתואר בין היתר כיצד אולצה הצעירה להשתתף באורגיות, כיצד נכלאה עירומה יחד עם כלבו של הקצין ואת ההתייחסות אליה כאל "כלבה". עוד מתואר כי במהלך ההתעללות המינית הקשה הצעירה יולדת תינוק לקצין המתעלל.

¹³⁵ להרחבה בעניין זה ראו: Bartov (לעיל, הערה 4) בעמ' 185-212; Kerner (לעיל, הערה 130) בעמ' 140.

¹³⁶ Jerzy Kosiński, *The Painted Bird* (1965), ובתרגום לעברית: יז'י קושינסקי, **הציפור הצבועה** (אהרון בר - תרגום, 1975) בעמ' 103.

¹³⁷ Sue Vice, *Holocaust Fiction* (2000) p.69: "[...] reading the novel can be a sickening experience".

¹³⁸ קושינסקי (לעיל, הערה 136) עמ' 8. ברטוב מוסיף כי הספר זכה להצלחה רבה ותורגם לעשרות שפות והקנה למחברו יז'י קונסנסקי מעמד של כבוד בספרות האמריקנית.

שתשמש כמשפחה אומנת, שכן אביו נחשד בפעילות אנטי-נאצית ונאלץ לרדת עם אמו למחתרת. אישה טובת לב זו, שהסכימה לאכסן את הילד, הלכה לעולמה בתוך חודשים אחדים, והילד נותר לבדו בעת מלחמת העולם השנייה. הספר מתאר בגוף ראשון את חוויותיו של הילד,¹³⁹ ובין היתר את הישרדותו ביערות פולין ואת נדודיו מכפר לכפר. הכפריים - פולנים, קתולים ואנטישמים - לעתים נותנים לו מחסה, אך לרוב רודפים אחריו, נוסף על החיילים הגרמנים. בין היתר מתאר הילד כיצד נפל קורבן פעם אחר פעם להתעללויות סוטות וחריגות של הכפריים, וסיפורו רווי תיאורים סדיסטיים. בתיאוריו מוצגים שוב ושוב הכפריים כמי שעוסקים בכל סוג של סטייה מינית וחברתית כגון זואופיליה, גילוי עריות, אונס או אלימות מינית.¹⁴⁰ עוד מתוארות התקיפות המיניות של הנשים היהודיות ששיוו למחסה מאימת החיילים הגרמנים ומחנות ההשמדה, וזכו ליחסה האכזרי והאלים של האוכלוסייה הכפרית.¹⁴¹ כך למשל מתאר הילד את גורלה של נערה יהודייה שניצלה מקרונות המוות ואחד הכפריים ששמו קשת מצא אותה פצועה לצד מסילת הרכבת. הילד מתאר כיצד "כל אנשי הכפר יצאו מבתיהם לחזות במעשה נסים זה"¹⁴² והובילו אותה לבית ראש הכפר. וכך תיאר הילד מנקודת מבטו התמימה את התנהגותה המשונה של הנערה:

לא נראה שהנערה מבינה מה מתרחש סביבה, כל אימת שהתקרב אליה גבר – שילבה אצבעותיה כבתפילה, מלמלה משהו בשפה שאיש לא הבין, והסתכלה סביבה מבוהלת [...].¹⁴³

להבדיל מהילד, התנהגות הנערה מרמזת שהיא הבינה את שצפוי לה. ראש הכפר קבע שלמחרת יש למסור אותה למוצב הגרמני הקרוב, ואת אותו הלילה העבירה הנערה בביתו של קשת. באותו הלילה התעורר הילד מקולות הרעש והצעקות שבקעו מהאסם של הקשת, הציץ דרך הסדק ומכאן מתוארת בפרטי פרטים הפשטתה האלימה של הנערה כשהניח קשת את ברכו על שער ראשה ואת ירכו על פניה וקרע מעליה את מלבושיה. הילד מוסיף ומתאר את מעשה האונס ואת תוצאותיו, ואת ההתרחשות משווה להזדווגות של כלבים:

הוא הרים עצמו על מרפקיו, זחל מעט אחורה ובתנועה אלימה אחת פישק את רגליה של נערה ונפל עליה בחבטה.

¹³⁹ הילד נתפס בעיני הכפריים הבורים כצועני או כיהודי בשל חזונו השונה: הוא מתואר כבעל גוון עור בצבע הזית, שער כהה ועיניים שחורות, בניגוד לכפריים בהירי העור והשער וכחולי העיניים. ראו גם: Vice שם, בעמ' 67.

¹⁴⁰ ראו: Krystyna Prendowska, "Jerzy Kosinski: A Literature of Contortions", 8 *Journal of Narrative Technique* 140: "The incidents he narrates involve hideous cruelties, particularly to women, animals and to the boy himself" הסוטה של הכפריים באה לידי ביטוי למשל בתיאורה של "לודמילה השוטה", הלוקה בנפשה, המנסה לאנוס את הילד: "ניסיתי לברוח אך היא אימה לשסות בי את כלבה. [...] פקדה עלי להסיר את מכנסי, מאיימת עלי בחגורתה לבל אסרב. היא עצמה הפשילה את שקה ומשכה אותי אל גופה העירום. [...] היא הידקה את פני לעורה וציוותה עלי לשכב בין רגליה. ניסית להשתחרר ממחבוקה, אך היא הצליפה בי בחגורתה. צעקותי משכו אלינו את הרועים". הילד ניצל, אך הרועים אונסים את לודמילה אונס קבוצתי: "איכר גבה קומה על האשה שנאנקה והתעוותה תחתיו [...] האיש היכה בשדה בכף ידו, התכופף, נשך את פטמותיה, ועיסה את בטנה באצבעותיו. משסיים וקם מעליה, בא איכר אחר במקומו". משהגברים עוזבים אותה לנפשה, נשות הכפר נוהגות בה באלימות מינית: הן מכות אותה מכות נמרצות ולבסוף מחדירות לאיבר מינה בקבוק מפוקק: "לפתע בעטה אחת הנשים בכל כוחה תחתית הבקבוק שבלט מתוך מפשעתה של לודמילה. [...] עתה החלו כל הנשים לבעוט בה", עד שמתה. ראו קושינסקי שם עמ' 57-59. עוד לעניין אינוסה של לודמילה ראו: Brian Edwards, "Flight of the Painted Bird: Jerzy Kosinski's Gaudy Plumage", 2 *Australasian Journal of American Studies* (1983) 34, p. 34. לעניין משכב של הכפריים עם חיות ראו תיאוריו של הילד קושינסקי (לעיל, הערה 136) בעמ' 142, 145, ו-148. לעניין גילוי עריות ראו: שם, בעמ' 151.

¹⁴¹ ראו למשל את האשמות שהופנו לגרבוס האיכר, ששיכן אצלו נערה יהודייה: "אמרו כי גרבוס נהג להכותה מדי יום ביומו, אנסה והכריחה לעשות מעשים איומים, עד שיום אחד נעלמה". קושינסקי שם, בעמ' 118.

¹⁴² קושינסקי שם, בעמ' 103.

¹⁴³ שם, שם.

הנערה [...] צעקה, ולא חדלה לכווץ ולפשק את אצבעותיה. [...] לפתע קרה דבר מה מוזר. קשת נח על הנערה, אלא עתה ניסה להתרחק ממנה. בכל פעם שהתרומם - זעקה היא מכאב. [...] שוב ניסה להנתק ממפשעתה, אך כאילו לא היה בכוחו לעשות זאת. [...] תכופות ראיתי כיצד קורה דבר זה עצמו לכלבים. פעמים בעת שהזדווגו בפרעות, כמהים להקלה, שוב לא היה בכוחם להפרד. [...] קשת ליקק את הדם משפתיו, הרים עצמו על ידו האחת ובשניה הנחית בנערה מהלומה עזה. [...] צנח על הנערה, נשך את שדיה ואת צווארה, הלם באגרופו בגופה, תולש את בשרה כאילו אומר הוא לקרעו מעליה.¹⁴⁴

הילד מספר כי לא יכול היה לראות כיצד הצליחו הכפריים להפריד בין השניים, ומתאר כיצד שמע את זעקותיה. עם שחר, כשהביט בסדק שבקיר האסם, ראה את גופתה מוטלת על הקרקע מכוסה שמיכת סוסים.¹⁴⁵

המספר ממשיך ומתאר את מעשיהם של מי שהכפריים כינו "קלמוקים", שלחמו לצד הצבא הגרמני. הגרמנים "הרשו להם לשדוד ולאנוס כמינהגם במלאכת המלחמה וכדרכם כגברים".¹⁴⁶ גם את הקלמוקים הילד מתאר כסוטים מינית ואכזרים, אף יותר מהכפריים:

הקלמוקים גררו אשה עירומה למחצה מאחד הבתים. היא נאבקה וניסתה לשווא לתפוס את מענה ברגליו. רוכבים צוחקים אספו בהצלפות שוט קבוצה של נשים ונערות. [...] לא רחוק ממקום מחבואי השכיבו הקלמוקים אישה על האדמה, חייל אחד החזיק בצווארה ואחרים פישקו רגליה. אחד מהם עלה עליה נע מעלה ומטה על גביה לקול קריאות העידוד של חבריו, האשה נאבקה וצעקה. משסיים הראשון אנסו הקלמוקים את האשה בזה אחר זה. [...] עוד אישה נגררה החוצה. [...] שני חיילים אנסוה בעת ובעונה אחת, אחד מהם בפיה. כשניסתה האשה להסב את פניה ולסגור את פיה, הצליפו בה החיילים בפרגול של שוורים. [...] אחדים אנסו מאחור ומלפנים שתי נערות צעירות, העבירו מאיש לרעהו והכריחו לבצע תנועות משונות. [...] כמה מהם הזדווגו אלה עם אלה ואחר כך ערכו ביניהם התחרויות באניסת נשים בדרכים משונות. שניים או שלושה גברים לנערה אחת, ומיספר גברים לנערה בהתחלפות מהירה. [...] הציגו [...] ביצוע משגל על גב סוס. [...] נשים חסרות ישע הועברו מסוס דוהר למישנהו. קלמוק אחד ניסה להזדווג עם סוסה. קלמוקים אחדים גירו סייה וניסו לדחוף תחתיו נערה, אווזים ברגליה.¹⁴⁷

חייל אחד רץ לבקתה והוציא מתוכה ילדה בת כחמש, [...] קרע מעליה את שמלתה ובעט בבטנה [...] לאיטו פרס את כפתורי מכנסיו, שלשלם ארצה, בעודו אווז את הילדה ביד אחת. אחר כך כרע וחדר את גופה של הילדה הצווחת במכת פתאום. משהיתה הילדה מדולדלת – השליכה אל השיחים ופנה אל האם.¹⁴⁸

[...] נלחמו כמה חיילים עירומים למחצה באיכר חסון. שלשה חיילים ישבו על האיכר והאחרים עינו את האישה ואנסוה. עתה נגררו החוצה גם שתי בנותיו הצעירות. [...] זינק האיכר ממקומו והנחית מהלומה בראש בקלמוק הקרוב אליו. [...] החיילים הנזעמים הקיפו את האיכר, גברו עליו, אנסוהו ואחר כך סירסוהו בנוכחות אשתו ובנותיו. האשה בטרופה, זינקה להגנתו, נושכת ושורטת. הקלמוקים אחזו בה נוהמים מרוב הנאה, הכריחו לפתוח את פיה ותחבו לתוכו את קרעי הבשר שותתי הדם.¹⁴⁹

¹⁴⁴ שם, בעמ' 104-106.

¹⁴⁵ שם, בעמ' 106-107.

¹⁴⁶ שם, בעמ' 170.

¹⁴⁷ שם, בעמ' 171-172.

¹⁴⁸ שם, בעמ' 173-174.

¹⁴⁹ שם, בעמ' 174. ראו בנוסף: Karen Louise Schwerin, *Re-Reading the Painted Bird* (A Thesis Submitted to the Graduate Faculty of The University of Georgia in Partial Fulfillment, 2009) pp. 31-33.

לאחר התרחשות זו מתאר הילד כיצד כשהגיעו אנשי הצבא האדום, חששו הנשים הכפריות. ברם אנשי הצבא האדום הציעו לכפריים טיפול וכן נקמו בקלמוקים ותלו את גופותיהם על העצים.¹⁵⁰ ואולם לבסוף התגלו גם חיילי הצבא האדום כמחפשי הרפתקאות מיניות אצל הנשים הכפריות.¹⁵¹ בתום המלחמה הושם הילד בבית יתומים בעיר גדולה (בספר אין מצוין שמה) יחד עם נערים ונערות שכמותו שרדו את המלחמה ללא הוריהם. גם את המציאות בבית היתומים ומחוצה לו מתאר כמציאות אלימה ומינית.¹⁵² גם כשמזלו שופר עליו והוריו הביולוגים מצליחים לאתרו והוא עובר להתגורר עמם בדירתם בעיר, מציאות חייו אינה משתנה. הילד חש שהוא אינו שייך לתא המשפחתי ומוצא עצמו נמשך לחיי הלילה. דרך תיאוריו מוצג הדיסוננס בין חיי היום לחיי הלילה: "ביום בא השלום לעולם, בלילות נמשכה המלחמה".¹⁵³ בלילה, כך מתאר הילד, ממשיכה המלחמה, וכך גם ממשיכה להתקיים המיניות הסוטה.¹⁵⁴

הסרט **שוער הלילה** (*The Night Porter*) בבימויה של ליליאנה קוויני (Liliana Cavani) עלה לאקרנים בשנת 1974.¹⁵⁵ בסרט מוצגת מערכת יחסים בעלת אופי סאדו-מזוכיסטי, מעורר בחילה,¹⁵⁶ בין שתי הדמויות הראשיות: לוצ'יה, אסירה לשעבר במחנה ריכוז,¹⁵⁷ ומקס, קצין אס-אס ששבה אותה במחנה כשפחת המין שלו.¹⁵⁸

מקס ולוצ'יה נפגשים בשנת 1957, יותר מעשור לאחר תום המלחמה, כשלוצ'יה מגיעה לווינה, עיר הולדתה, עם בעלה מנצח התזמורת ויחד עם התזמורת כולה מתארחת במלון שבו עובד מקס כשוער לילה.

¹⁵⁰ שם, בעמ' 176-177.

¹⁵¹ שם, בעמ' 189-190. יוער כי מתיאורו של הילד הפיקוד הצבאי מצטייר כנאור יותר. הילד מציין כי מפקדת הרגימנט המפקדים ביקשו זאת מהחיילים וכן הופנתה בקשה בעלון חדשות החטיבה בה נתבקשו החיילים להימנע מהרפתקאות אלו, העלולות לעלות להם בחייהם (שם, בעמ' 190).

¹⁵² שם, בעמ' 207-208: "נערים תקפו נערות במסדרונות חשוכים ואנסון. באחד הלילות אנסה חבורת נערים אחות במרתף. הם החזיקוה שם שעות אחדות וקראו לנערים אחרים להצטרף אליהם. הם גירו את יצריה של האשה בדרכים מתוחכמות שלמדו בשנות המלחמה והביאוה לטרור נורא. היא צעקה ויללה כל הלילה, עד שבא אמבולנס ולקחה במקום. היו נערות שתבעו תשומת לב ויחס. הן התפשטו וביקשו מהנערים לגעת בגופן. הן סיפרו בגלוי ובלי כל בושה על התביעות המיניות שהרעיפו עליהן גברים בשנות המלחמה. כמה מהן טענו שאינן יכולות להרדם בטרם שכבו עם גבר. הן התחמקו החוצה בלילות ומצאו להן חיילים שתויים".

¹⁵³ שם, בעמ' 221.

¹⁵⁴ שם, בעמ' 220: "כל החתולים שחורים בלילה, אומר הפיתגם, אך ודאי שאין הדבר כך בבני אדם. המצב כאן הפוך בדיוק. בימים כולם נראים אותו הדבר; [...] בלילות הם משתנים לבלי הכר. [...] בפתחי הבתים ניצבו נשים שחולצותיהן פתוחות וחצאיותיהן הדוקות. גברים התקרבו אליהן בהילוך מתנווד והם נעלמו יחדיו. מגניה של העיר נטולת הדם נשמעו קולות של זוגות מתעלסים. בין חורבותיו של בניין שנפגע בהפצצה אנסה חבורת נערים נערה שהיתה טיפשה מספיק לצאת החוצה לבדה. [...] למדתי להכיר את העיר בלילה. הכרתי מקומות שם מפתות נערות צעירות ממני גברים מבוגרים מאבי".

¹⁵⁵ Liliana Cavani, *The Night Porter* (1974)

¹⁵⁶ Kerner (לעיל, הערה 130) בעמ' 111: "The Night Porter trades heavily in the colloquial vision of sadism. Sickness pervades the narrative in multiple ways, and is offered as the motivating factor for Max's sadistic disposition (and perhaps Lucia's masochistic sensibility as well)".

¹⁵⁷ הבזקי הזיכרון של לוצ'יה מבהירים כי הייתה אסירה במחנה ריכוז, אבל זהותה הדתית נותרת בלתי ידועה. כשבסצנת הבדיקה והתשאול בעירום של אסירי המחנה היא עומדת בעמדת התשאול ונשאלת על דתה, הזיכרון נקטע. קיטוע זה מונע מהצופה מלקטלג אותה כאחת מהקורבנות היהודים, ומניח לדמותה להישאר דמות קורבן נשי מופשט (דקה 0:11:17-0:10:44).

¹⁵⁸ ראו: Marguerite Valentine, "Those That the Gods Wish to Destroy They First Make Mad: An Analytic Discussion of the Depiction of Sado-Masochism in the Film *Night Porter*", 23 *British Journal of Psychotherapy* (2007) 445, p. 446.

הסרט מציג את ההתרחשויות שבהווה מתוך הצגת שבבי זיכרון מעברם המשותף של השניים.¹⁵⁹ מערכת היחסים בין השניים ניצתת מחדש, ולוצ'יה מחליטה שלא להצטרף לבעלה להמשך מסע ההופעות בגרמניה ונשארת בווינה להתגורר בדירתו של מקס. בחירתה של לוצ'יה מעוררת מחדש את הקשר שנקרס ביניהם עוד במחנה, הכולל אהבה מעוותת ואלימות אכזרית.¹⁶⁰ עם התפתחות העלילה מצטרפים למערכת היחסים המחודשת אלמנטים מוכרים מהמחנה - מצור, רעב וניתוק¹⁶¹ - דבר המאפשר לצופה להבין שמערכת היחסים המחודשת בין מקס ללוצ'יה היא מעין שחזור של מערכת היחסים ביניהם במחנה בעת המלחמה. בסופו של דבר המוות הוא המוצא היחיד שלהם מהקשר המעוות ביניהם, והם נרצחים כשהיא לבושה בשמלה שהעניק לה מקס במחנה ומקס לבוש במדי האס-אס שלו.¹⁶²

בסרט מופיעות כמה דמויות משנה, רובן פוקדות את המלון או מתגוררות בו. רוב הדמויות גבריות, מלבד רוזנת המתגוררת במלון. לדמויות הללו ולמקס עבר משותף, שכן הם היו בעלי תפקידים בתקופת השלטון הנאצי בווינה. הדמויות הללו (בכללן מקס) מודאגות ממשמעותו של פרק זה בחייהם שכן הן חוששות מחרב המשפט של בעלות הברית המרחפת מעל ראשם. החבורה הנאצית נוהגת להיפגש במלון, ובמפגשים נוהגים החברים לנהל משפטים מדומים כהכנה למשפטים שבעלות הברית עלולות לנהל נגדם. במקביל עוסקים בני החבורה בהבטחת זיכויים מחמת חוסר ראיות, ולשם כך אוספים מידע על עדים ומסמכים מפלילים במטרה להשמידם.¹⁶³ כשהחבורה מגלה כי לוצ'יה שבה לחייו של מקס והשניים מתגוררים יחדיו בדירתו, הם דורשים ממנו לחסלה,¹⁶⁴ אבל מקס מתקשה להסביר לקבוצה מדוע הוא מבקש להימנע מזאת.¹⁶⁵ לבסוף אחד הגברים הללו הוא שיוורה ומחסל את השניים.¹⁶⁶

¹⁵⁹ ראו: Victor L. Schermer, "Sexuality, Power, and Love in Cavani's *The Night Porter*: Psychological Trauma and Beyond", 94 *The Psychoanalytic Review* (2007) 927, p. 929; רגעי הזיכרון הראשונים הללו מבליטים את רצונו המיני של מקס לחזור לגופה של לוצ'יה, וביטוי לכך ניתן בכמה סצנות שבהן אצבעותיו, מצלמתו ואקדחו משמשים כסמלים פאליים: כזאת היא למשל הסצנה שבה בעת מפקד של אסירי המחנה העירומים מקס בוחר למקד את עדשת מצלמתו בלוצ'יה בלבד (Cavani שם, דקה 0:11:40-0:13:00; ו-0:13:42-0:13:00); וכך גם בסצנה שבה לוצ'יה נזכרת במקס יורה בה באקדחו בשעה שהיא רצה עירומה בחדר מקלחת (דקה 0:16:30-0:16:00); בסצנה אחרת מקס שולף את לוצ'יה ממיטתה בחדר האסורים, מכניסה לחדר מבודד, משכיב אותה על מיטה וקושר את ידיה בשלשאלות. היא מביטה בו המומה כשהוא חופן את שדיה ומחדיר את אצבעותיו לפיה (דקה 0:38:12-0:33:00). ראו גם: Valentine שם, בעמ' 447; Schermer שם, בעמ' 931-932.

¹⁶⁰ מבקרי קולנוע וחוקרים תיארו מערכת יחסים זו כסאדו-מזוכיסטית, ראו: פאולין קייל, "ביקורת סרטים על שוער הלילה", **קולנוע** 8 (1975) בעמ' 56; ניצה אראל, **ייצוג יחסי התליין הנאצי וקורבנו בקולנוע המערבי מ-1969 ועד 1985** (חיבור לקבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, 1998) בעמ' 46. מרים סמט, "זיכרון ומיניות בסרט שוער הלילה", **סליל: כתב עת אינטרנטי להיסטוריה, קולנוע וטלוויזיה**, א (2008) 100, בעמ' 100; Schermer שם, בעמ' 930.

¹⁶¹ ראו: Cavani (לעיל, הערה 155) דקה 2:10:00-1:56:30.

¹⁶² שם, דקה 2:18:20-2:17:10.

¹⁶³ Kerner (לעיל, הערה 130) בעמ' 108; Elissa Mailänder, "Meshes of Power: The Concentration Camp as Pulp or Art House in Liliana Cavani's *The Night Porter*", *Nazisploitation!: The Nazi Image in Low-Brow Cinema and Culture* (Daniel H. Magilow, Kristin T. Vander Lugt & Elizabeth Bridges - eds., 2012) 175, pp. 184-185.

¹⁶⁴ יש לציין שהחשש מפני עדותה של לוצ'יה ומפני עמידה לדין לנוכח המציאות המשפטית בתקופה זו, שהוצגה בהרחבה בפרק המשפטי - "יחסו של המשפט הבינלאומי למעשי אלימות מינית בעתות מלחמה" - נתפסת כתלושה מהמציאות. בשנת 1957, שנת ההתרחשויות של עלילת הסרט, כבר היה ידוע שרק מעטים הועמדו לדין ומתוכם רק קומץ נענשו בחומרה. ראו לעיל בפרק ג' בסמוך לציון הערת שוליים 195.

¹⁶⁵ Cavani (לעיל, הערה 155) דקה 1:49:50-1:48:00. מעניין שדווקא אל מול הדמות הנשית המשנית בסרט – זו של הרוזנת המתגוררת במלון ושייכת לקבוצת הנאצים - מקס מצליח לבטא את אהבתו כלפי לוצ'יה ולנהל עמה דו-שיח בנושא:

"מקס: פגשתי אותה, את הילדה הקטנה, ואסור לאחר לגעת בה.

הרוזנת: לפני שתעיד נגדך מוטב לך לחסל אותה.

מקס: אבל אני אוהב אותה.

הרוזנת: איזה איש משוגע.

הסצנה הראשונה שבה מקס ולוצ'יה נמצאים לבדם ויכולים לשוחח מתרחשת בעקבות פריצתו של מקס לחדרה של לוצ'יה (שבה הוא בעצם פורץ שוב אל חייה) כאשר היא נמצאת בו לבדה. לוצ'יה אינה פוצת את פיה ואינה זועקת לעזרה. היא מקבלת בכניעה את המכות שמקס מטיח בה כשהוא מבקש להתעמת עמה ולברר מדוע הגיעה לווינה: "האם באת להסגיר אותי?" שואל מקס. לוצ'יה אינה משיבה. היא מנסה לחמוק מאחיזתו, אך מקס אינו מרפה ושב ומכה אותה. כביטוי למערכת היחסים המעוותת בין השניים, התקיפה האלימה משנה פתאום את פניה ונהפכת לחיבוק עז על רצפת החדר המלון, המתפתח לגיפופים מיניים ונשיקות אינטימיות. כשמקס מלטף את לוצ'יה, היא מגיבה בקול צחוק בלבד, והסצנה מסתיימת כשמקס משתיק אותה ומכנה אותה בסוג של נוסטלגיה "ילדתי הקטנה".¹⁶⁷ סצנה זו מדגימה כיצד דמותה של לוצ'יה מתכתבת עם נרטיב השתיקה, עניין ששב ועולה לאורך הסרט. לוצ'יה איננה חולקת עם בעלה המנצח את זיכרונותיה מהמחנה, את הזיכרונות הרעים שוויה מעלה בה ואף לא את פגישתה המפתיעה עם מקס שוער הלילה.¹⁶⁸ הסצנה הראשונה שבה לוצ'יה מדברת עם מקס מתרחשת לאחר שעזבה את בעלה ובחרה להתגורר בדירתו. בשלב זה הצופה כבר מבין את טיב מערכת היחסים האלימה בין השניים.¹⁶⁹ השיחה מתנהלת על חששו של מקס כי בזמן שיצא לעבודה במלון, חבריו ייקחו אותה מדירתו ולכן הוא מחליט לקשור אותה בשלשלאות. לוצ'יה פותחת בשיחה:

למה?
כדי שלא יקחו אותך ממני.
מי?
קלאוס, ברט, הנס.
[לוצ'יה מגיבה בצחוק].
זה לא עניין לצחוק עליו.¹⁷⁰

מקס: היא הילדה הקטנה שלי, היא הילדה הצעירה, והיא נותרה אותו הדבר.
הרוזנת: מעולם לא ראיתי אותך מאוהב כל כך" (שם, דקה 1:22:00-1:26:10).

¹⁶⁶ שם, דקה 2:17:10-2:18:20.

¹⁶⁷ שם, דקה 1:00:00-1:05:00. ראו גם: Kerner (לעיל, הערה 130) בעמ' 109-110. לאורך הסרט שב מקס ומכנה את לוצ'יה "הילדה שלי". לוצ'יה כנערה צעירה נשבתה כאסירה במחנה של הגרמנים ונפלה קורבן לתשוקותיו של מקס. עם הזמן פיתחה רגשות עזים כלפיו. רגשות אלו והחוויה הטראומטית של המחנה מלווים אותה גם בהווה, ולכן מקס אינו מתקשה לאתר בנערה שבגרה ונהפכה לאישה נשואה את "הילדה שלו מהמחנה". גם לוצ'יה מוכנה לשוב ולהיות הילדה מהמחנה, והדבר בולט בייחוד בסצנות שבהן היא עוברת להתגורר בדירתו של מקס, המתפקד על תקן ההורה המטפל בילדתו.

¹⁶⁸ בולטת במיוחד השיחה בינה ובין בעלה כשהיא מבקשת לארוז את חפציה ולעזוב. בעלה אינו מבין את רצונה, ודמותו מוצגת כאטומה למצוקתה. ראו דבריה של סמט (לעיל, הערה 160) בעמ' 104. לעניין השתיקה מעניין לציין גם את ההבדל בין שתי הדמויות הנשיות, הבא לידי ביטוי בהיקף הטקסט שלהן. לעומת דמותה המשנית של הרוזנת, הזוכה לטקסט רב, הדמות הראשית של הקורבן זוכה לטקסט מועט ומתאפיינת בשתיקה. גם כשלוצ'יה זוכה לביטוי מילולי, מדובר בדרך כלל בשיחות קצרות ובטקסט תמציתי. ראו, סמט שם, בעמ' 104. עוד מעניין לציין כי השיחה הארוכה ביותר של לוצ'יה מנהלת היא דווקא עם מי שמבקשים לחסל אותה. שיחה זו מתקיימת לאחר שחבורתו של מקס פורצת לדירתו בהיעדרו ומוצאת בדירה את לוצ'יה הכבולה. הנס הפרופסור משוחח עמה ומסביר לה כי לכל אחד מחברי החבורה היה "משפט" (משפט מדומה בהנהלתו) וכי לאחר המשפט כולם נרפאו ושבים לחיות עם עצמם בשלווה. לוצ'יה משיבה שלמעשים שלהם אין מרפא. השיחה בין השניים נהפכת משיחה על ריפוי ועל טיפול לוויכוח על זיכרונה הסלקטיבי של לוצ'יה, העומדת על כך שהיא נמצאת בדירתו של מקס כבולה בשלשלאות מרצונה החופשי. בתום השיחה, כשלוצ'יה מבינה את הניגוד בין רצונה החופשי לקשירתה בשלשלאות, היא מבקשת לסלק את הנס מהדירה. Caveni שם, דקה 1:40:25-1:43:14; סמט שם, בעמ' 105.

¹⁶⁹ כך למשל באחת הסצנות הראשונות לאחר מעברה של לוצ'יה לדירתו של מקס, מקס מלבישה בשמלה אך פושט את תחתוניה ומאפשר לה להסתובב בדירה כשמיניותה זמינה לו בכל עת. באחת הסצנות מקס משקה אותה באמצעות כף. הוא מנגב את שפתיה באצבעותיו והיא מוצצת את אצבעותיו ומיזמתה מבצעת בו מין אורלי. תמונת ההווה קופצת לסצנה מקבילה מהעבר שבה לוצ'יה היא אסירה במחנה ומקס לובש מדים. מקס נראה דוחף את לוצ'יה על ברכיה, מבטה המום, ונראה כי היא אינה מבינה מה עומד להתרחש. מקס מוריד את מכנסיו, אווזו בפניה ודוחף אותם אל עבר חלציו. ראו Caveni שם, דקה 1:18:40-1:20:26.

¹⁷⁰ שם, דקה 1:37:10-1:38:30.

למרות הצחוק המלגלג, לוצ'יה מקבלת בכניעה וברצון את קשירתה בשלשלאות בפרק ידה לצנרת חדר האמבטיה. אבל להבדיל מהקשירה בשלשלאות במחנה, כעת לוצ'יה כבר איננה אסירה. עם זאת נראה שהיא אסירה בנפשה, והיא מקבלת בכניעה את הקשירה ואף מקצינה את התנהגותה ומתחילה להתהלך בדירה על ארבע, כחיה, לשכב על הרצפה וכו'.¹⁷¹

לממד המיניות הסוטה מצטרפת סצנה שבה הצופה זוכה להצצה יוצאת דופן לנבכי מוחו המעוות של מקס ולממדים של סטייתו. כשהוא מספר לרוזנת על יחסיו עם לוצ'יה בתקופת היותו איש אס-אס במחנה, הוא מציג תמונה הפוכה מזו המוצגת בסרט ולפיה הוא כלל לא שבה את לוצ'יה ולא שלט בה, אלא להפך. לוצ'יה בעלת העוצמה והשליטה היא שפיתתה אותו. בזיכרוננו של מקס לוצ'יה מוצגת במכנסיים צבאיים עם שלייק'ס, כובע אס-אס, פלג גופה העליון חשוף, ורגליה יחפות. לוצ'יה מופיעה לפני אנשי הצבא הנאצי בסגנון קברט, ובמהלך ההופעה מענגת את עצמה, מתיישבת על ברכי הגברים ומבצעת תנועות פיתוי. בסופה של הסצנה מקס מגיש ללוצ'יה קופסה ובתוכה נמצא ראשו הערוף של אסיר.¹⁷²

הסרט מציג סצנות מיניות בוטות, על גבול הפורנוגרפיה, והמיניות משמשת בו כמוקד העלילה. בדומה לספרות הסטאלגים, גם כאן רוב סצנות המין בין השניים מלוות בהתרחשות אלימה מקדימה - קשירה בשלשלאות, דחיפה לרצפה, מכות וחתכים משברי זכוכית - ורק לאחריהם מתבצע אקט מיני, שגם הוא מוצג כנטול רומנטיקה אלא חיתית גרדא.¹⁷³ מרגריט ולנטיין (Marguerite Valentine) סבורה שהסרט נועד לזעזע: "The Night Porter aims to shock".¹⁷⁴ לדבריה, הדבר נעשה הן באמצעות תכנון של הסרט, הן באמצעות אמצעים קולנועיים כדוגמת תאורה וזוויות צילום. ולנטיין מציינת כי מערכת היחסים שבין מקס ללוצ'יה היא אלגוריה לריקבון החברתי האירופי שאפשר את השואה והביא למצבה של אירופה לאחר המלחמה.¹⁷⁵ בדומה לביקורת שהוטחה בק' צטניק, גם בנוגע לסרט זה נראה שרבים מהצופים בחרו לראותו בשל היבטיו הפורנוגרפיים, ולא בשל אמירתו הביקורתית על הריקבון האירופי.

סיכום

מטרתו של חלק זה הייתה לעמוד על מאפייניהן של יצירות הספרות והקולנוע בשנים הראשונות שלאחר מלחמת העולם השנייה בכל הקשור למעשי אלימות מינית נגד נשים במלחמה זו. הממצא המהותי ביותר, שעליו כבר עמדו חוקרים אחדים, הוא ההתעלמות הגורפת מתופעת האלימות המינית במלחמה. רבים מהיוצרים שכתבו על המלחמה, אם על בסיס חוויותיהם ואם מתוך דמיונם, בחרו שלא להתייחס לתופעה. ואף על פי כן הוצגו למעלה יצירות המתייחסות במידה כלשהי למעשי האלימות המינית. התייחסויות אלה היו מעטות ולו במאפיינים ההולמים את תרבות השתיקה, וניתן לחלקן לשתי קטגוריות עיקריות: בקטגוריה הראשונה כונסו יצירות המתייחסות באופן מינורי, אופמיסטי ומרחיק למעשי האלימות המינית. מאפיינים אלו עשויים ללמד על הזהירות, על החשש ואולי אף על חוסר רצון להתייחס מפורשות

¹⁷¹ Valentine (לעיל, הערה 158) בעמ' 448.

¹⁷² Cavani (לעיל, הערה 155) דקה 1:31:05-1:25:15 Valentine שם, שם.

¹⁷³ ראו למשל דבריו של אהרון קרנר על קרבתו של הסרט לספרות הסטאלגים וכיצד הבמאית משתמשת בכפפות עור ארוכות במקום במגפי העור הגבוהות הרווחות בספרי הסטאלג או בסרטים כדוגמת **שבע היפהפיות** שהוזכר לעיל, בהערת שוליים 130. ראו גם: Kerner (לעיל, הערה 130) בעמ' 110: "The fetishistic application of Nazi regalia in visual culture — be it film, book covers, or some other art form — typically feature jackboots, but in this case Lucia's long black gloves take the place of this common fetishistic trope to great effect".

¹⁷⁴ Valentine (לעיל, הערה 158) בעמ' 446.

¹⁷⁵ Valentine שם, בעמ' 445 (Mailänder) (לעיל, הערה 163) בעמ' 176.

ובאופן מעמיק לתופעה. בקטגוריה השנייה נכללו יצירות שבהן באו לידי ביטוי נרטיבים התולים אשמה וקלון בקורבנות עצמן. נרטיבים אלו משקפים תופעה תרבותית שרווחה בתום מלחמת העולם השנייה במדינות רבות, וסביר שמגמה תרבותית זו תרמה תרומה ניכרת לשתיקה בשדה הספרות והקולנוע. חלקו האחרון של תת-הפרק הוקדש לתופעה שכונתה "אמנות הבחילה". תופעה זו זכתה לפריחה בתקופה שבין עידן השתיקה לעידן הכבוד, והיא באה לידי ביטוי בתיאורים גרפיים ובוטים של מעשי האלימות המינית. באמנות הבחילה אפשר לראות מעין ניסיון פרוץ להשתחרר מכבלי השתיקה, שכן הדיון בנושא נלקח למקום של סטיות מיניות. ואולם ייתכן שדווקא אותה שבירת טאבו קיצונית היא שאפשרה את ההתקדמות התרבותית אל עבר עידן הכבוד, שיידון בתת-הפרק הבא. בשל הוולגריות של סוגה זו, קשה למצוא לה מקבילה שיטתית בשדה המשפטי, אך עם זאת ניתן לראות בסוגה זו כקצה הקרחון המלמד על הטרנספורמציה התרבותית אשר לבסוף נתנה אותותיה אף בשדה המשפט.

עידן הכבוד

המיניות בעידן הכבוד

בשדה המשפטי התאפיין עידן הכבוד ביצירת קשר הדוק בין מעשי האלימות המינית לפגיעה בכבוד. קישור זה בא לידי ביטוי בולט בלשון החוק, שכוון ותיחם גם את פסקי הדין הרלוונטיים. כאמור בפרק ג, הדן ביחסו של המשפט הבינלאומי למעשי אלימות מינית בעתות מלחמה, הקישור שנוצר בין אלימות מינית לפגיעה בכבוד גרר ביקורת רבה. אף שבעידן הכבוד פעל השיח המשפטי מנקודת מוצא הרואה בפגיעה המינית דבר פסול, לאמתו של דבר הוא תרם לזילות של מעשי האלימות המינית ולהנצחת תפיסות חברתיות מפלות כלפי נשים.

האלימות המינית כפגיעה בכבוד מתקשרת לשיח תרבותי רחב הרבה יותר, אבל לענייננו חשובות בייחוד שתי תפיסות תרבותיות הכרוכות מיניה וביה בתופעת האלימות המינית בעת מלחמה:

א. תפיסת העליונות הגברית. על פי תפיסה זו המין הנשי הוא פחות כבוד בהשוואה למין הגברי.¹⁷⁶ תפיסה זו מציגה קוד התנהגות הכרוך בכבוד, אבל זהו קוד המבדיל בין גברים לנשים. הכבוד הגברי מתבסס על תוקפנות ועל אומץ, ואילו הכבוד הנשי מתבסס על שמירת הטוהר המיני ועל צניעותה של האישה באופן המבטיח את "הדרת כבודו"¹⁷⁷ של הגבר שעליו היא נסמכת (אבא, בעל, בן וכו').¹⁷⁸ תפיסת העליונות הגברית מציבה את הנשים ככלי שבאמצעותו הגבר מסוגל לקבל או לאבד את כבודו:

Honor establishes the superiority of men over women. While both sexes are bound to be honorable, women are also the objects through which men's honor is determined. Honor includes a sexual ideology which

¹⁷⁶ ראו: מקינון (לעיל, הערה 18) בעמ' 30-34. מקינון מגדירה זאת כ"עליונות המין הגברי וכפיפות המין הנשי" ו"שליטה שיטתית של המין הגברי". ראו גם: Frank Henderson Stewart, *Honor* (1994) p. 107; Ellen Willis, "Toward a Feminist Sexual Revolution", 6 *Social Text* (1982) 3, p. 4: "The traditional patriarchal family maintains sexual law and order on two fronts. It regulates the relations between the sexes, enforcing male dominance, female subordination, and the segregation of 'masculine' and 'feminine' spheres. It also regulates sexuality per se, defining as illicit any sexual activity unrelated to reproduction or outside the bounds of heterosexual, monogamous marriage".

¹⁷⁷ המונח "הדרת כבוד" שאול ממשנתה של אורית קמיר. מונח זה נדון בהרחבה לעיל בפרק ג' בסמוך לציון הערת שוליים 280.

¹⁷⁸ ראו: Frances Villiers and Robert Howard, "Preserving Honor", *Love, Lust, and License in Early Modern England Illicit Sex and the Nobility* (Johanna Rickman - ed., 2008) 173, pp.174-175 בעמ' 173-174; David Cohen, *Law, Sexuality and Society: The Enforcement of Morals in Classical Athens* (1991) p. 140.;67

defines women as weak, innately promiscuous and therefore capable of bringing dishonor to men.¹⁷⁹

כמו שהוצג בפרק ב, הדן בהיסטוריה של מעשי האלימות המינית בעתות מלחמה, תפיסת העליונות הגברית באה לידי ביטוי גם בהשקפה הרואה בנשים את רכושן של הגבר.¹⁸⁰ על בסיס השקפה זו שימשו האלימות המינית והאונס אמצעים לפגיעה בגבר, "בעל" הנשים.¹⁸¹ כך למשל בתקופת המקראסימל אונס הנשים בעת מלחמה, בייחוד הבתולות שבהן, בידי חיילי האויב את החלפת הבעלות עליהן וכן את החלפת הבעלות על הקרקע:

המנהג המקובל במלחמה הוא להשמיד את השבויות הבעולות ולקחת את הבתולות בשל הזיקה בין אונס הבתולות במלחמה לכיבוש 'קרקע בתולה'. השמדת הבעולות נתפסת כביטול זכותם של הבעלים (האויב) על נשותיהם, ומכאן על האדמה שהנשים מסמלות, בעוד שלקיחת הבתולות ובעילתן מסמלת את הזכות והבעלות על 'קרקע בתולה'. [...] העברת הבעלות על הנשים השבויות מבעליהן ללוחמים, ממחישה למנצחים (ולמנוצחים) את תבוסת האויב ואת ניצחונם. האונס הוא אפוא אמצעי מוחשי, המאפשר לאנס להפגין את בעלותו, יתרונו וכוחו כלפי גברים אחרים.¹⁸²

ב. תפיסת המיניות כבזויה – תפיסה זו קושרת בין יחסי מין (גם כשהם נעשים מרצון) לחוסר כבוד.¹⁸³ תפיסות אלו רווחו בתרבויות ובתקופות רבות, ועדיין רווחות. בתרבות המערבית המיניות כרוכה ברגש של בושה¹⁸⁴ ונתפסת כמעשה בזוי או למצער בלתי-רצוי. ואולם כאשר בוחנים יחס זה מקרוב, ראוי להבחין בין המיניות הנשית למיניות הגברית.

תפיסת המיניות הנשית מול תפיסת המיניות הגברית

המיניות הנשית

אצל הנשים שמירה על הבתולין משמרת את כבודן, והן נתפסות מבחינה חברתית באופן חיובי כ"טובות". היעדר שמירה על הבתולין, לעומת זה, מייחס להן מעמד של זונות ומופקרות מינית, מעמד המצוי במורד

¹⁷⁹ Kathleen Barry, *Female Sexual Slavery* (1979) p. 180.

¹⁸⁰ Ren'ee Hirschon, "Introduction: Property, Power and Gender Relations", *Women and Property - Women as Property* (Renee Hirschon – ed., 1984) 1, p. 13; Patricia Caplan, "Cognatic Descent, Islamic Law and Women's Property on the East African Coast", *ibid.*, 23, p. 23; Lewis Okun, *Woman Abuse: Facts Replacing Myths* (1986) pp. 3-5; Roy Porter, "Rape - Does It Have an Historical Meaning?", *Rape* (Sylvana Tomaswilli and Roy Porter - eds., 1986) 216, p. 217. בתקופה זו הוגבלה מאוד יכולתן של נשים לעשות דבר ללא הסכמתם של הגברים בחייהם (אב, בעל וכו'). לעניין זה ראו: Eugene A. Hecker, *A Short History of Women's Rights* (2nd ed., 2005) pp. 1-16.

¹⁸¹ Catherine N. Niarchos, "Women, War, and Rape: Challenges Facing the International Tribunal for the Former Yugoslavia", 17 *Hum. Rts. Q.* (1995) 649, p. 660; Riane Eisler, *The Chalice and the Blade: Our History, Our Future* (1988) pp. 96-97; Joanne Belknap, *The Invisible Woman: Gender, Crime, and Justice* (1996) p. 126. ראו תיאורה של בראונמילר (לעיל, הערה 16) בעמ' 19: "אונס נחשב לפשע בעיני האב הפטריארך [...] אונס פירושו גניבת הבתולין, פגיעה במחיר השוק ההוגן של ביתו"; וכן עירית נגבי, **סיפורי אונס בבית המשפט - ניתוח נרטיבי של פסקי דין** (2009) בעמ' 14.

¹⁸² אהובה אשמן, **תולדות חוה: בנות, אמהות ונשים נוכריות במקרא** (2008) בעמ' 74-75.

¹⁸³ פוטר-אפרון (לעיל, הערה 86) בעמ' 156: "מגע מיני הוא אקט מעורר תשוקה אבל לא מעורר כבוד מיסודו".

¹⁸⁴ ראו: Phil Mollon, "The Inherent Shame of Sexuality", 22 *British Journal of Psychotherapy* (2006) 167, p. 169: "sexuality has always been deeply associated with shame". "Adam and Eve tell the story. The fig-leaf is representative of culture. The birth of culture began with the shame of sexuality and the emergence of a linguistic covering" (שם, בעמ' 173).

סולם המעמדות החברתי.¹⁸⁵ הבתולה והזונה מופיעות כשני קצותיו של הרצף מכובד-מאוס בנוגע לנשיות בתרבויות רבות במשך ההיסטוריה.¹⁸⁶ לתופעה זו שורשים במיתולוגיה של המזרח הקדמון,¹⁸⁷ במיתולוגיה היוונית-רומית,¹⁸⁸ ביהדות¹⁸⁹ ובעקבותיה גם בנצרות¹⁹⁰ ובאסלאם.¹⁹¹ הבניית הדמות הנשית נחלקת

Diana E. H. Russell, *The Politics of Rape: The Victim's Perspective* (1975) p. 25: "Loss of virginity, particularly at a young age, can evoke in males a 'no holds barred' approach. The girl becomes a whore, and only a sucker would treat a whore well. Because a whore is seen as 'bad', conscience can be suspended. A sexually active male can see himself as decent while seeing the females with whom he has sex as bad. The influence of this double standard persists in spite of the 'sexual revolution'; David Jacobson, *Of Virgins and Martyrs: Women and Sexuality in Global Conflict* (2012) pp. 34-35. Willis (לעילה הערה 176) בעמ' 7: "Historically, a woman's main protection from sexual exploitation has been to be 'a good girl' and demand marriage as the price of sex - in other words, relinquish the freedom to spontaneously express her sexuality in order to preserve its bargaining power". ראו גם: מנחם הורוויץ, "זנות", *האנציקלופדיה העברית* טז (תשכ"ג) 915, בעמ' 915.

Clarice Feinman, *Women in The Criminal Justice System* (3rd ed., 1994) pp. 3-4: "These attitudes derive in large measure from mythology and Judeo-Christian theology that present women as having one of two natures, either madonna or whore. The dual perception seems to have arisen from the two sharply different ways in which female sexuality has affected men. On the one hand, women produced children, which was good and necessary for the survival of the family and community. Exactly how this was done was a mystery, although it was known somehow to relate to the equally mysterious phenomenon of menstruation. On the other hand, women inflamed men's passions and prompted them to lose control of themselves, again in ways that were often difficult to explain. Clearly women were different from men and possessed unique powers that made them both necessary and dangerous. It was therefore not surprising that men, in their effort to come to terms with female sexuality, should categorize women according to the degree to which they fit the role of either madonna or whore. Implicit in the madonna/whore duality is women's subservience to men, who assumed the role of protectors of the madonna and punishers of the whore". אשמן (לעיל, הערה 182) בעמ' 82; Jacobson, *Of Virgins and Martyrs*, pp. 35-34, בעמ' 82; Robi Ludwig and Matt Birkbeck, *Till Death Do Us Part: Love, Marriage, and the Mind of the Killer Spouse* (2006) p. 94.

במיתולוגיות אלו התמונה מורכבת יותר, שכן בהם רווחה גם התופעה של הזונות הקדושות המשרתות במקדשים. להרחבה ראו: אשמן (לעיל, הערה 182) בעמ' 101-107; יחזקל קויפמן, *תולדות האמונה הישראלית - מימי קדם עד סוף בית שני* (כרך שני, ספר א, תשכ"ט) בעמ' 563-564; (כרך ראשון, ספר ב, תשכ"ט) בעמ' 410 ו-586; הורוויץ (לעיל, הערה 185) בעמ' 916.

Lori B Girshick, *No Safe Haven: Stories of Women in Prison* (1999) p. 21: "The madonna/whore duality, the supposed two natures of women, arose in response to how men perceived female sexuality. Women were to produce children, which was good and necessary. Yet they were also temptresses who inflamed men's desires. Women were necessary, but women were dangerous". אשמן שם, בעמ' 74-75.

ראו למשל: אשמן שם, בעמ' 17. לדברי אשמן, בתאולוגיה היהודית אפיון דמותה של האישה כטובה או כרעה כפוף לאשליית ההגנה שהגבר מספק לאישה: "אשה טובה היא אשה שהפנימה את קוד הנשיות וקוד האמהות. על-פי קוד הנשיות עליה להכיר בבעלותו המוחלטת של הגבר, המספק לה חסות, תמיכה כלכלית והגנה (אב, אח, או בעל). הבעלות של הגבר על האישה מחייבת אותה לשמור על 'צניעותה', 'כבודה', כלומר מיניותה, ומכאן להיות צייתנית ופסיבית בכל הנוגע לגורלה האישי ולרצונותיה" (שם, בעמ' 17). אשמן מוסיפה ומסבירה כי בתקופת המקרא אישה לא בתולה שלא הצליחה למצוא "לעצמה הגנה או חסות, שמקורה בהשתייכות לבית אב, [...] תאבד את הסטטוס שלה במערך החברתי, ותחיה בשולי החברה, באזור החומה, בשטח ההפקר, לרוב כ'מכשפה' או כ'זונה'" (שם, בעמ' 24). לסקירה תמציתית על אזכורי הזונות בתנ"ך ראו: אשמן שם, בעמ' 107-109. ראו גם: קויפמן (לעיל, הערה 187) בעמ' 263-264, המציין כי בימי קדם זנות פולחנית לא היתה קיימת בפולחן הפומבי הקשור במקדש ישראל. ראו גם: רמב"ם, משנה תורה, הלכות נערה בתולה ג, א-ו: "המוציא שם רע על בת ישראל ונמצא הדבר שקר לוקה [...] כיצד הוצאת שם רע הוא שיבא לב"ד ויאמר נערה זו בעלתי ולא מצאתי לה בתולים וכשבקשתי על הדבר נודע לי שזינתה תחת אחר שארסתיה [...]". בדוגמה זו היעדר בתולין לנערה המאורסה הוא בגדר "שם רע", ולא בכדי.

Feinman (לעיל, הערה 186) בעמ' 3; הורוויץ (לעיל, הערה 185) בעמ' 917.

תפיסת העליונות הגברית באה לידי ביטוי כבר בקוראן, ראו לדוגמה סורה 4, 34: "הגברים מופקדים על הנשים בתוקף כל אשר רומם בו אלהים את אלה על אלה, ובתוקף הממון שיוציאו. הטובות הן האדוקות השומרות על הנסתר כדרך שישמור אלהים. אשר לנשים אשר תחששו פן תמרדנה, הטיפו להן מוסר ופרשו מהן במשכב, והכו אותן [...]". ראו: *הקוראן* (בתרגום אורי רובין, תשס"ה) בעמ' 72-71. תפיסת העליונות הגברית באסלאם כרוכה במעמד הבתולין, ראו: Asa Elden, "Men's Violence and Women's Responsibility: Mothers' Stories about Honour Violence", *Honour, Violence, Women and Islam* (Mohammad Mazher Idriss and Tahir Abbas - eds., 2010) 128, p. 133; Suad Joseph, *Encyclopedia of Women & Islamic Cultures: Family, Body, Sexuality and Health* (Vol. 3, 2003) p. 468: "Virginity not only implies that the

לשניים בהתאם להתנהלות המינית - כבתולה או כזונה - והחברה מכתיבה איזו התנהגות היא הנאותה בשבילן.¹⁹² מבחינה חברתית האישה שזנתה מתויגת כלא מכובדת. שולמית אלמוג מציינת כי "זנות לעולם אינה מכבדת את העוסקת בה".¹⁹³ אלמוג מוסיפה ומסבירה שחלק בלתי נפרד מהעיסוק בזנות כולל מחיר של השפלה חברתית שהאישה משלמת. כאמור למעלה, אלמוג מכנה את המחיר הזה "מס הקלון החברתי".¹⁹⁴ מחיר זה הוא אובדן כבודה ותפיסתה כשלילית (לא טובה):

A prostitute then becomes one who sells her honor by offering to hire her body for base gain or for an unworthy doing, specifically sexual intercourse.¹⁹⁵

If a prostitute is a woman who "sells her honor for base gain or puts her abilities to infamous use," then by definition she has no honor and does no good. It is important to recognize that the woman's shame is based upon what she offers (her body and her sexual abilities) [...].¹⁹⁶

המיניות הגברית

אצל הגברים נראה שהתמונה מעט מורכבת יותר, ובתקופה הרלוונטית למחקר זה ניתן לאתר בעניין שני תפיסות מנוגדות המשמשות בערבוביה:

התפיסה האחת מבוססת בעיקר על התפיסה הנוצרית-קתולית, שהעלתה על הנס את ההתנזרות ממין.¹⁹⁷ תפיסה זו רואה גם במיניות הגברית דבר בזוי. אף שלהבדיל מהתפיסה הקתולית, היהדות,

hymen is intact, but it also symbolizes the purity and modesty of the girl. Although this modest behavior is expected from boys as well, it is demanded from girls. Virginity in traditional Islam is closely tied to honor and shame codes in relation to the family. A daughter's good reputation is of great significance for the honor of the family"; Riffat Hassan, "Feminism in Islam", *Feminism and World Religions* (Arvind Sharma and Katherine K. Young – eds., 1999) 248, p. 270: "Most Muslim men's concept of 'honor' revolves around the orbit of women's sexuality, which is seen as a male possession. Commenting on how men's honor is intertwined with women's virginity".

Ruth E. Fassinger and Julie R. Arseneau, "Diverse Women's Sexualities", *Psychology of Women: Handbook of Issues and Theories* (Florence L. Denmark and Michele A. Paludi - eds., 2008) 484, pp. 493-494: "The madonna/whore bifurcation gives women two basic scripts around which to construct a sexual self, and society makes clear which is the 'appropriate' choice".
ניצולות שואה (חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה 2011) בעמ' 9: "מחקרים חדשניים בתחום פסיכולוגית-האישה, משפט וחברה, מתארים את הקלון כאמצעי היעיל ביותר העומד לרשותה של ההגמוניה הפטריארכאלית לשמירת עליונותה המגדרית. הציפייה החברתית מאישה או נערה היא לקיים יחסי מין רק במסגרת קשר מונוגמי ובהתאם לדיני טהרה קפדניים. ההגמוניה אינה מכירה בנסיבות מקלות, במיוחד בחברות שבהן הצניעות היא תנאי בסיסי להשתייכותן של נשים לקולקטיב. מי שחורגת מן הנורמה הזאת ולו גם מאונס, נאשמת בהפקרות מינית וצפויה לגינותי חברתי ולנידוי".

¹⁹³ אלמוג (לעיל, הערה 77) בעמ' 15.

¹⁹⁴ אלמוג שם, שם. אלמוג מסבירה: "מס הקלון החברתי הוא מס נסתר. ידוע לכל שנשים העוסקות בזנות משלמות אותו, אבל אין כל הכרה פורמאלית בקיומו או בתוצאותיו הקשות. אי אפשר לקבל פטור ממנו או להפחית את שיעורו. כל אישה העוסקת בזנות, אם כעיסוק מזדמן ואם כעיסוק קבוע ומתמשך, משלמת אותו כל חייה. גם אם אישה תחדל לעסוק בזנות, את מס הקלון החברתי יוסיפו לשלם היא וילדיה ושאר בני משפחתה" (שם בעמ' 16).

¹⁹⁵ Gail Pheterson, "The Whore Stigma: Female Dishonor and Male Unworthiness", 37 *Social Text* (1993) 39, p. 39.

¹⁹⁶ Pheterson שם, בעמ' 42.

¹⁹⁷ כך למשל מאדיר שאול התרסי (פאולוס) את הגבר המתנזר מיחסי המין – "אבל איש איתן בדעתו, שאינו שרוי בצורך והוא שולט על רצונו, אם החליט בלבבו לשמר את בתולתו – טוב יעשה" (הברית החדשה, אגרת שאול הראשונה אל הקורינתים, ז' 37). להבדיל מדתות אחרות, הנצרות ייחסה לבתולין ערך דתי גבוה של טיהור רוחני וביטלה את הצורך במיניות גשמית מתוך האדרת חיי הפרישות של נזירה וכוהניה. להרחבה ראו: סמי ארגון, "מיניות ונזירות", *כוורת* 15 (2007) 46, בעמ' 49; Robert Doran, *Birth of a*

האסלאם, הבודהיזם וההינדואיזם העניקו חשיבות פחותה להתנזרות ממין, הן נטו להגביל במידה זו או אחרת את ההתנהגות המינית, וקשה לומר מי מהן רואה במיניות הגברית החורגת מהכללים הללו דבר מכובד.¹⁹⁸ במסגרת תפיסה זו טוהר המידות הגברי הוא דבר מכובד, אך הוא עדיין כרוך בהשקפה פטריאכלית ואינו זהה לטוהר המידות המצופה מנשים. ביטוי לרעיון זה ניתן למצוא בדברי יחזקאל קויפמן: "אמנם, המקרא אינו אוסר ריבוי נשים ופלגשים, ויש שהוא אף מפאר את גבוריו במדה זו. אולם, השקפתו היסודית היא, שחיי המין תכליתם פריה ורביה, ושהרדיפה אחר ההנאה המינית היא חטא".¹⁹⁹ בדברים אלה ניכרת האמביוולנטיות כלפי המיניות הגברית. מצד אחד הסדרה נורמטיבית ומגבילה, אבל מן הצד האחר כל עוד אין חריגה מהנורמטיבי, המיניות עשויה לשמש כדבר להתפאר בו.

התפיסה השנייה רואה בכיבושי המיניים של הגבר מדליות שהוא עונד על צווארו. הגבר הבתול הוא הגבר הבלתי מכובד, ואילו הגבר בעל הניסיון המיני העשיר הוא המכובד.²⁰⁰ תפיסה זו נעשתה רווחת יותר ויותר בעקבות המהפכה המינית בשליש האחרון של המאה העשרים.²⁰¹ ברוח הליברליזם פחתה הביקורת המשפטית והמוסרית על התנהגויות מיניות מגוונות,²⁰² והפעילות המינית נתפסה כחלק מן הזכות לאוטונומיה. ואולם השתחררות זו מכבלי הפוריטניות הדתית, שדיכאה את הדחף המיני במשך מאות ואלפי שנים, לא הביאה לידי שחרור מתפיסת העליונות הגברית²⁰³ והאופן שהיא כורכת יחד מיניות וכבוד, וכך

Worldview: Early Christianity in Its Jewish and Pagan Content (1999) p. 83: "This emphasis on sexual chastity, or what the Christians at times simply called virginity, and on the renunciation of marriage was increasingly to become the distinctive hallmark of excellence among the Christians so that the spiritual leaders par excellence became the monks and the celibate bishops".

¹⁹⁸ ביטוי בולט לכללים שכאלה אפשר למצוא באיסור על גילוי עריות ועל אונס וכן במוסד הנישואין עצמו. כל אלה באים לדי ביטוי בדתות ובתרבויות רבות, והם נועדו בין היתר להסדיר את חיי המין. ראו גם: ארגון שם, בעמ' 46-47. להגדרת המושג נזיר ולתפיסת הנזירות בדתות השונות, ובכלל זה יחסן למיניות, ראו: רפאל יהודה צבי ורבילובסקי, "נזיר, נזירות", **האנציקלופדיה העברית** כה (תשל"ד) 25, בעמ' 28-33. באשר ליהדות ראו למשל: רמב"ם, משנה תורה, הלכות אישות; וכן שם, הלכות גירושין, הלכות יבום וחליצה, הלכות נערה בתולה, הלכות סוטה והלכות איסורי ביאה. באשר לבודהיזם ראו למשל: אדווארד ג' תומאס, "בודהא והבודהיזם", **האנציקלופדיה העברית** ז (תשכ"ח) 695, בעמ' 698, שם המחבר מציין כי בכלל עשרת הכללים של הנזיר הבודהיסטי כלול גם הכלל "להימנע מהפרזה במשגל". באשר לאסלאם, ראו: סורה 4, 24-25, שם מצוינת החובה לשאת נשים כדת וכדין בין שהן מאמינות בנות חורין ובין שהן שפחות ומוצגת ביקורת כלפי יחסי מין הנעשים במחשכים. כך בתרגומו של אורי רובין (לעיל, הערה 191) בעמ' 70: "שאו אותן ברשות אדוניהן, ושלמו להן את המגיע להן כדת וכדין, ובתוקף קידושי הנישואין ולא בזימה ובאבהבי מסתרים".

¹⁹⁹ קויפמן (לעיל, הערה 187) בעמ' 563.

²⁰⁰ בניגוד לקצותיו של הרצף מכובד-מאוס בנוגע לנשיות הבתולה והזונה, אצל הגברים (בייחוד הלוחמים) הרצף מתהפך. הכיבושים המיניים של בנות המין השני הם אמצעי להעצמת כבודם. ראו: Russell (לעיל, הערה 185) בעמ' 25; Julian Pitt-Rivers, "Honour and Social Status", *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society* (J. G. Peristiany – ed.) 19 p. 42 (לעיל, הערה 185) בעמ' 34-35.

²⁰¹ על המהפכה המינית, שהחלה בארצות הברית והתפשטה למערב, ראו: Lawrence Stone, *The Family, Sex and Marriage in England: 1500-1800* (1977) pp. 680-681.

²⁰² על ראשיתם של תהליכי ביטול העברות הפליליות בגין זנות והומוסקסואליות באנגליה ובארצות הברית, ראו: הל"א הארט, **חוק, חירות ומוסר** (אליה גילדין - תרגום, 2006) בעמ' 51-55. ספר זה ידוע גם בטיעונו האתיים והוירוספודונטליים נגד כפייה משפטית של איסורים מוסריים שאינם פוגעים בזולת.

²⁰³ Willis (לעיל, הערה 176) בעמ' 5: "The sexual libertarian movement that began in the 1950s was conspicuously male-dominated and male-supremacist. Though it advocated a single standard of freedom from sexual guilt and conventional moral restrictions, it displayed no insight into the social reasons for women's greater inhibition and conformity to moral norms. On the contrary, women were blamed - often in virulently misogynist terms - for adhering to the sexual prohibitions men and a patriarchal society had forced on them. At the same time male libertarians intensified women's sexual anxieties by equating repression with the desire for love and commitment, and exalting sex without emotion or attachment as the ideal. From this perspective liberation for men meant rebelling against the demands of women, while liberation for women meant the opportunity (read obligation) to shuck their 'hangups' about casual sex".

עם ירידת קרנה של המיניות הגברית הבזויה, שבו ועלו תפיסות הרואות בכיבושיו המיניים של הגבר כמאדירות כבוד, אלא שכעת הוסרו רבות מן המגבלות הדתיות, המשפטיות והמוסריות שחלו עליהם.²⁰⁴

האופמיזם והמיניות כתופעה הכרוכה בקלון כבר אוזכרו לעיל בדיון על עידן השתיקה כאחד הגורמים העיקריים שתרמו לשתיקה ולהשתקה. עידן הכבוד מצביע על התקופה שבה החל השיח הגלוי על מעשי האלימות המינית בעת מלחמה. שיח זה, כמו שייטען להלן, התאפיין בכריכה יחדיו של האלימות המינית והפגיעה בכבוד. ברם, אף שבשדה המשפט, בשל תכליתו הנורמטיבית, קל הרבה יותר להתמקד במוטיב הכבוד בהקשר המצומצם של אלימות מינית נגד נשים בעתות מלחמה, בשדה הספרות והקולנוע כמעט שאי-אפשר להפריד את הדיון באלימות מינית מהקשרים התרבותיים הרחבים יותר בין מיניות לכבוד. הדבר בא לידי ביטוי בולט בספרים ובסרטים כמו שיוצג להלן.

בהתייחסותן למעשי האלימות המינית בעת מלחמה, יצירות התרבות של עידן הכבוד מביאות לידי ביטוי הן את תפיסת העליונות הגברית והן את תפיסת המיניות הבזויה. ניתן אפוא לומר שמעת שהחלו יצירות הספרות והקולנוע להשמיע את קולן בנוגע לאלימות המינית בעת מלחמה, הן עשו זאת במונחים המוכרים להן והמושגים עמוק בתרבות שבה נוצרו - מונחים הכורכים יחדיו מיניות וכבוד. בזמן ששדה המשפט נתלה בפגיעה בכבודם של נפגעי העברה (האומה, הגבר והאישה) כרציונל לאיסור המשפטי על האלימות המינית, שדה הספרות והקולנוע מצג תפיסות רחבות הרבה יותר הנוגעות לאלימות מינית כאמצעי לרכישת כבוד בקרב מבצעי העברות.

הספרות והקולנוע בעידן הכבוד

ביטויים לאלימות מינית במלחמת העולם השנייה בספרות ובקולנוע בעידן הכבוד – הבתולה והזונה
השורות הבאות נועדו לעמוד על מוטיב ששב ועלה במרומו או במפורש בכמה יצירות ספרות שנקתבו על מלחמת העולם השנייה בתחילת עידן הכבוד. מוטיב זה מביא לידי ביטוי את תפיסת המיניות הנשית הבזויה שהוזכרה למעלה, תפיסה המשתמשת בדימויי הבתולה והזונה כשני קצותיו של הרצף מכובד-מאוס בנוגע להתנהגות המינית הנשית. למוטיב זה היבט נורמטיבי, שכן הוא משמש לשיפוט מוסרי ולהכוונת התנהגותן של נשים:

Women were expected to be pure and submissive, and proper women who followed all of the social mores were highly respected. Those who did not adhere to these expectations were considered immoral and were seen as a threat to males. Punishment of female offenders was based on the concept that a woman who fulfilled all social rules was akin to the Madonna, while one who failed to do so was virtually a whore — the "Madonna/whore" duality.²⁰⁵

²⁰⁴ Gary Thomas Barker, *Dying To Be Men: Youth And Masculinity And Social Exclusion* (2005) p. 121: "These are important points to highlight in thinking about young men's sexuality. Indeed various studies find that boys often share their heterosexual conquests with pride with the male peer group, while doubts or lack of sexual experience and any homosexual experiences are hidden or denied. Not having become sexually active, and sometimes having just one female partner, can be motives for ridicule in the male peer group".

²⁰⁵ Casey-Acevedo K., Bakken T. & Welton M., "Women as Offenders", *Encyclopedia of Crime and Punishment*, (Vol. 4, David Levinson - ed., 2002) 1722, p. 1722; לילי רתוק, אחרית דבר: "כל אישה מכירה את זה", **הקול האחר - סיפורת נשים עברית** (1994) 261, בעמ' 343: "לפי הגישה הסטריאוטיפית, שייכות כל הנשים לסוג של זונות בפורנוגרפיה, אלא אם כן הן קדושות. וההגדרה של הזונות היא, כמובן, הגדרתו של הגבר. למעשה, עושה הגבר שימוש בחלוקת הנשים לזונות לעומת נשים מהוגנות, כדי לשלוט באמצעותה בגופן."

להלן יוצגו יצירות שבהן נעשה שימוש בקטגוריות בתולה וזונה כדי לתאר את התנהגותן המינית של נשים בנסיבות המלחמה הקשות, כשבמקרי הקיצון גם נשים שנאנסו או קיימו יחסי מין בכדי להציל את חייהן נאלצו לשלם את 'מס הקלון' החברתי' הכרוך בעיסוק בזנות.²⁰⁶ כפי שפורט בפרק ב, בסקירה ההיסטורית, יצירות אלה אינן מנותקות מהמציאות ההיסטורית,²⁰⁷ והן מתארות תופעה תרבותית שרווחה לאחר מלחמת העולם השנייה. ברבות מהיצירות שיוצגו השימוש הספרותי במוטיב הבתולה הזונה מוקצן באמצעות הצגת משכב יחיד המוביל את הדמות מן הקיצוניות האחת לאחרת, קרי מבתולה לזונה. ביתוק הבתולין שלא על פי הנורמות המקובלות כמוהו כחציית הרוביקון, מעשה בלתי מקובל לחלוטין יהיו הנסיבות שהובילו למעשה אשר יהיו. בהקצנה זו אפשר לראות אמצעי ספרותי לתיאור חוויותיה של הדמות לנוכח השיח הנורמטיבי האופף אותה, ואולם ייתכן גם שההקצנה המציגה משגל יחיד כגורם למהפך מבתולה לזונה נועדה לבקר את הנורמות הפוזיטיביות בעיקר באמצעות הגחכת המוטיב בתולה-זונה.

ביטוי בולט לשימוש כזה בא לידי ביטוי בסיפורה הקצר של אידה פינק **ניירות**, שראה אור בשנת 1974.²⁰⁸ הסיפור מספר על גיבורה צעירה כבת שש עשרה המחליטה לקנות לה ולאמה מסמכים מצילי חיים - תעודות לידה אריות מזויפות - בתמורה לשירות מין.²⁰⁹ למראית עין הצעירה אמנם מסכימה לעסקה זו, אבל הסיפור הקצר חושף את אופיים הכפוי של יחסי המין, אונס המוסווה בעסקת חליפין. כבר בתחילת הסיפור הנערה מגלה שהרצון להינצל ולשרוד הוא שהוביל אותה לבצע את המעשה:

—אולי לא יבוא, —אמרה בליבה בתחושה-של-הקלה, אולם בו ברגע נתבהלה עד עומק נשמתה, כי אם לא יבוא, הרי זה הקץ לכל. אחר כן התחילה חוששת שמישהו יזהה אותה [...] כאשר נכנס, חשה פיק-ברכיים ורגליה נרעדו, עד שנאלצה להשעין בחזקה את עקבי נעליה ברצפה.²¹⁰

תחושת הפיק ברכיים הראשונית היא הביטוי הראשון לחוסר הניסיון המיני של הנערה, הנשזר בתחושות של בחילה וגועל עצמי המלוות אותה לכל אורך המפגש המתואר:

היא פחדה שמא תתעלף, חולשה תקפה אותה בלי-הרף, גלי חום וצינה שטפו את בשרה לסירוגין. היא רצתה רק, שהכל ייגמר במהרה. [...] — אם אקיא, — חשבה בליבה, — יזרוק אותי החוצה והכל היה לשווא. [...] — זה ודאי לא ימשך זמן רב, — חשבה. — אני לא פוחדת. אמא תשמח, כשאביא את הניירות. הייתי צריכה לעשות זאת כבר לפני חודש.²¹¹

גם בתום המפגש ולאחר קבלת המסמכים המצילים אותה התחושה הקשה ממשיכה ללוות אותה.²¹²

²⁰⁶ על מס הקלון ראו דיון בסעיף "אשמת הקורבן ו'מס הקלון' החברתי" בפרק זה, לעיל הערת שוליים 77.

²⁰⁷ ראו לעיל בפרק ב בסמוך לציון הערות שוליים 53 ו-89.

²⁰⁸ אידה פינק, **ניירות, פיסת זמן, סיפורים** (נחמן בן עמי - תרגום, 1974). יוער כי הסופרת עצמה תיארה כיצד היא באופו אישי נעזרה במסמכים אריים מזויפים, שאפשרו לה להזדהות כפולינה ולעבוד בעבודות כפייה. ניתן לצפיה באתר "יד ושם": <http://education.yadvashem.org/pg/blog/yadva/read/18147> (נצפה לאחרונה ביולי 2013). ראו גם: David H. Hirsch, "Ida Fink", *Encyclopedia of Holocaust Literature* (David Patterson, Alan L. Berger and Sarita Cargas - eds., 2002) 48, p. 49.

²⁰⁹ ראו: Horowitz (לעיל, הערה 101) בעמ' 174.

²¹⁰ פינק (לעיל, הערה 208) בעמ' 67-68. ראו גם: Kremer (לעיל, הערה 31) בעמ' 184.

²¹¹ פינק שם, בעמ' 68-70.

²¹² שם, בעמ' 71: "היא בקושי עמדה על רגליה, שוב תקפה אותה בחילה. היא הכניסה את הנירות לארנקת".

צניעותה וכבודה של הנערה הולכים ונרמסים לאורך הסיפור. בתחילה הגבר (מארגן המסמכים) מתלוצץ ומלגלג באומרו כי נימוסיה של הנערה, הפונה אליו בתואר "אדוני", מיותרים, ומסביר לה "אם הולכים לשכב עם מישהו, אז זה לא אדוני".²¹³ לפני האקט המיני (יוער שהמעשה עצמו אינו מתואר בסיפור, אלא באמצעות חלל המתבטא צורנית על גבי הדף במקף ורווח) מתואר כיצד הגבר מתייחס באופן מילולי לחוסר ניסיונה המיני של הנערה בפנותו אליה במילים " – אל תעמדי שם, פעוטה שלי". אבל הוא אינו נוהג בה בעדינות כפעוטה, אלא צוחק בלעג על צניעותה ועל הססנותה. כשהיא נבוכה ממראה גופו העירום ומבקשת לכבות את האור, הוא מגיב בצחוק המעצים את עלבונה.²¹⁴ האקט המיני מסתיים בדפיקה בדלת, ולפני שהעסקה עם הנערה מסתיימת, עומדת לפני הגבר עסקה חדשה המכניסה כסף. הגבר מבקש אפוא לסיים את העסקה עם הנערה במהירות האפשרית:

– תתלבשי מהר, – אמר הגבר. – שמעת, מישהו בא הנה עם איזה עסק [...] אל תעשי פרצוף כזה, כאילו את בהלוויה. את תהיי חתיכה מצויינת, ממדרגה ראשונה! נו, הנה לך תעודת-הלידה, תעודת-זהות...²¹⁵

ההתייחסות לפנייה המושפלים של הנערה, המבטאים את תחושתה, נענים בלעג ובהתלוצצות של הגבר, המתייחס למראה החיצוני שלה כסוחר בחפץ נאה למראה. הוא ממחר לפתוח את הדלת בכדי שהיא תצא והגבר הממתין בחוץ עם העסקה החדשה ייכנס. בהיכנסו לחדר משוחחים שני הגברים על הנערה, והגבר שזה עתה קיים עמה יחסים מכנה אותה "זונה". השיחה מסתיימת בצחוק משותף הלועג לנערה שהיתה "בתולה" ו"זונה" גם יחד.²¹⁶

– מי הבחורה הזאת? – שאל בהיכנסו לחדר.
– אה, סתם זונה.
– ואני חשבתי שבתולה, – תמה. – חיוורת, בוכה, רועדת...
– אז מה, בתולה לא יכולה להיות זונה?
– אתה נהיית לי פילוסוף, – אמר האורח ושניהם פרצו בצחוק.²¹⁷

במילים אלה מסתיים הסיפור הקצר. דו-שיח זה מסמל יותר מכול את ביקורתה של אידה פינק על שיח הכבוד. דיכטומיית הבתולה-הזונה נהפכת לאוקסימורון, הבתולה שמעולם לא ידעה משכב היא בד בבד גם זונה שהמשכב הוא דרך פרנסתה. על אף גיחוכם של הגברים, תיאור זה צורם כל כך עד שאין לראות בו קומדיה, והקורא אינו מגחך עם הגברים, אלא חש סלידה ממעשיהם והזדהות עם הנערה.²¹⁸ ואולם על אף ביקורתה של פינק, הקורא נותר חסר אלטרנטיבה, ובכך נותר כלוא בכלא השפה שאינה מאפשרת לו להתעלות מעבר לשיח הכבוד הגברי ולמוטיב הבתולה הזונה.

עוד דוגמה למוטיב הבתולה-הזונה מצויה בספרה האוטוביוגרפי של פאניה פנלון **תזמורת על תנאי**, שנכתב בצרפתית (*Sursis pour l'orchestre*) ופורסם בשנת 1976.²¹⁹ ארתור מילר עיבד את הספר

²¹³ שם, בעמ' 70.

²¹⁴ שם, בעמ' 71: "היא שמעה את קול הצחוק שלו וחום צורב ניצת בכל גופה".

²¹⁵ שם, שם.

²¹⁶ הורביץ (לעיל, הערה 31) בעמ' 28.

²¹⁷ פינק (לעיל, הערה 208) בעמ' 71.

²¹⁸ עוד ראו: Sara R. Horowitz, "Martyrdom and Gender in Jewish-American Holocaust Memory", *Religious Perspectives in Modern Muslim And Jewish Literatures* (Hilary Kilpatrick and Glenda Abramson - eds., 2005) 179, p. 198.

²¹⁹ Fania Fénelon, *Sursis Pour L'orchestre* (1976); בתרגום לעברית: פנלון (לעיל, הערה 113).

לתסריט, ודניאל מן ביים אותו לסרט טלוויזיה ושמו *Playing for Time* ששודר בארצות הברית בשנת 1980 ולאחר מכן ברחבי העולם.²²⁰ בספר ובסרט מתוארות דרך עיניה של פאניה, הגיבורה, ההתרחשויות בתזמורת הנשים במחנה אשוויץ. פאניה מתארת את חוויותה כנגנית התזמורת ואת מערכות היחסים בין הנשים הנגניות שקובצו יחדיו מרחבי העולם.²²¹ כך למשל מתוארת דמותה של המפקדת המחנה מריה מאנדל.²²² עוד מתוארת המנצחת-הקאפו אלמה רוזה, יהודייה נצר למשפחת כנרים²²³ שהתאכזרה לבנות התזמורת ואילצה אותן לנגן שעות רבות.²²⁴

באמצאות תיאור מעשיהן של נשים אחרות פאניה מצביעה על מרכזיותו של נרטיב הכבוד. כך למשל היא מתארת כיצד קלארה, חברתה הנערה התמימה, הבתולה והשמנמנה,²²⁵ נהפכה במהרה לזונה - נערת קאפו.²²⁶ עם הגיען למחנה נתקלו פאניה וקלארה לראשונה בהצעה של סחר חליפין - מין בתמורה לקפה - אבל אז הגיבה קלארה בשתיקה.²²⁷ מצב זה לא נמשך זמן רב.²²⁸ פאניה מתארת כיצד בתחילה התחלקה בקופסת המזון שלה עם קלארה,²²⁹ אבל לאחר חודש קלארה מחליטה שלא לחלוק את קופסתה עוד. כשפאניה פותחת בשגגה את קופסתה של קלארה, היא מגלה בתוכה ריבה, ואז מבינה שקלארה קיבלה את עצת אחת הבנות - "מצאי לך גבר. כאן הנקניק בא במקום הפרחים [...]".²³⁰ קלארה בתגובה מתנפלת על פאניה: "עזבי את זה! אני אוסרת עליך לנגוע בזה. זה שלי, שמעת!"²³¹

פאניה מבינה מהיכן הגיעה הריבה, ממהרת להתנצל לפני קלארה וחולקת את רחשי לבה עם הקורא על השינוי שעברה קלארה:

סליחה, לא שמתי לב, הקופסאות דומות. בהחלט, לא אגע בריבה שבאה לך בזכות!
דמעות בעיניה. חימה, גל אחרון של המוסר הישן, שאריות של כבוד עצמי? התורם
הוא בוודאי קאפו ממחנה הגברים.

²²⁰ Daniel Mann, *Playing for Time* (1980); הסרט היה מועמד לכמה פרסים ואף זכה בפרס "אמי" בכמה קטגוריות, בכלל זה בפרס סרט הדרמה הטוב ביותר, על השחקנית הראשית הטובה ביותר, שחקנית המשנה הטובה ביותר ועל הכתיבה. לרשימת המועמדות והזכיות ראו אתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt0081344/awards?ref=tt_q1_4 (נצפה לאחרונה ביולי 2013). ראו גם: David Patterson, "Fania Fenelon", *Encyclopedia of Holocaust Literature* (David Patterson, Alan L. Berger and Sarita Cargas - eds., 2002) 47, p. 47; Robert Niemi, *History in the Media: Film And Television* (2006) pp. 122-123.

²²¹ פנלון (לעיל, הערה 113) בעמ' 39.

²²² שם, בעמ' 36-40.

²²³ שם, בעמ' 35.

²²⁴ שם, בעמ' 57.

²²⁵ שם, בעמ' 22, 27.

²²⁶ Kirsty Chatwood, "Schillinger and the Dancer: Representing Agency and Sexual Violence in Holocaust Testimonies", *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust* (Sonja Maria Hedgepeth and Rochelle G. Saidel - eds, 2010) 61, p. 69.

²²⁷ פנלון (לעיל, הערה 113) בעמ' 26: "ליד קלארה צועד חייל [...] – רוצה לעשות איתי אהבה, תקבלי קפה? קפה! לאישה אין כאן ערך רב, ואולי הקפה כאן יקר מאוד! היא שותקת".

²²⁸ קלארה ופאניה הגיעו למחנה יחדיו. לאחר שהתקבלה פאניה לתזמורת, היא התעקשה לצרף גם את חברתה קלארה, ראו: שם, בעמ' 34: "חום מציף אותי, [...] התקבלתי לתזמורת! וקלארה? לא אוכל לנטוש אותה, לא אשכח את שבועתי. התהלכתי גורפת אותי ואני מעיזה לומר: - גברתי, גברתי, יש לי חברה, קלארה, יש לה קול נהדר. מוכרחים להביא אותה! [...] – לא אשאר כאן בלעדיה, אני הולכת, אני חוזרת לשם!"

²²⁹ שם, בעמ' 39, 45-46, 53.

²³⁰ שם, בעמ' 66-67.

²³¹ שם, בעמ' 109-110.

היתה בתולה? יתכן, אך זה לא היה מונע בעדה. סכנות ההריון אינן קיימות כמעט, כי המחזור החודשי נעלם מאז שהגענו למחנה.

[...] קלארה השתנתה כל כך מהר, אינני מכירה אותה עוד. היא נעשית אגואיסטית נוראה; כדי להשיג מזון היא מסוגלת לכל. בין כל הבנות הכחושות היא השמנה מוצאת חן בעיני גברים המחזרים אחריה בסוכר, בחמאה; הוא משלם עשרים סגירות לצייקובסקה או למפקדת בלוק אחרת, בשביל חדר לרבע שעה, הפקעת מחיר!

הסביבה, הפחד, הרעב פעלו את פעולתם ההרסנית. דומני שכולנו מועמדות לחלות במחנה במין צרעת, נתחים מאתנו נרקבים וצונחים בלי שנרגיש בכך, אצל קלארה זה כבודה כאשה, ומה זה יהיה אצלי?²³²

פאניה מתארת כיצד קלארה - מי שהייתה לחברתה - נכשלה בשמירה על כבודה כאישה. הנערה הצעירה והתמימה שהייתה מאוהבת בארוסה נאותה לנוכח הרעב והמחסור להפקיר את מיניותה בתמורה למזון. יתרה מזאת, פאניה רואה במעשיה של קלארה הבתולה מעשים חמורים מאלו של לוטה, האישה הנשואה, שכן מבחינתה לוטה הורגלה לנוכחותו של גבר להיסמך עליו, ולכן אפשר להבין את הצורך שלה בקרבה כזאת. פאניה מתארת כיצד הידרדרה קלארה ונהפכה לנערת קאפו (זונה), שהתמורה היא הדבר העיקרי העומד לנגד עיניה:

נערה צעירה מבית טוב, מאורסת לבחור מקסים שהיא עדיין מאוהבת בו, הפכה להיות נערת קאפו. מתנדנדת על ירכה, מפגינה בסיפוק את משמניה הלבנים, היא בוחרת במרבה המחיר [...].²³³

פאניה אף מטיחה בקלארה כי היא מתנהגת בחוסר כבוד כלפי משפחתה, ארוסה, חבריה ובני קהילתה:

את יודעת מי האיש? [...] קלארה, אל תעשי את זאת, אל תלכי אתן. כאשר תחזרי הביתה לא תעזי להסתכל בעצמך ובאחרים, בחברך, בארוסך, במשפחתך. זכרוננו של הפרא הזה ירעיל את חייך. תפסיקי, יש עוד זמן. כדאי יותר למות ברעב מאשר להיות נבלה!²³⁴

פאניה מצביעה על המהפך שחל בקלארה מילדה טובה (אולי בתולה²³⁵) לזונה, ובמופקרותה רואה מעשה בזוי שיש לסלוד ממנו. קריסטי צ'אטווד (Kirsty Chatwood) מוסיפה ומסבירה כי סלידתה של פאניה ממעשיה של קלארה בולטת אף יותר לנוכח האופן החיובי וההרואי שבו היא רואה את הזונות הצרפתיות שקיימו יחסי מין עם החיילים הגרמנים בכדי לאסוף מידע בשביל המחתרת הצרפתית:

What is particularly interesting is Fénelon's construction of Clara's changing identity, and the way in which she contrasts her transformation from a good virginal girl to a prostitute is the way in which it relates to Fénelon's understanding of the behavior of "Real" prostitutes in France. While Fénelon's defends as a form of heroism the behavior of French prostitutes who engaged in sexual acts with German soldiers to gather information for the French Resistance, Clara's attempt to survive through sex is viewed with disgust.²³⁶

²³² שם, שם. לעניין ההתייחסות התרבותית להריון במחנות במלחמת העולם השנייה, ראו: Ilona Karmel, *An Estate of Memory* (1969); בספר זה מתואר כיצד ארבע נשים התגייסו במשך שהותן במחנה לאפשר לאישה בהריון ללדת את פרי בטנה.

²³³ פנלון שם, בעמ' 175. ראו גם: Kremer (לעיל, הערה 31) בעמ' 192.

²³⁴ שם, שם.

²³⁵ שם, בעמ' 109: "קלארה השתנתה מהר, מהר מאוד. [...] היתה בתולה? יתכן, אך זה לא היה מונע בעדה".

²³⁶ Chatwood (לעיל, הערה 226) בעמ' 71.

לאורך הנרטיב שבה ועולה התייחסותה של פאניה לשתי הנשים - קלארה ולוטה. כך למשל באחד הימים זכתה פאניה לקבל פתק מהמחזר שלה ליאון, שהצטרף עמה לשיירה שהובלה למחנה. בהגיעם למחנה נפרדו דרכיהם, אבל ליאון הצליח לשרוד, ומילות האהבה שלו מדגישות לפאניה את המציאות המעוותת שהיא ונשות התזמורת מצויות בה:

האהבה כאן נדירה, כמו כל השאר, כאן אין אוהבים, כאן שוכבים: קלארה, שאיבדה כל רגש בושה, הפכה לנערת קאפו; לוטה עם בטנה הבולטת, ירכיה הפשוטות, מושיטה ערוותה כמו שמושיטים קופסת נדבות, מגעילה את כולנו. ההתעסקויות של וישה, זושה ומארילה בין לבין עצמן, פארוודיות אלה של אהבה, מעוררות בי גועל. בסביבה זו מקבלות השורות של ליאון ערך בלתי-צפוי, הן נעשות יקרות יותר [...].²³⁷

כשהתזמורת מפורקת והנשים מועברות למחנה חדש, הרעב וקשיי המחיה גוברים ועמם נפרצים גם כל הגבולות והמחסומים. כך מתארת פאניה כיצד התירה לוטה כל רסן וקיימה יחסי מין בפרהסיה:

[...] בשובי לבלוק שלנו, אני עדה למחזה שהיה מגעיל אותי עמוקות [...] דומני שהיתה משמעות בחייתיות הגסה שבו: לוטה הזדווגה עם הקאפו שלה לעיני אלף נשים. גבה אל הקיר, בטנה בולטת, והגבר במכנסיים מופשלים מפרה אותה באדישות בין הנשים; יש מהן שמתבוננות במעשה. לזרוע חיים, בעוד המוות מגבב גוויות מסביב! האם זה מעשה טירוף? אמת, אנו מתקדמות בהדרגה לעבר הטירוף.²³⁸

בשלב זה הקורא, התוהה שמא מעשיה של קלארה אכן ראויים לסלידתה של פאניה, נאלץ להזדהות עם סלידה זו, המושגת באמצעות תיאור בוטה הגולש אל מחוזותיה של ספרות הבחילה. לא בכדי משתמשת המחברת במילים "חייתיות גסה" ו"הזדווגה" ומתייחסת לבטנה הבולטת של לוטה. רכיבים אלו נועדו לעורר סלידה מהמעשים. בכך מדגים הספר **תזמורת על תנאי** את חוסר היכולת להשתחרר משיח הכבוד וממוטיב הבתולה הזונה גם כשהוא מקשיב לשיחתן ולמחשבותיהן הכמוסות של הדמויות הנשיות.

מוטיב הבתולה-הזונה שב ועולה גם בספרו של אלברטו מוראביה "לה צ'וצ'ארה" (*La ciociara*), שתורגם לעברית בשם **שתי נשים**.²³⁹ הספר ראה אור באיטלקית בשנת 1958, ושימש בסיס לסרטו של הבמאי ויטוריו דה סיקה משנת 1960 **שתי נשים** (*Two Women*).²⁴⁰ הרקע לספר ולסרט הוא האירוע שזכה לכינוי

²³⁷ פנלון (לעיל, הערה 113) בעמ' 117.

²³⁸ שם, בעמ' 240-241. ראו גם בתרגום לאנגלית: Fania Fénelon, *Playing for Time* (Michael Joseph- Trans., 1997) p. 252: "[...] in all its coarse bestiality, had a significance: Lotte was having intercourse with her kapo in the middle of a thousand women. There she was, leaning against a wall, stomach thrust forward, and the man, trousers down, was proceeding, quite indifferent to the presence of all those women around him".

²³⁹ Alberto Moravia, *La Ciociara* (1958), בתרגום לעברית: אלברטו מוראביה, **שתי נשים** (א' אליעזר - תרגום, 1975). הספר נפתח בציטוט הפזמון "וכאשר ה'צ'וצ'ארה' מתחתנת, לאחד – שרוך ארוך היא נותנת; ולאחר את הסנדל כולו..." ושם, בעמ' 7 הכינוי "צ'וצ'ארה" מוסבר כך: "הכינוי 'צ'וצ'ארה' מקובל להגדרת כפריות מסביבת העיר רומא. מקורו במלה 'צ'וצ'ה' (Ciocia) - הלא הם הסנדלים שלרגליהן; אלה עשויים יריעת-עור הנקשרת על כף-הרגל בשרוכים הנכרכים סביב הרגל עצמה. הפזמון 'כשהצ'וצ'ארה מתחתנת' מרמז על התנהגותן החפשית של הכפריות מסביבת רומא - אשר מיד לאחר הנישואין הן מחלקות את חסדיהן, אם גם תוך הבחנה מסויימת: 'שרוך לאחד... לאחר - הסנדל כולו'". ראו גם: Millicent Marcus, *Filmmaking by the Book: Italian Cinema and Literary Adaptation* (1993) p. 78; להרחבה על מוטיב הבתולה הזונה בכתיבתו של מוראביה, ראו: Sharon Wood, *Woman as Object: Language and Gender in the Work of Alberto Moravia* (1990) p. 155; Thomas Erling Peterson, *Alberto Moravia* (1996) p. 78.

²⁴⁰ Vittorio De Sica, *Two Women* (1960). הסרט זכה בכמה פרסים. לרשימת המועמדויות והזכיות ראו באתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt0054749/awards?ref=tt_ql_4 (נצפה לאחרונה ביולי 2013). להרחבה על עלילת הסרט ועל

ההשתוללות במונטה קאסינו, שבו השתתפו חיילי הגומייה המרוקאים שלחמו לצד הצבא הצרפתי.²⁴¹ עלילת הסיפור נפתחת בשנת 1944 ברומא, שעה שהעיר מצויה בשגרת מלחמה. בעלות הברית מפגיזות את העיר, ובמקביל נפוצות שמועות שהמלחמה עתידה להסתיים בקרוב. האלמנה צ'זירה - המספרת והדמות הראשית - מתגוררת ברומא עם בתה היחידה רוזטה. בתחילת הסיפור עוסקת צ'זירה בכבודה האישי התואם את תפיסת הכבוד הגברי, אבל במרכז הנרטיב מצוי אובדן בתוליה של רוזטה בעקבות האונס, וחמור מכך, הפגיעה בכבוד בשל עיסוקה של הבת בזנות. לאורך הנרטיב אפשר להבחין כי לתפיסתה של צ'זירה הפגיעה ברוזטה - אינוסה ועיסוקה בזנות - אמנם פוגעת בכבודה של הבת, אך פגיעה זו היא פגיעה משנית. מנקודת ראותה של צ'זירה הפגיעה העיקרית היא הפגיעה בכבוד המשפחה, ובייחוד בכבודה של צ'זירה עצמה (שכן בהיעדר דמות גברית במשפחה, צ'זירה האלמנה לוקחת על עצמה את תפקיד ראש המשפחה). לאורך הנרטיב מאמצת צ'זירה את נקודת המבט של שיח הכבוד הגברי הן בנוגע לעצמה והן בנוגע לבתה, ותפיסת כבוד זו באה לידי ביטוי באופן שהיא מתארת את עצמה - אישה חסודה ובעלת כבוד. כך למשל היא מתארת כיצד בהיותה כלה צעירה התייחסו אליה הסוחרים בשוק, וכיצד היא שמרה על כבודה בעתות שלום:

היו בין הסוחרים כאלה שניסו לחזר אחרי, או שביקשו להסביר לי שאם אהיה מוכנה להיענות להם יתנו לי את הסחורה חינם [...] אולם מתשובותי השגורות התחוויר להם שאינני אחת מאלה. מאז ומתמיד הייתי אישה גאה [...].²⁴²

גם לאחר פרוץ המלחמה ולמרות היותה אלמנה צ'זירה ממשיכה לשמור על כבודה ואינה מסכימה להיות מנוצלת בידי גברים.²⁴³ בשונה מכוח עמידתה של צ'זירה בקשיי המלחמה, בתה רוזטה אינה עומדת ברעש ההפצצות. בעקבות החרדה של בתה ולנוכח הרעב השורר בעיר צ'זירה מחליטה לברוח אל האזור הכפרי לה צ'ז'אריה, ולנטוש מאחור את רכושה - חנות מסחר ודירת מגורים. לנוכח מצוקתה של הבת צ'זירה מוכנה למחול על כבודה: לפני עזיבתה היא מבקשת לדאוג לרכושה ופונה לגיובאני, גבר שהיא סומכת עליו, בבקשה שישמור עליו כשתיעדר מרומא.²⁴⁴ אבל הבקשה עולה לה במחיר כבד - אובדן כבודה שעליו שמרה מכל משמר. גיובאני מנצל את בקשת העזרה ובתמורה כופה עליה לקיים עמו יחסי מין.²⁴⁵ לאחר המעשה

סצנת האונס ראו: Ellen Nerenberg, "La Ciociara Two Women", *The Cinema of Italy* (Giorgio Bertellini - ed., 2004) 83, pp. 83-89. מעניין לציין שאחת הסצנות הראשונות של אונס קבוצתי בקולנוע האיטלקי נעשתה בסרט זה, ראו: Flavia Laviosa, "Women's Drama, Men's Business: Sexual Violence Against Women in Italian Cinema and Media", *Popular Italian Cinema: Culture and Politics in a Postwar Society* (Flavia Brizio-Skov - ed., 2011) 229, p. 231.

²⁴¹ ראו לעיל בפרק ב' בסמוך לציור הערת שוליים 83, בסעיף "נשות הציר הגרמני מותקפות מינית - האונס במונטה קאסינו כמקרה בוחן".

²⁴² מוראביה (לעיל, הערה 239) בעמ' 8-9. זאת להבדיל מבעלה, ראו שם, בעמ' 9: "ידעתי שיצא לחפש לו איזה נקבה, אך אני מוכנה להישבע שהנשים לא נענו לו, אלא תמורת תשלום. כידוע, תמורת כסף אפשר להשיג הכל, ואפילו אישה צעירה שתהיה מוכנה להגביה את החצאית שלה".

²⁴³ שם, בעמ' 11-12: "אחד השוטרים החליט יום אחד לנצל אותי. הוא בא אלי ואמר שאם לא אשכב אתו ילשין עלי. עניתי לו בשקט ובמתנינות: 'בסדר... היכנס אלי הביתה מאוחר יותר'. [...] בשעה היעודה הופיעה האיש. הכנסתי אותו למטבח, פתחי מגירה, הוצאתי סכין והפניתי אותה במפתיע אל צוארו. 'אתה תלשין עלי', אמרתי לו. 'אבל לפני זה אני אשחט אותך'. הוא נבהל, אמר בחופזה שאני מטורפת ושרק התלוצץ [...] במשך זמן-מה המשיך לחזר אחרי, אך נהג בנימוס וביראת-כבוד".

²⁴⁴ בסרט מדובר בגיסה ואילו בספר מדובר בחבר קרוב של בעלה המנוח. שם, בעמ' 19-20: "הרגשתי כל הזמן שגיובאני זה היה הגבר האחד שאומנם אהב אותי בזכות עצמי, וכי בשעת צרה יהי הוא זה שאליז אוכל לפנות". יוער כי צ'זירה מתארת כיצד גם גיובאני חברו הטוב של בעלה (אז בעודו בחיים) ניסה להעמיד במבחן את כבודה וניסה לפתות אותה לקיים עמו יחסי מין, אבל היא שמרה על כבודה וסירבה לשדוליו.

²⁴⁵ שם, בעמ' 21: "גיובאני התבונן בי רגע, [...] ללא מלה עלה במדרגות לדלת המרתף, סגר אותה [...] נשמתי נעצרה ולבי הלם בקרבי בעוז, אבל לא אוכל לומר שהמעשה לא מצא-הן בעיני. [...] אני משערת שאשים בכך הזמן והנסיבות - ברומא שהכל נתהפך בה,

ציזירה חוששת לכבודה ומבקשת מגיובאני: "הישבע לי שלעולם לא תגלה לאיש מה שקרה כאן היום, הישבע לי".²⁴⁶ גיובאני נענה בחיוב, אבל בצאתה מהמרתף הוא טופח על אחוריה, ובציזירה מחלחלת ההבנה בדבר מצבה ואובדן כבודה כשהתמסרה לו "כאחת מנערות-הרחוב" כשהיא לבושה בבגדיה:²⁴⁷

בנפשי פנימה הרגשתי שאין לי עוד זכות להגיב על מעשהו זה, ששוב אינני האשה ישרת-הדרך שהייתי, ואמרתי לעצמי שהנה גם מקרה זה הוא תולדה של המלחמה והמחסור – אם אישה ישרה והגונה סופגת טפיחה על אחוריה ואינה יכולה להגיב משום ששוב אינה ישרה כשהיתה.²⁴⁸

לפני שהאם והבת מצליחות לברוח מרומא, הן מעבירות עוד ליל הפגזות במרתף בית מגוריהן, שם מנהלים הדיירים שיחה ערה על המלחמה ועל מה שצפוי לקרות לנשים המקומיות כשיגיעו החיילים לעיר. בין השאר הם רומזים על הגורל המר הצפוי לרוזטה. ציזירה, שכאמור לא הצליחה לשמור על כבודה שלה, מנסה לשמור על כבודה של בתה ומשתיקה את הדוברים.²⁴⁹ מאוחר יותר באותו הלילה מבקשת רוזטה לדעת "האם זה נכון שהצנחנים עושים כך לנשים?",²⁵⁰ ואמה משיבה לה מתוך ניסיון לשמור על טוהרה כי הדברים אינם נכונים ושמחר הן צפויות לעזוב לכפר, שם תהיינה מוגנות. האם והבת אמנם בורחות מרומא, אבל גם הרחק מהעיר המציאות אינה שונה, ותפיסת הכבוד עולה מדבריה של ציזירה החוששת - לנוכח התפוררות המשטר ובהיעדר גבר לצדן - שהן עלולות להימצא בסכנה.²⁵¹

לאורך נתיב הבריחה ציזירה נתקלת שוב בתיאורים של אונס ואלימות מינית מצד חיילים כלפי נשים מקומיות, אלא שהפעם הדברים נאמרים מפיו הגברים הכפריים הצעירים שבמשפחתם הן מתארחות. השניים, רוזארי וג'וזפה, מספרים שכשהיו חיילים שלחמו באלבניה ניצלו את היעדרם של הגברים מבתיהם ותפסו את הנשים האלבניות המקומיות. ציזירה מבקשת לשמור על תמימות בתה ומבקשת מהם לחדול לספר.²⁵² קונצ'טה, אם של השניים, מבקשת לסנגר עליהם ומסבירה לציזירה כי אין סיבה לדאגה: "הבנים שלי לא יגעו בנערה בעד כל הון שבעולם. [...] בתך בטוחה כאן ממש כמו בכנסייה".²⁵³ אבל ההבטחה אינה נשמרת, וכשחייהם של בניה מונחים על הכף - מתברר שערקו מהצבא הפאשיסטי - קונצ'טה מוכנה למסור את רוזטה הצעירה לידי הפאשיסטים בכדי להציל את בניה.²⁵⁴ לאחר עזיבתם של הפאשיסטים, מתנהלת שיחה קולנית בין שתי האימהות, וזו תמציתה:

"את יצאת מדעתך. אעדיף לראות את בתי מתה - ולא לשלוח אתה לשרת את הפאשיסטים האלה." [...]

במחסור, בפחד, וביאוש שאילץ אותי לעזוב את החנות והדירה, בהרגשה של היעדר הגבר בחיי, בגורלי השונה מזה של הנשים האחרות, אשר יכלו, במצבים כאלה, לסמוך על עזרת הבעל [...]. הצעות ברוח זו של ממכר הגוף לגברים בתמורה למזון ולהגנה באו לידי ביטוי בייצוגים תרבותיים רבים, ראו למשל: פנלון (לעיל, הערה 113) בעמ' 26.

²⁴⁶ מוראביה שם, בעמ' 22.

²⁴⁷ שם, בעמ' 24.

²⁴⁸ שם, בעמ' 22.

²⁴⁹ שם, בעמ' 28.

²⁵⁰ שם, בעמ' 29.

²⁵¹ שם, בעמ' 46: "שתי נשים בודדות, ללא איש שיגן עלינו. באין חוק ובאין משטרה לא יקשה על מישוהו להתגבר על שתינו [...]."

²⁵² שם, בעמ' 49.

²⁵³ שם, בעמ' 50.

²⁵⁴ שם, בעמ' 50-54.

"מה את חוששת, שיאכלו אותה, את רוזטה?" השיבה. "זכרי שהפאשיסטים - יש להם מכל-טוב. יין, קמח, בשר ירקות. רוזטה תחיה שם ממש כמו מלכה".
 [...] זה רק שאנחנו במלחמה, ובזמן מלחמה אסור להתנגד לחזקים. [...]
 [...] "את לא מבינה שהם רוצים את רוזטה למטרות אחרות?" קראתי אליה. "לא ראית את הנוכל ההוא - איך שהוא התבונן כל הזמן בחזה שלה?"
 אז מה בכך? גבר זה או גבר אחר, יום אחד הדבר יבוא. מה בכך? זוהי מלחמה. בימי מלחמה הנשים לא יכולות ואינן צריכות לשמור על עצמן, כמו בשעת שלום. חוץ מזה - כלב נובח לא נושך, יקירתי.
 נתחוויר לי שהיא קבלה ברצינות את הצעתו של שימיוצו: "את תתני לי את רוזטה ואני אעזוב במנוחה את הבנים שלך" - ואינני יכולה לומר שמנקודת-ראותה שלה היה זה משגה.²⁵⁵

לאחר חלופי דברים אלו צ'זירה מחליטה להסתלק משם עם בתה יחד, אבל לאורך מנוסתן ושהייתן במסתור באזור הכפרי מחוץ לרומא שבים ועולים סיפורים של אונס ותקיפה של נשים מקומיות בידי החיילים הלוחמים.²⁵⁶ בזמן שהותן באזור הכפרי צ'זירה מנסה לשמור על כבודה של בתה בכל מחיר, ולאחר שבעלות הברית כובשות את האזור, היא מחליטה כי עליהן לשוב לרומא. ואולם בדרכן לביתן מתרחש האסון שמפניו ניסתה כל הזמן לגונן על בתה: כשהשתיים נכנסות לנוח בכנסייה נטושה, מקום הנתפס בטוח, תוקפים אותן בתוך הכנסייה חיילי הגומייה המרוקאים, ובעוד צ'זירה מצליחה להימלט בחייל התוקף, היא איננה מצליחה להגן על כבודה של בתה:

החייל המחוטט משך אותי עכשיו לתוך הכנסייה כשהאחרים מתפרצים ובאים אחריו. [...] בכל כוחותי נאבקתי בו, אלא שהוא תפש בינתיים במותני והדף אותי לאחור, [...].
 לפתע שמעתי צעקה חדה; היתה זו רוזטה. בכל כוחותי התאמצתי להשתחרר כדי להיחלץ לעזרתה - אבל החייל הזר החזיק בי [...].
 עכשיו, גהר מעלי ואני נאבקתי בו בידי וברגלי. הזר האלים הוסיף להצמיד את ראשי לקרקע כשהוא מושך בידו האחת בשערותי ושולח תוך-כדי-כך את ידו האחרת אל בין רגלי. [...] המשיך האלמוני להכאיב לי. נזכרתי, במפתיע כי גם גברים רגישים מאד באותו איזור; [...] תפשתי באשכיו ולחצתי בכל כוחותי. החייל המחוטט פרץ ביבבה נוראה, תפש מחדש בשערותי וחבט בראשי אל הריצפה, עד שהתעלפתי מרוב כאב.
 אינני יודעת כמה זמן עבר עד ששבה אלי הכרתי; [...] והבנתי, איפוא, שהיצור האיום לא הצליח לבצע בי את זממו, לאחר שחיבלתי באשכיו, כיון שהיכה אותי עד שאיבדתי את ההכרה. כידוע, אי-אפשר לאנוס אישה מחוסרת הכרה, אמרתי בליבי. אולם אחר-כך התבררה לי הסיבה שבגללה לא פגע בי. העובדה הפשוטה היא זו: חבריו קראו לו להחזיק ברוזטה והוא עזב אותי על-מנת להצטרף אליהם. אחר כך בא גם הוא על סיפוקו. רוזטה, לרוע המזל לא התעלפה - היא ראתה, איפוא, במו-עינה ושמעה באזניה כל מה שהתרחש.
 [...] הם משכו אותה - או שהיא נמלטה בעצמה - עד אל מתחת למזבח. שם שכבה על גבה, בגדיה מופשלים לה עד מעל לראשה, עירומה מהחזה ולמטה. הרגליים פשוקות, כפי שעזבו אותה החיילים; ראיתי את בטנה הלבנה כשיש, את השער הבהיר המסולסל שבין רגליה, כולו רויי דם - ואת שוקיה שנכתמו דם אף הן.
 למראה הדם חשבתי שמתה, אף-על-פי שידעתי שהיה זה דם-הבתולים;²⁵⁷

תיאור התקיפה של השתיים מובא מפיה של המספרת, כך שחוויתיה של רוזטה שהותקפה ונאנסה נותרת דוממת. המספרת מסבירה שאין זה רק משום שאיבדה את הכרתה, אלא מפני שדרך ההתמודדות הטובה

²⁵⁵ שם, בעמ' 54.

²⁵⁶ כך למשל נתקלות צ'זירה ורוזטה בנערה תמהונית, שצ'זירה חושבת שהיא משוגעת, אבל מאוחר יותר מתגלה שאת הנערה אנס חייל גרמני, ראו: שם, בעמ' 150-153.

²⁵⁷ שם, בעמ' 201-203.

ביותר היא להשכיח את המאורע ולא לחשוב עליו. יתרה מכך, גם רוזטה מבקשת שלא לדבר על שהתרחש.²⁵⁸ לאחר שרוזטה נאנסת דמותה הטהורה והבתולית מתערערת בעיני אמה.²⁵⁹ צ'זירה חולקת עם הקורא את העובדה שבעקבות השינוי שחל ברוזטה היא מרפה מתפקידה וחדלה לגונן על כבודה ועל טוהרה של הבת.²⁶⁰ צ'זירה מתמקדת בעיקר בפגיעה בכבוד, וכלל אינה מתייחסת לחווייתה של הבת שנפלה קורבן למעשה אונס. לאחר התקרית, כשהנשים עולות על משאית שנוהג בה גבר ושמו קלורינו, רוזטה נחשפת לראשונה בגלוי לאפשרות למכור את גופה בתמורה למזון, לביגוד, למחסה ולהגנה גברית.²⁶¹ קלורינו מוכן לספק לנשים הגנה, ואלה מוצאות עצמן שוב נתונות לחסדיה ולטוב לבה של המשפחה שאצלה שהו לפני כמה חודשים וש"רצתה שרוזטה תלך לשמש נערת-שעשועים לפאשיסטים".²⁶² במהלך שהותן צ'זירה חושפת עד כמה נפגע כבוד המשפחה בתארה לקורא כיצד הייתה מעדיפה שבתה תמות על פני הגורל שהתאכזר אליה.²⁶³ לתפיסתה אפוא לאחר אובדן הבתולין והטוהר אין טעם לחייה של רוזטה. העובדה שנאנסה איננה בבחינת גורם מקל או גורם המשכך את פגיעה בכבוד. בהמשך הסיפור נרמזים מעשיה של רוזטה ומתוארת תדהמתה של האם: "בזמנים אחרים לא היתה רוזטה עושה משהו כזה".²⁶⁴ הגילוי על מעשיה של בתה פוגעים בכבודה ומערערים את נפשה, עד שהיא מטיחה בבתה כי התנהגה באופן מופקר כזונה:

"כמו זונה; [...] אינך רוצה לומר כלום, משום שלא איכפת לך מהאמא שלך. את רוצה להמשיך להיות זונה, ככל שיתחשק לך!"²⁶⁵

תפיסת הכבוד הגברי של צ'זירה צפה ועולה גם בהרהורי לבה על מעשיה של רוזטה:

הם חיו יחד, כדין גבר עם זונה; כאילו שלאחר מעשה-האהבה ותשלום האתנן אין להם עוד מה לומר זה לזו [...] ²⁶⁶
[...] התחלחלתי; הבנתי עכשיו שרוזטה לא די שהיתה פילגשו של קלורינו – מעמד גרוע כשלעצמו – אלא אף בידרה את כל החבורה, אולי שכבה עמם; לא רק עם קלורינו, כפי שכבר ידעתי, אלא גם עם רוזארי – כפי שהתברר לי עכשיו – ומסתבר שגם עם בנה השני של קונצ'טה ועם בני-בליעל ניאפוליטנים אחרים, מאלה המתקיימים על רווחיהן של נשים ומחליפים אותן כסחורה-עוברת-לסוחר.²⁶⁷

²⁵⁸ שם, בעמ' 208.

²⁵⁹ שם, בעמ' 208-209. ראו גם: Jan Kozma-Southall, "Omen and Image: Presage and Sacrifice in Moravia's *La ciociara*", 61 *Italica* (1984) 207, pp. 212-214.

²⁶⁰ מוראביה שם, בעמ' 210-212.

²⁶¹ שם, בעמ' 211-212: "כל כך הרבה נערות נאות באו לבקש ממני משהו לאכול, ואני נתתי להן כמובן, אבל בתנאי. לא תאמינו, אבל לא היתה אחת שלא הסכימה. אין מה לדבר - לרעב יש כוח רב; הרעב מכניס שכל בראשיהן של הגאווניות הגדולות ביותר".

²⁶² שם, בעמ' 214.

²⁶³ שם, בעמ' 215-216: "[...] בכתי על גורל כולם. [...] ועל גורלה של רוזטה – אשר אולי מוטב היה אילו מתה אף היא, [...]".

²⁶⁴ שם, בעמ' 218: "[...] היא נסעה עם קלורינו. [...] מבלי-דעת נפלטו מפי המילים: 'אילו לא קרו דברים מסויימים, לא היתה רוזטה מביטה אפילו על אותו קלורינו'".

²⁶⁵ שם, בעמ' 220-221.

²⁶⁶ שם, בעמ' 224.

²⁶⁷ שם, בעמ' 227.

מתברר שמבחינתה של צ'זירה היה החלק הקשה מכול התמורה שהייתה כרוכה במעשה.²⁶⁸ צ'זירה נוהגת במידה מסוימת של צביעות כלפי בתה, שכן לנוכח מצוקת המלחמה גם היא עצמה הייתה מוכנה לסחור בגופה בכדי להגן על רכוש. בדרכן הביתה בתום המלחמה צ'זירה פורצת בבכי, ובתשובה לשאלתה של בתה מסבירה: "אני בוכה מרוב בושה", עניתי לה, 'מרוב בושה'."²⁶⁹ עם התקרבות לרומא צ'זירה מתפקחת, משתחררת קמעא מנקודת המבט החד-ממדית על בתה כזונה ותו לא²⁷⁰ ומבינה שניסיונותיה הקשות של המלחמה הן שכפו עליהן את המצב הקשה, וכי אלמלא אותו נתיב מלא "מחשכים וטעויות",²⁷¹ הן לא היו שורדות. הודות להבנה זו היא סבורה שהן שבות לרומא כ"שתי נשים חפות-עוון" ולא כ"גנבת אחת וזונה אחת".²⁷²

בספרה של רבקה קביאטקובסקי-פנחסיק **נשים מאחורי הגדר** - שנכתב בידיש וראה אור בתרגום לעברית בשנת 1961²⁷³ - מוצג דו-שיח נשי מרתק על הבחירה אם לשמור על הטוהר המיני בעת מלחמה או שמא מוטב לעסוק בזנות בכדי לשרוד. כרקע לדו-שיח האמור מתואר משא ומתן בין קטיה, הממונה על בלוק אסירות במחנה אושוויץ-בירקנאו, ובין פריד, אסיר ותיק ממוצא צ'כי. פריד, שפרס את חסותו על בחורה בשם מארישה, פונה אל קטיה בבקשה שתדאג לבחורה שלו ותיתן לה מנת מרק נוספת,²⁷⁴ אבל קטיה מסרבת.²⁷⁵ קטיה הנרגזת מהשיחה ניגשת אל אגי חברתה²⁷⁶ ופורקת את אשר על לבה:

שומעת את, פריד כבר מצא לעצמו 'כלה' חדשה בצריף שלנו; מנת-מרק כפולה עלי לתת לה! מגיע לה, שכן נעשתה זונה תיכף ביום השני לבואה! מחר תצעד בשמלת משי ונעליים על סוליות צרפתיות. מיוחסת!... הצליחה להציל שערותיה.²⁷⁷

וכך אגי עונה לקטיה: "היא לא נשחתה כאן! היא הגיעה הנה כזאת... מן הבית... הביטי, ראי את מראהן של האחרות..."²⁷⁸

בשיחה זו אפשר לאתר סממנים בולטים של תפיסת הכבוד הגברי שהנשים מאמצות. מהשיחה עולה כי לתפיסתן הנשים צריכות לשמור על טוהרן המיני גם במצב הבלתי נתפס של מלחמה. אלה שלא שמרו על

²⁶⁸ שם, בעמ' 222: "מסתבר, שרוזטה החלה למצוא טעם באותו מעשה שהמרוקאים כפו עליה בכוח. עניין זה היה, אולי המעציב ביותר בשינוי שחל בה; אותו חלק בתמורה שלא יכולתי להסתגל אליו".

²⁶⁹ שם, בעמ' 223.

²⁷⁰ שם, בעמ' 237: "[...] שנשארה אותה רוזטה משכבר-הימים, טובה, עדינה ותמימה כמו כבשה [...] רוזטה נשארה, בעצם, מה שהייתה; גם אני, [...] לא השתנתי, וכמוני כל אותם האנשים שהמלחמה עשתה בהם מה שעשתה בשתינו".

²⁷¹ שם, בעמ' 238.

²⁷² שם, שם.

²⁷³ רבקה קביאטקובסקי-פנחסיק, **נשים מאחורי הגדר** (ק' שבתאי - תרגום, 1961).

²⁷⁴ שם, בעמ' 52.

²⁷⁵ שם, שם: "אני יכולה - ענתה קטיה קשות - אין דרכי להפלות בין בן-אדם אחד למשנהו... כולן רעבות באותה מידה ממש... היתי מתבישת להביט בפניהן...". המוסריות של קטיה בולטת אף יותר לנוכח המציאות שמתאר פרימו לוי, **הזהו האדם?** (תשמ"ח) בעמ' 94: "במחנה, האדם בודד והמאבק להישרד הוא המאבק הקדמון, הפרימיטיבי, לחיים: חוק האי-צדק שולט בגלוי ומקובל על הכל". בהקשר זה אפשר לראות בסירובה של קטיה ניצוצות של היחזקות במוסר הישן והמוכר טרם המלחמה.

²⁷⁶ קביאטקובסקי-פנחסיק שם, בעמ' 53.

²⁷⁷ שם, שם.

²⁷⁸ שם, שם; דרור (לעיל, הערה 192) בעמ' 50: "האסירה המנצלת את מיניותה כמשאב הישרדות הינה 'אחרת', בעלת ערכים מופקקים 'עוד מהבית' ומגונה כמופקרת".

טוהרן, נהפכו גם בעיני הנשים עצמן לנשים שנשחתו ונהפכו לזונות. בהמשך הדברים מתוארת שיחה שמנהלות שתי נשים אחרות - אניה (גננת צעירה) ודודניתה ליזה - על ההטבות שמארישה בת-חסותו של פריד זוכה להן. כל אחת מהנשים מייצגת תפיסה אחרת: ליזה מאמצת את תפיסת הכבוד הגברית, שלפיה השמירה על הכבוד הנשי נעשית באמצעות שמירה על הטוהר המיני; ואילו אניה אוזנת בתפיסה כי במלחמה החיים הם המקודשים, והכבוד נדחק לשוליים. לתפיסתה הפקרות מינית בתמורה למזון ולחפצים חשובים העשויים לאפשר לנשים לשרוד עדיפה על פני התנזרות. השיחה נפתחת בכך שאניה - המתקנאה במארישה על שהצליחה לשמור על מראה הצעיר שכן שערות ראשה לא גולחו והיא אף תפסה לעצמה גבר במחנה שיכול לספק את צרכיה - סבורה שאילולא הייתה מאבדת את שער ראשה היתה גם היא מצליחה למצוא לעצמה גבר כזה שיספק לה מזון ולבוש; ואילו דודניתה ממשיכה לאחוז בתפיסת הכבוד הדורשת מהנשים לשמור על טוהרן בכל מחיר:

– אלמאלי נשרו לי השערות, הייתי מוצאת גם אני דוד לעצמי – אמרה פעמים אחדות אל ליזה דודניתה, [...] וכאלו בקשה להצטדק, התחילה לשכנע את ליזה: – האם באמת סבורה את, כי כל הגברים אשר במחנה מנוולים הם? הביטי, איזה אדם הגון הוא הצ'כי. אמש הביא למארישה ככר לחם ואולר. היום – חולצה וקופסת ריבה! המנוולים! מדוע גילחו את שערותיי?
–אניה, מה את שחה? – ייסרה אותה דודניתה, ריבה מזדקנת – את עם גבר, זה... בשביל קופסת ריבה... פניה החיוורים החווירו עוד יותר, בעיניה עלו דמעות. מה הייתה אמא אומרת אלמלא נודע לה דבר כזה... והלא אין היא רחוקה מכאן, מעבר לאחד החצים... ומי יודע, שמא אישה לו לאותו גבר... ואולי היא כאן, במחנה...
– אחת היא לי! אני רוצה לחיות – אמרה אניה באדישות. – שום דבר לא אכפת לי!
– אני יכולה לעשות כל דבר! [...] – צעירה אני. מבינה את? מי יעמידני למשפט?
– אבל כל אדם יש לו מצפון – התגוננה ליזה חלשות. אני לא הייתי יכולה לעשות זאת... אף פעם – כמעט שצעקה. בעד קופסת ריבה!
– אין זו הריבה, אלה החיים! הפסיקתה אניה נמהרות. מה לי מוסר? אני יורקת על הכל. אין ערך לשום דבר! לא קיים שום דבר! עניך הראות מה טיבו של העולם הזה, עולם של היום. מי שיהיה חזק יותר יישאר בחיים.
– ואם אין ערך לשום דבר, מה ערכם של החיים? מוטב לגווע כאדם טהור.²⁷⁹

דו-שיח זה משקף שתי נקודות מבט עקרוניות הנאבקות זו בזו: מן הצד האחר תפיסה הרואה ערך בעצם ההישרדות גם אם באמצעות שימוש במיניות הנשית, ומן הצד האחר תפיסה שאינה מוצאת טעם בחיים חסרי כבוד. הדמויות אינן מוזכרות עוד בהמשך הספר, והקורא אינו יודע מי מהנשים הצליחה לשרוד ובאיזה מחיר.²⁸⁰ דו-שיח זה מציג את המאבק בין העמדות ללא הכרעה ביניהן. עוד נראה ששתי הדוברות אינן מפקפקות בחוסר כבודה של מארישה, השאלה היא רק מה עדיף - כבוד או חיים. מארישה אינה צד לדו-שיח, והשקפתה אינה נפרשת לפני הקורא. נראה שקולה של חסרת הכבוד אינו ראוי להישמע, והמחברת נזקקה לדמות טהורה יותר ומכובדת יותר בכדי להציג את התפיסה המעניקה את הבכורה להישרדות.

הסרט **עיר ללא רחמים** (*Town Without Pity*) של גוטפריד ריינהארדט (Gottfried Reinhardt) מ-1961²⁸¹ מתאר אירועים שהתרחשו בעיר גרמנית לאחר מלחמת העולם השנייה. בתמונת הפתיחה נראים ארבעה חיילים אמריקנים שיצאו מהבסיס לבילוי בעיר הקרובה. מיד בהגיעם הם נכנסים לפאב המקומי, שותים

²⁷⁹ שם, בעמ' 53-54.

²⁸⁰ דרור (לעיל, הערה 192) בעמ' 110.

²⁸¹ Gottfried Reinhardt, *Town Without Pity* (1961)

אלכוהול ומבררים היכן הנערות העובדות. המוזג מאכזב אותם בתשובתו ומסביר שהן יגיעו לפאב רק מאוחר יותר.²⁸² בסצנה הבאה נצפה זוג אוהבים צעיר - קרין שטיינהוף (נערה בת שש עשרה)²⁸³ ופרנק ורגמן (בחור בן תשע עשרה)²⁸⁴ - רוחץ בנהר. סצנה רומנטית זו מתנפצת עד במהרה בריב בין השניים. קרין שוחה לחפציה, המונחים על גדתו האחרת של הנהר, שולפת סיגריה, מציתה אותה ומעשנת.²⁸⁵ אבל היא לא לבדה. מבעד לצמחייה מציצים בה החיילים האמריקנים ומתווכחים מי ראה אותה ראשון.²⁸⁶ קרין, שאינה מודעת לנוכחותם, פושטת את הביקיני הרטוב שלה (כנראה במטרה להתלבש),²⁸⁷ ותוך כדי כך תופסים אותה ארבעת החיילים (הסמל צ'אק סניידר, רב"ט ברדווילי סקוט, טוראי ג'ואי היינס ורב"ט ג'ים לארקין).²⁸⁸ קרין זועקת לעזרה, ופרנק ממהר להיחלץ לעזרתה, שוחה לגדת הנהר, אבל החיילים תוקפים אותו והוא מאבד את הכרתו.²⁸⁹ האונס עצמו אינו נראה על המסך, ובסצנה שלאחר מכן החיילים עוזבים את המקום ומותירים את קרין עירומה על הקרקע. החייל לארקין מתמלא רגשות אשם, מתעכב מאחור ומכסה את הבחורה בחולצתו לפני ששב ומצטרף אל חבריו.²⁹⁰

סצנה זו היא הפתיחה לסרט שאפשר לשייכו לסוגת הדרמה המשפטית. מעניין לציין כי לסרט מספרת כול יודעת – דמות משנה ושמה איננה קרנר, עיתונאית חוקרת מטעם שבועון מקומי החוקרת ומסקרת את המשפט.²⁹¹ איננה בעצם מייצגת את קולן של הנשים בסרט ובעיקר את קולה של הקורבן, קרין שכן לקרין אין זכות ביטוי, והיא מונעת לפי רצונו של אביה, הרואה לנגד עיניו את טובתו האישית ואת הצלת כבודו ולא את טובתה של בתו היחידה.

זמן קצר לאחר האונס החיילים נתפסים ונכלאים במעצר,²⁹² והעלילה כולה מתרחשת סביב משפטם של ארבעת הנאשמים ועדותה של הנאנסת קרין. ההתייחסות הראשונית לצורך בבירור משפטי של המקרה היא בסצנה שבה ראש העיר ומפקד הבסיס נפגשים ומסכימים ביניהם שכחלק מההגנה על כבודם ועל

²⁸² שם, דקה 0:01:23-0:02:30.

²⁸³ שם, דקה 0:04:35-0:04:32.

²⁸⁴ שם, דקה 0:04:36-0:04:39.

²⁸⁵ שם, דקה 0:07:16-0:04:55.

²⁸⁶ שם, דקה 0:07:29-0:07:17.

²⁸⁷ שם, דקה 0:07:40-0:07:30.

²⁸⁸ שם, דקה 0:07:51-0:07:40. מעניין לציין כי בסצנה זו גם זווית הצילום מתבצעת מתוך שמירה על כבודה של האישה. סצנת התפיסה של הקורבן מטושטשת באמצעות שינוי זווית הצילום: המצלמה יורדת מגבה החשוף של קרין אל עבר הקרקע ומצלמת את רגליה, כשמאחוריה נראות רק רגליו של אחד החיילים המתגנב אליה. החייל במכנסיים מגוהצים ובנעליים צבאיות, ואילו רגליה של קרין חשופות והיא יחפה (עירומה) ומחוסרת הגנה. כשקרין מבחינה בחייל, הוא כבר קרוב מאוד אליה. היא קופצת בבהלה, מסתובבת לעברו מתנשפת, והמצלמה מתמקדת בכפות רגליה היחפות, המתכווצות ומתחפרות באדמה שעה שהיא זועקת נואשות לעזרתו של פרנק. סצנת האונס אינה נראית על המסך גם בסרטו של הבמאי ויטוריו דה סיקה **שתי נשים** (לעיל, הערה 240), ראו: Nerenberg (לעיל, הערה 240) בעמ' 88: "Out of a sense of cinematic decorum, the camera moves from a distance that would have shown the body entire (for example, the long-shot at a high angle that has characterised the entire scene) to a medium distance at body level where the rapes are certain, but not displayed on screen".

²⁸⁹ Reinhardt שם, דקה 0:08:48-0:07:51.

²⁹⁰ שם, דקה 0:10:03-0:08:49.

²⁹¹ את דמותה של המספרת הצופה פוגש לראשונה כשהיא מתחקרת את הסגור בהגיעו למלון בעיר בכדי להגן על ארבעת החיילים העצורים העומדים למשפט. שם, דקה 0:18:33-0:18:30.

²⁹² שם, דקה 0:13:40-0:13:34. במעצר אחד החיילים תוקף את לארקין על שהותיר על קרין את חולצתו, דבר שהביא לידי תפיסתם (שם, דקה 0:14:26-0:14:04).

כבודה של העיר יש לקיים משפט פומבי באולם הספורט בבית הספר התיכון המקומי.²⁹³ העברה שבוצעה בקרין והפגיעה הפיזית והנפשית בה נדחקים לשוליים. במרכז עומד כבוד הקהילה.²⁹⁴

כחלק מהתנהלות המשפטית הראויה מגויס הסנגור רס"ן סטיב גארט, שתפקידו להגן על הנאשמים. הלה ממחר לבנות להם קו הגנה, המציג אותה באור חיובי גם במחיר של ייפוי האמת.²⁹⁵ אבי הנערה, קרל שטיינהוף, הוא איש חשוב (מנהל הבנק המקומי)²⁹⁶ המעוניין בעונש מוות לחיילים שאנסו את בתו. בתוך כך הוא מתעלם מתחונניהם של אשתו והרופא המטפל בקרין, המבקשים ממנו להתחשב במצבה, לתת לה לנוח ולא לאלצה להעיד לפני התובע והסנגור ולפני החיילים המחויבים להיות נוכחים בעדות. קרל מוטרד מהמסיבה שיעשו לכבוד החיילים בבסיס אם קרין לא תעיד, ועומד על כך בתוקף;²⁹⁷ ואכן קרין מעידה ממיטת חוליה בבית החולים בנוכחות החיילים שאנסו אותה.²⁹⁸

בטרם מתחיל המשפט מציע הסנגור עסקת טיעון שתחסוך את עדותה של קרין, אך ראש העיר, אביה קרל והתובע מסרבים להצעה.²⁹⁹ המשפט נפתח, הסנגור חוזר על הצעתו לחסוך מקרין את העדות הפומבית, אבל התובע שב ודוחה את ההצעה.³⁰⁰ בתחילת המשפט אביה של קרין מעיד שבתו היא ילדה טובה, נערה ישרה, וטוען כי הוא סומך עליה וכי השמועות על מיניותה הן מרושעות:

קרל: [...] בחורה שהייתי גאה בה. [...] אשתי ואני סמכנו עליה באופן מלא. [...] לצערי קבלתי מכתבים בעילום שם בעיר הזאת, שרומזים [...] דברים מרושעים על בתי. כל האפשרויות היו פתוחות לפני קרין עד ש... עד שהחיות האלה קרעו את הכול לגזרים.³⁰¹

תיאור זה, אף שמבחינה מילולית אינו משתמש במילים בתולה או זונה, מתאר בעצם דרך עיניו של קרל את תדמית הבתולה של קרין, תדמית שבהמשך הסרט מתנפצת כשהבחורה, נפגעת העברה, הופכת למי שראויה לגינוי מוסרי משל הייתה זונה.

עם התקדמות המשפט התעקשותו של קרל שבתו תעיד מביאה דווקא לידי ערעור כבודה של משפחתו. אל דוכן העדים עולים בהזמנתו של הסנגור עדים המערערים את אמינותה של קרין ומעידים על מופקרותה המינית, בכללם אמו של חברה פרנק, השכן שנהג להציץ בחלונה והרכלנית של העיר.³⁰² במהלך המשפט דימויה של קרין משתנה אפוא מנערה תמימה חסרת ניסיון מיני (בתולה) לנערה מופקרת וזנונית.

²⁹³ שם, דקה 0:15:22-0:16:06.

²⁹⁴ מגמה זו בולטת במיוחד כשראש העיר מבקש לעמוד על אופן הענישה של האנשים: שם, דקה 0:16:20-0:16:53.

²⁹⁵ ראו למשל שיחתו של סטיב הסנגור עם העצור סקוט: שם, דקה 0:10:51-0:10:53, הסנגור שואל אם סקוט היה שיכור בעת האונס ואם התנהגותה של הבחורה גירתה אותו.

²⁹⁶ שם, דקה 0:19:29-0:22:56.

²⁹⁷ שם, דקה 0:23:09-0:23:30.

²⁹⁸ שם, דקה 0:23:35-0:28:46.

²⁹⁹ שם, דקה 0:39:15-0:41:40. יוער שסטיב, הסנגור, מתריע בגברים כי במשפט פומבי תיאלץ קרין לעמוד בחקירה קשה. הוא מדגיש כי היא לא תוכל לרדת מדוכן העדים עד שיסיים את חקירתו וישהיר אותה, וכי אי-עמידה בחקירה והפסקת העדות לפני שחרורה עלולות להכשיל את המשפט.

³⁰⁰ שם, דקה 0:44:45-0:45:17: "הסנגור סטיב: אני מציע שבשל מצבה הבריאותי בית המשפט לא יזמין אותה כעדה, כדי לחסוך ממנה את המתח הנפשי והמבוכה שבעדות פומבית. התובע: חבל שנאשמים לא דאגו למתלוננת כפי שרוב הסרן דואג לה כעת. אך הסנגור בוודאי מודע לכך שניתן לגזור עונש מוות כאן רק אם המתלוננת תעיד בעצמה בבית המשפט. לכן אני מבקש לדחות את ההצעה".

³⁰¹ שם, דקה 0:50:03-0:51:20.

³⁰² לעדותם של אמו של פרנק והשכן המציצן ראו: שם, דקה 1:00:35-1:04:37. לעדות הרכלנית של העיר ראו: שם, דקה 1:05:40-1:08:48.

מהפך זה רומס את כבודו של האב, ומצב זה בא לידי ביטוי בסצנה שבה הוא יושב בסלון החשוך ואט-אט זווית הצילום נפתחת ומתמקדת בו בווה בחלל על רקע דבריה של המספרת: "באותו יום אחר הצהריים איבד מר שטיינהוף את גאוותו וכבודו. הוא הפך לזר בביתו שלו".³⁰³

קרין קורבן האונס נהפכת במהלך המשפט שוב לקורבן, הפעם לצורך השמירה על כבודם של הגברים בחייה (בראש ובראשונה אביה, אבל גם אהובה פרנק). כך למשל בעדותה הראשית, כשהתובע שואל אותה על פרנק, היא חושפת כיצד מערכת היחסים ביניהם נחרבה בשל מה שהתרחש: "[...] היו לנו תכניות להתחתן שנתבגר. [...] הכול שונה עכשיו, פרנק עלול להתבייש ביי".³⁰⁴

כשקרין יוצאת מבית החולים כדי להיות בחיק משפחתה, אביה מקבל אותה בכעס ובסלידה. הוא מביט בה בבוז ושוב וחוזר על המשפט "איזו בת נפלאה יש ליי". אמה של קרין מבקשת שיחדול.³⁰⁵ נראה שקרין מייחסת לעצמה אשמה על שביישה את אביה, את מי שרצתה שיהיה בעלה ואת תושבי העיר, אף שבעצם לא עשתה דבר והיתה קורבן למעשה אונס. במקום שהאנסים יחששו בוש ופחיתות כבוד, המציאות המשפטית בסרט רומסת את הקורבן, מייחסת לה אשמה כמי שהתנהגה כמופקרת ומעמידה אותה למשפט.³⁰⁶

בהמשך הסרט הסגור סטיב מגיע לבית משפחת שטיינהוף כדי לנסות למנוע את המשך עדותה של קרין לפני בית המשפט. קרל מעדיף להמשיך במלחמה על כבודו, ולו גם על חשבון בריאותה הנפשית של בתו:

סטיב: אני רוצה לדבר איתך על קרין.
קרל: אין לך שום בוש? שום שמץ של הגינות? לא, אני מתאר לעצמי שלא, אתה לא יודע מה זאת בוש.
סטיב: אני מבקש ממך בפעם האחרונה, תרחיק אותה מהמשפט.
קרל: זה מה שהיית רוצה, לא?
[...] היום עשית הכול בכדי להציג אותה כשקרנית וכמופקרת לעיני העיר כולה.
[...] עכשיו אתה רוצה שהיא תברח בכדי שכולים יאמינו בזה.
סטיב: רק אתה יכול לאלץ אותה להעיד.
קרל: אני לא צריך לאלץ אותה בתי יודעת מה עליה לעשות.
סטיב: אל תיתן לה לעשות את זה, לא תסלח לעצמך אם תעשה זאת.
[...] (קרין מתפרצת לסלון בו משוחחים השניים שהיא לבושה בכותנות לילה).
קרין: אעשה מה שתראה.
קרל: איך את מסתובבת כך לפני זרים?³⁰⁷

קרין מתפרצת לסלון, שאביה והסגור משוחחים בו על עדותה, כדי לכבד את אביה: היא מכריזה שתעשה כרצונו. אבל גם כשקרין נוהגת בהתאם לדרישות האב, הוא אינו מתרצה ומעיר לה על לבושה הבלתי מכובד לפני הזר בביתם. בכך שוב בא לידי ביטוי חשיבותו של הכבוד בעיני קרל. קרין מגיעה להעיד בחקירה הנגדית כמצוות אביה, אבל חקירתו הצולבת של הסגור מביאה לידי כך שהיא מאבדת את

³⁰³ שם, דקה 1:09:50-1:09:58.

³⁰⁴ שם, דקה 0:54:38-0:55:00.

³⁰⁵ שם, דקה 1:10:22-1:11:00.

³⁰⁶ ראו: דרור (לעיל, הערה 192) בעמ' 8: "האסימטריה המגדרית אינה מתחילה ומסתיימת בכפיית מין על נשים וילדות בעת מלחמה. עם שוך הקרבות, נבלע לרוב סיפור אלימותם המינית של הלוחמים בתהום מעשי ההרג ונעלם כלא-היה, במסגרת הנרטיב הרשמי של המלחמה. גברים שאנסו, היזנו או היתנו סיוע כלשהו לנשים בתשלום מיני, אינם צריכים לחשוש לתדמיתם. אם וכאשר אירועים אלו מגיעים בעקיפין לידיעת הציבור (הרחב או המצומצם), אין בהם כדי להכתים את גבריותם או להפחית מן הכבוד שרוחשות להם קהילותיהם".

³⁰⁷ Reinhardt (לעיל, הערה 281) דקה 1:11:56-1:14:36.

הכרתה בטרם החקירה מסתיימת.³⁰⁸ בעקבות כך קרל מחליט להוציא את בתו מהמשפט.³⁰⁹ פרנק, שמרגיש שכבודו כגבר נפגע, מחליט לעשות מעשה ומנסה לתקוף את סטיב, אבל סטיב מסביר לפרנק כי אין טעם שינסה להוכיח לו שהוא גבר, ומוטב שיוכיח זאת לקרין, האוהבת אותו.³¹⁰ פרנק מחליט לעשות מעשה ולברוח עם קרין מהעיר, אבל נסיון הבריחה של השניים נכשל כשאמו של פרנק מדווחת למשטרה שפרנק זייף את חתימתה וגנב ממנה 2000 פרנק. המשטרה עוצרת את השניים, קרין אינה יכולה לשאת את מבטיהם של אנשי העיר ובורחת מהמקום.³¹¹

בסצנת הסיום גזר דינם של ארבעת הנאשמים נגזר: הם משוחררים בקלון מהשירות הצבאי ונגזרים עליהם עונשי מאסר בעבודת פרך: משש שנים ועד עשרים וחמש. המצלמה קופצת לחדרו של סטיב, האורז את חפציו במטרה לעזוב, וברקע נשמעים מהרדיו דיווחים על המשפט: על גזר הדין של הנאשמים, על הצלחת הסנגור להצילם מגזר דין מוות ועל קומץ האנשים שנכח בשמיעת גזר הדין. הכתבת, שהיא גם המספרת, מופיעה בפתח החדר, וסטיב מסביר את חוסר העניין הציבורי במשפט במילים האלה: "לא הייתה בחורה שאפשר להפשיט בפומבי, לא היה סיכוי לראות איך הברק בעיני הבחורים כבה אילו הכריזו על עונש מוות. לא היה מין ולא היה מוות, אז איפה כל הכיף?". העיתונאית מעדכנת את סטיב על התאבדותה של הנערה בנהר שעל גדתו נאנסה.³¹² סטיב ניגש לאסלה ומנסה להסתיר ממנה את העובדה שהוא מקיא. הוא יוצא מהמלון וברקע נשמעים עיתונאים המתגאים על שהצליחו להשיג "סיפור סוחט דמעות" מהמורה של קרין.

המאפיין הבסיסי של הסרט הוא שיח הכבוד הגברי, וכל הדמויות משתתפות בשיח זה. הכבוד מוצג כבסיס להליך המשפטי וכרציונל להעמדת הנאשמים לדין, ובכך הוא משקף, בבחינת "משפט בספרות",³¹³ את המציאות המשפטית שרווחה בתקופת היווצרותו כמו שפורט בפרקים ג ו-ד. הסרט מבקר ביקורת נוקבת את שיח הכבוד הגברי בכלל ואת ההליך המשפטי בפרט. הצופה אינו יכול להישאר אדיש לנוכח סבלה של קרין, המשמשת אמצעי להשגת מטרותיהן של הדמויות הגבריות. סטיב הסנגור נתפס כמי שמבקש יותר מכול להגן עליה, ועם זה גם פוגע בה יותר מכולם. הוא אינו בוגד בתפקידו כסנגור ומצפה מאביה של קרין שיגן עליה, ימנע את עדותה ובכך גם ייטיב עם הנאשמים-האנסיים. קרל, מי שלנוכח תפקידו כאב אמור להתמקד בהגנה על בתו, עוסק בכבודו שלו עצמו ומשתמש בקרין כאמצעי לכך. קרין, דמות חלשה ופסיבית, נכנעת לכובד משקלן של הדמויות הגבריות ואינה מוצאת מוצא מהמקרה אלא בנטילת חייה שלה. אם נשתמש במונחי של עמנואל קאנט, קרין אינה זוכה להיחשב תכלית לעצמה והגברים הדרים בעיר חסרת הרחמים רואים בה כאמצעי בלבד.³¹⁴ - אמצעי המאפשר לגבר לצבור כבוד או לאבד אותו. התאבדותה הטרגית של קרין שוברת את ה"אמצעי" הזה, ובכך הסרט מבקר את משחקי הכבוד שהתנהלו על חשבונה. ברקע של סצנות הסיום מתנגן שירו של ג'ין פיטני (Gene Pitney):

³⁰⁸ לחקירתה של קרין על ידי סטיב הסנגור ראו: שם, דקה 1:18:54-1:26:10.

³⁰⁹ שם, דקה 1:26:48-1:26:51.

³¹⁰ שם, דקה 1:27:36-1:28:12.

³¹¹ שם, דקה 1:28:49-1:34:14.

³¹² שם, דקה 1:35:56-1:36:16.

³¹³ ראו לעיל בפרק א' בסמוך לציון הערת שוליים 94.

³¹⁴ עמנואל קאנט, הנחת היסוד למטפיסיקה של המידות (מ' שפי - תרגום, ש' שטין - עריכה, תשס"ג) בעמ' 95: "עשה פעולתך כך שהאנושות, הן שבך הן שבכל איש אחר, תשמש לך לעולם גם תכלית ולעולם לא אמצעי בלבד".

How can we keep love alive
 How can anything survive
 When these little minds tear you in two
 What a town without pity can do
 No, it isn't very pretty what a town without pity can do.³¹⁵

שיר זה יש בו כדי לסכם בתמציתיות את המסר שהסרט נועד להעביר ואת הביקורת כלפי מוטיב הבתולה-הזונה של עידן הכבוד. העיר חסרת הרחמים יצרה בעצם היפוך תפקידים בין הקורבן לנאשם. האונס ומעשה האלימות המינית יצרו קלון אצל הקורבן דווקא, ולא אצל העבריין; קורבן העברה, ולא העבריין, הוא זה שאמור להירתע מקיומו של ההליך המשפטי. המוות שהתבקש כעונש לעבריין הופך למוצאו היחיד של הקורבן מהחיים חסרי הכבוד שנכפו עליו. מוטיב הבתולה-הזונה, ככלי תרבותי להכוונת התנהגות, הוא כלי חסר רחמים! בעוד שבמשפט הפילי מקובלים אנו שאין עברה ללא אשמה (nullum crimen sine culpa),³¹⁶ נראה שאות קלון ללא אשמה קיים בהחלט. בדרך זו חברה ללא רחמים מדכאת את ההתנהגות הנשית ומנסה לחנך אותן להימנע מכל התנהגות שבסופו של דבר עלולה להסתיים בפגיעה מינית בהן. לו רק הייתה קרין נשאת בביתה ולא מבלה לבדה עם גבר, לו רק הייתה נשאת במקום הומה אדם ולא במקום מבודד, לו רק לא הייתה נכנסת לרחוץ בנהר, לו רק לא הייתה מורידה את בגד הים ונותרת עירומה כדי להתלבש בבגדים היבשים – היא לא הייתה נאנסת. ומשעתה כן עונשה כפול, ועליה לשאת הן את כאבו של האונס והן את כאבו של הקלון.

בחלק הבא יוצגו עוד יצירות מעידן הכבוד, כאלה העוסקות במלחמת וייטנאם.

ביטויים לאלימות מינית במלחמת וייטנאם בספרות ובקולנוע בעידן הכבוד

החברה האסיאתית בכלל, והחברה הווייטנאמית בימי מלחמת וייטנאם בפרט, ראתה במעשי אלימות מינית מעשים הפוגעים בכבודן של האומה והמשפחה ואף בכבודה של נפגעת העברה. בעקבות כך נשים שנאנסו נודו מהמעגל החברתי, וכל שנותן לרובן היה העיסוק בזנות:

Through massive raping in war men humiliate their enemy. Rape of women in traditional Asian societies often leaves them unable to return to their families or to marry. [...] Especially during the Vietnam War, raped women were considered dishonored, their rape having disgraced their humiliated families, villages, and communities. Prostitution was all that was left for many women [...].³¹⁷

התייחסותה של החברה האמריקנית לנשים הווייטנאמיות כללה היבטים גזעניים בלתי מבוטלים. הווייטנאמים בכלל והווייטנאמיות בפרט נחשבו נחותות לעומת עליונותו של האדם המערבי הלבן, ובחברה האמריקנית רווחה הדעה שהנשים הווייטנאמיות הן זונות, בין שהן מוכרות את גופן ובין שלא:

³¹⁵ Gene Pitney, "Town Without Pity" (1961)

³¹⁶ ש"ז פלר, יסודות בדיני עונשין (כרך א, תשס"א) בעמ' 39.

³¹⁷ Kathleen Barry, *The Prostitution of Sexuality* (1995) p. 130. עוד ראו דבריה של ליליא הסליפ (Le Ly Hayslip) הטוענת כי רבות מהנשים הווייטנאמיות שגויסו לזנות, נפלו כמוה קורבן לאונס ולכן נפסלו לחיתון: Le Ly Hayslip, *When Heaven and Earth Changed Places: A Vietnamese Woman's Journey* (1989) p. 224.

Vietnamese women were reduced to hwores whether or not they were actually bought for sex. It is not that U.S. women were not sexually objectified and harassed in Vietnam. [...] they probably were. But in Vietnam their visible presence did not first suggest "whore", for they could be taken as military personnel, military wives, or even tourists. In other words, racism functions as an unsolicited protection from sexual exploitation of women of the dominant racial group (white, U.S. women) when women in the subordinated racial group are chosen by men for sexual exploitation through rape and/or prostitution. Racism in sexual exploitation sustains the separation of "good" and "bad" women.³¹⁸

ברקע התפיסה התרבותית המוצגת בדברים הללו מצויות הן תפיסת העליונות הגברית והן תפיסת המיניות הנשית הבזויה שפורטו בחלק הראשון של תת-פרק זה "המיניות בעידן הכבוד". הווייטנאמי הוא "רע" ופחות כבוד בהשוואה לאמריקני "הטוב", וכחלק מפחיתות כבוד זו נשותיו הן "רעות" ובהתאמה גם זונות.³¹⁹ אפשר אפוא לומר שאונס הנשים הווייטנאמיות וכן תפיסתן כזונות היה, אם במודע ואם לא, תוצר של הניסיון להשפיל את האויב במהלך המלחמה.

רוב הייצוגיים התרבותיים שיידונו להלן נוצרו בידי גברים אמריקנים וזכו לנראות תרבותית גדולה בחברות המערביות שהושפעו מתרבות זו, בכלל זה מתעשיית הקולנוע שלה. אחד המאפיינים הבולטים ביותר של ייצוגים אלו הוא בדחיקתה של החוויה הנשית לשולי הנרטיב. ייצוגים אלו אינם מתעלמים מהאלימות המינית – כמו שעשו למשל הייצוגים שאפיינו את עידן השתיקה - אבל במרכז הנרטיב מצויות חוויותיו של הגבר הלוחם, ולא נקודת המבט הנשית:

In most of the Vietnam War narratives written by men, there is no space for women. [...] there is no space for women's subjectivity either in narratives or films about the Vietnam War.³²⁰
In the majority of Vietnam War narratives, women survive as a background.³²¹

בהתאמה, גם יצירות התרבות של עידן הכבוד בולטות בהצגתן את האלימות המינית מנקודת מבטו של הגבר הלוחם וכחלק משיח הכבוד הגברי:

The raping of Vietnamese women by American men is not described by the victims, who more often than not were murdered. Neither women nor the Vietnamese are at the center of these representations. Instead, American men (and predominantly white American men) and

³¹⁸ Barry שם, בעמ' 131.

³¹⁹ אותו הסלנג שימש לביזוי נשים גם להשפלת הגברים הווייטנאמים, ראו: Robert D. Schulzinger, *A Time for Peace: The Legacy of the Vietnam War* (2006) p. 172: "They disparage Vietnamese as 'gooks', or 'slits', as they call the women".

³²⁰ Jinim Park, *Narratives of the Vietnam War by Korean and American Writers* (2007) p. 45

³²¹ שם, בעמ' 49. להרחבה על השיח הקולנועי המתמקד בחוויה הגברית של הלוחם, ראו: שלמה זנד, **הקולנוע כהיסטוריה - לדמיין ולבנים את המאה העשרים** (תשס"ו) בעמ' 332: "השיח הקולנועי השכיח ראה במלחמה תופעת טבע אכזרית שניחתה על החייל האמריקני במפתיע וגררה אותו לסיטואציה בלתי אפשרית. רוב הסרטים סיפרו על חיילים משוחררים, שנפגעו פיסית או נפשית עקב השהות בווייטנאם, ושמאז שירותם התקשו לחזור אל עצמם. התבוסה הצבאית והפוליטית של ארצות-הברית תורגמה לנרטיבים שעסקו בדרך כלל בכאבים ובנכות אינדיווידואלים. על צורות מותם בטרם עת של יותר ממיליון וייטנאמים היה הקולנוע האמריקני הרבה יותר חסכני בייצוגיו".

masculine hegemonic culture become both the source and the producing medium through which rape is re-presented.³²²

Regarding any kind of accurate or sympathetic portrayal of rape or "prostitution rape", Vietnam style, or any style, movies simply don't show this side of war, the woman's side, the side of her torn and degraded body.³²³

הנרטיב הבולט ביותר ביצירות הספרות והקולנוע של עידן הכבוד הוא הנרטיב של הגבר הלוחם, יליד ארצות הברית, הרואה בפגיעה המינית האלימה בנשים הווייטנאמיות אקט המאדיר את עליונותו, את כבודו ואת כבוד אומתו, והוא חלק מחובותיו ומזכויותיו במלחמה.³²⁴ הנשים הווייטנאמיות, מנקודת מבטו, הן אובייקט נחות, שאותו ניתן לנצל בתמורה או שלא בתמורה:

[...] most of narrative and cinematic representations of the Vietnam War, regardless of the nationality of the writers, women are mostly used and described as objects.³²⁵

Vietnamese women, racially different from their invaders, first the French colonists, then the U.S. forces, were also, like Vietnamese men, the enemy — gooks — and, in addition, they were sex, to buy or to take.³²⁶

ביטוי בולט לייצוגים תרבותיים שהנשים הווייטנאמיות מוצגות בהם כזונות אפשר למצוא בסרט משנת 1978 **צייד הצבאים** (*The Deer Hunter*) בבימויו של מייקל צ'ימינו (Michael Cimino).³²⁷ הדמות היחידה של האישה המקומית בסרט היא דמותה של זונה העובדת במועדון חשפנות, נטפלת לחייל ומשכנעת אותו לעלות עמה לחדרה. בחדר נמצא תינוק בוכה, דבר שבסופו של דבר מביא לידי ביטול העסקה.³²⁸ בסרט אף מתוארות פעולותיו של צבא ארצות הברית בכדי לארגן ולמסד את הזנות בקרב

³²² Karen Stuhlreher, "State Rape: Representations of Rape in Viet Nam". 5 *Viet Nam Generation* (1994) ניתן לצפייה באתר: http://www2.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Texts/Scholarly/Stuldreher_Rape.html (נצפה לאחרונה ביוני 2013).

³²³ Suki Falconberg, *The Raped Vagina: A Military Prostitute's Story* (2009) p. 95

³²⁴ Jacqueline E. Lawson, " 'She's a Pretty Woman ... for a Gook': The Misogyny of the Vietnam War", *The J. of Am. Cult.* (2003) 55, p. 59: "Raping a Vietnamese woman became a hallmark of the guerrilla phase of the war-the war fought on the ground by young American males intent on asserting their superiority, their potency, their manhood, (and by extension, their country's), by terrorizing, torturing, and sexually abusing the women of Vietnam. The extent to which these practices were allowed, accepted, encouraged, and carried out - raping a woman in a combat zone is something a man 'has' to do, 'needs' to do, has a 'right' to do - suggests how close to the surface misogynistic attitudes lie, and how easily women are reduced and objectified when the rules of social engagement no longer apply"; Milton J. Bates, *The Wars We Took to Vietnam: Cultural Conflict and Storytelling* (1996) p. 144.

³²⁵ Park (לעיל, הערה 320) בעמ' 45.

³²⁶ Barry (לעיל, הערה 317) בעמ' 130.

³²⁷ Michael Cimino, *The Deer Hunter* (1978). הסרט היה מועמד לכמה פרסים ואף זכה באוסקר על שחקן המשנה הטוב ביותר, הבמאי הטוב ביותר, עריכה, צילום וסאונד. לרשימת המועמדות והזכיות ראו אתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt0077416/awards?ref=tt_ql_4 (נצפה לאחרונה ביולי 2013).

³²⁸ Cimino שם, דקה 1:40:45-1:39:00. סצנה דומה של קניית זמן בחברת נשים מקומיות בתמורה לכסף מצויה גם בסרט **בוקר טוב וייטנאם**, ראו: Barry Levinson, *Good Morning, Vietnam* (1987) דקה 0:35:45-0:35:00. עם זה יוער כי בסרט הזה הדמות הראשית, שדרן הרדיו הצבאי אדריאן קרונאוור, מציג תמונה שונה בנוגע לנשים הווייטנאמיות כשהוא מתאהב באישה מקומית ומנסה להתחבב עליה. בניסיון לזכות בתשומת לב הוא מתיידד עם אחיה של הנערה, אך ניצני פרשיית האהבים מסתיימת כשמתגלה כי אחיה של האישה משתף פעולה עם לוחמי הווייטקונג והביא לידי מותם של חיילים אמריקנים לאחר ששיתף פעולה בהטמנת פצצה

הנשים המקומיות. לתיאור זה בסיס היסטורי כמפורט בפרק ב – "היסטוריה של מעשי האלימות המינית בעתות מלחמה".³²⁹

ביטוי למיסוד הזנות מצוי גם בספרו של פרדריק דאונס (Frederick Downs) **שטח הריגה** (The Killing Zone) שיצא לאור - בשנת 1978. דאונס, קצין בצבא ארצות הברית, מספר את סיפורו האישי בווייטנאם ומתמקד בעיקר בחוויה הגברית של לחימה בשטח אויב. בתחילת הסיפור, בהגיעו לבסיס בווייטנאם, הוא מקבל בין היתר גם תדריך על הזנות המאורגנת שהצבא מציע מתוך שמירה על בריאות הזונות ומחירי שירותי הזנות.³³⁰

בניגוד לשיח המשפטי בתקופה זו, שבשל טבעו הנורמטיבי התאפיין בהצבת הפגיעה בכבוד כרציונל לאיסור המשפטי על האלימות המינית, השיח הספרותי והקולנועי בתקופה זו מתאפיין בהצגתה של נקודת המבט הגברית, הרואה באלימות המינית אקט שמצד אחד מאדיר את כבודו של הגבר הלוחם ואת כבוד אומתו ומן הצד האחר משפיל את הגבר האויב ואת אומתו. ביטוי לנקודת מבט זו מצוי בסרט **פול מטאל ג'אקט** (Full Metal Jacket) בבימויו של סטנלי קובריק (Stanley Kubrick).³³¹ הסרט מבוסס על ספרו של גוסטב האספורד (Gustav Hasford) **The Short-Timers** ומציג את מלחמת וייטנאם מנקודת מבטם הגברית של חיילי המארינס האמריקנים.³³² הסרט נפרש על פני שתי תקופות. התקופה הראשונה מציגה את הכשרת הטיירוניס ואת הקשיים שנאלצו להתמודד עמם,³³³ ובתקופה השנייה הוא מתמקד בכתב עיתון צבאי ושמו ג'וקר המוצב בווייטנאם. אחד המאפיינים הבולטים של הסרט הוא ההתמקדות המוחלטת בנקודת מבטו של החייל, הגבר האמריקני. אורחות חייהן של דמויות וייטנאמיות בכלל ושל נשים וייטנאמיות בפרט כמעט שאינן מתוארות. דמויות "האויב" נותרות לרוב חסרות ביטוי: בדרך כלל הן מצולמות מרחוק כדמויות במדים הרצות בשטח, או מקרוב כשמדובר בגופות שהלוחמים חיסלו. מתוך שלוש הדמויות הווייטנאמיות הנשיות, שתיים הן נשים במצב של זנות, והטקסט היחיד שהן זוכות לו נאמר במסגרת משא ומתן משפיל על שירותיהן.³³⁴ בשתי הסצנות שדמויות הנשים הזונות מופיעות בהן, הן זוכות

בפאב שהחיילים נהגו לבלות בו. בעקבות גילוי זה אדריאן מסולק מעמדת השדרן ומווייטנאם. המסר החבוי בסרט הוא כי הנשים המקומיות משתפות פעולה עם האויב.

³²⁹ ראו לעיל בפרק ב בסמוך לציון הערת שוליים 210.

³³⁰ ראו בתרגום לעברית: פרדריק דאונס, **שטח הריגה** (עמנואל לוטס - תרגום, תשנ"ד) בעמ' 12: "חכה עד שתגיע לעיר החטא [...] זאת עיר קטנה מחוץ למחנה על-יד פליינק. הצבא מנסה להשתלט על הזנות ומחלות המין, אז הוא סוגר שם שטח שאתה יכול לצאת אליו ולהזדיין עד שתצא לך הנשמה, אם אתה בד"א, או להתגנב לשם, אם אתה קצין. שומרים עליו מם-צדיקים וכל זה. הרופאים האמריקנים בודקים את הזונות שלוש פעמים בשבוע נגד מחלות-מין, אבל אתה צריך לעמוד ראשון בתור אחרי שהם גומרים, אם אתה רוצה להיות בטוח שלא תקבל מנדבושקס, אתה מבין? [...] אתה מתכוון להגיד שהצבא תומך בבר כזה? בטח. הוא יודע שהוא לא יכול לתקוע אותך כאן לשנה שלמה ולצפות ממך שלא תזיין בכלל, אז הוא החליט כנראה שאם הוא לא יכול להפסיק את זה לפחות הוא יכול לנסות להשתלט על זה, אתה מבין? אפילו משגיחים שהזונות לא יגבו ממך יותר מדי!"

³³¹ Stanley Kubrick, *Full Metal Jacket* (1987)

³³² Gustav Hasford, *The Short-Timers* (1979)

³³³ בין היתר בולטת העובדה שבתקופה זו החיילים אינם באים במגע עם בנות המין השני, ראו: Kubrick, דקה 0:09:45-0:09:39: "הלילה, תשנו עם הרובים שלכם! תתנו לרובה שלכם שם של בחורה! כי זאת הנקבה היחידה שתקבלו! הימים בהם נגעתם לבחורה, בתחתונים הוורודים, תמו! אתם נשואים לכלי הזה נשק מברזל ועץ!". הערה סקסיסטית ברוח דומה עולה מספרו של ג'ק ברוטון **רכס תאד** (יפתח ספקטור - תרגום, תשמ"ב) בעמ' 136: "בזמן שירותי בטאקלי, [...] היו שם כ-5,000 גברים בלא אף נקבה לבנה עגולת עיניים אחת בטווח ראייה".

³³⁴ שתי הדמויות של הנשים הזונות מופיעות בשתי סצנות. בסצנה הראשונה בסרט שהצופה נתקל בדמות נשית בכלל ובדמות מקומית (ספק אויב ספק בעלת ברית) בפרט, היא כשהאישה העוסקת בזנות פונה ברחוב לג'וקר ולצלם כדי לנסות למכור את מרכולתה. בין ג'וקר לאישה מתנהל דו-שיח בעל אופי של מיקוח בשוק מה יקבלו השניים ממנה ובתמורה לאיזה סכום. ראו: Kubrick, דקה 0:45:30-0:43:50. הסצנה השנייה המציגה דמות אישה זונה מתרחשת בתום קרב מוצלח לג'וקר ולחבריו. בסצנה זו מופיעה דמות

ליחס של סחורה הנסחרת בשוק: החיילים מתמקחים עמן ובסופו של דברים מציעים לשלם להן מחצית מהשכר הנדרש.³³⁵

עיקרו של הסרט עוקב אחר המציאות הסבוכה של חיילי המחלקה הנלחמים בעיקר בעיר הואה. הדגש הוא על תנאי הלחימה הקשים, איבוד חברי המחלקה, מראות הזוועה, ההתייחסות להרג המקומיים, הדילמות של הלוחמים בדרגים השונים ויחסי הכבוד עם הוותיקים, הגבוהים מהם בדרגה. הסרט מצייר קשר הדוק בין מיניות לכבוד. הלוחמים ילידי ארצות הברית רואים בפגיעה המינית בנשים הווייטנאמיות אקט המאדיר את עליונותם וחלק מזכויותיהם במלחמה,³³⁶ שכן הנשים הווייטנאמיות, מנקודת מבטם, הן אובייקט נחות שכל תכליתו היא סיפוקם המיני.³³⁷ ואולם לקראת סיום הסרט מתרחשת בו תפנית מעניינת. סצנת הקרב האחרונה נפתחת במותם של שלושה חיילי המחלקה, הנורים למוות באש צלפים. כשהחיילים מבינים שמדובר בצלף יחיד, הם מחליטים לאגף אותו מאחור. ג'וקר מצליח ראשון להתקרב לצלף מאחור כדי לחסלו, ואולם הרובה שלו נתקע והצלף מסתובב לעברו. מתברר שאין מדובר בגבר, אלא באישה מקומית לוחמת. ג'וקר נמצא בסכנה, ואת חייו מציל חייל אחר היורה אל עבר האישה.³³⁸ דמות נשית זו מנפצת את דמות האישה המקומית "הזונה" ומצליחה לנצח את הגברים "במגרש שלהם" - בשדה הקרב.³³⁹

דמות זו מנפצת לרגע קט את תדמית האישה הווייטנאמית, אך תגובתם של החיילים מראה שתפיסתם לא השתנתה בעקבות המאורע:

Rafterman : I saved Joker's ass. I got the sniper. I fucking blew her away. Am I bad? Am I a life-taker? Am I a heart- breaker?
T.H.E. Rock : No more boom-boom for this baby-san. There's nothing we can do for her. She's dead meat.³⁴⁰

הסצנה המציגה את תגובת החיילים המשוחחים ביניהם סביב הצלפית השכובה על הרצפה ונאנחת מכאבים כוללת רמזים מיניים בולטים.³⁴¹ העובדה שמי שחשבו לגבר צלף הוא אישה אינה משנה את

האישה הזונה מלווה בדמות של גבר, סרסור מקומי, הלבוש במדים של צבא דרום וייטנאם. הסרסור והחיילים מתמקחים על התשלום, והאישה שותקת, אבל לאחר ההחלטה על הסכום היא משמיעה את קולה ומתנגדת לקיים יחסים עם החייל כזה העור מחשש לגודל איבר מינו. לאחר שזה מציג את איברו לפניו ולפני חבריו, העסקה נחתמת. בין החיילים מתפתח ויכוח אגרסיבי מי יהיה הראשון עם האישה, כשבבלב מאבק המבוסס על יחסי הכבוד בין החיילים. במסגרת זו צבע עורו של החייל השחור הוא הבסיס לדחיית תורו. ראו: שם, דקה 1:22:02-1:19:35.

Olga Karpushina, "The Military Body: Film Representations of the Chechen and Vietnam Wars", 3 *Studies in Slavic Cultures* (2002) 33, p. 46. ³³⁵

Lawson (לעיל, הערה 324) בעמ' 59. ³³⁶

Karpushina (לעיל, הערה 335) בעמ' 46. ³³⁷

Kubrick (לעיל, הערה 331) דקה 1:40:54-1:40:02. ³³⁸

Richard Rambuss, "Machinehead", 42 *Camera Obscura* (1999) 96, p. 117, Footnote no. 16: "Full Metal Jacket's ironies is that the Vietnamese sniper - a teenage girl - turns out to be both a better shot and a more efficient killer than any Marine we encounter". ³³⁹

Kubrick (לעיל, הערה 331) דקה 1:43:18-1:42:02. ³⁴⁰

Rambuss (לעיל, הערה 339) בעמ' 110: "Insisting that they can't leave her like this, Joker finally takes out his handgun and kills her - 'wastes' her, as Animal Mother puts it. While the ethical valences of Joker's action are uncertain, perhaps even undecidable (what began as a desire for revenge ends with a mercy killing that feels like murder), the scene itself is visually composed so as to evoke a gang rape. 'Hard core, man. Fucking hard core', one of the men pronounces over the girl's prone body. His epitaph renders this the third of the film's

תפיסתם הגברית. בשבילים חיסולה הוא עוד אמצעי להוכחת גבריותם.³⁴² החיילים מגיבים אל הצלפית בדומה לאופן שהסרסור ניסה לשווק את אחת הזונות בסצנה הקודמת :

Arvn Pimp: Come on. She love you good. Boom-boom long time. Ten dollar.³⁴³

בעיני החיילים בשתי הסצנות דמותה של האישה מסתכמת במיניותה בלבד באמצעות מילת הסלנג "בום-בום", שמשמעותה קיום יחסי מין.³⁴⁴ הסרט בנוי באופן המרמז שהצלפית בעצם נוקמת את נקמתה של הזונה.³⁴⁵ ביזויה של הלוחמת באמצעות התייחסות למיניותה הוא בסצנה זו אמצעי לחיזוק רוחם וכבודם של הלוחמים הפגועים.³⁴⁶ המהלך שבו מבליח לרגע קט מוטיב הסותר את נרטיב הכבוד הגברי מתרחש בסיום הסצנה. החיילים מקיפים את האישה הפגועה והמדממת השכובה על הקרקע. היא מתחננת לפנייהם שיירו בה, אבל הם אינם מגלים אמפתיה כלפיה ומוכנים להותיר אותה לדמם למוות.³⁴⁷ גיוקר מסרב להותירה לגסוס בייסוריה, ובמחווה של "כבוד לוחמים" מחסל אותה בירייה.³⁴⁸ התייחסותו של גיוקר אל האישה כאל "לוחם" ואל עצמו כאל "קילר" (רוצח) חורגת משיח הכבוד הגברי המלווה את הסרט.³⁴⁹ אבל מיד לאחר מכן, כשהלוחמים שבים למחנה בזמרים שיר ילדים מתוך תכנית הילדים המצוירת האמריקנית *Mickey Mouse Club*,³⁵⁰ הצופה זוכה לשמוע את מחשבותיו של גיוקר השבות במהירות ובבוטות לשיח הכבוד הגברי :

group-sex scenes and the only one for the Marines, trained from boot camp to eroticize death, to achieve some form of consummation".

³⁴² Karpushina (לעיל, הערה 335) בעמ' 47: "When Joker kills the sniper, who, fatally wounded by Rafterman, asked the soldiers to finish her off, her body, true to the codes of male sexual initiation, yet again serves as a means of passing a trial of manhood. I am a man! Am I a heartbreaker and am I a lifetaker? exclaims Rafterman, and kisses his rifle as he watches the expiring sniper".

³⁴³ ראו: רעיה מורג, *הגבר המובס - קולנוע, טראומה, מלחמה* (2011) בעמ' 194.

³⁴⁴ ראו: מורג שם, בעמ' 263, הערה 302; Karpushina (לעיל, הערה 335) בעמ' 47: "No more boom-boom for this baby-san, notes one of the soldiers looking at the dying girl. Since boom-boom links the sound of gunfire with slang for casual sexual intercourse, the comment cements the notion of vengeance wreaked upon male abusers of women's bodies".

³⁴⁵ Karpushina שם, בעמ' 46: "Her degradation is ultimately avenged by the Viet Cong female sniper, who shoots three American soldiers. What inclines one to read this episode as a rape-revenge scenario is not only the film's editing, which places the sniper incident immediately after the segment with the prostitute, but also the soldier's blinkered insistence on viewing the female sniper as a Vietnamese prostitute despite her having eliminated, not sexually served, three Marines".

³⁴⁶ Raya Morag, *Defeated Masculinity: Post-Traumatic Cinema in the Aftermath of War* (2009) p. 212: "Shattered masculinity deprived of leadership still entails violent sexism. The sexist language the soldiers use when they finally discover the sniper is a woman is presented as a natural way to deal with the shock".

³⁴⁷ Kubrick (לעיל, הערה 331) דקה 1:43:18-1:42:02.

³⁴⁸ שם, דקה 1:46:30-1:43:18.

³⁴⁹ מורג (לעיל, הערה 343) בעמ' 194: "גיוקר יורה בה יריית חסד, ובכך רוכש לראשונה את זהותו כ"קילר"; Danielle Glassmeyer, "Fighting the Cold War with Pinocchio, Bambi and Dumbo", *Diversity in Disney Films: Critical Essays on Race, Ethnicity, Gender, Sexuality and Disability* (Johnson Cheu - ed., 2013) 99, p. 99: את גבריותו דרך חיסולה של הצלפית, ראו: Marita Sturken, *Tangled Memories: The Vietnam War, the AIDS Epidemic, and the Politics of Remembering* (1997) p. 115.

³⁵⁰ השיר הוא השיר של תוכנית הילדים המצוירת "מועדון מיקי מאוס", בכיכובה של הדמות המצוירת מיקי מאוס, ראו: מורג (לעיל, הערה 343) בעמ' 194. מורג מסבירה על השיר: "אין זה רק ביטוי של המציאות הרגשית שלאחר התבוסה בקרב והטראומה של

My thoughts drift back to erect nipple wet dreams about Mary Jane Rottencrotch and the Great Homecoming Fuck Fantasy. I am so happy that I am alive, in one piece and short. I'm in a world of shit . . . yes. But I am alive. And I am not afraid.³⁵¹

על אף המחוזה לאישה הלוחמת, מחשבותיו של ג'וקר פונות אל הפנטזיה על יחסי המין שיזכה בהם כ"פרס" עם שובו הביתה. השם Mary Jane Rottencrotch הוא שם פוגעני (Rotten crotch משמעו ערווה רקובה),³⁵² והוא מופיע בתחילת הסרט כשבמהלך מסדר בטירונות הסמל הרטמן אומר לטירונים :

Tonight ... you pukes will sleep with your rifles! You will give your rifle a girl's name! Because this is the only pussy you people are going to get! Your days of finger-banging old Mary Jane Rottencrotch through her pretty pink panties are over! You're married to this piece, this weapon of iron and wood! And you will be faithful!³⁵³

העובדה שג'וקר שב בעיני רוחו לפנטזיות אלה מלמדת כי הוא לא הצליח להשתחרר משיח הכבוד הגברי גם לאחר היחס החרגי שגילה כלפי הצלפית.

את הסרט **פלאטון** (Platoon) כתב וביים ויליאם וליבר סטון (William Oliver Stone), והוא יצא לאקרנים בשנת 1986.³⁵⁴ כשנה מאוחר יותר, בשנת 1987, ראה אור הספר המבוסס על התסריט פרי עטו של דייל א' די (Dale A. Dye).³⁵⁵ הדמות הראשית - שדרכה הצופה והקורא נחשפים לנרטיב - היא טוראי כריס טיילור, חייל בעל מוסר וערכים חברתיים. הוא בן למשפחה אמידה, תלמיד קולג' שעזב את לימודיו שכן סבר שאין זה הוגן שלמלחמה מתגייסים בני השכבות החלשות בזמן שבני האמידים יכולים להשתמט מגיוס החירום שהנהיגה ממשלת ארצות הברית בתקופה זו.³⁵⁶ לאורך הסרט כולו המיניות נכרכת בכבוד. יחסי המין משמשים כעניין להתהדר בו לפני החיילים,³⁵⁷ וכריס מנסה להצניע את חוסר ניסיונו המיני ואף

העימות עם הצלפית יחד עם - או באמצעות - נוסטלגיה לילדות. השיר מהווה אמירה אירונית על אובדן המנהיג ואובן הזהות, ומשמש כתחליף לאי-היכולת לייצג את הסדר הסמלי". להרחבה על השיר ומשמעותו בסרט ראו: Glassmeyer שם, בעמ' 99-100.

³⁵¹ Kubrick (לעיל, הערה 331) דקה 1:47:50-1:47:00.

³⁵² Morag (לעיל, הערה 346) בעמ' 212: "Joker is revealed to be the loyal son of Hartman by way of his thoughts about Mary Jane, which ignore the fact that Hartman's nickname for her is injurious" (לעיל, הערה 343) בעמ' 195.

³⁵³ Kubrick (לעיל, הערה 331) דקה 0:09:45-0:09:35.

³⁵⁴ William Oliver Stone, *Platoon* (1986). יוער שסטון לחם במלחמת וייטנאם ואף קיבל אות גבורה. את התסריט לסרט כתב סטון כעשור לפני שביים את הסרט, ראו: זנד (לעיל, הערה 321) בעמ' 334.

³⁵⁵ לתרגום בעברית ראו: דייל א' די, **פלאטון** (חיים גיבורי - תרגום, תשמ"ז).

³⁵⁶ ראו: Stone (לעיל, הערה 354) דקה 0:16:00-0:14:50; די שם, בעמ' 38. על הגיוס של בני המעמד הנמוך ושחרור בני מעמד הביניים, ראו: זנד (לעיל, הערה 321) בעמ' 335.

³⁵⁷ במארב הלילי הראשון בשטחי הג'ונגל כריס מוצא את עצמו נאלץ להתוודות ולהסביר כי אין בחורה שממתינה לו בבית. דרך רחשי לבו של כריס נוצר הרושם שבקרב החיילים במחלקה חוסר ניסיון מיני מפחית מכבודו כגבר. די (לעיל, הערה 355) בעמ' 35: "מזלו הוא, שלא היה צריך להסביר את חיי האהבה שלו - או את העדרם של אלה - לשאר אנשי המחלקה. בעיניהם חסרונה של בחורונת קבועה הוא, שאתה לא יוצלח גדול, ובתול נחשב בעיניהם לחריג. לרגע חשב כריס מה יעשה אם מיהשו ביחידה הזאת יחליט פעם לשאול אותו על מין. הוא ישקר, שיער, כפי שעשה בעבר שעה שהתעוררה השאלה". כלומר הניסיון המיני הוא סממן לכבוד גברי ומאפשר להשתייך לקבוצה הגברית המוצלחת. עוד ראו את שיחת החולין שמנהלים שני החיילים ויליאמס הבן והאני, העוסקת גם היא ביכולתם לכבוש נשים כאמצעי להאדרת כבודם (די שם, בעמ' 61-62; Stone שם, דקה 0:32:06-0:31:51). בשיחה מצטיירת

משקר בעניין זה בכדי להימנע מפגיעה בכבודו ובמעמדו.³⁵⁸ עוד דוגמה לתפיסה זו באה לידי ביטוי באופן שאחד החיילים מתאר את האחיות (nurses) האמריקניות הן כדמויות אימהיות ומטפלות והן כזונות.³⁵⁹ דוגמה זו דומה מאוד למוטיב "הבתולה הזונה" שנדון למעלה.³⁶⁰

הסרט **פלאטון** הוא הסרט הראשון שדן ישירות במעשי האונס שביצעו חיילי ארצות הברית על אדמת וייטנאם.³⁶¹ הסצנה המציגה את האונס פותחת בהצגתו של הרקע שהוביל את החיילים לביצוע המעשים המזעזעים. המחלקה יוצאת לסיור שגרתי ובמהלכו מגיעה לבונקר של חיילי האויב. מפיצוץ ממלכודת שהוסוותה שני חיילים נפגעים,³⁶² וחייל נוסף נמצא כשהוא תלוי על עץ וגורנו משוסף.³⁶³ המחלקה ממשיכה בסיור ונכנסת לכפר שם הם חושדים שהכפריים משתפים פעולה עם צבא צפון וייטנאם. הלוחמים מגלים מצבורי מזון ונשק ואילו אנשי הכפר טוענים שאלה אוכסנו בשביל צבא צפון וייטנאם בלית ברירה. החיילים, מתוסכלים וזועמים על אובדן חבריהם, פורקים את זעמם על אנשי הכפר, ובין היתר מענים ואף רוצחים כמה מהם. כך למשל החיילים אווזים בראש הכפר ובאשתו, וכשזו משתחררת מאחיזת החייל היא צועקת לעברם ומאשימה אותם בפגיעה בנשים ובפרנסתם.³⁶⁴ בתגובה להאשמה פומבית זו ברנס יורה בראשה של האישה ומצווה על ראש הכפר להתחיל לדבר.³⁶⁵ החיילים מעלים את הכפר באש,³⁶⁶ ובסצנה האחרונה שם אונסים באונס קבוצתי את הנערה נגויאן-טי בת הארבע עשרה. אינוסה של הנערה הוא מעשה הנקם האחרון המבקש לפגוע באנשי הכפר, הנתפסים בעיני החיילים כאויב או כמשתפי פעולה עם האויב. האקט האחרון של פגיעה באויב ורמיסת כבודם של אנשי הכפר בתגובה להרג חבריהם נעשה באמצעות אינוסה של הנערה:

מאחר שחשבה את עצמה מבוגרת למדיי עתה להחליט החלטות אישיות, התרחקה מאימה והלכה לראות מה רוצים כאן לבני-הפנים שטופי הזיעה. טוב יהיה לראות את הנוכרים עוזבים, כך שאנשי פאם-קסה יוכלו לשוב לעבודתם. [...]
החיוך על פניהם של שלושת האמריקנים שפגשה בקצה הכפר נראה ידידותי, מבחינת מבט מוזר. אחד מהם נראה צעיר מאוד, לא למעלה מגילה, אולי. טאי

מציאות נעדרת כבוד כלפי נשים, שבה הנשים הן שוות ערך לחפץ בהתאם לחלקי גופן - "חתיכה טובה של תחת", "חתיכת פות" ותו לא.

Stone שם, דקה 0:30:50-0:28:20 ו-0:34:55-0:33:55. דיי שם, בעמ' 70-72.

³⁵⁹ הסצנה מתרחשת לאחר שכריס נפצע במארב לילי. כריס, שחש שהוא עומד למות, פונה לחברו למחלקה "הרולד הגדול" ושואל מתי ניתן לדעת שהמוות קרב. הרולד מנסה לעודד את חברו, ראו: Stone שם, דקה 0:22:30-0:20:00; דיי שם, בעמ' 44: "אל תדבר כך עכשיו, טיילור. [...] אתה יוצא מהשדה, בן-אדם. שלוש ארוחות וסדינים נקיים... ואותן אחיות לבנות יתנו לך דפיקות אם תשלם להן מספיק. שמעתי זאת בחודש שעבר מאחד ה-95 שפונה חזרה הביתה, כך שכל מה שעליך לעשות עתה, טיילור אישי, הוא לשמור על כוחותיך".

³⁶⁰ השיחה בין הרולד לטיילור מציגה את ההיפוך התפיסתי שחל בין נשים לגברים בכל הנוגע לתפיסת הכבוד והמיניות. הנשים המשרתות בצבא משרתות בעורף, כאחיות, כלומר הן מצויות בהגנה הגברית ועוסקות בתפקיד אימהי טהור כמטפלות (תחת ההגדרה של המדונה/הבתולה). אבל כחלק מהפגיעה בכבוד הנשי והעצמת הכבוד הגברי הרולד מתאר את הקלות שבה הגבר הלוחם יכול להפוך, בתמורה לתשלום הולם, את אותן אחיות לזונות.

Robert Eberwein, *The Hollywood War Film* (2009) p. 101. ³⁶¹

³⁶² דיי (לעיל, הערה 355) בעמ' 80-78 Stone; (לעיל, הערה 354) דקה 0:40:10-0:40:00.

³⁶³ דיי שם, בעמ' 81 Stone; דקה 0:43:10-0:40:11.

³⁶⁴ דיי שם, בעמ' 93. כך לרנר המתורגמן מוסר את דבריה לסמל ברנס: "המכשפה הזקנה מטורפת לגמרי, סמל. היא שואלת מדוע אנו יורים בחזירים ופוגעים בנשים, בעוד שהם לא יותר מאיכרים עניים. הם צריכים להתפרנס ושטריות כמו אלה...". Stone שם, דקה 0:50:00-0:43:50.

³⁶⁵ Stone שם, דקה 0:51:30-0:50:01.

³⁶⁶ שם, דקה 0:53:25-0:54:30.

בירכה אותו בנימוס ולא צרחה עד שאחד משלושת הנוכרים לא תפס אותה, השכיבה בכוח על האדמה וקרע את שמלתה מעליה. מורחאז לחץ את ידו על פיה של הנערה הנאבקות ודחף את עצמו בכוח בין רגליה. יהי עליו לעשות זאת מהר. באני, הויט וויליאמב, הבן, מחכים לתורם. לא קל היה להביא לזקפה בנוכחותם של אנשים, אבל ככל שצרחותיה של נקבה גוקית עסיסית זו גברו, כן הזדרזה אצלו הזקפה. בחלק העליון של גופו החזיק את הנערה צמודה לאדמה ויצר את המגע שלו. מורחאז עצם את עיניו והגה בפרגיה הסינית שכבש בהיותו בתפקיד בדרג עורפי. הוא התעלם מההצעה של הויט להפוך את הנערה על גבה ולהחדיר באחוריה.

"חרא, בן-אדם. קשה למדיי להחדיר לה גם ככה. היא סגורה ומסוגרת!"³⁶⁷

כריס שומע את זעקותיה של הנערה, בוחר שלא לנהוג כמו שאר החיילים ומחליט לחלץ את הנערה. לאמתו של דבר כריס הוא הגבר היחיד המגלה חוסר נחת ממעשה האונס:

[...] שמע כריס בקושי את הקול מעברו השני של התל הנמוך שלימנו. [...] כריס ראה את סוליות המרופשות של נעלי ג'ונגל וזוג תחתונים צבאיים ירוקים מופשלים עליהן. הוא שמע את הצרחות החנוקות ואחר הבחין ברגליים הרזות המלוכלכות מתחת לתנועה דמוית-הבוכנה של האחוריים. הוא היה מסוגל להתבונן באונס באותו שקט מהמם, זיהה לזה בו התבונן בבאני רוצח את שני האזרחים. או שהוא יכול לעשות משהו; ליטול אחריות כלשהי למה שמתרחש בבית-משוגעים זה, כפי שעשה אליאס. "הניחו לה! אתם שומעים, חורי תחת! אני אומר תניחו לה!" כריס רץ קדימה, תוך שהוא מכוון את רובהו אל האנשים ההמומים, ושילח בבעיטות את מורחאז הזועם מתנוחתו בין רגליה של הנערה הווייטנאמית המייבבת. [...] חש מורחאז להרים את מכנסיו, תוך שהוא תוהה מדוע לא יכול היה בטלן זה להמתין עוד עשר שניות.

"מה לעזאזל, הבעיה שלך, טיילור? חרא, זו רק נקבה גוקית." כריס הקים את הנערה על רגליה ואיים ברובהו על ארבעת הגברים. בהילפתה אליו בייאוש, התכופפה נגואן-טי-טי להרים את מכנסיה ולעטוף את שמלתה הקרועה מעל כתפיה הרועדות. טיילור עקב אחר מבטי ההפתעה וההתבדחות שעל הפנים מולו. הם נראו ככלבלבים המתפעלים מדוע כועס אדונם. הם חושבים שאני מטורף, חשב טיילור. הם אינם מבינים שלמעשה, הם אלה הנוהגים בשיגעון. איננו יכולים להיכנס פשוט לכפר זה, להרוג אנשים ולאנוס ילדות. אין לך מלחמה... אין לך מאומה שיצדיק זאת! הם אינם מבינים? תוך שהוא מחפה ברובהו על הנערה הווייטנאמית, החל כריס לסגת מעם החיילים המגוחכים במבוכה. לא, החליט כשבאני, הויט וויליאמס, הבן, החלו לקנטר במורחאז שהחמיץ שפיכה, הם אינם מבינים. ולא איכפת להם!³⁶⁸

בשובם של החיילים למחנה מתרחשת חקירה פנימית ביוזמתו של אליאס, המבקש להביא לידיעת מפקד המחנה הריס את שהתרחש בכפר.³⁶⁹ אבל הדיון עוסק רק בהרג הכפריים החפים מפשע, ולא באינוסה של הנערה.³⁷⁰ גם דיון זה מסתיים בסופו של דבר אך ורק באיום של הריס:

³⁶⁷ דיי (לעיל, הערה 355) בעמ' 97.

³⁶⁸ דיי שם, בעמ' 98-99. ראו גם: Stone (לעיל, הערה 354) דקה 0:54:30-0:55:30.

³⁶⁹ דיי שם, בעמ' 100.

³⁷⁰ בשיחה בין טיילור ללרנר מספר לרנר כי אשתו מבקשת להתגרש ממנו ובדרך אגב עולה בשיחה עברו של אליאס. ההתייחסות לזוגיותו הכושלת של אליאס לאחר שאשתו האשימה אותו באונס מציגה את התמודדותה של מערכת המשפט האמריקנית עם אונס בעת שלום. דיי שם, בעמ' 52: "הוא מאוקלהומה והוא עשה המון כסף בעבודה בשדות הנפט. הוא [...] מגיע לל-א, מבין? הוא משוטט לו בשטח ופוגש את אותה שחקנית נקבה. הם מתחתנים והוא משיג משרה, אבל היא מכורה כליל לעניין הפסיכדלי. היא מבזבזת את כל כספו על כתות גורו, ל-ס-ד וחרא דומה אחר, עד שהיא מתמכרת לגמרי לסמים. אז היא חוטפת קריזה ומסגירה את אליאס באשמת אונס!" "הו, וואו, בן-אדם. זה משהו..." "אכן, זה משהו. מכל מקום אליאס מצליח לחטוף גזר-דין של מאסר מקוצר, או על-תנאי, או

"[...] דבר אחד אני מבטיח לשלושתכם גם יחד. אם אמצא שהתרחש הרג לא-חוקי בכפר, ייערך משפט-צבאי!"³⁷¹

חטאי מלחמה (*Casualties of War*), סרטו משנת 1989 של בריאן דה-פלמה (Brian De Palma)³⁷², מתבסס על ספר בשם זה שכתב דניאל לאנג (Daniel Lang)³⁷³. הסרט מבוסס על סיפור אמיתי (שהביא לפרסום לאנג) שהתרחש באזור מאי-לאי (My Lai), ובו שבתה כיתה של חיילים אמריקנים בחורה וייטנאמית ואנסה אותה באכזריות.³⁷⁴ הסיפור מסופר מנקודת מבטה של הדמות הראשית, החייל מקס אריקסון. אריקסון אינו משתתף באונס הבחורה, אך גם אינו מונע את המעשה ובסופו של דבר פועל לפי צו מצפוני ודואג לדווח על המקרה.³⁷⁵ בדומה לסרטים שהוצגו לעיל, גם כאן דמותה של האישה המקומית הנלקחת לשרת את החיילים כשפחת מין נותרת דמות המצויה בשולי הנרטיב,³⁷⁶ ובמרכזו מצויות דמויות הלוחמים.³⁷⁷

הסיפור מוצג כהבזק לאחור של מקס אריקסון, אזרח שלחם במלחמת וייטנאם. בראשית הסרט נראה אריקסון ישן בנסיעה באוטובוס, כשבאחת התחנות עולה אישה צעירה בעלת חזות אסייתית ומתיישבת מולו. כשהאוטובוס נוסע, אריקסון מקיץ מחלום, מביט באישה במבט חודר (הצילום מתמקד בפניה של האישה), נראה שהוא מזהה אותה, אך הוא שב ונרדם.³⁷⁸ בכך ניתן האות לתחילת הסיוט שאריקסון חווה בחלומו. עם סיום הסרט שבות המצלמות לתאר את הקורה באוטובוס. אריקסון מבחין שהאישה שישבה מולו ודמתה לבחורה שנאנסה ונרצחה שכחה את צעיפה על המושב, ונחפז לרדת מהאוטובוס כשהצעף בידו. לאחר שהוא משיב לאישה את הצעיף, הוא ממשיך להביט בה, והיא שואלת אותו האם היא מזכירה לו מישהי. אריקסון משיב שכן, והיא בתגובה משיבה:

You had a bad dream, didn't you?

משהו מהסוג הזה. הצעד הבא שלו היה, שהוא התגרש ובה הנה, לנאם". אליאס, המואשם באונס אשתו, אינו מתחמק מהחוק ונגזר עליו עונש קל. זאת ועוד, בשיחה זו בא לידי ביטוי היחס הלא מכבד כלפי נשים כשלרנר מכנה את אשתו לשעבר של אליאס "שחקנית נקבה". אין לה שם, וכל זהותה מוגדרת על בסיס השתייכותה המגדרית.

³⁷¹ דיי שם, בעמ' 102. ראו: Stone (לעיל, הערה 354) דקה 0:56:00-0:57:00.

³⁷² Brian De Palma, *Casualties of War* (1989).

³⁷³ Daniel Lang, *Casualties of War* (1969).

³⁷⁴ את המקרה פרסם לראשונה דניאל לאנג במגזין "ניו יורקר": Daniel Lang, "Casualties of War", *New Yorker* (18.10.1969) p. 61. ראו גם: Eberwein (לעיל, הערה 361) בעמ' 35: "Casualties of War (1989). Based on a report by Daniel Lang of an actual incident in 1968, it shows how a small platoon led by Sean Penn kidnaps, rapes, and kills a young woman, and the efforts of one member of the group who does not participate (Michael J. Fox) Kevin Hillstrom and Laurie Collier; 172: to bring the others to justice". Schulzinger (לעיל, הערה 319) בעמ' 172: Hillstrom, *The Vietnam Experience: A Concise Encyclopedia of American Literature, Songs and Films* (1998) p. 65. Bates (לעיל, הערה 324) בעמ' 144.

³⁷⁵ Sarah Projansky, *Watching Rape: Film and Television in Postfeminist Culture* (2001) p. 113.

³⁷⁶ שם, שם: "The raped Vietnamese woman (played by a less well-known actor, Thuy Thu Le), who semiotically stands in for 'her country', is not the central figure of the narrative, and thus her depiction facilitates a shift to the perspective of the kindhearted (white U.S.) man's response to a horrific experience — both hers and his". Sturken (לעיל, הערה 349) בעמ' 106-107: "Despite the moving portrayal of the young girl, Mao, and her suffering, she is secondary in importance; in fact, her words are never translated".

³⁷⁷ Sturken שם, שם.

³⁷⁸ De Palma (לעיל, הערה 372) דקה 0:02:08-0:00:20.

It's over now, I think.³⁷⁹

המסר ברור: המלחמה היתה סיוט, הסיוט הסתיים, אנו סולחים לך.³⁸⁰
כבר בסצנות הראשונות יחסי המין משמשים עניין להתהדר בעיני החיילים, והנשים המקומיות מוצגות כזונות שנועדו לענג את הגבר הלוחם. כך למשל בסצנה שבה הכיתה נכנסת לאחד הכפרים, הלוחמים הוותיקים סמל מאסרם וחברו בראוני משוחחים על מעלליהם ובין היתר מציינים את יחסי המין שקיימו עם נשים מקומיות.³⁸¹ כשחיילי הכיתה שבים לבסיס בתום הפעילות שבה נהרג בראוני, הם מבקשים לצאת לעיר הסמוכה בכדי להתפרק באמצעות שתיית אלכוהול וקיום יחסי מין עם זונות.³⁸² אבל כשהחיילים מבקשים למשש את רצונם ולצאת מהבסיס, מתברר כי אישורי היציאה מבוטלים. החיילים המאוכזבים מגיבים בכעס ובמרמור, בייחוד בשל פספוס המפגש עם הזונות בעיר.³⁸³
הסמל מאסרם מגיע לאוהלם של החיילים יחד עם מחליפו של בראוני, טוראי אנטוניו דיאז, ופורס לפנייהם את ההוראות לפעולה מחר.³⁸⁴ עוד הוא חושף לפנייהם את התוכנית הנוספת שרקם לנוכח ביטולו של הבילוי בעיר:

We're leaving an hour early because we detour 2000 metres to the south... to the ville of Nghia Hanh. What we're gonna do is requisition ourselves a girl. A little portable R and R.³⁸⁵ It'll break up the boredom, keep up morale.³⁸⁶

אריקסון מסרב להאמין שהסמל מתכוון לדבריו ברצינות ובטוח כי הוא וחבריו החיילים מתלוצצים.³⁸⁷ אבל הסמל רציני ביותר, ובהחלט מתכוון לקחת לעצמו נערה מקומית. התמונה עוברת ליום למחרת באישון לילה. זווית הצילום מדמה את עיני החיילים המחפשים בתוך בקתות הכפר אחר בחורה מקומית

³⁷⁹ שם, דקה 1:42:05-1:41:23.

³⁸⁰ Sturken (לעיל, הערה 349) בעמ' 118.

³⁸¹ יוער שיחה זו היתה שיחתם האחרונה של השניים, שכן זמן מה אחר כך, בעודם בכפר, הם מותקפים בידי לוחמי הוויטקונג, ובראוני מקפח את חייו. De Palma (לעיל, הערה 372) דקה 0:11:07-0:10:45.

"Brownie: You know, Meserve, I've been thinking. Maybe it's time we stopped balling these bitches. We might end up home diseased.
Meserve: Dinky dau, man.
Brownie: The Nam's a trip."

³⁸² ראו: שם, דקה 0:20:37-0:20:27: "Get shitfaced and go hump the brains out of some hos"; ראו גם את תוכניותיו של סמל מאסרם: שם, דקה 0:22:18-0:22:14: "I'm gonna go into town and get laid".

³⁸³ שם, דקה 0:25:00-0:24:03.

³⁸⁴ שם, דקה 0:26:35-0:25:45.

³⁸⁵ על המשמעות של R & R, ראו: Jack Dold, *Boris* (2012) p. 396: "Oh, R&R, it's American slang for Rest and Recuperation, time off from front line duty"; *The Routledge Dictionary of Modern American Slang and Unconventional English* (Tom Dalzell - ed., 2009) p. 800: "R and R noun rest and rehabilitation; rest and recovery; rest and recreation; rest and recuperation; rape and restitution; rape and ruin; rape and run [...]"
כאן כוונתו של מאסרם לאונס, ראו: Schulzinger (לעיל, הערה 319) בעמ' 172: "Sergeant Meserve (Sean Penn) tells his men to sneak into a Vietnamese hamlet for some 'portable R & R', his slang for kidnapping and raping a Vietnamese girl".

³⁸⁶ De Palma (לעיל, הערה 372) דקה 0:26:55-0:26:36.

³⁸⁷ ראו שיחתו של אריקסון עם חברו, שם דקה 0:27:59-0:27:14.

שיוכלו לקחת עמם. הם חולפים על פני כמה בקתות עד שהם מבחינים בבקתה ובה שלוש נשים ישנות.³⁸⁸ פנס מאיר על פניהן, התמונה מתמקדת בהן, כאילו החייל המביט בהן רוכן לעברן. הנשים מתעוררות ומיד מונחת כף יד של חייל על פיותיהן.³⁸⁹ התמונה נפתחת והחייל תומס א' קלארק אוחו בידיו בפיותיהן של הנשים. קלארק מציין מי הבחורה היפה יותר, ומאסרב מאשר לו לקחת אותה.³⁹⁰ שלוש הנשים מנהלות מאבק קצר עם קלארק ומאסרב, ושלושת החיילים האחרים מחפים עליהם מפני בני הכפר המתעוררים לשמע זעקותיהן. זוית הצילום היא כזו שבתחילה אריקסון מביט בנעשה ואחר כך המצלמה קופצת אל עבר פניו ההמומות. אריקסון מפנה את גבו למתרחש ופולט לאוויר אנחה – "Jesus God!" - ובמקביל מאחוריו נראית במטושטש הבחורה הנלקחת באלומות.³⁹¹ אריקסון ההמום נותר לצדן של שתי הנשים הבוכות ומתנצל לפניהן.³⁹² הוא מנסה להניא את הסמל מביצוע התכנית, אך ללא הועיל.³⁹³ בהמשך הסרט מתברר שאריקסון אינו היחיד שאינו רוצה לקחת חלק באונס, ובינו ובין דיאז מתעוררת הבנה משותפת.³⁹⁴ עם זה ברגע האמת דיאז נכנע ללחץ החברתי ומשתתף במעשה של חבריו.³⁹⁵

לאחר שהשטח סביב הבקתה נבדק, מאסרב מתנצל בפני אריקסון על שתקף אותו קודם לכן, אף שלמעשה הוא מנסה להשתיק אותו ולגרום לו לשתף פעולה עם תוכניתו לאנוס את הבחורה. הוא לוקח את אריקסון עמו לבקתה ומסביר שלו שבכוונתו לחקור את האסירה ובמקביל מנשק אותה בכוח.³⁹⁶ אריקסון מסרב להשתתף באונס באומרו "I ain't raping nobody", ובעקבות זאת מתחיל ויכוח קולני בין אריקסון למאסרב, ואלי מצטרפים יתר חברי הכיתה המצדדים במאסרב בעודם מלגלים על אריקסון ומכנים אותו הומו.³⁹⁷ בהמשך הם אף מאיימים עליו ברובה וסכין:

³⁸⁸ האחת מבוגרת ומשתעלת בשנתה, ושתי נשים צעירות ישנות יחד באותה המיטה.

³⁸⁹ De Palma (לעיל, הערה 372) דקה 0:29:07-0:28:00.

³⁹⁰ שם, דקה 0:29:18-0:29:08. "Clark: That is the one, sarge. She's the pretty one. Meserve: Take the pretty one".

³⁹¹ שם, דקה 0:30:38-0:29:09.

³⁹² שם, דקה 0:31:40-0:30:39.

³⁹³ באחת השיחות אריקסון מציין בפניו כי מדובר בחטיפה, אבל מאסרב הסמל מתעלם מדבריו, שם דקה 0:33:24-0:32:50. בשיחה אחרת מאסרב זועם על אריקסון ומסביר לו שהבחורה חשודה כוויט-קונג, שהיא זונה (כשם שכל הנשים המקומיות נתפסו כזונות) ואנחנו (החיילים) הולכים לעשות איתה כף. אריקסון מסביר שהבחורה היא רק בת כפר מקומית שנלקחה ממיטתה בזמן שישנה. מכיוון שאריקסון אינו משתף פעולה עם תוכנית האונס, מאסרב מערב את כל החיילים ומטיח באריקסון שלנוכח התנהגותו המשוגה הוא כנראה בצד של האויב. שם, דקה 0:39:43-0:37:50.

³⁹⁴ ראו למשל שאלתו של דיאז ותשובתו של אריקסון. שם, דקה 0:35:22-0:35:13.

"Diaz: Do I have to mess with her?
Eriksson: Diaz.... No, man."

השניים רוקמים ביחד ברית. שם, דקה 0:43:04-0:42:45.

"Diaz: I ain't gonna rape nobody. You gotta back me up.
Eriksson: I'll back you.
Diaz: Swear it.
Eriksson: I do, man. I promise. You gotta back me too.
Diaz: You got it, man."

³⁹⁵ שם, דקה 0:47:44-0:46:30.

³⁹⁶ שם, דקה 0:46:29-0:45:29.

³⁹⁷ שם, דקה 0:47:44-0:46:30.

Meserve: How we gonna count on you? You're a VC³⁹⁸ sympathizer. You could get killed real easy. Somebody stumbles. ... They don't mean to shoot you. Friendly fucking casualty. I mean, a body bag's a body bag. [...] You're taking your turn. In there. [...] Maybe when I'm done with her, I'm gonna come after you.³⁹⁹

מאסרב מתחיל ללכת אל עבר הבקתה שהנערה מצויה בה באוחזו באיבר מינו ואומר שזהו הנשק שלו. רוברט ד' שלזינגר (Robert D. Schulzinger) מציין כי המסר העולה מדבריו של מאסרב ברור: "Americans' sexual violation of Vietnam was at the core of the war".⁴⁰⁰ מאסרב פושט את מכנסיו, גורר את הבחורה הקשורה בידיה אל עבר שולחן העץ בבקתה, דוחף אותה עליו, קורע את מכנסיה ואונס אותה לעיני חבריו החיילים בעודו מכה אותה נמרצות. כל אותה שעה אריקסון מביט בנעשה חסר אונים והמום, והחיילים מביטים בנעשה ומגחכים. תוך כדי האונס מאסרב מביט לעבר אריקסון ההמום וצועק לעברו: "Are you gonna watch?".⁴⁰¹ אריקסון אינו לוקח חלק באונס הבחורה, אבל עם זה אינו נוקט אמצעים נוספים בכדי למנוע את המעשה.⁴⁰²

במהלך האונס החיילים מתייחסים אל הבחורה כאל אמצעי שעשוע. כך למשל אומר מאסרב לחיילים לאחר מעשה: "Better than nothing".⁴⁰³ כך עולה גם מדבריו של האטצ'ר, המציע לקבוע את סדר האונס של הבחורה באמצעות הטלת מטבע ומתאכזב כשהדבר לא נעשה.⁴⁰⁴ בתום האונס החיילים יושבים מחוץ לבקתה, מעשנים יחד סיגריה, חולקים את חוויית הכיבוש המיני המשותף וצוחקים על הקולות שהשמיע האטצ'ר כשהגיע לפורקן או על כיצד הצמיד קלארק את סכיניו לגופה של הנערה בזמן האונס. באותה הנשימה הם גם מחליפים נושא ומדברים על חפץ אחר - מכוניתו של אחיו של האטצ'ר.⁴⁰⁵ בהמשך הסרט החיילים מתמקמים בעמדות תצפית בסמוך לגשר ברזל הנמצא על הנהר. בשל חששם ששיעולי הנערה יחשפו את מיקומם, מאסרב מורה לאריקסון לחסלה, אך הלה מסרב ובעקבותיו גם האטצ'ר.⁴⁰⁶ כשמאסרב מבחין במסוקים הקרבים, הוא כופה על דיאז לעשות זאת. אריקסון מנסה למנוע אותו מהמעשה, וכשמילים אינן עוזרות, הוא יורה צרור באוויר. הירייה חושפת את מיקומם, כך שבמעשה הוא מסכן את הכוח ואת עצמו כדי להגן על הנערה.⁴⁰⁷ מאסרב מורה לחיילים לסגת ממקום התצפית ועל

Tim Soyars, *Where's Charlie?: Memories from a Time of War, 1965-1968* (2011) p. 279: "VC: Slang for Viet Cong"; Noonie Fortin, *Women at Risk: We Also Served* (2002) p. 452.

De Palma (לעיל, הערה 372) דקה 0:48:50-0:48:07.³⁹⁹

Schulzinger (לעיל, הערה 319) בעמ' 172.⁴⁰⁰

De Palma (לעיל, הערה 373) דקה 0:50:27-0:49:40.⁴⁰¹

שם, דקה 0:50:50-0:50:27. אריקסון פועל בהתאם לפקודות שקיבל בזמן שהאטצ'ר מאיים עליו ברובה וקלארק שולף לעברו סכין. הוא מתרחק מהבקתה כדי לתפוס את עמדת השמירה, כשמאחור נראה במטושטש מאסרב האונס את הבחורה וברקע מהדהדים זעקתיה. אולם יוער כי בהזדמנות הראשונה, כשהחיילים יוצאים לבצע את הפעולה שבגינה נשלחו לכפר ואריקסון נותר עם הבחורה, הוא משחרר אותה, מנסה לעזור לה לברוח ואף שוקל להצטרף אליה ולעזור לה. עם זה, בהבינו שייחשב עריק, הוא מנסה לעודד אותה לברוח לבדה. הבחורה מסרבת לעזובו, קלארק מגלה אותם וניסיון הבריחה נכשל. ראו: שם, דקה 1:03:46-0:57:01.

שם, דקה 0:51:03-0:50:58.⁴⁰³

שם, דקה 0:52:03-0:51:07.⁴⁰⁴

שם, דקה 0:52:55-0:52:07.⁴⁰⁵

שם, דקה 1:06:23-1:04:41.⁴⁰⁶

שם, דקה 1:07:47-1:06:24.⁴⁰⁷

אריקסון פוקד להישאר כחיפוי. במהלך הנסיגה אוהז קלארק מיוזמתו בנערה ודוקר אותה באמצעות סכין. לאחר מכן הוא מעדכן את מאסרבו בזו הלשון: "I fixed her, sarge";⁴⁰⁸ במהלך הקרב שמתפתח מתברר שדקירות הסכין לא הרגו את הנערה, והיא מנסה להימלט. אריקסון רץ לעברה במטרה להצילה, אבל מאסרבו עוצר בעדו באמצעות מכת קת. לבסוף, בעקבות פקודותיו של מאסרבו, יורים כל חברי הכיתה למעט אריקסון בנערה והורגים אותה.⁴⁰⁹ בהתאם לפקודתו של מאסרבו החיילים נוטשים את אריקסון מאחור בעודו מוטל על הגשר ומסוקי התגבורת שזימנו בקשר קודם לכן מפציצים את האזור. בסצנה הבאה אריקסון מתעורר בבית החולים הצבאי בבסיס. בשלב זה מוכן לסכן את חייו ואת הקריירה הצבאית שלו בכדי לחשוף את הפשע שביצעו חבריו.⁴¹⁰ הוא אינו מוכן לקבור את הסוד על מעשיהם של חיילי כיתתו ופונה לממונים בדרגות הפיקוד מעליו, ואולם הוא נתקל באדישות וברצון להשתיק את העניין.⁴¹¹ בשיחתו עם קפטן היל זוכה אריקסון לתוכחות ולאיומים במטרה למנוע ממנו לחשוף את הפרשה,⁴¹² אבל בסופו של דבר הוא חושף אותם לפני כומר צבאי.⁴¹³ נפתחת חקירה צבאית המביאה לידי כך שארבעת הגברים שהשתתפו באונס וברצח עומדים למשפט צבאי.⁴¹⁴

בסצנת המשפט השופט ועורכי הדין אינם נראים, אבל קולם נשמע. נימת התשאול של הנאשמים מתאפיינת בסרקזם ובחוסר אמון.⁴¹⁵ הסצנה בנויה כך שהתשאול רצוף ואינו נקטע, ודמויות החיילים מתחלפות ללא פאוזות אלא באמצעות מיזוגן זו בזו. החיילים משיבים לשאלות בעודם מנסים לתרץ את

⁴⁰⁸ שם, דקה 1:08:50-1:08:09.

⁴⁰⁹ שם, דקה 1:11:13-1:08:52.

⁴¹⁰ ראו למשל את הסצנה שבה קלארק, חברו לכיתה, מנסה לחסלו בהטמינו רימון בחדר השירותים שאריקסון נמצא בו. שם, דקה 1:28:59-1:27:31.

⁴¹¹ ראו התייחסותו של ריילי לדבריו של אריקסון. ריילי מסביר לו שאין לו טעם ללכת נגד המערכת: "I'm gonna break up the squad, send you in different directions. [...] You'd best just relax and try to forget about this thing. You can't expect anything else in the combat zone". שם, דקה 1:18:46-1:18:10.

⁴¹² שם, דקה 1:26:42-1:24:00: "Hill: This could cause a major international incident. [...] These men fucked up good... but you bringing formal charges against them... is that gonna help that girl one little bit? [...] Nobody's trying to keep you from doing a goddamn thing. My function here is just to tell you how this will come down. [...] that military court-martials are lenient. And stateside review boards are even more lenient. [...] They'll be out of the stockade before you know. If these guys get convicted they won't do any real time. And if I was them, I'd be pissed off. I'd be looking for payback! [...] I'd be considering those factors very carefully. [...] You maggot! Who do you think you are? You recommended Meserve for a Bronze Star! He pulled you out of a VC tunnel, boy! What he did was wrong. But he's a kid. He's 20 goddamn years old! And you're gonna ruin his life? He saved yours!".

⁴¹³ שם, דקה 1:34:18-1:33:00: "I went on a long-range patrol, sir. And we kidnapped a girl... And the other four men... raped her. And they murdered her. And I failed, sir... to stop them".

⁴¹⁴ המפקד היל דואג להביע לפני אריקסון את דעתו על ההעמדה לדין. שם, דקה 1:35:20-1:34:52.

"Hill: Couldn't let it rest, could you? You had to push it.
Eriksson: Go to hell. Sir! "

⁴¹⁵ שם, דקה 1:38:30-1:34:30: "Prosecutor: So you don't feel responsible for the rape and murder? [...] you involved yourself in rape to avoid being ridiculed? [...] Is it standard for U.S. personnel... to have sex with prisoners and kill them? [...] She was ill and coughing from the abuse of you and your men. She shouldn't have been there to jeopardize your position! You dragged her out and raped her! And then you blame her for coughing, so you kill her! - Does that about sum it up?" and Complicity: Who is the 'Accused' in Popular Film Depictions of Gender and Violence?", *Untying the Tongue: Gender, Power, and the Word* (Linda Longmire and Lisa Merrill - eds., 2001) 91, p. 94.

מעשיהם.⁴¹⁶ לבסוף הם מורשעים: קלארק נידון למאסר עולם עם עבודות פרך באשמת אונס ורצח בכוונה תחילה; האטצ'ר נידון לחמש עשרה שנות מאסר עם עבודות פרך באשמת אונס. דיאז נידון לשמונה שנות מאסר עם עבודות פרך באשמת אונס ורצח שלא בכוונה תחילה; מארסב נידון אף הוא למאסר בעבודות פרך לעשר שנים, מפני שנמצא אשם ברצח שלא בכוונה תחילה.⁴¹⁷ מעניין שבכל הנוגע למאסר האונס כלל אינו מוזכר, בניגוד לשלושת פקודיו, שהורשעו בו. עניין זה מעורר תהיות שכן מאסר היה מי שיזם את תוכנית חטיפתה של הבחורה לצורך שעבודה המיני, הוא שכפה על חייליו לבצע את האונס, הוא היה הראשון שאנס אותה ולבסוף הוא היה מי שפקד על חייליו לרצוח אותה.

בתום הקראת פסק הדין, כשארבעת החיילים יוצאים מאולם בית המשפט, הם חולפים על פניו של אריקסון. מאסר מתקרב אליו ולוחש דבר מה באוזנו, סביר להניח שדברי איום. ברקע מהדהדים בראשו של אריקסון דבריו של היל לפיהם אם בכלל יורשעו החיילים, הם לא ישבו במאסר זמן רב, וכשהם ישתחררו הם יחפשו נקמה. בתום הדברים הללו אריקסון מתעורר כמו מתוך סיוט, מיוזע ומותש.⁴¹⁸

סיכום

הספרים והסרטים שנסקרו בחלק זה מדגימים את היצירות התרבותיות שנעשו בעידן הכבוד ועוסקות באלימות מינית במלחמת העולם השנייה ובמלחמת וייטנאם.

המאפיין הבולט ביותר של היצירות על מלחמת העולם השנייה הוא השימוש בשיח הכבוד. שיח זה מכתוב את היחס לנשים שנאנסו או נפגעו מינית ולנשים שמכורח נסיבות המלחמה מכרו את גופן כדי לשרוד. בניגוד לתחום המשפטי, בניתוח ספרות אין טעם לעסוק בדקדוקי לשון בדבר המונחים השונים לתיאור הכבוד - Honor, Dignity ו-Respect, אף שייתכן שבתרבויות הדוברות אנגלית יש להם משמעות שונה. הטעם לכך נעוץ בהבדל בין סוגי הטקסטים: הטקסט המשפטי הוא טקסט נורמטיבי, מוקפד ותחום, ואילו הטקסט הספרותי הוא נרטיבי ואופיו פואטי, דינמי וחסר גבולות.⁴¹⁹ עם זאת ראוי לציין שברוב היצירות שנדונו למעלה, יצירות שנכתבו במגוון שפות, הכבוד מופיע בהקשרו הפטריארכלי. הפגיעה המינית כרוכה בקלון או בביזוי חברתי, ולא בתחושות של פגיעה בכבודה העצמי של הנאנסת. הקוראים והצופים אינם לומדים על הקשר שבין הפגיעה המינית לכבוד דרך אינטרוספקציה של האישה הנפגעת, אלא דרך אקסטרספקציה של הסובבים אותה; הכבוד הוא כלי לאכיפת הקונפורמיות על נשים ולא כלי לקידום האוטונומיה שלהן. כאמור בחלק המשפטי, על אף האופן שהכבוד מוצג בו ועל אף הביקורת הראויה על הקשריו הפטריארכליים, בהשוואה לעידן השתיקה יש בו משום התקדמות, הבאה לידי ביטוי בקידומה של ההגנה על נשים מפני אלימות מינית במלחמה, גם אם הרציונל לה מושרש בכבודם של הגבר והאומה.

ברבות מהיצירות שנבחנו מצאנו מידה זו או אחרת של ביקורת כלפי שיח הכבוד האופף את הדמויות מכל עבר. עם זאת, לבד מן הביקורת היצירות אינן מציגות כל חלופה, ונראה שליוצריהן ולדמויותיהן אין יכולת להתעלות מעבר למגבלות השפה שהטיל עליהם השיח, משל הייתה התאבדותה של קרין המוצא היחיד ממגבלות השיח בעיר **ללא רחמים**. ניתן אפוא לומר שעל אף הביקורת המוצגת בהן, רוב היצירות

⁴¹⁶ שם, דקה 1:34:30-1:38:30.

⁴¹⁷ שם, דקה 1:38:30-1:39:15.

⁴¹⁸ שם, דקה 1:39:23-1:39:44.

⁴¹⁹ שולמית אלמוג, **משפט וספרות** (2000) בעמ' 47 ו-55.

שהוצגו מאמצות את השיח הגברי ואת נקודת מבטו. גם אם לא לכך כיוונו היוצרים, אימוץ זה הובילם להציב את הדמויות הנשיות כאובייקטים ארוטיים של המבט המציני "הגברי",⁴²⁰ כלשונו של אדם בראון (Adam Brown):

[...] the portrayal of women in Holocaust cinema has proven highly problematic in general. Emphasising the fact that many filmmakers have employed images of women as sexualised and eroticised objects within narratives that pivot on men's experiences.⁴²¹

אמנם מעת לעת, בין העמודים ובין השורות, מופיעות ביצירות עידן הכבוד כברקים בחשכה נקודות מבט נשיות הנושקות לנקודות המבט של העידן החדש; אבל נראה שבכל הנוגע לאלימות מינית במלחמה שב ומשמש מוטיב הכבוד כבסיס הנרטיב.

הספרים והסרטים על מלחמת וייטנאם שתוארו בחלק זה משתייכים לזרם של יצירות ביקורתיות כלפי מלחמת וייטנאם; אבל ביקורת זו לא עסקה בסיבות לעימות, אלא בהשפעתה של המלחמה על החיילים האמריקנים. בלשונו של שלמה זנד: "השיח הקולנועי השכיח ראה במלחמה תופעת טבע אכזרית שניחתה על החייל האמריקני במפתיע וגררה אותו לסיטואציה בלתי אפשרית".⁴²² בשלושת הסרטים שתוארו אחד החיילים משמש כמצפון המוסרי שבאמצעותו הצופה נחשף להתבהמות ולברוטליזציה שעברו החיילים.⁴²³ יצירות אלו הן ודאי יצירות ביקורתיות על המלחמה, ואף אפשר לראות בהן ביקורת מרומזת על שיח הכבוד הגברי, אבל עם זאת יש לשים לב שהן עושות זאת באמצעות התמקדות בנרטיב של הגבר הלוחם האמריקני:

Despite the moving portrayal of the young girl, Mao, and her suffering, she is secondary in importance; in fact, her words are never translated. The film's real focus is the rift in morality among the Americans and their own victimization; they, in particular Meserve, a much-decorated soldier who is finally court-martialed, are the film's casualties of war, rather than the Vietnamese.⁴²⁴
As an antiwar film, *Casualties of War* represents the rape as a vehicle for understanding men, [...] The raped Vietnamese woman [...] who semiotically stands in for "her country," is not the central figure of the narrative, and thus her depiction facilitates a shift to the perspective of the kindhearted (white U.S.) man's response to a horrific experience — both hers and his.⁴²⁵

היצירות מציגות אפוא בהרחבה נקודת מבט גברית, ודמויותיהן אוחזות בתפיסת העליונות הגברית ובתפיסות של המיניות הנשית הבזויה והמיניות הגברית המכבדת, ומתנהגות על פיהן. אף שהצופה עשוי

⁴²⁰ Laura Mulvey, "Visual Pleasure and Narrative Cinema", 16 *Screen* (1975), pp. 6–18.

⁴²¹ Adam Brown, "Screening Women's Complicity in the Holocaust: The Problems of Judgement and Representation", 17 *Holocaust Stud.: A J. of Culture. and Hist.* (2011) 75, p. 76.

⁴²² זנד (לעיל, הערה 321) בעמ' 332.

⁴²³ שם.

⁴²⁴ Sturken (לעיל, הערה 349) בעמ' 106-107.

⁴²⁵ Projansky (לעיל, הערה 375) בעמ' 113.

לסלוד מן השיח האמור, הוא אינו זוכה לפגוש חלופה ראויה, וגם גיבוריהן המוסריים של היצירות אינם מצליחים להשתחרר לחלוטין מהתרבות האופפת אותם. מכאן שאף שהאלימות המינית מוצגת כפשע, הצופה אינו מכיר את נקודת מבטן של נפגעות העברה, ולא נותר לו אלא להזדהות עם הגבר המנסה להתעלות מעל הזוהמה שכפתה עליו המלחמה.

עידן חדש: מפנה אל עבר הקול הנשי

הקול הנשי - בין קורבנות לגבורה

בדיון על ההיבטים המשפטיים של העידן החדש נטען כי המאפיין העיקרי של ההתפתחות בעידן זה הוא ההשתחררות מכבלי תפיסת העולם הארכאית, הרואה באישה חפץ ורכוש, אישה שההגנה עליה נועדה לשרת תכליות אחרות חשובות ממנה, ובראש ובראשונה כבודם של האומה, המשפחה והגבר. תפיסה זו תרמה תרומה ניכרת לפגם המוסרי שדבק בקורבנות העברה, בפרט כשלמעשיהן נלווה ממד של רצון, שכן מכוח תפיסה זו השתמע שמוות עדיף מחילול הכבוד, ומכאן צמח מיתוס הגבורה שעודד נשים לנהוג כך. חלף תפיסה ארכאית זו, שתרמה אף לאימפוטנטיות המשפטית בכל הקשור להגנה על נשים מפני אלימות מינית בכלל ובעת מלחמה בפרט, צמחה בעידן החדש תפיסה חדשה המקדמת אחרת את ההגנה על נשים מפני אלימות מינית. בשלב זה האישה נתפסת כיצור אוטונומי שלו ורק לו הזכות לבחור מה ייעשה בגופו. האלימות המינית, בין שהיא נכפית בכוח הזרוע ובין שהיא נכפית באמצעות איומים, שוללת את זכותה של האישה על גופה, ועל זכות זאת נועד הדין הפלילי להגן. גם כשנעשה שימוש במונחים של כבוד, במסגרת תפיסה זו הכוונה לכבודה הסגולי⁴²⁶ של האישה עצמה, ולא לכבודם של הגברים שבחייה. כך למשל כותב כבוד השופט ס' ג'ובראן:

אדם הגומר בדעתו להשתמש בזולתו ככלי לסיפוק יצרו המיני, כמוהו כמי שהפשיט אותו מאנושיותו, מהאוטונומיה שלו, ומכבודו כאדם בעל רצונות, שאיפות וחופש להחליט על גופו. הנפגע הופך לאובייקט בעיני התוקף ובאותם רגעים תכלית קיומו הופכת לרצות את צרכי התוקף.⁴²⁷

תפיסה זו סייעה למקד את הדין הפלילי בטעמים לאיסור על מעשי האונס והאלימות המינית, בנזקיהם ובחומרתם, וכך תרמה אף לשחרור קורבן האלימות המינית מן הפגם המוסרי שדבק בה. ביטוי בולט לכך בדין הישראלי מצוי בדברי ההסבר להצעות החוק שקבעו את המינוח "עבירות מין" חלף המינוח "עבירות כנגד המוסר". כך למשל מופיע בדברי ההסבר להצעת החוק לתיקון חוק העונשין (תיקון מס' 14):

שינוי הכותרת של הסימן בא לסמל את השינוי בגישה: מעבר מהתייחסות שנקודת מוצאה בהשקפת מוסר שלטת הכופה מעין "סטיגמה מוסרית" על נפגע העבירה, להתייחסות להתנהגות אסורה משום פגיעה בזולת או בסדר הציבורי.⁴²⁸

⁴²⁶ ראו לעיל בפרק ג, בסמוך לציון הערת שוליים 285.

⁴²⁷ ע"פ פ' 3163/11 פילאלי נ' מדינת ישראל, עמ' 5 לפסק דינו של השופט ס' ג'ובראן (טרם פורסם).

⁴²⁸ הצעת חוק לתיקון חוק העונשין (תיקון מס' 14), תש"ס-1980, (ה"ח 1476) 388. ראו גם: תפ"ח 09-667 מ. י. פרקליטות מחוז ירושלים נ' פלוני, לפסקה 103 לפסק דינו של השופט דרורי (טרם פורסם); הצעת חוק לתיקון דיני הראיות (הגנת ילדים) (תיקון מס' 8) (הרחבת תחולה והכשרת ראיות) תשס"א-2000, (ה"ח 2493) 177: [...] מוצע לבטל את השימוש במונח 'עבירות נגד המוסר', שנבע מתפיסה ולפיה עבירות מין מהוות פגיעה במוסר של הקרבן, ואינו מתאים עוד לגישה הרווחת כיום, לפיה בקרבן עבירת מין לא

לבד מן האמור עד כה, במסגרת הדין הבינלאומי לוותה ההתמודדות עם האלימות המינית בעוד שתי התפתחויות. ראשית חלחלה ההבנה שהאלימות המינית שימשה ועשויה לשמש ככלי אסטרטגי במהלך המלחמה, וכי אין מדובר במעשים ספורדיים שתכליתם סיפוק מיני ותו לא. שנית, הדין הבינלאומי והמוסדות הבינלאומיים הבינו את הצורך ואת החשיבות שבסיוע לקורבנות האלימות המינית לשוב למסלול חיים תקין בחברתן - חברה שפעמים רבות טרם השתחררה מן התפיסות התרבותיות הקודמות; שעדיין מבזה את קורבנות האלימות המינית ומתקשה להשלים עם היותן קורבן.

בפרק זה ייטען כי התפתחויות אלו באו לידי ביטוי גם ביצירות ספרות וקולנוע מהעידן החדש. מבט כולל אל עבר יצירות מתקופה זו ילמדנו כי הן חורגות מקודמותיהן בעידן השתיקה ובעידן הכבוד בהיקף התייחסותן למעשי האלימות המינית בעת מלחמה וכן בהתמודדותן הגלויה עם התופעה ואף עם השלכותיה הרחבות יותר - כגון ההיריון והלידה הכפויים וניסיונותיהן של הקורבנות לשוב למסלול חיים תקין בתום המלחמה. ביצירות רבות האלימות המינית והשלכותיה אינן היבט שולי בעלילה, אלא המוקד שסביבו בנויה היצירה כולה. עם זאת הן מצליחות לעורר שיח ודיון בתופעה ללא אופמיזם מוגזם ובלא להידרדר למחוזותיה של אמנות הבחילה.

נוסף על היקף ההתייחסות לתופעת האלימות המינית בעת מלחמה וההתמודדות הראשונית של הספרות והקולנוע עם השלכותיה הרחבות, להלן יוצעו כמה מאפיינים ומוטיבים המשותפים לשתיים או יותר מן היצירות של העידן החדש. גורמים אלו שופכים אור על ההתפתחויות בשדות הספרות והקולנוע, וראוי להקדימם ולהציגם על קצה המזלג עוד בטרם ינותחו היצירות עצמן.

את המאפיין הראשון ניתן לכנות "הגיבורה הנשית". מאפיין זה משותף לכלל היצירות שיוצגו שבהן הדמות הראשית או לפחות אחת מהן היא אישה. למאפיין זה שתי השלכות עיקריות. ראשית, הסיפור בחלקו או ברובו מוצג מנקודת מבט נשית. שנית, האישה איננה עוד דמות פסיבית וחסרת אונים, אלא דמות אקטיבית הנוקטת צעדים מהותיים המניעים את גלגלי העלילה. שינוי זה מאפשר לצופה להזדהות עמה, ולא רק מתוך רחמים, אלא מתוך הבנה ואולי אף הערכה. בכך מקדמות היצירות נקודת מבט נשית אל עבר מעשי האלימות המינית, נקודת מבט הרואה את פגיעתם החמורה והרת הגורל בנשים עצמן.

המאפיין השני הוא תפיסה חדשה של מוסריות. תפיסה זו מזכירה במידת-מה השקפה מוסרית ויטאליסטית (תפיסה המעניקה את החשיבות הגבוהה ביותר לערך החיים). כפי שפורט בחלק השני של הפרק, אחד המאפיינים הבולטים של עידן הכבוד היה הצבתו של הרצף "בתולה – זונה" כרצף של הערכות מוסריות כלפי המיניות הנשית. כבר בעידן הכבוד מצינו מגוון התקפות כלפי רצף זה, ואף על פי כן קשה היה לגזור מהן תפיסה אלטרנטיבית ראויה. בעידן החדש לעומת זאת היצירות מציגות באמצעות "הגיבורה הנשית" תפיסה ערכית אלטרנטיבית. תפיסה זו שוללת במגוון טכניקות את אות הקלון שדבק בקורבנות האלימות המינית ומעלה על נס את ערך החיים חלף ערכים אחרים כגון הקדושה, הטהרה והפרישות. תפיסה זו מתייחסת אל האיומים ואל סכנת החיים כגורם שווה ערך לכוח בכל הקשור לשלילת אשמתה המוסרית של נפגעת העברה, ובכך יוצאת בקריאה לקבלן בחברה באופן שיסייע להן לשוב לחיים תקינים שלמים ובריאים בקהילתן.

המאפיין הראשון שתואר לעיל - הגיבורה הנשית - עשוי במידה רבה להקשות על תפיסת הגיבורה הנשית כדמות מוסרית חיובית, ובכך אף להקשות על קבלתו של המאפיין השני – מוסריות חדשה. הגנה על מוסריותו של הקורבן הפסיבי קלה הרבה יותר מהגנה על מוסריותה של האישה הנוקמת וההורגת או

דבק כל רבב", לימור עציוני, גילוי עריות - ההיבט המשפטי של התופעה מנקודת מבטן של נשים בגירות קרבנות בילדות (תשס"ט), בעמ' 96.

האישה שהפגיעה המינית בה היא תוצאה של מעשיה. לכאורה מוטב היה להציג את האישה כקורבן חסר אונים ובכך לסייע להשתחררות מן התפיסות הארכאיות שתלו אות קלון בקורבנות האלימות המינית. ברם, כפי שכותבת אורית קמיר, אליה וקץ בה:

[...] for decades, feminist legal scholars have argued that the legal treatment of victims of sexual assault (rape in particular) constitute a second assault on them, minimizing or denying their victimization while a accentuating suspicions of guilty "contribution" and a "provocation" that allegedly triggered the violent crime. Since the 1990s, some feminist legal scholars have been emphasizing the objectification that accompanies a simplistic, one-dimensional presentation of women's victimization. They argue that such objectification has influenced the legal perception of women, leading to a new type of gender blindness and discrimination. A prime example is many courts expectation that victims of rape or domestic violence be passive and helpless; women whose conduct implies active resistance and struggle are not recognized as "reasonable victims", and their victimization is not legally acknowledged and condemned.⁴²⁹

לנוכח האמור מתחדדים עוד יותר מאפייניו הייחודיים של העידן החדש. דווקא השילוב בין שני המאפיינים שנידונו לעיל, שילוב המשותף לרבות מהיצירות שיידונו כאן, מקדם תפיסה חדשנית בכל הנוגע ליחס לתופעת האלימות המינית בעת מלחמה. האישה יכולה להיות "הגיבורה הראשית", סובייקט פעיל ולא אובייקט פסיבי, דמות עגולה ומורכבת ולא דמות שטוחה וחסרת אונים, וכל זאת יחד עם היותה קורבן נטול אשמה בכל הקשור לפגיעה המינית שחוותה.⁴³⁰

בכל היצירות שיידונו בחלק זה ניתן לראות ייצוגים המביאים לידי ביטוי את החוויה הנשית ומציגים תפיסה חדשה של צדק. עם זאת הדיון יתחלק לשני חלקים עיקריים. בחלק הראשון יוצגו יצירות העוסקות במלחמת העולם השנייה מתוך התפיסות התרבותיות של העידן החדש, ובחלק השני יידונו יצירות העוסקות במלחמה ביוגוסלביה. ברי כי אין מניעה שגם יצירות העוסקות במלחמת וייטנאם ישתייכו לעידן החדש, אבל לא מצינו יצירה חשובה הרלוונטית למחקר זה.

מלחמת העולם השנייה

בחלק זה יוצגו יצירות השייכות לעידן החדש ועוסקות במלחמת העולם השנייה. תחילה יוצגו יצירות שמבחינה כרונולוגית אינן משתייכות לעידן החדש. יצירות אלו משתייכות לסוגה נפרדת הקרויה "ספרות טראומה", וההצדקה להכללתן ב"עידן החדש" תובהר בהמשך הדברים. בחלק השני יידונו יצירות שנעשו בעידן החדש והמשותף להן הוא העיסוק במלחמת העולם השנייה בחזית המערבית, באירופה. בחלק השלישי ייבחנו כמה יצירות, גם הן מהעידן החדש, העוסקות בחזית האסייתית, או ליתר דיוק בהיבט צר ומצומצם יותר של האירועים – אלה שהתרחשו בעיר ננקינג. יצירות אלו הופרדו מיתר היצירות בשל

⁴²⁹ Orit Kamir, *Framed: Women in Law and Film* (2006) pp. 31-32.

⁴³⁰ רעיון דומה הביעה קמיר בנוגע לסרט **אריץ קרה**. ראו: אורית קמיר, "הגיבורה ועורך-דינה בארץ קרה: משפט קהילתי פמיניסטי בראי הקולנוע", **מעשי משפט** ב' (2009) 133, בעמ' 139.

חריגותן הבאה לידי ביטוי בעיקר בשני עניינים. ראשית, באופיין הטכני, המבני והנרטיבי; ושנית, בעיסוקן באירועי האלימות המינית באסיה, עיסוק יוצא דופן שהחל רק בעידן החדש.

ספרות טראומה, פרסום מחודש

המילה טראומה היא מילה יוונית (τραύμα) שמשמעותה פצע, והיא מתייחסת לפגיעה גופנית (בדרך כלל) ממקור חיצוני.⁴³¹ מהמאה התשע עשרה הורחבה משמעות המונח והוא הוחל גם על פגיעות נפשיות.⁴³² שולמית אלמוג מציינת כי קורבנות הטראומה משתמשים באופן אינטואיטיבי בנרטיב ככלי לצורך שיקום והחלמה.⁴³³ אין זה מפתיע אפוא כי עם השנים התפתחה סוגה ספרותית שקאלי טל (Kalí Tal) מכנה "ספרות טראומה":

The writings of trauma survivors comprise a distinct "literature of trauma". Literature of trauma is defined by the identity of its author. Literature of trauma holds at its center the reconstruction and recuperation of the traumatic experience, but it is also actively engaged in an ongoing dialogue with the writings and representations of nontraumatized authors.⁴³⁴

מדבריה של טל עולה כי ספרות טראומה מאופיינת בזוהות כותביה, כלומר בסוגה זו הכותב הוא קורבן שחוה את הטראומה.⁴³⁵ טל מציינת כי בבסיס ספרות הטראומה מצויה המטרה העיקרית של יוצריה - השאיפה להשתקם ולהחלים מפצעי החוויה הטראומתית. טל מציינת שלצד מטרה זו ניצבת עוד מטרה עיקרית:

Literature of trauma is written from the need to tell and retell the story of the traumatic experience, to make it "real" both to the victim and to the community. Such writing serves as both validation and cathartic vehicle for the traumatized author.⁴³⁶

טל מסבירה שיוצרי ספרות הטראומה מבקשים ליצור דיאלוג כלשהו בינם ובין חברתם, ובאמצעות הדיאלוג לרפא את הטראומה. היוצרים כאמור משתמשים בכלי זה כדי להחלים, אך חשוב לעמוד על כך שהנרטיב שהם יוצרים איננו ספרות היסטורית אובייקטיבית, אלא תיאור סובייקטיבי שנכתב מתוך חירות אמנותית. שולמית אלמוג מבהירה ומדגישה שהיות שמטרתם הראשונית של סיפורי הטראומה להקל על

⁴³¹ ראו: שולמית אלמוג, "טראומה נרטיב ומשפט", **ספר דליה דורנר** (שולמית אלמוג, דורית ביניש ויעד רותם - עריכה, תשס"ט) 143, בעמ' 146. Paola Bresba, *Telling Stories, Making Meaning: Art Therapy as a Process for Refugee Children to Make Sense of their Experiences* (A Research Paper, In the Department of Creative Arts Therapies, Concordia University, 2009) p. 12.

⁴³² Shoshana Felman, *The Juridical Unconscious: Trials and Traumas in the Twentieth Century* (2002) pp. 171-173.

⁴³³ אלמוג (לעיל, הערה 431) בעמ' 146. להרחבה על הקשר בין נרטיב לטראומה ראו: שם, הערת שוליים 11.

⁴³⁴ Tal (לעיל, הערה 12) בעמ' 17.

⁴³⁵ להסבר מעמיק על זהותם של כותבי ספרי הטראומה, ראו: אלמוג (לעיל, הערה 431) בעמ' 147: "יוצריה של ספרות טראומה יכולים להיות רק קורבנות שחוו טראומה". אלמוג מוסיפה ומסבירה כי "סיפור בדיוני העוסק בטראומה או מתאר אותה שנכתב על ידי סופר או סופרת 'רגילים', שלא חוו על בשרם ונפשם את הטראומה נשואת הסיפור, אינו בבחינת ספרות טראומה" (שם, שם).

⁴³⁶ Tal (לעיל, הערה 12) בעמ' 21.

הקורבנות, "האופן שבו יסופר הסיפור, תכנון ועיתויו ייקבעו לאור מטרה זו".⁴³⁷ ברי שאונס ומעשי אלימות מינית הן חוויות טראומטיות מתמשכות המותירות פגיעה פיזית ונפשית בקורבנות,⁴³⁸ ולפיכך נרטיבים על מעשים אלו אפשר לשייך לספרות הטראומה.⁴³⁹

להלן ייבחנו שתי יצירות ספרות המשתייכות לסוגת ספרות הטראומה, המתארות את חוויותיהן של נשים שסבלו מפגיעה מינית במלחמת העולם השנייה. מן הבחינה הכרונולוגית ראוי היה לשייך יצירות אלו לעידן השתיקה, שכן הן פורסמו לראשונה בשנים 1946 ו-1955. עם זאת, כפי שכבר ציינו חוקרים אחדים, יצירות אלו בפרט, ויצירות כגון אלו בכלל, לא זכו לעדנה בתקופה שנכתבו ופורסמו לראשונה,⁴⁴⁰ והדבר בא לידי ביטוי בחוסר נראותן התרבותית. ממצא זה מתיישב עם מאפייניו התרבותיים של עידן השתיקה, שכאמור כללו דחיקה לקרן זוית של השיח על האלימות המינית נגד נשים במלחמה. כפי שיוצג בהמשך הדברים, רק בעידן החדש זכו יצירות אלה להצלחה ניכרת, שבאה לידי ביטוי בפרסום במהדורות חדשות, בתרגומים לכמה שפות, בהתייחסות עיתונאית ומחקרית, בהעברה למדיום הקולנוע וכדומה. לפיכך על אף היותן בבחינת חריג לציר הכרונולוגי של המחקר, יצירות אלו מתאימות לעידן החדש.

הנרטיבים שיידונו בחלק זה של המחקר מציבים במרכזם את החוויה הנשית דרך נקודת מבטן של היוצרות. נרטיבים אלו מאפיינים את ספרות הטראומה, שכן יוצרותיהם חוו את חווית האלימות המינית והאונס על בשרן. עוד ניכר כי היוצרות ביקשו להביא את סיפורן באופן הקרוב ביותר למציאות, ולכן הנרטיב שלהן נכתב במתכונות של יומן או ספר זיכרונות ואף מתבסס על ניירות שנכתבו במלחמה.⁴⁴¹ הנרטיבים הללו אמנם מתרכזים בחוויותיהן של הנשים במלחמת העולם השנייה ופורסמו זמן קצר לאחריה, ואולם הם לא הצליחו לעמוד במטרה חשובה נוספת העומדת בלב ספרות טראומה – יצירת דיאלוג ממשי עם החברה. על אף פרסומן של היצירות, נותרו הנרטיבים שלהם בשולי השיח. הדיאלוג החברתי, חלק מתהליך הריפוי, התאפשר רק עשרות שנים מאוחר יותר כשנרטיבים אלה זכו לפרסום מחודש בתפוצה רחבה ואף לעיבוד קולנועי.

הנרטיב הראשון המתאר טראומה אישית של מספרת נשית שזכה לעדנה בשנים האחרונות הוא הספר **אישה בברלין**,⁴⁴² שראה אור לראשונה ב-1955 (בלונדון וארצות הברית),⁴⁴³ ופורסם שוב בשנת 2003

⁴³⁷ אלמוג (לעיל, הערה 431) בעמ' 147: "למספרים ולמספרות חשובה היכולת לספר רק מה שברצונם לספר ולהשמיט את מה שאין ברצונם לספר. חשובה להם גם היכולת לקבוע את סדר הסיפור, להדגיש את הראוי מבחינתם להדגשה ולטשטש את הראוי לטשטוש".

⁴³⁸ Adria Eichner, *Surviving Rape: The Reconstructing of Identity through Communication* (2008) p. 2: "Rape is an ongoing trauma that does not end with the conclusion of the assault. Rape affects the physical, emotional, and psychological well-being of those who experience it"; Constance V. Dancu and Edna B. Foa, "Posttraumatic Stress Disorder", *Comprehensive Casebook of Cognitive Therapy* (Frank M. Dattilio and Arthur M. Freeman- eds., 1992) 79, p. 79: "Rape is a traumatic event often followed by emotional reactions that can severely disrupt daily functioning".

⁴³⁹ Wendy S. Hesford, "Reading Rape Stories: Material Rhetoric and the Trauma of Representation", 62 *College English* (1999) 192, p. 195: "Rape Stories thus brings to light the disciplinary and cultural frames available to women to express the painful and personal violation of rape and its traumatic aftermath".

⁴⁴⁰ ראו להלן הערות שוליים 444, 445 ו-482.

⁴⁴¹ עמוס גולדנברג, **טראומה בגוף ראשון - כתיבת יומנים בתקופת השואה** (תשע"ג) בעמ' 67-71. גולדנברג מבקש להבחין בין כמה סוגות: הסוגה הראשונה היא היומן היומיומי, המתאר את חוויותיו ואת מעשיו של הכותב (המספר) בסמוך למועד הכתיבה מתוך תיעוד הזמנים. בסוגה השנייה, שגולדנברג מכנה אותה "המומר", הכותב, המושפע מאימת המלחמה (למרות שזו נסתיימה), מבקש לספר את סיפורו בראייה לאחור. למרות הבחנתו זו גולדנברג מציין כי בפועל ההבחנה בין שתי הסוגות איננה חד-משמעית.

⁴⁴² אלמונית, **אישה בברלין - רשימת יומן מ-20 באפריל עד 22 ביוני 1945** (תרגום: טלי קונס, 2005).

⁴⁴³ Anonyma, *Eine Frau in Berlin*: בשפת המקור: Anonymous, *A Woman in Berlin* (James Stern - trans., 1955) *Tagebuchaufzeichnungen* (1959).

ורק אז זכה להצלחה מסחרית. ייתכן שהסיבות לכך הן היותה של הכותבת אישה גרמנייה, המשתייכת לצד שהאומות המאוחדות ראו בו אויב, וכן הרצון שלא לפגוע ברוסים, שנתפסו משחררים.⁴⁴⁴ בשנת 2008 יצא לאקרנים סרט המבוסס על הספר ואף נקרא בשמו - **אישה בברלין** (*A Woman in Berlin*) - בבימויו של מקס פֶרברֶבֶק (Max Färberböck).⁴⁴⁵

הספר מגולל את סיפורה של אישה גרמנייה בימי התבוסה האחרונים של גרמניה הנאצית ובימים הראשונים של הכיבוש הסובייטי של ברלין. הספר והסרט כתובים כיומן שאישה כותבת לבן זוגה גרד שיצא לחזית.⁴⁴⁶ בליל ההפגזות הראשון מאבדת האישה האלמונית את דירתה ואת רוב רכושיה ועוברת להתגורר בחברת שכנתה האלמנה וגבר מבוגר. מעשי האלימות המינית שסבלו נשות ברלין מצד החיילים הרוסים מתוארים בספר בהרחבה, וגורלה של המספרת אינו שונה; לא חולף זמן רב וגם היא חווה אונס ראשון (אך לא אחרון) בידי שני חיילים שיכורים.⁴⁴⁷

התפיסות התרבותיות של עידן הכבוד ועידן השתיקה מבוטאות ביצירה דרך הדמויות הסובבות את המספרת, ואולם המספרת עצמה מטילה בהן ספק מפורש, מבקרת אותן ובוחרת לה נקודת מבט בלתי אופיינית לתקופה. היא מבקשת לפרוץ את מחסום השתיקה וסבורה שהליך הריפוי הרצוי והאידיאלי מהאונס הוא דווקא על ידי שיתוף עם האחרים.⁴⁴⁸

המספרת מציגה לפני הקורא תיאורים קשים של הפגיעות המיניות שחוותה, אבל בלי להידרדר למחוזותיה של אמנות הבחילה. היא מתארת את תחושות חוסר האונים במהלך האונס ואת תחושות הבחילה והגועל שהציפו אותה לאחר הסתלקותם של החיילים.⁴⁴⁹ היא גם מתארת כיצד כדי להתגבר על סלידתה מן המעשים היא נעזרת באלכוהול ומייצרת לעצמה "חורים בזיכרון"⁴⁵⁰ וכן מציינת כי היא מבקשת להימלט מגופה אל עבר מרחקים טהורים ולבנים.⁴⁵¹ ואולם בניגוד לשיח הגלוי והמפורש המתנהל

⁴⁴⁴ מרגלית גלעד (לעיל, הערה 7) בעמ' 151: "בשנים האחרונות התעצם גם השיח על אונס נשים גרמניות בתום המלחמה בידי חיילי הצבא האדום. [...] הרצון להימנע מפגיעה בתדמיתם של המשחררים הסובייטים בעלי הברית הפכו את הנושא לטאבו בגרמניה המזרחית. רק לאחר נפילת המשטר הקומוניסטי התאפשר, בראשית שנות התשעים, דיון פומבי בנושא. הצלחתה המסחרית של **אישה בברלין**, יומנה של אלמונית שחזר וראה אור ב-2003, היא הראיה לעניין הגובר בציבור הגרמני בסבל הלאומי שמגלמת אותה ברלינאית אנונימית [...]"

⁴⁴⁵ Max Färberböck, *A Woman in Berlin* (2008); לרשימת המועמדויות והזכיות ראו אתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt1035730/awards?ref=tt_q1_4 (נצפה לאחרונה ביולי 2013).

⁴⁴⁶ Färberböck, שם, דקה: 0:06:14-0:06:02.

⁴⁴⁷ לתיאור אינוסה הראשון, ראו: אלמונית (לעיל, הערה 442) בעמ' 64-65; Färberböck (לעיל, הערה 445) דקה 0:19:17-0:17:07 ו-0:22:30-0:21:00.

⁴⁴⁸ אלמונית (לעיל, הערה 442) בעמ' 166: "ההתגברות על הצורה הזאת של אונס, אונס קולקטיבי, המוני, תהיה גם היא קולקטיבית. כל אחת עוזרת לכל אחת בכך שהיא מדברת על זה, מאפשרת לאחרת להוציא את זה החוצה, לפלוט את מה שסבלה. זה כמובן לא מוציא מכלל אפשרות שבריות עדינות יותר מהפרגית הברלינאית הגסה הזאת יישברו מזה או בכל אופן יסבלו מאיזו הפרעה כל חייהן".

⁴⁴⁹ ראו: שם, בעמ' 70: "יש לי סחרחורת, אני שם רק למחצה, והחצי הזה כבר לא מתנגד, הוא נשמת אל הגוף הקשה שמדיף ריח חריף של סבון גס. סוף סוף שקט, חושך, שינה". ראו עוד: שם, בעמ' 65, 69-70, 76-77, בעמ' 120: "יש לי הרגשה מגעילה של 'מעבר מיד אל יד', אני מרגישה מבוזה ופגועה, מושפלת לדרגת אובייקט מיני". ראו בסרט: Färberböck (לעיל, הערה 445) דקה 0:32:32-0:32:02 ו-0:30:47-0:30:28.

⁴⁵⁰ אלמונית (לעיל, הערה 442) בעמ' 97.

⁴⁵¹ אלמונית (לעיל, הערה 442) בעמ' 74: "תמונה מוזרה עולה פתאום במוחי, מין חלום בהקיץ [...] רואה את עצמי שוכבת וישות לבנה זוהרת עולה מגופי; מין מלאך, [...] שריחף מעלה בקו ישר. [...] מובן שזו רק משאלה והזיית בריחה. האני שלי פשוט משאיר את הגוף, המסכן, המטונף, המיוסר, ומסתלק לו. הוא מתרחק ממנו ומפליג טהור לעבר מרחקים לבנים. כאילו לא לאני שלי זה קורה. אני דוחקת את כל זה החוצה ממני. אולי אני משתגעת?" ראו גם: שם, בעמ' 79, 89, 106. לתיאור דומה ראו בספרה של ליסה סי, נערות שנחאי (דורית ברייל-פולק - תרגום, 2010), בעמ' 94-95: "ישנם רגעים מסוימים שבהם אני מרחפת, שבהם אני עוזבת את גופי, את החדר ואת האדמה, ופשוט מגביהה עוף בשמי הלילה ומחפשת אנשים ומקומות שאני אוהבת. [...] אני עוצמת את עיני כדי לנסות

במחשבותיה של המספרת, שיחותיה הממשיות עם נשים אחרות בסביבתה מלוות לא אחת במוטיבים של הדחקה, הכחשה, שתיקה והשתקה.⁴⁵² וכך היא מתארת את הטעמים לתופעה זו:

אנחנו [...], ניאלץ לסתום יפה-יפה את הפה, ניאלץ להעמיד פנים כאילו מאתנו, דווקא מאתנו זה נחסך. אחרת איש לא ירצה לגעת בנו בסוף. אילו לפחות היה לנו סבון אמיתי! פעמים רבות אני נתקפת תשוקה עזה לקרצף את עורי ביסודיות, משוכנעת שלאחר מכן ארגיש שגם נפשי נקייה יותר.⁴⁵³

גם כשמדברים על מעשי האונס, הדבר נעשה בלשון נקייה (אופמיזם). כך למשל המספרת מתארת כי הרשויות כינו בשם "תאונה" היריון בעקבות אונס, ומצוין כי לכל אישה שנייה התרחשה תאונה כזאת.⁴⁵⁴ עוד היא מציינת כי עם הזמן נוצר "מונח רשמי לכל פרשת האונס: הרשויות מכנות את זה 'יחסים בכפייה'".⁴⁵⁵ המספרת מבקרת את המוטיבים האלה: היא אמנם מצליחה להתגבר על כלא השפה ולהתייחס לתופעה באופן גלוי ומפורש,⁴⁵⁶ אך היא מכירה בהיותה חריגה ויוצאת דופן. מהספר עולה ביקורת נוקבת כלפי האופמיזם המשמש כאמצעי לטשטוש נורמטיבי, טשטוש שתוצאותיו באות לידי ביטוי מעשי במוסדות הגרמניים והרוסיים האמונים על האכיפה הנורמטיבית בברלין הכבושה:⁴⁵⁷

אילו בעל את הנערה איזה בחור משוטט מתישהו בימות שלום, היה מתעורר אחר כך ההו-הה הרגיל של ימות שלום, תלונה במשטרה, גביית עדויות, חקירה, מעצר ואימות, דיווחים בעיתון והתחסדויות של השכנים – הקטנה היתה מגיבה אחרת, הייתה חוטפת שוק מסוג אחר. אבל כאן מדובר בחוויה קולקטיבית שהייתה ידועה מראש [...] מדובר במשהו שקרה לנשים מימין ומשמאל ועל יד, משהו שהיה במידה מסוימת חלק מהעניין.⁴⁵⁸

בניגוד לפסיביות הנשית שאפיינה עידנים קודמים, המספרת מחליטה לעשות מעשה ולהיחלץ ממעשי האונס התכופים והבלתי-צפויים.⁴⁵⁹ וכך, מונעת מהדחף להישאר בחיים,⁴⁶⁰ היא מחליטה להשיג לעצמה

להתעלם מכל מה שהם עושים, אבל שיני משתוקקות לנשוך את הגבר שמעלי, במחשבותי איני חדלה לראות את גופות הנשים שחלפנו היום על פניהן בדרך. איני רוצה לראות את רגלי מפותקות בזוויות הלא-טבעיות והלא-אנושיות הללו. אני חשה בקריעה – לא כמו בליל הכלולות – אלא במשהו נורא הרבה יותר, משהו צורב, כאילו קרבי נקרעים. [...] כבר איני יודעת כלל היכן אני נמצאת ומה קורה לי. כל מה שאני מרגישה הוא כאב".

⁴⁵² המספרת וגם נשים אחרות שואלות בכמה מקרים נשים אחרות אם גם להן זה קרה? וכמה פעמים? אלמונית (לעיל, הערה 442) בעמ' 157, 183, 226, 242. ראו גם: Färberböck (לעיל, הערה 445) דקה 1:04:20-1:04:35. הנשים אמנם משתפות זו את זו, אבל השיתוף כרוך ברצון לשמור על שתיקה וחזות טהורה. הנשים לרוב מתארות כי הצליחו להתחמק מאונס או מציינות שנאנסו רק פעם אחת, או שהן מעדיפות שהבעל לא ידע על כך, או שהן מתביישות לספר. ראו: שם בעמ' 71, 157, 183, 185, 242, 246-247.

⁴⁵³ אלמונית (לעיל, הערה 442) בעמ' 168. ראו גם: Färberböck (לעיל, הערה 445) דקה 0:47:13-0:47:30 ו-1:43:10-1:43:30.

⁴⁵⁴ שם, בעמ' 216.

⁴⁵⁵ שם, בעמ' 237.

⁴⁵⁶ שם, בעמ' 75-76. "מה זה אונס? כשביטאתי את המילה בפעם הראשונה בקול, [...] היא חלפה קרה כקרח במורד גבי. עכשיו אני כבר יכולה לחשוב אותה, כבר יכולה לכתוב אותה ביד אדישה, אני אומרת אותה לעצמי כדי להתרגל לצליל שלה. היא נשמעת כמו קץ כל הקצים, אבל היא לא".

⁴⁵⁷ כשהמספרת ניגשת לפיקוד הרוסי להתלונן על תקיפות החיילים, תלונותיה מתקבלות בלעג. ראו: שם, בעמ' 66: "נו באמת זה בטח לא הזיק לך. הגברים שלנו כולם בריאים. הוא חוזר בעצלתיים אל הקצינים האחרים, אנחנו שומעים שהם צוחקים בשקט". ראו סצנה דומה בסרט: Färberböck (לעיל, הערה 445) דקה 0:35:21-0:37:15.

⁴⁵⁸ שם, בעמ' 165-166.

⁴⁵⁹ המספרת מתארת כי לנוכח המציאות הנשים נהפכו "מחוספסות". ראו: שם, בעמ' 54. גם היא עצמה נעשתה מחוספסת: היא אינה ממתנה לגברים שיצילו נשים מאונס, אלא מצילה אותן בכוחות עצמה. ראו למשל: שם, בעמ' 60 ו-64.

⁴⁶⁰ שם, בעמ' 79, ו-89.

הגנה ולמצוא לה קצין רוסי כך שתיאנס על ידי גבר אחד בלבד במקום על ידי חיילים רבים.⁴⁶¹ פעולה זו מעוררת אצלה קונפליקט מוסרי, שכן עתה היא איננה נאנסת בניגוד לרצונה, אלא נוקטת צעדים יזומים המובילים לקיום יחסי המין. ביטוי לכך ניתן לראות בלשון "משגל" שהיא נוקטת כדי לתאר את יחסי עם הקצין הרוסי.⁴⁶² השימוש במילה משגל ולא במילה אונס היא סממן ראשוני לחששה של המספרת כי יחסי מין הנעשים מבחירה ורצון אינם ממש "אונס". חששה מתעצם ומקבל ביטוי ממשי עם כניסתה למערכת יחסים מינית נוספת כבת חסותו של קצין נוסף ובכיר יותר. בשלב זה היא מהרהרת בלבה אם בשל מערכת היחסים שהיא מנהלת עמו היא צריכה להגדיר את עצמה פרוצה:

זה מצב עניינים חדש. אי אפשר בשום אופן לטעון שהרב סרן אונס אותי. אני חושבת שדי במילה קרה אחת ממני והוא ילך ולא יחזור. אם ככה אני עומדת לשירותו מרצוני. [...] האם אני עושה את שבביל שומן חזיר, חמאה, סוכר, נרות, קופסאות בשר? במידת מה כמובן. [...] עדיין לא עניתי על השאלה אם אני צריכה להגדיר את עצמי עכשיו כפרוצה, כי בעצם אני חיה מגופי ונותנת אותו תמורת מצרכי מזון. אבל בזמן שאני כותבת את זה אני חייבת בכלל לשאול את עצמי למה אני עושה את עצמי מוסרית כזאת ומתנהגת כאילו מקצוע הזנות הוא הרבה מתחת לכבודי.⁴⁶³

המספרת מתייחסת לתפיסה החברתית הרווחת ולפיה נשים העוסקות בזנות הן נשים "רעות", ותוהה "מה זה בכלל – רעה!"⁴⁶⁴ בהקשר זה היא מדגישה את כורח הנסיבות שיצרה המלחמה, וכך מבחינה בינה ובין נשים העוסקות בזנות בעת שלום. לדידה עיסוקה בזנות הוא מעשה הכרחי כדי לשרוד,⁴⁶⁵ והיא כלל לא היתה עוסקת בו בעתות שלום:

אבל אם הייתי יכולה, אם מתעלמים לרגע לגמרי מההיבט המוסרי, להשתלב במקצוע הזה, ליהנות ממנו? לא, לעולם לא. זה מנוגד לטבעי, פוגע בכבודי, הורס את גאוותי – ומכאיב לגופי. אין חשש אפוא. אפרוש מהמלאכה הזאת, אם אני חייבת לזנות כך את הפעילות הנוכחית, בשמחה רבה – כשרק אוכל שוב להרוויח את לחמי בדרך אחרת, נעימה יותר, הולמת יותר את גאוותי.⁴⁶⁶

⁴⁶¹ שם, בעמ' 77: "פשוט מאוד: צריך להביא הנה זאב, שירחיק את הזאבים מגופי. קצין בכיר ככל האפשר, מפקד, גנרל, מה שאוכל להשיג. בשביל מה יש לי ראש טוב וקצת ידיעות בשפת האויב?" Färberböck (לעיל, הערה 445) דקה 0:33:25-0:32:33.

⁴⁶² שם, בעמ' 94. ראו בתרגום לאנגלית: Anonymous (לעיל, הערה 443) בעמ' 96: "sleeping with Anatole"; כן ראו בשפת המקור: Anonyma (לעיל, הערה 443) בעמ' 96: "Vermutlich Schnaps, Brot, Hering, Büchsenfleisch, Beischlaf, Anatol". את המילה הגרמנית Beischlaf נהוג לתרגם בעברית ל"קיום יחסי מין" ובאנגלית sexual intercourse. יוער כי בשפת המקור המספרת משתמשת במילים (Anonyma) Vergewaltigt (שם, בעמ' 127, 137, 155), (Anonyma) Vergewaltigung (שם, בעמ' 173, 235) לתיאור מעשי האונס.

⁴⁶³ אלמונית (לעיל, הערה 442) בעמ' 132-133. ראו גם: Färberböck (לעיל, הערה 445) דקה 1:04:03-1:03:35.

⁴⁶⁴ שם, בעמ' 133-134.

⁴⁶⁵ בהיעדר אפשרות אחרת המספרת סוחרת בגופה כדי לזכות בחסותם של חיילים שיגנו עליה, ראו: שם, בעמ' 77, 79, 89, 97-98; Färberböck (לעיל, הערה 445) דקה 0:33:25-0:32:33, 0:38:24-0:37:22. נוסף על ההגנה הפיזית, בתמורה לשירותי המין מסופקים למספרת ולמתגוררים עמה מזון ומשקאות – מצרכים יקרים מפז במלחמה. ראו: אלמונית שם, בעמ' 103, 122, 132; Färberböck שם, דקה 0:45:50-0:44:50 ו-0:52:50-0:52:07. סחר במין בתמורה להגנה ולמזון הוצע גם לנשים נוספות ראו: שם, בעמ' 110-111, 131; Färberböck שם, דקה 0:42:03-0:39:17. המספרת מציינת שנשים רבות אחרות נהגו כמותה ומצאו להן חייל רוסי שתחתיו יכלו לחסות מפני אנשים מזדמנים ולקבל הספקת מזון קבועה. ראו: אלמונית שם, בעמ' 132. Färberböck שם, דקה 1:02:29-1:02:39.

⁴⁶⁶ שם, בעמ' 134.

ביטוי בולט למתווה זה, שבאמצעותו המספרת משתחררת מתחושות האשם, בא לידי ביטוי במטפורת הצייד והטרף הנזכרת פעמים אחדות בנרטיב. מנקודת מבטה של המספרת היא ונשים אחרות הן הטרף,⁴⁶⁷ והחיילים הרוסים הם הזאבים;⁴⁶⁸ הזאבים הם הדמויות הרעות: הם האמורים לשאת את אות הקלון, הם הפוגעים שוב ושוב בטרף ואף רבים למי זכות הראשונים.⁴⁶⁹ גם כשהמספרת נוקטת יוזמה היא עדיין רואה בעצמה טרף, אך כעת כבר אינה בבחינת "טרף אילם".⁴⁷⁰ השימוש במילים אלו מבהיר היטב את חוסר האונים שהיא מצויה בו. כך היא, התופסת את עצמה כטרף, משתחררת מהאשמה המוסרית על בחירתה להינצל מהמצב באמצעות קיום יחסי מין.

במהלך הנרטיב המחברת מצליחה להפוך את היוצרות, וחלף ה"עליונות הגברית" שאפיינה את העידנים הקודמים, היא מציגה מעין "עליונות נשית". ביטוי ראשוני לעליונות זו בא לידי ביטוי בלעג המשמש את הנשים **כאמצעי נקם** באנסים שפגעו בהן והשפילו אותן.⁴⁷¹ אבל ביטוייה העיקרי של העליונות הנשית בא לידי ביטוי בעליונות מוסרית. ניטשה כבר עמד על תופעה כגון זאת בכנותו את מוסרם של הנכפשים, המדוכאים, המעונים והמשועבדים "מוסר העבדים".⁴⁷² ניטשה כידוע העלה על נס את מוסר האדונים ובכך פתח פתח להצדקת האידאולוגיה הנאצית,⁴⁷³ ונראה שאין זה אלא צחוק הגורל שאותה עליונות עבדים יהודית⁴⁷⁴ משמשת בספר את האישה הגרמנייה לאחר שהתהפכו היוצרות והרוסים כבשו את ברלין. העליונות הנשית המוצגת בספר היא בבירור עליונות שאינה באה לידי ביטוי בהיבטים כוחניים ואלימים, אלא בעדיפותן המוסרית של הנשים:

אנחנו מרחמות עליהם, הם נראים לנו עלובים וחלושים כל כך. המין החלש.
מעין אכזבה קולקטיבית מתפתחת אצל הנשים מתחת לפני השטח. [...] בסוף
המלחמה הזאת תימנה לצד מפלות רבות אחרות גם **מפלת הגברים כמין**.⁴⁷⁵

⁴⁶⁷ ראו: שם, בעמ' 106: "[...] עד עכשיו נשארתי פריג'דית בכל המשגלים האלה. אי אפשר, אסור שזה יהיה אחרת, אני רוצה להישאר מתה וחסרת רגשות כל עוד אני טרף". המספרת מייחסת מצב זה גם לנשים ונערות אחרות הנסחרות כסחורות וניצודות כטרף. ראו: שם, בעמ' 11, 132.

⁴⁶⁸ לתיאוריהם של הרוסים כחיות טרף, ראו: שם, בעמ' 77, 98-99, 131: וכן Färberböck (לעיל, הערה 445) דקה 0:33:25-0:32:33.

⁴⁶⁹ שם, בעמ' 141: "אני רק טרף, אני צריכה להשאיר לציידים את ההחלטה מה לעשות עם הטרף ואצל מי הוא יישאר". ראו גם: Färberböck, שם, דקה: 1:03:34-1:03:20 וגם 1:31:30-1:30:00.

⁴⁷⁰ שם, בעמ' 77, 98-99: "[...] ואני גאה מאוד שבאמת הצלחתי לאלף לי אחד הזאבים, וכנראה את ההכי חזק בלהקה, כדי שירחיק ממני את שאר הלהקה".

⁴⁷¹ שם, בעמ' 227. ראו גם: שם, בעמ' 89, 123, 139, 226, 242, 260: Färberböck (לעיל, הערה 445) דקה 0:51:55-0:51:20, 1:05:35-1:05:19. כך למשל בתגובה לשאלה כמה פעמים נאנסת, המספרת מתבדחת בפני חברתה: "אין לך מושג, הייתי חייבת לעבוד קשה בכדי לעלות מדרגת אפסנאי לרב סרן" (שם, בעמ' 226). הנשים מתבדחות ביניהן כי לאנסים שלהם "אין שם דמיון [...]" בכל הנוגע לארוטיקה הם לא התקדמו מאז אדם וחווה" (שם, בעמ' 227).

⁴⁷² פרידריך ניטשה, **מעבר לטוב ולרוע** (תרגום - ישראל אלדד, תשל"ט) בעמ' 186, 188-189. להרחבה ראו: אלעזר וינריב, **בעיות בפילוסופיה של המוסר** (מהדורה שנייה, כרך ג, תשס"ח) בעמ' 113-120.

⁴⁷³ ראו: יעקב טלמון, "ההיסטוריה האירופית כרקע לשואה", **השואה והתקומה** (תשל"ד) 11, בעמ' 33-34; יעקב טלמון, **אחדות וייחוד - מסות בהגות היסטורית** (תשכ"ה) בעמ' 299, שם הוא מצטט את דבריו של אלפרד בוימלר: "כאשר אנו קוראים אל הנוער הגרמני 'הייל היטלר' אנו מברכים את פרידריך ניצ'שה"; יעקב טלמון, **חידת ההווה - עיונים בהיסטוריה היהודית בפרספקטיבה אוניברסלית** (תשס"ב) בעמ' 79; יעקב גולומב, "בשולי התרגום וצליליו", **אנושי, אנושי מדי - ספר לחופשיים ברוח** (תשס"ח) 1, בעמ' 12; דוד אוהנה, **לא כנענים, לא צלבנים - מקורות המיתולוגיה הישראלית** (תשס"ח) בעמ' 74.

⁴⁷⁴ ראו: טלמון "ההיסטוריה" שם, בעמ' 18-19, 34-33. ראו גם: אוהנה שם, בעמ' 25, 75; ליאו שטראוס, "הקדמה לתרגום האנגלי של 'ביקורת הדת של שפינוזה'", **ירושלים ואתונה - מבחר כתבים** (תשס"א) 336, בעמ' 349-348.

⁴⁷⁵ אלמונית (לעיל, הערה 442) בעמ' 53-54 ו-87.

המספרת אינה חוסכת את שבטה אף מכישלון הגברים הגרמנים, ש"בוודאי מרגישים אפילו מלוכלכים יותר מאתנו, הנשים המטומאות".⁴⁷⁶ המספרת מגלה הבנה לחוסר לוחמנותם של הגברים הגרמנים,⁴⁷⁷ אך מוחה על שבניגוד לנשים, המאבדות את שמן הטוב בשל "מופקרותן", "שום גבר לא מאבד את שמו הטוב מפני שהפקיר למנצחים אישה [...]"⁴⁷⁸. המספרת חווה את כישלון הגברים הגרמנים כשבן זוגה אינו מצליח להתמודד עם מעשיה, מבקר את התנהלותה ונוטש אותה:⁴⁷⁹

[...] הוא לא מצליח להסתדר עם השרבוטים שלי עם הפתקים הרבים עם סימני הקצרות והקיצורים ששמתי בתוכן.
 "מה זה אומר, למשל?" שאל והצביע על "א"ס".
 פרצתי בצחוק: "נו באמת, אונס כמובן". הוא הביט בי כאילו אני מטורפת, שתק ולא אמר כלום.
 מאתמול הוא שוב איננו. [...] אני לא יודעת אם יחזור.⁴⁸⁰

הספר **אישה בברלין** הוא ספר שהקדים את זמנו בהבטים רבים. המספרת, גיבורת הסיפור, מצליחה להשתחרר מהתפיסות התרבותיות שאפיינו עידנים קודמים: היא דוחה את השתיקה ואת ההשתקה; היא דוחה את מוטיב העליונות הגברית ואת שיח הכבוד הגברי הפטריאכלי; ובמקומם היא מציגה תפיסה נשית כנה וחסרת אשמה. תפיסה זו מקדמת שיח נורמטיבי המתמודד באופן גלוי ועיקש עם שכיחותה ועם חומרתה של תופעת האלימות המינית נגד נשים בעתות מלחמה. אך אם נשתמש בלשונו של השופט חשין, נראה שספר זה, שפורסם בשנת 1955, היה "כקולו של הפיקולו, 'זך וטהור אך נבלע בהמולה'".⁴⁸¹ רק בשנים האחרונות אפשר להבין את הנועזות ואת החדשנות שהציגה המחברת ואת הראייה התרבותית העמוקה שליוותה את כתיבתה.

גם ספרה של אנייס אומבר (Agne's Humbert) **רזיסטאנס - יומנה של לוחמת בנאצים** (*Résistance: Memoirs of Occupied France*) פורסם לראשונה בצרפתית בשנת 1946 וכחצי מאה מאוחר יותר פורסם בשנית ותורגם לשפות נוספות.⁴⁸² הספר כתוב כיומן ומאפשר לקורא לקבל תיאור ישיר מהדמות הראשית הנשית ולחוות לצדה את האירועים והתחושות שהיא מתארת. הספר נפתח ב-7 ביוני 1940, ראשית כיבושה של בירת צרפת בידי הגרמנים. אנייס אומבר (המחברת), אתנולוגית והיסטוריונית,

⁴⁷⁶ שם, בעמ' 89.

⁴⁷⁷ המספרת מגלה הבנה וסלחנות כלפי הגברים שלא ביצעו מעשי גבורה בכדי להציל את הנשים מאונס. היא מציגה קבלה ופיוס וטוענת שהנשים בהיותן "נבונות, מעשיות, סתגלניות" יותר מהגברים העדיפו שאלה יימנעו ממעשי גבורה בכדי להינצל ולהישאר בחיים. ראו: שם, בעמ' 31. היא אף מתארת כיצד הנשים, אף שנפלו קורבן למעשי אונס, הגנו על גברים (חיילים עריקים ובעלי עבר נאצי) מפני הרוסים ועשו "כל שביכולתן כדי להחביא את הגברים ולהגן עליהם מהאויב הרע. כי מה הם כבר יכולים לעשות לנו עוד? הרי עשו לנו הכל", ראו: שם, בעמ' 168.

⁴⁷⁸ שם, בעמ' 148.

⁴⁷⁹ שם, בעמ' 282: "נהייתן חסרות בוש כמו כלבות, כולכן כאן ביניכן בבניין. אתן לא מרגישות בכלל?" הוא עיקם את האף בסלידה: "זה נורא להיות בחברתן. איבדתן את כל אמות המידה". גם בסרט כשגרד שם הוא מביע את סלידתו מזוגתו ואז נעלם כלא היה, ראו: Färberböck (לעיל, הערה 445) דקה 1:51:09-1:52:36.

⁴⁸⁰ שם, בעמ' 283.

⁴⁸¹ בג"ץ 8192/04 **התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' ראש הממשלה**, פ"ד נט(3), 145, בעמ' 177.

⁴⁸² Debra Kelly, "From Cultural Amnesia to 'Anamnesia' in Reading Life-Writing Narratives of the French Occupation: The Lost Manuscript, the 'Handwritingness' of History and the Broken Narrative", 2 *Synthesis* (2010) 48, p. 54: "Agnès Humbert's memoir was first published just after the end of the Second World War, re-published in 2004 in France after a considerable lapse of time, and published for the first time in English in 2008. At first sight then, this may not appear to be a 'lost manuscript', but it was known only to historians and scholars of the period, not to the larger reading public and so still 'lost' to the wider cultural landscape".

עבדה בתקופה זו במוזאון האדם בפריז. ביומנה היא מתארת את המעשה האמיץ שבחרה לעשות כשאחיזתם של הגרמנים בפריז הלכה והתהדקה: והיא ועוד קומץ עמיתים שלא יכלו לעמוד בחוסר מעש הקימו תא התנגדות מאורגן נגד הכיבוש הגרמני. בין היתר הם הפיצו כרוזים, הוציאו לאור עיתון מחתרתי שאותו כינו "רזיסטאנס", העבירו מידע מודיעיני ועזרו בהסתרת טייסים אנגלים. בתחילה נחלה המחתרת הצלחות, אבל לאחר תקופת הפעילות המתועדת ביומן נתפסו אט-אט חברי התא, בכללם אנייס. ב-13 באפריל 1941 אנייס עומדת לדין יחד עם חבריה באשמת בגידה, ובתום שהות ממושכת בכלא דינס נגזר. הגברים מוצאים להורג בירייה, ואילו הנשים מגורשות לגרמניה למאסר ולעבודות כפייה. אנייס מתארת ומשתפת את הקורא גם בתקופת מאסרה בגרמניה כעובדת כפייה במחנות.

התפיסה החברתית-תרבותית העולה מתיאורה של המחברת דומה לנרטיבים מעידנים קודמים. בתיאוריה ניתן לאתר תפיסה אחידה שלפיה עליה לשמור על צניעותה המינית בכל מחיר. אנייס כמספרת אינה חווה על בשרה מעשים של אונס ואלימות מינית, שכן היא מרחיקה עצמה ומתארת את המעשים שמהם סבלו נשים אחרות. היא גם סבורה שתפקידו של הגבר להגן על כבודה של האישה. כך למשל היא מתארת כיצד אחד מחברי התא, ז'ן קאסו, לא היה מוכן שהיא תפגוש את אחד מחברי המחתרת שהתאכסן באחד המלונות המשמש גם כבית בושת לחיילים הגרמנים.⁴⁸³ אבל תפיסתה זו משתנה, ולאחר מעצרה מתעורר בה חשש מפני תקיפה בידי גבר. חשש זה לא התעורר בה קודם לכן, אבל כעת, בהיעדר גברים ובהיעדר חוק ומשטר, היא חשה כי ההגנה היחידה שנותנה לה היא שמירה על כבודה שלה בכוחות עצמה. היא מבינה את כוחה כאישה:

זוהי תחושה מוזרה - להיות תחת שליטתם המוחלטת של החיילים האלה. בעבר לא עלה על דעתי האפשרות להיות מותקפת בידי גבר, ודאי שלא הקדשתי לכך מחשבה רבה; אבל גם אם היה קורה אי-פעם דבר שכזה והייתי נופלת קורבן לאירוע נתעב כלשהו, ידעתי (בהנחה שאינני יכולה להגן על עצמי) שתמיד יש ביכולתי לקרוא לבנים שלי, לחוק לשירותי החירום ולאני-לא-יודעת-מי עוד. כאן, במקום זה, אנו חסרי הגנה לחלוטין, והדבר היחיד שיכול להגן עלינו הוא הכבוד העצמי שלנו!⁴⁸⁴

כך למשל כשהיא מוכנסת ראשונה לחיטוי ומתבקשת לפשוט את בגדיה לעיניהם של שוטרים ואיש אס-אס, היא מבקשת לנסות ולשמור על צניעות וכבוד ומשיבה כי תפשוט את בגדיה לאחר שהגברים יעזבו את החדר. בקשתה נענית בשלילה, והיא מתפשטת מול הגברים.⁴⁸⁵ אנייס חווה הטרדה מינית כשבערב הראשון שלה בכלא מופיעה בתאה אישה מבושמת בשם פלורידה, המתישבת על מיטתה ומלטפת את שערה. אנייס מתארת כיצד התקשתה לאזור אומץ:

אינני אמיצה במיוחד, והייתי צריכה לגייס את כל כוחי כדי להשתלט על הבעתה שתקפה אותי. תוך שאני מתאמצת שלא לאבד את עשתונותי נתתי לה להבין באופן שאינו משתמע לשתי פנים שאם זה מה שהיא מחפשת, מוטב לה שתחפש זאת במקום אחר...⁴⁸⁶

⁴⁸³ אנייס אומבר, רזיסטאנס: זיכרונות מאירופה הכבושה (תרגום: מנשה ארבל, 2010) בעמ' 48.

⁴⁸⁴ שם, בעמ' 73.

⁴⁸⁵ שם, בעמ' 184.

⁴⁸⁶ שם, בעמ' 102. במעצרה אחר מטרידה את אנייס אישה אחרת בשם בייקר, ואנייס הודפת גם אותה, ראו: שם, בעמ' 148.

אנייס חולקת בגלוי את חששה מפני אונס, אבל בו בזמן מבקשת להשתחרר מתפיסות חברתיות שלפיהן עליה להישען על עזרתו של גבר כדי לשמור על כבודה. היא מבינה כי בכוחה לשמור על כבודה שלה בעצמה, ללא עזרתם של הגברים בחייה.

אנייס מתארת מעשים של אלימות מינית וזנות שבהן נטלו חלק נשים אחרות בלבד, וכך היא מרחיקה עצמה ממעשי האונס והסחר במין. ואולם היא אינה מבקרת את הנשים שסחרו בו כדי לשרוד. להפך, היא מפגינה כלפיהן אמפתיה והבנה:

אריקה [...] ואנה [...], נתפסו מתעלסות מתחת למכונה עם עובדים בלגים. כולן עושות את זה. יש שעושות את זה בשביל תוספת מזון, ויש שעושות את זה כדי להשיג חתיכת סבון. יש שעושות את זה כדי לרכך את לבם של הבלגים המפקחים על עבודתנו, ויש שעושות את זה מתוך דחף מיני פשוט.⁴⁸⁷

הסברה של אנייס להפקרות המינית משחרר את הנשים מאשמה, שהרי האקט המיני נעשה בתמורה למזון, להקלה בתנאי העבודה ומתוך רצון להרגיש אנושיות. אנייס מתארת כיצד המציאות שהנשים מצויות בה הובילה אותן בתוך זמן קצר לסחור בגופן,⁴⁸⁸ כיצד במהלך החיטוי, שארך חמש שעות, גופן העירום של הנשים המצטופפות יחדיו מוצג בפומבי לעיני כול, ובייחוד לעיני הגברים,⁴⁸⁹ וכן את זעמן של הנשים שעסקו בזנות והושמו במאסר יחד עמה:

הזונות שבינינו נזעקות מרה: זוהי תרמית וגנבת הדעת שגברים נועצים מבטים בגופיהן העירומים ללא תשלום; אכן כן, זהו שוד לאור היום!⁴⁹⁰

עוד מתארת אנייס שיחה עם אסירה שעסקה בזנות לפני שנאסרה. האסירה מתארת כי עבדה בבית זונות "ברמה גבוהה" והרוויחה סכום כסף נכבד ליום עבודה. היא שואלת את אנייס אם היא "מכירה עבודות אחרות שנשים יכולות להרוויח בהן שישים מארק ביום?". בעקבות השיחה אנייס מהרהרת בלבה על "ההכוונה בפיתוח קריירה נשית".⁴⁹¹

אנייס מתארת כיצד תא השירותים באחד המפעלים נהפך למקום מפגש והחלפת נשיקות מבעד לפתח החלון בתמורה למזון או חפצים. נרמז כי גם אנייס בסופו של דבר סוחרת במיניותה. לדבריה היא "אומצה" בידי שני אסירים שדאגו לה למזון. המספרת אינה מגלה מה עשתה בשביל לזכות בחסדים אלו, אך רומזת שליכולות הפיתוי שלה (לפחות מנקודת מבטם של ה"מגינים") היה חלק גדול בדבר.⁴⁹²

⁴⁸⁷ שם, בעמ' 213.

⁴⁸⁸ ראו למשל את תיאור הגעתן של נערות אוקראיניות למחנה העבודה (במאי 1942), שם, בעמ' 147: "מדובר בנערות אוקראיניות. הן צעירות כל כך שהן בעצם ילדות. [...] אנו מגלות כי הן נעקרו מארצן בכוח הזרוע, כי החתימו אותן על חוזים לעבודה במפעל לייצור שוקולד וכי בסופו של דבר הגיעו למקום הזה. רובן יפות מראה. [...] והבעת פניהן ביישנות ותמימה, משל היו להקה של דרורים קטנים". אנייס מתארת את הנערות הללו גם מקץ שנה במחנה (ביולי 1943), ראו: שם, בעמ' 216: "[...] אני מביטה בחטף על הנערות האוקראיניות [...] בתוך שנה התחולל בהן שינוי מבהיל. [...] ההפקרות שבה נאלצות לחיות הנערות המסכנות האלה, ההווייה המבישה השמורה להן כאן, ביזו אותן ורמסו את נפשן. לאן נעלמו כל אותן נערות יפות עם הפנים התמות והרעננות, [...] עכשיו כולן מסלסלות את שערן ומאופרות בכבודות. הן אינן מפסיקות לצעוק ולצרוח ושוכבות עם הנחותים שבעובדים הבלגים וההולנדים. רבות מהן נדבקו במחלות, ועשרים וחמש מהן נכנסו להריון".

⁴⁸⁹ שם, בעמ' 185.

⁴⁹⁰ שם, בעמ' 185.

⁴⁹¹ שם, בעמ' 185.

⁴⁹² שם, בעמ' 229. בתרגום לאנגלית ראו: Agne's Humbert, *Résistance: A Woman's Journal of Struggle and Defiance in Occupied France* (Barbara Mellor - trans., 2008) pp. 214-215.

אנייס מבקשת לנקום בשוביה הגרמנים ועושה זאת בדרכה שלה - היא מחבלת בעבודת הכפייה.⁴⁹³ בתום הלחימה, לאחר שהחיילים האמריקנים משחררים את האסירות, אנייס מתגייסת לעזור להם לשמור על הסדר בעיירות הסמוכות למחנה הכפייה ואף מתגייסת לנסות לאסוף חומר תיעודי על החיילים הגרמנים ומשתפי הפעולה עמם.⁴⁹⁴

מלחמת העולם השנייה, החזית המערבית – יצירות מהעידן החדש

אחד היצוגיים הבולטים הנותנים ביטוי לחוויה הנשית הוא ספרה של שרי סזמן (Sherri Szeman) **פילגשו של קומנדנט** (*The Kommandant's Mistress*) שפורסם בשנת 1994.⁴⁹⁵ הספר מתבסס על עובדות אמיתיות השזורות בסיפור פיקטיבי. הרומן מחולק לשני חלקים עיקריים: תחילה מנקודת המבט הגברית של מקס, הגבר ה"מענה"; ואחר כך מנקודת מבטה של רחל, האישה "הקורבן". הרומן מתרחש לאחר מלחמת העולם השנייה כשמקס, מפקד מחנה ההשמדה, ורחל, פילגשו, חוזרים וזוכרים בעברם המשותף.⁴⁹⁶ הספר כולל גם חלק שלישי ובו תמצית של העובדות ההיסטוריות הידועות על הדמויות ועל המאורעות הרלוונטיים. מטרתו של החלק השלישי איננה להכריע אם הנרטיב של מקס נכון מבחינה היסטורית או שמא הנרטיב של רחל, אלא לספק את הבסיס ההיסטורי הכללי שעליו הסיפור מבוסס. סדר הכתיבה בספר מקצין את ההבדלים בין הנרטיבים, ובכך מאפשר לקורא לפתח ביקורת כלפי הנרטיב הראשוני שאליו הוא נחשף. תחילה מוצף הקורא בייצוגים מוכרים הגובלים ב"אמנות הבחילה", שאפיינה את תקופת המעבר בין עידן השתיקה לעידן הכבוד. לאחר שהקורא מכיר את דמותו של הגבר המענה ואף מתחבר אליה במידה מסוימת, הוא מקבל הזדמנות נדירה לשמוע את צדו האחר של הנרטיב ונחשף לתיאוריה של האישה הקורבן. חלקו השני של הספר מערער בעצם את דפוסי העידנים הקודמים, והמעבר לנרטיב הנשי מבטא את המפנה אל עבר עידן חדש, המבקש לשמוע גם את קולה של האישה. **חלקו הראשון** של הספר מציג כאמור את זיכרונותיו של מקס. אלה מתעוררים בעקבות פרסום ספר ושמו "*The Dead Bodies That Line the Streets*",⁴⁹⁷ שנכתב בעילום שם, אבל מקס מבין שאת הספר כתבה רחל, ששבה פתאום לחייו ולתפיסתו אף בגדה בו.⁴⁹⁸ נדמה שמקס משלה את עצמו שתשוקתה של רחל, שנאלצה להיות שפחת המין שלו,⁴⁹⁹ זהה לתשוקה החייתית שלו,⁵⁰⁰ בניגוד לאופי יחסיו עם אשתו

⁴⁹³ אומבר שם, בעמ' 147-146.

⁴⁹⁴ שם, בעמ' 239.

⁴⁹⁵ Sherri Szeman, *The Kommandant's Mistress* (1994).

⁴⁹⁶ ראו: Marleen S. Barr, *Genre Fission: A New Discourse Practice for Culture Studies* (1998) p. 192.

⁴⁹⁷ Szeman (לעיל, הערה 495) בעמ' 9.

⁴⁹⁸ שם, בעמ' 94-95: "It felt as if I'd been smashed in the chest. I didn't hear Marta's words as I stumbled closer to the fallen book, as I knelt beside it, as I touched it. A voice was there but I didn't know it. I'd lost the words. I thought it was over, done with, finished. Yet here she was: in that country, in my home, after all that had happened. When I touched *The Dead Bodies That Line the Streets*, her words were louder than Marta's. Crueler. More vicious. [...] I broke the book's spine and tore it in half, as I shoved it into the flames. After all I had done for her: fed her, clothed her, kept her safe, warm. And this was what she did to me. She betrayed me".

⁴⁹⁹ נרטיב נוסף שבמרכזו דמות נשית שאולצה לשמש כשפחה למפקד גרמני מצויה גם בספרו של תומאס קינלי, **רשימת שינדלר**: Thomas Keneally, *Schindler's List* (1982), ובתרגומו העברי: תומס קינלי, **רשימת שינדלר** (תרגום: עמשי לוי, 1994). הספר עובד לסרט קולנוע בבימויו של סטיבן שפילברג Steven Spielberg, *Schindler's List* (1993), והיה מועמד לכמה פרסים.

מרתה.⁵⁰¹ לאורך התיאורים מקס אינו מכנה את רחל בשמה, וגם לאחר שהוא נחשף אליו, הוא ממשיך לכנותה "girl", נערה.⁵⁰² היעדר התייחסות לשם הוא סממן בולט לביטול המוחלט של האישיות והרגשות, ולכן אין זה מפתיע שתיאוריו של מקס מתעלמים מהתנגדותה של רחל ומתמקדים ביצור המיניים ובתשוקותיו שלו.⁵⁰³ התפיסות, הייצוגים והנרטיבים שאפיינו את העידנים הקודמים אמנם באים לידי ביטוי באופן הברור ביותר בחלק זה של הספר, אבל ביטוי מסוים להם יש גם בחלק השני, בעיקר דרך הדמויות הסובבות את רחל. ראוי לציין כי בתחילה גם רחל כבולה בכבלי תרבותה, אבל במהלך הסיפור היא משתחררת ומצליחה לייצר נרטיב נשי עצמאי.

הנרטיב של מקס טעון בתיאורי תאוה מיניים, ארוטיים וגסים, המתרכזים בעונג המיני שחוה תוך כדי השימוש בגופה של האשה.⁵⁰⁴ תיאורים אלו מזכירים במידה מסוימת את "אמנות הבחילה". עוד ניתן לאתר ייצוגים של עידן הכבוד, בכללם מוטיב הבתולה-הזונה, הבא לידי ביטוי כשהסובבים את רחל - בכללם הנשים האסירות,⁵⁰⁵ מרתה אשתו של מקס,⁵⁰⁶ הקאפו במחנה⁵⁰⁷ והשליש של מקס המבקש לאנוס אותה⁵⁰⁸ - מצמידים לה את כינוי הגנאי הסטראוטיפי "זונה", אף שנרמז שהיא הייתה חסרת ניסיון מיני בטרם לקח אותה מקס, והאסירים הם ששידלו אותה להתמסר למפקד בכדי להינצל ובכדי שתוכל לסייע בעדם.⁵⁰⁹

בין היתר זכה בפרס האוסקר על הבימוי הטוב ביותר, התסריט הטוב ביותר והצילום הטוב ביותר. לרשימת המועמדות והזכיות ראו אתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt0108052/awards?ref=tt_q1_4 (נצפה לאחרונה ביולי 2013).

⁵⁰⁰ תפיסה גברית זו שבה ועולה בנרטיבים שונים. כך למשל ברשימת שינדלר המפקד אמון, בדומה למקס, רואה בהלן (יהודייה אסירה במחנה שבחר לו כמשרתת בביתו) אישה מעוררת יצרים. הלן אינה יוזמת ואינה מפתה את אמון, אלא נוהגת בפסיביות לנוכח המצב. ראו: Spielberg, שם, דקה 1:51:00-1:48:03. בדומה, בסרט בחירתה של סופי, Alan J. Pakula, *Sophie's Choice* (1982), סופי האסירה במחנה נלקחת אל מפקד המחנה רודולף הסה לעבוד עמו. הסה, כמו אמון ומקס, מתאר את תשוקותיו חסרות המעצורים כלפיה אף שסופי אינה יוזמת מגע מיני עמו, אלא נוהגת בפסיביות. שם, דקה 1:41:02-1:32:58.

⁵⁰¹ Szeman (לעיל, הערה 495) בעמ' 52: "She was so different from my Marta. She came to me when I needed her, and she didn't demand anything of me in return".

⁵⁰² בדומה למערכת היחסים בין לוצ'יה, האסירה לשעבר במחנה ריכוז, ומקס, קצין האס-אס ששבה אותה במחנה כשפחת המין שלו, בסרט שוער הלילה. גם מקס אינו מכנה את האסירה שלו בשמה אלא "ילדה שלי". ראו לעיל בפרק זה הערה 167.

⁵⁰³ Szeman (לעיל, הערה 495) בעמ' 82-83: "I took the girl's arm and pulled her to the stairs. [...] At each step she resisted, but I tugged her upward [...]. She stopped, putting her hand on the banister, holding tight. [...] I pulled at her". ראו גם שם, בעמ' 90-92.

⁵⁰⁴ Szeman שם, בעמ' 82-83, 90-92. עוד ראו ברשימת שינדלר של קינלי (לעיל, הערה 499), שם ניתן לאתר בין היתר ייצוגים מעידנים קודמים. כזה הוא למשל תיאור טיב היחסים בין אמון המפקד למשרתת הלן, הכוללים גם מעשי אלימות בעלי אופי מיני סדיסטי שנדמה כי נלקחו הישר מ"אמנות הבחילה". קינלי שם, בעמ' 187: "הר שינדלר, הוא אוהב להרביץ לי לפני הנשים האלה. ביום הראשון שלי כאן הוא הרביץ לי מפני שזרקתי את העצמות אחרי ארוחת הערב. הוא ירד למרתף באמצע הלילה ושאל אותי איפה הן, בשביל הכלבים שלו [...]". ראו גם: קינלי שם, בעמ' 21, 202. אבל להבדיל מרחל, אמון אינו אוגס את הלן. ראו שם, בעמ' 20: "אף על פי שאמון נהנה להרביץ לה, הרי יהדותה הצילה אותה תמיד מתקיפה מינית גלויה".

⁵⁰⁵ Szeman שם, בעמ' 142, 155, 242. הנשים האסירות מקנאות ברחל שכן לתפיסתן היא ניצלה מחיי המחנה האכזריים וזכתה לחיים טובים (אף שהציאות רחוקה מכך). ראו: Sherri שם, בעמ' 154: "She doesn't know what it's like for the rest of us in this camp", said a man without teeth. 'She's living a good life, there in his office', said another. 'Maybe we should show her what the camp's really like', said Sharon [...]"

⁵⁰⁶ שם, בעמ' 9, 22, 145.

⁵⁰⁷ שם, בעמ' 250.

⁵⁰⁸ שם, בעמ' 228.

⁵⁰⁹ ראו: שם, בעמ' 136: "There's only one way to survive in this camp, and he was standing right in front of you. Give him lots of attention, he'll blossom", said the inmate. 'Ignore him, or starve him, and he'll wither, but you'll die'. 'Who? What are you talking about?', 'The Kommandant, the Kommandant,' said the inmate. He gripped my arm so tightly that I cried out. 'Listen to me. I'm trying to help you', [...] 'You're the first one he's

עוד ביטוי לתפיסת הכבוד הגברית שאפיינה עידנים קודמים ניתן למצוא בקרב הגברים המבקשים לשכב עם רחל ובכך להאדיר את כבודם האישי ואולי אף את כבודם כגרמנים. כך למשל השליש של מקס ובן דודו מבקשים לאנוס את רחל⁵¹⁰ בתואנה ש-"she'd know what a real German is like".⁵¹¹ עוד דוגמה לאופן שרחל נתפסת כרכושו של מקס ניתנת כשדיטר, חברו של מקס, מבקש ליום הולדתו לקבל במתנה בילוי חד-פעמי עמה.⁵¹² מקס ודיטר גם נוהגים להתהדר זה בפני זה על כיבושיהם המיניים.⁵¹³

בחלקו השני של הספר מוצג לפני הקורא הנרטיב של רחל, הפילגש היהודייה של מקס שסיפקה שירותי מין בכפייה כדי לשרוד. חלק זה מתמקד בחווייתה האישית והנשית בזמן המלחמה ובטראומה שהמין הכפוי הותיר בה שנים אחריה. בחלק זה רחל מכונה בשמה, יש לה אישיות שאינה מתמצית במיניותה, והקורא נחשף לדמותה העגולה.⁵¹⁴ רחל בתיאוריה מערערת את הנרטיב של מקס שהוצג בחלק הראשון,⁵¹⁵ ומציגה בגלוי את חוויית האנוס שלה ואת מעשי האלימות המיניים שביצע בה. התיאור של רחל מנפץ את החוויה הארוטית שעלתה מהנרטיב של מקס ויוצר אצל הקורא הזדהות עם תחושת הגועל והסלידה ממעשיו. רחל מתארת כיצד סלדה ממגע שפתיו ופיו של מקס המסריח מאלכוהול; מהאופן שדחף את לשונו לפיה בכוח; מהדרך האלימה שהפשיט אותה; מהמגע הלא נעים של ידיו העטויות כפפות; מהאופן שנדחק בכוח בין ירכיה; ומהמגע הלא-נעים של כפתורי המתכת שעל מדיו השורטים את גופה.⁵¹⁶ רחל חולקת באופן הישיר ביותר את סלידתה מהמגע עם מקס וכיצד ייחלה שיסתיים במהרה.⁵¹⁷ שלא כמו בעידנים הקודמים, תיאורים אלו נשמעים מפיה של דמות נשית ללא הסינון והעידונים שאפיינו את עידן השתיקה, וללא התמקדות בארוטיזציה של המעשים כנהוג ב"ספרות הבחילה".

גם בהתנהגותה ובמחשבותיה של רחל הקורא זוכה לפגוש ייצוגים שבלטו בעידן השתיקה בכללם אשמת הקורבן והחשש מאות הקלון. בתחילת הנרטיב רחל מזדהה עם מיתוס הגבורה ואף מצהירה לפני

noticed in a long time. In ages. He's your only hope of survival.' [...] but I don't ... want should I... how...' 'He'll teach you everything you need to Know. You know we need you,' Said one of the inmates from the camp".

⁵¹⁰ שם, בעמ' 228-229.

⁵¹¹ שם, בעמ' 229.

⁵¹² שם, בעמ' 231-232.

⁵¹³ שם, בעמ' 213-214. העיסוק המרכזי של הדמויות בכבודם הגברי הבא לידי ביטוי בכיבושים מיניים שב ועולה גם ברשימת שינדלר. כך למשל מיוחסת לשינדלר הצלחה עם בנות המין השני, קינלי (לעיל, הערה 499) בעמ' 14: "[...] קסמו המגנטי הקליל, מופעל ביחוד על נשים, שאצלו נחל הצלחות תדירות וחורגות מן המקובל". עוד מתואר שינדלר כמי שניהל כמה פרשיות אהבים במקביל. ראו: שם, בעמ' 9-10: "[...] הוא התגורר יחד עם פילגשו הגרמניה, וניהל פרשת-אהבים ממושכת עם מזכירתו הפולניה. אשתו, אמילי, העדיפה לחיות רוב הזמן בבית במוראביה [...]"; אמון מכנה את שינדלר: "סוס-הרבעה" (שם, בעמ' 19). אמון המפקד הנצאי מתאר עצמו כ"זיין אולימפי" (שם, בעמ' 19).

⁵¹⁴ להבדיל מהנרטיב של המפקד, שבו דמותה הוצגה באופן שטוח כנערה, כמאהבת וכפילגש נטולת שם ואישיות, גוף נשי המתמחה בעינוג המיני של המפקד.

⁵¹⁵ ראו: הורביץ (לעיל, הערה 31) בעמ' 26.

⁵¹⁶ Szeman (לעיל, הערה 495) בעמ' 139-140.

⁵¹⁷ שם, בעמ' 177: "He pulled at the thin material of my dress until my breasts were bared. He put his mouth on me. I didn't like it when he used his mouth or fingers: he would stop moving, and it would take longer. I didn't want him to hold my breasts and kiss them. I didn't want him to take a long time. [...] If I pushed up against him, he would finish more quickly. If I moved my legs so that my thighs pressed against his hips, he would finish almost before he had started. If I said his name he would cry out and be done. But I could only say his name when he was very, very drunk".

משפחתה שתעדיף לשים קץ לחייה מליפול לידי גרמני.⁵¹⁸ עם הזמן, לאחר שהיא לומדת על בשרה את ההבדל שבין האידאל למציאות, היא מבקשת לשתוק בנוגע לעברה.⁵¹⁹ הספר שהיא מפרסמת, הטריגר למאורעות הסיפור, מתפרסם בעילום שם.⁵²⁰ היא מעוניינת לשתף את בעלה בעברה, אבל אינה מצליחה להביא מחשבה זו לידי מעשה.⁵²¹ אף שבהתנהגותה מבליחים מעת לעת מאפייני העידנים הקודמים, עיקרו של הנרטיב המוצג בחלק השני של הספר כולל שני מאפיינים חדשניים המציגים תפיסה מודרנית יותר ביחס לנשיות, לכבוד ולאלימות המינית.

המאפיין הראשון הוא ההשתחררות מן האשמה וההתגברות על התחושות של ניתוק, בידול ובדידות שאפיינו את קורבנות האלימות המינית בעידנים הקודמים. תיאוריה של רחל כורכים את הזוועות שמהן סבלה בחדרו של מקס עם הזוועות שסבלו מהן יתר האסירים - גברים ונשים, ילדים וזקנים. על אף בידולה מיתר האסירים ועל אף תו הקלון שאחזים מהם מנסים להדביק לה, רחל חשה עצמה חלק מן הקולקטיב ובכך מצליחה למצוא לעצמה נקודת משען בשעת הסבל מן האלימות המינית. כך נעשה למשל כשהיא שוזרת את בכייה שלה עם צעקות התינוקות ובכי אימותיהן לפני השומרים;⁵²² כך היא קושרת את הפשטה בידי מקס ואת תחושת הבושה שלה לסבלם של האסירים העירומים הממתינים למקלחת ומנסים להסתיר את איברייהם המוצנעים.⁵²³ רחל אף מוצאת שותפים לגורלה, ובאקט המיני שמקס כופה עליה היא שוזרת תיאור מרומז של תקיפה מינית של נערה יהודייה בידי שומרי המחנה.⁵²⁴ רחל מתארת כיצד החיילים מרחיקים את הנערה מקבוצת היהודים ולוקחים אותה למקום מבודד בלי שקבוצת היהודים עושה דבר כדי להצילה. באופן דומה רחל מתלוננת על האסירים היהודים הדורשים כי תעזור להם, אף שלתפיסתה הם לא עשו דבר כדי לעזור לה.⁵²⁵ על אף מציאות החיים הבלתי ניתנת לתיאור במחנה הריכוז וחרף האפתיה הסובבת אותה, רחל מצליחה לשמור על שפיותה, לגלות אמפתיה לזולת, למצוא משמעות לסבלה, ובכך כלשון המיוחסת לדוסטויבסקי נעשית "ראויה לסבלה".⁵²⁶

⁵¹⁸ שם, בעמ' 169: "I'll kill myself, [...] before I suffer at the hands of the Germans".

⁵¹⁹ שם, בעמ' 204-205, 209-210, 219, 252.

⁵²⁰ שם, בעמ' 18. בספר רחל חושפת את מערכת היחסים הכפויה שניהלה עם מקס בהוציאה לאור סודות צבאיים ופרטים אישיים על מקס ועל משפחתו, ראו: שם, בעמ' 8-9.

⁵²¹ שם, בעמ' 209, 252.

⁵²² שם, בעמ' 139-140.

⁵²³ שם, בעמ' 176-177. ויקטור פרנקל, **האדם מחפש משמעות - מבוא ללוגותרפיה** (1970) בעמ' 27: "בשעה שהינו עומדים במקלות, חדרה עובדת ערייתנו הלך וחדור אל תודעתנו: אכן, לא היה לנו כלום חוץ מגופותינו הערומים – אפילו השיער ניטל ממנו; כל קנייננו, פשוטו כמשמעו, לא היה אלא הווייתנו הערומה".

⁵²⁴ Szeman שם, בעמ' 177-178: "The naked jaws outside moved slowly toward the brick building with it tall chimneys. A guard pulled one of the young girls from the line. She looked back toward the others as the guard took her around the corner of the building. Three other guards followed them. [...] the Kommandant entered he me where He touched .thigh He stroked the inside of my .slowed again, and he stroked my belly wet his fingers with his tongue, and moved He .breathing was quick and shallow me: that excited him. His hand so he could touch me himself, but I didn't want him to touch me. Not ever. [...] I said his name. and my again, his name.[...] He shoved himself deeper, and cried out. The smoke rolled down from the chimneys to the emptied yard. I closed my eyes. The Kommandant lay heavy and wet against me".

⁵²⁵ שם, בעמ' 154: "None of you has ever helped me" I sais. 'Helped you what?' 'Eat all the food he gives you?' [...] 'No, help her with the Kommandant's,' [...] 'Oh, no, Kommandant,' Sharon said breathlessly, her hips ponuding. 'Please don't torture me this way'."

⁵²⁶ אמרה זו מיוחסת לפיודור דוסטויבסקי ומצוטטת אצל פרנקל (לעיל, הערה 523) עמ' 86: "יש רק דבר אחד שאני פוחד מפניו: שלא אהיה ראוי לסבלי". והוא מוסיף, שם בעמ' 87: "בדרך שבה אדם מקבל עליו את גורלו ואת כל הסבל הכרוך בו, הדרך שבה הוא נושא

המאפיין השני הוא ההתגברות על חוסר האונים וההצלחה לאזור כוחות כדי לנקום. רחל מתארת כיצד מעשי האונס של מקס ממשיכים לרדוף אותה, והיא ממשיכה להיות קורבן גם שנים רבות לאחר תום המלחמה. אולם בסופו של דבר היא אינה נותרת חסרת אונים. כשמקס מופיע בתום המלחמה (בעקבות פרסום הספר) על סף דלת ביתה, רחל נוקמת בו את נקמתה ויורה בו באקדחו שלו, שלקחה ממנו כשנס על נפשו לפני כניסתם של בעלות הברית למחנה.⁵²⁷ האקדח שבעזרתו הרגה רחל את מקס הוא מוטיב רב משמעות הן בנרטיב של מקס והן בנרטיב של רחל. האקדח הוא מטבעו כלי הרג, וכך הוא משמש כביטוי הרעיוני והמעשי לכוחו של מקס ולעליונותו על רחל. אולם מנקודת מבטו של מקס האקדח בסופו של דבר הוא הראיה לנכונות הנרטיב שלו והראיה ל"אהבתה" של לנה כלפיו. הדבר בא לידי ביטוי בשתי סצנות. בפעם הראשונה כשמקס ישן ואקדחו מונח ליד לנה. הקורא זוכה לשמוע את מחשבותיו של מקס, שאינו מבין מדוע לנה אינה משתמשת באקדחו כדי לפגוע בו.⁵²⁸ בפעם השנייה, כשהחבל מתהדק סביב מקס לאחר נפילת הרייך. הוא מעוניין להתאבד באמצעות אקדחו, אבל לנה מונעת זאת ממנו.⁵²⁹

מנקודת מבטה של רחל האקדח שב ומשמש פעמים רבות כמוטיב המקדים את האונס. כך לא פעם היא נותנת את דעתה למקומו של האקדח ולטקס פשיטת הבגדים של מקס בטרם האונס, המתחיל תמיד בהסרתו.⁵³⁰ לאחר שהיא משתחררת מעולו של מקס, היא שומרת את האקדח בחדר השינה המשותף שלה ושל בעלה דוד. כשדוד מבחין באקדח, הוא ניגש לרחל השרועה על מיטתם וזורק את האקדח לכיוונה. הוא מסביר לה שהוא יודע כי האקדח שייך למפקד ושב ומבקש ממנה להיפטר ממנו, אף שהוא יודע שכנראה לא תעשה זאת. הכנסת נשקו של מקס לחדר המיטות היא אמצאי פאלי, המדמה את חדירתו המינית של מקס למיטתם של בני הזוג גם שנים לאחר המלחמה.⁵³¹ מקס ממשיך לרדוף את רחל ואת חיי הזוגיות שלה.

הריגתו של מקס מאפשרת לרחל סוג של קטריזיס - שחרור וטיהור מצלו של מקס, שרדף אותה כל השנים. היא אינה צריכה להסתתר מפניו, ויש בה הכוח לעמוד מולו ולירות בו בעצמה. הריגתו של מקס משנה את דמותה של רחל מקורבן פסיבי לקורבן אקטיבי ונוקם. רחל מבקשת להחזיר לעצמה את הכוח ואת השליטה בחייה. "זרע הפורענות" נשתל ברחל מיד עם תום המלחמה עת נטלה את האקדח. היא שמרה עליו כל חייה, וכשנפגשו הצמיח הזרע עץ עם פירות. האקדח כביטוי לכוחו האלים של מקס, הכוח שהכניע את רחל, הוא שהוביל למותו ולנקמה הגואלת. על אף האקטיביות של רחל, הקורא אינו שומע הסתייגות

את צלבו, נותנת לו הזדמנויות למכביר – אף בתנאים קשים ביותר – להוסיף לחייו משמעות עמוקה יותר. אפשר שיעמוד בו אומץ-רוחו, הדרת-כבודו, ואהבת-הבריות שבו. ואפשר שבמלחמת-הקיום המרה ישכח את הדרת-כבודו כאדם וייהפך לחייה. כאן הסיכוי הניצב לפני אדם לנצל את האפשרויות להשיג את הערכים המוסריים, שעשויות להופיע במצב קשה – או לוותר עליהן. והיא הנותנת, אם ראוי הוא לסבלו או אינו ראוי".

⁵²⁷ Szeman (לעיל, הערה 495) בעמ' 252-255. יש לציין כי במשך שהותה הכפויה של רחל אצל המפקד מתואר רצונה לפגוע בו פיזית בעזרת האקדח שברשותו. ראו למשל: שם, בעמ' 215-217, 223. אולם אף שהמפקד הגיש לה את אקדחו וביקש ממנה להרוג אותו, היא לא לחצה על ההדק, שם בעמ' 238-240.

⁵²⁸ שם, בעמ' 92: "When I woke, she was sitting in the chair by the window [...]. My pistol was lying on the bureau, and she was sitting in the sunlight, [...] with my weapon, fully loaded, and my service dagger' lying there, in the same room where I slept, and she was sitting [...]. I never understood her". שם, בעמ' 52.

⁵²⁹ שם, בעמ' 102-103. המפקד מתאר כיצד ביקש לשים קץ לחייו באמצעות אקדחו, אולם לא אור די אומץ ללחוץ על ההדק. הוא מבקש אפוא מחברו דטריד שיעזור לו וייתן לו גלולות ציאניד למקרה הצורך, שם, בעמ' 40-41. ראו גם: שם, בעמ' 95.

⁵³⁰ שם, בעמ' 216: "Yes, there they were: pistol and dagger, in holster and sheath. The same every day. First the weapons. Then the uniform. Then scars on naked skin. Then groping. Then wet, open-mouthed kisses. Then the thrusting and, finally, sleep. With the pistol and service dagger lying side by side in the same room".

⁵³¹ שם, בעמ' 149.

ממעשה הנקמה שלה או ביקורת עליו. להיפך, הנקמה מעוררת הזדהות, והיא משחררת אף את הקורא מן המתח והחרדה שיצרה דמותו של מקס, חרדה שמא לא תצליח רחל להשתחרר מעולו המכביד.

נרטיב נוסף שבמרכזו דמות נשית הנוקמת באנס שלה והורגת אותו מוצגת בסרטו של הבמאי סטיבן

סודרברג (Steven Soderbergh) **הגרמני הטוב** (*The Good German*), שיצא לאקרנים בשנת 2006.⁵³²

הסרט מבוסס על רומן באותו שם מאת הסופר ג'וזף קנון (Joseph Kanon) שראה אור בשנת 2001. העלילה מתרחשת בתום מלחמת העולם השנייה בברלין הכבושה (שבחלקה שולטים האמריקנים ובחלקה האחר הרוסים) כשלא הרחק משם, בעיר פוטסדם, מתקיימת ועידת השלום (בהשתתפותם של טרומן, סטאלין וצ'רצ'יל) שנועדה לקבוע את עתידה של אירופה מוכת המלחמה. בסרט זה רוב הדמויות גבריות, ושתי הדמויות הנשיות הן נשים גרמניות, שותפות לדירה, העוסקות בזנות כדי להתקיים. הדמות הנשית הראשית היא לנה ברנט, יהודייה כחושה שחורת שער, והדמות הנשית המשנית היא הנלורה, גרמנייה בלונדינית ועגלגלה.

מאפייני העידן החדש באים לידי ביטוי בסרט בעיקר בתיאור קורותיה של לנה. במהלך המלחמה נותרה לנה בברלין. בעלה, אמיל ברנט, מדען גרעין שעבד בשירות המשטר הנאצי ובין היתר נהג לערוך רישומים על מחנה העבודה וההשמדה דורה, מתחבא במנהרות הביוב מתחת לעיר בשל חששו הן מפני הנאצים המנסים למחוק את הראיות לפשעיהם, הן מפני האמריקנים והרוסים השולטים בעיר. לנה מבקרת את בעלה מדי פעם בפעם ומביאה לו אספקה. במקביל היא פועלת בהתאם לרצונו ומנסה להגיע להסדר עם האמריקנים בדבר הסגרתו. עם כיבוש העיר היא נאנסת בידי חייל רוסי,⁵³³ ולאחר מכן נאלצת לעסוק בזנות כדי לשרוד.⁵³⁴

לנה איננה דמות פסיבית כדמויות הנשיות של העידנים הקודמים, אלא דמות אקטיבית המניעה את גלגלי העלילה. היא מוצגת כדמות עגולה המונעת בידי קונפליקט מוסרי ותחושות אשם. אולם את מלוא התמונה הצופה זוכה לראות רק בסוף הסרט, אז מתבהרים שני המעשים שהיו המקור לרגשות האשמה: הראשון והעיקרי נוגע לאופן שהצליחה לנה היהודייה להימנע מלהישלח למחנות ההשמדה. במהלך הסרט מתברר כי הנאצים הרגו את משפחתה, אבל למרות יהדותה היא הצליחה, כאישה הנשואה לנאצי, להינצל. הגנה זו לא נמשכה זמן רב,⁵³⁵ ובשלב כלשהו היא שיתפה פעולה עם הנאצים והסגירה לגסטאפו שנים עשר יהודים.⁵³⁶ בהמשך מתברר שלאמריקנים יש בעצם ראיות מפלילות עליה, ולא על בעלה, בשל מה שעשתה במלחמה.⁵³⁷

המעשה השני נוגע לבגידתה של לנה בבעלה לפני המלחמה עם עיתונאי אמריקני בשם ג'ייק ששהה בברלין לצורכי עבודה. לנה הייתה מזכירתו של ג'ייק, והשניים ניהלו רומן. עם פרוץ המלחמה נמלט ג'ייק מגרמניה ושב אליה רק עם סיומה. הרומן מוצג בסרט בעיקר כדי להסביר את התנהלותו של ג'ייק, שעדיין

⁵³² Steven Soderbergh, *The Good German* (2006). הסרט היה מועמד לכמה פרסים וזכה בכמה קטגוריות. לרשימת המועמדות והזכיות ראו אתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt0452624/awards?ref=tt_q1_4 (נצפה לאחרונה ביולי 2013).

⁵³³ במהלך שיחה בין לנה וג'ייק (ראו להלן) לנה נזכרת ברוסי שאנס אותה, ועל המרקע מוצגת סצנה מטושטשת של לנה מנסה לברוח וגבר אווזו בה. ג'ייק מספר לה שהוא יודע שנאנסה, ולנה מספרת לו את קורותיה. ראו שם, דקה 0:50:24-0:49:48.

⁵³⁴ שם, דקה 0:23:18-0:22:14.

⁵³⁵ שם, דקה 0:51:54-0:50:00.

⁵³⁶ שם, דקה 1:41:58-1:39:12.

⁵³⁷ שם, דקה 1:12:31-1:12:05.

מאוהב בה. אין זה ברור אם היא חשה תחושות אשמה על שבגדה בבעלה, אולם דווקא לנוכח בגידה זו מאמציה להצילו נראים כמעשים הנעשים לכפרה, ולא ככאלה הנובעים מאהבתה אליו.

תחושות האשם הקשות מלוות את לנה לאורך כל העלילה, ובסצנה בולטת אחת הצופה זוכה לשמוע את מחשבותיה הכמוסות, שמהן עולה כי הניסיון לרפא או לשכך את נקיפות המצפון הם אלו המניעים אותה:

[...] the only way out of Berlin for me was to do one thing good, one thing noble. Otherwise, Berlin would just follow me. A wife should help her husband. Isn't that noble? Isn't that good?⁵³⁸

לנה מוצגת אפוא כדמות בעלת מצפון על אף מעשיה הנבזיים, ובכך מתאפשר לצופה שלא לדחות במחי יד את התנהלותה ולהבין את הקונפליקט המוסרי שהיא מצויה בו. אמפתיה זו מאפשרת להבין ולקבל את תפיסתה בנוגע לעיסוק בזנות לצורכי הישרדות; תפיסה, כמו שייטען בהמשך הדברים, המשתייכת לעידן החדש ושונה מהתפיסות שהוצגו בעידנים הקודמים.

הביטוי הבולט ביותר לסירובה של לנה להיות הקורבן הפסיבי ניתן כשהיא הורגת את החייל שאנס אותה, בזמן האונס, באמצעות אקדחו.⁵³⁹ בהמשך הסרט היא הורגת אדם נוסף - חייל אמריקני בשם טאלי, שעמו קיימה מערכת יחסים מינית⁵⁴⁰ - משום שהתקרב לגילוי האמת על בעלה.⁵⁴¹ גם כשגייק⁵⁴² מתקרב לגילוי האמת, לנה מאיימת עליו באקדח שברשותה.⁵⁴³ לנה אינה מוכנה להשלים עם התפקיד הנשי המקובל ולהישען על זרועותיהם של הגברים.⁵⁴⁴

תפיסת האונס העולה מן הסרט מוצגת לראשונה בסצנה שבה גייק פונה להנלורה, שותפתה לדירה ולעיסוק בזנות של לנה. מהשיחה מתקבל הרושם כי הוא מבקש לסגור עמה עסקת מין, אבל לאמתו של דבר הא מעוניין להתקרב ללנה ולברר עליה פרטים. הנלורה משתפת פעולה ומספרת לו על האונס שחוותה לנה. היא מתייחסת לאונס כאל דבר שכיח בעקבות המלחמה, ומסבירה שלנה "לא כזאת מיוחדת. הם אנסו את כולן, נכות, ילדות".⁵⁴⁵ הנלורה אינה נבוכה ומתביישת בשביל לנה, ובניגוד לעידנים קודמים איננה מבקשת להשתיק את האמת. היא מציינת במפורש שמעשי האונס היו שכיחים וזוהי היה המצב בברלין.

⁵³⁸ שם, דקה 1:14:26-1:14:58.

⁵³⁹ שם, דקה 0:50:24-0:49:48.

⁵⁴⁰ טאלי נמצא ירוי בגבו וברשותו כ-50,000 מארק, ראו: שם, דקה 0:26:00-0:24:50. טאלי הוא חייל אמריקני בדרגת רב"ט המשמש כנהג. הוא מגיע מעיירה קטנה ומצטייר כאופורטוניסט המנסה להפיק רווחים בשוק השחור. לתפיסתו המלחמה היא הדבר הטוב ביותר שקרה לו. ראו: שם, דקה 0:06:15-0:04:40. טאלי הוא בעל הכוח והיכולת להוציא את לנה מברלין, ומערכת היחסים ביניהם היא מערכת יחסים אלימה וכוחנית, ראו למשל: שם, דקה 0:06:05-0:05:45 ודקה 0:15:30-0:12:30.

⁵⁴¹ מעניין לציין שלנה מסרבת לשתף פעולה עם טאלי ולבוא עמו לאזור הרוסי לצורך השלמת העסקה, שכן לדבריה טאלי אינו יודע היכן נמצא אמיל. בתגובה טאלי מטיח בלנה שגם היא מוכרת משהו שאין לה - את אהבתה. ראו: שם, דקה 0:21:10-0:20:24. אף שלנה מצהירה שלא תפגע בטאלי (שם, דקה 0:15:46-0:15:33), היא מתוודה כי הרגה אותו משום שהתקרב לגילוי האמת. ראו: שם, דקה 1:14:12-1:14:04.

⁵⁴² גייק (Jake), גייקוב גייסמר (Jacob Geismar), הוא עיתונאי צבאי אמריקני ששמו מרמז על יהדותו. ראו הסצנה שבה הוא משוחח עם הנלורה: שם, דקה 0:51:13-0:50:45. העלילה נפתחת בהגעתו של גייק לברלין כדי לסקר את הוועידה ובהזדמנות זאת למצוא את לנה אהובתו מלפני המלחמה. ראו דבריו: שם, דקה 0:21:45-0:21:30.

⁵⁴³ שם, דקה 1:13:53-1:13:05.

⁵⁴⁴ ביטוי לכך עולה במונולוג פנימי של לנה הצף מיד לאחר שהיא מאיימת על גייק, שהתקרב לגילוי האמת על בעלה. במונולוג היא מציינת שכל הגברים רוצים שהיא תבכה בזרועותיהם, אבל דמעותיה יבשו. ראו: שם, דקה 1:14:25-1:13:53.

⁵⁴⁵ שם, דקה 0:37:37-0:37:10.

לנה, קורבן האונס, איננה מצליחה בתחילה להשתחרר מהנורמות המקובלות, ולהבדיל מחברתה אינה ממחרת לחלוק עם ג'ייק את המקרה. כשהוא פונה ללנה ומגלה לה שמהנלורה נודע לו שנאנסה, היא מרחיקה את עצמה מהאונס וטוענת שהנלורה אינה יודעת לספר בדיחה. כשג'ייק מתעקש כי הנושא כלל אינו מצחיק, לנה משיבה כי הנלורה השמיטה חלק מהסיפור ומחליטה לספר לג'ייק את שהתרחש. כשסיפור האונס מוצג לצופה כהבזק לאחור (פלשבק), נראה בברור גבר לבוש מדים אונס את לנה. למרות הסיטואציה לנה מתגלה כמי שבחרת לפעול: היא מושיטה את ידה אל עבר נרתיק אקדחו של החייל, מצליחה לחלץ אותו ויורה בחייל למוות בעודו שוכב עליה.⁵⁴⁶

הצגת האונס של לנה על המרקע מתוך שיתופו של הצופה בחוויה מנקודת מבטו של הקורבן מאפיינת את העידן החדש, שלהבדיל מעידנים הקודמים אינו מתמקד עוד בכבוד הגברי. עוד חשוב לשים לב לאופן שהאונס מסתיים בו: לנה אינה נותרת פסיבית ומושתקת, אינה נרתעת כאישה וכקורבן מלתקוף את התוקף ולהופכו לקורבן של מעשיו הוא. האקטיביות של לנה, הרוצחת את האנס, משמשת ככלי לקידום האוטונומיה שלה כאישה שאינה נזקקת להגנה גברית ומשתחררת מתפיסות פטריאכליות.

עוד שינוי תפיסתי הבא לידי ביטוי בעידן זה מבקש למוסס את השימוש בקטגוריות "בתולה" ו"זונה" כדי לתאר את התנהגותן המינית של נשים בנסיבות המלחמה הקשות. הדבר בולט באופן שלנה תופסת את התנהלותה במלחמה. מצד אחד היא חשה אשמה על שהסגירה יהודים לנאצים ורוצה לכפר על מעשיה⁵⁴⁷ בעודה דואגת להסתיר את האמת על האופן שניצלה מהמחנות;⁵⁴⁸ מנגד, בכל הנוגע לעיסוקה בזנות לצורכי הישרדות היא מגלה תפיסה צלולה וברורה שלפיה אין מדובר במעשים הראויים לגנאי ולקלון. בשיחתה עם ג'ייק, כשהוא מגיע לדירתה וברור לה כי הוא יודע ממה היא מתפרנסת, היא מכריזה שאינה מתביישת במעשיה:

Lena: I have nothing to be ashamed of.

Jake: I did not say you did.

Lena: war, it's convenient. [...] This is my life now. Tully at least understood that. [...] If you want to stay, it is 500 marks. Make up your mind. I'm going to sleep.⁵⁴⁹

היעדר הבושה בולט עוד יותר בענייניות שבה היא נוקבת במחיר ודוחקת בג'ייק להחליט אם הוא רוצה להישאר או לא. השימוש במיניות כאמצעי ההישרדות היחיד בשבילה שב ועולה גם לאחר שהיא מצליחה להשיג עסקה שתאפשר לה לבצע מעשה טוב ולעזור לבעלה על ידי הסגרתו לאמריקנים וכן לקבל אשרת יציאה מברלין.⁵⁵⁰ לנה מבינה כי בכדי לנחות על הרגליים בלונדון היא זקוקה לכסף, ובמציאות הקשה שלאחר המלחמה היא פונה לעזרתו של דני המוזג (שבפאב שלו עבדה) בכדי שיארגן לה מפגש מיני בתמורה לתשלום של אלף מארק.

⁵⁴⁶ שם, דקה 0:49:48-0:50:24.

⁵⁴⁷ לנה רוצה לבצע מעשה טוב אחד, עזרה לבעלה. על רצונה לבצע מעשה טוב אחד ראו: שם, דקה 1:14:58-1:14:26.

⁵⁴⁸ לדבריה, בעלה עסק בחישוב צריכת הקלוריות היומית הנדרשת לאסיר כדי לתפקד ולמשך כמה זמן. שם, דקה 1:05:22-1:03:20. חברו התובע של ג'ייק מזהירו כי לנה משקרת לו, שם, דקה 1:06:50-1:05:50. במקביל ג'ייק מגלה שלנה פועלת בסתר בכדי לחלץ את עצמה ורוכשת מסמכים בכדי לצאת מברלין. ראו: שם, דקה 1:10:03-1:07:30.

⁵⁴⁹ שם, דקה 0:40:26-0:38:30.

⁵⁵⁰ שם, דקה 1:19:39-1:17:50.

הדמויות הגבריות בסרט משוחררות אף הן מהתפיסות הגבריות שאפיינו עידנים קודמים.⁵⁵¹ העיסוק בזנות לשם הישרדות אינו טעם לגנאי,⁵⁵² הגברים מבינים את כורח הנסיבות ואינם מתייחסים ללנה ולהלנורה כבעלות אות קלון.⁵⁵³ הם אינם נוטשים את הנשים העוסקות בזנות, אלא מנסים לסייע להן ככל יכולתם ואף לחלצן ממצוקותיהן.⁵⁵⁴

להבדיל מעידן השתיקה, מעשי האונס והניצול המיני של הנשים המבקשות לשרוד מוצגים בסרט בגלוי; להבדיל מעידן הכבוד, הנשים שנאנסו והשתמשו בגופן אינן כורכות את הדבר באשמה מוסרית ואינן רואות עצמן פחותות כבוד בשל כך. יתרה מזאת, הנשים מציגות תפיסה המכירה בכך שהמציאות המלחמתית לא הותירה להן ברירה אחרת. גם הדמויות הגבריות אינן נשאבות לייצוגים המקובלים מעידן הכבוד, הרואים באישה את רכושן של הגבר או פרס ראוי לחייל הלוחם. הדמויות הגבריות מייצגות הלך רוח חדש, שאינו מבקר את הנשים על פועלן.

המלחמה בחזית המזרחית – הטבח בננקינג

כאמור בסקירה ההיסטורית בפרק ב, אחד המקרים הבולטים ביותר של אלימות מינית באסיה הדרומית בעת כיבושה של העיר הסינית ננקינג. מקרה זה כונה בשם "האונס של ננקינג" (The Rape of Nanking) בשל השיטתיות של מעשי האלימות המינית והאונס שביצעו החיילים היפנים בתושבות העיר. סעיף זה נועד לדון בכמה יצירות מהעידן החדש שעסקו באונס זה.

בניגוד להתרחשויות באירופה במלחמת העולם השנייה, שזכו לנראות גוברת והולכת ביצירות תרבותיות, האונס של ננקינג כמעט שלא הוזכר בספרות ובקולנוע עד העידן החדש. לטענתו של מייקל ברי (Michael Berry), בניגוד להתעסקות הספרותית והקולנועית בשואה, שהגיעה לממדים המצדיקים את סיווגן של יצירות אלה כסוגה נפרדת,⁵⁵⁵ היקף יצירות הספרות והקולנוע שניסו להציג את הטבח בננקינג

⁵⁵¹ יוער כי כשג'ייק פוגש לראשונה בלנה ומגלה את עיסוקה הנוכחי, דמותה כמו שזכר אותה מתנפצת, ראו: שם, דקה 0:21:30-0:19:50. לאחר מפגש זה ג'ייק מבין כי טאלי הנהגה סרסר את לנה כשבנסיעתם המשותפת הציע לו לקבל את חברתו המקומית לשעה, ראו: שם, דקה 0:10:47-0:09:33. אולם לאחר שג'ייק מבין את המציאות החדשה שלנה נאצלה לשרוד בה, הוא אינו מבקר את עיסוקה ואת מצבה, אלא להפך, מנסה לעזור לה להיחלץ מהמצב ולצאת מגרמניה.

⁵⁵² כך למשל דני המוזג מוכן לעזור ללנה לגייס את הכסף הדרוש לה בכדי לעזור, ואף סבור שיש לו לקוח מתאים בשבילה. דני נזכר כמה קשה היה מצבה של לנה קודם לכן, כשהסתפקה בתשלום של פחית שימורי טונה מהלקוח. ראו: שם, דקה 1:17:23-1:16:54.

⁵⁵³ ראו הדיאלוג בין ג'ייק לדני המוזג, שבו דני מסביר לג'ייק על עיסוקה של לנה ועל המציאות החדשה שיצרה המלחמה בגרמניה והביאה אותה לידי כך, שם, דקה 0:23:18-0:22:14.

Jake: Yesterday he tried to pimp her to me.

Danny: She and her friend Hannelore come around and Cheer up the G.I.. We are all just trying to get by, that's all.

Jake: all this goddammit country, she winds up fucking my fucking driver [...].

Danny: When you say to yourself: "This is the worst thing I've ever heard"... Stick around. That's Berlin. Now it is. There is always something worse".

⁵⁵⁴ כך למשל כשג'ייק מגלה כי לנה נמצאת בסכנת חיים, הוא נעזר בדני ומעביר את לנה והנלורה למקום מגורים אחר, ובכדי שהן לא תצאנה לעבוד בלילה, הוא מממן את שהותן במסתר, ראו: שם, דקה 0:47:02-0:46:28. מכיוון שלנה ממשיכה לפעול מאחורי גבו של ג'ייק, הוא מבין כי הדרך היחידה שהיא תסכים לקבל עזרה ממנו היא כלקוח בתשלום עבור שירותי מין. ראו: שם, דקה 1:17:23-1:16:54. בפגישה ביניהם ג'ייק מבקש לתת ללנה את הכסף, ללא תמורה. לנה מסרבת, וג'ייק מנסה להסביר לה שכל רצונו היה לעזור לה לצאת מברלין, ראו: שם, דקה 1:23:59-1:21:14. לבסוף, אף שלנה אינה גלויה עם ג'ייק עד הרגע האחרון, הוא אינו שיפוטי כלפיה ומנסה לעזור לה ולבעלה בהסגרה. אבל הניסיון נכשל: לנה נפגעת מכדור בכתפה, ובעלה אמיל נרצח. ראו: שם, דקה 1:33:40-1:29:10. ג'ייק מצליח לחלץ את לנה מברלין ולהעלותה על המטוס, ורק ברגע האחרון היעא חושפת בפניו את האמת כיצד הצליחה להינצל ממוות במחנות על ידי הסגרתם של שנים עשר יהודים לידי הגסטפו. ראו: שם, דקה 1:42:30-1:36:50.

⁵⁵⁵ Michael Berry, *A History of Pain: Trauma in Modern Chinese Literature and Film* (2008) p. 111: "The number of novels and narrative films alone (not to mention other academic and artistic studies and

היו מעטות כל כך עד שכמעט היו חסרות משמעות מבחינה תרבותית.⁵⁵⁶ לדבריו, השתיקה התרבותית בנוגע לננקינג החלה להיסדק רק באמצע שנות השמונים :

Not until the mid-1980s did the Nanjing Massacre suddenly, via a changing PRC political agenda, began to reenter the Chinese consciousness; a handful of literary depictions emerged and films about the Rape of Nanjing appear in theaters and classrooms in China.⁵⁵⁷

כשבעים שנה לאחר הטבח פורסמו לדברי ברי פחות מתריסר רומנים ספרותיים שבהם הוזכרו ההתרחשויות בננקינג (מקצתם פרי עטם של מחברים סינים ויפנים ואחרים פרי עטם של מחברים זרים). רק מסוף שנות השמונים (ועד אמצע שנות התשעים) (1995-1987) נעשו סרטים בנושא זה: רובם תיעודיים ושלושה עלילתיים.⁵⁵⁸ מאמצע שנות התשעים עד אמצע שנות האלפיים נעשו עוד שני סרטים עלילתיים,⁵⁵⁹ ומאז עוד אחדים.⁵⁶⁰

שני סרטים בולטים המבטאים את מעשי האונס והאלימות מינית בננקינג הם סרטו של מו טון פיי (Mou Tun-fei) משנת 1995 **שמש שחורה: הטבח בננקינג** (*Black Sun: The Nanking Massacre*),⁵⁶¹ והסרט שיצא לאקרנים כעשור וחצי מאוחר יותר, בשנת 2009, **עיר של חיים ומוות** (*City of Life and Death*), שבמקורו נקרא "ננקינג! ננקינג!" (*Nanjing! Nanjing!*), בבימויו של צ'ואן לו (Lu Chuan) הסיני.⁵⁶²

שני הסרטים מורכבים פיסות-פיסות ללא נרטיב מרכזי וברור המקשר ביניהן (/ Anti-Narrative Nonlinear narrative). היעדרו של נרטיב מרכזי ולינארי אינו מקשה רק על הבנת המסגרת הכרונולוגית,

portrayals) has grown exponentially, announcing the genuine arrival of Holocaust film and literature as distinct and powerful genres in their own right".

⁵⁵⁶ הסבר אפשרי לפער בייצוגים התרבותיים בין המערב למזרח ולהתעלמות מאונס נאנקינג הוא התנהלות הפוליטית של הממשל היפני וההשתקה של הממשל הסיני, שנבעה גם היא מסיבות פוליטיות. איריס צ'אנג מסבירה כי להבדיל מהממשל הגרמני, שראה בכל הממשל בתקופת המלחמה ולא רק ביחידים, פושעי מלחמה, לא נהגו הממשל היפני והחברה היפנית שלאחר המלחמה באותה הדרך. לפיכך רווחה, במקרה הטוב, התפיסה שמדובר במקרים יחידים שביצעו חיילים יחידים, וחמור מכך, רווחה התפיסה כי מדובר בסיפורי בדיה שכלל לא התרחשו. Iris Chang, *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II* (1997) p. 200.

⁵⁵⁷ Berry; Michael Berry, "Cinematic Representations of the Rape of Nanking", 19 *East Asia* (2001) 85, p. 85 (לעיל, הערה 555) בעמ' 110. ראו גם דבריה של צ'אנג: Chang שם, בעמ' 200: "Hollywood has not produced a mainstream movie about the massacre — even though the story contains dramatic elements similar to those of Schindler's List. And until recently most American novelists and historians have also chosen not to write about it".

⁵⁵⁸ ראו, שלושת הסרטים העילתיים: Wu Ziniu, *Don't Cry Nanking* (1995); Mou Tun-fei, *Black Sun: The Nanking Massacre* (1995); Luo Guanjun, *Massacre in Nanjing* (1987).

⁵⁵⁹ ראו שני הסרטים: Raymond To, *May and August* (2002); Jianguo Deng, *Qixia Temple 1937* (2004).

⁵⁶⁰ ברי מציין כי בשנים 2007-2008 נעשו ארבע סרטים עלילתיים ושני סרטים דוקומנטריים, ראו: Berry (לעיל, הערה 555) בעמ' 112 הערת שוליים 5. נכון למועד כתיבת שורות עלו נודע לי על פרסומם של שלושה סרטים נוספים לאחר שנת 2008: Florian Gallenberger, *John Rabe* (2009); Lu Chuan, *City of Life and Death* (2009); Yimou Zhang, *The Flowers of War* (2011).

⁵⁶¹ Tun-fei (לעיל, הערה 558) הסרט נקרא גם: *Men Behind the Sun 4*. להרחבה על הסרט ראו באתר IMDb: <http://www.imdb.com/title/tt0113281> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵⁶² Chuan (לעיל, הערה 560). הסרט היה מועמד לכמה פרסים וזכה במקומות ראשונים בכמה קטגוריות. לרשימת המועמדויות והזכיות ראו אתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt1124052/awards?ref=tt_q1_4 (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

אלא אף על הבנת משמעותם של ההתנהגויות והמאורעות המוצגים על המרקע.⁵⁶³ הצופה אינו יכול להשלים בדמיונו על פי ניסיון חייו את כל החלקים שאינם מוצגים במפורש, והוא מתקשה להזדהות עם הדמויות או להתחבר למי מהן. כמו שנטען בפרק המבוא, הנרטיב הוא אופן חשיבה אנושי בסיסי. הטכניקה שהסרטים נוצרו בה, ללא נרטיב, מערערת ומטרידה את הצופה, שאינו רגיל אליה, ובכך תורמת לתחושת החרדה מפני הלא-נודע. הצופה מוטל למעין "ערפל קרב" נרטיבי, המשקף בזעיר אנפין את מצבם הנפשי של תושבי ננקינג.

על אף היעדרו של נרטיב מרכזי, ניתן לראות בסרטים כמעין מקבץ של נרטיבים קטנים, שלכולם משותפים ממדי הזמן והמקום. לצורכי המחקר רלוונטיים במיוחד האופנים שהאלימות המינית מוצגת על המרקע, ואולם בהיעדרו של נרטיב מרכזי, אין טעם או יכולת לפרט את עלילת הסרט, אלא להשקיף ככל הניתן על התמונה הכוללת העולה מן הסרטים.

ראשית, הסרטים מתמודדים במפורש ובגלוי עם מעשי האונס והאלימות המינית שביצעו החיילים היפנים בנשים הסיניות המקומיות. לאורך הסרטים הצופה נתקל שוב ושוב בסצנות שבמרכזן דמויות של נשים סיניות שנפלו קורבן למעשים מסוג זה.⁵⁶⁴ הסבל והחרדה שהיו מנת חלקן ברור, וכמה פעמים נראות נשים שבחרו להתאבד לאחר שנאנסו.⁵⁶⁵ ונשים המתחפשות לגברים כדי להימנע מאונס.⁵⁶⁶ על אף היעדרן של דמויות נשיות מרכזיות בסרטים, אין ספק שהם מבטאים את חוויתן של הנשים הסיניות בעיר הכבושה ננקינג.

אחד המאפיינים הייחודיים של הסרטים הוא ההצגה הנרחבת של תופעת "נשות הנוחות", נושא שהושתק שנים רבות כמו שתואר בסקירה ההיסטורית בפרק ב. באחת הסצנות בסרט **שמש שחורה**: **הטבח בנאנקינג** נראה גבר סיני צעיר מציץ דרך חור בקיר לחדר שבו כלואות נשות נוחות. תחילה נראה קיר ועליו תלויים דגל יפן והציוד הצבאי של החיילים. ברקע נשמע קול צחוקם. לאחר מכן התמונה

⁵⁶³ ראו למשל: Robert Scholes, "Language. Narrative, and Anti-Narrative", *7 Critical Inquiry* (1981) 205, p. 211: "Such anti-narratives are in this sense metafictional because they ultimately force us to draw our attention away from the construction of a diegesis according to our habitual interpretive processes. [...] The function of anti-narrative is to problematize the entire process of narration and interpretation for us". Inger Sigrun Brodey, *Ruined by Design: Shaping Novels and Gardens in the Culture of Sensibility* (2008) p. 92: "Antinarrative forces cause even greater uncertainty [...] where appended fragmentary 'discourses', with missing chapter numbers, rows of asterisks, a mock-preface, elaborate digressions, gaps, and lacunae mock the narrative form".

⁵⁶⁴ ראו למשל בסרט **שמש שחורה**, Tun-fei (לעיל, הערה 558), סצנה שבה חיילים יפנים פורצים לבית המשפחה, מכים את האב והורגים אותו, תופסים את האם, מכים אותה ומפשיטים אותה מבגדיה. הסצנה אינה מציגה את מעשה האונס, אך זעקות האישה בליווי קולות הצחוק של החיילים משלימים לצופה את המתרחש בבית המשפחה: שם, דקה 0:10:24-0:09:52; סצנה המציגה אלימות מינית כלפי אישה הרה ורצח העובר עלי ידי שליפתו מהרחם ודקירתו: שם, דקה 0:17:19-0:16:30; סצנה שמוצג בה אונס ילדה: שם, דקה 1:23:30-1:22:00. לסצנות נוספות ראו שם, דקה 0:56:35-0:54:54; 0:57:05-0:56:36; 1:18:26-1:16:40; 1:14:10-1:13:30. ראו גם בסרט **עיר של חיים ומוות**, Chuan (לעיל, הערה 560) דקה 0:57:10-0:54:20; וכן הסצנה שנראים בה חיילים יפנים מובילים נשים צעירות קשורות זו לזו בחבלים: שם, דקה 0:31:22-0:31:15. עוד ראו: שם, דקה 0:31:28-0:31:26.

⁵⁶⁵ ראו: Tun-fei שם, דקה 1:24:15-1:23:31; Chuan שם, דקה 1:02:00-1:01:50; כשהחיילים היפנים תופסים את ג'יאנג שהיון והיא יודעת שהיא עתידה להיאנס, היא מבקשת בתחינה שיהרגו אותה. המפקד, בניגוד לציפיות החיילים, יורה בה למוות, ראו: Chuan שם, דקה 1:55:03-1:49:35.

⁵⁶⁶ בסרט **שמש שחורה**, ראו: Tun-fei שם, דקה 1:18:26-1:16:40; בסרט **עיר של חיים ומוות**, Chuan שם, דקה 0:57:30-0:57:10. מכיוון שנשים רבות התרכזו באיזור הביטחון, מנהלי המקום - בכללם שתי נשים: מיני וטרן (Minnie Vautrin), מיסיונרית אמריקנית שנשארה בעיר כדי לעזור לאזרחים, וג'יאנג שהיון (Shuyun Jiang), מורה מקומית המשמשת כמתורגמנית - דורשים מהנשים לקצוץ את שערן, לא לטפח את ידיהן וללבוש בגדים של גברים בכדי להימנע ממעשי אונס נוספים: Chuan שם, דקה 0:58:50-0:57:45. למרות פעולת המנע, מעשי האונס אינם נמנעים, ראו בסצנות: Chuan שם, דקה 1:18:55-1:17:03; Chuan שם, דקה 1:01:00-0:58:52.

משתנה, ועל רצפת החדר נראות נשים עירומות המכוסות בשמיכות, הבעת פניהן מיוחדת. מעשי האונס והאלימות המינית אינם נראים, ובסצנה הבאה נראות הנשים לאחר המעשה, מוטלות עירומות על הרצפה, מדממות מאיברי מינן ומחוסרות רוח חיים. הסצנה מסתיימת כשחיילים מפנים את גופות הנשים מחוץ למבנה.⁵⁶⁷

בסרט **עיר של חיים ומוות**, לאחר כמה מעשי אונס של נשים סיניות בידי חיילים יפנים באזור הביטחון (אזור שהוכרז מוגן מפני תקיפות צבאיות), נציגי האזור פונים לסגן המשנה אידה אוסמו (Ida Osamu) בעניין.⁵⁶⁸ אוסמו בתגובה דורש לקחת מאה נשים מאזור הביטחון כדי שתשמנה נשות נוחות בשביל חייליו ומאיים כי אי-שיתוף פעולה יביא לידי חיסולו של אזור הביטחון.⁵⁶⁹ בצער רב מקימו של אזור הביטחון והאחראי עליו, ג'ון רייב (John Rabe),⁵⁷⁰ מכנס את הנשים החוסות בו ומודיע להן על רוע הגזרה. בסצנה זו מתרחש אירוע מכונן כשאשה שעסקה בזנות לפני המלחמה מתנדבת ראשונה בצעד אמיץ לשמש כאשת נוחות לחיילים, ומיד אחריה מתנדבות נשים נוספות.⁵⁷¹ הנשים, במקום להיות קורבנות של הסיטואציה, נהפכות לגיבורות המצילות את האזור כולו. בהמשך הסרט הנשים נראות לבושות כותנות קצרות ודקות שכובות ללא תנועה ברגליים מפוסקות על מיטות מאולתרות. החיילים מביאים להן אורז למאכל ואונסים אותן.⁵⁷² בסופו של דבר המתנדבות, בכללן האישה הזונה, מוצאות את מותן.⁵⁷³

על אף אופיים האנטי-נרטיבי של הסרטים, ואלי דווקא באמצעותו, נראה שהם מבקשים להבהיר את חומרת הזוועות ואת היקפן. הסיפור אינו סיפור אינוסה של אישה מסוימת, אלא סיפור אינוסה של העיר.

⁵⁶⁷ Tun-fei שם, דקה 0:40:45-0:40:30. בסרט נרמז על גיוסן של הנשים בדרך של מרמה, שכן נאמר להן שהן מגויסות כדי לבצע עבודות בשביל הצבא היפני בתמורה למזון ולכסף. ראו: שם, דקה 0:49:57-0:49:31. החיילים עומדים, אווזים בנשקם סביב משאיות, וכשכיסויי המשאית נפתח נגלים פניהן של נשים הנפרקות מהן כסחורה ומוכנסות לחלל גדול. דמותו של גבר סיני צעיר המלווה את הצופה לאורך הסרט פונה לאחת הנשים בבקשה לברר מדוע הובאו למבנה זה, וזו משיבה לו: "To do some labor work. They'll be giving us food, clothes and money". ראו בהמשך הסרט שיחה בין שני חיילים רמי דרג הדנים על לקיחת כאלף נשים בנות 14-40 בלי ליידע את הגנרל מאטסוי (שם, דקה 1:04:39-1:04:30). עוד עולה מהסרט כי מנגנון "נשות הנוחות" לא פסח על נשים שאינן סיניות בכללן נשים מערביות, ראו: שם, דקה 0:33:50-0:33:22. "It's a shame we lack a Western Comfort Woman. [...] This Western Comfort Woman is really tough. See you tonight. Move out!" שם, דקה 0:40:30-0:40:20.

⁵⁶⁸ בשיחה החיילים מתגוננים בטענה כי הנשים שתקפו היו זונות, שכן היה להן שער מתולתל, גבות מסודרות ושפתיהן משוכות בשפתון. יוער שבסצנה מוקדמת יותר נראתה ג'אפג'ין, זונה סינית, המסרבת לקצץ את שיערה בטענה כי היא צריכה לשמור עליו כדי להתפרנס, ראו: Chuan (לעיל, הערה 560) דקה 0:58:50-0:57:45. כך או כך מהסצנה הבאה עולה כי החיילים היפנים אנסו את הנשים ללא הבחנה (בין שניסו לשוות לעצמן מראה גברי ובין שלא), ראו: Chuan שם, דקה 1:01:00-0:58:52.

⁵⁶⁹ Chuan שם, דקה 1:20:37-1:19:09.

⁵⁷⁰ ג'ון הוא איש העסקים גרמני שתמך במפלגה הנאצית, והוא שהקים את אזור הביטחון בעיר. יוער כי דמותו של ג'ון היא דמות שולית בסרט (על רייב ועל אזור הביטחון ראו לעיל בפרק ב בסמוך לציון הערת שוליים 105).

⁵⁷¹ Chuan (לעיל, הערה 560) דקה 1:25:55-1:20:49.

⁵⁷² ראו סצנת אינוסה של מאי: שם, דקה 1:26:50-1:26:00.

⁵⁷³ מותן של הנשים מוצג דרך נקודת מבטו של חייל יפני בשם מאסו, המביט באנשי רפואה היוצאים מהמבנה שבו הנשים מוחזקות שהם גוררים מריצה ועליה מוטלת גופת אישה עירומה חבולה ללא רוח חיים. על המריצה נערמות בזו אחר זו גופותיהן העירומות של עוד נשות נוחות שלא שרדו, ראו: שם, דקה 1:31:07-1:29:30. בסצנה נוספת מוצגת אחת הנשים ששרדה אך איבדה את שפיות דעתה כשהיא מוצאת להורג בידי אחד המפקדים, שם, דקה 1:32:17-1:31:07.

סרט נוסף המתאר את זוועות ננקינג הוא הסרט **פרחי מלחמה** (*The Flowers of War*) בבימויו של יימו ז'אנג (Yimou Zhang) משנת 2011.⁵⁷⁴ סרט זה, בניגוד לקודמיו, הוא בעל מבנה נרטיבי לינארי. הסרט מתרחש בעיר ננקינג ביום כיבושה בידי החיילים היפנים. קתדרלת ווינצ'סטר בעיר משמשת כפנימייה לבנות ובן לילה נהפכת לאזור מוגן בינלאומי הודות להיותה מבנה דת. לקתדרלה מגיעות קבוצות נשים העוסקות בזנות באזור החלונות האדומים של ננקינג, הנמצא בסמוך לקתדרלה. קבוצות הזונות מבקשת מקלט וכשהן נענות בסירוב, הן פולשות בכוח למקום.⁵⁷⁵ הזונות משתלטות על מרתפי הקתדרלה,⁵⁷⁶ ובין ילדות הפנימייה הממושמשעות והצנועות ובין הנשים הזונות האנוכיות, המפונקות והבלתי צנועות מתעוררים ויכוחים רבים ואף קטטות.⁵⁷⁷ למרתף פתח כניסה סודי, וכשהחיילים פורצים לקתדרלה, מתעורר מאבק בין הזונות האם לחסום את הפתח בפני הילדות. החיילים רודפים אחר הילדות הבתולות במטרה לאונסן, והנשים הזונות אינן עושות דבר כדי לעזור להן ונותרות במקום המסתור שלהן במרתף. בסופו של דבר הבנות ניצלות הודות לחייל סיני המקריב את חייו.⁵⁷⁸ עם זה הבנות אינן מסגירות את הזונות. בהמשך הסרט המפקד היפני אסיגאוה דורש כי כל בנות הקתדרלה יגיעו למפקדה בכדי לשיר ולהנעים את זמנם של קציניו, ובלשון אחרת לשמש כשפחות מין לקציניו.⁵⁷⁹ הבנות מבינות מה צפוי להן⁵⁸⁰ ומחליטות לשים קץ לחייהן על ידי קפיצה ממגדל הפעמון.⁵⁸¹ ברגע האמת הנשים הזונות מונעות מהבנות להתאבד ומחליטות ללכת בעצמן אל החיילים כדי להצילן.⁵⁸² הזונות לובשות את בגדי הילדות, גוזרות את שערן ומשוות לעצמן מראה צעיר וילדותי.⁵⁸³ כשהחיילים מגיעים לאסוף אותן, הזונות המחופשות תופסות את מקומן ונכנסות למשאית הצבאית.⁵⁸⁴ מיד לאחר עזיבתן הילדות מוברחות מחוץ לעיר ננקינג על ידי הקברן ג'ון מילר, שתפס פיקוד לנוכח המצב.⁵⁸⁵ בסופו של הסרט נמסר כי גורלן של הנשים הזונות נותר לא ידוע.⁵⁸⁶

תחילתו של הסרט משקפת את הרצף בתולה-זונה כרצף של הערכות נורמטיביות. רצף זה אפיין את עידן הכבוד, והוא בא לידי ביטוי בסרט בהנגדה הבולטת בין הבתולות-הטובות לזונות-הרעות. הן הבתולות והן הזונות מחפשות מפלט מן האלימות המינית של החיילים היפנים, ואולם הזונות מוצגות כאנוכיות, ואילו הבתולות מוכנות להקריב את חייהן ובלבד שלא להיאנס. ברם בהמשך, ברגע האמת, הזונות

⁵⁷⁴ Yimou Zhang, *The Flowers of War* (2011). הסרט היה מועמד לכמה פרסים וזכה בכמה קטגוריות. לרשימת המועמדויות והזכיות ראו אתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt1410063/awards?ref=tt_q1_4 (נצפה לאחרונה נובמבר 2013).

⁵⁷⁵ שם, דקה 0:25:21-0:22:15.

⁵⁷⁶ שם, דקה 0:26:23-0:25:50.

⁵⁷⁷ ראו: שם, דקה 0:29:32-0:26:30, 0:41:38-0:40:00.

⁵⁷⁸ שם, דקה 0:55:58-0:42:31. הזונות מבקשות להודות לילדות על שהצילו אותן, ראו: שם, דקה 1:00:55-1:00:25.

⁵⁷⁹ שם, דקה 1:34:03-1:30:55.

⁵⁸⁰ שם, דקה 1:36:39-1:34:21.

⁵⁸¹ שם, דקה 1:40:06-1:39:45.

⁵⁸² שם, דקה 1:42:28-1:41:05.

⁵⁸³ שם, דקה 2:02:18-1:48:47.

⁵⁸⁴ שם, דקה 2:12:03-2:09:35.

⁵⁸⁵ שם, דקה 2:17:13-2:12:58.

⁵⁸⁶ שם, דקה 2:17:35-2:17:14.

מקריבות את עצמן בכדי להציל את הילדות. התנהגותן המוסרית של הזונות מנפצת בעצם את הרצף בתולה-זונה ומאפשרת לצופה להבין כי הערכותיו המוסריות הנסמכות על דעות קדומות היו שגויות, וכי תיתכן אף זונה מוסרית.

יוגוסלביה

בחלק זה יוצגו יצירות המשתייכות לעידן החדש שהמשותף להן הוא עיסוקן במלחמה ביוגוסלביה. כמו שפורט בסקירה ההיסטורית בפרק ב, במלחמה ביוגוסלביה היה הממד האתני רב-משמעות, ולמעשי האלימות המינית שנעשו במהלכה הייתה מטרה אסטרטגית ברורה – לפגוע בקבוצה האתנית היריבה על ידי אילוצה להתמודד עם גידול צאצאו של האויב. התמודדותה של החברה עם קורבן האונס ועם צאצאה נמצאת במוקד היצירות שייבחנו להלן. ראוי לציין כי העיסוק הספרותי והקולנועי בנושא זה הוא מאפיין בולט של העידן החדש ושל היצירות על המלחמה ביוגוסלביה. ייתכן שהטעם העיקרי לכך נעוץ בהומגוניות האתנית הגבוהה של הקבוצות היריבות שם בהשוואה לאופי המדינתי-הטרוגני של המדינות הנצות במלחמת העולם השנייה ובמלחמה בווייטנאם.

הסרט **כאילו שאני לא שם** (*As If I Am Not There*) בבימויה של חואניטה ווילסון (Juanita Wilson)⁵⁸⁷, שיצא לאקרנים בשנת 2010, מבוסס על סיפורים אמיתיים שנחשפו בבית הדין הפלילי הבינלאומי בהאג על המלחמה בבוסניה הרצגובינה בשנים 1992-1995. הדמות הראשית היא אישה מוסלמית צעירה ושמה סמירה.⁵⁸⁸ את הסרט ניתן לחלק לשתי חלקים עיקריים: החלק הראשון מתאר את קורותיה של סמירה כשפחת מין שבויה. היא נשבת יחד עם כל נשות כפרה לאחר שגברי הכפר הוצאו להורג,⁵⁸⁹ ונבחרת עם נשים נוספות לשמש שפחות מין בשביל החיילים הסרבים.⁵⁹⁰ הנשים מתגוררות בעליית הגג של בית שבו שוהים החיילים, ומעת לעת מוצאת אחת הנשים ונאנסת.⁵⁹¹ החלק השני מתאר את קורותיה לאחר שחרורה מהשבוי ואת ניסיונה להתמודד עם ההיריון הכפוי. בניגוד לעידנים הקודמים, סרט זה מתייחס לתופעת האלימות המינית בעת מלחמה בגלוי ובמפורש ללא ניסיון לטאטאו מתחת לשטיח וללא שתיקה, הכחשה או הדחקה. רוב מעשי האלימות המינית אינם מוצגים על המרקע, אלא בעקיפין, בחירה השוללת את האפשרות לארוטיזציה של התיאורים ומונע מן הסרט להידרדר למחזותיה של אמנות הבחילה.

⁵⁸⁷ Juanita Wilson, *As If I Am Not There* (2010). הסרט היה מועמד לכמה פרסים וזכה בכמה קטגוריות. לרשימת המועמדויות והזכיות ראו אתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt1456477/awards?ref=tt_q1_4 (נצפה לאחרונה נובמבר 2013).

⁵⁸⁸ סמירה, אישה מלומדת, מורה בהכשרתה, מתגוררת בעיר סרייבו, אך בראשית הסרט מחליטה לעזוב את משפחתה ומקבלת עליה משרה זמנית של מורה בכפר נידח במדינה. ראו: שם, דקה 0:03:11-0:02:01. היא מגיעה לכפר ומתחילה ללמד את ילדי המקום, אבל בתוך זמן קצר המלחמה פורצת. שם, דקה 0:10:20-0:06:00.

⁵⁸⁹ לפני שהנשים נלקחות הגברים מופרדים מהנשים והילדים ומוצאים להורג בירייה (ההוצאה להורג אינה נראית. על המסך נראים מבטי הנשים שנותרו להמתין באולם ונשמעים קולות הירי), ראו: שם, דקה 0:17:58-0:14:54.

⁵⁹⁰ בלילה הראשון בשבי הנשים לנות באסם, והחיילים נכנסים אליו עם פנס ובוחרים להם בחורה, שם, דקה 0:27:37-0:27:06. ביום למחרת נלקחת עוד קבוצת נשים צעירות וילדה אחת לשמש כשפחות מין בבית שבו מתגוררים החיילים, ראו: 0:29:30-0:28:16. לבסוף גם סמירה נלקחת למטרה זו, ראו: שם, דקה 0:38:42-0:29:53.

⁵⁹¹ ראו למשל: שם, דקה 0:42:38-0:42:01. כשהילדה רודיצה מוחזרת לחדר היא חבולה בשל מעשי האלימות שביצעו בה החיילים. טהירה, שנלקחה אף היא, לא שבה, ולצופה ברור כי מצאה את מותה, ראו: שם, דקה 0:44:00-0:42:41. לאחר שסמירה מחלימה מהאונס הראשון נקראת גם היא לצאת מהחדר ומוכנסת לחדר שבו נאנסה. שם ממתינים לה החיילים שאנסו אותה וחיל צעיר, אך הפעם היא אינה נאנסת שכן החייל הצעיר המבקש לקיים עמה יחסים פשוט נרדם בחכה, ראו: שם, דקה 0:46:23-0:44:41.

האונס הראשון של סמירה – אונס קבוצתי של שלושה חיילים סרבים – מתרחש מיד עם תחילת תקופת השבי שלה. הסצנה מוצגת באופן המעורר הזדהות עם סבלה של סמירה, והיא נראית רועדת ומשותקת מפחד. היא אינה מנסה לגלות התנגדות פיזית או מילולית, אך הסבל הרב והאימה ניכרים על פניה.⁵⁹² החיילים מוצגים כמי שפועלים באופן קר ומנוכר, בשקט מופתי, באטיות, כמעט ללא אלימות פיזית ומילולית.⁵⁹³ הם אונסים את סמירה בזה אחר זה, לפי מעמדם ודרגותיהם.⁵⁹⁴ החייל השלישי והאחרון אף נזקק לעידודו או לפקודתו של החייל הבכיר כדי שימלא את חלקו ב"משימה". האופן הטכני שהחיילים פועלים מרמז שהם אינם עושים זאת מתוך יצריות מינית גרדא, אלא כחלק ממנגנון אסטרטגי צבאי שמטרתו טיהור אתני.⁵⁹⁵ והשפלה של המיעוט המוסלמי. השפלה זו באה לידי ביטוי כשלאחר האונס שלושת החיילים משתינים על סמירה המוטלת על הרצפה.⁵⁹⁶ לאחר מכן אומר החייל הבכיר לסמירה: "Get up! You have more entertaining to do", ומיד מטיח בה אגרוף.⁵⁹⁷

בדומה לגיבורת הספר **אישה בברלין**, שנדון לעיל, סצנה זו מציגה את סמירה כמי שרוחה נמלטת מגופה והיא צופה במתרחש מן הצד. בתחילה היא מתמקדת בזבוב על הקיר. קולות האנסים ובכייה של סמירה משתתקים, ועל המסך נראה רק הזבוב למשך שניות ארוכות.⁵⁹⁸ אחר כך רואה הצופה את סמירה עומדת לבושה ומסתכלת על שלושת החיילים העומדים במעגל ומשתינים. כשהתמונה מתקרבת אליהם, מתברר שהם משתינים על סמירה וכי הדמות הלבושה מסמלת את רוחה של סמירה הצופה במאורעות מהצד.⁵⁹⁹ לא בכדי נקרא הסרט "כאילו שאני לא שם". סצנה זו, וכן שם הסרט, מסמלים מנגנון הגנה דיסואציטיבי האופייני לנשים שחוו פגיעה מינית,⁶⁰⁰ אך ייתכן שיש בו יותר מכך, והוא מציג ביטוי לכוח ולחוסן הנפשי של הקורבן שאינה נכנעת ואינה מאבדת את נפשה ואת האני שלה אף שגופה כבר אינו ברשותה, אלא צעצוע בידי החיילים הסרבים. ביטוי זה של עוצמה נשית ניצב כאנטיתזה לתפיסה התרבותית של העליונות הגברית האלימה שאפיינה את העידנים הקודמים.

מותה של אחת הילדות המשמשות שפחות מין מערער את סמירה,⁶⁰¹ ובעקבותיו היא מחליטה לנצל את האמצעי היחידי שנותן ברשותה בכדי לשפר את מצבה ואת מצבן של הנשים הכלואות עמה – מיניותה. סמירה מחליטה להתייפות: היא לובשת מכנסי ג'ינס, מתנקה, מסתרקת ומתאפרת.⁶⁰² התנהגותה של

⁵⁹² שם, דקה 0:33:28-0:31:31 סמירה נדרשת להתפשט ומנסה לפתוח את כפתורי חולצתה, אבל היא המומה ורועדת. הגבר המבוגר מהשלושה ניגש לעזור לה ופושט בגסות את חולצתה. לאחר מכן הוא חותך בסכין את חזייתה.

⁵⁹³ ראו: שם, דקה 0:33:37-0:32:09.

⁵⁹⁴ האונס בידי החייל הראשון, ראו: שם, דקה 0:34:30-0:33:47, האונס בידי החייל השני: שם, דקה 0:35:36-0:34:31 האונס ביד החייל השלישי: שם, דקה 0:36:25-0:35:39.

⁵⁹⁵ על אמיתותו ההיסטורית של תיאור זה ראו לעיל בפרק ב, בסמוך לציון הערת שוליים 266.

⁵⁹⁶ שם, דקה 0:37:56-0:36:44.

⁵⁹⁷ שם, דקה 0:38:01-0:37:57.

⁵⁹⁸ שם, דקה 0:35:05-0:35:17 ו-0:34:47-0:34:56.

⁵⁹⁹ שם, דקה 0:37:56-0:36:44.

⁶⁰⁰ ראו: ענת גור, **מופקרות - נשים בזנות** (2008) בעמ' 148-153; רונלד ד' לאינג, **האני החצוי** (רבקה יהושע - תרגום, תשל"ח) בעמ' 57-56.

⁶⁰¹ Wilson (לעיל 587) דקה 0:52:46-0:52:00. סמירה מבקשת להיפרד מהילדה רודיצה. היא מסרקת את שערה, ולפני שגופתה נלקחת בידי חייל היא מניחה לראשה צעיף. שם, דקה 0:53:01-0:53:45.

⁶⁰² ראו למשל הסצנה שבה סמירה מורחת שפתון: שם, דקה 0:55:10-0:45:21. בסצנה שבה מתאפשר לנשים לצאת מהחדר לשמש, השינוי הפנימי והתדמיתי שחל בסמירה בולט במיוחד ומבליט את הניגוד בינה ובין שאר הנשים. הנשים הכלואות עם סמירה יושבת

סמירה אומרת דרשני, והצופה אינו מבין מדוע היא נוהגת בדרך שלכאורה רק תגביר את פגיעותה המינית.⁶⁰³

מצד אחד נראה שסמירה עושה את הדבר כדי לשמור בעיני עצמה על אנושיותה, אבל עם התפתחות העלילה מתברר לצופה שמעשיה צדו את עינו של המפקד הבכיר בשטח,⁶⁰⁴ וכי כעת היא מעין טאבו ליתר החיילים.⁶⁰⁵ מנקודת מבטה של סמירה עדיין מדובר במערכת יחסים מינית כפויה, אך לפחות זהו הרע במיעוטו.⁶⁰⁶ מערכת היחסים עם המפקד מאפשרת לה לעזור לבנות הכלואות, והיא מביאה להן אוכל ותרופות ממגורי המפקד.⁶⁰⁷ בקרב הנשים יש המבקרות את סמירה, ביקורת המזכירה את התפיסות שרווחו בעידנים הקודמים, אבל יש גם המצדדות בה.⁶⁰⁸

חלקו השני של הסרט מתמודד בגלוי ובמפורש עם אחת התוצאות הקשות ביותר של תופעת האלימות המינית בעת מלחמה – ההיריון והלידה כתוצאה ממעשי האונס. נושא זה זכה להתעלמות כמעט מוחלטת בשדות הספרות והקולנוע עד העידן הנוכחי. כמו שתואר בסקירה ההיסטורית בפרק ב, הנשים שנכנסו להיריון מהאויב ואף ילדיהם שנולדו בעקבות כך הורחקו ונודו מן החברה כמשתפי פעולה, ופעמים רבות אף הושפלו בפומבי והוצאו להורג במעין משפטי לינץ'.⁶⁰⁹ תופעה זו הגיעה לידי קיצוניות לאחר מלחמת יוגוסלביה, שכן במהלכה שימשו האונס וההיריון הכפוי אמצעי אסטרטגי.⁶¹⁰

הסרט מציג את התמודדותה הקשה של סמירה עם ההיריון ועם הלידה. בסצנה הראשונה לאחר השחרור היא נראית ישובה בחדר הרופא כשהיא בחודשי היריון מתקדמים ומבקשת ממנו בשפה האנגלית "Get rid of it", אבל לנוכח חודשי ההיריון המתקדמים הרופא מסרב.⁶¹¹ כשיורדים לסמירה המים היא מדמינת את הוריה יושבים בפינת האוכל, אביה קורא עיתון ואמה מגישה את הארוחה. כשהוריה מבחינים בה, הם מביטים עליה בתדהמה והאם שומטת מידיה את קערית האורז. תגובתם של הוריה

כולן יחד צמודות לקיר. הן לבושות כנשים כפריות בשמלות פשוטות, שער ראשן פרוע והן נראות מלוכלכות. סמירה, היושבת מרוחקת מהן, לבושה בבגדים מודרניים (ג'ינס וחלוצה צמודה), בשער מסורק ואסוף ושפתון מרוח על שפתייה. ראו: שם, דקה 0:55:47-0:55:11.

⁶⁰³ ראו הסצנה שבה הנשים השבויות עמה מבקשות להזהיר אותה שהיא נראית מגוחכת ושכך החיילים עלולים לאהוב אותה עוד יותר. שם, דקה: 0:55:10-0:54:00.

⁶⁰⁴ שם, דקה 0:58:07-0:55:52.

⁶⁰⁵ שם, דקה 1:04:07-0:58:08 ו-1:07:07-1:06:26.

⁶⁰⁶ סמירה מסבירה לנשים כי המפקד מכאיב לה, אך לא בדרך שהנשים מתכוונות אליו, ראו: שם, דקה 01:09:30-1:09:04. התמונה קופצת לסצנה שבה היא מקיימת עם המפקד יחסי מין שלא מרצונה, ראו: שם, דקה 1:09:43-1:09:20.

⁶⁰⁷ שם, דקה 1:09:02-1:07:08.

⁶⁰⁸ כך למשל אחת הנשים אומרת לסמירה, כשזו לובשת שמלה אדומה ומתאפרת לכבוד המפגש עם המפקד, ש – "You've sold yourself, cheap, Samira" שם, דקה: 0:58:18-0:58:08. יוער כי אישה אחרת מבינה שקשירת קשר עם המפקד עשויה להועיל. היא מגישה לסמירה תיק קטן שבו תוכל להניח את האודם שברשותה ומבקשת ממנה לברר על משפחתה הכלואה במחנה הגברים. ראו, שם, דקה: 0:58:31-0:58:19. עוד ראו שיחה שהנשים מנהלות מאחורי גבה של סמירה, שבה אחת הנשים מצדדת בה: "It's not her fault. You'd do the same if you were in her shoes" שם, דקה: 1:10:06-1:09:45. למרות הביקורת של הנשים כלפיה, ברגע האמת סמירה מנסה לעזור להן, וכשמבצעת עסקת החלפת שבויים שבה רק סמירה אמורה להשתחרר, היא מבקשת מהמפקד לשחרר גם אותן ומסבירה כי הנשים כל כך מתביישות שהן לא יאמרו דבר. ראו: שם, דקה 1:26:50-1:17:33.

⁶⁰⁹ ראו לעיל בפרק ב, בסמוך לציון הערת שוליים 89.

⁶¹⁰ ראו לעיל בפרק ב, בסמוך לציון הערת שוליים 266.

⁶¹¹ Wilson (לעיל 587), דקה 1:28:26-1:27:51.

מייצגת את תחושות הבושה והפגיעה בכבוד המשפחה המלווים את סמירה ומסמנים שוב ושוב את ניצחון האנסים.⁶¹² בזמן הלידה יש תזכורת מתמדת לאיך ומתי נוצר התינוק: כשסמירה מונחית לדחוף את הילוד, הסבל והכאב ניכרים על פניה, אגרופיה הקפוצים אווזים בסדין המיטה, ונשמעות זעקות של שבר ובכי. בייחוד בולטים הקולות שהיא שומעת בראשה - גניחות הגברים שאנסו אותה וחריקות השולחן שעליו נאנסה.⁶¹³ הלידה משחזרת במידה מסוימת את חוויית האונס.

לאחר הלידה ולנוכח הנסיבות אפשר להבין את הדחייה שסמירה מגלה כלפי התינוק.⁶¹⁴ ואולם למרות מאמציה לדחות אותו, כשהיא מביטה בו לראשונה היא מתחילה לגלות רגשות כלפיו ושולפת מתחת לכר את התמונות המשפחתיות שנותרו לה. ייתכן שהיא מבינה שהתינוק הוא המשפחה היחידה שנותרה לה, ובדמעות היא מחבקת אותו ואף מיניקה אותו.⁶¹⁵ כאמור, עצם ההתמודדות של הסרט עם התופעה היא בבחינת חידוש לעומת העידנים הקודמים. ואולם בהתמודדותה של סמירה אפשר לראות ביטוי נוסף לעליונות הנשית או לעליונות הקורבן. סמירה מצליחה להתגבר על המוסכמות החברתיות שהניעו אף אותה בתחילה לנסות ולהיפטר מן התינוק. בניגוד לדורות הקודמים, שראו באישה הנאנסת אישה בזויה, סמירה מצליחה לראות את התמימות ואת חוסר האשמה המוסרית של התינוק. בכך היא מדגימה נרטיב חדש וראוי, המאפשר שיפוט ערכי ומוסרי של תופעת האלימות המינית במנותק מן התפיסות הארכאיות והפטרנליסטיות של הדורות הקודמים. אם סמירה הצליחה לאהוב את תינוקה, אף שלה הדבר קשה יותר מכול, ייתכן שאף חברתה תצליח לאהוב אותה, להבין אותה ולהכיל את מעשיה.

נרטיב נוסף שבמרכזו דמותה של קורבן האונס והתמודדותה עם ילדה שנוצר בשל אונס בידי האויב שב ועולה בסרט "המושיע" (Savior) משנת 1998, שתורגם לעברית בשם **מלאך במדים**.⁶¹⁶ להבדיל מהסרט **כאילו שאני שלא שם** שנותר לעיל, בסרט זה תקופת השבי של הדמות הנשית המרכזית - צעירה סרבית בשם ורה - אינה מוצגת כלל. הצופה פוגש לראשונה בדמותה בסצנה המציגה עסקת חילוף שבויים שבמהלכה ורה מוחזרת לצד הסרבי כשכרסה בין שיניה.⁶¹⁷ במהלך הסרט מוברר כי ההיריון מקורו באונס במהלך תקופת השבי, אף שהמעשה אינו מוצג כלל. דמותה של ורה אינה הדמות הראשית, אך מפגשה וקורותיה עם הגיבור הראשי מצויים במרכז הנרטיב. הדמות הראשית היא אמריקני בשם גיא, שנסיבות חייו הובילוהו להתנדב להתגייס כלוחם ללגיון הצרפתי ולהילחם לצד הסרבים הבוסנים (נוצרים אורתודוקסים), לאחר שאיבד את רעייתו ואת בנו הקטן בפיגוע שביצעו טרוריסטים מוסלמים בצרפת.⁶¹⁸

⁶¹² שם, דקה 1:31:40-1:32:02.

⁶¹³ שם, דקה 1:32:43-1:32:04.

⁶¹⁴ היא אינה מחזיקה אותו ויוצאת מהחדר לשבת במסדרון, וכן גוזרת את הסרט שעל ידו כדי שלא יזוהה ולא ישויך לה, ראו: שם, דקה 1:34:46-1:32:47. היא מנסה לנגב את החלב שהחל נוטף משדיה ומרטיב את כותנות בית החולים, ראו: שם, דקה 1:35:22-1:34:49.

⁶¹⁵ שם, דקה 1:39:24-1:36:03.

⁶¹⁶ Predrag Antonijevic, Savior (1998). הסרט היה מועמד לכמה פרסים וזכה בכמה קטגוריות. לרשימת המועמדות והזכיות ראו אתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt0120070/awards?ref=tt_ql_4 (נצפה לאחרונה נובמבר 2013).

⁶¹⁷ שם, דקה 0:14:39-0:14:02.

⁶¹⁸ טרם גיוסו היה שמו של גיא ג'ושוע רוז. הוא עבד כפקיד במחלקת המדינה האמריקנית בשגרירות בפריז. בפיגוע המתרחש בסמוך לבית קפה על יד השגרירות נהרגים אשתו ובנו. ראו: שם, דקה 0:06:00-0:02:43. בתום ההלוויה גיא, החושד כי את הפיגוע ביצעו טרוריסטים אסלאמים, מחליט לקחת את החוק לידיים, ניגש למסגד סמוך ויורה ללא אבחנה במתפללים במסגד. ראו: שם, דקה 0:07:19-0:06:52. בכדי להימנע ממעצר הוא מצטרף ללגיון הצרפתי הזר ומשנה את שמו לגיא.

מאפייני העידן החדש באים לידי ביטוי בסרט בעיקר באמצעות השינוי התפיסתי והקונפליקטים שוורה וגיא מתמודדים עמם.

גיא, המשתתף בסכסוך כמעין שכיר חרב חיצוני ולא כבעל אינטרס פטריאטי-אתני, מצליח להביט על תופעת האלימות המינית ועל השלכותיה אחרת מהגברים הסרבים. ורה, שנאנסה וחוזרת מהשבי בהיריון, זוכה ליחס מזעזע מצד הגברים הסרבים בכלל והגברים במשפחתה בפרט. כבר במהלך עסקת חילופי השבויים חייל סרבי בשם גוראן מזהה אותה ומחליט להשיבה למשפחתה. קורותיו של גוראן יחד עם גיא מוצגים עוד קודם לכן. גוראן אינו בוחל באונס נשות הצד היריב ואף מתגאה במעשיו בפני גיא.⁶¹⁹ גוראן אוהז בתפיסה המתאימה ל"מיתוס הגבורה",⁶²⁰ שלפיה הנשים הבוסניות חזקות מהנשים המוסלמיות והקוראטיות, וכי הן יעדיפו למות ולא להיאנס בידי האויב.⁶²¹ התמודדותו של גוראן עם הריונה של ורה מושפע מתפיסותיו, והוא רואה בוורה מי שביישה את משפחתה - סרבים טובים ולוחמים דגולים. גוראן משפיל ומבזה את ורה ומכנה אותה זונה. גיא מנסה לשמש כקול ההיגיון ולהסביר לגוראן כי ורה נאנסה וכי היא איננה אשמה במצבה, אך דבריו נופלים על אוזניים ערלות. תגובתו של גוראן לדבריו של גיא מציגה בתמצית את שלל התפיסות שאפיינו עידנים קודמים:

Raped? She's a fucking whore with a fucking Muslim bastard in her belly! Her family, my neighbours, good Serbs, great warriors. [...] She dishonoured them. Now she wants to get back home.⁶²²

מנקודת מבטו ורה היא זונה הממיטה קלון על משפחתה ועל אומתה, היא נושאת ברחמה את ילדו של האויב וטוב היה מותה מחייה. גוראן מנסה להרוג את התינוקת המוסלמית שוורה נושאת ברחמה, ותקיפתו מביאה לידי לידתה המוקדמת. גיא, נציג הקול החדש, מנסה לגרום לגוראן לחדול, ומשזה אינו חדל הוא יורה בו.⁶²³

הגברים במשפחתה של ורה אינם טובים בהרבה מגוראן. כשגיא מחזיר את ורה לביתה, הם נתקלים שוב בתפיסות המייצגות את עידן הכבוד. אב המשפחה אינו מתייחס לשובה של בתו ורה ולבתה התינוקת, מתנכר להן ומתבייש בהן. האב מעביר לוורה ולגיא מסר דרך אחיה של ורה שלפיו עליהם להסתלק מהבית.⁶²⁴ מאוחר יותר, כשהאב והאח מבינים שגיא הרג את גוראן, הם מבקשים לנקום את מותו.⁶²⁵ הם מדביקים את ורה וגיא ומצליחים לפצוע את גיא. הסבריו של גיא שהרג את גוראן בכדי להציל את התינוקת ואת ורה אינם מועילים, וורה מעמידה עצמה כמגן אנושי ומבקשת מאביה לחדול. האב מכוון את אקדחו כלפי ורה אך לבסוף מרפה ממנו, מקלל, יורק אל עבר בתו ונכדתו ועוזב את המקום.⁶²⁶

⁶¹⁹ ראו: שם, דקה 0:23:42-0:22:50. כך גוראן מתרברב לפני גיא על אונס של אישה מוסלמית: "She's the daughter of a Muslim. Then I saw her in prison bastard my father worked for. Many years worked hard, but never was paid good. camp and I fucked her many times. You know what she said? She said I was the best she ever had. And everybody had her". עוד ראו כיצד גוראן מתרברב כי הוא מעדיף לאנוס נשים צעירות, שם, דקה 0:18:02-0:17:02.

⁶²⁰ ראו לעיל בפרק זה, בסמוך לציון הערת שוליים 99.

⁶²¹ Antonijevic (לעיל, הערה 616) דקה 0:23:42-0:22:50

⁶²² שם, דקה 0:27:05-0:26:37

⁶²³ שם, דקה 0:28:48-0:27:07

⁶²⁴ שם, דקה 0:38:17-0:35:38

⁶²⁵ ראו: שם, דקה 0:51:52-0:49:00, 0:46:11-0:45:11

⁶²⁶ שם, דקה 0:58:07-0:54:58

לנוכח התנהלותם של הגברים הסרבים בולטת התנהגותו של גיא. בניגוד אליהם גיא אינו רואה אשמה או פחיתות כבוד בהריונה של ורה. לאמתו של דבר גיא, שנקם נקמה עיוורת במוסלמים חפים מפשע בעקבות מותם של רעייתו ובנו, עובר מהפך תפיסתי וכעת מסכן את חייו בכדי להציל את ורה ואת בתה. מהפך זה בולט במיוחד לנוכח העובדה שאומתה ומשפחתה של ורה אינם רואים בה חפה מפשע. המהפך של גיא מוצג באופן המעורר את הזדהותו ואת חמלתו של הצופה. כך הקתרזיס (המוסרי)⁶²⁷ הפרטני של גיא מבטא בזעיר אנפין את הקתרזיס התרבותי של העידן החדש, קתרזיס המאפשר הערכה נורמטיבית חדשנית לתופעת האלימות המינית בעת מלחמה. באמצעות נקודת מבטו של גיא, החיצונית לסכסוך, הצופה מובל להבנה שלא כל המעשים בשם כבודם של הגבר, המשפחה והאומה ראויים וכדאיים.

גם ורה עוברת תהליך של היטהרות והשתחררות מכבלי תרבותה. מיד לאחר הולדת התינוקת, הקלון והבושה על שנאנסה והרתה מובילים אותה לניסיון התאבדות, אבל גיא מצליח לעצור אותה.⁶²⁸ ורה חשה אשמה על שנאנסה והרתה ורואה עצמה כמי שלא הייתה אישה סרבית טובה. גם לאחר הלידה היא דוחה את התינוקת, מסרבת לאחוז בה ולהיניק אותה.⁶²⁹ ורה נוקטת צעדים פוגעניים כלפי בתה⁶³⁰ ואף מנסה להשליכה מרכב נוסע, אך ברגע האחרון אינה מסוגלת לעזוב אותה ולראשונה מחבקת אותה.⁶³¹ החיבוק מביא לידי שינוי בהתנהגותה של ורה, והיא מתחברת לתינוקת ומיניקה.⁶³² ורה מבקשת לשוב בשנית לבית הוריה אף שסולקה משם, ובעקבות זאת מתנהלת בין ורה לגיא השיחה הזאת:

Vera: I'm going home. Stop following me. [...] I am from here.
Somehow they're right when they say... I was not a good Serb woman.
Guy: That's not true. Listen to me. What happened to you, it wasn't your fault.
Vera: It was. I deserve no better.⁶³³

במילים אלו ורה מגלה את הזדהותה עם אות הקלון ואת חוסר יכולתה להתגבר על העובדה שננטשה בידי משפחתה. בסופו של דבר ניסיונם של ורה וגיא לשוב לכפר אינו נושא פרי, שכן מתברר שהוא נחרב בידי

⁶²⁷ יש הסבורים שהקתרזיס על פי אריסטו לא נועד לתאר הליך מוסרי בהכרח. ראו למשל: נתן שפיגל, **תורת הפיוט לאריסטו - מימסיס וקאטארסיס** (תשל"ב), בעמ' 102-103, אבל השימוש שנעשה לעיל במונח זה נועד לתאר דווקא את תהליך ההיטהרות המוסרית שעובר הגיבור. ראו לדוגמה את גישתו המוסרית של גוטהולד אפרים לסינג המסוכמת במאמרו של יואב רינון, "על הפואטיקה הפילוסופית של אריסטו". פורסם כמאמר מסכם בתוך: אריסטו, **פואטיקה** (יואב רינון - תרגום, תשס"ג) 57, בעמ' 78-79. ראו גם: אוכמני (לעיל, הערה 33) בעמ' 278.

⁶²⁸ Antonijevic (לעיל, הערה 616) דקה 0:32:02-0:31:27.

⁶²⁹ ראו: שם, דקה 0:31:10-0:30:51, 0:33:48-0:32:15. גם כשאמה של ורה מבקשת שתניק או שלחלופין תגיש לה חלב מהבבוק כדי להאכילה, ורה מתעלמת ומתרחקת מהמטבח, ראו: שם, דקה 0:35:25-0:24:54. היא אף אינה מוכנה להגיש לגיא את בבוק החלב של התינוקת, ראו: שם, דקה 0:45:01-0:44:25.

⁶³⁰ בניסיון להרעיב את התינוקת היא שוכחת במתכוון את פטמת הבבוק, ראו: שם, דקה 0:39:11-0:38:42. גיא מבקש ממנה להאכיל את התינוקת בזמן שהוא נוהג, אבל ורה ממשיכה להתעלם ממנה. גיא ניגש להאכיל אותה בעצמו ומגלה שהפטמה איננה. הוא מוצא תחליף על ידי הלבשת קונדום על הבבוק וחירורו. גיא מבין שוורה רוצה להרעיב את התינוקת למוות ומסביר לה שפעולת ההריגה קלה, אבל לחיות עם מה שעשית קשה רבה יותר. ראו: שם, דקה 0:43:30-0:40:00, "You'd just as soon see this kid dead, huh? Can't do it yourself? Don't worry about it. You're better off for it. It's easy to kill somebody. You just pull the trigger and it's done. Living with it - You gotta harden up for that". ורה ממשיכה בשלה, ובזמן שגיא מחתל את התינוקת היא שותה את כל החלב מהבבוק שניתן להם כצידה לדרך בשביל התינוקת, ראו: שם דקה 0:49:50-0:47:11.

⁶³¹ שם, דקה 0:51:25-0:50:38.

⁶³² לסצנה שבה ורה מניקה את התינוקת, ראו: שם, דקה 0:54:57-0:54:21. השינוי שחל בוורה ניכר כשהיא ממלאת את תפקידה כאם: אווזות בתינוקת ומטפלת בה: שם, דקה 1:06:10-1:05:35, 1:10:06-1:09:31, מחתלת אותה: שם, דקה 1:08:47-1:08:25, שרה לה שיר ערש כשהיא מרדימה אותה וישנה מחובקת עמה: שם, דקה 1:12:42-1:11:57.

⁶³³ שם, דקה 1:02:42-1:01:28.

לוחמים מוסלמים בוסנים.⁶³⁴ גיא מחליט כי מוטב לנסות להגיע לאזור הביטחון של האו"ם והצלב האדום באזור ספליט, שם ודאי יוכלו לעזור לוורה ולתינוקת לצאת מהמדינה.⁶³⁵ השלושה מצליחים להגיע לעיירה הסמוכה שממנה יוצאים אוטובוסים לאזור הביטחון. לנוכח פציעתו של גיא השניים מחליטים להתפצל, וורה מותירה את התינוקת בידיו של גיא בכדי שתוכל לנוע במהירות ולמצוא אוטובוס שבאמצעותו יוכלו להגיע ליעדם. גיא, שנותר במקום, מחליט לנוח ומסתתר בסירה נטושה יחד עם התינוקת.⁶³⁶ במהלך ניסיונותיה לאתר אוטובוס ורה נתפסת בידי כוח של חיילים בוסנים-קוראטים (נוצרים קתולים),⁶³⁷ ויחד עם שבויים נוספים היא מובלת לשפת אגם, בסמוך לסירה שגיא מסתתר בה. השבויים מורדים מן האוטובוס, והחיילים מתחילים להוציאם להורג. ורה - היודעת שגיא עלול לעשות מעשה פזיז בניסיון להצילה ובכך לסכן את עצמו ואת התינוקת⁶³⁸ - פוצחת בשיר ילדים שנהגה לשיר לבתה בנענעה את ראשה לצדדים לעבר גיא, הצופה בהתרחשויות דרך כוונת של רובה צלפים. התינוקת מזהה את קול אמה ומחייכת בשמחה, ואולם ורה מוצאת להורג באמצעות פטיש כבד.⁶³⁹ סצנה זו, שבה ורה מקריבה את עצמה כדי להציל את בתה ואת גיא, מסמלת אף היא את הקתרזיס המוסרי שעוברת דמותה. בתחילה היא מבקשת להרוג את בתה בכדי לשמור על כבודה ועל כבוד משפחתה, אך בהמשך העלילה היא מוכנה להקריב את חייה ובלבד שבתה תינצל. המרטיריות⁶⁴⁰ המבוססת על "מיתוס הגבורה" נעשית מרטיריות מזן חדש. האישה אינה מקריבה את חייה בכדי להינצל מן האונס, אלא בכדי להציל את פרי בטנה, מה שהיה הסמל האולטימטיבי, החי והנושם, לאונס שהמיט קלון עליה ועל משפחתה.

הפטרויות של הגברים הבוסנים המוצגת בסרט עיוורת לעיוות המוסרי של מיתוס הגבורה ולתוצאותיו הרות האסון לנשים שהעדיפו להיאנס ולא למות או שלא היה סיפק בידם להתאבד; והיא עיוורת לתמימותו של תינוק עול ימים, פרי הבטן שבעל כורחו נהפך לפרי ביאושים. המהפך שעוברות בסרט דמויותיהן של גיא וורה מציג את השינוי התרבותי המאפיין את העידן החדש. הסרט מציג את שיח הכבוד במלוא כיעורו ומציע לצופה שיח חלופי, שאינו רואה בחיי האישה אמצעי לתכלית הנעלה של כבוד האומה או של הניצחון על האויב.

⁶³⁴ שם, דקה 1:05:20-1:03:02.

⁶³⁵ שם, דקה 1:06:26-1:06:19.

⁶³⁶ שם, דקה 1:18:13-1:15:20.

⁶³⁷ שם, דקה 1:18:51-1:18:17.

⁶³⁸ כצפוי גיא מבחין כי ורה נמצאת על האוטובוס, והוא מנסה לפעול ומכוון את רובהו אל עבר הלוחמים. לנוכח מספר הלוחמים ברור כי מדובר במשימת התאבדות. ראו: שם, דקה 1:21:25-1:19:05.

⁶³⁹ שם, דקה 1:22:32-1:21:25.

⁶⁴⁰ להרחבה על דמות המרטיר ראו: Northup Frye, *The Secular Scripture: A Study of the Structure of Romance* (1976) pp. 87-91; עוזי שביט, **בעלות השחר - שירת ההשכלה: מפגש עם המודרניות** (1996) בעמ' 85: "המרטיר גם הוא קורבן-עולה, אך במקרה שלו הוא עצמו בוחר להיות קורבן, או - ובכך הוא דומה לגיבור האפי - יעודו הוא להיות קורבן והוא מקבל זאת ברצון. אלה שלמענם הוא מקריב את עצמו לא בחרו בו; הוא מקריב את עצמו לא למען יחיד מסוים או קבוצה חברתית. אלא למען האנושות כולה. [...] מרטירים אנושיים מגלים מתים כדי להוכיח שאמונתם היא האמת הגואלת האחת, וכדי שתהפוך לנחלת הכלל". על מרטיר בדמות אישה ראו: ראובן שהם, **סנה בשר ודם - פואטיקה ורטוריקה בשירתו המודרניסטית והארכיטיפית של אורי צבי גרינברג** (1997) בעמ' 113: "נקודת המבט או האתוס של הרומנס הם מעיקרם גבריים, אך מדי פעם ניתן לזהות בו גם נקודת מבט או אתוס נשיים, שהיו להם כנראה השפעה על מיתוס ישו כקורבן מושיע. ראשיתו של אתוס זה בגיבורות המיתוס ומעשיית הפלא, המוכנות למסור את נפשן כדי להציל את האהוב ממוות בארץ או בשאול, או מוצאות דרך לחלצו מסכנה זו. בכל מקרה כזה ההרואי קשור במיתוס של ארוס, בסבל ובהקרבה עצמית למען הזולת". להרחבה על המרטירים בנצרות וביהדות ראו: שמחה גולדין, **עלמות אהבוך, על-מות אהבוך** (תשס"ב) עמ' 281-253.

שנתי בבית הספר. אסמה מתקשה להשיג את הכסף לטיול, ושרה מציינת שתוכל לקבל הנחה אם תוכיח שאביה מת מות גיבורים.⁶⁵⁰ סקרנותה לגלות פרטים על אביה, שמעולם לא פגשה, מתעוררת,⁶⁵¹ ואולם אסמה מנסה להתחמק מגילוי האמת המרה ומספרת לה שגופת אביה מעולם לא נמצאה ושאינן בידיה תעודה המעידה על היותו גיבור מלחמה. האם מבטיחה לשרה לנסות להשיג תעודה שכזאת, אולם בפועל מנסה ללוות את הכסף הנדרש מקרוביה, ממנהלת קבוצת התמיכה לנשים ומהבוס שלה.⁶⁵² היא מצליחה לגייס את הסכום ומגיעה לבית הספר לשלם,⁶⁵³ אבל שרה אינה מתרצה. היא מתקשה להבין מדוע אמה לא הצליחה להשיג תעודה המוכיחה שאביה הוא גיבור מלחמה. היא מבקשת מאמה תשובות, אבל האם סוטרת לה בפומבי לעיני תלמידים אחרים.⁶⁵⁴ כתוצאה מכך הבנות בכיתה מקניטות אותה ושואלות אותה כיצד בתו של שאהיד משלמת לטיול ולא נמצאת ברשימת הילדים שהוריהם היו גיבורי מלחמה. ההקנטה מתפתחת לתגרה אלימה.⁶⁵⁵ שרה אינה מוכנה לוותר, ובבית מתעמתת עם אמה. זו מתחמקת ודורשת שתעזוב אותה לנפשה. שרה מתעקשת לברר מיהו אביה ושואלת את אמה בגסות מי שכב עמה. אסמה סוטרת לבתה ומתרחקת מהחדר.⁶⁵⁶ כשהיא שבה אליו מתפתח בין השתיים ויכוח תוקפני ואליס, שבמהלכו שרה מאיימת על אמה באקדח.⁶⁵⁷ שרה אינה מאמינה לשקריה של אסמה, ולבסוף אסמה מכה אותה בעודה מספרת לה שנאנסה בידי צ'צ'נים במחנה שבויים ונאלצה ללדת אותה במחנה. אסמה אומרת לבתה שהיא ממזרה צ'צ'נית וממשיכה להכות אותה.⁶⁵⁸ שרה בוכה ומתקשה לקבל את האמת המרה שאביה אינו שאהיד.⁶⁵⁹

גילוי האמת מאפשר לאסמה להשתחרר באופן מטפורי מהגיבנת המכבידה עליה ולראשונה לספר לקבוצת התמיכה הנשית⁶⁶⁰ את סיפור האונס והלידה של שרה⁶⁶¹ ואף את קשייה להכיר בבתה, לקבלה ולאהוב אותה.⁶⁶² הסרט מסתיים כשאסמה מלווה את שרה היוצאת לטיול השנתי. לפני העלייה לאוטובוס אסמה מחבקת את שרה אבל הבת דוחה אותה, אך בסופו של דבר היא מנופפת לה לשלום מחלון

⁶⁵⁰ ראו: שם, דקה 0:31:00-0:30:18.

⁶⁵¹ ראו למשל: שם, דקה 0:34:07-0:33:27. בסצנה זו שרה שואלת את אסמה במה היא דומה לאביה? אסמה כהרגלה מתחמקת ואומרת שהיא בעיקר דומה לה. אך כשרה מתעקשת, אסמה משיבה ששערה דומה לזה של אביה.

⁶⁵² ראו: הפנייה לבוס: שם, דקה 1:09:39-1:05:00, בקשה מהחברה: שם, דקה 0:08:52-0:08:32; פנייה למטפלת/מנהלת קבוצת התמיכה לנשים לקבלת מקדמה: שם, דקה 0:14:25-0:14:06. אסמה מבקשת עזרה מדודתה, וזו מסבירה שאינה יכולה לעזור ונותנת לה סוכריות לילדה: שם, דקה 0:32:50-0:32:02.

⁶⁵³ את הכסף היא אוספת בעזרתה של חברתה סבינה, המגייסת את הנשים במפעל הנעליים שבו היא עובדת כדי לעזור לאסמה, ראו: שם, דקה 1:09:30-1:07:50.

⁶⁵⁴ שם, דקה 1:10:30-1:09:41.

⁶⁵⁵ שם, דקה 1:11:51-1:11:06.

⁶⁵⁶ שם, דקה 1:14:22-1:13:38.

⁶⁵⁷ שם, דקה 1:15:26-1:14:47.

⁶⁵⁸ שם, דקה 1:15:56-1:15:16.

⁶⁵⁹ שם, דקה 1:16:20-0:15:58.

⁶⁶⁰ ראו: שם, דקה 0:14:40-0:14:26. עד אז נהגה אסמה לבוא לקבוצה רק כשקיבלה את קצבתה החודשית.

⁶⁶¹ אסמה מתארת כי גם לאחר ההיריון המשיכו הלוחמים לאנוס אותה, ראו: שם, דקה 1:21:31-1:21:21.

⁶⁶² שם, דקה 1:23:55-1:21:32.

האוטובוס, והאם מחייכת ומנופפת לבתה בחזרה.⁶⁶³ מחוות אלה מאותתות על האפשרות של שיקום היחסים בין השתיים.

לסרט שני מאפיינים ייחודיים וחדשניים אף בתוככי העידן החדש: ראשית, חוץ מההתייחסות הגלויה והבלתי אפומיסטית לתופעת האלימות המינית, הסרט מתמודד עם "תוצריה". שלא כמו בספר **אִישָׁה בברלין**, שנדון לעיל,⁶⁶⁴ ההיריון אינו רק "תאונה". ל"תאונה" יש פנים ושם ויש לה חיים – שרה. שלילת הממד התאונתי מסייעת לחדד ולהדגיש את השימוש שנעשה באלימות המינית כאסטרטגיה צבאית. ההיריון אינו תוצר נלווה לאונס, אלא תכליתו ומטרתו. האקט המיני, ההיריון הכפוי והלידה הכפויה – כל אלה הם חלק מהותי מהאלימות המינית עצמה; אלימות שנועדה לפגוע באויב.

שנית, הסרט מציג אפשרות חדשה ותקווה חדשה לחיים בקרב קורבנות האלימות המינית, בכלל זה הילדים. כמו שתואר בסקירה ההיסטורית בפרק ב וכמו שהדבר בא לידי ביטוי ברבות מהיצירות שנדונו לעיל, קורבנות האלימות המינית שבו לחיים בתוך חברה שלא ראתה בהן קורבנות. במקרה הטוב הן זכו להיעדר אמפתיה, אך פעמים רבות נדבק בהן אות של קלון ולעתים הן אף נאלצו לסבול פגיעות פיזיות ועונשים. לנוכח זאת ברי מדוע נשים רבות העדיפו להסתיר את האמת על היותן קורבנות. הנשים שלא יכלו או לא רצו להסתיר את עברן, גילו שהעולם הישן והמוכר להן התנפץ לנגד עיניהן, ורבות מהן אף לא מצאו להן תקווה לעתיד. שני יסודות אלו של הריסת העולם הישן ללא אפשרות לבנות עולם חדש הם לדברי אלבר קאמי יסודותיה של תחושת האבסורד:

מה הוא איפוא רגש לא-ישוער זה, הגוזל מהרוח את התנועה ההכרחית לחיים? עולם שאפשר להסבירו אפילו בנימוקים גרועים, עדיין הוא עולם מוכר. לעומת זאת, בעולם שניטלו ממנו פתאום האשליות והמאורות, אדם מרגיש עצמו זר. גלות זו אין לה תקנה, מפני שהיא חסרה את זכרונות המולדת האבודה, או את תקוות הארץ המובטחת. פירוד זה בין האדם לבין חייו, בין השחקן לבין התפאורה שלו הוא תחושת האבסורד [...]. האם האבסורדיות של הקיום דורשת כי נחמוק ממנה על-ידי התקווה או על-ידי ההתאבדות – זוהי השאלה שיש ללבנה, לשקוד עליה ולהסבירה, תוך סילוק כל השאר. האם האבסורד מצווה למות?⁶⁶⁵

לדברי קאמי, המוצא מתחושת האבסורד הוא ההתאבדות או התקווה. אם נשתמש ברעיון זה לניתוח יצירות הספרות והקולנוע שנידונו במחקר זה, נמצא שרבות מהן הפנו את הנשים קורבנות האלימות המינית אל עבר ה"אין": בחלקן דובר בהתאבדות ממש,⁶⁶⁶ ובחלקן דובר בהתאבדות בזעיר אנפין, כלומר בנקיטת פתרונות כגון שינוי הזהות או נטישת המסגרת החברתית והמשפחתית.⁶⁶⁷ מגמה זו, אף שרווחה בעידנים קודמים, הופיעה גם בעידן החדש. בסרט **גרבאוויצה** לעומת זה בולטת ביותר מגמה חדשה, המתארת את המוצא השני לאבסורד על פי קאמי – התקווה. הביטוי הבולט לכך היא קבוצת התמיכה שאסמה נוהגת ללכת אליה. קבוצת התמיכה מוצגת כמנגנון המאפשר לנשים לחלוק את הטראומה ולשאוב כוחות מנשים אחרות שחוו טראומה דומה, וכך להפנים שהן לא לבד ואינן צריכות להעמיד פנים שלהן זה

⁶⁶³ שם, דקה 1:23:57-1:25:44.

⁶⁶⁴ אלמונית (לעיל, הערה 442) בעמ' 216.

⁶⁶⁵ אלבר קאמי, **המיתוס של סזיפוס - מסה על האבסורד** (צבי ארד - תרגום, תשנ"ב) בעמ' 15-19.

⁶⁶⁶ דוגמאות ליצירות שבהן בחרה קורבן האלימות המינית לשים נפשה בכפה נדון לעיל, ראו: 93: **לזכר תשעים ושלוש מאהויותינו בפולין** (לעיל, הערה 99); הרשקוביץ (לעיל, הערה 105) Reinhardt; (לעיל, הערה 281).

⁶⁶⁷ דוגמאות ליצירות שבהן בחרה קורבן האלימות המינית לנטוש את החברה שגדלה בה או לשנות את זהותה, ראו: שמיר (לעיל, הערה 90); פנלון (לעיל, הערה 113); קביאטקובסקי-פנחסיק (לעיל, הערה 273).

לא קרה. בקבוצת התמיכה הנשים זוכות לקבל קצבה חודשית, דבר המבטא את הכרת הממשל בנשים אלו כקורבנות מלחמה הזקוקות לסיוע.⁶⁶⁸ הקבוצה מאפשרת לנשים לקבל טיפול נפשי תומך, המעודד אותן שלא לשתוק, להדחיק ולהתעלם ממה שהן חוו. הקבוצה מציגה מציאות חדשה, שבה הקהילה מחבקת את קורבנות האונס ומגלה הבנה למצבן.⁶⁶⁹

אף שאסמה מתקשה לשחזר ולספר את חוויותיה, היא מתמידה ללכת למפגשי הקבוצה כדי לקבל קצבה. התמדה זו נותנת את פירותיה כשלבסוף היא מצליחה לשתף ולספר מה שעברה. הסרט אמנם אינו מראה לצופה את התוצר הסופי, אך הסצנה האחרונה מלמדת על אפשרות של תקווה לחיים נורמליים וכנים לאסמה ולשרה בחברתם. גם אם טרם נהיה העקוב למישור, המשך דרכן של האם והבת נראית קלה יותר ואפשרית. התקווה המוצגת בסרט איננה תקווה לעולם חדש, תקווה שפעמים רבות נראית רחוקה מהישג יד, אלא תקווה המאפשרת חיים בתוך העולם הישן, ולמעלה מכך, אולי אף תקווה לשיקום העולם הישן, לשינויו ולתיקונו, כך שידע להכיל ולקבל את קורבנות האלימות המינית ולתמוך בהן.

הסרט **ארץ של דם ודבש** (*In the Land of Blood and Honey*) בבימויה של אנג'לינה ג'וליה (Angelina Jolie) משנת 2011 עוסק אף הוא במלחמה ביוגוסלביה.⁶⁷⁰ במרכז העלילה מצויה מערכת היחסים בין דניאל - איש משטרה בוסני-סרבי, ועיילה - ציירת בוסנית-מוסלמית. סיפורם מתחיל כסיפור אהבה פשוט בטרם המלחמה. השניים נפגשים במועדון לילה, מפרטטים ורוקדים, אבל הנורמליות נקטעת באחת בפיגוע במועדון.⁶⁷¹ לא חולף זמן רב ומלחמה עזה פורצת בין הקבוצות האתניות ביוגוסלביה, והשניים מוצאים עצמם משני צדי המתרס. מה שנראה כתחילתו של סיפור אהבה רומנטי נהפך למערכת יחסים מעוותת והרסנית, כשעיילה מוצאת עצמה שבויה במחנה שבויים המצוי בפיקודם של דניאל ואביו - הגנרל נבוישה וקוביץ.

בניגוד לעידנים קודמים, האלימות המינית מוצגת בסרט פעמים רבות במרומז ובמפורש.⁶⁷² סצנות רבות מחדדות את צדדיה האסטרטגיים של האלימות המינית וניכר בעליל שהיצירה מנסה לעורר דיון גלוי בתופעה של אלימות מינית בעת מלחמה ולהביע ביקורת כנה עליה.⁶⁷³ הסרט מצליח להימנע מלהפוך לסרט

⁶⁶⁸ ראו: Zbanic (לעיל, הערה 641) דקה 0:14:06-0:13:38.

⁶⁶⁹ ראו: שם, דקה 0:13:21-0:12:38. בסצנה זו המטפלת של הקבוצה מסבירה שיש נשים המרגישות צורך לחלוק את רגשותיהן, ואילו נשים אחרות מעולם לא שיתפו אחרים במה שהן חוו. היא מציינת שהיא מכבדת את בחירתן של הנשים, אך מניסיונה המרפא הטוב ביותר לנפש הוא דיבור על הדברים והוצאתם החוצה.

⁶⁷⁰ Angelina Jolie, *In The Land of Blood and Honey* (2011). הסרט היה מועמד לכמה פרסים וזכה בכמה קטגוריות. לרשימת המועמדויות והזכיות ראו אתר IMDb: http://www.imdb.com/title/tt1714209/awards?ref=tt_ql_4 (נצפה לאחרונה נובמבר 2013).

⁶⁷¹ שם, דקה 0:06:50-0:03:00.

⁶⁷² לסצנת אונס מרומזת בולטת, ראו: שם, דקה 0:19:05-0:18:50. בסצנה זו חייל יחיד נכנס לחדרן המשותף של הנשים בבסיס ולוקח לעצמו אישה על מנת לאונסה. הנשים נותרות שכובות ולא חשות לעזרתה. ברקע נראות צלליותיהם. החייל מרים אותה וגורר אותה מהחדר בעודה נאבקת בו וזועקת לעזרה ומתחננת בפני החייל: "לא. לא! לא עוד פעם, חזירים! לא! בבקשה! לא! בבקשה! לא!". לאחר שהאישה נלקחת, נכנס לחדר חייל נוסף ומתקרב אל עבר עיילה, השוכבת בלי נוע, ראו: שם, דקה 0:19:20-0:19:06. ככל שצעדי החייל מתקרבים, נשימותיה נעשות כבדות וגופה רועד. כשהחייל נוגע בה, עיילה מסתובבת אליו בפחד בידיעה מה צפוי לה. ראו: שם, דקה 0:19:29-0:19:22.

⁶⁷³ ראו למשל: שם, דקה 0:13:39-0:10:42. בסצנה זו ניכרת הטכניות של מעשה האינוס: ההצבה המסודרת, זה לצד זה, של השולחנות שעליהם הנשים נאנסות, והאופן הזהה של האונס מרמזים שמעשים אלה הם חלק ממנגנון אסטרטגי צבאי, שמטרתו טיהור אתני. שיטת אינוס זו שבה ומוצגת כשעיילה נאנסת על ידי החייל פיטר, ראו: Jolie שם, דקה 1:31:11-1:30:38. שיטת אינוס זו שבה ומוצגת גם בסרטים נוספים העוסקים בגורלן של הנשים במלחמה ולאחריה, ראו למשל: Wilson (לעיל, הערה 587) דקה 0:56:34-0:54:23 דקה Larysa Kondracki, *The Whistleblower* (2010) ו-0:36:25-0:33:47.

אקשן או מלהידרדר למחוזותיה של אמנות הבחילה. הדבר נעשה בעיקר על ידי ההתמקדות בנקודת המבט הנשית בנוגע להתרחשויות.

סיפורם של דניאל ועיילה דומה במידה רבה לסיפורם של רומיאו ויוליה,⁶⁷⁴ סיפור שבלשונה של ז'וליה קריסטבה הוא "סיפור של הזוג הבלתי-אפשרי".⁶⁷⁵ אבל לעומת אהבתם של רומיאו ויוליה, המסמלת אהבה טהורה וכנה,⁶⁷⁶ במקרה זה כלל לא ברור אם מערכת היחסים של דניאל ועיילה ראויה לשם אהבה. מתח זה נשמר לאורך כל היצירה כשלעיתים השניים נראים כזוג אוהבים נורמלי, ולעיתים הם פוגעים או מנסים לפגוע זה בזה באופן אנוש. לעומת ההמאבק בין משפחת מונטגיו למשפחת קפולט, המרוסן במידת-מה בידי משפטו של הנסיך,⁶⁷⁷ המאבק בין הקבוצות האתניות ביוגוסלביה אינו מרוסן בידי ריבון משותף, וכך מעגל האלימות תופח⁶⁷⁸ לממדים זוועתיים. קריסטבה מוסיפה ומתארת כי בסופו של דבר בסיפור אהבתם של רומיאו ויוליה "השנאה היא שמנצחת",⁶⁷⁹ ונדמה כי גם בסיפורם של דניאל ועיילה השנאה היא המובילה את הנרטיב לסופו הטרגי. הקונפליקט האתני שב ושובר את הנורמליות של הזוגיות לאורך הסרט כולו. כך למשל כשאביו של דניאל שולח אותו להרוג את עיילה, הוא אינו מצליח לעשות זאת.⁶⁸⁰ במקום זאת הוא אונס אותה ולאחר מכן אומר לה: "מדוע לא נולדת סרבית".⁶⁸¹ גם מצדה של עיילה סבלם של בני עמה אינו מאפשר לה לשקוע בנורמליות, והיא חשה תחושות אשם על מצבה הטוב יחסית עקב החסות שפרש עליה דניאל:

עיילה: לפעמים אני חשה חרטה עמוקה בהיותי כאן איתך.
דניאל: בחיך. זה ממש לא משנה. זה לא משנה דבר אילו היית שם בחוץ איתם.
עיילה: אבל אני לא צריכה לישון עם הרוצחים שלהם.
דניאל: [מתפרץ בכעס] את חושבת שהאנשים שלך לא רוצחים, מה? את חושבת שאת טובה יותר? חפה מפשע? [...].⁶⁸²

הביטוי הבולט ביותר ל"אהבה" מצדו של דניאל מתרחש עם הגעתה של עיילה למחנה השבויים יחד עם נשים נוספות. מיד עם הגעתן אחד החיילים אונס את אחת הנשים לעיני חברותיה, וחייל אחר גורר את עיילה אל עבר השולחן ומתכוון לאונסה. ברגע זה מופיע דניאל ואומר לחייל כי הוא יעשה זאת במקומו. דניאל מציל את עיילה ואינו אונס אותה.⁶⁸³ התנהלות זו מלמדת לכאורה על הצדדים המוסריים בדמותו

⁶⁷⁴ צ'רלס ומרי למב, **מספורי שקספיר** (אהרן אמיר - תרגום, תשכ"ב) בעמ' 301-323. ויליאם שקספיר, **רומאו ויוליה** (אברהם עוז - תרגום, 2003) בעמ' 7: "מזרע הנקם של בני הריב זוג אוהבים אמלל ראה כן אור". ראו גם דבריה של יוליה, שם, בעמ' 44: "אהבתי האחת והיחידה משנאתי היחידה נולדה. [...] כי אתחייב לאהוב את שנוא נפשי, את האויב".

⁶⁷⁵ ז'וליה קריסטבה, **סיפורי אהבה** (מיכל בן-נפתלי - תרגום, 2006) בעמ' 206; למב שם, בעמ' 303 ו-306.

⁶⁷⁶ מאיר רוסטון, "רומיאו ויולייט", **העולם השיקספירי** (מאיר רוסטון - עורך, 1965) 133, בעמ' 133.

⁶⁷⁷ שקספיר (לעיל, הערה 674) בעמ' 92: "[...] על שנאתכם שלמתי גמולי יקר: בריב הזה דמי שלי נגר. אבל כעת אחמיר את גזר דיני: כלכם עוד תבכו את אסוני. [...] רומאו את ורונה חיש יצא, ולא-בן-מות הוא אם ימצא. שאו המת; וגזר דיני בצע. חונן רוצחים הוא בעצמו רוצח"; למב (לעיל, הערה 674) בעמ' 313.

⁶⁷⁸ על מעגל האלימות, ראו: ברוך פליכס ולטש, **טבע מוסר ומדיניות - רמת החיים ומלחמת נצח** (תש"י) בעמ' 142-144.

⁶⁷⁹ קריסטבה (לעיל, הערה 675) בעמ' 214.

⁶⁸⁰ Jolie (לעיל, הערה 670) דקה 1:37:07-1:38:19.

⁶⁸¹ שם, דקה 1:38:20-1:39:52 ו-1:39:52-1:37:07.

⁶⁸² שם, דקה 1:19:01-1:21:23.

⁶⁸³ שם, דקה 0:10:42-0:13:39.

של דניאל, אך קשה לצופה להתגבר על הספק המקנן בו שמא מניעיו היו אנוכיים, שכן בהמשך הסרט מוצגות סצנות רבות שבהם יחסי המין בין דניאל לעיילה נעשים בכפייה.⁶⁸⁴

כך למשל בסצנה שבה עיילה נלקחת ממגורי הנשים לחדרו של דניאל. בהיכנסה לחדר עיילה נוהגת כמי שהשלימה עם גורלה ומיד צועדת אל עבר המיטה ומתיישבת בשוליה בלי לומר מילה ובלי להביט בדניאל.⁶⁸⁵ דניאל מודיע לה שפרס עליה את חסותו: "אמרתי לאנשים שלי שאני לא מרשה שיגעו בך, שאת הרכוש שלי".⁶⁸⁶ מצוקתה של עיילה, חוסר רצונה וחוסר האונים שהיא מצויה בו מוצגים על המרקע, והצופה עשוי להבין שלו היה הדבר תלוי בה, היא לא הייתה שוכבת עם דניאל. הצופה מפתח אפוא יחס אמביוולנטי לדמותו של דניאל. מעשי הזוועה המיוחסים לו מרוככים במידה רבה על ידי דמותו הדמונית של אביו הכופה את רצונו על בנו.

בהמשך הסרט דניאל מעודד את עיילה לברוח מן המחנה. הוא מסביר לה כי מצב הדברים עלול רק להחמיר, וכי לא יוכל להגן עליה לנצח אף שהיה רוצה בכך. הוא מבקש ממנה לנצל את ההזדמנות ולברוח בעודו מבטיח לה שלא יעצור בעדה ואף יעזור לה להימלט. נראה כי עיילה מתלבטת כיצד לנהוג, ולבסוף בוחרת להישאר עם הנשים במחנה.⁶⁸⁷ למרות אכזבתו מהחלטתה, דניאל שב ופונה אליה ומעדכן אותה שהוא הועבר לסרייבו וחייב לעזוב מיד. הוא שב ומבקש ממנה לברוח ומציע לה להימלט בשעה שהחיילים שיכורים ולא יבחינו בה.⁶⁸⁸ רק לאחר עזיבתו ולאחר שנלקחה לשמש כמגן אנושי לחיילים⁶⁸⁹ עיילה מחליטה לנצל הזדמנות ולנהוג לפי הצעתו. כשהחיילים עורכים מסיבה בבסיס, היא נמלטת⁶⁹⁰ ומצטרפת לקבוצה הכוללת את אחותה ומסייעת ללחימה מן הצד המוסלמי.⁶⁹¹ בהמשך הסרט, כחלק מתוכנית שרקמה הקבוצה עיילה נלכדת בשנית,⁶⁹² ודניאל, ששמח לראותה בחיים,⁶⁹³ ממנה אותה לציירת האישית שלו בכדי להצילה.⁶⁹⁴ בהמשך הדברים מתברר שחסותו של דניאל אינה מספקת הגנה מוחלטת, ועיילה

⁶⁸⁴ ראו: שם, דקה 1:39:52-1:37:07 ו-0:26:11-0:24:41. כשדניאל מזמן את עיילה לחדרו, הוא משפיל אותה מילולית בעודו מכוון את רובהו לעברה: "אחד החברים המוסלמים שלך היה במרחב שלי. ואני חושב עליך, תוהה [...] האם עיילה תהרוג את דניאל?". ראו למשל שיחה המתנהלת ביניהם בתקופת השבי השנייה שלה, על מערכת היחסים ביניהם. עיילה מתארת את עצמה כאסירה של דניאל, ואילו דניאל סבור שהיא אסירה רק אם איננה רוצה להיות עמו. הוא מחזר אחריה ומגיש לה אגס למאכל. שם, דקה 1:13:16-1:12:06.

⁶⁸⁵ שם, דקה 0:19:59-0:19:30.

⁶⁸⁶ שם, דקה 0:22:35-0:20:01. עיילה נרתעת מדבריו וצועדת לאחור, והוא משחרר אותה לצאת מחדרו, ראו: שם, דקה 0:22:35-0:20:01. יוער כי בסצנה זו עיילה שומרת על שתיקה ומסיטה את מבטה מפניו של דניאל.

⁶⁸⁷ שם, דקה 0:35:50-0:32:21.

⁶⁸⁸ שם, דקה 0:40:12-0:39:47.

⁶⁸⁹ שם, דקה 0:59:07-0:57:30.

⁶⁹⁰ שם, דקה 0:54:35-0:51:45.

⁶⁹¹ שם, דקה 1:06:40-1:05:34.

⁶⁹² שם, דקה 1:09:50-1:06:44.

⁶⁹³ שם, דקה 1:11:35-1:10:37.

⁶⁹⁴ שם, דקה 1:13:16-1:12:06.

נאנסת בידי החייל פטר, אשר,⁶⁹⁵ כך נרמז, פעל בהתאם לפקודתו של הגנרל וקויביץ – אביו של דניאל.⁶⁹⁶

דניאל מבין כי עיילה נאנסה בזמן היעדרו,⁶⁹⁷ ומכה אותה בעודו מטיח בה קללות והאשמות:

דניאל: [...] את. מה עשית? מה עשית?
עיילה: אתה הבאת אותי לכאן!
דניאל: מה עשית?
עיילה: אתה עשית את זה?
דניאל: מה עשיתי?
עיילה: אבא שלך עשה...
דניאל: - שקרנית! מה עשית? את משקרת כלבה! את משקרת!
עיילה: אבא שלך! הוא הכניס אותי!
דניאל: - לא, הוא לא! את משקרת, כלבה! את משקרת! [מביט בכך הציור, רואה את פניו המצוירות של אביו ויוצא מהחדר נסער].⁶⁹⁸

התנהלותו של דניאל מזכירה את הייצוגים שנדונו בעידן השתיקה: תחילה הוא רואה בעיילה, קורבן האונס, את האשמה בדבר. הוא מתעלם מכך שהוא זה שכלא אותה והותירה חסרת אונים. לאחר שהוא יוצא מהחדר הוא ממחר לנקום בפטר. במהלך סיור אל עבר נקודות תצפית הרחוקה מהמפקדה הוא שולף את אקדחו ויורה בו בגבו.⁶⁹⁹ לכאורה נקמה זו מלמדת שדניאל הבין שעילה הייתה קורבן, אבל התנהלותו תואמת דווקא ייצוגים מעידן הכבוד, כשהוא כגבר מבקש להגן על רכוש-עיילה ולפגוע בגבר שפגע בכבודו. מיד לאחר הרצח דניאל מגיע נסער למפקדה של אביו, פורץ את הדלת ובין השניים מתנהל דיאלוג שבו האב גוער בבנו ואף סוטר לו על פניו ומבקש ממנו לחסל את עיילה.⁷⁰⁰

דמותה של עיילה נותרת דמות שניתן להזדהות עמה כמעט לאורך כל העלילה. לצופה ברור כי היא מקיימת עם דניאל מערכת יחסים כפויה. סצנה המבליטה את טיבם הכפוי של היחסים מתרחשת דווקא בתום אקט מיני משותף. דניאל מזמין את עיילה לרקוד בתוך החדר כשהוא לבוש מדים והיא עירומה. במהלך הריקוד נראית שוב פגישתם הראשונה בימי השלום, אז בילו השניים יחד מרצון ורקדו במועדון לבושים בגדים חגיגיים.⁷⁰¹ הבגדים הנלבשים בעת שלום ונפשטים בעת מלחמה מסמלים את חופש הרצון והבחירה של עיילה, שאבדו לה עקב שביה.

למרות זאת, בניגוד לעידנים קודמים עיילה אינה נותרת פסיבית וחסרת אונים זמן רב. לאחר שהיא בורחת מן השבי היא שבה אליו ברצון בצעד טקטי שמטרתו השגת מודיעין בשביל חברי הקבוצה, הכוללת את אחותה ומסייעת ללחימה מן הצד המוסלמי. עיילה מנצלת את קשריה עם דניאל ומגלה על שהות

⁶⁹⁵ ראו: שם, דקה 1:30:15-1:30:24. סצנת האונס של עיילה נעשית שלא במקרה במקביל לחזרתו של דניאל למפקדה מביצוע משימה. הוא נראה נכנס לבניין המפקדה, ואז התמונה קופצת לכמה שניות לסצנה שבה החייל אונס את עיילה על השולחן בדומה לאופן שנאנסה אוסמה חברתה.

⁶⁹⁶ בתום ביקור במחנה אחד החיילים הבכירים מעדכן את הגנרל על בנו. הוא משבח אותו רבות, אבל גם דואג להזכיר את הבחורה המוסלמית שדניאל שומר לעצמו זמן ממושך מדי לטעמו. ראו: שם, דקה 1:17:10-1:17:37. הגנרל מבקר בחדר שעילה כלואה בו ודורש ממנה לצייר דיוקן שלו, ראו: שם, דקה 1:24:39-1:29:35. לפני שהיא מסיימת את הדיוקן הגנרל עוזב את החדר ומאפשר לחייל פטר להיכנס. פטר מצווה על עיילה "נקי את השולחן שלך", ובמקביל פושט את מעילו. שם, דקה 1:29:37-1:29:59.

⁶⁹⁷ ראו: שם, דקה 1:30:38-1:31:11. דניאל מבחין בפטר יוצא מרוצה מחדרה של עיילה, ולאחר שהחייל מברך אותו לשלום דניאל מבין את שהתרחש בהיעדרו וממהר להיכנס.

⁶⁹⁸ שם, דקה 1:31:00-1:32:16.

⁶⁹⁹ שם, דקה 1:32:20-1:33:07.

⁷⁰⁰ שם, דקה 1:33:20-1:34:46: "אמך תתהפך בקברה אם היא תדע מה שאתה עושה. אתה חושב שזה בסדר להיות עם זונה מוסלמית? [...] דניאל בן. תיפטר ממנה. היא לא בשבילך. תאמין לי. זה דם רע".

⁷⁰¹ שם, דקה 1:22:30-1:24:20.

מתוכננת של קבוצת חיילים בכללם דניאל בכנסייה. השהות במקום זה, כך מסביר לה דניאל, נעשית מכיוון שבדרך כלל לא מפציצים כנסיות.⁷⁰² עיילה, כפי הנראה, מעבירה את המידע לקבוצת הלוחמים, ואלה מטמינים מטען בכנסייה ומפוצצים אותה על יושביה. דניאל שורד בדרך נס את הפיצוץ ומבחין בחוץ באחותה של עיילה.⁷⁰³ בסצנה הבאה הוא מתפרץ לחדרה של עיילה, מטיח בה את חשדותיו ולבסוף מממש את רצון אביו והורג אותה.⁷⁰⁴ בסצנת הסיום דניאל מבין כי המעשים שביצע הופכים אותו לפושע מלחמה, והוא מסגיר את עצמו לכוחות האו"ם.⁷⁰⁵

בניגוד לעידנים הקודמים, אז התאפיינו הדמויות הנשיות בשוליות ובחוסר ישע,⁷⁰⁶ בסרט **ארץ של דם ודבש** הדמויות הנשיות מוצגות כדמויות אקטיביות, העושות את כל הדרוש כדי להכתיב את סיפור חייהן בעצמן. דוגמה לכך כבר הוצגה לעיל בסרט **כאילו אני לא שם**, שם השתמשה סמירה במיניותה כדי לשרוד. ואלם בסרט זה פעולותיהן של עיילה ואחותה אינן נותרות בתחומי הנשיות העדינה המבקשת לשרוד. תוצאות מעשיהן באות לידי ביטוי בהתקפה המלחמתית האלימה, תחום שנהוג לראותו ולהציגו כתחום בלתי-נשי בעליל.

מעשיה של עיילה מציבים אתגר בפני ההערכה המוסרית של מעשיה. בדומה לסיפור דלילה ושמרון, עיילה מנצלת את חולשתו של דניאל כדי לפגוע בו. אופן ההצגה של עיילה עשוי לעורר ספק בהיותה קורבן וכן ביקורת על צעדיה. בניגוד לדמותו הדמונית של מקס בספר **פילגשו של קומנדנט**,⁷⁰⁷ דמותו של דניאל היא דמות מורכבת, שהטוב והרע משמשים בה בערבוביה. לנוכח זאת, חוץ מהקושי שהאקטיביות של עיילה ואחותה מעוררת, יש לכאורה עוד טעם לפגם במעשיה, שכן הם עשויים לבטא כפיות טובה כלפי דניאל. עם זאת, כמו שפורט במבוא לפרק זה,⁷⁰⁸ דווקא דמותה המורכבת של עיילה מאפיינת יותר מכול את העידן החדש. האישה אינה יכולה ואינה אמורה להיות טלית שכולה תכלת, ואף על פי כן אין לראות בה אשמה בפגיעתה המינית. המציאות מורכבת יותר מהיחס הפשוט שבין האנס-הדמוני-הזאב ובין האישה-הקורבן-השה, ועם זאת, אף שאינן שה תמים, הנשים ראויות להגנה מפני אלימות מינית בעת מלחמה.

סיכום

היצירות ששויכו לעידן החדש כללו שתי מאפיינים עיקריים. הראשון הוא ההתמקדות בחוויה הנשית: האישה איננה עוד אובייקט במשחק החיים הגברי, אלא סובייקט פעיל. המושפלת ולא המשפיל, המתניסרת ולא המייסר, המעונה ולא המענה - האישה היא המצויה במוקד היצירות. המאפיין השני הוא התמודדות גלויה ונכוחה עם תופעת האלימות המינית נגד נשים בעת מלחמה. השילוב בין שני מאפיינים אלה הוא המאפשר את ההתפתחות מעידן הכבוד. במקום סיפורו של אנס, הקהל זוכה לפגוש בסיפור של

⁷⁰² שם, דקה 1:48:07-1:42:03.

⁷⁰³ שם, דקה 1:57:01-1:54:18.

⁷⁰⁴ שם, דקה 1:57:53-1:57:10.

⁷⁰⁵ שם, דקה 1:59:52-1:58:37.

⁷⁰⁶ ראו למשל אחדות מהיצירות שנידונו בפרק זה: Lengyel (לעיל, הערה 40); Borowski (לעיל, הערה 42); יוריס (לעיל, הערה 45); כגן (לעיל, הערה 49); פינק (לעיל, הערה 208); קביאטקובסקי-פנחסיק (לעיל, הערה 273); Reinhardt (לעיל, הערה 281).

⁷⁰⁷ ראו לעיל בפרק זה בסמוך לציון הערות שוליים 495, 500, 504.

⁷⁰⁸ ראו לעיל בפרק זה בסמוך לציון הערת שוליים 492.

נאנסת; במקום שיח הכבוד המרמז על פגם מוסרי בקורבן ומתמקד בעונג - מעוות ודמוני ככל שיהיה - היצירות משתמשות בשיח חדש, השולל כל פגם מוסרי מן הקורבן ומתמקד בכאב ובדיכוי. אף שלכל היצירות משותפת הריסתו של מבנה הכבוד הישן, את המבנה החדש הדמויות בוונות במגוון צורות וגווניו. עיקר ההבדל מקורו במגוון אופני ההתמודדות עם המתח שנוצר בין גיבורה נשית אקטיבית ובין קורבן נטול אשמה. כך למשל מתאר גדי טאוב את הדרישות הסותרות שהציב הפמיניזם הפוסט-מודרני בפני הספרות:

מצד אחד נמצאת הדרישה להעמיד סטריאוטיפים אלטרנטיביים שיעודדו את יציאתן של נשים מן המשבצת המסורתית, שיחלצו אותן מן הדימוי החלש, הפגיע והפיזי שלהן. מצד שני הספרות נדרשת גם שלא להשכיח לרגע את העוול שנעשה להן, כלומר לתאר אותן כקורבנות. ספק אם אפשר לצפות מכתובה ספרותית שתמלא את שתי המשימות החינוכיות הללו גם יחד, ועוד תישאר בו בזמן מדיום אומנותי.⁷⁰⁹

למרבה המזל, כמו שכותב טאוב עצמו, האמנות איננה מחליפה את חוויית החיים ואת המציאות בפרוגרמה אקדמית סטירילית,⁷¹⁰ וכך, בניגוד להערכתו הפסימית של טאוב, נראה שיצירות העידן החדש מלמדות אותנו שאין צורך ומקום להתבצר באחד הקטבים: "טוֹב אֲשֶׁר תֵּאָחַז בָּזָה, וְגַם-מִזָּה אֶל-תֵּנִחַ אֶת-יָדְךָ".⁷¹¹ על אף מידת האיזון המשתנה בין "גיבורות" ל"קורבנות", עצם העובדה שיש איזון היא הנותנת! הצופה מסוגל להכיל את מורכבותה של הגיבורה הנשית - גיבורה שאינה עוד פסיבית וחסרת אונים, אלא אישה אקטיבית, אישה הנוקמת והורגת, אישה הנוקטת צד במלחמה האלימה ואף משתמשת במיניותה; ולמרות כל אלו, אין להטיל בה אות קלון בשל הפגיעה המינית שחוותה, ובמידת האקטיביות שלה אין כל טעם לקולא ביחס לאנס. ברי כי אם נקצין קטבים אלו תיווצר סתירה בלתי ניתנת ליישוב, ברם זה אינו מתרחש ביצירות העידן החדש, ואלה מצליחות לשמור על איזון סביר ואמין בין הקטבים, ואולי אף באות ללמדנו שאם יש סתירה, ייתכן שזו המציאות; ובמציאות זו יש למצוא את הדרך המוצלחת ביותר להילחם בתופעת האלימות המינית נגד נשים בעת מלחמה.

⁷⁰⁹ גדי טאוב, *המרד השפוף: על תרבות צעירה בישראל* (2000) בעמ' 198.

⁷¹⁰ שם, בעמ' 187.

⁷¹¹ קהלת ז', 18.

סיכום ומסקנות

- במהלך המחקר שורטטה תמונה תלת-ממדית של היחס התרבותי לתופעת האלימות המינית בעת מלחמה:
- א. הממד הראשון מצביע על עצם ההלימה בין המשפט לספרות ולקולנוע. כמו שהובהר בפרק א, הלימה זו עשויה להיות מובנת לנוכח הרקע התאורטי העשיר המבהיר כי המשפט, הספרות והקולנוע – כולם ביטויים לתרבות שבתוכה הם מתקיימים ופועלים.
 - ב. הממד השני מחדד ומדגיש את הממד הראשון. ההלימה שתוארה איננה יחס שהתקיים ברגע אחד בלבד, אלא יחס שהמשיך והתפתח במקביל במשפט, בספרות ובקולנוע לאורך התהליך שהתפרס ממלחמת העולם השנייה ועד ימינו.
 - ג. הממד השלישי מצביע על הדמיון בין תוצרי תרבות שניתן לשייכם למגוון תרבויות. על ממד זה לא הורחב רבות במהלך המחקר, אולם כפי שהובהר בפרקים א ו-ב, הוא עשוי להיות מובן לנוכח היותה של האלימות המינית בעת מלחמה תופעה רווחת בכל התרבויות וכמעט בכל התקופות המתועדות בהיסטוריה; ולנוכח ההתפתחויות הפוליטיות והטכנולוגיות המאפשרות, בעיקר בעשרות השנים האחרונות, לדבר על תרבות גלובלית או למצער על היבטים כלל תרבותיים.

כדי להציג תמונה זו שורטטו במהלך המחקר שני צירים:

- א. הציר הראשון הוא ציר ההתפתחות המשפטית, שתואר בפרקים ג ו-ד, שעניינם המשפט הבינלאומי והמשפט הלאומי בהתאמה.
- ב. הציר השני הוא ציר ההתפתחות בספרות ובקולנוע, שתואר בפרק ה.

בהתבסס על רעיון שהובע במחקר קודם, מתוך ביסוסו והרחבתו, חולק כל אחד מהפרקים ג, ד ו-ה, לשלושה חלקים עיקריים, שכונו עידנים.¹ העידנים, כשם, משקפים מסגרת כרונולוגית, אך לא רק זאת. כל עידן משקף גם מסגרת נרטיבית, כלומר מסגרת המעניקה משמעות והקשר לממד הנורמטיבי, בין שהופיע בשדה המשפט ובין שהופיע בשדה הספרות והקולנוע.

מהבחינה הכרונולוגית נפרשו שני הצירים על פני התקופה שממלחמת העולם השנייה ועד ימינו. למרבה הצער בשנים אלה התרחשו מלחמות רבות, ולפיכך התמקד המחקר בשלוש מלחמות עיקריות: מלחמת העולם השנייה, מלחמת וייטנאם והמלחמה ביוגוסלביה. כך שויכה לכל עידן מלחמה אחת: העידן הראשון תיאר את המצב המשפטי קודם למלחמת העולם השנייה ובסמוך לאחריה; העידן השני תיאר את ההתפתחויות מתום מלחמת העולם השנייה ועד תחילת מלחמת וייטנאם ובסמוך לאחריה; והעידן השלישי תיאר ההתפתחויות מאז החלה הלחימה בשטחה של יוגוסלביה לשעבר, דרך הקמתם של בתי דין פליליים בינלאומיים אד-הוק בשטחה של יוגוסלביה לשעבר וברואנדה ואופן פעולתם עד מועד כתיבת שורות אלו.

¹ הכוונה בעיקר לחלוקה שמציעה חגאי-פריי, ראו: אלונה חגאי-פריי, "על הדרה ופשעים יוצאים מן הכלל - פשעי מין, פמיניזם והמשפט הבינלאומי הפלילי", **המשפט** טז (תשע"א) 259. ראו גם: Alona Hagay-Frey, *Sex and Gender Crimes in the New International Law: Past, Present, Future* (2011).

מן הבחינה הנרטיבית זכה כל אחד מהעידנים לשם המשקף את מאפייניו העיקריים של היחס התרבותי לתופעת האלימות המינית בעת מלחמה. העידן הראשון כונה "עידן השתיקה", העידן השני – "עידן הכבוד", והעידן השלישי – "עידן חדש – מפנה אל עבר הקול הנשי". בחלקים הבאים יוצגו ממצאיו העיקריים של המחקר על פי החלוקה לעידנים. בכל עידן יוצגו זה לצד זה הממצאים המשפטיים והממצאים הספרותיים והקולנועיים. על ידי הצבת הצירים זה לצד זה מתגלה הרצף הכרונולוגי של ההתפתחות ונחשפים ההקבלה והתואם בין המשפט לספרות ולקולנוע.

עידן השתיקה

בצדו המשפטי עידן זה מתאפיין בהתעלמות מתופעת האלימות המינית בעת מלחמה או למצער בהתייחסות מרומזת ומינורית אליה. תחום המשפט הבינלאומי (פרק ג) החל לתפוס תאוצה בעקבות מלחמת העולם השנייה, תהליך שבא לידי ביטוי בהצהרות בינלאומיות, בוועידות² ולבסוף בהצטרפותן של ארבע המדינות המנצחות לאמנת לונדון הבינלאומית³ ולהקמתן של הערכאות בנירנברג וטוקיו לשפיטת פשעי המלחמה. על אף העיסוק המשפטי הענף במוראות המלחמה, נראה שנושא האלימות המינית נדחק לקרן זוית. בסעיף 6 לאמנת נירנברג צוינו המעשים שהם בגדר פשעים שבסמכותו העניינית של בית הדין לעסוק – "פשעים נגד השלום", "פשעי מלחמה" ו"פשעים נגד האנושות".⁴ ואולם האמנה לא התייחסה ישירות למעשים של אלימות מינית ואונס במלחמה,⁵ ובמשפטי נירנברג נותרו מעשים מסוג זה מחוץ לכתבי האישום. אף שעיון בפרוטוקול בית הדין מעלה שהתובעים הציגו לפני בית הדין בנירנברג ראיות על מעשים מסוג זה,⁶ בפסק הדין, הנפרס על פני 179 עמודים, המילה "אונס" אינה מופיעה אפילו פעם אחת.⁷ באמנת טוקיו, בדומה לאמנת נירנברג, אלימות מינית ואונס לא נמנו עם המעשים שהוגדרו במפורש "פשעים נגד האנושות" או "פשעי מלחמה",⁸ ואולם באופן תקדימי, בניגוד להתעלמות במשפטי נירנברג, במשפטי טוקיו מעשים אלו נכללו בכתבי האישום כפשעי מלחמה וכפשעים נגד האנושות, המפרים את המנהגים ואת ההסכמים הבינלאומיים המוכרים.⁹ גם בפסק הדין חלה התפתחות ראשונית בנוגע לתופעה זו, וכך, להבדיל מפסק הדין בנירנברג, בפסק הדין בטוקיו מעשי האונס והאלימות המינית נכללים בסקירת הראיות, בייחוד בכל הנוגע להשתלטות האכזרית של החיילים היפנים על העיר הסינית נאנקינג בסוף 1937.¹⁰ כמו כן לראשונה בשדה המשפט הבינלאומי הורשעו ארבע אנשי צבא בדרגות פיקוד גבוהות בגין אי-מניעת מעשי זוועה הכוללים בין היתר אלימות מינית ואונס שביצעו פקודיהם.¹¹ בניגוד לדרג הפיקודי

² ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערות שוליים 120, 122, 128, 133, 135, 136, 140.

³ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 145.

⁴ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 151.

⁵ להרחבה ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 149.

⁶ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 183.

⁷ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 192.

⁸ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 203.

⁹ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 218.

¹⁰ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 240.

¹¹ על ארבעת המורשעים – הגנרל מאטסוי איוונה (Matsui Iwane) וסגנו, מוטו אקירא (Muto Akira), השר הירוטה קוקי (Hirota Koki) והמרשל האטה שונרוקו (Hata Shunroko) – ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערות שוליים 258-242.

הבכיר, האנשים עצמם כלל לא הועמדו לדין.¹² ראוי לציין כי תעשיית השעבוד המיני של נשים בידי הצבא היפני ("נשות הנוחות") נותרה ללא כל התייחסות של בית הדין בטוקיו, אף שראיות על כך הגיעו לפתחו.¹³ בהקשר זה ראוי לציין כי ההתפתחויות המינוריות שהתרחשו בשלהי עידן השתיקה נעשו מתוך הסתמכות על תפיסה הרואה באונס פשע הפוגע בכבוד המשפחה, בכבוד הקהילה ובמעגל הרחב יותר, בכבוד אומתה של הקורבן, ובכך שלהי עידן השתיקה מדגימים את מה שמאוחר יותר, בעידן הכבוד, נעשה תופעה רחבה ובולטת הרבה יותר.

ההתנהלות במשפט הלאומי (פרק ד) לא הייתה טובה בהרבה. מדינות רבות בכללן גרמניה (הן בשלטון הנאצי והן בשלטון בעלות הברית), איטליה, רוסיה, ארצות הברית ויפן גילו ניצנים ראשונים של התמודדות עם האלימות המינית שביצעו חייליהן הן בתחום החקיקה והן בתחומי ההעמדה לדין והענישה; אבל ככלל אפשר לומר כי גם כשאזר המשפט הלאומי את כוחותיו והחל להתמודד עם האונס ועם האלימות המינית של נשות הצד היריב, נעשה הדבר בדרך כלל במחשכים, באופן מינורי ביותר ומתוך אינטרסנטיות צרת אופקים של המדינות כגון השאיפה לשמור על תדמית חיובית.¹⁴

יחסם של הספרות והקולנוע (פרק ה) בעידן זה לתופעה הנדונה תאם את היחס המשפטי. הממצא החשוב ביותר, שעליו כבר עמדו חוקרים אחדים, הוא ההתעלמות הגורפת של הספרות והקולנוע מתופעת האלימות המינית במלחמה. רבים מהיוצרים שכתבו על המלחמה, אם על בסיס חוויותיהם ואם מתוך דמיון, בחרו שלא להתייחס לנושא כלל. גם כשניתן לאתר יצירות אחדות העוסקות בנושא, הדבר נעשה באופן מינורי, אופמיסטי ומרחיק, או לחלופין באופן התולה אשמה וקלון בקורבנות עצמן. ביטויים בולטים למגמת השתיקה מצינו בין היתר בספר **יומנה של אנה פרנק**, שבמהלכו ההתייחסות למעשי האלימות המינית נעשית באמרת אגב כחלק ממכלול הזוועות המתרחשות;¹⁵ ובספר **זיכרונות של החיים שלאחר המוות**, שבו המספרת מרחיקה עצמה ממקרי האונס והאלימות המינית וחולקת עם הקורא, בקיצור נמרץ, את הדברים ששמעה מפי ניצולה אחרת שאת שמה היא בוחרת שלא להזכיר.¹⁶

ביטויים בולטים להטלת הקלון בקורבנות ולתחושות האשמה שהן חשו מצינו בין היתר בספר **נשים בלשכת הגיהנום**, שכבר בתחילתו מוצגת התפיסה שנשים שנראו מסתובבות בחברת חיילים גרמנים הן נשים מופקרות הראויות לקלון חברתי;¹⁷ ובספר **הוא הלך בשדות**, המציג את הקלון והאשמה שחשה מיקה, בעברה שפחת מין של רופא המחנה, ואת האופן שנתפסה בחברה הקיבוצית כמי שניצלה הודות למיניותה המפוקפקת.¹⁸

מבט כולל אל עבר התפיסות התרבותיות הרווחות של עידן השתיקה מלמדנו כי תופעת האלימות המינית בעת מלחמה נתפסה כתופעה שולית שאין צורך או אפשרות של ממש להתמודד עמה, מעין רפיון ידיים גלובלי שניתן לסכמו במילים: "תמיד בעת מלחמה מתרחש אונס".¹⁹

¹² ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 259.

¹³ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 260.

¹⁴ ראו לעיל בפרק ד בסמוך לציון הערות שוליים 5, 10, 24, 35, 46, 63, 72, 100.

¹⁵ ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 36.

¹⁶ ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 40.

¹⁷ ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 49.

¹⁸ ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 90.

¹⁹ קתרין מקינון, **פמיניזם משפטי בתאוריה ובפרקטיקה** (עידית שורר - תרגום, 2005) בעמ' 113.

בתום עידן השתיקה ובתחילת עידן הכבוד התרחשה תופעה תרבותית מרתקת: גל של יצירות שבמוקדן תיאורים גרפיים ובוטים של מעשי האלימות המינית. כאלה הם למשל הספרים **בית הבובות**²⁰ ו**הציפור הצבועה**²¹ והסרט **שוער הלילה**.²² תופעה זו כונתה "אמנות הבחילה", ואפשר לראות בה מעין ניסיון פרוץ להשתחרר מכבלי השתיקה. במחוזותיה הקיצוניים של סוגה זו (כגון הספר **הייתי כלבתו הפרטית של קולונל שולץ**) העיסוק באלימות המינית בעת המלחמה מתמקד בעונג פרוורטי על סף הפורנוגרפיה. ייתכן שדווקא אותה שבירת טאבו קיצונית היא שאפשרה את ההתקדמות התרבותית אל עבר עידן הכבוד.

עידן הכבוד

בעידן זה החל המשפט (פרקים ג ו-ד) לנקוט צעדים משמעותיים בכדי למגר את תופעת האלימות המינית בעת מלחמה, ומאפיינו העיקרי הוא סיווגם של מעשים אלה כעברות הפוגעות בכבוד לסוגיו (Honor, Dignity ו-Respect).²³ בתחום המשפט הבינלאומי (פרק ג) בולטות בייחוד ההתפתחויות שחלו בעקבות אמנת ז'נבה הרביעית משנת 1949 ושני הפרוטוקולים המשלימים לאמנות ז'נבה משנת 1977. מתוך 159 סעיפי אמנת ז'נבה הרביעית, רק סעיף אחד, סעיף 27, מתייחס במפורש לעברות של אונס ואלימות מינית המבוצעות בעת המלחמה, והוא מתייחס אליהן כעברה הפוגעת בכבוד (Honour).²⁴ בפרוטוקולים המשלימים נוספו עוד שלושה סעיפים המתייחסים ישירות למעשים של אלימות מינית: סעיף 75(2)(b) וסעיף 176(1) לפרוטוקול הראשון²⁵ וסעיף 4(2)(e) לפרוטוקול השני.²⁶ כל הסעיפים הללו מתייחסים אף הם לאלימות המינית כמעשה הפוגע בכבוד. ראוי לציין כי גם סעיפים אחרים אפשר לפרש באופן הרואה באלימות המינית עברה, אך הדבר אינו מופיע במפורש בלשון החוק.²⁷ השימוש במונחים של כבוד (ובפרט במונחים Honor ו-Respect) מלמד על האינטרס להגן על כבודם של הגבר, החברה והאומה, ובכך הוא תורם להנצחת סטראוטיפים פסולים; דוחק לקרן זוית את תפיסת האונס כעברה אלימה; ומדגיש את פגיעתה של האלימות המינית בכבוד חלף הפגיעה הפיזית והנפשית. ההתמקדות בפגיעה בכבוד מעמידה במרכז הדיון המשפטי את הקורבן במקום את מבצע העברה.²⁸

המלחמה העיקרית הנדונה בעידן זה היא מלחמת וייטנאם, שהתאפיינה בכך שמעשי האונס והאלימות המינית שבוצעו במהלכה לא נדונו לפני ערכאה בינלאומית כלשהי. ההעמדה לדין, הכרעות הדין וגזרי הדין נעשו לפני ערכאות לאומיות-אמריקניות בלבד (פרק ד), ולפיכך בגזרה זו חלו רוב ההתפתחויות. כבר בתחילת שנות החמישים אפשר לאתר במשפט הלאומי האמריקני סימנים ראשוניים להשרשת

²⁰ ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 113.

²¹ ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 136.

²² ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 155.

²³ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 279.

²⁴ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 327.

²⁵ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 371 ו-381.

²⁶ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 401.

²⁷ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 227, 340, 388, 408.

²⁸ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 424.

היסודות של אמנות ז'נבה בחקיקה הצבאית,²⁹ ובעקבות מלחמת וייטנאם הוגשו כתבי אישום הן נגד חיילים שהשתתפו ישירות במעשי אלימות מינית והן נגד מפקדיהם בגין אחריותם הפיקודית.³⁰ השגת נתונים מספריים או בייקטיביים מתקופה זו איננה פשוטה, ואולם בזהירות המתבקשת אפשר לטעון ששיעורי ההעמדה לדין וההרשעה נמוכים ביותר ואף הליכי הענישה מותירים תחושה שהדין עם מבצעי העברות לא מוצה.³¹ ראוי לציין כי חולשותיו של המשפט הלאומי לעומת המשפט הבינלאומי בולטים ביותר בעידן זה. בפסקי הדין האמריקניים ניתן לראות כיצד שקלו גורמי האכיפה והשפיטה שיקולים שלא היו באים לידי ביטוי לפני ערכאות בינלאומיות, כמו למשל סלחנות כלפי גיבורי המלחמה השבים מן החזית, החשש לפגיעה במוטיבציה של החיילים או בתדמית הציבורית של המדינה ומוסדותיה ואינטרסים פוליטיים בקרב בעלי הדרגות הגבוהות.

המאפיין העיקרי של היחס המשפטי לתופעה הוא הצבת הפגיעה בכבודם של האומה, המשפחה והגבר כרציונל לאיסור המשפטי על מעשי האלימות המינית נגד נשים. הקישור בין אלימות מינית לכבוד אינו מתייחס לכבודה הסגולי של האישה נפגעת העברה, אלא משקף תפיסות פטריארכליות הרואות באישה את רכושם של הגברים בחייה (פרק ג). יתרה מזאת, את הקישור בין האלימות המינית לכבוד אפשר להבין לא פעם באופן המפחית את חומרתן של עברות המין בהשוואה לעברות אלימות אחרות; וגרוע מכך, הוא מטיל כתם של קלון בנפגעת העברה, משל אשמתה היא שכבודם של הגברים בחייה נפגע. למעשה, חלף ההתמקדות בכאבה ובסבלה של האישה קורבן העברה, הגבר ש"רכושו" נאנס נהפך לנפגע העיקרי (פרק ב ו-ג).

גם בעידן זה קיימת התאמה רבה בין היחס המשפטי למעשים מסוג זה ובין יחסם של הספרות והקולנוע (פרק ה). ראשית, גם בשדות הספרות והקולנוע גדל במידה ניכרת היקף ההתמודדות עם התופעה. שנית, בדומה לשיח המשפטי, גם יצירות הספרות והקולנוע של עידן הכבוד מתאפיינות בקשירת קשר הדוק בין הכבוד בהקשרו הפטריארכלי לאלימות המינית. הפגיעה המינית כרוכה בקלון או בביזוי חברתי, ולא בתחושות של פגיעה בכבודה העצמי של הנאנסת. מוטיב השב ועולה ביצירות רבות בעידן זה הוא הצבת דימויים של בתולה וזונה כשני קצותיו של הרצף מכובד-מאוס בנוגע להתנהגות המינית הנשית. במקרי הקיצון מוצגות גם נשים שנאנסו בעת המלחמה או קיימו יחסי מין בכדי להציל את חייהן כ"זונות" חסרות כבוד, הראויות לגנאי. אחד הביטויים הבולטים והקיצוניים לכך הוצג בסיפור **ניירות**,³² במהלכו אות הקלון "זונה" מוטבע בנערה בתולה ששכבה לראשונה עם גבר כדי להשיג מסמכים שביכולתם להציל את חייה ואת חיי אמה. דוגמה נוספת הוצגה בספרה של פאניה פנלון **תזמורת על תנאי**, שבמהלכו המחברת מתארת כיצד חברתה הנערה התמימה, הבתולה והשמנמנה, נהפכה במהרה לזונה - נערת קאפו.³³

אמנם אחדות מיצירות הספרות והקולנוע מבקרות את שיח הכבוד האופף אותן, אבל הדבר נעשה מנקודת מבט גברית, המצליחה אולי להרוס או להגחך את מבנה הכבוד הישן, אך אינה מציעה לו אלטרנטיבה ראויה. נראה שיוצריהן ודמויותיהן של היצירות בעידן הכבוד לא יכלו להתעלות מעבר למגבלות השפה שהטיל עליהם השיח. הקוראים והצופים אינם לומדים אפוא על הקשר שבין הפגיעה

²⁹ ראו לעיל בפרק ד בסמוך לציון הערת שוליים 165.

³⁰ ראו לעיל בפרק ד בסמוך לציון הערות שוליים 203.

³¹ ראו לעיל בפרק ד בסמוך לציון הערות שוליים 309.

³² ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 208.

³³ ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 219.

המינית לכבוד דרך אינטרוספקציה של האישה הנפגעת, אלא דרך אקסטרופקציה של הסובבים אותה; הכבוד הוא כלי לאכיפת הקונפורמיות על נשים ולא כלי לקידום האוטונומיה שלהן; הדמויות הנשיות נותרות כאובייקטים ארוטיים של המבט המציני "הגברי"; והביקורת כלפי שיח הכבוד נשמעת באמצעות דמותו של הגבר המוסרי, דמות ההופכת בלי משים לקורבן של מוראות המלחמה במקומה של האישה, הקורבן האמיתי של האונס, שקולה עדיין אינו נשמע. דמותו של "הגבר המוסרי" בולטת מאוד בסרטים על מלחמת וייטנאם **פלאטון**³⁴ ו**חטאי מלחמה**³⁵. בסרטים אלה ניתן לראות סרטים ביקורתיים כלפי התפיסות הרווחות של עידן הכבוד, ברם התמקדותם ב"גבר המוסרי" הופכת אותו ל"קורבן" של המלחמה חלף הנשים שחוו פגיעה מינית.

ראוי להדגיש כי התפיסות שרווחו בעידן הכבוד, על אף כל הביקורת הראויה כלפיהן, הן תפיסות המקדמות הגנה על נשים מפני אלימות מינית במלחמה, גם אם הרציונל לכך נעוץ בשאיפה להגן על כבודם של האומה, המשפחה והגבר.

עידן חדש - המפנה אל עבר הקול הנשי

המאפיין העיקרי של ההתפתחות המשפטית בעידן זה הוא ההשתחררות מכבלי תפיסת העולם הארכאית, הרואה באישה חפץ ורכוש, אישה שההגנה עליה נועדה לשרת תכלית אחרת חשובה ממנה. בעידן זה האישה נתפסת כמי שראויה להגנה לעצמה, ולא משום שהפגיעה בה פוגעת בעקיפין בגברים בחייה. וכך, גם כשנעשה שימוש במונח כבוד, הכוונה לכבודה העצמי והסגולי של האישה נפגעת העברה (Dignity), ולא לכבודם של אחרים. עוד מתווספת בעידן זה התמודדות משפטית ראשונית עם הקשיים שמנגנוני האכיפה והשפיטה מציבים בפני נפגעת העברה, וכן עם הקשיים שנפגעת העברה חווה כשהיא מנסה לשוב לחיים תקינים בחברתה.

בשדה המשפט הבינלאומי חלו ההתפתחויות החשובות ביותר בעקבות הקמתו של בית הדין הפלילי ליוגוסלביה ובית הדין הפלילי לרואנדה (פרק ג). סעיף 5 לחוקת בית הדין, שכותרתו "פשעים נגד האנושות", כולל תשעה סעיפים קטנים כשאחד מהם - סעיף 5(g) - הוא הסעיף היחיד שהאונס מצוין בו במפורש כעברה על חוקת בית הדין.³⁶ התפתחות מקבילה נעשתה גם בסעיף 3 לחוקת רואנדה.³⁷ באמצעות פרשנות משפטית אפשר להחשיב עוד סעיפים כאוסרים מעשים של אלימות מינית. הכללת האונס ברשימת העברות שהן עברות נגד האנושות היא ללא ספק צעד התפתחותי חשוב, ואולם ראוי לציין שאונס הוא עברת המין היחידה שנכללה במפורש ברשימת העברות שבסמכותו של בית הדין ליוגוסלביה לדון בהן, בניגוד לאמנת ז'נבה הרביעית ולפרוטוקולים המשלימים, שהציגו רשימה רחבה יותר של מעשי אלימות מינית.

נכון למועד כתיבת שורות אלו הוגשו לפני בית הדין ביוגוסלביה יותר מ-160 כתבי אישום נגד ראשי מדינות, שרים, מנהיגים פוליטיים ואנשי צבא ומשטרה שהיו מעורבים בסכסוכים ביוגוסלביה לשעבר, 78 מהם מייחסים לנאשמים מעשים של אלימות מינית. מתוך 78 הנאשמים הללו הואשמו בסך הכול 21 נאשמים בגין מעשי אונס ו/או אלימות מינית נגד נשים בהתאם לסעיף 5(g) (ראו נספח א טבלה א). כל יתר

³⁴ ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 361.

³⁵ ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 372.

³⁶ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 456.

³⁷ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 522.

הנאשמים הואשמו בהתאם לסעיפים אחרים כשמנסחי כתב האישום פירשו אותם ככוללים גם מעשים של אלימות מינית.³⁸

פסקי הדין של הערכאות ביוגוסלביה וברואנדה כוללים כמה התפתחויות משפטיות הנוגעות להגנה על נשים מפני אלימות מינית בעת מלחמה (ראוי לזכור שבתי דין אלה טרם סיימו את פועלם וכי במועד כתיבת שורות אלו מתנהלים בין כותליהם מספר לא מבוטל של תיקים). התפתחויות אלה כוללות למשל את הגבלת השימוש בהסכמת הקורבן כהגנה בעברות של אלימות מינית בעת מלחמה; את הגדרת האונס כעינוי, כרצח עם, כשעבוד וכרדיפה;³⁹ ואת פיתוחה של דוקטורינת הפעילות העבריינית המשותפת (JCE - Joint criminal enterprise) בנוגע למעשים של אלימות מינית.⁴⁰

בכל הנוגע למשפט הלאומי (פרק ד), לפני המלחמה כבר היו ברפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה כמה הוראות חוק שהתייחסו למעשים של אלימות מינית בעת מלחמה. ברם, המלחמה פירקה את הרפובליקה, ועל כן לא היה מי שיאכוף את החוק.⁴¹ מאוחר יותר הוטל עיקר הטיפול בעברות שבוצעו במלחמה על כתפיה של הקהילה הבינלאומית. עם זאת, ב-3 ביולי 2002 הוקם בבוסניה-הרצגובינה בית משפט לאומי. בעקבות ההכרזה על סיום עבודתו של בית הדין הפלילי הבינלאומי ליוגוסלביה לשעבר, עלה הצורך להסמיך את בית המשפט המקומי להעמיד לדין נאשמים בפשעי מלחמה.⁴² החוק הפלילי וקוד סדר הדין הפלילי של בית המשפט הלאומי מתייחסים בפירוש למגוון רחב של מעשי אלימות מינית (כגון כפייה של קיום יחסי מין או אקט מיני, שעבוד מיני, כפיית זנות, היריון כפוי ועיקור כפוי) כמעשים שהם בגדר "פשעים נגד האנושות" ו"פשעי מלחמה נגד אזרחים".⁴³ נכון למועד כתיבת שורות אלו עניינם של שישה נאשמים שהחל להישמע לפני הערכאה הבינלאומית הועבר לערכאה הלאומית. נאשמים אלה הואשמו בגין אחריותם למגוון של מעשי אלימות מינית, והם אף הורשעו והחלו לרצות את עונשם.⁴⁴

גם בעידן זה נמצא תואם בין היחס המשפטי ליחס הספרותי והקולנועי לנושא שבדין (פרק ה). המאפיין הראשון של היצירות מן העידן החדש הוא ההתמקדות בחווייה הנשית. האישה אינה עוד אובייקט במשחק החיים הגברי, אלא סובייקט המצוי במרכז היצירות. המושפלת ולא המשפיל, המתייסרת ולא המייסר, המעונה ולא המענה – נשים אלה מצויות במוקד היצירות. דוגמאות בולטות לדמויות נשיות שכאלה הוצגו בסרט הגרמני הטוב⁴⁵ ובספר פילגשו של קומנדנט.⁴⁶ ביצירות אלו מעשי האלימות המינית מוצגים מנקודת מבטן של הנאנסות; הדמויות הנשיות אינן דמויות פסיביות, אלא דמויות אקטיביות המניעות את גלגלי העלילה; בשתי היצירות הגיבורות מצליחות להתגבר על חוסר האונים שלהן ולהרוג את האנס, הרג שנעשה באופן סימבולי באקדחו של האנס עצמו. המאפיין השני של היצירות הוא ההתמודדות הגלויה והנכוחה עם תופעת האלימות המינית נגד נשים בעת מלחמה ועם

³⁸ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 540.

³⁹ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 476, 489, 563, 572, 582.

⁴⁰ ראו לעיל בפרק ג בסמוך לציון הערת שוליים 595.

⁴¹ ראו לעיל בפרק ד בסמוך לציון הערת שוליים 315.

⁴² ראו לעיל בפרק ד בסמוך לציון הערת שוליים 326.

⁴³ ראו לעיל בפרק ד בסמוך לציון הערת שוליים 327.

⁴⁴ ראו לעיל בפרק ד בסמוך לציון הערת שוליים 331.

⁴⁵ ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 532.

⁴⁶ ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 495.

תוצריה כגון ההיריון והלידה. כך למשל בסרטים **כאילו שאני לא שם**⁴⁷ ו**גרבאוויצה** חלק ניכר מן הנרטיב מוקדש להצגת התמודדותן של קורבנות האונס עם ההיריון ועם הלידה הבלתי-רצויים.⁴⁸

השילוב בין שני מאפיינים אלו הוא המאפשר את התפתחות השיח ואת סיומו של עידן הכבוד ותחילתו של עידן חדש: חלף סיפורו של אנס הקהל זוכה להיפגש עם סיפורה של נאנסת; חלף שיח הכבוד המרמז על פגם מוסרי בקורבן ומתמקד בעונג - מעוות ודמוני ככל שיהיה - היצירות משתמשות בשיח חדש השולל מהקורבן כל פגם מוסרי ומתמקד בכאב ובדיכוי. בעידן החדש היצירות מציגות באמצעות "הגיבורה הנשית" תפיסה ערכית אלטרנטיבית. תפיסה זו שוללת במגוון טכניקות את אות הקלון שדבק בקורבנות האלימות המינית ומעלה על נס את ערך החיים במקום ערכים כגון כבוד האומה, הקדושה, הטהרה והפרישות. תפיסה זו גם מתייחסת אל האיומים ואל סכנת החיים כגורם שווה ערך לכוח בכל הקשור לשלילת אשמתה המוסרית של נפגעת העברה, ובכך יוצאת בקריאה לקבלן בחברה באופן שיסייע להן לשוב לחיים תקינים שלמים ובריאים בקהילתן.

הספרות והקולנוע הם ענפים של עץ התרבות. כולם ניזונים מהעץ ומזינים אותו ואגב כך גם משפיעים זה על זה - אם במישרין כשני ענפים המשתרגים זה בזה או מצלים זה על זה, ואם בעקיפין על ידי השפעתם על הגזע ועל השורשים, שבתורם משפיעים על הענף השכן. בחינת ההתפתחויות שחלו ביחסם של המשפט, הספרות והקולנוע לתופעת האלימות המינית בעת מלחמה מגלה תואם והלימה מרתקים בין התחומים. מחקר זה אינו מתיימר לקבוע איזה תחום השפיע על חברו, וסביר מאוד להניח שמדובר בתנודות תרבותיות שהושפעו מגורמים רבים נוספים; עם זאת מהמחקר עולה כי לאורך כל הציר הכרונולוגי הנחקר השינויים הנורמטיביים במשפט ובתפיסות היסוד המצויות בבסיסו תואמים את אופיים של הייצוגים העולים בספרות ובקולנוע.

רוברט קאבר לימדנו כי "[...] החוק והנראטיב אחוזים זה בזה בלי הפרד".⁴⁹ לדידו אי-אפשר להבין את החוק כלל, כל שכן לחיות על פיו, אלמלא אותה מסגרת נרטיבית קהילתית המעניקה לו משמעות: "יצירת משמעות משפטית - בריאת חוק - מתחוללת תמיד באמצעות תווך שהוא תרבותי במהותו".⁵⁰ דא עקא, קהילה השרויה במלחמה דואגת להישרדותה ולאינטרסים הפרטיים שלה, ומתקשה מאוד לפתח נרטיבים שיקדמו הגנה על האויב המבקש את נפשה, או בלשונו של פליכס ולטש: "היצור הרוחני ששמו אומה נעשה למעשה בעיקר צוות-מלחמה בלבד לעילויה של רמת-החיים. שהרי כך הם פני הדברים באמת. כי על כן נלחמות האומות זו בזו".⁵¹ בשעת מלחמה מוסדות המשפט המדינתיים, האוסרים על האונס בימות שלום, נתפסים בעיני הקהילה כבלתי רלוונטיים לנשות האויב. יתרה מזאת, פעמים רבות הקהילה מקדמת נרטיבים הפוכים שבעקבותיהם אונס נשות הצד היריב נהפך למעשה ראוי לשבח. הנה אמו של סיסרא מייבבת בעד האשנב: "מְדוּעַ, בְּשֵׁשׁ רָכְבוֹ לְבֹא מְדוּעַ אֶחָרוֹ, פְּעָמֵי מִרְכָּבוֹתָיו";⁵² וכנגדה מרגיעות

47 ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 587.

48 ראו לעיל בפרק ה בסמוך לציון הערת שוליים 641.

49 רוברט קאבר, **נומוס ונראטיב** (אביעד שטיר - תרגום, יוסף א' דוד - עריכה, תשע"ב) בעמ' 1.

50 שם, בעמ' 7-8.

51 פליכס ברוך ולטש, **טבע מוסר ומדיניות - רמת החיים ומלחמת נצח** (תש"י) בעמ' 27.

52 שופטים ה, 28.

"חֲכָמוֹת שְׂרוּתֶיהָ"⁵³ ואומרות: "הֲלֹא יִמָּצְאוּ יִחְלְקוּ שָׁלָל, רַחֵם רַחֲמָתֶיךָ לְרֹאשׁ גִּבֹּר שָׁלָל צָבָעִים לְסִיסְרָא, שָׁלָל צָבָעִים רַקְמָה"⁵⁴. רַחֵם הָאִשָּׁה⁵⁵ (או אולי אפילו שניים) הופכים שווי ערך לרקמה צבעונית; זו דוגמה לאופן שהנרטיבים הפנים-קהילתיים יכולים לקדם החפצה (דה-הומניזציה) של האישה בצד היריב, שאינה אלא שכר עמלו של הגבר הלוחם.

חסרונותיו של המשפט הלאומי, המושפע אנושות מהאנוכיות הקיבוצית, יכולים למצוא מזור במבנה של משפט בינלאומי. ברם, על אף כל המאמצים לשפרו ולשכללו, קשה לתלות תקווה רבה מדי בכך שהמשפט הבינלאומי, על אף האימפוטנטיות שלו, יצליח לשאת על כתפיו לבדו את נטל ההגנה על נשים מפני אלימות מינית בעתות מלחמה. כמו ש"השלום הנצחי" עשוי להיוותר שלט סטירי התלוי בכניסה לבית הקברות,⁵⁶ ייתכן שההגנה על נשים מפני אלימות מינית בעת מלחמה תיוותר חלומם של הוזים. לדברי ג'ון רולס עולם שבו לכולם אמונה זהה לשלנו אינו בא בחשבון.⁵⁷ אם נשדך רעיון זה לרעיונותיו של קאבר, נמצא תמונה פסימית למדי. הקהילה הנרטיבית היא זו שיוצרת את המשפט, והאינטרסנטיות הקהילתית הצרה תביא לידי מניעת השימוש במשפט הלאומי כדי להגן על האויב, ואף תעשה ככל יכולתה לשמר את האימפוטנטיות של המשפט הבינלאומי.

אבל על אף התמונה הפסימית שצוירה לעיל, ההתפתחות שהוצגה במחקר מלמדת כי ההגנה על נשים מפני אלימות מינית בעת מלחמה איננה רק חלום באספמיה. בתקופה שבין מלחמת העולם השנייה לימינו ניכרת התקדמות תרבותית אל עבר תפיסות המקדמות הגנה על נשים. התקדמות זו נותנת את אותותיה בשדה המשפט, ואף מביאה לידי תוצאות מעשיות ונראות לעין. מחקר זה לא ביקש למצוא הסברים לתופעה, אלא רק להצביע על התרחשותה במקביל בשתי הזירות. אבל בשורות אחרונות אלו אציין כי דומני שההתקדמות המתוארת במחקר לא הייתה מושגת אלמלא אותה מגמה הולכת וגוברת של "תרבות בינלאומית", תרבות המאפשרת שיח יוצר משפט בידי קהילה בינלאומית. שיח זה, דווקא בשל היותו על-לאומי, מצליח לראות את את החומרה ואת הפסול שבפגיעה המינית גם כשהנפגעת היא האישה מן הצד היריב.

⁵³ שם ה', 29.

⁵⁴ שם ה', 30.

⁵⁵ ראו לדוגמה: רש"י, שופטים ה', 30: "מענים נשים יפות בישראל, וכל איש מהם יש לו במטתו שתין ושלוש נשים"; רד"ק, שופטים ה', 30 – "רחם רחמתיים. נערה או שתי נערות. לראש גבר. לכל גבר יש לו נערה או שתי נערות מהשלל [...]"; רבי דוד אלטשולר, מצודת ציון, שופטים ה', 30: "רחם רחמתיים. רוצה לומר, עלמה ושתי עלמות, וקראן לשון בזיון, על שם הרחם".

⁵⁶ עמנואל קאנט, "על השלום הנצחי", **מהי נאורות?** – מאמרים פוליטיים (יפתח הלרמן-כרמל – תרגום, פני איפרגן – עריכה, 2009) 127, עמ' 129.

⁵⁷ ג'ון רולס, **חוק העמים** (שחר פלד – תרגום, יצחק [יאני] נבו – עריכה, 2010) בעמ' 58.

מקורות

ספרות בעברית

ספרים

- אברהם מיכאל, **אנוש כחציר - על האדם: גוף ונפש, רגש, שכל ורצון** (תשס"ח).
- אוחנה דוד, **לא כנענים, לא צלבנים: מקורות המיתולוגיה הישראלית** (תשס"ח).
- אוכמני ע', **תכנים וצורות – אוצר ערכים ספרותיים** (1957).
- אונגר הנרי, **קולנוע ופילוסופיה** (1991).
- אורון יאיר, **זהות יהודית ישראלית** (תשנ"ג).
- אלמוג שולמית, **משפט וספרות** (2000).
- אלמוג שולמית, **משפט וספרות בעידן דיגיטלי** (2007).
- אלמוג שולמית, **נשים מופקות** (תשס"ח).
- אלמוג שולמית, **עיר משפט סיפור** (2002).
- אלן ג'ו, **וייטנאם - המלחמה (האחרונה) שאמריקה הפסידה בה** (יעל סלע-שפירו – תרגום, 2010).
- ארד יצחק, **טרבלינקה, אבדן ומרד** (תשמ"ג).
- אריסטו, **פואטיקה** (יעקב גולומב - עורך, יואב רינון - מתרגם, תשס"ג).
- אריסטו, **פוליטיקה – ספרים א, ב, ג** (נורית קרשון – תרגום, 2009).
- אשמן אהובה, **תולדות חוה: בנות, אמהות ונשים נוכריות במקרא** (2008).
- בונדי רות, **לפתע בלב המזרח** (1975).
- בורנשטיין יגאל, **ספרות, סרט ומלחמות האזרחים של התרבות** (התשנ"ח).
- בורקהארט יעקב, **עיונים בדברי ימי עולם** (חיים איזיק - מתרגם, תשכ"ב).
- ביאלר י"ל, **אלי אלי נפשי בכי** (ורשה, 1945).
- ביוור אנטוני וקופר ארטמיס, **פריס לאחר השחרור: 1944-1949** (רפי קינן – תרגום, 2005).
- ביוור אנטוני, **נפילת ברלין** (אריה חשביה - תרגום, 2003).
- ביוור אנטוני, **סטלינגרד** (כרמית גיא - תרגום, 2000).
- בן-ארי ניצה, **דיכוי הארטיקה: צנזורה וצנזורה-עצמית בספרות העברית 1930-1980** (2006).
- בן-נפתלי ארנה ושני יובל, **המשפט הבינלאומי בין מלחמה לשלום** (תשס"ז).
- בראון לאוויז, **שפחות מין: סחר נשים באסיה** (דפנה לוי - תרגום, תשס"ב).
- בראונמילר סוזן, **בניגוד לרצוננו – גברים, נשים ואונס** (שרה סייקס ואילנה גולן - תרגום ועריכה, 1980).
- ברגמן שמואל הוגו, **מבוא לתורת ההכרה** (הת"ש).
- ברטוב עמר, **היהודי בקולנוע: מה"גולם" ל"אל תגעו לי בשואה"** (תשס"ח).
- ברלין ישעיה, **האנושות - בול עץ עיקש** (תשנ"ה).
- ברק אהרון, **פרשנות תכליתית במשפט** (תשס"ג).
- ברק אהרון, **פרשנות במשפט** (כרך ראשון: תורת הפרשנות הכללית, תשנ"ב).
- ברק אהרון, **פרשנות במשפט** (כרך שני – פרשנות החקיקה, תשנ"ג).

גולדין שמחה, **עלמות אהבוך, עלמות אהבוך** (תשס"ב).

גולדנברג עמוס, **טארומה בגוף ראשון - כתיבת יומנים בתקופת השואה** (תשע"ג).

גור ענת, **מופקרות – נשים בזנות** (2008).

גורביץ' דוד, **פוסטמודרניזם - תרבות וספרות בסוף המאה ה-20** (1998).

גריץ קליפורד, **פרשנות של תרבויות** (1990).

גרני יוסף, **בין אושוויץ לירושלים** (תשנ"ח).

דינשטיין יורם, **ההגנה של ציות לפקודות מגבוה במשפט הבינלאומי** (תשכ"ה).

דינשטיין יורם, **המשפט הבינלאומי והמדינה** (1971).

הארט הל"א, **חוק, חירות ומוסר** (אליה גילדין - תרגום, 2006).

הורוויץ מנחם, **"זנות", האנציקלופדיה העברית** טז (תשכ"ג).

הלוי גבריאל, **תורת דיני העונשין** (כרך א, התשס"ט).

וולצר מיכאל, **מלחמות צודקות ולא צודקות** (תשמ"ד).

וינריב אלעזר, **בעיות בפילוסופיה של המוסר** (מהדורה שניה, כרך ג', תשס"ח).

ויתקון אלפרד, **משפט וחברה** (תשט"ז).

ולטש ברוך פליכס, **טבע מוסר ומדיניות - רמת החיים ומלחמת נצח** (תש"י).

זיו מיכאל ולנדאו יעקב מ', **פרקים בתולדות העמים בדורנו 1945-1970** (תשל"ג).

זילברג משה, **כך דרכו של תלמוד** (תשכ"ב).

זנד שלמה, **הקולנוע כהיסטוריה - לדמיין ולביים את המאה העשרים** (תשס"ו).

טאוב גדי, **המרד השפוף - על תרבות צעירה בישראל** (2000).

טאוסטר יוליאן, **המשטרים הפוליטיים באירופה** (כרך שלישי, עריכה - טיילור קול, תרגום - דוד סיון, תשכ"ו).

טובי טל, **כמו לאכול מרק בסכין - המעורבות האמריקנית בווייטנאם 1959-1973** (2006).

טלמון יעקב, **אחדות וייחוד - מסות בהגות היסטורית** (תשכ"ה).

טלמון יעקב, **חידת ההווה - עיונים בהיסטוריה היהודית בפרספקטיבה אוניברסלית** (תשס"ב).

יעוז חנה, **סיפורת השואה בעברית כסיפורת היסטורית וטרנס-היסטורית** (1980).

כהן אסתר (ניומן), **במשפט הפלילי הבינלאומי - העמדתם לדין של רודנים ופושעי מלחמה** (התשס"ט).

כהן חיים, **המשפט** (מהדורה שנייה, תש"ס).

כוכבי אריה י', **הדרך למשפטי נירנברג - גיבוש מדיניות הענישה כלפי פושעי מלחמה** (אילנה דנון – תרגום, 2006).

לאינג רונלד ד', **האני החצוי** (רבקה יהושע - תרגום, תשל"ח).

לוי זאב, **הרמנויטיקה** (1986).

לוי זאב, **הרמנויטיקה במחשבה היהודית בעת החדשה** (תשס"ו).

לוי יובל ולדרמן אליעזר, **עיקרים באחריות פלילית** (תשמ"א).

לוינס עמנואל, **אתיקה והאינסופי - שיחות עם פיליפ נמו** (מהדורה שלישית, יעקב גולומב - עריכה, אפרים מאיר - תרגום, תשס"ג).

לורנד רות, **היופי בראי הפילוסופיה** (תשס"ז).

ליבס תמר, **תקשורת כתרבות - טלוויזיה כסביבה של תרבות היום-יום** (כרך א, 2004).

למב צ'רלס ומרי, **מספרי שקספיר** (אהרן אמיר-צרגום, תשכ"ב).

מאוטנר מנחם, **משפט ותרבות** (תשס"ח).

מאוטנר מנחם, **משפט ותרבות בישראל בפתח המאה העשרים ואחת** (תשס"ח).

מורג רעיה, **הגבר המובס - קולנוע, טראומה, מלחמה** (2011).

מושקט מריון, **החברה הבינלאומית בהתפתחותה - קווי יסוד במשפט הבינלאומי** (1976).

מושקט מריון, **הלכה ומעשה ביחסים הבינלאומיים - קווי יסוד במשפט הבינלאומי** (כרך א, תשי"ט).

מילנר איריס, **הנרטיבים של ספרות השואה** (תשס"ט).

מירון דן, **הסתכלות ברבנוכר: על 'הכנסת כלה' מאת ש"י עגנון וסביביה** (1996).

מקינן קתרין, **פמיניזם משפטי בתאוריה ובפרקטיקה** (עידית שורר - תרגום, 2005).

מקליר מייקל, **וייטנאם – מלחמת 10,000 הימים** (עודד דגן - תרגום, תשנ"ג).

מק'ליש קנת, **אריסטו** (יהודה מלצר - עורך, אמיר צוקרמן - מתרגם, 2002).

מרגלית גלעד, **אשמה, סבל וזיכרון - גרמניה זוכרת את מתיה במלחמת העולם השנייה** (תשס"ז).

נגבי עירית, **סיפורי אונס בבית המשפט - ניתוח נרטיבי של פסקי דין** (2009).

נוסבאום מרתה ק', **צדק פואטי - הדמיון הספרותי והחיים הציבוריים** (אמנון רייכמן - עורך, מיכאל שקודניקוב - מתרגם, 2003).

נוריס כריסטופר, **דקונסטרוקציה - להלכה ולמעשה** (צבי מרמלשטיין - מתרגם, תשמ"ח).

ניטשה פרידריך, **אנושי אנושי מדי: ספר לחופשיים ברוח** (יעקב גוטשלק ואדם טננבאום - מתרגמים, תשס"ח).

ניטשה פרידריך, **מעבר לטוב ולרוע** (תרגום - ישראל אלדד, תשל"ט).

סארטר ז'אן-פול, **הבחילה** (הדרה לזר - תרגום, תשל"ח).

עוז עמוס, **סיפור על אהבה וחושך** (2002).

עציוני לימור, **גילוי עריות - ההיבט המשפטי של התופעה מנקודת מבטן של נשים בגירות קרבנות בילדות** (תשס"ט).

פוטראפרון פטרישה ס' ופוטראפרון רונלד ט', **המסר הסודי של הבושה - נתיבים לתקווה ולריפוי** (אמנון כץ - תרגום, תשס"ה).

פלר ש"ז, **יסודות בדיני עונשין** (כרך א, תשס"א).

פרלמן משה, **איך נתפס אייכמן** (תשכ"א).

פרנקל ויקטור, **האדם מחפש משמעות - מבוא ללוגותרפיה** (1970).

קאבר רוברט, **נומוס ונראטיב** (אביעד שטיר - תרגום, יוסף א' דוד - עריכה, תשע"ב).

קאנט עמנואל, **ביקורת כוח השיפוט** (שמואל הוגו ברגמן ונתן רוטנשטרייך - תרגום, מהדורה חמישית, תשס"ח).

קאנט עמנואל, **הנחת היסוד למטפיסיקה של המידות** (מ' שפי - תרגום, ש' שטין - עריכה, תשס"ג).

קויפמן יחזקאל, **תולדות האמונה הישראלית - מימי קדם עד סוף בית שני** (כרך שני, ספר א, תשכ"ט).

קמיר אורית, **כבוד אדם וחווה - פמיניזם ישראלי, משפטי וחברתי** (תשס"ז).

קמיר אורית, **שאלה של כבוד, ישראליות וכבוד האדם** (תשס"ה).

קריסטבה ז'וליה, **סיפורי אהבה** (מיכל בן-נפתלי - תרגום, 2006).

רובין יורם וואקי יניב, **דיני עונשין** (תשס"ט).

רוברטס ניקי, **זונות עושות היסטוריה - הסחר במין בחברה המערבית** (אפרת רותם מתרגמת, 2006).

רולס ג'ון, **חוק העמים** (שחר פלד - תרגום, יצחק (יאני) נבו - עריכה, 2010).

רוסטון מאיר, **"רומיו ויולייט", העולם השיקספרי** (מאיר רוסטון - עורך, 1965).

רמון-קינן שלומית, **הפואטיקה של הסיפורת בימינו** (חנה הרציג - תרגום, תשמ"ד).

רנצלר אסף, **שימוש חורג במקרקעין** (תשי"ע).

שביט עוזי, בעלות השחר - שירת ההשכלה: מפגש עם המודרניות (1996).
 שגב שמואל, וייטנאם – בין מלחמה לשלום (תשכ"ז).
 שהם ראובן, סנה בשר ודם - פואטיקה ורטוריקה בשירתו המודרניסטית והארכיטיפית של אורי צבי גרינברג (1997).
 שיין חיים, הפילוסופיה של המשפט - עיון ישראלי (תשס"ח).
 שלו שרה, השיח האלטרואיסטי: מוסר, נשים, פוליטיקה (תשס"ג).
 שפיגל נתן, קיקרו (תשמ"א).
 שפיגל נתן, תורת הפיוט לאריסטו - מימסיס וקאתארסיס (תשל"ב).
 שפירא אניטה, השואה - זיכרון פרטי וזיכרון ציבורי (1997).
 שפירא אניטה, יהודים חדשים יהודים ישנים (תשס"ג).
 שקספיר ויליאם, רומאו ווליה (אברהם עוז - תרגום, 2003).
 שרון גבע, אל האחות הלא ידועה - גיבורות השואה בחברה הישראלית (תשע"א).

ספרים ללא מחבר

וייטנאם - ספר שחור (אליעזר הלוי – תרגום, 1967).
 מדריך למורה, למנחה, לתלמיד בנושא "השואה ותקומת-ישראל בספרי ק' צטניק" (תשנ"ג).
 קבצי חוקים של העמים במזרח הקדמון (אברהם לבנון - תרגום, תשכ"ז).

מאמרים

מאמרים באסופות

אהרונסון שלמה, "ישראל קסטנר, oss ו'תיאוריית ראש החץ' בנירנברג", משפט והיסטוריה (דניאל גוטווין, מנחם מאוטנר – עורכים, תשנ"ט) 305.
 אוקו סיני, "על המושג 'תרבות'", מחשבות ודעות (י' בקר ושי' שפאן - עורכים, תשכ"א) 231.
 אלמוג שולמית, "חירות המשוררים - הדמיון הספרותי ותפישת האני", צדק פואטי - הדמיון הספרותי והחיים הציבוריים (אמנון רייכמן - עורך, מיכאל שקודניקוב - מתרגם, 2003) 181.
 אלמוג שולמית, "טראומה נרטיב ומשפט", ספר דליה דורנר (שולמית אלמוג, דורית ביניש ויעד רותם-עריכה, תשס"ט) 143.
 בובר מרטין, "על מהותה של התרבות", מחשבות ודעות (י' בקר ושי' שפאן - עורכים, תשכ"א) 219.
 בונול לואיס, "הצהרה", עולם בדים - אנתולוגיה לאמנות הקולנוע (הלגה קלר - עורכת, טליה איינהורן - מתרגמת, 1994) 132.
 בורשוק מאיה, אדיסיס יעל ובן דוד שר, "תפיסת תפקידי מגדר ורמת בוש בקרב נשים שנסחרו לעבודה בזנות", קרבנות: אכיפת החוק, מין וחברה (ישראל קים, יעקב בר-זוהר ולוי עדן – עורכים, תשס"ח) 281.
 בלוסטון ג'ורג', "מרומן לסרט - שתי דרכי-ראיה", עולם בדים - אנתולוגיה לאמנות הקולנוע (הלגה קלר - עורכת, יגאל בורשטיין - מתרגמת, 1994) 266.
 בן-נפתלי ארנה, "המקום שבו אנו צודקים?", אמנות - כל ההקשרים (אורה גולדנברג – עורכת, 1998) 204.
 בראשית חיים, זנד שלמה וצימרמן משה, "מבוא", קולנוע וזיכרון - יחסים מסוכנים? (2004) 8.
 ברגמן ש"ה, "מוסר ודעת בתורתו של ברגסון", הוגי דעות (מהדורה שנייה, תש"ל) 166.
 ברנזון צבי, "משפט ומוסר", ספר ברנזון (כרך ראשון - דן יחיד, אהרן ברק וחיים ברנזון - עורכים, 1997) 169.

ברק אהרן, "ההלכה השיפוטית והמציאות החברתית: הזיקה אל עקרונות היסוד", **מבחר כתבים** א (חיים כהן ויצחק זמיר – עורכים, תש"ס) 791.

גולונב יעקב, "בשולי התרגום וצלליו", **אנושי, אנושי מדי - ספר לחופשיים ברוח** (תשס"ח) 1.

גילטלי רוברט, "הקדמה", **נירנברג 1946 - הראיונות הגנוזים עם פושעי המלחמה הנאצים** (דפנה ברעם – תרגם, רוברט גילטלי - עריכה, תשס"ו) 11.

גלסנר אריק ודורפמן עירן, "מבוא", **נגד הדקונסטרוקציה** (מאירה טורצקי - מתרגמת, תשס"ה) ז.

גרינברג נעה וברעם ניר, "הקדמה", **אדוני התרבות - אנטומיה של יצרני תרבות ישראלים** (נעה גרינברג וניר ברעם - עורכים, תשס"ג) 7.

וויסלבסקי צ', "תרבות וציביליזציה בישראל", **מחשבות ודעות** (י' בקר ושי' שפאן - עורכים, תשכ"א) 71.

וינטר גיי, "ההבניה החברתית של שתיקה", **תרבות, זיכרון והיסטוריה** (כרך 1 - תמונות זיכרון, מאיר חזן ואורי כהן - עורכים, תשע"ב) 53.

ויסברוד רחל, "ההיסטוריה כמלודרמה: אקסודוס - הספר, הסרט והתרבות הישראלית", **מבטים פיקטיביים - על קולנוע ישראלי** (נורית גרץ, אורלי לובין וגיאד נאמן - עורכים, תשנ"ח) 281.

ויתקון אלפרד, "ראיית-החשבון והמשפט" **משפט ושיפוט** (תשמ"ח) 199.

זמיר יצחק, "אתיקה ומשפט", **ספר ברנזון** (כרך שלישי - גולל, אהרן ברק וחיים ברנזון - עורכים, 2007) 101.

זמיר יצחק, "משפט, אתיקה וכללי אתיקה לשופטים", **ספר מישאל חשין** (אהרן ברק, יצחק זמיר ויגאל מרזל - עורכים, 2009) 309.

זמיר צחי, "אתיקה, ספרות ומשפט", **צדק פואטי - הדמיון הספרותי והחיים הציבוריים** (אמנון רייכמן - עורך, מיכאל שקודניקוב - מתרגם, 2003) 153.

חשין מישאל, "הרהורים על אומנות המשפט", **משפט וספר** (תשנ"ז) 1.

טלמון יעקב, "ההיסטוריה האירופית כרקע לשואה", **השואה והתקומה** (תשל"ד) 11.

יהודה רפאל ורבלובסקי צבי, "נזיר, נזירות", **האנציקלופדיה העברית** כה (תשל"ד) 25.

ינאי ניצה ורפפורט תמר, "נידה ולאומיות: גוף האישה כטקסט", **התשמע קולי: ייצוגים של נשים בתרבות הישראלית** (יעל עצמון - עורכת, תשס"א) 213.

כהן חיים, "אלוהים כפיקציה משפטית", **להיות יהודי - תרבות, משפט, דת ומדינה** (2006) 44.

כהן נילי, "אהבת הגורל מול אהבת השליטה", **אמנות - כל ההקשרים** (אורה גולדנברג - עורכת, 1998) 217.

כהן עמיחי, "המשפט הפלילי הבינלאומי", **משפט בינלאומי** (מהדורה שנייה, תש"ע) 347.

כיארומונטה ניקולה, "הערה על הסרטים", **עולם בדים - אנתולוגיה לאמנות הקולנוע** (הלגה קלר - עורכת, יגאל בורשטיין - מתרגמת, 1994) 302.

מאוטנר מנחם, "המשפט כתרבות: לקראת פרדיגמה מחקרית חדשה", **רב-תרבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית - ספר הזיכרון לאריאל רוזן-צבי ז"ל** (מנחם מאוטנר, אבי שגיא ורון שמיר - עורכים, תשנ"ח) 545.

מאוטנר מנחם, "הפקולטה למשפטים: בין אוניברסיטה, לשכת עורכי-הדין ובית המשפט", **על החינוך המשפטי** (תשס"ב) 11.

מאיר מנחם, "הקדמה", **בניגוד לרצוננו: גברים, נשים ואונס** (שרה סייקס ואילנה גולן - תרגום ועריכה, 1980) 7.

מודריק-אבן חן היילי, "דיני מלחמה", **משפט בינלאומי** (מהדורה שנייה, יעל רונן – עורכת, תש"ע) 521.

מושקאט מריון, "מבוא", **משפט נירנברג - פסק-הדין של בית-הדין הצבאי הבין-לאומי** (תשכ"ב) 13.

מקלוהן מרשל, "סרט הקולנוע – גלגל החיים", **עולם בדים - אנתולוגיה לאמנות הקולנוע** (הלגה קלר - עורכת, יורם שדה - מתרגם, 1994) 355.

סוידלר אן, "תרבות בפעולה - סמלים ואסטרטגיות", **תקשורת כתרבות - טלוויזיה כסביבה של תרבות היום-יום** (תמר ליבס ומירי טלמון - עורכות, אורית פרידלנד - מתרגמת, כרך א, 2004) 77.

סיבל רובי, "המדינה", **משפט בינלאומי** (מהדורה שנייה, תש"ע) 77.

סיבל רובי, "מהות המשפט הבינלאומי", **משפט בינלאומי** (מהדורה שנייה, תש"ע) 43.

פודובקין ו"א, "החומר הפלאסטי", **עולם בדים - אנתולוגיה לאמנות הקולנוע** (הלגה קלר - עריכה, אהרן אמיר - תרגום, 1994) 75.

פורת אסף, "השתקפות המשפט בראי הקולנוע - יתמונתו של עורך הדין", **משפט וספר** (תשנ"ז) 365.

פרנק ז'אנין (לבנה), "על מחנות, זיכרון וקולנוע באירופה, 1955-1965", **קולנוע וזיכרון: יחסים מסוכנים?** (חיים בראשית, שלמה זנד ומשה צימרמן - עורכים, תשס"ד) 317.

קאנט עמנואל, "על השלום הנצחי", **מהי נאורות? - מאמרים פוליטיים** (יפתח הלרמן-כרמל - תרגום, פיני איפרגן - עריכה, 2009) 127.

קאנט עמנואל, "תשובה לשאלה: מהי נאורות?", **מהי נאורות? מאמרים פוליטיים** (יפתח הלרמן-כרמל - תרגום, 2009) 8.

קליין מייקל, "העידון הספרותי של פראנסואה טריפו", **עולם בדים - אנתולוגיה לאמנות הקולנוע** (הלגה קלר - עורכת, אילנה המרמן - מתרגמת, 1994) 167.

קלר הלגה, "הקדמה", **עולם בדים - אנתולוגיה לאמנות הקולנוע** (הלגה קלר - עריכה, 1994) 7.

קרמינצ'ר מרדכי ולבנון ליאת, "ביקורת שיפוטית על הסדרי טיעון - בעקבות ע"פ 1958/98 פלוני נ' מדינת ישראל", **מגמות בדיני הראיות ובסדר דין פלילי - ספר הרנון** (בעריכת ענת הורוויץ ומרדכי קרמינצ'ר, 2009) 289, בעמ' 325.

קרמינצ'ר מרדכי, "שינויים חברתיים ומגמות בהתפתחות המשפט", **המשפט בישראל - מבט לעתיד** (תשס"ג) 87.

רות ח"י, "תרבות ולשון", **מחשבות ודעות** (י' בקר ושי' שפאן - עורכים, תשכ"א) 243.

רייזמן דיוויד, "המילה המדוברת, המילה הכתובה ותמונת הקולנוע", **עולם בדים - אנתולוגיה לאומנות הקולנוע** (הלגה קלר - עורכת, יורם שדה - מתרגם, 1994) 347.

רייכמן אמנון, "משפט ספרות ואמפתיה: בין השעיית השיפוט להשהייתו", **צדק פואטי - הדמיון הספרותי והחיים הציבוריים** (אמנון רייכמן - עורך, מיכאל שקודניקוב - מתרגם, 2003) 161.

רתוק לילי, אחרית דבר: "כל אישה מכירה את זה", **הקול האחר - סיפורת נשים עברית** (1994) 261.

שטראוס ליאו, "הקדמה לתרגום האנגלי של 'ביקורת הדת של שפינוזה'", **"ירושלים ואתונה - מבחר כתבים** (תשס"א) 336.

שן ישעיהו וברמן רות, "מהאירוע הבודד למבנה הפעולה - שלבים בהתפתחות הנראטיבית", **היבטים קוגניטיביים של מבנה הנראטיב** (ישעיהו שן - עורך, 1995) 69.

תומאס אדווארד ג', "בודהא והבודהיזם", **האנציקלופדיה העברית ז** (תשכ"ח) 695.

מאמרים בכתבי עת

אהרונסון עילי ואלמוג שולמית, "משפט כקולנוע: מראית פני הצדק בעידן הדימוי הנע", **מחקרי משפט** כב (1) (2005) 9.

אוחנה דוד וויסטרין רוברט ס', "מבוא: נוכחות המיתוסים, ביהדות, בציונות, ובישראליות", **מיתוס וזיכרון: גילגוליה של התועדה הישראלית** (תשנ"ז) 11.

אלברשטין מיכל ואלמוג שולמית, "חינוך משפטי ומדעי הרוח - בין פרשנות לתורת הפרשנות", **דין ודברים** ג (תשס"ז) 21.

אלמוג שולמית ובנדור אריאל, "שופט וסופר - שיחה עם יצחק אנגלרד וא"ב יהושע", **מחקרי משפט** יח (שולמית אלמוג ואריאל בן דור - מנחים, תשס"ב) 17.

אלמוג שולמית, "משפט וספרות כמסע", **מחקרי משפט** יח (תשס"ב) 5.

אלמוג שולמית, "משפט וספרות, הלכה ואגדה", **מחקרי משפט** יג (תשנ"ז) 413.

אלמוג שולמית, "ספרות לצד משפט - הודעה, תודעה, אמת" **מחקרי משפט** יז (1) (2001) 279.

אלמוג שולמית, "עיני המערער חשכו - בין הנרטיבי לנורמטיבי", **מחקרי משפט** טו (1) (תשנ"ט) 295.

אלמוג שולמית, "זנות ודיני עבודה", **עבודה, חברה ומשפט** יב (התש"ע) 295.

ארגון סמי, "מיניות ונזירות", **כוורת** 15 (2007) 46.

ארידור בר-אילן יעל, "עובדות שנויות במחלוקת", **עיוני משפט** כד (1) (2000) 131.

בייסקי משה, "עשרים וחמש שנה לפתיחת המשפט בפני בית הדין הצבאי הבינלאומי בנירנברג", **הפרקליט** כו (תש"ל-תשל"א) 491.

בייקר אלן, "בית הדין הפלילי הבינלאומי (ICC)", **משפט וצבא** 16 (התשס"ג) 879.

בילסקי ליאורה, "נשים מוכות: מהגנה עצמית להגנת העצמיות", **פלילים** ו (תשנ"ח) 5.

בכמן עומר, "שכנו של הרשע: חובת דיווח על חשד למימון טרור – מהן השלכותיה והאם היא מוצדקת?", **הארת הדין** ג (התשס"ו) 145, בעמ' 154.

בן-נפתלי ארנה ומיכאלי קרן, "סמכות השיפוט האוניברסלית והשיח המשפטי המדינתי", **המשפט** ט (תשס"ד) 141.

בנדור אריאל, "הטיית המשפט, הכרת פנים - מחשבות ביקורתיות על 'משפט כספרות'", **מחקרי משפט** יח (2-1) (תשס"ב) 85.

ברטוב חנוך: "אין אמת בדיבה על אדישותנו לשואה", **עתון 77: ירחון לספרות ותרבות** 144-145 (תשנ"ב) 66.

ברק אהרן, "ההלכה השיפוטית והמציאות החברתית: הזיקה אל עקרונות היסוד", **מבחר כתבים א** (חיים כהן ויצחק זמיר – עורכים, תש"ס) 791.

גאקיר גיין, "תרופות ספרותיות-משפטיות - משפט וספרות הלכה ומעשה", **מחקרי משפט** יח (תשס"ב) 31.

דינשטיין יורם, "על הרצף של המשפט הבינלאומי", **עיוני משפט** א (תשל"א-תשל"ב) 84.

דסברג חיים, "החברה הישראלית מול טראומה מאורגנת, או: המטפל מול הניצול", **שיחות: כתב העת הישראלי לפסיכותרפיה** 1 (2) (1987) 98.

דרודי עופר, "על משפטנות משכנעת, בורחס ובסיפור סיפורים", **המשפט** ח (תשס"ג) 55.

הורביץ שרה, "נשים בספרות השואה: לעורר את זכר הטראומה", **בשביל הזיכרון** 16 (תשנ"ז) 21.

היילברונר עודד, "מי מפחד מתרבות פופולארית?", **אלפיים** 27 (תשס"ד) 235.

חגאי פריי אלונה, "על הדרה ופשעים יוצאים מן הכלל, פשעי מין פמיניזם והמשפט הבינלאומי הפלילי", **המשפט** טז (תשע"א) 259.

חולתא ענת, "הזנות, סוחריה, סרסוריה ומערכת המשפט", **מפנה** (2005) 32.

חשין מישאל, "מאיר שמגר - נשיא של שופטים- שופט ואדם", **משפטים** כ"ו (תשנ"ו) 203.

טירקל יעקב אבי ברוך, "משפט והומניזם - הרהורים על הומניזם ועל דמות המשפטן", **הפרקליט** מא (תשנ"ג-תשנ"ד) 458.

כהן אסתר (ניומן), "הסרת חסינותם של ראשי מדינה, הסגרתם והעמדתם לדין-פינושה ומילושוביץ", **עלי המשפט** א (תש"ס) 45.

כהן חיים, "פרשנות המשפט", **משפט וממשל** א (תשנ"ג) 545.

כצמן אבי, "מול הדין השותק", **עתון 77: ירחון לספרות ותרבות** 144-145 (תשנ"ב) 97.

לבנקרון נעמי, "העלמות והמוות: 'זנות', אונס ועבדות מינית במלחמת העולם השנייה", **תיאוריה וביקורת** 32 (2008) 14.

לפידות רות ווייץ דורון, "סמכות השיפוט האוניברסלית בישראל", **המשפט** ט (תשס"ד) 95.

מאוטנר מנחם, "אקוויטי במשפט העברי", **עיוני משפט** יח (תשנ"ד) 639.

מאוטנר מנחם, "שכל-ישר, לגיטימציה, כפייה: על שופטים כמספרי סיפורים" **פלילים** ז (תשנ"ט) 11.

מושקט מריון, "צל בעיות המשפט הבינלאומי הפלילי (לרגל 15 שנה לשואה)", **הפרקליט** יד (תשי"ח) 333.

מטיאס שביט ושרון מירי, "בית הדין הפלילי הבינלאומי", **המשפט** 15 (2003) 14.

מרון דן, "מול דמעות התנין", **עתון 77 ירחון לספרות ותרבות** 144-145 (תשנ"ב) 106.

נדרי חן, "צרכני המין הקנוי", **פסיכו** (2001 אפריל-מאי) 22.

סטטמן דני, "ספרות, משפט ורחמים", **מחקרי משפט** יח (תשס"ב) 53.

סיטבון עופר וקורמן טל, "כדי לתרום תרומה חברתית משמעותית יש לזנוח את הציניות, את הרמת הידיים והייאוש - ריאיון עם היועץ המשפטי לממשלה מני מזוז", **משפט מעשי** א (2008) 37.

סמט מרים, "זיכרון ומיניות בסרט שוער הלילה", **סליל: כתב עת אינטרנטי להיסטוריה, קולנוע וטלוויזיה**, א (2008) 100.

עילם אסתר, "מאחורי מסך המיתוס", **פסיכו** (אפריל-מאי 2001) 25.

פרוקציה אוריאל, "בועות-משפט - הרצאה לפתיחת שנת הלמודים" **משפטים** כ (1) (תש"ן) 9.

קיייל פאולין, "ביקורת סרטים על שוער הלילה", **קולנוע** 8 (1975) 56.

קמיר אורית, "יש סקס אחר - הביאווהו לכאן: עבירת האינוס בין הדרת כבוד (honor), שוויון וכבודו הסגולי של האדם (dignity), והצעה לחקיקה חדשה ברוח ערך כבוד האדם", **משפט וממשל** ז (תשס"ד-תשס"ה) 669.

קמיר אורית, "ארץ מאלתרת אסונותיה - על סיפור ה'סמוך' בתרבות ובמשפט הישראליים", **תרבות דמוקרטית** 1 (תשנ"ט) 137.

קמיר אורית, "הגיבורה ועורך-דינה בארץ קרה: משפט קהילתי פמיניסטי בראי הקולנוע", **מעשי משפט** ב (2009) 133.

קמיר אורית, "מודל לחשיבה משפטית-תרבותית: ניתוח מקרה - היעדר יושר אקדמי ו'מבחני כבוד'", **דין ודברים** ד (תשס"ח) 167.

קמיר אורית, "על פרשת דרכים גורלית: ישראל בין מגמות של הדרת-כבוד (honor), כבוד-סגולי (dignity), הילת-כבוד (glory) וכבוד-מחיה (respect)", **תרבות דמוקרטית** 9 (2005) 169.

קמיר אורית, "מבט משפט-קולנועי על (פוסט-) טראומה וזיכרון, החלמה וצדק, נשים וגברים בחברה שסועה; קריאה בסרטו המשפטי של רומאן פולנסקי העלמה והמוות", **מחקרי משפט** כב (1) (תשס"ה) 159.

קרייטנר רועי, "תורת המשפט של משפט ותרבות - בעקבות מנחם מאוטנר משפט ותרבות (2008)", **משפט וממשל** יב (תש"ע) 469.

רוזן-צבי אריאל, "תרבות של משפט (על מעורבות שיפוטית, אכיפת חוק והטמעת ערכים)", **עיוני משפט** יז (תשנ"ג) 689.

רוזן-צבי יששכר, "סובייקט, קהילה ופלורליזם משפטי (בעקבות בג"צ 3269/95 כץ נ' בית הדין הרבני האזורי בירושלים)", **עיוני משפט** כג (2) (תש"ס) 539.

רייכמן אמנון, "זה כל כך פשוט כשזה בסרט? הערות על השיח 'המשפט וקולנוע'", **מחקרי משפט** כב (1) (תשס"ה) 45.

רייכמן אמנון, "סמכות שיפוט אוניברסלית בבתי משפט מדינתיים - קרקוע הריבונות או יצירת סדר עולמי?", **משפט וצבא** 17 (תשס"ד) 49.

רימלטבין נויה, "סגרגציה לאינטגרציה: קריאה לחשיבה פמיניסטית מחודשת על שוויון ומגדר בשוק העבודה", **מחקרי משפט** כד (התשס"ח) 299.

שטייר ליאת, "מציאות מדומה: דימויי החברה היישובית, השואה ושארית הפליטה בראי הסרט 'בית אבי' (1947)", **משואה (בריחים של שתיקה: שארית הפליטה וארץ-ישראל)** כח (תש"ס) 343.

שטרסברג-כהן ט', "משפט ומוסר בפסיקה הישראלית החדשה", **משפט וצבא** 18 (תשס"ו) 21.

שמיר רונן ושטראי מיכל, "שוויון הזדמנויות בבית הדין לעבודה: לקראת סוציולוגיה של ההליך השיפוט", **שנתון משפט העבודה** ו (תשנ"ו) 287.

תירוש יופי, "סיפור של אונס, לא יותר - על הפוליטיקה של ייצוג טקסטואלי, בע"פ 3031/98 מדינת ישראל נ' דן שבתאי", **משפטים** לא (תשס"א) 579.

פסיקה

בג"ץ 1730/96 סביח נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה והשומרון, פ"ד נ(1) 354, בעמ' 369.
בג"ץ 8192/04 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' ראש הממשלה, פ"ד נט (3) 145, בעמ' 177
בש"פ 5284/91 לויאן נ' מדינת ישראל, פ"ד מו(1) 156, בעמ' 160.
ע"א 1613/91 ארביב נ' מדינת ישראל, פ"ד מו (2) 765.
ע"פ 3163/11 פילאלי נ' מדינת ישראל, עמ' 5 לפסק-דינו של השופט ס' גיבראן (טרם פורסם).
ע"פ 336/61 אייכמן נ' היועץ המשפטי לממשלה פ"ד, טז 2037, בעמ' 2047-2067.
עת"מ (מחוזי ת"א) 2321/08 פלוני נ' מדינת ישראל, (טרם פורסם).
תפ"ח 667-09 מ.ג. פרקליטות מחוז ירושלים נ' פלוני, לפסקה 103 לפסק-דינו של השופט דרורי (טרם פורסם).

הצעות חוק וחקיקה

הצעת חוק לתיקון דיני הראיות (הגנת ילדים) (תיקון מס' 8) (הרחבת תחולה והכשרת ראיות) תשס"א-2000, (ה"ח 2493) 177.
הצעת חוק לתיקון חוק העונשין (תיקון מס' 14), תש"ס-1980, (ה"ח 1476) 388.
חוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982.

ספרות לועזית

ספרים

Aafjes Astrid, *Gender Violence: The Hidden War Crime* (Anne Tierney Goldstein and Margaret A. Schuler – eds, 1998).
Abbott H. Porter, *The Cambridge Introduction to Narrative* (2003).
Adams Simon, *Russian Republics* (2004).
Addicott Jeffrey F., *Terrorism Law: The Rule of Law and the War on Terror* (2nd ed., 2004).
Adleman Robert H. and Walton George, *Rome fell today* (1968).
Aksar Yusuf, *Implementing International Humanitarian Law: From the Ad Hoc Tribunals to a Permanent International Criminal Court* (2004).
Allen Beverly, *Rape Warfare: The Hidden Genocide in Bosnia-Herzegovina and Croatia* (1996).
Allyn's David, *Make Love, Not War: The Sexual Revolution: An Unfettered History* (2001).
Altman Rick, *A Theory of Narrative* (2008).
Amsterdam Anthony G. and Bruner Jerome, *Minding the Law* (2000).
Anderson David L., *The Columbia Guide to the Vietnam War* (2002).
Andrea-Friedrich Ruth, *Battleground Berlin: Diaries, 1945-1948* (Anna Boerresen - trans., 1990).

Appleman John Alan, *Military Tribunal and International Crimes* (1971).

Aristodemou Maria, *Law and Literature: Journeys from her to Eternity* (2002).

Askin Kelly Dawn, *War Crimes against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunal* (1995).

Askin Kelly Dawn, *War Crimes against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunal* (1997).

Atkinson Rita L., Richard C. Atkinson and Ernest R. Hilgard, *Introduction to Psychology* (14th ed., 2003).

Bal Mieke, *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative* (2nd ed., 2004).

Barak Aharon, *The Judge in a Democracy* (2006).

Barker Chris, *Cultural Studies: Theory and Practice* (2008).

Barker Gary Thomas, *Dying To Be Men: Youth And Masculinity And Social Exclusion* (2005).

Barr Marleen S., *Genre Fission: A New Discourse Practice for Culture Studies* (1998).

Barry Kathleen, *Female Sexual Slavery* (1984).

Barry Kathleen, *The Prostitution of Sexuality* (1995).

Bartov Omer, *Mirrors of Destruction: War, Genocide, and Modern Identity* (2000).

Bassiouni M. Cherif and McCormick Marcia, *Sexual Violence: An Invisible Weapon of War in the Former Yugoslavia* (1996).

Bassiouni M. Cherif, *Crimes against Humanity in an International Criminal Law* (2nd ed., 1999).

Bassiouni M. Cherif, *Crimes against Humanity: Historical Evolution and Contemporary Application* (2011).

Bassiouni M. Cherif, *Law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia* (1996).

Bates Milton J., *The Wars We Took to Vietnam: Cultural Conflict and Storytelling* (1996).

Beigbeder Yves, *International Justice against Impunity: Progress and New Challenges* (2005).

Beigbeder Yves, *Judging War Crimes and Torture: French Justice and International Criminal Tribunals and Commissions (1940–2005)* (2006).

Belknap Joanne, *The Invisible Woman: Gender, Crime, and Justice* (1996).

Belknap Michael R., *The Vietnam War on Trial: The My Lai Massacre and the Court-Martial of Lieutenant Calley* (2002).

Bergson Henri, *Two Sources of Morality and Religion* (R. Ashley Audra and Clouesley Brereton – trans., 1935).

Berman Harold J., *Soviet Criminal Law and Procedure: the RSFSR Codes* (2nd ed., 1966).

Berry Joseph Keenan and Brown Brendan Francis, *Crimes against International Law* (1950).

Berry Michael, *A History of Pain: Trauma in Modern Chinese Literature and Film* (2008).

Best Anthony, Jussi Hanhimäki, Joseph Maiolo and Kirsten Schulze, *International History of the Twentieth Century and Beyond* (2nd ed., 2008).

Best Geoffrey, *War and Law Since 1945* (1994).

Bideleux Robert & Jeffries Ian, *The Balkans: A Post-Communist History* (2007).

Bigger Philip J., *Negotiator: The Life and Career of James B. Donovan* (2006).

Bimberg Edward L., *The Moroccan Goums: Tribal Warriors in a Modern War* (1999).

Binder Guyora and Weisberg Robert, *Literary Criticisms of Law* (2000).

Black Gregory D., *Hollywood Censored: Morality Codes, Catholics, and the Movies* (1996).

Boister Neil and Cryer Robert, *The Tokyo International Military tribunal: A Reappraisal* (2008).

Boot Machteld, *Genocide, Crimes against Humanity, War Crimes: Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court* (2002).

Borch Frederic L., *Judge Advocates in Combat: Army Lawyers in Military Operations from Vietnam to Haiti* (2001).

Bordwell David, *Making Meaning* (1989).

Bosch Willam J., *Judgment on Nuremberg: American Attitudes toward the Major German War-Crime Trials* (1970).

Brackman Arnold C., *The Other Nuremberg: The Untold Story of the Tokyo War Crimes Trials* (1987).

Bragg Christine, *Vietnam, Korea and US foreign policy* (Martin Collier and Rosemary Rees - series eds., 2005).

Branigan Edward, *Narrative Comprehension and Film* (1992).

Brett-Smith's Richard, *Berlin '45: The Grey City* (1996).

Brigham Robert K., *Guerrilla Diplomacy: The NLF's Foreign Relations and the Vietnam War* (1998).

Brodey Inger Sigrun, *Ruined by Design: Shaping Novels and Gardens in the Culture of Sensibility* (2008).

Brouwer Anne-Marie de, *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and ICTR* (2005).

Browne Ken, *Introducing Sociology for AS Level* (2nd ed., 2006).

Bruner Jerome S., *Making Stories: Law, Literature, Life* (2002).

Bruner Jerome Seymour, *Acts of Meaning* (1990).

Bühler Konrad G., *State Succession and Membership in International Organizations: Legal Theories versus Political Pragmatism* (2001).

Burg Steven L. and Shoup Paul S., *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention* (1999).

Calvo-Goller Karin N., *The Trial Proceedings of the International Criminal Court: ICTY and ICTR Precedents* (2006).

Cardozo Benjamin Nathan, *Law and Literature and Other Essays and Addresses* (1931).

Carvin Stephanie, *Prisoners of America's Wars: From the Early Republic to Guantanamo* (2010).

Casey Bernadette, *Television Studies: The Key Concepts* (2002).

Cassese Antonio, *International Criminal Law: Cases and Commentary* (2011).

Cassese Antonio, *Violence and the Law in the Modern Age* (SJK Greenleaves – trans., 1988).

Chadwick Elizabeth, *Self-Determination, Terrorism and the International Humanitarian Law of Armed Conflict* (1996).

Chang Iris, *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II* (1997).

Chapuis Oscar, *The Last Emperors of Vietnam: From Tu Duc to Bao Dai* (2000).

Chinkin C. M., *Third Parties in International Law* (1993).

Christie Clive J., *Southeast Asia in the Twentieth Century: A Reader* (1998).

Christopher Renny, *The Viet Nam War the American War: Images and Representations in Euro-American and Vietnamese Exile Narratives* (1995).

Cicero Marcus Tullius, *The speeches* (Nevile Hunter Watts – trans., 1964).

Clark Roger Stenson, *A United Nations High Commissioner for Human Rights* (1972).

Cobley Paul, *Narrative* (2001).

Cohen David, *Law, Sexuality and Society: The Enforcement of Morals in Classical Athens* (1991).

Cohen Esther, *Human Rights in the Israeli-Occupied Territories 1967-1982* (1985).

Conklin Wendy, *Cold War Leaders* (2008).

Conot Robert E., *Justice at Nuremberg* (1983).

Conway-Turner Kate and Cherrin Suzanne, *Women, Families, and Feminist Politics: A Global Exploration* (1998).

Cortazzi Martin, *Narrative Analysis* (2002).

Cryer Robert, Friman Hakan, Robinson Darryl and Wilmshurst Elizabeth, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure* (2007).

Cryer Robert, Friman Hakan, Robinson Darryl and Wilmshurst Elizabeth, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure* (2nd ed., 2010).

Cryer Robert, *Prosecuting International Crimes: Selectivity and the International Criminal Law Regime* (2005).

Cullen Anthony, *The Concept of Non-International Armed Conflict in International Humanitarian Law* (Cambridge: CUP, 2010).

Culler Jonathan D., *Literary Theory: A Very Short Introduction* (1997).

Culler Jonathan D., *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism* (1982).

Cummins Joseph, *The War Chronicles: From Flintlocks to Machine Guns: A Global Reference of All the Major Modern Conflicts* (2009).

Currie Mark, *Postmodern Narrative Theory* (1998).

Cybriwsky Roman Adrian, *Roppongi Crossing: The Demise of a Tokyo Nightclub District and the Reshaping of a Global City* (2011).

Daizen Victoria Brian, *Zen War Stories* (2003).

D'Amato Anthony, *International Law and Political Reality: Collected Papers* (Vol I, 1995).

Damgaard Ciara, *Individual Criminal Responsibility for Core International Crimes: Selected Pertinent Issues* (2008).

Darrow Margaret H., *French Women and the First World War: War Stories of the Home Front* (2000).

Davidson Michael J., *A Guide to Military Criminal Law* (1999).

de Gomery Gerlache, *Belgium in War Time* (Bernard Miall - trans., 1917).

DeGroot Gerard J., *A Noble Cause: America and the Vietnam War* (2000).

Derrida Jacques, *Margins of Philosophy* (Alan Bass -Trans., 1982).

Dickerson James, *North to Canada: Men and Women against the Vietnam War* (1999).

Diken Bülent and Laustsen Carsten Bagge, *The Culture of Exception: Sociology Facing the Camp* (2005).

Dolci Danilo, *Report from Palermo* (P. D. Cumminis - trans., 1959).

Dold Jack, *Boris* (2012).

Dolin Kieran, *A Critical Introduction to Law and Literature* (2007).

Doran Robert, *Birth of a Worldview: Early Christianity in Its Jewish and Pagan Content* (1999).

Dormann Knut, *Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court: Sources and Commentary* (2003).

Doyle Edward and Weiss Stephen, *A Collision of Cultures: The Americans in Vietnam, 1954-1973* (1984).

Durante Dianne, *Internationalism* (Jennifer L. Weber - ed., 2010).

Dworkin Ronald M., *Taking Rights Seriously* (1978).

Dworkin Ronald, *Law's Empire* (1986).

Eberhardt Piotr, *Ethnic Groups and Population Changes in Twentieth- Century Central-Eastern Europe: History, Data, and Analysis* (Jan Owsinski- trans., 2003).

Eberwein Robert, *The Hollywood War Film* (2009).

Edwards Alice, *Violence against Women under International Human Rights Law* (2010).

Ehrenburg Ilya and Grossman Vasily, *The Complete Black Book of Russian Jewry* (David Patterson - ed. and trans., 2002).

Eichner Adria, *Surviving Rape: The Reconstructing of Identity through Communication* (2008).

Eiji Takemae, *Inside GHQ: The Allied Occupation of Japan and Its Legacy* (Robert Ricketts and Sebastian Swann –trans., 2002).

Eisler Riane, *The Chalice and the Blade: Our History, Our Future* (1988).

Elliott David, *The Vietnamese War: Revolution and Social Change in the Mekong Delta, 1930-1975* (Vol. I, 2003).

Elsie Robert, *Historical Dictionary of Albania* (2010).

Enloe Cynthia H., *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives* (2000).

Epp Marlene, *Women without Men: Mennonite Refugees of the Second World War* (1999).

Eriksson Maja Kirilova, *Reproductive Freedom: In the Context of International Human Rights and Humanitarian Law* (2000).

Estrich Susan, *Real Rape* (1987).

Everett Arthur, Johnson Kathryn and Rosenthal Harry F., *Calley* (1971).

Falconberg Suki, *The Raped Vagina: A Military Prostitute's Story* (2009).

Fehrenbach Heide, *Race after Hitler: Black Occupation Children in Postwar Germany and America* (2005).

Feinman Clarice, *Women in The Criminal Justice System* (3rd ed., 1994).

Fellezs Kevin, *Birds of Fire: Jazz, Rock, Funk, and the Creation of Fusion* (2011).

Felman Shoshana, *The Juridical Unconscious: Trials and Traumas in The Twentieth Century* (2002).

Feodoroff Nicholas V., *Soviet Communists and Russian History: A Frame in Time* (1997).

Ferrell William K., *Literature and Film as Modern Mythology* (2000).

Fish Stanley, *Doing What Comes Naturally: Change, Rhetoric, and the Practice of Theory in Literary and Legal Studies* (1999).

Fiske John, *Reading the Popular* (1990).

Fiske John, *Understanding Popular Culture* (1989).

FitzGerald Frances, *Fire in the Lake: The Vietnamese and the Americans in Vietnam* (1972).

Fortin Noonie, *Women at Risk: We Also Served* (2002).

Frankel Nat and Smith Larry, *Patton's Best: An Informal History of the 4th Armored Division* (1984).

Frascina Francis, *Art, Politics and Dissent: Aspects of the Art Left in Sixties America* (1999).

Frye Northup, *The Secular Scripture: A Study of the Structure of Romance* (1976).

Futamura Madoka, *War Crimes Tribunals and Transitional Justice: The Tokyo Trial and the Nuremburg Legacy* (2008).

Gadamer Hans-Georg, *Truth and Method* (2nd ed., 1989).

Gans Herbert J., *Popular Culture and High Culture: An Analysis and Evaluation of Taste* (1974).

Gardam Judith G. and Jarvis Michelle J., *Women, Armed Conflict and International Law* (2001).

Gardam Judith Gail, *Non-Combatant Immunity as a Norm of International Humanitarian Law* (1993).

Geertz Clifford, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays* (1973).

Gelven Michael, *War and Existence: A Philosophical Inquiry* (2000).

Gertjejanssen Wendy Jo, *Victims, Heroes, Survivors: Sexual Violence on the Eastern Front during World War II* (2004).

Giddens Anthony, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age* (1992).

Gilbert Geoff, *Transnational Fugitive Offenders in International Law: Eextradition and other Mechanisms* (1998).

Ginsburgs George, *Moscow's Road to Nuremberg: The Soviet Background to The Trial* (1996).

Girshick Lori B., *No Safe Haven: Stories of Women in Prison* (1999).

Glueck Sheldon, *The Nuremberg Trial and Aggressive War* (1966).

Glueck Sheldon, *War Criminals, Their Prosecution and Punishment* (1966).

Gobert James and Punch Maurice, *Rethinking Corporate Crime* (2003).

Goldstein Joseph, Burke Marshall and Jack Schwartz, *The My Lai Massacre and Its Cover-up: Beyond the Reach of the Law? The Peers Commission Report with a Supplement and Introductory Essay on the Limits of Law* (1976).

Goldstone Richard and Smith Adam M., *International Judicial Pursuit: The Architecture of International Justice at Home and Abroad* (2009).

Gow James, *The Serbian Project and its Adversaries: A Strategy of War Crimes* (2003).

Grayzel Susan R., *Women and the First World War* (2002).

Grayzel Susan R., *Women's Identities at War: Gender, Motherhood, and Politics in Britain and France During the First World War* (1999).

Greenfield Steve, Osborn Guy, and Robson Peter, *Film and the Law* (2001).

Gross Leo, *Essays on International Law and Organization* (Vol I, II,. 1984).

Grossmann Atina, *Jews, Germans, and Allies: Close Encounters in Occupied Germany* (2007).

Grotius Hugo, *De Jure Belli ac Pacis* (1615) (Vol. II, Francis W. Kelsey - trans., 1964).

Grover Sonja C., *Prosecuting International Crimes and Human Rights Abuses Committed Against Children: Leading International Court Cases* (2009).

Gruhl Werner, *Imperial Japan's World War Two 1931-1945* (2007).

Gullace Nicoletta, *The Blood of Our Sons: Men, Women, and the Renegotiation of British Citizenship during the Great War* (2002).

Hagay-Frey Alona, *Sex and Gender Crimes in the New International Law: Past, Present, Future* (2011).

Hammer Richard, *The Court-Martial of Lt Calley* (1971).

Hannerz Ulf, *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning* (1992).

Harrington Carol, *Politicization of Sexual Violence from Abolitionism to Peacekeeping* (2010).

Harris Whitney R., *Tyranny on Trial: The Evidence at Nuremberg* (1954).

Hartigan Richard Shelly, *Lieber's Code and the Law of War* (1983).

- Haye Eve La, *War Crimes in Internal Armed Conflicts* (2008).
- Hayslip Le Ly and Wurts Jay, *When Heaven and Earth Changed Places: A Vietnamese Woman's Journey from War to Peace* (2008).
- Hayslip Le Ly, *When Heaven and Earth Changed Places: A Vietnamese Woman's Journey* (1989).
- Hecker Eugene A., *A Short History of Women's Rights* (2nd ed., 2005).
- Heidenrich John, *How to Prevent Genocide: A Guide for Policymakers, Scholars, and the Concerned Citizen* (2001).
- Heineman Elizabeth D., *What Difference Does a Husband Make?: Women and Marital Status in Nazi and Postwar Germany* (1999).
- Heinze Eric, *Waging Humanitarian War: The Ethics, Law, and Politics of Humanitarian Intervention* (2009).
- Henckaerts Jean-Marie and Doswald-Beck Louise, *Customary International Humanitarian Law* (Vol I: Rules, 2005).
- Henderson Conway W., *Understanding International Law* (2010).
- Henner Peter, *Human Rights and the Alien Tort Statute: Law, History, and Analysis* (2009).
- Henry Nicola, *War and Rape: Law, Memory, and Justice* (2011).
- Hersh Seymour M., *My Lai 4: A Report on the Massacre and Its Aftermath* (1970).
- Hicks George, *The Comfort Women: Japan's Brutal Regime of Enforced Prostitution in the Second World War* (1995).
- Hillis Newell Dwight, *German Atrocities - Their Nature and Philosophy: Studies in Belgium and France during July and August of 1917* (1918).
- Hillstrom Kevin and Hillstrom Laurie Collier, *The Vietnam Experience: A Concise Encyclopedia of American Literature, Songs and Films* (1998).
- Hirschon Ren'ee, "Introduction: Property, Power and Gender Relations", *Women and Property - Women as Property* (Renee Hirschon – ed., 1984).
- Holman Clarence H. and Harmon William, *A Handbook to Literature* (1992).
- Horace Newcomb, *Television: The Critical View* (1987).
- Horne John and Kramer Alan, *German Atrocities 1914: A History of Denial* (2001).
- Horvitz Leslie Alan and Catherwood Christopher, *Encyclopedia of war crimes and genocide* (2006).
- Hu Hua-ling, *American Goddess at the Rape of Nanking: The Courage of Minnie Vautrin* (2000).
- Hutchinson Allan C., *Dwelling on the Threshold: Critical Essays in Modern Legal Thought* (1988).
- Inazumi Mitsui, *Universal Jurisdiction in Modern International Law: Expansion of National Jurisdiction for Prosecuting Serious Crimes under International Law* (2005).
- Isaacson Judith Magyar, *Seed of Sarah: Memoirs of a Survivor* (1990).
- Ishikida Miki Y., *Toward Peace: War Responsibility, Postwar Compensation, and Peace Movements and Education in Japan* (2005).

Jackson Gary, "Military Justice", *The State of Criminal Justice 2007-2008* (2008).

Jacobson David, *Of Virgins and Martyrs: Women and Sexuality in Global Conflict* (2012).

Jameson Fredric, *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act* (1981).

Jaworski Adam, *The Power of Silence: Social and Pragmatic Perspectives* (1993).

Jeanes Ike, *Forecast and Solution: Grappling with the Nuclear, a Trilogy for Everyone* (1996).

Jeffreys Sheila, *The Idea of Prostitution* (1997).

Jensen Kimberly, *Mobilizing Minerva: American Women in The First World War* (2008).

Joan Nagel, *Race, Ethnicity and Sexuality: Intimate Intersections, Forbidden Frontiers* (2003).

John Ronald Bruce St, *The Land Boundaries of Indochina: Cambodia, Laos and Vietnam* (Vol. 2, Clife H. Schofield - ed., 1998).

Jolluck Katherine R., *Exile and Identity: Polish Women in the Soviet Union during World WarII* (2002).

Jørgensen Nina H. B., *The Responsibility of States for International Crimes* (2003).

Joseph Suad, *Encyclopedia of Women & Islamic Cultures: Family, Body, Sexuality and Health* (Vol. 3, 2003).

Kaiser Hilary, *French War Brides in America: An Oral History* (2008).

Kamir Orit, *Framed: Women in Law and Film* (2006).

Kaplan Marion, *Between Dignity and Despair: Jewish Life in Nazi Germany* (1998).

Karsten Peter, *Law, Soldiers, and Combat* (1978).

Katayanagi Mari, *Human Rights Functions of United Nations Peacekeeping Operations* (2002).

Kelly Michael J., *Restoring and Maintaining Order in Complex Peace Operations: The Search for a Legal Framework* (1999).

Kelsen Hans, *Peace through Law* (1944, Reprinted 2000).

Kelsen Hans, *Principles of International Law* (1952, Reprinted 2003).

Kentaro Awaya, *Shiryo Nihon Gendaishi: Materials of Modern Japanese History* (vol. 2, 1980).

Kerner Aaron, *Film and the Holocaust: New Perspectives on Dramas, Documentaries, and Experimental Films* (2011).

Khushalani Yougindra, *Dignity and Honour of Women as Basic and Fundamental Human Rights* (1982).

Kingsbury Celia M., *For Home and Country: World War I Propaganda on the Home Front* (2010).

Kirchner Stefan, *Wartime Rape: Sexual Terrorism in the Eastern Provinces of the Democratic Republic of Congo: International Law and Human Rights* (2008).

Klajn Lajčo, *The Past in Present Times: The Yugoslav Saga* (2007).

Klemeniid Matjai and Zagar Mitja, *The Former Yugoslavia's Diverse Peoples: A Reference Sourcebook* (2004).

Klip André and Sluiter Göran, *Annotated Leading Cases of International Criminal Tribunals* (2005).

Klose Nelson and Lader Curt, *United States History, Since 1865* (6th ed., 2001).

Kluckhohn Clyde, *Mirror for Man: The Relation of Anthropology to Modern Life* (1985).

Kochavi Arie J., *Prelude to Nuremberg: Allied War Crimes Policy and the Question of Punishment* (1998).

Kohn George C., *Dictionary of Wars* (3rd ed., 2007).

Koppel Alfred, *My Heroic Mother: Voices from the Holocaust* (2002).

Kremer S. Lillian, *Women's Holocaust Writing: Memory and Imagination* (1999).

Kroeber A. L. and Kluckhohn Clyde, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, (vol. XLVII -1, 1952) 41, pp. 43-78.

Kroeber Alfred L. and Clyde Kluckhohn, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions* (1963).

Kust Matthew J., *Man in the Universe: Creation, Motivation, Technology and History* (1981).

Kwakwa Edward K., *The International Law of Armed Conflict: Personal and Material Field of Application* (1992).

Lachs Manfred, *War Crimes: An Attempt to Define the Issues* (1945).

Lael Richard L., *The Yamashita Precedent: War Crimes and Command Responsibility* (1982).

Lamont Christopher K., *International Criminal Justice and the Politics of Compliance* (2010).

Lang Daniel, *Casualties of War* (1969).

Laughland John, *A History of Political Trials: From Charles I to Saddam Hussein* (2008).

Legal Stone, *Controls of International Conflict: A Treatise on the Dynamics of Disputes and war law* (1959).

Leifer Michael, *Dictionary of the Modern Politics of South East Asia* (1995).

Lewis Jeff, *Cultural Studies: The Basics* (2002).

Lieber Francis, *Legal and Political Hermeneutics, or Principles of Interpretation and Construction in Law and Politics* (3rd ed., 1880).

Liebovich Louis W., *The Press and the Modern Presidency: Myths and Mindsets from Kennedy to Clinton* (1998).

Lilly J. Robert, *Taken by Force: Rape and American GIs in Europe during World War II* (2010).

Linn Ruth, *Conscience at War: The Israeli Soldier as a Moral Critic* (1996).

Lock Shmuel, *Crime, Public Opinion, and Civil Liberties: The Tolerant Public* (1999).

MacKinnon Catherine A., *Are Women Human? And Other International Dialogues* (2006).

Mandery Evan J., *Capital Punishment: A Balanced Examination* (2005).

Marcus Millicent, *Filmmaking by the Book: Italian Cinema and Literary Adaptation* (1993).

Marshall Jill, *Humanity, Freedom and Feminism* (2005).

Masahiro Yamamoto, *Nanking: Anatomy of an Atrocity* (2000).

Masayo Duus, *Haisha no Okurimono: Kokusaku Ianfu o Meguru SenryD-ka Hishi* (1979).

Maser Werner, *Nuremberg: A Nation on Trial* (Richard Barry – trans., 1979).

Matthews Roger, *Prostitution, Politics and Policy* (2008).

May Larry, *Crimes against Humanity A Normative Account* (2005).

Mazzei Lisa A., *Inhabited Silence in Qualitative Research: Putting Poststructural Theory to Work* (2007).

McWethy Jack, *The Power of the Pentagon* (1972).

Meier Viktor, *Yugoslavia: A History of its Demise* (Sabrina P. Ramet - trans., 1999).

Mendelsohn John, *Trial by Document: The Use of Seized Records in the United States Proceedings at Nurnberg* (1988).

Meron Theodor, *Henry's Wars and Shakespeare's Laws: Perspectives on the Law of War in the Later Middle Ages* (2002).

Meron Theodor, *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law* (1989).

Mettraux Guénaél, *International Crimes and the Ad Hoc Tribunals* (Oxford, 2005).

Metzger Paul Louis, *The Gospel Of John: When Love Comes To Town* (2010).

Michio Takeyama, *The Scars of War: Tokyo during World War II* (Richard H. Minear - ed. and trans., 2007).

Miiller-Hill Benno, *Murderous Science: Elimination by Scientific Selection of Jews, Gypsies and Others in Germany 1933-1945* (George R. Fraser - trans., 1998).

Miller J. Hillis, *The Ethics of Reading* (1987).

Miller Joseph Hillis, *The Ethics of Reading* (1987).

Miller William Charles, *Screenwriting for Narrative Film and Television* (1980).

Minda Gary, *Postmodern Legal Movements: Law and Jurisprudence at Century's End* (1995).

Minear Richard H., *Victors' Justice: The Tokyo War Crimes Trial* (1971).

Moir Lindsay, *The Law of Internal Armed Conflict* (2002).

Monaco James, *How to Read a Film: The World of Movies, Media, and Multimedia* (3rd ed., 2000).

Morag Raya, *Defeated Masculinity: Post-Traumatic Cinema in the Aftermath of War* (2009).

Morehouse Maggie M., *Fighting in the Jim Crow Army: Black Men and Women Remember World War II* (2000).

Morgan John Hartman, *German Atrocities: An Official Investigation* (1916).

Morris Lawrence J., *Military Justice: A Guide to the Issues* (2010).

Morris Virginia and Scharf Michael P., *An Insider's Guide to the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: A Documentary History and Analysis* (Vol. I, 1995).

Morsink Johannes, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent* (1999).

Mulaj Kledja, *Politics of Ethnic Cleansing. Nation-State Building and Provision of In/security in Twentieth-Century Balkans* (2010).

Muller Ingo, *Hitler's Justice: The Courts of the Third Reich* (Deborah Lucas Schneider - trans., 1991).

Mullins Claud, *The Leipzig Trials: An Account of the War Criminals Trials and a Study of German Mentality* (1921).

Munslo Alun, *Narrative and History* (2007).

Naimark Norman, *The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949* (1995).

Niemi Robert, *History in the Media: Film And Television* (2006).

Nolan Keith W., *Search and Destroy: The Story of an Armored Cavalry Squadron in Vietnam: 1-1 Cav, 1967-1968* (2010).

Ntoubandi Faustin Z., *Amnesty for Crimes against Humanity under International Law* (2007).

Nussbaum Martha C., *Poetic Justice: The Literary Imagination and Public Life* (1995).

Oborune Karina, *Achievements and Shortcomings of International Criminal Tribunal for Rwanda* (2010).

O'Brien Tim, *In the Lake of the Woods* (1994).

O'Brien William V., *The Conduct of Just and Limited War* (1983).

Ofer Dalia and Weitzman Lenore J., *Women in the Holocaust: Theoretical Foundations for a Gendered Analysis of the Holocaust* (1996).

O'Herne Jan Ruff, *50 years of silence* (1994).

O'Keefe Roger, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict* (2006).

Okun Lewis, *Woman Abuse: Facts Replacing Myths* (1986).

Oliver Kendrick, *The My Lai Massacre in American History and Memory* (2006).

Olivier Pierre J.J., *Legal Fictions in Practice and Legal Science* (1975).

Olson James S. and Roberts Randy, *My Lai: A Brief History with Documents* (1998).

Palgi Phyllis, *Socio-Cultural Trends and Mental Health Problems in Israel* (2nd ed., 1969).

Parascandola John, *Sex, Sin, and Science: A History of Syphilis in America* (2008).

Park Jinim, *Narratives of the Vietnam War by Korean and American Writers* (2007).

Parrot Andrea and Cummings Nina, *Forsaken Females: The Global Brutalization of Women* (2006).

Pati Roza, *Due Process and International Terrorism: An International Legal Analysis* (2009).

Penn Michael L. and Nardos Rahel, *Overcoming Violence against Women and Girls: The International Campaign to Eradicate a Worldwide Problem* (2003).

Perni Holliston, *A Heritage of Hypocrisy* (2005).

Peters John E., Stuart Johnson, Nora Bensahel, Timothy Liston and Traci Williams, *European Contributions to Operation Allied Force: Implications for Transatlantic Cooperation* (2001).

Peterson Thomas Erling, *Alberto Moravia* (1996).

Piccigallo Philip R., *Japanese on Trial: Allied War Crimes Operations in the East, 1945-1951* (1979).

Pietila Hilikka and Vickers Jeanne, *Making Women Matter: The Role of the United Nations* (1996).

Poelgeest Bart van, *Report of a Study of Dutch Government Documents on the Forced Prostitution of Dutch Women in the Dutch East Indies during the Japanese Occupation* (Dutch Government - Unofficial Trans., 1994).

Posner Richard A., *Law and Legal Theory in England and America* (1996).

Posner Richard A., *Law and Literature: A Misunderstood Relation* (1988).

Powers Rod, *Basic Training for Dummies* (2011).

Projansky Sarah, *Watching Rape: Film and Television in Postfeminist Culture* (2001).

Quina Kathryn and Carlson Nancy L., *Rape, Incest, and Sexual Harassment: A Guide for Helping Survivors* (1989).

Rabe John, *The Good Man of Nanking: The Diaries of John Rabe* (Erwin Wickert - ed., John E. Woods - trans., 1998).

Radhabinod Pal, *International Military Tribunal for the Far East, Dissident Judgment* (1953).

Raimondo Fabián, *General Principles of Law in the Decisions of International Criminal Courts/Tribunals* (2008).

Ramet Sabrina P., *The Three Yugoslavias: State-Building and Legitimation, 1918-2005* (2006).

Raz Joseph, *Practical Reason and Norms* (1975).

Reardon Betty and Institute for World Order, *War Criminals, War Victims: Andersonville, Nuremberg, Hiroshima, My Lai: Individual Rights and Responsibilities under the International System* (Lawrence Metcalf - series ed., 1974).

Reardon Betty, *Women and Peace: Feminist Visions of Global Security* (1993).

Reydam Luc, *Universal Jurisdiction: International and Municipal Perspectives* (2003).

Rifaat Ahmed M., *International Aggression: A Study of the Legal Concept: Its Development and Definition in International Law* (1979).

Ringdal Nils Johan, *Love for Sale: A World History of Prostitution* (2004).

Roberts Shawn and Williams Jody, *After the Guns Fall Silent: The Enduring Legacy of Landmines* (1995).

Robertson Geoffrey, *Crimes against Humanity: The Struggle for Global Justice* (1999).

Roling B. V. A., *The Tokyo Trial and Beyond: Reflections of a Peacemonger* (Antonio Cassese - ed., 1993).

Ronald Barri Flowers, *The Prostitution of Women and Girls* (1998).

Rosalind Cohen Esther, *Human Rights in the Israeli-Occupied Territories, 1967-1982* (1985).

Rosenau William, *US Internal Security Assistance to South Vietnam: Insurgency, Subversion, and Public Order* (2005).

Rosenbaum Thane, *The Myth of Moral Justice: Why Our Legal System Fails to Do What's Right* (2004).

Rosenfeld Alvin, *A Double Dying* (1980).

Rotter Andrew J., *The Path to Vietnam: Origins of the American Commitment to Southeast-Asia* (1987).

Rousso Conan and Henry, *Vichy: An Ever-Present Past* (Nathan Bracher – trans., 1998).

Rush Robert S., *The NCO Guide* (8th ed., 2006).

Russell Diana E. H., *The Politics of Rape: The Victim's Perspective* (1975).

Ryan Cornelius, *The Last Battle* (1966).

Salter Michael, *Nazi War Crimes, US Intelligence and Selective Prosecution at Nuremberg: Controversies Regarding the Role of the Office of Strategic Services* (2007).

Sanders Teela, O'Neill Maggie and Pitcher Jane, *Prostitution: Sex Work, Policy and Politics* (2009).

Sandholtz Wayne, *Prohibiting Plunder: How Norms Change* (2007).

Sassoli Marco and Bouvier Antoine A., *How Does Law Protect in War?: Cases, Documents and Teaching Materials on Contemporary Practice in International Humanitarian Law* (2nd ed., Vol. I, 2006).

Schabas William A., *An Introduction to the International Criminal Court* (2nd ed., 2004).

Schabas William A., *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome* (2010).

Schabas William A., *The UN International Criminal Tribunals: The former Yugoslavia, Rwanda, and Sierra Leone* (2006).

Schachter Oscar, *International Law in Theory and Practice* (1991).

Scheb John M. and Scheb John M. II, *Criminal Law* (6th ed., 2011).

Schiff Benjamin N., *Building the International Criminal Court* (1994).

Schlegel John Henry, *American Legal Realism and Empirical Social Science* (1995).

Schmidt David Andrew, *Ianfu: The Comfort Women of the Japanese Imperial Army of the Pacific War: Broken Silence* (2000).

Schulzinger Robert D., *A Time for Peace: The Legacy of the Vietnam War* (2006).

Schwarz Daniel R., *Imagining the Holocaust* (2000).

Schwerin Karen Louise, *Re-Reading the Pinned Bird* (A Thesis Submitted to the Graduate Faculty of The University of Georgia in Partial Fulfillment, 2009).

Sharratt Sara, *Gender, Shame and Sexual Violence: The Voices of Witnesses and Court Members at War Crimes Tribunals* (2011).

Shaw Malcolm N., *International Law* (5th ed., 2003).

Shay Shaul, *Islamic Terror and the Balkans* (2008).

Sherwin Richard K., *When Law Goes Pop: The Vanishing Line between Law and Popular Culture* (2000).

Simon Thomas W., *The Laws of Genocide: Prescriptions for a Just World* (2007).

Slim Hugo, *Killing Civilians: Method, Madness, and Morality in War* (2008).

Slocum-Schaffer Stephanie, *America in the Seventies* (2003).

Smith Bradley F., *The American Road to Nuremberg: The Documentary Record, 1944-1945* (1982).

Smith Bradley F., *The Road to Nuremberg* (1981).

Smith Cary Stacy and Hung Li-Ching, *The Patriot Act: Issues and Controversies* (2010).

Soh Chunghee Sarah, *The Comfort Women: Sexual Violence and Postcolonial Memory in Korea and Japan* (2008).

Soh Chunghee Sarah, *The Comfort Women: Sexual Violence and Postcolonial Memory in Korea and Japan* (2008).

Solan Lawrence M. and Tiersma Peter M., *Speaking of Crime: The Language of Criminal Justice* (2005).

Solis Gary D., *Marines and Military Law in Vietnam: Trial by Fire* (1989).

Solis Gary D., *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War* (2010).

Solzhenitsyn Alexander, *Prussian Nights: A Poem* (Robert Conquest - trans., 1977).

Soyars Tim, *Where's Charlie?: Memories from a Time of War, 1965-1968* (2011).

Spinner Jeff, *The Boundaries of Citizenship: Race, Ethnicity, and Nationality in the Liberal State* (1995).

Spohn Cassia and Horney Julie, *Rape Law Reform: A Grassroots Revolution and Its Impact* (1992).

Sprecher Drexel A., *Inside the Nuremberg Trials: A Prosecutor's Comprehensive Account* (Vol. I, 1999).

Spurlin William J., *Lost Intimacies: Rethinking Homosexuality under National Socialism* (2009).

Sriram Chandra Lekha, Olga Martin-Ortega and Johanna Herman, *War, Conflict and Human Rights* (2009).

Stephens Beth and Ratner Michael, *International Human Rights Litigation in US Courts* (2nd ed., 2008).

Stewart Frank Henderson, *Honor* (1994).

Stone Lawrence, *The Family, Sex and Marriage in England: 1500-1800* (1977).

Storey John, *Cultural Studies and the Study of Popular Culture* (2nd ed., 2003).

Sturken Marita, *Tangled Memories: The Vietnam War, the AIDS Epidemic, and the Politics of Remembering* (1997).

Sunga Lyal S., *Individual Responsibility in International Law for Serious Human Rights Violations* (1992).

Sunga Lyal S., *The Emerging System of International Criminal Law: Developments in Codification and Implementation* (1997).

Supple Carrie, *From Prejudice to Genocide: Learning about the Holocaust* (1993).

Swart Bert, Zahar Alexander and Sluiter Göran, *The Legacy of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia* (2011).

Takemae Eiji, *The Allied Occupation of Japan* (Robert Ricketts and Sebastian Swann – trans. and adapt., 2003).

Takemura Hitomi, *International Human Right to Conscientious Objection to Military Service and Individual Duties to Disobey Manifestly Illegal Orders* (2009).

Tal Kalí, *Worlds of Hurt: Reading the Literatures of Trauma* (1996).

Tanaka Yuki, *Hidden Horrors: Japanese War Crimes in World War II* (1998).

Tanaka Yuki, *Japan's Comfort Women: Sexual Slavery and Prostitution during World War II and the US Occupation* (2002).

Taylor Lawrence, *A Trial of Generals: Homma, Yamashita, MacArthur* (1981).

Taylor Sandra C., *Vietnamese Women at War: Fighting for Ho Chi Minh and the Revolution* (1999).

Taylor Telford, *Nuremberg and Vietnam: An American Tragedy* (1970).

Taylor Telford, *The Anatomy of the Nuremberg Trials: A Personal Memoir* (1992).

Temkin Jennifer, *Rape and the Legal Process* (1987).

Terry Wallace, *Bloods: An Oral History of the Vietnam War by Black Veterans* (1984) .

Thoma Quigley, *Guatemala: Never Again!* (1999).

Thornhill Randy and Palmer Craig T., *A Natural History of Rape: Biological Bases of Sexual Coercion* (2000).

Thurman Malcolm Joseph and Sherman Christine, *War Crimes: Japan's World War II Atrocities* (2001).

Tomes Robert R., *Apocalypse Then: American Intellectuals and the Vietnam War, 1954-1975* (1998).

Toolan Michael J., *Narrative: A Critical Linguistic Introduction* (1988).

Totani Yuma, *The Tokyo War Crimes Trial: The Pursuit of Justice in the Wake of World War II* (2008).

Tullius Marcus.Cicero, *Cicero Pro Milone* (2nd ed., Arthur Blackburne Poynton – ed., 1953).

Tung Douglas S. and Tung Teresa K., *36 Stratagems Plus: Illustrated by International Cases* (2010).

Turner Mark, *The Literary Mind* (1996).

Tusa Ann and Tusa John, *The Nuremberg Trial* (1986).

Tylor Edward, *Primitive Culture* (1871).

Vaihinger Hans, *Die Philosophie des Als-Ob* (1911) .

Verzijl J. H. W., *International Law in Historical Perspective* (Vol. IX, 1978).

Vice Sue, *Holocaust Fiction* (2000).

Victor George, *Hitler: The Pathology of Evil* (1998).

Virgili Fabrice, *Shorn Women: Gender and Punishment in Liberation France* (John Flower - trans., 2002).

Vora Erika, *The Will to Live* (2010).

Walker Thomas A., *A History of the Law of Nations* (1899).

Walzer Michael, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations* (4rd ed., 2006).

Ward Ian, *Law and Literature: Possibilities and Perspectives* (1995).

Weaver Gina Marie, *Ideologies of Forgetting: Rape in the Vietnam War* (2010).

Webb Kate, *On the Other Side, 23 Days with the Viet Cong* (1972).

Weber Thomas, *Hitler's First War: Adolf Hitler, the Men of the List Regiment, and the First World War* (2010).

Welch David A., *Painful Choices: A Theory of Foreign Policy Change* (2005).

Welch Jeanie M., *The Tokyo Trial: A Bibliographic Guide to English-Language Sources* (2002).

Wells Donald A., *War Crimes and Laws of War* (2nd ed., 1991).

West Robin, *Narrative, Authority & Law* (1993).

White Hayden V., *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation* (1990).

White James Boyd, *Heracles' Bow: Essays on the Rhetoric and Poetics of the Law* (1989).

White James Boyd, *Justice as Translation: An Essay in Cultural and Legal Criticism* (1990).

White James Boyd, *The Legal Imagination: Studies in the Nature of Legal Thought and Expression* (1973).

White Theodore H. and Jacoby Annalee, *Thunder Out Of China* (1946).

Whitlock Flint, *The Rock of Anzio: From Sicily to Dachau, A History of the US 45th Infantry Division* (2005).

Willis James F., *Prologue to Nuremberg: The Politics and Diplomacy of Punishing War Criminals of the First World War* (1982).

Winick Charles and Kinsie Paul M., *The Lively Commerce: Prostitution in the United States* (1971).

Wittmann Rebecca, *Beyond Justice: The Auschwitz Trial* (2005).

Woetzel Robert K., *The Nuremberg Trial in International Law with a Postlude on the Eichmann Case* (1962).

Woetzel Robert K., *The Nuremberg Trials in International Law: With a Postlude on the Eichmann Case* (1962).

Wood Sharon, *Woman as Object: Language and Gender in the Work of Alberto Moravia* (1990).

Wullins Claud, *The Leipzig Trials: An Account of the War Criminals Trials and a Study of German Mentality* (1921).

Yoshida Takashi, *The Making of the "Rape of Nanking": History and Memory in Japan, China, and the United States* (2006).

Yoshimi Yoshiaki, *Comfort Women: Sexual Slavery in the Japanese Military during World War II* (Suzanne O'Brien - trans., 2000).

Yoshimi Yoshiaki, *Jûgun Ianfu Shiryôshû* (1992).

Yost Don, *Blessings: Transforming My Vietnam Experience* (1995).

Yuval-Davis Nira, *Gender & Nation* (1997).

Zeidy Mohamed M. El, *The Principle of Complementarity in International Criminal Law: Origin, Development and Practice* (2008).

Zerubavel Yael, *Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition* (1995).

Živković Marko, *Serbian Dreambook: National Imaginary in the Time of Milošević* (2011).

Zuckerman Larry, *The Rape of Belgium: The Untold Story of World War I* (2004).

ספרים ללא ציון שם המחבר

Documents on The Expulsion of the Germans from Eastern-Central-Europe (Vol I: The Expulsion of the German Population from the Territories East of the Oder-Neisse-line, Theodor Schieder - ed., 1954).

Documents on the Laws of War (3rd ed., Adam Roberts and Richard Guelff - eds., 2000).

Documents on the Rape of Nanking (Timothy Brook – ed., 1999).

Eyewitnesses to Massacre: American Missionaries Bear Witness to Japanese Atrocities in Nanjing (Kaiyuan Zhang - ed., 2000).

Historical Dictionary of the 1940's (James G. Ryan and Leonard Schlup, eds., 2006).

History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War (Compiled by - United Nations War Crimes Commission, 1948).

Law and Responsibility in Warfare: The Vietnam Experience (Peter D. Trooboff – ed., 1975).

Routledge International Encyclopedia of Women: Global Women's Issues and Knowledge (Vol II, Cheris Kramarae and Dale Spender - eds., 2000)

The Asia-Pacific Profile (Bernard Eccleston, Michael Dawson and Deborah McNamara - eds., 1998).

The Ethics of War: Classic and Contemporary Readings (Gregory M. Reichberg, Henrik Syse and Endre Begby - eds., 2006).

The Historical Encyclopedia of World Slavery (Vol. II, Junius P. Rodriguez - ed., 1997).

The Law of War: A Documentary History (Vol. I, Leon Friedman - ed., in foreword by Telford Taylor, 1972).

The Laws of Armed Conflicts: A Collection of Conventions, Resolutions, and Other Documents (Dietrich Schindler and Jiří Toman – eds., 1981).

The Routledge Dictionary of Modern American Slang and Unconventional English (Tom Dalzell - ed., 2009).

Voices & Views: A History of the Holocaust (Deborah Dwork - ed., 2002).

War Criminals, War Victims: Andersonville, Nuremberg, Hiroshima, My Lai: Individual Rights and Responsibilities Under the International System (Lawrence Metcalf - series ed., 1974).

War of Extermination: The German Military in World War II 1941-1944 (Hannes Heer and Klaus Naumann - eds., 2000).

ספרים שחוברו על ידי ארגונים

Americas Watch and Women's Rights Project, *Untold Terror: Violence against Women in Peru's Armed Conflict* (1992).

Helsinki Watch, *War Crimes in Bosnia-Herzegovina* (Vol. I-II, 1993).

Human Rights Watch, *Global Report on Women's Human Rights* (1995).

Human Rights Watch, *Under Orders: War Crimes in Kosovo* (2001).

Human Rights Watch, *"We'll Kill You If you Cry": Sexual Violence in the Sierra Leone Conflict* (Vol. 15, 2002).

Human Rights Watch/Africa, *Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath* (1996).

United Nations War Crimes Commission, *Law Reports of Trials of War Criminals* (1997) p.

United Nations, *The United Nations and the Advancement of Women 1945-1996* (1995-1996).

UNWCC, *Law Reports of Trials of War Criminals* (vol. XII selected and prepared by The United Nations War Law Reports of Trials of Crimes Commission, 1948).

Vietnam Veterans against the War, *The Winter Soldier Investigation: An Inquiry into American War Crimes* (1972).

מאמרים

מאמרים באסופות

Adma Tineke A., "The Role of Stories in Sustaining and Transforming Professional Practice Within Amental Hospital", *Making Meaning of Narratives* (Ruthellen Josselson and Amia Lieblich - eds., 1999) 169.

Aiko Utsumi, "How the Violence against Women were Dealt with in War Crime Trials", *Common Grounds: Violence against Women in War and Armed Conflict Situations* (Indai L. Sajor - ed., 1998) 187.

Alem Abdolrahman, "War and Responsibility: Governments or Individuals", *The Iran-Iraq War: The Politics of Aggression* (Farhang Rajaee – ed., 1993) 55.

Ambos Kai, "Individual Responsibility in International Criminal Law: A Jurisprudential Analysis: From Nuremberg to The Hague", *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law: The Experience of International and National Courts* (Vol. I, Gabrielle Kirk McDonald and Olivia Swaak-Goldman – eds., 2000) 18.

Anderson David L., "Introduction: What Really Happened?", *Facing My Lai: Moving Beyond the Massacre* (David L. Anderson - ed., 1998) 1, p. 4

Arcel Libby Tata, "Deliberate Sexual Torture of Women in War: The Case of Bosnia-Herzegovina", *International Handbook of Human Response to Trauma* (Arieh Y. Shalev, Rachel Yehuda and Alexander C. McFarlane - eds., 2000) 179.

Askin Kelly D., "Women and International Humanitarian Law", *Women and International Human Right Law* (Vol. 1, Dorean M. Koenig and Kelly D. Askin – ed., 2000) 41.

Askin Kelly Dawn, "Crimes Against Women under International Criminal Law", *Research Handbook on International Criminal Law* (Bartram Stewart Brown - ed., 2011) 84.

Bach Alice, "Reading the Body Politic: Women, Violence and Judges 21", *Judges: A Feminist Companion to the Bible* (Athalya Brenner – ed., 1999) 143.

Baron Jane B. and Epstein Julia, "Language and the Law: Literature, Narrative, and Legal Theory", *The Politics of Law* (3rd ed., David Kairys - ed., 1998) 662.

Baron Jane B., "Interdisciplinary Legal Scholarship as Guilty Pleasure: The Case of Law and Literature", *Law and Literature* (Vol. 2, Freeman Michael and Andrew Lewis - eds., 1999) 21.

Bassiouni M. Cherif, "Enslavement: Slavery, Slave-Related Practices, and Trafficking in Persons for Sexual Exploitation", *International Criminal Law: International enforcement* (3rd ed., Vol. III, M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) 535.

Bassiouni M. Cherif, "The Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780: Investigating Violations of International. Humanitarian Law in the Former Yugoslavia", *The Prosecution of International Crimes: A Critical Study of the International Tribunal for the Former Yugoslavia* (Roger S. Clark and Madeleine Sann - eds., 2003) 61.

Bassiouni M. Cherif, "Crimes against Humanity", *International Criminal Law: Sources, Subjects, and Contents* (Vol. I, 3rd ed., M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) 437.

Bassiouni M. Cherif, "The Discipline of International Criminal Law", *International Criminal Law: Sources, Subjects, and Contents* (Vol. I, 3rd ed., M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) 3.

Bassiouni M. Cherif, "The Philosophy and Policy of International Criminal Justice", *Man's Inhumanity to Man: Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese* (Lal Chand Vohrah, Fausto Pocar, Yvonne Featherstone, Olivier Fourmy, Christine Graham, John Hocking and Nicholas Robson - eds., 2003) 65.

Baytemir Burcu, "The International Military Tribunal at Nuremberg: The Ongoing Reflections in International Criminal Law", *USAK Yearbook of International Politics and Law* (Vol. 3, 2010) 77.

Beck Birgit, "Sexual Violence and Its Prosecution by Courts Martial of the Wehrmacht", *A World at Total War: Global Conflict and the Politics of Destruction, 1937-1945* (Roger Chickering, Sitg Forster and Bernd Greiner - eds., 2005) 317.

Beck-Heppner Birgit, "Gender Specific Crimes in Wars of the Modern Age", *Transcultural Wars from the Middle Ages to the 21st Century* (Hans-Henning Kortüm - ed., 2006) 165.

Bennett Andy, "Introduction", *Remembering Woodstock* (Andy Bennett – ed., 2004) xiv.

Bensouda Fatou, "Gender and Sexual Violence under the Rome Statute", *From Human Rights to International Criminal Law: Studies in Honour of an African Jurist, the Late Judge Laïty Kama* (Emmanuel Decaux and Adama Dieng – eds., 2007) 401.

Benton Wilbourn E., "Introduction", *Nuremberg: German Views of the War Trials* (Wilbourn E. Benton and Georg Grimm - ed., 1955) 1.

Bergen Doris L., "Sex, Blood, and Vulnerability: Women Outsiders in German - Occupied Europe", *Social Outsiders in Nazi Germany* (Robert Gellately and Nathan Stolfus – eds., 2001) 273.

Best Geoffrey, "Restraints on War by Land Before 1945", *Restraints on War: Studies in the Limitation of Armed Conflict* (Michael Howard - ed., 1979) 2.

Bierzanek Remigiusz, "War Crimes: History and Definition", *A Treatise on International Criminal Law* (Vol. I, M. Cherif Bassiouni and Ved P. Nanda - eds., 1973) 559.

Binder Guyora, "The law-as-Literature Trope", *Law and Literature* (Vol. 2, Freeman Michael and Andrew Lewis - eds., 1999) 63.

Boas Gideon, "Admissibility of Evidence under the Rules of Procedure and Evidence of the ICTY: Development of the 'Flexibility Principle'", *Essays on ICTY Procedure and Evidence in Honour of Gabrielle Kirk McDonald* (Richard May, David Tolbert, John Hocking, Ken Roberts, Bing Bing Jia, Daryl Mundis and Gabriël Oosthuizen- eds., 2000) 263.

Bock Gisela, "Antinatalism, Maternity And Paternity In National Socialist Racism", *Nazism and German Society 1933-1945* (David F. Crew - ed., 1994) 110.

Borchelt Gretchen, "Sexual Violence against Women in War and Armed Conflict", *The handbook of women, psychology, and the law* (Andrea Barnes – ed., 2005) 293.

Bordwell David, "Neo-Structuralist Narratology and the Functions of Filmic Storytelling", *Narrative Across Media: The Languages of Storytelling* (Marie-Laure Ryan - ed., 2004) 203.

Brook Timothy, "Introduction: Documenting the Rape of Nanking", *Documents on the Rape of Nanking* (Timothy Brook – ed., 1999) 1.

Brooks Peter, "The Law as Narrative and Rhetoric", *Law's Stories: Narrative and Rhetoric in the Law* (Peter Brooks and Paul Gewirtz - eds., 1996) 14.

Browne Ray B., "Why Should Lawyers Study Popular Culture?", *The Lawyer and Popular Culture: Proceedings of a Conference* (David L. Gunn – ed., 1993) 7.

Brownmiller Susan, "Foreword", *Japan's Comfort Women: Sexual Slavery and Prostitution during World War II and the US Occupation* (2002) xv.

Brownmiller Susan, "Making Female Bodies the Battlefield", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer - ed., Marion Faber - trans., 1994) 180.

Burgos Hernán Salinas, "The Application of International Humanitarian Law as Compared to Human Rights Law in Situations Qualified as Internal Armed Conflict, Internal Disturbances and Tensions, or Public Emergency, with Special Reference to War Crimes and Political Crimes", *The Implementation of International Humanitarian Law* (Frits Kalshoven - ed., 1989) 1.

Butler Jennifer S., "Militarized Prostitution: The Untold Story (U.S.A)", *War's Dirty Secret: Rape, Prostitution, and other Crimes against Women* (Anne Lewellyn Barstow - ed., 2000) 204.

Calic Marie-Janine, "Ethnic Cleansing and War Crimes, 1991-1995", *Confronting the Yugoslav Controversies: A Scholars' Initiative* (Thomas A. Emmert & Charles Ingrao –eds., 2012) 118.

Caparini Marina, "Security Sector Reform and Post-Conflict Stabilisation: The Case of the Western Balkans", *Reform and Reconstruction of the Security Sector* (Alan Bryden and Heiner Hänggi – eds., 2004) 142.

- Caplan Patricia, "Cognatic Descent, Islamic Law and Women's Property on the East African Coast", *Women and Property - Women as Property* (Renee Hirschon - ed., 1984) 23.
- Caroline Kennedy-Pipe and Stanley Penny, "Rape in War: Lessons of the Balkan Conflicts in the 1990s", *The Kosovo Tragedy: The Human Rights Dimensions* (Ken Booth – ed., 1996) 67.
- Carrel Michael, "Australia's Prosecution of Japanese War Criminals: Stimuli and Constraints", *The Legacy of Nuremberg: Civilising Influence or Institutionalised Vengeance?* (David A. Blumenthal and Timothy L. H. McCormack - eds., 2008) 239.
- Casey-Acevedo K., Bakken T. & Welton M., "Women as Offenders", *Encyclopedia of Crime and Punishment*, (Vol. 4, David Levinson - ed., 2002) 1722.
- Chang Maria Hsia and Barker Robert P., "Victor's Justice and Japan's Amnesia: The Tokyo War Crimes Trial Reconsidered", *Japanese War Crimes: The Search for Justice* (Peter Li – ed., 2003) 33.
- Chatman Seymour, "What Novels Can Do That Films Can't (and Vice Versa)", *On Narrative* (Mitchell, W. J. Thomas - ed., 1981) 117.
- Chatwood Kirsty, "Schillinger and the Dancer: Representing Agency and Sexual Violence in Holocaust Testimonies", *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust* (Sonja Maria Hedgepeth and Rochelle G. Saidel – eds, 2010) 61.
- Choi Chungmoo, "Introduction", *The Comfort Women: Colonialism, War, and Sex* (Chungmoo Choi - ed., 1997) Vi.
- Chung Chin Sung, "Korean Women Drafted for Military Sexual Slavery by Japan", *True Stories of the Korean Comfort Women* (Keith Howard - ed., 1995) 11.
- Chung Chin Sung, "The Origins and Development of the Military Sexual Slavery Problem in Imperial Japan", *Positions, East Asia Cultures, Critique, Special issue: The Comfort Women: Colonialism, War, and Sex* (vol. 5, Choi Chung-moo - ed., 1997) 219.
- Ciover Carol J., "Law and Order of Popular Culture", *Law in the Domains of Culture* (Austin Sarat and Thomas Kearns - eds., 1998) 97.
- Clapham Andrew, "Issues of Complexity, Complicity and Complementarity: From the Nuremberg Trials to the Dawn of the New International Criminal Court", *From Nuremberg to the Hague: The Future of International Criminal Justice* (Philippe Sands – ed., 2003) 30.
- Clark Roger S., "Crimes against Humanity", *The Nuremberg Trial and International Law* (George Ginsburgs and Vladimir Nikolaevich Kudriavtsev – eds., 1990) 175.
- Clark Roger S., "Nuremberg and Tokyo in Contemporary Perspective", *The law of War Crimes: National and International Approaches* (Timothy L. H. McCormack and Gerry J. Simpson – eds., 1997) 171.
- Cleiren C.P.M. and Tijssen M.E.M., "Rape and other Forms of Sexual Assault in the Armed Conflict in the Former Yugoslavia: Legal, Procedural, and Evidentiary Issues", *The Prosecution of International Crimes: A Critical Study of the International Tribunal for the Former Yugoslavia* (Roger S. Clark and Madeleine Sann - eds., 2003) 257.
- Cline Lawrence E., "The Leaky Bucket: Ethnic Albanian Cross-Border Operations in the Balkans", *Reflections on the Balkan Wars: Ten Years after the Break-Up of Yugoslavia* (Jeffery S. Morton, R. Craig Nation, Paul C. Forage, and Stefano Bianchini - eds., 2004) 55.
- Coombe Rosemary J., "Contingent Articulations: A Critical Cultural Studies of Law", *Law in the Domains of Culture* (Austin Sarat and Thomas Kearns - eds., 1998) 21.

Copelon Rhonda, "Gendered War Crimes: Reconceptualizing Rape in Time of War", *Women's Rights, Human Rights: International Feminist Perspectives* (Julie Peters and Andrea Wolper – eds., 1995) 197.

Copelon Rhonda, "Surfacing Gender: Reconceptualizing Crimes against Women in Time of War", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer – ed., Marion Faber – trans., 1994) 197.

Copelon Rhonda, "Surfacing Gender: Reengraving Crimes against Women in Humanitarian Law", *Women and War in the Twentieth Century: Enlisted with Or without Consent* (Nicole Ann Dombrowski - ed., 1999) 332.

Cryer Robert, "The Doctrinal Foundations of the International Criminalization", *International Criminal Law: Sources, Subjects, and Contents* (Vol. I, 3rd ed., M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) 107.

Currey Cecil B., "How Different is the Military Today because of the Vietnam War?", *The American Experience in Vietnam* (Grace Sevy - ed., 1991) 99.

Dancu Constance V. and Foa Edna B., "posttraumatic stress disorder", *Comprehensive Casebook of Cognitive Therapy* (Frank M. Dattilio and Arthur M. Freeman- eds., 1992) 79.

Danner Allison Marston, "Joint Criminal Enterprise", *International Criminal Law: International Enforcement* (3rd ed., Vol. III, M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) 483.

Demos Vasilkie, "Woman's Voice and the Discourse of Rape: An Analysis of Three Texts", *Her Voices: Hermeneutics of the Feminine* (Fabio B. Dasilva and Mathew J. Kanjiranthinkal – eds., 1996) 24.

Denvir John, "Introduction", *Legal Realism: Movies as Legal Texts* (John Denvir - ed., 1996) xi.

Dershowitz Alan M., "Life is Not a Dramatic Narrative", *Law's Stories: Narrative and Rhetoric in the Law* (Peter Brooks and Paul Gewirtz - eds., 1996) 99.

Dirks Nicholas B., Geoff Eley and Sherry B. Ortner, "Introduction", *Culture/Power/History: a Reader in Contemporary Social Theory* (Nicholas B. Dirks, Geoff Eley, and Sherry B. Ortner - eds., 1994) 3.

Dolgopol Ustinia, "Rape as a War Crime: Mythology and History", *Common Grounds: Violence against Women in War and Armed Conflict Situations* (India Lourdes Sajor - ed., 1998) 122.

Dombrowski Nicol Ann, "Surviving the German Invasion of France: Women's Stories of the Exodus of 1940", *Women and War in the Twentieth Century: Enlisted with Or without Consent* (Nicol Ann Dombrowski - ed., 1999) 118.

Donlon Fidelma, "Hybrid Tribunals", *Routledge Handbook of International Criminal Law* (William Schabas and Nadia Bernaz - eds., 2011) 85.

Draper G. I. A. D., "Wars of National Liberation and War Criminality", *Restraints on War: Studies in the Limitation of Armed Conflict* (Michael Howard - ed., 1979) 135.

Draper G. I. A. D., "The Modern Pattern of War Criminality", *War Crimes in International Law* (Yoram Dinstein and Mala Tabory - eds., 1996) 141.

Durham Helen, "International Humanitarian Law and the Protection of Women", *Listening to the Silences: Women and War* (Helen Durham and Tracey Gurd - eds., 2005) 95.

Eckhardt William G., Ridenhour Ron and Thompson Hugh C., "Experiencing the Darkness: An Oral History", *Acing My Lai: Moving Beyond the Massacre* (David L. Anderson - ed., 1998) 27.

Ehard Hans, "The Nuremberg Trial against the Major War Criminals and International Law", *Nuremberg: German Views of the War Trials* (Wilbourn E. Benton and Georg Grimm- eds., 1955) 76.

Elden Asa, "Men's Violence and Women's Responsibility: Mothers' Stories about Honour Violence", *Honour, Violence, Women and Islam* (Mohammad Mazher Idriss and Tahir Abbas - eds., 2010) 128.

Elsea Jennifer K., "Selected Procedural Safeguards in Federal, Military, and International Courts", *Law and Law Enforcement Issues* (Gerald M. Kessler – ed., 2008) 11.

En-Han Lee, "The Nanking Massacre Reassessed: A Study of the Sino-Japan Controversy over the Factual Number of Massacred Victims", *Nanking 1937: Memory and Healing* (Fei Fei Li, Robert Sabella and David Liu – eds., 2002) 47.

Enloe Cynthia H., "Afterword have the Bosnian Rapes Opened a New Era of Feminist Consciousness?", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer - ed., Marion Faber - trans., 1994) 219.

Eykholt Mark, "Aggression, Victimization, and Chinese Historiography of the Nanjing Massacre", *The Nanjing Massacre in History and Historiography* (Joshua A. Fogel – ed., 2000) 11.

Fassinger Ruth E. and Arseneau Julie R., "Diverse Women's Sexualities", *Psychology of Women: Handbook of Issues and Theories* (Florence L. Denmark and Michele A. Paludi - eds., 2008) 484.

Ferencz Benjamin, "From Nuremberg to Rome: A Personal Account" *Justice for Crimes against Humanity* (Mark Lattimer and Philippe Sands - eds., 2003) 31.

Fidalgo Sônia, "Sexual Crimes in International Criminal Law", *Criminal Law between War and Peace* (Stefano Manacorda and Adán Nieto Martín - ed., 2009) 501.

Folnegovi-Smalc Vera, "Psychiatric Aspects of the Rapes in the War Against the Republics of Croatia and in Bosnia-Herzegovina", *Mass Rape: The War Against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer - ed., 1994) 174.

Frankum Ronald B. Jr., "Vietnam during the Rule of Ngo Dinh Diem, 1954–1963", *The War that Never Ends: New Perspectives on the Vietnam War* (David L. Anderson and John Ernst - eds., 2007) 121.

Fujita Hisakazu, "The Tokyo Trial Revisited", *The Legal Regime of the International Criminal Court: Essays in Honour of Professor Igor Blishchenko* (José Doria, Hans-Peter Gasser and M. Cherif Bassiouni - eds., 2009) 23.

Gellately Robert, "Introduction: Nuremberg – Voices from the Past", *The Nuremberg Interviews: An American Psychiatrist's Conversations with the Defendants and Witnesses* (2005) vii.

Gewirtz Paul, "Narrative and Rhetoric in the Law", *Law's Stories: Narrative and Rhetoric in the Law* (Peter Brooks and Paul Gewirtz - eds., 1996) 4.

Ginsburgs George, "The Nuremberg Trial: Background", *The Nuremberg Trial and international law* (George Ginsburgs and Vladimir Nikolaevich Kudriavtsev – eds., 1990) 9.

Glassmeyer Danielle, "Fighting the Cold War with Pinocchio, Bambi and Dumbo", *Diversity in Disney Films: Critical Essays on Race, Ethnicity, Gender, Sexuality and Disability* (Johnson Cheu - ed., 2013) 99.

Goldstone Richard, "International Criminal Court and Ad Hoc Tribunals", *The Oxford Handbook on the United Nations* (Thomas G. Weiss and Sam Daws - eds., 2007) 463.

Green Leslie C., "What One Man Do in Combat - Then and Now", *Humanitarian Law of Armed Conflict: Challenges Ahead: Essays in Honour of Frits Kalshoven* (Astrid J. M. Delissen and Gerard J. Tanja - eds., 1991) 281.

Green Leslie C., "Cicero and Clausewitz or Quincy Wright: The Interplay of Law and War", *Essays on the Modern law of War* (2nd ed., 1999) 41.

Gribaudi Gabriella, "Bombing and Land War in Italy: Military Strategy, Reactions, and Collective Memory", *Experience and Memory: The Second World War in Europe* (Jörg Echternkamp and Stefan Martens - eds., 2010) 116.

Grimshaw Allen D., "Genocide and Democide", *Stress of War, Conflict and Disaster* (George Fink - ed., 2010) 281.

Grossmann Atina, "A Question of Silence: The Rape of German Woman by Occupation soldiers", *West Germany under Construction: Politics, Society, and Culture in the Adenauer Era* (Robert G. Moeller - ed., 1997) 33.

Hagemann Karen, "Home/Front: The Military, War and Gender in Twentieth-Century Germany", *Home/Front: The Military, War and Gender in Twentieth-Century Germany* (Karen Hagemann and Stephanie Schuler-Springorum - eds., 2002) 1.

Hajjar Lisa, "Universal Jurisdiction as Praxis An Option to Pursue Legal Accountability for Superpower Torturers", *When Governments Break the Law: The Rule of Law and the Prosecution of the Bush Administration* (Nasser Hussain and Austin Sarat - eds., 2010) 87.

Haksun Kim, "Bitter Memories I Am Loath To Recall", *True Stories of the Korean Comfort Women* (Keith Howard - ed., Young Joo Lee - trans., 1995) 32.

Hallett Nicole, "The Evolution of Gender Crimes in International Law", *Plight and Fate of Women during and Following Genocide* (Samuel Totten - ed., 2009) 183.

Hartong Jan Laurens, *Musical Terms Worldwide: A Companion for the Musical Explorer* (2006) 41.

Hassan Riffat, "Feminism in Islam", *Feminism and World Religions* (Arvind Sharma and Katherine K. Young - eds., 1999) 248.

Hein Laura, "War Compensation: Claims against the Japanese Government and Japanese Corporations for War Crimes", *Politics and the Past: On Repairing Historical Injustices* (John Torpey - ed., 2003) 127.

Heineman Elizabeth D., "Sexuality and Nazism: The Doubly Unspeakable?", *Sexuality and German Fascism* (Dagmar Herzog - ed., 2002) 22.

Herman David, "Toward a Transmedial Narratology", *Narrative Across Media: The Languages of Storytelling* (Marie-Laure Ryan - ed., 2004) 47.

Hicks George, "The Comfort Women Redress Movement", *When Sorry Isn't Enough: The Controversy over Apologies and Reparations for Human Injustice* (Roy Brooks - ed., 1999) 113.

Hiromi Yamazaki, "Military Slavery and the Women's Movement", *Voices from the Japanese Women's Movement* (A.M.P.O. - ed., 1996) 90.

Hirsch David H., "Ida Fink", *Encyclopedia of Holocaust Literature* (David Patterson, Alan L. Berger and Sarita Cargas - eds., 2002) 48.

Hirschon Ren'ee, "Introduction: Property, Power and Gender Relations", *Women and Property - Women as Property* (Renee Hirschon – ed., 1984) 1.

Horowitz Sara R., "Martyrdom and Gender in Jewish-American Holocaust Memory", *Religious Perspectives in Modern Muslim And Jewish Literatures* (Hilary Kilpatrick and Glenda Abramson - eds., 2005) 179.

Horowitz Sara R., "The Gender of Good and Evil: Women and Holocaust Memory", *Gray Zones: Ambiguity and Compromise in the Holocaust and Its Aftermath* (Jonathan Petropoulos and John K. Roth - eds., 2007) 165.

Hyndman Jennifer, "Feminist Geopolitics Meets Refugee Studies", *Refugees in International Relations* (Alexander Betts and Gil Loescher - eds., 2011) 169.

Iskander Sylvia Patterson, "Anne Frank's Reading", 13 *Children's Literature Association Quarterly* (1988) 137.

Jarvis Michelle, "An Emerging Gender Perspective on International Crimes", *International Criminal Law Developments in the Case Law of the ICTY* (Gideon Boas and William Schabas - eds., 2003) 157.

Jelusic Ljubica, "Continuity Restructuring, or Development from Scratch? Dilemmas of Slovenian Defense Reform, 1991-2001", *Post-Cold War Defense Reform: Lessons Learned from Europe and the United States* (Istvan Gyarmati and Theodor Winkler - eds., 2002) 111.

Johnson Jay, "Same Hell, Different Horrors": Women in The Holocaust; Ttestimony into Fiction (Vol. 1, 2001) 13.

Julius Anthony, "Introduction", *Law and Literature* (Vol. 2, Freeman Michael and Andrew Lewis - eds., 1999) ix.

Kamir Orit, "Honor and Dignity Cultures: The Case of Kavod and Kvod ha-adam in Israeli Society and Law", *The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse* (David Kretzmer and Eckart Klein – eds., 2002) 231.

Kellenberger Jakob, "Foreword", Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law* (vol I: Rules, 2005) ix.

Kellner Douglas, "Cultural Studies, Multiculturalism and Media Culture", *Gender, Race and Class in Media: A Text-Reader* (Gail Dines and Jean M. Humez - eds., 1995) 5

Kelly Michael J. and McCormack Timothy L. H., "Contributions of the Nuremberg Trial to the Subsequent Development of International Law", *The Legacy of Nuremberg: Civilising Influence or Institutionalised Vengeance?* (David A. Blumenthal and Timothy L. H. McCormack - eds., 2008) 101.

Kendrik Oliver, "'Not Much of a Place Anymore': the Reception and Memory of the Massacre at My Lai", *The Memory of Catastrophe* (Peter Gray and Kendrick Oliver – eds., 2004) 171.

Kim Julie, "Macedonia: Country Background and Recent Conflict", *The Balkans* (Clem S. Watkins - ed., 2003) 103.

Knight W. Andy, "Soft Power and Moral Suasion in Establishing the International Criminal Court: Canadian Contributions", *Ethics and Security in Canadian Foreign Policy* (Rosalind Irwin – ed., 2001) 113.

Koenig Doreen M. and Askin Kelly D., "International Criminal Law and the International Criminal Court Statute: Crimes Against Women", *Women and International Human Right Law* (Vol. 2, Doreen M. Koenig and Kelly D. Askin – ed., 2000) 3.

Kremer Lillian S., "Sexual Abuse in Holocaust Literature: Memoir and Fiction", *Sexual Violence Against Jewish Women during the Holocaust* (Sonja Maria Hedgepeth and Rochelle G. Saidel – eds., 2010) 177.

kremer Lillian S., "The Holocaust and the Witnessing Imagination", *Violence, Silence, and Anger: Women's Writing as Transgression* (1995) 231.

Kuperman Alan J., "Transnational Causes of Genocide, or How the West Inadvertently Exacerbates Ethnic Conflict", *Yugoslavia Unraveled: Sovereignty, Self-Determination, Intervention* (Raju G. C. Thomas - ed., 2003) 55.

Lamarque Peter, "Narrative and Invention: The Limits of Functionality", *Narrative in Culture: The Uses of Storytelling in the Sciences, Philosophy and Literature* (Cristopher Nash - ed., 1990) 131.

Laska Vera, "Women in the Resistance and in the Holocaust", *Different Voices: Women and the Holocaust* (Carol Rittner and John Roth – eds., 1993) 250.

Laviosa Flavia, "Women's Drama, Men's Business: Sexual Violence Against Women in Italian Cinema and Media", *Popular Italian Cinema: Culture and Politics in a Postwar Society* (Flavia Brizio-Skov – ed., 2011) 229.

Leaning Jennifer, Bartels Susan and Mowafi Hani, "Sexual Violence during War and Forced Migration", *Women, Migration, and Conflict: Breaking a Deadly Cycle* (Susan Forbes Martin and John Tirman – ed., 2009) 173.

Lee Ivy, "Probing the Issues of Reconciliation More than Fifty Years After the Asia-Pacific War", *Japanese War Crimes: The Search for Justice* (Peter Li – ed., 2003) 19.

Lee John Y., "Placing Japanese War Criminals on the U.S. Justice Department's 'Watch List' of 3 December 1996: The Legal and Political Background", *Legacies of the Comfort Women of World War II* (Margaret Stetz and Bonnie B. C. Oh – eds., 2001) 152.

Lentin Ronit, "'A Howl Unheard': Women Shoah Survivors Dis-Placed and Re-Silenced", *When the War Was Over: Women, War and Peace in Europe, 1940-1956* (Claire Duchén and Irene Bandhauer-Schdfffmann – eds., 2000) 179.

Levenkron Nomi, "Death and the Maidens: 'Prostitution', Rape, and Sexual Slavery during World War II", *Sexual Violence: Against Jewish Women during the Holocaust* (Sonja M. Hedgepeth and Rochelle G. Saidel - eds., 2010) 13.

Levie Howard S., "Violations of Human Rights in Time of War as War Crimes", *War Crimes in International Law* (Yôrām Dinštein and Mala Tabory - eds., 1996) 123.

Levinson Sanford and Mailloux Steven, "Preface", *Interpreting Law and Literature* (Sanford Levinson and Steven Mailloux - eds., 1988) ix.

Long Ngo Vinh, "Vietnam", *Prostitution: An International Handbook on Trends, Problems, and Policies* (Nanette J. Davis - ed., 1993) 327.

Luban David, "War Crimes: The Law of Hell", *War: Essays in Political Philosophy* (Larry May and Emily Crookston - eds., 2008) 266.

Ludwig Robi and Birkbeck Matt, *"Till Death Do Us Part: Love, Marriage, and the Mind of the Killer Spouse"* (2006) 94.

Lukashuk I. I., "International Illegality and Criminality of Aggression", *The Nuremberg Trial and International law* (George Ginsburgs and Vladimir Nikolaevich Kudriavtsev – eds., 1990) 121.

MacKinnon Catharine A., "Crimes of War, Crimes of Peace", *On Human Rights: The Oxford Amnesty Lectures* (Stephen Shute and Susan Hurley - eds., 1993) 83.

MacKinnon Catharine A., "Genocide's Sexuality", *Political Exclusion and Domination* (Stephen Macedo and Melissa S. Williams - eds., 2005) 313.

Mackinnon Catharine A., "Law's Stories as Reality", *Law's Stories: Narrative and Rhetoric in the Law* (Peter Brooks and Paul Gewirtz - eds., 1996) 232.

Mackinnon Catharine A., "Rape, Genocide, and Women's Human Right" *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer – ed., Marion Faber – trans., 1994) 183.

MacKinnon Catharine A., "Turning Rape into Pornography: Postmodern Genocide", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer - ed., Marion Faber - trans., 1994) 73.

MacKinnon Catharine A., "Crimes of War, Crimes of Peace", *Are Women Human? and Other International Dialogues* (2006) 141.

Magnarella Paul J., "The Consequences of the War Crimes Tribunals and an International Criminal Court for Human Rights in Transition Societies", *Human Rights and Societies in Transition: Causes, Consequences, Responses* (Shale Horowitz and Albrecht Schnabe - eds., 2004) 119.

Mailänder Elissa, "Meshes of Power: The Concentration Camp as Pulp or Art House in Liliana Cavani's *The Night Porter*", *Nazisplottation!: The Nazi Image in Low-Brow Cinema and Culture* (Daniel H. Magilow, Kristin T. Vander Lugt & Elizabeth Bridges - eds., 2012) 175.

Marschik Axel, "The Politics of Prosecution: European National Approaches to War Crimes", *The Law of War Crimes: National and International Approaches* (Timothy L. H. McCormack and Gerry J. Simpson – eds., 1997) 65.

Matsui Yayori, "Women's International War Crimes Tribunal on Japan's Military Sexual Slavery: Memory, Identity, and Society", *Japanese War Crimes: The Search for Justice* (Peter Li – ed., 2003) 259.

McCormack Timothy L. H., "From Sun Tzu to the Sixth Committee: The Evolution of an International Criminal Law Regime", *The law of war crimes: National and international approaches* (Timothy L. H. McCormack and Gerry J. Simpson – eds., 1997) 31.

McCormack Timothy L.H., "Their Atrocities and our Misdemeanours: The Reticence of States to Try their 'Own Nationals' for International Crimes", *Justice for Crimes against Humanity* (Mark Lattimer and Philippe Sands - eds., 2003) 107.

McDonald Gabrielle Kirk, "Trial Procedures and Practice", *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law: The Experience of International and National Courts* (Vol I, Gabrielle Kirk McDonald and Olivia Swaak-Goldman – eds., 2000) 530.

McDougall Carrie, "The Sexual Violence Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and the International Criminal Tribunal for Rwanda: The Silence has been Broken But There's Still a Lot to Shout About", *Challenge of Conflict: International Law Responds* (Ustinia Dolgopol and Judith Gardam – eds., 2006) 331.

Mcevoy Kieran, "Newspapers and Crime: Narrative and the Construction of Identity", *Tall Stories? Reading Law and Literature* (John Morison and Christine Bell - eds., 1996) 180.

McGoldrick Dominic, "Criminal Trials before International Tribunals: Legality And Legitimacy", *The Permanent International Criminal Court: Legal and Policy Issues* (Dominic McGoldrick, Peter Rowe and Eric Donnelly - eds., 2004) 9.

McGoldrick Dominic, "War Crimes Trials before International Tribunals: Legality and Legitimacy", *Domestic and international trials, 1700-2000: Trials in History* (Vol. II, R. A. Melika – ed., 2003) 107.

McNamee Catherine, "Rape", *A Comparative Perspective on Major Social Problems* (Rita James Simon – ed., 2001) 1.

Mcquillan Martin, "Introduction: Five Strategies for Deconstruction", *Deconstruction: A Reader* (Martin Mcquillan - ed., 2000) 1.

Meron Theodor, "Francis Lieber's Code and Principles of Humanity", *War Crimes Law Comes of Age: Essays* (Theodor Meron – ed, 1998) 131.

Meron Theodor, "Rape as a Crime under International Humanitarian Law", *War Crimes Law Comes of Age: Essays* (Theodor Meron – ed, 1998) 204.

Meron Theodor, "International Criminalization of Internal Atrocities", *War Crimes Law Comes of Age: Essays* (Theodor Meron – ed, 1998) 228.

Meron Theodor, "Shakespeare's Henry the Fifth and the Law of War", *War Crimes Law Comes of Age: Essays* (Theodor Meron – ed., 1998) 11.

Milton Sybil, "Women and the Holocaust: The Case of German and German-Jewish Women", *Different Voices: Women and the Holocaust* (Carol Rittner and John Roth – eds., 1993) 213.

Mitsui Hideko, "The Resignification of the 'Comfort Women' through NGO Trials", *Rethinking Historical Injustice and Reconciliation in Northeast Asia: The Korean Experience* (Gi-Wook Shin, Soon-won Park and Daqing Yang – eds., 2007) 36.

Mnogoto Jackson, "Early Efforts to Establish an International Criminal Court", *The Legal Regime of the International Criminal Court: Essays in Honour of Professor Lgor Blishchenko* (José Doria, Hans-Peter Gasser and M. Cherif Bassiouni – eds., 2009) 3.

Moeller Robert G., "Introduction: Writing the History of West Germany", *West Germany under Construction: Politics, Society, and Culture in the Adenauer Era* (Robert G. Moeller - ed., 1997) 1.

Moir Lindsay, "Non-International Armed Conflict and Guerrilla warfare", *International Criminal Law: Sources, Subjects, and Contents* (Vol. I, 3rd ed., M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) 323.

Morawetz Thomas, "Law and Introspection", *Law and Literature* (Vol. 2, Freeman Michael and Andrew Lewis - eds., 1999) 355.

Morris Madeline, "In War and Peace: Rape, War, and Military Culture", *War's Dirty Secret: Rape, Prostitution, and Other Crimes against Women* (Anne Lewellyn Barstow – ed., 2000) 167.

Mrvić-Petrović Nataša, "A Brief History of the State of Bosnia-Herzegovina (from its Origins to the 1995 Dayton Peace Accords)", *Women, Violence and War: Wartime Victimization of Refugees in the Balkans* (Vesna Nikolić-Ristanović - ed., Borislav Radovic - trans., 2000) 1.

Mulvey Laura, "Visual Pleasure and Narrative Cinema", *The Narrative Reader* (Martin Mcquillan - ed., 2000) 177.

Mundis Darryl A., "Crimes of the Commander: Superior Responsibility Under Article 7 (3) of the ICTY Statute", *International Criminal Law Developments in the Case Law of the ICTY* (Gideon Boas and William A. Schabas - eds., 2003) 239.

Murphy John F., "Crimes against Peace at The Nuremberg Trial", *The Nuremberg Trial and International Law* (George Ginsburgs and Vladimir Nikolaevich Kudriavtsev – eds., 1990) 141.

Murphy John F., "Norms of Criminal Procedure at the International Military Tribunal", *The Nuremberg Trial and International Law* (George Ginsburgs and Vladimir Nikolaevich Kudriavtsev – eds., 1990) 61.

Nerenberg Ellen, "La Ciociara Two Women", *The Cinema of Italy* (Giorgio Bertellini - ed., 2004) 83.

Nicole Hallett, "The Evolution of Gender Crimes in International Law", *Plight and Fate of Women during and Following Genocide* (Samuel Totten - ed., 2009) 183.

Nikolić-Ristanović Vesna, "Sexual Violence", *Women, Violence and War: Wartime Victimization of Refugees in the Balkans* (Vesna Nikolić-Ristanović - ed., Borislav Radovic - trans., 2000) 41.

Nikolić-Ristanović Vesna, "The Hague Tribunal and Rape in the Former Yugoslavia", *Women, Violence and War: Wartime Victimization of Refugees in the Balkans* (Vesna Nikolić-Ristanović - ed., Borislav Radovic - trans., 2000) 79.

Nishino Rumiko, "The Comfort Women Issue and Responses of the Japanese Government", *Common Grounds: Violence against Women in War and Armed Conflict Situations* (India Lourdes Sajor - ed., 1998) 214.

O'Brien Suzanne, "Translator's Introduction", *Comfort Women: Sexual Slavery in the Japanese Military during World War II* (Yoshimi Yoshiaki – ed., Suzanne O'Brien – trans. 2000) 1.

Oh Bonnie B. C., "The Japanese Imperial System and the Korean 'Comfort Women' of World War II", *Legacies of the Comfort Women of World War II* (Margaret Stetz and Bonnie B. C. Oh - eds., 2001) 3.

Olsson Uif, "The Greatest Story Ever Told - Some Remarks on the Voice of Narratology", *Perspectives on Narratology: Papers from the Stockholm Symposium on Narratology* (Claes Wahlin - ed., 1994) 81.

Oosterveld Valerie, "Gender-Based Crimes in International Law", *Gender, Conflict, and Peacekeeping* (Dyan E. Mazurana, Angela Raven-Roberts and Jane L. Parpart - eds., 2005) 67.

Oosterveld Valerie, "Prosecution of Gender-Based Crimes in International Law", *Gender, Conflict, and Peacekeeping* (Dyan Mazurana, Angela Raven-Roberts, and Jane Parpart - eds., 2005) 67.

Otto Dianne, "Lost in Translation: Re-Scripting the Sexed Subjects of International Human Rights Law", *International Law and its Others* (Anne Orford – ed., 2006) 318.

Pakes Francis J., "Styles of Trial Procedure at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", *Adversarial Versus Inquisitorial Justice: Psychological Perspectives on Criminal Justice Systems* (P. J. van Koppen and Steven Penrod – eds., 2003) 309.

Parekh Serena, "Gender and Human Rights", *The Ashgate Research Companion to Ethics and International Relations* (Patrick Hayden – ed., 2009) 233.

Park Won Soon, "Japanese Reparations Policies and the 'Comfort Women' Question", *Positions, East Asia Cultures, Critique, Special issue: The Comfort Women: Colonialism, War, and Sex* (vol. 5, Choi Chung-moo – ed., 1997) 107.

Parker Karen, "Human Rights of Women during Armed Conflict", *Women and International Human Right Law* (Vol. 3, Kelly D. Askin and Doreen M. Koenig - ed., 2001) 283.

Parvikko Tuija, "How to Remember the Holocaust?", *Education and the Spirit of Time* (Olli-Pekka Moisio and Juha Suoranta - eds., 2006) 131.

Patterson David, "Fania Fenelon", *Encyclopedia of Holocaust Literature* (David Patterson, Alan L. Berger and Sarita Cargas - eds., 2002) 47.

Phillips James, "The Psychodynamic Narrative", *Healing Stories: Narrative in Psychiatry and Psychotherapy* (Glenn Roberts and Jeremy Holmes - eds., 1999) 27.

Pilch Frances T., "Community Formation, Gender Issues, and the Evolution of International Law: A Perspective on Amitai Etzioni's: The Active Society", *The Active Society Revisited* (Wilson C. McWilliams - ed., 2006) 261.

Pitt-Rivers Julian, "Honour and Social Status", *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society* (John George Peristiany - ed., 1966) 19.

Porter Roy, "Rape - Does It Have an Historical Meaning?", *Rape* (Sylvana Tomaswlli and Roy Porter - eds., 1986) 216.

Rajnath, "Introduction", *Deconstruction: A Critique*, (Rajnath - ed., 1989) 1.

Re David, "Appeal", *International Prosecutors* (Luc Reydam, Stephan Parmentier and Cedric Ryngaert – eds., 2012) 797.

Reddington Frances P., "A Brief History of Rape Law and Rape Law Reform in the United States", *Sexual Assault: The Victims, the Perpetrators, and the Criminal Justice System* (Betsy Wright Kreisel and Frances P. Reddington – eds., 2005) 235.

Ringelheim Joan Miriam, "Genocide and gender: A split memory", *Gender and Catastrophe* (Ronit Lentin - ed., 1997) 18.

Ringelheim Joan, "Women and the Holocaust: A Reconsideration of Research", *Different Voices: Women and the Holocaust* (Carol Rittner and John Roth – eds., 1993) 373.

Robson Peter, "Law and Film Studies: Autonomy and Theory", *Law and Popular Culture: Current Legal Issues* (Michael Freeman - ed., 2004) 21, p. 24.

- Roht-Arriaza Naomi, "Non-treaty Sources of the Obligation to Investigate and Prosecute", *Impunity and Human Rights International Law and Practice* (Naomi Roht-Arriaza - ed., 1995) 24.
- Roling B.V.A., "Introduction", *The Tokyo Judgment: The International Military Tribunal for the Far East Guide* (Vol. I, B. V. A. Roling and C. F. Ruter - eds., 1977) xi.
- Rooney Ellen, "'A Little More than Persuading': Tess and the Subject of Sexual Violence", *Rape and Representation* (Lynn A. Higgins and Brenda R. Silver – eds., 1991) 87.
- Rupel Dimitrij, "Slovenia's Shift from the Balkans to Central Europe", *Independent Slovenia: Origins, Movements, Prospects* (Jill Benderly and Evan Kraft - eds., 1996) 183.
- Ryan Marie-Laure, "Introduction", *Narrative Across Media: The Languages of Storytelling* (Marie-Laure Ryan - ed., 2004) 1.
- Sandoz Yves, "Penal Aspects of International Humanitarian Law", *International Criminal Law: Sources, Subjects, and Contents* (Vol. I, 3rd ed., M. Cherif Bassiouni - ed., 2008) 293.
- Sarat Austin and Kearns Thomas R., "Editorial Introduction", *The Rhetoric of Law* (Austin Sarat and Thomas R. Kearns - eds., 1994) 1.
- Sarat Austin and Kearns Thomas, "The Culture Lives of Law", *Law in the Domains of Culture* (Austin Sarat and Thomas Kearns - eds., 1998) 1.
- Sarat Austin, Lawrence Douglas and Martha Merrill Umphrey, "On Film and Law: Broadening the focus", *Law on the Screen* (Austin Sarat, Lawrence Douglas and Martha Merrill Umphrey - eds., 2005) 1.
- Schindler Dietrich, "J.C. Bluntschli's Contribution to the Law of War", *Promoting Justice, Human Rights and Conflict Resolution through International Law: Liber Amicorum Lucius Caflisch* (Marcelo G. Kohen – ed., 2007) 437.
- Schlant Ernestine, "Introduction", *Legacies and Ambiguities: Postwar Fiction and Culture in West Germany and Japan* (Ernestine Schlant and J. Thomas Rimer - eds., 1991) 1.
- Schneider Peter, "German Postwar Strategies of Coming to Terms with the Past", *Legacies and Ambiguities: Postwar Fiction and Culture in West Germany and Japan* (Ernestine Schlant and J. Thomas Rimer - eds., 1991) 279.
- Scholz Sally J., "War Rape's Challenge to Just War Theory", *Intervention, Terrorism, and Torture: Contemporary Challenges to Just War Theory* (Steven P. Lee – ed., 2007) 273.
- Sefert Ruth, "War and Rape: A Preliminary Analysis", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer – ed., Marion Faber – trans., 1994) 54.
- Segesser Daniel Marc, "On the Road to Total Retribution? The International Debate on the Punishment of War Crimes, 1872-1945", *A World at Total War: Global Conflict and the Politics of Destruction, 1937-1945* (Bernd Greiner, Stig Förster and Roger Chickering – eds., 2005) 355.
- Selden Mark, "The United States and Japan in Twentieth-Century Asian Wars", *War and State Terrorism: The United States, Japan, and the Asia-Pacific in the Long Twentieth Century* (Mark Selden and Alvin Y. So - eds., 2004) 19.
- Shik Na'ama, "Sexual Abuse of Jewish Women in Auschwitz-Birkenau", *Brutality and Desire: War and Sexuality in Europe's Twentieth Century* (Dagmar Herzog - ed., 2009) 221.
- Shultziner Doron, "Human Dignity — Functions and Meanings", *Perspectives on Human Dignity: A Conversation* (Jeff Malpas and Norelle Lickiss - eds., 2007) 73.

Simma Bruno, "The Impact of Nuremberg and Tokyo: Attempts at Comparison", *Japan and International Law: Past, Present and Future: international Symposium to Mark the Centennial of the Japanese Association of International Law* (Nisuke Andō - ed., 1999) 59.

Simons William B., "The Jurisdictional bases of the International Military Tribunal at Nuremberg", *The Nuremberg Trial and International Law* (George Ginsburgs and Vladimir Nikolaevich Kudriavtsev – eds., 1990) 39.

Sinnreich Helene J., "The Rape of Jewish Women During The Holocaust", *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust* (Sonja Maria Hedgepeth and Rochelle G. Saidel – eds., 2010) 108.

Sitiglmayer Alexandra, "The War in the Former war Yugoslavia", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer – ed., Marion Faber – trans., 1994) 1.

Sivan Miryam, "'Stoning the Messenger': Yehiel Dinur's *House of Dolls* and *Piepel*", *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust* (Sonja Maria Hedgepeth and Rochelle G. Saidel – eds., 2010) 200.

Skillen Geoffrey J., "Enforcement of International Humanitarian Law", *The Changing Face of Conflict and the Efficacy of International Humanitarian Law* (Helen Durham and Timothy McCormack - eds., 1999) 205.

Skinner Eric, "My Lai", *Encyclopedia of Rape* (Merril D. Smith – ed., 2004) 131.

Slaughter Anne-Marie, "Defining the Limits: Universal Jurisdiction and National Courts", *Universal Jurisdiction: National Courts and the Prosecution of Serious Crimes Under International Law* (Stephen Macedo – ed., 2006) 168.

Soh Chunghee Sarah, "Prostitute versus Sex Slave: The Politics of Representing the 'Comfort Women' ", *Legacies of the Comfort Women of World War II* (Margaret Stetz and Bonnie B. C. Oh - eds., 2001) 69.

soh Chunghee Sarah, "The Korean 'Comfort Women' Tragedy as Structural Violence", *Rethinking Historical Injustice and Reconciliation in Northeast Asia: The Korean Experience* (Gi-Wook Shin, Soon-Won Park and Daqing Yang – eds., 2007) 17.

Sollors Werner, "Introduction", *The Return of Thematic Criticism* (Werner Sollors - ed., 1993) ix.

Sommer Robert, "Sexual Exploitation of Women in Nazi Concentration Camp Brothels", *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust* (Sonja Maria Hedgepeth and Rochelle G. Saidel – eds., 2010) 45.

Sommer Robert, "Camp Brothels: Forced Sex Labour in Nazi Concentration Camps," *Brutality and Desire: War and Sexuality in Europe's Twentieth Century* (Dagmar Herzog – ed., 2009) 168.

Steinfatt Thomas N., "Southeast Asia", *Encyclopedia of Prostitution and Sex Work* (Melissa Hope Ditmore - ed., 2006) 452.

Stetson Dorothy McBride, "Law and Policy: Women's Human Rights in Russia", *Russian Women in Politics and Society* (Wilma Rule and Norma C. Noonan - eds., 1996) 153.

Stewart James, "The Case of Lieutenant William Calley", *The Press on Trial: Crimes and Trials as Media Events* (Lloyd Chiasson, Jr. - ed., 1997) 173.

- Stiglmyer Alexandra, "The Rape in Bosnia-Herzegovina", *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmyer – ed., Marion Faber – trans., 1994) 82.
- Street John, "The Politics of Popular Culture", *The Blackwell Companion to Political Sociology* (Kate Nash and Alan Scott –eds., 2004) 302.
- Susana Onega and Garc'ia Landa Jos'e Angel, "Introduction", *Narratology: an Introduction* (Susana Onega and Jos'e Angel Garc'ia Landa - eds., 1996) 1.
- Swaak-Goldman Olivia, "Crimes against Humanity", *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law: The Experience of International and National Courts* (Vol I, Gabrielle Kirk McDonald and Olivia Swaak-Goldman – eds., 2000) 145.
- Tanaka Yuki, " 'The Comfort Women' in the Dutch East Indies", *Legacies of the Comfort Women of World War II* (Margaret Stetz and Bonnie B. C. Oh – eds., 2001) 42.
- Tanaka Yuki, "Rape and War: The Japanese Experience", *Common Grounds: Violence against Women in War and Armed Conflict Situations* (India Lourdes Sajor - ed., 1998) 148.
- Teo Hsu-Ming, "The Continuum of Sexual Violence in Occupation Germany, 1945-1949", *The European Women's History Reader* (Fiona Montgomery and Christine Collette - eds., 2002) 346.
- Tétreault Mary Ann, "In Search of Justice: Wartime Rape and Human Rights", *Partial Truths and the Politics of Community: Feminist Approaches to Social Movements, Community, and Power* (Vol. 2, Mary Ann Tétreault and Robin L. Teske – eds., 2003) 285.
- Thomas Raju G. C., "Sovereignty, Self-Determination, and Secession: Principles and Practice", *Yugoslavia Unraveled: Sovereignty, Self-Determination, Intervention* (Raju G. C. Thomas - ed., 2003) 3.
- Togo Kazuhiko, "Comfort Women: Deep Polarization in Japan on Facts and Morality", *East Asia Haunted Present: Historical Memories and the Resurgence of Nationalism* (Tsuyoshi Hasegawa and Kazuhiko Togo - eds., 2008) 142.
- Togo Kazuhiko, "Japan's Historical Memory: Overcoming Polarization toward Synthesis", *East Asia Haunted Present: Historical Memories and the Resurgence of Nationalism* (Tsuyoshi Hasegawa and Kazuhiko Togo - eds., 2008) 59.
- Tokushi Kasahara, "Massacres outside Nanking city", *The Nanking Atrocity, 1937-1938: Complicating the Picture* (Bob Tadashi Wakabayashi - ed., 2007) 57.
- Totsuka Etsuro, "Military Sexual Slavery by Japan and Issues in Law", *True Stories of the Korean Comfort Women* (Keith Howard - ed., Young Joo Lee - trans., 1995) 193.
- Trinh Linda, "Managing Survival: Economic Realities for Vietnamese American Women", *Asian/ Pacific Islander American Women: A Historical Anthology* (Shirley Hune and Gail Nomura - eds., 2003) 237.
- Trix Frances, "Kosova: Resisting Expulsion and Striving for Independence", *Central and Southeast European Politics Since 1989* (Sabrina P. Ramet - ed., 2010) 358.
- Trotter Bobbie, "How Do You Say I Love You in a War?", *Visions of War, Dreams of Peace: Writings of Women in the Vietnam War* (Lynda Van Devanter and Joan A. Furey - eds., 1991) 18.
- Tu Mai Thi, "The Vietnamese Woman Yesterday and Today", *The Vietnam Era: Media and Popular Culture in the US and Vietnam* (Michael Klein - ed., 1990) 186.

Turpin Jennifer, "Many Faces: Women Confronting War", *The Women and War Reader* (Lois Ann Lorentzen and Jennifer Turpin - eds., 1998) 3.

Turshen Meredith and Twagiramariya Clotilde, "Women Denounce their Treatment in Chad", *What Women Do in Wartime: Gender and Conflict in Africa* (Meredeth Turshen and Clotilde Twagiramariya - eds., 1998) 118.

Ullman Richard H., "Introduction: The World and Yugoslavia's Wars", *The World and Yugoslavia's Wars* (Richard H. Ullman – ed., 1996) 1.

Ussher Jane M., "Introduction", *Women's Health: Contemporary International Perspectives* (Jane M. Ussher – ed., 2000) 1.

Van den Herik Larissa, "Using Custom to Reconceptualize Crimes against Humanity", *Judicial Creativity at the International Criminal Tribunals* (Joseph Powderly and Shane Darcy - eds., 2011) 80.

Villiers Frances and Howard Robert, "Preserving Honor", *Love, Lust, and License in Early Modern England Illicit Sex and the Nobility* (Johanna Rickman - ed., 2008) 173.

Viseur-Sellers Patricia, "The Context of Sexual Violence: Sexual Violence as Violations of International Humanitarian Law", *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law: The Experience of International and National Courts* (Vol I, Gabrielle Kirk McDonald and Olivia Swaak-Goldman – eds., 2000) 263.

Viseur-Sellers Patricia, "Rape under International Law", *War Crimes: The Legacy of Nuremberg* (Belinda Cooper - ed., 1999) 159.

Vukmir Mladen, "Croatia", *Legal Aspects of Doing Business in Europe* (Vol. I, Christian Campbell – ed., 2007) I/279.

Wakabayashi Bob Tadashi, "The Messiness of Historical Reality", *The Nanking Atrocity, 1937-1938: Complicating the Picture* (Bob Tadashi Wakabayashi - ed., 2007) 3.

Waxman Zoë, "Rape and Sexual Abuse in Hiding", *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust* (Sonja Maria Hedgepeth and Rochelle G. Saidel – eds., 2010) 124.

Waxman Zoë, "Sexual Violence and the Holocaust", *Feminism, Literature and Rape Narratives: Violence and Violation* (Sorcha Gunne and Zoë Brigley Thompson – eds., 2012) 117.

Weisberg Richard H. and Barricelli Jean-Pierre, "Literature and the Law", *Interrelations of Literature* (Jean-Pierre Barricelli and Joseph Gibaldi - eds., 1982) 150.

Williams Carrington, "The Tokyo War Crimes Trial before The International Military Tribunal for The Far East", *International Humanitarian Law: Origins* (Vol. I, John Carey, William V. Dunlap and R. John Pritchard – eds., 2003) 105.

Willigen Loes H. M Van, "Organization of Care and Rehabilitation Services for Victims of Torture and Other Forms of Organized Violence: A Review of Current Issues", *Torture and Its Consequences: Current Treatment Approaches* (Metin Basoglu - ed., 1992) 277.

Winter Jay, "Thinking about Silence", *Shadows of War: A Social History of Silence in the Twentieth Century* (Efrat Ben-Ze'ev, Ruth Ginio and Jay Winte - eds., 2010) 3.

Young Louise, "Ideologies of Difference and the Turn to Atrocity: Japan's War on China", *A World at Total War: Global Conflict and the Politics of Destruction, 1937-1945* (Roger Chickering, Sitg Forster and Bernd Greiner - eds., 2005) 333.

Zagaris Bruce, "War Crimes Tribunal in Former Yugoslavia", *The Alleged Transnational Criminal: the Second Biennial International Criminal Law Seminar* (Richard D. Atkins - ed., 1995) 7.

Zimmermann Bruno, "Title of the Protocol", *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949* (Yves Sandoz, Christophe Swinarski and Bruno Zimmermann - eds., 1987) 19.

מאמרים בכתבי עת

Addicott Jeffrey F., "The Lesson of My Lai", 31 *Mil. L. and L. War Rev.* (1992) 73.

Ahmed Afreen R., "The Shame of Hwang v. Japan: How the International Community Has Failed Asia's Comfort Women", 14 *Tex. J. Women and L.* (2004-2005) 121.

Akhavan Payam, "The Yugoslav Tribunal at a Crossroads: The Dayton Peace Agreement and Beyond", 18 *Hum. Rts. Q.* (1996) 259.

Alexander Larry, "All or Nothing at All", 25 *Law and Interpretation* (A. Marmor – ed., 1995) 357.

Alfieri Anthony V., "Reconstructive Poverty Law Practice: Learning Lessons of Client Narrative", 100 *Yale L. J.* (1990-1991) 2107.

Allen Beverly, "Rape Warfare in Bosnia-Herzegovina: The Policy and the Law", 3 *Brown J. World Aff.* (1996) 313.

Almog Shulamit and Amnon Reichman, "Casablanca: Judgment and Dynamic Enclaves in Law and Cinema", 42 *Osgood Hall L. J.* (2004) 201.

Almog Shulamit, "Literature Alongside Law as a Contemporary Paradigm", 13 *Cultural Dynamics* (2001) 53.

Almog Shulamit, "One Young and the Other Old - Halakhah and Aggadah as Law and Story", 18 *Can. J.L. & Soc.* (2003) 27.

Aolain Fionnuala Ni, "Radical Rules: The Effects of Evidential and Procedural Rules on the Regulation of Sexual Violence in War", 60 *Alb. L. Rev.* (1996-1997) 883.

Arakawa Maki, "A New Forum for Comfort Women: Fighting Japan in United States Federal Court", 16 *Berkeley Women's L.J.* (2001) 174.

Argibay Carmen M., "Sexual Slavery and the Comfort Women of World War II", 21 *Berkeley J. Int'l L.* (2003) 375.

Arnaut Damir, "When in Rome...? The International Criminal Court and Avenues for US Participation", 43 *Va. J. Int'l L.* (2003) 525.

Askin Kelly D., "Comfort Women - Shifting Shame and Stigma from Victims to Victimiziers", 1 *Int'l Crim. L. Rev.* (2001) 5.

Askin Kelly D., "Prosecuting Wartime Rape and other Gender-Related Crimes under International Law: Extraordinary Advances, Enduring Obstacles", 21 *Berkeley J. Int'l L.* (2003) 288.

Askin Kelly D., "The Quest for Post-Conflict Gender Justice", 41 *Colum. J. Transnat'l L.* (2003) 509.

Askin Kelly Dawn, "Sexual Violence in Decisions and Indictments of the Yugoslav and Rwandan Tribunals: Current Status", 93 *Am. J. Int. L.* (1999) 97.

Aydelott Danise, "Mass Rape during War: Prosecuting Bosnian Rapists under International Law", 7 *Emory Int'l L. Rev.* (1993) 585.

Aydelott Danise, "Mass Rape during War: Prosecuting Bosnian Rapists under International Law", 7 *Emory Int'l L. Rev.* (1993) 585.

Babcock Barbara Allen and Sassoubre Ticien Mary, "Deliberation in 12 Angry Men", 82 *Chicago-Kent L. Rev.* (2007) 633.

Baldwin Annabelle, "Sexual Violence and the Holocaust: Reflections on Memory and Witness Testimony", 16 *J. Holocaust Educ.* (2010) 112.

Barboza Julio, "International Criminal Law", 278 *Recueil des Cours* (1999) 9.

Barker Anne, "Justice Delayed", 8 *Mich. St. U. DCL J. Int'l L.* (1999) 453.

Baron Jane B., "law, Literature, and the Problems of Interdisciplinary", 108 *Yale L. J.* (1999) 1059.

Barthes Roland and Duisit Lionel, "An Introduction to the Structural Analysis of Narrative", 6 *N. L. H.* (1975) 237.

Bartov Omer, "Kitsch and Sadism in Ka-Tzetnik's *Other Planet*: Israeli Youth Imagine the Holocaust", 3 *Jewish Social Studies: History, Culture, and Society* (1997) 43.

Bassiouni M. Cherif, "Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice", 42 *Virg. J. Int. L.* (2001) 81.

Beale Sara Sun, "Federalizing Crime: Assessing the Impact on the Federal Courts", 543 *Annals Am. Acad Pol. and Soc. Sci.* (1996) 39.

Bedont Barbara and Martinez Katherine Hall, "Ending Impunity for Gender Crimes under the Criminal Court", *Brown J. World Aff.* (1999) 65.

Beltz Amanda, "Prosecuting Rape in International Criminal Tribunals: The Need to Balance Victim's Rights with the Due Process Rights of the Accused", 23 *ST. John's J. Legal Comment* (2008) 167.

Berry Michael, "Cinematic Representations of the Rape of Nanking", 19 *East Asia* (2001) 85.

Blatt Deborah, "Recognizing Rape as a Method of Torture", 19 *N.Y.U. Rev. L. & Soc. Change* (1991-1992) 821.

Boling David, "Mass Rape, Enforced Prostitution, and the Japanese Imperial Army: Japan Eschews International Legal Responsibility", 32 *Colum. J. Transnat'l L.* (1994-1995) 533.

Bong Shin Hae, "Compensation for Victims of Wartime Atrocities: Recent Developments in Japan's Case Law", 3 *J. Int'l Crim. Just.* (2005) 187.

Boon Kristen, "Rape and Forced Pregnancy under the ICC Statute: Human Dignity, Autonomy, and Consent", 32 *Colum. Hum. Rts. L. Rev.* (2000-2001) 625.

Bostedt Frederic Pierre, "International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: Judgments in 2005", 5 *Chinese J. Int'l L.* (2006) 683.

Boven Theo van, "Human Rights and Rights of Peoples", 6 *Eur. J. Int'l L.* (1995) 461.

Bremond Claude, "Le Message Narratif", 4 *Communications* (1964) 4.

Breslin Michelle, "The Prosecution of Gender Crimes in the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", 11 *ISLR* (2003) 82.

Bresnick Rebecca O., "Reproductive Ability as a Sixth Ground of Persecution Under the Domestic and International Definitions of Refugee", 21 *Syracuse J. Int'l L. & Com.* (1995) 121.

Brown Adam, "Screening Women's Complicity in the Holocaust: The Problems of Judgement and Representation", 17 *Holocaust Stud.: A J. of Cultuer. and Hist.* (2011) 75.

Bruner Jerome Seymour, "The Narrative Construction of Reality", 18 *Critical Inquiry* (1991) 1.

Bugnion Francois, "The International Committee of the Red Cross and the Development of International Humanitarian Law", 5 *Chi. J. Int'l L.* (2004-2005) 191.

Bunch Charlotte, "Women's Rights as Human Rights: Toward a Re-Vision of Human Rights", 12 *Hum. Rts. Q.* (1990) 486.

Burds Jeffrey, "Sexual Violence in Europe in World War II, 1939–1945", 37 *Politics & Society* (2009) 35.

Campanaro Jocelyn, "Women, War, and International Law: The Historical Treatment of Gender-Based War Crimes", 89 *Geo. L.J.* (2000-2001) 2557.

Canavan Marcia, "Using Literature to Teach Legal Writing", 23 *QLR L* (2004-2005) 1.

Carnahan Burrus M., "Lincoln, Lieber and the Laws of War: The Origins and Limits of the Principle of Military Necessity", 92 (2) *Am. J. Int. L.* (1998) 213.

Carr Arthur S. Comyns, "The Judgment of the International Military Tribunal for the Far East", 34 *Grotius Society* (1948) 141.

Carter Kim, "Proof beyond a Reasonable Doubt? Collecting Evidence for the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", 32 *Can. Y. Int'l L.* (1993) 235.

Chinkin Christine M., "Kosovo: A 'Good' or 'Bad' War?", 93 *Am. J. Int'l L.* (1999) 841.

Chinkin Christine, "Rape and Sexual Abuse of Women in International Law" 5 *Eur. J. Int'l L.* (1994) 326.

Cleiren CPM and Tijssen MEM, "Rape and Other Forms of Sexual Assault in the Armed Conflict in the Former Yugoslavia: Legal, Procedural, and Evidentiary Issues", 5 *Crim. L. F.* (1994) 471.

Coan Christin B., "Rethinking the Spoils of War: Prosecuting Rape as a War Crime in the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia", 26 *N.C.J. Int'l L. & Com. Reg.* (2000-2001) 183.

Cooper Norman G., "My Lai and Military Justice - To What Effect", 59 *Mil. L. Rev.* (1973) 93.

Cover Robert M., "The Supreme Court Foreword: Nomos and Narrative", 97 *Harv. L. Rev* (1983-1984) 4.

Cover Robert M., "Violence and the Word", 95 *Yale L. J.* (1985-1986) 1601.

Crowe Christopher N., "Command Responsibility in the Former Yugoslavia: The Chances for Successful Prosecution", 29 *U. Rich. L. Rev.* (1994) 191.

- Danner Allison M. and Martinez Jenny S., "Guilty Associations: Joint Criminal Enterprise, Command Responsibility, and the Development of International Criminal Law", 93 *Cal. L. Rev.* (2005) 75.
- Davanzo Jeannine, "An Absence of Accountability for the My Lai Massacre", 3 *Hofstra L. and Pol'y Symp.* (1999) 287.
- Denvir John, "One Movie no Lawyer Should Miss", 30 *U. S. F. L. Rev* (1996) 1051.
- Deutsch Eberhard P., "The Legality of the United States Position in Vietnam", 52 *ABA Journal* (1966) 436.
- Dias R. W. M., "Temporal Approach Towards a New Natural Law", 28 *Camb. L. J* (1970) 75.
- Doerr Karin, "Memories of History: Women and the Holocaust in Autobiographical and Fictional Memoirs", 18 *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies* (2000) 49.
- Dripps Donald, Linda Fairstein, Robin West and Deborah W. Denno, "Men, Women and Rape", 63 *Fordham L. Rev.* (1994-1995) 125.
- Dunlop C.R.B, "Literature Studies in Law Schools", 3 *Cardozo Stud. L. & Literature* (1991) 63.
- Eckhardt William George, "Essay on the Trials of the Century: My Lai: An American Tragedy", 68 *UMKC L. Rev.* (2000) 671.
- Edwards Brian, "Flight of the Painted Bird: Jerzy Kosinski's Gaudy Plumage", 2 *Australasian Journal of American Studies* (1983) 34.
- Ellis Mark, "Breaking the Silence: Rape as an International Crime", 38 *Case W. Res. J. Int'l L.* (2006-2007) 225.
- Erb Nicole Eva, "Gender-Based Crimes under the Draft Statute for the Permanent International Criminal Court", 29 *Colum. Hum. Rts. L. Rev.* (1997-1998) 401.
- Everett Robinson O., "Article 134, Uniform Code of Military Justice-A Study in Vagueness", 37 *N.C. L. Rev.* (1958-1959) 142.
- Ewick Patricia and Silbey Susan S., "Subversive Stories and Hegemonic Tales: Toward a Sociology of Narrative", 29 *L. & Society Rev.* (1995) 197..
- Fajans Elizabeth and Falk Mary R., "Untold Stories: Restoring Narrative to Pleading Practice", 15 *J. Legal Writing Inst.* (2009) 3.
- Fajer Marc A., "Authority, Credibility, and Pre-Understanding: A Defense of Outsider Narratives in Legal Scholarship", 82 *Geo. L. J.* (1993-1994) 1845.
- Farber Daniel A. and Suzanna Sherry, "Telling Stories Out of School: An Essay on Legal Narratives", 45 *Stan. L. Rev.* (1992-1993) 807.
- Farwell Nancy, "War rape: New Conceptualizations and Responses", 19 *Affilia* (2004) 389.
- Fellows Mary Louis and Balos Beverly, "A Matter of Prostitution: Becoming Respectable", 74 *N.Y.U.L Rev.* (1999) 1220.
- Fenrick W. J., "International Humanitarian Law and Criminal Trials", 7 *Transnat'l L. & Contemp. Probs* (1997) 23.
- Filice Ivana, Christine Vincent, Amina Adams, and Fersada Bajramovic, "Women Refugees from Bosnia-Herzegovina: Developing a Culturally Sensitive Counselling Framework", 6 *Int'l J. Refugee L.* (1994) 208.

Finch George A., "The Nuremberg Trial and International Law", 41 *Am. J. Int'l L.* (1947) 20.

Fisher Barry A., "Notes from the World War II Redress Trenches: The Disparate Treatment of Victims East and West", 32 *Loy. L.A. Int'l and Comp. L. Rev.* (2010) 95.

Fisher Siobhan K., "Occupation of the Womb: Forced Impregnation as Genocide", 46 *Duke L.J.* (1996-1997) 92 .

Fiss Owen, "Objectivity and Interpretation", 34 *Stanford. L. Rev.* (1982) 739.

Fogarty Edward F., "Reflections on Murder in War", 54 *Naval L. Rev.* (2007) 105.

Fraser John M., "Macedonia - What's the Problem", 57 *Int'l J.* (2001-2002) 349.

Freeman Jody, "The Disciplinary Function of Rape's Representation: Lessons from the Kennedy Smith and Tyson Trials", 18 *L. & Soc. Inquiry* (1993) 517.

Friedman Lawrence M., "Law, Lawyers and Popular Culture", 98 (8) *Yale L. J.* (1989) 1579.

Friedman Lawrence M., "The Law and Society Movement", 38 *Stan. L. Rev.* (1985-1986) 763.

Gardam Judith Gail, "The Law of Armed Conflict: A Gendered Regime?", 25 *Stud. Transnat'l Legal Pol'y* (1993) 171.

Garner James W., "Punishment of Offenders against the Laws and Customs of War", 14 *A. J. I. L.* (1920) 70.

Gazzoli John J. Jr., "Constitutional Law - Uniform Code of Military Justice: The General Article Is Unconstitutionally Vague and Overbroad", 18 *St. Louis U. L.J.* (1973-1974).

Gewirtz Paul, "'Aeschylus' Law", 101 *Harv. L. Rev.* (1988) 1043.

Glazier David, "Ignorance is Not Bliss: The Law of Belligerent Occupation and the U.S. Invasion of Iraq", 58 *Rutgers L. Rev.* (2005-2006) 121.

Glueck Sheldon, "War Criminals - Their Prosecution and Punishment - The Record of History", 5 *Law. Guild Rev.* (1945) 1.

Goldstein Joshua S., *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa* (2001) p. 368; Jeffrey Burds, "Sexual Violence in Europe in World War II, 1939–1945", 37 *Politics & Society* (2009) 35.

Goodman Douglas J., "Approaches to Law and Popular Culture", 31 *Law & Social Inquiry* (2006) 757.

Gordon Bernard K. and Young Kathryn, "The Khmer Republic: That Was the Cambodia That Was", 11 *Asian Survey* (1971) 26.

Green Jennifer, Copelon Rhonda, Cotter Patrick and Stephens Beth, "Affecting the Rules for the Prosecution of Rape and Other Gender-Based Violence before the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia A Feminist Proposal and Critique", 5 *Hastings Women's L.J.* (1994) 171.

Green Leslie C., "Is there a 'New' Law of Intervention and Occupation?", 35 *Isr. Y. B. Hum. Rts.* (2005) 33.

Greenfield Steve and Osborn Guy, "The Living Law: Popular Film as Legal Text", 29 *Law Tchr.* (1995) 33.

Grey Thomas C., "Langdell's Orthodoxy", 45 *U. Pitt. L. Rev.* (1983-1984) 1.

Gutteridge Joyce A. C., "The Geneva Conventions of 1949", 26 *Brit. Y.B. Int'l L.* (1949) 294.

- Guy George, "The Defense of Yamashita", 4 *Wyo. LJ.* (1950) 153.
- Haan Verena, "The Development of the Concept of Joint Criminal Enterprise at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", 5 *Int'l Crim. L. Rev.* (2005) 167.
- Haffajee Rebecca L., "Prosecuting Crimes of Rape and Sexual Violence at the ICTR: The Application of Joint Criminal Enterprise Theory", 29 *Harv. J. L. & Gender* (2006) 201.
- Halley Janet, "Rape at Rome: Feminist Interventions in the Criminalization of Sex-Related Violence in Positive International Criminal Law", 30 *MICH. J. INT'L L.* (2008) 1.
- Harris Ruth, "The 'Child of the Barbarian': Rape, Race and Nationalism in France during the First World War", 141 *Past & Present* (1993) 170.
- Hasani Enver, "Self-Determination Under the Terms of the 2002 Union Agreement Between Serbia and Montenegro: Tracing the Origins of Kosovo's Self-Determination", 80 *Chi.-Kent L. Rev.* (2005) 305.
- Hayashi Hirofumi, "Disputes in Japan over the Japanese Military 'Comfort Women' System and Its Perception in History", 617 *ANNALS, AAPSS* (2008) 123.
- Healey Sharon A., "Prosecuting Rape under the Statute of the War Crimes Tribunal for the Former Yugoslavia", 21 *Brook. J. Int'l L.* (1995-1996) 327.
- Healey Sharon A., "Prosecuting Rape under the Statute of the War Crimes Tribunal for the Former Yugoslavia", 21 *Brook. J. Int'l L.* (1995-1996) 327.
- Heineman Elizabeth D., "Sexuality and Nazism: The Doubly Unspeakable?", *Sexuality and German Fascism* (Dagmar Herzog - ed., 2002) 22.
- Henkin Louis, "Human Rights and State Sovereignty", 25 *Ga. J. Int'l & Comp. L.* (1995-1996) 31.
- Hesford Wendy S., "Reading Rape Stories: Material Rhetoric and the Trauma of Representation", 62 *College English* (1999) 192.
- Hirofumi Hayashi, "The Japanese Movement to Protest Wartime Sexual Violence: A Survey of Japanese and International Literature", 33 *Crit. Asian. Stud.* (2001) 572.
- Hirofumi Hayashi, "The Japanese Movement to Protest Wartime Sexual Violence: A Survey of Japanese and International Literature", 33 *Critical Asian Studies* (2001) 572.
- Horwitz Solis, "The Tokyo Trial", 465 *Int.Conc.* (1950) 475.
- Hsu Yvonee Park, "Comfort Women from Korea: Japan's World War II Sex Slaves and the Legitimacy of their Claims for Reparations", 2 *Pac. Rim. L. and Pol'y J.* (1993) 97.
- Hunter S. K., "Prostitution is Cruelty and Abuse to Women and Children", 1 *Mich. J. Gender & L.* (1993) 1.
- Ishikane Kristl K., "Korean Sex Slaves' Unfinished Journey for Justice: Reparations from the Japanese Government for the Institutionalized Enslavement and Mass Military Rapes of Korean Women during World War II", 29 *U. Haw. L. Rev.* (2006-2007) 123.
- Jones David, "Weiss v. United States: Military Judges and Appointment by Indirection", 16 *Whittier L. Rev.* (1995) 575.
- Joseph Joshua H., "Gender and International Law: How the International Criminal Court Can Bring Justice to Victims of Sexual Violence", 18 *Tex. J. Women & L.* (2008-2009) 61.
- Joyner Christopher C., "Arresting Impunity: The Case for Universal Jurisdiction in Bringing War Criminals to Accountability", 59 *L.C.P.* (1996) 153.

Junod Sylvie, "Additional Protocol II: History and Scope", 33 *Am. U. L. Rev.* (1983-1984) 29.

Kalajdzic Jasminka, "Rape, Representation, and Rights: Permeating International Law with the Voices of Women", 21 *Queen's L.J.* (1995-1996) 457.

Kalosieh Adrienne, "Consent to Genocide: The ICTY's Improper Use of the Consent Paradigm to Prosecute Genocidal Rape in Foca", 24 *Women's Rts. L. Rep.* (2002-2003) 121.

Kamir Orit, "Why 'Law-and-Film' and What Does it Actually Mean? A Perspective", 19 *Continuum J Media Cult Stud.* (2005) 255.

Kapidzic Diana and Daidzic Aida, "BISER: A Conversation with Bosnian Women Living in Exile", 5 *Hastings Women's L.J.* (Sara Kurlich - trans. & ed., 1994) 53.

Karkera Tina R., "The International Criminal Court's Protection of Women: The Hands of Justice at Work", 12 *Am. U. J. Gender Soc. Pol'y & L.* (2004) 197.

Karpushina Olga, "The Military Body: Film Representations of the Chechen and Vietnam Wars", 3 *Studies in Slavic Cultures* (2002) 33.

Keesing Roger Martin, "Theories of Culture", 3 *Annual Rev. of Anthropology* (1974) 73.

Kelly Debra, "From Cultural Amnesia to 'Anamnesia' in Reading Life-Writing Narratives of the French Occupation: The Lost Manuscript, the 'Handwritingness' of History and the Broken Narrative", 2 *Synthesis* (2010) 48.

Kendrick Oliver, "Atrocity, Authenticity and American Exceptionalism: (Ir)rationalising the Massacre at My Lai", 37 *J. Am. Stud.* (2003) 247.

Kim Chin and Kim Stanley S., "Delayed Justice: The Case of the Japanese Imperial Military Sex Slaves", 16 *UCLA Pac. Basin L.J.* (1997-1998) 263.

Kirsch Philippe, "The International Criminal Court: Current Issues and Perspectives", 64 *Law & Contemporary Problems* (2001) 3.

Kleck Gary, "Racial Discrimination in Criminal Sentencing: A Critical Evaluation of the Evidence with Additional Evidence on the Death Penalty", 46 *Am. Soc. Rev.* (1981) 783.

Koo Katrina Lee, "Confronting a Disciplinary Blindness: Women, War and Rape in the International Politics of Security", 37 *Aust. J. Pol. Sci.* (2002) 525.

Kopelman Elizabeth S., "Ideology and International Law: The Dissent of the Indian Justice at the Tokyo War Crimes Trial", 23 *N.Y.U. J. Int'l L. and Pol.* (1990-1991) 373.

Kovalovska Adriana, "Rape of Muslim Women in Wartime Bosnia", 3 *ILSA J. Int'l & Comp. L.* (1996-1997) 931.

Kozma-Southall Jan, "Omen and Image: Presage and Sacrifice in Moravia's *La ciociara*", 61 *Italica* (1984) 207.

Krammer Arnold, *Prisoners of War: A Reference Handbook* (2008) p. 102; Leslie C. Green, "Human Rights and the Law of Armed Conflict", 10 *Isr. Y. B. Hum. Rts.* (1980) 9.

Krill Françoise, "The Protection of Women in International Humanitarian Law", 249 *Int'l. Rev. Red Cross* (1985) 337.

Kwon Jennifer, "The Comfort Women Litigation and the San Francisco Treaty: Adopting a Different Principle of Treaty Interpretation", 73 *Geo. Wash. L. Rev.* (2004-2005) 649.

Ladino James, "Ianfu: No Comment Yet for Korean Comfort Women and the Impact of House Resolution 121", 15 *Cardozo J.L. and Gender* (2008-2009) 338.

Landrum Bruce D., "The Yamashita War Crimes Trial: Command Responsibility Then and Now", 149 *Mil. L. Rev.* (1995) 293.

Lawson Jacqueline E., " 'She's a Pretty Woman... for a Gook': The Misogyny of the Vietnam War", *The J. of Am. Cult.* (2003) 55.

Lederer Fredric I. and Hundley Barbara S., "Needed: An Independent Military Judiciary - A Proposal to Amend the Uniform Code of Military Justice", 3 *Wm. and Mary Bill Rts. J.* (1994) 629.

Lee Sue R., "Comforting the Comfort Women: Who Can Make Japan Pay?", 24 *U. Pa. J. Int'l Econ. L.* (2003) 509.

LeGrand Camille E., "Rape and Rape Laws: Sexism in Society and Law", 61 *Cal. L. Rev.* (1973) 919.

Lehr-Lehnardt Rana, "One Small Step for Women: Female-Friendly Provisions in the Rome Statute of the International Criminal Court", 16 *BYU J. Pub. L.* (2001-2002) 317.

Leibman Lara, "From Nuremberg to Bosnia: Consistent Application of International Law", 42 *CLEv. St. L. Rev.* (1994) 705.

Lentin Ronit, "Expected to Live: Women Shoah Survivors' Testimonials of Silence", 23 *Women's Studies International* (2000) 689.

Levin Mark A., "Nishimatsu Construction Co. v. Song Jixiao et al; Kō Hanako et al. v. Japan", 120 *A.J.I.L.* (2008) 148.

Levinson Sanford, "Law as Literature", 60 *Tex. L. Rev.* (1981-1982) 373.

Levy Arden B., "International Prosecution of Rape in Warfare: Nondiscriminatory Recognition and Enforcement", 4 *UCLA Women's L.J.* (1993-1994) 255.

Lewis Jacqueline, "Learning to Strip: The Socialization Experiences of Exotic Dancers", 7 *CJHS* (1998) 51.

Lewis John H. Jr., "Limitations upon Prosecution of Offenses under Article 134", 9 *U.S.A.F. JAG L. Rev.* (1967) 35.

Lewy Guenter, "The Punishment of War Crimes: Have We Learned the Lessons of Vietnam?", 9 *PJAWC* (December 1979) 12.

Lindsey Charlotte, "Women and War", 839 *IRRC* (2000) 561.

Ling Cheah Wui, "Walking the Long Road in Solidarity and Hope: A Case Study of the Comfort Women Movement's Deployment of Human Rights Discourse", 22 *Harv. Hum. Rts. J.* (2009) 63.

Lippman Matthew, "Humanitarian law: War on Women", 9 *Mich. St. U.- DCL J. Int'l L.* (2000) 33.

Lippman Matthew, "Vietnam: A Twenty Year Retrospective", 11 *Dick. J. Int'l L.* (1992-1993) 325.

Lippman Matthew, "War Crimes: The My Lai Massacre and the Vietnam War", 1 *San Diego Just. J.* (1993) 295.

Lopez Gerald P., "Lay Lawyering", 32 *U.C.L.A. L. Rev.* (1984-1985) 1.

Luping Dianne, "Investigation and Prosecution of Sexual and Gender-Based Crimes before the International Criminal Court", 17 *Am. U. J. Gender Soc. Pol'y & L.* (2009) 431.

- MacKinnon Catherine A., "Defining Rape Internationally: A Comment on Akayesu", 44 *Colum. J. Transnat'l L.* (2006) 940.
- Månsson S-A. and Hedin U-C., "Breaking the Matther effect - On Women Leaving Prostitution", 8 *Int. J. Soc. Welfare* (1999) 67.
- Maravilla Christopher Scott, "Rape as a war crime: the implications of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia's decision in Prosecutor v. Kunarac, Kovac' and Vukovic' on international humanitarian law", 13 *Fla. J. Int'l L.* (2000-2001) 326.
- May Richard and Wierda Marieke, "Trends in International Criminal Evidence: Nuremberg, Tokyo, The Hague, and Arusha", 37 *Colum. J. Transnat'l L.* (1999) 725.
- McDougal Myres S., Lasswell Harold D. and Chen Lung-chu, "Human Rights for Women and World Public Order: The Outlawing of Sex-Based Discrimination", 69 *Am. J. Int'l L.* (1975) 497.
- McKibbin William F., Shackelford Todd K., Aaron T. Goetz and Valerie G. Starratt, "Why Do Men Rape? An Evolutionary Psychological Perspective", 12 *Rev. Gen. Psychol.* (2008) 86.
- Meade Christopher P., "From Shanghai to Globocourt: An Analysis of the Comfort Women's Defeat in Hwang v. Japan", 35 *Vand. J. Transnat'l L.* (2002) 211.
- Meron Theodor, "Editorial Comment: Rape as a Crime under International Humanitarian Law", 87 *Am. J. Int'l. Law* (1993) 424.
- Meron Theodor, "Rape as A Crime Under International Humanitarian Law", 87 *Am. J. Int'l. Law* (1993) 424.
- Meron Theodor, "War Crimes in Yugoslavia and the Development of International Law", 88 *Am. J. Int. L.* (1994) 78.
- Mesner-Hage Katherine, "Prosecuting Rape, Humanizing Women: Sexual Violence in International Humanitarian Law", 5 *Dartmouth L.J.* (2007) 169.
- Meyer Philip N., "Law Students Go to the Movies", 24 *Conn. L. Rev.* (1992) 893.
- Meyer Philip N., "Visual Literacy and the Legal Culture: Reading Film as Text in the Law School Setting", 17 *Legal Studies Forum* (1993) 73.
- Mezey Naomi, "Law as Culture" 13 *Yale L. J. Rev.* (1975-1976) 35.
- Milazzo Melina, "Military Commissions Act of 2006: A Regressive Step Back from the International Legal Standards of Rape and Sexual Violence", 35 *Fla. St. U. L. Rev.* (2007-2008) 527.
- Minda Gary, "Law and Literature at Century's End", 9 *Cardozo Stud. L. & Literature* (1997) 245.
- Mitchell David S., "The Prohibition of Rape in International Humanitarian Law as a Norm of Jus Cogens: Clarifying the Doctrine", 15 *Duke J. Comp. & Int'l L.* (2004-2005) 219.
- Mollon Phil, "The Inherent Shame of Sexuality", 22 *British Journal of Psychotherapy* (2006) 167.
- Moroney E. Thomas, "Military Dissent and the Law of War: Uneasy Bedfellows", 58 *S. Cal. L. Rev.* (1985) 871.
- Morris Madeline H., "Universal Jurisdiction in a Divided World: Conference Remarks", 35 *New Eng. L. Rev.* (2000-2001) 337.

Mulvey Laura, "Visual Pleasure and Narrative Cinema", 16 *Screen* (1975) 6.

Mumford Marcus R., "Building upon a Foundation of Sand: A Commentary on the International Criminal Court Treaty Conference", 8 *Mich. St. U.-DCL J. Int'l L.* (1999) 151.

Nagan Winston P., "The Intersections of Psychology, Peace, and Human Rights", 48 *Fla. L. Rev.* (1996) 857.

Nahapetian Kate, "Selective Justice: Prosecuting Rape in the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and Rwanda", 14 *Berkeley Women's L.J.* (1999) 126.

Nebesar Darren Anne, "Gender-Based Violence as a Weapon of War", 4 *U. C. Davis J. Int'l L. & Pol'y* (1998) 147.

Niarchos Catherine N., "Women, War, and Rape: Challenges Facing the International Tribunal for the Former Yugoslavia", 17 *Hum. Rts. Q.* (1995) 649.

Obote-Odora Alex, "Rape and Sexual Violence in International Law: ICTR. Contribution", 12 *New Eng. J. Int'l & Comp. L.* (2005) 135.

Olujic Maria B., "Embodiment of Terror: Gendered Violence in Peacetime and Wartime in Croatia and Bosnia-Herzegovina", 12 *M. A. Q.* (1998) 31.

Oosterveld Valerie, "Sexual Slavery and the International Criminal Court: Advancing International Law", 25 *Mich. J. Int'l L.* (2003-2004) 605.

Overall Christine, "What's Wrong with Prostitution? Evaluating Sex Work", 17 *sings* (1992) 705.

Palmer Laura and Posa Cristina, "The Best-Laid Plans: Implementation of the Dayton Peace Accords in the Courtroom and on the Ground", 12 *Harv. Hum. Rts. J.* (1999) 361.

Papke David R., "Law and Literature: A Comment and Bibliography of Secondary Works", 73 *Law Libr. J.* (1980) 421.

Park Byoungwook, "Comfort Women during WW II: Are U.S. Courts a Final Resort for Justice", 17 *Am. U. Int'l L. Rev.* (2001-2002) 403.

Park Hsu Yvonee, "Comfort Women from Korea: Japan's World War II Sex Slaves and the Legitimacy of their Claims for Reparations", 2 *Pac. Rim. L. & Pol. J.* (1993) 97.

Park Shellie K., "Broken Silence: Redressing the Mass Rape and Sexual Enslavement of Asian Women by the Japanese Government in an Appropriate Forum", 3 *Asian-Pacific L. & Policy J.* (2002) 23.

Parker Karen and Chew Jennifer F., "Compensation for Japan's World War II War-Rape Victims", 17 *Hastings Int'l & Comp. L. Rev.* (1993-1994) 497.

Parks William H., "Command Responsibility For War Crimes", 62 *Mil. L. Rev.* (1973) 1.

Paust Jordan J., "My Lai and Vietnam: Norms, Myths and Leader Responsibility", 57 *Mil. L. Rev.* (1972) 99.

Paust Jordan J., "The Complex Nature: Sources and Evidences of Customary Human Rights", 25 *Ga. J. Int'l & Comp. L.* (1995-1996) 147.

Pheterson Gail, "The Whore Stigma: Female Dishonor and Male Unworthiness", 37 *Social Text* (1993) 39.

Pictet Jean S., "The New Geneva Conventions for the Protection of War Victims", 45 *Am. J. Int'l L.* (1951) 462, p. 467

- Pillay Navanethem, "Protection of the Health of Womens through International Criminal Law: How Can International Criminal Law Contribute to Efforts to Improve the Health of Women", 22 *Emory Int'l L. Rev.* (2008) 15.
- Pinchevsky Amit and Brand Roy, "Holocaust Perversions: The Stalags Pulp Fiction and the Eichmann Trial", 24 *Critical Studies in Media Communication* (2007) 387.
- Posner Richard A, "The Decline of Law as an Autonomous Discipline: 1962-1987", 100 *Harv. L. Rev.* (1987) 761.
- Posner Richard A., "Law and Literature: A Relation Reargued", 72 *Va. L. Rev.* (1986) 1351.
- Powles Steven, "Joint Criminal Enterprise: Criminal Liability by Prosecutorial Ingenuity and Judicial Creativity?", 2 *J. Int'l Crim. Just.* (2004) 606.
- Pratt Kathleen M. and Fletcher Laurel E., "Time for Justice: The Case for International Prosecutions of Rape and Gender-Based Violence in the Former Yugoslavia", 9 *Berkeley Women's L.J.* (1994) 77.
- Prendowska Krystyna, "Jerzy Kosinski: A Literature of Contortions", 8 *Journal of Narrative Technique* (1978) 11.
- Rambuss Richard, "Machinehead", 42 *Camera Obscura* (1999) 96.
- Randall Kenneth C., "Universal Jurisdiction under International Law", 66 *Tex. L. Rev.* (1987-1988) 785.
- Reichman Amnon, "The Production of Law (and Cinema): Preliminary Comments on an Emerging Discourse", 17(3) *Law & Interdisciplinary L. J.* (2008) 457.
- Resick Patricia A., "The Psychological Impact of Rape", 8 *J. Interpersonal Violence* (1993) 223.
- Reynolds Jefferson D., "Collateral Damage on the 21st century Battlefield: Enemy exploitation of The Law of Conflict Armed, and The Struggle for The Moral High Ground", 56 *AFL Rev.* (2005) 1.
- Richmond Michael L., "Can Shakespeare Make You a Partner", 20 *St. Mary's L. J.* (1988-1989) 885.
- Ringelheim Joan Mariam, "The Unethical and the Unspeakable: Women and the Holocaust", 1 *Simon Wiesenthal Center Ann.* (1984) 69.
- Ringelheim Joan, "Women and The Holocaust: A Reconsideration of Research", 10 *Signs: Journal of Women in Culture and Society* (1985) 741.
- Rodgers Jayne, "Bosnia, Gender and the Ethics of Intervention in Civil Wars", 1 *Civil Wars* (1998) 103.
- Ronald Littlewood, "Military Rape", 13 *Anthropol. Today* (1997) 7.
- Rosen Richard D., "Targeting Enemy Forces in the War on Terror: Preserving Civilian Immunity", 42 *Vand. J. Transnat'l L.* (2009) 683.
- Roux J. Le and Muhire Yves, "The Status of Acts of Sexual Violence in International Criminal Law", 22 *S. Afr. J. Crim. Just.* (2009) 69.
- Rummel Rudolph J., "Power, Genocide and Mass Murder", 31 *J. Peace Res.* (1994) 1.
- Russell-Brown Sherrie L., "Rape as an Act of Genocide", 21 *Berkeley J. Int'l L.* (2003) 350.

- Saha Arpita, "Rape as a War Crime: The Position of International Law Since World War II", 2 *J. E. Asia & Int'l L.* (2009) 497.
- Sakamoto Rumi, "The Women's International War Crimes Tribunal on Japan's Military Sexual Slavery: A Legal and Feminist Approach to the 'Comfort Women' Issue", 3 *NZ JAS* (2001) 49.
- Salzman Todd, "Rape Camps as a Means of Ethnic Cleansing: Religious, Cultural and Ethical Responses to Rape Victims in the Former Yugoslavia", 20 *Hum. Rts. Q.* (1998) 348.
- Schachter Oscar, "Human Dignity as a Normative Concept", 77 *Am. J. Int. L.* (1983) 848.
- Schermer Victor L., "Sexuality, Power, and Love in Cavani's *The Night Porter*: Psychological Trauma and Beyond", 94 *The Psychoanalytic Review* (2007) 927.
- Schlesinger Rudolf, "Soviet Criminal Law", 3 *Soviet Studies* (1952) 408.
- Scholes Robert, "Language. Narrative, and Anti-Narrative", 7 *Critical Inquiry* (1981) 205.
- Schrag Minna, "The Yugoslav Crimes Tribunal: A Prosecutor's View", 6 *Duke J. Comp. & Int'l L.* (1995-1996) 187.
- Schreck Rachel, "Rhetoric without Results: United Nations Security Council Resolutions Concerning Rape during Armed Conflict", 28 *Penn St. Int'l L. Rev.* (2009-2010) 83.
- Seifert Ruth, "The Female Body as Political Body: Rape, War and the Nation", LXXXVI *Difesa Sociale* (2007) 41.
- Sellers Patricia Viseur, "Arriving at Rwanda: Extension of Sexual Assault Prosecution under the Statutes of the Ad Hoc International Criminal Tribunals", 90 *Am. Soc'y Int'l L. Proc.* (1996) 605.
- Shale Suzanne, "The Conflicts of Law and the Character of Men: Writing Reversal of Fortune and Judgment at Nuremberg", 30 *U.S.F. L. Rev.* (1996) 991.
- Shapira Anita, "The Holocaust: Private Memories, Public Memory", 4 *Jew. soc. stud.* (1998) 40.
- Sharp Walter Gary, "Operation Allied Force: Reviewing the Lawfulness of NATO's Use of Military Force to Defend Kosovo", 23 *Md. J. Int'l L. & Trade* (1999) 295.
- Sherwin Richard K., "Celebrity Lawyers and the Cult of Personality", 46 *N.Y. Law School L. Rev.* (2003) 517.
- Sherwin Richard K., "Introduction: Picturing Justice: Images of Law and Lawyers in the Visual Media", 30 *U.S.F. L. Rev.* (1996) 891.
- Sherwin Richard K., "What Screen Do You Have in Mind? Contesting the Visual Context of Law and Film Studies", 46 *Stud. Law. Polit. & Soc.* (Austin Sarat - ed., 2009) 3.
- Shields William M. and Shields Lea M., "Forcible Rape: An Evolutionary Perspective", 4 *Ethol. Sociobiol.* (1983) 115.
- Silbey Susan, "Making a Place for Cultural Analyses of Law", 17 *Law & Social Inquiry* (1992) 39.
- Sinnreich Helene, "'And it Was Something We Didn't Talk About': Rape of Jewish Women During the Holocaust", 14 *Holocaust Stud: A J. Cult. & Hist.* (2008) 1.
- Smith Cyril J., "History of Rape and Rape Laws", 6 *Int'l B. J.* (1975) 33.
- Sohn Louis B., "The Human Rights Law of the Charter", 12 *Tex. Int'l L. J.* (1977) 129.

- Solis Gary D., "Military Justice, Civilian Clemency: The Sentences of Marine Corps War Crimes in South Vietnam", 10 *Transnat'l L. and Contemp. Probs.* (2000) 59.
- Stark Barbara, "International Human Rights Law, Feminist Jurisprudence, and Nietzsche's Eternal Return Turning the Wheel", 19 *Harv. Women's L.J.* (1996) 169.
- Stephens Beth, "Women and the Atrocities of War - Rape is a First-Class Crime; but Its Victims Are Treated as Second-Class Casualties", 20 *Hum. Rts.* (1993) 12.
- Sterio Milena, "The Case of Kosovo: Self-Determination, Secession, and Statehood under International Law", 104 *Am. Soc'y Int'l L. Proc.* (2010) 361.
- Stone Randy W., "Protecting Civilians during Operation Allied Force: The Enduring Importance of the Proportional Response and NATO's Use of Armed Force in Kosovo", 50 *Cath. U. L. Rev.* (2000-2001) 501.
- Sullivan Thomas J., "Imagining the Criminal Law: When Client and Lawyer Meet in the Movies" 25 *Univ. Arkansas at Little Rock L. Rev.* (2003) 665.
- Suretsky Harold, "Search for a Theory: An Annotated Bibliography of Writings on the Relation of Law to Literature and the Humanities", 32 *Rutgers L. Rev.* (1979) 727.
- Swidler Ann, "Culture in Action: Symbols and Strategies", 51 *American Sociological Rev.* (1986) 273.
- Taslitz Andrew E., "Patriarchal Stories I: Cultural Rape Narratives in the Courtroom", 5 *S. Cal. Rev. L. & Women's Stud.* (1996) 387.
- Terrell Fleming, "Unofficial Accountability: A Proposal for the Permanent Women's Tribunal on Sexual Violence in Armed Conflict", 15 *Tex. J. Women and L.* (2005-2006) 107.
- Timm Anette F., "Sex with a Purpose: Prostitution, Venereal Disease, and Militarized Masculinity in the Third Reich", 11 *JHS* (January/April 2002) 223.
- Tongsuthi Janet L., "Comfort Women of World War II", 4 *UCLA Women's L.J.* (1993-1994) 413.
- Tonkin Hannah, "Rape in the International Arena: The Evolution of Autonomy and Consent" 23 *U. Tas. L. Rev.* (2004) 243.
- Totsuka Etsuro, "Commentary on a Victory for Comfort Women: Japan's Judicial Recognition of Military Sexual Slavery", 8 *Pac. Rim. L. and Pol'y J.* (1999) 47.
- Tree Timothy, "International Law: A Solution or a Hindrance towards Resolving the Asian Comfort Women Controversy", 5 *UCLA J. Int'l L. & Foreign Aff.* (2000-2001) 461.
- Valentine Marguerite, "Those That the Gods Wish to Destroy They First Make Mad: An Analytic Discussion of the Depiction of Sado-Masochism in the Film *Night Porter*", 23 *British Journal of Psychotherapy* (2007) 445.
- Vanderweert Susan Jenkins, "Seeking Justice for 'Comfort' Women: Without an International Criminal Court, Suits Brought by World War II Sex Slaves of the Japanese Army May Find Their Best Hope of Success in U.S. Federal Courts", 27 *N.C.J. Int'l L. and Com. Reg.* (2001) 141.
- Van-Zandt David E., "An Alternative Theory of Practical Reason in Judicial Decisions", 65 *Tulane L. Rev.* (1991) 775.
- Viseur-Sellers Patricia, "Sexual Violence and Peremptory Norms: The Legal Value of Rape", 34 *Case W. Res. J. Int'l L.* (2002) 287.

Viseur-Sellers Patricia, "The Cultural Value of Sexual Violence", 93 *Am. Soc'y Int'l L. Proc.* (1999) 312.

Waldron Jeremy, "Vagueness in Law and Language: Some Philosophical Issues", 82 *Cal. L. Rev.* (1994) 509.

Walker William M., "Making Rapists Pay: Lessons from the Bosnian Civil War", 12 *St. John's J. Legal Comment.* (1996-1997) 449.

Wanhong Zhang, "From Nuremberg to Tokyo: Some Reflections on the Tokyo Trial (On the Sixtieth Anniversary of the Nuremberg Trials)", 27 *Cardozo L. Rev.* (2006) 1673.

Watanabe Kazuko, "Militarism, Colonialism, and the Trafficking of Women: 'Comfort Women' Forced into Sexual Labor for Japanese Soldiers", 26 *B. Concern. Asia. Schol.*(1994) 3.

Wawrynek Christine, "World War II Comfort Women: Japan's Sex Slaves or Hired Prostitutes", 19 *N.Y.L. Sch. J. Hum. Rts.* (2003) 913.

Weisberg Richard, "Coming of Age Some More: Law and Literature Beyond the Cradle", 13 *Nova L. Rev.* (1988-1989) 107.

West Robin, "Authority Autonomy and Choice: The Role of Consent in the Moral and Political Visions of Franz Kafka and Richard Posner", 99 *Harv. L. Rev.* (1985) 384.

West Robin, "Economic Man and Literary Woman: One Contrast", 39 *Mercer L. Rev.* (1987-1988) 867.

West Robin, "Submission Choice and Ethics: A Rejoinder to Judge Posner", 99 *Harv. L. Rev.* (1986) 1449.

White James Boyd, "Law and Literature: 'No Manifesto'", 39 *Mercer L. Rev.* (1987-1988) 739.

White James Boyd, "Law as Literature: Reading Law and Reading Literature", 60 *Tex. L. Rev.* (1981-1982) 415.

White James Boyd, "What Can a Lawyer Learn from Literature?", *Harv. L. Rev.* (1988-1989) 2014.

White Leslie A., "The Symbol: The Origin and Basis of Human Behavior", 7 *Philos. Sci.* (1940) 451.

Wigmore John H., "A List of Legal Novels", 2 *Ill. L. Rev.* (1908) 574.

Wigmore John H., "A List of One Hundred Legal Novels", 17 *Ill. L. Rev.* (1922-1923) 26.

Willis Ellen, "Toward a Feminist Sexual Revolution", 6 *Social Text* (1982) 3.

Wing Adrien Katherine and Merchan Sylke, "Rape, Ethnicity, and Culture: Spirit Injury from Bosnia to Black America", 25 *Colum. Hum. Rts. L. Rev.* (1993) 1.

Wing Adrien Katherine and Merchan Sylke, "Rape, Ethnicity and Culture: Spirit Injury from Bosnia to Black America", 25 *Colum. Hum. Rts. L. Rev.* (1993) 1.

Wood Elisabeth Jean, "Rape is Not Inevitable in War", 5 *Yale J. Int'l Aff.* (2010) 161.

Wood Stephanie K., "A Woman Scorned for the Least Condemned War Crime: Precedent and Problems with Prosecuting Rape as a Serious War Crime in the International Criminal Tribunal for Rwanda", 13 *Colum. J. Gender & L.* (2004) 274.

Wright Quincy, "The Legal Liability of the Kaiser", 13 *Am. Pol. So. Rev.* (1919) 120.

Yu Tong, "Recent Developments: Reparations for Former Comfort Women of World War II", 36 *Harv. Int'l. L. J.* (1995) 528.

משפט בינלאומי

אמנות/מגילות/הצהרות בינלאומיות (לפי סדר כרונולוגי)

Declaration of Brussels, Concerning the Laws and Customs of War, 27 August 1874.

Oxford Manual, The Laws of War on Land, 9 September 1880.

Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field by Order of the Secretary of War (Lieber Code), 24 April 1863 [also known as: General Orders No. 100].

Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field (22 Aug. 1864), 129 CTS 361(Parry, ed.); 22 Stat. 940; 1 Bevens 7.

Convention with Respect to the Laws and Customs of War on Land, The Hague, 26 July 1899, 26 Martens (2d) 949; 32 Stat. 1803; T.S. No. 403 .

Convention Respecting the Laws and Customs of War on Land, The Hague, 18 Oct. 1907, 3 Martens (3d) 461; 36 Stat. 2277; T.S. No. 539 .

WWI War Crimes Commission (1919).

Peace Treaty of Versailles, 28 June 1919.

Punishment for War Crimes: The Inter-Allied Declaration signed at St. James's Palace, London, on 13th January, 1942, and Relative Documents (Dep't of Public Information, The United Nations - ed., undated).

The United Nations War Crime Commission (20 Octo. 1943).

Declaration of the Four Nations on General Security (Moscow Declaration, 30 Oct., 1943).

The Tehran Conference (Declaration of the Three Powers), 1 Dec. 1943.

The Yalta Conference- Report of the Crimea (Yalta) Conference, 11 February 1945, Union of Soviet Socialist Republics- United Kingdom-United States, 1945 For. Rel. 968.

The Cairo Declaration (Conferences at Cairo and Tehran), 1 December 1943, 1943 For. Rel. 448.

Molotov Notes (6 January 1942).

London Agreement "for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis" (8 August 1945) (London Agreement).

Charter of the United Nations, June 26, 1945, 59 Stat. 1031, TS No. 993, 3 Bevens 1153.

Universal Declaration of Human Rights, G.A. res. 217A (III), U.N. Doc A/810 at 71 (1948).

International Committee of the Red Cross (ICRC), Commentary: IV Geneva Convention: Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Jean S. Pictet - ed., 2006).

Seventeen International Red Cross Conference: Report (Stockholm, Aug 1948) Geneva Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field (Geneva, 12 August 1949).

Geneva Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea (Geneva, 12 August 1949).

Geneva Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War (Geneva, 12 August 1949).

Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Geneva, 12 August 1949).

Final Declaration of the Geneva Conference on the Problem of Restoring Peace in Indochina, July 21, 1954 and the United States' Statement of Unilateral Dissent.

Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict, G.A Res. 3318 (XXIX) of 14 December 1974, UN Doc. A/9631.

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977, 1125 U.N.T.S. 3.

Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), 8 June 1977, 1125 U.N.T.S. 609

Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 (Yves Sandoz, Christophe Swinarski and Bruno Zimmermann - eds., 1987).

Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Dec. 10, 1984, art. 1, S. Treaty Doc. No. 100-20, 1465 U.N.T.S. 85, 114 (entered into force June 26, 1987).

Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), UN Doc. S/25704 (3 May 1993).

United Nations Detention Unit Regulations for the Establishment of a Disciplinary Procedure for Detainees, UN Doc. IT/97 (April 1995).

Case Concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000 (Congo v. Belg.), 2002 I.C.J. (Joint Separate Opinion of Judges Higgins, Kooijmans and Buergenthal)

UN Doc. S/RES/1325 (Oct. 31, 2000)

בתי דין בינלאומיים

בית הדין בנירנברג

חוקת בית הדין

Charter of the International Military Tribunal London, 8 August 1945 (Nuremberg Charter)

האישומים הפרוטוקולים ופסקי הדין

Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal Nuremberg, (14 November 1945-1 October 1946)

בית הדין בטוקיו

חוקת בית הדין

Charter of the International Military Tribunal for the Far East (Tokyo Charter) Established at Tokyo, January 19, 1946, U.S. Department of State Pub.No.2675.

האישומים הפרוטוקולים ופסקי הדין

The Tokyo Major War Crimes Trial: The Records of the International Military Tribunal for the Far East with an Authoritative Commentary and Comprehensive Guide (R. John Pritchard - ed., annot. and comp., 1998)

בית הדין ליגוסלביה

החלטות האו"ם שקדמו להקמת בית הדין

UN SC Res. 808, UN Doc. S/RES/808 (1993) (Feb. 22, 1993).

UN SC Res. 820, UN Doc S/820/1993 (17 Apr. 1993).

UN SC Res. 827, UN Doc. S/RES/827 (25 May 1993).

UN SC Res. 798, Doc S/798/1994 (18 Dec. 1992).

החלטה להקמת בית הדין

UN SC Res. 808, UN Doc. S/RES/808 (1993) (Feb. 22, 1993).

חוקת בית הדין, פרשנות וחוקים בבית הדין

Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, 25 May 1993, 124 UN Doc. S/RES/827.

Rules of Procedure and Evidence of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, (11 February 1994).

"ICTY Global Legacy - 2011 Conference", The Hague World Forum Conference Centre (15-16 November 2011).

כתבי אישום

Prosecutor v. Biljana Plavšić and Momčilo Krajišnik, Case No IT-00-39 & 40-PT, Amended Consolidated Indictment, 7 March 2002.

Prosecutor v. Blagoje Simić et al., Case No. IT-95-9, 21 July 1995, Initial Indictment.

Prosecutor v. Blagoje Simić et al., Case No. IT-95-9, 30 May 2002, Fifth Amended Indictment.

Prosecutor v. Dragan Nikolić, Case No IT-94-2-PT, 31 October 2003, Third Amended Indictment.

Prosecutor v. Dragan Zelenović et al., Case No. IT-96-23, 18 June 1996, Initial Indictment.

Prosecutor v. Dragan Zelenović et al., Case No. IT-96-23/2-1, 20 April 2001, Amended Indictment.

Prosecutor v. Dragan Zelenović et al., Case No. IT-96-23/2-1, 5 October 1999, Amended Indictment.

Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al., Case No. IT-96-23/1-PT, Redacted Indictment. (Vuković), 5 October 1999.

Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al., Case No. IT-96-23-PT, 8 November 1999, Third Amended Indictment.

Prosecutor v. Dusko Sikirica et al., Case No. IT-95-8-PT, Consolidated Indictment, 5 July 2002.

Prosecutor v. Dusko Sikirica et al., Case No: IT-95-8-PT, 3 January 2001, Second Amended Indictment.

Prosecutor v. Goran Hadžić, Case No. IT-04-75-PT, second amended indictment, 22 March 2012.

Prosecutor v. Hazim Delić et al., Case No. IT-96-21, Indictment, 19 March 1996.

Prosecutor v. Ivica Rajić, Case No IT-95-12-PT, Amended Indictment, 13 January 2004.

Prosecutor v. Jadranko Prlić et al., Case No. IT-04-74-T, second amended indictment, 11 June 2008.

Prosecutor v. Jovica Stanišić and Franko Simatović, Case No. IT-03-69-PT, Third Amended Indictment, 9 July 2008.

Prosecutor v. Milan Kovačević, Case No. IT-97-24-I, Redacted Indictment, 12 May 1998.

Prosecutor v. Milan Kovačević and Simo Drljača, Case No. IT-96-24, Redacted Indictment, 13 March 1997.

Prosecutor v. Milan Martić, Case No. IT-95-11, Amended Indictment, 14 July 2003.

Prosecutor v. Milan Simić et al., Case No. IT-95-9, Fourth Amended Indictment, 9 January 2002.

Prosecutor v. Mile Mrkšić et al., Case No. IT-95-13/1-PT, Third Consolidated Amended Indictment, 15 November 2004.

Prosecutor v. Milomir Stakić, Case No. IT-97-24-PT, Fourth Amended Indictment,, 10 April 2002.

Prosecutor v. Miroslav Kvocka et al., Case No. IT-98-30/1, 21 August 2000, Amended Indictment.

Prosecutor v. Momir Talić, Case No. IT-99-36-PT, Fourth Amended Indictment, 10 December 2001.

Prosecutor v. Nikola Šainović et al., Case No. IT-05-87-PT, Third Amended Indictment, 21 June 2006.

Prosecutor v. Predrag Banović et al., Case No. IT-02-65, Consolidated Indictment, 5 July 2002.

Prosecutor v. Radislav Krstić, Case No. IT-98-33, Amended Indictment, 27 October 1999.

Prosecutor v. Radoslav Brđanin, Case No. IT-99-36-T, Sixth Amended Indictment, 9 December 2003.

Prosecutor v. Radovan Karadžić, Case No. IT-95-5/18-PT, Prosecution's marked-up indictment, 19 October 2009.

Prosecutor v. Ramush Haradinaj et al. Case No. IT-04-84bis-PT, Revised fourth amended indictment, 21 January 2011.

Prosecutor v. Ramush Haradinaj et al., Case No. IT-04-84bis-PT, OTP Submission of new version of the revised fourth amended indictment, 16 October 2007.

Prosecutor v. Ratko Mladić, Case No. IT-09-92-PT, Fourth amended indictment, 16 December 2011.

Prosecutor v. Stojan Župljanin and Mićo Stanišić, Case No. IT -08-91-PT, second amended consolidated indictment, 10 September 2009.

Prosecutor v. Vlatko Stojiljković et al., Case No. IT-99-37-PT, Second Amended Indictment, 16 October 2001.

Prosecutor v. Vlastimir Đorđević, Case No. IT-05-87/1-PT, Fourth amended indictment, 2 June 2008..(נצפה לאחרונה ביוני 2012)

Prosecutor v. Vojislav Šešelj, Case No. IT-03-67-T, Third Amended Indictment, 7 December 2007.

Prosecutor v. Zeljko Meakic et al., Case No. IT-95-4-I, 13 February 1995, Initial Indictment.

Prosecutor v. Zeljko Raznatovic, Case No. IT-97-27-PT, 23 Sept. 1997, Indictment (Vuković), 5 October 1999.

Prosecutor v. Slobodan Milošević, Case No. IT-02-54-T, Amended Indictment "Bosnia and Herzegovina", 22 November 2002.: ראוי בקוסובו, *Prosecutor v. Slobodan Milošević*, Case No. IT-99-37-PT, Second Amended Indictment "Kosovo", 16 October 2001.

Prosecutor v. Slobodan Milošević, Case No. IT-02-54-T, Second Amended Indictment "Croatia", 28 July 2004.

Prosecutor v. Dragan Nikolić, Case No IT-94-2-I, Initial Indictment, 4 November 1994.

Prosecutor v. Biljana Plavšić, Case IT-00-39&40/1-S, Amended Consolidated Indictment, 27 February 2003.

Prosecutor v. Duško Tadić, Case No. IT-94-1-T, Decision on Defence Motion on Form of the Indictment, 14 November 1995.

Prosecutor v. Milorad Krnojelac, "Decision on the Defence Preliminary Motion on the Form of the Indictment", Case No. IT-97-25-PT, Trial Chamber II, 24 February 1999.

פסקי דין והחלטות

Prosecutor v. Anto Furundzija, Case No. IT-95-17/1-T, Judgement, 10 December 1998.

Prosecutor v. Dusko Tadic, Case No. IT-94-1-T, Judgment, 7 May 1997.

Prosecutor v. Milan Martić, Case No. IT-95-11-A, Judgement, 8 October 2008.

Prosecutor v. Milan Simić, et al., Case No. IT-95-9/2-S, Judgment, 17 October 2002.

Prosecutor v. Miroslav Kvocka et al., Case No. IT-98-30/1-T, Judgement, 2 November 2001.

Prosecutor v. Momčilo Krajišnik, Case No. IT-00-39-T, Judgement, 27 September 2006.

Prosecutor v. Naser Orić, Case No. IT-03-68-T, Judgment, 30 June, 2006.

Prosecutor v. Radislav Krstić, Case No. IT-98-33-T, Judgement, 2 August 2001.

Prosecutor v. Radoslav Brñanin, Case No. IT-99-36-T, Judgement, 1 September 2004.

Prosecutor v. Zdravko Mucic et al., Case No. IT-96-21-T, Judgement, 16 November 1998.

Prosecutor v. Zoran Vukovic et al., Case No. IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, Judgement, 22 February 2001.

Prosecutor v. Dragan Nikolic, Case No. IT-94-2-S, Sentencing Judgement, 18 December 2003.

Prosecutor v. Dragan Zelenović, Case No. IT-96-23/2-S, Sentencing Judgment, 4 April 2007.

Prosecutor v. Dusko Sikirica et al., Case No. IT-95-8-S, Sentencing Judgement, 13 November 2001.

Prosecutor v. Dusko Tadić, Case No. IT -94-1-T, Sentencing Judgement, 14 July 1997.

Prosecutor v. Dusko Tadić, Case No. IT-94-1-Tbis-R117, Sentencing Judgement, 11 November 1999.

Prosecutor v. Ivica Rajić, Case No. IT-95-12-S, Sentencing Judgment, 8 May 2006.

Prosecutor v. Milan Martić, Case No. IT-95-11-T, Trial Chamber Judgement, 12 June 2007.

Prosecutor v. Miroslav Bralo, Case No. IT-95-17- S, Sentencing Judgement, 7 December 2005.

Prosecutor v. Predrag Banović, Case No. IT-02-65/1-S, Sentencing Judgement, 28 October 2003.

Prosecutor v. Ranko Cesic', Case No. IT-95-10/1-S, Sentencing Judgement, 11 March 2004.

Prosecutor v. Stevan Todorović, Case No. IT-95-9/1-S, Sentencing Judgment, 31 July 2001.

Prosecutor v. Zdravko Mucic et al., Case No. IT-96-21-Tbis-R117, Sentencing Judgement, 9 October 2001.

Prosecutor v. Zoran Vukovic et al., Case No. IT-96-23-A and IT-96-23/1-A, 12 June 2002, Appeal Judgement

Prosecutor v. Miroslav Kvocka et al., Case No. IT-98-30/1-A, 28 February 2005, Appeals Judgement.

Prosecutor v. Anto Furundzija, Case No. IT-95-17/1-A, Appeals Chamber Judgement, 21 July 2000.

Prosecutor v. Dusko Tadić, Case No. IT -94-1-A, Appeals Chamber Judgement, 15 July 1999.

Prosecutor v. Momčilo Krajišnik, Case No. IT-00-39-A, Appeals Chamber Judgement, 17 March 2009.

Prosecutor v. Radislav Krstić, Case No. IT-98-33-A, Appeals Chamber Judgement, 19 April 2004.

Prosecutor v. Radoslav Brñanin, Case No. IT-99-36-A, Appeals Chamber Judgement, 3 April 2007.

Prosecutor v. Zdravko Mucic et al., Case No. IT-96-21-A, Appeals Chamber Judgement, 20 February 2001.

Prosecutor v. Dragan Nikolic, Case No. IT-94-2-A, 4 February 2005, Judgement on Sentencing Appeal.

Prosecutor v. Dragan Zelenović, Case No. IT-96-23/2-A, Judgment on Sentencing Appeal, 31 October 2007.

Prosecutor v. Dusko Tadić, Case No. IT-94-1-A and IT-94-1-Abis, Judgement in Sentencing Appeals, 26 January 2000.

Prosecutor v. Miroslav Bralo, Case No. IT-95-17-A, Judgement on Sentencing Appeal, 2 April 2007.

Prosecutor v. Zdravko Mucic et al., Case No. IT-96-21-Abis, Judgement on Sentence Appeal, 8 April 2003.

ICTY Press Release, *The President of the ICTY Orders Release of Milojica Kos*, RC/PIS/692e, The Hague, 31 July 2002.

בית הדין בראונדה

החלטות האו"ם שקדמו להקמת בית הדין

UN SC Res. 955, Doc S/RES/955, (8 Nov. 1994).

החלטה להקמת בית הדין

S.C. Res. 955, U.N. SCOR, U.N. Doc. S/RES/955 (1994).

חוקת בית הדין

Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, 8 November 1994, 80 UN Doc., S/RES/955.

פסקי הדין

Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor, Case No. SCSL-03-1-T, Judgment, 26 April 2012.

Prosecutor v. Jean Paul Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Judgement, 2 September 1998.

בית הדין הפלילי הבינלאומי הקבוע

Rome Statute of the International Criminal Court, U.N. Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an Int'l Crim. Ct., U.N. Doc. A/Conf.183/9 (1998), reprinted in 37 I.L.M 999 (1998).

Preparatory Commission for the Int'l Criminal Court, Finalized Draft Text of the Elements of Crimes, U.N. Doc. PCNICC/2000/I/Add.2 (Nov. 2, 2000).

Rules of Procedure and Evidence, ICC-ASP/1/3 (9 September 2002).

Elements of Crimes, ICC-ASP/1/3 (part II-B) (September 9, 2002).

משפט לאומי

גרמניה

Allied Control Council Law No.10, Punishments of Persons Guilty of War Crimes, Crimes against Peace and Humanity, 20 Dec. 1945, Official Gazette of the Control Council of Germany, No. 3, Berlin, 31 Jan. 1946.

איטליה

Disegno di legge s. 1081- Legislatura 13, "Magliocchetti e Bonatesta- Norme in favore delle vittime di violenze carnali in tempo di guerra", (25.7.96) .

Atti Parlamentari Camera dei deputati seduta notturna lunedì (7.4.1952) - Presidenza del Vicepresidente Targetti.

רוסיה

Criminal Code of the RSFSR 1922 (with changes as of 1 October 1934) .

ארצות הברית

חקיקה והחלטות

Uniform Code of Military Justice (UCMJ).

Manual for Courts-Martial (MCM).

U.S. Army Field Manual 27-10, the Laws of Land Warfare (1956).

Joint Resolution of Congress H.J. RES 1145 August 7, 1964.

Alien Tort Claims Act, 28 U.S.C. § 1350 (1994).

Foreign Sovereign Immunities Act, 28 U.S.C. § 1604 (1994 and Supp. 1999).

H.R. Res. 121, 110th Cong. (2007)

פסיקה

Coker v. Georgia, 433 U.S. 584, 597-598 (1977).

Max D. Hutson v. United States, 19 U.S.C.M.A. 437 (1970).

United States v. Calley, 22 U.S.C.M.A. 534 (1973).

United States v. Calley, 46 C.M.R. 11318 (ACMR 1973).

United States v. Ficke, 40 C.M.R. 691 (1969).
United States v. Goldman, 43 C.M.R. 711 (1970).
United States v. Goldman, 44 C.M.R. 471 (1970).
United States v. Goldman, 44 C.M.R. 471 (1970).
United States v. Goldman, 44 C.M.R. 76 (1971).
United States v. Maxfield, 20 U.S.C.M.A. 496 (1971).
United States v. Maxfield, 42 CMR 650 (1970).
United States v. Potter, 39 C.M.R. 791 (1967).
United States v. Vogel, NCM 67-1347, 18 U.S.C.M.A. 160, 39 C.M.R. 160 (1969).

יפן
חקיקה

Penal Code, Japanese Imperial Army Criminal Law

פסיקה

Hwang Geum Joo v. Japan, 172 F. Supp. 2d 52 (DDC 2001).
Geum Joo Hwang, et al., Appellants v. Japan, 332 F.3d 679 (DCCir.2003).
Hwang Geum Joo v. Japan, 542 US 901 (2004).
Hwang Geum Joo v. Japan, 413 F.3d 45 (DCCir.2005).
Hwang Geum Joo v. Japan, 546 US 1208 (2006).

הרפובליקה הפדרלית הסוציאליסטית של יוגוסלביה

חקיקה

Criminal Code of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia [Serbia], 1 July 1977 .
Criminal Code of the Republic of Serbia, Sluzbeni glasnik Republike Srbije, (OSCE Mission to SaM- trans., 2006).

פסיקה

Prosecutor v. Anto Furundzija, Case No. IT-95-17/1-T, Judgement, 10 December 1998.
Prosecutor v. Miroslav Bralo, Case No. IT-95-17- S, Sentencing Judgement, 7 December 2005.

בוסניה-הרצגובינה

חקיקה

Criminal Code of Bosnia and Herzegovina, Official Gazette No. 37/03, 24 January 2003.

Criminal Procedure Code of Bosnia and Herzegovina, Official Gazette No. 36/03, 24 January 2003.

פסיקה

Prosecutor v Gojko Janković, Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KR-05/161, Verdict, 16 February 2007.

Prosecutor v Gojko Janković, Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KRŽ-05/161, Appellate Verdict, 23 October 2007.

Prosecutor v Mejakić Željko et al., Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KR-06/200, 30 May 2008.

Prosecutor v Mejakić Željko et al., Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KRŽ-06/200, 16 February 2009 .

Prosecutor v. Dušan Fuštar, Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KR-06/200-1, 21 April 2008.

Prosecutor v. Radovan Stankovic, Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KR-05/70, 14, November 2006.

Prosecutor v. Radovan Stankovic, Court of Bosnia and Herzegovina, Case No. X-KRŽ-05/70, Appellate Verdict, 28 March 2007.

יצירות נחקרות

ספרים

93 : לזכר תשעים ושלוש מאחיותינו בפולין שבחרו במות קדושים לבלתי המסר לקלון, הוועד להגנה על כבוד בת ישראל (תש"ג).

אומבר אנייס, **רזיסטאנס: זיכרונות מאירופה הכבושה** (תרגום: מנשה ארבל, 2010).

אלמונית, אישה בברלין - רשימת יומן מ-20 באפריל עד 22 ביוני 1945 (תרגום: טלי קונס, 2005).

באדן מייק, **סטאלג 13** (1961).

בוצ'ר ראלף, **בחזרה לסטאלג 13** (1962).

ברוטון ג'ק **רכס תאד** (יפתח ספקטור - תרגום, תשמ"ב).

גרץ נורית, מקהלה אחרת: ניצולי שואה, זרים ואחרים בקולנוע ובספרות הישראלים (2004).

דאונס פרדריק, **שטח הריגה** (עמנואל לוטם - תרגום, תשנ"ד).

דיי דייל א', **פלאטון** (חיים גיבורי - תרגום, תשמ"ז).

הרשקוביץ רניה, **בנדודים ובמחתרת** (תש"ה).

יוריס ליאון, **אקסודוס (יציאת אירופה)** (יוסף נדבה - תרגום, תשי"ט).

כגן רעיה, **נשים בלשכת הגיהנום** (1947).

מוראביה אלברטו, **שתי נשים** (א' אליעזר - תרגום, 1975).

מן נח, **נואפי צלב הקרס** (1963).

- סי ליסה, *נערות שנחאי* (דורית בריל-פולק, 2010).
- פינק אידה, *ניירות, פיסת זמן, סיפורים* (נחמן בן עמי - תרגום, 1974).
- פנלון פאניה, *תזמורת על תנאי* (רות חפץ - תרגום, 1980).
- פרנק אנה, *יומנה של נערה* (ש' שניצר - תרגום, תשי"ג).
- צטניק ק', *בית הבובות* (1953).
- קביאטקובסקי-פנחסיק רבקה, *נשים מאחורי הגדר* (ק' שבתאי - תרגום, 1961).
- קורנו מוניק, *הייתי כלבתו הפרטית של קולונל שולץ* (י' שורק - תרגום, 1962).
- קושינסקי יזי, *הציפור הצבועה* (אהרון בר - תרגום, 1975).
- קינלי תומס, *רשימת שינדלר* (תרגום: עמשי לוי, 1994).
- שמיר משה, *הוא הלך בשדות* (1947).
- שמיר משה, *הוא הלך בשדות* (מהדורה חדשה, 2006).
- Anonyma, *Eine Frau in Berlin: Tagebuchaufzeichnungen* (1959).
- Anonymous, *A Woman in Berlin* (James Stern - trans., 1955).
- Borowski Tadeus, *Thi's Way to the Gas, Ladies and Gentlemen* (1967).
- Fénelon Fania, *Playing for Time* (Michael Joseph - Trans., 1997).
- Fénelon Fania, *Sursis Pour L'orchestre* (1976).
- Hart Kitty, *Return to Auschwitz: The Remarkable Story of a Girl Who Survived the Holocaust* (1982).
- Humbert Agne's, *Résistance: A Woman's Journal of Struggle and Defiance in Occupied France* (Barbara Mellor - trans., 2008).
- Karmel Ilona, *An Estate of Memory* (1969).
- Keneally Thomas, *Schindler's List* (1982).
- Kosiński Jerzy, *The Painted Bird* (1965).
- Lang Daniel, *Casualties of War* (1969).
- Lengyel Olga, *Five Chimneys: The Story of Auschwitz* (Clifford Coch and Paul P. Weiss - trans., 1947).
- Levin Meyer, *My Father's House* (1947, New Edition 2005).
- Moravia Alberto, *La Ciociara* (1958).
- Reinhardt Gottfried, *Town Without Pity* (1961).
- Szeman Sherri, *The Kommandant's Mistress* (1994).
- Uris Leon, *Exodus* (1958).

סרטים

- ליבסקר ארי, *סטאלגים* (2007).
- מילוא יוסף, *הוא הלך בשדות* (1967).

Antonijevic Predrag, *Savior* (1998).
 Cavani Liliana, *The Night Porter* (1974).
 Chuan Lu, *City of Life and Death* (2009).
 Cimino Michael, *The Deer Hunter* (1978) .
 Curtiz Michael, *Casablanca* (1942) .
 De Sica Vittorio, *Two Women* (1960) .
 Deng Jianguo, *Qixia Temple 1937* (2004).
 Färberböck Max, *A Woman in Berlin* (2008).
 Gallenberger Florian, *John Rabe* (2009).
 Guanjun Luo, *Massacre in Nanjing* (1987).
 Hasford Gustav, *The Short-Timers* (1979).
 Jolie Angelina, *In The Land of Blood and Honey* (2011).
 Kondracki Larysa, *The Whistleblower* (2010).
 Kubrick Stanley, *Full Metal Jacket* (1987).
 Levinson Barry, *Good Morning, Vietnam* (1987).
 Mann Daniel, *Playing for Time* (1980).
 Pakula Alan J., *Sophie's Choice* (1982).
 Palma Brian De, *Casualties of War* (1989).
 Preminger Otto, *Exodus* (1960).
 Rossellini Roberto, *Roma città aperta* (1945) .
 Soderbergh Steven, *The Good German* (2006).
 Spielberg Steven, *Schindler's List* (1993).
 Stone William Oliver, *Platoon* (1986).
 To Raymond, *May and August* (2002).
 Tun-fei Mou, *Black Sun: The Nanking Massacre* (1995).
 Visconti Luchino, *The Damned* (1969).
 Wertmüller Lina, *Seven Beauties* (1975) .
 Wilson Juanita, *As If I Am Not There* (2010).
 Zbanic Jasmila, *Grbavica* (2006).
 Zhang Yimou, *The Flowers of War* (2011).
 Ziniu Wu, *Don't Cry Nanking* (1995).

עיתונות

עברית

- אלתרמן נתן, "התחום המשולש", **דבר** (7.12.1956).
- אלתרמן נתן, "חנינה", **דבר** (13.11.1959).
- דרומי אורי, "לפי ביוור, הרוסים לא כבשו את ברלין, הם אנסו אותה", **הארץ** (2.3.2004).
- שופמן ג', "בית הבובות", **ידיעות אחרונות**, נצנוצים (20.3.1953).

לועזית

- Branson Louise, "Sexual Abuse of POWs Widespread in Yugoslav War", *Straits Times* (2.8.1993).
- Burns John F., "150 Muslims Say Serbs Raped them in Bosnia", *N.Y. Times* (3.10. 1992).
- Hersh Seymour M., "Army Issues My Lai Cover-up Report", *New York Times* (14.11. 1974).
- Kamn Henry, "Big Rubber Tract in Cambodia Falls to Saigon Troops", *New York Times* (25.5.1970).
- Kennicott Philip, "Bosnia's Lingering Shadow of War". *The Washington Post*. (13.4.2007).
- Klemesrud Judy, "Prisoner of the Vietcong for 23 Days, She Calls the Experience Rewarding", *New York Times* (8.8.1972).
- Lang Daniel, "Casualties of War", *New Yorker* (18.10.1969).
- Lang Daniel, "Casualties of War", *New Yorker* (18.10.1969).
- May John, "Japan Slams the wOpen Doorw and the U.S Begins to Fight", *60 Life* (1939).
- Morrow Lance, "Unspeakable", *Time* (22.2.1993).
- Onishi Norimitsu, "World War II Sex Slaves Lose in Japanese Court", *New York Times* (28.4.2007).
- Post Tom, "A Pattern of Rape - A Torrent of Wrenching First-Person Testimonies Tells of a New Serb Atrocity: Systematic Sexual Abuse", *Newsweek* (4.6.1993).
- Saar John, "For Cambodians, the War Came Like a Thunderclap", *Life* (10.7.1970).
- Sudetic Chuck, "Yugoslav Factions Agree to UN Plan to Halt Civil War", *New York Times* (3.1.1992).
- Sudetic Chuck, "2 Yugoslav States Vote Independence to Press Demands", *New York Times* (26.6.1991).
- Watanabe Teresa, "Japan Admits That WWII Sex Slaves Were Coerced", *L.A. Times* (5.8. 1993).

לועזית ללא מחבר

- "Dutch Parliament to Urge Japan to Compensate 'Comfort Women'", *People's Daily Online* (10.11. 2007) .
- "93 Choose Suicide Before Nazi Shame", *New York Times* (8.1.1943).

"Austria: Poison Please", *Time Magazine* (13.8.1945).
 "Letters", *Time Magazine* (17.9.1945).
 "The War My Lai (Cont'd)", 95 *Time Magazine* (19.1.1970) 1.
 "Thieu's Political Prisoners of War", *Time* (25.12.1972).
 "What has Happened to the Men Charged with Mylai", 70 *Life* (5.3.1971).
 "My Lai Case: Rusty Calley, Convicted of Murder", 71 *Life* (30. 12.1971).

עבודות מחקר

אראל ניצה, ייצוג יחסי התליין הנאצי וקורבנו בקולנוע המערבי מ-1969 ועד 1985 (חיבור לקבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, 1998).

דרור אסתר, איך קרה ששרדת? היבטים מיניים בסיפוריהן של ניצולות שואה (חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה 2011).

Bresba Paola, *Telling Stories, Making Meaning: Art Therapy as a Process for Refugee Children to Make Sense of their Experiences* (A Research Paper, In the Department of Creative Arts Therapies, Concordia University, 2009).

Gertje Janssen Wendy Jo, *Victims, Heroes, Survivors: Sexual Violence on the Eastern Front During World War II* (Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, University of Minnesota, 2004).

משאבים מקוונים

(נצפו לאחרונה בנובמבר 2013)

אתר (IMDb) Internet Movie Database : [/http://www.imdb.com](http://www.imdb.com)

אתר Justice in Perspective : [/http://www.justiceinperspective.org.za](http://www.justiceinperspective.org.za)

אתר ארגון משמר זכויות האדם : <http://www.hrw.org/he>

אתר בית הדין בסיירה ליאון : [/http://www.sc-sl.org](http://www.sc-sl.org)

אתר בית הדין הבינלאומי הפלילי בקמבודיה : <http://www.eccc.gov.kh/en>

אתר בית הדין הבינלאומי הפלילי ליוגוסלביה (ICTY) : [/http://www.icty.org](http://www.icty.org)

אתר בית הדין הבינלאומי הפלילי לראונדה : [/http://www.sc-sl.org](http://www.sc-sl.org)

אתר בית הדין הפלילי הבינלאומי (ICC) : http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/Pages/default.aspx

אתר בית המשפט העליון ביפן : [/http://www.courts.go.jp/english](http://www.courts.go.jp/english)

אתר בית הנבחרים האיטלקי : [/http://en.camera.it](http://en.camera.it)

אתר בתי המשפט של בוסניה הרצגובינה : [/http://www.sudbih.gov.ba](http://www.sudbih.gov.ba)

אתר ה-CIA : <https://www.cia.gov/index.html>

אתר האגודה הקנדית ללימוד ולשימור ההיסטוריה של מלחמת העולם השנייה באסיה:
<http://archive.alpha-canada.org/index.htm>
 אתר האו"ם: <http://www.un.org/en/index.shtml>
 אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (מדינת ישראל): <http://www.cbs.gov.il/reader>
 אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (מדינת סלובניה): <http://www.stat.si/eng/index.asp>
 אתר הסנאט האיטלקי: <http://www.senato.it/home>
 אתר הפרלמנט האירופי: <http://www.europarl.europa.eu/portal/en>
 אתר הצלב האדום: <http://www.icrc.org/eng/index.jsp>
 אתר הרשמי על אנה פרנק: <http://www.annefrankguide.net/en-us/bronnenbank.asp>
 אתר יד ושם: <http://education.yadvashem.org>
 אתר מחלקת הגנה של ארצות הברית: <http://www.defense.gov>
 אתר ממשלת סרביה: http://www.srbija.gov.rs/?change_lang=en
 אתר משרד החוץ של יפן (MOFA): <http://www.mofa.go.jp>
 אתר נציבות האו"ם לפליטים: <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home>
 אתר ספריית הפקולטה למשפטים באוניברסיטת Yale: <http://avalon.law.yale.edu/default.asp>
 אתר ספריית הקונגרס: <http://www.loc.gov/index.html>
 אתר על צבא ארצות הברית: <http://usmilitary.about.com>
 אתר רשמי של הסרט Grbavica: http://www.coop99.at/grbavica_website
 אתר רשמי של מדינת מונטנגרו: <http://www.montenegro.org>

שונות

דוד קמחי (רד"ק), שופטים ה', 30.
 דוד אלטשולר, מצודת ציון, שופטים ה', 30.
 משה בן מימון (רמב"ם), משנה תורה, הלכות אישות, הלכות גירושין, הלכות יבום וחליצה, הלכות נערה בתולה, הלכות סוטה והלכות איסורי ביאה.

תנ"ך

בראשית לד, 31-1
 קהלת ז, 18
 שופטים ה', 28-30

הברית החדשה (בתרגום החברה לכתבי הקודש בישראל, 2000)

אגרת שאול הראשונה אל הקורינתים, ז' 37.

הקוראן (בתרגום אורי רובין, תשס"ה)

Mick Jagger and Keith Richards, "Gimme Shelter", *Let It Bleed* (1969).

Karen Stuhldreher, "State Rape: Representations of Rape in Viet Nam". 5 *Viet Nam Generation* (1994) http://www2.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Texts/Scholarly/Stuldreher_Rape.html : במאמר ניתן לצפייה באתר: (נצפה לאחרונה ביוני 2013).

דוחות

William R. Peers, *Report of the Department of the Army Review of the Preliminary Investigation into the My Lai Incident* (Vol 2 - Testimony, Book 25, 1970).

Reports of Cases, *International Law Reports* (vol. 105, E. Lauterpacht and C. J. Greenwood - eds., 1997).

UN Commission on Human Rights, *Contemporary Form of Slavery: Systematic Rape, Sexual Slavery and Slavery-like Practices during Armed Conflict*: Final Report Submitted by Gay J. McDougall, Special. Rapporteur, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/2000/21 (June 6, 2000).

Report of the Defense Task Force on Sexual Harassment and Violence at the Military Service Academies (2005).

World Organisation Against Torture, *Violations of Women's Rights in Japan* (29 May 2007) UNTB/CAT/38/2007/JPN/EN.

נספחים

נספח א: אישומים במעשי אלימות מינית שנעשו במלחמה

ביוגוסלביה

טבלה א: אלימות מינית נגד נשים, נאשמים על פי סעיף 5(g)..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
 טבלה ב: אלימות מינית כנגד גברים, נאשמים על פי סעיף 5(g)..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
 טבלה ג: נאשמים הן על פי סעיף 5(g) והן על פי סעיף 3..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
 טבלה ד: נאשמים על פי סעיף 3 בלבד, ללא סעיף 5(g)..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
 טבלה ה: אישומים עקיפים שנוספו לאישומים על פי סעיף 5(g) ו/או סעיף 3..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
 טבלה ו: אישומים עקיפים בגין פגיעה בנשים..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
 טבלה ז: אישומים עקיפים בגין פגיעה בגברים..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.
 טבלה ח: אזכורים כלליים של מעשי אונס ואלימות מינית..... שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.

*יוער שהטבלאות הבאות מסכמות את כל כתבי האישום של כל נאשם ונאשם, ואינן מתייחסות בנפרד לכל אחד מן האישומים המופיעים בכתב האישום.

טבלה א: אלימות מינית נגד נשים, נאשמים על פי סעיף 5(g)

* הנאשמים המצוינים בסעיף 20 ו-21 הופרדו מיתר הרשימה שכן עניינם הועבר מבית הדין הבינלאומי לבית הדין הלאומי.

שם הנאשם	סעיף 5(g) - מבצע	סעיף 7(1) - שותף לדבר עברה	סעיף 7(3) - אחריות פיקודית
1 גרבאן (Gruban) ¹ 1995	*		
2 מירקו באביץ' (Mirko Babić) ² 1995	*		
3 פרדראג קוסטיץ' (Predrag Kostić) ³ 1995	*		
4 בלאגאוזי סימיץ' (Blagoje Simić) ⁴ 1995	*	*	

¹ Prosecutor v. Zeljko Meakic et al., Case No. IT-95-4-I, 13 February 1995, Initial Indictment, para. 25.1-25.4 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/mejakic/ind/en/mea-ii950213e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

² שם, בפסקאות 26.1-26.5.

³ שם, בפסקאות 30.1-30.4.

⁴ Prosecutor v. Blagoje Simić et al., Case No. IT-95-9, 21 July 1995, Initial Indictment, paras. 33-34 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/simic/ind/en/sim-ii950721e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ראו גם את כתב האישום המתוקן, שבו אישומיו בגין אונס ואלימות מינית נעדרים: Prosecutor v. Blagoje Simić et al., Case No. IT-

5	דראגאן גרגאוביץ (Dragan Gagović) ⁵ 1996	*	*	
6	זלקו רזנאטוביץ (Zeljko Raznatovic) ⁶ 1997	*	*	*
7	צורן וקוביץ (Zoran Vukovic) ⁷ 1999	*	*	
8	דרגולוב קונרץ (Dragoljub Kunarac) ⁸ 1999	*	*	*
9	רדומיר קובץ (Radomir Kovač) ⁹ 1999	*	*	*
10	דרגן זלנוביץ (Dragan Zelenović) ¹⁰ 1999	*	*	
11	ג'ינקו ג'אנ'יץ (Janko Janjić) ¹¹ 1999	*	*	
12	מולידו ראדק (Mlado Radic) ¹² 2000		*	
13	דרגן ניקוליץ (Dragan Nikolić) ¹³	*	*	

<http://www.icty.org/x/cases/simic/ind/en/sim-1ai980825e.pdf> 95-9, 30 May 2002, Fifth Amended Indictment (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁵ *Prosecutor v. Dragan Zelenović et al.*, Case No. IT-96-23, 18 June 1996, Initial Indictment, para. 8.2 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/zelenovic/ind/en/foc-ii960626e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). דראגאן נפטר בטרם הסתיים משפטו.

⁶ *Prosecutor v. Zeljko Raznatovic*, Case No. IT-97-27-PT, 23 Sept. 1997, Indictment, paras. 5.3. באתר: http://www.icty.org/x/cases/zeljko_raznatovic/ind/en/ark-ii970930e.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁷ *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al.*, Case No. IT-96-23/1-PT, Redacted Indictment (Vuković), 5 October 1999, paras. 16.6, 7.24 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/ind/en/vuk-1ai000221-e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁸ *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al.*, Case No. IT-96-23-PT, 8 November 1999, Third Amended Indictment (Kunarac and Kovač), paras. 5.6, 6.1, 7.3, 8.2, 9.3, 10.4 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/ind/en/kun-iii991108e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁹ שם, פסקה 11.7.

¹⁰ *Prosecutor v. Dragan Zelenović et al.*, Case No. IT-96-23/2-1, 5 October 1999, Amended Indictment, paras. 5.9, 6.14, 7.26 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/zelenovic/ind/en/zel-amin991007up070117.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ראו גם כתב אישום ערוך מאפריל 2001: *Prosecutor v. Dragan Zelenović et al.*, Case No. IT-96-23/2-1, 20 April 2001, Amended Indictment, paras. 5.9, 6.14, 7.26 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/zelenovic/ind/en/zel-amin010420up070117.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹¹ *Prosecutor v. Dragan Zelenović et al.*, פסקה 7.23. יוער שבכתב האישום הערוך מאפריל 2001 נמחק אישום זה, ראו: *Prosecutor v. Dragan Zelenović et al.* (20 April 2001), שם, בפסקה 7.23.

¹² *Prosecutor v. Miroslav Kvocka et al.*, Case No. IT-98-30/1, 21 August 2000, Amended Indictment, para. 42. ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/kvocka/ind/en/kvo-ai001026e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

			2003	
*	*	*	גאדראנקו פרליץ (Jadranko Prlić) ¹⁴ 2008	14
*	*	*	ברונו סטאזיץ (Bruno Stojić) ¹⁵ 2008	15
*	*	*	סלובודאן פראלגאק (Slobodan Praljak) ¹⁶ 2008	16
*	*	*	ולנטין אוריץ (Valentin Ćorić) ¹⁷ 2008	17
*	*	*	באיריסלאו פאשיץ (Berislav Pušić) ¹⁸ 2008	18
*	*	*	מיליואג' פטקוביץ (Milivoj Petković) ¹⁹ 2012	19
*	*	*	ג'זקו זינקוביץ (Gojko Janković) ²⁰ הועבר לבית הדין הלאומי 1999	20
	*	*	רדבון סנקובי (Radovan Stanković) ²¹ הועבר לבית הדין הלאומי 1999	21
11	17	21		סה"כ

¹³ Prosecutor v. Dragan Nikolić, Case No IT-94-2-PT, 31 October 2003, Third Amended Indictment, paras. 20-22, ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/dragan_nikolic/ind/en/nik-3ai031031e.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁴ Prosecutor v. Jadranko Prlić et al., Case No. IT-04-74-T, second amended indictment, 11 June 2008, paras. 15-17.6, 38, 39, 57, 59, 99, 109, 141, 211, 213& 229, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/prlic/ind/en/080611.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁵ שם, שם.

¹⁶ שם, שם. ראו גם כתב האישום המתוקן, שבו אישומים באונס ואלימות מינית נעדרים: (23 May 2012), שם, שם. Prosecutor v. Jadranko Prlić et al.,

¹⁷ Prosecutor v. Jadranko Prlić et al., (11 June 2008), שם, שם.

¹⁸ שם, שם.

¹⁹ שם, שם..

²⁰ Prosecutor v. Dragan Zelenović et al., (לעיל, הערה 10) פסקאות 5.8, 6.17, 7.25 ו-9.3. ראו גם בכתב האישום הערוך: Prosecutor v. Dragan Zelenović et al. (20 April 2001) (לעיל, הערה 10) פסקאות 5.8, 6.17, 7.25 ו-9.3.

²¹ Prosecutor v. Dragan Zelenović et al., פסקה 8.8. ראו גם כתב האישום הערוך: Prosecutor v. Dragan Zelenović et al., (20 April 2001) פסקה 8.8.

טבלה ב: אלימות מינית כנגד גברים, נאשמים על פי סעיף 5(g)

שם הנאשם	סעיף 7(1)- מבצע	סעיף 7(1)- שותף לדבר עברה	סעיף 7(3)- אחריות פיקודית
1 דושקו טאדיץ' (Duško Tadić) ²² 1995	*		
2 סטיבן טודורוביץ (Stevan Todorović) ²³ 1998	*	*	
3 רנקו סיזאק (Ranko Češić) ²⁴ 2002	*		
סה"כ	3	1	0

²² Prosecutor v. Duško Tadić, Case No. IT-94-1-I, 14 Dec 1995, Second Amended Indictment, para. 5. ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/ind/en/tad-2ai951214e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²³ Prosecutor v. Stevan Todorović, Case No. IT-95-9, 19 Nov 1998, Second Amended Indictment, para. 44-46. ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/todorovic/ind/en/todorovic_981119eng_indictment.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²⁴ Prosecutor v. Ranko Češić, Case No. IT-95-10/1-PT, 26 November 2002, Third Amended Indictment, para. 15, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/cesic/ind/en/ces-3ai021126e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

טבלה ג: נאשמים הן על פי סעיף 5(g) והן על פי סעיף 3

הנאשמים המצוינים בסעיפים 10 ו-11 הופרדו מיתר הרשימה, היות שעניינם הועבר מבית הדין הבינלאומי לבית הדין הלאומי.

סעיף סעיף 7(3)- אחריות פיקודית	סעיף 7(1)- שותף לדבר עברה	סעיף 7(1)- מבצע	סעיף 3- אונס, הפרה של חוקים או/ו מנהגי המלחמה	שם	
		*	Alternatively, GRUBAN subjected "F" to cruel treatment by forcible sexual intercourse, a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR recognised by Article 3 of the Statute of the Tribunal and Article 3(1)(a) of the Geneva Conventions.	גרבאן (Gruban) ²⁵ 1995	1.
		*	Alternatively, Predrag KOSTIC subjected "F" to cruel treatment by forcible sexual intercourse, a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR recognised by Article 3 of the Statute of the Tribunal and Article 3(1)(a) of the Geneva Conventions.	מירקו באביץ' (Mirko) (Babić) ²⁶ 1995	2.
		*	Alternatively, MIRKO BABIC subjected "F" to cruel treatment by forcible sexual intercourse, a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR recognised by Article 3 of the Statute of the Tribunal and Article 3 (1) (a) of the Geneva Conventions of 1949.	פרדראג קוסטיץ' (Predrag) (Kostić) ²⁷ 1995	3.
*	*	*	VIOLATIONS OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR punishable under Article 3 of the Statute of the Tribunal and recognised by Article 27 (rape) of the Fourth Geneva Convention and by Article 4(2)(e) (rape) of Additional Protocol Two.	זלקו רזנאטוביץ' (Zeljko) (Raznatovic) ²⁸ 1997	4.
	*	*	Rape, a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR, punishable	צורן וקוביץ	5.

²⁵ Prosecutor v. Zeljko Meakic et al. (לעיל, הערה 1) בפסקאות 25.1-25.4.

²⁶ שם, בפסקה 26.1-26.4.

²⁷ שם, בפסקה 30.1-30.4.

²⁸ Prosecutor v. Zeljko Raznatovic (לעיל, הערה 6) בפסקה 5.3.

			under Article 3 of the Statute of the Tribunal.	Zoran) 29(Vukovic 1999	
*	*	*	Rape, a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR, punishable under Article 3 of the Statute of the Tribunal.	דרגולוב קונרץ (Dragoljub) 30(Kunarac 1999	6.
*	*	*	Rape, a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR, punishable under Article 3 of the Statute of the Tribunal.	רדומיר קובץ (Radomir) 31(Kovač 1999	7.
	*	*	Rape, a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR, punishable under Article 3 of the Statute of the Tribunal	דרגן זלנוביץ (Dragan) 32 (Zelenović 1999	8.
	*	*	Rape, a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR, punishable under Article 3 of the Statute of the Tribunal.	ג'ינקו ג'אנ'יץ (Janko) 33(Janjic 1999	9.
*	*	*	Rape, a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR, punishable under Article 3 of the Statute of the Tribunal.	ג'זקו ז'ינקוביץ (Gojko) 34(Jankovic הועבר לבית הדין הלאומי 1999	10.
	*	*	Rape, a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR, punishable under Article 3 of the Statute of the Tribunal.	רדובן סנקוביץ (Radovan) 35(Stanković הועבר לבית הדין הלאומי 1999	11.
4	8	11		11	סה"כ

²⁹ Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al. (לעיל, הערה 7) בפסקה 7.24.

³⁰ Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al. (לעיל, הערה 8) בפסקאות 5.6, 6.1, 7.3, 8.2, 9.3 ו-10.4.

³¹ שם בפסקה 11.7.

³² Prosecutor v. Dragan Zelenović et al., (לעיל, הערה 10) פסקאות 5.9, 6.14 ו-7.26. ראו גם כתב האישום הערוך: Prosecutor v. Dragan Zelenović et al. (20 April 2001) (לעיל, הערה 10) פסקאות 5.9, 6.14 ו-7.26.

³³ שם, פסקה 7.23. יוער כי בכתב האישום הערוך מאפריל 2001 אישום זה נמחק, ראו: Prosecutor v. Dragan Zelenović et al., (20 April 2001) שם, בפסקה 7.23.

³⁴ Prosecutor v. Dragan Zelenović et al., שם, פסקאות 5.8, 6.17, 7.25 ו-9.3. ראו גם בכתב האישום הערוך: Prosecutor v. Dragan Zelenović et al., (20 April 2001) שם, באותן פסקאות.

³⁵ שם, פסקה 8.8. ראו גם כתב האישום הערוך: Prosecutor v. Dragan Zelenović et al., (20 April 2001) שם, פסקה 8.8.

טבלה ד: נאשמים על פי סעיף 3 בלבד, ללא סעיף 5(g)

סעיף סעיף 7(3)- אחריות פיקודית	סעיף 7(1)- שוותף לדבר עברה	סעיף 7(1)- מבצע	סעיף 3- אונס, הפרה של חוקים או/ו מנהגי המלחמה	שם	
	*	*	a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR (outrages upon personal dignity including rape) recognized by Article 3 of the Tribunal Statute.	אנטו פורנדז'יה (Anto Furundžija) ³⁶ 1998	1.
	*	*	a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR (outrages upon personal dignity including rape) punishable under Articles 3 and 7(1) of the Statute of the Tribunal	מירוסלב ברולו (Miroslav Bralo) ³⁷ 2005	2.
*			Rape, a VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR, punishable under Article 3 and 7(3) of the Statute of the Tribunal.	רסים דילי (Rasim Delić) ³⁸ 2006	3.
	*	*	A VIOLATION OF THE LAWS OR CUSTOMS OF WAR, Rape, punishable under Article 3 and Article 7(1) of the Statute of the Tribunal	רמוש הראדינאי (Ramush Haradinaj) ³⁹ 2007	4.
	*	*	"	ידריז' באלאג' (Idriz Balaj) ⁴⁰ 2007	5.
	*	*	"	לאהי בראהימג' (Lahi Brahimagaj) ⁴¹ 2007	6.
1	5	5		6	סה"כ

טבלה ה: אישומים עקיפים שנוספו לאישומים על פי סעיף 5(g) ו/או סעיף 3

³⁶ Prosecutor v. Anto Furundžija, Case No. IT-95-17/1-PT, First Amended Indictment, 2 June, 1998, paras. 26. ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/ind/en/fur-1ai980602e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

³⁷ Prosecutor v. Miroslav Bralo, Case No. IT-95-17-PT, 18 July 2005, Amended Indictment, para. 31. באתר: <http://www.icty.org/x/cases/bralo/ind/en/bra-ai050719e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

³⁸ Prosecutor v. Rasim Delić, Case No. IT-04-83-PT, 14 July 2006, Amended Indictment, para. 50. באתר: <http://www.icty.org/x/cases/delic/ind/en/del-ind060714e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

³⁹ Prosecutor v. Ramush Haradinaj et al., Case No. IT-04-84-T, Third Amended Indictment, 7 September 2007, paras. 112-113, pp. 38-39. ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/haradinaj/ind/en/har-amiii070907.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁴⁰ שם, שם.

⁴¹ שם, שם.

שם	עניינים/ (b)2 - יחס לא אנושי	גרימת סבל בכוונה (c)2 -	3 - עינוי, המהווה הפרה של חוקי/מנהגי המלחמה, המוכרים על ידי סעיף 3(a)(1) לאמנות ג'נבה	3 - יחס משפיל/אכזרי/מעשי התעללות מהווה, הפרה של חוקי או מנהגי המלחמה, המוכרים על ידי סעיף 3(c)(1) לאמנות ז'נבה	3 - פגיעה בכבוד המהווה, הפרה של חוקי או מנהגי המלחמה	5(c) - שעבוד	5(f) - עינוי	5(h) - רדיפה	5(i) - מעשים בלתי אנושיים
1. צורן וקוביץ (Zoran) 42(Vukovic)			*				*		
2. דרגולגוב קונרד (Dragoljub) 43(Kunarac)			*		*	*	*		
3. רדומיר קובאץ (Radomir) (Kovač)				*	*	*			
4. מולידו ראדק (Mlado) 44(Radić)			*		*	*	*	*	*
5. דרגן ניקוליק (Draga) 45(Nikolić)								*	
6. זלקו רזנטוביק (Zeljko) 46(Raznatovic)		*							
7. דרגן זלנובי (Dragan) 47(Zelenović)	*		*				*		

42 Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al. (לעיל, הערה 7) בפסקאות 16.6, 7.24.

43 Prosecutor v. Dragoljub Kunarac et al., (לעיל, הערה 8) בפסקאות 5.6, 6.1, 7.3, 8.2, 9.3, 10.4.

44 Prosecutor v. Miroslav Kvocka et. al. (לעיל, הערה 12) פסקה 42.

45 Prosecutor v. Dragan Nikolić (להעיל, הערה 13) פסקאות 5-7.

46 Prosecutor v. Zeljko Raznatovic (לעיל, הערה 6) בפסקה 5.3.

47 Prosecutor v. Dragan Zelenović et al. (לעיל, הערה 10) פסקאות 5.9, 6.14, 7.26.

		*				*			ג'ינקו ג'אניץ' (Janko) 48(Janjić)	8.
	*	*		*		*		*	דראגאן גרגאוביץ' (Dragan) 49(Gagović)	9.
							*		גרבאן 50(Gruban)	10.
							*		מירקו באביץ' (Mirko) 51(Babić)	11.
							*		פרדראג קוסטיץ' (Predrag) 52(Kostić)	12.
					*			*	בלאגאוזי סימיץ' (Blagoje) 53(Simić)	13.
*	*				*			*	גאדראנקו פרליץ' (Jadranko) 54(Prlić)	14.
*	*				*			*	ברונו סטאזיץ' (Bruno) 55(Stojić)	15.
*	*				*			*	סלובודאן פראלגאק (Slobodan) 56(Praljak)	16.
*	*				*			*	מיליואג' פטקוביץ'	17.

48 שם, פסקה 7.23.

49 Prosecutor v. Dragan Zelenović et al., (לעיל, הערה 5) פסקאות 7.12-7.5, 8.2-8.1.

50 Prosecutor v. Zeljko Meakic et al. (לעיל, הערה 1) פסקאות 25.4-25.1.

51 שם, פסקאות 26.4-26.1.

52 שם, פסקאות 30.4-30.1.

53 Prosecutor v. Blagoje Simić et al., (לעיל, הערה 4) פסקאות 33-34. ראו גם כתב האישום המתוקן, שבו אישומיו באונס ואליומות מינית נעדרים: Prosecutor v. Blagoje Simić et al., (30 May 2002) (לעיל, הערה 4).

54 Prosecutor v. Jadranko Prlić et al., (לעיל, הערה 14) פסקאות 15-17.6, 38-39, 57, 69, 99, 109, 141, 211, 213, 229.

55 שם, שם.

56 שם, שם.

									Milivoj) 57(Petković	
*	*				*			*	ולנטין אוריץ' Valentin) 58(Ćorić	18.
*	*				*			*	באיריסלאו פאשיץ' Berislav) 59(Pušić	19.
						*		*	דושקו טאדיץ' Duško) 60(Tadić אינוס גברים	20.
					*			*	סטיבן טודורובי Stevan) 61(Todorović אינוס גברים	21.
					*				רנקו סיוזאק Ranko) 62(Češić אינוס גברים	22.
						*		*	מירוסלב ברולו Miroslav) 63(Bralo	23.
					*				רסים דילי (Rasim) 64(Delić	24.
						*			אנטו פורנדז'יה Anto) 65(Furundžija	25.

57 שם, שם.

58 שם, שם.

59 שם, שם.

60 Prosecutor v. Duško Tadić (לעיל, הערה 22) פסקה 5.

61 Prosecutor v. Stevan Todorović (לעיל, הערה 23) פסקאות 44-46.

62 Prosecutor v. Ranko Češić (לעיל, הערה 24) פסקה 15.

63 Prosecutor v. Miroslav Bralo (לעיל, הערה 37) פסקה 31.

64 Prosecutor v. Rasim Delić (לעיל, הערה 38) פסקה 50.

65 Prosecutor v. Anto Furundžija (לעיל, הערה 36) פסקה 26.

26.	רמוש הראדינאג' Ramush) 66(Haradinaj			*	*	*	*	*
27.	ידריז' באלאג' 67(Idriz Balaj)			*	*	*	*	*
28.	לאהי בראהימג' Lahi) 68(Brahimaj			*	*	*	*	*
סה"כ		12	4	12	13	4	12	10

⁶⁶ Prosecutor v. Ramush Haradinaj (לעיל, הערה 39) פסקאות 112-113, 55 בעמ' 38-39, 16-17. ראו גם את הגרסה החדשה לכתב האישום: *Prosecutor v. Ramush Haradinaj et al.*, Case No. IT-04-84bis-PT, OTP Submission of new version of the revised fourth amended indictment, 16 October 2007, paras.55& 112-113, pp. 16-17, 38-39 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/haradinaj/ind/en/101109.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). (להלן: *Prosecutor v. Ramush Haradinaj et al.* (16 October 2007 new version) ראו גם כתב האישום המתוקן: *Prosecutor v. Ramush Haradinaj et al.* Case No. IT-04-84bis-PT, Revised fourth amended indictment, 21 January 2011 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/haradinaj/ind/en/110121.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁶⁷ ראו את הגרסה החדשה לכתב האישום: *Prosecutor v. Ramush Haradinaj et al.* (16 October 2007 new version) שם, ראו גם כתב האישום המתוקן: *Prosecutor v. Ramush Haradinaj et al.*, (21 January 2011) שם.

⁶⁸ ראו את הגרסה החדשה לכתב האישום: *Prosecutor v. Ramush Haradinaj et al.* (16 October 2007 new version) שם, ראו גם כתב האישום המתוקן: *Prosecutor v. Ramush Haradinaj et al.*, (21 January 2011) שם.

טבלה ו: אישומים עקיפים בגין פגיעה בנשים

שם	עניינים/יחס לא אנושי (b)2-	3- עינוי, המהווה הפרה של חוקי/מנהגי המלחמה, המוכרים על ידי סעיף 3(1)(a) לאמנות ג'נבה	3- יחס משפיל/אכזרי/מעשי התעללות מהווה הפרה של חוקי או ומנהגי המלחמה המוכרים על ידי סעיף 3(1)(c) לאמנות ז'נבה.	5(h)- רדיפה	5(i)- מעשים בלתי אנושיים
1. איבצה רג'יס (Ivica Rajić) ⁶⁹	*		*		
2. ואג'יסלאו סישליג' (Vojislav Šešelj) ⁷⁰		*	*	*	
3. ולאסטימיר אורביויץ' (Đorđević Vlastimir) ⁷¹				*	*
4. ניבאוג'שה פאקוויץ' (Nebojša Pavković) ⁷²				*	*
5. ולדימיר לאזארייץ' (Vladimir Lazarević) ⁷³				*	*
6. סריתין לאקיץ' (Sreten Lukić) ⁷⁴				*	*
7. ניקולה שאינוויץ' (Nikola Šainović) ⁷⁵				*	*

⁶⁹ Prosecutor v. Ivica Rajić, Case No IT-95-12-PT, Amended Indictment, 13 January 2004, paras. 16 & 20, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/rajić/ind/en/raj-ai040114e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁷⁰ Prosecutor v. Vojislav Šešelj, Case No. IT-03-67-T, Third Amended Indictment, 7 December 2007, paras. 17 & 30, pp. 5-7 & 11, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/seselj/ind/en/seselj3rdind071207e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁷¹ Prosecutor v. Vlastimir Đorđević, Case No. IT-05-87/1-PT, Fourth amended indictment, 2 June 2008, paras. 27, 72-73 & 77 pp. 4, 8-11, 14-15 & 19-20, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/djordjevic/ind/en/080602.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁷² Prosecutor v. Nikola Šainović et al., Case No. IT-05-87-PT, Third Amended Indictment, 21 June 2006, paras. 27, 72 & 77 pp. 8, 28-29, 32-33, 39, ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/milutinovic/ind/en/milutinovic_060621e.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁷³ שם, שם.

⁷⁴ שם, שם.

⁷⁵ שם, שם.

8.	דראגאלג'יד אוג'דאניץ' Dragoljub) 76(Ojdanić				*	*
9.	מילאן מילאוטימאווין' Milan) 77(Milutinović				*	*
10.	חזים דליס 78(Hazim Delić)	*	*			
סה"כ		2	2	2	8	7

⁷⁶ שם, שם.

⁷⁷ שם, שם.

⁷⁸ Prosecutor v. Hazim Delić et al., Case No. IT-96-21, Indictment, 19 March 1996, paras. 24-25 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/mucic/ind/en/cel-ii960321e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

טבלה ז: אישומים עקיפים בגין פגיעה בגברים

שם	עניינים/יחס לא אנושי (b)2-	גרימת סבל בכוונה (c)2-	3- עינוי/ יחס אכזרי המהווה הפרה של חוקי/מנהגי המלחמה המוכרים על ידי סעיף 3(1)(a) לאמנות ז'נבה	3- יחס משפיל/ אכזרי/ מעשי התעללות המהווה הפרה של חוקי המלחמה ומנהגיה המוכרים על ידי סעיף 3(1)(c) לאמנות ז'נבה	עינוי (f)5-	מעשים בלתי אנושיים (i)5-
1. חזים דליס (Hazim Delić) ⁷⁹	*	*		*		
2. איסד לנדזו (Esad Landžo) ⁸⁰		*	*			
3. זיג'ניל דילאליץ (Zejnil Delalic) ⁸¹	*		*			
4. זדרבکو מוציץ (Zdravko Mucic) ⁸²	*	*	*			
5. מילאן סימיץ (Milan Simić) ⁸³				*	*	*
סה"כ	3	3	4	2	1	1

⁷⁹ שם, פסקאות 31, 34.

⁸⁰ שם, פסקה 30.

⁸¹ שם, פסקה 34.

⁸² שם, פסקאות 31, 34.

⁸³ Prosecutor v. Milan Simić et al., Case No. IT-95-9, Fourth Amended Indictment, 9 January 2002, paras. 24-27, ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/milan_simic/ind/en/sim-4ai020109e.htm (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

טבלה ח: אזכורים כלליים של מעשי אונס ואלימות מינית

שם	(b)2 עינוי / יחס לא אנושי	2 (c) גרימת סבל בכוונה	3 הפרה של חוקי או ומנהגי המלחמה	4 (3) רצח עם	5 (b) השמדה	5 (f) עינוי	5 (h) רדיפות	5 (i) מעשים בלתי אנושיים
1. רדיסלב קרסטי (Radislav Krstić) ⁸⁴				*	*		*	*
2. סלובודן מילושביץ' (Slobodan Milošević) ⁸⁵	*	*	*	*		*	*	*
3. רדוסלאב בראדנן (Radoslav Brđanin) ⁸⁶	*			*		*	*	
4. צורן זיגיץ (Zoran Zigic) ⁸⁷			*				*	*
5. דרגולוב פרצץ (Dragoljub Prcać) ⁸⁸			*				*	*
6. מירוסלב קוואצקה (Miroslav Kvocka) ⁸⁹			*				*	*
7. מילויזיקה קוס (Milojica Kos) ⁹⁰			*				*	*
8. דושקו סיקריקה			*				*	*

⁸⁴ כתב האישום מתייחס בהרחבה לאירועים שאירעו בכפר Potočari, שהיה מקום מפלט לאוכלוסייה בעת המלחמה. כתב האישום אינו מציין מפורשות מעשי אלימות מינית, אבל נוקט לשון מעורפלת כגון "terrorised". בהמשך הדיון הביאה התביעה ראיות למעשים של אונס ואלימות מינית שנעשו בכפר זה, וכמו שיוצג להלן, הנאשם אף הורשע כאחראי למעשים אלו. *Prosecutor v. Radislav Krstić*, Case No. IT-98-33, Amended Indictment, 27 October 1999, para. 4, 24.4. ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/krstic/ind/en/krs-1ai991027e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁸⁵ כתבי האישום נחלקו לשלוש: בגין המעשים שבוצעו בקרואטיה, ראו: *Prosecutor v. Slobodan Milošević*, Case No. IT-02-54-T, Second Amended Indictment "Croatia", 28 July 2004, para. 65. ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/en/mil-2ai020728e.htm (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). בגין המעשים שבוצעו בבוסניה הרצגובינה, ראו: *Prosecutor v. Slobodan Milošević*, Case No. IT-02-54-T, Amended Indictment "Bosnia and Herzegovina", 22 November 2002, paras. 32, 35, 39, 43. ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/en/mil-ai040421-e.htm (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). בגין המעשים שבוצעו בקוסובו, ראו: *Prosecutor v. Slobodan Milošević*, Case No. IT-99-37-PT, Second Amended Indictment "Kosovo", 16 October 2001, paras. 63, 68. ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/en/mil-2ai011029e.htm (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁸⁶ *Prosecutor v. Radoslav Brđanin*, Case No. IT-99-36-T, Sixth Amended Indictment, 9 December 2003, paras. 37, 42, 47-48, 55-56. ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/brdanin/ind/en/brd-6ai031209e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁸⁷ *Prosecutor v. Miroslav Kvocka et. al.*, (לעיל, הערה 12) פסקה 25.

⁸⁸ שם, שם.

⁸⁹ שם, שם.

⁹⁰ שם, שם.

								⁹¹ (Duško Sikirica)	
	*	*			*			דמיר דושין ⁹² (Damir Došen)	9.
	*	*			*			דרגן קלנזוגה ⁹³ (Dragan Kolundzija)	10.
		*		*	*			מילמיר סטאקי ⁹⁴ (Stakić Milomir)	11.
		*	*				*	מומיר טלאי ⁹⁵ (Momir Talić)	12.
		*						פרדראג בנוביץ ⁹⁶ (Predrag Banović)	13.
	*	*	*		*			מילאן מרטיץ ⁹⁷ (Milan Martić)	14.
		*			*			ביליאנה פלאביסיץ ⁹⁸ (Biljana Plavšić) אישה	15.
		*			*			מומילו קרשישניק ⁹⁹ (Momčilo Krajišnik)	16.
					*			מילאן קובאצביץ ¹⁰⁰ (Milan Kovačević)	17.

Prosecutor v. Dusko Sikirica et al., Case No: IT-95-8-PT, 3 January 2001, Second Amended Indictment, ⁹¹ paras. 35-35.

⁹² שם, שם.

⁹³ שם, שם.

Prosecutor v. Milomir Stakić, Case No. IT-97-24-PT, Fourth Amended Indictment, 10 April 2002, para. 48-⁹⁴ 49,51,53-54, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/stacic/ind/en/sta-4ai020410e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

Prosecutor v. Momir Talić, Case No. IT-99-36-PT, Fourth Amended Indictment, 10 December 2001, paras. ⁹⁵ 37, 42, 47, 55 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/talic/ind/en/brd-4ai011210e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

Prosecutor v. Predrag Banović et al., Case No. IT-02-65, Consolidated Indictment, 5 July 2002, para. 29-30 ⁹⁶ ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/banovic/ind/en/mea-ci020705e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

Prosecutor v. Milan Martić, Case No. IT-95-11, Amended Indictment, 14 July 2003, paras. 23-24 & 40 ⁹⁷ ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/martic/ind/en/mar-2ai030909e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

Prosecutor v. Biljana Plavšić and Momčilo Krajišnik, Case No IT-00-39 & 40-PT, Amended Consolidated ⁹⁸ Indictment, 7 March 2002, paras. 15-23 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/plavsic/ind/en/kra-cai020307e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

⁹⁹ שם, שם.

Prosecutor v. Milan Kovačević, Case No. IT-97-24-I, Redacted Indictment, 12 May 1998, paras. 11-15 & ¹⁰⁰ ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/milan_kovacevic/ind/en/kov-ri980512e.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). מילאן קובאצביץ נפטר במעצר בטרם החל משפט.

				*			סימו דרלז'רצ'ה 101(Simo Drljača)	18.
*	*						ולאג'קו סטלאוילי'קוביץ' 102(Vlajko Stojiljković)	19.
*	*	*			*		מירוסלב ראדיץ' 103(Miroslav Radić)	20.
*	*	*			*		מייל מרקסיץ' 104(Mile Mrkšić)	21.
*	*	*			*		וסלין סילצ'יוונין 105(Veselin Šljivančanin)	22.
*		*			*		גוראן האדז'יץ' 106(Goran Hadžić)	23.
*	*			*			ראטקו מלאדיץ' 107(Ratko Mladić)	24.
*	*			*			רדובן קרדז'יץ' 108(Radovan Karadžić)	25.
	*						גיוויק סטאניסיץ' 109(Jovica Stanišić)	26.
	*						פרנקו סימאטוויץ'	27.

Prosecutor v. Milan Kovačević and Simo Drljača, Case No. IT-96-24, Redacted Indictment, 13 March 1997, paras. 11-15, ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/milan_kovacevic/ind/en/kov-ii970313be.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). סימו דרלז'רצ'ה נפטר בטרם הוסגר לבית הדין. ¹⁰¹

Prosecutor v. Vlajko Stojiljković et al., Case No. IT-99-37-PT, Second Amended Indictment, 16 October 2001, paras. 63, 68, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/milutinovic/ind/en/mil-2ai011029e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ¹⁰²

Prosecutor v. Mile Mrkšić et al., Case No. IT-95-13/1-PT, Third Consolidated Amended Indictment, 15 November 2004, paras. 41-41, 46, 48, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/mrksic/ind/en/mrk-3ai041115e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ¹⁰³

שם, שם. ¹⁰⁴

שם, פסקאות 48, 46, 41. ¹⁰⁵

Prosecutor v. Goran Hadžić, Case No. IT-04-75-PT, second amended indictment, 22 March 2012, paras. 42-43, pp. 14-15, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/hadzic/ind/en/120322.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ¹⁰⁶

Prosecutor v. Ratko Mladić, Case No. IT-09-92-PT, Fourth amended indictment, 16 December 2011, paras. 39, 52-53.59 & 70, pp. 17-18, 23-24, 25-26, 31 & 33, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/mladic> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ¹⁰⁷

Prosecutor v. Radovan Karadžić, Case No. IT-95-5/18-PT, Prosecution's marked-up indictment, 19 October 2009, paras. 40, 53-55, 60 & 71, pp. 16, 23-24, 25-28, & 33-35, ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/karadzic/ind/en/indictment_091019.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ¹⁰⁸

Prosecutor v. Jovica Stanišić and Franko Simatović, Case No. IT-03-69-PT, Third Amended Indictment, 9 July 2008, para. 16, pp. 19-20, ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/stanistic_simatovic/ind/en/staj-in3rdamd080710.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ¹⁰⁹

								¹¹⁰ (Franko Simatović)	
*	*	*			*			סטאוג'אן ז'אופיג'אנין ¹¹¹ (Stojan Župljanin)	28.
*	*	*			*			מיצ'א סטאנישיץ ¹¹² (Mićo Stanišić)	29.
*	*			*	*			נינאד באנאוויץ ¹¹³ (Nenad Banović)	30.
	*							ז'ליקו מיזאק'יץ ¹¹⁴ (Željko Mejačić) הועבר לבית הדין הלאומי	31.
	*							מומילו גרובין ¹¹⁵ (Momčilo Gruban) הועבר לבית הדין הלאומי	32.
	*							דושקו קניז'יוץ ¹¹⁶ (Duško Knežević) הועבר לבית הדין הלאומי	33.
	*							דושן פשטר ¹¹⁷ (Dušan Fuštar) הועבר לבית הדין הלאומי	34.
20	31	10	2	11	16	1	3		סה"כ

¹¹⁰ שם, שם.

¹¹¹ Prosecutor v. Stojan Župljanin and Mićo Stanišić, Case No. IT-08-91-PT, second amended consolidated indictment, 10 September 2009, paras. 27-28 & 35-36 pp. 10-12 & 14: ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/ind/en/091123.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹¹² שם, פסקאות 26, 28, 34, 36 בעמ' 9, 11-14.

¹¹³ Prosecutor v. Dusko Sikirica et al., (לעיל, הערה 91) פסקאות 31, 34-35, 42. ראו גם כתב האישום המאוחד שבו נעדר שם הנאשם: Prosecutor v. Dusko Sikirica et al., Case No. IT-95-8-PT, Consolidated Indictment, 5 July 2002, paras. 29-30: ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/mejakic/ind/en/mea-ci020705e.htm> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹¹⁴ Prosecutor v. Predrag Banović et al., (לעיל, הערה 96) פסקאות 29-30.

¹¹⁵ שם, שם.

¹¹⁶ שם, שם.

¹¹⁷ שם, שם.

נספח ב: הרשעות במעשי אלימות מינית שנעשו במלחמה ביוגוסלביה

טבלה ט: המורשעים בעברה על פי סעיף 5(G) 495
 טבלה י: המורשעים בביצוע מעשי אלימות מינית שלא על פי סעיף 5(G) ושלא על פי סעיף 3 497
 טבלה יא: הורשעו בין היתר ובאופן כללי במעשים של אונס ואלימות מינית 502
 טבלה יב: מצב התיקים שנגמרו בלא הרשעה או שטרם הסתיימו 507

טבלה ט- המורשעים בעברה על פי סעיף 5(g)

שם הנאשם	הכרעת הדין- ההרשעה	גזר הדין	ערעור	גזר דין לאחר ערעור
1. רנקו סזיזאק (Ranko Češić) גברים	ראנקו הגיע להסדר טיעון עם התביעה והודה בכל 12 סעיפי האישום שעמדו כנגדו בכללם אף סעיף האישום בגין תקיפה מינית בהתאם לסעיף 5(g) (אונס) וסעיף 3 (יחס משפיל). ¹¹⁸	18 שנות מאסר ¹¹⁹	לא הוגש	X
2. צורן וקוביץ (Zoran Vukovic)	וקביץ זוכה בגין אחדים מאישומי האונס, ¹²⁰ אבל נמצא אשם בגין אינוסה של FWS-50, בהתאם לסעיפים 5(g) (אונס), 5(f) (עינוי) וסעיף 3 (עינוי ואונס). ¹²¹	12 שנות מאסר ¹²⁵	ערער, אך בין הדין דחה את כל טענות הערעור שלו. ¹²⁶ עוד נקבע שגזר הדין נשאר על כנו. ¹²⁷	12 שנות מאסר
3. דרגולוב קונרד (Dragoljub Kunarac)	קונרד הורשע בהתאם לסעיפים 5(g) (אונס), 5(f) (עינוי), 5(c) (שעבוד) וסעיף 3 (עינוי ואונס) על אחדים ממעשי האונס והעינוי שהתרחשו בעת שהייתן של הנשים בהשגחתו. ¹²² בחלק מהאישום זוכה. ¹²³	28 שנות מאסר ¹²⁸	ערער, ¹²⁹ אך בית הדין דחה את כל טענות הערעור. ¹³⁰ וקבע שגזר הדין יישאר על כנו. ¹³¹	28 שנות מאסר
4. רדומיר קובאץ (Radomir Kovač)	קובאץ הורשע בגין כל האישומים שיוחסו לו בהתאם לסעיפים 5(g) (אונס), 5(c) (שעבוד) וסעיף 3 (פגיעה בכבוד ואונס). ¹²⁴	20 שנות מאסר ¹³²	ערעורו של קובאץ נשען על שמונה טיעונים הנוגעים להרשעתו. ¹³³ בית הדין דחה את כל טיעוני הערעור. ¹³⁴ והשאיר את גזר הדין על	20 שנות מאסר

¹¹⁸ Prosecutor v. Ranko Cesic', Case No. IT-95-10/1-S, Sentencing Judgement, 11 March 2004, para. 33, p. 10
 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/cesic/tjug/en/ces-tj040311e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹¹⁹ שם, פסקה 111, בעמ' 32.

¹²⁰ וקוביץ זוכה מהאישומים בפוקה: (1) אינוס האיש FWS-87 - לא הוכח מעבר לספק סביר; (2) מחמישה אירועים של תקיפה מינית ואונס של FWS-75 ו-FWS-87. עוד זוכה וקוביץ מהאישומים בגין אינוסן של FWS-48 ו-FWS-87. ראו: Prosecutor v. Zoran Vukovic et al., Case No. IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, Judgement, 22 February 2001, paras. 784-798, 799-810, 818-821, 889 pp. 249-255, 256-257, 283
 ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹²¹ שם, פסקאות 817-811, 888, בעמ' 282-283, 256-255.

¹²² שם, פסקאות 639-687, 699-745, 838, בעמ' 217-229, 241-242, 281.

¹²³ שם, בפסקאות 688-699, 884, בעמ' 229-231, 281-282. בנוסף נסוגה התביעה מחלק מהאישומים, ראו שם, פסקה 1 בעמ' 10.

¹²⁴ שם, פסקאות 746-782, 886, בעמ' 241-248, 282.

		כנו. ¹³⁵			
5.	דרגן ניקוליק (Dragan) (Nikolić)	דרגן הודה בכל אישומים כנגדו, ובכלל זה אישומיו בגין סיוע לאונס ומעשי אלימות בהתאם לסעיפים 5(h) ו-5(g). ¹³⁶ יש לציין כי בין הדין קבע שמעשי האלימות המינית והאונס נכללים בגדר מעשי הרדיפה בהתאם לסעיף 5 לחוקת בית הדין. ¹³⁷ וכי דרגן נמצא אשם בגין רדיפה.	23 שנות מאסר ¹³⁸	הנאשם הגיש ערעור, אבל לשכת הערעורים דחתה 6 מתוך 7 טיעוני הערעור. ¹³⁹ בסופו של דבר נתקבל הערעור אך ורק בנוגע לגזר הדין, ועונשו של דרגן הופחת ל-20 שנה. ¹⁴⁰	20 שנות מאסר ¹⁴¹
6.	דרגן זלנובי (Dragan) (Zelenović)	הנאשם הורשע על פי הודאתו בארבע עברות של אונס ומעשי אלימות מינית בהתאם לסעיף 5(g), שבגין שלוש מהן יוחסה לו גם עברה של עינוי בהתאם לסעיף 5(f). ¹⁴²	15 שנות מאסר ¹⁴³	הוגש ערעור: 1. על שלא נשקלו נסיבות מקלות הודות להודאה באישומים, שיתוף הפעולה עם התביעה והעובדה שחסך	נותר זכה-15 שנות מאסר

- ¹²⁵ שם, פסקאות 879-882, 890. בעמ' 279-280, 283.
- ¹²⁶ *Prosecutor v. Zoran Vukovic et al.*, Case No. IT-96-23-A and IT-96-23/1-A, 12 June 2002, Appeal Judgement, paras. 291-335, pp. 88-98 & paras. 395-412, pp. 117-123. ניתן לצפייה: <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/kun-aj020612e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).
- ¹²⁷ שם, פסקאות 413-414, בעמ' 123-124.
- ¹²⁸ *Prosecutor v. Zoran Vukovic et al.* (לעיל הערה 120), פסקה 885 בעמ' 282.
- ¹²⁹ לתמצית טיעוני הערעור, ראו: *Prosecutor v. Zoran Vukovic et al.* (לעיל הערה 588) פסקה 26 בעמ' 6.
- ¹³⁰ *Prosecutor v. Zoran Vukovic et al.*, שם, פסקאות 199-259, 336-366 בעמ' 62-77, 99-110.
- ¹³¹ שם, פסקאות 413-414, בעמ' 123-125.
- ¹³² *Prosecutor v. Zoran Vukovic et al.* (לעיל הערה 120), פסקה 887 בעמ' 282.
- ¹³³ לתמצית טיעוני הערעור, ראו: *Prosecutor v. Zoran Vukovic et al.* (לעיל הערה 588) פסקאות 28-29 בעמ' 7.
- ¹³⁴ *Prosecutor v. Zoran Vukovic et al.*, שם, פסקאות 257-289, 367-394 בעמ' 78-110, 117-110.
- ¹³⁵ *Prosecutor v. Zoran Vukovic et al.*, שם, פסקאות 413-414, בעמ' 123-124, 126.
- ¹³⁶ *Prosecutor v. Dragan Nikolic*, Case No. IT-94-2-S, 18 December 2003, Sentencing Judgement, paras. 35-36, p. 10. ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/dragan_nikolic/tjug/en/nik-sj031218e.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).
- ¹³⁷ *Prosecutor v. Dragan Nikolic*, שם, בפסקה 109-111, בעמ' 27.
- ¹³⁸ מהם נוכו 3 שנים 7 חודשים ו 29 ימים, ראו שם, בעמ' xi.
- ¹³⁹ לשבעת טיעוני הערעור, ראו: *Prosecutor v. Dragan Nikolic*, Case No. IT-94-2-A, 4 February 2005, Judgement on Appeal, paras. 10-107, pp. 5-43. ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/dragan_nikolic/acjug/en/nik-ja050204e.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).
- ¹⁴⁰ שם, בעמ' 44.
- ¹⁴¹ שם, שם.
- ¹⁴² *Prosecutor v. Dragan Zelenović*, Case No. IT-96-23/2-S, Sentencing Judgment, 4 April 2007, paras. 1,10-11 <http://www.icty.org/x/cases/zelenovic/tjug/en/zel-sj070404-e.pdf>, 67-73, pp. 3-4,11,22-23. ניתן לצפייה באתר: (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013) "As mentioned, Mr. Zelenović has been found guilty of personally committing nine rapes, eight of which were qualified as both torture and rape. He has also been found guilty of two instances of rape through co-perpetratorship, one of which was qualified as both torture and rape, and one

	את עדותן של הקורבנות			
	2. על התעלמות מפסק דין שניתן בערכאת ערעור מדינתית כלפי נאשם אחר. ¹⁴⁴ הערורע נדחה. ¹⁴⁵			

טבלה י - המורשעים בביצוע מעשי אלימות מינית שלא על פי סעיף 5(g) ושלא על פי סעיף 3

גזר דין לאחר ערעור	ערעור	גזר הדין	הכרעת הדין - ההרשעה	שם הנאשם	
20 שנות מאסר 150	ההגנה ערערה, אבל בית הדין לערעורים דחה את כל טענות הערעור והשאיר את גזר הדין על כנו. ¹⁴⁹	20 שנות מאסר 148	מירוסלב הגיעה להסדר טיעון עם התביעה והודה באשמה בגין כל האישומים שעמדו כנגדו, בהתאם לכתב האישום המתוקן. ¹⁴⁶ בין היתר הודה ואף הורשה בגין אונס של העדה A בהתאם לסעיפים 2(b) (עינוי ויחס לא אנושי) 2(g) (כליאה אסורה) וסעיף 3 (עינוי ויחס לא אנושי הכולל אונס). ¹⁴⁷	מירוסלב ברולו (Miroslav Bralo)	1
10 שנות מאסר	ההגנה ערערה על בסיס חמש טענות, אבל את כולן דחה בית הדין לערעורים, ששב ואישר את הכרעת הדין וגזר הדין בערכאה הנמוכה. ¹⁵⁴	10 שנות מאסר 153	הורשע בגין אחריותו האישית: 1. לעינויה של העדה A, כשותף בהתאם לסעיף 3 (עינוי). ¹⁵¹ 2. למעשי התעללות בכבודו של אדם לרבות אונס בהתאם לסעיף 3. אנטו אמנם לא אנס באופן אישי ולא היה	אנטו פורנדז'ה (Anto Furundžija)	2

instance of torture and rape through aiding and abetting.[...] important distinction is that Mr. Zelenović pleaded guilty, which none of the accused persons in the aforementioned case did" (פסקאות 67-68 בעמ' 22).

¹⁴³ יצוין שמתקופת מאסרו נקבע שינוכו 591 ימים בגין שהותו במעצר במהלך ההליך המשפטי שהתנהל נגדו, שם, פסקה 70 בעמ' 22.
¹⁴⁴ *Prosecutor v. Dragan Zelenović*, Case No. IT-96-23/2-A, Judgment on Sentencing Appeal, 31 October 2007, paras.12-30, pp.6-12, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/zelenovic/acjug/en/zel-sj071031e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013)

¹⁴⁵ שם, בעמ' 13.

¹⁴⁶ *Prosecutor v. Miroslav Bralo*, Case No. IT-95-17- S, Sentencing Judgement, 7 December 2005, para. 3, p. 2: ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/bralo/tjug/en/bra-sj051207-e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). לכתב האישום המתוקן ראו: *Prosecutor v. Miroslav Bralo* (לעיל, הערה 37) פסקאות 7-5 בעמ' 2-3.

¹⁴⁷ לדיון בפסק הדין על הרשעתו בגין אינוסה של העדה A וההשפעה של מעשיו עליה כקורבן, ראו שם, בפסקאות 15-16, 28, 31, 34-33, 41-39 בעמ' 5, 9-10, 12, 14.

¹⁴⁸ שם בפסקאות 94-95 בעמ' 31-32.

¹⁴⁹ *Prosecutor v. Miroslav Bralo*, Case No. IT-95-17-A, Judgment on Sentencing Appeal, 2 April 2007, paras. 80-84, pp. 40-42, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/bralo/acjug/en/bra-aj070402-e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁵⁰ שם, שם.

¹⁵¹ *Prosecutor v. Anto Furundžija*, Case No. IT-95-17/1-T, Judgment, 10 December 1998, paras. 264-269, pp. 100-102, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

			שותף ישיר בביצוע המעשים, אבל מעשיו הם בגדר סיוע ושידול לביצוע העברה. ¹⁵²		
3	מולידו ראדק (Mlado Radić)	ראדק הורשע בין היתר בגין רדיפות (בהתאם לסעיף 5(h), שכללו גם מעשי אלימות מינית ואונס. ¹⁵⁵ עוד הורשע ראדק בהתאם לסעיף 3 - עינוי, המהווה הפרה של חוקי המלחמה או מנהגיה, בגין מעשי האונס ואלימות המינית שבוצעו כנגד הנשים האסירות שהיו בהשגחתו. ¹⁵⁶ זוכה מכל יתר סעיפי האישום הנוגעים לעברות האלימות המינית והאונס, ובכלל זה אישום מפורש באונס בהתאם לסעיף 5(g). ¹⁵⁷	20 שנות מאסר ¹⁵⁸	ערער, בין היתר על מעשי האלימות המינית והאונס, אך ערעורו נדחה. ¹⁵⁹	20 שנות מאסר
4	איבצה רג'יס	בהתאם להסדר הטיעון הודה איבצה	12 שנות	לא הוגש	X

¹⁵³ הורשע בעינוי (10 שנות מאסר) ובמעשי התעללות בכבודו של אדם לרבות אונס (8 שנות מאסר). נקבע שירצה את גזרי הדין במקביל, ראו שם, בעמ' 112.

¹⁵⁴ *Prosecutor v. Anto Furundzija*, Case No. IT-95-17/1-A, Appeals Chamber Judgement, 21 July 2000, p.79. ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/furundzija/acjug/en/fur-aj000721e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁵² שם, בפסקאות: 270-275, בעמ' 102-104.

¹⁵⁵ *Prosecutor v. Miroslav Kvočka et al.*, Case No. IT-98-30/1-T, 2 November 2001, Judgement, paras. 737&755, pp. 200&205. ניתן לצפייה: <http://www.icty.org/x/cases/kvocka/tjug/en/kvo-tj011002e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). "The persecution involved the widespread and systematic murder, torture and beatings, sexual violence, harassment, humiliation and psychological abuse, and confinement in inhumane conditions of Bosnian Muslims, Bosnian Croats and others detained in the camp because of their ethnicity, religion, or political views" (para. 737, p. 202).

¹⁵⁶ שם, בפסקאות 546-561, 740, 761-763, בעמ' 153-157, 202, 207: "Radić is convicted of committing rape and other forms of sexual violence against several women detained in the camp. He grossly abused his position of power in the camp by forcing or coercing the women into sexual activity for his own pathetic gain" (בעמ' 202).

¹⁵⁷ שם, בפסקה 762.

¹⁵⁸ יצוין שמתקופת מאסרו ינוכו שלוש וחצי שנות מאסר בגין שהותו במעצר במהלך ההליך המשפטי שהתנהל כנגדו, שם, בפסקאות 744-745, 763, בעמ' 203, 207.

¹⁵⁹ ראו: *Prosecutor v. Miroslav Kvočka et al.*, Case No. IT-98-30/1-A, 28 February 2005, Appeals Judgement, paras. 369-370, 393-394, 422, 697-699, pp. 122, 130, 137, 232-233. ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/kvocka/acjug/en/kvo-aj050228e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). באשר לאישומים באונס טען הנאשם שאלה לא בוצעו על בסיס של הפליה גזעית, דתית או פוליטית, בית הדין דחה טענה זו: "The Appeals Chamber finds that Radić, again, does not distinguish between intent and motive. The Trial Chamber found that the sexual violence was directed only against women of non-Serb origin, and Radić does not contest this finding. It was, for the reasons set out in the preceding section, reasonable to conclude that Radić acted with the required discriminatory intent, notwithstanding his personal motives for committing these acts". (שם פסקה 370 בעמ' 122). עוד טען הנאשם כי בהתאם לקוד הפלילי ביגוסלביה מעשיו אינם אונס. בית הדין דחה טיעון זה: "The Prosecution submits that the Trial Chamber correctly applied the Kunarac et al. Appeal Judgement definition of rape. It argues that domestic rape laws are irrelevant, as the Statute of the Tribunal defines the crime of rape by reference to international law". (שם פסקאות 393-394 בעמ' 130). עוד טען הנאשם כי גזר דינו ביחס לנאשמים האחרים שהאושמו איתו במעשי אונס ואלימות מינית מוגזם. בית הדין מסביר כי: "One of the most significant is the fact that Kvočka, Kos and Prcać were not convicted of personally committing any of the crimes themselves. Radić, however, was convicted of personally 'committing rape and other forms of sexual violence against several women detained in the camp'". (שם בפסקה 697, בעמ' 232).

		מאסר 162	ב-4 אישומים (מתוך 10 שהואשם בהם), ¹⁶⁰ בכללם האישום על יחס בלתי אנושי הכולל תקיפות מיניות בהתאם לסעיף 2(b). ¹⁶¹	(Ivica Rajić)	
X	לא הוגש	5 שנות מאסר 164	הגיע להסדר הטיעון שבו הודה באישומים בגין עינוי בהתאם לסעיף 5(f). בין היתר הודה שהוא ואנשים נוספים הכו גבר ששמו ספאט הדגיאליז'ג'יץ' (Safet Hadzialijagic), ובמהלך התקיפה אילצו את ספאט להפשיל את מכנסיו ואחד הגברים איים לחתוך את איבר מינו. כמו כן הוכנס קנה אקדח לפיו בכוח, ובשלב מסוים ירה הנאשם כמה יריות מעל ראשו של הקורבן. ¹⁶³	מילאן סימיץ' (Milan Simić)	5
הורשעו באונס ובמעשי אלימות מינית בגברים בהתאם לסעיפים עקיפים					
18 שנות מאסר 171	בפעם הראשונה קבעה ערכאת הערעור כי כשמעשה אחד מהווה עברה הן לפי סעיף 2(b) והן לפי סעיף 3, יש להותיר את ההרשעה בסעיף 2 בלבד ולזנוח את ההרשעה בסעיף 3. בעקבות כך הועבר התיק להרכב חדש בערכאה הנמוכה כדי שגור הדין ייבחן מחדש, וכן כמה מטענות הנאשמים כנגד הכרעת הדין. הדיון מחדש בערכאה הראשונה הביא לידי שינוי גזרי הדין. ¹⁶⁹	20 שנות מאסר 168	שלושת הנאשמים הואשמו בכתב אישום אחד (יחד עם נאשם רביעי שאישומו נדחה). האישומים מתייחסים למעשי העברה שביצע השלושה במחנה המעצר Čelebić. מוציץ' היה מפקד המחנה, דליס היה סגנו ולנדזו היה שומר במחנה. דליס הורשע כמבצע ישיר של כמה מעשי אונס קורבנות אחדים, עברות על פי סעיף 2(b) (עינוי) וכן לפי סעיף 3 (עינוי ויחס אכזרי). ¹⁶⁵	חזים דליס (Hazim Delić) גברים ונשים	1.
9 שנות מאסר		7 שנות מאסר	מוציץ' היה מפקד המחנה, דליס היה סגנו ולנדזו היה שומר במחנה. דליס הורשע כמבצע ישיר של כמה מעשי אונס קורבנות אחדים, עברות על פי סעיף 2(b) (עינוי) וכן לפי סעיף 3 (עינוי ויחס אכזרי). ¹⁶⁵	זדרבکو מוציץ' (Zdravko Mucic) גברים	2.
15 שנות מאסר	לאחר מכן הוגש ערעור שני,	15 שנות מאסר	מוציץ' הורשע בין היתר בגין אחריות	איסד לנדזו (Esad Landžo) גברים	3.

¹⁶⁰ בתמורה ביטלה התביעה את ששת האישומים הנותרים והגישה כתב תביעה מתוקן, ראו תיאור בפסק הדין: *Prosecutor v. Ivica Rajić*, Case No. IT-95-12-S, Sentencing Judgment, 8 May 2006, paras. 8-12, pp. 2-3; ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/rajić/tjug/en/raj-tj0060508e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁶¹ שם, פסקה 9 בעמ' 2: "At the Plea Hearing on 26 October 2005, Ivica Rajić pleaded guilty to counts 1, 3, 7 and 9 of the Amended Indictment", ראו כתב התביעה: *Prosecutor v. Ivica Rajić* (לעיל, הערה 69) פסקאות 16, 20: כך בלשון סעיף אישום מספר 3 בכתב התביעה: "Count 3: inhuman treatment (including sexual assault), a GRAVE BREACH OF THE GENEVA CONVENTIONS OF 1949, punishable under Statute Articles 2(b), 7(1) and 7(3) (as described in Paragraphs 13, 14, 15, 16, 20)".

¹⁶² מתקופת מאסרו נקבע שינוכו 1,130 ימים בגין שהותו במעצר במהלך ההליך המשפטי שהתנהל כנגדו, ראו: *Prosecutor v. Ivica Rajić* (לעיל הערה 160) פסקה 184 בעמ' 39.

¹⁶³ *Prosecutor v. Milan Simić, et al.*, Case No. IT-95-9/2-S, Judgment, 17 October 2002, paras.11, 54-56, 63 pp. 5, 18-19, 21, ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/milan_simic/tjug/en/sim-sj021017e.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). כך נכתב בפסק הדין על מעשי התקיפה המינית: "Safet Hadzialijagic, the victim of torture charged in count 7, in addition to being severely beaten, had to face threats that his penis would be cut off. He had the barrel of a gun pushed into his mouth. [...] There can be no doubt that the acts that comprised the particular torture acts for which Milan Simić stands convicted are barbaric and shocking. [...] The sexual, violent, and humiliating, nature of the acts are therefore considered in aggravation, as it would certainly have increased the mental suffering and feeling of degradation experienced by the victims". (שם, פסקה 63 בעמ' 21).

¹⁶⁴ יצוין שמתקופת המאסר של 5 שנים נקבע שינוכו 835 ימים בגין שהותו במעצר במהלך ההליך המשפטי שהתנהל כנגדו, ראו: שם, בפסקה 122, בעמ' 40.

¹⁶⁵ *Prosecutor v. Zdravko Mucic et al.*, Case No. IT-96-21-T, Judgement, 16 November 1998, paras. 937-941, 958-964, pp.327-329, 333, ניתן לצפייה באתר: http://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/981116_judg_en.pdf (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

	שנדחה ברובו, לבד מטענות מינוריות על ניכוי ימי המעצר מתקופת המאסר. ¹⁷⁰		פיקודית לנעשה במחנה, אך זוכה מן האישום בפגיעה בשבוי על ידי הנחת פתיל בוער בקרבת איבריו האינטימיים. ¹⁶⁶ לנדזו הורשע בין היתר בשפיכת בנוזל לתוך מכנסיו של שבוי והצתתו. ¹⁶⁷		
X	לא הוגש	10 שנות מאסר ¹⁷¹	הודה כחלק מהסדר טיעון רק באישום יחיד בגין רדיפות בהתאם לסעיף 5(h). בין היתר כחלק מהסדר הטיעון הודה בשלושה מקרים שונים שבהם הורה - לשני אסירים גברים לבצע מין אורלי זה בזה ואף הורשע בגינם. ¹⁷²	סטיבן טודורוביץ (Stevan Todorović) גברים	4.
20 שנות מאסר	הן הנאשם והן התביעה ערעור על הכרעת הדין. ערעור הנאשם נדחה, וערעור התביעה התקבל כך שהנאשם הורשע בין היתר בהתאם לסעיפים 2(b) ו-2(c) בכפיית שני אסירים שכונן G ו-	20 שנות מאסר ¹⁷³	הנאשם הורשע בסיוע למעשה של כפיית מין אורלי והשחתת איבר מינו של אסיר בהתאם לסעיף 5(h), 3 ו-5 (i) לחוקה. ¹⁷⁴ האישום בגין כפיית יחסי מין נמחק לבקשת התביעה. ¹⁷⁵ האישום בגין אונס קבוצתי בוטל	דושקו טאדיץ (Duško Tadić) גברים	5.

¹⁶⁸ לגורי הדין במרוכז, ראו: Prosecutor v. Zdravko Mucic et al., Case No. IT-96-21-Tbis-R117, Sentencing Judgment, 9 October 2001, para.2, pp. 1-2, <http://www.icty.org/x/cases/mucic/tjug/en/cel-tsj011009e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁶⁹ Prosecutor v. Zdravko Mucic et al., שם, פסקה 44 בעמ' 19. לערכאת הערעור ראו: Prosecutor v. Zdravko Mucic et al., Case No. IT-96-21-A, Appeals Chamber Judgment, 20 February 2001, <http://www.icty.org/x/cases/mucic/acjug/en/cel-aj010220.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁷¹ ראו: Prosecutor v. Zdravko Mucic et al. (לעיל, הערה 168) פסקה 44, בעמ' 19. יוער שתקופת המאסר קוצרו בגין שהותם של הנאשמים במעצר במהלך משפטם, לעניין זה ראו: Prosecutor v. Zdravko Mucic et al. (8 April 2003), שם, שם.

¹⁶⁶ Prosecutor v. Zdravko Mucic et al., שם בפסקאות 1018-1019, בעמ' 351-359.

¹⁶⁷ Prosecutor v. Zdravko Mucic et al., שם בפסקאות 1012-1018, בעמ' 349-351.

¹⁷⁰ ראו: Prosecutor v. Zdravko Mucic et al., Case No. IT-96-21-Abis, Judgment on Sentence Appeal, 8 April 2003, para. 61, p. 38, <http://www.icty.org/x/cases/mucic/acjug/en/cel-aj030408.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁷² Prosecutor v. Stevan Todorović, Case No. IT-95-9/1-S, Sentencing Judgment, 31 July 2001, paras. 4-5, 8, 37-40, pp. 2-3, 13-14, <http://www.icty.org/x/cases/todorovic/tjug/en/tod-tj010731e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). "In relation to the allegations of sexual assault, Stevan Todorovic has accepted the following account of his conduct. [...] Witness A was then taken over to another man and ordered by Stevan Todorovic to 'bit into his penis'. [...] he ordered us to perform oral sex on each other. [...] 'After the beating Todorovic ordered us (Witness E and Witness F) to do a blow job on each other. He was laughing when we was doing it'".

¹⁷³ Prosecutor v. Stevan Todorović, שם, פסקה 115 בעמ' 32.

¹⁷⁴ Prosecutor v. Dusko Tadic, Case No. IT-94-1-T, Judgment, 7 May 1997, paras. 27, 721-730, pp. 11, 272-275, 285, <http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-tsj70507JT2-e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). "The Trial Chamber further finds that the accused in some instances was himself the perpetrator and in others intentionally assisted directly and substantially in the common purpose of inflicting physical suffering upon them and thereby aided and abetted in the commission of the crimes and is therefore individually responsible for each of them as provided by Article 7, paragraph 1, of the Statute". (שם, פסקה 726 בעמ' 274).

¹⁷⁵ Prosecutor v. Dusko Tadic, שם, בפסקה 237, בעמ' 84.

	H לבצע מין אורלי באסיר - Fikret Harambasic's ובכפייה על אסיר G להתעלל מינית ב- Harambasic's. בפסק הדין שבערעור זה הוצגה לראשונה דוקטרינת ה-JCE.¹⁸⁰ התיק הושב לערכאה הראשונה כדי שתגזור את הדין בשנית, וזו גזרה על הנאשם 25 שנה.¹⁸¹ אז הגיש הנאשם ערעור על גזר הדין. ערעורו התקבל והוא נידון ל-20 שנה.¹⁸²		לנוכח עדותו הבעייתית של עד התביעה היחיד באישום זה.¹⁷⁶ הנאשם זוכה מחמת הספק מביצוע מעשי אלימות מינית ואונס.¹⁷⁷		

¹⁷⁸ *Prosecutor v. Dusko Tadić*, Case No. IT -94-1-T, Sentencing Judgement, 14 July 1997, paras. 74-75, pp. 38-39, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-sj970714e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁷⁶ "During trial aspects of his testimony were revealed :153 בעמ' 452, בפסקה שם, *Prosecutor v. Dusko Tadic* which led the Prosecution to state in open court that it did not consider Dragan Opaci a witness of truth and to submit a motion to withdraw these allegations"

¹⁷⁷ "As the Prosecution has failed to present any evidence :146 בעמ' 427, בפסקה שם, *Prosecutor v. Dusko Tadic* regarding the accused's participation in sexual assault and torture as alleged in this subparagraph [...]"

¹⁷⁹ *Prosecutor v. Dusko Tadić*, Case No. IT -94-1-A, Appeals Chamber Judgement, 15 July 1999, para. 327, p. 144, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁸⁰ *Prosecutor v. Tadić* שם, בפסקאות 195-196, 202-204, 220 בעמ' 83, 87-89, 98-99.

¹⁸¹ *Prosecutor v. Dusko Tadić*, Case No. IT-94-1-Tbis-R117, Sentencing Judgement, 11 November 1999, para. 32, pp. 16-18, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-ts991111e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁸² *Prosecutor v. Dusko Tadić*, Case No. IT-94-1-A and IT-94-1-Abis, Judgement in Sentencing Appeals, 26 January 2000, para. 76, p. 33, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-asj000126e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

טבלה יא: הורשעו בין היתר ובאופן כללי במעשים של אונס ואלימות מינית (ראו אישומים בטבלה ח)

שם הנאשם	הכרעת הדין - ההרשעה	גזר הדין	ערעור	גזר דין לאחר ערעור
1. פרדראג בנוביץ (Predrag Banović)	הורשע בהתאם לסעיף 5(h). בין הדין קבע שמעשי האלימות המינית והאונס נכללים בגדר מעשי הרדיפה בהתאם לסעיף 5 לחוקת בית הדין. ¹⁸³	8 שנות מאסר ¹⁸⁴	לא הוגש	X
2. רדוסלאב בראדנן (Radoslav Brnānin)	בין היתר זוכה מהאישום בגין רצח עם שכלל מעשי אונס ואלימות מינית, אך הורשע בין היתר בגין רדיפות (בהתאם לסעיף 5(h) ועיניינים בהתאם לסעיפים 2(b) ו-5(f)). הרדיפות והעיניינים כללו בין היתר גם מעשי אלימות מינית ואונס. ¹⁸⁵ בית הדין קבע כי מעשי האונס והאלימות המינית בוצעו כחלק ממעשי העינוי נגד נשים מוסלמיות. ¹⁸⁶ עוד נקבע שהנאשם אמנם לא ביצע את המעשים אך ידע על התרחשותם. ¹⁸⁷	32 שנות מאסר ¹⁸⁸	הנאשם בערעורו פירט שורה ארוכה של טיעונים כנגד הרשעתו, ¹⁸⁹ בין היתר בדבר מעשי האונס והאלימות המינית שבהם הורשע. ¹⁹⁰ ערעורו על מעשים אלה נדחה. ¹⁹¹ ברם, עונשו הופחת בשל קבלת ערעורו על עברות שאינן רלוונטיות למחקר הנוכחי. ¹⁹²	30 שנות מאסר ¹⁹³

¹⁸³ *Prosecutor v. Predrag Banović*, Case No. IT-02-65/1-S, Sentencing Judgement, 28 October 2003, para. 86-89, pp. 28-29, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/banovic/tjug/en/ban-sj031028e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁸⁴ *Prosecutor v. Predrag Banović*, שם בעמ' 31 פסקה 94.

¹⁸⁵ *Prosecutor v. Radoslav Brnānin*, Case No. IT-99-36-T, Judgement, 1 September 2004, para. 1152, p.370 לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/brdanin/tjug/en/brd-tj040901e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). ראו סעיפי האישום בפסק הדין: שם, פסקאות 14-15, 17 בעמ' 4-6, ובכתב האישום: *Prosecutor v. Radoslav Brnānin* (לעיל, הערה 86) פסקאות 37, 43, 47-48, 55-56.

¹⁸⁶ ראו: *Prosecutor v. Radoslav Brnānin*, Judgement: שם, בפסקאות 518, 523 בעמ' 196-197: "The Trial Chamber concludes that rapes and sexual assaults were commonplace throughout the camps in the Prijedor area. It is because satisfied that in all these incidents, the male perpetrators aimed at discriminating against the women they were Muslim" (שם, פסקה 518 עמ' 196). להרחבה על מעשי האונס ראו: *Prosecutor v. Radoslav Brnānin*, Judgement: שם, בפסקאות 512-518, בעמ' 194-196.

¹⁸⁷ ראו: *Prosecutor v. Radoslav Brnānin*, Judgement: שם, בפסקאות 1058 ו-1061, בעמ' 343-344: "Therefore, the Trial Chamber is satisfied that the only reasonable conclusion that may be drawn is that the Accused was aware of the nature of these camps and other detention facilities and that inmates were subjected to physical violence, rape, sexual assaults, and constant humiliation and degradation therein [...] The Trial Chamber finds that the Accused aided and abetted persecution with respect to physical violence, rapes, sexual assaults as well as constant humiliation and degradation".

¹⁸⁸ *Prosecutor v. Radoslav Brnānin*, Judgement: שם, בפסקה 1153 בעמ' 370.

¹⁸⁹ *Prosecutor v. Radoslav Brnānin*, Case No. IT-99-36-A, Appeals Chamber Judgement, 3 April 2007, para. 5, p. 2, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/brdanin/acjug/en/brd-aj070403-e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁹⁰ ראו: *Prosecutor v. Radoslav Brnānin*, שם, בפסקה 253 עמ' 75: "Third, Brnānin asserts that he should not have been convicted of torture based on rapes and sexual assaults occurring in camps in the Prijedor area, because the Trial Chamber failed to find that the rapes and sexual assaults occurring in this camp were committed by Serb forces. Fourth, Brnānin alleges that rapes committed in Teslić municipality 'were clearly not part of a "campaign of terror" but were individual domestic crimes', and that they therefore could not form a basis for conviction under Count 6 (torture as a crime against humanity) (Alleged Error 90).495 Likewise, as to Count 7 (torture as a grave breach of the Geneva Conventions), Brnānin submits that it is insufficient simply to prove that a war was going on at the time the rapes were committed".

3.	מומילו קרשישניק (Momčilo Krajišnik)	זוכה מהאישומים בגין רצח עם ושותפות ברצח עם, ¹⁹⁴ אך נמצא אשם בהתאם לסעיף 5(h) בגין רדיפות כפשע נגד האנושות, הכולל יחס אכזרי ובלתי אנושי ובין היתר מעשי אלימות מינית ואף אונס. ¹⁹⁵	27 שנות מאסר ¹⁹⁶	התביעה הגישה ערעור וכך גם הנאשם. ב-11/5/07 הותר לנאשם לייצג את עצמו, ולפיקד הגיש בעצמו את ערעורו בסיועם של פרקליט שמונה כידיד בית המשפט ושני פרקליטים נוספים שמונו לטעון בעניין ה-JCE. ¹⁹⁷ אחדים מטיעוני הערעור, שאינם רלוונטיים למחקר זה, התקבלו, והעונש הופחת. ¹⁹⁸	20 שנות מאסר ¹⁹⁹
4.	רדיסלב קרסטי (Radislav Krstić)	הנאשם הורשע באחריות למעשי אונס ואלימות מינית שבוצעו בכפר Potočari על ידי שימוש בדוקטרינת ה-JCE ²⁰⁰ בהתאם לסעיפים 5(i)(h)(b) ו-4(3). ²⁰¹	46 שנות מאסר ²⁰²	אחדים מטיעוני הערעור, שאינם רלוונטיים למחקר הנוכחי התקבלו, ובעקבות כך העונש הופחת. ²⁰³	35 שנות מאסר ²⁰⁴
5.	דרגולדוב פרצ' (Dragoljub Prcac)	פרצ' הורשע בין היתר בגין רדיפות בהתאם לסעיף 5(h). הרדיפות כללו בין היתר גם מעשי אלימות מינית	5 שנות מאסר ²⁰⁷	ערער אך ערעורו נדחה, ²⁰⁸	5 שנות מאסר

¹⁹¹ Prosecutor v. Radoslav Brđanin, שם, בפסקאות 255-258, בעמ' 76-77.

¹⁹² Prosecutor v. Radoslav Brđanin, שם, פסקה 506 בעמ' 161: "In view of the foregoing, and in particular having considered the relative gravity of the crimes for which Brđanin's convictions have been overturned and that of the crimes for which Brđanin's convictions have been upheld, as well as the relevant aggravating and mitigating circumstances, the Appeals Chamber considers that only a limited reduction of Radoslav Brđanin's sentence is warranted. Therefore, the Appeals Chamber sentences Brđanin to 30 years of imprisonment".

¹⁹³ Prosecutor v. Radoslav Brđanin, שם.

¹⁹⁴ להרחבה בעניין זה ראו: Prosecutor v. Momčilo Krajišnik, Case No. IT-00-39-T, Judgement, 27 September 2006, paras. 301-305, 405 & 1125, 850-869, ניתן לצפיה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/krajsnik/tjug/en/kra-jud060927e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁹⁵ שם, בפסקאות: 745-747, 800-806, 1125 בעמ' 276, 288-290, 405.

¹⁹⁶ שם, בפסקה 1179 בעמ' 419.

¹⁹⁷ Prosecutor v. Momčilo Krajišnik, Case No. IT-00-39-A, Appeals Chamber Judgement, 17 March 2009, paras. 2-5, 9-11, ניתן לצפיה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/krajsnik/acjug/en/090317.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

¹⁹⁸ Prosecutor v. Momčilo Krajišnik, שם בפסקאות 797, 801 בעמ' 273-274.

¹⁹⁹ שם, בפסקה 819, בעמ' 278.

²⁰⁰ Prosecutor v. Radislav Krstić, Case No. IT-98-33-T, Judgement, 2 August 2001, paras. 217-218, 616-617, ניתן לצפיה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²⁰¹ שם, בפסקה 727 בעמ' 254. ראו גם סעיף האישום בכתב האישום: Prosecutor v. Radislav Krstić (לעיל, הערה 84) פסקאות 4, 24.

²⁰² שם, בפסקה 726 בעמ' 254.

²⁰³ Prosecutor v. Radislav Krstić, Case No. IT-98-33-A, Appeals Chamber Judgement, 19 April 2004, paras. 53-54, 149, 151, ניתן לצפיה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/krs-aj040419e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²⁰⁴ שם, בפסקה 275 בעמ' 86.

²⁰⁷ יצוין שמתקופת מאסרו יונו תשעה חודשי מאסר בגין שהותו במעצר במהלך ההליך המשפטי שהתנהל כנגדו, ראו: Prosecutor v. Miroslav Kvočka et al., שם, בפסקאות 725-726, 757 בעמ' 200, 206.

6.	מילוויקה קוס (Milojica Kos)	ואונס. ²⁰⁵ קוס הורשע בין היתר בגין רדיפות בהתאם לסעיף 5(h). הרדיפות כללו בין היתר גם מעשי אלימות מינית ואונס. ²⁰⁶	6 שנות מאסר ²⁰⁹	ערער, אך חזר בו מהערעור שכן קיבל שחרור מוקדם. ²¹⁰	X
7.	מילאן מרטיץ' (Milan Martić)	זוכה מהאישום בעברת השמדה (סעיף 5(b)). הורשע בגין רדיפות, עינויים, יחס לא אנושי ויחס אכזרי, שכללו בין היתר מעשי אלימות מינית ואונס בהתאם לסעיפים 5(f) 5(h) 5(i) וסעיף 3 (עינוי, המהווה הפרה של חוקי המלחמה). ²¹¹	35 שנות מאסר ²¹²	ערער, אבל הערעור נדחה. ²¹³	35 שנות מאסר ²¹⁴
8.	ביליאנה פלאביסיץ' (Biljana Plavšić) אישה	הודתה באישום בגין רדיפות בהתאם לסעיף 5(h) ובתמורה נמחקו יתר האישומים נגדה. ²¹⁵ נמצאה אשמה בגין רדיפות שכללו בין היתר מעשי אלימות מינית ואונס. ²¹⁶	11 שנות מאסר ²¹⁷	לא הוגש	X

²⁰⁸ Prosecutor v. Miroslav Kvocka et al. (לעיל הערה 159) פסקה 725 בעמ' 241.

²⁰⁵ Prosecutor v. Miroslav Kvocka et al. (לעיל, הערה 155) בפסקאות 720, 755 בעמ' 200, 205: "The persecution involved the widespread and systematic murder, torture and beatings, sexual violence, harassment, humiliation and psychological abuse, and confinement in inhumane conditions of Bosnian Muslims, Bosnian Croats and others detained in the camp because of their ethnicity, religion, or political views" (פסקה 740, בעמ' 200).

²⁰⁶ Prosecutor v. Miroslav Kvocka et al. שם, בפסקאות 728, 758 בעמ' 201, 206: "The persecution involved the widespread and systematic murder, torture and beatings, sexual violence, harassment, humiliation and psychological abuse, and confinement in inhumane conditions of Bosnian Muslims, Bosnian Croats and others detained in the camp because of their ethnicity, religion, or political views" (פסקה 728 בעמ' 201).

²⁰⁹ יצוין שמתקופת מאסרו יונו 3 שנות מאסר וחצי בגין שהותו במעצר במהלך ההליך המשפטי שהתנהל כנגדו, ראו: Prosecutor v. Miroslav Kvocka et al. שם, בפסקאות 734-735, 760 בעמ' 200-201, 207.

²¹⁰ ראו ההודעה שיצאה לתקשורת בדבר ההחלטה לשחרר מוקדם את מילוויקה קוס: ICTY Press Release, *The President of the ICTY Orders Release of Milojica Kos*, RC/PIS/692e, The Hague, 31 July 2002 (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). <http://www.icty.org/sid/8078>

²¹¹ Prosecutor v. Milan Martić, Case No. IT-95-11-T, Trial Chamber Judgement, 12 June 2007, paras.73-77, 185, 40-41, pp. 30-32, 517-518, 112-119, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/martictjjug/en/070612.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). להרחבה על סעיפי האישומים המתייחסים למעשים של אונס ואלימות מינית, ראו בכתב האישום: Prosecutor v. Milan Martić (לעיל, הערה 97) פסקאות 24-40, 23.

²¹² Prosecutor v. Milan Martić (12 June 2007) שם, פסקה 519 בעמ' 185.

²¹³ Prosecutor v. Milan Martić, Case No. IT-95-11-A, Judgement, 8 October 2008, paras. 350-353, p. 127, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/martictjjug/en/mar-aj081008e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²¹⁴ Prosecutor v. Milan Martić שם, בפסקה 354 בעמ' 127.

²¹⁵ Prosecutor v. Biljana Plavšić, Case IT-00-39&40/1-S, Amended Consolidated Indictment, 27 February 2003, paras. 5, 8, pp. 1-2, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/plavsic/tjug/en/pla-tj030227e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²¹⁶ ראו לשון פסק הדין: Prosecutor v. Biljana Plavšić שם, פסקה 126, בעמ' 40: "[...] the Trial Chamber also has in mind that these crimes did not happen to a nameless group but to individual men, women and children who were mistreated, raped, tortured and killed. This consideration and the fact that this appalling conduct was repeated so frequently, calls for a substantial sentence of imprisonment. The Trial Chamber has already found this to be a crime of the utmost gravity. That is the starting point for determination of sentence".

9.	דושקו סיקריקה (Duško Sikirica)	שלושת הנאשמים הואשמו בכתב אישום אחד, ושלושתם הגיעו להסדרי טיעון עם התביעה.	15 שנות מאסר ²²²	לא הוגש	X
10.	דמיר דושיץ (Damir Došen)	דושקו הודה באישום של ביצוע פשעים כנגד האנושות בגין רדיפה (בהתאם לסעיף 5(h)), שכלל בין היתר התייחסות מפורשת לביצוע מעשי אילמות מינית ואונס. ²¹⁸	5 שנות מאסר ²²³	לא הוגש	X
11.	דרגן קלונדז'ה (Dragan) (Kolundzija)	דושקו הודה שנשים אחדות מנאנסו במחנה, אבך התביעה הכירה בכך שאין ראיות שדושקו ידע על מקרים של אונס או שהיה בעמדה לדעת שמעשים אלו התרחשו לאחר מעשה. ²¹⁹ דמיר הגיע להסדרי טיעון עם התביעה ואולם זה לא כלל התייחסות למעשי האילמות המינית והאונס. ²²⁰ דרגן הגיעה להסדרי טיעון עם התביעה, ואולם זה לא כלל התייחסות למעשי האילמות המינית והאונס. ²²¹	3 שנות מאסר ²²⁴	לא הוגש	X
12.	מילמיר סטאקי (Stakić Milomir)	זוכה מאישומים בגין רצח עם והשתתפות ברצח עם (בהתאם לסעיף 4(3)). הורשע בגין רדיפות שכללו בין היתר מעשי אונס ותקיפה מינית, בהתאם לסעיף 5(h). ²²⁵	מאסר עולם ²²⁶	הנאשם וההגנה הגישו ערעור וגם התביעה הגישה ערעור. לשכת הערעורים קיבלה את טענות הערעור של הנאשם וההגנה בדבר שגיאות שעשתה	40 שנות מאסר ²²⁸

²¹⁷ יצוין שמתקופת מאסרה נקבע שינוכו 245 ימים בגין שהותה במעצר במהלך ההליך המשפטי שהתנהל כנגדה, ראו: Prosecutor v. Biljana Plavšić, בפסקאות 132-133 בעמ' 41.

²¹⁸ Prosecutor v. Duško Sikirica et al., Case No. IT-95-8-S, 13 November 2001, Sentencing Judgement, para. 5-7, pp. 18-25, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/sikirica/tjug/en/sik-tsj011113e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013). "Sikirica agree on certain facts as being true and constituting the factual basis for the guilty plea to the charge of persecution, a crime against humanity, as set forth in paragraph 36 (a) to (e) of the Indictment. It is agreed that the count of persecution encompasses the evidence led by the Prosecution in respect of the Keraterm camp¹⁰ as to the specific allegations in the Indictment of: [...] (c) the sexual assault and rape of Bosnian Muslims, Bosnian Croats and other non-Serbs in the Prijedor municipality, including those detained in the Keraterm camp [...]" (שם, פסקה 18 בעמ' 5).

²¹⁹ שם פסקאות 22, 125, בעמ' 6, 37.

²²⁰ שם בפסקאות 15, 31-26, בעמ' 4, 8-7.

²²¹ שם בפסקאות 15, 37-32, בעמ' 4, 9-8.

²²² יצוין שמתקופת מאסרו נקבע שינוכו שנה, ארבעה חודשים ותשעה עשר ימים בגין שהותו במעצר במהלך ההליך המשפטי שהתנהל כנגדו, ראו: Prosecutor v. Duško Sikirica et al., בפסקאות 234-236, בעמ' 64-65.

²²³ יצוין שמתקופת מאסרו נקבע שינוכו שנתיים ושישה ימים בגין שהותו במעצר במהלך ההליך המשפטי שהתנהל כנגדו, ראו: Prosecutor v. Duško Sikirica et al., בפסקאות 243-244, בעמ' 66.

²²⁴ יצוין שמתקופת מאסרו נקבע שינוכו שנתיים, חמישה חודשים ותשע עשר ימים בגין שהותו במעצר במהלך ההליך המשפטי שהתנהל כנגדו, ראו: Prosecutor v. Duško Sikirica et al., בפסקאות 234-236, בעמ' 64-65.

²²⁵ Prosecutor v. Milomir Stakić, Case No. IT-97-24-T, Judgment, 31 July 2003, paras. 228-250, 806, pp. 68-73, ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/stakic/tjug/en/stak-tj030731e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²²⁶ שם, בעמ' 253.

	לשכת המשפט, אם כי באופן מוגבל. ²²⁷				

²²⁸ Prosecutor v. Milomir Stakić, שם, שם.

²²⁷ *Prosecutor v. Milomir Stakić*, Case No. IT-97-24-A, Judgment, 22 March 2006, para. 428 p.140. ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/x/cases/stakic/acjug/en/sta-aj060322e.pdf> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013): "The Appeals Chamber has considered the errors made by the Trial Chamber and comes to the conclusion that their impact on the sentence has to be regarded as very limited. It takes note, however, that one of the errors concerns the sentence itself. In view of the fact that the imposition of a fixed term sentence must be revised, the Appeals Chamber finds that an appropriate sentence, properly reflecting both the criminality of the Appellant and the substance of the sentence imposed by the Trial Chamber, is 40 years' imprisonment".

טבלה יב: מצב התיקים שנגמרו בלא הרשעה או שטרם הסתיימו

תיקים בערעור ²³⁴	תיקים בדיון ²³³	שישה נאשמים הועברו לדיון בערכאה הלאומית ²³²	נגד חמישה נאשמים נמחק האישום כנגדם בכלל או בגין אונס ואלמות מינית ²³¹	שמונה נאשמים נפטרו בטרם הסתיים משפטם ²³⁰	אחד עשר, נאשמים זכו מאשמה ²²⁹	
ולאסטימיר אורביוויץ' (Vlastimir (Đorđević	גוראן האדז'יץ' (Goran) (Hadžić	ג'זקו ז'נקוביץ' (Gojko) (Janković	מירקו באביץ' (Mirko Babić)	זלקו רזנטוביץ' (Zeljko) (Raznatovic	ז'יג'ניל דילאליץ' (Zejnil Delalic)	1.
ניבאוג'שה פאוקוויץ' (Nebojša) (Pavković	ראטקו מלאדיץ' (Ratko) (Mladić	רדבון סנקובי (Radovan) (Stanković	נינאד באנאוויץ' (Nenad) (Banović	סלובודן מילושביץ' (Slobodan) (Milošević	רסים דילי (Rasim Delić)	2.
ולדימיר לאזאריוויץ' (Vladimir) (Lazarević	רדבון קרדז'יץ' (Radovan) (Karadžić	ז'ליקו מ'זאקיץ' (MejakićŽeljko)	פרדראג קוסטיץ' (Predrag) (Kostić	מומיר טלאי (Momir Talić)	רמוש הראדינאג' (Ramush) (Haradinaj	3.
סריטין לאקיץ' (Sreten Lukić)	ואג'יסלאו שישליץ' (Vojislav) (Šešelj	מומילו גרובין (Momčilo) (Gruban	גרבאן (Gruban)	מילאן קובאציביץ' (Milan) (Kovačevi	ידריז' באלאג' (Idriz Balaj)	4.
ניקולה שאינוויץ' (Nikola) (Šainović	ג'וויק סטאניסיץ' (Jovica) (Stanišić	דושקו קניז'יוויץ' (Duško) (Knežević	בלאגאוזי סימיץ' (Blagoje) (Simić	סימו דרלז'רצ'ה (Simo Drljača)	לאהי בראהימאג' (Lahi Brahima)	5.
דראגאג'ליץ' אוג'דאג'ליץ' (Dragoljub)	פרנקו סימאטוויץ' (Franko)	דושן פשטר (Dušan Fuštar)		ולאג'קו סטלאוויץ'קוביץ' (Vlajko)	מירוסלב קואוצה (Miroslav) (Kvočka	6.

²²⁹ על המזוכים מאשמה ראו באתר הרשמי של בית הדין הפלילי ליוגוסלביה לשעבר טבלה שכותרתה: "individuals acquitted of sexual violence charges", ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/sid/10586> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²³⁰ על הנאשמים שנפטרו בטרם הסתיים משפטם ראו באתר הרשמי של בית הדין הפלילי ליוגוסלביה לשעבר טבלה שכותרתה: "withdrawn indictments or accused deceased before trial", ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/sid/10586> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²³¹ על הנאשמים שאישומיהם נמחקו בכלל או בגין אונס ואלמות מינית ראו באתר הרשמי של בית הדין הפלילי ליוגוסלביה לשעבר ראו טבלה שכותרתה: "withdrawn indictments or accused deceased before trial", ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/sid/10586> (נצפה לאחרונה באוגוסט 2012).

²³² על הנאשמים שעניינם הועבר לערכאה לאומית ראו באתר הרשמי של בית הדין הפלילי ליוגוסלביה לשעבר טבלה שכותרתה: "individuals referred to a national jurisdiction", ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/sid/10586> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²³³ על התיקים שעדיין נדונים בבית הדין ראו באתר הרשמי של בית הדין הפלילי ליוגוסלביה לשעבר טבלה שכותרתה: "ongoing proceedings", ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/sid/10586> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

²³⁴ על התיקים הנדונים בערכאות הערעור ראו באתר הרשמי של בית הדין הפלילי ליוגוסלביה לשעבר, טבלה שכותרתה: "individuals in ongoing proceedings", ניתן לצפייה באתר: <http://www.icty.org/sid/10586> (נצפה לאחרונה בנובמבר 2013).

(Ojdanić	(Simatović			(Stojiljković		
	סטאוג'אן ז'אופיג'יאנין (Stojan) (Župljanin			גינקו ג'אנג'יץ' (Janjić Janko)	צורן זיגיץ (Zoran Žigić)	.7
	מיצ'או סטאניסיץ' (Mićo) (Stanišić			דראגאן גראוביץ' (Dragan) (Gagović	מילאן מילאוטימאוו'יץ' (Milan) (Milutinović	.8
	גאדראנקו פרליץ' (Jadranko) (Prlić				מירוסלב ראדיץ' (Miroslav) (Radić	.9
	ברונו סטאזיץ' (Bruno) (Stojić				מייל מרקסיץ' (Mrkšić Mile)	.10
	סלובודאן פראלגאק (Slobodan) (Praljak				וסלין ס'ולצ'יוונין (Veselin) (Šljivančanin	.11
	מיליואג' פטקוביץ' (Milivoj) (Petković					.12
	ולנטיין אוריץ' (Valentin) (Ćorić					.13
	באיריסלאו פאשיץ' (Berislav) (Pušić					.14

Sexual Violence Against Women During Wartime: Literature and Film Alongside Law

By Adi Libsker

Abstract

This research is intended to study the cultural attitude toward the phenomenon of sexual violence against women during wartime and the change that took place in this outlook between the World War II era and the present day. More precisely, it studies the change in the legal attitude to the phenomenon in contrast to the attitude displayed in literature and the cinema. The connection between these fields of knowledge is based on a theoretical analysis of this relationship, the origin of which lies in their common platform: culture (Chapter 1). The study argues that a correlation exists between the development of the legal response to acts of sexual violence and rape in wartime and the development of the cultural narrative (in literature and cinema) pertaining to this phenomenon. This development leads to a cultural discourse that promotes the comprehensive protection of women against wartime sexual violence.

Sexual violence against women in the course of a war has been a very frequent phenomenon in human history, and in many wars women have suffered rape, sodomy, prostitution, and indecent assaults by fighters or soldiers of the rival side (Chapter 2). The research presents two channels of development of this phenomenon, the chronological context of which starts with World War II, passes through the Vietnam War, and ends with the war in the former Yugoslavia. One channel is the legal area, specifically international law and national laws; the second is the cultural channel, focusing on the literary and cinematic narrative. When compared, these two channels reveal a variety of fascinating phenomena showing a parallel development. Despite dealing with a different field of knowledge, each channel is divided into three eras: silence, honor, and new era – the turn toward the woman's voice.

The Era of Silence—Avoidance of the subject of wartime sexual violence characterized the legal area, which at most related to it by implication in this era. International

law (Chapter 3) in general began to accelerate following World War II; international covenants were signed and the Nuremberg and Tokyo war crime tribunals were established. Despite the extensive dealing with the horrors of the war, the legal area left the subject of sexual violence. The Nuremberg Charter did not refer directly to acts of sexual violence and rape, and those acts were omitted from the indictments. Even though a close look at the trial protocols shows that the prosecutors presented proofs of such acts, the word “rape” does not appear even once in the 179 pages of the verdict. The Tokyo charter, like its German counterpart, also omitted sexual violence and rape among the acts defined explicitly as “crimes against humanity” or “war crimes.” However, in a precedent-setting manner, unlike the evasion in the Nuremberg trials, these acts were included in the indictments as war crimes and crimes against humanity at the Tokyo trials. The verdict here also contained the initial development in regard to the phenomenon, with high-ranking Japanese army officers being convicted—for the first time under international law—because they had command responsibility for rapes committed under their command. Ironically, the rapists themselves were not brought to trial. It should be noted that the Tokyo court made no significant reference to the Japanese army’s sexual subjugation of women (“women of convenience”) despite evidence of this industry, as it were, being proffered at the trial. In this context, it should be noted that these minor developments, marking the end of the Era of Silence emanated from a perception that viewed rape as a crime that injured the family’s honor, the honor of the community, and more broadly the honor of victim’s nation.

The conduct of national law (Chapter 4) was not much better. Many countries, among them Germany (during both the years of the Nazi regime and the era of Allied government rule), Italy, the Soviet Union, the United States, and Japan, revealed some initial attempts to cope through legislation, prosecution, and sentencing with the sexual violence that their soldiers had perpetrated. However, it may be said that when national courts took the courage to deal with rape and sexual violence against the rival side’s women, they generally did so in a very minor key, giving no exposure to their verdicts, and out of narrow, myopic national interests, such as the country’s aspiration to preserve a positive image.

The approach shown by literature and cinema (Chapter 5) to the phenomenon in the Era of Silence matched the overall legal attitude. The most substantive finding, which some researchers have already discussed, was the cultural narrative’s sweeping avoidance of the subject of wartime sexual violence. Most authors who wrote about the war, whether imaginatively or on the basis of their own experiences, chose not to relate to the phenomenon at all. Even the few literary works that did deal with the subject seemed almost alienated from

it, treating it offhandedly or euphemistically. Alternatively, the victims themselves were disgraced or held responsible for the harm that befell them. A general look at the prevailing cultural perceptions of the Era of Silence shows that sexual violence during wartime was perceived as marginal, with no need or inability to contend with it, reflecting a kind of global discouragement in dealing with the phenomenon, as expressed in the phrase, “Every time there is a war, there is rape.”²³⁵

At the dusk of the Silent Era and the dawn of the Era of Honor, a fascinating cultural phenomenon occurred: many works placed graphic, even blatant descriptions of sexual violence at their center. This phenomenon was known as “nausea art,” and one may see in it a kind of wild attempt to break down the wall of silence (Chapter 5). At the extremes of this art form, the theme of wartime sexual violence centers on perverse pleasure, bordering on pornography. This radical breaking of taboos is what possibly enabled cultural progress toward the next era.

The Era of Honor—Meaningful legal steps to minimize the phenomenon of wartime sexual violence began to be taken (Chapters 3, 4), the principal characteristic being the classification of these acts as crimes against honor. In the area of international law (Chapter 3), especially striking are the developments that took place following the Fourth Geneva Convention of 1949 and the two Additional Protocols of 8 June 1977. Only Article 27 of the 159 articles of the Fourth Geneva Convention relates explicitly to offenses of rape and sexual violence perpetrated in wartime, and it refers to them as crimes against honor. The Additional Protocols included three more articles that related directly to acts of sexual violence: Article 75(2)(b) and Article 76(1) of the First Protocol, and Article 4(2)(e) of the Second Protocol. All three relate to sexual violence as a crime against honor. It should be noted that other articles can be interpreted to include sexual violence as a crime, but this meaning does not appear explicitly in the text Additional Protocols. The use of the terms “honor” and “respect” shows the interest in defending the honor of the man, the society, and the nation, and thus it contributes to perpetuating invalid stereotypes. It also marginalizes the perception of rape as a violent crime and focuses on to the extent of the injury to the victim’s honor instead of her physical and mental injuries.

The Vietnam War is the main war discussed in this era. Acts of rape and sexual violence that were carried out during this war were not judged by any international tribunals. Prosecutions, judgments, and sentencing in the war’s aftermath took place only in American

²³⁵ Catharine A. Mackinnon, “Rape, Genocide, and Women’s Human Rights,” in *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Alexandra Stiglmayer – ed., Marion Faber – trans.), 1994, p. 188.

national courts (Chapter 4). It was already possible to find in American national laws in the early 1950s initial signs of the implementation of the Geneva Convention in military legislation. Two decades later, in the wake of the Vietnam War, indictments were handed down both against soldiers who had participated directly in acts of sexual violence and against their commanders who had command responsibility. Obtaining objective numerical data from this era is fraught with difficulties; however, it may be argued cautiously that the rates of prosecutions and of convictions were very low; sentencing procedures, furthermore, left a feeling that the law had not fully been brought to bear on those who committed crimes. It should be mentioned that the weaknesses of national laws,—in contrast to international law, were most striking in this era. One can see in American verdicts how law enforcement and judicial parties gave weight to considerations that did not find expression in international law, such as clemency toward war heroes who returned from the front, fear of harming soldiers' motivation, concern for the country's public image, and political interests of those of the highest ranks.

The principal characteristic of the legal attitude toward sexual violence in this era is the

rationalization that is given for the legal prohibition of those acts: failure to respect the honor of the nation, of the family, and of the man. Relating sexual violence to honor did not refer to a woman's dignity; rather, it reflected patriarchal perceptions that viewed women as the property of men during their lifetime (Chapter 3). Furthermore, the connection between sexual violence and honor quite often was understood in a way that reduced the severity of sex crimes in contrast to other violent offenses. Worse still, it placed a mark of shame on the victim for her guilt in harming the honor of the men in her life. In effect, despite the focus on the pain and suffering of the woman as victim, the man whose "property" was raped was transformed into the main injured party (Chapters 2, 3).

In this era, too, a large correlation exists between the legal attitude toward acts of this sort and the approach of literature and cinema (Chapter 5). First, there was a significant growth in these cultural fields in the scope of treating the phenomenon. Second, like the legal discourse, literary and cinematic works in the Era of Honor are characterized by the creation of a close connection between the patriarchal context of honor and sexual violence. Sexual injury is connected to social shame or contempt, not to feelings of harming the self-respect of the-raped woman. A motif that reappears in many literary and cinematic works in this era is that of the virgin and the harlot as the extremes of the honorable-despicable continuum pertaining to female sexual behavior. In the worst case, women who were raped in wartime or

had sexual relations in order to save their lives are presented as whores, lacking honor, and worthy of contempt. Although some literary and cinematic works criticize the honor discourse, the critique was from a male viewpoint; this approach may have succeeded in destroying or ridiculing the old honor structure, but it did not offer a proper alternative for the ruined structure. It appears that the authors and their characters in the Era of Honor could not surmount the limitations of language that the discourse imposed on them. Readers and viewers do not learn, then, about the connection between sexual injury and honor through the woman victim's introspection but through the extraspection of those who surround her. Honor is a tool for enforcing conformity on women, and not a tool for advancing their autonomy; female images remain as erotic objects for the leering male; and criticism of the honor discourse is heard through the character of the moral male, who unintentionally becomes a victim of the horrors of war in place of the woman, the real victim of rape, whose voice is still not heard.

It should be emphasized that the prevailing perceptions in the Era of Honor, despite all the proper criticism of these views, are those that do advance the protection of women from wartime sexual violence, even if their rationale is rooted in a desire to protect the honor of the nation, the family, and the man.

A New Era—Listening to the Woman's Voice—The principal characteristic of legal developments at the present time is the disengagement from archaic ideas that view the woman as an object and as property, and whose protection is intended to serve another purpose that is more important than the woman herself. The woman is now perceived as being worthy of protection in and of herself, and not because the injury to her indirectly harms the men in her life. Even when terms of honor are used, they usually refer to the victim's dignity. Another characteristic of the new era concerns initial legal efforts to cope with the difficulties facing the victim who attempts to return to normal life in her society.

In the field of international law, the most substantive developments occurred following the establishment of the criminal court for Yugoslavia and that for Ruanda (Chapter 3). Article 5 of the Yugoslavia tribunal's charter, "Crimes against Humanity," includes nine small articles, one of which, Article 5(g), is the only one to cite rape explicitly as a crime. A parallel development is made in Article 3 of the Ruanda tribunal's charter. Other articles may also be considered, through legal interpretation, as forbidding acts of sexual violence. The inclusion of rape in the list of offenses that are crimes against humanity is without doubt an important developmental step; however, it should be mentioned that rape is the only sexual offense that is expressly included within the authority of the international court for

Yugoslavia to adjudicate, in contrast to the Fourth Geneva Convention and its Additional Protocols, which present a broad list of acts of sexual violence.

As of this writing, more than 160 indictments have been submitted to the Yugoslavia tribunal against heads of state, ministers, political leaders, and military and police officers who had been involved in the struggles in what was then Yugoslavia. A total of 78 indictments relate to those accused of acts of sexual violence; and of these, 21 defendants were found guilty of rape and/or sexual violence against women in accordance with Article 5(g). The rest of the accused were found guilty according to other articles, which the framers of the indictments interpreted to include acts of sexual violence, as well.

The verdicts of the Yugoslavia and Ruanda trials include several legal developments pertaining to the protection of women against wartime sexual violence. (It should be mentioned that these courts have yet to finish their work and that, at the time of this writing, a non-negligible number of suits are being tried within their courtrooms.) These developments include, for example, a limitation on the use of the victim's consent as a defense against the crime of wartime sexual violence; the definition of rape as torture, as genocide, as enslavement, and as persecution; and the development of a doctrine of joint criminal enterprise (JCE) pertaining to acts of sexual violence.

As for national law (Chapter 4), several laws that had been enacted in the Federal Socialist Republic of Yugoslavia even prior to the war related to acts of sexual violence during a war. Because of the fighting, however, and the break up of the republic, there was no one to enforce these laws. Later, the international community had to carry the burden of dealing with such crimes committed during the war. Nevertheless, a national court was set up in Bosnia-Herzegovina on 3 July 2002. In the wake of an announcement that the International Criminal Court for former Yugoslavia had ceased its work, the need arose to authorize local courts to prosecute those accused of war crimes. The criminal law guiding the Bosnia-Herzegovina court relates explicitly to a wide variety of acts of sexual violence (such as forcing sex or a sexual act, sexual subjugation, compelling prostitution, forced pregnancy, and forced sterilization) as acts within the definition of "crimes against humanity" and "war crimes against civilians." The trial of six of the people accused of sexual violence that had begun to be heard before the international tribunal was transferred to the national court. The six defendants were convicted and have started to serve their sentences.

In this new era, too, a correspondence is found between the legal attitude and the literary-cinematic outlook (Chapter 5). The primary characteristic of the new era is that cultural works focus on the woman's experience. The woman is no longer an object in the

male game of life but a subject at the center of these works. The focus is now on the degraded female and not the male degrader, the female sufferer and not the male inflictor, the tortured woman and not the male torturer. A second characteristic is the open and acceptable coping with the phenomenon of sexual violence against women in wartime, as well as with its by-products, such as pregnancy and childbirth. The combination of these two characteristics is what has enabled the Era of Honor to end and a new discourse and era to begin: instead of an incident of rape, the audience encounters the story of the woman who was raped; in place of a discourse of honor implying an ethical fault of the victim and focusing on pleasure—as distorted and demonic as this may be—the works employ a new discourse that negates any moral fault and centers on pain and oppression. In the new era, literature and cinema present an alternative moral perception through the “female heroine.” This perception undoes, through a variety of techniques, the mark of shame that was stuck to victims of sexual violence and promotes the value of life instead of honor of the nation, the sacred, purity, and asceticism. The new perception relates to threats and risks to life as factors having equal value as a brute force in negating the moral guilt of the female crime victim, and thus it calls for accepting these women in society in a way that will aid them to return to a normal, full, and healthy life in their community.

Literature and cinema are branches of the tree of culture. All are fed from the tree and in turn feed it, and in so doing influence one another, whether directly as two intertwined branches or indirectly by influencing the trunk and roots and in turn influencing the neighboring branch. An examination of the developments that took place in the attitude of law, literature, and cinema to the phenomenon of wartime sexual violence shows a fascinating correlation and congruence between these areas. This study does not pretend to determine which area influences the other, and it is very reasonable to assume that this correlation and congruence are part of cultural fluctuations that were themselves influenced by many additional factors. Still, the research shows that along the entire chronology investigated, the normative changes in the law and in the basic perceptions found at its core match the nature of the representations that emerge in literature and cinema.